DÉRYNÉ NAPLÓJA

**Első teljes kiadás, az
eredeti kézirat alapján
sajtó alá rendezte**

BAYER JÓZSEF

BUDAPEST,
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2019
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-429-5 (online)
MEK-19130

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

I. RÉSZ.
Gyermekkori emlékek és benyomások
(1793-1809)

II. RÉSZ.
Pesti élmények a színi pályán és a közéletben

III. RÉSZ.
Vándorúton keresztül-kasul a hazán.

MÁSODIK KÖTET

IV. RÉSZ.
Székesfejérváron (1821-2), Pesten (1822), Miskolcon,
Debrecenen és Egeren át (1823), Kolozsvár felé.

V. RÉSZ.
A kolozsvári állandó színházban eltöltött első évek

VI. RÉSZ.
Kassán.

HARMADIK KÖTET

VI. RÉSZ.
(Folytatás) Kassán.

VII. RÉSZ.
Az állandó szinház kötelékében Pesten, majd ismét vándoruton.

ELSŐ KÖTET

I. RÉSZ.
Gyermekkori emlékek és benyomások
(1793-1809)

I.

Jászberény régen. - A patikáriusék háza. - Valami a ház asszonyáról. - Lőrinc bácsi. - A ház belseje. - Még valami Jászberényről. - Szokások bőved estéjén. - A váratlan vendég. - Hogyan fogadják a kis sápadt vereshajut? - Az elkeseredett apa. - Megnyugvás a helyzetbe és el nem árult tervek a jövőre nézve. - Mi történik három év után? - Az apa multjából. - A kis vereshaju megfiusitása. - Első kisérlet férfiruhában és sarkantyus csizmával. - Furcsa kilátások.

1793-ban december hó 24-én, karácsony éjjelén igen sok járó-kelő sietett végig a hóval födött utcákon Jászberényben. Sietett mindenki, hogy födél alá juthasson, mert csak a sűrű hófuvalom világitotta az utcákat. Az ég borult volt, csak egyetlen csillagocska bágyaszkodott haloványan a fehéres felhők között.

Jászberény igen népes, jó nagyocska mezőváros volt már akkor is, a város közepén végig-nyúló egyetlenegy nagyon széles, hosszu utcával. De az messze fölhalad, föl-föl, még a nagy pápista templom épületén is jóval túl, mi bizony jó távol van a város közepétől. Innen ismét az alvégbe viszen le a széles utca, mélyen le-le, úgy hogy a szem be sem látja a végit. Itt vannak aztán némi szükséges épületek, a mészárszék stb. Ezek igen disztelenítik a nagy utca közepét, mely különben szépen megtartja az egyenes vonalban álló, két sorosan házakkal szegélyzett nagy utca szélességét. A két sorban álló házakat azonban imitt-amott egy-egy utcácska hasítja be, azon tömeg épületekhez vezetők, melyek a házsorok mögött vannak össze-vissza építve, keresztül-kasul vezető utcácskákkal, nád- és szalmafedeles házikóival, melyek mintha szégyenletökben bujtak volna a nagy sorházak mögé. A fő-utca közepén volt építve a nagy kórház, melyben mindennemü koldusok és betegek laktak, egy kissé oldalt esve egy igen nagy kőkereszt, a fölfeszített Krisztussal. A kereszt magasan emelkedett föl a négysoros kőlépcsőzeten, csinos farácsozattal körülkeritve s a négy szögleten ültetett nagy akácfákkal, melyek nyáron által kellemes illatukkal árasztották el az egész utcát. Ide szoktak gyülekezni a nagy-böjtben esténként a katolikusok, nők ugy mint férfiak, öregek ugy mint fiatalok a sok csillogó lámpákkal, hogy ott a szenvedő Jézus emlékét ájtatos, böjti szent énekekkel dicsőítsék - mert még akkor nem volt szégyen ájtatosnak lenni. Az utcán nem messze a kereszttől, jobbra esve, áll a patika. Nagy hosszu, hat osztályból álló épület ez, meglehetősen nagy ablakaival, melyek mind az utcára néznek. Először is jő a patika, utcáranyiló szárnyas, üveges ajtókkal, melyhez lépcsőzeten kell följutni a patikába. Ennek belsejéből a laboratóriumba nyilik be az ajtó, hol az orvosságokat törik-főzik, borzasztó nagy és kicsiny mozsarakban: iszonyuan fülhasító koncertet csapva az onnan benyiló első szobába, melyen ismét üveges ajtó van. Ez az ebédlő- és látogató-, mely egyuttal az úr és asszony hálószobája, mert még akkor igen patriarkális életet éltek a házasok, s nem kívánkozott a férj a nejétől az épület másik szárnyába - csupán a házi béke föntartása miatt. Ezen szobából nyílott az ajtó a gyermekek szobájába, hol együtt laktak a szárazdajkával, ki reájok gondot viselt, a honnan ismét a subjekt és laboráns szobájába. Onnan aztán nyílt az ajtó a nagy, tágas, szép, fehér konyhára, mely ragyogott a sok fényes cintáltól és tányértól, a szépen surolt lábasoktól s a falon függő tömérdek, kisebb-nagyobb réz-casseroltól s formácskáktól. Csillogott, mondom, mert a ház asszonya példaképe volt a tisztaságnak s híres nagy asztalt tartott. E konyhából aztán a legutolsó szobába nyílt az ajtó. Ez volt a tizenhat évig hűségesen szolgált főzőnének a saját szobája. Idős leány volt, kit az egész ház respektált, A ház asszonya az édesanyjától nyerte el maga mellé, kinél szintén több évig szolgált, mint jó főzőné. A ház asszonya igen fiatalon ment először férjhez egy doktorhoz, kivel igen boldog házaséletet élt, de korán elhalván, úgy ment férjhez egy év mulva mostani férjéhez, a patikáriushoz, ki őt hat kis fiuval vette nőül: kisebb-nagyobb, mint az orgonasíp. Ma a vén hajadon regnált az egész házon: az asszonyon, az úron, a gyerekeken, még az öreg Lőrinc bácsin is, a ki hasonlóképpen

régi bútor volt. Ő a kocsis, favágó, pecsenyeforgató, a kerti nagy kádba vizet húzó, egyszóval: mindenes. Ló ugyan nem volt, de volt egy ócska, zöld, kopott cséza, melybe, ha szükség volt rá, fogadott lovakat fogtak be. Akkor érezte csak jól magát Lőrinc bácsi, ha a lovakat hajthatta. Zúgolódott is mindig, hogy nem vesznek már lovakat, meg hogy tüzre nem teszik azt a vén csézát - majd még abba viszik esküvőre azt a kis sápadt babát.

A patika igen jól jövedelmezett, mert Jászberénynek igen nagy környéke van s mind ebből a patikából szállitották a gyógyszereket a vidékre, a patikába pedig nagy adagokban Pestről szállittattak a patikai szerek. Az épület igen-igen nagy telken feküdt, gyönyörü nagy kerttel, melynek egy része egész évre ellátta a házat minden megkivántató zöldséggel, más része pedig számtalan virágágyakkal, különbnél különbfélékkel ékeskedett, mert a ház ura nagy kertész volt s szerette a virágokat. Négy részre volt osztva e roppant nagy kert s e részek mind mind rózsa-sorokkal voltak szegélyezve. Egész kis paradicsom volt e kert az ő szép alma-, körte- és barackfáival, mind a legszebb fajtából. Csupán a legközepén a kertnek, egy sima üres téren állt egy nagy kerekes-kut, mellette nagy káddal: a locsolás kedvéért, - de dísztelenítette a kert kinézését. A kertet a nagy tágas tiszta udvartól, szép zöldre festett rácsozat keríté el, az udvart pedig az utcától magas kőkerítés választotta el, nagy kapujával s mellette kis kijáró ajtóval. Az udvar végső részén, mely távol esett a lakóépülettől, volt a kocsiszín építve; a materiál-kamra pedig ennek a kert felé eső részében, hol a nagy mennyiségben lévő patikai szereket szokták tartani. A patikából és laboratóriumból a kertbe is vezetett kijárás. Ezeket azért írom le oly részletesen, mert később szükség lesz tudni némi dolgok fölvilágosítására.

Még egyszer vissza kell térnem a város fekvésére. Hibásan mondám, hogy egyetlen utcából áll. Igaz, hogy egyetlen nagy utcája van, széles, szép, egyenes vonalban álló épületeivel. Ennek balra eső részén van néhány kereskedőbolt: igen kicsinyek, oly nagy városban. Kereskedői görögök voltak akkoriban. A boltok mellett állt a postaház, azokon fölül a vármegyeház, kávéház, mind-mind egy sorban; szemben velök a városház, melynek eresze alatt van a piac. Ott következik egy nagy üres tér, két sor ház közt, melynek felső részén áll a katolikus templom s mögötte hasítja ketté a várost a Zagyva folyó. Rajta keresztül széles nagy híd vezet túlátra, hol nagy rendetlenségben kisebb-nagyobb utcáival ismét roppant háztömeg van építve, melynek házai mind náddal és szalmával fedvék. Úgy hiszem, azóta már Jászberényben is földerült a müvelődés és izlés hajnala. A mint mondám, a patika gazdagon jövedelmezett s ennek birtokosai jól birták magukat. Volt is ott mindig mulatság, szíves vendéglátás, miként a régi korban szokás volt. Nevezetesen a ház ura úgy kívánta, hogy midőn ebédhez terítettek, a számos család terítékein kívül még egy üres teríték is legyen föltéve az asztalra, hogyha véletlen érkeznék valaki, ne legyen semmi zavargás és mozgalom, - ő csak azt mondhassa: tessék helyet foglalni. Óh szegény jó háziur! több oly különc eszméi is voltak neki, mire majd reátérünk.

A patika ablakai ma jóval világosabban világítottak ki az utcára: elkezdvén a patika üveges ajtait, a hosszu sor szobák utcára néző ablakai mind fénylettek a sok gyertyavilágtól. Karácsony éjjele következvén, sok szép vendégsereg gyűlt össze, kik estebédre valának meghíva, mert ezen a napon az akkori jámbor keresztények böjtöléssel, imádkozással töltötték el a nap nagyobb részét, a születendő Krisztuska dicsőítésére és emlékezetére. Csupán öt órakor jött össze az estebédre, melyen jó böjtös étkek, mákos, diós sütemények párologtak az éhes gyomrok és vágyakodó szemek elé. Összegyült tehát néhány bizalmas jó barát és barátné, komák és kománék s vidám csevegéssel végezték be az estebédet. Minden eloszlott az asztaltól, hogy a terítéket elszedhessék s a kártyázásnak adjanak helyet, mert az volt a bevett szokás, hogy addig kártyázással töltik az időt, míg az éjféli misére az első harangszó megkondul, hogy Isten házába szólítsa a jámborokat. Itt is úgy az idősebbek kártyához ültek, a gyermekek pedig szobájukba utasíttattak, hol a számokra fölállított Krisztuska fája és a kis

Bethlehem körül - mit az anyai kéz számtalan csillogó képecskékkel s mindenféle cifra dolgokkal fölékesített - ugráltak, örültek, csipogtak, lármáztak, mind meg annyi kis koboldok, mig végre, egymást jól össze-vissza cibálták, s minden szárazdajkai intés és püfölés dacára, kifáradva aludni mentek. Végre elkövetkezett az idő és megkondult az első harangszó, mely Isten házába hívta a hivőket. Rögtön siettek bevégezni a játékot s készülni kezdett minden, jól beburkolódzva, hogy a csípős hidegtől megoltalmazza magát. A házi úr is felöltötte már a jó meleg farkasbőr bundát, de a ház asszonya csak sápadozott, s vontatva szedegetett elő egyetmást, mire a férj, ki egy kissé hirtelen természetü volt, rárivalgott: „Ugyan mama siess, már a másodikat is elharangozták." A nő, a ki igen szigoru gazdasszony, de férje irányában mindig szelid s kiméletes volt, engesztelőleg mondá: „Édes Józsim, menjetek, én nem mehetek, fájdalmakat érzek" (mert a nő jó reménységben volt). Bucsuztak tehát a vendégek s távoztak, mig a háziúr visszakiálta az ajtótól: „De fiu legyen!" A nő magára maradván, azonnal becsengette a cselédet s megparancsolá, hogy csak sietve hívják el a szülésznőt. Eltakarítottak, elrendeztek a szobában mindent. Azonnal megérkezett a szülésznő és kevés fájdalmak leküzdése után szerencsésen elérkezett a várva-várt kis vendég is. De oh sors! a szegény anya, ki örömkönyek közt szorítá kis magzatát kebléhez, egyszersmind remegett, hogy nem fiúval örvendeztetheti meg visszatérő férjét, mert mindig azzal gyötörte szegény váró nejét: hogyha nem fiu, elibe se vigyék, neki nem kell! Végre minden rendén volt a kis szobában: a picike megfürösztve, pólyázva bölcsőjében feküdt. Egyszerre csak megcsendül a patika ajtaján lévő csengetyü s jött haza az úr. Egyenesen a szobába siete, öröm s kétség között. Az éji lámpa csak halványan világította a szobát, de ő nagy sebbel-lobbal kiáltá, még mielőtt jól belépett a szobába: „Fiu-e, vagy leány?" Erre a szülésznő fölkapta a kicsi pólyást s vitte az atya eleibe, mosolygó örömmel, jó ajándék reményében, mondván: „Ime egy kis veres haju, sápadt kis leány" és magasan föltartá, hogy atyja majd hogyan fogja össze-vissza csókolni a kis pólyást. Az atya azonban rárikolta nagy mérgesen, kikapta a kezéből a gyermeket, mondván: „Mindjárt a falhoz vágom ezt a rőthajut. Mondtam, elémbe ne hozzák, ha nem fiu." Az anya sikoltva kiáltott: „Az Istenért!" A szülésznő kiragadván a gyermeket atyja kezéből, méregre fakadva, ijedve kiáltá: „Ej uram, dehogy csapja ezt a kis ártatlant, azért hogy veres haju; hiszen nézze, az úrnak is veres haja van, azért mégis, becsületes, jó úr; aztán nézze meg csak jól, éppen az úrhoz hasonlít nagy, sötét szemeivel. Hogy egy kissé sápadtka? Hiszen a' se baj. Dejszen megtekintettem én az eget, mikor megszületett. Ott csillámlott bágyadtan egy csillagocska a felhős égen - az pedig jó jel, ha azon jel alatt születik a gyermek. Aztán, hogy egy kissé sápadt, azért még nem hal meg. Jaj uram, ismerem azt én jól, midőn legelőször világot lát a gyermek és sikolt, az nem hal meg." De e fecsegés alatt a férj mérgesen járt-kelt föl s alá a szobában s egyet sem szólt. A szegény szenvedő anya ott sirt fájdalmában, hogy férje még csak feléje sem megyen, megkérdezendő, hogyan s miképp érzi magát. A férj végre föltette házi sapkáját s ment ki a szobából.

A szülésznő vígasztalá a keseredett anyát, a mint lehetett; befektette bölcsőjébe a kis vereshajut, készült lepihenni, miközben mormogott valamit a furcsa természetekről s az Isten rendelése elleni zugolódásokról, mire a beteg így szólt: „Istenem, hisz' van itt fiu elég, csak egyet szeretne közülök, de azok sem kellenek neki." Ezzel benyílt az ajtó s egészen lecsillapulva lépett be a férj s ment a neje ágyához s megcsókolván őt, kérdé: „No, miként érzed magad Ninám?" Ez felelé: „Jól édesem, csak te ne haragudjál, hiszen sem én, sem e kis ártatlan nem tehetünk róla, hogy Isten így rendelé." „Igaz, igaz, csak légy nyugodtan s bocsásd meg heveskedésemet - de látod - no semmi, semmi... No hallja-e, adja ide azt a kis vereshajut." Erre a karjára vevé, járkált vele föl s alá a szobában s így beszélgetett hozzá: „De aztán ne légy siró-rivó!" Ekkor a gyermek fölvisított s csakhamar odadobta a szülésznő karjába, ki mindenütt utána járt a szobában, félvén, hogy még csakugyan ledobja valahová, ha visit. Az úr megnyugtatólag mondá: „No no, csak legyetek békével! Hej tudtam én azt, hogy

így lesz, ha fiu volna, nem nyávogna. Menjünk, menjünk nyugalomra - de az a sápadt ne visítson." Így végtére lenyugodott az egész ház s reggelre mindenik vidáman ébredett.

A háznál minden a maga rendén ment; az atya naponta mindjobban kezdte szeretni a kis csecsemőt, gyakran karjára vevé s vizsgaszemekkel nézegette; járkált vele föl s alá a szobában, s motyogott neki valamit, de azt senki sem értette, hogy mit. Neje aggódva nézte, nem tudván magának megfejteni, hogy olyan szeretet-e az, mit ott vele motyog, vagy még most is haragszik rá? Ekkor visszaadá dajkájának s megnyugtatólag mondá: „Jó, jó, csak te neveld; csak nagy volna már hamar, hogy járni tanulna, majd akkor..." „Mért akkor", kérdi neje? „Csak te neveld, hogy minél előbb kiszabaduljon abból a szoros pólyából, csak egyszer járni tudjon, minden jó lesz."

A nagy keresztelő is megvolt a szokásos rendszerrel. A kis sápadt vereshaju, Róza nevet kapott a kereszteléskor, mert a keresztanyját is Rózának hívták s ő akarta így.

Több házi civódás közt mult el három év, mi alatt a gyermek, az az én csekélységem (mit tisztelt olvasóim alkalmasint sejtettek) három éves lett. Parányi és mindig sápadt voltam, csak a hajam kezdett sötétebb színt váltani. Ekkor atyám (Isten bocsássa meg neki) belép egész komolyan jó anyámhoz, s mint valami igen természetes dolgot, egész hidegvérrel mondja anyámnak: „Édes Ninám! ma vége a kis Róza leányságának - ma három éves mult." Anyám nem tudván hirtelen felfogni e szók értelmét, reá meresztette nagy sötétkék szemeit, végre tréfásan így szólt: „Talán férjhez adtad?" „Ellenkezőleg - mond atyám, ő nem fog férjhez menni, ő nem fog többé leányruhába járni." „Micsoda, kérdi anyám? Tán megőrültél?" „Nem, nem, mondá nyomatosan, e gyermek igen eszes, hát nem tapasztalod magad is, hogy ily piciny létére mily eszes dolgokat mond, miként petyeg már velem, midőn kiviszem magammal a patikába és kérdéseit fejtegetem neki?" „Bizony édes férjem engedj meg, de én semmi eszest nem vettem észre ebben a parányiban" mondja anyám kacagva. „Jaj, barátném, nem is a ti dolgotok azt kitapogatni, hogy mi rejlik egy ily kis parányi főben némelykor. De én most komolyan közlöm véled az akaratomat. Isten megtagadta tőlem legjobb óhajtásomat, hogy fiugyermeket adjon, ki tapasztalásimnak és tudományimnak örököse leendett volna az emberiség hasznára. De én mégis véghez viszem elhatározásomat." Itt meg kell jegyeznem, hogy atyám igen eszes ember volt tanulmányaira nézve az orvosi tudományokban, úgy annyira, hogy a mi ritka példa, ő neki privilégiuma is volt, hogy mint orvos gyógyíthatott és csuda nagy kúrákat vitt végbe még Bécsben laktában (mert ő bécsi születésü volt), hol a császártól egy nagy kúra alkalmából, mert ő a legveszedelmesebb nyavalyákat, ugymint a rákot is gyógyította, egy nyolcvan aranyat érő tubákos szelencét kapott, melyet nekünk mindig megmutatott, ha jó kedve volt, bár ő sohasem tubákolt. Fiatal korában, még csak harminc éves volt midőn meghalt, hektika vitte őt a más világba. „Véghez viszem célomat, mondá s a világ egykor hálás lesz érte. A kis Róza tehát holnap férfi-ruhába öltözik; még most ugyan parányi nadrágocskát nem kap, hanem kap szép kis zubbonyt, szép kis kalpagot lefüggő arany bojttal, kis sarkantyus piros csizmácskát." „De az Istenért, vágott közbe anyám, mire való ez a maskara, hiszen úgy fog kinézni, mint egy kis majom?" „Ha úgy is, majd ha nagyobb lesz, nem úgy néz ki. Meg kell lenni, törik-szakad. Ha nagy lesz, beviszem Pestre az univerzitásba, s meglátod, híres doktor lesz az én kis vereshajumból." Az anyám ellenszegült; sirt, hogy leányából ily bolondot nem enged csinálni. De atyámnál volt a hatalomszó: „Meg kell lenni, úgy akarom... nekem doktor fiam lesz; tizenhat éves korában már bent lesz az univerzitásban és én a legboldogabb apa leszek." „Boldog Isten, hát megőrültél? egy tizenhat éves lány a tömérdek fiatal ember között! No ez lenne még a szép spektakulum." „Ne légy gyermek, édes Ninám, hiszen senki sem fogja tudni, hogy leány... férfi-ruhát visel már holnaptól kezdve. Már minden meg van rendelve. Holnap haza hozza a szabó a kis zubbonykát, a suszter a kis csizmát; a kis kalpag már odakint van a patikában egy skatulyában. Nem akartalak téged rögtön meglepni vele, mert előre tudtam, hogy zivatar lesz a háznál." Ezzel

kisietett, behozta a kis kalpagot, veresbársony fityegővel oldalt, melynek végén kis arany bojtocska lógott. Szegény jó anyám összecsapta kezét s lerogyott karszékére, midőn látta, hogy komoly képet kezd ölteni a dolog... eleinte azt gondolta, hogy ez csak egy raptus! Atyám behozatott Klári nénivel a gyermek-szobából s fejembe nyomta az asztrakán kis kalpagot. De Klári néni lekapta fejemről s oda dobta az asztalra.

„Ugyan tekintetes uram - sikitott föl - hova gondol? ugyan, hogy talált ki ily zöldeket! Erre a csepp fejére azt a meleg kalpagot! Most is majd meggyul szegényke - osztán kalpag meg kis lány - no hiszen szépen is illik az öszve." „Fogd be a szádat s takarodjál ki vén doromb, ez nem a te orrodra való!" Én örültem azonban a fityegő bojtocskának, anyám mérgelődött s hallgatott, minthogy látta, hogy nincs mit tenni, s atyámnak komoly határozata: akaratát teljesedve látni. Atyám engem karjára vevén, kivitt a patikába s a „subjecttel" ott vitatkozott jobbra-balra a történendők fölött.

Végre eljött a másnap! A szabó elhozta az öltönykét, a suszter a két csizmát - s kész volt a kis fiu. Atyám össze-vissza csókolt, mint máskor sohasem, letett a földre s mondá: „No most gyerünk a mamához, mutasd, mily szép kis fiu vagy." De ahogy a küszöbös ajtón beléptem, atyám eleresztvén kezemet, a legelső dolgom is az volt, hogy elestem, megakadván a sarkantyummal s betörtem az orrom. Anyám fölsikoltott, odaugrott, megmosott a vértől, miközben mindig zúgolódott a bolondikus patikáriusok ellen, kiknek a sok méregtörés megzavarja az eszüket még laboráns korukban. Nem csoda, ha ily bolond dolgokat követnek el. De most az atyám is hallgatott egy kissé, mig engem kimosdottak s az én sirásom is csillapult, aztán szép csendesen odasompolygott atyám anyámhoz, kezéből elvett engemet, óvatosan letett a földre s kézenfogva vezetgetett, biztatva anyámat, hogy csak egyszer-kétszer járjam körül a házat vezetve, majd megszokom. Anyám nem tudván már magát fékezni, hevesen mondá: „Kár, hogy a háromszegletü kalapodat nem nyomod a fejébe a szegénykének, a spádét az oldalára, a nádpálcát a kezébe: mindjárt kész volna a doktor!" „Az meg is lesz - kiáltá atyám, - annak meg kell lenni", - ez volt a kedvenc szavajárása. Anyám csak azt felelte: „Azt az Isten nem fogja megengedni." Azzal kiment a szobából a kertbe a virágai közé, ott sírta ki magát, előre képzelvén, hogy ezen tárgy miatt még sok összvezördülés fog történni, a mitől pedig szegény irtózott, mert atyám igen hirtelen mérges természetü volt. Elhatározá, hogy hallgatni fog, mindent békében eltűrve történni hagy.

II.

Egy borítékos szekér megjelenése. - Az apa titkos bevásárlásai. - A kis Tiroler. - Merénylet a háziasszony rózsaszín ruhája ellen. - Hogyan öltözködtek a mult évszázban? - A féltékeny apa és a szép mama. - A szétfejtett menyasszonyi ruha. - A kis vereshajuból orvost akarnak nevelni! - Az apa hirtelen halála. - Az özvegy és két árvája. - Lemondás a fiuöltönyökről. - A két leányról, meg az öt fiuról. - Klári néni első szereplése. - A provizor. - Az első tanító hogyan válik a kis vereshaju kedvencévé? - A tanítás módjáról. - A tanítvány nagy buzgalma. - A jeles számvető és az öreg Kőszegi bácsi. - A tanító bácsi eltávozásának fájdalmas hatása.

Így növekedtem vagy másfél évig s igen meg voltam elégedve a sarkantyus csizmámmal, csak a szülőim közt folyt a tusa mindig.

Egy nap reggelén különös kinézésü borítékos szekér vánszorgott be a nagy vendégfogadóba, mely a nagy utcáról bevágó s a házunk előtt elvivő széles, de rövid utca végiben volt építve. Ez az út éppen a nagy vendégfogadó kapujára vezetett, hová mindenféle nemzedék: kereskedők, zsidók, uraságok szállásoltak, mert ez volt Jászberényben az egyetlen fogadó. Atyámat is a tudnivágy kivezette déltájban megtudni, hogy vajjon ezen különös kinézésü szekér honnan jön s mit foglal magában. Ő ezt többször is cselekedte ily alkalommal. Nem sok idő mulva sugárzó szemekkel jön haza atyám egy ember társaságában, ki nagy batyut hozott a hátán, az atyám pedig egy nagy karimáju zöld szalmakalapot, gazdagon ékesítve zöld atlasz-szallagokkal, melyekbe ezüstvirágok voltak szőve. Belép a szobába, az anyám nagy kérdő szemeket mereszt reá, hogy hát ez mi ismét? Atyám nem szólt semmit, csak azt: „Hol a gyermek?" S rohant a gyermekek szobájába s kézenragadva, ugy röpített velem be anyámhoz, a szárazdajka utána visítva „Jaj, jaj uram, hiszen kirántja a karját." „Félre innen, ezután nem lesz rá semmi gondod." Ezekkel fejembe nyomta a széles karimáju kalapot, a mely egészen az orromra hullott le. Anyám mindcsak nézte szótlanul, várva, hogy mi lesz ennek a vége. Gondolta magában ez „komisch" kis figura lesz, ha majd a plundra is rákerül, - de nem szólt, csak ült s nézett. Atyám a fejét vakarta, mintha az ország dolga bukott volna el s kérdezte a „Tirolert", hogy hát van-e kisebb kalap? „Van bizony, de még a ládákba pakkolva." „No csak izibe fusson, hozzon apróbbakat." Elfutott a jó ember. Ezzel anyámhoz lépett s mondja: „Kedves Ninám, már nyugodj meg s légy vidám, ismét visszakapod a leányodat. Jól vettem észre, hogy te ezt a gyermeket nem szereted, mióta zubbonyban jár." Anyám egészen megnyugodva, beleegyezőleg folytatta a beszélgetést. Ekkor az asztalon lévő nagy skatulyára tekintvén, kérdezé: „Hát ebben mik vannak?" „Hü! majd meglátod, ha eljön az az ember, mi szépségek vannak itt." Eljött az ember is, kisebb-nagyobb kalapokat hozván magával. Végre leltek alkalmasat is és én örültem a szép pántlikáknak. Végre megnyílik a skatulya s kirak belőle a Tiroler gyönyörü kisebb-nagyobb vállacskákat, mellükön ezüst zsinórfüzővel és ezüst csipkékkel ékesítve, szegélyezve. De fájdalom, egy se volt jó, mind igen nagy volt. „Sebaj! mond atyám: Jőjjön hamar a szabó." Eljött a szabó is. „No csak hamar csinálja meg ezt kisebbre." A szabó mértéket vett, elvitte s ebédutánra igéré elkészítését. Anyám csak csóválta a fejét, de nem akart ellenszegülni, csak azt mondá: hiszen már megint csupa Tirolerné lesz! „Az az, az lesz, kiáltá atyám, szép rövid selyem-szoknyával; vannak itt ez embernél szép selyem-köténykék is, de szoknya nincs. Hanem én már kigondoltam! Kedves Ninácskám, tégy a kedvemért egy kis áldozatot. Ott a szép rózsaszin „Schlepped", ugy se volt rajtad tán háromszor se, mióta menyasszony voltál benne. Fejtsd szét s varrj hamar egy kis szoknyát." „Ugyan hova gondolsz? Hiszen semmi baja, egészen uj! Hadd maradjon neki nagy korára. Egy ily nagy darabot két-három rőf miatt eldarabolni, ezt a szép Schlepp-ruhát!" Meg kell jegyeznem, hogy az akkori időben rövid kis házi-schleppet viseltek az előkelőbbek, meg egy kis főkötőt, melyet fecskefészeknek neveztek s ha valahová elmentek, fátyolt tűztek a tetejére

s igy függött le róla. Jó anyám nagyon szép, kitünő szép asszony volt, hollófeketeségü hosszu hajjal, sötétkék nagy szemekkel, fehér arcbőre mint a hó, gyönyörü arcéllel. Atyám szörnyen féltékeny s ez nagy baj volt. Ha a templomba akart anyám menni, nem volt szabad egyedül menni, atyám is vele ment s midőn elindultak, egyidőben mindjárt arcára eresztette fátyolát. „Te ugy sem fogod többé viselni, neki pedig nagy korában nem lesz reá szüksége s én igy akarom", kiáltá atyám. „De lehet három rőföt venni." „Ez lesz s nem más. Az egész sor boltba sem kapsz oly szép rózsaszínt, ne várd, hogy én szabjam ki." Mit volt mit tenni, vérző szívvel ment a ruhatartó almáriumhoz, legszebb kedvenc ruháját szétdarabolandó. Szétfejté tehát szép menyasszonyi ruháját s rögtön kellett neki szörnyü bő, de rövid szoknyácskát csinálni, mi akkor éppen nem volt divat. Atyám ki sem ment a szobából, sürgette nagy nyugtalanságok között anyámat és a szabót. Végre elkészült minden. Estefelé összehordták még a hozzávalókat, fölöltöztettek s kész volt a Tiroler leány, atyámnak nagy örömére, anyámnak fájdalmára. Másnap atyám magával vitt mutogatni mindenfelé, mint egy majmot. Szegény atyám! Igen szeretett, én voltam első gyermeke. De haláláig nem távozott azon rögeszméjétől, hogy ő maga fog engem tizenhat éves koromig tanítani, akkor férfiruhába öltöztet, nememet eltitkolja Pesten, beád az univerzitásba mint fiut és doktor lesz belőlem.

Így telt el még egy rövid idő. Én növekedtem, mint minden gyermek, minden különös esemény nélkül. De fájdalom, egyszerre a tiszta égből csak lecsap a mennykő... szegény atyám három napi fekvés után meghalt. Ez házunkra nagy csapás volt, mely megrendített alapjában. Azelőtt is már panaszkodott mellbaja ellen és csakugyan hektikában halt el. Én akkor öt éves multam; de a mi akkor s azon perc óta történt, mindenre világosan emlékszem. A születésemtől fogva történteket pedig anyám beszélte el gyakran, hogy mit kellett neki gyakran miattam kiállania. Arra is igen jól emlékszem, hogy atyám igen szeretett. Halála előtt gyakran a karjára vett, csókolgatott s mondá: „Te leszel az én szememfénye." Fölsütötte hajamat azzal a sütővassal, melylyel a magáét sütögette, mert mindig sütötte a haját és hajporozta, akkor az volt a divat, de tán csak a tanároknál. Öltözékeire is jól emlékszem. Midőn gálába öltözött, fehér selyemstrimfli, csattos cipő, térdig érő, fekete bársonybugyogó, fehér mellény, tenyérnyi szélességü nyakravaló kétfelé lefüggő szélekkel, fekete frakk és háromszögü kalap. Így feküdt koporsójában is, midőn meghalt. Nyugodjék békével!

Én öt éves voltam akkor; azelőtt kevéssel egy kis testvérem is született, az is leány volt: Johanna. Alig mult egy éves, midőn atyánk meghalt, így maradt jó anyám özvegyen hét gyermekkel, mert már a hat fiu közül is egy meghalt.

Atyám halála volt a mennykőcsapás, mely házunk bukását vonta maga után. Szomoru látvány volt, midőn a gyászbaöltözött anya, másnap gyászba öltözött hét árváját vezette a gyászmisére. A gyászruha kezdetével vége volt az én bolondikás öltözetemnek is. De baj volt, mert nem akartam megválni előbbi öltözetemtől, a miben én igen tetszettem magamnak, mert szegény atyám mindig hordta a boltokból rakásra a szép kelméket, a sok szép színü papir, atlaszpántlikákat, szintugy csörögtek rajtam. Én is, meg ő is azt gondoltuk, az a legszebb a világon. Hiába erősítette jó anyám, hogy az tartatlan, nem ér semmit, - úgy kellett mindenben lenni, a hogy ő akarta.

Én már most azon rendes mód szerint nőttem, a miként minden jó anya a gyermekit nevelni igyekszik. Szegény atyám jóslata nem valósult, hogy igen eszes leszek; mert bizony fájdalom, nagy koromban, nem mindenben, könnyelmü valék egy kissé, de nem nagyon. Nézetem szerint akkor annak úgy kellett lenni. Kis koromban igen makacs, önfejü gyermek voltam, hízelegni jó anyámnak teljességgel nem tudtam. Ámbár mindig, minden jót lelkembe igyekezett fogalmam szerint csepegtetni, de nem nagyon szeretett. A kis testvérem volt a kedvence, az mindig tudott hízelegni, kedveskedni, petyegni neki, de én nem. Én igen hallgatag természetü voltam, csak kimentem a kertbe és szüntelen danoltam.

A fiuk már oskolába jártak, de még én gyenge valék a tanulásra. Parányi guzsalyt csináltata anyám parányi orsóval, a gyermekek szobájába összegyülekezett minden nő fonókába, ott kellett nekem is Klári nénitől télen fonni tanulni, hogy ne henyéljek. A strimflikötés teljességgel nem izlett, nem volt kedvenc tanulmányom, nagyon izzadt bele a kicsi kéz s azért gyakran kikaptam.

Atyám halála után anyám Pestre utazott, hogy egy provizort hozzon magával, ki a patikát ellássa. A legnagyobbik mostohabátyámnak kellett volna atyám keze s oktatása alatt a patikaságot tanulni, de még igen fiatal, s csak laborans volt. Anyám hazaérkezte után két héttel a provizor is elérkezett. Jó anyám nekem, amint növekedni kezdettem, instruktort fogadott, mert a bátyám tanitójától, kit nem szívelhettem, teljességgel nem akartam tanulni. Ő engem mindig a pajkos fiukkal együtt akart tanítani, de én nem akartam. Itt egy kissé lesütöm a szememet... akaratos voltam! Pedig jó anyám, bár igen nagyon szeretett bennünket, gyermekeit, érettünk mindent áldozott, azért szigoru volt s büntetett. Nem ért semmit, - nem tanultam. Fogadott hát a számomra egy külön instruktort: egy csunya, ragyás képü fekete tót embert. Az semmi se lett volna, hogy ragyás és fekete volt, de a fél orra is egy kissé hibás. Én Istenem, ha elgondolom, én mindig igen finyás voltam és irtóztam kis koromtól mostanig is, ha észrevettem valakin a legcsekélyebb testi hibát. Ha valakinek a kezén egy ujja hiányzott, vagy csak görbe volt, irtóztam tőle valamit a kezembe venni, habár az Páris aranyalmája volt volna. Anyám behivott, eleibe állított, s kérdé tőlem magába fojtott mosolylyal: „No, fogsz-e tanulni?" Előre képzelvén, majd ha ránézek, egyenesen kimondom a véleményemet, hogy nem tudok én tanulni ettől a csunya bácsitól. De oh csuda, jól reá néztem, hozzá mentem, megfogám kezit és kérdém: „Maga lesz az én instruktorom, bácsi?" Még nem volt ideje felelni, midőn hirtelen mondám: „De nem a fiukkal együtt. Azt nem akarom, mert mindig vereshajunak csufolnak. És ugy-e packát sem ad a lineával?..." Akkor jutott csak szóhoz. „Oh, ki léniázna meg, mondá, ily kis szőke, bodros angyalt?" A kapitólium meg volt mentve. Megragadtam a kezét s ismét mondám: „Magát igen szeretem, instruktor bácsi, én nagyon engedelmes és jó leszek."

Istenem! hogy szerettem ezt az én tanítómat, mily engedelmes voltam irányában és ha a cselédek vagy a fiuk incselkedtek velem s azt mondták: „Ugyan, hogy szeretheti azt a félorru tótot?" egész nap sirtam s nem mentem enni, úgy sértett az engem, mert igen nagyon szerettem. Egy egész év alatt egyetlen egyszer volt oka, hogy ujjam hegyét a léniával megkoccintotta. Én sirtam. „Miért sir most a kis Róza?" kérdé. „Hát fájt?" Nem, mondám, de igen szégyenlem magamat, hogy okot adtam s megharagítottam. „No jól van, mondá, ezt szeretem, hogy igazat mond, mert csakis meg akartam szégyeníteni, hogy a ki oly szépen tud írni, el ne hanyagolja azt, mert én azon igen busulnék." És ezen szó soha sem ment ki eszemből többé és tanultam nagyon, csakhogy ő ne busuljon. Ő érte viseltem magam jól, érte fogadtam szót, mert ő mondta, hogy a szófogadatlan gyermeket nem szereti.

Én, mint mondám, igen gyenge alkatu, sápadt gyermek voltam s ott ültem s nem mentem játszani a többi gyermekekkel, midőn szünórám volt. Elmentem írni és a számvetést tanulni, mígnem azt vették észre, hogy az asztal alatt fekszem leszédülve. Gyakran gondolták, hogy halva vagyok, míg föllocsoltak. Anyám kérte a tanítómat, ne fogjon oly erősen, mert igen gyenge vagyok. „Én nem, asszonyom, mondá, de mindig tovább megy, mint a mit fölhagyok neki; örömet akar szerezni nekem, ha meglephet." És mire eljött az év vége, oly szép irásom volt, mint a metszett betük s oly nagy summákat adtam össze egy pár perc alatt, hogy mindenki bámulta. Úgy történt egy alkalommal, hogy a főnótárius több urakkal nem tudott egy nagy summa összeadásával boldogulni. Ő barátunk s szomszédunk volt; gyerünk át a kis Rózához, mondta a jegyzőnek, mindjárt kész lesz vele. Leültem, összevetettem s megmutatám a hibát, hogy miért nem boldogultak. „Nézze, Kőszegi bácsi, ide nem kell nulla, hanem egy ötös szám." Jó Isten! akkor többet értem, mint most, most már sem szépen írni, sem számokat

összeadni nem tudok... minden elmúlik! Eljött hát az év vége is s jó anyám tudtomra adta, hogy tanulásomat bevégeztem s a tanító elmégyen. Én reszkettem, megfogtam anyám kezét, csókoltam és sírva kértem, ne küldje el soha a tanító bácsit, mindig nagyon jól fogom magam viselni. „Ezt tenned is kell gyermekem, különben tudod, hogy büntetést kapsz.” Másnap eljött a tanító bucsuzni. Én sírtam, átöleltem térdeit, hogy nem mehetett ki az ajtón. Végre azzal ámított el, úgy nyugtatott meg, hogy anyját megy meglátogatni, ki beteg, s egy-két hét mulva visszajön. Kértem anyámat, engedje elkisérni a piacig... éppen addig lehetett föllátni a patikából. Megengedte. Az egész uton el nem eresztettem a kezét, szüntelen csókoltam és sírtam. Végre megcsókolt s visszaküldött azon igérettel, hogy csak úgy jön vissza, ha én nagyon engedelmes, jó gyermek maradok. Megálltam s mindig utána néztem, mig eltünt szemeim elől. Itt uj fordulatot vőn életem.

III.

A tanító tanácsai jó földbe hullottak. - Az első olvasmányok és az első énekleckék hárfaszó mellett. - Mit köszönhet a magyar Catalani édes anyjának? - Az anya vallásosságáról. - A „Patyikás Rózsika” mint falusi előénekes. - Az első lopás. - Klári néni hűtlensége. - Mi történik vele a városházán? - Klári néni visszajön. - Végleges eltávozása és további sorsa.

Tanítóm gyakran mondá, hogy Jászberényben igen rosszul beszélnek magyarul: ott az asztalt „asztónak”, a szalmát „szómának” mondják stb. Igaz, hogy csak a köznép beszélt úgy, nem az urak, de tanítóm attól tartott, hogy reám ragad a palócos kiejtés. Mindig mondá, mivel hogy oly szépen olvasok, igen jó lesz, ha gyakran szép könyveket olvasok és írok azontúl is, ha nem tanulok többé, nehogy elfelejtsem mindezeket. De anyám teljességgel nem engedte meg az olvasást, mint tanítóm mondá, de a „meg kell lenni” bennem volt. Találtam módot s kilopództam a kertbe, hol az igen sűrű és magasra nőtt nagy szép kaporral volt bevetve. Oda bújtam, lefeküdtem s úgy olvastam egy-két kalendáriumot. De ez nem elégített ki. Hol vegyek szép könyvet? Elmentem a postamesterhez, gondoltam annak kell könyvének lenni. Kaptam is és ki volt boldogabb, mint én: *Kartigamot és Erbiát*. Oh Istenem! hogy elsírtam fölöttök.

Jó anyám gyakran tanítgatott énekelni; neki gyönyörü hangja volt, gyakran és szépen énekelt meg hárfázott. Első férje Bécsből hozott neki gyönyörüen aranyozott veres hárfát. Mindig az volt a legfőbb időtöltése, mindig, de kivált atyám halála után. Sokszor énekeltem sírva, mert nem mindig volt kedvem hárfa mellett taktusra énekelni s anyám a taktust sokszor a hátamra verte. Csak szabadon szerettem énekelni, ha künn a kertben ugrálhattam. De anyámnál nagy volt a hatalomszó: meg kellett lenni. Én hát énekeltem, de anyám sehogy sem volt megelégedve hangommal. Mindig csak azt akarta, hogy vékonyabban énekeljek, ne olyan vastagon. Még is vékonyabb hangot adj, még is, még is. És ez így ment mindig, még a homlokom is úgy izzadt bele; nem győztem törülni a könnyeket a szememből. Kedves jó anyám nem gondolta, hogy ezen oktatásaival valaha kenyeret ad kezembe s talán némi kis dicsőséget életemre. Későbbi tapasztalatok világosítottak föl, hogy ha anyám nem erőlteti hangomat a sok gyakorlással, úgy én altistáné lettem volna. De neki az a hang nem tetszett s azt akarta, hogy nekem is oly szép hangom legyen, mint neki volt. És csakugyan az a sok gyakorlat oda vitte hangomat, hogy a magas *f*-et minden erőltetés nélkül, könnyen énekeltem a *Tündérsíp*-ban, midőn már énekesnő voltam s abban az *Éj királynő*-jét énekeltem és az althangom olyan erős volt, hogy az *Olasz nő Algirban* nevű operában az *Olasz nő*-t énekeltem, mely a legmélyebb hang. Ez nagy ritkaság, mondta karmesterünk, a szegény Heinisch! Egyízben a német ujságban akkor neveztek magyar Catalaninak, ezen szavakkal jellemezve „Die Ungaren haben eine ungarische Catalani. Das ist ein Wunder, wie diese Frau beide Stimmen in ihrer Gewalt hatt: hohe Sopran und Alt-Stimme”.

Most már anyám szép énekekre is tanított operákból. Ő Pesten lévén tanulásban, gyakran járt a német színházba, mert még akkor nem volt Pesten magyar színészet. Ott sok szép éneket tanult meg. Azok nekem nagyon tetszettek. Szüntelen danoltam, trilláztam, mindenfélét össze-vissza - de azért nem volt szabad elmulasztanom a szent énekeket sem. Jó anyám igen buzgó, ájtatos asszony volt. Az egész ház cselédeit s a gyermekeket összegyüjtötte szombat este maga körül és térdelve kellett egy szépen kirakott nagy Mária-kép előtt a szombati imákat elimádkozni. Ezen kép előtt, télen úgy mint nyáron, minden szombat este öt órakor meggyujtotta a vékony láncokon függő lámpát. Ezt ő sohasem mulasztotta el: ott volt a kis oltárja imazsámolyával, ott szokott ájtatoskodni. Nyugodjanak békével porai!

Tudta hát ifjú, öreg, hogy én nagyon szépen tudok énekelni. Egy délután bejön két bundás öreg ember anyám szobájába s előadják, - remény s kétség közt akadozva - hogy ők biz’ azért

jöttek volna, hogy ha a nagy jó asszonyom a kis kisasszonykát odaengedné a nagy kereszthez menni, könyvből előénekelni, mert, úgymond, fülükbe jutott, hogy senki sem tudja az „Álla a keserves anya" bőjti éneket oly érzékenyen elénekelni, mint a kis Patyikás Rózsika. (A patikát patyikának hívták a közönséges emberek.) Ki volt boldogabb, mint jó anyám és én? Szívesen, jó emberek, mond szívesen, csak vigyázzanak reá hogy baja ne essék. Semmi sem lesz, asszonyom, ne tessék félni, hazáig kísérjük mindnyájan. És én mentem a cseléddel lámpával minden este az öregeknek előénekelni. Ekkor voltam nyolcadik évemben. Egyszer két öreg asszonyt és két fiatal leányt oda rendeltem az elvégzett ájtatoskodás után a fonóba s mondám: majd ott fogom én magukat szép énekekre tanítani. Aztán maguk nem szépen énekelnek, úgy én nem szeretem, nagyon hosszúra nyujtják a végét. Az én mamikám nem úgy énekel. Most is előttem a képe szegény anyámnak, mikor bekopogtak az ajtón késő estve a négy guzsalylyal. Hát mit akarnak jó asszonyok? Hát a kis Rózsika parancsolt ide, mondák a fonóba, hogy majd szebben tanít énekelni. Jól van jól, mondá anyám, csak üljenek le. De én másnap leckét kaptam, hogy ily éjjeli vendégeket ne invitálgassak. Az többé nem szabad. De hát ki tanítja őket, mondám? Hadd énekeljenek szépen a templomban s ne olyan parasztosan.

Így folytak napok, nap után; egyszer egy történetecske rázkódtatott meg bennünket. Éppen már vacsora végeztével, még mind az asztalnál ültünk, a provizor is még bent volt. Beszélgettek. Egyszerre megcsendül a patika ajtaján levő csengetyü, mert az ajtó csak 10 óra után záratott be, hogyha valaki orvosságért jönne, ne kopogtasson sokáig. Így a patikában a gyertya is égett mindig, ha senki sem volt is ott. A csengetyü hírül adá, hogy idegen jő, a provizor kimegyen, de rögtön vissza jön nagy sebbel-lobbal, halaványan dúlt arccal s mondja: az Istenért, csak hamar tessék kijönni. Mi az? kérdé anyám s azonnal sietett ki a patika-konyhán keresztül, a kis gyermekek utána, mint a repülő sárkányok. Borzasztó látvány! A hűséges, 16 évig szolgáló főzőné mily poziturában! Az egész személyzet, még mi gyermekek is, egy pár percig, megnémulva, merevedve álltunk. A főzőné a nyitott kassza előtt állt tökéletesen megmerevülve kőbálványként. - Félkeze éppen a nyilt kasszafiókba nyúlva, a marka tele ezüst pénzzel, a másik kezével a surca volt összefogva szorosan, a miben már jó csomó pénz volt kiszedve. A midőn az idegen leány belépett, éppen ezen állásban kapta; az is úgy megijedt, hogy az ajtótól nem mert beljebb mozdúlni. Mi is mindnyájan úgy meg voltunk ijedve, hogy egy se mozdult helyéből. Oly borzasztólag nézett ki Klári néni. Szeme kidülledve egyenesen az ajtóra meredve; arcán halálsápadtság... mi gyermekek azt gondoltuk: a halál. Anyám legelőször szólalt meg: Klári, mit csinálsz ott? Ekkor föleszméle, körülnézett, elsikoltotta magát s összerogyott, a sok ezüst mind elszórva feküdt a földön.

Ezen eset előtt több idővel történt, hogy anyám elvesztette a kassza kulcsát. Keresték mindenfelé; fölforgatták az egész házat, nem lelték. Ej, mondá anyám, hagyjatok föl, majd elékerül. Senkire sem volt gyanúja, de a kulcs nagyon soká nem került elé. Anyám a költő pénzét skatulyában tartotta, nem is akart emehhez nyulni, mondván, majd szükséges lesz az a kreditorok számára. A provizor ugyan többször sürgette, hogy csináltasson kulcsot, mert neki különösen hangzik, midőn beereszti a pénzt: igen mélyen kong. Ej, mond anyám, ki bántaná? s maradt. Így a hűséges cseléd minden estve, míg a vacsoránál ültünk, kirabolta egész kényelemmel a pénzt. Most már késő idő volt, a cselédet is alig tudták magához hozni s elvitték a szobájába. Mint a halott, úgy feküdt, míg föl nem locsolták s holmi cseppeket nem adtak neki. Másnap mind mentünk a szobájába, ott feküdt akkor is mozdulatlanúl. Hová tetted azt a sok pénzt, kérdé anyám? Ott a ládában van. Kinyitották a ládát, de már akkor nem volt abban több pénz, csak 600 forint. De amit csak a jászberényi boltok s körül eső vásárok elő tudtak szépet, drágát mutatni, az minden volt. Végszámra a tenyérnyi szélességű, jó arany csipkék, mellé keskenyebbek; fekete nehéz selymek, szélesek, végszámra, de már le volt belőlük szabva kendőknek; különbféle színű szőrszövetek szoknyákra és kész szoknyák belőtök; fekete selyem, bő, körülráncos kötények fekete selyemcsipkékkel körözve; széles

selyem, drága pántlikák a szoknyák alján, a hogy viselték; sok ingváll a legfinomabb gyolcsból és perkálleból; nagy kendők; kész csizmák. Egészen ki volt staffirozva a menyasszony!

A magyar főkötőcskéket a fiatal paraszt menyecskék viselték, a gazdagabbak fekete bársonyból, félig beborítva arany csipkével, mellette még egy rend keskenyebb, hátul széles, piros szalaggal leeresztve. Gyönyörűek voltak a jászberényi menyecskék, termetesek, valamint a férfiak is.

De hogy Klári nénire visszatérjünk. Anyám mindent elszedett, mégis sok kárja volt. A boltokba nem adhatott vissza, mert nem ott vásárolta, hanem a vásárban, idegenektől. A bolti holmikért fele se jött be. Elvitték Klári nénit a városházához, bezárták. Kérdezték: miért cselekedte ezt? Azt mondá, férjhez akart menni, ő is szeretne már asszony lenni, s majd ha férjhez megyen, hogy szépen öltözhessen. Nem tudom, hány korbácsot kapott, míg ismét bezárták, addig, míg mindent ki nem vall, hogy hová tett még valamit?

Anyám a törvénytevőkre bízta a büntetést. De milyen a szokás! Anyámnak senki sem tudott a kedvére főzni; megpróbált többet, de nem tudott enni! Haza hozatta hát a főzőnét és mindent megbocsájtott neki. Ő tehát visszajött, elfoglalta régi helyét s mindent igért: hűséget, javulást.

Anyám úgy vélte egy idő mulva, hogy nekem jó volna főzni tanulni Klári nénitől; de még nem értem jól föl a konyhát. Csináltatott hát anyám a konyha körül fából széles zsámolyt. Így tanultam főzni is egy kicsit, amennyit fölfoghattam. De Klári néni rosszul viselte magát. Már nem volt meg többé iránta a bizalom sem; a speizkulcsot sem kapta többé a kezéhez, hanem mindig valamelyik gyermek ment vele. Aztán eldobálta a kulcsokat, nem szedett ki, s azt mondta: főzzön maga a ténsasszony, ha fölkorbácsoltatott. Nekem azt mondta, hogy a legelső alkalommal kiforrázza a szemeimet, ha a konyha körül somfordálok. Egyszer mérgében hamut tett az ételbe s mind megbetegedtünk. Ekkor anyám megint bezáratta, megkorbácsoltatta és elkergette. Hallottuk később, hogy nehéz nyavalyás lett. Később megvakult mind a két szemére; koldulni járt; ispotályba jutott. Anyám még ekkor is könyörült rajta. Gyógyíttatta, de hasztalan... örökre vak maradt. Ezt nyerte rosszaságáért.

IV.

A szép özvegy és a provizor. - Az özvegy meg a város szegényei. - A kis vereshaju, mint háziasszony és a provizor. - A sértegető provizornak fölmondanak. - Az új provizor: Gruber úr. - Beszélgetések a pesti színházakról és ezek hatása a kis vereshajura. - A kis Rózsika először játszik színházat. - Valami a „Nyirfa kisasszony”-ról. - Mi történjék a fiukkal? - Pest és színházai a messze jövőben. - Mi van a varju fészkében? - A hűtlen Gruber úr, meg a szomszéd szekeres. - A patikát Spatz úrnak adják bérbe. - A bánatos anya tervei a legidősb fiúval. - Mi hír a pesti színházakról? - A kiváncsi bűnhődése.

Mint mondám, anyám igen szép volt. Ő első férjéhez tizenöt éves korában ment nőül s midőn második férje meghalt a fiúk már jól felserdültek körülötte, de őt még mindig szépnek s szeretetreméltónak találták. Voltak is kérői, de ő nem akart több mostohaapát adni gyermekeinek. Szerencsétlenségére a provizor igen nagy hajlandóságot érzett iránta, úgyannyira, hogy a sok gyermek dacára nőül kérte meg anyámat; de anyám komolyan nyilatkozott, hogy semmi reményt ne tápláljon keblében, mert ő többé soha férjhez nem megyen. A „mossziő” dühösködött, fenyegetődzött, hogy anyám ezen kemény nyilatkozatot meg fogja bánni. Anyám ezt üres szónak vette, s rá sem gondolt többé - kivévén, hogy ezentúl mindig ott ült a patikában valami házimunkával, hogy lássa, mikép bánik el a receptekkel és a pénzkezeléssel. Ez a mossziőt igen bosszantotta s minthogy máskép nem árthatott, tehát az orvosságot feleáron adta oda. Ezt az anyám jól vette észre. Különben is mindig, mindenben gáncsoskodott, csúfolódott s bosszantott mindenkit. Különösen egy ünnep alkalmával történt, hogy igen sértegetett. Jó anyám az ispotály szegényeit minden évben négyszer meg szokta vendégelni, úgymint husvétkor, pünkösdkor, karácsonykor és újév napján. Ezen napokon nagy vendégséget adott nekik. Most is éppen újév napja volt, a cselédszoba meg volt terítve számukra s minthogy anyámnak vendégei voltak az asztalánál, ő ott volt elfoglalva, s így nekem kellett az asztalfőhöz ülnöm és a szegényeknek osztogatnom és őket kinálgatnom, miként azt anyámtól láttam, valamint körülök fölszolgálnom, hogy semmiben fogyatkozásuk ne legyen. Édes gyermekem, most te leszel a szegények anyja, mondá anyám. Ez igen szép név és érdemeld meg, tanuld meg jókor, hogy ha van egy kis fölösleged, oszd meg a szegényekkel, mert azok sokszor éheznek. Miként örültem én! Mily büszke voltam, hogy én oly soknak anyja vagyok. Hordták is be a nagy tál pecsenyéket az asztal végzete felé s szitákkal a sok fánkot. Ki-ki eltette tarisznyájába, mit meg nem ehetett és hogy én parancsolni látszódjam, még mindig a konyhába kiáltottam: hozzanak még, hozzanak még. A míg végtére bejött a főzőné s mondá: aha! ne kiabáljon már mindig, hiszen mindent behoztunk. De ma én vagyok mindenkinek az anyja, hát nekem kinálni kell, hogy éhen ne maradjanak. Mondák aztán a szegények: nagyon jól laktunk kisasszonykám, köszönjük, már most el akarunk bucsúzni. Várjanak egy kicsit, mindjárt hívom a mamát. Ezzel berohantam. Jöjjön, jöjjön hamar mamikám, már mennek az *én* vendégeim; el akarnak bucsúzni! A szoba tele volt vendégekkel. Én nem mehetek édesem, mondá anyám. Ott vagy te. Ma te voltál az én helyettesem, köszöntsd őket szépen s ereszd ki a kis udvari ajtón. A provizor is odabent volt még. Ah mond: ezt a processziót nekem is kell látnom és ezzel jött utánam. Midőn elmondám, a mit kellett, elkezdi a mossziő csúfondárosan: ah itt mennek a mennyei seregek. Ezeket most jól tartotta asszonyunk, mert majd ezek elevenen röpítik fel őtet a mennyországba. De maga lelkecském, szólt hozzám, maga nem szép angyal lesz, mert még sehol sem olvastam, hogy vereshaju, szeplős angyal is volna a mennyországban - és kikacagott. Én elkezdettem sírni, de nem mertem bemenni panaszkodni, mert olyankor nem szabad volt sírva bemenni, ha vendég volt. Beültem hát a cselédszobába azon busúlni, hogy engem már mindenki veres hajúnak csúfol. De föltettem magamban, hogy megbosszúlom. Mindig nekem kellett ugyanis őt behívnom az asztalhoz: „mossziő, tessék ebédelni jönni”. Most azért sem fogom így hívni, csak azt mondom, „az asztalon az étel”. Így

csillapítottam le magamat a megbántásért. Végre lecsendesült a ház s anyám fölkeresett. Sírva panaszlám el a nagy megbántást. Másnap anyám megszólítá: régtől tapasztalom, hogy ön szándékosan sértegetődzik itt e háznál, minthogy nincs megelégedve. Én feloldozom önt szerződése alól; e hó 15-dikén utazhat. Ő elfogadta. Anyám három nap múlva Pestre utazott provizorért. Az alatt egy szót sem szólt a gyermekekhez a „mossziő". Anyám néhány nap mulva hazajött az új provizorral. Ez átvett mindent a régitől s a régi elutazott Pestre.

Én egész örömben voltam, hogy nem láttam őt többé. Az új provizort *Grubernek* hívták, ki igaz figyelemmel viseltetett az egész ház iránt. Igen sokat tudott beszélni s én igen örömest hallgattam őt, midőn vacsoránál s azután egész hévvel beszélgettek anyámmal együtt azon szép operákról és színdarabokról, miket a német színházban előadtak. Én nagy komolysággal kérdezősködtem: mondják elő, mi az? S előbeszélték a darabok foglalatját s a szép énekeket, szép öltözeteket. Szörnyü vágyat éreztem magamban mindazt láthatni s ez többé ki nem ment a fejemből, de még az a gondolat is csatlakozott hozzá: valjon tudnék-e én is úgy beszélni, mint azok? Egyszer a többek közt nem volt hon anyám, s midőn haza jött, látja a szobát nagy rendetlenségben: a székek össze-vissza felforgatva; a zöld selyem ágytakaró sátornak elkészítve az asztalra helyezett széktől le a földig; anyámnak nagy fehér kendője fejemre tűzve fátyolnak; s én a nagy zöld kályha mellett bezúzott homlokkal sírva... A nagy kendőről csorgott le a vér, ott vártam a reám következendő nagy executiót, mert, hogy bekövetkezik, ez már most világos lőn előttem; kivált, ha „*nyirfa-kisasszony*"-ra pillantottam, mely piros pántlikával összekötve ott függött a szegen. Anyámnak csak elállt szeme-szája, nem tudta magát hirtelen tájékozni, hogy mi történhetett hon nem léte alatt? Mert bár a fiúk pajkosak voltak kissé, de anyám szobájában nem volt szabad zajos rendetlenséget elkövetni. Mi ez? kérdé anyám kezét összecsapva. Mi történik itt? Én a kályha megűl nem mertem előbújni; tudtam jól, hogy én kapok ki, habár az én homlokom volt bezúzva. De a fiúk közül egyik jobban kiabált, mint a másik... ártatlanoknak akarván látszódni. Mi nem akartunk, de a kis Róza mondta, hogy játszunk komédiát... majd megtanít ő, hogy mit beszéljünk. Egyik kiáltott: nekem kellett atyus spádéját felkötni; másik kiáltott: én rám a nagy asztalterítőt kötötte köpenyegnek; ő csinált a székekből tömlöcöt, osztán megbotlottam a köpönyegben, midőn elraboltam s elejtvén őtet, a szék lábába csapta a homlokát... visított a harmadik, mert azért vérzik. Úgy, mond anyám, úgy? Jer csak elé a rejtekből, tudtam mindjárt, hogy te vagy a „táncingerlő", jöjj csak jöjj, hát mi volt az? Ott álltam előtte, a fejemre kötött nagy „schlepp-palásttal", mint egy bűnös Vesta-szűz, várva, remegve, hogy mindjárt a fejemre omlik az oltár tüze - a falról: a piros pántlikás „nyirfa-kisasszony". De nagy csodámra nem zúdult rám az égi ostor. Anyám még mindig hidegen állt, összefont karokkal... körülötte a személyzet komisch kosztümjében. Nos, mond anyám reám szegzett szemekkel: hát mi ez? Hát, mondom sírva, hát én teátrumot akartam játszani, amit mama elbeszélt.

Úgy? mondá vontatva. Igen, úgy, mondám. De ezek a nagy fülesek? Nézze mama, elesett velem ez a derék vitéz s betörte a homlokom! Jól esett, mond anyám s hozzá tevé, elfordulva, most magam voltam oka; menj, mosd le magadról a vért. És ezzel maga vitt a mosdáshoz, lemosta rólam a vért, bekötötte homlokomat balzsammal s gyengén ellökött magától. Most menj szemem elől; ti is takarodjatok, majd föl lesz jegyezve a rovásra a többi közé. Neked most a legtöbb mondani valóm van.

Másnap mondja anyám a reggelinél a fiúknak: itt az ideje, hogy Pestre vigyelek benneteket; elég nagy kamaszok vagytok, oskolába veletek, itthon nem tesztek semmi jót. Mondám hamar: én is megyek? Mert mindig mondta anyám, csak már nőnél hamar, hogy Pestre adjalak oskolába. Te a leghamarabb, mondá anyám; ma-holnap nagy leszel; aztán sem szépen kötni nem tudsz, mert nem akarsz, sem a német szó nem fog rajtad, mert nem tetszik tanulni. Majd, majd, jöjjön csak be a szép munkák tanulása. Itt az ideje a rámához is ülni, nem fogja a

kisasszony az eszét azon jártatni, amin nem kell; nem fog mindig a fellegekben járni gondolataival... mert mindig méláztam s anyám gyakran szidott érte.

Szegény jó anyám! nem sejtette, hogy mi nagy örömet szerzett nekem azzal, mit büntetésemül gondolt tudtomra adni. És midőn ő rámáról beszélt, nekem egy egészen más, egy új világ alakult agyamban. Én akkor azt gondoltam: ha anyám el tudott menni oda a theatrumba, én is elmegyek oda, ha egyszer Pesten lakom. Majd játszom én ott a tanuló leányokkal vasárnapokon. Így készítgettem el balga eszem szerint pesti életemet. De nem hamar jutottam el az elyziumi kertekbe, még oda sok idő kívántatott. Én eleget zaklattam anyámat, hogy mikor fogom én azt a német nyelvet megtanúlni? Meg azokat a sok szép munkákat? Majd már késő is lesz, mondám, addig már nagy is leszek a tanulásra, mert csak a gyermekek szoktak tanulni. Jaj, mond anyám, nem éppen oly rögtön lesz ez, míg ezt a sok lármaharangot kistaffirozom. Minden új kell nekik; az meg nem lehetséges oly hamar. Hát még téged! Neked semmid sincs... Anyámnak sohasem volt arra való pénze; már majd egy év telt bele és még nem készültünk útra. Nekem az idő csak úgy mászott; türelmetlen voltam, zúgolódtam, hogy a fiúkra készülnek a holmik, varrják a fehérneműeket, nekem meg csak egy új ruhám sincs. Ily panaszok közt telt-múlt az idő. Egyszer egy szép napon rohan be a legnagyobb fiú, kit Tóninak hívtak, s ki a patikus pályára készült, s mint mondják, szép eszű fiú volt. Rohan be és kiált: jaj mamikám, frissen, frissen jöjjön; a kocsi-szín tetején egy nagy, nagy fészek van a nádban, egy madár repült ki onnan, egy varju! Úgy fénylik ott valami; Lőrincz bácsi már oda vitte a létrát. Anyám nem akart menni, föl se vette a dolgot. Hát hadd repüljön a madár, mond. De csak jöjjön mama, mert sok fényes van ott; egy tallért le is koppantott a madár a körmével, de Lőrincz bácsi addig nem nyúl beljebb, míg mama ott nincs. Megyünk ki; valamennyi fiú mind föl. Mély volt a fészek, jól elkészítve és tele ezüst tallérokkal, de meg a legdrágább olajokkal kisebb-nagyobb üvegekben, oly drága cseppekkel, patikai szerekkel, melyekből egy-két csepp egy arany. Midőn mindeneket lehordtak, gondolkozott anyám: ki tehette ezt? Gyerünk, mondá, mutassuk meg mossziő Grubernek, így hívták a provizort. Megyünk mind a patikába... üres; keresztül megyünk mind a szobákon... üresek, sehol sincs semmi Gruber! De a szobájából eltünt a kofferja. Addig, míg az eseményről az udvaron tanácskoztunk, a gyerekek mint a méhraj zsibongtak, ugráltak, lármáztak; jaj de sok tallér! A mossziő a patikának a kertre szolgáló ajtajából mindent látott, hallott. Ő sem rest, a tőszomszédhoz loholt sietve, ki szekeres volt. Csak gyorsan fogjanak. Hamar tegyék föl a ládáját a szekérre, mert neki ebben a perczben menni kell: az asszony küldé őt egy közel kastélyba, adósságot beszedni és orvosságot kivinni, mert az uraság halálán van s félő, hogy ő majd későn érkezik. S amíg cselédek, gyerekek keresték mindenfelé, Isten tudja, melyik faluban volt már s midőn a szomszéd szekeres estve felé visszaérkezett családjához s meghallja, hogy keresték Grúber urat, rögtön jött hozzánk, s nagy álmélkodással kérdé: hát elszökött az az úr? „Hát csakugyan maga vitte, szomszéd?" „Én hát." „Hova, az Istenért, szóljon." „Hát asszonyom, én nem messzire vittem (már nem tudom mi csárdát nevezett,) csak azt mondta, hogy tegyem le a ládáját, mert már oda kocsi jön érette s majd azon fog tovább menni." De azt nem mondta meg, honnan, vagy hova! Küldtek utánna: a szekeres mindenfelé kereste, másfél nap hajhászták; lovas embert is küldött anyám másnap az adósokhoz, hogy ki ne fizessék neki a recepteket, ha kéri. De már mindenütt későn volt; már ott járt sietve mindenütt, mind fölszedte; legföljebb a távol eső falukba nem ment. Midőn elbeszélte a szekeres anyámnak a felül megírtakat, hogy milyen nagyon sürgette őt: a lovakat is alig bírta befogni. Ugyan mondja csak szomszéd, kérdé anyám, nem tűnt föl kendnek, hogy ez az ember nem jó úton jár? Nem bizon nagyasszonyom; sőt még úgy gondoltam magamban: ej, de hűséges *legénye* van most a nagyasszonyomnak; hogy siet a dolgában, szintúgy izzad bele, csakhogy mentől előbb beszedje a pénzét! No hiszen föl is szedte, kiáltának a fiúk... a legény szón még most is vihogva.

Ez nagy csapás volt. Anyám följelentette az illetőknél, hogy bezárja addig a patikát, míg fölmegyen Pestre, ha találna-e valakit, ki a patikát árendába átvenné több évre, minden szereivel együtt. Találkozott is, s anyám nemsokára megjött. Mi összehúzódtunk egy szobába, a többiekre szüksége volt a bérlőnek, ki nem késve soká, megérkezett nejével és nyolcz éves fiacskájával. A patikáriust *Spatz* úrnak hívták; ő vette ki a patikát minden hozzátartozó gyógyszerekkel, melyek mind friss állapotban voltak, a materiál-kamarával együtt. Eleget hallottam szegény anyámtól elbeszélni - mert még akkor nem sokat értettem a dologból - hogy hat évre vette ki 600 aranyért. Megkötötték a szerződést; sok költségébe került szegény anyámnak az átadás is, sok szakértőnek kellett jelen lenni a számbavételnél, mely talán egy hétig tartott, mert a hat év elteltével azon módon kellett neki visszaállítani mindent, pontosan. Az azon jelenvoltakat mind el kellett látnia mindennel.

Igy birta csendességben a patikát egypár évig, de ezen évek alatt jó anyámnak nagy szomorúsága volt: három fiát ragadta el a halál két év alatt; a legkisebbeket ugyan, de már ezek is jó nagyocskák voltak. Ezen közbejött események igen elbúsították szegény jó anyámat. Sokat szenvedett. Ezen bánata miatt halasztódott el a fiúk Pestre vitele is mindig máról holnapra. Látván anyám szomorúságát, moccanni se mertem a Pestre menetel sürgetésével. Kíméltem fájdalmát, szántam igen. De elvégre is meg kellett lenni. Napot határozott anyám, melyen indulni fog, mert a legnagyobb fiút, a ki patikárius kivánt lenni, már helybe kellett vinni, hol anyám Pesten létekor szállást, kosztot fogadott számára, s a professzorokkal is végzett, valamint a többi fiút is mind elrendezte. Elindulása előtti napon bemegyen Spatz úrhoz s mondja neki: „Uram, az első évet megfizetted becsülettel, de a másikkal egészen hátra vagy; nekem pénzre van szükségem, mert a fiaimat Pestre viszem oskolába s oda költség kell, hát kérlek, add meg, a mivel tartozol.” „Asszonyom, bocsáss meg, most nem tehetem rögtön, mert nekem is költségeim voltak; de kirándulok a napokban beszedni a tartozásokat s azonnal eleget teszek.” Mit volt mit tennie, összeszedte anyám a mennyije volt, a fiukat pakkolt bőrládákkal ellátta s vitte őket másnap rendeltetésük helyére.

Anyám nem sokáig időzött Pesten. Sietett haza. Hallhatólag dobogott a szívem - de mégsem voltam bátor megkérdezni, amire távolléte alatt mindíg készültem. Valóban készültem, minden hanglejtéssel megpróbáltam, hogy mikép szólítsam meg, ha haza jön és meg ne haragítsam - - hogy - - volt-e szinházban? De csak még se mertem egész bátorsággal egyenesen nekivágni... gondoltam, majd a fiukon kezdem. Mondám egyszer nagy nyájassággal hozzá szólva: tudom kedves mamám, elvitte a fiukat a szinházba, ugy-e? De anyám csakhamar észrevette rajtam, hogy nem oda vágok, ahova nézek, mert igen elpirultam. A tudnivágy is igen fölhevitett, hogy beszélné el nekem, hogy mit játszottak. Anyám egész hidegen odavetve mondja: hm! hogy elvittem-e? Pestre nem azért visszük föl a gyermekeket, hogy a színházba vigyük mulatni s haszontalan gondolatokkal töltsük tele a fejüket. Oda tanulni megyünk - megértettél? Tanulni! Hol a kötésed? Lássam, mit végeztél, mig oda voltam. Én le voltam forrázva - lesütöttem szemeimet, melyek könnyekkel teltek el. Tova sompolyogtam s előhoztam kötésemet, de már reszkettem előre, mert az árpaszemhez hasonló hosszu szemek nagyon is hamar kitüntek a tűre szorított apró szemek közül... én teljességgel nem szerettem strimflit kötni. Csodálatos! és nagyobb koromban, szenvedélyesen szerettem kötni és a kötésnél olvasni... Anyám kezébe veszi kötésemet, nem szólt semmit, de nagy mérgében, egész hidegvérüséggel kihúzza a tűket, kifejti kötésemet, az ujjamra tekergeti a pamutot s - meggyujtotta! Valóban szegény anyám, ő mindenben tökéletesnek szeretett volna tudni. Úgy hiszem, mondá, ez által megértetted, hogy amihez fog az ember, esze is, szeme is helyt legyen. Az ész ne kalandozzon haszontalanságok fellegébe, hanem otthon legyen mindig. Én megértettem mindent: hogy nekem nem szabad a szinházra gondolni; én azt soha sem fogom meglátni - tán még tanulásba sem viszen, csupán csak azért, hogy meg ne lássam! Jaj nekem!

V.

Az öreg jezsuita besúg valamit. - Spatz úr, életetársa eltávolitása miatt bosszút forral. - Spatz úr megszökése. - A patikát eladják. - Búcsú a szülei háztól. - Rózsikát Pestre viszik német szóra és szép munkát tanúlni. - Rothkrepfék. - Valami a svábnéról. - Az első zsebpénz és az anya jótanácsai. - Uj játszótársak és Fánni barátsága.

Jászberényben lakozott sok évek óta egy igen öreg jezsuita, ki minden házhoz bejáratos volt s jótékony adakozásokból élt. Egy napon bejött hozzánk egész rémülve, s szegény anyámat is elrémitve szólt: „Leányom, az Isten kegyelmét eljátszottad; házadtól az áldás eltávozott, mert házadnál egy becstelen személynek adál helyet." „Az Istenért atyám! szóljon világosan, nem értem. Az én házamnál nem tartózkodik senki, de igen - - a leányom." „Azon személy, a ki a patikáriusnál van, nem neje, hanem csak ugy él vele becstelen életet és azonnal korbácsoltassa ki anyám a városból, mig rossz következményei nem lesznek." No, szegény anyám is elszörnyűködött az ily véletlen meglepetésen és elhatározta csakugyan, ha nem is kiüzetni a városból, hanem csupán tudtára adni, hogy házunkat azonnal hagyja el. Anyám, ki nagyon sokat tartott az erényes, becsületes viseletre, ezt igen zokon vette s azonnal be is ment a patikáriushoz, tudtára adandó, hogy rögtön távolítsa el azon nőt a háztól. Amaz ellenkezett, hogy ő azt nem teheti - - ez régi viszony - - gyermek is van - - és ő nem kergetheti el magától. Anyám fenyegette, hogy följelenti s majd csúfosan üzik ki a városból.

Mire anyám másnap reggel fölkelt, a cseléd beszélte, hogy az asszony a fiával együtt hajnalkor elútazott, az ágyneműket is elvitték, csak az úrnak hagytak ott keveset. Anyám megnyugodott benne s örült, hogy csendben ment véghez a dolog. De a bérlő naponta jobban pusztított mindeneket; a patikát tisztátalanúl tartotta, a szobákat elrondította. Mi kénytelenek voltunk a hátulsó szobákba vonulni, minthogy neki szüksége volt az elsőkre. De mi az udvart sokkal tisztábban tartottuk, mint ő a szobákat. Végre az apró malacokat is a patikába csalogatta be és ott etette csupa dacból. Anyám igen bosszankodott s megintette, hogy ne pocsékoljon úgy; a pénzt is követelte tőle, mert szükség volt rá. „Hja! nincs feleség, az asszony elszökött, a pénz is vele „fucs" ment." „Az nem tartozik reám, mond anyám, az úr nekem tartozik, fizessen." „A tekintetes asszony ki akarta kergettetni a városból, ő erre megijedt és elszökött, de a pénzemet is mind elvitte magával, én nem tudom, hogy ő hová ment - - én nem fizethetek." Anyám, bizonyos időt szabván, felmondott neki. Ő elfogadta. Egy szép reggelen bejön a cseléd s mondja, hogy a bérlő úr az éjjel elutazott, hogy az ajtók mind nyitvák, még a patika is és egy lélek sincs benne. Anyám felugrik az ágyból, megyen megtekintendő, mi van a dologban. Mindent a legnagyobb rendetlenségben talált. Bemegyen a patikába... egy lélek sincs, a kassza nyitva üresen... minden rondán... elszökött! Anyám igen elkeseredett. Nem özvegynek való a patika - mondá. Eladok mindent. Bezárta a patikát s áruba bocsátotta.. Így buktatták meg a szegény özvegyet s igy fosztották meg lassankint minden jólététől.

A patika eladatott. Már akkor a sok jóbarát közűl nem volt egy is, ki tanácsával segítette volna a szegény özvegyet. A mi értékes volt, eladatott; szükséges volt a fiuk neveltetésére. A mi órák s egyéb maradványok voltak atyámtól, az a fiuk között osztatott föl. A házat a nagy telekkel együtt eladták, ahogy kérték. Pestről egy *Edelspacher* nevü patikárius vette meg 7770 forintért. Ezt a pénzt háromfelé osztották: egy rész jutott anyámnak, a két másik rész minket leánytestvéreket illetett. Azt letették az árvák tútora kezébe s ennek kamatjaiból ruházott anyám bennünket. De az bizony édes kicsi volt! Anyám a maga részét kiadta a lakósok, gazdák között, kiktől kamat fejében buzát, juhhasznot stb. kapott.

Fájó szívvel, tele bánattal, sírva fogta két leánya kezét a szegény anya s vándorolt ki a kényelem puha nyughelyéből, hogy egy bizonytalan jövőnek nézzen elébe. El kellett hagyni a vidám, szép szobákat, a szép kertet, udvart, mindent, miben gyönyörködött, mit ápolt szorgalommal - - hogy egyetlen szűk szobácskába költözzön, hol nem volt semmi kényelme, nem fért el semmi, amihez szokott; nem a szép, nagy, magas, ó-divatu, de massziv ruhatartó almáriom, nem a sok szép fényes rézedényei a kis, szűk konyhában. A nagy kvadroppot el kellett adni; a sok szép réz-, meg cin-edényt ládákba pakkolva, a padra kellett rakni. Annyi módja nem volt, hogy nagyobb szállást tartson. Sírt és szenvedett szegény anyám szüntelen. Szép tölt asszony volt, most csak lassanként elhervadott - - búsult miattunk is igen nagyon.

De már itt volt a legnagyobb ideje, hogy engem Pestre adjon, német szót tanulni, meg szép munkákat. Most már édes gyermekem - mondá - tanulj szorgalmasan. Eddig művelődésedre szolgált volna csak, most ki tudja, nem azzal kell-e valaha kenyeredet keresni. Tudd és értsd meg, hogy többé nincs módunkban úgy élni, mint éltünk. Az is megerőltetésbe kerül, hogy téged Pestre kell adni tanulásba. De itt nem tanulhatsz semmit, azért szorgalommal tanulj. Egy napon tehát fölvitt Pestre. Oh a gyönyörü nagy város, Pest látása már egészen magamon kívül ragadott. Én még olyat sohasem láttam. Ott lakott egy család, anyám régi ismerősei, kik Gyöngyösről sokat jártak hozzánk Jászberénybe, mig a patikát birtuk. Azonközben, hogy változás történt házunknál, ők Pestre költöztek lakni. Az úr a városi nagy templomban „regenschori" volt, oskolát is tartott, gyermekeket tanított. Neve *Rothkrepf* (keresztnevet nem tudom, már nem emlékszem reá). Az öreg úr igen jó szívü, derék ember volt; csakhogy örökké morgott; ha otthon volt, nem lehetett előtte megállni. Az asszonyság hasonlókép igen jó, szivélyes s minket gyermekeket igen szeretett. Mindig vídám volt. Ő volt a villámhárító, ha dörgött az ég; mind csak ő mögé rejtőztünk, ha valamit hibáztunk. Három fia volt s egy leánya: még mind kicsinyek. Gábor volt a legnagyobb, Feri a középső, Józsi a legkisebb s a leány nálam egy vagy két évvel idősebb. Ő hozzájuk szállt anyám velem, midőn Pestre érkeztünk. Különben is, midőn még anyám gyakran járt Pestre, a patikát érdeklő dolgaiban, mindíg náluk szállásolt. Most is igen szíves, nyílt karokkal fogadtak bennünket. Elbeszélé anyám sok bajait, küzdelmeit s hogy most már hova adjon engem kosztra, szállásra? Mert a svábnéhoz, ki nekik is ismerősük volt, nem örömest adna, a sok pajkos leány közé, kiktől azt könnyen eltanulhatnám. A svábné - mert csak úgy hívtuk - valóságos svábné volt. A férje nevét nem tudom. Egy nyugdíjas katona özvegye volt, ki igen szép munkákat tudott s minthogy csekély nyugdíjából nem bírt megélni, gyermekeket tanított szép munkákra. Így élt egypár évig Jászberényben is, de még én akkor igen gyönge voltam s nem fogadott el: hogy majd meggörbül a hátam a rámánál. Mondá, hogy Pestre megyen lakni, mert Jászberényben már nem tud megélni. Akkor vigyen be anyám ő hozzá. S így lőn. Ej! mond Rothkrepfné, sohasem aggódjék a fölött barátnőm. Hagyja itt Rózsikát, úgy is szándékom Fánnimat taníttatni - együtt eljárhatnak. Anyámnak nagy kő esett le szivéről, hogy nem kellett egészen idegen kezekre bízni gyermekét. Csakhamar megegyeztek a fizetés fölött. Ő csak hét forintot kért havonkint, koszt, szállás, mosás, mindent bele foglalva. Oh boldog olcsóság! Anyám a svábnéval is megegyezett. Ott is csak hét forintot fizetett havonkint mindenféle munkák tanításáért. Oh boldog olcsóság! Oh boldog világ! Anyámnak végre haza kellett sietni, kisebb testvérem otthon maradt. Anyám három forintocskát hagyott számomra gyümölcsre stb., ha szükség lesz mamikánál - mert így kellett hívnom új kosztos asszonyomat. Jó is volt, mint anyám, úgy szeretett is, úgy szidott is, ha hibáztam. Még mielőtt elutazott jó anyám, sok szép tanácsot adott s minden jóra figyelmeztetett. Az Isten iránti szeretetet; a mindennapi imádságot, a templomba járást szívembe csepegtette, melyet hála az Ég urának, mindig meg is tartottam e mai napig. Szegény anyám könyes szemekkel távozott, elősorolván még egyszer mit mindent vesztettünk el otthon s többé semmi remény semmihez, egyedül jó magamviselete s szorgalmam adhat meg a jövőben mindent. De én előttem minden elveszített javak háttérbe szorúltak, csak egy volt előttem mi legtöbb gyönyörrel kecsegtetett: a remény, hogy majd

színházba járhatok! Hogy oda pénz is kell, arra nem is gondoltam. Mindezekről hallgattam anyám előtt, mert féltem, hogy megfogja tiltani nekem a színházba való járást. Ő tehát távozott, ott hagyván engemet jó ismerőse fölvigyázása alatt. Anyámat sajnáltam igen sokáig.

Az öreg *Rothkrepf*, később *Mátray* nevet nyert; hogy mikép, azt nem tudom. Gyermek voltam, nem volt reá gondom. Csak azért hozom föl, mert fiuk Gábor, ugyanazon mostani érdemleges *Mátray Gábor*, aki úgy hiszem most is a zene-conservatorium elnöke. Az ő szülői voltak azon tisztelt személyek, kiknél én apai, anyai házat, szerető testvéreket és ápolást találtam az édes anyai kebelről történő első kiröpülésemkor. A gyermekek voltak játszótársaim. Oh boldog gyermekkor! Kedves emlék azon időszak lelkemben mindig, még mai napig is, midőn visszaemlékezem. Fánni volt egyetlen barátném, kit nagyon szerettem. A szülők és szegény Fánni, már rég a sírban nyugosznak. Béke poraikra! Ők jól gondomat viselték!

VI.

A Riedl-család Hatvanban. - Dr. Riedl és Grassalkovich hg. - A családi ház és az orvos saját ispotályja. - A ritka emberbarátról. - A család szemefényéről: Ninárol. - Hogyan adják férjhez? - A nagyapa megjósolja a maga halála óráját. - Hogyan hal meg?

Most már jóval vissza kell mennem: szüleim származására. 1793 előtt jóval, élt *Hatvan* nevü városban (mely közel esik Pesthez) rég rég időktől fogva egy család: *Riedl* nevü orvos a nejével. Volt egy fiuk és egy leányuk. A fiunak *Ferdinand* volt a neve, a leánynak *Nina*. A fiúnál nagy hajlam fejlett ki a sebészethez, föl is vitték Pestre tanulásba s ő sebész lett. Otthon csak az egyetlen leányka maradt, kit a szülők bálványoztak, és ki igen szép volt. A szülők minden szorgalmat egyetlen kedveltjük nevelésére forditottak.

Gödöllőn áll mai napig is herceg *Grassalkovich* gyönyörü kastélyja, melyet azon időben még az a herceg lakott, kit a dicső emlékezetü *Mária Terézia* királyné emelt herceggé - ha jól értettem anyám beszédjéből. És *Riedl* orvos ezen hercegnek volt a házi orvosa. Az orvos igen kevés időt élvezhetett a saját házánál s csak olykor volt egy kis szabadulása, hogy egy kis időre haza juthatott körültekinteni és rendelkezni, sok fáradalmai után kedves övéi keblén magát kipihenendő.

Az udvarban fogatot tartottak rendelkezésére, mely őt haza röpitette. „De hamar visszatérjen orvoskám" mondá neki a herceg, ahányszor csak haza rándult. A herceg igen szerette őt, mert páratlan derék ember volt az orvos, ki lelkiismeretesen felelt meg hivatásának.

Az orvos jól bírta magát. Volt *Hatvanban* két háza, két szőlleje. Egy nagy kőház, gyönyörü nagy kerttel, melyet ugró kút, több statua, és filagóriák diszítettek és melybe vasárnaponkint szabad bejárata volt a népnek. A szép, nagy, csinos udvar közepén zöldre festett kút, az udvar végső részében pedig egy kisebbszerü ház volt épitve, mely azonban kényelemmel látszott kinálni: árnyas fák alatt padokkal ellátva. Kivülről gazdasági laknak lehetett volna nézni, az utcára szolgáló kis kertjével. Oh de nem az volt! A nemes lelkü orvos azon szegény betegek számára épittette azon lakot egy hozzá tartozó udvarral, akiknek nem volt módjukban magukat gyógyíttatni és nem volt jó meleg lakásuk télen. Ő a jólelkü, ellátta és elláttatta azt számukra, hozzá hasonló jólelkü nejével egész kényelmesen, közönséges fabútorokkal, nyoszolyákkal, szalmazsákokkal és hozzá tartozó szegényes ágynemüekkel. Ő maga gyógyí-totta őket a maga kis házipatikájával. Jó nejével főzetett számukra betegségükhöz meg-kivántató leveseket s táplálékokat.

Ő ritka emberbarát volt, melyért is köztiszteletben és szeretetben állott - de tellett is tőle. Akkori időben még állott ott egy barátok kolostora. Azok igen gazdag barátok voltak és az orvos a barátok tutora volt. A kolostornak roppant nagyságu gyönyörü kertje és benne tömérdek gyümölcsfa a legnemesebb fajtákból. A narancsokat, czitromokat és mindennemü oltott gyümölcsöket, nagy ruhaszárító kosarakkal küldték az orvos házához, kit úgy szerettek a szerzetes urak, mint édes atyjokat. Úgy is hívták őt közönségesen „Atyánk." Az orvos leánya, *Nina*, a kolostor szakácsától tanult főzni s mindenféle süteményeket, cukros tortákat s mindennemü fagylaltokat készíteni s bizony gondolni lehet, hogy a különféle ízletes halak készítése sem maradt háttérben. Végre *Nina* fölnőtt, Pesten tanult szép munkákat s miután a hárfajátszásra is nagy hajlama volt, azt is tanult. Németül már otthon tanult szüleitől. Így érte el a tizennegyedik évét s oly ritka szépségü leány volt, hogy mindenkinek föltünt. Gyönyörü hangja volt s igen szépen énekelt. Csakhamar bele is szeretett egy *Prosán* nevü fiatal orvos, ki megkérte nőül szüleitől. Azok megegyeztek s bár még nem töltötte be egészen a tizenöt évet, már férjhez ment ugyanazon *Prosán* nevü fiatal orvoshoz, ki hasonlóképpen igen szép s deli termetü jeles ifju volt. Véghetetlenül szerették egymást, igen boldogok voltak. De a fiatal

asszonyt csakhamar nagy bánat érte - mindenekfölött szeretett, jó, gyengéd atyját vesztette el. Ezen kegyes lelkes orvosnak már a halála is olyan volt mint élete. A gödöllői kastélyban hirtelen rosszul lett; nem tudni mitől, csak rögtön befogatott - kemény téli éjszaka volt - s haza hajtatott. Midőn hazaért, kiszállt a kocsiból. Legelőször is így üdvözölt mindig: „áldás, béke". Összecsókolta kedves övéit, kérdvén, hogyan vannak betegeim? Mondák nincs baj; ha volt, tudosították. Most is, mondák nincs baj. „Jó - felelé - bontsatok nekem ágyat, nem jól érzem magamat." Ijedve teljesítették akaratát. Lefeküdt. Remegve vették körül övéi a szeretve tisztelt atyát s férjet. Egypár nap beteg volt; övéi aggódtak, mert sohasem látták így. Egy reggelen mondá nejének, kivel egyedül volt: „Szíves nőm, én elhagylak" s már halálsápadt volt. „Az Istenért!" kiáltott föl neje... „Érzem, hogy bennem a kérlelhetetlen halál, érzem, ma itt hagylak titeket. Oh kedvesim, de nehezen hagylak itt. Oly boldog voltam veletek. Kedves nőm, köszönök neked mindeneket..." S rendelkezett: „a gyermekeket tartsad távol... te okos asszony vagy... nyugtasd meg magad... tudósítod őket mindenekről... lármát ne csináljatok... hagyjatok magamra... hadd vessek számot s kibékülhessek Istenemmel. Tizenegy órakor jőjjetek be mindnyájan, hogy megáldjalak benneteket... s végbucsúmat vegyem..." Úgy történt, miként kívánta. Végre a rendelt időre csendes zokogással közeledtek ágyához, a szeretett kedves haldoklónak tiszteletben tartván akaratát. „Jertek közelebb mindnyájan... vegyétek áldásomat... ti jók voltatok mind. Anyátokat szeressétek, akaratát tiszteljétek... maradjatok mindig jók. Szegényeimet miként eddig, ápoljátok s el ne hagyjátok őket, míg csak szükségük lesz reátok. Ah! nézzétek hány óra?" Mondja vője: „Édes atyám, háromfertály tizenkettőre". „Ah! még egy fertály és én oda föntleszek örök hazámban". Hangosan tört ki a fájdalom nője s leánya kebelükből, sirva borultak reá, de ő még összeszedte utolsó erejét: „Menjetek - mondá - s imádkozzatok értem. Midőn üti az óra a tizenkettőt, itt legyetek mind körülöttem s ne sirjatok, ez nehezíti elvállásomat". Félre huzódtak, óraütéskor mind bementek, térdre hulltak ágya körül, elfojtni akarván a hangos zokogást, mely szinte szétzúzta keblüket. Ő nejének nyujtá kezét, de már egy szót sem szólt, csak melle hörgött sebesen... Kirepült a nemes lélek ég felé, igazi honába, de nője kezét még akkor is szorosan tartá kezében. Mély bánattal siratták meg a legkegyesebb embert, a legjobb férjet s atyát. Adjon Isten sok ily orvost a szenvedő betegek számára. Ő hivatását lelkiismerettel és szenvedélylyel teljesíté! Béke poraira!

VII.

Új élet Pesten. - A kis „szürke ember” első szereplése. - A jó „mamika” színházba viszi a gyermekeket. - B. Wesselényi társaságáról. - Az első színjáték csodás hatása. - Mire fordítják az első zsebpénzt? - Láng Lajoska protektoroskodása. - Hogyan lehetne a színfalak közé jutni? - Láng Ádám úr és a váratlan látogatók. - A „Napoleon-gyűrű” feláldozása. - Hangos tetszés-nyilvánítás és tiltakozás ellene. - A megérlelt terv. - Az első látogatás Láng úrnál. - Láng úr nagyon udvariatlan. - Kesergés, és tépelődés a halállal. - A szorgalmas kis leány, meg az új ruha. - A „vapeur-schlepp” áldozatúl esik.

Ott laktam tehát már az óhajtott szép Pesten, a tündérek honában, miként gondolám. Fánnival eljártam szorgalmasan tanulni. Keblem tele volt kérdésekkel, de még nem mertem bizalmasan nyilatkozni Fánni előtt, hogy hát járnak-e ők színházba? Még a háznál sem voltam ismerős; nem tudtam, kik laknak ott. Semmiről sem mertem kérdezősködni, igen bátortalan voltam. És ez a rossz szokás mai napig is megvan bennem, miért is némely dolgokban igen tudatlan vagyok. Évekig láthatom ugyanazon egyént minden nap és nem kérdezem hogyan hívják, ha csak a véletlen össze nem hoz. De különben igen vígkedvű kezdtem lenni; szüntelen danoltam az udvaron, ha kívül lehettem. Ez különben otthon is szokásom volt, s anyám sohase szidott érte. Fölkeltem, mosdottam, imádkoztam, aztán ki az udvarra! Majd föl vettem a házat. Itt is úgy. Nem volt annyi értelmem, hogy hátha itt megharagszanak, ha oly korán föllármázom őket. Sőt ellenkezőleg történt. Én néhányszor egy szürke kabátos zömök embert láttam a tulsó házból ki- s bejárni. Nem kérdeztem senkitől, hogy ki légyen ő, s nálunk sem beszéltek róla semmit, hát közömbös volt előttem. Egy reggelen, midőn ismét rózsaszín kedvemben, az udvaron tánczolva, ugráltam, danoltam, ki áll az ajtóban: a szürke kaputos. (Anyám gyakran szidott, hogy nem járok becsületesen a földön, hanem repülök, mint egy szélhajtó förgeteg; máskor meg azért szidott, hogy ha csak nem danolok, akkor meg elmerengek a felhők közé: Sehogy se voltam kedvére.) „Ejnye kis húgocskám, mond, hát ilyen korán fölkelt már danolni a pacsirtákkal?” Én megálltam, a dal fönnakadt a torkomon, s néztem rá, nagyon haragos képet csinál-e? De ő mosolygott az ő vastag ajkával és hunyorgó, apró, sötét szemeivel; nyájasság s jóság tündöklött piros, kövér arczáról. Én csak álltam, néztem rá. Ő is. Egyszerre elmult minden félelmem, megszólaltam, mondván: nem fogok többé énekelni, hogy föl ne keltsem az urat. - „Isten őrizz! azt ne cselekedje lelkecském s oda jött hozzám az ajtóból s megcsipkedte arczomat. Sőt azt akarnám, hogy hajnaltól egész nap hallhatnám azt a szép kis flóta hangját.” Még eddig soha sem mondta senki, hogy szép hangom van. „Hát ki tanította azokra a szép dalokra, miket már több ízben hallottam?” Csodálkoztam, hogy kérdi: „oh hát édes mamám”. „Úgy-e?” „Úgy” mondám. „Hát hová való magácska?” „Jászberénybe.” „Úgy?” „Úgy,” mondom. „Hát ki kislánya?” „Hát az özvegy patikáriusnéé”. „Hát tán oskolába jár itt?” „Ah nem, mondám szörnyü neheztelve, mit gondol? Hiszen már nyolcz éves koromban tudtam írni, olvasni”. „Ugyan!” „Bizony”. „Hát most hány éves?” „Jaj most már sok vagyok; azt mondta mama, már nagy vagyok, s tanulni kell szép munkákat, mert már tizenegy éves leszek”. „Oh! én azt gondoltam volna, hogy csak most nyolcz éves”. „Jaj! mama is mindig azt mondja, ha fölakarok valamit emelni, eredj, te filigran munka”... Ekkor hangzott a túlsó oldalról Fánni hangja: Rózsa, Rózsa, hol vagy? Reggelizni! „Hát Rózsának hívják”, kérdi a szürke kabátos? „Néha meg Rózsikának,” kiáltám vissza, de már ekkor fölugrottam a mi küszöbünkre s hátra se néztem. Odabent bezzeg a mamika zsémbelve, a gyerekek szemeiket mind reám szegezve, egy teli szájjal kiálták: Ugyan hol voltál megint? Oly soká váratsz magadra. Bizonyosan a Duna partján ácsorgott, mint szokott, s nézte az embereket, hogy miként rakják egyik lábukat a másik után, - mond mamika. Én erre elkaczagtam magam s mondám: nem, nem, nem azt néztem, hanem itt az udvarban a túlsó ház előtt egy nagy, veres pofájú emberrel beszéltem. Ki az? kérdék mindnyájan. Én nem tudom;

ott a túlsó ajtóban állott egy szürke kaputos. Jaj, az nagy úr, mondá Gábor. Én nagyon megijedve mondám: nagy úr? Jaj Istenem, majd neveletlennek fog tartani, én csak úgy mondám neki „az úr". Ha, ha, ha, elkezdettek mindnyájan kaczagni, mamika is. „Oh te kis bolygó - mondá - hiszen az csak egy komédiás". „Komédiás??? kérdém, csaknem kiejtve a kanalat a kezemből, de hiszen magyarul beszélt?" „No hiszen magyar komédiás". „Magyar?" kiálték föl bámulatomban még hangosabban; mama azt mondta, hogy németek játszanak Pesten és ő oda járt, mert tán nem tudta... de ezek már rég itt vannak. Fölugrottam a székről, még a kávémat is ott hagytam, átöleltem az egész mamikát, térdre omlottam előtte, összevissza csókoltam a térdit és kértem: édes, kedves, jó mamikám, vigyen el engem oda csak egyszer, soha sem kérem többé, csak egyszer. Mi lelte ezt a leányt, mond mamika, hiszen olyan mint az őrült, egészen neki pirosodott az a sápadt arcza. Mi már voltunk többször is, mondák a gyerekek. Rimánkodtam, mint csak tudtam, összetett kézzel. A gyerekek is támogattak. Nohát legyen, mondá végtére mamika. Bizony, ha apátok itthon volna, nem menne oly könnyen. (Ő nagyon korán reggelizett, mert a templomba kellett mennie.) Hát legyen; ma az egyszer elviszlek benneteket mind, hadd lásson a kis Rózsa is valamit, amit még tudom nem látott. De velem vége volt; egész nap olyan izgatott voltam, csodálom, hogy az előmbe rajzolt rózsák helyett csupa tulipánokat nem varrtam. A svábné nem győzött szóllongatni: mire bámulsz megint? Oda jött, nézi a munkáimat, hát varrás ez? kiált rám. Mértföldnyi országutat hagysz az öltések között? Fejtsd ki! Azt gondolám, ha megtudja, hogy színházba akarok menni, kész letérdeltetni egész estig, csak hogy el ne mehessek s annál nagyobb legyen a büntetés. Fánnira néztem keserves, kérdő tekintettel, hogy szán-e engem? De ő a kegyetlen még vigyorgott. No, gondolám, szép kis barátnő; ő nem hogy velem sírna, még ott vigyorog bánatom fölött. No megállj Fánni, nem mesélek többé neked esténként. Jól van Fánni, mondám, mikor kiment a madame, emlékezz rá. Oh te buksi, mondá, ne sírj, többször is megszidnak még. Ma téged, holnap engem. De csak ott legyen a figyelmed, el ne rontsd, mit reád bíznak. Estére mind vígak leszünk, ha elmegyünk színházba. Hát elmegyünk? kérdém könnyeken keresztűl mosolyogva. El hát. Ha elvégzed mi a kezedben van, felszabadúlsz, csak siess! Feledve volt minden. Kis életemben még oly hosszú napom nem volt soha. Végre ütött az óhajtott hat óra és felszabadultunk, mentünk haza. De bármint siettünk, szörnyű hosszú volt az út hazáig; nem is csoda, mert mi az akkori halpiacon laktunk a nagytemplomhoz közel, a svábné pedig a harmincadban (Dreisigstamt). Végre mégis haza értünk repülve. Mentünk mindnyájan a színházba.

Még akkor a németek az úgynevezett *Rondellá*-ban játszottak. A Duna-parton ez olyan kerek épület volt, mint egy malom, talán az lehetett valamikor; a magyarok pedig a váci országuton. A nagy kaszárnya hátulsó udvarával szinte szemben, volt egy nagy, egyemeletes épület: a Hakker-nevű ház, egy nyílt kerttel. Annak első emeletében volt a nagy szála s az volt színpadnak alakítva: ott játszottak a magyarok több éveken át. Azon társaság, mely legelőször Pesten működött, Erdélyből jött ki, Kolozsvárról. Ott állt össze legelőször egy magyar társaság *báró Wesselényi* kormányzása alatt. Ez Kolozsvárott igen nagy társaság volt s igen jó színészei és színésznői voltak; de még odalent meghasonlottak egymás között és Kolozsvárról kijöttek Debrecenbe. Ott a társaság két felé oszlott, fele maradt Debrecenben, fele Pestre jött s ezek működtek itt. Midőn a szállóba beléptem s midőn a játszók megjelentek, azt az érzést nem vagyok képes leírni; pedig öt éves koromtól fogva minden legkisebb mozzanatomra, mi velem s körülöttem történt, híven emlékszem. Atyám halálán elkezdve, miket anyám beszélt otthoni életéből, mindenre oly jól emlékező elmém volt - - de azon elragadtatásról, melybe ekkor merűltem, nem tudok számot adni... azaz talán szót sem tudok találni a kifejezésére. Elnémultam; akármit beszéltek hozzám, semmire sem feleltem, csak nagy gondolkodásba estem, de hogy mi volt gondolatim összpontja, arról semmit sem tudok. Egy chaos volt a fejemben s midőn haza mentűnk, kérdi tőlem mamika: „no Rózsika te egészen csendes vagy; te aludtál úgy-e? neked nem tetszik? egy szót sem szólsz. Hiszen te verted félre a legjobban a

harangot, hogy csak gyerünk, gyerünk". „De, mondám, úgy-e, azok a cifra asszonyságok meg kisasszonyok mind Istennők voltak, ugy-e az égből jöttek le?" Csakugyan tökéletesen azt hittem, első színházba menetelemkor, hogy azok nem emberek mint mi, hanem valami Istenek! „Oh te balga, mondá s kacagtak; majd az égből jönnek le az Istenek neked komédiát játszani. Látszik, hogy falusi vagy, kis Róza." „De oly nagyon szépek, mondám, én még sohasem láttam életemben olyat... aztán azok a csillogó, fényes ruhák!"

Ettől fogva én igen méla és gondolkozó lettem; mindig szerettem volna színházba menni. Mamika szidott; az nem megy mindig, oda pénz kell. Hiszen van három forintom, mondám kishangúlag... én nem veszek gyümölcsöt, nekem nem kell... inkább sohasem eszem, (pedig majd meghaltam a gyümölcsért) csak mindig színházba járok vele. Jaj gyermekem, de Fánni nem kap, hát egyedül mész? Azt tudom, hogy nem szabad. Erre nem gondoltam. Oh kedves, kedves mamucikám, én Fánniért is fizetek; csupán a négy garasos helyre megyünk, csak eresszen el bennünket. „No bizony; még csak az kellene, te csak magadért fizess." Végre sok könyörgés után mondá: „no csak csiripoljatok a fülembe... nesztek. Fáni is kap négy garast, majd a szolgáló hazakisér benneteket." Elmentünk. Mentünk aztán többször is, de már a pénzem elfogyott. Történt azon közben, hogy az első színész odaadta fiát hozzánk iskolába. Már egy kicsit megismerkedtem vele; az atyját *Láng Ádámnak* hívták. Nekem ő igen tetszett, mikor játszott. Ő játszta a szerelmeseket. Láng Lajoska sokszor ott maradt iskola után is a gyerekekkel játszani, lapdázni. Haza jövén a varróból, együtt játszottunk. Egyszer a többek közt azon töprenkedtünk Fánnival, hogy mit cselekedjünk már, hogy eljuthassunk a színházba. Semmi módot nem tudtunk kitalálni. Pénzem már nem volt s csak addig tartott az igéret a szinházba mehetni. Fánni te! mondám egyszer, hiszen nem csak éppen oda szeretnék menni, ahol fizetnek, én még jobban szeretnék odamenni, ahol játszanak! Oh Fánnikám! de szeretném én, ha nagy volnék és nem volna olyan nagyon világos hajam nagyon szeretnék én játszani. Elkezd Fánni röhögni, a kezét össze csapkodni, kiabálni: „mama, mama, hallja-e mit mond Rózsika? Jaj ez a vereshaju falusi Rózsika! Ugyan mit gondolsz te, hiszen a szádat sem tudnád, hogy miként nyisd ki". „Hijában tapsolsz, mondám, én bizony ki tudnám nyitni. Csak a hajam ne volna veres. De pedig már nem is oly nagyon veres; a mamikától kértem zsírt a minap, azolta minden nap megkenem. Ott azoknak milyen szép fekete hajuk van, - meg a te hajad is de szép fekete Fánnikám". „Mert én magam is barna vagyok, míg te pösze vagy kis Rózsikám; de a szemed meg milyen fekete, osztán nagy fogaid vannak". „Oh Istenem, Istenem! engem oda nem vennének be, ha nagy volnék is, hogy is álmodsz oly bolondokat?" „No no csak mama meghallja, majd lesz ne mulass". „Hallod-e Fánni, beszéljünk Láng Lajoskával, hogy ereszszen be minket oda, ahol játszanak". Jó mondá Lajoska, csak jertek, ott várjatok reám az ajtóban, majd bevezetlek. Alig vártuk az estét, ott termettünk az ajtóban. Nézünk széjjel, Lajoska sehol sincs. Engem már a hideg kezdett lelni; azt gondoltam magamban, bemegyek bíz én, ha el nem jön Lajoska és ha kérdik mit akarok, azt fogom mondani: én Láng Lajoskát keresem. Közöltem Fánnival. „Jaj! Isten őrizzen, hiszen kidobnának bennünket". „Ki-e?" „Ki bizony!" „Én nem bánom, de én bemegyek". Jöttek a muzsikusok; jaj kiálték hangosan, már itt vannak, már mindjárt kezdik. Én csak kandikáltam be az ajtón szivdobogva... hát itt jön a mi kis lovagunk hazulról! De soká jösz Lajoska, már rég itt várunk, már mindjárt kezdik. Bevezetett bennünket a színpadra, ott mutogatott egyet-mást: a házakat, rózsalugasokat, mik föl voltak állítva már. Ott ténferegtünk, mindent megtapogattunk, én egész boldogságba merülve. De boldogságomból egyszerre egy lármás hang riasztott föl... németül! Josef szakkerment! még sincsenek fölgyújtva a lámpák? Tiszta-e a színpad? Ekkor már a hátam mögött állott. Én szinte össze rogytam, úgy megijedtem; már azt gondoltam kezébe a fülem, hogy kidobjon. Az enyimet ugyan nem bántotta, de ránk kiáltott szörnyü hebe-hurgyán: hát, hát, hát micsoda ez; mit akartok itt no, no, no, mi ez? A színpadon jól beszélt ő, de ha méregbe jött, igen dadogott. Lajoska ugyan előállott mondván: édes tata én vezettem be... de még ki sem mondá jól, már Lajoska fülére tapadt a keze, s úgy vezette

szegény kis lovagunkat az ajtó felé, a kisasszonykákat maga előtt hajtván, szüntelen haricsálva ki, ki, ki innen... ki marsch, meg ne lássalak többé ide fönn a színpadon játék előtt. Te kis gazember, majd adok én neked még holmi kis fattyúkat is ide cipelni te semmirekellő. Ezzel az ajtóig lökdösött bennünket, mindig duruzsolva. Künn voltunk, kiüzetve abból a paradicsomból, a melybe bele álmodtam magamat. Szégyeltem nagyon, hogy úgy kirivalgott bennünket Láng úr. De a vágy legyőzte a szégyent, most először kicsi életemben s gondolám, hátha mégis belehetne amott jutni, hol nem látna meg a dühös sárkány. Ráesett tekintetem a gyűrűmre, melyet akkor vettem a zsidótól, mikor anyám idebe volt, négy garasért. Napoleon-gyűrű volt Lujzával, kettős foglalatban; akkor az volt divat: aranyból is, rézből is. Én Lajoskát mindig fogva tartottam ruhájánál nehogy elillanjon. - Lajoska te! mondám, nézd csak, de szép gyűrűm van, én ezt neked adom, ha fölvezetsz bennünket a galériára. Lajos csak pislogott a gyűrűre is, de félt is, hogy ha az atyja megtudja, a hátával ismerteti meg a pálcáját. Mondjad annak az asszonyságnak, ki a billétet szedi, hogy hozzánk jársz iskolába, majd meglásd beereszt. Felvezetett Lajoska s szerencsésen bejutottunk. Már a muzsika elvégződött, fölhúzzák az előfüggönyt. Nem jut eszembe, hogy mit játszottak, czédulát nem láttam, csak az jut eszembe, hogy két kis leányka jelent meg s gyönyörüen játszottak. Én hangosan fölkiáltottam, mindeneket feledve: Fáni, Fáni, látod-e, kis leányoknak is lehet játszani! A körülöttem levők haragosan rám támadtak: csitt! mi az? no csak lássa meg az ember, micsoda lármát is csap ez a kis béka! Összehúztam magamat, előbb csupán haragudni akartam a kis békáért, de oda tekintettem a gyönyörü kis leánykákra s egészen ki voltam engesztelődve. De a gondolatok seregei egymást űzték agyamban - el volt határozva, akárhogy teszem szerit, de nekem *ott* játszani *kell*.

Haza mentünk. Nem aludtam. Lassan másztak a napok, hetek, nem tudtam a módját kitalálni, hogy mikép juthatnék én *oda*. Ezen egy szóban összpontosult minden gondolatom: *oda*. *Ott* szeretnék én lenni abban a mennyországban. Midőn az udvaron játszottunk, többször a szemére lobbantottam Lajoskának: te Lajoska! nagyon goromba a te apád! Engem még senki sem nevezett kölyöknek, osztán hogyan lármázott! „Jaj, nem olyan az én tatám". „Csak mikor játszik; akkor mindig mérges - nem? Otthon nem mérges, kérdém?" „Nem bizony! mindig játszik velem, tréfál, kacag; csak mikor tanul, mondja: marsch ki a szobából, csend legyen! Mamám már nincs, meghalt, csak az öreg Zsuzsi néni a gazdasszony". - Már engem a nyugtalanság űzött, kergetett. Egyszer mondom Fáninak, midőn magunkra voltunk: „Fánikám, én mondok neked valamit, de el ne árulj, meg ne mondd mamámnak." „Hát mit?" „Én elmegyek Láng úrhoz, mert ő az első színész, azt mondta Lajoska, én hát elmegyek s megkérem, adjon nekem kis leány-rollét." „Oh, te Róza! mit beszélsz ily balgatagot; majd adna neked mamám, ha megtudná, miben töröd a fejedet; hát még a te mamád, mindjárt agyon ütne téged, meg ne próbáld." „De kedves lelkem Fánikám! Látod, én úgy szeretlek téged; ne szólj semmit a mamának, inkább gyere velem te is és kérjük együtt Láng urat". „Ha még csak egyszer mondod, hogy elmégy, mindjárt megmondom mamának." Én hallgattam, félrementem, nem szóltam semmit. Fáni haragudott. De én csak jártam-keltem; kimentem a Dunapartra, (mert az udvarról kis ajtó vezetett a Dunapartra), ott álltam, gondolkoztam, hogy vajjon merre menjek, hogy Fáni észre ne vegye. Azt már tudtam, hol lakik Láng úr... Megkérdeztem Lajostól. Elmentem... Kopogok az ajtaján: szabad. Benyitok, lassan előre megyek, én nagyon féltem. Nem tudtam, mit mondjak. Ő rám néz, én is rá; féltem, ha megmondom, hogy mit akarok, kivet az ajtón, mert nem igen nyájasan nézett, rám. Egyszer csak elkiáltja magát: no? Én megrettentem, akadoztam s végre hebegém „én, én kérem alázatosan Láng úr, tessék nekem oly kis leány rollét adni". „Mi, mi, mit (mert ő igen sebes beszédű volt) mit, mit, mit akar?" Éreztem, hogy a torkom összeszorúlt, csak köszörűltem, hogy ki tudjam még egyszer mondani. Ismétlém lesütött szemmel: „kérem, tessék nekem olyan kis leány rollét adni". „Magának?" „Igen." „Ha, ha, ha, majd csak úgy teremnek a rollék, maga számára." „Én meg tudom tanulni." „Hát honnan termett maga elé?" Én azt gondoltam azt kérdi, hogy honnan

jövök most s mondám: „Rothkrepf urtól - - ott lakom”. „Hát oskolába jár ott?” „Nem, csak ott lakom, ott vagyok koszton.” Féltem, hogy rám ismer, hogy én voltam az, kit kilökött; de nem, rám sem gondolt. „De hát mégis micsoda gondolat vezette ide, hogy én rollét adjak magának, vagy küldte ide valaki?” „Óh nem, senki, de én nagyon szeretnék játszani.” „Hja, az nem addig van, hogy játszani szeretnék, oda tanulás kell.” Már azt gondoltam, minden jól megy, mindjárt megkapom a szerepet s mondám hirtelen: „Oh én nagyon jól tudok tanulni, az instruktorom...” „Ej nem elég az, a sorokat megtanulni, sok más is kell még ahhoz, oda talentum is kell, mondá türelmét veszítve s rám lármázva; nem csak egy bubát fölöltöztetni s oda kiállítani mint egy szamarat.”... Végem volt, elcsüggedtem! Mi az a talentum? Habár olvastam is azt a szót valamelyik könyvben, de ez az egy szó ellebbenhetett emlékemből. Erre egy szót sem mertem szólani, csak nagyon sírhatnám volt... de visszaszítam könnyeimet s ott álltam, várva, hogy hát tán még is valami vígasztaló szó jönne ezen goromba ember ajkiról. Oh dehogy jött, ő könyörtelen maradt. Íróasztalán holmi irományokat szedett rendbe s hátat fordított. „No, elmehet lelkem, itt nincs magának adni való rollé... Majd ha lesz... Nekem dolgom van.” Ezzel mentem. Ahogy kiléptem ajtaján, szemeim már úgyis könnyel teltek el, odakünn szinte hangos zokogásba törtem ki, csupán az tartott vissza, hogy mindjárt az utcán voltam és szégyeltem sírni. Senki sem látott az udvaron, fölszaladtam a padlásra, lefeküdtem egy szalmanyoszolyára s ott jól kisírtam magamat. Estefelé lesompolyogtam, Fánni volt, ki már előmbe jött s már mindenfelé keresett. Éppen ünnep volt, szülői sem voltak hon, de most már hazaérkezvén, mamika mindenfelé keresett. „Hát te Rózsika hol voltál? Majd kikapsz. Osztán hogy ki van sírva a szemed... mi bajod édes Rózsikéin? Ki bántott?” Ölelt, csókolt, cirógatott... végre nyilt szívűvé tett. „Kedves Fánnikám, én megmondom neked, de el ne árulj - én Láng úrnál voltam”. „Te?” „Én”. „Tán kilökött, hogy sírtál?” „Nem éppen, de bizony ő goromba; de meg nem azért sírtam, hanem azért, hogy nem kapok rollét. És mikor kijöttem tőle, úgy fájt, hogy majd megszakadt a szívem.” „Látod Rózsika, miért mentél el; verdd ki azt a fejedből, mert majd ha mamád is megtudná, jól megrázná a veres vuklikat”. (Otthon bár mindig hajporozta anyám a hajamat, hogy szép szőkeséget kapjon és mindig háromszorosan tekergette be a hajamat, három sor keskeny fekete bársonypántlikával választván el a fürtöket egymástól - a hajport ugyan elhagytam, de a fürtöktől nem tudtam elszokni - szegény anyám mindjárt csak azokba kapaszkodott, ha meg akart büntetni nagyobbacska koromban). „Nem bánom már én, akármit csinálnak velem; ha nem játszhatom, nem bánom, ha meghalok is”. És csakugyan igen sokáig, igen bús voltam. Nem tudták kitalálni, mi bajom. Egyszer jó anyám bejött Pestre látogatni, megtekinteni, szorgalmas vagyok-e? A madám nem győzött eléggé dicsérni; hogy az én könnyü, vékony kezem sokkal ügyesebben tudja a finom csipkéket behúzni, mint a nagy kamaszok, kik pedig már régebben tanulnak. Ezen anyám igen örült s igérte, hogy husvétra új ruhát fog nekem készíttetni. Egyszerre az villant az eszembe, hogy annak a két kis leánynak, kik a színpadon játszottak, rózsaszín cipőcskéjök és könnyü ruhácskájok volt fodrokkal. Most elkezdettem anyámat cirógatni; hízelegtem, csókoltam azon igérettel, hogy még jobban fogom magamat viselni, ha nekem husvétra fehér fodros ruhácskát és rózsaszín cipőcskét csináltat. „Mi fér hozzád? Most egyszerre, hogy tud hízelegni! No no! hiszen majd meglesz az is”. „Jaj, de nem majd, kedves jó mamám... mindjárt; kérem, kérem mindjárt!” „No no, csak türelem, nem oly könnyen megyen az, mint meggondoljuk. Nekem arra most költségem nincs... hanem az utolsót is föl kell áldoznom értetek. Ott van szép fehér stikkelt vapeur schleppem, majd abból neked is, kis testvérednek is kitellik”. Bele kellett nyugodnom, de nem hagyott el azon eszme, hogy én azt nem veszem föl, ha kész lesz is, hanem elteszem s akkor veszem föl legelsőbbszer majd, ha játszom a színpadon.

VIII.

Tervek az új ruhával. - Hogyan kell a piros tojást kiczifrázni? - Az atyus meg a választó-víz. - A torkos Feriről. - Mi történt a választó-vízzel? - A dühös atyus. - Rózsika életveszélyben. - Szökési kísérlet és annak meghiusítása.

Anyám elutazott; hagyott ismét három forintocskát. No Fánni! majd elmegyünk ismét theátromba! Jártunk is mindig. Midőn a ruha elkészült, anyám beküldte Pestre, szépen fölcsipkézve és rózsaszín szallagokkal díszítve. A rózsaszín cipő is elkészült... készen volt a quadropom a föllépésre! De nagy fájdalmamra, az *én* számomra még sehol sem írtak szerepet az egész világon, s én sokszor gondolkoztam magamban arról: hogy tán majd ebben a ruhában fognak eltemetni!

Ezen ezer tünődéseknek közepette bekövetkezett egy valóban *kómisch* jelenet, mely szinte megfosztott minden reményemtől, hogy többé színházba mehessek. Bekövetkezett ugyanis a nagyhét s ahol gyermekek vannak, mind a piros és tarka tojásokról gondoskodnak s örülnek már jó előre. Úgy mi is Fánnival és a többi gyermekekkel. Egy napon összeült a gyerektanács és azt határozta, hogy másnap megveszszük a hozzá valót. Fánnitól kérdem: „Tudsz-e márványozott tojást festeni?" „Nem". „No majd festek én. Kérek mamikától pénzt, megveszem a hozzávalót" s ezzel szétoszlott a magas tanács. Másnap hozzá láttunk nagy készülettel. Igen sok tojásunk volt, tán húszat adtak egy garasért, ha jól emlékszem. Eszembe jutott, hogy mily szép virágokat rajzolgattam én otthon csak úgy magamtól, aztán bárányokat, galambokat stb. Himzőráma hiányában fölfeszítettem egy rossz szitakéregre a darabka musselinokat, s színes selyemmel mindent a leghelyesebben schatirozva, kihimeztem. Anyám gyakran megdicsért érte, hogy oly találós vagyok. Most is mondom Fánninak: Fánni, még egyet elfelejtettem: a piros tojást szépen, mindenféle czifraságokkal kirajzolni én igen tudom, hamar hozassunk választó vizet. De hol veszünk oly piczi üveget? Keresünk, nincs sehol; nekem, szerencsétlennek, eszembe jut, hogy van ott egri vizes üveg, mert mamika gyakran szenvedett gyomorfájásban és ha egy kávéskanállal bevett, megszünt. Bemegyek a konyhába, kikeresem az egri vizes üveget s *én* küldöm a szolgálót, hogy csak hamar jöjjön meg vele, míg mamika haza nem jön és a gyerekek is elő nem sereglenek bennünket zavarni. Majd vigyázunk addig az ételre. Úgyis lőn. Azalatt megfestettük a tojásokat; elérkezett a cseléd is és én hozzá ülök a nagy munkához. Szépen sikerült, de még az írottak közül nem végezhettem be egyet sem. A legelsőt kezdve, halljuk Fánnival, hogy zörgeti atyus pálcáját a kövezeten. Jaj Istenem atyus, kiáltánk föl mindketten ijedve, mert én nagyon féltem tőle, csak akkor nem, ha mind együtt voltunk; ebédnél, vacsoránál, akkor nem volt haragos, aztán ott volt a sok őrangyal körülöttem, s féltem. Hamar összepakoltunk mindent egy nagy tálba s elkotródtunk be a szobába s elrejtettük kincsünket. Oda nem jött be soha. Először mindig az oskolába a gyerekekhez, ott voltak a fiúk is. Végre közelgett az ebéd ideje, bejöttek a fiúk is, a többi gyerekek is haza tévedtek. Mamika még nem volt itthon; a fiúk kutattak, mert már éhesek voltak, kivált Feri, aki igen nyalánk volt, mindent megfalt, mit félretéve talált és mindent megkóstolt az üvegekben. Én a választóvizes üvegcsét siettemben ott felejtettem a konyha asztalán. Atyus is bejött a szobába s már egy kicsit morgott, hogy mama még sincs itthon. Egyszerre borzasztó fülhasító sikoltás hallatszik be a konyhából a szobába; mindnyájan kirohanunk. Atyus nagyon szerette gyermekeit: ez Feri, kiált ő is kirohanva. A gyerek ordít: jaj, jaj, jaj, mindjárt meghalok. Jézus, mi az? A gyermek szája mind összeégve, ott fetrengett a földön szegény kis Feri, mellette az egri vizes üveg a választó vízzel. Atyus fölveszi a földről, körülnéz mérgesen: ki hozta ezt? Én reszkettem, ő a gyermeket emelgette s újra kérdé dühösen: ki hozta ezt? s a cselédre rohant. Jaj, jaj, kiáltja ez, én nem tehetek róla, Rózsika hozatta, ő adott rá pénzt. Ahogy e szót meghallotta: Rózsika, már a nagy konyhakést a kezébe ragadta, s rohant felém.

Jaj, jaj, gondolám, megöl s kiugrottam a konyhából az udvarra. Ő utánam, futva, a nagy kést magasra emelve kezében, kiáltva: megöllek vereshajú, sápadt béka, meggyilkoltad a gyermekem! Jaj, gondolám, hova fussak, hogy utól ne érjen. Körös-körül futottam, ő mindig jóval utánam, mert nekem könnyebb lábaim voltak. De szegény Ferike ordítása mindig a fülembe csengett, atyus meg mindig utánam, olyan borzasztón káromkodva, mint még sohase hallottam. Egyszerre megpillantám a padgrádicsot, én föl, mint a mókus a fára; három lépcsőt is ugrottam, ő is megindult, de már kifáradt. A nagy kést utánam dobta, szerencsére nem talált, mert már akkor beugrottam, az ajtót belülről bezártam, ő pedig elment fenyegetve. Hallgatództam sokáig. Semmi, soká, soká, semmi nesz; már gondoltam, hogy ebédelnek. Én is éhes voltam. Ismét sok idő mult. Majd csak jönnek, de egy lépést se hallottam az egész udvarban. Jaj Istenem, még itt éhen kell halnom, se mamika, se Fánni nem jön. Csakugyan úgy volt, mint gondolám: nem hagyott enni adni, mindent elzárt, még a kenyeret is. Végtére két órakor jött Gábor: „Rózsikám! én vagyok, mondd, mit csinálsz?" „Sírok, éhes vagyok"... „Nyisd ki lelkem, hoztam neked zsemlyét, meg a husvéti tojásokból kettőt és egy üveg vizet; majd estve lejössz, mikor már atyus elaludt, mert azt mondta, megver, ha szeme elébe kerülsz. Majd akkor vacsorát is hozok; most mindent elzárt, pedig mama eléggé kérlelte, de nem enged". „Hát szegény Ferike?" kérdezém. „Bizony csupa seb a szája, meg a torka. Mama nemsokára haza jött; adott neki sok tejet inni, doktort is hívtak mindjárt... majd jobban lesz". „Szegény Ferike, mondám, csak ne haragudna rám". Ily remegések között jött rám az estve. Akkor lesompolyogtam, most már féltem fönt maradni. Fánni sokára kijött értem, midőn már atyus elaludt. De én, én nem aludtam, féltem a reggeli fölkeléstől, hogy majd lesz nekem ne mulass. Fölkeltem, nagyon jókor, összeszedtem ruháimat, hogy fölmegyek a padra mosdani és öltözködni. De ahogy vizet akartam tölteni az üvegből, a pohár kiesett kezemből. Én ki akartam osonni a házból, de atyus fölébredt és rám dörögte hangosan: hova, hova? Ki engedte meg ennek a békának, hogy ide előmbe jöjjön? Pakkolj össze, holnap haza küldlek. Minő szerencsétlenség érhetett volna! Mindig te vagy, ki a fejedet rosszba töröd. Majd adok neked egy kísérőt, otthon megkapod a büntetést.

Jaj Istenem! - térdre omlottam az ajtónál - tessék megengedni most ez egyszer, kedves atyuskám, hiszen nem csináltam még semmi rosszat. Jól fogom magam viselni mindig, csak haza ne tessék küldeni. Mamika is rimánkodott mellettem: „hiszen látod, nem is akarva követte el a hibát; ő örömet akart szerezni a többinek". „Szép kis öröm lett belőle... ott fekszik az öröm". Végre megengesztelődött; bűnöm meg lőn bocsátva s midőn ágyához futottam, hogy megcsókoljam kezét, még egy jót rántott a boglyas fejemen, hogy dühnek is beillett volna!

IX.

A veres haj ellen használt szerekről. - Az első színi előadás Rothkrepféknél. - Mátray Gáborról. - Színi hatás. - Honnan kerül elő a színházra való költség? - Ujabb kísérlet Láng úrnál. - Mihez kötik a társaságba való befogadást? - Fánni az áruló. - Az anya váratlan megjelenése Pesten. - Vége a tanulásnak. - A svábné közbelépése. - Elköltözés Rothkrepféktől a svábnéhoz. - A budai vendégség hatása. - Hideglelés és honvágy. - Vége mindennek.

Hajammal sok bajom volt, azt hittem, azért nem kapok szerepet, mert veres hajam van. A többek között tanácsolták, hogy kenjem topolya-pomádéval és csakugyan kezdett a hajam sötétebb szint váltani. De kentem is olyannyira, hogy a zöld pomádé csakugy csurgott végig le homlokomon zöld cseppekben. Ez ismét nem volt kedvem szerint, ki oly nagyon szerettem a tisztaságot. Anyámnak igen sok baja volt velem. Elsírtam egy óráig is, ha egy kis pecsét volt valamely ruhadarabomon és ha nem kaptam mindjárt mást. Most meg a keszkenyőm, a nyakam mindig zöld stráfokkal volt elmázolva. Mit tévő legyek? Kimosdatott a jó mamika s mondá: ugyan hagyj békét annak a csuf pomádénak! Jaj de akkor soká barnul meg a hajam, mondám. No bizony; nagy szerencsétlenség is ér, ha éppen nem lesz is barna a hajad! Hej! mamika azt nem értette, hogy mi az én bajom! Megloptam tehát a mamika zsirját a konyháról és kentem a hajam és a hogyan sötétülni kezdett, uj remény ébredezett lelkemben... hogy talán már most kapok szerepet. A husvét is elmult, szép meleg napok következtek - de az én garderobom ott feküdt a fiókban érintetlenül.

Egyszer mondom Gábornak: „hallod-e Gábor! játszunk egyszer komédiát az iskolában”. „Jó lesz biz az mondá, majd betanulunk egy darabot a többi gyerekekkel s vasárnap játszunk.” El volt határozva, hogy mit játszunk, ha jól emlékezem a *Formenterai Remetét*. Ahogy s amint lehetett kicsináltuk az öltözeteket, az bizony *komischan* nézett ki. Természetesen Gábor volt a hős, én a hősnő. Én mint török szultánné, két zsebbevalóból varrtam bugyogót, a mamika nagykendőjéből csináltam turbánt, olyan nagy volt benne a fejem mint egy dézsa, alig birtam! Egy tarka ruhámat fölvarrtam rövidre, derekamra kötöttem kaftánnak a mamika nagy téli virágos szőrkendőjét, kész volt a szultánné. Hát még az oskolás gyerekek, mind megannyi ijesztő. De ez minket nem confundált; mi játszottunk s a mi a legszebb volt: tökéletesen meg voltunk magunkkal és egymással elégedve, úgy annyira, hogy határozatba ment, hogy jövő vasárnap ismét játszunk, de már nem csak úgy potyára! Oh nem! Cédulát irunk s meginvitáljuk a gyerekek szüleit is, atyust, meg mamuskát is; billéteket is irunk és fizessenek: minden személy hét krajcárt. Gábor elmegyen a magyar szinház dekoratorához és kér tőle szinpadi díszitményeket. És úgy lőn. Cipelték vasárnap reggel a sok házat, ajtót, bokrot, szóval mind a szükségleteket. Gábor! mondám, menj el a szürke kaputoshoz s kérj tőle quadropot is, meg látod, fog adni!

Én azon túl, hogy onnan elment lakni, soha sem láttam többé, csak a színpadon. Elment hozzá Gábor s kapott tőle ruházatot is. Az már teljességgel nem jut eszembe, hogy mit játszottunk, csakhogy játszottunk! A nézők tapsoltak; kacagtak egy kissé kétértelmüleg, mert a szülők összesugdostak, hogy csinos csemetéiket így elferdítve látták: kicsi termetöket, hosszú bő dolmányokba burkolva. De én és Gábor kivívtuk magunknak a dicsőséget, mert mi énekeltünk is. Gábor, ki már talán mint zongoramüvész jött a világra, ekkor is már jól zongorázott s nagyban értett a muzsikához. Tizenöt éves, vagy tán még annyi sem volt, midőn később a *Cserni György* nevü darabhoz a muzsikát irta s az énekdarabokat componálta; a mely darab jó ideig fentartotta magát - majd később reá fogunk térni arra is.

Elég az, hogy a mi közönségünk vígan ment *ki* a színházból és *be* mamikához, hová osztán mi szinészek is mind besereglettünk. Ott kezdődött meg az igazi kacagás: a *kis* embereken a *nagy* parókával és torzonborz nagy bajuszokkal. De a jövedelem is nagy volt, meg az öröm is, hogy játszottunk. Végre minthogy a szinészek is nem csupán szellemi táplálékkal élnek, hanem testileg is megkivánják a táplálékot, a művészek ajkáról is hallszott: tessék adni egy kis ozsonnát, mert megéheztünk!

Mindjárt teljesedésbe ment óhajunk, miután a nagyok már hozzáfogtak, az aprósereg számára is fölrakták a sok turóst, almást, bélest - és lőn nagyszerü falatozás... rám nézve pedig azon örömteljes remény: hátha mégis lehetséges lenne, hogy a szinházban játszhatnám, mert az asszonyságok megcirógatták arcomat s mondák: ebből a kis szöszkéből lenne valami. Nekem sem kellett több, uj ösztön volt ez uj reményekhez, de hát miként??? Már a kis zsebpénzem is elfogyott, nem volt mivel még csak színházba is járnom. Nagy ritkán történt, hogy mamika is menjen és minket is elvigyen. Szörnyü bús voltam és gondolatokba mélyedtem, hogy miként lehessen csak legalább színházba eljárni. Topp! kigondoltam. „Fánnikám! mondám, tudod-e, hogyan lehessen színházba járnunk?" „No, már azt igazán szeretném tudni - mondd, ha csak még egyszer ki nem löketnéd magad." „Oh nem! sokkal okosabban. Tudod, mikor hazajöttünk a varrónétól, üljünk neki s stikkeljünk nagy kendőket, a boltokba megveszik s lesz mivel színházba menni." Fánni kacagott s mondá: te mindig bolondokat találsz ki! Én már nagyon szépen himeztem rámán, rendes és csinos munkám volt, s mindent szenvedélylyel csináltam, a mihez fogtam s mindig dicséretet kaptam. Elmentem mamikához s megkérdeztem: helyesli-e? Oh miért nem, mondá, ha bízol magadban, az nem szégyen. Elmentem a boltba, megkérdeztem, vajjon tetszik-e nagy kendőket himeztetni, én dolgozni fognék ide a boltba. A boltos kétségeskedve nézett rám s mondá: igen, de előbb látnom kell, hogy milyen a munka. Egy kicsit csüggedve mentem haza, hogy hát miből? De az a jó mamika kisegített. No! adok én nektek öt forintot kölcsön, vegyétek meg a hozzá valót. Rámát kaptunk egy ismerősünktől s hozzáfogtunk. Ment a munka szorgalmasan; örömest megvették a boltban szépen kihimzett kendőinket; de a sok együtt susogás között - s miután most már gyakran mehettünk színházba - ismét elfogott a vágy színpadra léphetni. „Fánnikám, mondám egyszer én, ujból megpróbálom, tán már egy kissé nagyobbacska is vagyok." „Ugyan miben töröd ismét a fejed? Hagyj föl azzal a gondolattal; én most már nem is hallgathatok, mert ha a mama megtudná, hogy én is tudom, miben sántikálsz és még sem mondottam meg, kikapnék." „No jó! ne tudj felőle semmit" - mondám s azzal elhallgattunk. De én gondolám, holnap elmegyek, megmondom Láng úrnak, hogy már a ruhám is készen van hozzá. Másnap elmentem. Bekopogok: szabad. Benyitok, megálltam és még jobban féltem és még ostobább voltam, mint először. „No, mi az?" mond éppen úgy rám mordulva, mint először. Goromba biz ő, gondolám, de azért csak neki bátorodtam s mondám: „ismét azért jöttem Láng úrhoz, hogyha volna-e már olyan gyermek-rollé... igen szeretnék játszani!" „Úgy, maga az? De hát csak mondja meg végtére, hogy mit akar tulajdonképen?" Oh Istenem! gondolám, hogy megmagyaráztam én a multkor minden vágyamat s most még csak nem is emlékszik rá! „Nos, kérdé ujra, hát mit akar?" „Hiszen mondtam már a multkor is... szeretnék játszani." „Hja! az nem megyen csak úgy. Hát mondja meg, ki leánya?" „Az özvegy patikáriusnéé." „Hm! de hová való?" „Jászberénybe." „Az anyja küldte ide?" „Isten őrizz! Hiszen neki nem szabad azt tudni, mert megverne." „No nem is ártana egy kissé, mert a mely gyermek anyja hire nélkül s akarata ellen merészel ily lépést tenni, az nem jó gyermek és megérdemelne egy kis suprikát." Én elhaltam ezen kemény nyilatkozatra s elkezdettem sírni. „Itt nekem ne pityeregjen, az mind nem ér semmit. A kit nem anyja vagy apja hoz ide, azt a Társaság be nem fogadja. Ez legyen elég s ne alkalmatlankodjék nekem többé." Erre hangosan zokogva az ajtó felé fordultam s akadozva mondám „bocsánatot kérek, már nem jövök el többé." „Hát jöjjön csak" mondá. Megfordultam, de már többé nem mertem reá nézni, csak lesütött szemeimből hullottak a könyek, mert már most igen szégyeltem magamat. „No nyissa föl a szemeit, néz-

zen reám." Reá néztem, de csak félig. „No no, hiszen azért nem kell sírni, mondá szelídebben. Hát miért akar oly határozottan játszani? Mi okból?" „Nem tudom" - felelém, de már dacosan, mert minden reményemet elvesztém s elcsüggedtem és mivel azt mondá, hogy rossz gyermek vagyok, sértve éreztem magamat. Ez elég volt arra, hogy lemondjak mindenről. Hazamentem s nyiltan megmondottam mindezt Fánninak... ő pedig elárult s mindent elbeszélt anyjának.

Egy hét mulva, nem is álmodtam, csak beáll a jászberényi szekeres s anyám száll le a kocsiról. Midőn eleibe futottam kezet csókolni, ellökött magától, haragos tekintettel nézett reám egy kis ideig. Egy szót sem szólt, de már tudtam halálos ítéletemet. Félre vonultam egy zugba s gondolám: most nagy égiháboru lesz; világos, hogy Fánni elárult. Oh, gondolám, miért is voltam nyilt szivü. Ekkor elkezdé mamika „Kedves barátné asszonyom! Kénytelen voltam megszomoritani, bocsásson meg. De annyi szenvedélyt nem láttam életemben, mint a milyennel ez a gyermek viseltetik a szinészet iránt. Leányom mindent megmondott én nem őrizhetem! Pedig egyébként mily szorgalmas; szereti a szép munkákat s mutogatta anyámnak, mondván, hogy már pénzért is dolgozunk. Anyám csak hallgatott, de láttam, hogy nagyon haragos. Mondá végre: teszünk róla!"

Én csak hallgattam s nem mertem reá fölnézni, csak midőn reszkető szavaival sírva mondá: „ezért költöttem neveltetésedre, megfeszült erővel a saját csekély jövedelmemből, hogy végtére is egy - komédiásné leányom legyen"... ekkor nem állhattam ellent, zokogva rohantam lábaihoz, bocsánatát kérve, mert csakugyan éreztem magamban, miként Láng úr mondá, hogy rossz gyermek vagyok. Végre, mondá anyám még mindig keményen - de nem bántott, (azon pillanatban tán még szerettem volna, ha egy kissé megsuprikáz) végre, mond anyám, úgy látom, be van végezve tanulásod ideje is. Most jer velem tanítónédhoz, elvégzünk mindent s holnap reggel indulunk haza; úgyis szükség lesz rá, hogy otthon pénzért dolgozzál, hogy legyen látszatja tanulásodnak. Mentünk a tanítónémhoz, de midőn anyám tudatá vele, hogy haza viszen, szinte elrémült. „Mit gondol asszonyom? Azzal, hogy szépen himez s csinosan dolgozik minden munkát, még nem fejezte be tanulását. Így előtte fekszik egy nagy munka, mely neki dicséretére fog válni, ha bevégzi." Egy nagy zöld bársony magyar mente, dolmány és több hozzá tartozó aranynyal gazdagon himezve, volt kifeszítve egy kétrőfös rámára s már a mente eleje ki is volt varrva. „Látja asszonyom, mond a tanítóné, miként hagyhatná félbe e gyönyörü munkát, ezt neki kell befejezni, mert ő kezdette. Higyje el asszonyom, csak az ő vékony kis kezeire bízhatom ezt a drága munkát, mert amazoknak az erős kezei mindig izzadnak az ily finom munkáknál." Anyám nem akarta hinni, hogy az az én munkám. „No Róza! mond a tanítóné, hozd elő chatouilleodat s aranyfonalakkal a skatulyát s mutasd mamádnak, hogy mily szorgalmasan tanultál. Hanem az igaz, hogy jobb volna, ha egészen itt lakna, mert mindig siet haza. Ja, das verfluchte Theater!" mondá s kacsintott egyet az ő zöld szemeivel. E percben szerettem volna a kis árat, melylyel az apró gomblyukakat szokták kifúrni, a szájába fúrni. Anyám egy kissé gondolatokba merült, gyönyörködve szemlélte munkámat s kérdé a svábnétól: Maguk járnak-e a színházba? „Azokkal a nagyokkal, ha haza mennek, nem parancsolhatok, de bizony, kik itt vannak koszton, szálláson, azok nem mehetnek. Én nem járok, elég sok velök a bajom itthon, másra pedig nem bízom a gyermekeket." Ezzel anyám meg volt elégedve. Megegyezett vele s másnap már mennem kellett új szállásomra, hol még néhány hónapig maradni fogok, hogy bevégezzem szép munkámat.

„Édes barátnőm - mond anyám - ez a rossz leány még egypár hónapig Pesten fog maradni, mert nincs bevégezve a tanulása; hanem kosztra, szállásra oda kell neki menni, tudom nem fog többé színházra gondolni! Fánnival azért mindennap együtt lesznek, de azután, ha a komédiát csak elő is hozza, Fánnika nekem mindjárt megírja." Anyám hazament nélkülem és én búsan váltam meg az eddigi kedves körtől: játszótársaimtól, a jó mamikától, kinek mindig volt a kék kötője zsebjében valami kis nyalánkság a számomra; de most a svábnénál!

Oh Istenem! de sokat koplaltam. A kávés findsába kávé helyett becsorogtatott egy kis kávéaljat híg tej közé. Ebédre oly nagy *bömische Talken*-t adott a tányéromra, mint az ő két ökle s kemény is, nehéz is volt. Minden éhségem dacára sem tudtam egy falatot is enni. Este ismét maradékokat! Oda volt a jó koszt, a mit pedig én megszoktam otthon is, mamikánál is. Aztán mint anyám pirongatni szokott: *kákabélü* s egy kissé válogató is voltam. A sváb koszt teljességgel nem izlett. Nem ettem, koplaltam, kisoványkodtam. Egyszer elvitt svábném Budára egy jó barátnéjához, hová ebédre volt meghíva s engemet csupa kedvezésből vitt magával. Én tele örömmel fogtam az öltözködéshez, gondolám, ma vasárnap van, majd mi jól fogunk lakni s milyen jó pecsenyét eszem. (A pecsenye volt a gyenge oldalam.) Elmentünk, ebédhez ültünk: jó metéltke leves, jó kövér hús paradicsom mártással (még nem ettem oly jól - igen ízlett.) Jő egy tál étel, finomúl, csupa tejfel és írósvaj szószszal készítve. Ízletesen nézett ki; gondolám ebből sokat fogok enni. Mióta mamikától eljöttem, nem ettem töltött káposztát. Jól kiszedtem tányéromra, dacára anyám gyakori oktatásainak: ne szedj oly sokat tányérodra; ha kívánod, lehet kérni, de ott hagyni a tányéron, nem illik. Előttem mindjárt gyanus volt az az étel, mert mire jól kiszedtem, láttam, hogy az nem töltött káposzta, habár oly gömbölyü s oly színü is volt a jól készült töltelék, mely kilátszott a két végén. Egész étvágygyal jól kiszedtem és szét darabolom azt az izét, (mert ma sem tudnám megnevezni, hogy mi volt, csak leginkább hasonlított a meghámozott uborkához). Én szétdarabolom s már az illatja is nem kedvezőleg ütötte meg az orromat, de midőn a számba tettem az első falatot, halálveríték csorgott le homlokomról... és én ettem. Nagy kínok közt nyeltem egyik falatot a másik után, nem mertem fölnézni, hogy most mindjárt rossz következése lesz az ebédnek. De én nyelem sebesen, egymásután, kínok közt, csakhogy hamar lefogyjon a tányéromról - a borzasztó élvezet, mert nem illett, hogy ott maradjon. És én keresztül szenvedtem az egész kínos ebédet és nyeltem szörnyű kortyokat. A ház asszonya rakta a tányéromra az almás rétest (oh máskor, hogy ettem volna!) és a jó rántott csirkét, (mind kedvenc ételeim!) Most borzadtam a gondolattól, hogy ha csupa jószivüségből az orromhoz vagy a számhoz emel egy villán egy darabot valamelyikből, mindjárt ledülök a székről. A szegény jó asszony nem győzött panaszkodni, hogy mily keveset eszem. Svábném azzal vigasztalta, hogy igen csekélyét eszem otthon is. Tudnád csak, gondolám, ne volna minden harmadnap *talkedli*... és ők ezeket a szörnyü ágyúgolyókat *deliciőz*-nek nyilvánították!

Úgy vettem észre, hogy sokáig szándékoznak asztal-utánozni, pedig én már a végső ponton voltam, inkább szerettem volna már a koporsóban feküdni. Egyszerre csak elkezdek a széken düledezni két oldalra. Rám néznek: az Istenért mi baja van? Rosszul van? De nekem nem volt többé időm felelni; erőt vettem magamon, kirohantam. A többi magától értetődik; künt fölfordult velem a világ, lerogytam; fiakkeren vittek haza. A borzasztó különös étel szaga mindenütt velem jött, nem szabadulhattam tőle. Kilelt a hideg erősen, de a mely napon nem volt hideglelésem, egész nap dolgoztam és mégsem voltam képes bevégezni munkámat. A negyednapi hideg igen megrongált s erőfeszítéssel bár, de ki akartam vinni, amit elkezdettem. Olyan természetü voltam s vagyok mai napig is, de ez most képtelen lehetetlenség volt. Még az is hozzá járult, hogy alkonyig dolgoztam szorgalommal, csakhogy bevégezhessem... de megvakultam, két hétig semmit sem láttam. Végre az orvos segített. Tovább azonban már nem türhettem a dicsőséget; elmentem mamikához, megkértem, írja meg édes anyámnak, hogy jöjjön be értem, vigyen haza, mert nagyon beteg vagyok. Szegény anyám már harmadnapra bejött értem s haza vitt.

Most már el volt vágva előttem az út, mely a deszkavilágra (nézetem szerint a paradicsomba, az én világomba) vezetett volna. Lemondva minden reményről, betegen, búsan, kedv nélkül, jó anyámtól ápolva, vissza-vissza sóvárogva, haza értünk estére. Másnap orvos jött, hozzáfogott a kinával való kúrához, de az én hidegem makacsul kínzott. El-el maradozott néhány napra, de ismét visszajött, s ez így tartott már tovább egy évnél. Én otthon varrogattam,

hímeztem pénzért, mert a kis kamat, mi a csekély örökségből jött, nem volt elég a háztartásra és ruházatra. Akkor történt a pénzdevalváció is és így igen csekélyre apadt le a kis tőke: egy-egynek jutott öt-ötszáz forint. Már a garderobbomat sem tartottam tovább a fiókba rejtve... hiszen soha se lesz már többé reá szükségem.

Így teltek hetek, hónapok öröm nélkül, a vágy ugyan szüntelen élt lelkemben, de a remény végkép kihalt szívemből.

X.

A gazdag serfőzőék Jászberénybe jönnek. - Utazás Gyöngyösre és a sörkúra. - Átrándulás Kis-Rédére. - A Rédey grófi családról. - Nagy János úr és neje. - Hogyan telik az idő Kis-Rédén és Gyöngyösön. - Bál Gyöngyösön. - A petrezselyem-árulás sulyos következményei. - Haza Jászberénybe. - A pesti meghivó levél véletlen fölfödözése. - A „szürke ember" fontos személylyé válik. - Rózsika örömének hatása a mamára. - Rózsika lelkiállapota. - A jó szívét bizonyító eset és Lőrincz bácsi. - Daczoskodás és kiéheztetési tervek. - Az első „pofflik" és egyéb kilátások. - Váratlan fordulat. - Mit tart az anya a színi pályáról? - Kistaffirozás és utazás Pestre.

Egy ünnep alkalmával kedves rokonok látogattak meg bennünket Gyöngyösről: egy igen gazdag serfőzőné, ki igen nagy házat vitt. Roppant gazdagok voltak, csak úgy hívták őket: a gazdag serfőzőék. Az urat *Joh*-nak hívták, az asszony anyámmal testvérgyerek volt. Igen szerették egymást. Volt nekik két fiuk és egy szép szőke kis leányuk, de ez sokkal kisebb volt nálamnál. Örültünk egymásnak; az üdvözlések után rám néz az én nagynénikém s mondja, hát te kis Rózsika hogy nézel ki, mi bajod? Jer ide csak! hiszen éppen úgy nézel ki ebben a fehér ruhádban, mint egy kis fehér halott! Hát hol az az eleven barázdabillegető? Milyen csendes, pedig ezelőtt nem is lépett, hanem ugrált, táncolt. Jaj! mondja anyám, egészen megváltozott. Már elmult egy éve, hogy Pesten kilelte a hideg, azóta mindig leli, semmi sem gyógyitja meg. Már nem is akar bevenni, úgy megutálta a chinát. Jól teszi, mond nénike, hiszen csak a hasa nőlne tőle. Nézd Nina, hiszen ennek a gyereknek nagy baja van. Jer le hozzám, most elviszlek magammal, félév mulva úgy kigyógyít a jó ser, hogy oly kövéren hozlak haza, mint egy töltött galambot. Ezen is nagyon megörültem s szerettem volna mindjárt kocsira ülni, mert nénike igen felbiztatott, hogy mindig kocsizni fogunk egyik vígságból a másikba... de nekem egyéb foglalta el a gondolatomat, hogy tudniillik, mennyit fogok én beszélhetni a színházról, a játszásról, mert itthon nem volt szabad említeni is.

Másnap csakugyan kocsira ültünk s engem elvittek Gyöngyösre. Ott igen jól találtam magamat; jöttünk-mentünk egyik rokontól, barátnétól a másikhoz... de az én hidegem nem tágult tőlem, kivált azon borzasztó szag volt mindenütt kisérőm, és semmiféle szagos víz nem űzte el. A sok sört pedig töltötték belém, kellett vagy nem kellett. Csak te igyál, mondák, meglásd, jobban eszel. Én ittam, nyeltem a keserű kortyokat, de egy cseppet se híztam. Mind a mellett, mikor nem lelt a hideg, víg voltam. De már a sok tétlenséget meguntam. Egyszer mondám: „Kedves nénikém, ha maga szereti a szép stikkelt munkákat... én igen szépen tudok stikkelni!" „Te tudnál, te kis mazna, hiszen elrontanád?" „Oh nem, egyéb szép dolgokat is tudok én már magamra is dolgozni." Vettek mindjárt hozzávalót és egy nagy kendőt kezdettem legelőbbszer is. Nénikém oly nagy kedvet talált munkámban, hogy még jobban megszeretett. No, mondá, jövő vasárnap elviszlek egy rokonomhoz Kis-Rédére, nem messze Gyöngyöstől, gróf Rédey tiszttartójához. Ott is van egy olyan leányka mint te, majd azzal elmulatjátok magatokat. Majd te tanítgatod is őt, ő ugyan egypár évvel idősebb mint te, de ott a magános kastélyban semmit sem tanult. Egy vasárnapon átrándultunk. Ott a grófnak egy szép kastélya volt, de maga a gróf soha sem lakott ott, mióta a grófné meghalt, mert a grófot a jobbágyok nem szerették és félt otthon lakni. Egyszer többek közt a parasztok föllázadtak falujában és életére törtek, de ő a grófnő ruhája mögé bújt s csak úgy mentette meg életét. A grófné igen kegyes, szelid lélek volt, kit az egész falu igen szeretett és tisztelt. Ez volt róluk a monda.

Én ott igen megszerettem az egész háznépet. Az öreg *Nagy János* úr egy talpig derék magyar ember volt, neje - csupa nyájasság - vendégszerető, szíves házias nő s a gyermekek nem-különben. Mind össze-vissza csókoltak anyjuk példája szerint, mintha már régi ismerősök lettünk volna. Én mindjárt otthon találtam magamat, csupán az nem tetszett, hogy a kastély

egy dombon állt egyes-egyedül. Különben igen szép kert vette körül az épületet. Mindent el kelle beszélnem: mit tanultam, mit láttam a szép Pesten? Nem is kellett ennél több, hogy elősoroljam a színházban látott darabokat. Elmondtam majd mindeniknek a szerepeit s hogy milyen actiót csináltak hozzá. A gyermekek még sohasem láttak színészetet, ott nőttek föl Kis-Rédén s akkor még nem léteztek vándor társulatok. Elememben voltam.

A leányt Borcsának hívták s elválhatlan lett tőlem. Még vasárnap sem eresztettek haza bennünket. Borcsa rimánkodott, hogy vagy engem hagyjon ott nénike, vagy ő bizony velünk jön Gyöngyösre, mert ő az ő kis barátnéjától nem válik el többé soha, soha. Azt határozták, hogy most Borcsa jön hozzánk, s midőn én a nagykendőt bevégeztem, akkor átmegyek vele együtt Kis-Rédére s ott maradok egy hónapig. Ezen határozatra nyitva volt előttem az ég. Mi is juthatott volna eszembe egyéb, mint az, hogy majd fogunk ott játszani. Hiszen az öreg úr csakúgy tartotta a hasát kacagtában, midőn a színészeket és színésznőket majmoltam. Szüntelen fölkiáltott: Oh te kis tuskó! Ez kellett nekem; ilyen publikum; ez nem fogja tiltani, hogy játszódjunk... tán még maga is eljátsza az apákat!

Mentünk haza Gyöngyösre s vittük magunkkal új barátnémat. Így aztán eltelt az idő, mely alatt Borcsát stikkelni tanítottam - mindig a színészetről susogva; hangosan nem lehetett, mert nagynénikém nem szerette, hogy oly hévvel beszéltem a színészetről. Egyszer igen komolyan mondá: Könnyü volna Katót táncra vinni! Én is tudtam, mihez tartsam magam. Alig vártam, hogy eljöjjön azon boldog nap, mely Kis-Rédére vezessen. Elérkezett valahára!

Borcsával mindent elvégeztünk, hogy én majd leírom a szerepeket, amit beszélni kell mindenkinek, ha játszani fogunk. Hazaérkeztünk, a fiúknak mindeneket előadtunk, hogy mi a szándékunk: ahányszor csak lehet, mindig játszani. Az öreg bácsi meg a néni nem bánták; még maguk is elősegítették, ahol s amiben szükség volt, víg és tréfás emberek voltak. Így telt el egy pár hónap: varrás, tanulás, színi-előadások, tréfa és mulatságok között. Nagynéném azonközben többször átjött értem, de már én ott oly házi tag voltam, a kit el sem akartak ereszteni többé. Ott egy időre a hideg is elhagyott.

Egyszer nagynéném átjött értem, hogy most már teljességgel nem hagyhat tovább, már haza kell menni, Gyöngyösön nagy bál lesz. Mind az egész háznép megyen s engem is el akarnak vinni. Én táncolni is szerettem, mégis jobb szerettem volna itt maradni, de engedni kellett s mentünk Gyöngyösre.

Másnap készen volt minden a bálra, nekem még akkor sem volt szebb ruhám, csak a fehér garderobeom, de ezt minduntalan kimosták s szép volt. Elmentünk a bálba, szörnyü nagy, rideg, fűttetlen terembe; a csupasz falakon egynéhány keskeny ólomlámpa pislogott homályosan s a kétértelmü fehérségü falakat még szürkébb szinben tüntették elő a vékony faggyugyertyák, melyeknek lefolyó cseppjei felejthetetlen foltokat hagytak maguk után némely asszonyságok bundáján, kik későn vették észre, hogy csepegő alá jutottak. Kevés nép volt; alig tánczolt egypár, én ott ültem összezsugorodva a nagy hideg miatt, mint egy odaplántált zöld uborka. Csak néztem széjjel, hogy nem közelít-e valaki, aki elvinne egy *langauszra*, hogy legalább fölmelegedném. De senki sem látott meg. *Joh* bácsi kártyázott, a fiúk mind elszéledtek, csakhogy ne kellessék engem tánczra cepelniök, a mint meg volt az nekik parancsolva. Az én igen szép gömbölyű, piros arcu, örökké víg nénikém mindig táncolt és nem látta, hogy engem a hideg majd lelök a lócáról (mert kanapénak híre se volt). Egyszer szünidő lett s odajött hozzám s mondja: árulod a petrezselymet kis lány, hogy adod? Jaj, de hideget is árulok, mondám mérgesen, odaadom nénikének, csak vegye meg, úgyis nagyon melege van. Nono! csak ne haragudj, most gyerünk vacsorálni, sütik a friss fánkot. Oda ültünk, de én csak fészkelődtem a széken, semmihez sem nyúltam, nem kellett. Egyszerre bácsi rám néz, mondja: szegény kis Rózsika, hiszen ez igen beteg, majd ledől a székről. No igyekezzetek, gyerünk haza, hogy ágyba jusson, én megyek megnézem, itt-e a kocsi? De én már ekkor úgy

el voltam alélva, hogy nem tudtam menni. Mire bácsi visszajött, csak úgy ölbe vitt a kocsira. Három hétig feküdtem, nem tudtam meggyógyulni, nagyon át voltam hülve.

Ugorjuk át ezt a másfél évet, mely minden érdekes esemény nélkül röpült el fölöttem. Egyszer éppen ozsonnáltunk. „Mondom, kedves nénikém, én olyan nyugtalanságot érzek magamban, szeretnék haza menni, tán szegény mamának van valami baja". „Ej, mi baja volna? Hisz nem rég látogattuk meg, semmi baja sem volt." „De én már mégis szeretnék haza menni, igen nyugtalan vagyok". „No jó, majd a héten haza viszlek". El is mentünk, csakhogy az én nénikém olyan soványan vitt engem haza, mint ahogy elvitt. „Itt hozom a leányodat, nem lehet ebből semmit sem csinálni, még ha mogyoróval duggatnám is."

Én most már hon maradtam, hozzá fogtam a himezésekhez, selyemmel való horgolásokhoz és a gyöngymunkákhoz, kit pénzért, kit ingyen. Kedv nélkül éltem le minden napjaimat; mély fájdalom fogta el szívemet, melyből minden remény kiholt. Leánypajtásaim társasága sem mulattatott többé; szótlan, méla lettem, mire különben is nagy hajlamom volt mindig, s a melyért gyakran kaptam szidást.

Egyszer a többek között keresem valami rég eltévedt rajzomat anyám irományai között; ő éppen nem volt bent a szobában. Egyszerre csak kihull a többi papirosok közül egy levél Pestről. Nekem megdöbben a szivem. Anyám nem itt szokta leveleit tartani, ezek csak olyan lim-lom papirosok voltak. Felbontom, hirtelen átfutom: óh égnek angyalai! engem hívnak Pestre a szinházba...

Mit mondjak magamról, vagy érzelmeimről? Azt leírni nem lehet. Őrült voltam, nem voltam magamnál. Kirohanok az udvarra, anyámat kiáltom: „jaj mama, jöjjön hamar, hamar, mindjárt meghalok... Pestre hívnak! jöjjön, jöjjön hamar!" Anyám előlép, hideg vérrel kérdi tompa hangon: mi a baj? micsoda őrült lárma ez? Én, ki e pillanatban bosszúságot érzettem szegény jó anyám iránt, én örömsugárral tele arcomon, ő jéghidegséggel mérve végig... Egyszerre megfagytam tetőtől talpig, oly hatást gyakorolt rám egy tekintete. A levél reszketett kezemben... anyám hozzám lép, kikapja a kezemből s a házba ment be vele, csak annyit mondott: „ostoba, annyira viszen szemtelenséged, hogy reményleni merészkedel, hogy én oda vigyelek?" Ezzel ott hagyott.

Én egyetlen szót sem tudtam szólni, de oly neme a keserüségnek fogta el egész valómat, hogy nem tudtam magamnak számot adni érzelmeim felől. Én ki anyámat úgy szerettem, egy percig azt gondoltam (bocsásson meg nekem az Isten! de hiszen nem szabad eltitkolnom rosszaságomat sem), egy percig gyülöltem. Utána néztem, de leginkább a levélre volt függesztve tekintetem s azt gondoltam, ott viszi minden boldogságomat. Akkor a dacnak egy neme foglalta el valómat, többé nem volt előttem semmi engedelmesség. Annélkül is annyi makacsság feküdt a természetemben, hogy amit jónak láttam, attól semmi áron el nem álltam, fenyegettek bár, vagy szép szókkal akartak téríteni... nem engedtem. Ha valami jótét forgott fön és én magamban elhatároztam annak megtevését, kiálltam a verést is, de én azt teljesítettem. Egyszer a többek közt - hét éves multam - asztalnál ültünk vacsora végeztével. Künt borzasztóan dühöngött a szél, a hóval vegyes nagy esőcseppek kopogva verték a téli ablakokat. Éppen kevéssel az előtt mondá anyám: Oh Istenem! mintha a világ ki akarna fordulni sarkaiból. Jaj most a szegény utasoknak! Kevéssel utána kopognak a cselédszoba ablakán. Bejön a cseléd és mondja, hogy vagy hat szekér áll odakün az utcán. A fogadóba akartak szállni, de már oly zsufolva van, hogy egy szekér se fér be több s kérnek szállást éjszakára. Én mindjárt hegyeztem a füleimet, hogy mit fog mondani anyám. Sajnálkozással bár, de egész határozottsággal mondá: jaj, az nem lehet, hiszen mind össze vágnák, rondítanák a szép tiszta udvaromat. De mire ezt kimondá, már a kathekizmusom elő vevém és szörnyü magas iskolai hangon elkezdettem recitálni: éhezőket etetni, szomjuhozókat itatni, utazóknak szállást adni. Már akkor kirohantam nagy lármával a cselédházba: Lőrinc bácsi hamar, hamar, nyissa ki a

nagykaput, ereszsze be az utasokat, azt parancsolta a mama. Féltem, hogy ha hamar ki nem nyitja, szegények elmennek s majd nem lesz Isten áldása házunkon. Végre anyám is oda ért s mondá magába szállva: no csak Lőrinc menjen, menjen, nyissa föl kend, hiszen a jó kutyát se kellene kikergetni, oly idő van. És behajtottak. Lőrinc bácsi nem igen akart az én parancsomra mozdulni, mert sokszor vissza éltem azon szóval: mama parancsolta s ezért az öreg gyakran kikapott. Midőn visszatértünk a szobába, anyám megcirógatott és megcsókolt, mondván: „édes kis leányom, most te utasítottál engem rendre, jól tetted gyermekem. Legyen könyörülő szíved mindenkor, hol szükséget látsz". Hála Istennek! mai napig, még kárommal is néha teljesítettem... most már csekélységekben is, midőn - bővebben nem telik.

Én tehát dacos lettem. Ültem, dolgoztam, így telt el hosszu idő egyformaságban. Én többet egy szót sem szóltam színházról... anyám sem. Én magamban mindenféle helytelen gondolatokkal tépelődtem: hogy miként lehetne célt érnem, anélkül, hogy anyámat fölszólítsam. A többek közt azt is gondoltam, hogy három nap nem eszem semmit, akkor majd meghalok s majd fog akkor anyám búsulni, hogy miért is nem engedett elmenni. Meg is próbáltam, de anyám észrevevén szándékomat, maga elé intett s mondá ismét hidegvérrel: semmirevaló, minthogy oly szemtelen vagy és dacolni bátorkodol anyáddal s nekem boszuságot okozni, vedd addig e jutalmadat, míg őrültségedből kigyógyulsz és ezzel két oldalról annyira összevissza röpültek a *poflik*, hogy az orrom vére is elindult. Anyám föl se vette s folytatá: ez csak egy kis érvágás, majd a kúra ezután fog következni, ha ez ki nem gyógyít. Inkább agyonütlek, itt temessenek el, mintsem valami gyalázatot megérjek általad.

Én azt nem értettem akkor, hogy micsoda gyalázat volna abban, ha én a színházhoz mennék. Véres orral, sírva föl mertem szólni: jobb is ha agyon üt, úgy sem akarok már én tovább élni. Marsch ki a szobámból mosdani!... Engemet a hidegláz ismét elővett és mindig sirtam ez eset után. Egy hétig mindig feküdtem, de láttam, hogy anyám egy kissé szelidebben szól hozzám betegségemben.

A sors úgy akarta, hogy anyám levelet kapott Pestről; jelentik neki Rothkrepfék, hogy az egyik fia katona lett. Ez ismét nagy zavart okozott szegény anyám életében. „Mind rosszul hálálják meg gyermekeim sok fáradtságaimat és költségeimet. Mind becsületben akartam fölnevelni őket s ime az egyik, becsületéről megfeledkezve, komédiásné akar lenni... Pest megrontotta erkölcseit. A másik katona lett! Kell-e egy anyának több szívfájdalom, mely őt a sirba vigye?" És sirt igen keservesen. Én megbánva minden büneimet, oda vánszorogtam, leborultam térdre, lábait átölelve, sirva kértem bocsánatot: „hogy ne haragudjék reám; hogy én nem is tértem le a becsület útjáról, csakhogy nem tehetek róla magam se, de én nem élhetek, ha a színházhoz nem viszen, miután már hívnak is." „Most már betöltötted a tizenhárom évet - mondá - nagy leány vagy, okosan, mindent meggondolva kell cselekedned. Mi jövőt látsz magad előtt, ha a színházhoz mégy? Csak gondold meg jól. Ugy-e nem tudod, mert még tapasztalatlan vagy. Megmondom én. Legtöbbször is engemet fognak kárhoztatni, hogy gyermekemet eldobva magamtól, rossz útra vezettem." „Hiszen nem rossz út az; hiszen minden ember nagyon szereti a theatralistákat, mert édes mama, az nem is komédia, azt mondták Rothkrepféknél, s hogy az nem szép, ha úgy mondják." „Hallgass tovább. Másodszor soha senki sem fog becsülni, mert van sok rossz példa. Te ott sohasem fogsz férjhez menni." „Hiszen nem is akarok én soha, soha. Aztán mindig becsületesen viselem magamat." „S aztán oda tudomány kell. Hát mit hiszel te magadról, hogy te ott meg tudnál élni? Hiszen mindjárt a föld alá sülyednék, ha szégyen érne ott." „Meglássa kedves egy mamám, nem ér semmi szégyen, csak maga ne haragudjék reám és vigyen el most magával, mert a szürke kaputos írt és az nagyon jó ember." „Hát micsoda ember az a szürke kaputos?" „Hát olyan pufók ember, de mindig nevetésre áll a szája, de meg aki olyan nagy vitézeket játszik, meg olyan jószívü, öreg apókat is." „Eredj, láss dolgodhoz, majd megválik, miként rendeli Isten.

Most össze kell szednem mindenemet, hogy egy kis pénzt csináljak össze. Istenem! az utolsómtól is gyermekeim rosszasága foszt meg”...

Ezen készületek alatt eltelt ismét egynehány nap. Egyszer mondja anyám a többek közt: „de te szerencsétlen, elveszett gyermek, hiszen ruhád sincsen arra való, hát azt gondolod amid van, az oda elégséges?” Igaz, gondolám, már a garderobeomat kinőttem, mert most már nagyobbacska is vagyok; de hiszen három széles szegélyt csinál rá mamám, eresszük ki. Hej de ez az egy nem elég, vevésről pedig szó se volt. Édes anyám, midőn első férjéhez ment, gyönyörü stafirungot kapott s még most is megvoltak a többi gyolcsingek között a legfinomabb battiszt, perkál, térdig stikkelt ingei. „Ezekből kell föláldoznom - mondá ő - pedig még egynek sincs semmi baja. De ezután nem kapsz tőlem semmit az életben, ez lesz végadományom, bár - - halotti inged lenne belőle!” Kicsiny voltam, négy inget, a legszebb stikkelésüeket választotta ki s megkészítette, köntösöknek, más-más szabásokkal. Akkor igen-igen szűk, cwiklis ruhákat viseltek, egy tenyérnyi rövid derékkal, de, hogy mind ne legyen egy szín, hát egyet megfestett vadsáfránynyal, szörnyü virító sárgára. No de másképp nem lehetett, nem tellett. De már shawl is kellett volna, mert az volt a divat, az pedig anyámnak nem volt. Szegény jó anyám! volt egy igen szép levantin, nagy, vörös, selyemkendője egy tenyérnyi szélességü fehér atlaszszéllel. Láttam, miként vette elő háromszor is, de csak megint berakta a komódba. Végre már majd az utolsó napon, ollót vett kezébe s bánatos arccal kétfelé hasította a szép nagy kendőt s összevarrta a középen shawlnak. Ez volt egész staffirungom színpadra!...

Készen voltam. Anyám szekeret fogadott. - Egy bőrös ládát megtöltött fehérnemümmel, meg a téli ruhámmal, mely állott egy kis vékony, kopott feketeselyem viklerből. Télen soha sem jártunk ki, mert féltett anyám a meghüléstől. Ez volt minden.

Elindultunk. Este Pesten voltunk. Beszálltunk ismét csak Rothkrepfékhez: „elhoztam ismét ezt a régi rosszat... s gyermekemet magam viszem a mészárszékre”... Anyám ismét sirt. Végre mind jól aludtak.

XI.

Aggodalmak. - A „szürke ember” megjelenése és jó tanácsai. - Hogyan fogadják Nagy urat? - Vida László elhatározó befolyást gyakorol Rózsika sorsára. - Hogyan akarják az anya aggodalmait eloszlatni? - A bemutatkozás és annak jó hatása. - A jó mamika az elhatározó pillanatban közbelép. - Lakás Murányiéknál. - Szerződés egy évre. - Ujabb felhők eloszlása. - Az anya meg a katona fia.

Mind jól aludtak - egyedül én nem. Azon ábrándok: hogyan, miképp fog ez történni, hogy én színésznő legyek! minden földi reményem teljesülni fog-e? Nem lép-e vissza anyám? s nem viszen-e ismét haza Jászberénybe? - nem hagytak aludnom! De akkor csakugyan leugrom a szekérről és úgy elfutok, hogy soha se lát többé. Reggel fölkeltünk. Kezdődtek a tárgyalások. „Hogy hát kicsoda az a direktor?” „Az, mondja mamika, egy földes úr, Törtelen szép kastélya és jószága, de ő mindig Pesten lakik, mert ő táblabiró s szörnyen szereti a színészeket.” „A direktor? hm! De hát hogy lesz, mondja anyám, mert én nem megyek el hozzá.” „Úgy lesz, mond mamika, majd elhivatjuk ide *Nagy* urat s majd megmondja ő, mit kell tenni.” Úgy is lőn és eljőve Nagy úr. És óh jaj! anyám szörnyü különös jászberényi módon fogadá, az az igen magyarosan megmondá: hogy bár se levelét, se magát sohase láttam volna és, hogy ne fáradozott volna egy ostoba, szófogadatlan gyermek fejét még jobban elcsavarni, mint a mely már magában is zavart volt!

Hajlongva csókola kezet Nagy úr és szörnyü udvarias kifejezésekkel monda bókokat: hogy egy oly anya csakis szerencsésnek mondhatja magát, ki ily kedves kis csalogánynyal ajándékozta meg a világot. Erre anyám elmosolyodott, mondván: Úgy látom, az úr nem csak a színpadon ágál. Én pedig majd kibujtam a bőrömből, hogy volt valaki, aki anyámnak úgy megmondá, hogy én mégis csak érek valamit. Elment *Nagy* úr *Vida* úrnak megjelenteni, hogy itt vagyunk. Azalatt is mindig zugolódott anyám, miközben mindig csak azt hangoztatta, hogy nem, nem tud beleegyezni!

Megérkezett *Vida* úr, egy igen kedves, megnyerő arcu, már nem fiatal úr, magas, derék termetü. Oly szíves nyájassággal közeledett anyám felé, miután *Nagy* úr bemutatta, hogy anyám is elővette rózsaszínü arcvonását. A szokásos üdvözletek után anyám mindjárt elősorolá, hogy ő milyen különös helyzetben van s hogy maga se tudja magát beletalálni. „Én egy ismeretlentől levelet kapok, mondá, kit én soha se láttam s azon levélben egy érdektelen, a világ előtt egészen ismeretlen gyermeket kérnek tőlem a színházhoz. És én, az anya, kinek a világért se jutott volna soha eszembe gyermekemet ezen pályán látni - magam hozom a mészárszékre.” „Az Istenért asszonyom! mit gondol? mit ért az alatt?” „Azt, nyiltan megvallom, hogy nem sok jót tartok a színészekről és színésznőkről.” „De honnan e balitélet?” „Én gyermekkoromban Pesten lévén tanulásban (akkor még csak német színház volt) és...” „Hagyjuk azon időt elmultnak, asszonyom.” „De kérem, már csak az is, hogy mit mond a világ felőlem, ha oly nők társaságába adom gyermekemet, kik - engedelmet kérek - nem az úri rendből valók... az mégis csak sokat teszen.” „Elbámulok, hogy ilyesmit hallok. Sőt ellenkezőleg, én elősorolom mind a nőket: itt van *Rehákné* ifjasszony, ki egy ügyvédnek a neje, *Simény Borbála*, ki ügyvédnek a leánya, *Murányiné Lefeber Terézia*, ki egy francia menekültnek a leánya, *Murányi* pedig Erdélyben asszesszor volt. Mind elő tudnám sorolni őket, kik között nincs egy száll, sem a nők, sem a férfiak között, ki nem tisztességes háztól való volna. Biztosítom asszonyom, hogy gyermeke nem fog aljas személyek között helyet foglalni. De hát hol van az én jövendő kis színésznőm, kihez én szép reményeket táplálok s ki - mint Nagy úr is biztosított - oly szépen s oly fejlett hangon tud énekelni.” Körülnézett a szobában, hol én Fánni háta mögé huzódva, remegve vártam a végitéletet. Nem mertem előjönni. „Ott áll, mondja anyám rám mutatva s most már minden bátorságát elvesztette...

Mondom uram, hogy nem lesz arra való. Énekelni is csak annyit tud, mint amennyit a háznál szokott az ember önmulatságára, de nem a színpadra." „Jaj! azt majd megtanuljuk, mondá Vida úr. Hát ez a parányi kis félénk gyermek az?" Igen megméregetett a szemével; no gondolám magamban, nem tetszem neki, igen kicsiny vagyok, mire ő ismét megszólalt: „No, mondá fölkelve a székről, jöjjön idébb kis bodri. Hát talán fél tőlem?" s megcirógatta arcomat. „Oh nem, mondám, teljességgel nem félek,... de édes mama..." „No hiszen édes mama is beleegyezik. Hát akar-e az én leányom lenni, lássa nekem nincs leányom?" „Oh, nagyon, nagyon szívesen," mondám. „És fog is engem szeretni, mint édes atyját?" „Igen, igen, nagyon"... És ha a szürke kaputos kérdezte volna, annak is csak azt feleltem volna. Szóval, aki eszköz volt arra, hogy a színházhoz bevezessen, mind apámnak, anyámnak fogadtam volna. De anyám csak habozott. Végre fölszólalt mamika, az én kedves, jó mamikám. „Kedves barátném, mond, egyezzen már bele valahára és hogy megnyugodjon, én is odaadom Fánnimat és így ott is mindig együtt lesznek. És lássa, azért adta be legelőbbszer is Pestre, hogy a német szót tanulja; hiszen otthon megint mindent elfelejt". Megcsókoltam volna mamikának még a talpát is... Vida úr is még egy ideig ostromolta és kétségeire nézve egészen megnyugtatá, hogy bizzék az ő becsületébe, mert egy hajszállam sem fog meggörbülni! Végtére engedett anyám s mondá, hogy ott fogok maradni *Rothkrepféknél*. „Az nem lehet, mond *Vida* úr, mert nekem most tanulnom kell s egy színésznőhöz kell mennem kosztra és szállásra". „Színésznőhöz? Isten őrizz! Azt nem engedhetem teljességgel... Csak jobb lesz, haza viszem." Én ezer torturát álltam ki. De *Vida* úr édes szavaival ismét lecsillapítá, midőn egész Pest publikumát kiványta bizonyságul fölhívni, hogy *Murányiné* a világon a legbecsületesebb nők egyike, ki férjével a legcsendesebb házi életet éli; egymást véghetetlenül szeretik s minden örömüket egyetlen kis fiukban találják. Ő itt az első színésznő, kit az egész közönség nagyon szeret és becsül. Mamika is bizonyította. Végre meg lőn az egyezség, anyám már most mindenbe belenyugovék. Csak midőn *Nagy* úr a szerződést megcsinálta és három évre akarta írni, fölriadt anyám s mondá: mentsen Isten! Egy évre nem bánom, tovább egy pillanatra se hagyom Pesten... De odafönt másképp volt pályám kimérve.

Meg volt tehát az egyezkedés írva: 18 frtot kaptam havifizetést, egyebet semmit se kötöttek ki egyik részről is. Fiakkerre ültetett *Vida* úr, hogy elvigyen bennünket *Murányiné*-hoz s kinek pártfogását és oktatását számomra kikérje, kit már előre is értesített és megkért, hogy kosztra, szállásra magához fogadjon, mit ő nagyon is szívesen megigért. Oda érvén, szíves fogadásban részesültünk. *Vida* úr azzal köszöntött be, anyámat bemutatván: „Édes Murányiné ifjasszony, itt hozom a mi kis leányunkat, kit magának igértem; mert én leszek atyja és maga lesz édes mamája helyett édes anyja." „Oh szíves örömest elfogadom, de én a leányomtól nagy engedelmességet és szófogadást követelek, meg szeretetet igénylek", mire megcsókolt. „Oh én már most is nagyon szeretem", - mondám - de az „ifjasszony" a torkomon akadt, azt a szót sohasem állhattam. Akiket én legalább is földi Isteneknek tartottam, legalább is „nagyságosok"-nak szerettem volna. Most ötlött csak eszembe, hogy én meg majd „leányasszony" leszek és nem „kisasszony" többé, ami szintén nagyon a tetszésem ellen volt mindig is. „De kérem, szólalt föl *Murányi* tréfásan, ha már ennek a kis szirénkének a tekintetes úr az atyja s a feleségem az anyja, hát tulajdonképpen *én* mije vagyok?" „Hát édes *Murányim*, maga lesz a mumus, ki ijesztgetni fogja, ha szófogadatlan lesz a kis lány". „No nem bánom, hát fog-e tőlem félni?" Ránéztem s mondám: „oh nem, hiszen igen szép"... Erre mind kacagtak, mert csakugyan igen szép volt, amiből még sok tréfa következett.

Ebédre ott marasztottak, de Vida úr nem maradt. Az ebédtől fölkelvén, anyám azzal vett búcsút, hogy kést fogott föl s mondá: „asszonyom, gyermekemet lelkére bízom, de ha valaha pirulnom kellene miatta, egy késsel szúrnám keresztül". „Ne aggódjék semmit, úgy fogok őrködni fölötte, mint saját gyermekem fölött... én is anya vagyok".

Végre szíves búcsúzások között elváltak. Mi *Rothkrepfékhez* mentünk vissza, *Murányiné* ígérvén, hogy estve felé maga fog értem jönni. *Murányiné* eljött értem, kevés podgyászomat, bőrös ládámat jól fölpakkolván új szállásomra vitt, - *s én színésznő lettem*.

Anyám még néhány napig Pesten mulatott, Fölment a Palatinushoz, maga könyörgött, sírt, mind nem ért semmit. Fia katona maradt, azon megvígasztalással, minthogy a medicai pályát tanulta, al-sebészi rangra számíthatott.

Szegény anya, keseredett szívvel tért vissza kis testvéremhez s élt igen bús napokat, két gyermekétől lévén egyszerre megfosztva.

II. RÉSZ.
Pesti élmények a színi pályán és a közéletben
(1810- 1815)

I.

A színipálya kezdete. - Pacha úr énekpróbát tart. - A próba hatása. - Tervek a jövőre. - Murányiné az első mester. - Rózsika első statisztáskodása és Sáskáné. - Az első románc a Két rókából. - Rózsika megkapja az első énekes szerepet. - A színtársulat tagjainak bemutatása. - Minő énekes játékokat adtak? - Új női tagok. - Az első drámai szerep. - Egy kis fölsülés. - A kis Melida nagyobb sikere. - Vida úr, a gavallér. - Pacháról és ünnepi cantatejáról. - Elfoglaltság. - Rózsikát Benke megkereszteli. - A kis Járikó újabb jutalmat kap Vidától. - Szerződés három évre.

Én tehát színésznő lettem! Volt-e még ezenkívül valami, a mit reméltem, mire vágytam, vagy a miért lelkem úgy lángolt volna, mint a színpadra fölléphetni? Hiszen sok küzdelmembe is került, míg végre sikerült, miről már gyerekeszemmel álmodám. Én már szerettem volna egyenesen a színpadra fölugrani. Azt mondták, hogy egy napig pihenek, majd aztán fölmegyünk a színpadra s ott meg fogják hangomat próbálni. Ez az egy nap egy évnek tetszett nekem. Harmadnapra kilenc órakor fölmentünk *Murányiékkal* a színházba, még alig voltak néhányan a tagok közül jelen. Egyszerre megjelenik egy német, ez volt a karmester: *Pachának* nevezték. *Murányiék* mindjárt ajánlottak neki, hogy én leszek az ő tanítványa. Végig nézett rajtam, de az első benyomás nem igen kedvezőleg látszott reá hatni: „Aber Sie ist ja zu klein; was ist aus Ihr zu machen? Übrigens, wir werden ja sehen." Én nagyon lesütöttem a szemeimet, mert én mindjárt megijedtem mindentől, a mi nem bátorító volt. De éppen fölérkezett *Vida* úr is. „Ah! kiáltott már messziről, az én kis leányom pontosabb volt, mint én." Ő is mindjárt ajánlott a karmesternek, ki azonnal leült a zongorához és megütött néhány accordot. Én csak néztem s nem tudtam, hogy kezdjem el. „No? mondja a karmester, tessék." „Hát mit énekeljek?" „Hát nem tudja, mondja rossz magyarsággal, nem érti accord után a hangot fölfogni?" „De igen, mondám, értem, de nem tudom, nekem tetszik-e játszani, vagy csak egyedül énekeljek?" „Csak énekeljen egyedül és a mit akar, a mit tud," s még egyszer adott accordot. És én rákezdtem *Mozart*-nak *Tündérsíp* nevü operájából egy egyszerü magándalt és elénekeltem minden félelem nélkül. *Pacha* csak nézett föl a színpadra, hol reám, hol *Vida* úrra egy nagy kérdőjellel az arcán: no? „Nicht übel." „Hát hol vette maga ezt az egy dalt a nagy *Mozart*-tól?" „Hát csak ott, a hol a többit, édes mamától." Énekeltem többet is, népdalokat, s mindent össze-vissza. *Pacha* úr fölmosolygott s bólintgatott fejével *Vida* úrra s mondja: „Lesz valami, ezt tanítani kell." Aztán hozzám fordúlt: „Én gratulálok. Hangja ércteljes, no, no, csak tanulni sokat." *Vida* úr megdícsért, *Murányiék* megdícsértek, kellett-e nekem több? „No hát, édes Pacha, mit gondol, mit tanít be neki legelőbbszer?" Hányták, vetették, egyszer mondja *Pacha*, legjobb lesz a *Két róka* című daljátékból egy románcot. Zongora, flóta és egy hegedü kiséretében ideföntt a szinpadon fogunk játszani, minthogy legelőször lép föl énekes darabba. De addig csak szüntelen tanuljon és föl ne lépjen semmiben.

Másnap mindjárt el kezdettem tanulni. Csak úgy hegedüvel tanitott *Pacha*. Akkor ismét azon bámult némétem, hogy oly szörnyü jó hallásom és tactusérzékem van és oly tisztán intonálok, a mi dicséretemre válik. Én tanultam, tanultam, nagy szorgalommal; *Murányiné* tanított mozdulataimban, öltözékeimben.

Nemsokára adták *Hamlet*-et s mondja *Murányiné*: „Kis Róza, nem fog ártani, ha estvére fölöltözködöl s a többiekkel kimégy udvari dámának, hogy a színpadhoz szokjál." „No, hála Istennek, csakhogy már valahára oda juthatok." Fölöltöztetett engem szépen, fényesen, odaállított Murányiné a többi dámák közé. *Sáskáné* játszotta a királynét, kit kisérni kellett volna. Még én tolakodtam legelőre, nehogy, kicsi lévén, majd elveszszem a többi között. Úgy nézhettem ki, mint egy kis punktum az aposztrófa alatt.

Jött *Sáskáné* az álfalak közé, hogy jelenésre bemenjen. Meglát engem ott begyeskedni, hogy szépen vagyok öltözve. „Hát itt miféle tücsök úszik ebbe a schleppbe, tán csak nem akar dámának kijönni velem? Elmegy innét... éppen ilyen dámák növekednek az angol udvarnál - ki ne ereszszék" és ment a jelenésre. Én pedig sírva, halálosan megsértve sietek *Murányi-néhoz*, tele panaszszal, hogy *Sáskáné* nem engedett ki. „Mit tehetek én róla, hogy még nem vagyok olyan kövér, mint ő. Jaj Istenem! talán már nem is enged engem soha többé játszani?" „Oh te kis bohó, dehogy nem, csak te ne sírj, mond *Murányiné*. Igaza van, nekem nem kellett volna téged fölöltöztetnem, mert csakugyan inkább is hasonlítasz egy kis fénybe burkolt cherubinhoz, mint húsz éves udvari dámához. De láttam már hogyan sóvárogtál mindig, hogy mikor mégy ki már a többiekkel, gondoltam, majd elvegyülsz közéjök. De már csak ne sírj, majd föllépsz nemsokára, ne félj, majd aztán mindig fogsz játszani." Bizony én egész éjjel sírtam. Estve nem kellett a vacsora, csak búsultam igen, hogy ha majd én föl akarok lépni, *Sáskáné* odajön és nem enged ki engem a színpadra. Nem akartam nekik elhinni, minden erősítéseikre, hogy *Sáskáné* abban nem parancsol. Végtére eljött az óhajtott óra. Már ott foglalt helyet ki-ki a maga hangszerénél; ott ült a karmester a zongora előtt, ott álltam és mellette a kotta a kezemben. Mindig biztatott *Murányiné* a kezdet előtt: Ne félj semmit gyermekem, csak úgy nézd a publikumot, mintha mind káposztafejek volnának. Még hallottam mondani: Készen vannak? erre föllebben a függöny s az én szívem elkezd oly hangosan dobogni, hogy ütéseit hallottam... de azt gondoltam, hogy a karmester szíve dobog. És én nem láttam se káposztafejeket, se publikumot, csak egyes egyedül a muzsikára figyeltem s elkezdtem pontosan énekelni, anélkül, hogy többé csak a legkisebb félelmem vagy szívdobogásom lett volna. És bevégeztem az áriámat is, a nélkül, hogy csak a legkisebb hibát ejtettem volna. A publikum elkezdett tapsolni és *fórázni*, de én csak futottam ki az álfalak közé és még ott is kiabáltam: „Jaj, jaj, jaj Istenem! hívnak, mit csináljak, mit csináljak?" Murányiné azt felelte: „szedd rendbe magad, menj ki és szépen hajtsd meg magad és kezdd el az éneket." Úgy lett; ismét nagyon tapsoltak, meghajtottam magamat, kimentem s kérdém nagy elragadtatással örömömben: „Megint énekeljek?" „Óh nem, nem, mondá *Murányiné*; mostanra elég." „De, mondám, jól énekelek, szerettek." „Jaj, mondá Murányiné, el ne bízd magad, nem azért hívtak ki, hogy oly nagyon szépen énekeltél volna, hanem azért, mert legelőbbszer vagy a színpadon és hogy bátorságot öntsön az beléd és azáltal ébreszszenek a szorgalmas tanulásra." Ezzel odajöttek a többiek is, *Vida* úr is, *Pacha* is, a ki azt mondotta, ha szorgalmasan tanulok, lesz belőlem valami. *Vida* úr igen dícsért és mindjárt sürgette a karmestert, hogy másnap azonnal kezdje el betanulni velem az *Első hajós* nevü énekes játékból a kis vadleányt, a kis *Melidát*.

Nekem tele függött hegedűvel az ég!... De már most úgy gondoltam, szükséges lesz tisztelt olvasóimat a társulat tagjaival megismertetni.

A férfiak közt *Láng* úr első szerelmeseket, tenort énekelt és szeles francia gavallérokat játszott. *Benke* úr királyokat, a tragikumban atyákat, minden színdarabban. Univerzális jó színész volt. *Murányi* színdarabokban is, énekesekben is, mindent gyengén játszott. *Déry* úr intrikusokat, másod-szerelmeseket adott, énekelt is jól és mindent össze-vissza játszott. A hősöket, zsarnokokat, vén szerelmes komikusokat *Nagy* úr adta. Az öregebb színészek közül *Sáska* úr gyenge volt. A többi fiatal, össze-vissza mindent játszott és kórusban énekelt mindenik. Ezek voltak jelenleg a társulat tagjai. A dámák közül *Murányiné* ifjasszony igen jeles, minden karakter- és minden első naiv-szerepet ő játszott, ő volt a publikum kegyence. Aztán volt még *Simény Borbála* leány-asszony. Igen jó színésznő, ki mind a társalgási, mind az intrigans szerepeket játszotta, de kiállhatatlan rikácsoló orgánuma volt. Aztán *Sáskáné* ifjasszony, derék, magas, kövér, igen szép asszony, de igen gyenge szinésznő. Leánya *Biri* kis leányka szerepekre. *Czagányiné* ifjasszony, ez volt az első énekesnő; hangja, ha énekelt, nekem igen tetszett. Szép tiszta hangja volt, de egyéb semmi! Mondják, hogy igen hanyag

volt és három hónap is kellett, míg egy opera-szerepet betanult és igen lomha. Második énekesnő nem volt, *Sáskáné* énekelgette a második szerepeket, ahogy tudta. Leánya *Biri* is énekelgetett holmi Cupidókat. Aztán chorusba énekelt minden, aki csak tudott; a személyzet minden kivétel nélkül.

Már akkor is voltak énekes játékok, németből lefordítva, úgymint az *Újholdvasárnapi gyermek*, *Kincsások*, *Falusi borbély*, *Csörgő sapka*, *Viszkocs Jankó*, *Pikkó herceg és Jutka Perzsi*, *Perzeus és Andromeda*, *Arany idő vagy Inkle és Járikó*, az *Égi háború* stb. apróságok. De csak nagyon gyéren sikerült nekik egy-egy énekes játékot előadni, mint mondák.

Midőn engem szerződtettek, már azelőtt egy pár héttel, három fiatal leány is jött a színházhoz, ugymint *Juhász Juliána*, egy *Tercsa* nevezetü leány, kinek a vezetékneve nem jut eszembe és *Takács Nancsi*. Ez utóbbi igen szép kis fiatal leány volt, de a színpadon nem ért semmit. Igen ferde dolgokat hadart össze. A többek között egyszer egy szobaleányt játszott; befut a színpadra s mondja: Nagyságos uram! Nagyságos uram! segítség! az ajtó elájulva s a nagyságos asszony tárva, nyitva benne!

És többször is történt, hogy ily badar dolgokat beszélt. A másik kettő se felelt meg a várakozásnak. Azok is fiatalok voltak, de már túl a húszon. Eleresztették őket s elmentek Debrecenbe az ott működő társulathoz. Juliánna nemsoká férjhezment *Udvarhelyi Miklóshoz*, ki még akkor mint fiatal színész működött Debrecenben, Tercsa pedig egy gazdag vasárushoz ment férjhez, szintén Debrecenben.

Most már adtak egy színdarabot, melynek címe az *Egyptomi út*. Ebben van egy kis pajkos szobaleány, ezt nekem kellett játszani. Ez volt első szerepem. *Murányinét* kértem, mutassa meg nekem, hogyan kell azt játszani s elmondani. „Hát tudod-e jól a szereped?" Mondom: „Egészen kívül." „No állj ide és mondjad." És én mondám a szerepemet, játszva, miként estve kell. *Murányiné* igen dicsért s mondá: „Hiszen neked tanulnod se kell, oly helyesen fogtad föl; csak te úgy játszad, miként most, meg leszek veled elégedve." Eljött az óhajtott estve; fölöltözve vártam a jelenetem s midőn bementem, egészen hátat fordítottam a publikumnak, úgy megijedtem a nagy világosságtól s elkezdtem a szerepemet mondani, folyvást-folyvást s teljességgel nem hagytam szóhoz jutni a színészt, ki az inast játszotta. Eleget sugdosta szegény, hogy forduljak meg, rá se hallgattam. Gondoltam, csak te sugdoss, jól tudom én a szerepemet. Hiába rimánkodott, hogy hagyjam már őt is beszélni... míg végtére magamhoz tértem s megszüntem beszélni. Akkor aztán én súgtam neki (kezdjük újra) így aztán rendbe jöttünk és igen jól ment. Ezután soha se történt velem ilyesmi. Azért a közönség nem zúgott, sőt játék végével kihívtak s minden jelenésemet megtapsolták.

Azután minden játékban játszottam; chórusban énekeltem és énekes szerepeket is tanúltam. Tökéletes otthonosságot tanultam, mint mondák.

Vida úr, már jóval azelőtt készített egy kis daljátékszöveget, melyhez a zenét *Pacha* úr írta. Címe ez volt: *Első hajós*. *Vida* úr csak nem akarta színpadra állítani, míg (miként mondá) egy olyan kis *Melidát* nem kap hozzá, milyent azon ártatlan kis vad leány igényel. Most kiosztották és betanultuk, én játsztam a kis *Melidát* a publikum teljes megelégedésére. Ez oly nagy örömet szerzett *Vida* úrnak, hogy játék után *Murányiékkal* és *Pachával* együtt, fiakkerbe ültetett bennünket (engemet azon módon vad öltözékemben, csak a kis kopott viklerembe burkolva) s a *Beleznay*-kertbe vitt vacsorára. Igaz, hogy színpadon parányinak néztem ki a térdig érő s zöld atlasz-levelekkel berakott kurta tunikában, aztán hosszú sűrű hajam le volt eresztve s mintegy palástba burkolva oly parányi voltam, mint egy nyolc éves és a nézők ugyanannyinak véltek. A mely asztalt elfoglaltuk, úgy körül fogták a vendégek, kik csakugyan többnyire a szinházból jöttek, hogy alig tudtunk vacsorálni. *Vida* úr engem ölébe ültetett, úgy vacsoráltam. Kedves urambátyám, mondták neki ismerősei, kedves kis vadat fogott! Másnap délelőtt kis bepecsételt levélkét hozott az intendáns inasa *Kis Melidának*

címezve. Én megijedtem, föl nem mertem bontani a világért; szaladtam vele a *Murányinéhoz*, ő fölbontotta. Harminc forint volt benne, ezen sorok kiséretében: „Ha minden két hétben annyi haladást tanusít a kis Rózsika, úgy mindig meg fogja ajándékozni a - Director". De az én németem is megkapta a dicséretet, mert igen jellemző muzsikát irt a szövegre és oly természetesen tüntette elé azon egyszerű vad ártatlanságot, hogy megragadta a nézők érzelmét. Írt már ő egy nagyszerü cantatét is, melyet a pozsonyi országgyűlés alkalmával (mint mondák) nagy díszszel adtak elő s a mely a magyar hazafiak elpuhult jellemét rajzolta elé. Volt benne egy nagy ária, mely nekem igen tetszett s kiirattam magamnak és sok év mulva, midőn engem bevittek Erdélybe, Kolozsvárra, azon áriát választottam legelső föllléptemül a kolozsvári színpadra. Első versei így kezdődnek:

Tekints magyarság e halmokra,
Hol hős vitézink fekszenek,
S a hűtlen szívű bajtársakra
Sírjokból átkot dörgenek.

S ezen ária, még újabb korban is hatást (bravourt) csinált, ha újabb kornak szabad csúfolnom azon negyven évet, midőn még én azt énekeltem. Valóban jól van karakterizálva általa a magyar érzelem, az a magyar fölhívó, hősies színezet! Csak azon csodálkoztam, hogy hol vette magát az a magyar tapintat abba a kis németbe, kivált azon velős recitatioban, mely az áriát megelőzi, mondván:

„Áldd, óh magyar, Teréziát, imádott fejedelmünket. Hazánknak dicső koronás királyát, ki vérrel szerzett százados törvényét megadva nemzetünknek, hódolva áldja mint jó anyát hű népe, s a hősi nemzet ősi szabadságát védeni fogja ellentől királyát s oltalmazni csatákban utolsó csepp véréig és a hős nemzet dicsőitve lészen s hirdetni fogja hős tette majdan, míg csak ember él e földön, hogy hívebb nemzet széles e világon nem volt, nem is lesz a magyarnál."

Pacha, mint mondták, nagy muzsikai értelemmel bírt, kár, hogy oly korán meghalt, mert sokra vihette volna. A cantate textusát nem tudom, ki készítette.[1]

A mint az *Első hajós* játékot előadtuk, másnap mindjárt elkezdettük tanulni az *Arany idő* vagy *Inkle és Járikó* című kis daljátékot. Azt is tizennégy nap alatt tanultam be, miközben szerepeket is játszottam. Ha egy játékban a chorusban egy kis magándal volt s nekem abban szerepet kellett játszani, hirtelen levetkőztem, máskép öltöztem s a kis dalt elénekeltem a kardalnokokkal s midőn elvégeztem, hamar ismét fölöltöztem szerepemet mondani. Midőn a chorus megjelent a színpadon, már ismét choristánénak voltam öltözve s ott énekeltem. Ez így folyt egy-egy játékban többször is.

Valamit elfelejtettem megemlíteni! Midőn legelőbbszer fölléptem és *Benke* úr a színlapot akarta írni, (mert ő volt akkor a rendező) kérdi tőlem: „Hát mi a neve, kedvesem?" Mondom: „*Schenbach Róza*." „Ah! mond *Benke* úr, ki látta azt, magyar színlap és német név, fordítsuk magyarra, hisz ez a legkönnyebb. Legyen *Széppataki Róza*" s így lettem magyarra fordítva, a színlapra nyomtatva, *Benke* úr által keresztelve *Széppataki Rózának*. Azután *Benke* urat mindig atyusnak hívtam.

Kész lettem az *Arany idő*-vel ismét két hét alatt és én másnap reggel ismét megkaptam a kis levélkét „*A kis Járikónak*" címezve, a bepecsételt harminc forinttal. Most már gazdag voltam! Színpadi szükségeseket vásároltam és szegény jó anyámnak is küldhettem egy-egy keveset néha. Később hol egy ruhára valót vettem s elküldtem a kis testvéremnek és néha (ki már nőni kezdett) vagy egy cipőcskét is - néha a házbér pótlására vagy tíz forintot. Hála Istennek!

[1] Verseghy Ferenc 1809-ben.

engem mindig megáldott a jó Isten! Míg anyám élt, sohasem voltam adós, de ahogy ő meghalt és nem féltem senkitől, soha se hagyott el az adósság!

Amint a második daljátékot bevégeztem, másnap odajöttek *Vida* úr és *Nagy* úr s mondák: „ej kis Róza, látja, hogyan szereti magát a publikum s mi is mindnyájan és még mentől jobban belé jön a játékba, annál jobban fogják szeretni. Látja, mennyit tapsoltak tegnap is magának; mit ér az az egy év, alig jön bele igazán s már elvinné a mama. Tudja mit? Szerződjünk mindjárt három évre." „Szívesen, mondám nagy hirtelen; szívesen, mondám akadozva, én nem bánom, de mama - hátha megver?" „Jaj! azt nem hagyjuk, már maga akkor a mienk és nem szabad bántani, se el nem viheti senki." „Senki? nahát nem bánom." És aláírtam a szerződést három évre, a havi fizetésemet fölvitték huszonöt forintra.

II.

Márkus úr enyelgései. - Selypítés és egyéb rossz szokások gyógyítása. - Bárány Katicáról. - Fáyék háza. - Fáy Zsuzskáról meg Borcsáról. - Déry Istvánról és családjáról. - Andromeda szerepe és Czagányiné. - Marianne úr, a pantomimicus. - Hogyan tanítják be a kis Rózsikát Columbina szerepére? - A gyakorlatok jó hatása. - Hogyan volt a napimunka beosztva? - A vak ember és jóságos angyala. - A vak ember jutalmai és jó tanácsai.

Egy *Márkus* nevü fiatal ember, *Murányiék* jó barátja, gyakran járt a házhoz s egész passzióval nézte végig, mikor *Murányiné* engem tanított. Ez egy igen ragyás, barna arcu ember volt, de mind igen szerettük őt, mert igen elménckedő volt. Nekem egyszer azt a szép bókot mondotta, „hogy engem olylyá képzel, mint egy kis vörös mókust, melyet alig lehet haja sűrűségétől megtalálni, egyszer csak fölrugaszkodik egy fára s akkor senki se látja többé." „De én többé nem szeretem, mondám, minek hív engem vörösnek, midőn az az én legnagyobb bánatom." „No csak ne haragudjék kis mérges, nem mondom meg senkinek, hogy maga vöröshajú, hanem úgy mondom: az a *kis* aranyhajú tündérsz... Jaj, csakhogy én nem mondhatom tündér *szép* Ilonának, mert *nem szép*... hanem azt se mondom meg senkinek, hogy maga szeplős és oly nagy szeplője van azon a sápadt arcán, mint egy arany..." *Murányiné* aztán elkezdte püfölni s tólta ki a házból, hogy ne ellenkezzék örökké velem. Midőn látta, hogy két hét múlva ismét egy másik daljátékban játszom az első énekes szerepet, odajött hozzánk s mondá: „no kis pösze, ha maga minden két hétben ennyit halad, úgy tanitónőjét nemsokára fölülmulja. *Tercsa mama* (úgy hívták *Murányinét* mindnyájan, minthogy a kis fia nevezte úgy és mivel igen jó asszony volt s mind igen szerettük) ne tanítsa őt, mert meglátja, hogy a nyakára nő."

Ezek között folytak a játékok rendiben; az idő haladt s én mindig szorgalmasabb lettem; de részletenkint adták csak értésemre, hogy mennyi sok gyalulni való van rajtam, mit én még magamon észre se vettem, hogy az hiba. Nevezetesen az *s*-et nem tudtam jól kimondani, úgy, hogy mikor azt kiáltottam *segítség*, oly lágyan hangzott mint *szegitszég* - de mégsem egészen *z*, csak olyan valami *seppegés*.

Most már szerepeket osztottak volna, de ki akarván engem e hibából gyógyítani, azt mondja az egyik színész, *Kemény* úr „Jó, jó, hiszen mind jó volna, de nagy szinésznő nem lesz belőle soha. Hátha valami kisasszonyt, dámát vagy grófnőt játszik, akkor is úgy fogja mondani *czak tesszék* vagy *szegitszég*. Nem lesz belőle soha semmi!" Nekem elszorult a szívem: „így hát vége mindennek, mondám könyes szemekkel, hasztalan minden tanulásom!" „Egy mód volna ugyan, mondá *Kemény* úr, ah! de oda már türelem, szorgalom, fáradhatatlan gyakorlat kell." Én csak gondolkozóba estem. Akkor mindjárt szégyeltem hozzá menni, de midőn egy kissé félre vonult, csak oda sompolyogtam hozzá: „Édes *Kemény* úr, kérem mondja meg, mit kell cselekednem, hogy jól ejtsem az *s*-t?" „Hát addig kell, mikor magára van, vagy otthon valakivel beszél az *s*-t keményen hangoztatni, míg jól tisztán hangzik; ha pedig az se használ, egy golyót szoktak a nyelv alá kötni és egy hónapig ott kell azt viselni." Igen megijedtem... egy hónapig nem játszani! Volt is elég bajom. Nem győztem hová bujni, hogy midőn időm volt, szüntelen az *s*-et hangoztassam, nehogy golyót kössenek a nyelvem alá. Sokára csak-ugyan sikerült is, mint mondák, minden játékban észre lehet venni, hogy tisztábban ejtem ki a szókat.

Igy folyt le jó idő, minden esemény nélkül, kivévén, hogy ismét faragni való volt rajtam.

Már most (mondák) itt volna egy roppant nagy ária a *Perzeus és Androméda* nevü daljátékból. Elvesszük *Czagányinétól* és *Rózsikának* osztanánk a szerepet, most először csak az áriát. „De parányi... aztán nem is volna oly kicsiny, de mily görbén áll, előre hajolva, még görbe hátú lesz. Ha egyenesen állana, mindjárt magasabban állana félrőffel..."

Oh Istenem! bár sohase tanultam volna rámán hímezni attól a csúnya svábnétól, mert csakugyan minthogy gyenge testalkatú voltam, igen előre tartottam a nyakam az egész napi hajlás miatt.

Volt a színháznál egy igen, igen szép leány, aki igen gyönge színésznő lévén, csak a chorusban énekelt, neve *Bárány Katica*, ki engem eleitől fogva igen szeretett, öltöztetett, hajamat csinálta, mint mondá azért, hogy szép legyek. Most is mondá: Jöjjön kis Róza, nekem már kevés vagy éppen semmi dolgom se lesz, befűzöm én magát minden reggel, kinövi azt még maga a kezem alatt. Ne búsuljon... mert már megint pityergőre állt a szám. Csináltatott nekem a keztyüsnél fényes, fekete bőrből egy széles nadrágtartót széles, fekete övvel, melynek két szárnyával oly erősen lepántolta a hátamon keresztül a két vállamat, hogy szintúgy nyögtem bele. Eleget pirongatott anyám is azért a rossz tartásért s egy percre „*Richt euch*"-ba is egyenesültem, de egy perc mulva ismét összesüppedtem. Ez a *Bárány Katica*, *Vida* úr kedvese volt. Különös egyezkedésre léptek egymással. *Vida* úr megszerette Katicát, ki szegény leány volt s özvegy édesanyjával lakott, aztán a színházhoz jött s ott szerette meg *Vida* úr, ki azon ajánlatot tette neki, hogyha vele viszonyba kiván lépni s őtet szereti, lépjen le a színpadról - és ha fia lesz, nőül veszi, megesküszik vele. Kati reá állt az egyezségre és a szerencse, vagy a sors úgy akarta, hogy fia legyen és megszületett a kis *Vida Laci*. *Vida László* úr megesküdött vele, kivitte Törtelbe, jószágára s ott lakott anyjával együtt a kastélyban.

Ezen dolgok folytában sok pártfogóra találtam. Nevezetesen lakott Gombán egy igen gazdag nagy család, a nagyhírű *Fáy* család: az öreg *Fáy László* úr két fiával és két leányával. Az egyik fiát ki ne ismerte volna a szép eszű *Fáy Andrást*? A másik fia *Fáy Laci* a kedves kedélyes fiatal. De e két testvér oly különböző jellemű volt. *Andris* már fiatal korában is, oly bús, komolyságra hajló, *Laci* pedig örökké vidám, lehet mondani, pajkos volt. Mentől búsabb volt Andris, ez annál pajzánabb. Nyakába borult Andrisnak, megfogta két kezével a fejét s úgy össze-vissza csókolta, hogy szegény Andris majd belé fúlt. „Szeretlek angyalom," mondá, szüntelen csókolva őt; amaz pedig: jaj, jaj, jaj, ne ölj meg szereteteddel, édes gonosz Lacikám! Az öreg úr pedig, az a kedves öreg úr, jókat kacagott az ő enyelgéseiken s csak úgy tartotta a nagy hasát!

De volt két gyönyörű leánya, valóságos két angyal. *Fáy Zsuzska* szépségével elbájolta fél Pest ifjúságát. Nemeskeblű, jószívű leány, de tömérdek udvarlója lévén, szörnyű kokett, úgy hogy ki csak a körében forgott, az őrülésig el tudta kábítani. Ezen ifjak közül volt sok gazdag kérője, de ő nyiltan megmondotta, hogy ő egy fiatalhoz nem megyen férjhez, mert neki a Dárius kincse se volna elég. Ő egy roppant nagy birtokú, öreg úrhoz megyen nőül, ki sohase sokalja bármennyit költsön is. De roppant nagy pompát is űzött; kevés viselő öltönyt lehetett rajta látni. Kék atlasz, uszályos ruha, fehér rózsákkal díszítve, ékszerekkel nyaka, homloka tele rakva, ujjai ragyogtak a sok köves és brillant gyűrűktől. De a díványra nem ült, hanem fölvetette magát a vetett ágyra a szép ruhájával és ott szeretett ülni (azt én nem szerettem) és talán a hány szép szín van, mindenikből volt neki nehéz selyemruhája. De *Borcsa* - ez volt a kisebbik - maga a megtestesült szelídség, ártatlanság és egyszerűség. Gyönyörü, bájoló, nagy sötét szemei voltak s kedves barátságos arcvonásai, melylyel leigézett mindenkit. De ő rajta ritkán lehetett egyebet látni egy egyszerü fehér ruhánál, minden ékszer nélkül; szép sötét, fekete fürtei közé legfeljebb egy fehér rózsát tűzött. Őt nem zsibongták körül az udvarlók: távol tartott mindenkit magától, már el volt jegyezve, még gyermekleány korában egyik rokonával *Gábri Pistával* - hat évig szerették egymást és csakugyan összeesküdtek.

Alig voltam egypár hónapig a színháznál, igen megszerettek a kisasszonyok s meghívták *Murányiékat* velem együtt ebédre. Oly szeretettel, oly dicséretekkel, a milyenekkel elhalmozott az egész háznép, olyanról még eddig fogalmam se volt. Nem volt egy perc nyugtom tőlük. Nem volt más nevem, mint: jőjjön ide kis fülemüle, énekelje ezt; megint szólított a

másik: jőjjön ide kis flóta, jőjjön kis csalogány, danolja ezt. És minthogy *Zsuzsának* szokása volt mindig az ágyon ülni, nekem is oda kellett ülnöm vele, (csakhogy össze-vissza csókolhasson, nyakgathasson) s ott danolnom. De ez nekem nem volt egészen tetszésemre, mert nekem nem volt több két köznapi ruhámnál. Én legjobban szerettem mindig fehérben kimenni, (ez volt a legkedvesebb viseletem még késő koromban is), de azon nem volt szabad egy ráncocskának is lenni.

Most pedig mindig játszottak velem, mint a kis macskával; össze-vissza hömpölygettek az ágyon. Már most lehet képzelni, hogyan nézett ki a szép, fehér, könnyü ruhám. Eleinte csak eltűrtem, nem mertem ellene szólani, csak egy kis duzzadt szájat csináltam, de később visítottam, futottam le a kertbe. Ők utánam, ekkor az öreg úr vett oltalmába.

Az ő házuk, az úgynevezett *Arany Szita* nevü ház volt. Valamikor tán vendégfogadó. Igen sok szép szoba volt benne. A nagy országúton állott e ház, mely a kaszárnya-épület háta mögött viszen el.

Midőn én a színházhoz mentem, *Déry* úr már rég színész volt. Ő Pesten járt oskolába s szegszárdi születésü volt. Sem atyja, sem anyja már nem élt, de férfitestvérei voltak többen. Midőn az oskolákat elvégezte, kedve jött a színészethez és színész lett. Mint mondá, eleget pirongatta legöregebb bátyja, *Déry János*, ki professzor volt Szegszárdon, de nem ért semmit, ő színész maradt. Ő a *Fáy* úrfiakkal megismerkedett. Együtt voltak oskolatársak s együtt *te* és *tu* lettek. A fiuk gyakran vitték magukkal haza és az öreg úr igen megszerette *Déry* urat. Tudta, hogy szegény fiú és mondá: ej Pista öcsém! gyere ide lakni; van itt elég üres szoba, ellakhatol. Aztán magunk is többnyire bent lakunk, nálam mindig szabad asztalod lesz.

Azért írtam le ezen haszontalanságokat, mert később események, életbe vágó események következtek belőle.

Kiosztották tehát *Andromédát*, a címszerepet nekem. Csakhamar betanultam. Ebben pedig egy valóban nagyszerü magándal van tele staccatókkal s nehézségekkel. Én nagy tetszéssel énekeltem és ez már ingerelte *Czagányinét* ellenem, ki azontul mindig konok szemekkel nézett reám - különben minden nagyobb daljátékban meghagyták neki a már betanult szerepét s én a másodikat játszottam.

Ezek közben történt, éppen próbát tartottunk egy darabból, hogy csak beáll egy nagy hosszu olasz a színpadra s ajánlotta szolgálatát mint *pantomimista*. Mondják neki: ez mind jó volna uram, de mi nem tartunk némajátékot, se szöveg, se muzsika, és az arra való személyzetünk sincs. „Az minden semmit, - mondja (törve) hol magyarul, hol németül, hol olaszul - Erlauban a signori, egy játék megnézek, mindjátt látok, welche hat Mimik, hat Talent, hat viel Begreifen." És úgy lőn. Följön másnap a próbára, hol az egész társaság együtt volt. Oda jön hozzám „zu aller erstemal die kleine mademoiselle." „Ah nein, nein, mondám, kleine mademoiselle nicht spielen pantomistáné." De már az előtte való napon sokat kacagtak és csúfolták egymást, hogy majd melyik játszódja a Harlequint. „Ah si, si! signore hat viel Mimik, leichte Füsse, kleine gratiose" és *Déry* urat választotta Harlequinnak. Én elkezdettem síró hangon: „Óh Istenem, már most meg pantomimistáné is legyek?" „Te bohó, mondja *Murányiné*, az semmi, hiszen ez még hasznodra lesz, hajlékonyságot tanulsz." „Si, si, mondá a hosszu, schöne Kunst, werden schöne Columbina, mia cara; ich spielen selbst Pierott." Mondá, hogy míg megérkeznek a többi tagok, addig tanítani fog, néhány urakat. Néhányat kiválasztott a színészek közül, de nem mindeniket lehetett reá venni, hogy a savanyú almába harapjanak. De nekem szegénynek, ott is elő kellett állni.

Mondá *Marianne* úr, (mert úgy hívták) hogy legelőbbszer engem fog tanítani; de én csak nem akartam; én szégyeltem azt, nem is sejdítvén, hogy mennyit kell majd szenvednem. De csak rábeszéltek s végül *Vida* úr igéri, hogy nekem igen szép Columbina-ruhát csináltat s az az

enyim fog maradni. Tanított engem a hosszu, de mindig sírással végződött. Szidtam az olaszt, hogy miért nem maradt az országában. Tessék elhinni szíves olvasóim, egy csepp kellemes érzés se járta keresztül valómat, ezen bolond tánctanulásnál. Azt gondoltam, kiforgatja a bokámat csuklójából és nyomorékká teszi lábamat, hogy majd nem fogok tudni játszani. Fájdalmamban sírva mondtam neki: csúnya longinus, verfluchti hosszu kezű majom. Én még akkor nem tudtam jól németül és olyan hosszú is volt a keze, hogy leért a térdeig. Gehe furt zu Haus', ich will nit lernen, s ő még kacagott azzal a borzasztó nagy szájával. Midőn két szék közé állított, amelyekbe kapaszkodnom kellett és nagy markával, mint vaspréssel fordította kifelé azt a kis sovány lábamfejét, azt gondoltam, soha se táncolhatok többé *menuettet* és *langauszt*. De ő csak bíztatott, hogy ha én ezt a „noble Kunstot" egyszer megtanulom, soha se kívánok egyebet, mint mindig csak pantomiát játszani és csak akkor fogja a publikum meglátni, mi sok „mimicai" arckifejezéssel bírok. Mikor végre a lábújjhegyen való járásra került a sor, már akkor csakugyan oly könnyen szökhettem, hogy azt gondoltam, egyenesen az égbe repülök.

Nemsokára megérkezett néhány társa, szerződésre léptek az intendánssal és folytak a néma előadások, a többi színielőadásokkal vegyest és én, csak én maradtam végig az ő Columbinájuk, a majomkezü nem hozott mást. Játszottam a némajátékban és a véle adott kis játékban is ugyanazon estve. De én milyen szép voltam! Csupa széles atlasz pántlikákból készültek a mindenféle kockák a Harlequinád-öltönyhöz; aztán csak úgy repült a sok szép színü szalag rajtam. Már akkor csakugyan magam se bántam, hogy lábaimat egy kissé kicsavarta a helyéből, kivált midőn oly jól sikerült, hogy megtörtént, hogy *fórázták* is némely jelenésemet.

Tehát most pantomimistánő és táncosnő is voltam. De már most el is voltam foglalva! Alig maradt időm a játékra előkészíteni öltözetemet. Reggel jöttem az énektanításból és mentem a játékpróbára; midőn azt elvégeztem, mentem a táncpróbára. Alig ebédeltem, vettem a kottát a hónom alá és mentem éneket tanulni és azt elvégezvén ismét táncpróbára, akkor haza az öltözetemet készíteni s onnan föl a színpadra! A játékból haza s vacsora után a szerepemet tanultam. Gyakran elaludtam mellette. Aztán lefeküdtem, de éjjel tizenkét óra tájban ijedten ébredtem föl: hogy nem tanultam végig a szerepemet s akkor folytattam újra. És ez mindig így folyt. Az én ifjúságom nem volt oly kényelmes, mint a későbbkorbeli kezdőké s ha a nagy passió nem lelkesített volna, talán nem is győztem volna ki azon gyenge testalkattal. De vasszorgalommal, minden nehézségeket, mik utamba gördültek, legyőztem.

Midőn így a próbákra szüntelen jöttem-mentem, majd mindennap találkoztam egy igen érdemes, tiszteletet érdemlő párral. Egy egyszerűen öltözött idős dámával és egy világtalan öreg úrral, kit azon dáma a karján vezetett. Se inas, se cseléd utánok, de azért látszott, hogy urak voltak. Valóban szívemelő látvány volt nézni, midőn a nő oly szorgalommal ölelte át derekát, mintegy átemelte egy-egy kis keskeny folyadék vizen, kis pocsolyán; hogyan figyelmeztette lépteire, hogy egy-egy göröngyöt kikerüljön vele. Midőn elhaladtak megálltam s úgy néztem utánuk, oly szives részvéttel, hogy mindig szerettem volna azon dáma előtt leborulni s a kezét csókolni, ki oly hű gonddal vezette élete párját s nem bízta szolgakézre. Egyszer odahon elbeszéltem, hogy én mily nagy tiszteletet érzek azon dáma iránt. „Ah! mondja *Murányiné*, az egy igen derék pár, az *Pető* consiliarius. Már rég elvesztette szemevilágát és az asszony nem engedi senki által kisértetni, midőn sétálni kiván a férje."

Egy napon hoz egy szolga egy kis cédulát *Murányiéknak*, melyben meghívják őket ebédre a kis Róza leányasszonynyal együtt. Jaj de rosszul esett az a „leányasszony!" A mily nagyon megörültem a meghívásnak, oly nagyon bosszankodtam a címre. Brrr! de haragudtam; mind kikacagtak bosszankodásomért. Másnap mentünk ebédre... elérhettem, hogy azon kedves nőnek a kezét megcsókolhassam, de oly forrón is nyomtam ajkimat kezére, hogy reám nézett és elmosolyodott. Fölemelintette államat, reám nézett és elmosolyodott... megcirógatta

arcomat és én elpirultam, mert önkéntelen csókoltam oly forrón a kezét. „No édes férjem - mondá - itt vezetem hozzád kis kedvencedet; ő csakugyan olyan, mint amilyennek képzeletedben rajzoltad magad elé. Csak képzeljék, édes *Murányiné*, én sohase gyönyörködhettem végig a darab folyamatával, mert szegény férjemnek mihelyt a kis Róza a színpadon megjelenik, meg kell magyaráznom, hogy mit csinál, milyen mozdulatot teszen, milyen arckifejezése van? Nagyon könnyünek kell lenni, mert nem hallszik a lépése. Nem bizony, mondom neki, csak olyan parányi, mint egy lepe...” Engem ugyan ezzel elbúsitott az a kedves, jó nő; nagyon nem szerettem, midőn a *kicsiny* szót hallottam... szerettem volna magas lenni! De azalatt fölkelt a szegény öreg a divánról és úgy tapogatott végig, elkezdvén arcomon karomon.

„De ily soványkának még se képzeltem - mondá - mert a hangja sokkal érettebben hangzik.” „És én nem is vagyok már gyermek - mondám - már tizennegyedik évemben vagyok.” „Már? szörnyü idő” - mondá. Elő kellett aztán beszélnem, hogy hajlamnál fogva jöttem-e a színházhoz és hogy olvasni szeretek-e? „Oh - mondám nagyon is, néhány *püflit* kaptam is már érte odahaza, kiskoromban.” „Ne gondoljon véle, ha még annyit kap is; csak olvasson, mert csak úgy és csakis úgy lesz belőle értelmes színésznő.” „De nagyságos úr! - mondám - nem szeretnék püflik által odajutni, hanem sok szerep által.” „No hiszen, úgy veszem észre, hogy elég része van benne.” „Hiszen csak már nagy volnék, de az a csúnya *Kemény* úr mindjárt belé kottyan, ha egy nagyobb szerep jön elő: kicsiny reá, kicsiny reá.” „Jaj kis Rozika, mondja *Murányiné*, a mi igaz, az igaz s azt helyben kell hagyni.” „Hiszen mit is tehetek egyebet - várok míg nagy leszek. De a nagyságos úr tanácsát is követni fogom és mindig olvasok, mert úgyis nagyon szeretek olvasni.” „De hát vannak-e a kis Rozikának könyvei?” „Egy csepp sincs” - mondom. „No majd küldök én, nép- és országismertetéseket.” „Jaj! de én olyan tudós könyveket nem szeretek olvasni.” „De okvetetlen azt kell, különben hogyan lenne értelmes színésznő?” Úgy aztán megigértem. Annyira tiszteltem azon tisztes pár akaratát, hogy csakugyan olvastam azon könyveket is. Adott még néhány oktatást a jó öreg úr: hogy ne beszéljek oly sebesen; jusson eszembe, hogy ő vak és nehezebben érti meg a beszédet, ha oly sebesen elhadarom a szókat. Megigértem s valóban leszoktattam magamat ezen hibáról is.

III.

A Templariusok szereposztása és Czagányiné. - Kényes helyek a szerepben. - A Karacs-családról és Márton professzornéról. - Hogyan tetszett a közönségnek Mathild szereplője? - Az első fiúszerep, vagy hogyan vágják le a vörös hajat? - Az anya nem remélt látogatása Pesten. - Minő megjegyzéseket fűz a meglepett anya a haj levágásához? - A megbotránkozott anya búcsútlan hazautazása. - Egy jászberényi ismerős belépése a társaságba. - Hogyan kereste az öreg Kőszegi bácsi színész fiát? - Valami Kőszegi Lojziról. - Kaczianer nevű német színészről és annak vendégszerepléséről a magyar társaságnál.

Az idő haladt fölöttem, sebes szárnyakon röpült. Én mind nagyobb, nagyobb szerepeket kaptam, mily boldog voltam! Már egy kicsit nőttem is. Kiosztják a *Templariusokat*. *Murányiné* játszotta Blankát, a király leányát. Jaj! de most kinek adjuk Mathild hercegnőt? Ez nagy szerep és erős szerep volt. Ez a Mathild, a királynak, szép Fülöpnek a kedvese volt, egy rossz, gonosz szellem, ki meg akarván magának hódítani a Templariusok nagymesterét, mindennemü csábokat fölhasznál, de nem sikerül neki, mert megvetéssel utasítják vissza minden szerelmi ajánlatait. Ez Mathildot annyira fölbosszantja, hogy a királyt ravasz szerelmi hizelgéseivel körülfonván, ártatlanul bevádolja az egész szerzetet és a király máglyára itéli őket s mind az egész szerzetet megégetteti! „Hát kinek adnánk? *Czagányinénak*" - mondák, mert már akkor *Simény Biri* elment a társaságtól. „Ah! mondá *Láng*, ugyan mit gondolnak? Se játék, se mimika, se egy csepp tűz benne, elejti az egész szerepet. Rózának kell adni." Én otthon búsongtam azon, hogy ma nagyszerü játékból lesz próba s nekem abban nem lesz szerepem, mert nincs olyan kis leánynak való szerep benne. Gondolám magamban, most legalább megnézem a játékot s ha nagy leszek, tudni fogom, hogyan kell játszani. Belép a színházi szolga: „tessék följönni rögtön próbára!" Azt gondoltam, megváltozott a repertoire; siettem, mint csak tudtam, örömömben repültem, nehogy másnak adják addig a szerepet. Amint bemegyek, mondja *Láng*: „no Rózsika, itt van egy nagy fontos szerep, föl meri-e vállalni?" Azt se kérdeztem ártatlan-e, víg-e? csak azt mondám: „én? ha hatfontos lesz is." Azonban *Láng* vissza-vissza kapkodta a szerepet, ellenkezett velem. Adja ide, adja ide kérem. Kacagtak rajtam aztán az egész próbán, mikor mondám: „Jaj! kedves Tercsa mama! én ezt nem mondom - ezt tessék kihuzatni - én ezeket a szókat nem mondhatom egy férfinak soha, a mit itt ez a leány mond", hogy „imádlak" „fogadd el szerelmemet Molai." „Ugy az egész szerepet ki kellene húzni - mondják, mert mind olyanokat mond." De én csak hallgattam; megállt a próba. Szólt *Láng*: „no majd elmondja más... haza mehet." Csak fölvettem a szerepet ismét az asztalról s belenyugodtam, sőt egész hévvel próbáltam, mert mindig bosszantottak a szereppel.

Próba végeztével egyenesen röpültem *Karacsékhoz*. Ez egy igen érdemes polgárház volt. Az úr igen nevezetes nagyhirü rézmetsző, az asszonyság derék háziasszony, egyszersmind írónő volt. Úgy gondolom, *Takács Éva* név alatt ismeretesek munkái. *Murányiéknak* igen jó barátai s engemet is szerettek nagyon. Igen sok gyermekük volt s nevezetesen leányai, a legkisebb Teréz, ez későbbi időmben is jó barátném volt. Ama nagyhírű *Márton* professzor is ott lakott náluk. Az egy szeretetreméltó pár volt, kivált az asszonyság: csupa nyájasság. *Karacséknál* sokszor ebédeltünk s éppen jelenleg is. Én nem is vártam be *Murányiékat*, kik még otthon rendelkeztek, csak futottam lelkendezve *Karacsékhoz* s eleibe lebegtetve szerepemet, kiáltám: „Karacs néni! Karacs néni! nézzen csak ide, nézze csak mily nagy szerepet kaptam; nézze csak, „schleppes" szerepet... aztán fényesen fogok öltözködni!" Futottam le *Márton* professzornéhoz: „Tekintetes asszony, nézze csak, nézze, mit kaptam, egy roppant nagy szerepet... egy hercegasszonyt!" Mentünk föl ebédhez, már mind együtt voltunk. Elémbe áll *Karacsné* s kérdi tőlem az ő barátságos, mosolygó arcával: „no hát micsoda szerepet kapott,

kis Rózsika, hogy oly nagyon örül neki?" „Nagyot! mondám, a Templáriusokban Mathildot." „Jaj, az Istenért! - mondja - nem magának való az." Már leestem mind a hét egemből... összehúztam a számat. „Nem, nem, kis Rózsika, hiszen igen kicsiny maga annak a nagy..." de már itt igen nyersen kimondá: annak a nagy k.....k. „Dehogy vagyok," felelém hirtelen, megijedve s nagy szemeket meresztve mindenikre, attól félvén, hogy most mindjárt elveszik tőlem szerepemet. Kacagtak aztán fölöttem sokáig s mondák, most nem tudja, hogy mit mondott ijedtébe. De a szerep nálam maradt s el is játszottam. Murányiné jól betanított és szépen fölöltöztetett. Mondák: nem hitték volna, hogy úgy megfeleljek annak a nagy föladatnak, csakhogy a koketteria igen gyerekesnek jött ki. De nem volt még akkor birálat s elnézték, ha a nem nekem valóban gyenge voltam.

Most adni akarták az *Ujholdvasárnapi gyermek* címü daljátékot, de nem volt, ki a fodrászt eljátszódja. Ez egy furfangos szeleburdi - mondják - oszszuk ki Rózának. Jól van, de nagy a baj: mit csinál a nagy hajával? Mondják, vágja le! Jaj Istenem! mondám, az nem lehet, anyám megöl s én is sajnálom nagyon, mert még mindig úgy ápoltam, s minden szombaton levágtam a végéből, hogy egyenes legyen. Nem, nem, azt nem tehetem. De hiszen megnől ismét, így biztattak. Jaj, de mikor? Úgy hát nem játszhatik egy fiúszerepet se, pedig milyen szép fiúszerepek vannak!... Odatartottam fejemet a fodrász ollója alá s lenyírta hajamat. Reszketve néztem a tükörbe, elfakadtam sírva s e mellett anyámra gondoltam s írtóztam a következéstől.

Elfeledém mondani, hogy eleinte édes anyám gyakran bejött Pestre, megnézendő, hogy mit csinálok, nem vagyok-e beteg? Bezzeg volt „ne mulass", midőn tudtára esett, hogy három évre szerződtem. De végre csak lecsillapították. Midőn egyszer bentlétekor éppen *Járikót* játsztam az *Arany idő*-ben, lent ült a zártszékben egy asszonyság mellett, ki egy mellette ülő, hozzánk is bejáratos asszonyságnak mondá, de kedves kis jószág ez a kis Róza, milyen jól játsza azt a vad leányt! „Ez az én leányom", mondá nagy büszkén. Aztán csak hazament, megnyugodva. De midőn egyszer ismét bejött - alig volt időm, hogy megcsókoljam kezét, - amint lehajlok, csak reám mereszti szemét, homlokához kap és csak annyit mond: „Igaz lehet-e az? Nem, ez lehetetlen, inkább hiszem, hogy kifolytak szemeim és csak képzeletemben jön ez a balga rémkép előmbe. Ugy-e *Murányiné* asszony, ez nem az én leányom?" Bizony még Tercsa mama is megszeppent egy kissé, oly borzasztó képet csinált szegény anyám. Csakúgy hebegett, míg öszve nem szedte magát. Én félrehúzódtam, hogy ne nézzen reám; egy szót se mertem szólani, igen féltem. Végre *Murányiné* mindenféle mentséget össze-vissza hordott: hogy annak meg kellett lenni, ezért meg ezért - igen nagy szükség volt reá - különben ő nem engedte volna meg... de hálátlanság lett volna *Vida* úr eránt, ki személyesen kérte meg. Én is összetett kézzel oda sompolyogtam, de szólni nem mertem. Végre mondja: „szemtelen! hogy mersz előmbe jönni? Nem jött emlékedbe, mikor az ollót neki fogták, hogy megnyírjanak, mint egy..." Nem végezte be, csak dühösen nézett *Murányinéra* és én reám... „nem jött emlékedbe, hogyan ápoltam hajadat? hogy vigyáztam minden szállra? hogy vágtam le végeit, hogy szép egyenesre nőjjön? Alkalmasint felejtve minden jó, mit lelkedbe csepegtettem. Ez a komédia gyümölcse! Ez az erény oskolája, hol minden jót hamar - felejtenek s minden rosszat hamar, nagyon hamar tanulnak." „Kedves, kedves mamám, mondám összetett kézzel, hiszen mindig úgy akarta, hogy elől fürtökbe viseljem hajamat, hát lássa most az egész fejem csupa fürtökbe van csinálva. Aztán hiszen megnő megint s akkor többé sohase vágom le." „Menj előlem, magad se tudod, mit veszítettél. Egy leánynak legszebb ékessége a szép haja, csinosan fésülve. Nálunk csak olyannak vágják le a haját, kit... nem is akarom kimondani... kit végre kiseprőznek."... Elment haraggal... beszélhetett *Murányiné*. Megfordult s búcsuzás nélkül ment sebesen. Midőn ki akartam kisérni, visszalökött az ajtóból: „Velem ugyan végig nem jösz többé az utcán ez életben..." s ment *Rothkrepfékhez*, mert ott volt szállva. Bementem sírva a szobába s mondom *Murányinénak*: „most már sohase bocsájt meg s akkor én meghalok." „Ne félj, semmit, mondja *Murányiné*, csak menj hozzá és kérleld meg." „De ott megver." „Légy készen mindenre jó gyermek s szenvedd el, de azért kérleld szépen, majd

magába száll." Én aztán később odamentem, kérleltem s mamika is annyit beszélt neki, hogy végtére egy kevéssé lecsillapult, de *Murányiékhoz* nem jött el búcsúzni. Másnap hazament. De én, szívemben igen nyugtalan voltam, vétkesnek érzettem magamat, hogy jó anyám ellen cselekedtem, hogy úgy megszomorítottam. Sokáig nem aludtam jól s minthogy mindig az egész fejemen levő hajamat föltekergettem papiros tekercsekre minden éjjelre, sohase lehetett egészen a párnára fektetnem a fejemet, mert igen nyomta az a sok apró, összefacsart papiros-galuska, „Tercsa mama! fölkiálték néha, ez a sok apró kígyó a fejemen nem hágy engem aludni: ez a rossz lelkiismeret, amiért anyámat megbántottam." „Csak te imádkozzál és aludjál." De én ez esemény miatt sokáig, igen sokáig nyugtalan voltam.

Most egy ifju jött hozzánk Jászberényből; ösmerősöm, a főnótáriusnak, *Kőszeginek* a fia, ki szomszédunk s atyámnak jó barátja volt. Igen megörültem, midőn megismertette magát, mert én nem ismertem reá mindjárt. Ő oskolába járt Pesten. Egyszer haza vitték ünnepelni s midőn ismét visszaküldték Pestre oskolába, felé se ment az oskolának, hanem jött a színházhoz. Az ifjú lehetett 18 éves. Gyönyörü szép ifjú, deli termettel és nagy hajlammal a színészet iránt. Mondom neki: „az Istenért Lojzi, hogy meri maga az oskolát elhagyni és a színházhoz jönni? Hiszen *Kőszegi* bácsi mindjárt meglövi, ha meghallja, hogy itt van?" „Soká lesz az, míg ő azt meghallja, hogy én hol vagyok és ha meghallja is, én nem bánom, én nem leszek egyéb, mint színész." Egyszer, midőn Lojzi már néhányszor nagy tetszéssel játszott, berohan az apja fia szállására töltött fegyverrel. Ha ott találta volna, rögtön lelövi, de a szerencse úgy akarta, hogy fia nem volt hon. Jön föl dühösen a próbára. „Bocsássanak meg az urak, én egy gazembert keresek, ki megszökött az oskolából és az urak menhelyet adtak neki. Hol van?" Én mondám: „Jaj Kőszegi bácsi." „Uram - mondák a többiek - kövesse meg magát, mi semmi gazembert be nem fogadtunk tudtunkkal, de igen, egy becsületes embernek, egy főnótáriusnak a fiát, ki nagy hajlamot tanusított a színészet iránt, azt befogadtuk." „De hol van?" kérdé. „Most jelenleg nincs itt, mert nincs foglalkozása." „Én meglövöm, ahol találom." „Azt megtiltjuk az úrnak, hogy neki, mint szerződött tagnak, pályatársunknak, legkisebb bántódása legyen; de ne keverje uraságod magát se bajba, ne csináljon spectáculumot, itt becsületes emberek közt van; az úr fia szép tehetséggel bír; hajlama nagy, sohase kerüli ki a színpadot, ha itt nem, máshol. Még nagy művész lehet belőle." „De én őt nem ezen pályára szántam, neki szebb jövője van." Ott patvarkodott még egy ideig. „Kitagadom, ha elő nem jön." „Uram, - mondák neki - nekünk itt foglalatosságunk van, bocsásson meg..." S aztán elment szegény. Még öt nap mulatott Pesten; addig Lojzi nem játszhatott: el volt bújva. Végre haza kellett mennie. Levelet hagyott a fia szállásán: hogyha önként nem tér vissza a jó útra, kitagadja mindenből. Úgy is lett. Várta, várta több ideig, de Lojzi igen kedvelt jó színész lett s nem ment haza. Az atyja özvegy lévén, meg szép ember is volt s nem igen idős - megházasodott. Lojzinak egy kis öcscse lett s atyja arra hagyta minden örökségét, Lojzit kitagadta mindenből. De úgy látszott, többre becsülte ő akkor is a színészeket. Jó színészszé vált, ... egy kis szegletességet kivéve, félvállát ugyanis mindig fölhúzta s teljességgel nem tudott róla leszokni. De különben minden karakter-szerepet ő játszott és nagyon találva játszta, még *Hamletet* is, az pedig előttem nagy ember volt, ki azt jól fölfogta. Szerették is nagyon. Pesten elnevezték őt a kis *Katzianernak*. Ez a németeknél volt a legügyesebb színész Pesten. Imádták - kivált a női világ, - mert gyönyörü szép ember volt, pompás termettel. Erről is tudnék sokat írni, de az nem tartozik ide. Ő három magyar szerepet is betanult nagy szorgalommal és ajánlkozott, hogy ő nálunk föl kíván lépni. *Thoringen Gáspárt*, *Rolla halálá*-ban *Rollát* adta, a harmadik nem jut már eszembe, hogy mi volt - talán *Tell Vilmos*. Fölségesen játszott, mindig tömött házak előtt. Én is játsztam vele s mi büszke voltam, hogy engem választott *Elvirájá*-nak, *Rollá*-ban. Kőszegi is igen hamar fejlődött, sok tűzzel játszott és jól, szép deli termete meg igen emelte játékát. Szerepét mindig igen jól tudta s most már mindjárt nagyobbszerű darabokat vehetett elő a társaság.

IV.

Ujabb férfiszerepek. - Láng úr hízeleg. - Vida nagylelkűsége. - Attila szerepkiosztása és Czagányiné helytelenkedései. - Hogyan kapja meg Rózsika Adelaide szerepét? - Vida kiosztja a játék jövedelmét. - Czagányiné fölsülése és eltávozása a színészettől. - Cserni György szerb melódiáinak hatása. - Egy szerb gavallér ajánlatát megvetéssel utasítják vissza. - Kezdik építeni a német színházat Pesten. - A magyar főváros német színészetéről és német lakosságáról. - A lakás kellemetlenségei Murányiéknál. - Róza mama és kellemetlen helyzete. - Elköltözés Tercsa mamától. - Mit köszönhet Rózsika Tercsa mamának?

Egyszer ki akarták osztani a *Falusi borbély*-t. Jaj! de nincs, a ki Józsefet, az első szerelmest s tenórt játsza. Mit csináljunk? Hát nem lehet másképp kiosztani: a kisasszonyt *Czagányinénak* kell adni. És Józsefet? A kis Rózsinak kell játszani, különben nem adhatjuk a darabot! A *Falusi borbély* akkor oly kedvességben volt, mint későbbi időkben a *Szevillai borbély*. Mondom: „Oh csak tessék, tessék ideadni, holnapután meg eljátszom *Thoringer Gáspárt*, azután meg a *Vén házmestert*; csak ősz szakált kötök s megvan a házmester." Kacagtak rajtam, mivel haragudtam, hogy nem én játszhatom a kisasszonyt. Odajött *Láng* s megveregette arcomat: „Nono! kis paprika, hm, hm... Ez nála nagy dicséret volt és - ritkaság. No, no, hiszen tudja: én játszom a borbélyt, aztán szeretek magával ott patvarkodni, aztán úgyis el van már a haja vágva..." Én meg hirtelen belevágtam: „hát már kész az öltözet ugy-e?" - és adták a *Falusi borbély*-t és csakugyan nekem kellett játszani Józsefet. De csináltattam magamnak egy jó magus steklis topánkát, melynek belől is ki volt tömve a sarka. Oda jött *Láng*, mikor már föl voltam öltözve, egy ecsettel hirtelen bajuszt fent az orrom alá. Bezzeg trüszköltem, de hiába, már késő volt lemosdani a bajuszt. És a publikum mindig fölkacagott reám s hogy adós ne maradjak én is visszakacagtam, de csak úgy - egy kicsit lopva.

Vida úr igen előzékeny, nemeskeblü ember volt, aki minden embert jutalmazni óhajtott, bármi csekély tehetséget vett észre. Minden kis érdemet túlbecsült. Kivált ha még nagy vagyonnal bírt volna, senki se szenvedett volna szükséget. Történt egy alkalommal, hogy egymásután következett a sok betanulni való új darab s a társaság igen meg volt terhelve. A többek közt olvasó próbát hirdettek *Attila a hunnok királya* cimü nagy játékból. *Vida* úr is jelen szokott lenni gyakran - szenvedélyesen szerette a színészeket - s most is jelen volt. Mondja egy a színészek közül, erre nagy publikum lesz. Hát hogyan osztják ki? Hát így meg így s elősorolják. No, én is itt leszek az olvasópróbán, mondja *Vida* úr és ha látom, hogy érdemes lesz arra, legyen ez az egész társaság javára előadva, az urak most igen is túl voltak terhelve. Megköszönték a méltánylást s beküldték a szolga által *Czagányinénak* a neki osztott szerepet: Kéretik, hogy azonnal tessék próbára jönni. Ő is ott lakott a *Hacker-házban*, hol a színpad volt fölépítve. Azt izeni a szolgától: Ő nem ér reá próbára jönni, most jött haza a piacról s csak a kávéját főzi meg, mindjárt beteg lesz és lefekszik. Erre a társaság igen fölbosszankodott, de kivált *Vida* úr. Menjen, mondja *Vida* úr, hozza vissza a szerepet. A szolga elhozta s rögtön küldte értem a szolgát: jöjjek föl próbára. Fölmentem rögtön. „No kis Róza, mondja *Vida* úr, nézze csak, itt egy új szerep; lesz tanulni való! Mit mond hozzá, bele mer-e fogni ebbe a kis gyilkosba, hogy három nap alatt betanulja!" Hirtelen keresztül lapozom a szerepet, mondom: „én megpróbálom, csak a publikum ki ne fütyüljön, ha nem leszek képes megfelelni a szerep jellemének." „Csak te tanuld meg jól szerepedet - el tudod te azt játszani."

Én a szerepet olvastam a próbán. Ez egy fiatal leány, neve, ha jól jut eszembe: *Adelaide*, Attila kedvese. Attila zsarnok, kit „Isten ostorának" nevez a nép, föllázad ellene, s titkon élete után törekszik. De Attila jól tud őrizkedni s nem könnyü hozzáférni. Azonban a leányt elcsábítják, hogy legyen szövetségesük ez ügyben s ölje meg Attilát, éjjel, álmában. A leány beleegyezik s megöli Attilát.

Czagányiné csakugyan nem jött be a próbára, így hát e nagy szerep nálam maradt, azon igérettel: minthogy ez nem az én szereposztásomhoz tartozik és megkívántató hozzá egy pompás schlepp meg egy elegáns pongyola, *Vida* úr megfizeti a hozzá való szükségleteket, csak varrassam meg s az az enyém marad. Én nagy örömmel fogtam hozzá a tanuláshoz s három nap múlva előadtuk a darabot s nagy publikum volt reá. Másnap *Vida* úr kérte a társaságot, engedné meg, hogy ő oszsza el érdem szerint a jövedelmet; mindenik szívesen beleegyezett. Összegyűlt kilenc órakor az egész társaság, csupán *Czagányiné* nem, ki csak egy helyettest küldött be a próbaszobába. Midőn *Czagányiné* osztályrészére jött *Vida* úr s mondja: „ennyi jut *Czagányinénak* havi díja osztályrésze szerint" fölszólal a küldöttje: „majd beviszem én osztályrészét". „Csak legyen egy kis türelemmel barátocskám - mondja *Vida* úr - mindjárt megviheti a tudnivalót" s folytatta tovább az osztást, kinek mi része volt. Engem hagyott legutoljára, s mondja: „itt van kis Róza a maga része s minthogy elmaradt volna a darab, ha maga föl nem vállalja azt a nagy szerepet, itt van a *Czagányiné* része, az is magát illeti. Mondják meg uraim, helyesen cselekszem-e?" Az egész társulat helyesnek, sőt igazságosnak találta annyival is inkább, minthogy minden nap színpadon voltam, elfogyhatatlan szorgalommal s türelemmel, mi iránt az egész társaság elismeréssel és méltánylattal volt. „No, most már megmondhatja az úr, hogy mi jutott volna *Czagányiné* részére, ha játszott volna, - mert csakugyan nem volt beteg, mert ebéd után sétálni ment."

Czagányiné rögtön beadta fölmondását: hogy hat hét múlva elhagyja a színpadot örökre. Megyen férjével haza Jászberénybe. *Vida* úr a fölmondást elfogadta. *Czagányiné* férje, úgy tetszik, segédirnok volt a városházánál. Ezt nem tudom bizonyosan, nem kérdezősködtem.

Játsztam azután kicsiny és nagy szerepeket, derűre-borúra mindent: fiúkat, leányokat, asszonyokat, gyerekeket - még statiszta-úrfiakat is némajátékokban, énekesekben és mindenben egyre-másra. Ezek közben némi változások is történtek. A nők közül már régebben elmentek: *Sáskáné Biri* leányával és *Simény Biri* kik erdélyi születésűek lévén, a honvágy édes vonzalma csalogatta őket - visszavágytak Kolozsvárra.

Ezek közben történt, hogy egy színész - úgy gondolom *Balog István*, *Cserni György* szövegét írta, a színpadra alkalmazva énekekkel s ekkor írta *Rothkrepf Gábor*, mint fiatal gyermek, tán alig tizennégy éves a zenéjét és pedig oly jellemszerűleg, mintha mindig a rácok között lakott volna. Én nem értettem még akkor ahhoz, hogy mi a jellemző, de az egész közönség itéletét írom itt le. És oly szerencsével volt megírva, hogy a darab sokáig, későbbi időkig is föntartotta magát. Én játszottam benne *Ruzsicát*, egy kis rác leányt és énekeltem benne rác nyelven egy áriát és egy párdalt. Az áriának a textusa így hangzott: Szomorúan:

Stó mi fajda od mladoszti
Kad prebivám u zsaloszti
Sta ne mogu z drágim biti'
Ni o danu ni o nótyi.

A párdal pedig így: igen vígan, pattogósan, a kedvesével énekli:

Devojcsica, devojcsica
Ruzsa rumena
Alj ne sznidim, od mog brata
Dusa rogyena.

Ezek voltak mindeniknek első versei. Volt dicsőség, volt tapsvihar, én még kis életemben olyat nem kaptam, de akkoriban még tán senkisem. Volt minden dal végével *fórázás*, kihívások. A többek között egy rác úr megszeretett (mert akkor még igen sok rác lakott Pesten) és egy *Divéki* nevü színésznek a nejét arra akarta reá bírni, (ad neki ötszáz forintot) ha engem reá veszen, hogy vele menjek el, tán a Bácskába, vagy hova, már nem emlékszem. De *Divékiné*

megkapta tőlem. Mondám neki: „Hallja! ha maga merészli azon úrnak megmondani, hogy maga olyan szemtelen volt egy olyan ajánlatát tudtomra adni, megmondom a férjének, (ki igen becsületes ember volt) hogy neje igen gyanus hivatalt kezd fölvállalni s akkor magát megabrakolják. Most pedig menjen és mondja azon bizonyosnak, hogy maga nem merte nekem megmondani." És úgy lőn. Én csak *Murányiéknak* mondottam meg, kik igen nagyon összepirongattak. S ugyan őrizkedett bárki is azontul engemet ilyenekkel sérteni. Azonban azon nő nem volt színésznő.

De most már igen nagy változások történtek, nem velem; sokkal igénytelenebb voltam, minthogy velem történhetett volna valami nagyszerü - de az egészre nézve.

Épült a nagy *német színház* nagyban s gyorsan és eljött az idő végre, hogy készen volt annyira, hogy játszhattak benne. Minden készületet megtettek, a *Bagolyodúból*[2] való kirepülésre s majd ha kitisztult onnan minden, akkor majd a magyaroknak szabad lesz az ottan üresen hagyott helyet elfoglalni. Szegény magyarok! No de még ez egy kissé távoli kilátás volt, mert nagy volt az épület, nagy a készület az új diszítmények festésére, szóval: az egész belső elrendezésre még idő kellett.

Egy magyar mágnás lett aztán a németek intendánsa. Istenem! a német színészet már akkor is virágzott; a német litteratura gazdag volt: mert voltak nagy költői s magas műveltségre emelkedhetett. Adhattak remekműveket a színpadon, mert pártolásban részesült, - mert uralkodó nyelv volt a német a magyar fővárosban. A főbb rendűek szégyeltek magyarul beszélni, s ha tudtak is, eltagadták... még a polgárság is! Csak alig lehetett helylyel-közzel egy igazi derék magyar polgári házat találni és csakis azok s az ifjúság pártolta némileg a magyar színészeket. Az utcán egy magyar szót hallani éppen nem lehetett. A magyar színészet tehát még akkor csak bölcsőjében feküdt... de nem arany bölcsőben, hol ringatták s ápolták volna! Nem voltak költők, kik a nyelvet megkedveltették volna. A színészetet, mint csupa komédiát, csak mint kedv- vagy időtöltést tekintették. Meg aztán egy kis éneket s dalokat meghallgattak. Ezek adtak némi ingert, hogy néhány úri ház pártolta.

Mi azonban csak folytattuk a mi szerény, kis helyiségünkben játékainkat. De reám nézve egy kis kellemetlenség következett be. *Murányinénak* volt ugyanis már akkor egy öt éves fiacskája, de éppen akkor, midőn én hozzájuk mentem lakni, jó reménységben volt. Azóta már úgy megszaporodott a család, hogy három kis angyalfej mászott föl a térdünkre és nyakunkba, ha otthon voltunk s ott zsinatoltak egész nap. Kivált engem igen nagyon szerettek s „jó néni"-nek hívtak. Ha *Murányiné* elment hazulról, reájok parancsolt: jól viseljétek magatokat, míg oda leszek, Róza lesz a mamátok. Szót fogadtak és azontúl csak nekem fogadtak szót s úgy hívtak engem „Róza mama." Meg is maradt rajtam e név. Minden közelebbi fiatal ismerőim, de az idősek is, akik szeretnek, mind „Róza mamának" hivnak.

Istenem! milyen a sors. Akik nekem kis korukban ezt a nevet adták, mind a sírban nyugosznak s én még élek!...

Megszaporodott tehát a család és a nagy szeretetnél fogva, mind az én ölemben s fülembe zajongtak. Ha öltönyeimet készítettem, csak azt vettem észre, hogy a szépen kivasalt ruhámra, mit pántlikákkal szegélyezni kezdettem, puff! fölugrottak és nyakamba másztak... Ha a szerepemet tanultam s elseprettem őket előlem, már a hátamra másztak s a fülemen csókoltak. El nem bujhattam előlök, mert csak egy szobát bírtak. Nekem pedig öltönyeimet kellett készíteni és sok tanulni valóm lévén, csendesség kellett. Kénytelen voltam elválni. Mind a ketten sírtunk a jó Tercsa mamával.

[2] A *Rondellát* érti 1812-ben.

Egy becsületes polgári házhoz mentem szállásra és kosztra, hol két jó nagy leány volt. Azokkal laktam egy szobában. Ők segítettek nekem varrni és öltözködni is. Nehezemre esett elválni Murányinétól, mert ő nekem anyai barátném volt s hát én sokkal fiatalabb, még szinte gyermek voltam, ő mégis egész bizalmával s barátságával ajándékozott meg. Ő engem igen érett eszünek tartott. Nem tudom, igaza volt-e? De bizalmát igen tudtam méltányolni s igyekeztem is mindig megérdemelni.[3]

[3] A 141. l. közölt szerb dal magyarul így van: Mi hasznom az ifjuságból - Mikor bánatban élek - Ha nem lehetek rózsámmal - Hej se nappal se éjjel. -

Hej te kis lány, te kis lány - Te piros rózsa, - Nem álmodom a bátyámról - Édes lelkemről.

V.

Lampl atyusnál. - Rózácska házi neveltetése. - Nyelvismerete. - Modora. - Barabás festeni akarja. - Egy jelenet Fáyéknál és az előzékeny Déry. - Déryt szeretik. - Új lakás Murányiéknál. - Tercsa mama. - Rózácska a mosóteknyő előtt. - A váratlan látogató. - Déry vallomása. - Aggodalmak. - A gyerekek mindent elárulnak. - Murányiné tanácsa. - Ebéd Fáyéknál. - Déry mint fölolvasó. - Komoly szándék. - Murányiné közbenjárása.

Én új szállásomon nem hamar tudtam beleszokni azon közönségesebb életmódba és modorba, ámbár nem volt durva ember az öreg ősz *Lampl* atyus. Csendesen éltek. Bár az asszony se fiatal, de igen víg kedélyü és tréfás német asszony volt, ki engem igen nagyon szeretett és mindenféle kedvezésben részesített. Mint mondák, szerették volna, hogy mindig nálok maradjak. A nagyobbik leánynyal azután *te* és *tu* barátnék lettünk. De szüntelen bosszantani kezdettek, hogy én belém mennyi ifjú szerelmes. Én erre igen megbosszankodtam. Nekem ilyenféle beszédeket *Murányiéknál* sohase volt alkalmam hallani. Szívemnek egy mozzanata se árulta el, hogy valamelyik ifjú közeledésénél sebesebben dobogott volna. Én nem tudtam, mi a szerelem; nem érzettem semmit, hideg és érzéketlen voltam mindenik iránt. Mind egyforma volt előttem, mindenikkel egyformán beszéltem. Azt mondák, büszke vagyok. De én a büszkeséget nem ismertem, én ahhoz nem értettem, én csak igen természetes voltam.

Én magas műveltségben nem részesültem kis koromban. Jó anyám a legnagyobb alázatosságban nevelt, míg otthon voltam. Mindig azt iktatta belém, hogy alázatos legyek mindenki eránt, úgy mindenki fog szeretni. Ha valahogy boldog leszek valaha, ne dicsekedjem vele szüntelen mások előtt, mert hamar irigyeim támadhatnak s megzavarhatják boldogságomat. S amire ő oktatott, azt híven megőriztem lelkemben és így nőttem föl, így öregedtem meg és csakugyan igaza is volt jó anyámnak, mert bátran elmondhatom, hogy késő öregségemig szeretetben és tiszteletben részesültem a két magyar hazában, a magas körökben úgy, mint a középrendűeknél. Hogy irigyeim ne lettek volna a társaságoknál, némely pályatársnéknál később koromban? Azt kikerülnöm lehetetlen volt. (Talán majd rájövünk.) De én azokon se álltam soha bosszút, ha bántalmaztak. Csak Istenre bíztam ügyemet és megvetettem őket, de mindig a publikumtól nyertem elégtételt. Franciául nem tanultam otthon, mert nem volt mód, a színészetnél pedig nem volt időm, sokkal több teendőm volt. Kedvem se volt, nem szerettem a francia nyelvet. Csupán annyit tanultam, hogy a neveket és előforduló esetekben a szókat ki tudjam mondani a színpadon. Még *Rothkrepféknél* laktam, hogy zongorázni kezdettem tanulni. De egyszer sokáig nem tudtam egy gyakorlatot betanulni, úgy, hogy hiba nélkül csináljam. Atyus elvesztette türelmét, meg én is. Gyerek voltam még akkor; én sírtam, ő meg azt mondta: „Hogyan lehetsz oly nagy szamár, már hatszor csinálod s még se tudod." Én meg fölugrottam, mondván: „No, ha szamár vagyok, nem is tanulok többé zongorázni." Makacs voltam, az igaz. Nem is tanultam többé soha, csak úgy magamtól tanultam meg az accordokat adni és egy kis dalocskához accompagneirozni. Gitárt, azt tudtam játszani, de azt se mesterül, csakúgy házilag. De szükségből, kis színpadokon tudtam egyszerü dalokat mellette énekelni. Csupán az olasz nyelvet volt némi kis vágyam megtanulni, csupán azért, hogyha olaszul akarok énekelni, tisztán bírjam a szókat kimondani, valaminthogy énekeltem is olaszul, meg franciául is Kolosváron. Egy francia nyelvmester tanított meg az ária szövegére, de izzadott is a homlokom belé, míg a szavakat betanultam: a publikum sokáig azt hitte, hogy franciául is tudok. Egy ízben nagy szorgalommal fogtam az olasz nyelv tanulásához *Kolosvárott*, de oly szerencsétlen tanítóim voltak, hogy ki nem állhattam a fecsegéseiket. Egy olasz strázsamestertől vettem órákat, az mindig a szobám izléses fölfüggönyözéséről beszélt s képeimről kérdezősködött, midőn szívvel-lélekkel a fordításoknál kívántam volna magyarázatot. Már irtóztam, ha jött. Végre mondám: signore, non posso; kifizettem s addió! Nem

tanultam többé. Egyszer *Kassán* létemben egy vén franciáné tolakodott hozzám, hogy tanuljak. Gondolám, megpróbálom; de mikor jönni láttam, már féltem... mindig szerelmeiről beszélt. Türelmet vesztve mondám: „madame! nem tanulhatok, igen fárasztja a mellemet a sok beszéd". „Meg kell lenni, mondá, tanulnia kell, maga igen szépen mondja ki az olasz szót." „Nincs időm" mondám. „Ingyen tanítom, felelé, s franciául is meg kell tanúlnia." „Oh köszönöm szépen, liebe Madame, bizony nem vagyok rá érdemes." Így maradt el ez is. Csupán olvasni, már jól tudtam. A műveltségnek ezen szükséges ágaival nem birván, csak annyival birtam, mit ész és a magasabb körökben való társalgás által szerezhet az ember magának. Mert viszont azzal méltán dicsekedhetem, hogy mind *Kassán*, mind *Kolozsvárott* a magasabb körökben s grófi házaknál majd mindennapi társalgásaikban részesültem. Mindenütt szeretve öleltek és karoltak föl... majd ki fog derülni életemnek későbbi folyamában.

Én hát büszke nem voltam senki irányában; legfőbb büszkeségem a publikum szeretete volt s csak a férfiak iránt voltam közömbös. Mint mondák, arcom mindig vidám s mosolygó volt. Ha úgy volt, én nem szándékosan szedtem rendbe vonásaimat. Ahhoz, hogy azt begyakoroljam, sok tapasztalás kellett volna, - de minthogy szemem szilva-metszésű volt, úgy látszott, mintha mindig mosolyogtam volna. De a vidám arcon keresztül volt mégis kiskoromtól kezdve egy bánatos vonal, mely legjobb kedvemben is áthatolt arcomon. A nagyhírű *Barabás* egyszer Kolosvárott azt kivánta, hogy üljek, ő engem le akar festeni. Ültem, de szörnyű kedvetlenül dobta el ecsetjét egy órai ülés után. Nem talált kedve szerint s mondja majd holnap. Jó, ültem másnap... nem ért semmit. Mondja végre: egy vonás van az asszony arcán és nem találhatom el, pedig ez adja arcának sajátságos jellemző kifejezését. Ismét félredobta. Harmadszor is így járt. Ő tökéletes híven akarta arcképemet adni, de ismét összetépett mindent, s eldobta a vázlatot. Én nem festem az asszonyt, mondá és nem is festett le. Igen sajnáltam, hogy nem lehettem oly szerencsés, hogy ily nagy művész részéről lássam magamat lefestve. Ez már idősebb koromban történt Kolozsvárott, azután többé nem találkoztam *Barabással*.

Murányiékkal sokszor voltunk ebéden *Fáyéknál*, midőn más szállásra mentem tőlük. Ily alkalommal történt egyszer, hogy az inas elfelejtett kenyeret tenni a terítékem mellé. Kövér hússzeletet vettem ki, s nem mertem enni kenyér nélkül, mert féltem, hogy megbetegszem. Csak ültem, mint egy bamba s nem ettem. *Zsuzska* vette észre, hogy nem eszem. „Mi baja Rózácska, hogy nem eszik?" Mondom szégyenletesen „nincs kenyerem." Fölriad az öreg úr: „ejnye veszett hordtát Pista öcsém, hát csak úgy figyelmez a dámákra, hogy még azt se veszi észre, ha valami hiányzik az asztalon?" *Déry* erre hirtelen fölugrott s kenyeret hozott. Szokott szeles modorával előmbe teszi, mondván: „miért nem szól kis bamba? Néma gyereknek anyja sem érti szavát." Nekem se kellett több, elkezdtem pityeregni, sírtam s nem ettem többé olyan ételt, mihez okvetetlenül kenyér is kellett. Nem ettem belőle, félretoltam s ott maradt tányérom mellett. Ekkor az egész asztal elkezdett kacagni rajtam. Egyik része engem csúfolt s bosszantott, hogy miért nem eszem kenyeret, a másik rész *Déryt*, hogy kosarat kapott. Erre az öreg úr elkezdett szörnyű jóízűen kacagni: „bravó, bravó! kiáltozta, a *dér* megcsípte a *rózsát*, lakodalmat ülünk." Elsötétült előttem a nap szégyenletemben és bosszuságomban, mert *Déryt* sohasem szívelhettem. Pedig minden ember szerette őt, mindenki igen mulatságosnak, jó időtöltőnek találta, de én éppen azt nem szerettem benne, és ha előttem dicsérték, mindig csak azt mondtam rá: „óh az a csúf, nagy orru ugrifüles." Erre azt felelték: „de igen becsületes ifjú, nem korhely, nem iszik, nem kártyázik, nem dohányos, minden erény megvan benne és nemes ember." Ez igaz is volt mind, de én mindezek mellett nem szívelhettem. Azt mondták a többi lányok, „no meglásd, ez lesz a férjed." Már akkor oly méregbe tudtam jönni, mint egy szárnyas egér. És csakis akkor voltam mérges, ha róla beszéltek nekem. Kivált a *Fáy*-család rendkivül szerette, nem tudtak ellenni nélküle.

Murányiék már most nagyobb szállást béreltek. *Lampl* asztalosék is változtatták szállásukat és éppen az *Arany szitában* bérelték ki az épület hátulsó részét *Fáyéktól*. Amint ezt meghallottam, semmit se szóltam, csupán gondolám: menjetek csak ti oda lakni, de velem nem! „Tercsa mama, én ismét magukhoz jövök lakni" ezzel léptem be hozzájuk, én nem megyek abba az udvarba, a hol az a *szeles* lakik. „Gyere lelkem! tudod, hogy én mindig szívesen fogadlak..." és ismét ott laktam *Murányiéknál*. De itt ismét meggyűlt a bajom. *Murányiné*, én is, igen szerettünk olvasni, nappal azonban nem igen értünk rá. *Murányiné* még azonfölül a gyerekekkel is el volt foglalva, a ruhájukat foldozgatta. Én néha csak loptam egy kis időt magamtól és felolvastam. Éppen ez ellen panaszkodtunk valakinek, erre *Déry* hirtelen oda ugrik *Murányinéhoz*: „No ha, mindaketten megcsókolnak, úgy én minden délután elmegyek s fölolvasok maguknak estig is; maguk varrhatnak, sőt szép könyveket is hozok" mondá. Én félre mentem onnan és csak annyit mondtam: jaj! Hallottam, a mint *Murányiné* mondja: „maga bolond, majd adok én magának csókot" s azzal elkezdette kergetni és jókat püfölt rajta. Mikor *Déry* elment, mondom: „no Tercsa mama, ha maga elfogadja, én nem tudom, mit csináljak." „De hát miért haragszol oly nagyon reá?" „Nem tudom, mondám, de kiállhatatlan a modora előttem." „No de az nem szép, hogy nagyon is visszataszító módon viseled magad irányában." „Ha látja, ne szóljon hozzám, ezt akarom - felelém; ne állja el utam, ha előtalál." Ha föl akartam menni a színházba öltözködni, éppen oda állott a lépcső aljára, mintha oda cövekelték volna és én nem mentem föl, míg ott állott. Már néha majd el is késtem, még se mentem, úgy nem szívelhettem.

Egyszer *Murányiék* elmentek hazulról, csak a gyerekek maradtak hon. Én megkérem, engedje meg a cselédnek, hogy délután mosson ki egy fehér mousselin ruhát holnapra színpadra. „Mutasd a ruhát." Mutatom. „Hiszen nem piszkos ez, csak egyszer volt rajtad, kivasalod és megvan." „Oh nem, nem, én így föl nem veszem, sokkal szebb lesz, ha ujra kikeményítik." „No, ha éppen olyan hiú vagy gyermekem, én már a cselédnek dolgot adtam, mosd ki szépen magadnak." Én nem tudtam mosni. Csak néztem rá félmosolylyal, hogy milyen lesz az, ha én mosom ki. „Jaj! azt is meg kell próbálni, a cseléd majd útba igazít; könnyen megy az." Ők elmentek és én hozzáfogtam a nagy munkához. Már ki is mostam s aztán kimentem az udvarra a kúthoz és vizet húztam magamnak a teknőbe. Igen forró nyári délután volt s én igen kimelegedtem. Mindent lehánytam magamról, csak egy fehér alsószoknyácskát nem, a nyakamon semmi: úgy öblögettem a fehér ruhámat. Egyszer csak nyílik a kis kapu s belép az udvarra... *Déry*. „Nem tudtam, hogy *Murányiék* nincsenek hon" és bement a szobába, elékiáltotta a gyerekeket... hozott nekik egy kendő körtvét. Én már most nem tudtam, hova sülyedjek. Be nem mehettem ruháimért, mert a szobában volt. Jól látott ő engemet, mikor jött, hogy ott állok a teknőnél, de akkor egy szót se szólott hozzám. Míg itt azon tünődtem, hogy hova lehetne elbujnom, hogy így meg ne lásson többé, egyszerre csak ott termett a konyhaajtóba s onnan nézett. „Már nagyon is fehér lesz az a ruha - mondja - éppen oly fehér, mint a maga nyaka." De én nem szóltam semmit, csak mostam, pedig már rég készen voltam; mostam, mostam mérgesen összeráncolt szemöldökkel amiatt, hogy miért szólt hozzám. Egyszer megdob egy körtével, de az nem reám esett, hanem a vízbe és telelocscsantotta arcomat vízzel. Elfordultam, hogy megtöröljem arcomat s mondom: goromba! „Mit, hát én goromba vagyok? No ezért fizetnie kell, ezt el nem szenvedem..." s mire észrevettem, körülkarolt s össze-vissza csókolt. Nem tudtam magamat kiszabadítani. „Takarodjék - mondám - én magát ki nem állhatom, sohase is állhattam ki." Egyszer csak elkezdi szörnyü komolyan és szeliden: „Röschen! édes Röschen, miért oly büszke, hideg és visszataszító csupán én irántam?" „Mert vissza akarom utasitani magát, mondom már, hogy nem szenvedhetem." „Ne tegye azt, lássa én becsületes ember vagyok és rég vehette észre, hogy én magát szeretem s becsületes szándékkal vagyok maga iránt. Szívemből szeretem és csak magával tudnék becsületes lenni." S míg ezt beszélte, oly szorosan tartott két kezénél fogva, hogy nem szabadulhattam tőle. Hiába! én egyebet egy kis jó indulatnál nem érzettem iránta, azt is csak

annyiban, minthogy most láttam legelőbbszer komolynak és csak annyiban, hogy nem futottam el, bár eleresztette már a kezemet, látván, hogy nem hajlok meg. „Isten őrizz! mondám, hogyan is jut ily vad gondolat az eszibe, hagyjon nekem békét...” s azzal ismét a teknőhöz mentem, ő pedig be a szobába, sapkáját fejébe csapta s mint a cseléd mondta, szó nélkül távozott... Ekkor megsajnáltam... Még eddig nekem egyetlen férfi se mondott egy szót se szerelemről... még eddig egy férfi se csókolt meg... nem éreztem semmit senki iránt és így nem tudtam magamnak megfejteni érzelmeimet. Nagyon kezdettem gondolkozni s a fölött aggódni, hogy éppen ez a *Déry* az a férfi, ki nekem legtöbbszer beszélt szerelemről... és talán csakugyan ehhez kell férjhez mennem, mert nem illenék, hogy más is szeressen, azért a legelsőhöz kell férjhezmenni a becsületes leánynak. És éppen ő az, kit ki nem állhatok! Oh csak *Murányiék* el ne mentek volna hazulról, nem mert volna megcsókolni! Ily gondolatokkal voltam elfoglalva s búsultam. A gyerekek se tudtak fölvidítni, hijában esdekeltek: „jó néni, Róza mama, hát nem szeret már minket?” Másszor összecsókoltam őket, most ott hagytam őket csevegni s csak magam elé néztem. „Hiszen jók voltunk, bent ültünk a szobában szépen.” Gondoltam magamban: bár most ne ültetek volna *szépen*, hanem rohantatok volna ki szokástokként, mint megannyi sárkányfiok, nem csókolt volna meg az a csúf ember...

Este felé haza jöttek *Murányiék*. Minő más elfogadásban részesültek, mint egyébkor! Máskor vidáman elővettem Tercsa mamát megcsókolni, holmiját elszedni. A sáskasereg nyomomban visítva. Most ott ültem egy szegletben: a gyerekek ugyan elugrottak tőlem (eddig ők is ott búsultak velem), de azt visongták; „mama! jó néni haragszik”. „Haragszik? Hát mi baj? Ahá! mondja *Murányiné*, magának kellett a ruháját kimosni! Hahaha! Kezdtek kacagni! Azt úgy kell! A fiatal leánynak mindent kell tanulni, hogy tudjanak magukon segíteni, ha a szükség úgy kívánja.” „Dejszen Tercsa mama nem kacagna oly vídáman, ha tudná mi történt.” „No tán csak nem volt valami baj, Lízi! kiáltotta be a főzőnét, mi baj volt a háznál?” „Semmi téns-asszony.” „Semmi? nohát mit beszélsz, te ostoba gyerek; majd megijesztettél, hogy valami kárt csináltak ezek a rombolók.” „Nem, nem, nem csináltunk semmi kárt, de mind, mind megettük a körtvét, mit *Déry* bácsi hozott.” „Úgy, hát itt volt *Déry* bácsi? No már most képzelem, te kis mérges pióca, azért van oly rossz kedved? No no, hisz az még nem nagy baj, ha itt volt.” „Igen, mondám, ha még csak annál maradt volna, hogy itt volt.” „No?” mondja *Murányiné*, szemeket meresztve. „Hát itt hagyigálkozott reám, amint ott mostam, aztán... én azt mondtam, goromba... akkor odaugrott és megcsókolt azzal a csúf bajuszával.” „Hohó, Rózsika, azt ne mondd - válaszolá Murányiné - mert neki igen szép kis fekete bajusza van.” „De nekem nem kell az ő bajuszos csókja. Már most Fáyékhoz se megyek többé soha.” „Engedjenek nekem is egy szót. Róza nem szépen bánik *Déryvel*; pedig ő becsületes és jeles fiatal ember s egy sincs a társaságnál, kit hozzá lehetne hasonlítani. Eszes ifjú és minden leány szerencsés lehet, kit ő veszen nőül.” „Ugyan akárkit, csak engem ne” mondám. „De örülhetnél, ha elvenne” feleli *Murányiné*. „Óh! mondám, én sohase megyek férjhez.”

Ilyen vitatkozások történtek róla, még mielőtt *Dérynek* tán csak eszébe is jutott volna valami komolyabb szándékáról nyilatkozni. Így gondoltam én. De mentől többet beszéltek nekem róla, annál idegenebbnek éreztem magamat irányában. Ez így tartott egy ideig. Végtére mégis csak kénytelen voltam *Fáyékhoz* ebédre menni. Ott legelőször is a leányok fogtak körül, azután az öreg úr. *Déry* távol tartotta magát tőlem és komolyabb is volt, mint egyébkor. Ez nekem inkább tetszett, mint mikor körültem ugronckodott. Úgy érzettem, mintha nem is oly nagyon irtóznám jelenlététől, miután mindenki csupa dicsérettel halmozta el őt, akárcsak összebeszéltek volna.

Ő híven eljárt *Murányiékhoz* fölolvasni; én gyakran ki-kimentem a szobából, kivált ha olvasás közben reám irányozta szavait. Én mitsem akartam elérteni. Egyszer, midőn egy ily alkalommal visszamegyek, azon lepem meg őket, a mint a szobába léptem, hogy *Déry* összetett kezekkel ott áll és mondja: „Tercsa mama! az Istenre kérem, szóljon.” Azzal *Murányiné*

elkacagja magát és így szól: „Jól van, jól, csak menjen, maga sült bolond.” *Déry* leeresztette kezét s elhallgatott, a mint engem meglátott s elpirult. Én semmit se gondoltam, minthogy bolondoskodtak. Az olvasás folytatódott. Végre *Murányi* is hazakerül. *Déry* elment. Midőn magunkra maradtunk, elkezdi *Murányiné* egész komolysággal a férjéhez szólván: „Édes Zsigám, nem is álmodtam, hogy *Déry* csakugyan komoly szándékkal van a mi Rózánk iránt; de ez a balga leány oly jéghidegséggel viseltetik iránta, hogy nincs bátorsága előtte nyilatkozni. Engem kért, összetett kézzel s rimánkodva, hogy legyek az ő őrangyala s beszéljek Rózával.” Ekkor *Murányiné* elővette minden auktoritását és mondá: „Édes Róza! legyen maga okos és vetkőzze le magáról azt a hideg közömbösséget szegény Pista iránt. (Ők te-barátok voltak.) Hiszen engem rég zaklat, de csak azt gondoltam, magától is megjön az esze Rózának. Én nem szeretek rábeszélni, de lássa Róza, egyszer csak férjhez kell menni. Higyje meg, ily becsületes ifjút soha se talál, még ha lámpával keresi is.” „Hiszen ha hozzá kellene mennem, előbb még szeretnem kellene - felelém; - de én nem szeretem.” „Óh, majd megszereti, ha jobban megismeri.” Ezzel odamentem *Murányiné*-hoz, megfogtam két kezét. Igen föl voltam indúlva s mondám: „Kedves, jó, egyetlen Tercsa mamám, csak maga ne kérjen, ne unszoljon soha engem! Igérje meg.” „Édes leányom, én rábeszélni nem akarlak, de azt se tagadhatom meg tőle, a mi igaz. És ő oly nagyon kért engem. Úgy nyilatkozott, hogy ő boldogtalan lesz, ha te hozzá nem mégy, vagy ha mást szeretnél.” „Én nem szeretek senkit, de őt sem. Hiszen azt tudná Tercsa mamám, ha én valakit szeretnék. Aztán még lány se voltam... de meg férjhez se megyek soha.” „Hiszen nem is kívánja ő, hogy éppen mindjárt hozzá menj, csak ne taszítsd vissza, hagyd remélni.” „Reméljen, ha akar,” mondám kedvetlenül, s ezzel vége lett a vitának.

VI.

Vida László lemondása. - A magára maradt társaság. - Mérey Sándor intendánssága. - Ozsonna Mérey consiliarusnénál. - Méreynéről. - Mérey Tóni első megjelenése. - Ki ő? - Tóni pártfogásába ajánlják Rózácskát. - Az ozsonna. - Családi kép. - Ének és meghívás. - A jóizlésü Tóni. - Déryt megszeretik. - Használhatósága. - Jelenet Fáyéknál. - Déry megkéri Rózácska kezét. - A mama föltételei. - Rózácska szánja Déryt. - A mama kiköltözteti Rózácskát. - Csekóék és a Beleznay-kert. - A flótázó Déry. - Valami a keresztatyusról. - A kis vakocska. - Déryt bevezetik és megszeretik itt is. - A mama még mindig ellenkezik. - Vida Dérynek hivatalt ád. - Rózácska nem akar a színpadtól megválni.

Vida úr végtére megunta a sok kocsizást Törtelről Pestre, Pestről Törtelre, aztán otthon is szeretett volna lenni szép kis fiatal nejénél, de a színházba járni s a színészettel foglalkozni is szeretett volna... mégis győzött a szép nő s lemondott az intendantiáról s haza ment lakni Törtelre. Eltávozásának alkalmasint az is oka lehetett, hogy szörnyü sokat költött. Nagyon spendabel volt s otthon nem lakván, a jószága rendetlenségbe jött s rendbe kellett magát szedni. Most már a társaság magára volt hagyva s csak az idősebbek u. m. *Benke*, *Murányi*, *Láng* kézenfogva vezérelték az ügyet. De azért *Vida* úr nem hagyott föl egészen velünk. Ahányszor Pestre jöttek, mindig eljöttek a próbára is. Ott tudakozódtak mindenről s ott töltötték az időt velünk az egész próba végeztéig. A neje nekem mindig hozott valami ajándokot magával.

De most már mégis kellett gondoskodni egy intendánsról, ki a társaság ügyét kormányozza.

Arról már nincs világos tudomásom, hogy a társaság-e vagy más valamely pártfogó kérte föl *Mérey Sándor* nagyságos urat. Ő valami igen nagy hivatalt viselt. De hogy mit, bizony már az kiment az eszemből, minthogy az ilyenekkel mitse gondoltam. Titkos tanácsos volt-e, administrator-e vagy mi? Nekem elég volt tudni, hogy ez nagyságos úr volt.

Azonban az édesanyja *Mérey consiliárusné*, ki egyszersmind keresztes dáma volt, egy napon cédulácskát küldött hozzám egy inas által: hogy délutánra szívesen lát ozsonnára. Délután eljött értem az inas. Mentem föl a lépcsőkön, az inas kinyitja előttem a szárnyas ajtót. Jaj! de megijedtem... ez volt az ebédlő. Még én eddig ilyen teremben nem voltam. Az asztal már terítve volt. Ragyogott az ezüst tea- és kávéteríték, valamint a különbféle szép porcellánon a sütemények előmbe. A fal mellett állt a szép nagy zongora, a falon gyönyörü képek, sok, sok! Több díván s szék, de egy lélek se a teremben. A szép szőnyegek két, három ajtó felé vezettek. Egyen megálltam, az inas is. Gondoltam, majd kijön valaki. Ránéztem az inasra, ő is rám, s akkor az ujjával egy szép fehér szárnyas ajtóra mutatott, mondván: ide tessék, itt van a nagyságos asszony. Az inas kinyitotta az ajtót, félve, szégyenkezve léptem be. Mert először mentem *Murányiné* nélkül ily nagy helyre. Csakugyan ily fényes termekben nem voltam még... a padimentom viaszszal fényesítve. A mint beléptem, megálltam s azt gondoltam a körülményekből itélve, hogy legalább is selyembe fog egy dáma kevélyen előmbe lépni. Hát, egyszerűen, háziasan öltözve egy igen idős dáma igen, igen kellemteljes mosolygó arca bólintgat felém, és sötét nagy szemei csupa szelidséggel tapadtak reám. Ez egy kedves, megnyerő arc volt, és mégis mily méltóság ült homlokán. Látszott rajta ily öreg létére is, hogy igen-igen nagy szépség volt valaha. Míg oda értem - mert nem mertem mindjárt megindulni - s a mint reá néztem, azonnal megismertem, hogy ez *Mérey Sándor* édesanyja. Éppen olyan vágású ajka volt, mint a fiának. És *Mérey* úr igen-igen szép férfiú volt s igen meglátszott rajta, hogy nagy úr. Én tehát az ajtóban megálltam s csak meghajtottam magamat. De az öreg dáma megszólalt, - oly kellemes hangon oly szép tiszta magyarsággal, melyből megtetszett mindjárt, hogy itt *nem német tón* uralkodik, ámbár kitündöklött az arisztokrácia minden zugból: - „Jőjjön csak közelebb kis Róza... úgy hívják, ugy-e?" „Igen, nagyságos asszony,"

mondám s megcsókoltam kezét. De mikorra fölemelkedtem, már akkor körülfogott két fiatal kar. Ismét egy különös bájos alak, melynek két fekete, vigyorgó, kancsal szeméből a pajzánság vidor szikrái löveltek reám. Átölelt, magához szorított és össze-vissza csókolt. Én azt se tudtam, mit csináljak. Nem mertem visszacsókolni, pedig szerettem volna, csak visszamosolyogtam s mondtam a dámához fordulva: „Nagyságos asszony, méltóztatott velem parancsolni?" „Kértem édesem, mert ez az örökösen kacagó perpetuum mobile rég nem hagy már békét, s én is kivántam közelébb láthatni, megismerni a kis Rózát. Maga a *Tóni* kedvence." Az öreg dáma csak úgy hívta „leányom," de *Tóni* nem volt leánya, hanem testvérének a leánya, ki korán halt el s a kis árva *Tónit* a konziliárusné fogadta örökbe s nevelte föl. Ezt én csak később tudtam meg. *Tóni* oly kedves és megnyerő, oly bizalmat gerjesztő és igen művelt egyéniség volt, hogy még máig se találtam sok hozzá hasonlót, pedig mondhatom, Kolozsvárott és Kassán sok grófi háznál voltam otthonos. Sok grófnő és comtesse, szeretetreméltó, műveltséggel tündöklő, szívélyes, gyermekded ölelése között, játszadozva élveztem magas társalgásukat. *Tóni*-ban ez mind összpontosulva volt s ezenfölül valami sajátságos vonzerővel birt, minek ellent nem állhatott az, ki csak egypár órát töltött társaságában. Nem volt ő többé tizenhat éves, de nem is sokkal idősebb. Hozzájárult többi tulajdonaihoz műveltsége. Volt nagy világa, elegáns, ízlésteljes öltözködése, szüntelen vidám jókedve és szívjósága. És ő mindig oly szépen tudta hollófeketeségü, szép nagy haját alkalmazni, hogy fekete szemei csakúgy villogtak ki a fürtei közül. Igaz, hogy kancsal volt, de nem az a visszariasztó, nagy kancsalság volt szemeiben, mely fájdalom elrabolja némelyeknél az arc kellemét. De minthogy örökké vigyorgott, hát a szemei is mindig vigyorogtak és ez különösen kedves kifejezést kölcsönzött különben szabatos arcának.

Későbbi ismeretségünk folytán mondja egyszer: „Látja Rózácska, mily kancsal vagyok én." Mondom: „De jó, hogy kancsal; nem is volna oly szép, ha nem volna kancsal a kisasszony."

Ők azelőtt régen mindig a német színházban tartottak páholyt, de jó darab idő óta fölhagytak vele s a magyaroknál béreltek páholyt. „Édes kis Róza - mondá a dáma miután némi kérdéseket intézett hozzám a színház körülményeiről - *Tóni* magát igen szereti. Csak fogadjon neki szót, ő értelmes leány, maga tőle jó izlést fog tanulhatni és sok mindent, a mire még magának szüksége van a színpadon." Én reá néztem Tónira igen nyájasan és nem tudtam egyebet felelni, csak mondám: „Azt látom! Oh vegyen a kisasszony pártfogása alá és nagyon szófogadó és tanulékony leszek." Ekkor ismét megcsókoltam az öreg dáma kezét.

Tóni csengetett, jött az inas; az ozsonnát, kiáltott *Tóni*. Gyerünk addig a zongorához. A dáma fölkelésében volt valami csendes méltóság. *Tóni* oda ugrott, karonfogta s vezette, én hátramaradtam s utánuk mentem. De *Tóni* mint egy kis sajtkukac visszapattant, megfogta kezemet s így vezetett kettőnket. Mindenből kitünt később is, hogy *Tónié* a hatalomszó, az *igen* és *nem* fölött. Amint mentünk, mondja a dáma: „Rózsika, hozza el kérem a tobákszelencémet, ott hagytam az asztalkán." Visszamentem s vittem s a mint leült, oda kellett tennem az asztalra, a tányérja mellé. *Tóni* súgta az asztalnál: „Jó jel, ez előszó arra, hogy mamánál nagy kegybe esett." S úgy is volt. Mindennap úgy kellett oda mennem, mint haza.

Midőn le akartunk ülni, akkor bámultam el, hogy de sokan összvegyültünk. Jött legelőbbszer egy magas, szikár öreg úr, nagy méltósággal lépdelve előre, kézen fogva egy gyönyörű kis virgonc, valami tiz éves fiúcskát, ki oda szökelt a dámához, kezet csókolt s mondja: „Kómama (Grossmama) jól tanultam." „Értem, mondá a dáma mosolyogva és rám nézett, folytatván: ez azt jelenti, hogy sok cukor legyen a kávéban." Jött a praefectus és jött még egy özvegy báróné, ki elszegényedett s a háznál kegyelemkenyeret evett. Midőn mind összvegyűltek, mondá a dáma az öreg úrhoz fordulva: „Ugy-e megleptem magát, édesem. Nézze, ide teremtettük a mindnyájunk kis kedvesét." Én meghajtottam magamat. „Hozta Isten, hozta Isten" - mondá hidegen, mintha nem is közibük tartozott volna. Látszott rajtuk, hogy

*le*ereszkedik. Gondoltam, ennek nem sok kedvese lehet... azonban nem is igen vették igénybe az ő társalgását. Mindent meghallgatott, és ha *Tóni* elménckedett valami fölött, el is mosolyodott, de hármat se szólt mindösszve. A kis Sándor (úgy emlékszem, hogy Sándornak hívták), *Mérey Sándor* úrnak fiacskája volt; a nője meghalt s nagyanyja nevelte föl. Mintha nagyanyja arcából metszették volna ki, úgy hasonlított ez is hozzá!

Ozsonna végeztével zongorához ült Tóni s nekem népdalokhoz accompagneirozott. Egész estig nem eresztettek haza, a consiliariusné igen jól mulatta magát. Végre már mégis csak haza kellett mennem, de meg volt határozva, a napiparancs: próba végeztével mindig őhozzájuk kellett mennem rapportra, hogy mit játszom, mibe fogok öltözni? *Tóni* kisasszony volt az én journálom; ő rendezte öltözékeimet; ő szabta s varrta a legizlésesebb draperiákat. Meg kell vallanom, hogy izléssel öltözködni csakis tőle lehetett tanulni. Három nap is eldolgozott arany, ezüst, réz foliókkal... fölékesítvén hercegien fényes, uszályos *tüll*ruháimat; mert még akkor nem igen fedezték a drága bársonyuszályok kicsiny alkatomat. De *Tóni* olcsó kelmékből össze tudta nekem készíteni és tanácsolni is szerepeimhez a legjellemzőbb öltözékeket. És mindig én voltam a legszebben s ízlésesebben öltözve. Midőn az efféléket elvégeztük, zongorához ült *Tóni* s énekeltünk. Én népdalt tudtam sokat s ő a zongorán kísért. Így mulattattuk gyakran az öreg dámát s ő abban gyönyörködött. Én ott ebédeltem, ott vacsoráltam, ott háltam, ott reggeliztem, ha úgy hozta kedvünk.

Mérey nagyságos úr igen megszerette *Déryt*, minél jobban megismerte, mert őt mindenütt ott lehetett látni. Minden helyet, hol hiány volt, *Déry* pótolt ki. Ő muzsikai tehetséggel bírt, bár semmiben se volt virtuóz. Ha az orchestrumban hiányzott a flóta a próbán, már ő odaugrott s flótált; ha elkésett a klarinétos, egész passzióval végig klarinétozott; ha a violoncellista megbetegedett, már ott termett a violoncello mellett; ha a nagy brúgos fáradt ki, oly dühösen esett neki és cibálta a vonót, hogy azt gondoltam ketté töri. Hát a nagy dobot! Ha hozzá férhetett, az egész zenekar rémületbe jött, sőt mi is a színpadon. Féltünk a megsüketüléstől, oly borzasztólag meghányta. De ő ott se nyugodott meg, hanem fölmászott az úgynevezett *Schnürboden*-re s húzta föl a függönyöket, erővel kivette a köteleket a decoratorok kezéből s aztán lejött tele porral, pókhálóval földekorálva a fekete frakkja, aztán ugrott le az orchestrumba, leült a zongorához s adta a taktust a kardalnokoknak a kis taktusütővel. Ily nyugtalan természet az én tetszésemet nem nyerhette meg. Midőn Tóni kérdezősködött, hogy ki tetszik nekem a legjobban az ifjak közül és hogy udvarol-e nekem valaki, mondom: „Oh senki se; nekem nem is kellene senki; csak az a csúf *Déry* hagyna nekem békét, de mindig sületlenkedik és én boszankodom." „Oh ne szeresse azt a csúf Déryt," mondta. „Bizony nem is, még ha mondanák sem."

Ott vagyunk egyszer a többek közt *Fáyéknál*, *Déry* is bent volt, de igen bús volt s nemsokára eltávozott. Midőn *Déry* elment, ismét előveszen engem az öreg úr: „No, édes kis Rózsikám, látja, ez a szegény Pista milyen bús, kedvet nem tudunk belé önteni, máskor pedig mindig ő volt a kedvderítő. Mutasson eránta egy kis jó indulatot." „Én többet nem mutathatok, mint a mennyivel bírok, én nem tudom hazudni azt, a mi nem igaz." Haza mentem. Alig teszem le kalapom, jön *Déry* nagy komolyan előmbe s nyilatkozik. Kér mindenre, mi előttem szent, hogy menjek hozzá nőül. „De - mondom - hogy menjek én magához nőül? Először nem szeretem; másodszor egy csepp kedvet se érzek a férjhezmenetelre; harmadszor még leány se voltam; negyedszer nekem anyám is van, ki sorsom fölött határoz." „Nem is kívánom, kedves Röschen, hogy mindjárt jőjjön hozzám, de csak bátorítson engem, hogyha férjhezmenendő lesz, nem megy máshoz férjhez, csak hozzám. Én úgy viselem magam, hogy maga engem szeretni fog és ha mama bejön, én megkérem magát tőle." Mondom: „Majd megválik" s azzal elfordultam. Jött be *Murányiné*, *Déry* ismét körülfogta, hogy segítsen kérni. „Bizony nem segítek - mondja - vívja ki magának, ki mit bírni akar."

Hozzá is fogott *Déry* ismét és ismét zaklatni. Végtére már az ő és mások unszolására annyira vitt, hogy magam is elhitettem magammal, hogy talán szeretem... s beleegyeztem.

Bejött anyám s *Déry* megkért tőle. Jaj! de itt nem remélt ellenszegülésre talált. Legelőbbszer is anyám nem szimpatírozott vele és a szerencsétlen *Déry* keztyü nélkül talált oda jönni. (Nem szerette a keztyűt a kezén és mindjárt a zsebébe dugta.) Kérdi anyám tőle: „Házasodni akar az úr? Hát mire, ha szabad kérdeni?" *Déry* zavarba jött. „Hiszen van kenyerem." „Igaz! a feleségének is volna egy darabka mára, de hát holnap? Nem uram! én gyermekemet komédiás számára nem neveltem. Fiatal komédiás, öreg koldus. Nekem személye ellen nincs kifogásom, én nem ismerem. Ha az úr valami hivatalban volna és leányom szeretné, én nem ellenzeném. Ha biztosított állomása volna, érti az úr! De így, engedjen meg, leányom nem lehet az úré." Beszéltek eleget anyámnak *Déry* érdemei felől, nem használt semmit. Mikor *Déry* elment tőlünk, legelőbbszer is azt kérdezte anyám fitymálva: „miféle suszterlegény lehetett ez, hogy midőn asszonyságok elébe jön, keztyűje sincs?" Szegény jó anyám egy kissé arisztokrata gondolkozásu volt és mindenkitől megkívánta a még boldogabb sorsában megszokott tiszteletadásokat.

Anyám nem soká mulatott Pesten, haza ment azon kemény meghagyással, nehogy közelebbi ismeretségbe ereszkedjem *Déryvel*. Ő azt nem szeretné megtudni, hogy akarata ellen cselekszem. De én már szegény *Déryt* igen kezdettem szánni. Ő híven eljárt hozzánk, én már nem is ellenzettem. Ismeretségünk bizalmasabb színt kezdett ölteni. Ő nem szünt meg rimánkodni, hogy csak máshoz ne menjek nőül. És én megigértem.

Anyámat azonban a nyugtalanság nem engedte sokáig otthon ülni s ismét csak azt vettük észre, hogy Pesten van. Ekkor látta, hogy *Déry* mindennapos nálunk és én nyilatkoztam is előtte, hogy *Déry* nem szünik meg azt remélni, hogy anyám beleegyezik végtére, mivel én is már megigértem, hogy hozzá fogok menni nőül. Erre anyám lármát ütött és az lett a következése, hogy engem elvitt *Murányiéktól* és a *Grassalkovich* herceg kasznárnéjához adott kosztba és szállásra, ki keresztanyám volt bérmálásról s ki nagyon szívesen elfogadott és ugyan szorgalmasan őrzött is. Volt ugyanis két kis leánya és két nagyobb fia s midőn a próba végefelé járt, már ott állt a két kis oskolás őrangyal, hogy haza kisérjenek. *Dérynek* nem volt szabad velünk jönni s csak úgy távolról kullogott utánunk nagy búsan.

Akkor *Csekóék* (úgy hívták keresztapámat) az Öt pacsirta-utcában laktak, mert a Barátok-utcájában lévő Grassalkovich-házban nem volt elkészülve a tisztilak és így *Csekóék* addig a maguk házában laktak. De a szerelem találékony, a mire az öregek nem is gondoltak, - meg én se - hogy miként láthasson ő engemet, midőn nincs előadás. Hátul a *Beleznay-kertben* volt egy, csupa mohoskás kövekből összerakott eremitage. Ez a remetelak-forma éppen a mi udvarunk oldalkerítéséhez támaszkodott. A *Beleznay-kert* nyilt kert lévén, szabad volt bárkinek is bemenni. Egy estve, midőn vacsoránál ültünk, egyszer csak flótahangot hallok a szép holdvilágos estvén. Én megrezzentem, de nem árultam el magam, hogy egy kedves dallomat hallom flótázni s az engem illett. A gyerekek fölugráltak s a vacsorát végezvén, mi is kimentünk s letelepedtünk egy nagy kőpadra. Ott ült szegény *Déry* az eremitage tetején. Nem ismerték meg, mert, mintha nem ide szólna a flótázás, egészen oldalt fordult. És ez sok ideig ismételtetett s néha fél-éjfélig is ott ült a szerencsétlen flótás, de én nem mehettem ki a keresztmama szobájából, hogy egy szót szólhatna vélem. Egyszer a keresztanyámnak el kellett utazni a hazájába, ügyeit igazgatni s csak az úrra, gyerekekre, cselédekre volt bízva minden. Az úr (ő volt az, ki a házzal legkevesebbet gondolt) igen barátságszerető és mindig vígkedvü volt. Tőle senki se félt a háznál; a gyerekek is mind pajkosabbak voltak, ha csak ő volt otthon. Egy estve, midőn a flóta megszólalt, a legnagyobb fiú valahogy oldalt a palánkon fölmászott és a flótás frakkjába kapaszkodott. Az visszafordúl s egymás szemébe néznek, mint egy fiatal s öreg bagoly. „Ni, ni, ni, hát *Déry* bácsi az, a ki oly szépen flótál?" „Csitt,

csitt, kis barátocskám, ne árulj el." „Jaj, nincs itthon a mama, csak atyus, jőjjön le, jőjjön le!... Atyus! atyus! *Déry* bácsi a flótás." Ezzel odamentünk. „Ugyan öcsémuram, mi az ördög vitte oda?" „Hát csak szeretek a magasban flótázni esténként." „Jőjjön le." „Nem mehetek itt, hanem majd kerülök." „Úgy is jó." És a gyermekek kirohantak az utcára eleibe s úgy vezették be az esti vendéget győzelemmel. Az öreg úr piros jó kedvében elkiáltotta magát: *„warum soll man schlecht leben? Húzd rá.*" Ez volt a keresztatyusnak a témája. Ezt ő a hányszor csak valaki jött vagy valamelyik a gyermekei közül eleibe futott (a kicsinyeket fölemelte a levegőbe) mindig mondta: „warum soll man schlecht leben? Húzd rá!" Ezt húszszor is elmondta egy nap. Volt egy picinke, két éves leánykája, egy kis vakocska. Ha az atyja valahonnan haza jött, mielőtt csak szólt volna s csupán a lépteit hallotta, megismerte és elkiáltotta magát: (még nem tudta jól kimondani a szókat) „wajum szoj man sjecht leben? Húzd já." Ennek a kis leánynak bámulatra méltó tapintata volt, különösen arányomban. Engem véghetetlenül szeretett. Ő volt az én kis védencem, én okoztam neki legtöbb kínt, mert én fújtam mindig a szemébe a cukros vegyítéket az orvos rendelése szerint. Ő azt senkitől se hagyta, csak „józsika, józsika fújja." Miután már rég elmentem tőlök lakni s férjhez is mentem, ha oda jöttem látogatóba, nem szóltam semmit, de amint beléptem az ajtón, csak hallgatódzott, fél fülét felém fordítá s elkiálta: „józika, józika, a józika szagja", futott felém, átölelt s mondá: „wajum szoj man sjecht jében, húzd já." Nagyobbik testvérkéje, Lilla, zongorázni tanult. Ahogy legelőször meghallott egy dalt, a mire a zongoramester Lillát tanította, Lilla még nem tudta jól, már ő eljátszotta ugyanazt a zongorán; megnevezett minden hangot, a mint a csepp ujjával reája ütött a clavisokra. Ezt mindenki csudálta s én úgy is hívtam őt „te kis csuda." A mit csak tanult Lilla, ő mindent hamarább eljátszott a zongorán és elénekelt mindent, a mit én danoltam otthon.

Déry tehát be volt vezetve s atyus igen megszerette. Sok anekdottát beszélt el viális protektorának s ez neki tetszett. „No öcsém uram! most már tíz óra, feküdni megyünk. Szervusz... hanem mindennap szívesen látom." Természetes, hogy ezt *Dérynek* nem kellett kétszer mondani. Minden nap eljött. Egy délután éppen ott volt *Déry*, nyílik a nagy kapu, haza jött keresztmama. Jaj nekem! mondám. Eleibe mentünk mind, *Déry* is oda sietett, mintha mindig ismerte volna. Segített leemelni a kocsiból. Keresztmama csak nézett rá: ni *Déry* úr! s rám nézett. Mondom: „engedjen meg édes keresztmama..." *Déry* elkezdi nagy tréfásan: „tessék megengedni; bizony Isten nem magamtól jöttem... engem húzott ide valami, elmondhatom, hogy engem a gyerekek cibáltak be egy estve... azért most őket léniázom. De jobbak is azóta s nem oly pajkosak." Ez csakugyan úgy volt. Atyus igen megszerette s mint instruktor tanította a fiukat, így hát bátran járt oda *Déry*. Keresztmama se volt valami zordon kedélyü nő, sőt szeretett víg lenni. „No - mondja - veszett nép az a szerelmes nép, az ördögöt is reá szedné" s kacagott jóízüt... „No hiszen nem csuda, hogy a *Hurbos Firit* egy játékban egy furfangos ifjú szokta játszani, de ért is a rászedéshez."[4]

Anyám bejött s látja a spectaculumot, a mint nevezé. Beszéltek neki eleget, hogy ne ellenkezzék; hogy mennyire összeillünk s mily becsületes ifjú. Én is kértem, *Déry* is újólag megkért. „Nem, nem, nem és soha nem. Komédiásnak nem adom a gyermekem. Egészen más, ha hivatalban volna. De így sohasem", ez volt utolsó határozott szava, midőn kocsira ült, haza menendő.

Egyszer *Murányiéknál* vagyok látogatáson. *Déry* is ott volt s kilép be: *Vida* úr! Előbeszéljük körülményeinket s hogy anyám nem akar hozzá adni, mint színészhez, hanem ha valami hivatalba vagy állásba volna, „No édes *Déry*, ne búsuljon, megvan. Én két napig mulatok Pesten: pakkoljon összve, viszem ki magát Törtelre tiszttartónak. Ennyi s ennyi lesz a

[4] Hurbos Firi nem más, mint Fritz Hurlebusch magyarosítása, Kotzebuenak Der Wirwarr c. bohózatából, melyet *Nagy zürzavar* cimen, egy emberöltőn át adtak a magyar szinpadokon.

fizetése, ennyi a deputátuma, ebből egy fiatal pár megélhet.” Én arra hirtelen azt felelem: „a színházat is kiviszszük? mert én nem megyek sehová a színháztól.” Erre megint kétségek támadtak *Déry* részéről: „hogy a kit az ember szeret, akárhová elmegy vele.” De én mondám „akárhova nem, de a színházhoz igen.” „Hiszen ha egyszer megesküdtek, megint vissza jöhet *Déry* a színházhoz. Csak maga pakkoljon, én viszem” és *Vida* úr elvitte *Déryt*. És én? Egy cseppet se bánkódtam utána és ez rossz jel volt!

VII.

A nagy német színházról. (1812) - A magyar társaság a megnyitás estéjén. - Rózácska hogyan marad távol? - Egy új imádó a szemhatáron. - Bacsó látogatóba jön. - Egy hárompróbás gavallér e korban milyen volt? - Fáyék fölháborodása. - A megigért menyasszonyi ruhát behozza Vidáné. - Hogyan jutottak e ruhákhoz? - E ruhák leírása. - Bacsó vallomást tesz. - A mama újra Pestre jön. - Murányiné jellemzése. - Murányiné megkéri Róza kezét Bacsó számára. - A mama öröme. - Elköltözés Murányiékhoz. - A fizetésemelés haszna. - Bacsó bálba viszi Rózácskát. - Fáy Zsuzsa megfenyegeti Rózát. - Lemondó levél Déryhez. - Bacsó útra készül. - Déry váratlan megjelenése. - Déry ismét színésznek áll be. - Rózát lebeszélik a férjhezmenetelről. - Déry ismét beáll fölolvasónak. - Vass Pista. - A debreczeni levél. - A vőlegény fölülteti Rózácskát. - Déryért közbenjárnak. - A mama ellenszenve.

Most már fölépült és elkészült minden a nagy német színházhoz; a fölszerelés és minden megtörtént s bevégződött és a *Rondellával* a németek *ki*- a magyarok *be*húzódtak. Most már nagyon messze lett volna nekem az Öt pacsirta-utcából a dunai színházba járnom, azért ismét az asztalosékhoz mentem kosztra, szállásra, mert a leányok igen hívtak magukhoz.

Midőn a német színházat megnyitották, az nagy pompával történt, úgy, hogy a magyar társaság minden tagjának föl kellett öltözni, mind mind magyar díszöltözetbe: a férfiak kardosan, a nők mind díszes uszályos öltözetben. Ott álltak kétoldalt s midőn a függöny föllebbent, énekelték a hymnuszt. Előtte való napon fölrendelték az egész társaságot a próbaszobába. Ott adatott ki a rendelet az intendáns úrtól, hogy egy személy se hiányozzék, de mind föl legyen öltözve magyarba. Mikor hazafelé jöttünk, csakúgy odavetve mondám: „hát a magyar statisztája legyen a németnek?" Mondák ott többen - „hát? hogy a német annál nagyobb pompával nyissa meg színházát. Jaj! ez azért van, minthogy *Mérey* Sándor *Czibulkánénak* udvarol s ezáltal is bebizonyítja neki hódolatát." *Czibulkáné* volt akkor a németek első énekesnője és a közönség kedvence. Szépen is énekelt és jól játszott az operában. Én nem szóltam semmit, mentem haza, de kész volt nálam a határozat, hogy nem lát engem holnap a német színház. - Este már rosszul kezdettem lenni, nagy főfájás ellen panaszkodtam. Gondoltam, hogy reggel majd orvost küldenek, azért fekve maradtam s ittam az izzasztó bodzaherbateát. Mégse voltam elég lázban. Elkérettem a színház orvosát s panaszkodtam, hogy igen megterheltem a gyomromat és csak hánytató segíthet rajtam. Megkaptam a hánytatót s a mit máskor fizetésért se vettem volna be, mert úgy irtóztam tőle, azt most keservesen lenyeltem, szintúgy gyöngyözött a forró verejték homlokomról s még amellett, az orvos rendeletéből, csupa szeretettel öntötték belém a leányok a sok meleg vizet, hogy igazán majd nagybeteg lettem, de nem voltam a németeknek statisztája.

Így folytak a játékok, a német színházat többen látogatták, míg az újságával el nem teltek. Már Déry eltávozta után is eltelt egypár hó, egyszer *Murányi* hozzám jő látogatóba s megkér engem, hogy van neki egy igen jó ismerőse még Debreczenből s most az már több ideje, hogy Pesten lakik s a Kigyópatikában „subject", ő látott engem játszani is, mert mindennap színházba jár, de gyakran lát a patika üvegajtajából is, midőn arra járok. Igen megtetszettem neki s kér, vajjon elfogadom-e látogatását, ha tisztelegni akar? Én olyan nagy bárgyu voltam még akkor az ilyes dolgokban, hogy nem tudtam felelni, csupán azt mondottam nagy ijedten: „Oh, az Istenért *Murányi* úr! hogy is gondol olyat? Hiszen nem jöhet már én hozzám látogatóba senki." „Miért?" „Hát csak azért, vagy nem tudja, hogy én már *Déryhez* megyek férjhez s így nem szabad senkinek se hozzám jönni." „Jaj, nagy csacsi maga, kis Róza! Még abból lesz is valami, nem is. Mama azt nem engedi meg soha. Aztán azért lehet látogatókat elfogadni, ha már jegyet váltottak volna is, no de még az nem történt meg és ez egy igen becsületes ifju s igen szép fiatal ember. Nem válik magának szégyenére, ha elfogadja látogatását, ő nem jön

magához rossz szándékkal." „Nem, nem, nem, mondám, én azt nem tehetem." „De legyen magának esze, hisz azzal nem követ el semmi rosszat, ha elfogadja látogatását. Ha tízet, elfogad is, csak aztán meg ne szeresse, tudja-e?" „Nem, nem, addig, míg *Tercsa* mamától meg nem kérdezem, hogy illik-e?" S úgy lett. Elmentem, mondom „*Tercsa* mama! nem illetlen az, ha én idegen férfi látogatását elfogadom *Déry* távollétében?" „Miért volna? Az egy becsületes látogatás, aztán hiszen nem is vagy még lekötve." Gondolkoztam; „nohát nem bánom" mondám.

Másnap, éppen egy nagy ünnep alkalmával nem játszottunk. Kopognak. Benyit *Murányi*, bevezet egy gyönyörü szép fiatal embert: „*Bacsó Bálint* Debrecenből. Jó barátom, tiszteletét kíváta tenni édes Róza." „Örülök..." de én többet nem tudtam mondani. „Én közelebb óhajtottam megismerni a kisasszonyt, ki a színpadon oly bájlón tudja adni a szendeséget. Utaztam külhonban is egy keveset, de valóban meg voltam lepve". Ezen beszéd alatt én is egy kissé összeszedtem magamat s felelém: „és most egészen kiábrándulva találhatja magát *Bacsó* úr, midőn látja, hogy más ábrázatot mutat a *színpad* és egészen mást az otthon és így megbánhatja magában, hogy a Kígyó patikától idáig utazott". „Engedelmet, sőt ellenkezőleg. Meggyőződtem arról, hogy csupa természetességet láttam ott, hol különben minden színlés". Még beszélgettünk egyet mást, de nem soká mulatott, s kért, hogy szabadjon többször is tiszteletét tenni. S én elfogadtam.

De már most nem mulaszthatom el leírni ezen ifju alakját. Amint az ajtón belép, kalapját leemeli s majd sarkig érő, nagy galléru köpönyegét az ajtónál álló székre teszi. Valóban elbámultam szépségén. Előbszer az a gyönyörü fej, melyen mindjárt meglátszott a fodrász keze. Csakugyan minden nap fodrászszal frizíroztatta magát, oly rendbe voltak szedve a fekete hajgyűrűcskék homloka körül. Szép kék szemei szelíden mosolyogtak magas homloka alól. Arcszíne oly szép s a gyenge pír úgy ült két arcán, mintha egy edény tejhab közé egy nyilt rózsát dobnának. Szép volt, igen szép, de hát még az az elegáns csinosság! Az nekem igen tetszett. Öltözete: fehér selyem strimfli, csattos cipő, térdig érő, fekete bársonybugyogó, oldalt fekete szallaggal, csokorra kötve; fehér atlasz mellény s a sapódli a mellény alól csak igen keskenyen kibújva, valamint kézellőjén is; fehér keskeny nyakra való... szép termet... valóban nem tagadhatom, ez ifju igen megtetszett nekem. Arcán a valóságos szelídség honolt és még azon felül szép piros ajka... és oly kellemetes hangzásu volt a szava, melyet jól esett a fülnek hallani. Valóban ez ifju tetszett nekem.

De bezzeg volt kraval, zaj, a *Fáy*-udvarban! A mint oda mentem egy idő mulva látogatóba, valamennyi mind, mind egyszerre megrohant, egyedül *Borcsa* k. a. volt szokott szelídségével kevésbbé megtámadó, de *Zsuska* s az ifjak elkezdték a rohamot ellenem. „Ugyan Rózsika, igaz-e a mit hallottunk? S maga szegény *Dérynek* azt tehette volna? Azt nem teszszük föl magáról, hogy szavát megszegné s hűtlen lenne". „Én nem lettem hűtelen - mondám - de anyám nem akar beleegyezni, hogy *Déryhez* menjek". „Hát Rózsika - mondja az öreg úr - maga a *patikőrhöz* akar férjhez menni?" „Oh nem, hiszen még meg sem kért, hát hogy mennék hozzá". „De ha megkéri?"... Én hallgattam. „No már nincs kétség, zajongott az öreg úr, Rózsika szerelmes a patikőrbe. Hja! ebugattát, szegény Pista kosarat kap". Még nagyon soká szidtak, kárpálták, végre majd csaknem sírva haza mentem.

Bacsóval a barátság napról-napra haladt, nekem napról-napra jobban tetszett, mert a módja igen csendes vidámságu volt s a figyelem s tisztelet, mit irányomban tanusított, mind jobban s jobban lekötelezett.

Valamit elfelejtettem megjegyezni!

Midőn *Vida* úr *Déryt* kivitte Törtelre, nekem menyasszonyi ruhát igért s hogy majd behozza Katinka, a neje. Pár nap mulva jön *Vidáné* és hoz utánna az inas egy papiros kartont. Kibontjuk s két gyönyörü szépségü nehéz selyem schlepp-ruha van benne! A rózsaszín halvány

is nehéz, de oly különös szövet, a mit még én soha se láttam. Éppen olyan volt, mintha halvány rózsalevelekből lett volna. Oly vékony és mégis erős és nehéz szélei voltak. *Murányiné* is ott volt s mondja, hogy még az erdélyi dámáknál se látott soha ily szövetet, pedig ékszereket s nehéz bársonyöltönyöket *akkor időben* csakis a kolozsvári mágnásnéknál lehetett látni. Midőn ott a nagy színház fölépült, a dámák a páholyokban mind ékszeresen jelentek meg minden előadáson s nagy luxust űztek. Én gyönyörtől elragadtatva néztem a szép selyemruhát, melyben „en plein" elszórt fehér selyem rózsalevelek voltak bele szőve, de az úgy ragyogott, mintha csupa ezüstlevelek lettek volna. Nézzük tovább, mi van a kartonban? Kiemeli Vidáné... hát ez meg már igazi tündéri volt. Fehér nehéz selyem szövet, mely majd csak meg nem állt a földön. Ennek borzasztó hosszu volt az uszálya. Gyönyörü élénk színű hímezéssel, gyönyörűen sattírozva egész hosszan le; az uszályig csupa guirlandok, csak egy fertály rőfnyi szélességben volt a fehér kelme üresen. És ez a két ruha mind blondcsipkével felékesítve mellén és rövid újjain. Délig mindig csak bámultuk és mondák, hogy ezen két öltöny, mely mind csupa arany papírba volt szépen bepakkolva, egyszer, vagy egyszer se volt testen. Legalább úgy látszott. Ezen öltönyök jó ideig hevertek már *Vida* úrnál, egy roppant gazdagságu grófnő (de bizony már kiesett emlékemből hogyan hívták,) egy cédulával küldte *Vida* úrhoz, mikor még intendáns volt, hogy ez s ez a grófné, ezen két öltönyt, a magyar színház igazgatójához kívánta letétetni, hogy midőn valami nagyszerü udvari darabot játszanak, ő, *Vida* úr adja ki a szereplőknek... de ismét *Vida* úrnál legyenek letéve. Erről semmit se szólt *Vida* úr senkinek; talán még nem adta elő magát alkalom. De hogy azon dáma meghalt-e, elutazott-e, arról most nem tudok. Elég az, hogy most e két drága ruha ott feküdt előttünk s bámultuk a szépségét, mire *Vidáné* egyszer megszólal: „Rózsika, melyik tetszik magának legjobban?" Még ekkor nem sejdítettem, hogy *miért* kérdi tőlem s hirtelen csak az ugrott ki szájamból: „jaj, mind a kettő". Kacagott *Vidáné* igen nagyon s mondá: „meghiszem biz' azt kis bornyú - de csak egyiket szabad választani". Kérdem: „Kinek?" „Hát magának, itt küldi Laci az ígért menyasszonyi ruhát. Egyiket szabad magának választani, amelyik jobban tetszik", „Jaj, jaj Istenem! hát az enyém?" De én hol egyiket, hol másikat fogtam föl. „Nem tudom én melyik tetszik - csak mind a kettő nagyon tetszik. Az a rózsás nagyon is hercegi". Mondta *Vidáné*: „Igaza van édes Rózsám, én is azt mondtam Lacinak, hogy ez helyesebb lesz. Hiszen maga amazt el se birná; maga kis béka". „Jaj, de szép béka leszek én ebbe a rózsaszínbe. De csak nem a színpadra?" mondám hát vontatva. „Majd ha egyszer megesküdtek, hát oda is fölveheti. Ezt a másikat pedig majd fölügyelet alá adom s midőn *Murányiné* afféle szerepet játszik, ő fölveheti." Azzal szabót hivatott *Vidáné* és elrendezé számomra, hogy a zöld bársonyruha kimetszett őszirózsa-virágokkal térdig reá varrva legyen zöld szárakkal és zöld levelekkel, magyaros mellénynyel, zöld keskeny bársonnyal átfűzve és a keskeny blonddal, mi rajta volt, kidíszítve s a kis rövid újja is fölcsapkodva zöld bársonnyal és blonddal. Kérdi a szabót, mennyiért csinálja? Bizonyos *Rozmanekkel* dolgoztattunk. „Hetven forint, ha a bársonyokat hozzá megkapom". „Jézus Krisztus! mondám kétségbeesve, én nem csináltatom, csak jó lesz ez a színpadra, akkor nem kerül annyiba". „Maga fogja be a száját, arra semmi gondja, az a mi dolgunk". El lehet képzelni örömömet! Három hét mulva elhozta a szabó - gyönyörü ruha volt! Ott feküdt a commodeom fiókjában, szépen betakarva lepedőbe. De sokáig ott feküdt volna az, ha csak akkor vettem volna föl, mikor Déryvel megesküdtem...

Bacsó mindennap udvariasabb lett. Következett a tél s *Bacsó* a kertészektől a legszebb csokorvirágokat hozta porcellán-poharamba. Tíz pengő forint is volt egy oly szépen össze választott virágcsokor. Ez nekem mind nagyon tetszett. Hozott szép könyveket s mindennap eljött látogatni.

Egyszer mondja Tercsa mamának, édes Tercsa mama! én úgy szeretem a kis Rózsát, hogy nélküle boldog nem leszek. Még előtte nem nyilatkoztam, de magát kérem, mit beszél?

Szeret-e engem annyira, hogy hozzám jönne nőül? Nem szeretnék kosárral elutazni. Ha igen, kérje meg őt nekem, s ha megigérkezik, rögtön elutazom. Egy patikát kell fölszerelnem. Anyám levelet írt, hogy éppen van ott egy eladó patika s oda ültetem be az én kis Rózsámat, ha eljön hozzám.

Szegény jó anyám, mióta *Déry* megkért tőle, gyakrabban látogatott Pestre, mert az a kis kamat, melyet bekapott, nem volt elég élelemre is, de ő áldozatkész volt gyermekeiért és mindenét is reánk költötte. A mint ismét bejött, legelőször is azt a kellemetlen tapasztalást kellett tennie, hogy én már nem vagyok *Csekóéknál*. Mondták ott neki, hogy az asztaloséknál. Eljött. Ott megbeszéljük, hogy *Déry* már kiment Törtelre tiszttartónak s elhagyta a színészetet. „Az csak rá nézve a leghasznosabb. Jól cselekedte". „De azért ment állomásra, hogy Rózsát elnyerje". „Tőlem ugyan el nem nyeri, sem áldásomat meg nem kapja ezen kötés azután. Rá is ér még. Nem jó a leánynak oly hamar férjhez menni." De kirohantak az asztalosék: „Jaj, de Rózának már más udvarolgat, s úgy látszik, hogy Róza nagyon szívesen fogadja látogatását". „Nem remélném - mondja anyám - hogy tán ismét valami..." Nem fejezheté be, a mit mondani akart: kopognak, „szabad" s jön be *Murányiné*. Ő sokszor bejött hozzám, ha közel járt s nem volt előttem feltünő; de azon nyugtalan heveskedés, melylyel anyámat üdvözlé, föltünt, ámbár ő mindig heveskedő volt, valóságos francia vér! (Ha férjével valami fölött vitatkoztak, nála mindjárt kiszaladt a kéményen s mondá: Zsiga, veszett terem... most ne tovább - s akkor Zsiga nem mert többet ellent mondani, legföljebb azzal fejezte be: ni ni, a kis francia pezsgő. Menjetek gyerekek, csipkedjétek meg a mamát, s a sáskasereg neki rohant mamának, mama neki rohant Zsigának a sáskasereggel együtt s ha én ott voltam, én is, míg ki nem űztük az ajtón. Akkor kikacagtuk szörnyen s mondtuk neki: jaj! gyáva vitéz, le a fegyverrel!) Most is tele nyugtalansággal mondja: „Róza, hozzád jöttem, de ugyan éppen jó, hogy a Tettes asszony is itt van". A háziak odabent voltak s mondja: „ugyan kedveseim, egy kevés titkos beszédem volna, legyenek szívesek..." Azok kimentek, s mondja: „Édes Rózám, én kérő képében jöttem". „Mi az?" kérdi anyám. Én csak néztem. „*Bacsó* formaliter megkért, jöjjek el hozzád s kérdezzelek meg, mert csak akkor fog személyesen föllépni s nyilatkozni. Nem szeretne kosarat kapni". Ekkor elbeszélt mindent anyámnak: ismeretségünket egész e percig. Anyám szegény! igen kellemesen volt meglepve ezen hír által, mert ő mindjárt álmodott egy szép álmot, t. i. a mi patikánk oly szerződéssel volt eladva, hogy a pénzt három ízben teszik le érette részenként. Ez úgy is volt. És minthogy egyik mostoha bátyám patikáriusságot tanult, kikötötték, ha módja lesz benne, vagy valamelyikünk vissza akarja váltani, azon az áron tartozik vissza adni, amelyen anyámtól megvette *Edelspacher* nevü patikárius. Csak ha új épületeket épít a telekre, azt tartozunk neki megfizetni. Így szegény anyám mindig szép, azaz a remény álmában ringatta magát, hogy bátyám, ha majd letette az exameneket és sikerül neki valami jó conditiót kapnia s gazdálkodva is él, talán vissza válthatja a patikát és ő öreg napjaira a nagy zöld kályha mellé letelepedhetik a nagy, karos, fekete bőrszékbe! Ezen álmok elevenedtek meg most újra keblében s örömteljes elhatározással mondá: „hiszen ez volt álmom egyik fénypontja... hogy ha az Isten oly szerencsét adna!" Meg volt határozva, másnap jött *Bacsó* s megkért anyámtól. Ő megegyezését örömmel adta s másnap boldogan haza ment. Miután *Bacsó* nagyon kért, hogy *Murányiékhoz* menjek vissza kosztra és szállásra, mondom: „hát már én mindig csak repüljek, mint a fecske, majd ide, majd amoda?" „De én csak úgy leszek nyugodt" - mondá *Bacsó*. S én azonnal *Murányiékhoz* költöztem.

Igaz, hogy sokat költöztem majd ide, majd oda. Könnyü volt: nem sok volt a podgyász! A fizetésemet is fölemelték egy kevéssel, bár a mostani direktiónak nem volt passziója a havi fizetések fölemelése. Hát hogy fölemelték az én fizetésemet, vettem magamnak puha sárga fából egy három fiókos commodeot 12 forintért és még volt a kis bőrös ládám, egyéb semmi! Igaz, hogy anyám sok ágyat adott be velem. Ezt máig se tudom meggondolni, hogy miért cselekedte. Két ágyat adott, két derékaljat, két dunnát, két paplant, két párnát. Az én kedves

paplankám volt, a mit anyám azon rózsaszínü selyem schleppjének a maradékából csinált, a mit szegény apám elszabdaltatott vele számomra „Tiroler”-szoknyának. Csak azért hozom elő, mert majd még egyszer emlékezünk róla.

Hamar meg volt tehát a költözködés. Engem egy kissé furdalt a lelkiismeret *Déry* miatt, de kibeszélték a fejemből, hogy hiszen neki állomása van, aztán anyám úgyse engedte volna meg.

Itt volt a farsang! Mi kedvesebb egy fiatal leánynak, mintha jól kitáncolhatja magát. Jött *Bacsó*, hogy menjünk mind a bálba. „Jaj, de nincs szép báli ruhám, amilyet én szeretnék”. „Oh te bohó! mondja *Murányiné*, hát nincs ott a gyönyörü rózsaszín ruhád? Mindig ott fogod tartani a lepedőben? Már úgyse mégy *Déryhez*. Ha *Bacsóhoz* mégy, ne félj, lesz neked szép menyasszonyi ruhád. Aztán tudod mit mondott mamád, mikor mondottad neki: inkább szeretnélek a koporsóban látni, mint *Déryvel* az oltár előtt”. „Igaz! gyerünk benne a bálba” - és elmentünk. Ugyan megnézett benne minden leány. Hát még keblemen s kezemben a gyönyörü természetes virág, melyet *Bacsó* hozott?! Nem volt senkinek oly szép és kellemetes illatárral teli.

Fáyék is mind bejöttek a bálra, mert egy ideig otthon voltak, lakodalmaztak a vidéken. Egyszer csak meglátnak engem vőlegényemmel táncolni. Megfenyegetett *Zsuska*. Mikor szünet volt, összeültünk a *Fáy* kisasszonyokkal. No hiszen, volt nekem lecke, hogy holnap okvetlen menjek hozzájuk ebédre. Én tudtam előre, hogy az én ebédem meg lesz paprikázva, de azt is tudtam, hogy azt ki nem kerülhetem. Hijába, ők pártfogók voltak és én engedelmes voltam. A bálban ismerték meg s látták először *Bacsót* és igen megtetszett mindnyájuknak az ő (mint mondják) „modeszt” magaviseleteért. Elmentem tehát ebédre, s igen hibáztam, midőn csatát vártam. Nemcsak sajnálták *Déryt*, mert igen szerették, de engem is szerettek s igazságosak voltak itéletükben. Elismerték, hogy *Bacsó* művelt egy ifjú és elegant és még ők se láttak oly szép deli ifjút. Nem kárhoztatnak, de most a becsület azt kívánja, hogy *Déryt* ne tartsam bolonddá és írjak neki: hogy ne reméljen és reám számot ne tartson. Ez reám nézve a legkeserűbb feladat volt. Én sajnáltam őt megkeseríteni, inkább óhajtottam volna, hogy ő mondjon le rólam. De ennek meg kellett lenni. Hazamentem, tollat fogtam és a mennyire csak tudtam, szelíden adtam tudtára, hogy anyám bent lévén, komolyan nyilatkozott, hogy sohase reméljem, hogy az ő vele való összeköttetésbe beleegyezik, sőt erősen tiltakozik ellene s én anyai áldás nélkül nem akarok férjhez menni, mert az szerencsétlenséget hozna reám. Ő találhat egy magához méltóbb leányt, kivel boldogabb lehet, mint tán velem lett volna, annyival is inkább, minthogy anyámtól megkért egy fiatal ember s anyám hozzá adott nőül s áldását adta e kötésre.

E levelet elküldtem Törtelre *Dérynek*. *Bacsó* útra készült. Ez a bőjt kezdetén történt s előmondám, hogy *Dérynek* megírtam, hogy reám ne számoljon. *Bacsó* már rég zaklatott, hogy ezt cselekedjem, de én teljességgel írtóztam azt megtenni s mindig halasztottam. Most hát *Bacsó* teljes örömben volt s mondá, hogy most már megnyugodva távozik.

Elérkezett a nap, a melyen *Bacsó* utazni fog ebéd után Debrecenbe. Ebéd előtt eljött már harmadszor búcsuzni s még utóljára, még újra meg újra megkérni: hogy én reám gondot viseljenek, mert ő én bennem *életét* bízza reájuk és *Murányiné* nyakába borult, sírt mint egy gyermek, csókolta, kérte mindenre, mi szent előtte, gyermekeire, hogyha *Déry* be találna azon idő alatt jönni, míg neki otthon kell a kínos napokat tölteni... ami örökkévalóság lesz nézve, József-napig, még ő eljöhet. Akkor megesküszünk s megyünk Debrecenbe a saját házába... Mégegyszer hozzám fordult, érzékeny búcsut vettünk egymástól. Még *Murányiné* is sírt, mintha gyermekét bocsátaná a tengerekre. Oly érzékenyen búcsuzott el; engem keblére szorított. Ott sírtam én is... Egyszer csak kopognak. De mielőtt a „szabad” szó elhangzott volna, kitárul az ajtó és ki áll meg az ajtóban, halványan mint egy lélek? *Déry!* Mi mind a hárman kőszoborként álltunk ott.

Déry hozzám közeledett, szemrehányásokkal illetett. Én hivatkoztam anyámra, s mondám: „én még magával nem váltottam jegyet, csak a sok unszolásra mondtam „igen"-t. Egyébiránt én *Bacsónak* fölfogadtam, hogy magával soha se fogok beszélni s én szavamat megtartom." Azzal félrementem. *Déry* odament *Bacsóhoz,* megszorította kezét és mondá: „Az úr engem boldogságomtól fosztott meg. Én megbocsájtok, de én ezt a leányt úgy szerettem, mint életemet és boldoggá kívántam tenni. Tegye őt oly boldoggá, mint én óhajtottam. Éljen boldogul!" Azzal felénk meghajtotta magát s könyes szemmel távozott. Leesett a kő a szívemről! *Bacsó* újra könyörgött s teljes megnyugvással távozott.

Én azt gondoltam, hogy *Déry* csak látogatásokat teszen s azonnal indúl vissza. Dejszen, ha már akkor a *Szökött katonát* játszták volna, alkalmasint azt mondta volna, midőn Törtelről kiindúlt: „Holnap nem lát engem többé Milano..." Egyenesen vágtatott *Mérey Sándor* intendáns úrhoz: „Nagyságos uram! én ismét itt vagyok. Nem ízlik nekem odakint falun és ha befogad, ismét elfoglalom helyemet." „Jól teszi *Déry*, el sem kellett volna hagynia." Ezzel el volt fogadva ismét mint színész.

Bocsánat! érzem, hogy igen hosszasan foglalkozom Déryvel s unalmassá válok, de kénytelen vagyok a magam igazolásáért mindent körülményesen megírni. És fájdalom! még többször is kénytelen leszek felőle írni.

Mikor *Déry* megkért s falura ment *Vida* úrhoz, a consiliáriusné és *Tóni* kisasszony is csak azt vitatták: „Hozzá ne menjen ahhoz a *Déryhez* kis Róza; jól tette, hogy elment, maradjon ott, a hol van. Kár volna még magának férjhez menni - mondá a consiliáriusné. Ráér! Hiszen úgy nézne ki maga, ha a magyar főkötőt arra a bodros fejére tennék, mint Madame Pompadour a kis kutya-komédiában. Halálra kacagja az ember magát, ha elészólítják s annak a pici ebecskének a fejébe nyomnak egy nagy ménkü bodros fekete főkötőt. A két füle kilóg a főkötő alól s jön ki Madame Pompadour, két kezefejét fölemelve, csókolásra nyújtogatva. Látja éppen úgy nézne ki maga." Volt aztán röhögés, Tóni és én, egyik ide, másik amoda dőltünk nevettünkben. Az öreg dáma igen tréfás és víg asszony volt. Sokszor megnevettetett minket a hasonlataival.

A mint *Bacsó* elutazott, vagy három nap nem volt nálunk *Déry*. Úgy látszott, hogy kerül engem és ennek nagyon örültem, mert azt gondoltam, végkép elmarad a háztól s nem fog terhemre válni a vele beszélés kikerülése.

Egy este jövünk haza a színházból, seregestül az egész *Murányi*-család. A gyerekek meglátják *Déryt*, (kinek szintén azon az úton kellett jönni, mert az *Arany szitában* közel lakott hozzánk) és elkezdenek visongatni, mint a vészmadarak a *Büvös vadász*-ból, egyik vékonyabbúl, mint a másik: *Déry* bácsi, *Déry* bácsi! de rég nem volt nálunk; jőjjön ide, jőjjön ide, itt a jó néni is. De már én akkor elódalogtam tőlük jó távol, s hallgatva mentem magamba. *Déry* közikbe ment, *Murányinénak* karját nyujtá s hazáig kísérte. Az ajtónál jó éjt kivánt s eltávozott. A vacsoránál elő se hoztuk. Ez néhány estve ismétlődött. Egyszer otthon ülünk s varrunk *Murányinéval*... belép *Déry*. „Tercsa mama, igen szép könyvet hozok olvasni. Látom, el vannak foglalva; ha nem lesz ellenökre, én fölolvasok." *Murányiné* nagy zavarba jött, vörös lett, mint a paprika, alig tudta kihebegni: „Óh miért nem? Jó lesz biz' az." *Déry* elkezdett olvasni, én kimentem, összeszedve varrásomat.

Bacsótól minden héten a legforróbb, a legömlengőbb leveleket kaptam. Írja, hogy szereli a patikát, hogy igyekszik kiváltképp az én szobámat ékesíteni. Mennyi sok dolga van, mégis unalmas neki ott nélkülem s. t. f. Már három hét múlt, hogy elment. Én feleltem egy levelére, melyre nagyon késett a felelet. Én már türelmetlenkedtem és ezt egy fiatal ember, *Vas Pista* előtt nyilvánítottam is, kit *Bacsó*, mint lelki barátját ismertetett meg velem. Mint panaszkodám, föltünt előttem bizonyos gúnyos mosoly ajka körül, mit eddig sohase vettem észre, s mondja: „Mit árt, ha egészen elmaradna is a felelet. Van kárpótlás. Itt van *Déry*." Én

ránéztem, mondom: „Kikérem magamnak! *Déryvel* semmi közöm.” „Nem tudok semmit, - mondja ő - de úgy hallom, szent a békesség.” „Kivel?” kérdem. „Úgy hallatszik, *Déryvel*.” „Én? én nem is szólok hozzá egy szót se.” Még egy ideig ott példálódzott s végre elment.

Néhány nap múlva levelet kapok Debrecenből; én mohón bontom. Mint máskor a tüzes parázst leöntik hideg vízzel, úgy hatott reám már csak a hideg megszólítás is. Olvasom a levelet s mindazon szavak ismétlődtek benne, miket *Vas Pista* mondott. Én rögtön válaszolok, hogy én nem érzem magamat hibásnak; hogy az mind hazugság, a mivel vádoltatom és elősorolom magamviseletét *Déry* irányában. Egész bizalommal számoltam egy bűnbánó levélre. Magamban gondolám, hogy milyen szívesen megbocsátom neki féltékenységét, habár ártatlanul vádolt is. Várom, várom a feleletet - nem jön. Elmúlik egy hét, elmúlik két hét, mindig csak e hideg hang, forró kérdésemre: „nincs levél a postán.” Nem tudtam, mit gondoljak? Már József napja közeledett... nincs levél! Egyszer, a harmadik héten jön a levélhordó. Kikapom mohón a kezéből. Olvasom... kővé váltam. Mennyi vád, mennyi haszontalan kifogás! Mint tetszett ki minden sorból a hímezés-hámozásból, hogy szó sem igaz, a mit ír: „hogy ő mily szerencsétlen; hogy én őt megcsaltam igéreteimben; hogy ő egy égi ártatlanságot vélt keblében hordozni, de már most ő nem hiszen többé egy nőnek se, miután én bennem csalódott,; hogy én legyek boldog egy szeretettebb férj keblén.” Röviden: az én vőlegényem engem - fölültetett.

Nem mondom, hogy egy-két hétig nem búsultam, de az nem volt azon mély szívbánat, mely ifjú éltem koronáját elhervasztotta volna. Meg nem is éreztem megvetést iránta, csak igen csodálatosnak tetszett előttem, hogy nekem nem hiszen, midőn én oly szívemből fölfogadtam, hogy kívánatát teljesítem.

Eközben Déry mindent mozgásba hozott, hogy beszéljenek engem rá, hogy béküljek ki vele és menjek hozzá nőül. Most még kevésbbé akartam. Eleinte Déry nem szólt hozzám szerelemről, ellenben a vígasztalót játszotta, melylyel inkább megnyert. *Mérey* Sándor úr a hányszor látott, körülfogott ostromlásaival, hogy meg kell lenni, hogy Déryhez menjek, mert az egy talpig becsületes fiú; hogy ő lesz a vőfény, *Tóni* lesz a nyoszolyó leány. De nekem teljességgel nem akaródzott férjhezmenni. Egyszer jön Déry hozzánk s mondja: „No Róza, ne várja már tovább *Bacsót*! - megházasodott. A hogy egypár hétig otthon volt, megismerkedett egy igen gazdag kisasszonynyal s el is vette. Hja - mondja - sok pénz kellett a patikát fölszerelni.” „Kisebb gondom is nagyobb annál, - mondom - hogy én utána búsulnék; egy férfi sincs, ki után búsulnék. De most már, hogy az okát tudom: miért hagyott itt, már most nagyon meg tudom vetni.”

Szegény anyámat jobban sajnáltam, hogy szép reménye füstbe ment. Midőn bejött ismét Pestre, eleibe futottam s mondám: „Mamám itt hagyott a *patikőr*.” Nem értette azonnal. Elmondtuk neki *Fáy* úr csúfolódásait s ő igen bús volt miatta. *Déry* ismét kért tőle s ő ismét megtagadta s mindig csak azt mondta neki: „Ne vegye el az úr az én leányomat, ő nem fogja magát szeretni, én ismerem az én gyermekem lelkületét. Az úr igen profánus ember hozzá, ő nem fogja az urat szeretni.” Így teltek el ismét hónapok.

VIII.

Déry barátai. - Egy különös levél. - Szálláson Lángéknál - Mérey rábeszéli Rózát a férjhezmenetelre. - Déry füllentése. - A menyasszonyi öltöny. - Visszalépés. - A féltékeny Déry. - Déry fenyegetődzik. - Különös esküvő. - Murányiné tanácsai. - Az első behatások. - A férj mint ügyetlen táncos. - Déryné nem akar férjéhez költözni. - Az első főkötő. - A követelő férj. - Harag és kibékülés. - Tizennégy nap után mi történik? - Kiköltözés. - Az „Aranyszitá"-ban. - A férj jogai. - Déry hozzálát a háztartáshoz. - Betti vígasztaló szavai és sejtelmei. - Katona Józsefről. - Ki írta azt a különös levelet? - A fiatal asszony Méreyéknél. - Az első hetek meg egy új főkötő. - A főkötő minő sorsra jut? - Az első brutalitás. - Kibékülés és a füllentés bevallása. - Katona látogatása. - Lapdajáték a főkötővel és a boldogtalan kor kezdete.

Déry egész bizalommal volt, hogy én hozzá megyek. Úgy tekintett, mint már azelőtt eljegyzett mátkáját. Megösmertette velem néhány fiatal jó barátját, úgy mint *Katona Józsefet*, a híres *Bánk-bán* szerzőjét, *Kacskovics Jánost* és *Simoncsicsot*, az akkori főbíró öcscsét. Mind derék ifjak voltak.

Egyszer a színlaposztó kezembe ad egy levélkét titkon, hogy meg ne lássa senki. „Kitől?" „Nem szabad megmondani. Estére adja ide a feleletet" s azzal elment. Én féltem felbontani, még sohase kaptam titkos levelet. Mégis szerettem volna tudni, kitől jön s mit foglal magában. Befutok hűséges főzőnénkhez: „Jaj Lízi, mit csináljak? Egy levelet kaptam, nem merem, -csa mamának[5] megmutatni". „Hiszen mit fél - mondja - bontsa fel, olvassa el". Felbontom, nézem az aláírást, K. J. van aláírva s ez volt a levélben:

„Holnap jókor haza kell utaznom. Én magát véghetetlen szeretettel szeretem s lelkemben hordom képét mióta először színpadon megláttam játszani s ezen szende képet fogom titkon keblembe zárva, véglehelletemig hordani. Ha meghallgat s hajlandó hozzám, egy darabka rózsaszín szallagot, ha meg nem hallgat, egy darabka fekete szallagot zárjon a felelethez. E két szín fogja éltem irányát kormányozni. Ha rózsaszín lesz a jel, félév mulva visszatérek Pestre s akkor bővebben fogok nyilatkozni; ha fekete lesz, akkor szívem örökre gyászolni fog.

K. J."

Én gondolkodtam, tünődtem, ki leltet az a K. J. az ismerősök közül? Bizonyosan *Kacskovics János*. De soha a legkevésbbé se közeledett felém. Hát ki? Nem emlékszem ily nevü ismerősre. *Katona Józsi?* Oh az még inkább nem, mert az mindig oly mogorva, oly visszatartó; aztán az hármat se szólt még velem. Aztán akármelyik a kettő közül, nekem eszembe sincs egyiknek is jeleket küldözgetni. „Hát már most mit csinál?" kérdi Lízi. „Hát semmit se csinálok, -csa mamának ne szóljunk semmit; a levelet elégetem s úgy teszek, mintha nem tudnék semmit. Így legjobb lesz".

Még *Déryvel* nem volt semmi bizonyos. Sok idő telt el így. Nekem senki se kellett, vidáman éltem át napjaimat, csendes megelégedésben.

Murányiék a *Rondella-színházhoz* igen messze laktak, de nem hagyhatták ott minduntalan a szállásukat. Nekik bajos volt a költözködés, s különben is meg voltak ott elégedve. De nekem terhes volt oly messzi járkálni, minthogy mindennap többször kellett próbákra járni. *Láng* úr már régen megházasodott és a neje igen szeretett engem és mindig hívott magához szállásra és kosztra. Éppen szemben laktak a színházzal, csak alig tíz lépésnyire. Tehát elfogadtam s oda mentem. A *Láng* fiú már akkor nem volt hon, odaadta az apja kártyacsináló inasnak, mert

[5] *Tercsa mama* rövidítése.

igen pajkos volt s nem akart tanulni. Csak az asszony testvérének a leánykáját tartották örökbe, mert az szegény özvegy volt s mint igen híres jó főzőné volt már sok év óta egy nagy uraságnál. Én tehát *Lángékhoz* mentem lakni s *Molnár Karolinka* (így hívták a kis leánykát) velem lakott egy szobában, az volt az én kis barátném. De bezzeg *Lángék* nem hagytak engem oly hosszú pórázra. Egy nap se múlt el, hogy *Déryt* az ő erényeivel s irántam való mély érzelmeivel előmbe ne festették volna és hogy *Mérey* úr általában kívánja, hogy én hozzá menjek. Addig-addig, hogy a következő farsangon *Mérey* úr körül fogott és szavamat kellett adnom, hogy hozzá megyek. Később tudtam meg, hogy azért sürgetett oly nagyon, nehogy engemet rábeszéljenek, hogy máshoz menjek férjhez és a színházat elhagyjam. De azért én mindig anyámra hivatkoztam.

Egyszer jön *Déry Lángékhoz*, s mondja: „Édes Rózám, ne szegüljön többé ellen. Most kaptam levelet mamától, mert én újra megkértem őt levélben, hogy egyezzen bele kérelmembe - s ime most veszem a levelét. Azt írja, hogy többé nem ellenzi; de be ne várjuk most, mert bajai vannak eligazítandók és majd bejön a böjtön. *Mérey* úr nagyon kapott rajta. Elhatározta, mikor lesz az esküvés. Ő lesz a vőfény, *Tóni* lesz a nyoszolyó leány. Azt igéré, hogy harminc aranyat ad a lakodalmamra."

A készületek megtörténtek, de már nekem más menyasszonyi ruha kellett, mert már a rózsaszínűben bálban is voltam, játszottam is. Csináltattam tehát fehér „marcelin-selyem" ruhát, alól szélesen fehér gazírral kischoppolva; a bőven fektetett redők egy-egy szál zöld folyókával fölcsipkedve s a végiben, mindenik szálnak fölfelé nyíló vége egy-egy rózsabimbóval leszorítva; újja, dereka hasonlóképpen. Fejemen a kis zöld koszorú egy kis rózsabimbóval. Ez egyszerü, olcsó kis ruhácska volt menyasszonyi öltözetem. Fehér atlasz cipőcske, rózsaszínnel beszegve, rózsaszín pántlikával felkötve - - akkor olyan volt a divat. Midőn már harmadnapra esküdni kellett volna, - minden készen volt - engem nagy nyugtalanság fogott el. „Nem lehet - mondám - hagyjanak nekem békét, én nem megyek férjhez..." és nem mentem és elmaradt az esküvő. *Mérey* úr s mind kik híva voltak, *Lángék* főkép, majd kibujtak mérgükben a kéményen. *Déryről* nem is szólok, miként dühösködött. Kérdezték az okát; végre elmondám, hogy én az olyan nagyon féltékeny embert nem szeretem, aki mindjárt megveri azt, ki nejéhez egy szót szólna. Egyszer ugyanis a többek közt - azon időközben, míg mátkás voltam vele - ott állok az ál-falak mögött. Egy kis paraszt leánykát játsztam s tán csinosan állt rajtam a ruha. Oda állt mellém az ifjú *Simoncsics* s az újjával megérinti a kis ingvállam újját s mondja: de szépen áll magán mindig a ruha Róza! A többié mind úgy lelapul. Csak annyit szóltam: „mert nem keményítik és nem vasalják ki szépen". *Dérynek* éppen jelenése volt a színpadon, oda pillant, éppen midőn ingvállamhoz nyúlt. Oda jön Déry s megfenyegeti az öklével s azt mondja: „megállj, majd kimegyek". Midőn jelenését végezte, csak oda ugrik, egy szót se szól, megfogja *Simoncsicsot*, nyakacsigájánál fogva viszi le a grádicson s az udvaron jól elpüfölte s ismét feljött s oda jött hozzám. Még akkor a *Hacker-szálában* játsztunk. Mondám: „hát maga most mit cselekedett?" „Megkereszteltem a jó barátomat, már most van keresztfiam". „De hát miért cselekedte azt?" „Hogy merte a maga ruháját illetni... azért". „De hiszen semmi illetlenséget nem követett el s ha azt tenné valaki, van annyi becsületérzetem, hogy elégtételt tudnék magamért venni". „Tudja mindenki, hogy maga az én mátkám; ne közeledjék senki magához". „Én pedig megtiltom magának, hogy értem verekedjék, mint egy paraszt a kocsmában. Ez semmi műveltséget nem árul el és én magához nem megyek férjhez, hiszen az egész ifjúságot ellenségemmé tenné". Nem szóltam hozzá, végkép elhatároztam nem menni hozzá. *Murányiék* is jól lehordták. Hosszabb idő telt el, míg ismét kibékültettek vele, okul adván, hogy nagy szerelmében cselekedte. Midőn már jó ideje múlt, hogy kibékültünk, ezen jelenés ismétlődött *Lángéknál* laktomban. Ekkor már nagyon idegen lettem hozzá s nem akartam többé soha kibékülni s ekkor így nyilatkozott: „ha maga hozzám nem jön, meglövöm először azt, akit maga szeretni fog, aztán magát s végtére magamat, három halál

terhe lesz a lelkén. De ha hozzám jön és mentül előbb beleegyezik, esküszöm, hogy sohase fogom a legkisebb kihágást elkövetni. Én magát véghetetlen szeretem s azért féltem, de ha egyszer bizonyos vagyok benne, hogy maga enyém, nem leszek féltékeny." Ismét eget-földet öszvehívott, hogy beszéljenek reá. Így aztán *Mérey Sándor* úr unszolására megigértem.

Egy délután öt órára volt határozva az esküvés. Sok szép vendég gyült össze lakodalmamra. Jött a sok hintó. Én és *Mérey Tóni* mint nyoszolólány s *Lángné* mint örömanya, *Mérey* úr batárjában együtt ültünk s robogtunk a kemény fagyon a nagytemplomba. Az örökké víg szeszélyű *Tóni* örökké csipkedett és én oly vidám voltam, hogy szüntelen kacagtam. A mint az oltárhoz térdepeltünk, *Tóni* a hátam mögé állt szorosan s szüntelen lökdösött az ujjával s mindig súgta: „no sírjon már, nem illik a menyasszonynak nevetni!" Azonban mindig pajkoskodott és én mindig jobban nevettem úgy, hogy oda se hallgattam, hogy a lelkész mit mond elébem... s ferdén feleltem. Midőn azt kellett volna felelnem kérdésére: szereted-e ezen becsületes ifjut? Azt feleltem: nem, ami nem akaratból történt, csak szelességből. Mondja a pap „igen"... úgy mondtam aztán hangosan „igen."

Mérey úr karon fogott s így ültünk be négyen ismét az ő batárjába, akkor t. i. már ő is oda ült hozzánk.

De felfordult velem a világ, amint hazafelé mentünk. Egészen más voltam. Véghetlen szomorúság lepett meg. Hangtalanul ültem a kocsiba, semmire se feleltem. *Mérey* úr rám néz: „mi baja Róza? Rosszul van?" mondom „nem". „Olyan sápadt mint a fal." Mondom „mindig sápadt vagyok."

Midőn kiindultam a templomból, sok idegen is volt ott bámészkodni. Megütötte egy hang a fülemet: „no ez szomorú asszony lesz; sokat nevetett, majd sokat fog sírni." Isten tudja! ez hangolt-e le, vagy mi történt velem - sohase tudtam magamnak számot adni. Fölröpültem a lépcsőkön, mert az első emeleten laktunk és kerestem *Murányinét*, ki ott maradt a terítéket elrendezni. A násznép nem birt követni. Megfogtam *Murányiné* kezét, bevonszoltam hamar egy külön szobába, letérdepeltem: -csa mama, az Istenre kérem, jőjjön velem a templomba, én nem mehetek *Déryhez* én félek tőle - - mondjuk vissza az esküvést. *Murányiné* megijedt rajtam, oly sápadt voltam, de nem akarta mutatni, csak csillapított. „Isten őrizz! Róza térj magadhoz, ebből igen nagy skandalum következik, mert ily érdemes vendégeket megsértenél, magát *Mérey* urat is kompromittálnád, de hát még szegény *Déryt* s magadat is az egész publikum előtt megbélyegeznéd. Most már mint anyai barátnéd is azt tanácsolom, szedd rendbe magad és a legvidámabb arcot öltsd s a legjobb kedvet mutasd, bármi nagy küzdelembe kerül is. Légy nyugodt gyermekem." Kitörölte szemeimből könyeimet, rendbe szedte hajfürtömet... de én még mindig térdeltem. Összefogván kezeimet, mondván (s valóban óhajtottam): „Oh bárcsak most egy villámot küldene le az Isten és úgy találna engem, hogy egyszerre halnék meg..." Még vígasztalt s mondá: „Nem fogják megtudni a vendégek, mi történt. Majd bemegyek s azt mondom, erősen be voltál fűzve s én kifűztelek s már jobban vagy, majd mindjárt kijösz." De *Déry* rohant be, csókolt s megijedve kérdé: „Mi bajod drága Rózám! Most már enyim vagy. Mily boldog vagyok." „Semmi - mondám - egy kissé szorosan voltam fűzve, hirtelen öltöztem... már elmúlt".

Nem adtam volna a világért, ha azt a szót kimondhattam volna: édes Pistám, mint szeretlek! De én ezt ki nem mondhattam, hazudni nem tudtam - másodszor is. Csak mondám, küldje be -csa mamát, mindjárt megyek ki vele, csupán rendbe szedem hajamat. Ily küzdelmek s bajok közt lettem *Déryné*.

De még mielőtt *valóságos Déryné* lettem volna (nemcsak a pap áldása által,) még több küzdelem is várt reám, - de maradjunk rendben.

Murányiné kimentett, bejött értem a kis szobába s bevezetett az étterembe, hol kávé, több féle sült és tésztasütemények voltak fölrakva, de minthogy sok asszony s leány volt, csak sebtiben ettek, mindenki táncolni igyekezett. Végeztük az ozsonnát s hozzá láttunk a tánchoz: *Mérey* úr nyitotta meg velem s táncoltuk a *Langauszt*. Úgy adott át *Dérynek*. A szerencsétlen *Déry*, midőn átvett a vőfélytől, valahogy oly ügyetlenül lépett (pedig kurta ruhám volt, akkor azt viselték) hogy a stiblije stecklijével letaposta a sarkamat. A vér mindjárt kibugygyant lábamból: strimpfli, cipő, csupa vér lett... ki kellett mennem, s más cipőt húznom. Szörnyü méreg futott el, mit még máskor nem tapasztaltam. Szörnyü csúnya szemeket vetettem reá s azt mondám: „magával se táncolok többet". Ő eleget kért, rimánkodott, nem nézhettem reá, oly haragos voltam, reá kivált azért, amit hallottam mondani. Ámbár halkan volt mondva, mégis meghallottam: „ez nem jó jel". Kimentem. Hideg vízzel borongatták sarkomat, más lábbelit húztam és ismét bementem táncolni, mert táncolni igen szerettem. Aztán a baj se volt oly nagy, csakhogy én már igen elfogult voltam Déry ellen.

Hajnal felé volt már az idő, midőn a vendégek eloszoltak. Mondja *Lángné* „el van készítve kis szobád, menjetek be, aludjunk egy keveset." Vette a gyertyát. *Déry* megfogja karomat: „Hát maga mit akar?" kérdem. „No, édes Róza, bekísérem magát." „Isten őrizzen! engem ne kísérjen senki. A kis Karolinkával megyek be és bezárjuk belül az ajtót. Maguk ketten *Láng* úrral vegyék közbe *Déryt*, aludjon ott". Azon szobából ugyanis hol táncoltunk, kihordták az ágyakat s nyoszolyákat, s midőn eloszoltak a vendégek, akkor az ágyneműeket behordták s jó széles ágyat vetettek a földre, Karolinkára számítván, s most Dérynek kellett elfoglalni a helyét, máskép nem lehetett.

Ilyen körülmények között történt férjhezmenetelem! De már most nagy baj s zavar következett ismét. Leánykoromban nem is gondoltam arról, hogy ha az esküvő s lakodalom megtörtént, a férj haza viszi nejét s a nőnek menni kell hozzá. Én pedig mindig házas s családos embereknél voltam koszton s szálláson mégis, - oh ostoba vakság! - sohase gondolkoztam férjhezmenetelről. Nem akartam férjhez menni senkihez s így nem is gondolkoztam a felől, hogy nekem *Déryhez* kell menni lakni. Sohase volt hozzá időnk, vagy alkalmunk e felől beszélni *Déryvel*, mert mihelyt férjhezmenetelről beszélt, elfutottam előle s ott hagytam.

Most már különben mindig vidám egemre nehéz, sötét ború tornyosult. Midőn reggel összegyűltünk a kávéhoz, (jó későn, mert későn feküdtünk) akkor elkezdődtek az elménckedések reám és Déryre. Én csak hallgattam, vidám arcot mutattam, de lelkemben mély bánat ült. Magam se tudom most se igaz okát adni. El kellett menni templomba; felöltöztem beavatásra. *Mérey consiliáriusné* szép kis magyar csipkés főkötőt csináltatott. Azt a fejembe nyomták erővel. Ki nem állhattam a főkötőt soha. Amint föltették, hajfürteim hátul is mind kibújtak a főkötő alól. Éppen olybá képzeltem magamat benne, - midőn a tükörbe néztem, - mint egy kondorhajú zsidó fiú, de nem szabad volt letenni.

Lángéknál volt az ebéd, de csak kevesen voltunk. Ebéd után mondja *Déry*: „Édes Rózám! pakkolj össze, egypár óra múlva fiákkerrel s egy hordárral eljösz s viszlek haza. *Fáyék* megírták: a szobámhoz még egy konyhát s egy kicsi kamarát is adnak és ott szabad szállásunk lesz. A berendezés majd a te dolgod, mert nálam elég ifjú-legényesen néz ki." Én csak rámeredeztem s azt mondom „hiszen én itt vagyok koszton s szálláson." „De csak nem maradsz itt, édes kis feleségem?" „Hát hol?" „Hát eljösz velem az *Arany szitába*." „Én soha, én nem megyek magával lakni egy szobába." „De hát mi történik akkor vélem?" mondja *Déry* türelmét veszítve. Mondom: „hát maga ide jár kosztra s itt éppen úgy ebédelhet, mint ahogy eddig kosztra járt."

Ilyen éretlenségekkel teltek el a napok egész két hétig. Nem mentem hozzá; mindennap jobban iszonyodtam azon gondolattól, hogy vele menjek egy szobába lakni. Ő mindennap eljárt hozzánk ebédre, vacsorára. Mindennap civódtunk e fölött. Egyszer jól meglökdösött,

midőn ellenkeztem hozzá menni. Akkor természetes, hogy még hidegebb lettem hozzá, mit meg is mondtam neki, azon egypár szóval: „csak kiüti magát a szeg a zsákból. Éppen csakis így bájolhat el egy durva férfi egy leányt." Csupán *Lángné* közbelépte szakasztott ennek véget, ő békített ki. Nekem meg mondta jó magyarosan, hogy nincs rendén a mit teszek, és hogy ostoba gyerek vagyok; *Dérynek* pedig, hogy „türelemolajat" igyék s hogy nem kell mindjárt egy nő iránt hirtelen mérgü természetet gyakorlatba venni stb. *Déry* megbánta s kibékültünk, de elmenni csak nem akartam.

Egyszer nem jött el ebédre; ebéd után két órakor jön fagyasztó hidegséggel arcán, de azért egész csendes nyugalommal, s mondja: „Édes Rózám! tizennégy napja, hogy rimánkodom: jöjj velem s türelemmel vártam, hogy eszedre térsz. Most pakkolj és jöjj!" Mondom: „Déry, nem mehetek". „Nem?" „Nem". Ezzel kimegy, fölhív két embert, fölfogatja velük háromfiókos ócska kommodeomat, bőrös ládámat s leviteti. Én csak álltam, néztem, hogy mi lesz ebből. Újra jön. Nem szól semmit, összepakolja ágyamat ő maga; gyűrte, gyömözte szép fehér tiszta ágyamat, mire én mindig nagyon kényes voltam. Gyűri a többi után kis rózsaszín paplanomat. Akkor én feljajdultam: „Jaj!" „Miért nem jösz magad pakkolni szépen?" Minthogy sok volt az ágynemü, nem fért egy lepedőbe, előveszi szép, tiszta, fehér, percail, fodros ágyterítőmet (mert mindig mindent fehéren szerettem), irgalmatlan kezekkel köti bele a többi ágyneműt s küldi le.

Én nem akarok jobbnak látszani, mint vagyok. Elismerem, hogy nagyon hibás voltam. Már ez nem jellemállhatatosság volt, hanem megátalkodottság... *nem akartam* hozzá menni lakni, féltem tőle nagyon.

Körülnézett, toalett-tükrömet látja asztalkámon. Viszi le az asztallal együtt; semmim se volt széjjel. „No, a mi még széjjel lehetne - mondja - majd eljöhetek érte" s azzal megfogja karomat s vezetni akar le. Én kirántottam magamat. „Most már - mondja - mindened oda lent van; ott a fiakker, ott áll a hordár, fölpakkolva a taligája, nem várakozhat. Térj eszedre, s jöjj". Mondom: „vigye el mindenemet, csak engem nem". Ezzel fölkap, mint egy pöhölypárnát ölébe (könnyü voltam, kicsi és sovány, ő pedig igen erős ember) s vitt mint a szél, le a lépcsőzeten. Ha holdvilágos este lett volna, azt lehetne mondani Bürger *Leonórájaként*, midőn a szürke lovász viszi menyasszonyát a hideg, puha sírba:

> Lásd, mely szépen süt a hold
> Oly sebesen megy a holt...
> Jösz-e vélem kedvesem?

De én ezt akkor nem gondolhattam magamban, mert egy perc alatt lent volt velem *Déry*, s nem mondhatnám, hogy igen finom nyájassággal ültetett bele a fiakkerbe, hanem zavaromból arra eszméltem föl, hogy úgy odadobott a kemény posztóülésbe, hogy nagyot nyekkentem, odazökkenvén kis sovány csontjaimmal. De azért nem sírtam csupa megátalkodottságból. Egy szót se szóltunk egymáshoz, így értünk az *Arany szitába*. Ő lepakkolt, behelyhezte a szobát, ahogy akarta, én semmibe se szóltam. Nekem minden mindegy volt. Csak egy kétségbeejtő körülményt vettem észre! nem volt, csak *egy* ágy. Mondja *Déry*: „én már cselédet is fogadtam, - s kikiált az udvaron keresztül lévő konyhába: Maris! gyere be! itt van a Tettes asszony, kérdezd meg, mit parancsol?" „Ott az ágy, vesd meg," már a cseléd előtt nem akartam kimutatni, hogy miként állanak a körülmények, de *Déry* hidegen parancsoló rendelkezése ellen se mertem hatalmaskodni. Egyszerre gyáva lettem, mindentől féltem, erősen dobogott a szívem. Csak annyi észrevételt tettem: „nem fér az a sok ágynemü egy nyoszolyába, másikat kell venni." Erre azt felelte *Déry*: „ráérünk." Én a föld alá szerettem volna sülyedni s ágyamat négy székre parancsoltam magamnak készíteni!

Vessünk sűrű fátyolt ez éjjelre. Reggelig sírtam, nem aludtam semmit, - igen boldogtalan voltam! Másnap *Déry* maga ment a piacra a cseléddel bevásárolni, a mi szükséges a házhoz.

Ő mindenhez értett, mintha mindig kukta lett volna. Én azt férfiban sohase szívelhettem, ha Katuska-természetü volt. Lehet képzelni, miként hatott ez ismét reám. Ez nem növelte erántai hajlandóságomat. De szerencsémre a háznál laktak az én asztalos kosztadóim. Bementem reggel hozzájok s mondom a nagyobbik leánynak, ki barátném volt s *Déry* meghívta őt is a lakodalomra: „Köszönöm édes Bettim, hogy eljöttél a lakodalmamra." „Nem akartalak látni, - mondja, mint szerencsétlen menyasszonyt, te nem leszel boldog *Déryvel*; de már most, mint idősebb barátnéd azt tanácslom neked: győzd le magad, ne mutass eránta hidegséget, sőt a mennyire csak birod, nyájas légy eránta. Ő különben becsületes ember, de nagyon ingerlékeny és akkor dühiben nem ismeri magát. Hát ne csinálj magadnak szánt szándékkal rossz órákat s napokat." Így biztatgatott s oktatott gyakran s ha ők ott nem laktak volna, szerencsétlenebbnek éreztem volna magamat. De így végtére a sok jó tanács által támogatva, *akartam* símulni s magamat, a mennyire lehet, legyőzni.

Midőn már megesküdtem *Déryvel*, azon ifjak, kik elutaztak, ki haza, ki vidékre, most már többnyire mind Pestre szállongtak. Én nem tudom ma se, juristák voltak-e, vagy jurátusok (vagy ezen két cimzet ugyanazon egyet jelent), én soha se kérdeztem, nem volt rá gondom. Másnap mentem *Mérey consiliariusnéhez* megköszönni a főkötőt. Az utcán találkoztam *Katona Józseffel*. Köszön, megállít. Ő is most érkezett Pestre. Ez igen különös egyéniség volt. Nagy különc, szörnyü komoly mindig s igen rövid beszédü. Egy-egy szóval végzett mindent. Midőn *Bánk bán*-ját írta, ő *Petúr-bánt* a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a világért sem. Ő később játszott a színpadon velünk és igen jól játszotta *Abällinó* czímü játékban Abällinót. Ez a játék három szakaszban van (s mindenik öt fölvonásban) s három estve játszódják. Ő szeretett volna színész lenni, de orgánuma nem volt hozzá: igen az orrából beszélt. Alakja elég csinos volt, sugár termettel, de arca nem volt szép. Haja gesztenyeszín, de az úgy állott, mint a szeg. Írt ő még más darabokat is, u. m. a *Karácsony éjszakáját* és a *Pestist*, de azt nem volt szabad előadni. Azt, miután elolvastuk, visszavette s nem jött többé elé.

Megállított tehát, a mint mentem. Mondja „jó napot!" Felelem nagy búsan: „jó napot!" Reá néz főkötőmre: „Ezért nem felelt hát levelemre?" „Micsoda levelére?" „A melyben szallagot kértem jelül". „Hát maga írta azt? Én nem tudtam". „Sok szerencsét *Déryhez*!" s azzal ment. Én is.

A midőn benyitok a consiliáriusnéhoz, még én egy szót se szóltam, elkezd az öreg dáma szívből kacagni, a nevetős *Tóni* reá szekundálni. Hej! ha mertem volna, de lecsaptam volna azt a főkötőt a földre. De én csak álltam s néztem mindenkire. „No, mondja az öreg dáma: itt van ni! Köszönjetek ludak! Én is asszony vagyok! Bizony jó kis lány, még csak bodrityúknak sem ismernének el a ludak, nemhogy - asszonynak. Hiszen a ki az utcán meglátja kis Rózsika, azt gondolja, tréfából tette föl azt a főkötőt a fejére. Most még kisebb, hogy főkötője van". Mondom: „hiszen bár ne volna". Azt mondja Tóni: „hiszen maga mindig kacagott az esküvés alatt, no meglátja, szomorú asszony lesz maga". „Hiszen már is szomorú vagyok" mondám. Így bosszantottak s vagdalkoztak mindenfelé sokáig, még esküvőm után is...

Vagy három hétig már együtt laktam *Déryvel* tűrhető közömbösséggel részemről. Én erőltettem magamat eléggé, hogy szívélyesebb s nyájasabb legyek hozzá. Játsztunk, enyelegtünk, az udvaron kergetőztünk egymással, de bensőmben hideg tél honolt. Én másformának szerettem volna teremteni egy kellemes házassági életet, de, hogy az milyen legyen, nem tudtam volna megmagyarázni.

Egy napon oda jön *Murányiné* s mondja: „Róza te! nálam egy pár gyönyörü főkötő van eladó. Egészen új; kétszer volt azon dáma fejében, de ő olyan természetű, hogy mindjárt túlad a legdrágább főkötőkön, ha egyszer vagy kétszer fölveszi. Ezek drága blondcsipkékből vannak. Már 40 frtra lealkudtam, ha mind a kettőt megveszszük, ide adják annyiért." Elmentem

megnézni. Igazán elegant főkötők. Az egyik nagyon cifra, dúsan virágokkal, finomakkal, a másik egyszerü, de mégis gazdag s drága. Csak három halvány rózsa volt, széles blond-csipkével homlokán és körül egy csupa zöld koszoru, mind blond-csipkével beborítva. Nekem ez tetszett meg, *Murányiné* a magas veres virágút szerette. Megvettük. Másnap vasárnap következett, mentünk a próbára mindketten, új főkötőinkbe. Amint beléptünk, akik ott voltak férfiak, mind jöttek előnkbe, tréfásan emelvén le kalapjaikat s úgy üdvözölték szép főkötőinket. Mind grófnénak címeztek bennünket s mi kezünket nyujtottuk csókolásra. Így bomladíroztunk s kacagtunk. De különösen nekem nem hagytak békét, s mintha mind összetanultak volna, azon egy szóval közelítettek: olyan ez a kis *Róza* ebbe a főkötőbe, mint egy *Christkindli*; a másik jön: „le ne vegye ezt a főkötőt soha a fejéről, olyan benne éppen, mint egy *karácsoni buba*, csak bölcső kell, hogy belefektessük". De én már láttam, hogy förgeteg készül a *Déry* homlokán s mondom: „ne helytelenkedjenek már, hanem folytassuk azt a próbát".

Vége lett a próbának, mentünk haza. *Déry* nem szólt semmit. Én oda álltam a tükör elé s még egy kissé gyönyörködtem főkötőm szépségében, aztán levetettem a fejemről s betettem szépen, papírok közé a skatulyába. A menyasszonyi ruhám volt rajtam, s mondom: „Kapcsold ki csak, édes Pistám". Midőn oda jön, mondja: „Ne vetkezz csak le, menjünk *Herrsutt Jeanette-ékhez*". Ez egy igen érdemes család volt. Földesurak, de mindig Pesten laktak, a jószágukat árendába adták. Az úr igen derék, nyájas ember, az asszony egy szelid lélek, a két kisasszony gyönyörűek; szerettek nagyon. Gyakran is voltam náluk. „Jól van - mondom örömmel, - gyerünk". Azzal szedem össze ismét keztyűmet, legyezőmet, s megyek főkötőmért s fejemre akarom tenni. *Déry* oda áll a tükör elé s mondja: „azt a főkötőt tedd le." „Miért?" „Azt nem teszed föl." „Én?" „Te." „De bizony fölteszem" s akarom fejemre tenni, de ő nem ment a tükör elől s mondá: „tedd le azt a főkötőt." „Én nem teszem, hiszen azért vettem, hogy föltegyem, ha föl vagyok öltözve". „Tedd le, mert ha le nem teszed, soha se megy többet a fejedre". Ekkor én elkezdtem sírni és betettem a főkötőt a skatulyába. Igaz, hogy el voltam keseredve s azt mondtam: „így van az! a míg nem kaparítnak meg bennünket, olyan alázatosak, s mikor megkapnak, ilyen gazemberek." Ezen szóra felém jön dühösen, fölemelt kézzel. Gondolám, most ütött végórám s megfagyott a vér ereimben. De megfordult, neki a skatulyának, kirántja belőle a főkötőt s erős kezeivel úgy széttépte e szép drága főkötőmet, hogy még csak annyicska kis ép darabka se maradt belőle, csak egy blond virágocska sem, mutatónak legalább hogy milyen volt. Mindent: a rózsát, a koszorut ledobta, aztán a földre s ott taposta még jobban össze-vissza. Most már láttam, hogy nagyon boldogtalan vagyok. Kimentem a konyhába, ott sírtam. Nem mentem be enni, nem nézhettem reá. Így telt el egynéhány nap, duzzogásban részemről. Ő pedig garázdálkodott, hányt-vetett mindent s mindig mondta: „Csak egy oly sértő szót még, s meghalsz." Gondoltam, bár halnék meg inkább, mint veled élnék. Búsak voltak napjaim, mindig sírtam. Anyám se jött, megjelenését óhajtottam is, de rettegtem is tőle. Ha ő azt megtudná, hogy már meg is taszigált, mindjárt megölne. Féltem a veszélytől s föltettem magamban, hogy elhallgatom anyám előtt, ha eljön, hogy milyen goromba.

Vásár következett, *Fáyék* bejöttek mind seregestől, néhány napra. Ezek megjelenése ismét összehangolt bennünket, annyira, amennyire. *Déry* kibékítni óhajtott; ígérte, hogy ez nem történik többé. Én se kívántam tudatni *Fáyékkal*, hogy mi történt. Nem akartam vígságukat panaszommal zavarni. A vásár elmúlt, ők ismét kimentek falura.

Egy napon jön hozzám *Déry* s nagy zavarok közt megfogja kezemet s mondja: „Édes Rózám, bocsáss meg nekem, én téged megcsaltalak". Én csak néztem reá, hogy mi lesz ebből. „Édes mamád nem írt nekem levelet és ő nem adott arra engedelmet, hogy megesküdjünk; de én azért kívántam siettetni, mert féltem, hogy elveszítlek. Azért folyamodtam e szent cselhez." „Ha féltél engemet elveszteni, miért bánsz hát így velem?" „Mert forrón szeretlek, édes ki

szeplősöm." „Ne szeress - mondom - engem oly forrón, inkább csak szelídebben." „De most már szekeret keresek s holnap elutazom Jászberénybe, hogy mamának megmondjam s áldását kérjem, s hogy a részedet fölvegyem az árvák tútorától. Aztán rokonim is vannak ott, egyszersmind azokat is meglátogatom. Alkalmasint beletelik tizennégy nap míg dolgom végzem s haza jövök." „De hogy mersz anyámnál megjelenni?" „De hát még inkább hogy merjem őt bevárni?" „Mit fog velem csinálni? Istenem! de szerencsétlen vagyok." „Ne búsulj - mondá *Déry* - majd csak kibékül, ha látja, hogy már nem lehet a dolgon változtatni." Harmadnap múlva elutazott *Déry*.

Éppen akkor volt kiosztva *Vanda* című szomorújáték, melyben nekem is volt szerepem s egy fényes lengyel öltözéket kellett készítenem. Mióta *Déryhez* mentem, sohase szortíroztam apró-cseprő kellékeimet, gyöngyeimet, szallagaimat stb. Most hát leterítettem a földre egy fehér lepedőt s leültem rá és úgy szedegettem össze, hogy rendbe szedjem. De így, gondolatokba elmélyedve érzettem, hogy szemeim nedvesednek, könyeim kezeimre s szallagaimra ömlenek. Én nem voltam boldog s ennek meggondolása mindig könnyeket csalt szemeimbe.

Kopognak. „Szabad". Benyílik az ajtó, belép *Katona Józsi*. Szaváról ismertem meg, hogy ő, mert szégyeltem s zavarba jöttem, hogy könyezve talál valaki s föl nem néztem. Alig vettem észre, hogy még egy másik férfi is mögötte megállt. De én egyikre se emeltem föl szemeimet s nem láttam kicsoda a másik férfi. *Katonát* is csak hangjáról s rövid modoráról ismertem meg. „Jó napot." „Jó napot," - mondám. „Hol van Pista?" „Elutazott." „Egy jó barátomat akartam bemutatni" s azzal megfordult: „gyerünk" s ment. Az volt a szokása. Se nevét nem mondá a vele jött férfinak, se én nem néztem reá. Nem gondoltam többé reájuk, pakkoltam és rendezgettem holmimat. Rámára húztam egy kék atlasz lengyelkére valót s elkezdettem pillangóval kistikkelni, hogy elkészüljek vele, mert rövid volt az időm. Midőn már belefáradtam a himezésbe, szerepemet is tanultam. Unalmat éreztem, de nem szerettem járni még az udvarban lakókhoz sem. Azt mondom a főzőnőnek, midőn már a nap alkonyán volt: „Maris, gyere ki velem az udvarra lapdázni". „Hiszen nincs lapda." „Van nekem, csak te gyere." S azzal kiveszem a magyar főkötőmet s a hátához vágom. „No kapd meg". „Jaj, jaj, mit tetszik csinálni?" „Jól mondod jó Maris, hogy mit tetszik? Bizony én nekem tetszik, hogy ezt a főkötőt mentől előbb össze tépjem, hogy aztán többet ne jöjjön főkötő a fejemre", és addig dobáltam reá főkötőmet, míg ő is kénytelen volt vissza dobálni. „No, - mondám, már csak jól összerongyolódott, még majd máskor is lapdázunk".

Harmadnap mulva adták *Vandát*.[6]

Itt kezdődik életem boldogtalan *boldog* epokája, mely egész következő életemre elhatározta sorsom vonalát, melyen akarva, nem akarva, haladnom kellett.

[6] *Vanda, a krakói hercegasszony vagy a szerelem áldozatja* című színdarabot (írta Hirschfeld, ford. Láng Ádám) 1813. március 28-án adták először.

A 202. l. tévesen említi Déryné Zschokke Abällinóját a Henszler Rinaldó Rinaldinije helyett, mert ez utóbbi volt, 3 részben megírva. A rabló-romantika terméke mind a kettő. Ez téveszthette meg.

IX.[7]

Déry Jászberényben. - Előkészületek Vandára. - Egy új ember megjelenése és hatása. - Az elvett keszkenő. - Új szerelem. - Éji találkozás. - Közbiztonsági állapotok az idétt Pesten. - A kísérő. - Párbeszéd Bettivel. - Katona újabb látogatása. - Prepelitzay Samut bemutatják. - Valami az ő életéről. - Séta a Kálvária felé. - Mi történik a temetőben? - Ábrándozás és próza. - A mama. - Hogyan fogadták Déryt Jászberényben? - A mama visszautazik. - Bizalmaskodás Samuval. - Déry megérkezik. - A férj és Samu barátsága. - Róza vallomást tesz Samunak. - Tíz évi határidő. - Házi bajok. - Perpatvarkodás. - A mama megérkezik és tanácsokat ad.

Déry tehát elutazott Jászberénybe, hogy anyámat kibékítse, áldását kérje és azt az egypár forintot fölvegye a tutor kezéből, mely férjhezmenetelem esetében volt fölvehető és mi bútorra volt szánva.

Végre a *Vanda* című szomorújáték színpadra került nagy készülettel, új lengyel öltözékekkel. Én két nap, két éjjel mindig a rámánál ültem, hogy fényes pillangókkal stikkelt kék atlasz lengyelkémet elkészíthessem. *Murányiné* játszta *Vandát*, én egy fiatal lengyel leánykát. Folyt a játék és szünet alatt az álfalak mögött ült *Murányiné*. Én előtte ültem s ő dícsérte szorgalmas munkámat s hogy milyen jól nézek ki s amint arcomra emeli szemeit, kérdi: „de mi lelt téged Róza, hiszen mind ki van dagadva a szemed, orrod?" Mondom: „meghiszem biz azt, mikor egész éjjel varrtam és sírtam; most legalább jól kisírhattam magamat". „Oh te bohó, hát még most is sírsz! Hiszen már nyugodj bele édesem, azon már nem lehet változtatni. De ne rontsd magadat s szemeidet a sírással, mert majd hamar megöregszel" s elmosolyodott és én is. „Bánom is én már, akármi történik velem, de csak a Lippenem ne volna úgy földagadva, mint a pampuska". Erre egy hang megszólal a hátam mögött - addig egy lelket se láttam körülöttünk - s egy ifjú állt a hátam mögött, kit én még eddig nem láttam, s azt mondja kellemes csengésü hangjával: „Szép magyarsággal legyen mondva, megdagadt a Lippenem!" Én szemeimmel reá tapadtam ezen ifjúra s szívemben egy húr rezzent meg, mely még eddig hangot nem adott. Érzettem ezen percben, hogy ez az élet, ez a szeretet s nem szerelem, mely egy perc alatt föllobban és oly hamar el is múlhat. Ez volt a szent, az első tavasz lehellete, mely fölmelegíti a szunyadó kebel minden érzelmeit s életre kelti azt. Érzettem, hogy ezen ifjút szeretem bárhonnan jött elő és szeretni fogom végső lehelletemig...

Hogy ő szeret-e? Arról nem gondolkoztam. Elég, hogy hangja hallatára új élet támadt bennem. Látta meglepetésemet, s ő is, mint *Murányiné* mondá: „Valóban jól mondá *Murányiné* asszonyom, hogy kár volna azon szép szemekért, ha korán homályosodnának, mert a szemeken keresztül sugárzik a lélek s azon szemek arra vannak teremtve, hogy egy egész közönségre bájt ömleszszenek. Az az egész publikumé s nem a sajátja". Én igen ostobául csak

---

[7] E fejezet előtt a következő sorok állanak:

Ferenczi levelénél hagytuk el, úgy emlékszem.

A mily sületlen a levele, ép oly sületlen egyéniség volt ő maga. Előszámlálta levelében, mennyi élete, mennyi hold földje, mennyi évi jövedelme s abból ő eltarthat egy feleséget, még - szobaleányt is tarthat neki! De mindezeket félre tévén egy szenvedhetetlen feszengő nevetséges Zótius! s ahány szót szólt, mindig egyet rángatódzott a szája. Most, midőn eszméletembe jön, restellem, hogy említésre méltónak találtam az egész eseményt és ez nem is egyébre való, mint kilökni az egészet.

Valóban nem emlékezem már egy cseppet se, hogy hol hagytam félbe akkor az életrajzot. Az öröm egész elbódított s minden meggondolás nélkül pakkoltam össze, mi előttem írva volt s nem jutott eszembe, hogy meddig írtam, de már jó szerencsére csak folytatom férjhezmenetelemtől kezdve.

(A kérdéses Ferenczi-epizód nincs meg. Úgy látszik elveszett).

annyit mondtam röviden és hirtelen: „*Nem*.” De ő azt nem sejtette, hogy ezen egy szó értelme azt foglalta magában, hogy senkié, csak egyedül a tiéd... és fehér keszkenőmmel, mely az én kedvenc illatommal, esbouquet-illattal volt meglocsolva, gyengén ajkira legyintettem. De ő a keszkenőt elkapta, keblébe rejtette s minden szó nélkül távozott. Ez az egész egy perc műve volt, alig tudtunk *Murányinéval* bámultunkból fölocsúdni. „No gyermekem, mondá *Murányiné*, a te órád ütött, szegény asszony”. Ezzel csengettek, a függöny föllebbent s a játék folytatódott. De én annak dacára, hogy egész valóm vigalomban volt és én egészen átváltozva voltam, midőn a publikum elé léptem, egészen ismét szerepemben voltam, ámbár ő is mindig eszemben volt. Ki kinéztem az álfalak közé, hogy nem áll-e ott? De nem láttam az egész játék alatt. Csak a szünetek alatt gondoltam: de miért ragadá el keszkenőm és miért rejté keblébe?

A játék lefolyt s midőn az öltözőbe akartam menni, ott állt ismét az álfalak mögött s akkor megálltam előtte s mondám esdő szóval: „A keszkenőmet!” „Soha! - mondá - itt fog nyugodni mindig, míg sírba tesznek. Ez csillapítja le a kínokat, miket szenvedtem.” Nem értettem. De vége lévén a játéknak, jöttek, mentek, néztek, s mondám hirtelen: „jó éjt” s befutottam az öltözőbe, ő pedig eltávozott. Most kezdett keblem zajlani. Soha nem érzett boldogság foglalta el egész valómat s gondolkoztam: mi lesz ebből? Látom-e még valaha? Vagy eltávozik? Akkor boldogtalan vagyok, még boldogtalanabb, mint eddig. De hát *Déry*? Ő már férjem... Oh miért jött el, miért láttam, miért hallottam, miért szólitott oly kedves hangzásu szelídséggel s fedett meg a rossz magyarságért? Oh, mint szeretem! Egész életemben csak őtet fogom szeretni, ha soha nem látom is többé. Oh bárcsak látnám még!...

Ilyen ellenkező indulatok zaklatták föl minden érzelmeimet, egész vetkőződésem alatt.

Fiakkeren szoktak játék végeztével az első szereplőnék haza menni mindig. Én igen szerettem mindig kocsikázni és így én előbb haza kísértem őket, hogy én maradhassak legutóljára. Én az *Arany szitában* laktam, tehát jó távol a *Rondella-színháztól*. Midőn a kocsi befordult a hatvani-utcából az országútra, szép holdvilágos est volt, látom, hogy valaki ott áll a szegleten, közeleg, s jön a kocsi mellett. Nem néztem reá, csak hátrább húzódtam s beburkolóztam. Egyszerre csak megszólal. Megismertem. Megállítom a kocsit s mondám: „Erre lakik?” „Nem”. „De hogyan merészel ily egyedül, ily messze a lakástól? Nem tudja-e, hogy mi veszedelmes, még férfinak is ily későn egyedül járni?”

Ez csakugyan így volt azon időben. Gavalléroknak öltözve, gazemberek, rablók jártak éj-időben, télen, ha sötét volt, már hét órakor is. Egyszer, egy téli estvén, éppen a hatvani-utcában, tért haza betegétől egy orvos a szállására. A kis kapu még nyitva volt s látta, hogy utána két csinosan öltözött férfi lép be a kis kapun. Gondolta, hogy valamelyik lakóhoz mennek. Midőn a lépcső fele útján volt, egy fordulónál, érzi, hogy a torkát erősen összeszorítja az egyik; a másik a falhoz szorította, hogy se mozdulni, se kiabálni nem tudott. Közel volt a megfúláshoz. Pisztolyt tartott az egyik, homlokára szegezve: „órádat, pénzedet, köpönyegedet, csendességben engedd leszedni. Meg ne moccanj, egy hangot ki ne bocsáss a szádon. Ismerünk, hogy egyedül lakok Ha csak egy mozdulatot teszel, homlokodon megy keresztül a golyó. Gyere, nyisd fel ajtódat; hagyd benne a kulcsot, hogy bezárhassunk, s lármát ne üss”. Mindenét, mi nála volt elszedték; bezárták, s a kulcsot benne hagyták az ajtóban. Reggelig zárva volt, míg a takarító nem jött s föl nem nyitotta.

Sok ideig folyt a gazság. Máskor, ha fiakkeren ment egyes ember, fölugrott egy férfi a kocsiba mint jó barát: „Szervusz barátom! hát hova mégy ily későn?” A kocsis mi rosszat se gyanitván, hajtott, s mielőtt a tulajdonos magához tért volna, a villogó tőr torkának volt szegezve, lassu hangon intve, hogy ott hal meg, ha egy hangot kibocsájt. Összeszorított torokkal kellett tűrnie, hogy mindenét leszedjék róla. Ezért mondám: üljön föl s ő fölült a fiakkerre s haza kísért. Egész úton egy se szóltunk. El voltunk fogulva mindketten s egyik se mert szólni. Én féltemben, hogy mindjárt elveszíteném, ha egyet szólok és sohase látnám

többé; ő csupa szerénységből, hogy megsértve érezném magamat s tolakodónak tartanám. De mindketten érzettük keblünkben, hogy véghetetlen szeretjük egymást, örökre, véglehelletünkig.

Szállásomig értünk. Ő kiugrott a kocsiból, hogy leemeljen. Jó éjt kívánt és én mondám, nézze meg, melyik az én ajtóm. Elkísért ajtómig, jó éjt mondott s ment. Cselédem már hon' volt az öltözékemmel. Én csak levettem kis palástomat, futottam át az asztalosékhoz, Bettihez. Föl voltak még a leányok, kötöttek. „Betti, Betti, gyere hozzám hamar." „No mi baj, hogy oly izgatott vagy, mintha valami nagy öröm ért volna?" „Öröm! Igen, igen, véghetetlen boldogság. Nem tudtam volna lefeküdni, míg veled nem közlöm. Most már boldog vagyok. Nem fogok többé sírni." „De szólj hát, hogy megértselek." „Oh Betti, egy kedves, szeretetreméltó ifjú"... „Isten őrizz! szólt közbe ijedten Betti barátnőm, csak nem háborodtál meg?" „Nem, hanem szeretek kimondhatatlanul. Örökre csak őt fogom szeretni." „Kit?" „Nem tudom." „Hogyan hívják?" „Nem tudom." „Hát az a „nem tudom" szeret-e téged?" „Nem tudom, de azt hiszem, hogy éppen úgy, mint én őt." „De hát csak mondta, hogy szeret?" „Nem, egy szót se szólt". „És mégis szereted?" „Mégis csak őt - örökre." „Már csakugyan látom, hogy meg vagy háborodva. Az istenre kérlek és intelek! Te még nagyon fiatal vagy és nem tudod meggondolni, mi veszedelem következhetik ebből. Hát nem gondolod meg, hogy te már másnak a neje vagy s annak hűséget esküdtél az oltár előtt?" „Jaj! én nem leszek hűtelen, én csak szeretni fogom őt, mégha sohase látom is többé, csakhogy tudom, hogy ő is szeret." „De szerencsétlen, hát nem ismered *Déryt*? Mi lesz ebből? Nem félsz-e, hogy észre vesz valamit?" „Mit venne észre? Én nem teszek semmi rosszat. Az Isten pedig megbocsátja, hogy ártatlanul szeretek valakit; mert hiszen ő ébresztette ezen érzést szívemben. Ládd Betti, még én senkit se szerettem, s ezen szeretetnél oly véghetlen boldognak érzem magam. Sokat sírtam már, ne kárhoztassatok." „De végtére is kitudódik, meglásd és akkor véghetlen boldogtalan leszel, az egész világ kárhoztatni fog és rossz asszonynak fog tartani, bármily ártatlan leszel is. És *Déry*... óh te még nem egészen ismered őt! De én ismerem, volt alkalmam őt dühében látni. Térj magadba és mondj le; fojtsd el szivedben a szerelmet és ne lásd többé azt a csábítót." „Ő nem csábító. Ő egy szót se szólt. Ez nem szerelem. Csak szeretem őt lelkemből, onnan már ki nem téphetem őt." „Még egyszer mondom, te nagyon szerencsétlen leszel, ha szavamat nem fogadod. Jó éjt!" Ezzel távozott. Lefeküdtem, de nem aludtam semmit... gondolkoztam, hogy látom-e még... és hol?

Másnap egész nap nem tudtam semmi munkához fogni, pedig máskor meg nem tudott a kezem nyugodni egy percig se. Mindég csináltam valami szép munkát. Most szörnyün unatkoztam. Kimondhatlan vágy fogott el... Mindig vártam valami után... de nem tudtam mire várok, mert ő nem mondta, hogy eljön. Midőn cselédem dolgát végezte, ebéd után én egy kis kurta szoknyába s hálórékliben kimentem az udvarra. Gyönyörü meleg bőjti napok voltak s mondja Betti: „Nem mennénk délután a Kálváriára?" „Jaj, de jól gondoltad, elmegyünk."

Mondom künn az udvaron cselédemnek, kit Marcsának hívtak: „Gyere Marcsa, pitykézzünk addig is, míg felöltözködöm" s ott pitykéztünk. Egyszerre hátam mögött megszólal *Katona* Józsi: „Ez is asszony?" Hátrafordulok s ott áll *ő* is *Katona* mellett. Én fülig elpirultam. Elsikoltottam magam, hogy oly vadpongyolában pillantottak meg s befutottam a szobába, visszakiáltva: Mindjárt jövök. Ő egy szót se szólt. Míg fölszedtem köntösömet, oly hangosan dobogott a szívem, hogy hallottam lüktetését. Fehér ruhát öltöttem magamra: ez volt mindig kedvenc öltözetem. Kinyitottam az ajtót: „Tessék bejönni." Bejöttek. Mondja *Katona*, „egy jó barátommal akartam Pistát megismertetni: *Prepelitzai Samu*, a napokban érkezett ő is vissza Pestre, de jól elkésett, mert beteg volt." Reá pillantottam s csakugyan meglátszott rajta: kissé halvány volt. Még eddig nem láttam őt. (Nem volt az a tej és rózsa vegyítékü szép arcbőre, ami nekem nem tetszett soha nagyon. Igaz, hogy *Bacsónak* olyan arcbőre volt, de mintha neki az jól állt volna, úgy tetszett nekem akkor. Lehet, hogy természetem változott azóta.) Kedves

vágású sötét szemei, de oly jó szemek néztek az emberre, göndör, egy kicsit vörösbe játszó, sűrű hajzata alól, hogy arcának nemes vonásai egyszerre megnyertek minden szívet. Ez egy jeles fiatal ember volt. Igazolta ezen állítást ilyen fiatal korában azon közszeretet, melylyel barátai elhalmozták és ki már huszonnégy éves korában *báró Prónay Albert* nevelője volt. Ez így történt. Az öreg báró megismerte Samut és megszerette, látván ezen eszélyes, egészséges fiatal embert. Az ifjú báró pedig igen beteges, sápadt színü, különben gyönyörü alkotású, de igen elkényeztetett fiatal ember volt; a szélnek se hagyták megfújni, mint szokás mondani. S mondja az öreg báró „édes öcsém uram, teljesítse egy nagy kérésemet! Vállalja el Albertem nevelését és tegye őt oly egészségessé, mint maga és én hálás leszek." „Meg vagyok tisztelve e bizalom által, de az ifjú bárónak egészen ki kell magából vetkeznie és nekem úgy szótfogadni, mint a gyermek az atyjának." Azt kell megjegyezni, hogy az ifjú báró is oly idős volt, mint leendő mentora, azért is mindég úgy hívta a fiatal báró éppen oly fiatal nevelőjét: *öregem*. Mondja az öreg báró: „ne kiméljen semmi költséget az ifjú egészsége helyrehozásában." „Oda nem kell költség, nagyságos báró, csak szótfogadás." S az egész abból állt: fölkeltek négy órakor s vitte növendékét a jó levegőjű hegyekbe. Előbb csak kis kirándulásokat tettek és mindig magasabbra, magasabbra és ott egy majorosnénál tejet reggeliztek.

Végre egészen helyre jött melle és egészsége és oly erős lett a vézna báróból s oly termetes, mint egy kis Herkules. Samut véghetetlen szerette, nem tudott nélküle lenni. Végre három év mulva a fiatal bárót külországra küldte az öreg báró és Samunak kisérni kellett növendékét. Oda voltak pár évig s visszajövet szekretáriussá lett az öreg úrnál s végre több év mulva a két család, úgymint a báró *Prónay*- és báró *Podmaniczky*-családok ügyvéde. Élt Széphalmon. A mint *Katona* Józsi bemutatta, egy kissé zavarba jöttem. Aligha *Katona* észre nem vette, mert igen gyanusan pillantott mindkettőnkre, egy kis gúnyos mosolylyal. Leüléssel kináltam. „Ha Pista itthon nincs, úgy megyünk" - mondá *Katona*... De azon percben segély jött számomra: Betti rohant be azon szókkal: „Kész vagy-e már?" S *Katona* kérdé: „Hová mennek?" „A Kálváriára." „Mi is elkisérjük, ha megengedik. Velünk tart barátom?" - kérdi Samutól. „Ezer örömmel" - felelt Samu.

Mentünk, de alig értünk beszélgetve a Stáció-utcáig, egyszer csak azt vettük észre, hogy *Katona* minden szó nélkül eltünt mellőlünk. A mint magunk maradtunk, *Betti* mindjárt elkezdte a leckézést: mindkettőnknek szólott. „Mit gondolnak uram - mondá - ámbár maga is igen fiatal, de mégis meggondolhatta volna, hogy ez asszonynak férje van s csak most ment férjhez és ha a férj sejdít valamit, ezen asszony örökre szerencsétlen lesz." „Hosszas volna elbeszélni, honnan eredt szerelmem, de már rég ideje tart. Ezt hagyjuk máskorra. Én a kis Rózának egy szót se szóltam szerelmemről. Én sohase fogom mondani: *asszony*... előttem ő a kis Róza. Én hát nem mondtam, hogy szeretem, ő se mondta nekem, hogy szeret. Miért értettük meg tehát az első hang hallásánál egymást? Mert a szív beszélt egymáshoz; ahol pedig a szív beszél, nincs emberi erő, mely azt elnémítsa és a tiszta, ártatlan szerelmet az Isten maga is védi." Míg vitatkoztak ide-oda, kiértünk, de nem a Kálváriára, hanem a temetőbe. Egyszer csak azt vettük észre, hogy egy sírdomb előtt állunk. *Betti* tovább ment, össze-vissza barangolta a sírköveket, mi még mindig a sír előtt álltunk. Akkor Samu átment a túlsó oldalra, onnan nyújtotta át kezét s mondá: „Itt az igazság! Itt az örökké valóság! Róza örökké!" „Örökké!" felelém s akkor által jött s megcsókolta kezemet. Leültünk a sírra s mint gyermekek ott csevegtünk soká, sok kedves dolgot, míg végre eljött *Betti* s haza indultunk.

Ez így folyt egy pár nap, mindennap mentünk sétálni. Nekem akkor eszembe se jött, hogy hibáztam. Hiába korholt *Betti* szüntelen... pedig ő se szerette *Déryt*, de mégis mindig mondta, hogy nagyon hibás vagyok és vétkeztem *Dérynek* tett hűségi esküm ellen. De én csak azt érzettem, s azzal csillapítám őt, hogy én nem teszek rossz lépést, mert mi ártatlanul fogjuk egymást szeretni. Női kötelességem ellen nem fogok véteni, míg *Dérynek* neje leszek és vele lakom.

Harmadnapra, mióta a temetőbe sétáltunk, Samunak rövid ideig lehetett maradni. Hazamentünk hamar *Bettivel*. Ő távozott. Ott ültem szobámban egyedül, boldogságom érzetében elmerengve: hogy mily kellemes illata van a tavaszi levegőnek, midőn karöltve mellettem van és a hol ő nincs velem, ott nem olyan kellemes illatu még a virágokkal dús balzsamos levegő sem... és hogy oly kellemes, derült arccal, s oly vidám mégis komoly (nem komor) szavakkal tud velem beszélni! Oly nemes kebel lakott e fiatal emberben! Ő engemet oktatott s a mi hibás volt bennem, azt mind kiirtotta belőlem, pedig ő is oly fiatal volt még. Én tizenhat múltam, ő három évvel idősebb - *deák*... s a midőn igy elmerengtem, kitárul sebesen az ajtó s betoppan anyám. Én ijedve ugrottam föl a diványról, de tekintete s ezen szavai megakasztották lépteimet, „no ifjasszony! És oly hamar sietett főkötő alá jutni... hogy még az anya helybenhagyását se várta be, csakhogy azon szép címre tegyen szert ifjasszony." Ezeket oly sebesen s oly nagy hanggal ejté, - mit nála sohase tapasztaltam ily mértékben, - hogy nem is szólhattam. De végre mégis felé mentem e szavakkal: „Kedves anyám, én..." s meg akartam kezét csókolni. Már akkor kis kezével oly nagyot csattantott szegény kis sovány arcomra, hogy szikrákat hányt a szemem. „Anyád?" kérdé s pats, a másik arcomra is rácsattant. De arra már följajgattam s ki akartam futni, de éppen *Betti* jött be anyjával. A cseléd hallotta a zajt s ment értök. Ezek aztán nagy sokára lecsillapították nagy nehezen. S végre midőn magához tért fájdalmából szegény jó anyám, mondá: „küldjön ki ifjasszony, hadd álljon be a szekér és pakkoljon le róla." Egész megrakott szekérrel jött, mindamellett, hogy oly méltó fájdalommal volt tele a szíve. Mindent hozott a konyhára: zsírt, szalonnát, egy sódart megfőzve (minthogy azt nagyon szerettem), lisztet, egy ketrecbe pulykát és több csirkét. Édes jó anyám! az anyai szív nem tagadhatja meg magát.

„Nem akarom bevárni vejem uramat - szólt - nehogy a mi áldásomat nem sikerült ott reáröpíteni, itt tízszeresen reá szállítanám." „Hát mit ért ezalatt édes mama?" „Mit? Hát csak azt, hogy éppen sütöttem kenyeret. Az a kis szolgáló nem bírta berakni és én éppen a sütőlapátot kezembe vettem, és csak betoppan *Déry* úr nagy vígan és kezet csókol. Kérdem bámulva, de a legkisebbet se sejtve: ni *Déry* úr! hol veszi itt magát Jászberényben? - Nem *Déry* úr - anyám! kedves anyám! bocsánatot kell mindenekelőtt kérnem... de már akkor nem álltam, lerogytam egy székre... lábaimból kifogyott az erő. Mondám, mit beszél itt össze-vissza? Nem értem. Azt, hogy én Rózát véghetetlen szeretem és egy kis csellel éltem, hogy enyim lehessen, és most jöttem kedves anyám bocsánatát kérni s anyai áldását... Anyai áldásomat??? Szemtelen gazember, még te áldást mersz kérni, te tolvaj, ki elraboltad gyermekemet? De már ekkor fölugrottam, a lapát még mindig a kezembe, reá emelem, hogy majd reá rakom az áldást; ne gazember, itt az áldás. De midőn a lapát reá akar hullani, már kiugrott az ajtón. Szerencséjére, mert bizony úgy megraktam volna, hogy legörnyedt volna az áldás alatt." „De kedves jó anyám, hogy tehette mégis azt, leánya férjével." „Nem ismerem el vőmnek. Megegyezésem ellen történt. Elválasztatlak." Oh! miért nem egyeztem be akkor! A legboldogabb nő lettem volna.

De már most féltem, ha *Déry* haza jön, mit teszen velem? Részint meg is sajnáltam, hogy anyám mégis keményen bánt vele. Kértem, rimánkodtam, hogy ne menjen el, míg ő haza nem jő. Nem lehetett reá bírni. „Nem - mondá - nekem idő, sok idő kell, míg lecsillapulok, ha addig a méreg a sírba nem fektet." Már most képzelni lehet helyzetemet; a bánat anyám szavaira; a félelem *Dérytől*, hogy mit fog velem tenni azon megbántásért...

Anyám csakugyan másnap elutazott, bizonytalanságban hagyván engem, hogy mikor látandom s hogy bánatának én vagyok oka...

Másnap Samu se jött, ki megvigasztalt volna. Két nap mulatott falun: egy örökké valóság részemről! Végre harmadnap eljött. Elmondtunk neki mindent Bettivel, ki éppen nálam volt. Véghetetlen kacagásba tört ki, hogy mily „Komisch" jelenés lehetett, midőn *Déry* megugrott!

Megnyugtatott végre, hogy nem csuda, ha *Déry* iránt gyűlölséggel viseltetik s hogy sérelme miatt kitört anyám, miután nevét használta föl, hogy beleegyezését az esküvőre megnyerje... És ismét folytattuk Samuval sétáinkat. *Déry* még jó ideig oda maradt, mert rokonai is laktak ott, kik nem bocsátották el, miután oly rég nem látták.

Most a Betti testvére, a kis Mari is velünk jött mindég. Egy napon, midőn csakugyan a Kálvárián voltunk s visszajövet befordultunk a Dohány-utcába, elkiáltja magát a kis Mari: nini itthon van *Déry* bácsi. Oda nézek, hát ott áll az *Arany-szita* kapujában. Egy kicsit mégis érzettem véremet meghűlni. De Samu mondá, ne ijedjek meg, hiszen *Katona* vele akarta megismertetni és mint barátját ajánlani. Még siettettük is lépteinket s midőn közelebb értem, elibe szaladtam, ő is közeledett felénk, megcsókoltuk egymást s mondám, *Katona Józsi* egy jó barátját mutatta be nálunk, kivel téged meg akart ismertetni: *Prepelitzay* urat, s rámutattam Samura. Bárha itthon nem voltál is, mi már jó barátok vagyunk egymással; a ki könyveket hoz s mindig föl fog olvasni nekünk. Azóta, hogy *Katona* bemutatta, majd mindennap sétálni jártunk Bettivel. Először *Katona* is jött velünk, de az út közepén egyszer csak megszökött tőlünk. Azóta nem láttuk őt. „Soha se bánd, tudod milyen csodabogár, mondá Déry. De tessék bejönni." „Köszönöm, ilyenkor egy harmadik személy alkalmatlan. Máskorra tartom föl a szabadságot" azzal ment és én *Déryt* faggatni kezdettem anyámmal való összeütközése felől. Szóról-szóra mind úgy volt, mint anyám beszélte.

Én igen bánatos lettem, hogy anyám sohase bocsájt meg és én nem fogom őt látni. De *Déry* igen könnyelmüleg odafelelt: „Ha haragszik, haragudjék, mondá; mitse gondolok vele." Ez nekem igen zokon esett és úgy érzettem, mintha jéghidegség ömlött volna szivembe eránta.

A napok teltek-múltak egymásután minden közbejött esemény nélkül. Samu *Déryvel* jó barátságban állott, gyakran látogatott bennünket. Csak napról-napra vettem észre mindinkább, hogy valami mélabús komolyság ömlött az egész valóján Samunak. Már nem tarthattam magamat, midőn egyszer magunkra maradtunk. Kérdem: „mi baj?" Fülig pirult s az ágyra nézett. „Még mindig az az egy ágy, - megőrülök!" Megértettem. Egy regény feküdt asztalkámon, mit már kiolvastam. Éppen hasonló esetet foglalt magában a könyvnek címe: *Leontine*, de már nem emlékszem a szerzőre. „Többé egy percig se aggódjál, - mondám - olvassad át e könyvet és én erántad Leontine leszek; de neked áldozatot kell hoznod. Előre mondom: nagyot fogok kivánni. Holnap gyerünk ki sétálni az *Orczy-kert* felé; ott találkozunk és még csak most fogjuk megkötni örökre azt a szent esküt, mi ne hozzon soha szégyenpírt arcunkra."

Másnap kimentünk sétálni, a kertben leültünk pihenni. „Drága Samum! én tőled nagyot kivánok. A legelső perctől, a hogy megismertelek, s néhány együtt töltött óráinkban megismertem benned a nemeslelkü ifjút és ezért minden félelem s tartózkodás nélkül átengedtem magamat érzelmemnek, melyért tán magadban el is itélhettél. De én azt magam se tudom magamnak megfejteni, hogy mi volt az, mi engemet egy perc alatt úgy hozzád csatolt, hogy érzettem: örökre tiéd vagyok. Én sohase voltam férfiak arányában könnyelmü, sőt nagyon visszatartó. Azért hát, ha részedről is oly tiszta vonzalom vezetett hozzám, mint a milyennel én szerettelek, úgy együtt maradunk *örökre*. De szívem egyetlene! Ha érzed magadban, hogy azt nem teljesítheted, mire esküdnöd *kell*, oh, úgy! ha utána szakad is a szívem, úgy... ez legyen utolsó találkozásunk, úgy elváltunk örökre. Én azt kívánom tőled, hogy sohase kívánj tőlem olyasmit, mi lelkem csendes nyugalmát megháboríthatná, mert ámbár *Déryhez* nem az a forró szerelem kötött, de már mégis férjem s oltár előtt esküdtem neki hűséget s azt én, míg csak vele leszek, *soha* se fogom megszegni. Lelkedet, szemedet szeretem oly tisztán, mint az első percben, midőn minden érzelmem a tied volt. Azonban, minthogy gyakran vagyok rosszul, ne aggódjál s legkisebb kétséged se legyen benne, te is azt a tisztát fogod bennem föltalálni, mint a hogy most elválunk egymástól."

Samu egy kissé elkomorult. „Honnan szálltál le te angyal?" - mondá. - „Csak innen a zöld fák tetejéről, - felelém mosolyogva; s ne hidd, hogy mint *Déry* mondja mindig korholva: a fellegekben járok... csakhogy ő egy kissé nagyon is a föld porában jár, azért nem szimpatirozunk". „De drága Rózám! Ha örökké szeretjük egymást, az az örökkévalóságig még se tarthat úgy. Se időt, se halasztást nem szabsz?" Én erre egy kissé gondolkozóba estem s mondom (meggondolatlan, gyermekes észszel, elég gonoszul, elismerem s be is vallom ezen hibát gondolkozásmódomban, mert nem akarok jobbnak látszani, mint voltam.) „Látod, kedvesem, ha mi semmi hibás lépést nem teszünk, úgy Isten pártolni fogja szerelmünket, mert szívünket ő vezérelte össze, hát tíz év alatt csak meghal *Déry*." (Ez volt a legvétkesebb gondolatom életemben... soha, soha, senki halálát nem kívántam, sem azelőtt, sem azután, még a legnagyobb ellenségeméét se... de én akkor azt nem tartottam rossznak, mert azért nem kívántam, csak gondoltam, hogy tán meghal addig). „De imádott Rózám, *tíz év*!" „Ez másképp nem lehet - mondom - hidd meg drága Samum! Az Isten meg fogja mutatni nekünk az utat, melyen járnunk kell, hogy egymást becsülve tudjuk szeretni, mind a sírig, hol össze kötöttük életünket. Oh! de nagyon boldogok leszünk, ha úgy élünk." „Oh te szent! - mondá - jól van Róza. Én esküszöm, hogy kebled nyugalmát sohase fogom földúlni. De kis zsarnok! Te ki oly galambszelídségü vagy, ha engem, erős férfit *majd* tíz év alatt, *alkalom*, *vágy*, gyöngévé tesznek, legyen erőd engem vezetni. De csókolni szabad lesz?" „Mindig, mindig." Ezzel megvolt az örök életre a kötés. Haza mentünk, én a próbára, ő még akkor csak oskolába.

Én a próbáról haza menve, csakugyan a reggeli nagy séta, utána a próba igen kifárasztottak és rosszul éreztem magamat valóban, mert nekem csak hangom volt alkatomhoz képest igen erős, de testalkatom igen gyönge. Egész nap gyöngélkedtem, de különben is, már egy idő óta nem ehettem semmit; egy kis tányér levest, egy-két falat pecsenyét és igen sok zöld salátát, ez volt táplálékom.

Este haza mentünk a színházból, és mondtam a cselédnek, vessen nekem két székre ágyat; nem is vacsorátok, mert nem jól érzem magamat. „Hiszen az semmi - mondá *Déry* - azért ott fekhetel." „Isten őrízz! mondám, forróságom van s nekem nyugalom kell." „Különös szeszély" - mondá *Déry* - s fejemet tapintá s csakugyan forróságom volt. „De tetőled szeszély - mondám - hogy már annyi ideje, hogy haza jöttél Jászberényből s még se veszel bútort. Ebben a csúf szobában kell itt ülnöm azzal az ócska, sárga kommoddal; aztán mind a két ágynemümet abba az egy nyoszolyába kell fölhalmoznom, mint egy szénaboglyát. Holnap már venned is kell, legelőbb is egy nyoszolyát." „Annál még szükségesebb venni való is van," mondá. Erre elhallgattam s nem szóltam többet. Reggelinél nem ittam kávét, nem ízlett. De oda ültem s mondám: „Mihelyt reggeliztél, csak menj és egyelőre legalább egy szép kommodot, egy asztalt s egy nyoszolyát *végy*, mert majd ha anyám bejön és látja még mindig ezeket a ringy-rongy butorokat, majd megörül neki, s meglásd baj lesz. Ezt az egypár száz forintot butorra szánta." (Éppen akkor volt, gondolom a pénzdevalváció, midőn a patika eladatott, mert részem néhány ezer forintból ötszázra szállott le.) *Déry* arra azt felelte mindig: „másra is kell." Én hallgattam, csak annyit mondtam: „adjál nekem száz forintot, mert *Mérey Tóni* igen meg van akadva és nem akar kérni a consiliariusnétól. Azt mondta, majd megadja." Erre nem vonakodott legkevésbbé se, hanem ideadta a száz forintot és én elvittem azonnal Tóninak. Én balga! nem hogy elmentem volna vele nyoszolyát venni! Mostani eszemmel azt tenném.

Röpült az idő gyors szárnyakon fölöttünk, de körünkben nem történt semmi említésre méltó, csakhogy *Déry* mindennap veszekedett velem. Reggel jókor szoktam fölkelni mindég, mert a hat órai misére mindennap elmentem. Ahhoz már *Déry* szokva volt, én őt mindig az ágyban hagytam. Egy napon ahogy éppen strimpflit veszek ki a kommodból s húzom föl. „Hát az mire való?" mordul rám. Én csak néztem, hogy mi. „Hiszen tegnap is tisztát húztál." Mondom „hát csak most veszed észre, hiszen mindennap tisztát húzok." „Mindennap? no ez szépen

megy. Így az egész hozományod rá megy csak szappanra." Mondom „hát poros strimpflibe járjak a kedvedért? Bizony amihez én szokva vagyok, attól nem hagyom magamat eltiltani." Igy civódott sokáig velem, míg el nem mentem templomba. Egy napon ismét mondom neki: „Menj el már bútort venni." „Nem megyek." „Majd bejön anyám." „Jőjjön." Estve kitépi a cseléd kezéből az ágyat, visszarakatja a székről a nyoszolyába. Mondom: „Semmi, székeken párna nélkül is elalszom én." „De hát miért?" „Mert nem jól érzem magamat, nekem nyugalom kell." Midőn a cseléd kiment, legelőbbszer elővette a gitáromat s oly apróra zúzta (addig vágta a földhöz), míg csak a húrjai maradtak meg, kiáltva: „no jó, ha én nem alhatom, más se aludjék a háznál." Azzal nekiesett a székeknek s a kis varróasztalkának. Több ily éjszakáim voltak, de a melyek leírásával nem akarok unalmat szerezni. Egyszer egy szép délután betoppan anyám. Most voltam már kétségbe esve, mit mondjak? Hogy fog e két éles kard öszvecsapni s nem én leszek-e az áldozat? Nem. Üdvözöltük anyámat, de ő nem heveskedett. Csendes vérrel körülnézett: „Hát ez mi? Hát mégis csak így?" „Sőt még rosszabbul." Én hamar szót vettem: „Hát mindig készül ez a *Déry*, de soha sincs ideje. Ezek a székek, kis asztalkám, olyan korhadtak voltak már s odabent vannak *Lampléknél* csinálni." „De már most csakugyan elmegy ma ágyat venni, mert mama még sem hálhat a földön." Úgy lett. „No, hallja az *úr*, mond anyám (mert a világért se mondta neki, hogy fiam, vagy vejem uram) maga engemet a hátam megett rútul megcsalt. Gyermekemet erántam engedetlenné tette, úgyszólván tőlem elrabolta. Már megtörtént s kénytelen vagyok belenyugodni, - de megbocsátani soha." Eleget mentegetődzött *Déry*, minden hasztalan volt. Anyám kimondta világosan, hogy ő neki *Déry* nem kell vejének s nem szereti őt s máshoz szánt ő engem férjhez adni Jászberényben, de mondá „most már *én* leszek fölötte a legszigorubb itélőbíró, én megmondom magának, ő nem fogja magát szeretni, én ismerem az ő lelkületét, az úr nem elég finom hozzá." Én reszkettem, hogy anélkül is túlságig féltékeny természetét fölzaklatja. „És azért azt mondom, - folytatá anyám - hogyha legkisebb félrelépést teszen, verje meg őt, de megverje - miért nem engedelmeskedett az anyjának." „Azt nem hiszem az én kis nőmről, hogy valaha félrelépést tenne és így hát mégis jobban ismerem, mint anyám."

X.

A mama meg Déry. - Kirándulás Székesfejérvárra 1813. - Nincs pénz. - Kulcsár István. - A fukar férj. - Újabb brutalitások. - Ismét Katona József. - Samura hálót vetnek ki. - Visszautasítás. - A fába metszett S. R. - Katona látogatása. - Boldogtalan esték. - Borozók a kertben. - Szerencsétlen eset. - Gyors segítség. - A levakart S. R. és egy sértő szó. - A földühített férj meghagyása. - Találkozások Samuval. - Rosszullét a színpadon. - A mamát sürgősen hívják. - Borzasztó gyógymód. - Az orvos rendelete. - Anyai gondoskodás. - János bácsi megérkezése. - Az első ebéd. - A gondos János bácsi. - A mama gyűlöli vejét. - Hajbakapás. - Szemrehányások Dérynek. - Az elidegenedés első jelei.

Ezek közben hallatszott, hogy *Mérey Sándor* úr lemond a színház kormányzásáról. Miért, miért nem, nem fürkésztem. De az is hallatszott, hogy majd egy kis kirándulást teszen a társaság Székesfejérvárra. Ez nekem nem volt kellemetes ujság. - Anyám nem mulatott sokáig, de igen ingerülten távozott, mert *Déry* igen nyugtalan természetü volt, egy percet se ülhetett nyugodtan s midőn ebédeltünk, az volt a szokása, hogy valamennyi pohárt, mely az asztalon volt, mind maga elé sorakoztatta s az ujjaival addig dörzsölte a pohár széleit, míg hangot adott, akkor összehangoztatta harmóniára. Vagy elő vette a villát és addig kongatta a poharak oldalait, hogy melyik hangzik össze a másikkal, míg accordot nem illeszthetett össze. És egy nap úgy, mint másnap. Ez anyámat szörnyü módon bosszantotta. Egyszer csúnyát mondott neki: „Hol tanulta az úr ezen illedelmes fülsértő asztali muzsikát? Isten őrizze meg füleimet az ily ebédeléstől.” Elment haza azon komoly meghagyással, hogy mire újra bejön, már akkor bútorozva legyen a szoba.

Csakugyan *Székesfejérvárra* mentünk, de csak kevés időt töltöttünk ott, tán hat hetet. Nem emlékszem már, csakhogy nekem ott nem tetszett. Ez volt a legelső kirándulás Pestről. Szörnyü unalmas város volt még akkor Sz.-Fejérvár, és siettem is haza Pestre egy szívvel-lélekkel.

Ismét folytattuk az előadásokat az úgynevezett *Rondellában*. Hallottuk, hogy igen sok szép pénz gyült be már egy leendő színház építésére; hogy már a telket meg is vették volna a hatvani-utcában. Mint örültünk, hogy már a magyarnak is lesz színháza Pesten és nem leszünk kénytelenek a dunaparti száraz-malomban játszani, mert csakugyan az lehetett valaha. Játsztunk, játsztunk ismét egy jó ideig, egyszer egy áldott elsején fölmegyen Déry a főpénztárnok *Kis József* úrhoz, a vármegye házához, mert ott vettük föl a fizetésünket mindig, s mondja a pénztárnok úr: „Uraim! Legyenek türelemmel, nincs pénz a cassában.” Még ez nem történt soha, ez mindenekelőtt váratlan eset volt. Kérdések támadtak: hogyan? miért? Azt nem tudta senki. Mindenkinek szüksége lett volna az óhajtott havi fizetésére. Nincs, ez volt a felelet. És eljött a tizenötödike, alig egy-két forintot kaptunk, de ismét pénzszünet lett. Egyszer csak mondják: *Mérey* úr lemondott, - nem intendáns többé! Ez csapás volt. Most már ismét árván maradt a társaság ügye. Játszott egyideig a társaság a maga kezére, de mindeniknek bent veszett a fizetése: nekem bent maradt 250 forintom, *Dérynek* 150 és így a többinek is mindnek. De a sors ismét megkönyörült a társaság helyzetén és egy igen derék ember, tekintetes *Kultsár* István úr fogta föl a társaság ügyét - és lelkesen! Ő valóban magáévá tette az ügyet és mindent elkövetett a társaság boldogulására.

A mi különben a mi házi körünket illette, az folyt - fájdalom - a maga szokott kellemetlenségében. Egyszer egy magyar darabban egy kisasszonyt játsztam s mondom *Dérynek*: „Adj nekem, *Déry,* egy fél rőf fekete bársonyra, mert egy mellényt kell csinálnom ezüst csipkékkel a holnapi darabra.” „Egy krajcárt se szinpadi rongyokra.” „De - mondom - okvetlen kell, mert nincsen olyan, a mi elég díszes volna.” „Egy krajcárt se. Segíts magadon, a hogy tudsz.” Én elkezdettem pityeregni, ő elment hazulról és én tünődtem, mitévő legyek már? Fehér atlasz

szoknyához okvetlen fekete bársony mellényt akarok! Különös divatu kalapokat viseltek akkor; most is kacagom, ha eszembe jut. Borzasztó nagy elejet (Schirm) viseltek, mint egy sátor. Úgy elveszett benne az a fiatal arc, hogy nagyon keresni kellett a fejet, vajjon hova bujt belőle? Én soha se szerettem, de divat volt, hát viseltem. Három fekete toll s egy-egy csokor bársonyfül díszlett rajta. Eszembe jutott kalapom. Óh, gondoltam, lesz nekem fekete mellényem: kicsi derekam volt, kitellett a kalapból. Elfejtettem s már ki is szabtam félig, midőn *Déry* belép a szobába. Mindjárt a bársonyra esett a szeme. Megáll szikrázó szemekkel, de én nagy hahotával eleibe tartom a bársonydarabokat. „Ha, ha, ha! és mégis lesz bársony mellényem" - mondám, de ő szörnyü dühbe jött s reám kiált: honnan van a bársony? Mondom: „a nagy sátort fejtettem szét." Azzal káromkodás közt neki esett a bársonynak, szerteszét tépte azt a szörnyü erős, finom bársonyt. Én sikoltottam, hogy ne bántsa; de ő tépte s én azt mondtam: „Miért rontod össze az enyimet, nem te vetted azt nekem." Erre azzal az erős kezével úgy vágott arcba, hogy a szemem szikrákat hányt és úgy ellökött az asztaltól, hogy derekammal az ágy szélére estem s tovább egy hétnél sántítottam. El akartam tőle menni, de elzárta mindenemet, hogy nem adja ide, elmehetek, ha tetszik. Másnap nagy szerepem volt s csakúgy húztam a lábamat utánam. Rimánkodott aztán, de három nap nem ettem vele. Sok ily jelenéseink voltak még. Valóban ha én végig vele maradtam volna se színésznő, se énekesnő nem lett volna belőlem soha. Ha otthon a skálát gyakoroltam, vagy a varrásom mellett, miként leánykoromban is szoktam, dalolgattam, hányt-vetett mindent össze-vissza s végre kitört: „Ne kornyikálj szüntelen a fülembe, mert megszököm." És én elbusultam magam s elhallgattam. Csakha az én kedves tavaszom hajnalával, lelkem barátjával lehettem egypár órát, ez kárpótolt mindenért s csak akkor voltam boldog.

Ő mikor csak lehetett, eljárt mindig fölolvasni; olykor kimentünk a rétre sétálni. Egyszer egy előadás volt, melyben én nem játsztam. Lent ültem a zártszékben. Mielőtt a játék kezdődött volna, éreztem, hogy a hátam mögött egy sötét alak foglal helyet. Én hátra sem néztem, egyszer fülemhez közeledik s azt súgja a fülembe halk hangon: „*Szerencsétlen!*" Hátra fordulok s *Katona Józsi* köpenyébe burkolva à la Abällinó félvállra vetve a köpönyegét (akkor azt viselték) s ezzel eltünt. Én megijedtem, gondolám, el vagyunk árulva s ez *Dérynek* beszélni fog.

Ezen idő közben történt, hogy Bettiékhez egy úgynevezett kisasszony jött szállásra és kosztra. Ez igen beleszeretett Samuba s annyira vitte a szemtelensége, hogy Samunak szerelmi nyilatkozatot tett levélbe. Ezt nekem Samu mindjárt behozta, elolvastuk s kacagtuk. Samu szégyelte, hogy mily szemtelen nők vannak a világon. Mondom: „mit teszesz?" „Kérdheted? Felelni nem fogok, mert még majd levelezést kezdene velem. De reá se nézek és szólni éppen nem fogok hozzá." De alig múlt egypár nap, a kis asztalos inas ismét levelet nyomott a kezébe. Samu ismét mindjárt visszatért vele hozzám. Fölbontjuk kacagva, hogy mit foglal magában - hát elestünk jó kedvünktől. A cselszövő nő észre vette, hogy miként áll a dolog közöttünk, de ő a szennyes nem ismert tiszta érzést s oly kifejezésekkel élt, mi mindkettőnket mélyen sértett s mire okvetlen felelni kellett Samunak. A többek közt így ír ezen nyugdíjba bocsátott hölgye valami *Zlintzki* nevű úrnak: „Jőjjön ön hozzám! mi élvezetet találhat egy oly sovány bőregér öleléseiben, kiben se tűz, se élet nincsen. Ön életteljes, virágzó, teli tűzzel és ő azonfölül más neje. Jőjjön, én minden vágyát kielégítem. Az a beteges, bágyaszkodó nő azt se tudja, mi a szerelem; de én, tele élettel, ön eránt véghetetlen szerelemmel... és zavartalan boldogságban élvezhetünk. Aztán vigyázzon ön, ha észre veszi azon durva füles, ketté hasítja mindkettőjük fejét." - Ezen levél nagy aggodalommal töltött el. Samu hazament, megírta a levelet számára, mely a többek közt (rövid volt ugyan a levél) így hangzott: „Szemtelen személy! Én egy pillanattal, egy szóval se jogosítottam föl, hogy velem levelezésbe ereszkedjen. Megláthatta első levele vételekor, hogy csak megvetéssel vagyok az ilyen creaturák eránt, de ön elmerülve lévén az aljasság legundokabb mocsárjában, egy angyal tisztaságú nő

erényét merészli megfertőztetett ajkival érinteni, ki eránt én a legmélyebb tisztelet érzetével bátorkodom csak közelíteni. Kénytelen vagyok magamat lealázni, hogy feleljek. Azt tanácsolom, vége legyen ezen erőszakos tolakodásnak, ne merészeljen nekem egy ily piszkos életű hölgy firkálni és ha még legkisebb szóval meri érinteni egy becsületes nő erényét, esküszöm, hogy oly elégtételt veszek, aminőt csak egy ily bűnökben fuldokló elvetemült személy érdemelhet, az utcán, legnépesebb helyen fogom csizmáimat vele érintkezésbe hozni s bepiszkolni. Ez végszavam. Elég legyen." Néhány nap mulva elhurcolkodott a háztól a nő, de azért gyakran eljárt Bettiékhez.

Mi sokszor lementünk a kertbe sétálni a szép délutánokon *Déry*, Samu és én. Egy ily séta alkalmával azt mondom: „Samu..." (Férjem is már bizalmasan szólította; tetszett neki e szolid magaviseletű ifjú. Aztán neki igen szép öltözetei voltak. Férjem gyakran kért tőle, ha gavallért játszott: hol egy atlasz mellényt, hol egy frakkot, mert bizony nem volt nagy mennyiségben.) „Samu! - mondám - jőjjön, hagyja ott azt a *Déryt* dobolni. (Két fát faragott s azzal dobolt az asztalon.) Metsze ide ebbe a szép egyenes fába a nevemet." Ő mindjárt jött és a fába metszette: *S. R.* és koszorút metszett körüle. Ez azt jelentette mindig: *Samu* és *Róza*. A ruhaneműmet is így jegyeztem mindig. „Jer *Déry*, nézd mi szépen kimetszette nevemet." Még sétáltunk egy ideig, aztán fölmentünk. Jön előnkbe a cseléd s mondja: „Éppen most volt itt *Katona* ur, az urat kereste. Mondám: lent vannak a kertben. Kik? Mondám: Samu úrfi, azzal visszafordult s elment." „Nézze barátom, ilyen különcködő az a Józsi - mond férjem - most megint nem látjuk egy hónapig se." „Én elmegyek hozzá" - mond Samu. „Én is megyek" s elmentek ketten.

Midőn *Déry* visszajött mondja: „megleltük a csodabogarat. Becsületére kellett neki megigérni, hogy holnapután, (játék nem lévén) ide jön hozzánk s a kertben fogunk mulatni."

Midőn az estvék közeledtek, akkor voltam a legboldogtalanabb. Azoktól rettegtem; mert *Déry* csakugyan a sok gorombaságaival egészen elidegenitett magától s nem volt semmi vonzalmam hozzá. Se ő hozzá, se máshoz azon tekintetben, mert azt gondoltam, mihelyt közelebb érintkezésbe jönnék, azonnal elmulnék minden lelki szerelmem. Civódtunk minden estve. Elővettem szerepem s tanultam, mondám „nem vagyok kész szereplésemmel, sokat kell tanulnom," de igaz is volt, hogy kellett.

Fáyék küldtek be nekem egy gomolya sajtot s midőn eljött a határozott nap, hogy öszvejöttek a kertben, *Déry* hozatott bort, borvizet, levitt sajtot s hónapos retket. Még több baráti is összvegyűltek s igen jól mulattak. Én oda föntt zongoráztam, fölhasználtam magánosságomat s kedvenc apró dalaim közül egybe úgy bele voltam merülve, minthogy nagyon reá illett helyzetemre. Verseire még most is jól emlékszem. Im ezek:

Ah már én boldog nem vagyok,
Sorsom megváltozott,
Derült napomra már az Ég
Nagy bánatot hozott...

El voltam, mondom merülve s nem hallottam, hogy *Déry* kiáltozott föl a kert lépcsőjéről: „Róza, Róza! ugyan gyere le már, hányszor kell kiáltoznom." Jön be futva a cseléd: „tessék hamar lemenni, az úr régen kiabál." Én fölugrom, futok le, siettemben eltévesztem a lépcsőket s mind a hat levezető lépcsőt átugrottam. El nem estem, de állva maradtam... nem tudtam tovább menni. Úgy érzettem, mintha valami megszakadt volna bennem. Egy kissé öszvegörnyedtem, de öszveszedtem magamat s mentem. Mondom: „mi baj, tán a ház ég?" „Látom, te nem igen sietsz oltani. Szeldelj még sajtot s küldd le, mert igen mostohán szeldeltél." Én mindjárt visszatértem s lementem a cseléddel. Az asztalra teszem a tányért. Azzal *Déry* keresztül fogja derekamat s földob, mint egy lapdát a levegőbe és ismét megkap derékon. „Nézzétek, milyen feleségem van, a két araszommal átérem a derekát" - de már akkor olyan

voltam, mint a sárga viasz s megjajdultam. Legelőbb is Samu mondja: „Tán rosszul van a Tettes asszony? Igen, igen halvány?" Mondom „mindig ily balga tréfái vagynak. Úgy megszorított azokkal az erős kezeivel." „Ej no! semmi. Kicsi - kiheveri." Én leültem tova egy padra és nem szóltam arról semmit, hogy mint ugrottam. Nem akartam mulatságukban zavarni. Nem sokáig ültem, fölmentem a szobába és ledűltem. Gyönyörű holdvilágos estve keletkezett. *Déry* beküldte a leányt, hogy jőjjek, kimegyünk mind sétálni. A világért se mondtam volna, hogy nem megyek, hogy fájdalmat érzek. Mentünk. Most is, mint többnyire, fehér köntös, fehér cipő volt rajtam. Én csak hallgatva mentem a zajos ifjak között. Samu ugyan se nem ivott, se nem zajongott, csak nem akarta magát félrevonni közülök. Egyszer én csak megállok. Forróságot érzettem elömleni lábaimon. Lenézek, boldog Isten! ott piroslott fehér cipőm, strimpflim. Mit kezdjek, hogy észre ne vegyék? Nagyon világos este volt. Rövid ruhákat viseltünk akkor. Mondom: „gyere csak *Déry*, valamit akarok mondani. Maguk csak menjenek. Hallod, igen nagy csikarásom van, menj előre velök, hadd maradjak én hátra." Ő ment velök. Ha oly rossz következése nem lett volna, komisch dolog volt engem látni, mint csináltam magamat kicsinyebbé, hogy rövid ruhám eltakarja lábaimat. *Dérynek* se szóltam semmit, hogy mi a baj. Szégyeltem magamat, hátha még a többi vissza talál nézni. Végtére házunk elé értünk, de én már nem tudtam menni. Lábaim is meg voltak erőltetve a leereszkedéstől. A ház előtt bolt volt, annak lépcsőire leereszkedtem. Azt gondoltam, elmennek. Hát letelepedtek körülem. Most mitévő legyek? Hogy ott ültem, még nagyobb veszedelem ért. Mondom *Dérynek*: „Kérlek hívd ki a lányt, valamit akarok reábizni." Jön a leány, sugom neki, hogy jó szorosan jőjjön a hátam megett - s így bekisért. Mondom: „csak maradjanak ülve, egyszeriben visszatérek." Bementem, a leány fölbontotta az ágyat, én vetkőzni kezdettem. A leány ment vízért, de mint a cseléd szokott, sokáig oda maradt. Végre mondja *Déry* odakünt: „én már bemegyek, látom, hogy már nem jön ki a feleségem, tán le is feküdt." Mire bejött, ott feküdtem elájulva a földön s ömlött a vér. Föllocsoltak, *Déry* nagy lármát ütött, *Lampelék* bejöttek, de én már fölkelni nem tudtam. Fölemeltek az ágyba, ott kínlódtam borzasztó csikarásban. *Déry* futott a gyógyszertárba, de mire az orvossággal eljött, már akkor nem az az orvosság kellett. Nagyobb veszedelem következett, én jó reménységben voltam, de én arról mit se tudtam, hogy az a bajom. *Lampelné* mondta férjemnek, hogy az alatt mi történt s csak menjen hamar orvosért, mert más orvosság kell: élet-halál közt lebegek. *Déry* vigasztalhatatlan volt, sirt mint a gyerek; össze-vissza csókolt. Én kínomban mind össze téptem Schapodliját az ingén. Futott orvosért. Kicsi reményt adott - mondá - nagyon gyenge alkatu vagyok. Hoztak orvosságot; az orvos nagy vigyázatot ajánlott s ápolást. Az ő szorgalmas utánam járása által (ezen érdemes orvosnak neve *Scuttek*) mégis csak helyre jöttem annyira, hogy az ágyból kiszabadulhattam. De igen nagyon gyenge voltam. Az orvos azt mondá: nem kellett volna még férjhez mennem s szerencse, hogy így jártam, mert meg nem szülhettem volna, meg kellett volna halnom. Már lejártam a kertbe is. Egy napon láttam, hogy az a bizonyos személy Bettiékkel lement a kertbe s nagy vihogások között jönnek föl, de meg sem álmodtam, hogy engem az érdekelhessen. Délután lemegyek a kertbe szokásomként, hát a fáról legyalulva találom nevemet, eltünt az a koszorúval együtt. Samu is ott volt nálunk, fölmegyek s mondom mi történt. Lejöttek mindaketten s bosszankodtak. Mondja Samu: „Haszontalan nép. Ujra fölmetszem," s fölmetszette ujra. Bement *Déry Lampelékhez* haragosan s mondá: „Kikérem magamnak, hogy többé feleségem nevéhez ne nyuljanak, neveletlenek:" Erre ők szörnyen fölboszankodtak és midőn *Déry* kijött tőlük, azt kiáltották utánna: *maga vak*. Más napon ismét lemegyek a kertbe - nevem ismét lefaragva és az övéké arra a fára fölmetszve és oh csapás! az asztalokra, padokra mindenütt krétával fölírva - oh borzasztó: *Ehebrecherin*. Ez oly borzasztó volt reám nézve, ki ezen tekintetben egészen ártatlannak éreztem magamat! De sajnosan hathatott *Déryre* és azon tiszta, nemes lelkü ifjúra is - szántam őket jobban, mint magamat. Fölmentem zilált kebellel. Déry egyedül volt. „*Déry*, mondám reszketve, meg vagy-e te győződve becsületességemről? Hogy bár sok durvaságaiddal

némileg elidegenítettél magadtól, de azért aljasságot nem volnék képes elkövetni (bármi jó indulattal is lennék valaki iránt), hogy a szentséget bepiszkolnám, míg jogunk van egymáshoz?" „Tökéletesen meg vagyok győződve tisztaságod felől. Te csak egy kissé könnyelmü vagy és makacs, de lelked, szíved jó. De mire vezessen e kérdés?" „Gyere velem a kertbe." Odavezettem, hol azon aljasságok írva voltak s mi engem a világ előtt elitélt ártatlanul. *Déry* fejcsóválva megállt, egy ideig gondolkozott. Egyet se szólt. Érzettem, hogy csendes boldogságom dulva van. „Menj a szobába", én fölmentem. Ő bement *Lampelékhez* s áthallottam a lármát a leányokkal. *Déry* azzal fenyegette, hogy mind öszverugdossa őket, azzal kijött. „Édes Rózám! Ennek az ifjunak többé nem szabad a házhoz jönni." „De miért? Hiszen ő nem vétett semmit." „Boldogságom kívánja és mondd meg neki, hogy ezentúl kimélje házamat látogatásától." „Én nem mondhatom, engem nem bántott meg semmivel, mondd te magad, ha akarod." „Ha én mondom, meg nem köszöni" - mond *Déry*. Tele voltam félelemmel, hogy majd goromba lesz vele s mondám: „Jó, ha úgy akarod, én megmondom, ámbár ez nem helyes." „És én neked azt tanácsolom, hogy kerüld." „Azt nem teszem, mondám. Gyakran találkozhatom vele az utcán és én akkor a túlsó felére térjek át, mint egy bolond? Azt nem teszem." „Ám lásd a következését." Ezzel ki volt mondva minden. Boldogságom egéből lecsapott a mennykő és öszvezúzta életem minden tavaszvirágit. Most már nem érdekelt többé semmi, még a színészet se. Láthatólag elkeseredtem. Megmondottam Samunak: „Elválunk drága egyetlenem! Így kivánja *Déry*." „Ez még à la *Werther* fog végződni" - kiálta föl Samu. „De az Istenért! Ne forgass íly gondolatokat elmédben. Hát meg akarnál engemet ölni?" Elváltunk, végtére megegyezvén abban, hogy mindennap látni fogjuk egymást. Én tudtul adom a reggeli mise után, hogy melyik utcába jövünk össze sétálni. De nyugton legyen és ne forgasson engem búsító gondolatokat elméjében s hogy én is nyugton gondolkozhassam ő felőle és tűrjem a sors csapását azon édes reményben, hogyha reggel fölkelek, ismét látni fogom őt. De ember fölteszi, Isten rendezi...

Már nagy szükség volt reám. Mindig sürgettek, hogy mikor léphetek már föl? Szeretne a közönség énekes játékot hallani. Ki volt írva a repertóriumban „*Ujholdvasárnapi gyermek* daljáték." De még erősödnöm kellett, adtuk előbb a *Nagy zűrzavar* című nézőjátékot. Én játszottam benne egy leánykát. Játék közben baj ért: recidiváztam. Kijelentette a rendező: bocsánatot kérnek egy kevés türelemért, mert *Déryné* rosszul lett. „Várunk, várunk" mondá a publikum, „mondja el a szerepet leülve." Úgy is lett. Hamar más öltönyt vettem magamra és nagykendőt. Úgy játsztam el a víg szerepet, hol leülve, hol egy-egy kicsit fölkelve, de nem engedtem, hogy a játék félben maradjon s a publikum csalódjék. Játék után kocsiba fektetve haza vitt *Déry*. Lefektettek. Többé föl se keltem, soká, soká nem. Jött az orvos másnap és mondá „ő mindent elkövet, mit lehet, de ide nagy gondviselés kivántatik." *Déry* levelet írt anyámnak és kérte mindenre, hagyja jó rendben házát, ügyeit és jőjjön rögtön be, hosszabb időre, mert nagy a baj. Anyám rögtön bejött kisebb testvéremmel együtt, kit magára nem hagyhatott. Én nagy beteg lettem. Jó anyám és a cseléd egész nap talpon voltak, éjjelenként is. Umschlagokat, herbatheákat, fürdőket egyremásra készítettek. Jó anyám az orvos rendeletére, mint egy pólásbabát, mindennap tisztába bepólált. Bedugtak egy hordóba, beterítettek egy pokróccal s majd megfojtottak, úgy húztak ki ájulva. Nem használt semmi orvosság. Végre bábát hívtak segítségül. Ez megetetett velem három kanál nyers széna-morvát. Boldog Isten! hogy összekarcolta a torkomat! Elkergettem. Megijedtem, mondom, hiszen soha se fogok énekelni. Én csak apadtam, apadtam. Már oly kicsiny lettem, csak úgy ölben hurcoltak ide s tova a szobába, hogy egy kissé az ágyból kikeljek. Mindent, mindent elkövetett szegény anyám. Már egy évre terjedt első betegségem óta az idő, más bábát hívtunk. Az orvos is mindig szorgalmasan járt. Végre egy kissé jobbacskán lettem; már most étvágyam kezdett jönni. De nem adtak enni, mindig csak azt mondták: nem szabad, nagyon kell őrizkedni. Mondám: „De ha úgy kifogyasztják erőmet, nem fogok többé énekelni." „Jó gyermek, mond anyám, nem fogsz te többé énekelni. Elnémul a fülemüle." Akkor sirtam s gondoltam, hát már

csakugyan meg kell halnom. Nemsokára már túl voltam a veszedelmen, de nem tudtam járni, még mindig feküdtem, feküdtem. Az orvos mondá: „Már nem kap több orvosságot, már jobban volna, csak ereje jöjjön meg, már ehetik egy kis sült csirkét is.” Kihívta *Déryt* s anyámat és tudtul adá, hogy négy évig messze tartóztassa magát tőlem, ha azt nem akarja, hogy meghaljak. *Déry* sok ellenvetést tett, de az orvos és anyám legyőzték végre s vissza jöttek. Az orvos mondá, hogy olykor-olykor majd meglátogat. S midőn köszöntük neki mindnyájan nagy szorgalmatosságát körülem: „Ne köszönjék nekem - mondá - ezt semmi orvosság vagy orvos nem vihette volna véghez, egyedül az anya gondos és fáradhatatlan ápolása eszközölgette csak, hogy el nem temették már régen”, oly nagy veszedelemben forgott éltem. Egy pár nap telt el így kínok között, hogy nagyon éhes voltam, de nem adtak csak oly darabkát, mint egy dió.

Egy délután kapu nyilik, behajt egy idegen formáju terhelt szekér megpakkolva holmikkal s emberekkel, *Déry* a szekér mellett. „Ez hozzánk jön - mondám - ugyan kik lehetnek?” Leszállnak, egy idős és egy fiatal asszonyság, egy dajka egy kis gyermekkel és egy őszbe vegyült férfiú. *Déry* bevezeti az öregebb nőt, a többi utána, nagy zajosan. „Nézd, édes nőm, nagyon kedves vendégeink érkeztek. Itt kedves *János* bátyám, kit ennyi meg ennyi éve már, hogy nem láttam. Itt neje, *Déry* Róza, itt kis babája, a kis *Déry* Ida, itt a nagymama, *Déry* Róza édes mamája.” Ez alatt *János* bácsi mindig hallgatott s nézett reám. Az anyám üdvözölte őket s *Déry* bemutatta nekik anyámat. „Isten hozta mindnyájokat, - mondám szivesen, fölülve, midőn az asszonyok csókoltak. Téged is Rózsának hívnak?” - kérdém. (Fiatal nő volt ő is, de mégis idősebb nálamnál.) „Neked kis babád is van, az enyim elment,” mondám. „Elhiszem - mondá János bácsi, ki ekkor szólalt meg legelőször - az is bolond volt, a ki téged elvett, meg (engedelmet kérek napamasszony) az is, a ki férjhez adott.” „Jaj! nem az én megegyezésemmel történt.” „Ne szóljon most arról, kedves anyám” - mondám. *János* bácsi most jött hozzám s megcsókolt. „Hát öcsém, ez a kis pólás baba a te feleséged? No hiszen - ha mondom!” - igen sokat akart ő ezzel mondani. „No de hagyjuk a többit majd holnapra. De ni majd is elfeledjük! Pakkoltass le a szekérről, öcsém. Hoztunk egy kis konyhára valót. Egy hordó jó szekszárdi piros bort.” Lepakkoltak. Hoztak a kas hátulján pulykát, kappant, sódart fölve, szalonnát, zsírt, lisztet. Telepakkolva a szekér mindennel. „Majd attól a jó vörös bortól, megjön az egészséged, te kis pólás.” Mondom: „Már egészséges volnék én, de nem adnak enni.” „Nem adnak?” „Nem bizony, pedig úgy enném már egy kis káposztát, meg jó pecsenyét.” „No kis lányom, ne félj, holnap lesz minden, mit kivánsz.” „De se *Déry* se anyám nem ad.” „Adok én. Majd meglátom, ki mer szólni. Kedves napam asszony! bocsásson meg, most az egyszer én leszek a konyhamester. Vágassa le azt a pulyka nyakát.” „Az Istenért! - szólt anyám - csak nem akar...” „De bizony akarok; de még többet is kérek. Tessék egy fazék jó töltött káposztát főzni; a többit bízzák reám.” Anyám kiment fejcsóválva, duhogva: „megölik... meg nem tarthatjuk... enni fog...”

Elérkezett a másnap. Volt küzdelem. Én pongyolába öltözve, de azért mindig bepólálva, ültem az ágyon. Már kilenc órakor oda rendeltem a kis asztalra evőeszközömet. „De igazán ad enni, kedves, édes János bácsikám?” „Ne félj semmit”, mondá mindig. Én már azt gondoltam, csak tréfát űz velem. Mindig néztem a szemére, hogy majd oldalt vág a többire. Rebegtem már a vágyakodás miatt. Terítve volt; oda jött az én jó bácsikám, ölébe vett és oda ült velem az asztalhoz. Mondom: „Úgy nem fog tudni jól enni édeském.” „Ne busúlj te én rajtam, te majd úgy táncolsz, a hogy én fütyülök.” „Jaj Istenem! nem ad enni káposztát meg pecsenyét.” „Ne félj semmit.” A levest meghagyta enni, amennyit akartam, de azt már nagyon meguntam. Húst nem adott. Ő evett, én csak néztem, hogy ő hogyan eszik s az asztalkendővel mindig megtörülte a számat. „Oh Istenem! hiszen csak maga evett, nekem nem adott.” „Ne félj semmit.” Jött az ízletes szagú jó töltött káposzta. De már nem tesz többet bolonddá: „Én leugrom.” „Ej, lánchordtát! azt szeretném én, ha már ugranál.” Mondom: „Adjanak már

nekem is tányért." „Nem úgy kis leányom: majd csak együtt eszünk." Anyám, férjem majd kiugrottak az ablakon, mikor látták, hogy a fölaprított töltött-káposzta falatot a számba dugja. „De - mondom én - *János* bácsikám, majd én a magam villájával eszem, mert majd így kevés jut magának." „Hohó! nem úgy alkuszunk. Te már ettél egyet, de én egészséges létemre egy falatot se. Most én eszem egy egészet, így az igazság." Míg ő ette, még jobban éheztem s mind csak nyeltem a semmit. Azután megint kivett nekem, megint csak egy falatot nyomott a számba. „Adjon már legalább egy kis levét is hozzá, hiszen maga még fösvényebb, mint *Déry*." Igy csalt meg mindig, én azt gondoltam, legalább két tölteléket megeszem, hát mindössze felet kaptam. De ő ugyan jól bepofázott. Le akartam tőle menni, de nem eresztett. „No most igyál egy kis jó erősítőt." No, meg is ittam tisztán egy fél pohárral. Nagyon jól esett. Jött a rizskása Koch... nem kellett, édes. „Adjon inkább még egy kis káposztát helyette." „Az nem megy. Hát hova menne a pulyka?" mondá. „Tudom már, hogy azzal is úgy megcsal. Míg maga öt-hat falatot befal sebesen, nekem csak egy darabkát dug a számba." A többiek mind csak kacagták, hogy mily nagy igéreteket tett s hogy meg tudott csalni. A pulykával is azon módon bánt el. Ismét megitatott velem fél pohár bort. Mikor az asztaltól fölkeltünk, kérdezte: „Jól laktál-e, kis leányom?" „Hiszen ha én is annyit ettem volna, mint maga! De még éhesebb vagyok, mint voltam." „No, mamácska, délutánra legyen egy kis csirke-becsinált, de igen gyenge." Azután leeresztett... de már megtudtam állni, csak menni nem; egy kicsit részeg voltam és goromba voltam a jó *János* bácsihoz: „Már ez is becsináltat ad dél-után, nem hogy pecsenyét adna" mondám. Azzal ágyba vitt, lefektetett. Szinte estig aludtam nagyon jól. Egész betegségem alatt se aludtam annyit. Ebéd után, mint mondák, kivitte *Déryt* a kertbe és jól lehordta, hogy miért vett el engem nőül; hogy miként vitte rá a lelke, hogy egy ilyen éretlen, beteges, játékbabát nőül vegyen. Egy oly bajuszos legénykének több eszinek kellett volna lenni stb. „Hiszen már tizenhat esztendős elmúlt és akkor nem volt beteges, sőt igen eleven." „Annál kárhoztatóbb vagy, mert látszik, hogy gyenge alkatú. No hiszen van feleséged, ha mondom..." Kihallgatták s nekem mindent megmondtak. Másnap fölkeltem az ágyból, járkálni kezdettem, de *János* bácsi vezetgetett. Megigérte, hogy délben mindenből ad enni, de csak úgy, ha szótfogadok és szép csendesen eszem, úgy ahogy ő ad nekem. „Hogy mind maga eszi meg, míg nekem egy falatot ad." „Nem, nem, hanem csak úgy csendeskén, miként én rendezem s meglásd kis sárga pille, hogy délután, ha egy kicsit aludtál, táncolni fogsz velem." És csakugyan úgy lett, hogy harmadnapra egészen fölkeltem az ágyból, föl-öltöztem s csendesen jártam. „Ugyan mit is gondoltak, hogy ezt a szegény gyermeket éhen akarták, csupa jó indulatból elveszejteni? Hiszen már ezt rég így kellett volna táplálgatni, nem mind azzal a lögymörökkel tölteni meg a gyomrát. No hiszen attól jól meg is erősödött volna." Én a nyakát lehúztam, össze-vissza csókoltam mondva nejének: „Rózácskám! én jobban szeretem János bácsi ősz szakállát cirógatni, csókolni, mint azt a csúf *Déryt*... Cseréljünk." „Jaj! dehogy adom az én kedves öregkémet, az én jó férjemet a világért"... Igy lettem ápolás mellett jobban. Kedves rokonaink négy nap mulattak, ötödik nap elutaztak. Magunkra maradtunk. De a jó kedv is eltávozott a háztól. Anyám türelmetlenkedett, már nem is kívánt *Déryvel* egy asztalnál ebédelni, külön teríttetett magának a konyhaasztalon. Déry levetette a frakkját. Anyám mondá, „micsoda gondatlan asszony vagy, hogy oly piszkos ingben hagyod férjedet? Megszólnak. Eredj adj mindjárt neki tiszta inget". „Hányszor próbáltam már; nem akarja fölvenni." „De hiszen úgy néz ki, mint egy üstfoldozó." „Semmi - mond *Déry* - ráérek vasárnap. Sok szappan fogy úgy is." „Szép nevelés, ha mondom" - veté oda anyám.

Férjem s anyám között a legnagyobb gyűlölség uralkodott. A cseléd mindeneket elmondott, hogy miként bán velem *Déry*. Ez igen keserítette őt s szemrehányásokat tett neki. Szót szó váltotta. Igen öszvejöttek. Végre mond anyám: „Hát hogy lesz már azzal a szoba-bútorzással? Szépen megítélhették a rokonok. Miért nem történt már meg azolta?" „Arra senkinek semmi gondja," mond Déry. „Nekem ne legyen gondom a lányom pénzire?" „Azt rég megettük."

„Ugy? Hát mire házasodott? Hogy a felesége tartsa... ingyenélő.”... Erre *Déry* fölkapott egy széket, hogy hozzávágja. „Az Isten szerelmére! kérlek mit mívelsz? s *Déry* karjába vetettem magamat. Most mindjárt meghalok”... s kierőszakoltam a szobából. Hamar utána vittem a kalapját s rimánkodtam odakünt, hogy csak menjen el hamar hazulról, mert szerencsétlenségtől félek; mert anyám ezt nem hagyja annyiban... és ne jöjjön haza, míg én nem üzenem, hogy már elment. Egyébiránt tanácsoltam: menjen a vármegyeházához s a garderobe-szobába szállásolja be magát; mindent küldök neki oda, ágyat és enni. Így ment el.

Anyám szörnyü dühben volt. Láttam őt haragosnak, bánatosnak, mérgesnek, de így kivetkőzve önmagából, s dühösnek még soha se láttam. Elékereste a baltát, melylyel *Déry* mindig faricskálni szokott és odaállt az ajtó mögé s ott leste jó ideig, szinte egész nap, hogy ha belép, mindjárt kettéhasítja a fejét. Hijába rimánkodtam, sirtam, hogy csillapuljon. Engem is ellökött magától. Sok küzdelmem volt vele még estig. Megmondtam aztán neki: ne várja *Déryt*, mert nem fog haza jönni.

Én el-elmentem *Déryt* látogatni, hogy nincs-e valamiben fogyatkozása és egyszersmind szemrehányásokat tenni, hogy miként tudott úgy megfeledkezni magáról az *én* anyám iránt, hogy azt csak egy műveletlen kondástól lehetett volna várni. Nyiltan megmondtam, hogy tőlem többé jóindulatot nem követelhet az, ki anyámmal így tudott bánni és én le nem győzhetem a gyűlölséget, idegenséget, melyet magamban érzek az iránt, ki az én kedves, szeretett, jó anyám iránt oly goromba durvaságot és méltatlan megsértést követett el. Mentegetődzött, hogy anyám sértette meg őt. Megmondtam neki, hogy haza ne jöjjön, míg nem izenek neki, hogy anyám elment - mert szerencsétlenség történik. Anyám még három nap mulatott. Engem szidott, hogy miért küldözök be neki mindent; de már tovább nem mulatott, látta, hogy hijába várja. Elment Jászberénybe haza, azon búcsuval, hogy többé soha se jön el és én többé soha se fogom őt látni, míg engem el nem választ *Dérytől*.

Most már mély bánat ült szívemben. Jó anyámra, véghetetlen szánalommal gondoltam: tudtam, hogy bánatos napjai lesznek neki és - miattam! Féltettem, hogy megbetegszik. *Déry* iránt annál több idegenséget tapasztaltam magamba. Addig még csak legyőztem gorombaságaiból származott sok keserüségeimet, de most már jéghidegséggel viseltettem iránta. Ő is mind mogorvább lett. Úgy jártunk el egymás mellett, mint két kisértet. Nekem minden kedvem elveszett még szinte a színpad iránt is... de mégis, midőn a deszkákra léptem, öszveszedtem minden erőmet.

XI.

Székes-Fejérvárott 1814-ben. - Uj lakás. - A brutális férj. - Bocsánatkérés. - Keserves együttélés. - Gyertyánffy és a nevelője. - Déryt megnyerik. - Első látogatás. - Komázás. - Az udvarias Gyertyánffy. - Az el nem fogadott ajándék. - Az ozsonna. - Mi lehet a barátkozás oka? - A nevelő ajánlatot tesz. - Egyéb furcsaságok. - Tolakodás. - Az elküldött rózsa. - András megbizatása. - Samu meg a rózsa. - Első bonyodalmak. - Déry meg a rózsa. - A levegő zivatarral telik meg. - Méreyné tanácsa. - Gyertyánffy, a rózsa, meg Samu. - Gyertyánffyt kiutasítják.

Egyszer csak azt nyilvánítja *Kultsár István* úr, hogy a társaság menjen át ismét *Székesfehérvárra*. Ez reám csapás volt: el kellett válnom lelkem barátjától s *Déryvel* utaznom! Nem vígasztalt semmi. Elutaztunk Pestről s levelezés által tartottuk föl *Samuval* lelkünk s szívünk érzelmeit. Most a publikum *Székesfejérvárott* sokkal több részvéttel volt, mint előbbszer s így igen sokáig mulattunk - tán félévig. A közönség most se akart elbocsátani. Sok ismeretséget kötöttünk, de menni kellett s személyenként óhajtva vártak vissza jövőre. Haza indultunk Pestre, de már akkor tudósítva volt *Déry Fáyéktól*, hogy az *Arany szita* cimü ház nem az övék többé, ők maguk is máshol tartanak szállást. Mi is mást fogadtunk a Molnár-utcában, a *Belgrádi*-házban. Én örültem ennek, *Nagy János* is ott lakott, kinek neje jó barátném volt s így volt valaki hozzám közel, kinek panaszolhattam, ha bánatom volt. Déry még mindig nem tágított, követelőleg lépett föl, dacára az orvos tilalmának, kire szüntelen hivatkoztam, s így sokat kellett kiállanom, mert én mindig gyöngének érzém magam s az orvos azt mondta: meghalok, ha nem őrizkedem... én pedig nem akarok meghalni... Olyan voltam már, mint egy szunyog, oly borzasztó soványság, az orvos megtiltotta a fűzködést is.

Egyszer a próbáról szörnyü mérgesen jött haza *Déry* s mindenben gáncsoskodott s velem megint nagyon gorombáskodott. Kénytelen voltam szemrehányásokat tenni, mik őt sértették. Erre bezárja rám az ajtót, s mint egy tigris nekem ugrik, torkomat összeszorítja két kezével: „Most meghalsz!" - kiáltja dühvel. Én ordítottam, mint csak képes voltam s vergődtem, rikoltottam: „gyilkos, gyilkos, meghalok." Az isteni gondviselés nem engedte azt. Éppen az udvaron volt *Nagy János*, oda rohan az ajtóra, zárva találja. „Nyisd ki Pista!" rángatja az ajtót. „Elmenj innen, semmi közöd ide." „De van. Nyisd ki mindjárt, mert betöröm az ajtót." „Elmenj innen, mert agyon váglak e baltával." „Én meg nem ijedek a baltádtól Pista, de elereszd azt az asszonyt, te őrült bolond. Nyisd ki! még egyszer mondom, mert ha én nyitom ki, meg nem köszönöd"... De én mindig sikoltottam, hogy szabadítson meg. Végre *Déry* kinyitotta. „Nézz ide, te dühös bolond, hol az eszed?" Torkom mind összekörmölte, imittamott serkedezett s folyt le a vér. Én egy fehér kendőt ragadtam ki a fiókból... s bár alig tudtam lábaimon megállni, annyi erőm mégis volt, hogy az utcán keresztül fussak *Takács Náncsiékhoz*, kik szemben laktak velünk. „Jézus, mi lelt? kérdék. Miért csorog a vér nyakadról?" „Lefekszem, - mondom - adjanak szállást, nem megyek többé soha, soha *Déryhez*." Ágyat vetettek mindjárt. Kiborzongatott a hideg. Ott feküdtem három napig. De este már oda jött *Déry*, mondám: be ne bocsássák! Kimentek elébe: „ne menjen be az úr, nem akarja látni." „Kéretem, térdeimre borulva kérek tőle bocsánatot." „Én - mondám - megbocsátok, de beszélni nem fogok többé vele az életben. Be ne jöjjön!" Elment sírva. Másnap jókor reggel már ott volt, észrevétlen bejött, letérdelt ágyam eleibe, úgy rimánkodott: bocsássak meg neki, menjek haza. Átkozta magát. Soha többé egy újjal se fog hozzám nyúlni, csak még egyszer bocsássak meg s menjek haza. „Nem - mondám - én egy gyilkossal nem lakom többé egy szobába." Eljött napjába három-négyszer, esküdött, hogy csak menjek haza, lakjam a másik szobában, (itt két szobánk volt elkülönözve), soha még az ajtót se nyitja ki reám, a míg én meg nem engedem. „Nem, - mondám én - elmegyek, elhagyom a színészetet, haza megyek a megsértett anyához, ki vígasztalhatatlanul él miattam. Annak is megsebzette az úr a szívét

örökre.” A Krisztus szenvedésire kért, ne hagyjam el a házat, nem fog semmi követeléssel lenni. Ne tegyem rajta azt a szégyent, nehogy elterjedjen ez az eset a publikum között. Mondám végre negyednap: „Haza megyek a szobámba, de én egy asztalnál többé nem eszem, én egy percet egy szobában nem leszek vele.” Mindenbe megegyezett. Így mentem haza negyednapra. Én magamnak főztem, ő vendéglőbe járt kosztra. Így éltünk elkülönözve három hétig. Láttam, hogy megtartja szavát és nem gorombáskodik többé. Láttam azt is, hogy búsul. Magamtól mondám aztán hogy ha békét hagy és nem zaklatja ugyis gyengült egészségemet, - végtére is így nem tarthat örökké - tehát ha tetszik, jöjjön az asztalhoz enni, miután ugyis ő szedte föl a havi fizetésemet elejétől fogva. Abból fizettük a házbért. Ha nekem kellett vagy két garas cseresznyére vagy más gyümölcsre, tőle kellett kérni. Egy óráig is elrimánkodtam, míg adott, pedig nekem több volt a havi fizetésem, mint neki. Így éltünk. Így szenvedtem sok ideig férjhezmenetelem óta. Nekem egy krajcár se jött a kezemhez s ha ezért szemrehányást tettem, goromba volt.

(Hanem most egy kis furcsa esemény jött közbe, ezt csak furcsaságáért írom ide. Ez életemre semmi befolyással nem volt, azért hát, ha úgy látja helyesnek az én barátom, egészen ki is maradható - lökje ki.)

Egy bizonyos *Gyertyánffy* nevü ifjú volt ezen időtájban Pesten a nevelőjével. Roppant gazdagságu szülék gyermeke, kik nem éppen azért tán, hogy tanuljon, hanem, mint érdemes nevelője mondá: időzzön, szórakozzék, - szóval tetszése szerint éljen; a ki későbbi időben azon roppant négyemeletü házat épittette a zsidó-piacon. Ezen jeles, nagyratörekvő zsenge, egyetlen örökösnek - szerencsétlenségemre - legmagasabb figyelmét a színpadon magamra vontam s úgy nyilatkozott Mentorának, hogy ő a bolondulásig szerelmes belém és mindent áldoz, mindent elkövet, hogy viszont szerelmemet megnyerje. Oh boldog Isten! egy oly elkényeztetett puhálkodó kéjenc, ki nem éppen azért van Pesten, hogy tanuljon, hanem, hogy kedve szerint élvezzen! De hogy lehessen velem megismerkedni? A kávéházban megcsípték *Déryt*, vele megismerkedtek, vacsorára vitték s igen nagy barátságot kötöttek. A többi első színészszel is megismerkedett. Egyszer mondja *Déry* otthon: „Holnap el vagyunk híva nagy ozsonnára, hát majd készülj föl.” „Hová?” „Gyertyánffyhoz. Igen nagy barátságot kötöttünk együtt. Igen gazdag szülék gyermeke, a nevelőjével van itt Pesten.” „Én bizony nem megyek - mondám - jól tudod, hogy nem nagy barátja vagyok az ozsonnákra való menetelnek, kivált még nőtlen ifjúhoz.” „Te bohó, hiszen az egész társaság tagjai nejeikkel együtt vannak meghíva. Ma el fog jönni, hogy bemutathassam neked s téged személyesen akar meghívni!”... Nem igen volt nagy kedvem, de gondolám: ha nők is lesznek ott, azokkal majd eltellik az idő.

Délután jön *Déry* egy idős és egy fiatalabb férfival a szobába. „Édes feleségem itt bemutatom az én barátomat *Gyertyánffy N. N.*-t. (biz én már a keresztnevére nem emlékszem) és nevelőjét ** urat (azt is feledém, hogy hívták.)” „Tessék helyet foglalni” - mondám. Hozzám jön a kis fekete törzsök, ki különben igen elegánt volt öltözve, megcsókolja kezemet, de szörnyü bátortalan, ügyetlen bókolással. „Az én ke-kedves bababarátom mmegigérte nekem, hohogy a Tettes asszony sze-szerencséltetni ffo-fog.” *Déryt* jól láttam, a mint magába fojtotta a kacagást. Én csak hajtogattam magamat, mint egy drótbaba s csak mutogattam a helyet a le-ülésre. *Déry* azért nem szólt dadogásáról nekem, mert gyönyörködni akart zavaromon. Sokba is került visszatartani magamat.

Az első látogatás megvolt, minden gyanu nélkül részemről, csupán azt kell még megjegyez-nem, hogy ez a fiatal *leendő valami*, elkezdi, mikor már induló félben voltak *Déryhez*: „Bba ba barátom! igérje meg nekem, ha kiki-kis baba lesz, engegem hihiv koko-komának... és mostantól fogva már mindig komának fogjuk egymást hivni.” *Déryvel* összecsókolódtak s azzal mentek. Nekem se kellett több, hogy a kellemetlen benyomást még kiállhatatlanabbá tegye. *Déryben* is fájdalmas emléket ébresztett s lehangolva ment szobájába.

Másnap szép idő volt s délután négy óra tájban ment az egész társaság. Értem s *Murányinéért* fiakkert küldött. Pompás lakása volt közel hozzánk és miután leszálltunk a kocsiból, bevezetett a látogató terembe. Alig egyet-mást kezdettek beszélgetni, egyszerre csak nagyot dördül az ég, sötét felhő borította el a napfényt s egy nagy záporeső ömlött le az égből. Én féltem s szerettem volna hazamenni, de nem lehetett, mindig zuhogott az eső. Végre azt az ajánlatot tette *Gyertyánffy* úr, hogy kártyaasztalokat rendezzenek, a kik kártyázni akarnak, miután már a szép virágos kertben nem élvezhetjük a kellemes virágillatot. Mondom: „Én nem tudok kártyázni." „No hát tessék velem sakkot játszani." Mondom: „Azt még kevésbbé tudok." „Semmit se tesz" - mondá. (Nem akarok dadogásával untatni, csak simán írom, de rettenetes nyelvhibája volt). „Semmit se tesz, én meg fogom tanítani, komámasszonyt." Előhoz egy gyönyörü, gazdag, mind csupa gyöngyházból készült, megaranyozott figurákkal s kövekkel kirakott sakktáblát s elkezdette nekem magyarázni a játék rendjét s menetelét. Véghetetlen unalommal húzgáltam elé s hátra a figurákat... én láttam, hogy egy igaz vonást se tettem, de ő mindig azt mondotta: „Így-jó-jól megy." Én szörnyü savanyúan nevettem rá s gondoltam magamban: bolond ez a kis úrfi; vagy engem akar bolonddá tenni? Egyszer csak kiáltja: „Ko-ko-komám uram! jöjjön csak ide, legyen bizonyság. Mi most sakkot fogunk játszani s ha komámasszonyka nyeri meg a játékot, ő minden ellenmondás nélkül tartozik a sakktáblát elfogadni; de ha ő elveszti s én nyerem meg a játékot, úgy tartozik engem megcsókolni." „Bizony nem csókolom én... és én nem is játszom, mert én nem tudok játszani." „Bírja rá komám uram, hogy játszék." „Én nem játszom; bizonyos vagyok benne, hogy én veszítek, mert egy vonást sem ismerek és én nem csókolgatok senkit." „Ne-ne-ne-ne haragudjék, kedves komám, csak kérem játszék." Erre azt mondja *Déry*: „No, csak ne huzalkodj, mint egy paraszt menyasszony. Eldöntöm a pert: ha te nyersz, az ostábla a tied, ha komám nyer és te veszitel - férj és feleség egy test, egy lélek - hát én csókolom meg a komát helyetted." Erre az egész társaság hahotára fakadt s mondák: „Dejszen, Pista barátom, nem igen hiszem, hogy a te szúrós bajuszod oly kedvesen fogna cserébe elfogadtatni, mint feleséged ajka." „Kérem édes komámasszony, ne haragudjék. Inkább lemondok, hogy engem csókoljon, csak hagyja legalább a nyakát megcsó-csó-csókolni." Uram is aztán erőltetett s dorgált, hogy nem illik ily makacsul ellenkezni. Hozzá fogtunk. Jó ideig huzalkodtunk s képzelni lehet, oly ferde fogásokat tettem, hogy a macska is kinevetett volna. Én már igen úntam s lehúztam egy figurát egész a végére. *Gyertyánffy* nagyot kiált: „Itt-itt-itt van ni, egy huzással megnyerte a játékot s azzal valamennyi figurát mind eldöntögette. No kedves komám, itt, tessék elfogadni, én elveszítettem a játékot." Ekkor kezdettem átlátni, hogy erőszakosan meg akart ajándékozni a drága sakkjátékkal. „Kikérem uram! Nem vagyok éppen oly ostoba, mint kinézek. Én el nem fogadom." „Ej dehogy nem - mond *Déry* - te megigérted s punktum." Én ott hagytam az asztalon, fölkeltem haragosan. Azon percben jött az inas jelenteni: asztalon az étel. Én szerettem volna haza menni, de még mindég esett az eső.

A mint beléptünk az étterembe, csak elbámultam, hogy ragyogott minden előnkbe, oly szépen föl volt ékesítve minden aufsatzokkal, virágtartókkal; és mindennemü ízletesen készült sültek, sütemények illatoztak előnkbe, ízletesen kirakott mindennemü kompótokkal, minden ujsággyümölcsökkel... szóval minden jóval terhelve volt az asztal. Csak azon bámultam, hogy fiatal nőtlen férfinál, ki készítette azt az aszpikkal garnirozott szép nagy tokhalat s még azon kívül szép, gyönyörü virágokkal is ügyesen körülrakva a lapos nagy fatál, mire fektetve volt? Előbbszer nem akartam enni, de hijába! nem lehetett ellentállnom ennyi inycsiklandó kisértésnek - és kinálgatásnak. No de ennek is, mint minden estélynek a világon, végének kellett lenni. Jó későn volt már, éjfél felé, az éj sötéten volt beborulva. Minket nőket, fiakker vitt haza, a férfiak gyalog mentek. De mielőtt kiindultunk, odahozta a házigazda a sakktáblát bepakkolva és mellé még egy gyönyörü szép, fenékig aranyozott, kristály-poharat s átnyujtva mindkét darabot, mondá *Dérynek*, mert én feléje se néztem: „Ezt pedig kedves komám, vigye

el magának s ebből iszszuk meg a koma-köszöntőt.” No gondolám magamban, ha addig nem iszol, úgy soha sem iszol az életben.

Másnap egy kissé gondolkozóba estem, hogy mi lehet ennek a gazdag estélynek tulajdonképen az oka? És miért éppen csak én a férjemmel különösen még kitüntetve? És *Déry*? Máskor lármát ütött s tüzet kiáltott volna s most mily előzékeny s még úgyszólván előmozdítója volt valami eseménynek, mely alattomosan szövődött s mit már én sejdíteni kezdettem, de csodálkoztam *Déryn*, ki engemet nagyon jól ismert.

Két-három nap elmult. Egy délután jő Gyertyánffy nevelője egyedül s *Déryhez* ment szobájába. Sokáig odabent mulatott, végre midőn elment, bejő hozzám s szörnyü kacagással járt föl s alá szobámban. De én még csak nem is kérdeztem, hogy mit kacag s mi hozta oly magas jókedvbe, mert miólta oly gyöngédtelen bánásmódot tanusított erányomban, ha haragosan jött is haza, soha se kérdeztem: mi baja. Egyszer csak megáll előttem s mondja: „Istenemre! ez különös eset, hogy éppen a férjet válaszsza valaki megbizottjának, hogy a feleségébe szerelmes.” Én reá néztem különös kétértelmü tekintettel s mondám: „És te, ki különben kisértetet látsz még az árnyékban is, nem sejdítetted már az estélynél is egész magaviseletéből, hogy mi ösztönzi e nagy előzékenységekre és kitüntetésekre?” „Hiszen az egy bohó ifjú - mond *Déry* - hiszen ő szegény nem tehet róla, hogy az őrülésig szerelmes beléd.” „Hát a nevelő mire való?” kérdém. „Hiszen én is mondám neki, hogy az ifjút szorosabban kell fogni.” „Jaj! mondá, az nem lehet. Őt nem kormányozhatja senki. Eleibe rajzoltam én neki minden következményeket, de ő arra mitsem hajtott. Végtére megírtam szüleinek, hogy mitévő legyek vele? Itt a felelet”... s átadta *Dérynek* elolvasás végett. No szép dolgok szüléktől! azt irják: „Édes nevelő úr, ne vegye szorosan egyetlen fiunkat; ő jó fiu, csak egy kissé önakaratú, ne tiltsa neki apró örömeit, hagyja kedvére, ne fukarkodjék, édes nevelő úr s bármibe kerüljön is neki örömet szerezni, ne kiméljen semmit, csak vígnak s megelégedettnek tudjam fiamat. Beszélje rá az ő imádottját, hogy legyen eránta jó indulattal, nem fogja megbánni...” a levél mintegy ilyesmit foglal magában s. t. f. De mire *Déry* elvégezte, már az én szemem szikrázott és én szerettem volna az ő torkába kapaszkodni, mint egy tigrisfiók és jól öszvemarcangolni, mint ő tette velem. De mindezekre csak azt feleltem, - mert most már minden eszembe jutott: - „Hát egy becsületes, nemeslelkü ifjut, kinek gondolatjába se fért volna semmi nemtelen, eltiltottad a háztól s ezen szép ajánlatot még kacagod? Én hozzám ugyan be ne tegye többé a lábát.” „No már ez megint túlságos dolog mondá - hiszen ő még nem sértett meg eddig semmivel s én már barátomnak el is fogadtam s az nem is illenék, hogy te kitiltsad a házból. Ő még eddig nem sértett meg s az emberek mit gondolnának, ha eltiltanánk.” Másnap jön *Gyertyánffy Déryhez* s nyilatkozik neki: „Hogy ne haragudjék, ő nem tehet róla, de ő a komámasszonyba már régóta szerelmes és csak engedje meg, hogy házunkhoz járhasson, mert ő szeretne mindig velünk lenni... de ne haragudjék.” „No hiszen, édes komám, én mindig szívesen látom, de a nők, tudja el vannak foglalva öltözékeik készítésével stb.” Mindössze is csak annyit mondott neki. Még egypár napig eljárt *Gyertyánffy* a házhoz, de csak *Déryhez* ment. Én igen haragosnak mutattam magamat.

Egyszer egy reggelen hat órakor bejön *Déry* a szobámba, *Gyertyánffyt* karon vezetve, midőn még én ágyban feküdtem s elkezd *Déry* mentegetődzni. De mielőtt végezhette volna, én *Gyertyánffyhoz* szóltam s mondám: „Hallgasson reám, *Gyertyánffy* úr. Az eddig elkövetett sértéseket, éretlenségeket úgy tekintem, mint egy elkényeztetett, makacs bolondéit, ki nem ismer illedelmet s megátalkodva hajhász valami időtöltés után s maga se tudja, mit akar. De most utóljára mondom: többé szobámba be ne lépjen s engem ne hivogasson komájának, én azt el nem szenvedem. Micsoda szemtelen bizalmaskodást követ el jelenleg is?” Déryre vetettem mérges pillantásaimat. „Még ágyban fekszem s ide berohannak, mint valami szabad korcsmába. Ez neveletlenség. Tőled legalább több nevelést vártam volna.” *Déry* mentegetődzött, hogy azért történt, mivel ebéd után a császár-fürdőbe akartunk menni s aztán vacsora

után haza jönni. „Sem most, sem ezentúl, se soha, soha, ne számoljanak reám, hogy valaha velök menjek bárhová. És most föl akarok kelni” s az ajtóra mutattam. „Nnenene tessék haragudni”... De én nagy hangon kiáltottam reájuk: Föl akarok kelni... s azzal takarodtak ki. Valami harmadnapra látom, hogy jön *Gyertyánffy* inasa egy esernyő alatt. Nagyon szakadt az eső, de ő - ezt oly komisch volt nézni - nem volt az esernyő alatt, hanem távol tartván magától a meddig csak a karját kinyujthatta és egy stanitzlit hozott alatta, ő maga pedig csupa locs! Jő felém, én csodálkozva s egyszersmind mosolyogva néztem, hogy miként hebickél kínosan felém. Én a konyha ajtajából néztem az esőt. „Mi baj, Andris?” mondám, hogy oly keservesen nézett reám, mintha mondotta volna: szabadíts meg asszonyom, e kínos helyzetből, mert az esernyőről hatalmasan csorgott a víz a nyakába. „Tiszteli a tekintetes úrfi a tekintetes asszonykát, egy rózsát küldött.” Én nagy szemeket meresztettem reá: „Rózsát?” kérdém. „De hát miért hozza oly kínosan távol tartva az esernyőt az egyetlen rózsa fölött, hiszen ketten is megfértek volna alatta?” „Isten őrizz! úgy adta az úrfi a kezembe, hogy így tartsam távol a lélekzetemtől, nehogy elhervadjon.” „Oh szegény ember - mondám hát oly nagy lélekzete van, hogy a papíron is keresztül hat a párája? No, de ne búsuljon semmit, csak vigye vissza s mondja az urfiának, hogy nekem nem kell a rózsája, mert az én kezemben mindjárt elhervadna s mondja, hogy meg se néztem, nehogy valami kár essék a rózsán.” „Az Isten meg is őriz engem attól, hogy én vissza vigyem, inkább mindjárt a Dunába ugrom.” „Hát miért?” „Hát azért, hogy azt mondta mikor elindított: Andris, ha ennek a rózsának valami baja lesz, mire oda viszed és nem lesz ép és csak egy levélkéje is le lesz hervadva, mikor visszajössz az üzenettel, mindjárt keresztül vághlak.” „Hát micsoda üzenetre vár?” kérdém. „Azt már nem mondta meg, hogy mit tessék üzenni. Csak tessék fölbontani, itt van és nekem megmondani ép-e a rózsa?” Én éppen nem voltam rossz kedvemben s kacagtam. „Hátha azt üzenem, hogy egy levele lehervadt, mi lesz akkor?” „Akkor, akkor Isten legyen irgalmas lelkemnek, haza se megyek, hanem egyenesen a Dunának.” Én fölbontottam a stanitzlit, de mindig kacagva a sületlen fiú félelmén: „No, - mondom - semmi baj.” Igaz, gyönyörü, ritka nagyságu, teljes rózsa volt egyetlen kis bimbóval, sűrű zöld levelei közül zamatos illatával leláncolta egész figyelmemet. De azért nem tekintettem kebelébe, csak körül néztem. Ott állt a szegény fiú, bamba kifejezéssel arcán, s várta a halálos ítéletet. Meg is feledkeztem róla, hogy üzenetet vár. Mondom: „Jól van András, haza mehet.” „Hát mit mondjak?” „Csak azt, hogy semmi baja a rózsának.” Bementem szobámba, beletettem egy pohár vízbe s ablakomba helyeztem, többet reá se néztem a rózsára. Leültem kötésemmel s elméláztam gondolatomban, hogy miféle jellemű lehet ez a *Gyertyánffy*? Úgy fél tőle a cselédje s én csakis azért vettem el a rózsát, hogy a szegény fiú aggodalmát megszüntessem. De miután úgy kiutasítottam a szobámból durván és ő még nekem rózsát küld? Azt határoztam felőle, hogy nem annyira szemtelen, hanem bárgyú. Szolgájával együtt hiányzik nála a negyedik kerék. Mily nagy dolgot csinált egy rózsával!

Egyszer csak hallom Samu kis sarkantyúját peregni. Fölugrom, ilyenkor szokott minden délután *Nagy Jánosékhoz* menni. Ilyenkor láttuk egymást, néha csak egy percre; behívni nem mertem, hogy majd haza jön *Déry*. Esett az eső sűrűn, az esernyő alá is bevert, mondom neki: „menj édes, megázol.” Igen bús lettem, hogy küldenem kellett, de ő csak a rózsára függesztette szemeit. „Ej, de szép rózsája van az én Rózámnak.” Hirtelen kikapom a pohárból, megtörlöm a szárát: „Ne, neked adom, *Gyertyánffy* küldte. Majd elmondok mindent, ha sétálni mehetünk, de most csak menj, jönni találnak.” Ő ment Nagyékhoz, szerencsére, mert jött *Déry* rögtön. Én *Dérynek* egy szót se akartam szólni a rózsáról, de eszembe jutott, hogy küldőjével nagy barátságban van *Déry* s még majd megmondja neki *Gyertyánffy*, hogy nekem rózsát küldött. Hívom a szobalányt: „Maris! csak eredj, keríts nekem akárhol egy csomó rózsát, de ha nem kapsz, csak egyetlen egyet is, de izibe hozd el.” Elé is jött egy nagy csomó szép rózsával. Azonnal vízbe tettem ablakomban. Mitől félhettem volna? Nyugodtan leültem.

De borult fölöttem az ég és felhőiből egy rózsaharc kerekedett ki. A rózsa szép illatos leveleit elhullatta s tövisei maradtak számomra.

Másnap már déltájban jött *Déryhez Gyertyánffy* s mondja neki: „Kedves komám! Én a kis Tettes asszonynak egy szép rózsát küldöttem tegnap. Nem tudom megvan-e még nála, igen szeretném tudni... de nem merek bemenni." Bejött hozzám *Déry* s mondja: „Tegnap neked egy rózsát küldött a komám." „Igen." „Hát hol van?" „Ott a pohárban." „Melyik az?" „Tudom is én? Oda szúrtam a többi közé. Tán vissza kívánja? Vidd el neki az egész pohárral, válaszsza ki magának." *Déry* beviszi, kiszedi a rózsákat. „Az én rózsám nincs közötte." „Hiszen rózsa, rózsa - mond férjem - vegyen el egyet helyette." „Ijajajaj nenenem úgy van az kedves komám". „De el is nyílhatott az éjjel az a rózsa komám". „Nem lehet, megismerném, mert versek vannak a belső leveleire igen finom tollal írva". „Versek?" bámul *Déry*... „értem". Jön s behív szobájába: „Édes fiam hol az a rózsa, mit komám küldött neked tegnap?" „Ott van a többi közt" mondám. „Nenene tessék haragudni, itt nincs, versek voltak bele írva". „Versek??? Ej mit küldözgeti nekem? Én nem őrzöm a virágját. Mit tudom én hol van? Nekem ne alkalmatlankodjék többé semmivel" hebegém most már én is. „De édes fiam, mégis igen különös, hogy a szobádból eltünhessék valami és te ne tudnál róla semmit". Látta jól, hogy én sápadozom s mindjárt gyanakodni kezdett. „Azt kívánom, valld meg, hol a rózsa?" Én hazudni soha se tudtam, s nem szoktam, ha komoly dolgok forognak fel. Egyszerre elhatároztam, ha megfojt is, megvallom. „Ej mit tagadnám nagyon - mondám - Samunak adtam". És lőn roppant nagy szünet. Egyszerre *Déry* kezdé megtörni ezen kérdéssel: „Samunak? Hát alattomban találkoztok egymással?" „Nem éppen alattomban, sőt mindenki láttára. Megmondottam még régen, hogyha találkozom vele az utcán, vagy bárhol, én ki nem kerülöm". „De én megtiltottam a vele való társalgást". „Jaj! az még akkor volt s én engedelmeskedtem, minthogy nyugalmad kívánta. De azólta, ah azólta, igen sok történt közöttünk... minélfogva elvesztéd jogodat velem parancsolni. Emlékezzél vissza minden közöttünk történtekre. Azt tudod jól, hogy ártatlan vagyok, magad is meg vagy róla győződve, de jó indulatomat meg nem vonom tőle. Nem vétkeztem semmit, nem is fogok... De legyen vége a perlekedésnek egy idegen jelenlétében..." s azzal kimentem a szobából hevesen becsapva az ajtót.

Én tudtam jól, hogy még itt férjemmel nincs bevégezve a vita, de már most, hogy ennyit mertem mondani, egy kicsit több bátorságot éreztem magamban, a lehető... több küzdelemre.

Az eső már jól fölszáradt, elmentem hazulról látogatni *Méreyékhez*, mert a consiliáriusné mindig tudni kívánta, mi történt köztünk. Én mindent nyiltan bevallottam neki mindig s ő oly mérges volt *Déryre* mikor engem bántott, hogy egyszer azt is mondta: „Ejnye kutya-hordta nagy orrúja (mindig úgy csúfolta) vágjon egy tejes fazekat a fejéhez." Mondom: „nincs tejes fazekam." „No hát egy főzőt." „Akkor nem lesz mibe főzni" enyelegtem könyezve. „No csak én azt tanácsolom magának, ne hagyja a nyakára ülni." „Jaj, kegyelmes asszony, de már rég oda ült s nagyon közel jár a keze a torkom körül"... Haza mentem. Déry nem volt hon ebéden. Délután látom Gyertyánffyt egy szép rózsával közeledni, az ablakból mindent lehetett látni. Be akartam az ajtót zárni, de a rózsa érdekelt. Bekopog. Nem szóltam semmit, de ő benyitott szörnyü derült arccal, fölemeli a rózsát nagy diadal érzettel. Én csak néztem bámulva, hogy mi ez? A rózsát megismertem, de levelei lehervadozva. „Itt a rózsa!" kiáltja nagy győzedelmi hangon. „Micsoda rózsa?" kérdém. „Ne tessék haragudni, elmentem Samuhoz." „Samuhoz, a rózsáért?" „Igen." „És ő odaadta magának?" „Jajajajaj ő nem akarta, azt mondta: semmi áron nem adom, hülye. Dedede én azt mondtam: tiszteli Déryné, tessék neki azt a rózsát visszaküldeni amit tegnap adott magának. Déryné izente azt?? Őőő, hiszen én adtam neki a rózsát. Te adtad? S ő kéreti vissza tőlem? Bizonyosan te írtad azokat a szép verseket? Ééén magam. Oh filkó, itt a rózsa, vidd ahova akarod s azzal kinyitotta az ajtót s azt mondta: erre az út!" És ez a bárgyú mindent híven elbeszélt nekem, a mi köztük lefolyt. „De Samu goromba

volt - mondja én nem mertem szólni, féltem, hogy nem adja ide a rózsát." „És maga, hallja! Hogy merte azt hazudni, hogy én küldtem magát a rózsáért? Maga szemtelen, haszontalan gyerkőce." „Nenene haragudjék kérem. Nem tudtam, hogy megharagszik, ha vissza hozom. Olyan szép versek voltak beleírva." „Eredj a pokolba verseiddel együtt," mondám szörnyü dühösen. „Tététérdeimen kérem, ne hahaharagudjék. Többé nem teszem." „No, hiszen látom, hogy maga nagy füles. Jól van. Megteszen-e mindent, a mit kívánok?" „Mindent, mindent, csak többé ne haragudjék." „Jól van. Fogja azt a rózsát, vigye vissza mindjárt Samunak és ezen szavakat fogja mondani: Édes úr! bocsásson meg nekem, hogy oly szemtelen voltam és hazugsággal éltem, mert nem Déryné küldött a rózsáért. Tiszteli s itt küldi a rózsát vissza."

„Oh te ostoba, azt nem mondom, ne alkalmatlankodjál többé... te éretlen pimasz. A te kezedből nincs szükségem rózsádra. Nesze, azzal összetépte a rózsát s a szeme közé vágta. Aztán kinyitotta az ajtót s a grádicshoz vezette, mondván: ha még egyszer ide mersz jönni, itt e lépcsőkön doblak le"... Ezzel fogadták őt és visszajött a szerencsétlen flótás és mindent híven elbeszélt, a mit Samu mondott neki. Ekkor egész komolysággal mondám: „Most megtette, a mi a kötelességében állott... én nem haragszom, de többé soha hozzám egy szót se fog szólni és soha szobámba be nem fog lépni és ha férjemet ingerelni fogja s köztünk veszedelmet okoz ostobaságaival, úgy majd elégtételt szerzek magamnak. Most Isten önnel"... és én is ajtót mutaték neki. Egy ideig nagy csendesség uralkodott a házunknál. Egyikünk se szólt a másikhoz, de *Déryn* látszott, hogy valamit forral magában.

XII.

A Rondellát lebontják. - Az eltávozás és hatása. - Jellemvonások Benke atyusról. - Kitünő szerepeinek elemzése. - Néhány vonás b. Wesselényi Miklósról. - Az erdélyi színészekről. - Kántor és Kántorné. - Kotsi és neje. - Rehákné. - Kulcsár kellemetlen hírt mond. - Az utolsó séta Samuval az elutazás előtt. - Kölcsönös igéretek. - Samu-fürtök. - A színészpálya kellemetlenségei. - Egy új darab. - A Rózsa c. vígjáték tárgya. - Déryné mit hisz Katonáról? - A férj és feleség utai elválnak. - Búcsu a férjtől. - Szegény Déry.

Ezen történetek között hallatszott már többször, hogy a *Rondellát* a Verschönerungs-Comission nem szenvedi meg a Dunaparton, hanem el fogja bontatni. Az intendáns: *Kultsár István* úr, szinte a haját tépte mérgében s tele volt aggodalommal, hogy már vajjon melyik szénatartóba dugjon bennünket a széna-piacon, hogy a németek meg ne találjanak bennünket s szét ne rombolhassák még a pajtát is a fejünk fölött. Szegény magyarok! Magyarország fővárosában nem volt hely a magyarnak, hova leülhessen, pedig nem azért, hogy a publikum ne lett volna megelégedve, sőt igen szeretett a közönség és igen zokon vette a híreket, mik közbe-közbe fölmerültek: hogy talán el is megyünk Pestről végkép. A közönség zúgott, mert valóban oly jól összvetanult társasággá alakult öszve, tele szorgalommal, igyekezettel, s oly jól szervezett társasággá nőtte ki magát az eleinte kis társaság, hogy ha most végig megyek gondolatomban azon pályatársaim jelesjein, büszkén emelem föl fejemet, hogy én is, mint egy kis gyönge ágacskája ezen jeles, értelmes és tiszta jellemű művészeknek, gyöngéden ápolva sarjadoztam nagyobbra, nagyobbra. Mert ne tessék gondolni, kegyes olvasóim, hogy mivel régi-régi idők voltak azok, mikről beszélek, ne találkoztak volna művészek. Oh igen, mostani értelmemmel is merem bizonyítani, hogy művészek, tanulmányos művészek voltak már akkor is, csakhogy nem sokan voltak bizony egy rakáson. Nálunk voltak: *Benke*, ki igen művelt, értelmes színész volt, beszélt németül, franciául, angolul, fordított is; később professzor lett, de ismét színházhoz jött és én fiatal létemre is átértettem őt. Egyszer azt mondám neki: „Kedves Atyus! ha én király volnék, hát magát elküldeném minden országba és három szerepben léptetném föl minden nemzet nyelvén." „Ejnye kis húgom, hát ugyan melyek volnának azon szerepek, melyekben azon kitüntetésben részesítene engem királyi felséged?" „Hát mondám először *A szegény költő*, másodszor az *Egyptomi utban* a gróf és harmadszor *Galotti Emiliában* az öreg óbester." „De már most azt is szeretném tudni, ha oly mély figyelemmel méltóztatott kísérni játékomat, melyik jelenés ragadta meg kis felségedet annyira, hogy más országokra zaklatna csendes kis hazámból?" „Jaj! azt mindjárt meg tudom mondani, édes Atyus. Az *Egyptomi útban*, mikor a szerelemféltő jelenése van a bárónéval s elkészül utazni Egyptomba féltékeny dühében. A *szegény költőben* általán fogva az egész szerepben. Oly sírhatnám volt, - mikor maga nevetett azon sajátos kifejezésü mosolyával, a bánat és örvendetesen visszaemlékező boldog szerelem öszveolvasztásával. De mégis legjobban kitünt s megragadt azon jelenése, midőn előbeszéli, hogy húsz évi távollét alatt mindennap kiment a tengerpartra várni azon hajót, melyen kedvese jönni fog utána Indiából, hol atyai erőszak választotta el a szeretett lénytől, a melyen lobogtatni fogja a fehér kendőt jeléül, hogy elszökhetett szerelmük zálogával. S midőn húsz év ólta hijában várt naponta és mindig csalódva tért vissza nyomorult kunyhójába, hol mindig éhség várt reá, míg kétségbeesve összerogyott és egy szegény gyümölcsáruló kofa megkönyörülvén rajta, szobájába fogadta, ápolta s ellátta mindennel... maga pedig versek írásával kereste sovány kenyerét. Tudja Atyus! midőn sírt és nevetett egy lélekzettel, midőn én szerepemből kiesve, nyakába borulva össze-vissza csókoltam a színpadon, midőn a publikum oly csendesen lélegzett, hogy meg ne zavarja a hatást! Csak a sok fehér keszkenőt látta az ember a könyező szemekhez fölemelkedni!" Megkisérlették még többen is e szerepet, nevezetesen *Lendvay*, a megboldogult. Midőn ezt előbeszéltem neki egy alkalommal, kedvet kapott hozzá megkisérleni ezen szerepet. „Meglásd *Déruskám*, sikerülni

fog”. Itt éppen Miskolcon játszta el. Minden szereppel megbirkózott a jeles *Lendvay*, de ezt nem bírta meg se közelítni. Már azt a reszketeg, sajátságos hangot ugy eltalálni midőn beszélt, melylyel mély fájdalmát, egyszersmind ártatlan gyermekded mosolyát látni azon egy percben... lehetetlen volna utánozni. Csakugyan oly jellemzetes neve is van a szegény költőnek (*Kindlein* a szegény költő, Der arme Poet). Midőn vacsorát hozat a leány s asztalhoz ülnek mindketten és a leány bort tölt poharába s kinálja, ez mohón eszi a jó sült csirkét. A leány kinálja a pohár borral s midőn fölfogja a poharat, sokáig kezében tartja csak egy mély fájdalmas sóhajjal susogja: rég, rég nem ittam, egy cseppet sem ittam... ajkához viszi, de oly illedelmesen csendes mohósággal hajtja föl az egész poharat! Apránkint észre venni rajta, hogy egy kis spic-je van s nőttön-nő a fölvidulása s mondja: „bocsásson meg édes kis-asszony... rég nem ittam. Ha, ha, h a! de miben lehetek szolgálatára?” „Én férjhez akarok menni és egy szép verset akarok iratni. Én itt idegen vagyok s ide igazítottak. Most jövök Indiából tömérdek kincscsel és...” „Indiából? Mi a neve?” „Kindlein Mária.” „Kindlein Mária, az én Marim?” S föláll reszketve, kitárt karokkal. „Nem, én leánya vagyok.” „És Mari?” „Ő meghalt.” „Leányom” és összerogy... Ezt már nem lehet leírni senkinek. Itt toll nem elég, itt csak látni kellett őt. Az én szivem itt úgy elfogódott, hogy lerogytam térdre előtte és sirtunk mindaketten...

Midőn előmondám neki, szemeit törölgeté *Benke* Atyus s mondá: „Tovább kis hugom”, „*Galotti Emiliában*.” Az az csak egy rövid jelenet, de ki mélyen hallgatja s figyelemmel, a saját fejéhez kap, hogy valjon nem ő maga őrült-e meg?

Midőn Emiliát a herceg elraboltatja és megbecsteleníti, jön a herceg kegyencnője s be akar menni a herceg szobájába; elibe áll Orsini gróf, egy fiatal kamarás, ki egyszersmind a herceg kerítője: „Asszonyom! mond, oda most nem mehet be.” Itt nagy jelenésük van; végre teli dühvel széttördeli drágaköves legyezőjét s Orsini arcába dobja, így kergeti ki az előteremből, hová éppen belép az öreg Galotti s köszöntve a grófnőt, egyenesen a herceg szobája felé siet. „Hova Uram?” szól a grófnő. „A herceghez.” „Ah Uram! megálljon, oda most nem lehet bemenni, be van zárva az ajtó.” „Bocsásson asszonyom, sürgős dolgom van a herceggel.” „Ah tudom, éppen azért nem mehet most be, mert oda bent egy szép fiatal leánynak most tépi le a herceg ártatlansága szép koszorúját.” „Jól hallottam, midőn a hátulsó lépcsőn följöttem! Oh kellemetes volt hallgatni mint vigadnak oda bent. Micsoda nyifogás, csókolódás, ha ha ha!” Ez alatt a grófné csipkekendőjét mind széjjel tépi dühében. „Ej asszonyom, tán elvesztette eszét?” „Oh nem Uram! Ki annyit vesztett mint én, annak többé nincs elveszteni valója. De csak menjen, hallgassa, ez mindig így megy. Ma ez és holnap más és ismét és ismét más. Oh ne örvendjen öreg. A ki éppen most ingadoz odabent, annak *atyját Galottinak hívják*” s azzal a grófnő távozik. Az öreg Galotti egy szót se szól, de az a küzdelem, hogy miként látszott rajta az őrültségnek némi jele egy hosszu szünet alatt... de mindig küzdve önmagával... Én Emiliát játsztam s ott lestem őt az álfalak mögött és csak csendesen mertem lélegzeni. Az egész közönség mély hallgatásba merült. Egyszer egy leírhatatlan keserű hahotába tör ki melle mélységéből. Megáll, szétnéz, eszmél kábultságából s tompa hangon kérdi: „Ki kacag itt???” Ekkor én fejemhez kaptam mindkét kezemmel, hogy valjon nem én őrültem-e meg. Az egész publikum ekkor oly szünni nem akaró, viharos tapsban tört ki, mely bizonyságot tett arról, hogy *Benke* művész volt.

Elősorolhatnék még többeket is akkori időből... de sietnem kell, hogy el ne késsem, mert nekem kevés van már igérve s szeretném bevégezni, ha Isten segít!

Csak annyit akarok még mondani, hogy ezen társaság legtöbbje Erdélyből, Kolosvárról származott Pestre. Kolosvárnak, az én felejthetetlen kedves második hazámnak jutott legelőbbszer eszébe, hogy legyen magyar színtársulat és lett. Oh Kolosvárt igen műértő és művelt publikum van és volt, aztán pártolták a színészetet. Ott azon időben roppant nagy

számu társulat volt együtt és több művészei voltak. A nők közül *Kotsiné, Székelyné, Murányiné* voltak, kiket leginkább kiemeltek. A férfiak közül *Kotsi, Czelesztin* s több más, *Báró Wesselényi Miklós*[8] volt az intendánsuk és szinház szükében *gróf Rédeyné* engedte nekik által egy roppant nagy szalonját s azt alkalmazták színpadnak. *B. Wesselényi Miklós, B. Wesselényi Miklósnak* édes atyja, borzasztó dühös ember volt és sok sajátságos esemény történt kormányozása alatt. Sok anekdótát mondanak felőle, hogy miként kínozta az alább rendelt színészeket. Volt egy *Simonfi* nevü színmester és egy *Magyar* nevü súgó, ezt a kettőt nem szenvedhette. Mindig tett velök valami mókát, de az egész komolysággal történt. *Simonfi* arról volt megjegyezve, hogy szörnyü síró képet csinált mindég és igen hebegett... és nagyon ostoba volt; *Magyar* pedig igen magas szál ember, ujjnyi vastagságú ajakkal és fülig érő nagy szájjal, nagyon barna arccal és torzonborz, ég felé álló hajjal... és nagy ehetőségéről volt nevezetes, úgy, hogy senki se akarta kosztba fogadni. Egyszer elkésett a próbáról. A gróf már nagyon mérges volt. Amint belép *Magyar*, azt mondja a báró *Simonfinak*: „eredj te majom, csípd fülön azt a Goliáthot, vezesd a nagy tükör elé, hadd lássa azt a gyönyörű pofáját. Aztán holnap kap ebédre egy kis kolibri-nyelvet, tán csak jóllakik vele." S a szegény kis *Simonfinak* föl kellett kapaszkodni a *Magyar* füléhez, megcsípni és a nagy tükör eleibe vezetni fülinél fogva. „No - kérdi a *Báró*[9] látja kend magát?" „Látom, nagyságos báró úr." „Nohát mihez hasonlít kend?" „Nem tudom nagyságos úr, mihez tetszik parancsolni." „Ugy-e urak, egy nagyszájú tengeri harcsához." S így folyt ez mindig. Nem tudom hány évig vezeté a *báró* a színházát, végre mégis csak megsokalták a színész urak a sok vekszát s öszvebeszéltek, hogy jőjjenek ki Magyarországra és úgy is lőn. Többnyire mind nemes ifjakból, tanulókból és gubernalistákból állott. *Murányi* nevezetesen assessor volt már, pedig igen fiatal volt még, de igen szép, tanult férfiú, ki énekelni is tudott és reá beszélték és ő színész lett. A nők is mind jó házból valók voltak.

Kijöttek aztán Magyarországra és Debrecenben megállottak. Egy ideig ott játszottak, de meghasonlottak egymással, és a személyzet is igen nagy volt s így a társaság kétfelé oszlott: fele maradt Debrecenben, fele Pestnek indult, s azon rész, mely Pesten települt meg, igen sokáig együtt maradt. Még mielőtt én odamentem, sok jeles volt oda szerződve, úgymint *Rehákné, Kántorné*, ki ott nőtte ki magát művésznővé, *Kántor*, ki komisch szerepvivő volt, Kántornét megszerette, elvette nőül s elmentek Debrecenbe s az ott állomásozott társulathoz szerződtek. Midőn én odamentem, már *Kántorék* nem voltak ott és én nem láthattam őket játszani, csupán dicséreteket hallottam róluk beszélni.

Így jöttek-mentek a kétfelé oszlott társaság tagjai onnan ide, innen amoda vendégszerepezni. Némely része aztán oda is maradt a debrecenieknél. *Kotsi, Kotsiné* visszamentek Kolosvárra, *Kotsi* lemondott a színészetről, *Kotsiné* meghalt. *Kotsinéról* azt mondják: oly szép volt színpadon is, hogy midőn keresztül utaztak egykor Miskolcon néhány előadásra, egy tanuló ott ült az első székben, és *Kotsiné* reá emelte szemét, az rögtön elájult. De nagyon jól játszott is. *Rehákné* lelépett a színpadról, de Pesten maradt, azután csipketisztításból élt. Róla semmit se hallottam, csakhogy ügyvédnek a neje volt. Én is voltam nála egyszer. Igen barátságos és nyájas volt.

Azonban most veszem magam észre, hogy ismét más emberekkel bibelődöm.

Értésére adta egy napon *Kultsár István* úr a társaságnak, hogy csak ennyi meg ennyi ideig játszhatik, azért úgy igyekezzenek, hogy minden ember rendezze addig el a dolgait, mert ő a társaságot Pestről végképpen elutaztatni szándékozik. Végkép! Óh Istenem! mindentől, minden örömömtől el kell válnom; el, éltem világától, el gyermekkori játszótársaimtól,

[8] D-né Farkast ír.

[9] D.-né grófot ír négyszer is.

minden ismerőseimtől, pártfogóimtól... Kedves Pestemtől, hol nyolc éves koromtól fogva szerettem élni! El a kedves utcáktól, hol *vele* jártam; a rétektől, hova le-leültünk, fejemet vállaira hajtva, kedves tavaszi illatot szívtam körüle, búsan beszélgetve arról, hogy valjon teljesedni fognak-e valaha reményeink? Midőn tudattam vele e kétségbeejtő hírt, megvígasztalt azzal, hogy őt is éppen úgy leverte a kellemetlen hír, midőn a báró tudatá vele, hogy készüljön, mert utazni fognak az ifjú báróval külhonba. „Ámbár - mondá - ez reá nézve igen hasznos, mert a maga költségén nem tehetné és ez az utazás tapasztalás tekintetéből igen hasznos leend reá nézve is, de reá nézve mégis csapás, mert tőlem nagyon messze kell válni."

Most már nekem kétszeresen fájt e kétszeres válás: Pesttől s tőle! Az ő elutazása előtti napon igen búsak voltunk mindketten. Én majdnem kétségbeesve nem gondolva semmivel senkivel semmit! Borult volt az ég; eső fenyegetett. Én mondám: „eső lesz, de én nem gondolok vele, ma egész nap sétálunk". „De eső lesz, te drága kis Rózám, majd nagyon megázol s beteg lész." „Mit bánom én, ha már te elmégy, jobb is volna, ha meghalnék..." Elmentünk. Minden utcától, hol jártunk azelőtt, elbúcsuztunk. Ebéd után ismét mentünk. Az eső elkezdett esni, éppen a réten. Hová megyünk? Ott állott a többek között egy nagy terebély fa sűrű leveleivel. A csendes esőcseppek nem hatottak keresztül a lombokon. Ott ültünk mély fájdalommal szívünkben, mintha ki lett volna mondva: utóljára látjátok egymást! Elkezdett dörögni, villámlani. Én, ki egyébkor oly félénk valék egy kis dördüléstől, nem féltem most. „Gyerünk Rózám! nem jó ilyenkor fa alatt lenni". „Nem - mondám - ki tudja, látjuk-e többé egymást. Te is utazol, én is fogok nemsokára. Utunk mindig messzebb-messzebb viszen egymástól, mindig szélesedik a tér közöttünk. Látod milyen jó volna, ha most leütne a mennykő s mind a ketten együtt halnánk ártatlanul, boldogul..." „Nem szívvirágom, nem meghalni, élni fogunk, boldogul. Hát mire való a toll, papiros? Mindig írni fogunk egymásnak sokat, sokat, mindent". „Oh áldott legyen, ki az írást föltalálta" - mondám fölvidulva! Meghatároztuk, hogy gyakran, minden héten írunk egymásnak. A leveleket, miket ő ír nekem, Leontine névre címezi poste restante, hogy más kézbe ne kerüljenek. Megegyeztünk, hogy minden estve tíz órakor, mikor holdvilág lesz, a holdat köszöntve, jó éjt mondunk egymásnak... Így bucsúzva végre, haza indultunk: fehér ruhám, fehér cipőm mind átázva, csupa lucsok... a fürtök fejemen mind leereszkedtek. Samu mindkét oldalt fülem mellett három-három fürtöt kiválasztott a többi közül s komolyan mondá: „Rózám! ezen fürtöket viseld az én emlékemre mindig, mindaddig míg szeretni fogsz. Ezek lesznek a Samu-fürtök, az én fürteim Rózám s ha találkozunk viszont és meglesznek fürteid, nem kérdezem: szeretsz-e te még? De ha fürteid eltünnek onnan, lesz az bár divat vagy nem, ne szólj egy szót se... érteni foglak, hogy többé nem szeretsz. Ha a Samu-fürtök eltüntek, jele lesz, hogy szerelmed is eltünt kebledből"... Így váltunk el, örök szerelmet és hűséget esküdve egymásnak.

A színészeti pályának ez az átkos árnyoldala: jönni, menni, válni. A nézők előtt víg szerepet játszol, kacagsz, táncolsz, vidáman csevegsz, a nézőt magaddal ragadod csupa jó kedvedbe... haza mégy, s ott sírsz, bánatodban megtört szívvel, ha magadra maradsz; csak akkor szabad ömleni könyeidnek, ha senki se lát. Ah! ez pedig könnyen érheti a színésznőt, nemcsak válások következtében, de egyéb ármányok következtében is... A mi elutazásunk Pestről még mindig csak halasztódott. Egyszer *Kultsár István* úr gyűlést hirdet. Összvegyűlünk. „Most az uraknak azon kell igyekezni, hogy sok új darabot adjanak, hogy begyüjtvén a publikumot, sok pénzük legyen az elutazáskor és itt is mindent tisztába hozzanak s útra valójuk is elég legyen, meg szép hírükhöz méltóképen s illendően jelenhessenek meg, mert messze s idegenek közé mennek. Nevezetesen tegnap egy fiatal ember jelent meg nálam s egy színdarabot hozott hozzám, s igen kért, hogy adassam elé a színpadon, s hogy a nevét csak akkor mondja meg, ha tetszésben részesül a darab. Nekem nem volt időm elolvasni, tartsanak belőle olvasópróbát, a személyek után oda van írva a szerepek kiosztása is. Itt hagyom önöknek. Adják be véleményüket a darab minőségéről." Ő távozott, a rendező olvasta a darabot. Midőn vége

volt, egy mellettem ülő színész azt súgja fülembe: „Nem vett észre semmit?" Ránézek s mondom: „Mit?" „Hiszen ez a történet a rózsával... s maga van érdekelve." Mondom: „Vettem észre egy kis érintkezést, de hiszen én nem vagyok kacér. Itt ez a nő pedig, az egész játék alatt csupa kacérságból áll, aztán végre az sül ki, hogy testvérbátyja az, kivel szerelmi viszonyt folytat." „De, mondja, a nevek is bizonyítják, hogy a társaságot illeti:"

Deresházy.....	*Déry*	*Muraközi*.....	*Murányi*
Deresházyné....	*Déryné*	*Gyergyoviczki*..	*Gyertyánffy*[10]
Benedeki.....	*Benke*	*Nyalótzi*.....	*Nagy*

És így az egész társaság tagjainak első szillábái mind így voltak kiírva, hogy mindenikünkre rá lehetett ismerni, címje pedig ez volt: „*A Rózsa-harc, vagy az ártatlan legyek a szemtelen pókok közt.*"

Én már a darab címjét is sületlennek találtam, de egy szót se szóltam, csak oda megyek *Benkéhez* s mondám: „csak azt a darabot atyus keresztül akarom nézni, minthogy nekem van benne a főszerepem." „De szerepeket kell kiiratni belőle." Mondom: „majd holnap." Azzal mentem egyenesen *Kultsár István* úrhoz, mondom: „Tettes úr, ez a darab nem adathatik elő." „Nem-e?" „Nem." „Hát mi okból?" „Itt van, elhoztam s igen kérem, tessék eltiltani és örökre megsemmisíteni, mert engem akarnak benne kompromittálni és ha színre kerül, azonnal elhagyom a társaságot, elmegyek Debrecenbe." „Az volna még csak a szép", kiáltja. „Ez többé nem lát napvilágot." Én köszöntem neki s haza mentem. Másnap csak bámultak a tagok, hogy nem írhatnak szerepeket, én pedig egy fricskát mutattam nekik kacagva, de egy szót se szóltam. Nem mindenik tudott róla, hanem végre mégis tudtomra esett, hogy *Gyertyánffy* ötven forintot adott *Katona Józsefnek*, hogy csak írjon egy darabot azon estélyről, midőn nála voltunk és a rózsávali történetet, csakhogy más színben... Ez *Katoná*-tól elég nem szép volt. Én *Katoná*-val többé soha se találkoztam.

Azonban egy reggelen bejő hozzám *Déry* igen komoly arccal s azzal kezdi: „Édes Rózsám! én szándékomat tudatom veled, hogy én elutazom." „Elutazol? Hová?" „Szirmiumba." „Messze van az?" kérdém. „Igen messze" mondá. „Én így tovább ki nem állom az életet melletted. Te nagyon kötöd magadat orvosod tilalmához, én hát inkább eltávozom azon időre tőled. Nincs semmi ellenvetésed?" „Nincs - mondám. Se nem küldelek, hogy menj, se marasztallak, hogy maradj. Te hirtelen természetü ember vagy, mérgedben nem ismered magadat. Te tudod, öszvekelésünk óta mennyit szenvedtem és mellé veszedelmes betegségben sínlődtem. Emlékszel, hogy nyavalyámban se voltál kimélettel, de kiugrottam ágyamból, ki a szobából az udvarra, ott leültem a hóra, hogy haljak meg, míg be nem vittél dermedten s alig tudtam eszmélni? Tudod, hogy a köztünk történtek után elidegenedtem tőled. Én sajnállak, de te magad idézted elé, a mik köztünk meghasonlást eszközöltek." „Ha elismerem is, hogy úgy van, de hátha ott állást szerzek magamnak, eljösz-e hozzám, ha oda hívlak?" „Nem soha. Én a színészetet nem hagyhatom el soha." „De engemet," mondá? „El a világot, de a színpadot nem. Ez egyedüli vágyam, szerelmem." „Maradj hát magadnak, őrült bolond" s ezzel kirohant szobámból. Ezen jelenet után egypár nappal ismét jött búcsuzni. „Jó alkalmam van menni, este hat órakor indulunk..." azzal pakkolt. Elkérte a *nyert* ostáblát. Szívesen odaadtam. Elkérte az ágynemüt. Szívesen azt is. De elkérte szép rózsaszín selyem paplankámat is, mely még anyám selyem ruhájából maradt, a mit apám fölszabdaltatott *Tiroler-szoknyácskának*. Azt már sajnáltam s egy kicsit görbe szemmel néztem, midőn bepakolta. Oly jó könnyü nyári paplanka volt s éppen anyám emléke kötött hozzá! Még egyszer búcsuzott, miként mondá: „szerelemmel szívében s azon reményben, hogy visszatértekor vagy midőn ismét találkozunk, ki fog

[10] De ezen szerepvivőnek nem volt kiirva a neve, csak három csillag, de mint gazdag gavallér volt kijegyezve mondja D.-né.

gőzölögni a színészet iránti szerelmem s ki fogok ábrándulni...” Szegény *Déry*! én sajnáltam őt mint embert s midőn távozott s magamban maradtam, könyes szemekkel gondoltam reá, s óhajtottam, hogy bár az Isten oly nőt vezetett volna útjába, ki őt boldoggá tehette volna és rokonérzéssel viseltetett volna iránta, mert ő különben becsületes ember volt, csakhogy fékezni nem tudta természetét![11]

[11] 279. lapon említett Katona-féle vígjátéknak helyes címe ez: *A rózsa, vagyis: A tapasztalatlan légy a pókok között*. Eredeti vígjáték 3 felvonásban. - Kiadta Milesz János: Katona József családja, élete és ismeretlen munkái című művében. Budapest 1886. Az egész esetről részletesen szól ily című értekezésem: Katona mint vígjátékíró. (Irodalomtörténeti Közlemények 1894.)

XIII.

Új lakás Nagyéknál. - Vida és Helmetzy. - Vidáné. - Egy gyászba öltözött férfi lép a szereplők közé. - Murányiné szerelmes lesz beléje. - Vidáné is. - A nagy eső és egy lovagias férfi. - A „gyászos” első látogatása. - A „gyászos” Vidáék páholyában és Vidáék lakásán. - Az elejtett kávés findsa. - A német színházban. - Kovatsóczy és Déryné. - Kovatsóczy jelleméről és modoráról. - A „gyászos” szerelme. - Déryné nem tudja Samut feledni. - Barátság, szerelem helyett. - Kulcsár átadja Pestmegye ajánló levelét. - Kovatsóczy kiséretül megy.

Azonban a *Rondella* mégse indult a mindenek útjára: azaz enyészetnek; természetes, hogy a társaság se sietett az elindulással... tehát maradtunk és folytattuk előadásainkat. De miután *Déry* elutazott, nem akartam magányosan lakni, reá nem tudtam magamat venni. Még soha egyedül nem laktam és féltem. Én nem tudom, mitől féltem, csak nem mertem egyedül lakni. *Murányiékhoz* a sok gyerek miatt nem mentem. *Nagyék* ott laktak abban az udvarban - ők csak kettecskén voltak - én tehát odamentem ő hozzájok kosztra és szállásra. Hála Istennek! mondám, most már ismét leány vagyok, legalább annak képzelem magamat.

Nagyékhoz nem járt sok fiatal ember, az asszony nem éppen a virágzó években volt már és igen egyszerű, igénytelen nő, de igen csinos és tisztán tartott háztája, ő maga takarékos mindenben.

Vidáék is már rég bejöttek Törtelből lakni és éppen abban az udvarban fogadtak szállást. Ezt én igen szerettem, mert ők is még mindig a régi hajlammal viseltettek erántam. Itt volt alkalmam új ismeretségeket csinálni. Nevezetesen éppen akkoriban egy hirhedt egyéniség *Helmetzi*, még akkor fiatal ember volt, de szép eszű, s jövőre szép reményt nyújtó egyéniség. Én a szép eszű embert mindig igen szerettem. Ő *Vidáéknál* mint házi barát szerepelt. Szerették őt igen, az úr nem lehetett nála nélkül, *Vidáné* nem akarta nélkülözni s mindennapos volt a háznál. Egész napokon át se eresztették haza s így *Vidáné* engemet is csak akkor bocsátott szobámba, midőn próbára, játékra kellett mennem. Mondja egyszer *Vidáné* férjéhez: „Ugy-e Lacikám, furcsán vagyunk mindaketten ezzel a két elhagyott árvával. Te a kis Rózának eleitől fogva atyai pártfogója voltál, én meg *Helmetzi* anyja leszek, ámbár még ilyen nagy kamasz fiam nem lehetne.” „Hát majd kis mamának hívom,” mondá *Helmetzi*. „Úgy is jó lesz. De már most ketten úgy szeressék egymást, mint testvérek.” „Ezer örömmel, mondá Helmetzi s mindjárt kérem is a testvéri csókot.” „Hohó! mondám, a testvérek nem igen csókolgatják egymást és általán fogva, nincs osztogatni való csókom. Mi testvérek vagyunk s úgy fogom hívni: az én bátyám.” „Oh kis bohó!” mond *Vidáné* és össze-vissza csókolt.

Az előadások annak rendje szerint folytak háborítatlanul. Midőn még érdekemben feküdt lenézni a publikum közé, ha a színpadon voltam, hát egy hasítékot vágtam a penetzilussal s mindig lestem, valjon ott áll-e a kijelölt oszlop mellett „vezércsillagom.” Most *Murányiné* állott ott a kis hasítéknál s oda int engemet. Oda futok: „Nézd csak Róza! ott jobbfelől van egy oszlop. Ott áll egy gyászba öltözött férfi. Nézd meg jól.” Oda megyek, nézem, s valóban különös! Egy magas száll férfi; lehetett tova harminc éves. Nem mondható szépnek, de különös érdekes barna arccal, szép nagy sötétkék szemekkel, göndör fekete hajjal. Tiszta feketébe volt öltözve; kalapján gyászfátyol csokrozva, ott állt mozdulatlan, magasan fölnyúlva a többi álló férfi közül. Mondja *Murányiné*: „Látod?” „Igen, ma már harmadszor látom e férfit ugyanazon egy helyen állani és éppen az én Samum helyén” mondám szemrehányólag. „S tudod-e Róza, hogy azólta, a hogy őt először láttam, kerüli az álom szemeimet... Szerelmes vagyok bele.” „Szerelmes? Hiszen a hangját se hallotta Tercsa mama.” „Nem adnám sokért, ha megismerkedhetném vele.” „Nem, nem, mondám, előbb hangját kell hallani, csak az a szívbe vezető út. Csakúgy látásból egy férfit se tudnék megszeretni.”

Másnap *Vidáéknál* vagyok. *Vidáné* megragadja kezem, beviszen a kis kabinetbe: „Róza, látta-e tegnap azt az idegen férfit." „Micsoda férfit?" „Egy idegent, kit még sohase láttam a színházban, se oly érdekes arcot. De az egész férfi különösnek tünt föl előttem, gyászba öltözve." Mondom: „Láttam, de nem oly nagyon föltűnőnek tetszett előttem, csakhogy tiszta feketében volt." „Jaj, azzal az emberrel meg kell ismerkednem"... Leültünk ebédhez. Több szóváltás közt elkezdi *Vidáné*: „Lacikám! én tegnap a színházban egy igen érdekes embert láttam. Neked akárhogy, meg kell azzal az emberrel ismerkedned és nálam bemutatnod. Nekem az a férfi igen tetszik. Tudnom kell, honnan jött, kicsoda és micsoda?" „Jól van angyalom! Elmegyek hozzá és megmondom: hallja az úr! az én nőm beleszeretett magába; azt kívánja, mutassa be magát nála s udvaroljon neki." „Annál jobb lesz pacikám." Mindig így hívta férjét s kis fiát Lacikát, ha tréfálkozott velük. Kacagtunk aztán rajta. „Hát az én bátyámat hova dugja - mondám - mert már csak fia?" „Elküldöm pacival ostáblázni." „No hiszen ravaszok az asszonyok, a míg fiatalok, főleg ha ilyen öreg férjük van, kinek haja közé belopódznak azok az átkozott ezüst szálacskák" mondá *Vida* úr.

Egynehány nap lefolyt. Ha játsztunk, *Murányiné* súgja fülembe: „Nézd, most is ott áll." Ha haza mentem, bejött *Vidáné*: „Rózácska, látta-e, most is ott állt. Mindég jobban tetszik. Bárcsak már hozná el az a Laci."

Egy előadás alkalmával igen nagy eső kezdett esni s játék alatt nagy zápor tört ki. Le is vetköződtünk már, az eső sűrűen esett még apró cseppekben. Küldöm a leányt: „Ott-e a fiakker?" „Nincs." Elment a leány egyet keresni. A mienket bizonyosan elvitte valaki. Nem kapott; egyetlenegy fiakker se volt már. Induljunk hát gyalog. Kendőkkel, terítőcskékkel beburkolóztunk, a mint lehetett; mindenikünk útja másfelé vitt. Alig lépek néhány lépést, mellettem terem egy magas férfi, s fejem fölé tartja esernyőjét. Én egy kissé meg is ijedtem, mert már jó setét volt, az utcán egy lélek se járt, s nem ismertem meg hirtelenében, hogy az a mi gyászosunk. Egy kissé hallgattam s nem tudtam, menjek-e vagy megálljak? „Bocsánat asszonyság! Ne tartson tolakodónak, de igen sűrűn esik, átázik s az könnyen betegséget idézhet elő." Mondom: „Köszönöm uram! de én nagyon messze lakom, egész a Molnár-utca végén." „Annál inkább szüksége van kisérőre és esernyőre." Igen keveset beszélgettünk, csak annyit mondott, hogy ő kocsit keresett, mert nem volt nála esernyő, de már akkor nem lehetett találni, a színházból haza térők mind elfoglalták, s úgy sietett haza, hogy míg levetkőzünk, jókor érkezzék. Én igen köszöntem neki s midőn haza értünk, a kapunál „jó éjt" mondék neki s még egyszer megköszöntem. „Én a napokban tisztelkedni fogok, hogy bocsánatot kérjek s megmondjam kilétemet." „Nem fogadok el látogatókat." „Senkit?" kérdé vontatva. „Senkit" mondám. „Ez nekem fájdalmat okoz." „Sajnálom... jó éjt" s míg a kapu kinyílt, s én besiettem, hallottam mondani: „Én becsületes ember vagyok semmi rossz szándék nem vezet." „Jó éjt" - kiálték még egyszer s azzal a kapu bezáratott, s én általázva szobámba sieték. Gondolatokba merültem e kis esemény fölött. Megmondjam-e a két nőnek ezen előttük igen érdekes férfiúval történt találkozásomat? Mi benyomást fog reájuk tenni? Nem cselekedtem-e helytelenül, hogy a látogatást eltiltottam? Igaz, hogy érdekes, szolíd férfiúnak látszik. Még eddig nem volt alkalmam a felől gondolkozni, hogyan viseljem magamat látogatók irányában? Fogadhatok-e el valakit? Hátha sokan találnak látogatni, aztán mindenik iránt egyformán igen barátságosan kell magamat viselni? Ez nekem igen unalmas lenne. Nem, nem, semmi esetre. Ha komoly leszek mindenki iránt, ellenségeim lesznek, ha barátságos leszek, tolakodók lesznek. Volt egy kevés tapasztalásom; még se voltam magammal tisztában. Végre elálmosodtam, s csendes lélekkel elaludtam.

Másnap szép reggelre hajnallott; új életre hozott az estéli zuhany mindent, növényt, embert. A térdig érő port elverte, fölvidult az ember kedélye is. Én elmentem látogatóba *Murányinéhoz* ebéd után, de inkább csak azért, hogy kikerüljem *Vidánét*, nehogy eláruljam magamat s kikottyantsam, hogy érdeklődése tárgyával találkoztam. Estefelé haza mentem. *Vidáék* künn

ültek, s szörnyü zajjal elfogtak az udvaron. *Vidáné* vidáman kacagva mondja: „Rózácska! sokat veszített. Nem volt itthon... *ő* itt volt." „Ki ő?" kérdém. „A gyászos." „A gyász-publikum?" kérdém. „Igen, s most még szerelmesebb vagyok belé. Lacikám elfogta az utcán. Sétát akart tenni a *Beleznay*-kertben, Lacikám meg éppen onnan jött ki. Karon cipelte, s csak hozta. Amaz csak meresztette reá a szemét, hogy mit akar vele? Míg végre elbeszélé neki őszintén, hogy nője reá bírta, hogy neki bemutassa minden áron. Lássa az úr, - mondá - érdekemben feküdt, hogy önt valahol megcsípjem, mert lássa, csak úgy kapok jutalmul egy csókot a szép asszonytól. Nono! csak ne bámuljon őszbe készülő hajszálaimra. Nőm nem öreg, szép és fiatal." Ily tréfásan ismertette meg magát az ő szokott kedélyességével *Vida* úr. „Édes kis nőm, megcsíptem - mondá. - *Kovatsóczy* Ádám úr, a kis *Károlyi* György gróf magyar praefectusa, azaz nevelője..." így mutatta be azon férfiút karjánál fogva. A vendég komoly, de minden fesz nélküli félmosolylyal mentegetődzött: hogy örömére szolgál ily kedves parancsnak engedelmeskedni, csakhogy ő - mond - igen unalmas mulattató. - Ezzel meg volt kötve az új ismeretség, a mindennapi szíves látásra.

Ezen elbeszélésre én egy kis zavarba jöttem, hogy valjon nem szólt-e a tegnapi hazakisérésről s megvalljam-e vagy hallgassak? Elhatároztam hallgatni! Másnap játékom volt; szélcsend volt a házunknál, mert akkor sohase szerettem semmi látogatót, ki engem zavarna. Színházba mentünk. Játék alatt *Murányiné* hozzám jő: „Nincs kedvem - mond nincs itt a gyászpublikum; nincs kedvem játszani." „Sőt nagyon is itt van - mondám kacagva - csak nézzen föl Tercsa mama a *Vidáné* páholyába. Ott látszik a fekete, göndör frizirozott haja *Vidáné* széke mellett. De mindig a függönyön a szeme, hogy mikor lebben már föl. Nagy szinházkedvelő, úgy látszik". Másnap meg voltam híva *Vidáékhoz* ebédre. Három óra tájban kopognak. Ki lép be? A gyászos! Még csak most láttam őt egész valóságában. Igazán! a magatartásában, társalgásában, volt valami megnyerő és méltóságos magaviselet; de mégis mindamellett egy kis zavar látszott rajta hatalmat venni. *Vidáné* bemutatott bennünket egymásnak: „Nézze ön itt a mi kis közkedveltünket" tevé hozzá. „Valóban - mond - színpadon a vidámsága elragadó. Alig várom az esti hét órát, hogy fölviduljak". „Hát komor ön?" kérdi *Vidáné*. „Nem éppen komor, csak komolyabb, mint lenni kellene - felelé ő - de nem rég jöttem Pestre, idegen vagyok itt és nincsenek ismeretségeim". „Jaj! azt szerezni kell - mond *Vidáné* - s itt száműzünk minden komolyságot. Itt mi szeretünk vidámok lenni. Majd mindjárt jön az én Lacikám, majd fog ő ezer tréfát beszélni, miken kacagnunk kell". Igy folyt még egy jó ideig a közömbös társalgás. Végre jött Lacika. „No ki szeret engem?" mond s kezében egy páholyjegyet emelt magasra. „Ma igen jeles előadás lesz a német színházban". Akkor mind a ketten odarohantunk *Vidánéval* s átöleltük: én is, én is. *Vidáné* nem sokat bánta, német vagy magyar, csakhogy színház legyen. „Mily boldog, ki valamit fölmutathat, mely által ily kedves ölelésekben részesülhet" mond gyászosunk. „Jaj barátom! ez nem mindennapi, de ritka szerencse, hogy eltaláljuk kedvöket miszerint ily kedvezésekben részesülhessünk. Egyébiránt majd barátom is részesülni fog, ha megnősül az ily női kedélyek megnyerésében". „Én sohase nősülök" mond a gyászos komolyan... Félbeszakadt a beszélgetés: jött a szobaleány s a már terített asztalra tevé a párolgó, vanilia-illatos kávét. Még akkor nem divatoztak igen a thea-asztal-terítékek, de a legtöbb helyen vaniliás kávé volt a szives látás jele... A férfiak állva maradtak - feledém mondani, hogy a többi ismerős férfi is besereglett, kik *Helmetzivel*, az én bátyámmal, az úr szobájában kártyáztak. *Vidáné Kovatsóczyt* kinálja, ki egy ablak függönyei mögé vonult: „Tessék". „Köszönöm! Nem szoktam délután kávézni". „Semmi mentség. Most az a parancsszó, meg kell lenni". „Menjen Rózácska, legyen az ő Hébéje, majd meglátja elfogadja." „De hátha kosarat kap Hébe kisasszony?" mondám; de már akkor felfogtam az ízletesen elkészült sürü pillés kávét egy parányi kis tálcán s a mint kinálom s ő a findsát kezébe veszi, rám néz, én lesütöttem szemeimet a földre; paff, a szép aranyos findsa csörömpölve ezer darabokban feküdt a viaszszal bevont padimentomon, az ízletes kávé Dunaként folyva el a földön. Ezt a zavart leírni lehetetlen. Nem tudta magát menteni az én gyászosom, csak elpirult s végtelen zavarát

fölhuzott vállakkal mentegeti. Egy-két szót szólt: „bocsánat... én... de szörnyü ügyetlenség...” A férfiak röhögtek, bosszantották, ő végre mégis csak magához tért s mondá: „Én valóban zavarba jöttem a fölött, hogy meg kell innom, ha méreg volna is ezen nektár, miután a parancsszó ki volt mondva...” „Nem, nem, monda *Vida* úr, a vanilia szaga lázította föl érzékeit s mellé még az átnyujtó”. No most már kettőnkön volt a sor: *Vidáné* s én jöttünk zavarba. Én magam se tudom miért - mert én nem voltam belé szerelmes - de *Vidáné*, a tapasztaltabb, egy mozzanatából észrevette, hogy az ő inklinációjánál hányat ütött az óra, zavarba jött előttem, minthogy oly bizalmasan nyilatkozott hajlama felől. Eleget közbe vágott a bosszantók hahotája közé *Vidáné*: „Semmi, semmi. Ne hagyja magát zavarni *Kovatsóczy*...” de látszott rajta mégis némi kis lehangoltság, ezt azonban mindenki a szép tarka kinai porcellán-findsa törött darabjai fölött való érdeknek tulajdoníthatta... No de végre annak is véget kellett érni, mint mindennek s *Kovatsóczy* utazásaira fordult a társalgás. Én hallgatag voltam, egy hangot se tartottam meg se fülemben, sem eszemben. Az én lelkem elszállt onnan s követte az *én* utazómat!

Elérkezett az idő s színházba mentünk; de hijába töröm az eszemet, nem emlékszem, mi darabot játszottak. A férfiak hátra húzták magukat a páholyba, *Vidáné* ült szembe a színpaddal, én háttal ugyan, de a nyakam, mintha srófon járt volna, mindig oldalt néztem, mert *Kovatsóczy* mintha oda lett volna cövekelve, szembe velem, *Vidáné* széke mögé, úgy állt ott mozdulatlanul, de szemei erősen reám tapadva voltak. Már ekkor semmi kétségem se volt, hogy én vagyok hajlandósága tárgya. Én ezt igen sajnálva vettem észre, most már előttem volt, hogy nyilatkozni fog. Mit mondjak? Elfogadnom nem lehet. Elutasítani? Ez nem fiatal, virágzó, játszi érzelem, ez egy komoly, meggondolt férfiu érzelme.

A mitől féltem, megtörtént, korábban, mint gondoltam. A darabnak vége lőn, mentünk le a lépcsőkön. Gyalog mentünk haza, szép este volt. Amint a sokaság közé elegyedtünk, *Kovatsóczy* megragadja karomat s rohan előre ki, *Vidáékat* hátra hagyva s midőn kivergődtünk a tömeg közül, elkezdi mosolyogva, sebesen: „Asszony... tündér... Ördög vagy mi vagy?” Én elszörnyedve fölnéztem reá s csak ennyit sziszegtem: „Jézus...” de egyszerre nagyon sok gondolat tolakodott fejembe s én karomat ki akarva szabadítni, mosolyogva mondám: „Kérem, menjen, vezesse *Vidánét*.” „Én nem tudom magamat tettetni, mondá - nem lehet. Én holnap ott leszek, betolakodom, nyilatkoznom kell, mert megfojt. Kicsiny *Déryné*! maga az én lelkem vágya. Ha leigézett, föl kell engem oldozni.” „Én - mondám komolyan - föloldozom. De most vigyázzuk *Vidáékat*...” s így álltunk meg a Váci-utca szegletén a társaságot bevárva. Végre megleltek bennünket. *Vida* úr elkiáltja magát: „No lásd Katinkám, féltetted kis leányomat, hogy agyon tapodják a sűrű sokaság között. Itt van, *Kovatsóczy* kiragadta, mint héjja a csirkét.” Én ki akartam bontakozni karjából, hogy *Vidánéhoz* menjek, de oly szorosan átfogta sovány karomat, mintha vaskapocscsal lett volna karom átszorítva. Akaratlanul is veszteg kellett maradnom. Vígan társalogva értünk haza. *Kovatsóczy* „jó éjt” mondott s távozott, teljességgel el nem fogadva a szívélyes marasztalást. Mi meg mind együtt maradtunk *Vidáéknál* vacsorára. Egy óra volt, midőn szétoszoltunk, az én *Nagyném* már aludt. Ezen férfiúvali ismeretségemet azért hozom föl, mert valóban különös jellemű ember volt és egy érdemes tanítót, egy jeles barátot és becsülésemet a legnagyobb mértékben megnyerő férfiút találtam benne. Eljött másnap csakugyan, délutáni négy óra tájban és ismét, mi nekem akkor még igen föltűnő ismerkedésnek tetszett, hogy még nem is igen beszéltünk egymással és ő oly megbízottan szól. Vagy nem is tudtam neki az igazi nevét kitalálni, hogy milyen furcsa modorban akarja magát nálam bemutatni és ismét azon módon: „Asszony... tündér... lidérc... vagy mi vagy.” Én nagy hahotára fakadtam ezen beköszöntésnél, de megvallom, nem haragudtam meg reá. Bárki másnak, ha úgy jött volna be, tán ajtót mutattam volna, de ő neki ez a mód, igen sajátságosan, igen jól állt. Úgy képzeltem őt, mint egy heves mulattot (minthogy oly barna is volt) az ő csendes, komoly magaviseletéből egyszerre kitörve, mint kitört a bosszúja egy sokáig elfelejtett sértés érzeténél a mulatnak, ha bosszúja tárgyát

föltalálja, hogy elégtételt vehessen. De hiszen én őt nem bántottam meg; hogy a findsát kiejtette a kezéből, én nem tehettem róla. No de hiszen nem is bosszús volt az arca, hanem ő is kitört kacajjal nyitott be s mondá el végül: „Igen, igen, kicsiny *Déryné* oldozzon föl engem, mert leigézett. Engemet, ki soha nem hódoltam még egy nőnek se. Most egy gyermek kivesz a sodromból és fülig szerelmes vagyok. Nem, nem fülig, hanem fülemen fölülig, mert eszemet is elragadta magával." „Oh, sebaj! mondám. Ha szerelmes, úgy még nincs veszély." „Nincs?" kérdé - elhagyva a kacagást. „Én harminc évet elhaladtam. Soha se akadt meg a szemem... szívem annál kevésbbé. És most, szemem, szívem lángba borult s eszemet is magával ragadta szerelmem." Ismét azt mondom: „nincs veszély, ha csak szerelmes. A szerelem szalmaláng, de édes úr! ha szeretünk, az baj, az már nagy baj! Mert minden kicsiny hamis mozzanatnál megsebesül a szív, aztán beteg lesz." „Már tapasztalatból szól a kicsiny *Déryné*?" „Oh nem - mondám - hála Istennek! még eddig nem, de ezután, ki tudja?" Reám nézett sokáig s nem szólt, végre mondja: „Azt mondá a multkor: föloldoz. Oldozzon föl." „Ha szerelmes, nem kell föloldozni, magától elmúlik. Ha szeret, akkor egy szó elég a föloldozásra." „Én szeretek." „Szeret?" „Igen, én szeretek! Újra mondom, s csak azért teszem e vallomást, mert az fájó érzelem, mely búsít s boldogít egyszersmind, mert ez örökös. Hát még egyszer mondom: egy gyermek tanít engem, hogy szerelmes vagyok-e vagy szeretek? Igen, kicsiny *Déryné*, én hát szeretek, de nagyon forrón és magát szeretem oly nagyon, hogy sohase fogok mást szeretni, csak önt." „De hiszen - mondám - már nem lehet. Már föloldoztam." „Nem vagyok föloldozva, nem akarok föloldozva lenni," mondá. „De én már szeretek - mondám - örökre s így más valakit többé nem lehet szeretnem." „Így hát ki van mondva reám komolyan az örökös rabság, szabadulás reménye nélkül" - mondá egészen lehangolva. „Oh nem - mondám - Isten őrizz! a míg szabad az ember s nincs lekötve, nyitva áll előtte az egész szép nagyvilág s tárt karokkal fogadja őt egy örömteljes hosszú életre; de a ki lekötötte magát egynek, önakaratából, rabláncokra fűzte élete egész jövőjét; annak nem lehet, nem szabad többé más szívével játékot űzni. Én hallgattam volna, de nemes szívet sejtek önben s látom elkomorult arcáról, hogy mély érzelem lakik keblében és én kötelességemnek ismerem tiszta vizet önteni a pohárba. Ismerjen meg engem, a milyen valóban vagyok. Én nem minden férfi előtt nyilatkoztam volna így; én azt mondtam volna: nem lehet, s punktum. De magát sokkal többre becsülöm, semmint hideg szóval tudnám mondani: eredj tovább, barátom. Magam se tudom magamnak megmagyarázni, hogy miért, de nem vagyok egészen közömbös a maga nyilatkozatánál, bár ez nem szeretet, inkább a nagyrabecsülésnek s némi vonzalomnak érzete... jó indulattal vagyok irányában, mint egy testvér." „Tovább asszony, tovább, hadd térjek magamba. Tehát úgy szeret, hogy soha többé senkit nem lehet elfogadnia?" „Soha! mondám. Önként mentem magam rabigába. Oh de ezen rabság kedves nekem... az életem boldogság." „Férjét érti?" „Nem"... s itt pirulnom kellett, mert ezzel bevallottam, hibás nő vagyok. „Most tudom, mondám, hogy becsülését elvesztettem... De nem tehetek máskép. Én hazudni nem tudok, nem akarok." „Hibázik a kicsiny *Déryné*. Sőt még jobban becsülöm ezen nyilt vallomásáért, mert látom: nem csapodár, hanem mélyen érző szív lakik benne és nem űz gúnyt egy oly férfival, ki bevallja, hogy még soha se szeretett, harminc éves korának dacára soha se mozzant meg szíve... és most, ily rövid idő, egy látás elég volt, hogy mélységes mély érzelmet ébreszszen föl ezen rideg szívben." „Igazán mondja, mondám, ismeretségünk sokkal rövidebb, semmint hosszabb küzdelem követhetné. El fog múlni. Most csak fölébredt mély szendergéséből és ezután fog élvezni." „Soha! most én mondom: soha! Kicsiny *Déryné*, én még most jobban szeretem, és nagyra becsülöm ezen nyiltságáért. Olybá nézem, mint *Ninont*. Ő is csak egyet szeretett. De ő hasonlíthatatlan szép volt és az udvarlók serege zajongta körül s így nyilatkozott imádóinak: „én nem szeretem önt uram, de ha örömest van körömben, szívesen megengedem és elfogadom imádóim körében." És minthogy a kicsiny *Déryné* becsülését megnyertem, fogadja el nyilt vallomásomat. Én esküdni nem szoktam soha, de fogadjon engem testvérének, barátjának. Én mindig gondolni fogok reá a távolban is. Én soha se nősülök. Nem

tudnék úgy szeretni senkit, mint a kicsiny Rózát! Kicsiny Róza, engedje nekem úgy mondani: te kis Róza! Hadd hitessem el magammal, ha távol leszek, hogy van nekem egy kis hugom, a ki olykor rám gondol. Kis testvéremet szabad nekem szeretni, s én szeretni fogom mindig, örökké. S most annyi küzdelemért, örök rabságomért, melyet önmagamra kimondok, megérdemlem a tiszta szeretet testvéri csókját”... s ezzel hozzám közeledett, átkarolt és megcsókolt. Én nem utasítottam vissza, de nem csókoltam meg. Szemei könnyel teltek meg. Vette kalapját, szót se szólt, kiment az udvarra és járkált egy kis ideig. Végre bejött ismét és mosolyogva kérdé: „nem gúnyolja ki könyeiért a férfit?” Sohase volt szokásom a valódi érzést kigúnyolni...

S ezen férfiú ezen vallomása után, minden nap eljőve hozzám, mikor játéknap nem volt és el tudta velem tölteni az időt. Egész délutánokat nem unatkoztam vele. Mindig megtartotta azon szép méltóságteljes magaviseletét, a mi mégse volt feszeskedő, de csupa illedelem és kellemes társalkodó volt. Midőn a két asszony észrevette, egy kis ideig irigy szemmel nézték... de *Murányiné* igen szerette férjét s hamar kiábrándult. *Vidáné* kicsit megfenyegetett, de többé szó se volt róla; ők kimentek ismét Törtelre.

Egyszer egy napon *Kultsár* úr gyűlést hirdetett, hogy az egész társaság jelen legyen. Midőn mind odaföntvoltunk, bejő *Kultsár* úr, egy nagy, pecsétes levelet hozván kezében s tudtára adá a társaságnak, hogy holnap lesz az utolsó játék, mely ki van tűzve, és bontani fogják a *Rondellát*. „Itt adom át önöknek ezen ajánló levelet Pestmegyétől, melyet önök számára kieszközöltem. Mehetnek vele mint: *Pest vármegye által pártfogolt társaság*, egész Magyar- és Erdélyországon keresztül-kasul. Menjenek, hirdessék a magyar nyelv szükségességét, miként hajdan az apostolok hirdették a hittant. Pest soha se fog közömbös lenni sorsuk iránt és én levelezésben fogok ezentúl lenni önökkel és a mikor szükségük lesz tanácsomra, vagy intézkedésemre, mindenkor szólítsanak föl barátságos tudósításaikkal. Mindenkor résztvevő barátjukra találnak bennem. A szép magaviseletet nem kell ajánlanom. Mind az igazgatóság, mind a közönség meg volt elégedve magokviseletével. Éljenek boldogul! Legelőször is *Egerbe*, onnan *Miskolcra* törekedjenek. Szerencse vezérelje önöket.”... Mindenikünk könyezve búcsuzott el a jó *Kultsár István* intendáns úrtól. De könyezett szivében mindenik a kedves Pest elhagyása miatt... Most már pakkolás, útikészületek foglalták el időnkint. Bús volt az egész társaság. Ha együvé gyűltünk egymást látogatva, vagy jó ismerőseinktől búcsuzva, mindig könyes szemekkel találkoztunk az utcákon minden ismerősökkel.

Végre mondja *Kovatsóczy*: „Én nem engedem, hogy a kicsinyke Róza parasztszekérre üljön, ha Pestről kimegyen. Én nem válhatok el. Édes *Nagyné* asszonyság, kérem jőjjön, kisérjük el Hatvanig ezt a kicsi asszonyt. Én a kocsimba fogatok forspontot. Hatvanba lakik testvérem, a tiszttartó; nála beszállunk s másnap a kis Róza elutazik másfele, mi pedig vissza, a nagy tömegü, reám nézve üres Pestre.”

Csakugyan úgy lett. Az elindulásra kitűzött napon pakkomat fölpakkolták a bagázsiás szekérre, mely a többiekkel együtt elindult. Mi hátra maradtunk még egypár órával, hogy ne együtt menjünk azon sok pakkszekérrel.[12]

[12] Kultsár István ezt írta lapjában 1815 junius 24-én: „Azon Pesti Magyar Theatrumi Társaság, melly 1807 óta magát itten tökélletesíteni és mutatványait jeles Játékok előadásával, az ide gyülekező Nemzeti Nézők előtt megkedveltetni igyekezett, *az illendő hely fogyatkozása miatt innen elköltözni kínteleníttetvén, Miskoltzra szállíttatott, hogy a felsőbb Ns. Vármegyék előtt is bővebben megismertesse magát s gyakorlásban maradjon mindaddig, míg az illendő új Theatrum itten elkészülhet*.”

III. RÉSZ.
Vándorúton keresztül-kasul a hazán.
(1815- 1822)

**Egeren, Miskolczon, Komáromon, Szombathelyen,
Pozsonyon, Sopronon, Kis-Martonon át Székesfehérvárra.**

I.

Kovatsóczy mint utitárs. - Búcsuzás Hatvanban. - Fogadtatás Egerben. - Kőszegi, az első szerelmes. - Az akasztófák az úton. - Megérkezés Miskolcra. - Az első benyomások. - A „Korona”-fogadóban. - Az első fölébredés. - Borsodmegye rendeinél. - Erős József.

Kiindultunk tehát a kedves Pestről, mely engem gyermekségemtől ólta fölnevelt s talán sohase látom meg többé. Ki biztos abban, visszatér-e oda ismét valaha, honnan kiindult? S ha vissza nem térnék? Ha soha se jutok többé Pestre, úgy tavaszomat se látom többé? Szótlan lettem ezen gondolatokba elmélyedve. Oldalt a kocsipárnára hajtottam fejemet... s megszúrta a hajtü a fülemet. Kiszedegettem hajamból, betakartam arcomat, a hajtűket a párnákba szúrkálva, mintha aludni kívántam volna, de csak gondolkozni akartam. Két kisérőm oly gyöngédséggel viseltetett erántam, hogy nem háborgattak, míg magamtól föl nem bontakoztam. *Kovatsóczy* mulattatott bennünket, miként csak lehetett, hogy szórakoztasson. Ezen férfiui nemeslelküségéről még jobban meggyőződtem ezen együttutazásunk alkalmával. Nem szólt többé szerelemről semmit, de szemeiből, ajkiról szüntelen ezen szó látszott felém lebegni, midőn hozzám szólt, vagy valami előforduló udvariasságnál: szeretlek. Ezen különben komoly s mégis lelkesült férfiúnál különösnek tünt föl az ő lemondása és legyőzése s mindezek mellett az ő művelt udvariassága. Igen jól illett neki mindez s kényszerített engem az utazás végével azon nyilatkozatra iránta, hogy: „ha szívemet azon egyetlen kép úgy el nem foglalta volna, ő volna a férfi, kit szeretni tudnék.” Ez őt nagyon boldogította s most már arra erőszakolt, hogy levelezzünk. Végre beleegyeztem. Aztán még mindig kért, hogy csak tartsam meg magamnak mindig azon vidám természetemet, mint a milyennel bírok, úgy örökké kedves leszek minden ember előtt és hogy tudja meg ő mindig tőlem: valjon boldog vagyok-e, úgy ő is nyugodt lesz szenvedéseiben...

Így értünk *Hatvanba* estefelé! Behajtatott bátyjához, ki véghetetlen örömmel fogadta kedves öcscsét. Ő bennünket bemutatván, sok nyájassággal fogadtattunk. De a ház asszonya nem volt hon, egy rokonához utazott; azonban a szakácsnő sürgött-forgott, készült a jó vacsora. Majd tizenkettőt ütött, midőn a számunkra elkészített szobába bevonulhattunk *Nagynéval* nyugalomra. A férfiak még azután is sokáig fönn mulattak. Midőn reggeli után indulnunk kellett, azon férfi sirt, mint a gyermek. Csak keszkenőjét nyomta szüntelen arcára; bátyja nyakába borult s kérte őt, hogy meg ne itélje ezen gyermekes indulatért... mert mindent elbeszélt bátyjának még az estve. De azért ő mindig magát kikacagva búcsuzott, könyes szemekkel: „Kicsiny *Déryné*! - mondá - többször, mindig feleljen leveleimre...”

Én *Murányiékhoz* mentem aztán, kik a nagyfogadóban voltak szállva s azután mindig velök utaztam, egy szekéren. Így indultunk el *Hatvanból* először *Egerbe* s ott megállapodtunk egypár előadásra, keresztül utaztunkban. De oly szíves fogadásban részesült a társaság, hogy sokkal több ideig időztünk ott, mint előbb szándékunk volt. A sok meghivásnak: ebédekre, pincékbe, ozsonnákra, vacsorákra, nem volt szünete. Ez előttünk új dolog volt, Pesten az ilyesekben nem részesültünk soha. Eleinte szégyeltük *Murányinéval* elmenni, de „itt az a divat” mondják, „meg kell lenni, csak gyerünk”... aztán mentünk. Akkor láttuk, hogy hisz az nem oly közönséges pince, hol leülnek s mindig isznak. Föl volt terítve, az asztal megrakva minden jóval: rántott csirke, hideg liba, sült bélesek... nocsak szóval minden jó, mi az ember étvágyát fölcsiklandozhatta s végül a jó aszuszőllő borok, melyeket a gazda gyomorerősítőnek kínálgatott s melyet némelyek a férfiak közül nagyon igénybe vettek, mert mihelyt a cilinder kiürült, a gazda ismét teli töltötte: „tessék - mondá a gazda - lám még meg se kezdettük a cilindert”... „Igaz biz az”... mondák a férfiak „nohát kezdjük meg”... De hát végre a gyomorerősítő fejgyengítővé vált s némely férfira nézve nagyon káros behatást gyakorolt. Nagyon megszokták a boritalt, a mit Pesten egyiknél se lehetett észrevenni: kivált az én *szürke*

kaputosom és az én színpadi szerelmesem *Kőszegi*. Ez nekem nagyon sok bajt okozott, mert sokszor játék napján is megtörtént rajta a baj s nem akart játszani. Garázdálkodott: „nem, nem - mondá - nem játszom, az Istennek se játszom ma". „De nekem, kedves Lojzikám, a maga kis szomszédjának. Tudja gyerekkorunkban mennyi „viola-saftot" megnyaltunk? Most játszani fog velem úgy-é? Magának most egy kis gyomorfájása van... hanem nincsen saft, de egy kis fekete kávé nem fog ártani". „Csak ha maga tölt nekem". „Én, én, Lojzikám". Már akkor elküldtünk a kávéházba kávéért. Nem győztük belé tölteni a sok fekete kávét, a míg egy kevéssé felvilágosodott nála. Elhatároztuk aztán, hogy: ne fogadják el a sok pincébe való mulatságokat. Mi ketten *Murányinéval* úgyis igen untuk a sok dohányfüstöt és estig tartó zajongásokat. Inkább könyveinket vettük elé s mulattunk ketten, mint Pesten.

De szegény *Kőszegi Lojzira* igen rossz hatással volt végtére. Kár volt érte, mert jó színész volt különben és szép színpadi alkat... örökre megmaradt ezen hibájában s végtére idősebb korában iszákosságának lett áldozatja.

Minthogy híre ment, hogy innen *Miskolcra* szándékozik a társaság, tehát sürgettek bennünket, hogy csak jelenjünk meg már. Végre tehát meg volt határozva az indulás napja. Én legörömestebb siettem a pakkolással; nem nagyon szerettem Egerben lenni akkor, mert midőn közel voltunk már Egerhez, ott pillantottam meg, még most is borsódzik a hátam bele, a borzasztó, végzetes négy oszlopot, melyen már két hét óta függött, hét, a törvény által elitélt gonosztevő.[13] Én bennem oly borzadást okozott, hogy rosszul lettem. Szerencsétlenségemre leszállt az egész társaság, közelebb menvén őket megbámulandó és engem is, mintegy erőszakosan cibáltak le a szekérről, hogy nézzem meg jól őket, különben mindig előttem lesznek álmomban. Oda vezettek, de nem kellett több, úgy megundorodtam e látványtól, hogy arcomra csaptam jó illatos zsebkeszkenőmet. De nem érzettem a jó illatot, csak a borzasztó szagot... és még, hogy én oly finnyás voltam mindig életemben, hogy minden kellemetlen szag, vagy kellemetlen tárgynak láttára nagy undort keltett bennem... és most ilyesmit nézni, iszonyatos volt! Most már abban a képzelődésben éltem, hogy az a levegő reám szárnyalt és én halálos beteg leszek s hogy azon levegőt befújja a szél a városba és mindent megérint... Egyszerre csak előttünk termett a város, az ő szűk, sötét kapujával, mely körül nagy, nehéz láncok függtek. Ettől mind megijedtem: „Jaj mondám, itt be leszünk zárva." Beereszkedtünk a sötét kapu alá, nagy zörgést okozván a nehéz paraszt szekér, hogy rengett belé a kapu tetején lévő sötét épület. Fekete volt, mintha valami égés füstje maradozott volna rajta a rég elmúlt időkből s a melynek sötét, rostélyozott két üregéből homályosan s búsan nézett le néhány töredezett üvegdarab. „Jaj nekem!" kiálték föl, ez volt szavamjárása mindig, gyermek- és időskoromban is; még a legmegelégedettebb helyzetemben is egy nehéz sóhaj tört ki keblemből s „Jaj nekem"-et kiálték, hol hangosan, hol csendesen. „Mi baja?" kérdék gyakran, kik még nem ismertek. „Semmi" mondám kacagva. „Hála Istennek! azt gondoltuk, valami szerencsétlenség érte." Most is kiáltám: „Jaj nekem! Tercsa mama, én ebben a fekete városban nem élek meg; innen temetnek el." És csakugyan egy egész hétig beteg voltam. Az ablakokat mindig zárva kellett tartanom, hogy az a büzhödt levegő be ne jőjjön reám. Nem ehettem semmit, mind undor volt előttem. Mikor nem játszottunk és ebédre hívogattak is, nem tudtam enni, csak erőltetve; kivált ha nyúl jött az asztalra, már akkor föl kellett kelnem s kimenni.

Így hát örültem, midőn már kocsin ültem s elhagytuk az ódon várost, ámbár sok jó ismerőst hagytam hátra, kiknek házánál kellemesen töltött időt élveztem. Csak akkor kezdettem kellemes levegőt élvezni, midőn már vagy egy stációt elhaladtunk. Mindig azt gondoltam, jön velünk ismét a büzhödt levegő. Most, midőn ismét azon uton jöttünk visszafelé, hogy *Miskolcra* menjünk, előre beburkoltam fejemet, hogy se ne lássak, se ne halljak semmit. Azután vidá-

[13] Hogy mily bámulatos Déryné emlékezete, bizonyítja gróf Desewffy József levele Kazinczyhoz 1815. szept. 24-éről, ugyanezen förtelmességekről. (Irod. hagyaték II. k. 27. lap.)

man folyt az utunk, előre elképzelvén magunknak a helységet, a hol játszani fogunk, mert még Pesten létünkkor tele verték fejemet némely ifjak balitéletekkel, mondván: „Ne menjen *Déryné Miskolcra*, ott csupán nagy karimájú kalapos embereknek fog játszani; aztán mind csupa fehér kendővel bekötött fejü asszonyok ülnek a zárt székekben" s így hát nem is igen magas fogalmam volt *Miskolc* műveltségéről.

Már estve volt, midőn a városba hajtattunk s kellemetlen kinézésűnek tetszett a külseje: sok rongyos viskó állott előttünk s elkezdettünk *Murányinéval* röhögni fölötte, hogy majd vajjon melyikében ezen *Rondelláknak* fognak nekünk színpadot építeni? A mint így mókázunk, egyszer csak egy széles, mély árokba éreztük magunkat leereszkedve. „Jaj! - kiálték - itt lesznek a süllyesztő masinák." Azon az árkon kellett akkori időben a városba leereszkedni. Azonban midőn abból kiértünk, egyszerre a városban találtuk magunkat. Már akkor minden ház ablakából gyertyavilág özönlött felénk, alacsonyabb, magasabb házakból egyaránt. Szép este volt, s bár késő, de mégis sok csinos nép sétált az utcákon. Ez már mindjárt más hangulatba emelt bennünket. De hová szállunk? Lesz-e itt oly épület, hol ennyi szekér beállíthat: tizenkét szekérnek sok hely kell. „Hej földi! - szólítottak meg egy bámészkodó parasztot - hol lehet itt beszállni? Hol van egy fogadó?" „Itt ni mindjárt, az a nagy épület, a hol az a sok ablak világít." Még jó darabot kellett fölfelé jönni, míg megpillantottuk a Korona-vendéglőt. „Ah! - mondánk - alászolgája! hisz nem éppen oly fekete az ördög, mint a hogy festik." A szekerek zörejére minden ajtóból özönlött ki a sok Kellner, Hausknecht, nyitották a kaput innen is, onnan is bukdosott ki a sok vendég. Berobogtunk, vagy két szekér a kapu alá. Mi voltunk az elsők *Murányinéval*. Leszáltunk. Jött oda a Kellner: „Mit parancsolnak?" „Legelőbbszer is szobákat nyissanak." „Nem lehet, mind el vannak foglalva." „Csak nem hálunk itt az udvaron?"... Én már leugrottam; tömérdek nép tódult a kapu alá, alig tudtunk mozogni. Hozták a gyertyákat, lámpákat világítani; oda tolongtak a vendéglői vendégek, bekukkantottak az ernyő alá, *Murányiné* szép asszony volt. Mindjárt kezdettek lármát ütni s kiabálni a Kellnerekre: „Segíteni kell a dolgon, a dámáknak szoba kell, Jean." Ez alatt a zajra kijött a fogadós, mind körül fogták, színészek, urak, mind kiáltották egyszerre: „szobákat, szobákat." „Jó, adnék szívesen, - mond a fogadós - de egyetlen egy sincs üres". Ez alatt hangzott a vendégek közül: „a pesti társaság... színészek." Ez alatt én csak mind bámultam, még sohase utaztam ily nagy számmal és néztem minden felé, hogy milyenek azok a nagykarimás kalapú emberek? De nem láttam egyetlen egyet se, sőt igen csinos, illedelmes ifjakat s férfiakat. A *Korona* előtt, de csak az utcán, a nők, kik sétáltak, mind megállottak. Ez igy tartott egy kis ideig, és gondolám, hiszen itt urak vannak, ez víg város, itt jó lesz nekünk. Ahogy ott cibálták a fogadóst, mondja: „Ha csak a nagy-szállába nem szállnak be az urak?"... „Ugyan, hát miért nem mondta mindjárt, már azóta le is pakkoltunk volna." Elkezdődött a lepakkolás, majd éjfélig tartott. A férfiak odalent enni kértek, volt minden. Mi fölvitettünk egy kevés vacsorát. Én csakhamar a párnazsákomat kértem, hogy lefekhessem. De igen fölbiggyesztettem ajkimat, amidőn hozták a sok szalmát, a nőtlen ifjak számára. Életemben sohase szenvedhettem egy szalmaszálat se a szobámban; ha egy szál történetesen valami ruhán becsúszott, nem aludtam. „Jaj, - mondám - hát az a sok szalma mind itt lesz a földön?" „Hát? - mondák - annyi ágyat csak nem állíthatnak föl a teremben." „Elég baj - mondám - már most szépen lefekhetünk, mint a d..... az ólban! De nekem hozzanak legalább egy olaszfalat, különben le se fekszem." Elment a mumus *Murányi* nagy dühösen: „Ennek a capriciósának mindig vannak valami kifogásai." *Murányiné* is utána kiált: „Nekem is Zsiga!" Lement az asszonyhoz s kérte *Murányi* nagyon. Végre nagy nehezen mondá: „Egyetlen egy van, de az nekem kell, mert sokszor a vendégek itt kártyáznak a szobában s én amellé vonulok aludni." „No, de most igen szépen kérem..." *Murányi* is szép ember volt s tudott hizelegni, a hol szükséges volt. Végre fölcipeltette a szolgával az olasz falat s szent volt a békesség. Elaludtunk az úrban, de még odavetettem *Murányinak*: „Bizony, ha nem hozott volna, le se feküdtem volna, de egy se aludt volna egész éjjel. Elővettem volna a gitáromat s reggelig mindig énekeltem volna."

Murányiné elkiáltja magát: „Dögölj már egyszer”. „Már megdöglöttem”, mondám, s halálos kacagást vittem véghez.

No de, milyen volt a fölébredés! Borzasztó volt végig nézni azon a teremen. Az a sok szalma; mindenik csomón elterülve az a sok férfi, ki csak hajnalkor jött föl aludni, mert a vendégek megismerkedtek velök s itatták, vendégelték őket! A ruhájok szerteszórva hevert. A sok gyerek, egyik itt nyafogott, vizet kért; a másik sikoltott, hánykolódott „kávét, mamám, kávét”; másoknak más bajuk volt! „Istenem! - mondám - csak most az egyszer szabadíts meg, sohase utazom többé egész társasággal.” „Hja! - mondá Tercsa mama - még többször is fogod te ezt próbálni, ha már utaznunk kell.” Hamar megmosdottam, fölöltöztem, kimentem, lementem a kapu elé friss levegőt szívni s mondám: „Föl ne hívjanak engem reggelizni, míg a terem ki nem lesz takarítva.” De föl is riasztották az elsőbbek a boglyas úrfiakat, mert szállásokat kellett keresni és helyiséget, a hol színpadot lehessen építeni.

A társaság vezértagjai végre fölkészültek s mentek a Vármegye házához a Pestvármegyétől nyert ajánló levéllel, magukat a főszolgabírónál s a többi fő uraknál bemutatandók. Midőn visszatértek, szörnyű vidám kedélylyel sorolták elé azon szíves fogadást, melyben részesültek s milyen lelkes, igaz magyar bensőséggel fogta karon *Erős* főszolgabíró, hol az egyiket, hol a másikat, s vezette őket a többi tisztviselő urakhoz, kik mind valóságos, eredeti magyarok! A főpénztárnok egy igen érdemes öreg úr *Miskolczy György* úr, azután *Szrógh Sámuel*, senator *Ragályi* ezek voltak a színház, vagyis a színész-társaságot rendező komité s mindjárt oly hévvel jártak-keltek a társaság ügyében, színpad fölépítésére alkalmas helyiséget keresni, mintha az ő boldogságuk függött volna tőle.

Nem leltek sehol. *Erős József* főszolgabíró úr, ki valóban egy viális, tevékeny ember volt, nem hamar mondott le a fölkarolt dologról; különben is ő és nagyon tisztelt családja, tudni-illik nője és kisasszonya voltak mindég Miskolcon a „Tongeberek”.

II.[14]

Hol legyen a színpad? - Az átalakított kocsiszin. - A holdvilágos este hallgató közönsége. - Lakás Korodinénál. - Az első hatás. - Az Erős-család barátsága. - Az első jutalomjáték jövedelme. - Erős úr, mint pénztárnok. - Fürdés a Szinvában. - Virágcsempészek. - Ismerkedés Rőthi Micivel. - Látogatók jönnek. - A Komáromy-család. - Rőthi Nina. - A kasznáréknál. - Kellemes élet. - Komáromy néni elvei. - Mit ir Pestről Kultsár István? - Murányiné elkedvetlenítése. - Mi történt a Rondellával? - Déryné egy nagy hibáját bevallja. - Mit ír Kovatsóczy? - Hát Nagyné? - Kovatsóczy nagyon búsul.

Visszatérvén a helyiség kereséséből, sehol, sehol se leltek alkalmas helyet, hol színpadot építhettek volna, öszvecsoportoztak a Korona udvarán tanácskozni: hogy már most mi lesz és mi legyen? A Korona udvarán volt és áll mai napig is egy nagy négyszögü nyilt kocsiszín, erős kőoszlopokon, magas, bezsindelyezett tetővel. *Erős* főszolgabíró úr rápillant: „Urak! itt a színpad." A színészek nagy szemeket meresztettek, különös nagy kérdőjellel arcukon: „Itt? a lovak fölött? Itt lehetetlen lesz játszani." „Ej, miért nem? mondák az urak. Szükségből, míg jobbat kapunk." „De akkor magasabbra kell emelni a ketrecforma tetejét." „Hát fölemeljük." „De hol járnak föl a színészek a szinpadra?" „A publikum között." „Ám legyen, a végzés teljen," mondám és azzal fölsiettem kedvetlenül a közös nagy terembe. Egy-két nap alatt mindenki elköltözött a szállására, csak én maradtam ott a *Murányi*-családdal; még nem leltek alkalmas szállást számunkra.

A színpad készítéséhez rögtön hozzáfogtak, de én már halálig unatkoztam. *Erős* főszolgabiró úrnál nagy ebédet rendeztek, melyre a társaság elsőbbrendű tagjai hivatalosak voltak s több más vármegyei urak, hogy megismerkedjenek a társasággal. Ebéd után lementünk a kertbe s ott mulattunk estig. Valóságos magyar vendégszeretettel láttak el bennünket.

Tündérkastély Magyarországban című kedvelt játék volt kitűzve első előadásul. Még mindig a Korona-teremben voltunk szállva, mert *Murányiékkal* akartam egy szállásra menni, de nem kaptunk alkalmasat. Gyönyörü szép holdvilágos este volt s mondom *Murányinénak*: „Én ezt a kis játékot telerakom olyan kis kedves dalokkal, majd meglátják, nagyon fog tetszeni. Úgy veszem észre, hogy itt szeretik az éneket." „Azt nagyon helyesen teszi, mondja *Murányi* koma, (mert egyik fiának én voltam a keresztanyja.) No de hát mit?" Az nálam hamar készen volt. Elővettem lantomat és elénekeltem: Cserebogár, sárga cserebogár... „ezzel fogunk megjelenni," mondám. „A második?" „Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet." „Nagyon jó" mondák. És még? „Majd egy kedvenc dalomat: Akkor úszok öröm özönében." „Helyes" mondák. Ezeket mind elénekeltem. Gyertyát még nem gyujtottunk, mert a nagy ablakon elég világosan besütött a hold. Egyszerre csak borzasztó tapsvihar töltötte el a léget. *Murányiné* lenéz az ablakon: „Nézzétek csak, mond, ezt méltó megnézni. Az egész utca zsúfolva tele néptömeggel." De hogy oly csöndesen, oly tömérdek nép hol vette magát elő, azon bámultunk. Az udvarokból székeket hordtak ki, s a ki tehette, arra állott föl, meg nagy kövekre, hogy beláthassanak a terembe. Szerencse, hogy nem volt gyertya. Elsülyedtem volna szégye-

[14] E fejezet előtt e megható sorok állanak Déryné eredeti naplójában:

„Miólta az utolsó szókat leírtam, már harmadik holnapja - hogy toll nem volt kezemben, nagy beteg voltam: tsak most ötöd napja, hogy fön járok - de tsak mindig űlve a szobába - igen el vagyok gyöngülve - ez nagy hátramaradást okozott irományomban - már azt gondoltam többé egy betüt sem írhatok, - de még egyszer irgalmas volt a jó Isten! áldassék szent neve! szegény testvérem hasonlóul egy hét múlva megbetegedett - s még most is fekvő beteg; igen rossz a szállásunk - mert borzasztó drágák a szállások - s nem lehetett jobbat találni..." A mult emlékeitől azonban baját feledve, ír tovább!

nemben! Dehogy néztem volna ki... elbujtam. Másnap volt még a zaj: „hogy siessenek már azzal a szín fölépitésével" „mikor játszanak már?" Végre az is elkészült. Szállásra mentünk, de nem kaptam *Murányiékkal* együtt, hanem egy becsületes polgárnénál, özvegy *Kórodiné* asszonyomnál, a kinek a szobáján kellett keresztül menni az én szobámba, három lépcsőzetet fölfelé menve az utcára szolgáló szobába. Éppen azt szerettem én. Úgy el voltam barrikadirozva, mint egy kis várban.

Nem akarok hosszas lenni annak leírásával, hogy elésoroljam, mennyire tetszett az első előadás a publikumnak. Nagyon meg voltak elégedve minden következő előadással, mintha még soha se láttak volna színi előadásokat, pedig, mint mondák, már azelőtt játszott itt a *debreceni* vagy a *kolosvári* társaságnak egyik elszakadott része, mely sok jeles tagból állott, *Kotsi* vezérlete alatt.[15] Szóval igen megszerették a társaságot, s a társaság is csakhamar igen otthonosnak találta magát e barátságos városban s mintha örök időre ide fészkeltük volna be magunkat, úgy letelepedtünk. Csak azért kell egy kissé körülményesnek lennem, mert itt velem némi sajátságok történtek.

Mondám, hogy az *Erős*-család mily kitünően víg család volt, az úr, az asszony s kisasszony és engem nagyon megszeretvén, magas kegyökkel dicsekedhettem. Ők szerettek vígan lenni még éjjel is és így engem se hagytak aludni. Én már ágyban feküdtem néha, jöttek seregestől s ablakomon bekopogtak: „Kelj föl te kis leveli béka, gyere sétálni!" „De hiszen már én alszom." „De nem fogsz aludni, hanem jösz énekelni. Csak nyisd ki!" S föl kellett kelnem, öltöznöm s menni s az ismerősök ablakai alatt mindenütt éji dalt énekelni. Ilyen sajátságos jelleműek voltak a főszolgabíróék. Az úr maga a legnagyobb táncingerlő mindenben. Aztán soha se neveztek nevemen, hanem mindenféle állat nevét ruházták reám, hol kis trücsök, hol leveli béka stb. Egyszer reám kerül a sor, hogy jutalomjátékomat vegyem. *Matskássy Julianna, v. az arany percek* c. nézőjátékot választottam s minthogy igen alkalmatlan volt az öltözködés a lovak rezidenciája fölött, úgy tettem a rendelést, minthogy férfinak kellett öltöznöm, hát otthon fogok felöltözni és csak négy órakor ebéd után megyek föl a kasszához ülni. Még akkor az volt a divat, hogy a jutalmazottnak ott kellett ülni a kasszánál. Egyszer csak látom, hogy a színházi szolga evez nagy lelkendezve a szállásom felé két órakor ebéd után. „Mi a baj?" - kérdém egész hidegvérrel. „Tiszteli a főszolgabíró úr, csak tessék hamar feljönni, mert már ő feltörte a kasszaládát, a billétákat mind eladta. De még kell több is." Én csak néztem reá. Nem értettem: „a főszolgabíró törte föl a ládát? Hiszen még csak két óra és négyre mondtam". „Jaj, semmi! De már nincs billét és a publikum nem akar elmenni." Még csak most voltam zavarban: hogy mi okból lett a főszolgabíró kasszír? „Eredj, mondjad, hogy öltözködöm és nem mehetek rögtön." Én ízibe neki fogtam, sietve öltöztem. Öszve készültem, Schlafrockot vettem magamra s mentem föl a *Koronába*. Még nem volt négy óra, de ahogy bementem az udvarra, a tömérdek nép tódult felém: „tessék billétet adni, már két órától fogva itt állunk." „Édes Uraim! nekem egy sincs". Azonban ott állt *Erős* úr a kassza-asztalnál, erősen demonstrálva némely urambátyámnak, hogy már nincs billét... de lesz. Megpillant, hogy küzdök a bejuthatásért, rám kiált: „Gyere már te fülbemászó, adjál billétet." „Hiszen mind ott van a kassza-ládában." „Volt, de nincs" - mondá - „én azt már mind eladtam." „No, úgy hát nincs is több - mondám, - mert csak annyi ember jár be, a mennyi billét ott volt." „De a kik itt várnak, azoknak okvetlen billét kell." Még csak ezután kezdődött a pokoli lárma. „Mitse tesz, - mondja Erős úr - lesz szék, urambátyám, hordatunk széket." Csakhamar beírt még, a mennyit kértek: papíros jegyeket, tiz forint az ára, ott lesznek a székek A. B. C. „De hát mi hova megyünk?" kiáltának a galériára kívánkozók. Mondom: „sehova lelkem, nem férnek be." És mond *Erős* úr: „Dehogy nem. Nézzék barátaim: itt minden szó lehallatszik, még jobb lesz idelent, hisz odaföl mind megfúlnak a nagy hőségnek miatta, idelent pedig

[15] Déryné valót állít, mert 1800. junius havában tényleg megfordult Miskolcon a debreceni társulat.

jöhetnek, mehetnek, pipázhatnak s nem lesznek berekesztve a tyúkketrecbe." Erre lőn aztán nagy kacagás. „Csak az lesz a különbség, hogy nem látják az öltözetet." „Baj is az... itt a billétek." „De Tettes úr - mondám - hisz ez rablás!" „Te hallgass! eredj föl oda ni." Én fölmentem, de már a publikum tódult, csakhogy ki ne maradjanak a helyből. Játék után háromszáz pengő forintot adott kezembe *Erős* úr, pedig különben száz forint jövedelem se volt. Beszélték aztán, hogy miként járt el a gazdag urakkal: „Neked sok pénzed van - mondá - nem adok billétet, ha tíz, vagy öt pengőt nem adsz"... már a milyen gazdag volt. Így zsarnokoskodott számomra a jó *Erős* úr.

A többek közt szokásom volt mindig, akárhol laktam, ablakomat egész nap nyitva tartani; szerettem a friss levegőt, s minthogy szép, válogatott virágcsomagokat kaptam, egy pohárral ablakomba tettem. Sokszor leszoktam menni szép meleg estéken a Szinvába lábamat áztatni. Sürü fűzfával volt bekerítve a Szinva széle s engem nem lehetett látni, bár nem messze folyt le a Szinva ablakom előtt. Egyszer csak látom, hogy ablakom előtt egy sereg leány csoportozik, szörnyü óvatosan és halkan susogva, de nem vettem észre, hogy mit mívelnek ott? Eszem ágában se volt, hogy rablás történnék. Már végtére szerettem volna, hogy oszoljanak, óhajtottam a szobámba jutni. Végre egy férfi is hozzájuk sompolyog s mondja halkan: „Jertek, mert majd észrevesz." Gondolám magamban, már megtörtént. Végre elmentek s én szobámba sieték. Mindjárt ablakomhoz mentem, hogy becsukjam, hát az én poharam a virágcsomaggal együtt eltünt, és egy szép aranyos pohárban válogatott pompás virágok díszlettek előmbe. No, gondolám, az ilyen rablást szeretem. Másnap megyek a postára s a mint a templom előtt elhaladok, egy szép arcú, gömbölyü termetű leányka köszön igen nyájasan s megszólít: „Már ilyen korán sétálni tetszett?" Mondám: „Nem éppen sétálni, de a postán voltam." „Én is arra lakom mond - a merre az asszonyság. Együtt mehetünk." „Örülni fogok - mondám - ha ily kellemes társaságban tölthetem el azon unalmas utat, mert igen messze lakom." „Jaj! de hát még én, aztán meg a kamerális kasznár *Komáromy* bácsiék! Engem *Rőthi Micinek* hívnak s közel rokonságban vagyunk velök. Ők még föllebb laknak, egész fönn, a serház mellett és mégis minden estve lejövünk, csakhogy meglássuk az asszonyságot. De hasztalan minden törekvésünk. Mi *Rőthiék* két leánytestvér vagyunk: testvérem Nina és én, *Komáromy* bácsiéknál pedig négy leány, két fiú. Azt mondta az öreg bácsi, meg Komáromy néni, ha még ma se ismerkedünk meg valamikép, az egész két család egyszerre rohannak be az asszonysághoz és úgy raboljuk el, haza se eresztjük többé." „Én pedig ily szívélyes, kedves rablók által szívesen engedem magam elraboltatni s rablóimat mentől előbb szívesen elvárom... úgyis tegnap estve rablás történt nálam, csakhogy nem kiraboltak, hanem becsempésztek nálam valamit. Nem ismeri a kisasszony a pohár tulajdonosát?" s oda nyujtottam neki az aranyozott poharat kacagva. Ő is elkacagta magát. „Dehogy nem - mondá - ez a Károly bácsi pohara. Teljességgel, ő akarta magának cserébe elrabolni az ablakbeli poharat. Mi két család igen nagy szeretettel viseltetünk egymás iránt. E két család szinte csak egyet képez; mi mindig együtt vagyunk. A mit az egyik akar, a másik is azt akarja s így kellemes időt töltünk együtt." Így hát Micikével már nagy barátságot kötöttünk. Búcsuzott, s ment. Gondolám magamban: ez sajátságos család lehet... s tovább nem gondoltam reájuk, csak annyit, hogy majd eljönnek s megismerkedem velök. De alig ütötte el ebéd után a két órát, hát igen kedves hangzású kacajt és zsibajt hallok az ablakom alatt. A kiváncsiság oda csalt, kinézek az ablakon, hát egy csinos fiatal leánysereg, egy idős és egy csinos fiatal ember kiséretében; vidáman enyelegtek a fölött, hogy majd milyen szemeket meresztek, ha szobám egyszerre megnépesedik csupa idegenekkel. De bámultam is igazán, kivált a megismerkedési modoron. Ha meggondolom, tán az ismeretség nem is tartozik egészen a dologra, de hosszú életemen át, némely viszonyaimban, sok érintkezésbe jöttem e két család némely tagjaival s még máig is, midőn e sorokat írom, e két család utódjaival a legnagyobb szeretetben és barátságban élünk, sőt van egy szeretetreméltó bájos kis keresztleányom, a szép kis *Farkas Róza*. Bocsánat e kis kitérésért. Térjünk vissza az ismeretségre... Vidám enyelgések között

legelőbbszer is belép szobámba egy idős férfi, athletai termettel, piros vidám arcvonásokkal s kék szemeiből oly különös szivélyesség tündöklött, hogy szinte jól esett, ha az emberre nézett. „Kedves asszonyság - mondá - bocsásson meg, hogy először is minden illedelem ellen egész családom bemutatásával rohanom meg. Nevem: *Komáromy* s itt kamerális kasznár vagyok. De a vágy, mentől előbb megismerkedni, űzött bennünket és egyik sem akart elmaradni, nem ám. Legelőbbszer is itt *Komáromy Károly* nagyobbik fiam: a koronaörökös, univerzális széptevő, az ám”... „De édes apám... nem éppen univerzális”... Az ifjú szép, magas, karcsú termettel, halvány arccal, szép nagy kék szemekkel, gesztenyeszín hajjal, fülig elpirult, midőn apja reá vallott, hogy széptevő. „A kisebbiket, Bélát otthon hagytuk, még ő nem tartozik a széptevők sorába. Itt négy leányom: a legnagyobb *Nina*, aztán *Stanci*, *Cili*, és ez a legkisebb *Mari*... de ez már a galambfészek, az ám... s végre itt kedves hugaim: *Rőthi Nina* és *Mici*”... s ezzel megtörülte keszkenőjével homlokát, „no hála Istennek - szólt - csakhogy már túl vagyunk. Vagy vagytok-e még többen? Igaz! még otthon van két darab *Komáromy*: *Béla* és anyácska, nőm; ő szegény beteges, az ám és ritkán mehet ki, hogy meg ne ártson neki. Vérköpésben szenved. Csak akkor szórakozik, ha gyermekei körülötte hemzsegnek s többi vendégeim, kikkel együtt táncolnak, mulatnak... abban gyönyörködik. Most is lelkünkre kötötte, hogy soká ne maradjunk.” Elkezdi a kis *Mari*: „Ne bizony, azt mondta a mama, hogy hozzátok el azt a kis pillikét, nála nélkül el ne jöjjetek.” „No lássa az ember ezt a kis országháborítót, - mondá *Komáromy* úr - bocsásson meg kedves asszonyság, ez előtt a kis lüdérc előtt nincs titok. Nőm csak az első játéknál volt jelen, de nagy volt a forróság s megártott neki, de nagyon megszerette a kis Marcsát. Azóta mindig zaklatja a gyermekeket, hogy elhozzák neki a kis Marcsát. Most hát kedves asszonyság! kérjük legyen szerencsénk, tegye azt az áldozatot a szegény beteges anyácskáért, jöjjön velünk. Olyan jó lélek ő! Olyan, mint a gyerek.” Különös! Elkezdvén az öreg úron, ha végig nézett az ember e fiatal leánykákon, ha nem is lettek volna bemutatva, megesküdhetett volna reá az ember, hogy ez mind *Komáromy*-faj. És ha arcukra nézett az ember, mind egy typus volt, és szép kék szemeikből oly sajátságos szelíd mosoly ömlött el, mely önkéntelen vonzalommal ragadta az embert viszont nyájasságra. *Rőthi Nina* ez kitünő szépség volt: magas, karcsú termettel, barnás, görög arcéllel, nagy fekete szemekkel, szép metszésű ajkin egy kis kacér mosolylyal, de elragadó nyájassággal; a zömök *Micike* szép arcvonásai nagyon kellemesek, de egy cseppet se hasonlítottak testvéréihez. Atyjok katonai élelmezési biztos volt.

Elindult tehát az egész karaván a kasznár-házhoz. Míg a szobában voltak a leánykák, oly szemérmes bátortalansággal szóltak közbe-közbe valamit, de a mint künn voltunk a szabad ég alatt, elkezdettek zummogni, mint a méhek. A mint az udvarba léptünk, övék volt a világ. Engemet ott hagytak a két férfival, ők befutottak nagy örömzajjal: „Anyácska! itt van, itt van, elhoztuk neked a Mariskát.” Az alatt az ifjú szép virágos kertjét mutatta, tele válogatott virágokkal, melynek ő a kertésze. Behaladtunk, de már akkor jött előnkbe türelmetlen óhajtással a beteg: „Jertek már lelkem!” „Bocsánat, kedves tettes asszony” mondám. „Ej kedves!”... s félbeszakítá mosolygó arcával, melynek vonásai egyenességet s csupa szívjóságot mutattak. „Itt nálunk semmi cím nem uralkodik. Itt mind testvérek vagytok; te és te. Itt Rőthi néni kedves rokonom; én: nénéd, öregem: a bácsi.” De boldog Isten! már akkor nem volt lélegzetem. A sok leány mind a nyakamba csimpaszkodott, mind meg annyi piócák. Csókoltak: „ugy-e fogsz minket szeretni kis pili?” „De előbb ne fojtsatok meg” - mondám (láttam, hogy itt így kell beszélni), „mert majd nem tudom nektek megmondani, hogy szívemből szeretlek mindannyitokat.”

Voltak aztán pajzánkodások a sok leány között. Én a nénik mellé ültem, bámultam, mint egy bárgyú, nem tudtam magamat mindjárt beletalálni. Az alatt a hajdú terített az ebédlőben és lőn nagyszerű ozsonna. Csakugyan különös jellemzetű család volt ez, mind egytől-egyig. Még az ozsonna alatt fejlődött ki jobban-jobban az ő közös életük, de bármely oldalról vizsgálta az

ember őket, mind abban összpontosúlt, hogy szörnyü szívjóság lakott keblükben. Én szerettem köztük lenni nagyon. Másnap nagy ebéd volt náluk, melyre híva voltam, de már egész nap ott kellett lennem s midőn estve haza vittek, valamennyi torta és egyéb sütemények, mind a kocsiládába voltak pakkolva s nálam úgy pakkolták ki számomra. Mondották aztán, hogy ők mindig kocsin vitetnek föl színházba s onnan egyenesen föl hozzájuk játék után s ott hálok. S ez többnyire mindig is úgy történt s én oly hamar otthonosnak érzém magamat közöttök, mintha velök születtem volna. Volt aztán vacsora után pokoli lárma az utcájukban. Sokszor két órát is elütötte, midőn bementünk aludni. Mindig gyerekjátékokat vittünk véghez: énekeltünk, kergetőztünk, míg kifáradtunk.

Egyszer a többek között, mégse állhattam meg, hogy ne kérdjem *Komáromy* nénitől: „Hogy hát mindig csak játszanak és mulatnak a leányok? Hát mikor dolgoznak?" „Ej! mond a néni, üsse a kő azt az unalmas strimpflikötést, himezést. Tanultak mindent, de míg itthon vagynak, hadd mulassanak. Majd ha fölteszik a búfödelet, úgyis vége minden vidámságuknak. Nem mulatnak többé. Éljenek most." Ezen pár szóból ki lehetett venni háztartásukat. Nina, a legnagyobb, szorgalmazta az ebédet. Az Almásy konyhájába jártatták főzni tanulni, hogy mindig jó ebéd jöjjön az asztalra. *Károly bácsi* nagy vadász volt: lőtte a sok nyulat, őzet; de rókát is, meg farkast is. Különben ő praefectuális cancellista volt már decretum mellett. Így nevezték akkor.

Már egészen meghonosulva éreztük magunkat Miskolcon, nem is gondoltunk arra, hogy valahová elutazzék a társaság. De közeledett a hideg tél, más színházról kellett gondoskodni, mert a deszka-ketrecben már nagyon keresztül süvöltött a szél. A mint egyszer egy próba alkalmával együtt ültünk, érkezik egy levél Pestről, *Kultsár István* úrtól, címezve: „A vezértagok által fölbontandó." Kérdezősködik *Kultsár* úr a siker felől, van-e még jövedelem? stb. Egyébiránt - írja - *Dérynének* a havi fizetését föl kell emelni hatvan forintra és (szintúgy most se szeretem e sorokat leírni, valamint akkor nem szerettem hallani) - és *Murányinétól* el kell venni az elsőrendű szende szerepeket és *Dérynének* osztani. Én lesütöttem szemeimet, mint egy bűnös, mintha én vétettem volna *Murányiné* ellen. Mert *Murányiné* jó színésznő volt és értelmes; minden charakter szerepet nagyon értett, és mellé a szende szerepeket is oly jól játszotta, hogy ámbár már kezdett hízni, ez nem is tünt föl az embernek, úgy elfeledkezett róla, hogy ő nem is az a tizenhat éves leány. Én mélyen le voltam verve, ők nem szóltak egy szót se, de *Murányiné* ismervén az én lelkületemet, jól tudta, hogy ez engemet mélyen bánt. Írt még *Kultsár* úr többfélét össze-vissza, hogy eljövetelünk után még sokáig nem bontották szét a *Rondellát*. Jöttek-mentek az összecsoportozott, más társaságoktól elszakadozott színészek, de semmi szerencsével nem működhettek, nem pártolták őket, pedig ezek között is voltak már jól indult fiatal színészek. Ezek között volt: *Szentpéteri Zsigmond*, *Udvarhelyi Miklós*, *Fáncsy*, *Kilényi Dávid*. Koplaltak szegények eleget. Ők voltak, kikről az a monda járta, hogy se kosztot, se szállást nem akartak nekik adni, mert nem tudtak fizetni. Együvé mentek hát lakni, a színház épületében lévő öltöző szobába; de éhesek voltak szegények nagyon. Hát nappal kinézték, hogy ha a kertekben valahol retket kapnának, elmennének éjjel és kihuzogatnának egynéhányat vacsorára. Ugy is lett. Elmentek retket lopni, s midőn fölvagdalni akarták, akkor látták, hogy nem is retek, hanem savanyítani való kerek répa! Szegények, így nyomorogtak sokáig; a társaság hol szaporodott, hol széjjel oszlott. Így tengődtek imitt-amott. Ezt *Szentpéteri* sokszor beszélte nekem a későbbi időkben. Nekünk különben nagyon jól ment Miskolcon és jó hosszú ideig nem is mozdultunk sehová, ámbár *Kultsár* úr érinté még levele végén, hogy jó lesz *Kassára* is átrándulni, mert, úgymond, ez igen tótos város, jó lesz magyarosítani. De még időt várt a társaság, s mondá: majd reá érünk.

Egy hibámat be kell vallanom, mely magamnak is néha nagy káromra volt és sok dologban hátrányomra. Ugyanis sohasem számoltam az idő mennyiségire, az időközre: mennyi ideig voltunk itt, vagy amott. Midőn Pestről eljöttünk, meg nem tudtam volna mondani, mennyi

ideig éltünk együtt *Déryvel* és ez a hibám, fájdalom, némely dolgokban még mai napig is uralkodik rajtam. Míg színháznál voltam, semmi egyébre nem számoltam, csak arra: mikor lesz 1-ső és mikor lesz 15-ik? Mert akkor kaptuk a havi fizetést. És így pontosan nem is tudtam meghatározni, mennyi ideig voltunk itt vagy amott, csak úgy hozzávetve. De viszont a mi reám nézve igen érdekes volt, oh! arra nézve már sokkal nagyobb figyelemmel számoltam.

Feledém mondani: midőn Pestről Egerben megállapodtunk, alig játszottunk öt-hat előadást, már két levelem érkezett Pestről: egyik *Nagynétól*, a másik *Kovatsóczytól*. Én megörültem mindkettőnek, de előbbszer *Nagyné* levelét kívántam olvasni, mert láttam, hogy a másikhoz sok idő fog kívántatni. Nagyné levele ezt foglalta magában:

> „Édeském!" Nincs nyugtom szegény Kovatsóczytól, hogy csak írjunk, mert ő, úgymond, nem állja ki sokáig, hogy magától tudósítást ne vegyen: hogy mint van? Oh édes! soha se láttam ily férfit. Ahogy visszatértünk Pestre, odaült a maga helyére, fejét oda hajtotta, a hol maga szunnyadott, kiszedte a párnából a hajtűket, miket maga ott felejtett s bele szurkálta a kabátja selyembélésébe. Mint mondá: elteszi örök emlékül. „Nézze, édes Nagyné asszony! itt feküdt az ő kedves illatú kis göndör feje, itt szívom be az ő kedves illatát, s azt gondolom, most is itt ül."[16] Midőn haza értünk, leszálltunk, elkérte tőlem a maga szobája kulcsát, ott leült a maga kis varróasztalkájához, íróeszközt kért és ott sírt és írt. Bementem vígasztalni s mondá: „Látja, édes Nagyné asszony, maga tudja legjobban, hogy a kicsiny Dérynét egész ártatlan, tiszta érzettel szeretem és nincs reményem soha viszont szerettetni, mert ő oly nemes keblű, ő mondotta, hogy mást szeret örökre s engem csak becsülni tud, de én nem tehetek róla, én imádom, éppen azért, hogy oly nyilt szívű volt és fogom mindig szeretni és ha koronám volna, az ő fejére tenném."

Most sületlenségeknek tetszenek előttem, az ily kitörések, de fiatal koromban érdekesnek találtam s tetszelegtem magamnak az ilyen apró kalandokban. Az ő levelét azonban elolvasni csupa gyönyör volt. De oh boldog Isten! mennyi idő kívántatott ahhoz! Nyolc árkus, kis negyedrészre hajtogatva. Ez napló volt, de oly finom papirosra írva, vékonyabbra, mint a tojás-hártya. Igen nehéz volt a finomság miatt elolvasni. Minden percben írta, hogy most mit gondolt rólam. Társaságokba többé nem ment; kibérelte szobácskámat egész évre Nagynétól, oda hordatta minden íróeszközeit, s néha egész napokat ott írt és engem minden szépre, jóra oktatott és hogy én soha se térjek ki gondolkozásom módjából, így boldog leszek s hogy ő sohasem fog megnősülni, s hogy még egyszer találkozni fogunk az életben.

Mi aztán leveleztünk még igen sokáig, de nem tudom meghatározni, mennyi ideig. Én aztán nagy utazásokat tettem az országban, s így egyszer csak megszüntek a levelezések.

[16] Én akkor - írja közbevetőleg Déryné - makassar-olajjal kentem a hajamat, mert igen szépen barnult tőle a hajam és kellemes gyenge illat lepte be tőle a fejet, de különben is én igen jó „potpourrit" tudtam készíteni üvegbe, mely papírral volt bekötve s megszurkálván kötőtűvel a borítékpapírost, az egész szobám tele volt a kiáradott illattal annyira, hogy minden ruhámba belevette magát azon kellemetes egyveleg szag és elnevezték Déryné szagjának.

III.

Kedélyes színházi élet Miskolcon. - A csízmadia-szín, mint új színpad. - Kínlódás és betegség. - Benkő doktor furcsaságai. - Szatmári kezelés alá veszi Dérynét. - A Kulmhegyi haramiák, meg egy közbeszóló néző. - Csendes boldogság. - Levelezés az „én tavaszommal." - Tilos a keringő. - Kellemetlen jelenet gr. Szirmay Jánossal. - A Kórody-fiúk, mint önkéntes mentők. - A gróf úr ajándékát hogy fogadják? - Mit tanácsol Murányiné? - A gróf úr újabb látogatása. - A „dumme Gans." - A boglyasok kikürtölnek mindent.

Itt Miskolcon játszottunk folyvást; mindig szép közönség volt. Itt szerették akkor a szép szomorújátékokat, drámákat. Operát ritkán adhattunk, mert újak nem voltak, a régieket már többször adtuk, a publikum pedig éneket is szeretett volna hallani. Egyszer a többek között adtunk valami nézőjátékot, de már nem jut eszembe, hogy mit? Én éppen egy fájdalmas monológot mondék, egyszerre csak fölkiált egy öreg úr: „*Déryné* énekeljen." Én csak forogtam hol oldalt, hol hátra és mondtam a szerepem annak jeléül, hogy én őt nem hallom. De ő nem tágított; a közönség csak úgy csendes mosolylyal nézett föl rám, hogy már mi teendő leszek? Én hősies elszántsággal megállok, fölhúztam két vállamat, rá néztem - ott ült az első sor zártszékben - s mondám: „Hiszen nem lehet.." „Ej, dehogy nem - mondá - azután is elmondhatja a mondókáját, csak maga énekeljen." Ebből aztán a publikummal való társalgás következett; mondám: „De nem lehet guitár nélkül énekelni." „Hát hozzanak valahonnan egyet." Mondom: „Hát haza küldök az enyimért és ha a fölvonásnak vége lesz, majd akkor énekelek. Jó lesz?" „Jól lesz, éljen!" s ebbe az egész publikum, mint egy chorus belevágott: „jó lesz, jó lesz, éljen!" Volt aztán kacagás az álfalak mögött. A színészek egyike erre, másika amarra dőlt, alig tudtam elmondani a mondókámat. Elhozták lantomat, énekeltem egy áriát s úgy folytattuk tovább a játékot.

A társaság azonban mindig szaporodott tagokkal. Ekkori időkben keletkeztek azon sok apró fióktársaságok, melyek a vidéken úgy elszaporodtak, mint a gomba az erdőben. Most már komolyan kellett épület után látni, mely alkalmas legyen, minden nagyszerűbb masinériás darabok előadására. Leltek is egyet; ez már elég tágas volt nagy publikumot befogadni... de milyen kinézésü! A sötét kapu alatt volt egy nagy, ronda kinézésű épület, nagy, üres, vakolatlan ablakokkal, csak a vörös téglákkal környezett ablakkörülete vigyorgott kellemetlenül az emberre. Hát még a bejárat?! Oh kedves publikum! no de ők mégis eljöttek, az igaz, hogy ők beburkolhatták magukat télen meleg bundájukba, de mi, szegény nők, rövid újju ruhákban, mezitelen nyakkal! Öltöző szoba itt se volt; engemet csak egy olasz-fal kerített el az álfalaktól. Aztán nyolcszor-tízszer is kellett átöltözködnöm, mert új operák hiánya miatt gyakran kellett adni énekes egyveleget. Énekeltem a nagy áriákat, fölül a színház teteje nem volt befödve, csak egy sor ritka zsindelylyel s a hó kénye-kedve szerint esett le csupasz nyakamba s karomra. Ez volt az úgynevezett: csizmadia-szín... azelőtt a csizmadiák árulták benne csizmáikat! A színház orvosa, *Szathmári Józsi* - ki ismerősünk volt még Pestről - sokat járt *Murányiékhoz*; följött a színpadra: „*Déryné*! az Istenért, mit gondol? Maga vízibetegségbe fog esni: az ének hevíti, a nyakán hócsomagok ülnek!" Ez így volt. Istenem! akkor kacagtam rajta s most, midőn az öregséghez mindenféle fájdalmas betegségek, szakgatások csatlakoznak, nem jut eszébe senkinek, hogy: bizony sok nyavalyát gyüjtöttél magadba öregségedre jó asszony!

Több idő mulva, csak megreperálták aztán, de még sokáig kellett így kínlódnom. Nekem leginkább, mert nekem volt mindig a legtöbb teendőm. Meg is kaptam csakugyan egyszer a torok-gyulladást, de mert mindig játszanom kellett s elkéstem orvost hivatni, hat hétig feküdtem. A publikum békétlenkedett, hogy mikor gyógyulok már meg. A választmány egyik orvost a másik után küldte, hogy gyógyítsanak. A többek között lakott itt Miskolcon egy

nagyhírü orvos, a kiről azt mondták, hogy ha már meg van is halva valaki, ő föltámasztja, ha vagyonának felét oda ígérik neki. Ezen érdemes orvos neve *Benkő* volt. Eljött tehát hozzám, szép szavait öszveszedte, engedném meg, hogy piócákat rakjon föl. Én nem engedtem, mert én ez embertől féltem. Azt beszélték róla, hogy a kire megharagszik, csínyt követ el rajta. Így egy dajkáját megvakította örökre, a miért nem engedelmeskedett neki. Ő tehát elment a választmányhoz s mondá: „Bizony, bizony, veszedelmes a torka; de nem akar szót fogadni, nem akar meggyógyulni a kis makacs." Megint kérték Istenre, hogy jöjjön és vegyen rá. Eljött, hozott egy egész nagy halom narancsot, cukrász-süteményeket. Egy kissé selypített már: „Én moszt nem megyek el, mert azt mondá öreg *Miszkolczy György* úr, Benkő meggyógyítsza *Dérynét*, meg ne haljon, inkább tizenkét consiliarius, mint ő, mert elég derék honfi van a hazában, ki amazok helyét pótolandja, de *Déryné* nem lesz több." Én jajgattam, a torkom mindinkább dagadt, tüzelt, már oly vastag volt a torkom, nagyobb volt, mint a fejem. Hát csak rakta föl a tizenkét piócát. Az urak küldtek nagy süveg cukrokat, nagy csomag kávét, hogy jó édesen egyek mindent. Kellett is nekem az étel! Hat hétig semmit se ettem. Úgy megkínozott a két orvos... nagy ellenei voltak egymásnak.

A szokott órában jött *Szathmári Józsi*. Ahogy elhagyott *Benkő* az ápolónő fölvigyázása alatt, azon módon ott nyújtóztak a telt piócák a dagadt nyakam körül. De már most annyira ment a fájdalom, hogy embert se ismertem. Ahogy *Szathmári* belép, csak megmeredt, nézett, hogy miféle ékszerre tettem szert. „Hát e' mi?" kérdé nagy mérgesen. Előmondék neki mindent. Oly dühben még nem láttam embert. „Oh vén gazember! - ordítá - megállj." S azzal tépte le nyakamról ékszereimet, hogy szintúgy potyogtak a mozsdótálba; de még csak most kezdődött a pokoli kín. Minthogy *Szathmári* erőszakosan tépte le mérgében a piócákat, az a lángba borult tüzes daganat mégjobban fölmérgesedett és szörnyűn szenvedtem. Föl akarta fakasztani; nem volt ír, mi fölfakasztotta volna, úgy megvastagodott a bőr a sok meleg Umschlagtól. Föl akarta szúrni *Szathmári*, nem hagytam. Éppen pünkösd napján belép hozzám a katona-orvos: „Engem *Erős* főszolgabiró úr küldött, hogy nézzem meg a torkát." Akkor is ordítottam a nagy kínok között. „Nem hagyom fölszúrni" bődültem reá. „Óh nem, - mondá - csak éppen meg fogom tapogatni, hogy mikorra érik meg. Tessék csak levenni a kötözést." Tapogatja össze-vissza, még a vállamat is, csakhogy annál jobban elhigyjem, hogy semmi rossz szándékkal nincs. Én egész bizalommal átengedem magam neki. Egyszer egy borzasztó ropogást hallok, én is egy borzasztó káromkodó szót sikoltottam reá: „Jaj! kutyapecér - mondám - megöltél." Elkezdettem a fe...l etetni, valamennyi embernyúzó van a világon, mind gyilkosok... Ő röhögött a ravasz, ügyes. Már midőn belépett hozzám, ott volt elrejtve a lancettája kabátja ujjában. De nekem már könnyü volt kiabálni, észre se vettem ijedtemben, hogy fájdalmam nincsen. És... óh jaj!... a tiszta ágyam! Midőn aztán már jóízűen kikacagta magát, mondja: „Jobb bizony, ha törülközőket rakat ide, mert ez egész nap így lesz, rég föl kellett volna szúrni." Már nem fájt semmim, de levest kértem, mert hat hétig nem ettem csak orvosságot. Életemben még oly jóízűen nem esett leves. Engedelmet kértem aztán az osztott címekért és áldottam, hogy megszabadított a kínoktól. Én csakhamar jobban lettem, játszhattam. Egy új játékra készült a társaság, címe a *Kulmhegyi haramiák*. Nagy publikumot reméltünk, tele is volt a ház. Egy jelenés van benne, mely a nézőt nagy figyelemben tartja és feszült szorongatásban várja a dolog kimenetelét. Szövegének egy része, röviden ennyiből áll: a kulmhegyi erdő egyik részében állott egy vár, melynek birtokosa egy öreg gróf, (kinek neve már nem jut eszembe), nejével, egy szelid jellemü, minden gőg nélküli nemeskeblü nővel és egyetlen fiával, a deli termetü és szép Othmárral. A grófné anyai szerelmének minden kegyeletével csüggött kedves fián; de az öreg gróf annál szigorúbban őrködött fia nevelésében, hogy az anyai szeretet által el ne puhuljon, sőt saját hősies lelkületét akarta fia lelkébe beplántálni. De volt még a várban egy hűséges embere a grófnak, ki régibb időkben hűségesen kísérte grófját csatákban s most mint várnagy őrködött a vár fölött. Ennek volt egy szép fiatal leánya, Bibi, ki együtt nevekedvén föl az ifju gróffal, a két fiatal szív megtalálta és szerette

egymást - titokban. Az erdő tulsó részében lakott ősi várában egy öreg báró, ki a grófnak fiatal korától óta testi-lelki barátja volt s még most is mindig tartott a barátság a két jó barát között úgy, hogy a mi grófunk, majd mindennap átment régi barátjához ostáblázni, ki otthon leláncolva podagra által, ki nem mehetett. Midőn a gróf átment a szomszéd várban szenvedő barátjához, mindig magával vitte drágakövekkel kirakott ostábláját. Az erdő közepén volt egy kis magános kápolna építve s midőn a gróf hazatérőben volt, mindig betért a kápolnába, vagy egy „Miatyánkot" elimádkozni. Így történt, hogy egyszer a drága ostáblát ott felejtette a lépcsőzeten. Hazatérvén vette csak észre, hogy nincs nála az ostábla. A várnagy azonnal rendelkezni akart, hogy majd egy fegyveres szolgát küld érte, ki megkeresse és elhozza. „Nem úgy, - mond a gróf - Othmár fog elmenni s ő fogja nekem elhozni az ostáblát." A grófné elszörnyedve esdeklett; „Mit gondolsz édes férjem, egyetlen fiunkat éjjelnek idején azon veszélyes erdőn keresztül, hol a rablógyilkosok űzik szabadon borzasztó gyilkolásaikat? Küldj egy fegyverest, az is elhozhatja." „Éppen nem - mond a gróf - ne mondja senki, hogy az én fiam gyáván pihent ágyán, míg egy fegyveres az én hibám miatt életét veszélyeztette. Ő bátor és hős legyen, mint apja és első legyen a harcban." Itt többé semmi ellenmondás nem használt: Othmárnak kellett menni. De ott állt elhalványodva a szegény Bibi s reszketve tartóztatta vissza kedvesét, midőn magukra maradtak. Sírva rimánkodott Othmárnak, hogy ne menjen, ő el fogja igazítani, hogy az ostábla reggelre itt lesz és Othmár a gróf kezébe szolgáltathatja, mintha ő hozta volna el. Az ifju gróf nem akart beleegyezni, de a szerelem mindent véghez vihet s végre engedett az ifju gróf s nyugodtan ment szobájába aludni. De a szegény kis leány azonnal elindult, midőn már mind lenyugodtak a várban, ismervén a gróf szigorát, hogy jókor elhozhassa az ostáblát és hogy Othmárnak kézbesíthesse. Elérkezett a kápolnához; kereste, körüljárta, sehol nem lelte. Szorongva járt körül, tele küzdelemmel... egyszerre zajt hall, kardcsörtetést, beszédet. Megijed, befut a kápolnába s ott elrejti magát míg az emberek elmennek. De boldog Isten! mi borzasztó jelenetnek volt tanuja. Jöttek a rablók fegyveresen, egy gyönyörü gazdagon öltözött hölgyet vezetvén karján az egyik rabló, ki kapitányuk volt s grófilag volt öltözve. Szép és deli termetü lévén, elcsábított egy várbeli grófkisasszonyt s most azon szín alatt, hogy titkon megesküsznek a kápolnában s úgy vezeti majd a leányt atyja eleibe, mint nejét, reá beszélte, hogy pompásan öltöznék föl s minden ékszerét vegye magához. A leány úgy cselekedett s most, hogy ide értek, mondja a kis-asszony: „Miért vezetsz kedvesem ezen zord, komor helyre; itt egy cseppet sem úgy néz ki, mintha esküvőre mennénk?" „Arra nincs is szükség - mondá vadon a rabló - vess számot magaddal. Jer, rakd le ékszereidet, neked meg kell halnod." Hijában sírt, rimánkodott kétségbe esve a szegény leány, elhurcolták. Csak akkor látta, mi kezekbe jutott. Nagy hangos sikoltás hallatszott... meggyilkolták. Borzadva, elalélva az ijedtségtől jött ki a kápolnából Bibi, keresni ismét az ostáblát. A színházban a nézők között oly csendesség volt, oly feszült figyelemmel várta minden, hogy mi fog történni. A leányka keresi az ostáblát; hijában, nem leli. Hallja ismét a lépteket, jönnek ismét vissza a rablók a drága öltözettel és ékszerekkel, lerakták egy kőszikla darabra s tanácskoztak, hogy hova ássák be a hullát s egyszerre a kápolnából egy kis zörej hallszik: Bibi térdre rogyott az iszony miatt. „Hah! kiált föl a rabló, itt valaki van" - s fölrohan a lépcsőzeten; de azon percben kirepül a félig nyilt ajtón egy galamb és mondja a rabló: „csak egy madár, ettől nem félhetünk, hogy elárul; de már most siessünk, ássuk el a hullát, nehogy a vérfoltok árulókká legyenek és barlangunkat fölfedezzék. Majd vissza jöhetünk ezen rongyokért." Ekkor kirohan Bibi-a kápolnából s újra könyörög Istenhez, hogy mutassa meg neki, a mit keres. A hold éppen akkor búvik ki a felhők mögül. Bibi remeg a félelemtől, hogyha visszajönnek, őt is megölik; de ostábla nélkül nem akar el-távozni. Egyszer csak elkezd az első sor zártszékből, egy elfojtott férfihang susogva: „Hallja, hallja lelkem! nézze csak ott van ni." Én csak forogtam hátra felé, mintha észre se vettem volna. De ő csak mutogatott a vastag ujjával: „Nézze lelkem, nézze itt, itt, itt van ni; vegye föl hamar, mert mindjárt itt lesznek megint..." De nekem végem volt; mérgelődtem, el nem

mondhattam szerepemet; elrontotta hatását az egész játéknak. A publikum is mérgelődött, vége volt az egész illuziónak. Egy szörnyü kövér, magas, öreg úr volt az illető, alkalmasint faluról. Itt senki sem ismerte, csak szidták nagyon. -

Körülbelül két éve lehetett már, hogy folyvást *Miskolcon* laktunk. Gyors szárnyakon repült fölöttem az idő, magával sodorva el minden volt bánatot és szenvedéseket. Boldog voltam csendes vidámságomban, mert lett légyen bármi örömem, vagy bánatom, sohase voltam kitörő. Feledtem azt, hogy van még valami, vagy valaki a világon, ki nekem bánatot okozhasson. Csak szegény jó anyám után sóvárgott a lelkem; de vígasztaltam magam a viszontlátással, gondoltam, majd meglátogatom.

Az „én tavaszommal" levelezés által tartottuk föl egymás közt szívünk tiszta szent érzelmeit. Egymás eránt teljes bizalommal voltunk, reményünket a jövőre, Isten jó voltára építvén. *Kovatsóczyval* való barátságkötésünket megírtam neki egész körülményesen. Nem volt ellenére, sőt azt írta, hogy bátran társaloghatok, ő azt nekem nem tiltja, de megválaszszam, hogy kivel és hogy eszes férfiakkal barátkozhatom csak. Egyet köt ki: hogy keringőt (akkori időben „langausnak" nevezték), tehát, hogy keringőt soha se táncoljak egy férfival se, mert úgymond ő bár egész bizalommal van szívem és jellemem szilárdsága eránt, de ő ki nem állhatná azt tudni, hogy lehelletem más férfi ajkát oly közel érintse, mert hajh! veszedelmes egy tánc az a keringő - mondja.

Még csak azután lett végkép rabommá, midőn a bálban táncolt velem keringőt és *Déry* ott állt a körön kívül. Egyszer csak betört a körbe, megfogta karomat, nem a legszelídebben és vezetett ki a táncteremből s mondja: „Elég volt a tánc; hazamegyünk". Óh! pedig de szerettem volna még maradni; szenvedélyes táncosné voltam!

Én tehát fölfogadtam neki, hogy nem táncolok! Rózsaszínben úszott fölöttem az ég kék azurja. Mulattam, mennyire időm engedte leány barátnéimmal, gondoltam, semmi sem háboríthatja meg lelkem nyugalmát. És ez rossz volt tőlem. Hibás voltam; de gyerekészszel nem sokat gondol meg az ember. Aztán kivált midőn oly kellemetlen körülmények között éltem férjemmel, mik megkeserítették vele töltött életem emlékét! De mégis meg kellett volna gondolnom, hogy Isten színe előtt tettem esküt s így mégis kötve vagyok hozzá. De minthogy a *női* szentség ellen nem vétkeztem, tisztának érzettem lelkemet s így nem tartottam magamat oly vétkesnek.

Fiatal voltam még s némely öreg urak kívántak megkisérgetni, de igen szép móddal s néha tréfával is el tudtam magamtól távolítani őket. Nejeik mind szerettek s tudták jól, hogy hányat ütött nálam az óra - és becsültek. Egy esetet azonban meg kell említenem, mert hisz akkor úgyis tele volt vele a város, hogy mi történt egyszer nálam. A többek között egy öreg gróf, Edelényből, *Szirmay János gróf* tette nálam látogatását. Ez nem volt házas ember, de én nem ismertem, se soha nem láttam. Tisztelettel fogadtam. Eleintén illendően viselte magát s én társalogtam vele; de csakhamar igenis profánus módra adta értésemre látogatása célját. - Nevezetesen egy újján lévő nagy gyémánt-rózsa gyűrűvel játszadozott szüntelen. Addig feszengett vele, hogy leejtette a földre. Én, minthogy oly idős volt már, illőnek tartottam, hogy fölvegyem és átnyujtsam neki. Megköszönte, de megfogta kezemet és a gyűrűt mutogatta, hogy nézzem, hogy egy téntacsepp frecscsent egy csepp gyémántra s nem tudta jól letörülni, nem volt türelme hozzá, s mutató-újjamra dugta ezen szavakkal: „ez jó lesz magának, édes Déryné'." „Óh! mondám kacagva, hat sovány újjam is belefér." „Az mitsem tesz - mondja - én ezt magának adom... s átölelte derekamat. Látja, maguknak kicsiny a havi fizetésük és sokat kell költeniök. Maga megengedi, hogy többször is látogassam." De mikor a gyűrűt lehúztam újjamról s az asztalra dobtam, a milyen kicsiny voltam, egyszerre oly hosszúra nyúltam föl, egyenesre s reá néztem. „No, no, édes *Déryné*, csak nem haragszik, hogy oly mérges szemeket mereszt reám?" „Hát mit gondol felőlem a gróf? Hogy én egy

férfitól ajándékot fogadnék el, kit én nem is ismerek, és látogatásokat akar tenni? Én nem fogadok el semmi efféle látogatásokat és kérem, méltóztassék engem megkimélni látogatásával." „Ej! ej! maga nagy csapedli, édes *Déryné*. Maga meggondolkozik és én el fogok jönni magát meglátogatni." „Én kérem, hogy engemet megkiméljen"... csak a szobám ajtaját nyitottam ki előtte s azzal csufondáros kacagással ment. De midőn helyemre visszaülnék, ott látom a gyűrűt, a hova dobtam, az asztalon. Hamar fölkapom, kifutok vele. Szerencsére ott ült az ajtóban háziasszonyom kis fia s mondom: „fussál csak hamar és add oda ezt a gyűrűt annak az úrnak, ki most ment ki innen s mondjad: ott tetszett ezt felejteni." Úgy tett. Háziasszonyom nem volt hon. Nyár volt s a szőlőben járt. De midőn hazajött, mondom neki: „Édes *Kórodiné* asszonyom! én nálam ma egy úr volt látogatni, gr. *Szirmay Jánosnak* mondotta magát." „Igen jól ismerem, Edelényben lakik." „Igen, mondám, hátha ez az úr ide találna még jönni, kérem magát, jöjjön be hozzám egész bátorsággal és kezdjen el a szobámban port törülgetni és ki se menjen addig, míg ő itt lesz." „Jaj! kérem alássan asszonyság, az tán még se lesz illendő, majd megharagszik." „Hiszen lelkem éppen azt akarom. De nagyon kérem, hogy úgy tegyen, a mint mondom. Sőt, ha soká mulatna itt, maga üljön varró-asztalkámhoz és varrjon akármit, mindegy!" Három kis fiu volt a háznál: kettő kosztos, egy a háziasszony fia, mind oskolába jártak. S a mint mondám háziasszonyomnak, ha úgy nem cselekszi, amint mondom, itt hagyom a szállást, mert mondám, igen illetlenül viselte magát a gróf erányomban - ezt a kis deákok az alsó házban mind hallották, hogy beszéltem s elkezdék nagy kiabálva: „Dejszen csak ide jöjjön többet, ha gorombáskodik, berohanunk mind a hárman, aztán a hátára ugrunk, jól megcibáljuk." „Jaj a szélhordta kölykei! meg ne próbáljátok, hogy ideben mutassátok magatokat" kiálta föl ijedten *Kórodiné* asszonyom! Kacagtunk fölötte jó ízűt s ezzel többé reá se gondoltunk.

Valami nyolc nap mulva bejön szobámba egy urasági vadász-forma, egy bepecsételt csomagocskát hozván kezében. „Kérem, itt lakik *Déryné* asszonyság"? „Én vagyok *Déryné*." „Tessék" s azzal ide nyujtja a csomagocskát. Elveszem, nekem van címezve. Az asztalkámhoz fordulok, fölbontom, hát egy gyönyörü szép pouson-veres színü(?) nagy selyemkendő mosolygott reám a csomagból és egy csinos kis kartonban tizenkét koronás-tallér, rózsaolaj szagu vattába burkolva s lepecsételve, de csak úgy ujjal lenyomva a viasz. Ezen egy kissé megütődtem, hogy pénz. Én még pénzajándékot soha se kaptam senkitől, csak gyerekkoromban *Vida* úrtól, ha betanultam két hét alatt kis operácskámat. Hirtelen megfordulok, hogy kérdezzem: kitől? Mert sem cédulácska, sem egy sor írás nem volt a csomaghoz mellékelve. Nekem minden kedvem elmult a szép selyemkendőtől. A mint hátranézek, egész csendességben eltünt a jáger. Én ki az utcára: se híre, se hamva, se az alsó házban egy lélek se volt bent és így senki se látta, se jönni, se menni. Engem ölt a nyugtalanság: gondoltam, én ezt el nem viselhetem, pedig tetszett a nagykendő, még Pesten se láttam oly szépet. Végre elékerültek a hívek. „Ugyan édes *Kórodiné*, vagy ti gyerekek, nem láttatok bejönni vagy kimenni ilyen forma embert?" „Nem, senkit." Előmutatom *Kórodinénak*, előbeszélem nyugtalanságomat, hogy már most mit tegyek vele? Nem viselhetem a gyönyörű kendőt, mert mit tudnék felelni, ha kérdenék tőlem: hol vettem? „Ej, édes asszonyság, biz azt viselje bátran. Kinek mi gondja reá?" „Jaj! nem addig van az, édes *Kórodiné*"... Elmentem *Murányinéhoz*, elmondtam aggodalmamat. „Oh te gyermek! - mondá - hiszen te nem kérted, se nem loptad. Ha valaki néked névtelenül örömet akar szerezni, mint színésznőnek s nem akar köszönetet érte, az csak gyöngédség tőle. Annál bátrabban viselheted; sokkal jobban meg van szilárdítva magadviseleted által a közvélemény, mintsem hogy valaki rosszat gondoljon felőled. Viseld bátran, hadd gyönyörködjön, ki téged meg akart örvendeztetni." Én egészen megnyugodva mentem haza, mert *Murányiné* most is úgy őrködött fölöttem, mint mindig, míg nála laktam. Megnyugodva, mondom, mert ő sokat adott az erényes magaviseletre, s a mit ő jóváhagyott, az engem megnyugtatott.

Körülbelül vagy tíz nap múlhatott el, egy reggeli hat óra tájban, én még ágyban feküdtem. Szerepeimet úgy szoktam átvizsgálni. Nyílik az ajtó, s ki lép be... a pohos *Szirmay* gróf. Én, mint a kit a darázs megcsíp, hirtelen fölültem ágyamban, paplanomat magamra húzván. Nyár volt és meleg, még a hálóréklimet is levetettem. Elkiáltottam magamat: „mi ez?" „No kis makacs, ne csináljon lármát, senki sincs odakünn." „Kérem gróf, menjen ki." „De édesem, ne legyen oly megátalkodott." „Kérem még egyszer, menjen ki s hagyjon engemet, ne hozzon dühbe a gróf. Hogy merészelt ide betolakodni, ily korán, ily illetlen időben!?" „De hagyjon beszélni édesem. Én jól gondolkozom magáról. Én nagyon csudálkozom magán, hogy mint mondá, gyermekkorától fogva Pesten nevelkedett és mégis egy csepp világa sincs. Meggondolkozik ugy-e?" s azzal megfogja paplanom szegletét s le akarja mellemről húzni. Én jobb karom kikanyarítom s azon szóval: „szemtelen"... egy nagyot csattant, pacscs, s a gróf pofája pirosra gyulladt. A két szeme égett a méregtől s én nagyot kiáltottam: „Kórodyné!" „Mit akar?" kérdi a gróf. De mielőtt szólhattam volna neki valamit, berohant a három kis boglyas cerberus: „Tessék parancsolni?" Valóban oly résen hegyezték füleiket, mintha csak arra vártak volna, hogy azt a szót kimondjam: „Fogd meg." Mondám: „A gróf úr ki akar menni, nyissátok ki az ajtót. Hol van Kórodyné?" „Gyomlál a kertben." A gróf nagy dühösen vette kalapját s azon szép bucsúszóval távozott: „Sie dumme Gans"... de ez mind oly hirtelen történt, hogy alig volt időm gondolatimat rendbe szedni és valami szót utána kiáltani. De még csak ezután jöttem nagy méregbe. Eleinte csak a szégyen érzete fogott el, meg se tudtam jól fontolni ezen minden illedelem megsértését s rólam azon aljas föltevést. No de valamennyire lecsillapultam, midőn a kis boglyasok elkezdettek fölötte mókázni: „De ugyan jó nagyot is csattant, midőn reá nyomta az asszonyság a poffot, éppen mint mikor a tanító úr tenyerünkre csapja a léniát." Megtiltottam ugyan a gyerekeknek erősen, hogy egy hangot se szabad szólni az eseményről senkinek... de másnap már az egész kollégium arról beszélt s végre az egész város. Egy hasznom volt belőle: legalább mentt voltam az eset után minden efféle kísérletektől.

IV.

Déry hivogató levele. - A vonakodás okai. - Válasz a férjnek. - Vásárhelyi Károly. - Elutazás Kassára 1816. - Tót világ. - Az „ifiasszony” kijön a divatból. - Epizód a katonatisztekkel. - A zászlótartó, mint lovag. - Báró Leinzendorf. - Pártolás Kassán és egyebütt. - Miskolcon Rőthiéknél. - Déry fenyegető levele és válasz arra. - Murányiék eltávoznak. - Új tervek Kassa számára. - Zomb, az énekmester. - A Schöne Minkára írt változatok. - A daljátékok sürgetése. - Déry megérkezése. - A „Svájci család” előadása. - Békétlenkedés férj és feleség közt. - Ismét Kassán. - Változások Miskolcon. - Családi perpatvar. - Szrogh Sámuel, mint békítő. - Rőthi néni kocsiján. - A férj megfeddése. - Mi történik Déryvel?

De valamint napfény nem süthet örökké az égen, néha egy-egy repülő felhő is elborítja: így az én kis egemet is egy sötét felhő kezdette elborítni. Ugyanis egy levelem érkezett Szirmiumból *Dérytől*. Fölbontom, olvasom aggodalommal eltelve, hogy valjon mit írhat nekem, miután hidegen távozott el tőlem? Nem ok nélküli volt aggodalmam. Körülbelől ez volt levelének tartalma:

„Édes Feleségem! A mint levelemet elolvastad, azonnal pakkolj össze, fogadj szekeret, a mely idáig elhozzon, mert én már meguntam a hosszas távollételt. Reménylem, hogy egészséges vagy s azólta már meg is erősödtél. Ne félj semmit, itt jó levegő van. Itt már én nagy ismeretségeket kötöttem s minden háznál igen bent vagyok. A dámák előtt feldicsértelek, hogy mily ügyes vagy s égnek a kívánságtól téged láthatni. Itt jó jövedelmet remélhetsz, mert fökötőjüket mind hozzád fogják hozni tisztítani és diszíteni. Azért csak siess és ne késsél, mert tudd meg, hogy én többé a komédiához nem megyek, nincs már többé kedvem hozzá, miután tégedet úgy elbolondított szinészeti szenvedélyed. Ölelve vár szerető férjed s. t. b.”

Nagyon megijedtem e levél elolvasása közben, azt gondoltam meglepetésemben, hogy már másnap indulnom kell. De mire magamhoz jöttem, nyugodtan kezdtem felőle gondolkozni. Boldog Isten! én, ki annyi küzdelmeket állottam ki, tele szorgalommal, igyekezettel, fölfelé törekvésemmel a színi pályán, most mondjak le róla, hogy azt a nagy dicsőséget elérhessem, hogy főkötő tisztítóné lehessek! És még a mi több: nem is értettem a főkötőcsináláshoz. Tanultam ugyan azt is egypár hétig, de csak annyit, hogy színpadra szükséges fejdíszeket tudjak magamnak összeférceln. Ez engem igen bántott. Meggondoltam és határoztam: nem megyek. Nem! Történjék bármi, nem megyek. A színészetet nem hagyhatom, de nem is eresztettek volna, szükség volt reám, és még pedig nagy: éppen készülőben volt a társaság *Kassára* átmenni.[17] Aztán még csak ezután lehet belőlem valami. Még ezután akartam tapasztalás és tanulmány által érdemet szerezni magamnak. Még eddig minden érdemem fiatalságomban állott. Mit tud egy fiatal teremtés a művészet ezerféle mélységébe behatni, hogy tudjon sajátságos énjéből jellemeket előteremteni, s nem másokat majmolni! *Murányiné* ezt nekem többször is elősorolta: „Te azt gondolod, hogy most jól játsztál, azért, mert a publikum tapsolt s kihívott? Korántse. Az csak fiatalságodat illette. Te jól elmondottad szerepedet; és ennyi az egész. De meg ne állj, vedd elő ezen szerepedet két három nap múlva, tanuld ujra és úgy többször hangsúlyozd a jelentősb szókat, vagy constructiókat többfélekép s meg fogod találni, melyik hangzik legtermészetesebben.” S így lett belőlem természetes színésznő. Ezeket mind meggondolva, én még ezután akartam e pályán haladni, de nem - elmenni. Lehet, hogy a világ kárhoztatott, de nem tehettem róla.

[17] Első ízben 1816. május közepén mentek át Kassára.

Én megirtam férjemnek nyiltan, hogy nem szándékom főkötő-varróné lenni, hanem csak színésznő kivánok maradni. Aztán mit is gondolsz, írám neki, hogy mennék én oly messze földre egyedül? De még ez mind megtörténhetnék, de emlékezz vissza, miként bántál velem, miként jó anyámmal? Ha hirtelen természetednél fogva egy raptusos pillanatban ismét tettlegesen bánnál velem, nem volna szükség éppen széket emelni reám, mint anyámmal tevél. Egy arcul csapásod is elégséges volt egy szómért, hogy a földre terítsen. Tudod jól, hogy még akkor megmondottam: tökéletesen elidegenítettél magadtól. Tudod, egy egész évig beteg voltam, az orvos eltiltott tőled s miként az orvos nyilatkozott, hogy meghaltam volna, ha anyám szorgalmas ápolása, önföláldozásával, éji virrasztásával ki nem ragadt volna a halál torkából. Én te tőled félek. Ott barátaim között voltam, mégse tudtál magadon uralkodni, hátha én oda mennék most hozzád, ki oltalmazna? Én, édes *Dérym*, oda nem megyek soha. A színpadot se hagyva el soha. Levelemet elküldöttem.

Ez idő közben a társaság igen jó tagokkal szaporodott, nevezetesen egy *Jantsó* nevű fiatal emberrel, ki igen jeles ifjú ember volt. Minden szerepet játszott, kivévén hősöket. Szép csinos termettel énekes játékban is megfelelt. Később *Vásárhelyi Károlynak* nevezte magát, nem tudom, mi okból? Még több más tagot is szerződtettek s elutaztunk *Kassára*.

Itt is nagy szivességgel fogadták a társaságot, de nem történt semmi, mi figyelemre méltó lett volna. Néhány úri háznál híva voltunk ebédekre, de engem nagyon meglepett, midőn az asztalnál fölszolgáló inasoknak tót nyelven hallottam a rendeleteket kiadni; nemcsak az, hanem az is, hogy a nők is egymás közt tótul társalogtak. Engem a csuda fogott el annyira, hogy mint egy hülye bámultam reájok. Bezzeg volt *pani Dérycska*. Én egyetlen szót sem értettem. De a piacon, ott meg már éppen nem tudtunk semmit se vásárolni, ők minket, mi őket nem értettük. Az utcán egyetlen egy magyar szót se lehetett hallani. Az úri házaknál beszéltek, de igen hibásan s keveset. A férfiak szörnyü hévvel erősítették, hogy ámbár ők tótul beszélnek, de szívvel-lélekkel magyarok és nagyban fogják pártolni a magyar színészetet s az úgyis volt. Kilenc hétig voltunk ott és háromszorosan kaptuk ki fizetésünket. Hanem a többek közt egy dolog nagyon tetszésemre volt. Midőn Pestről kiindultunk, mindig nyakgattam *Murányit* és *Benkét*, hogy ne tegyék a színlapra azt az utálatos „*Ifjasszonyt*.” De ők csak kacagtak és csak meghagyták, a hogy azelőtt és mindig volt. Midőn *Kassára* utaztunk, azt mondottam: én nem megyek *Kassára*, ha ott lesz a címlapon „*Ifjasszony*.” „De hát hogy írjuk?” „Hogy? Hát úgy, hogy sehogy, csak: *Murányiné*, *Déryné*. De maguk csak azért akarják utána írni a címet, hogy uraknak mondhassák magukat. Nem kell - mondám - semmi úr, csak: *Murányi*, *Benke*.” Végtére mégis kivívtam.

Kassán ah! ott mindjárt látszott, hogy művelt publikum van s a grófnők nagyon pártolták a német színészeket, mert télen által mindig volt ott német társaság s ott mindjárt Teens-asszonyoknak szólítottak! Ez nekem tetszett.

Egy kis csekély esetet mégis meg kell említenem, csak azért, hogy miként gondolkoztak akkor a katonatisztek a színésznők felől. A mint megérkeztünk *Kassára* nem hamar kaptunk tetszésünkre való szállásokat. Minthogy én ismét *Murányiéknál* voltam, addig csak egy kis szállást fogadtunk. De nem volt semmi kényelmünk; *Murányiné* nem szerezhetett be semmit a konyhára, nem volt hová rakni. *Murányi* azt határozta, hogy a gyerekeknek főzzenek otthon gulyáshust, mi pedig (a színház épületében volt a nagyvendéglős *Pfoltz* étterme és kávéháza, mely a nagysétatérre nyilott,) oda fogunk hárman ebédre és vacsorára járni, míg szállásra nem megyünk. Úgy is lett. Az étteremben nagy hosszú asztal volt fölterítve, tömérdek terítékkel és voltak kisszerűbb asztalok is terítve. Egy este elfoglaltunk egy ilyen kisszerű asztalt három terítékkel. Egyszer egy sereg víg társaság robog be az ajtón, mind csupa katonatisztek s helyet foglaltak a nagy terítékes asztalnál, lármáztak: Kellner! Természetesen mind németül folyt a társalgás. Nagy leveses tálat hozattak be az asztal közepére, cukrot, rumot, kértek, borzasztó

nagy darab cukrot tettek a nagy óriás tálba, ráöntöttek egy itce nagyságú üveg rumot. Kioltották a gyertyákat, meggyujtották a cukrot s az égett, szép kék lánggal világítva a termet. Képzeltem, mily zöld lehettem én, midőn láttam, hogy a hevült piros arcok is zöld almaszínt váltottak. Mondám súgva magunk között: „Én nem szeretem az ilyen lakzit." Csendességben ott társalogtunk magunk között; amazok meg ott mókáztak s elménckedtek vígan a csak most elhagyott víg mulatság fölött. Egyszer elkezdi az egyik, - alkalmasint azt gondolta, nem értünk németül - minthogy el se mosolyogtam magamat elménckedéseikre, és föl se néztem: „Dort sitzt auch eine solche Vesta, Sie könnte herkommen und das heilige Feuer schürren." Én elvörösödtem s mondom fölállva az asztaltól: „Gyerünk." De se *Murányi* se *Murányiné* nem mozdultak, hanem megtámadtak, de csak egész csendességben s mondák: „Ugyan, hogy lehetsz oly gyerek? Ezt föl se kell venni, meg se kell hallani." De azért ők is igen komoly arcot váltottak, bár nem mutattak neheztelést a tisztek arányában. Midőn azon tiszt, ki Vestának csúfolt, kacagva befejezte szavait, a többi is, egy chórusban vele, hangos kacajba tört ki. Ez mind csak egy perc műve volt. Azonnal kivált közülök egy igen derék, termetes, széles vállu, karcsu dereku, magas fiatal ember s azt mondja: „Meine Herrn! Achtung vor den Damen." Ezzel a többiek mind zajosan rátámadtak, de mind németül folyt a vita. „Mit! Te akarsz nekünk tanítást adni a magaviseletről? Mi okból? Azért tán, hogy báró vagy? Félre veled, te vén zászlótartó. Nézd, nézd, még ő akar bennünket rendre igazítani!" Ez mondott nekik valamit, ami azokat sértette, de egész hidegvérrel. Akkor egy kis fityfirity fölugrik a székről s mondja: „Hol találllak majd holnap?" „Ha kigőzölög a fejed, beszélhetünk felőle. Jó éjt." S ezzel odajön hozzánk, jó estét mond, bocsánatot kér a történt illetlenségért. „Mind igen jó fiuk, - mond - de ne csudálkozzanak a kihágáson. Nem csuda, hevült fővel jöttek egy champagneis ozsonnáról. Holnap már mind bánni fogják, hogy oly illetlenek voltak." *Murányiékkal* társalgott még jó ideig, én föl se néztem, igen duzzogtam. A túlsó asztalnál is egy ideig csendesebben folyt a puncsivás, de azért jó kedvvel. Nemsokára elmentek.

Végre hozzám intézte szavait a zászlótartó: „Kisasszony! - mond - (azt gondolta leány vagyok) talán igen szívére vette társaim gondatlan szavaikat? Bocsásson meg nekik"... Én nem sok szót váltottam vele, mert általában sohase volt hajlamom a katonai rend eránt. Nagyra becsültem őket, hősiességöket bámulni s föláldozásukat méltányolni tudtam, de szeretni nem tudtam volna. Láttam, hogy *Murányival* igen összebarátkoztak. Kérte *Murányit*, engedje neki látogatását tehetni. *Murányi* igen szivesen kezet szorított vele; én megköszöntem neki, hogy értem kitette magát, holott nem is ismer. „Bárki lett volna is - mondja - azt tettem volna." Jó éjt mondott s azzal távozott.

Báró Leinzendorf - így hívták új ismerősünket - el is jött többször, sokszor. Mentől jobban megismertük, annál jobban becsültük, ez egy igen becsületes német volt. Ő igen egyszerűen nyilvánította, hogy ő engem mily nagyon szeret, de én azt mondottam: *nem lehet*; végtére belenyugodott a *nem lehet*-be s csak arra kért ott nyiltan *Murányiék* előtt, hogy csak azt engedjem meg hát, hogy ő szerethessen engem és én őt mint bátyámat szeressem és engedjem meg, hogy néha látogathasson, ne legyen terhemre és hogy *te*-gezzük egymást. Neki az jól esnék, mert neki is van egy huga, kit ő nagyon szeret, de messze, Németországban, s azt fogja gondolni mindig, hogy én vagyok az. Mondom: „Igen, ha maga egy vén óbester volna, de így fiatal és senki sem hinné el, hogy nem udvarlóm s mindenfélét beszélnének." „Ha magunkban érezzük, hogy tiszták vagyunk az emberek hadd fecsegjenek" mondá... Szóval annyira tudott beszélni, hogy meg volt kötve a baráti szövetség. Későbbi időben még gyakran találkoztam vele. Majd reá jövünk.

A publikum mindig igen pártolta a társaságot, csakhogy a polgárság nem értett magyarul s nem igen járt, nagyon a német társasághoz szokott, de az egész közönség is mindig operákat, énekes játékokat óhajtott. Én rég nyakgattam már a társaságot, hogy hozassanak új operákat, hogy szeretnék már nagyobbszerüeket énekelni. Biztattak: ha majd hazamegyünk *Miskolcra*.

Kassáról aztán mentünk *Ujhelybe*, ott is időztünk egypár hetet s végre hazajöttünk *Miskolcra*. De már más szállásra kellett mennem: *Kórodiné* asszonyom kiadta a szobát. *Rőthiéknél* sok szoba volt s az alatt míg oda voltunk, meghalt az úr s kiadó szobák voltak. Minthogy nagyon is hívtak magukhoz, oda mentem kosztra és szállásra. Midőn a postára megyek kérdezni: van-e levelem? Már *Dérytől* rég a postán hevert levelem. Megdöbbent szívem s megjósolta nekem, hogy rossz napjaim lesznek. A levél ezt foglalta magában:

> Minthogy te nem akarsz én hozzám jönni, természetesen nekem kell te hozzád menni, ámbár erősen el voltam határozva, hogy többé a színházhoz nem megyek. De a körülmények változtatnak az ember határozatán. Nekem itt jó állásom van s most ezt el kell hagynom miattad. Ám legyen! De azt mondom neked, ha azt valónak találom, a mit a hír szárnyal felőled, ha oda érek, azonnal főbe lőlek. Férjed.

A levél rövid volt. Én rögtön feleltem neki:

> Édes *Dérym*, fenyegetődzve jelented jöveteledet, ez nem igen örvendetes előposta. Te főbe akarsz lőni? Én nem félek, az én lelkem tiszta minden szennytől. Még nem váltam el végkép tőled: ha egyszer elváltam, nem tartozom neked tetteimről számolni. Én téged nem küldtelek el magamtól, csak akaratodnak nem engedelmeskedhettem többé. Az okot magadban keresd. Nem küldtelek el, nem is hívlak magamhoz, tetszésedtől függ: jönni vagy maradni. Egyébiránt én most is csak olyan vagyok, mint mikor elmentél, minden tekintetben. Hogy udvarlóim ne volnának, azt magad sem hinnéd. De híremben - hála Istennek! - senki se találhat gáncsot.

Ezt írám neki s elküldöm a levelet.

Most már a társaságnál változások történtek; több jó taggal szaporodott, de *Murányiék* elmentek. Egy az, hogy még akkor, midőn *Kultsár* úr levele sértette őket, már akkor is szándékoztak elhagyni a társaságot, de lecsillapítottuk őket. Én reám ők nem haragudtak soha, én nem voltam oka semminek, de mégis bántotta őket. Most meghalálozván *Murányinak* édes anyja, ki özvegy lelkészné volt, s *Zilahon* lakott, okvetlen haza kellett menni *Murányinak* s átvenni az örökséget. Végkép otthon akartak maradni. Nékem igen fájdalmasan esett a tőlük való megválás.

Most már nagy mozgalom volt a társaságnál. Én sürgetve zaklattam őket, hogy hozassanak operát, és fordítsák magyarra, mert midőn eljöttünk *Kassáról*, meg kellett ígérni, hogy nemsokára ismét vissza megyünk, s én igen vágytam oda menni, de jól készült társasággal és operával. E részben bajos volt boldogulni, mert a régi operákat könnyü volt akármiféle zongoramesterrel előadni, a mit már még Pesten létünkkor betanultunk s előadtunk, de partiturát kormányozni s betanítani nem mindenik érti. Sok tudakozódás után végtére mégis találkozott egy miskolci lakos, *Zomb* nevezetü orgonamester, ki értett a dologhoz. Ezt a társaság szerződtette minden időre, midőn *Miskolcon* időztünk. Midőn néhányszor hallott énekelni, mondá: „ej be kár, hogy ez a hang nem gyakoroltatik többszer s nagyobbszerü dallamokban." Mondom: „Hisz uram én is azt szeretném. Eleget is gyötröm ezen urakat, hogy szerezzenek operákat, de mindig nehézségekről beszélnek." „Ej, - mondja *Zomb*, - nincs abban semmi nehézség. Bízzák reám az urak, majd írok Pestre a *Svajzer familiáért*"... Ki volt boldogabb, mint én. „De az alatt is, míg az elérkezik, az asszony hangjára egy varriatiót készíteni, rég szerettem volna már muzsikára tenni, de megvallom, egy kicsit megpróbálja a gégét.. de az asszony igen terjedelmes hanggal bir, minőt nem hamar találni, s mindig le kellett mondani vágyamról, hogy azt énekelni hallhassam." Én nem is kérdeztem, hogy miféle thémára akar variátiót csinálni, nem igen nagy bizalmam volt benne, hogy az nekem tetszhessék. Végre elkészült; fölhozza a próbára, oda sompolygok hozzá, mondom: „Hát miféle thémát választott?" Azt mondja: „Schöne Minkát." Nekem hosszúra nyúlt a nyakam: „Schöne Minkát? mondom vontatva, hiszen az igen közönséges dal." „No, no, - mondá mosolyogva,

tessék csak ide ülni a zongorához, majd én accompagneirozom és majd ha a varriációkra kerül, akkor tessék mondani, hogy közönséges." És mindig csak nevetett az ő rózsaszín-szőke széles pofájával. Az volt a szokása, hogy mindig nevetett; ha haragos voltam, nevetett; ha civódtam vele valami fölött, nevetett. Elénekeltem a thémát és mondom gúnymosolylyal: „No Schöne Minka... ich muss scheiden." Csak nevetett, nevetett. Elkezdi játszani a varriátiót, mondom: „Ej, ne játszsza nekem előmbe a dallamot, azért van a kotta a kezemben; csak akkordot adjon, hogy jól intonáljak, s accompagneirozzon." Eleget mondotta: „Jó, jó, jó, majd meglássuk; nem oly könnyü." Én prima vista, nem tudtam találni minden nehézséget, csak a könnyebb dallamokat, a nehezebbeknél már kellett az első betanulásnál egy kicsit segíteni a zongorával. Eleget billegtetett egy-egy hangot a zongorán az ő négyszegletü nevetős pofájával, de én nem tudtam boldogulni segítsége nélkül. Már ekkor nemcsak nevetett, de röhögött. „Jaj - mondom - csúnya ember, milyen nehezet írt nekem!" „No, no, csak énekeljük el mind a négy vers varriatióját. Ez a csúfolt ócska Minka, gyönyörü Minka lesz és ez a csúnya Zomb, kedves Zombocskám lesz." De igaza is volt. Oly gyönyörü varriátiókat csinált ezen thémára, hogy sokáig minden nagy városban ez volt legkedvesebb egyes dallamom az egyvelegekben és mindenütt nagy tetszésben részesült. És csakugyan még csókot is kapott tőlem az ő szőke szemöldökü homlokára... „Ugy-e mondtam, ugy-e mondtam? - vigyorogta. De ennek a magasságnak *Déryné*-hang kell"... Már most csakugyan a Szép Minka lett belőle.

Örömöm nagy volt, mert ő is sürgette a daljátékokat. Ámbár számosan jöttek a társasághoz tagoknak, de a mi a legfőbbek közé tartozott, nem volt egy jó tenorista. Hanem itt *Miskolcon* lakott egy *Némethi* nevü szabó, ennek igen jó tenorhangja volt, ezt szerződtette a társaság. Addig csak szegény *Murányi* fahangjával kínlódtunk, mert *Láng* nem jött el velünk, másfelé pártolt.

Egyszer egy szép délután egyedül ültem szobámban, akkor is egy öltözékemen fércelgettem. Nagyra kitárul az ajtó s - *Déry* állt előttem! Én elsikoltottam magamat s egymás karjába borultunk. Én igaz lelkemre mondom, - minthogy mindent mi igaz, kell megírnom - nem tudtam akkor sem, hogy azon sikoltást az ijedtség facsarta-e ki keblemből, vagy a viszontlátás érzete? Erről nem tudnék számot adni.

A társaság tagjai volt pályatársukat nagy szívességgel, tárt karokkal fogadták; szerződtették és ő ismét színész lett. Vele is mindjárt szaporodott a társaság. Ő énekelt is és mindjárt adhattunk operát. Baritonista volt, de azért mindent össze-vissza énekelt.

Megérkezett a *Svájzi család*, rövid idő alatt szorgalommal betanultuk s igen összevágólag adtuk elé az operát nagy tetszéssel. Én aztán szereztem magamnak több jeles szerzőtől magán-dalokat, szép kettős-dalokat operákból. *Déry* lefordította magyarra s igy sok időkig, többnyire énekes egyveleggel traktáltuk a publikumot. De az igen tetszett, mindig, mindenütt. Minthogy második énekesnőre nem igen tehettünk szert, nem sok operát lehetett adni. Én ugyan benyekgettem egy vén szabónét (talán már említettem is őt föntebb) még Pesten létünkkor, de szörnyü nehéz feje volt. Soká tudott valamit betanulni; a zongoramester éppen nem tudott vele boldogúlni... nem volt türelme. Hanem minthogy igen szegény volt és semmije se volt, én vettem magamhoz. Aztán azt mondta, hogy a mire én tanítom őt, ő azt hamarabb megtanulja. Tanítottam hát, ha valami énekszerepe volt, aztán a taktust csak úgy tudtam vele megértetni, hogy a taktus leütésénél mindig egyet ütöttem a vállára. Mennyi bajom volt vele, míg egy-egy numerust megtanult! De volt bajom a sok öltözet készítéssel is, mert csak úgy jöttek az egyvelegekre, ha sokszor öltözködtem. Mindjárt kérdezték: sokszor öltözködik-e *Déryné*? Mert minden ének-numerushoz máskép öltöztem. Minden áriát a maga jelmezében énekeltem el és egy estve legkevesebb volt, ha tizszer változtattam öltönyeimet. És a legnehezebb áriákat énekeltem.

Igy aztán sok bajok, tanulások között, csak megvoltunk valahogy *Déryvel*. Mind a ketten *Rőthi* néninél voltunk koszton, szálláson. De a férjem el kezdett békétlenkedni velem, hogy miért tartom én magamnál *Pápainét*, a vén szabónét? Oh Istenem! azt én tudtam legjobban. Hogy fejezzem ki magamat, hogy illedelmet ne sértsek?... Én ágyamat átengedtem *Dérynek* s én *Pápainéval* feküdtem egy ágyba. Nem aludtam egész éjszakákat féltembe. Elkezdődtek ismét a nyugtalanító napok, éjjelek. Egy-egy időre le-lecsillapultak, de többnyire civódások között éltünk. Emlékeztettem, hogy mit mondott az orvos Pesten, hogy én nekem többé nem lesz gyermekem. „Te gyermeket óhajtasz - mondám - válassz magadnak valakit és én mind fölnevelem, mint magaméit." Nem fogadta el, s így küzdöttem sokáig vele, végre erőszakoskodásokra akart menni. De én *Pápainét* úgy átkaroltam, mint egy pár vaskapocs. Ekkor elszabadult az ördög. Ő mindig indulatosabb lett, én mindig sírtam. Végtére azt ajánlottam neki: váljunk el, ha így már nem élhetünk együtt békében. Sok unszolásra végre beleegyezett. A szentszék azt mondta, ha nincs nagyobb ok, nem lehet elválasztani. Tanácsoltam *Dérynek*: mondjon rólam minden rosszat, én nem haragszom meg semmiért. „Azt nem tehetem - mondá - és csak egyetlen mód van az elválásra." „Micsoda?" kérdém örömmel. „Ha te lemondasz arról, hogy valaha férjhez mégy. Akkor beleegyezem, különben nem." „Én arról nem mondok le." Ő nem egyezett az elválásba! És így, minthogy nem vádolt semmivel, csak az ellenszegüléssel, azt határozta a szentszék, hogy próbáljuk meg vagy hat évig együtt lakni, majd összesímulunk. Ő elfogadta, én nem. Én azt mondtam, ha erántam goromba lesz és tettlegesen is bántalmaz, én többé nem lakom vele. Éltünk még egy ideig küzdelemmel.

Készültünk *Kassára*.[18] Elment a német társaság, sürgettek bennünket, hogy menjünk át, most már a polgárság is pártolni fog s magyar színházba is jár. Midőn indulóban voltunk, én nem akartam *Déryvel* egy szállásra menni. De ő rimánkodott, hogy ne tegyem azt. Ott fogják olvasni mindkettőnk nevét a színlapon és ha külön lakunk, nagyon föl fog tünni idegen városban. Én arra is reá hagytam magamat beszélni. De ő ott is mindig zaklatott, indulatoskodott, és ez nekem nagy hátrányomra volt pályám tekintetében, mert sohase lehettem vidám és nyugodt lélekkel. Jó ideig ott ültünk *Kassán* s igen jól ment. Hogy férjem s köztem mily kellemetlenségek történtek, nem akarom körülményesen leírni, mert már úgyis igen hosszas és unalmas az egész férjhezmenetelem. Csak a főbb eseményeket említem, mik aztán előidézték a szakadást. Hazakerültünk végtére ismét *Miskolcra*. Megint csak ott szálltunk le *Rőthiéknél*; ő is csak abba a szobába jött, melyben eddig laktunk.

Komáromyék már nem voltak *Miskolcon*, áttették őt csakugyan kasznári állásában *Tokajba*, mert valami hibát találtak a vizsgálat alkalmával. A könnyen hivő öreg urat igen csalták a segédek, kikre mindent bizott. Szegény leányok minden ékszereiket odaadták, hogy a hiány kielégíthessék. De *Károly* bácsi itt maradt, mert ő már praefektuális kancellista volt dekretum mellett. Ő is *Rőthiéknél* lakott, egy szobában. Ha időnk engedte, nagy ünnepekre gyakran átrándultunk mind a hárman: én, *Déry*, *Károly*, *Tokajba* látogatni *Komáromyékat*. Ők is jöttek *Miskolcra*. Olyankor fegyverszünet volt köztünk, de mihelyt magunkra maradtunk, beállott a harc. Ha valahonnan, vagy próbáról hazajött, már komor arccal jött haza s akkor mindig tudtam, hogy harc lesz. Ha gyakoroltam magamat, akkor haragudott s mondá: „Ne kornyikálj egész nap a fülembe, ki nem állhatom." Ha hallgatag voltam, vagy bús, akkor azt mondta, idestova hányva-vetve mindent: „Haza jövök bosszusan, hallgat, még csak azt sem kérdi: mi bajom." „Hogy kérdezném - mondám - hiszen félni kell a szünteleni kitöréstől. Én jó kedvü voltam, te azt is ellenzetted. Legyen hát úgy, a hogy akartad, ezután nem fogod többé hallani hangomat, úgyis megfojtottál bennem mindent." „De letöröm szarvadat" - mondja. „Nekem nincsenek szarvaim. De ne kínozz tovább, hiszen nem tartasz te engemet, mert több az én

[18] Másodizben 1817-ben, harmadszor 1818-ban s negyedszer 1819 tavaszán ment át a miskolci társaság Kassára.

fizetésem.” Igaz, hogy azt mondtam. Elég hibásan, de én bennem is elszakadt már a türelem fonala. „Te mered ezt nekem mondani? No most már véged van.” Én érzettem erre a szóra, hogy a vér kihalt arcomból. Halálsápadt lettem, mert ő azonnal az ajtóhoz rohant s bezárta. De azon pillanatban, midőn nekem akart rohanni, mintha emberi alakba öltözött angyal jelent volna meg, megnyomja az ajtókilincset s kiáltja ismeretes kedves hangján: „Róza, Róza, nyisd ki hamar az ajtót, itt a mosónéd.” Erre *Déry* kinyitja az ajtót. Én elvonultam az ajtózáráskor az ágy széléhez, de midőn az ajtót nyitni láttam, mint a nyíl előrohantam, ki az ajtón, végig a Kis-hunyad-utcán, a vármegyeház utcájába. Ott lakott *Szrogh* tekintetes úr, a választmány egyik tagja. Én be az ajtón, se kopogtam, se szóltam, csak beestem az ajtón arcra.

Kemény tél volt és én télen is mindig, legalább többnyire, kivágott ruhát, rövid újjal viseltem. Én nem fáztam soha és midőn színpadi öltönyeimet készítettem, éppen nem tudtam varrni, ha könnyen nem voltam öltözve. Most is így készítettem színpadi öltönyömet s azon módon rohantam ki az utcára. Futottam remegve s mindig hátranézve, hogy nem jön-e utánam, hogy vissza hurcoljon.

Szroghék igen szerettek engemet. Az asszony, a kisasszony fölemeltek a földről. Az úr is oda lép: „Az Istenért, édes *Déryné*, mi lelte?” De nem tudtam szólni, mert elfojtódott a lélegzetem, minthogy futottam s átfáztam. Mindjárt meleg ruhát adtak reám s lefektettek a díványra. Akkor eredtek meg könyeim s mondám: „Nem, nem lakom többé *Déryvel*, se nem játszom többé vele. Az Istenre kérem! tessék engem föloldozni, én elmegyek, én itt tovább nem maradhatok, én ma se játszhatom.” Mindent elkövettek lecsillapításomra, csakhogy játszszam estére még vele. Majd fölhívatja Szrogh úr őt mindjárt és megtiltja neki, hogy legkevésbbé se méltatlankodjék velem, mert bajba keveri magát; majd másnap gyűlést tart a komité... És nekem még az napon szerelmes szerepet kellett vele játszanom!...

Ah! az ilyesmi sok erőfeszítésbe kerül. Játszanom kellett tehát még azon estve, mert, mondák, nem lehet az ilyen házi jelenetekért a közönséget megcsalni s én, ki annyira szorgalmaskodom a publikum igényeit mindenben teljesíthetni, most is hozzam áldozatul ezen erőmegfeszítésemet... S így eljátszottam szerepemet.

Ha szerepem volt, *Rőthi* néni mindig a hintójába befogatott, a színházba föl s játék után haza is vitetett. De én még valamelyik színésznőt, kit legjobban szerettem, játék után a kocsiban haza is vittem. Most is játék után haza vittem egy színésznőt s a mint a kocsi ajtaját be akarom húzni, beugrik Déry a kocsiba, mellém ül s kiáltja a kocsisnak: haza! Én egy szót se szóltam, csak féltem. Midőn az udvarra behajtott a kocsi, azt kiáltom a *Rőthiék* szobájuk előtt: állj meg! Akkor hirtelen kiugrottam a kocsiból, be Rőthiékhez s mondom: zárják be hamar az ajtót! *Déry* nem jöhetett be. Zörgetett. Azt mondák neki: „menjen most aludni *Déry* úr, majd holnap beszélhetnek együtt; de Róza itt marad.” Midőn biztos voltam, hogy nem jöhet be, már nem féltem, de remegtem egész testemben, mert nem tudtam, hogy mit akar velem. Másnap, miután fölhivatták őt a gyűlésbe és keményen megparancsolták, hogy nekem békét hagyjon és ne bántalmazzon; másnapon bejött hozzám és újra rimánkodott, hogy békéljek ki vele és ígéri, hogy ezután már csendesen fogja magát viselni és nem méltatlankodik és hogy csak a nagy szeretet viszi őt e túlságoskodásokra és estve is csak azért ugrott be a kocsiba, nehogy ott maradjak éjjelre azon színésznőnél. De én most már tökéletesen el voltam határozva vele többé nem élni és magam elkülönözni. Én neki nyiltan megmondtam, hogy többé ne számoljon reám, én soha többé nem megyek hozzá, mert én őt már megvetem és minden hajlandóság kihalt belőlem iránta s még csak baráti érzelem sincs többé bennem. „Így hát kenyeremtől is meg vagyok fosztva” mondá. Ekkor rettenetes fájdalom fogott el engem; igen nagyon megsajnáltam. Mondom: „Az nem fog megtörténni” s azzal öltöztem s mentem föl. Öszve jött a komité. Ott kértem és rimánkodtam, hogy ne küldjék el *Déryt*, miként tegnap

tudtára adták, hogy el lesz bocsájtva. Mondám: „úgyis én minden esetre elmegyek, mert más társasághoz vagyok híva, *Komáromba*.” De erről hallani se akartak, engem nem bocsájthattak. Nekem nehéz volt a sorsom, ha azt mondom: maradok s *Déry* is maradjon, ismét kezdődni fog gonosz sorsom. De megnyugtattak, azt igérvén, hogy csak legyek nyugodt, ők nem fogják Déryt elküldeni; hanem viselje magát csendesen, mivel úgyse igen nagy szenvedélylyel viseltetik a színészet iránt, egy jó állást fognak keresni számára. Ezt tudatták vele, ő belenyugodott s többé nem szóltunk egymáshoz. El voltunk válva gondolatunk szerint örökre... Többé nem laktunk egy szálláson. Ő ugyan megígérte közömbös magatartását, de ő nagy szatirikus volt, és örökké elménckedett fölöttem. A mivel csak sérthetett, sértett. Én ignoráltam s nyugodtnak mutattam magamat... de otthon sokat sírtam.

V.

Déry élet- és jellemrajzához. - Terv a mamával és nővérrel. - Utikészületek. - A hideg fürdő és Károly bácsi. - A segítő. - Viszontlátás. - Hóolvadás. - Ujabb akadályok. - Veszedelmes kisérletek. - A verebélyi szűz Mária megsegít. - A csárdában. - Borozgató betyárok. - Károly bácsi elszántsága és okossága. - Éber álom. - Az akaratosság bevallása. - A mama tervei Pesten.

Szegény Déry, ő nagyon becsületes ember volt, ő senkit meg nem csalt; ő nem volt korhely; ő nem volt iszákos, nem volt kártyás, nem dohányozott, csak a nevelés volt nála elhibázva. *Szekszárdon* született,[19] atyja professzor volt, szülei korán elhaltak és sok árva maradt. Őt papok nevelték s papnak kellett volna lennie; ha jól emlékszem többszöri elbeszélésére: tán a kalugyereknél lakott a kolostorban, azután meggondolta jobban s nem akart pap lenni, Pestre jött s ott végezvén oskoláit, színész lett. A kolostorból azért jött el, mert egyszer, magas jókedvükben több nagy korhantó deákkal kimentek egy vasárnap sétálni és levágták a hídon álló szt. János szobornak a fejét és azzal lapdáztak. Félvén a méltó büntetéstől, ott hagyta a kolostort s úgy jött Pestre, megkedvelte a szinészetet, úgy lett színész.

Hiába! a mely fiút nem anya nevel, nem a női anyai szelíd kezek, s oktatások vezérlik zsenge korában az ártatlan fejlődő gyenge csemetét, megismerik nagy korában rajta, hogy durva, kemény szél fuvalma edzette a gyenge bimbót, mely erősödött ugyan, de szíve nem érzette az anyai gyenge kezek símogatását, édes szavak oktatásait... zordon marad. Az ilyenből jó hivatalnok, állásának pontosan megfelelő, hűséges, becsületes ember lehet ugyan, de - bocsánatot kérek - nyájas, szelíd bánásu férj sohase! Mert ennek rúgója leginkább abban fekszik, hogy az olyan természet kérges önhittségében a nőket nem tiszteli, bizalma nincs hozzájuk és nem símul, nem, mert azt hiszi hibásan, hogy férfiúi büszkesége csorbát szenvedne az által. Pedig az nem úgy van, sőt engedékeny méltánylást és szeretetet vívhatna ki magának némely férj, de midőn azzal kezdi mindjárt az első hetekben: Én vagyok az úr a háznál, s megmutatom, úgy kell lenni, mint én akarom... már akkor kimondta a halálos itéletet a házi boldogságra.

Én őt sajnáltam, de magamat még jobban és ha nyugalmat akartam, mire minden tekintetben nagy szükségem volt, s miután békére, egyetértésre nem számolhattam az ő oldala mellett, mert mindig okot keresett a viszálykodásra... a szakadásnak meg kellett történnie.

Azon jó angyal, ki akkor ajtómon zörgetett, hogy nyissam ki, a szép *Rőthi Nina*, jó barátném volt, ki *Dérynek* igen tetszett és ő se volt egészen közömbös *Déry* szépelgései iránt és éppen hozzám akart jönni, midőn hallotta a vész kitöréseit, s hogy megakadályozza a viszály további haladását, föltalálta magát s zörgetett.

Most már egy kissé vissza kell ugranom, mielőtt eseményeimet tovább folytatnám, azon időszakra, midőn még *Komáromyék* nem mentek el *Miskolcról* Tokajba lakni. Ezt ki is hagyhatnám életem eseményeiből, mert nincs semmi behatással éltem további folyamatára. De tudja Isten! ezen esemény még jobban megerősítette lelkemben a hitet, hogy bízzál Istenben és imádkozzál hozzá a vész perceiben és ő nem hágy el téged. És valóban, ezt több alkalommal tapasztaltam hosszu életem folyamában.

Ez így történt. Mielőtt még *Dérytől* levelet kaptam volna és mielőtt *Miskolcra* jött volna, szüntelen jó anyám után sóvárgott lelkem, hogy bár láthatnám! Egyszer Komáromyéknál mondom a leányoknak: „most vagy egy hétig nem fogtok látni, elutazom." Mind fölkiált: „Hová?" „Megyek *Jászberénybe*, anyámat látogatni; már nem állhatok ellent abbeli vágyamnak, hogy lássam. Testvérem is azóta megnőtt már és ha reá vehetem őket, elhozom

[19] 1792-ben.

Miskolcra, hogy lakjanak itt nálam." Mindnyájan ahogy voltak, nagy örömmel helyeselték határozatomat. Az öreg úr mindjárt fölkiáltott: „No kis hugom, szekérről ne gondoskodjék, itt az én nagy utazóhintóm. A hátulsó ülésben három könnyen elfér. Aztán *Károly* lesz a lovagja, elkíséri, mert hogy eresztenénk ily kemény télben egyedül oly messzire. Az én lovaim elviszik egy stációig, onnan a lovakat *Károly* visszaküldi a kocsissal, a hajdú pedig elmegy velük és forsponton tovább utaznak." Én megköszöntem. „De - mondom - édes jó bácsikám, az nem megy, hogy én *Károly* bácsival egyedül utazzam oly messze. Mit mondana a világ?" „Ejnye lánchordtát! arról meg is feledkeztem. Igaz biz az!" De már a leányok mind résen állottak. Mind jönni akart velem. Végre *Cilikére* esett a választás, a legszelidebbre. Elkészültünk s két nap mulva elindultunk.

Szép, gyönyörü téli napfényes idő volt. Jól elláttak téli meleg ruhákkal. Az öreg néni egy kissé ellenvetést tett, midőn hallotta, hogy fia és leánya is jönnek; hogy hátha bajuk lesz, hogy én is jobban tenném, ha a nyarat választanám, mert tél idején okos ember nem megyen sétálni stb. De mi már föl voltunk villanyozva s megmaradtunk határozatunk mellett. A levegő mindig szelidebb lett s *Károly* bácsi mindig sopánkodott fölötte: ejnye, ejnye! csak ne engedne. De mi *Cilivel* reá se hallgattunk. Még nem mentünk egészen egy stációt, egy különben keskeny folyón, melynek mély árka lehetett, egy kis négyszegü hidacska állott, melyen keresztül kellett volna menni, de a hidacska előtt gödör volt, melyet már rég moshatott a medréből kiömlött víz. Az ott mocsárrá alakult s a teteje be volt fagyva. A kocsis reá hajtott s minthogy engedékeny volt az idő, a kocsi beszakadt a jég alatt, a kocsis egyfelé, a hajdú másfelé lezuhantak a bakról, be az árokba. Mi ott ülve maradtunk a hintóban, a lovak kapálództak s féltünk, hogy eldől a hintó s mi a vízbe potyogunk. Föltápászkodtak azután a férfiak a hideg fürdőből s *Károly* bácsival neki fogtak, hogy a kocsit kiemeljék. A lovakat riasztgatták, de nem volt benne mód a kocsit megmozdítani. Már megijedtünk, hogy ott veszünk; egy lelket se láttunk! Végre mondá *Károly*, szálljanak le és álljanak oda arra a kis fagyos dombocskára, oda nem megy a víz. Úgy tettünk. Ők küzködtek a kocsival, egyszer csak jő nagy robajjal egy derék szekér, három lóval. *Károly* reá kiált a rajta ülő bundás emberekre: „Ugyan barátim! jöjjenek segítségül, hogy a kocsit s lovakat kiszabadítsuk. Itt beszakadtunk. Szívesen megfizetek, mit csak kívánnak." „Azt nem tehetjük, mert sietős utunk van és estve lesz, mire hazaérünk"... s neki akarnak hajtani a folyónak. De egy csinos, fiatal, kis pörge bajuszu ifju odanéz, a hol immár, dideregve a hidegtől álltunk s mondja a kocsisnak: „Megállj! Én segítek az uraknak." Azzal kifogta három lovát, melyek jó erőben voltak és a mi kocsinkat fölrántották a hídra, s meg voltunk szabadulva. Azután ismét a mi lovainkat fogtuk be s minket ölben vittek a posványoson keresztül. S a mint *Károly* bácsi neki nagyban köszöngeti e nagy szívességet, egész nyiltsággal reá tekint az én *Cilikémre* s azt mondja *Károlynak*: „Óh! sohase köszöngesse az úr, nem az úr kedvéért tettem az áldozatot, hogy a lovaimat úgy megzaklassam; még az úr két lováért se, mert egy kissé kényes vagyok lovaimra. Aztán most lakodalomba megyünk; de én e kisasszonyra reá ismertem azonnal. Száz közül is megismerném. Én mészáros vagyok. A mult farsangon bementem a *miskolci* bálba. Elmentem egy kisasszonyhoz, táncra kértem, ki látta, hogy nem úrfiasan vagyok öltözve, reám nézett kevélyen s kosarat adott, pedig hiszen nem szégyelhette magát velem táncolni, mert elég csinosan is voltam öltözve. Azért, hogy ezüst pitykés dolmánykám elárulta a mészárost, azért nem cserélnék én egy frakkal se. Én igen elszégyeltem magam és már indulóban voltam kifelé. Ott állt ez a kisasszony többekkel. Ahogy reá esett a pillantásom, egyszerre igen megtetszett az a szelid nézése és gondolám: ezt még megpróbálom és ha ez is elutasít, sohase táncolok többé. Megkértem és eljött velem táncolni. Ezért segítettem ki! No! az Isten áldja meg az urakat"... és ezzel elhajtatott jó kivánatunk kiséretében.

Másnap aztán hazaértünk *Jászberénybe*. Szegény anyám, majd kibujt bőréből örömében, hogy láthatott. Tudtára adtuk, hogy nem időzhetünk, csak készüljön, mert viszszük. Testvérem

hamar s örömest elhatározta magát, de szegény anyám nehezebben adta reá fejét, végre mégis csak engedett. Két nap mulattunk s végre elindultunk. A lovakat az első stációról visszaküldte *Károly* a kocsissal, kit a hideg is kilelt, mert át volt ázva nagyon szegény s azontul mindig forsponton mentünk. Délfelé lehetett az idő, mindig jobban olvadt a hó. Elértünk egy folyóhoz, mely ki volt ugyan áradva, de befagyva s most ismét engedni látszott s én ki mindig igen félénk voltam a vízen menni, már előre reszkettem. Ráment a kocsi a fagyra. Mindig több víz látszott, midőn a közepére értünk, ropp! az egész kocsi egyszerre besüppedt a jég közé. A lovak hasonlókép, a hogy tomboltak, mind zuhh le! Most már ott ültünk, ezer kétségek között. Itt nincs szabadulás. Már a víz folyt be a kocsi ajtaján; fölhuztuk lábunkat a hátulsó ülésre. „Itt nem maradhatunk - mondá *Károly* - sietnünk is kell, mert majd itt esteledünk." Már kezdett a víz folyni, még attól is féltek, hogy a kocsit bedönti a vízbe. *Károly* tehát elhatározta, hogy mindenikünket a hátán viszen ki a víz szélére. Csakugyan úgy is lett. Ő egyedül hordott ki bennünket a víz szélére, addig amazok a kocsit tartották. Visszamenve *Károly*, úgy nagy nehezen kiszabadították a kocsit is. Midőn már künn voltunk a vízből, letérdeltünk s úgy adtunk hálát az Istennek, hogy megszabadított. *Károlynak* mindnyájan igértünk valami emléket. Én tudom, hogy szép dohányzacskót igértem. Meg is adtam.

Fölültünk s tovább folytattuk utunkat. Már az idő kezdett egy kissé homályosodni. Én több veszélyre nem is gondoltam, csak fáztam, mert megáztunk. Eleget takargatott bennünket a bundába *Károly* bácsi, de ő maga is didergett. Csak azon csodálkoztunk, hogy mind, halálos beteg nem lettünk. Egyszerre elkezdi a hajdu: (hogy ő magasabban ült a bakon, hamar meglátta az előttünk fekvő veszélyt) „Jaj urfi! még egyszer alighanem úszunk még ma. Kiöntött a... (már nem emlékszem, hogy mi neve volt a tónak)." Erre mind fölriadtunk ijedve. Oda nézünk s borzadva látjuk magunk előtt a tengert. Tele félelemmel közeledtünk s mindig szélesebben terült el előttünk a síkságon a szétfolyó víz. Reszkettünk féltünkben. Már oda értünk egészen a víz széléhez s jajgatva könyörögtünk mi nők Istenhez segítségért. *Károly* hallgatag volt, nem biztatott, mint egyébkor. Ebből láttam még jobban a reánk tátongó vészt. Az egyik forspontos, a mint megállunk, azt mondja: „Itt ma nem megyünk keresztül uram." Mondja *Károly*: „Annak meg kell lenni, barátom s még pedig gyorsan, mert homályosul a láthatár s akkor még veszélyesebb lesz. Vissza semmi esetre nem mehetünk, ott is a bizonyos veszélybe mennénk." A forspontos ellen akart szegülni. De *Károly* elővette a puskáját s mondja: „Van eszközöm kényszeríteni. Tessék a kocsiból leszállni mindnyájoknak." Kiszálltunk. Lehet képzelni félelmemet. Ha utaztomban egy tenyérnyi kis vizen kellett keresztül menni a szekérnek, már három, négy férfinak kellett a szekér két oldalára menni tartani: úgy reszkettem féltemben. És most... bizonyos volt a halál! Leszálltunk a szekérről. Az első lovak egyikét kifogatta *Károly*, föl hagyta ülni reá a forspontost, hogy menjen keresztül a vizen. A kocsis nem akart. Ez reá fogta a puskát, hogy mindjárt lelövi, ha ellenkezik. Végre beereszkedett a vízbe. Mentől tovább ment, annál mélyebben merült le a ló. Mi remegve néztünk utána. Egyszerre csak eltünt ló és kocsis a vízbe le. Mi elsikoltottuk magunkat; oda van, belefúlt. Ekkor *Károly* is elvesztette bátorságát. Egyszerre jó távol azon helytől, hol elbukott, a víz széle felé fölbukkant a kocsis feje s kiúszott lovával együtt a víz szélére. Kiált neki *Károly*: „Most menj följebb és ott jőjj vissza." „Nem én uram! inkább ott hagyom a másik lovamat, de én nem akarok belefúlni." *Károly* ismét csak a fenyegetéshez fogott; reá fogta a puskát: „Jőjj vissza, úgyis meghalsz, mert én lelőlek." Mégis csak félt s följebb menve, aztán mégis belement a vízbe; de azon arányban, hol előbb bebukott, most is elmerült. No már most ki nem jön többé, mondtuk. De idébb ismét följött a viz alól és kijött a szélire. Most már kétségbe voltunk esve. „Árok van ott, - mondja Károly - abba buktál?" „Abba bizony! mondja a kocsis. Ott tizenkét ló se rántaná ki ezt a kocsit." Már most sok idő nem volt gondolkozni, sötétedni kezdett. Csak az a választás maradt számunkra egy kis tanácskozás után, hogy melyik halál nemivel lehet kevesebb kínok között meghalni. Vissza nem mehetünk, ott is veszély. Itt bizonyos halál; ha maradunk, elalszunk s megfagyunk. Én nem akartam a víznek

menni, inkább megfagyni. Végre *Károly* elhatározva választott. „Ennek meg kell lenni - mondá - nincs mit választani. Mindjárt itt a sötétség, akkor semerre se lehet menni. Itt még a farkasoktól is félni lehet. Ha bandástól jönnek, összetépnek. Imádkozzunk egy rövid fohászt Istenhez, azután búcsúzzunk el egymástól s azután a hogy Isten akarja!" Mindnyájan letérdeltünk imára, Istennek ajánlottuk lelkünket s elbúcsuztunk egymástól; mi nők, tudnivaló, hogy: sírva! *Károly* fölülni hagyott bennünket; elrendezte az ülésünket, hogy meg ne mozduljunk, hanem, hogy úgy maradjunk, akármi történik is, nehogy a súlyegyent elveszítsük és a hintó valamelyik oldalra düljön. Most az egyik kocsist az egyik lóra, a legelsőre fölültette, a másik kocsist ismét az egyik hátulsó lóra ültette. Ő maga a hintó egyik ajtajához állt a hágcsóra. A hajdut a másik oldalajtóhoz állította a hágcsóra. Károly a puskát félkarjára vette, felével a hintó leeresztő vasába kapaszkodott s erősen megparancsolta a kocsisnak, „hogy csak csendesen hajtsanak a vízbe; de mikor ő kiáltani fog, akkor oly sebesen hajtsanak s riaszszák lovaikat, hogy uszszanak; ha nem cselekszik, lelövi őket. No most ne féljen senki. Hajts Isten hirével!" Hajtottak csendesen; mire oda értek, hol a kocsis elbukott, az első lóval ugyanazon helyen ismét eltünt az első kocsis. Mi sikoltottunk borzasztón. *Károly* kiáltotta: hajts, hajts, hajts! A hajdú ordított: riaszd a lovakat... de nem volt kinek kiáltozni. A másik kocsis is ugyanazon helyen eltünt. Mi sírtunk, de a kocsi mindig úszott. Károly biztatott, lármázott: hajts, hajts, hajts... mire a másik kocsis is elbukott. Sikoltoztunk, a halálveriték csorgott homlokunkról. Egyszerre csak lelkem jó anyám rémülten fölsikolt: verebélyi szűz Mária a ládában, segíts meg bennünket! A hogy e szót kimondá: *ládában*, mi két fiatal bohó, míg a halálos veríték homlokunkon csorgott alá, egymásra néztünk s elmosolyodva mondám: Oh édes Anyám! De a két kocsis egymásután kibukdosott a víz szinére s midőn a kocsi is oda ért - gondolták most itt a halál, most dőlünk, most fulunk a vízbe, az Isteni gondviselés őrködött fölöttünk - oly szép símán ment keresztül a hintó a vizen, mintha egy nagy táblát tettek volna az árkon keresztül, még csak egy zökkenés se volt érezhető. De mire kijutottunk a víz szélére, már egészen besötétedett. Fáztunk mindnyájan, mert a kocsi tele volt vízzel. Azt kieresztettük a víz szélén, hálát adva a jó Istennek s *Károly* bácsi helyes intézkedéseinek, hogy megszabadultunk a bizonyos halál torkából. De a ruha rajtunk mind facsaró víz, által voltunk ázva tökéletesen az ingünkig. Jaj! csak már elérnénk hamar egy csárdába, hogy meleg szobában szárítanánk ruháinkat. Ez volt most már mindenikünk forró óhajtása. A férfiak is mind dideregtek, de mégis mind biztattak, hogy már itt kell lenni. Végtére előnkbe csillámlott két kis ablakból egy kis homályos világosság. Hogy megörültünk neki! Máskor száz fáklya világossága se örvendeztetett volna meg annyira, mint most ez a két kis pislogó bagolyszem.

De valahára ott voltunk a paradicsom roskadozó konyhaajtajában. Már az ablak alatt haladva el, kihalszott az ivó parasztok víg egymásra-koccintása: igyék sógor! Ez angyali zene volt fülemnek; csakhogy emberi hangot hallottam s nem a víz locscsanását a lovak lábai alatt! *Károly* bácsi ugyan prüszkölt egy kicsit, hogy már most mit fogunk csinálni annyi sok ivó, pipázó, lármázó paraszt között egy szobában. Szegény jó anyám, ő mindjárt ott járt képzeletével: hátha rablók lesznek? Én biztattam, ne féljen semmit, majd én igen szépen beszélek velük, aztán nem bántanak.

Midőn leszálltunk, benyitjuk a konyhaajtót, hát a nagy világosság majd elvakított. Nagy szalmatűz lobogott elibénk a nagy boglyakemencéből, mely jóltevőleg hatott megmerevült testünkre. Mindjárt körülálltuk, míg a kocsiládákat behozták, hogy tiszta fehérneműeket vehessünk magunkra. A csaplárné kérdi: „Ugyan honnan tetszik jönni?" S mondjuk: „Innen ebből a tóból." „Oh az istenért! hogy mertek neki menni? Nagyon hamis árka van annak. De nem ott van az átjárás, hanem amarra feljebb; jó hogy bele nem fordultak. Tegnap már kiöntött és két vásznas szekér neki hajtott. Nem tudták az átjárást, mert már elöntötte a víz és mind elsodorta a víz, egy darabkát se menthettek meg a vászonból."

Kértünk szobát. „Nincs, csak a hol isznak.” „Semmi. Csak szárítsák ki ruháinkat, s csináljanak ágyakat, hogy aztán lefekhessünk. De előbb adjon valamit enni, mert éhesek vagyunk.” „Nincs egyéb, csak tojás.” „Semmi, csak csináljon jó tállal.” Szerencse, hogy magyar csaplárosok voltak, az asszony mindjárt hozzá fogott. Bemegyünk; ott ültek asztalra könyökölve, nagy füstöt eregetve. Gőzölt a szoba, vegyest a füst a pálinka-szagtól; ámde meleg csapott meg, ahogy beléptünk. Arábia minden bájos illatárjával se cseréltük volna föl ezen büzhödt levegőt melegével, ha amazt hideg szobában kellett volna élvezni. Most már hordták be a sok szalmát, s csináltak jó puha fekvőhelyet. De boldog Isten! a kamrából hordtak be kék vászon borítékos párnákat, melyeken meglátszott a zsíros fejek helye. Összenéztünk s kacagtunk fölötte. Mondom: „Húzzuk a tetejébe az alsó szoknyánkat s minden rendén lesz.” Hozták a rántottát, de az asztal el volt foglalva s a szolgáló megállt vele az ajtóban, mintha félt volna szólni s én mondom: „Ugyan édes bácsikám, nem lehetne egy kissé ide ülnünk enni?” „Megférünk” mondá az egyik, olyan kis bajúszu betyárforma, oldalt tekintve, félvállról. No, gondolám, ezek nem sok szívességet mutatnak. Ezek innen nem mennek ki. Hogy fekszünk le? „Küldje be az úrfit enni” mondám a cselédnek. „Oda künn van - mondja - a kocsi körül a gazdával.” „Hívja be.” Bejött Károly, hozta a puskáját a vállán. „Jöjjön enni” - mondtuk. „Csak tessék - mondá - nem vagyok éhes, inkább innám.” Nekem ez föltünt. Mindjárt gyanítni kezdém, hogy baj van. Azt mondja egy az ivók közül: „Hm! de szép puskája van az úrnak.” „Bizony - mondá Károly - de jobb, mint szép. Nagyon jól hord. Én nagy vadász vagyok s szeretem a jó fegyvert. Azt gondoltam megázott, de nincs baj. Ugyan földi! kínáljanak meg egy ital borral, nagyon megfáztam, meginnám a tüzes mennykőt.” Mi néztünk Károlyra, hogy milyen szokatlan szavakkal él a mi szelíd fiunk. Én sejtettem egy kicsit az igaziból. Töltött neki ama pörge bajúszu; de nem szólt egy szót se, csak eleibe tolta a poharat. Fölvette *Károly*, mintha mind kiakarná egyszerre hajtani. Ahogy szájához érteti, mondja: „Ej, csapláros, jöjjön, adjon nekünk egy kis melegítőbb bort, ha van jobb. Hadd igyunk egyet itt e becsületes földiekkel, a mi szerencsés megszabadulásunkért.” A csapláros megvakarta fejét s habozva mondja: „Volna bizony még itt egy vagy két iccényi, de vörös bor. A mult hetekben ép így elkésődött három úr s jobb bort kértek. De mondám, én nem adhatok jobbat nincs. No gazember, ha jobb bort nem tartasz és megint visszajövünk, levágom a füledet. El is mentem másnap *Gyöngyösre* s hoztam egy kis átalaggal. De jól is jártam, mert voltak azóta több szálló vendégeim, kik jobbat kértek. Hát még lesz a fenekén vagy két icce.” „No csak ide vele,” mondja Károly. Behozta s mind a hat paraszt poharába töltögetett s közibük ült *Károly*. Mondám: „Ugyan *Károly* bácsi, egyék előbb egy kicsit.” Vett egy pár villával. Mondánk: „Tartsanak velünk.” „Köszönjük, már nekünk megvolt.” Ott beszélgettek, míg látta *Károly*, hogy már álmosak voltunk; szerettünk volna lefeküdni, de nem mertünk. Kiküldeni őket, nem lett volna tanácsos, mert nem igen nyájasan néztek, minden veres bor dacára is, kivált a perge bajuszu. *Károly* is vette észre, de egyszerre föltalálta magát, hogy miként segítsen a dolgon. Mondja: „Már az imént azt gondoltam, jól kiszárítottam magam odakünt a boglya előtt, (oly jó tűz égett, mert a szalmának a tűze, ha jól raknak rá, messze elterjed) de idebent fázom. Belülről ugyan melegít egy kicsit ez a jó piros bor, de bizony kívülről még igen érzem a jeges víz hatását. Mit mondanak, földi? Menjünk, ölelgessük meg a csaplárnét, süssön nekünk jó zsíros lepényt. Megszorongassuk még azt a kis átalagot, tudom, hogy kisajtolunk még belőle. Még csak ezután fog jól esni a piros. Aztán hadd feküdjenek le az asszonyságok, mert bizony elfáztak nagyon.” Elkezdi a pörge bajuszos: „Ide no csaplárné! Készen-e már az a lángos? Még se kelt meg az a kenyér, a miből lángost igért?” „Hiszen nem fúhatja föl az ember. Mindjárt, mindjárt! Már ki is szakgattam, sütöm is már.” „No gyerünk - mondá *Károly* - én nem vagyok álmos, nem is fekszem le az éjjel.” Ez által el akarta oszlatni félelmünket, mert látta, hogy félünk. „A konyhába hívom a hajdút is, mert a kocsin hideg lesz, bizony mély vízben járt ő is ma velem együtt.”... Mind szépen fölkeltek s kimentek már egy kissé fölvidámodva. Mi feküdni készültünk; jő be *Károly*. „Ne féljenek semmit; szegénylegények

biz’ ezek mind, de már lekenyereztem őket, elbeszélgetek az ő nyelvökön, nem fognak kezdeni semmit. A csaplárostól tudtam meg odakint mindent. Hozzám jött, midőn a hintót nézegettük a hajdúval, hogy nincs-e baja. Csak az ő nyelvükön tessék beszélni, mert kivált az az egyik, igen garázdálkodó, nem szereti az urakat.” De bizony féltünk mi azért, mindig kérdeztük egymást: „alszol?” „Dehogy alszom.” „Én se.” Végre fölvirrasztott az Isten. Jó meleg volt a boglya. Fölöltözve vártuk be *Károlyt*. A konyhában aludt szegény egy keveset. Hajnalban hagyták el a szegény legények a csárdát, *Károlylyal* mind kezet szorítva.

Szép vidáman sütött föl a nap s vidáman ültünk föl, hogy csak hamar érjünk *Miskolcra*. Csak szegény anyám sajgotta a kávét, nem izlett neki a pergelt leves, de itt nem lehetett egyebet kapni. Ennyi életveszély és félelemmel küzdöttünk egy napot keresztül. És ennek mind én voltam oka. Csakhogy nem szóltam, de mindig egész úton szemrehányást tettem magamnak és háborgatott azon tudat, hogy ennek az én megátalkodott akaratosságom az oka: „hogy meg kell lenni, ha elhatároztam magamban és haza menni anyámért, testvéreimért”... Nem gondoltam meg, hogy mások rovására is hatással lehetnek az utazás terhei. De nem is gondolhattam veszélyekre. Midőn már túlértünk mindeneken, nyilatkoztam s mindenkitől bocsánatot kértem a kiállott küzdelmekért s veszélyekért.

Anyám s testvérem jól mulatták magukat, kivált testvérem igen jól, mert akkor volt legszebb viruló idejében és igen szép volt, tán tizenhat éves lehetett. Legszebb fejlő leányka volt egész Miskolcon és úgy hívták őt: a szép Johanna. Sokan is udvaroltak neki, de szegény anyám éppen azt nem szerette és azokat az örökké tartott mulatságokat *Komáromyéknál*. Nem tudott hozzá szokni s egyszer csak elhatározta, hogy haza megy Jászberénybe, ő Miskolcon nem szeret. Bántotta őt *Déryvel* való viszás életem is és azt mondá: „Ha akaratom ellenére is hozzá mentél, maradtál volna vele. Én mondottam és láttam, hogy boldog nem leszel vele. Vagy váljatok el végképpen, hogy szabad lehess.” „Hiszen lelkem anyám! én is azt akarnám.” „No jó! - mond - elmegyek Pestre s mindent elkövetek annak véghez vitelére, ha sikerülhetne.” Az öreg *Komáromy* bácsi mondta neki, hogy írja meg nekünk mikor Pestre megyen, mert neki is okvetlen föl kell menni. Valami peres ügyük volt eldöntendő, egy nagy jószág fölött, mely miatt már sok éve pereskedtek... s ő is segíteni fog anyámnak, a mennyiben lehet.

Most már ismét magamra maradtam egész addig, míg Déry megérkezett és a föntebb írt mód szerint el nem váltunk egymástól, miként gondoltuk... örökre!

VI.

Ecsedi Jozéfa. - Platthy Imrénénél. - Felolvasások. - Az első ajándékok. - Tervek a jövőre. - Egy különös szerelmi történet. - Óváry Miklósról. - Déry állást kap. - Még egyszer a verebélyi szűz Máriáról. - Szomoru hírek. - Az utazás költségeiről ki gondoskodik? - Megérkezés Jászberénybe. - Elkésve! - Találkozás Johannával. - Miskolcon hogyan fogadja őket Platthyné? - Hogyan halt meg e nemeslelkü nő?

A társaság több kirándulásokat tett Miskolcról mindenfelé, de nem messze, a többek között *Egerbe* is ismét.

Egy próba alkalmával megjelenik egy szép fiatal nő s mondja, hogy ő most jött Erdélyből Kolozsvárról s igen nagy hajlama van a színészethez, de Erdélyben nem akar kezdeni, minthogy oda való, őtet hívják *Ecsedi Jozéfának*. Igen csinos külsejü, szép, fiatal, csinosan öltözve. Hogyan örült volna meg minden társaság ily ajánlatos egyéniségnek. De kivált még a fiatalok. Én annyiban, hogy mindjárt odajárt az eszem: hogy hátha ez tudna énekelni is? Milyen szép, mindjárt lehetne nagyobb operákat adni, többet is, ha nem a vén szabóné volna a második énekesnő. A társaság egyezkedett vele s szerződtették. Úgy látszott nagyon keresi a hozzám közeledést s minthogy én mindig oly barátságos arccal fogadtam mindenkit, ő is igen hamar hajlott felém s legközelebb azt kérdezém tőle: tud-e énekelni? „Oh igen - mondá - de csak úgy egy kicsit." „Óh az semmi - mondám - majd tanítom én, de a kórusban is kell énekelni, hogy mentőlelőbb belejöjjön." „De egy nagy baja van - mondja - nincs öltözéke szinpadra." „Oh azon ne búsuljon - mondám - majd kisegítem én, csak énekeljen." Ő aztán tanult is szorgalmasan, játszott is tűrhetően, de nekem egy kissé föltünő volt, úgy tetszett nekem, mintha nem most lépne föl legelőbbszer. A színpadon középszerü volt s egy kissé zömök. Egypár napokig volt még csak nálunk s már láttuk, hogy *Kőszegivel* olyan... hogy is mondjam csak, nem hogy bizalmasan (az még megjárná tán némi tekintetben), de egy kissé nagyon szabadon társalogtak. Egy pár nap ismét múlt s már *Kőszegivel* együtt laktak. Akkor láttuk, hogy ez egy könnyü nő. És ez nem leány, de asszony - gondolám. Mi azelőtt *Murányinéval* mindig ellenzettük, ha olyas nők kinálkoztak a társasághoz s ime most beleesett a kukac a társaságba. De mit csináljunk? Nincs mibe válogatni, el kell nézni, mert még olyat se kapunk, a ki a *Csörgő Sapkában* legalább a halásznét el tudja énekelni, aztán szép is legyen, vén se legyen!

Egerből aztán ismét visszajöttünk *Miskolcra* s folytatta a társaság előadásait.

Most kitérek ismét egy kicsit a kerékvágásból. De oly nagyra becsülöm emlékét egy nemeskeblü úrnőnek, ki nekem nagy jóltevőm volt s véteknek, nagy hálátlanságnak tartanám róla meg nem emlékezni lapjaimban. Oh, ha ő élve maradt volna, én öreg napjaimban nem láttam volna szükséget. De nem akarok a dolog eleibe vágni. Ezen urnő Tettes *Platthy Imre* főszolgabíró úr lelkes neje volt. Roppant gazdagsággal bírtak. Magyarországon, *Miskolchoz* közel *Lövőn* nagy birtokuk, akkor időben ugyanott szép kastélylyal, gyönyörü nagy kerttel, melyben nagy virágház, telve virágokkal és egy igen csinos kis fürdőház volt építve. De volt még valahol a *Szepességben* is egy vár és birtok, az úr őseiről reájok szállott örökség és egyetlen egy fiuk, ki midőn az úrnővel megismerkedtem, *Sárospatakon* járt oskolába. Ezen úrnő minden tekintetben megfelelt az ő hivatásának. Ő igen nagy gazdasszony volt házi körében, igen nagy dáma volt társalgási köreiben, egy szóval, ő tudta, miért állította Isten oly nagy gazdaság élére s tudta a takarékosságot pazarlás nélkül a jótékonysággal öszveegyeztetni az ő angyali jó szívével. Ő egyszerre észrevette: hol s miként segíthet? Semmi se kerülte ki figyelmét. Ezen úrnő nagy színházkedvelő volt, engem eleitől fogva igen megszeretett. Ebédre meghívott egy kis cédulával és azontúl mindennap meg kellett nála jelennem, midőn

idebent *Miskolcon* időzött. Az úr idebent lakott folyvást, de a főszolgabíróné *Lövőn* gazdálkodott, de mihelyt bejöhetett, odakünt elrendezte gazdaságát az ispánnal s cselédekkel és ismét bejött s engem mindjárt hivatott s izente, hogy már itt van és én már mentem egész bizalommal. Ő igen szeretett olvasni és fölolvastatni, mert igen gyönge szemei voltak, én pedig rendkivül szerettem fölolvasni. Közbeszéd tárgya lett azon nők előtt, kik nem igen szerették a legszebb könyveket is olvasmányokká tenni, vagy kezökben forgatni. „Hová mégy?" kérdé egy a másiktól, „Dérynéhez" - mondá a másik. „Jaj, oda nem megyek, most mindjárt lefog erővel, fölolvas; ha nagyon szép könyvet kap, dicséri, még meg is fizet, csakhogy hallgasd végig."

Mi tehát, (ha odamentem *Platthynéhoz*, ki mindig hordatta a szebbnél-szebb, eredeti és franciából fordított könyveket) így töltöttük az időt igen kedvesen. Hol ő olvasott föl és én hallgattam, hol én olvastam, míg ő pihent, mert gyakran volt főfájása s többnyire a dívánon pihent. Szerettem nálla lenni, mert kedves társalgású nő volt. Ő tudta *Déryvel* való viszályos életemet s ő nem csak szeretett, de szánt is engemet. Ő annyira méltatott barátságára, hogy teljes bizalmával tisztelt meg, midőn már jól megismerte lelkületemet, pedig ő jóval idősebb is volt nálamnál, de vég nélkül szeretett.

Egyszer egy nő jelent meg *Miskolcon*, ki igen szépen tudott hajláncokat fonni. *Platthyné* mindjárt kivágott szép, hosszu fekete hajából egy csomót, megfonatott két darab, három rőfnyi hosszuságú hajláncot s végeiket az aranyművessel befoglaltatta aranyba, miket ismét négy szem kis arany láncocskák foglaltak együvé, a legvégét pedig szép aranycsatocska foglalta össze. Egyiket viseljem nyakamon, másikat karomon, emlékül! Egyszer bálba ment *Miskolcon*, *Pesten* készíttetett szabójával egy gyönyörü fehér, francia krepp-ruhát, csupa blonde-csipkékkel, három sorral, mindenik sor csipke fölött három sor fehératlasz-rollókkal. Dereka hasonlóan diszitve. Egy fehér krepp turbán, egyetlen egy sötétvörös rózsával oldalán. Egyszer volt benne bálban, másnapon, ugyanazon skatulyában, melyben megérkezett *Pestről*, elküldte nekem ajándékba, a turbánnal együtt.

Sokszor elbeszélte nekem, hogyha majd én megunom a szinpadot s nyugalomra vágyom vagy megöregszem s többé már nem játszhatom, vagy nem lesz jó a színészetnél s elkivánkozom, engem elvisz magával, nála fogok lakni *Lövőn*, úgy mint *Miskolcon*, mint barátnéja. „Ne gondolja, kis szuszikám (mert mindig úgy hívott), hogy azon érdekből, hogy nekem fölolvasson. Nem lesz semminemü foglalkozása a világon, csakhogy maga nálam kényelemben éljen, mert a haza úgy se fogja magát eléggé megjutalmazni, miként érdemelné. Én se; de nálam kényelme lesz; egy szobája lesz, akkor jön hozzám, ha kedve tartja, akkor megyünk sétálni a kertbe, midőn magának tetszik, akkor megyünk fürödni, midőn maga kivánja. Én már most szeretném magával azt a falusi jó levegőt élvezni. De nem! Még most nem kivánnám a világot magától megfosztani. Meg nem engedném, hogy a színészetet elhagyja." Mondom: „de én érdemetlen is volnék ennyi kegyeletre." „Oh! kedves kis szuszikám, nem képzeli, mennyi élvezetet nyujt nekem, ha kedvenc, egyszerű kis dalait itt elénekli nekem, a guitárja mellett."... Szörnyűn szerette az éneket hallgatni azt mondta: „ha beteg, csak énekeljek s ő meggyógyul." Mondám: „nagy bizalmával ajándékozott meg"... Mondá azt is, hogy ő egész életében egy könycseppet se ejtett! Ezen én, a ki férjhez menetelem óta szüntelen adta elő magát valami, a miért sírnom kellett, csudálkozásomat fejeztem ki neki e fölött, miután férjnél van! Megigéré, hogy egyszer elbeszéli!

A többi közt egyszer egy férfi kopogott be az ajtón, kit én még eddig ott nem láttam. E férfi különös jelenség volt előttem. Nem volt szép egy cseppet se, és mégse volt rút; magas, de nem szikár termetü, se kövérnek nem lehetett mondani. Kalapján gyászfátyolt viselt, de maga nem volt gyászba öltözve. Arca barnás, de csupa himlőhely és minden himlőhelyben egy-egy szeplő. Ha a szemeit elkapta volna az ember róla, azt mondta volna magában: jaj de csunya

ember! De ha megnyugodt rajta az ember szeme, akkor vett észre ajka körül egy fájdalmas mosolyt, melynek hatása egész arcán elömlött s szeme nézése is vonzó harmóniában látszott lenni arcvonásaival és kellemesen hatott az emberre. Én ugyan nem szoktam szemeimet megnyugtatni hosszasan egy idegen férfi arcán, de a mód, melylyel e férfi belépett és szemei, melyek kedvességgel nyugodtak a háziasszony orcáin, mely egy kissé fölpirulni látszott szokott halványságából, meghatároztam magamban, vagyis azon észrevételre vezetett, hogy ez egy érdekes és kellemes férfi lehetett, mert már behaladt az időbe és imitt-amott egy-egy ősz hajszál is fehérlett a fekete haj között. Csendesen lépett be, egy szót se szólt, csak lehajlott, az úrnő kezét ajkához vonta és azt kérdé tőle: „hogy van?" Mondá az úrnő: „most nagyon boldog" és azzal egyik kezét nekem nyújtá, másik kezét pedig a férfi tartá rabságban, melyre még most is tapadva volt ajaka. Midőn e férfi beszélni kezdett, mintha csupa méz folyt volna ajkiról. Én vonzalommal néztem reá; „Mikor érkezett?" kérdé a nő, „Tegnap késő estve" felelé a másik. „Ja! hát nem volt még színházban?" kérdé amaz, „Nem." „Nézze a mi kedves kis énekesnőnket, a kis *Dérynét*, ki engem meggyógyít egy dalával, ha beteg vagyok." „A szerencsés" mond a férfi. „*Óváry Miklós*, kedves rokonom" mond a nő. Minden szó nélkül meghajtottuk magunkat egymásnak. „Megyek Imréhez" s azzal meghajtván magát, ment. „Ebédre itt marad?" szólt a nő. Amaz meghajtván magát ismét és ment.

„Nézze kedves szuszikám! ezen csunya férfi az én egyetlen s legkedvesebb barátom az életben. Távol rokonok, igen nagyon szerettük egymást és csak ő hozzá akartam nőül menni. Nem is képzeltem, hogy nekem lehessen valaha máshoz mennem, mint ő hozzá. Szüleim ellenzették, bár elég vagyonos és jó családból való. De szüleimnek nem volt elég vagyonos. Már rég kinéztek számomra egy dúsgazdagot, s minden ellenkezésem dacára meg kellett lenni, hogy *Platthy Imréhez* menjek nőül, hogy a jószág együtt maradjon minthogy ő is rokonság volt házunkhoz. A mely napon esküvőre kellett menni, bevezettem *Platthy Imrét* egy szobába. Már föl voltunk öltözve, esküvőre menendő. Halvány voltam, mint egy halott. Szenvedtem, de nem sirtam. De láttam előtte való napon *Óváryt*, láttam őt szenvedni, hallgatva. „Örökké foglak szeretni" csak ennyit mondott, midőn tőlünk elbúcsúzott, kocsira ült, s elutazott. „Imre! - szólítám meg vőlegényemet - maga tudja jól, mennyit ellenkeztem szüleimmel, hogy nem akartam magához nőül menni. Még nem késő, mondjon le rólam." „Nem tehetem - felelt ő. Inkább életemről! Szüleink is határtalanúl csak ezen egy gondolatban élnek." „Jól van! - mondám. Tudja meg a valót. Én hozzá megyek, mert meg kell lenni; de én nem szeretem magát, nem is fogom szeretni soha. Én minden női kötelességemet teljesíteni fogom, hű neje leszek, de mást szeretek egész lelkemből. Én *Óváry Miklóst* szeretem, szeretni fogom örökké. Neki esküdtem ezt, mielőtt maga engem megkért s meg is tartom és ő el fog járni a házhoz, de soha se jusson eszébe bennem kételkedni, vagy szemeimből egy könycseppet kifacsarni, vagy szemrehányásokkal illetni. Még most se késő: mondjon le." „Soha se; jobban szeretem magát életemnél. Úgy áldjon meg engem az Isten, mint a milyen igaz lelkemből fogadom, hogy általam soha egy könycseppet se fog hullatni. Én mindenben hiszek, hiszek, mit maga mond s bízom hűségében, csak becsülni tudjon engem. Maga mulathatja magát. Baráti az enyimek is." Így mentünk esküvőre édes szuszikám s midőn egy pár hét mulva *Óváry* eljött hozzánk látogatni, gyászfátyol volt kalapjára tűzve. „Ki halt meg?" kérdém. „Szívemet temettem el egy vaskoporsóba, honnan többé ki nem búvik. Azt gyászolom véglehelletemig; soha meg nem házasodom." És csakugyan nem házasodott soha, most is gyászol!"

„Mi gyakran látjuk egymást - mond *Platthyné* - szeretjük egymást, mint elválhatatlan lelki barátok, csendes fájdalommal. *Platthy* mai napig becsülettel megtartotta szavát. Soha egy könycseppet nem hullattam, mióta hozzá mentem. *Óváry* lelki barátja. Ha ráz irígyek kígyónyelvükkel csipkedni kezdettek, megmondtam férjemnek s ő felelt meg. De többé nem is bántottak és én soha bút nem láttam. Én megszoktam már őtet fájdalom nélkül látni.

Belenyugodtunk sorsunkba. Minden örömem egyetlen fiam szeretetében összpontosul. Egyetlen barátnéra volt szükségem, kivel majd ha visszavonulok magányomba - osztakozhassam a rég elmúlt boldog időkről. Most már tudja szívem kis történetét s maga lesz barátném."...

Midőn *Egerből* visszajöttünk, már *Déry* állást kapott. Itt *Miskolcon* lakott *Culin* királyi főfiscus, kinek leányát a diósgyőri praefektus, *Molnár Sándor* úr vette nőül s minthogy e két háznál *Déry* ismeretes volt és igen szerették, mert ő igen aktivus ember volt, elhatározták, hogy *Déry*, addig míg hely készül számára, Diós-Győrben a prefektus mellett, mint irnok legyen alkalmazva *Culin* fiskus úrnál, szabad koszt, szabad szállás és nem tudom már mennyi havi díj mellett. Én már most tökéletesen meg voltam nyugodva, minthogy állomás igértetett neki, miután ő úgyse nagy kedvvel volt a színészetnél.

De hallottam azután, hogy a királyi fiskus úr *Nagyváradra* ment lakni s *Déryt* annyira megszerette nejével együtt, hogy teljességgel nem akartak *Déry* nélkül ellenni s őtet is elvitték magukkal *Nagyváradra* lakni. Vagy két évig lehettek ott. Előbb megbetegedett *Culin* úr s meghalt, egy hét mulva utána meghalt neje. *Déry* mindkettőjüket eltakaríttatta a praefektus rendelete szerint, ki reá mindeneknek lepecsételését és *Diós-Győrbe* szállítását bízta, hova őt mindjárt kamerális kancellistának ki is nevezte s nemsokára *Radistyánba* mint ispánt kitette. Ott nem tudom mennyi ideig lehetett s azután ama nagy pusztára, a *muhira* tette ki *Déryt* mint ispánt és mint a juhászat tenyésztésére fölügyelő gazdatisztet. És aztán *Déryt* nem láttam többé tizennyolc évig...

Egy kis világosítást kell adnom a felől, hogy midőn a vízbe fultunk szinte, szegény jó anyám azt mondta: „verebélyi boldogságos szűz Mária a ládába, segíts rajtunk..." Ő igen buzgó katholika volt és midőn a jámbor pápisták a szent búcsujáráskor összesereglettek, a verebélyi csudatévő szűz Mária képéhez zarándokoskodók, *Pestről* is jöttek le többen. Többek között a Jászok főkapitánya, *Stészel* úr is, ki különben *Pesten* lakott; csak olyankor jött *Jászberénybe*, ha vármegye gyűlései vagy afféle szertartások történtek s így a búcsujárókkal ő is, anyám és a többi néppel együtt, gyalog mentek a búcsusokkal. Sőt a kapitány annyira buzgó volt, hogy mezitláb ment a néppel. Ott aztán képeket kaptak, olvasót stb. Anyám is hozott magával egy szűz Mária-képet s az imakönyvében tartotta. A könyve a kocsiládában volt s úgy jutott szegénynek eszébe a halálfélelmek között, hogy a szentkép a ládában van...

Egerből visszajövén, alig mult egy pár hónap, egyszer levelet kapok Jászberényből, testvérem írja:

> „Édes testvérem! ha még anyánkat egyszer látni akarod, siess, hogy még életben találd, mert halálán van. Amint *Pestről* haza érkezett, roppant fogfájásba szenvedett, megh**ű**tötte magát. Azután aposztema támadt a fejébe és nincs remény."...

Én azonnal kerestettem szekerest. Lehetetlen volt kapni, legnagyobb dologidő: aratás volt. Megyek tele aggodalommal *Platthynéhoz*, panaszkodom. „Semmit se tünődjön édeském, mondja. Én holnap befogatok batáromba és kiviszem magát *Lövőre* s ott szekérbe fogatok három igás lovat s úgy elrepítik magát, észre se veszi, midőn ott lesznek *Jászberényben*." Én még az nap délután mindent elkészítettem, a temetéshez szükségeseket megvásároltam s a gyászruháknak valót is megvettem. Elkéredztem a társaságtól és fölkértem őket, hogy előlegezzenek a kasszából 40 forintot. Természetes, hogy miután abból vásároltam be a szükségeseket, nem maradt több 10 forintomnál és egynéhány krajcár rézpénz. De eszembe se jutott a fölött aggódnom, csak szüntelen anyám betegsége hatott reám nyomasztólag.

Jókor már ott voltam *Platthynénál*, ki meghagyta, hogy csak kendőbe tegyem kevés pakkomat, majd az ő kocsiládájába pakkolhatok. Már készen álltak a forspont-lovak. Többnyire előfogaton utazott, sajnálván a maga szép lovait fárasztani. Reggelizés után fölültünk s

elindultunk. Midőn az első stációra értünk, ott vártak már a friss lovak. Beakasztották a lovakat, le se szálltunk. Az úrnő csak keresgél az utitáskájába, de nem talált egy krajcár rézpénzt se, hogy borravalót adjon a forspontosnak. „Ugyan édeském, nem volna magának vagy öt garas rézpénze... nem tudok adni egy kis borravalót.” „De bizony van”, mondám, s kikeresem a rézpénzt, odaadom s hajtottunk *Lövőre*. Mindjárt rendeléseket adott ki az ispánnak, hogy jókor legyen befogva, hogy indulhassunk. Hogy a lelkire kötötte a szekeresnek, hogy semmi baj ne érjen és amig a szükség úgy kívánja, el ne jöjjön, ott legyen s rendelkezésemre készen álljon; lássa el jól magát mindennel, szénával, abrakkal több napokra!

Repült a három sárkány velem, de énnekem, ki különben igen féltem a sebes vágtatástól, most még mindig lassunak tetszett, hogy majd későn érkezünk oda. Megálltunk egy csárdánál etetni, egy icce bort rendeltem a kocsisnak, ki tarisznyázott. Nekem is oda volt készítve: spékelt sült csülke, sódar, sajt, én is ettem. Midőn a bort ki akartam fizetni, kiszedtem az aprópénzt, nem elég. De mindjárt szemembe tünt kis tárcám, mely tegnap oly lapos volt, mert bizony nagyon wenig-űl lapult meg benne a tíz forintocska s most oly duzzadtan pöffeszkedett előmbe. Fölnyitom tárcámat és óh! a nemeslelkü urnő, ki oly gyöngéden tudott segíteni, hatvan ujdonatúj forintokat fektetett még a tíz forint mellé. Most már ezen bajomon segítve volt. Alkalmasint akkor vette észre, midőn a rézpénzt adtam neki által, hogy nagyon lapos a kis tárca s estve (de akkor nem tünt föl előttem), hogy midőn a szobaleány bevezetett a kis oldalszobába lefekvéshez, vacsora után s nem akartam az ő szobájába utitáskámat széjjel hagyogatni, mindent kiszedegetett kezemből s mondá: „Ej, szuszikám, hagyja itt, ne féljen, nem nyul itt hozzá senki.” „Óh, - mondám - nem azért, hanem hogy nem akarok rendetlenséget hagyni a csinos szobában.” „No csak adja ide! és menjen aludni. Holnap föl se költsenek. Hanem meg van téve a rendelés, kávéját beviszik mikorra parancsolja s maga induljon. Jó éjt! Jó utat.” Én rendelete szerint cselekvék: elutaztam jókor, őtet nem költöttem föl. Ezt azért tette, hogy köszönetemet kikerülje, mert utitáskám már kis szobámba volt letéve egy székre. Nem vettem észre, mélyen aludtam s az ajtót nyitva hagyta estve, midőn bekisért.

Midőn a kis ház előtt megállt a szekér, leugrottam, de halálra még nem gondoltam, csak a nagy csendességről, mely ott uralkodott azt gondoltam, anyám tán alszik. Csendesen nyitok be. Kinyitom a konyhaajtót, kilép a ház asszonya s kérdem tőle halk hangon: „hogy van?” s az ajtóra mutatok, melyben anyám lakott. Azt felelé: „jól, igen jól!” „Oh hála az Istennek!” mondám s nyitni akarom az ajtót. Be van zárva. Ránézek az asszonyra. Nem ott lakik már... oda fönt... s az égre mutat! Én úgy megijedtem, hogy azonnal az ajtóba estem minden szó, vagy jaj nélkül. Az asszony fölfogott s bevezetett a szobájába s vigasztalt az ő módja szerint: hogy jobb ott, ahol ő lakik, mert már ott nem szenved. „De hát testvérem hol van?” „Őt mindjárt kivitte *Györkre* egy rokon, ki ott lakik és tehetős nagy juhász-gazda. Nem akarták a kisasszonyt itt hagyni, mert mit csinált volna egyedül. Hiszen már egy hete, hogy eltemették, mindig várta a ténsasszonykát, de csak nem jött.” A levél két hétig hevert a postán, a testvérem nem írt dátumot s mire a levelet megkaptam, már akkor el is volt temetve. Mondom a kocsisnak: „Mit csináljunk? Nekem mindjárt indulnom kell tovább *Györkre*, hogy estig oda érjek, ahol testvérem van. Mehetnek a lovak? Nem lesz-e baj?” „Ne tessék busulni, elmegyünk.” Csakugyan estve volt, midőn oda értünk.

Szegény testvérem, ott ült rokonunknál, kik őt vigasztalták s nem tudta, mi fog vele történni, hogy megyek-e érette vagy se? Nem tudta mi történt, hogy el nem mentem, midőn ő írt. Szegény lelkem, jó anyám! Várt reám, mint fájhatott szíve, midőn hívására meg nem jelentem. Midőn most is részint én miattam esett betegségbe! Miattam fáradozott Pestre és siker nélkül, nem volt eredménye! Fájó szívvel gondoltam végperceire, hogyan várt, hogy szerette volna utolsó áldását reám adni, de én nem mentem hívó szavára s ő meghalt a nélkül, hogy én őt többé láttam volna s áldását reám adta volna. Béke poraira!

Testvérem mindent eladott, midőn meghalt s eltemették. Mind fölment a temetésre, nem maradt semmi.

Másnap indultunk visszafele, testvéremet magammal hozván, hogy nálam lakjon. Midőn *Lövőre* értünk, *Platthyné* testvéremet is éppen oly szíves részvéttel ölelte, mint engemet s vígasztalta, de nem eresztett haza két napig, ki kellett magunkat pihenni. Harmadnap reggelén már föl voltunk készülve az útra öcsémmel; már ott állott, midőn elvégeztük a reggelizést, az ajtó előtt a szekér a három lófogattal. Fölültünk testvéremmel, de alig tudtuk lábunkat hova tenni. Nagy pakkolt szekér volt s az ispán is ott ült a kocsis mellett. Gondoltam, heti vásárra viszen buzát meg egyéb holmikat az ispán eladni. Midőn szállásomra értem, levétettem öcsém kis ládáját s mondom az ispánnak: „No édes ispán úr! mondja meg a tettes asszonynak újra köszönetemet." „De hát kérem, hova tetszik parancsolni lepakkolni?" „Mit?" - kérdém. „Hát mi itt a szekéren fölpakkolva van, mindent"... Csak akkor hültem el, hogy mennyire előre gondoskodott számomra. Egy zsák tiszta búza, egy zsák gabona, liszt, bödön zsír, szalonna, lekvár, sódar, tojás, mind a mi egy speizba szükséges! És mindig kikerülte köszönetemet! Oly nemesen tudott ajándékozni, oly örömest mutogatott meg mindent, hogy hol fogok én lakni, hol fürödni. S azon nemes résztvevő szivet, mely édent akart teremteni öreg napjaim enyhítésére, huszonnégy órai betegség után, hideg, nehéz föld borítá! Egy csekélység vitte sírba. A szobaleány fésülte s egy szemölcsét mely nyakán volt, a fésüvel lekapta szelesen s nagyon megvérezte. Huszonnégy óra alatt ki volt terítve! Nyugodjanak békével hamvai! Én akkor nem voltam *Miskolcon*, csak a távolban hallottam e gyászhírt.

VII.

Vándorösztön. - Johanna és a színészet. - Vándoruton. - Kilényi Dávid első megjelenése. - Szerződési kisérletek. - A pozsonyi út kilátásai. - Johanna idegenkedése. - Szerződés. - Kilényi viszi Ecsedi Jozéfát. - A pozsonyi útnak vonzó ereje. - Rémes eset Sáros-Patakon. - Az eltávozás nehézségei Miskolcon. - Uti tervek. - Nagy Miska és társai. - Furcsa színielőadások. - Johanna a színpadon. - A garderobe hogyan készül? - „Az élet csak álom" - fölsüléssel végződik. - Fáy Zsuzsa látogatást tesz. - Öltöztetés. - Úton. - Rozsnyón az Andrássyaknál. - Ebéd Szathmáry Antal úrnál. - Körültekintés a kastélyban. - Andrássy György meghivója. - Hogyan fogadja őket az öreg gróf? - A gróf kedvese. - A gróf kedvtelései. - A vidám Páter. - Magyar népdalok. - A gróf ajándéka. - Szapuló Miskolcon. - Benke atyus s haragja. - Méltatlan szemrehányás.

Midőn anyám temetéséről visszatértem, egész lényemet megváltozva éreztem. Már régebben is volt bennem valami meg nem nevezhető vágy. Szerettem volna menni, nagy utazásokat tenni, és nem tudtam, hova, merre? Nagyobb városokban élni, de innen messze. De most hatalmasan erőt vett keblemben az a gondolat, hogy nekem ettől a társaságtól el kell menni. Én itt nem tanulok semmit, gondolám. Aztán mindig olyan kicsinynek néznek. Szeretnek, de olybá néznek, mintha gyermekök volnék s mindenben szót kell nekik fogadnom. Hiszen én úgy sohase leszek önálló. Több tekintélyt szeretnék magamnak szerezni. Aztán magamtól a világért se mertem volna sehova elindúlni. Aztán talán másutt nem fogják mindig mondani „kis Déryné." Én bizony elmegyek nagyobb helyekre. Gondoltam, testvérem is itt van, majd kiképezem; jó hangja van, megtanítom. Milyen jó lesz; mindkettőnknek lesz fizetése, ő is színésznő lesz. Mondom neki: „no Jeanettekám! majd szerepet kérek számodra; aztán betanítalak, te is játszani fogsz, aztán színésznő leszel." Azt gondoltam, hogy fog neki örülni. Elkezdi jéghideg arccal: „Nem játszom én, nem leszek én színésznő soha." Mondom: hát? Igen szerette a szép ruhákat, mondom: „Majd szépen felöltöztetlek, szép ruhákat veszek neked; majd meglátod, hogy fognak neked tapsolni." „Nem kell nekem! Inkább mindég tyúkokat ültetek, de én nem játszom." És hiába volt minden rimánkodásom.

Újhelybe valami nagyszerü gyűlés volt. Készült a társaság *Újhelybe*, a gyűlések alatt ott játszandó. Elmentünk. Alig voltunk ott egypár napokig... de feledém mondani: én már az én *tavaszomtól* rég nem kaptam levelet. Ők is mindig utaztak a báróval külhonban, én is és így soká, soká nem kaptam tőle levelet. Midőn *Egerből* visszajöttünk, már a postán várt a levél ő tőle. Az volt az örömnap! Három évig voltak külhonban s most már visszajöttek s *Pozsonyban* fognak maradni - írja nekem s kérdé: mikor fogjuk egymást láthatni?

Tehát alig voltunk egy pár napig *Újhelyben*, egy próba alkalmával megjelenik egy igen derék, csinos növésü szép fiatal ember, ámbár nem gyermek fiatalságu. Szép fekete haja, kicsiny fekete bajusza volt. Igen csinos feketébe öltözve, nagy arany lánccal az óráján s tele gyűrűkkel az újja. Beköszön. „Bocsássanak meg uraim, dámáim, hogy háborgatom. Én *Kilényi Dávid* színigazgató vagyok. A primadonnám elszökött és én utánna utazom. Már minden társaságnál megfordultam, nem lelem." Mondom én hamar, mert mindjárt *Ecsedi Jozéfára* esett a gyanum: „hogy hívják?" Mondja: „*Ecsedi Jozéfa*." „Oh, úgy itt föltalálta. Itt van nálunk. Itt van szállva is," mert többnyire egy háznál voltunk szállva s ott tartottuk a próbákat is néha. A férfiak azonnal bevezették *Ecsedihez*. Megvallom kandiságomat, igen óhajtottam látni, hogy néz ki egy primadonna, ki megszökik s igazgatója reá akad... én is bementem tehát. Az én szép, piros arcu Jozéfám egy kissé elhalványult, de öszveszedte magát s bátran felelt kérdésére, hogy miért cselekedett így, s miért hagyta el: „Hát, mert már nem tetszett nekem ott maradni; mert ott semmit se tanulok az úrnál; mindig a chorusban kell énekelni." „De annak nem az a módja - szólt *Kilényi*. Aztán a kisasszony adósom és én elviszem." No, gondolám, én innen el akarok menni, hogy többet tanuljak, máshonnan meg ide jönnek

hozzánk, hogy itt tanuljanak! Már-már szinte gondolkodóba estem, hogy minek menjek hát, midőn *Kilényi* hozzám fordul, egész udvariasan, de látszott azért rajta, hogy nem természetes nála az udvariasság, hanem csak olyan magára erőszakolt ünnepi köntös, melyben igen feszesen érzi magát: „Szabad kérdeznem, hol méltóztatik szálláson lenni? Mert ha nem csalódom, *Déryné* tettes asszonyt van szerencsém tisztelhetni? Tegnap már az előadáson itt voltam, de nem akartam későn alkalmatlankodni. Tiszteletemet kívánom tenni." Mondom: „Itt van szállásom." Ebéd után eljött s mondja: „Megvallom, én a tettes asszonyhoz is utaztam. Messze elterjedt már érdemleges híre a honban s némely tagjaim meg is bíztak, hogy minden esetre, hacsak megtörténhető, szerencsés lehessek megnyerni, szerződjem bármi áron, mert nem fixumot fizetek, de köztársaságot tartok és ha máskép nem lehet, fixum fizetést is kész a társulat adni."

Én fölszólítására nem tudtam magamat hirtelen elhatározni. Nem tudtam: eleresztenek-e volt pályatársaim? Hogy majd mi baj lesz abból? De *Kilényi* nem tágított. Előhozta, hogy mi jól rendezett társulata van. Mi jeles, gyönyörü hangu a tenoristája s mi szép derék ember *Pály Elek*. Aztán *Szilágyi Pál*! „Ott van? mondám. Azt ismerem. Az nálunk volt *Pesten*." „S több énekeseink is vagynak - mondá - és Pály mindig fordítja az operákat; de hasztalan, nem tudjuk előadni, nincs első énekesnőnk." S azzal ismét elkezdett ostromolni. Egyszerre egy gondolat szárnyalt keresztül fejemen! „Hát nagy városokba is elmehetne akkor társulatával?" kérdém. „Kérem alássan! - mondá, egy kissé sértve érezve magát - én több év óta vezérlem e társaságot. Még mindig nagy városokban időztünk. Most jelenleg *Szombathelyen* van társaságom, *Pécsett*, *Baján* s több nagy helyeken. Én nem szoktam faluzni." „Hát Pozsonyba el merné-e vinni társaságát?" kérdém mosolyogva. „Minden esetre." „De nem vallana vele szégyent?" „Attól én nem félek mondja. Nekem drámai személyzetem olyan van, hogy bárhol is megállhat. Kitünő tagjaim, nevezetesen: *Szentpétery Zsigmond*"... s többeket is nevezett, kik aztán csakugyan jelesek voltak. Kérdém tőle: „hátha én csakugyan az úrral egyezkedhetem, legelső kikötésem, hogy vigye föl társaságát *Pozsonyba*, de mentől előbb. A többi fölött megegyezünk." „Mi fizetése van itt egy hónapra a tettes asszonynak?" Mondám: „hatvan forint." „Én adok száz forintot havonkint és két egész jutalomjátékot." Mondom: „de én nem megyek osztozásra. Én nem értek a kassza-manipulációhoz s nem küzködöm azzal. Itt ugyan nem volt fixum fizetésem, de közöttök nőttem föl." „Meglesz a fixum is. Mindenben, amint parancsolja." Az egyezkedés alatt szüntelen öcsémre pislogott, ki ott ült s varrt az asztalkájánál. Hozzá megyen s mondja: „Hát a kisasszonykát nem lehetnék szerencsés megnyerhetni?" „Isten mentsen! mondá öcsém, én nem leszek színésznő." Mondom aztán: „Testvérem, de nem tudom reá venni, hogy színpadra lépjen." „Kár, valóban nagy kár, mondá *Kilényi*. Valóságos szinpadi termet. Magas, karcsú és a szép szemek - világot érnek! Szépségével sokakat elbájolna a kisasszony." Mindhiába ostromolta. Hagy hidegen végig hallgatta s azt mondta: nem!

Kilényi aztán engem igen zaklatott, hogy csak írjuk meg mindjárt a szerződést, hogy megmutathassa társainak, hogy nem hijába utazott. „Jaj! mondám, az nem megyen oly hamar. Nekem itt nagy küzdelmem lesz, nem fognak eleresztení. Ebbe *Miskolcon* még a vármegye is beleszól; még előbb föl is kell mondanom." „Az mind lehet, mondja *Kilényi*: Van-e szerződése?" „Nincs." „No úgy hát könnyü; hiszen önállásu a tensasszony, csak nem fogja egész életét itt tölteni?" „Igaz biz' az" - mondám. *Kilényi* csakhamar megírta a szerződést, melynek legelső és legfontosabb pontja: a *Pozsonyba* való fölvitele a társaságnak volt kikötve.

Mi tehát megegyeztünk *Kilényivel* s még az utazási költséget is megajánlotta és mihelyest fölmondásom után eltelik a hat hét, azonnal megírom neki s ő felelni fog akkor, hol lesz társaságával. A mint ott írjuk a szerződést, betoppan *Vásárhelyi Károly*. Mindjárt föl volt előtte tárulva az egész titok, pedig titokban akartuk tartani az egészet, nehogy idejekorán a társulat ellenem működhessen és megsemmisítse szándékomat. „Éppen jó, hogy jön, barátom.

Az úrral is lenne egy-két szóm. Nem kívánna társaságomhoz szerződtetni?" „Itt szerződésem van" - mond. „Hiszen, a mi kötve van, föl lehet azt oldani. Én, ha ön szabadulhat, mindjárt viszem magammal." „Az nem lehet, mielőtt föl nem mondok." No, de ők megegyeztek s el lett határozva, hogy megyünk.

De most lett már a nagy zürzavar. *Kilényi* bement *Ecsedihez*, hogy készüljön, mert viszi. De már akkor *Ecsedi* lefeküdt: „hogy igen beteg, ő nem mehet." „De meg kell lenni - mondá *Kilényi*. Két kötelezettségénél fogva jogom van magát elvinni: kötelezvénye itt van nálam és adósom is egy pár száz forintommal." Tehát menni kellett, mert az adósságot senki sem akarta kifizetni érte. De hát már most *Kőszegivel* mit csináljon? Most már ő vele lakott s szerette is jobban, mint *Kilényit*, mert végre kisült, hogy eddig *Kilényivel* lakott. Most az én *Ecsedim* a kétség útján volt. „Lojzim! - mond - nézd, el akarnak tőled szakasztani. Ne engedd, lépj föl mellettem, ne eressz engem." De az én Lojzim sokkal hidegebb véralkattal volt megáldva, mintsem tűzbe jött volna és párbajra hítta volna *Kilényit*, hanem csak fölhúzta két vállát s mondta nagy hidegen: „Hiszen édesem, én nem tehetek róla, ha elviszi magát. Neki előbbi joga van magához." „Lojzi, én megőrülök, ha magától el kell válnom." „Nyugtassa meg magát édesem, én nem akarok vele összeveszni." „Lojzi, én nem szakadhatok el magától. Vegyen el engem, ha egyszer meg leszek magával esküdve, akkor ő nem vihet el erővel magától." „Jaj kedvesem! az igen sok bajba kerülne." „Én mindent eligazítok - mondja, - csak arról tegyen bizonyossá, hogy engem elvesz és megesküszik velem." „Tudja mit, édes Jozéfám? Csak legjobb lesz, ha maga elmegyen *Kilényivel*, én sohasem házasodom meg..." Szegény *Ecsedinek* mit volt mit tenni... menni kellett *Kilényivel*.

Most már egész lényem föl volt villanyozva, ezen két reményem teljesülhetése meggondolásánál. Először innen elválni, nagyobb városokba, nagyobb társasággal... és őtet láthatni, éltem boldogságát, lelkem világát, őtet, kiben összpontosult minden jó és nemesről való eszmém! Valóban nem csalódtam benne! Ő tanított engem jóvá lenni, mert könnyen történhetett volna azon fiatal és tapasztalatlan szivemmel, hogy egy oly férfi hatalmába eshettem volna, ki csábos szavaival könnyen letéríthetett volna, szivemmel ravasz játékot űzvén. Lelecsalogatott volna, erős, föltett fogadásom útjáról, hogy a maga ingatag állhatatlanságának áldozatjává tegyen. Ezen nemeskeblü ifju valóban sokat küzdött, de az adott szó szent volt előtte s példájával engem is megerősített a jóban és nemesben s szégyeltem volna előtte akármi tekintetben, rossznak vagy alacsonynak látszani. És ő ezt mind, miként gyermekkel szoktunk bánni, enyelegve, játszilag igtatta lelkembe: a szép, jó és nemes eránti szeretetet! Mert amíg csak *Déryvel* végkép nem szakítok és jogot tart birásomhoz, bármi kellemetlen viszonyokban élünk is együtt, így határoztuk el egymással „addig a szorosabb viszonyról szó se legyen köztünk" és ő megtartotta szavát. Azért szerettem úgy azon szent érzelemmel, mint többé egy férfit sem, azért becsültem úgy, mint páratlan ritka erényü férfit s becsülöm emlékét véglehelletemig. Siettem volna hát már, de még nem volt itt az ideje, hogy fölmondjak. Még egy kevéssé mulattunk Ujhelyben, azután még *Sáros-Patakra* kellett menni. Oh! annak még az emlékezetétől is borzadok, a mit én ott megéltem. Ott azon időben igen szilaj ifjúság volt. Aztán legelőbbszer is egy nagy állásban kellett játszanunk, mely a szálló előtt volt építve. Sehol másutt nem leltek helyiséget színpad fölállításához. Examentre mentünk oda; szállást nem lehetett kapni. Én tehát, hogy nagyon messze ne kelljen menni haza a színházból s miután a fogadósné ajánlotta ide az egyik szobáját, mely bútorozva is volt, ott laktam a fogadóban.

Éltem egy éjjet keresztül, mit nem gondoltam volna túlélhetni! Az ifjak végezvén az examentet, az utolsó éjjet együtt töltötték, egymástól elbúcsuzandók, hogy ki merre: valjon látják-e még valaha egymást? Egy gróf is volt köztök s mondja tanulótársainak: „Fiuk? legyetek az éjjel az én vendégeim, mulassunk, én fizetek." Mentek valahova jó vacsorára, a

kik együtt tartottak. Az én fogadósnémnak két csinos szőke leánya volt, talán némelyek az ifjak közül szépelegtek is a leányok körül, de bizonyosan nem tudom, csak gondolom.

Először is játékközben - valami énekes darabot adtunk - az orchestrumba mind beugráltak s eregették föl az erős dohányfüstöt. Azután följöttek a színpadra az álfalak közé: ott is füstöltek hatalmasan, s odaálltak mellém. Én köhögtem, s mondom nekik sugva: „Kérem tessék kimenni, nem szabad ideállni." Elkezdi az egyik: „No bizony!" De én majd megfultam a dohányfüstben s mondom én is kikeseredve: „Hisz, ha mind a torkomba eregetik a dohányfüstöt, úgy nem lehet énekelni." Úgy aztán nagynehezen csak lementek egyenkint s úgy folytattam az éneklést.

Játék után szobámba menvén, alig ültem le a vacsorához, borzasztó lárma, ujjongás hallatszott az utcán. Szaladgálás, lárma s e kiabálás: fogjátok meg, tépjétek szét...[20]

Miskolcra visszajövet, eltávozásom ügyét a választmány elé vittem, s midőn az eltávozás miatt szemrehányásokkal illettek volna, így feleltem: „Mindent hálás szívvel elismerek, de végre is, nekem is kell haladnom. Ha örökké itt ülök helyben, soha se megyek többre." Nem akarom hosszasan leírni a küzdelmeket, mikkel meg kellett vívnom. Végre mind megharagudtak reám: társaság, választmány és publikum.

A társaság azt tanácsolta a komitének, hogy példát kell adni s engem büntessenek meg, lehúzván három havi fizetésemet. Én azt mondottam: „ha lehúzzák, én többet nem játszom." Akkor azt mondák: „Már úgy is mindegy, ha játszom, ha nem, a három hónapot ki kell töltenem, mert annyi a törvényben a fölmondási idő." Én is megharagudtam és dacoltam, tulajdon káromra. Azt mondám: „Jól van, kitartom a törvényszabta időt, de nem játszom." S nem is játszottam... s természetes, hogy fizetést se kaptam.

Most már drága volt a jó tanács. Mit kell kezdeni? Színészek minduntalan jöttek, mentek. *Vásárhelyi* és egy igen fiatal növendék ifju, *Győrfi* nevü is szerződött *Kilényihez*. Tehát ők is ugyanakkor mikor én, fölmondtak. Velök is sok volt a baj, de nekik szerződésök lévén és éppen egy hét alatt kitellett idejök, sok vitatkozás után megszabadultak.

Egyszer jő hozzám *Vásárhelyi* s mondja: „én valamit tanácsolnék, ha az asszony megegyeznék. Néhány tagok érkeztek *Székesfejérvárról*. Fiatalok, éppen csak egy régi, idősebb színész van közöttük, *Nagy Miska*." Az az én szürke kaputosomnak, *Nagy Jánosnak* testvére volt. „Elszakasztották magukat a székesfejérvári társaságtól és *Rimaszombatba* akarnak menni. Jó volna talán, ha mi is innen egynéhányan velük csatlakoznánk s néhány játékra átrándulnánk." „Az Istenért! mit gondolnak, hiszen engemet a direkció tán be is záratna?" „Ej, hogy gondol olyat a tekintetes asszony? Azt nem fogják tenni. Kéredzen el, hogy ismerőseit megyen el látogatni kevés időre." „Az is jó lesz, miután fizetést úgy sem adnak." Szóval rábeszéltek. Közkeresetre elmentem velük *Rimaszombatba*, testvéremmel együtt és egy *Németiné* nevezetü színésznővel, ki itt vesztegelt itthon szüleinél. Nem tudom melyik társaságtól jött el. Elmentünk tehát. Én már unalmamban is és mi tűrés-tagadás... nagyon laposodott a tárcám. De boldog Isten! Micsoda társaság volt aztán ez? El lehet képzelni! Én még akkor igen tapasztalatlan voltam, mintsem föl tudtam volna fogni a helyzetet, e rendetlen személytelen személyzettel. Én nem kérdeztem: van-e maguknak mindenök, a mire egy társaságnak szüksége van? Van-e darabjuk, mit elő lehessen adni? Van-e öltözékjük tisztességes színpadra? Arról nem is kételkedtem, hogy van-e képességük (talentum). Oda érünk; szállásra vergő-

[20] A naplóból, sajnos, a 133, 134, 135, 136 levelek hiányoznak. Úgy látszik a következő sorokból a 137. lapon, hogy Déryné a választmány elé vitte eltávozása ügyét. A kezdő sorok ezek: *választmány, valamint a publicum eránt*... ez hihetőleg egy ilyen párbeszéd folytatása: Ennyi figyelemmel tartozik a ..... Dérynénél a folytatás ez: *úgy szerettük, mint saját gyermekünket, kik nem kivánkoznak ki az ápoló karok közül*... Az összefüggést így gondolom, mint az föntebb folytatólag áll.

dünk. Úgy tetszik, de már nem jut jól eszembe, hogy a vármegye szállójában játsztunk-e vagy egy bálteremben? Na ez csak megvolt. Már most mi darabot játszunk? Hát hol vannak a darabok? Nincs... nekem sincs. *Nagy Miska* mondja nekem: van egynéhány darabom, de nagy személyzet kell hozzá. Most mind egymásra néztünk, én persze nagy, mérges szemekkel. „Hát hogy mertek engem magukkal hívni, ha ily nyomorult helyzetben vagynak?" „Semmi, semmi," mondá *Vásárhelyi*, minden meglesz, nem kell csüggedni, nekem is lesz ládám fenekén néhány nyomtatott darabom. „De hát garderobe?" mondám. „Jaj bizony, az egy csepp sincs egynek se, csupán *Vásárhelyinek*." „Azt majd eligazítjuk - mondá - csak először, hogy mit játszunk?" Nem lehetett semmire menni két nővel; nem volt olyan darab, hol kevés nő kellett volna. Elkezdettük öcsémet ostromolni; én minden igéretekkel, mert egy darabot a többek közül mégis kiszemeltünk, melyről gondoltuk, hogy publikumot lehet vele csinálni: *Az élet csak álom*... de ezt meg össze kellett tanulni. Szerencse, hogy a szerepek megvoltak belőle s nem kellett éjjel írni a szerepeket. Öcsémnek már most eleibe rajzolánk, hogy mi szép lesz ő: én a fehér atlasz schleppemet reá adom fényes tunique-kel, szép fekete nagy haját fürtökbe csinálom, szép köves koronámat fejére teszem! A publikum csak az ő szépségét fogja bámulni. Majd én betanítom. A hercegnét kellett neki játszania. Hiusága győzött... nagy hiu volt szépségére. Mondám: „erre idő kell, hogy jól belegyenek tanúlva a szerepek; próbákat kell tartani s jól elkészülni, mert ha valami skandalum lesz, másnap már szekérre ülök s megyek haza. De mondom: hát mit csinálnak az öltözékkel?" Nekem még akkor szerfelett sok ruháim nem voltak és a mi volt, az egészet kis időre nem cipeltem magammal. „Hát királyi palástot miből csinálnak az öreg királynak?" Hát mondák „vegyünk a boltban vörös damaszt, aztán abból." „De - mondom - hermelin-prém kell reá." Nagy Miska, ki már tapasztaltabb volt az ilyesekben, így szólt: „Ej hermelin! majd fehér bolyhos barchentet veszünk, stráfokra vagdaljuk s - prém lesz." Úgyis lett. Hogy aztán mégis egy kissé ne legyen csupasz az a hermelin, hát apró csomócska pamutot kötögettem össze, kis hegyes formára, mint a hermelinnek fekete pettyei. Az udvari lovagoknak a palástjukat az én nagy selyem keszkenőmből és pamut-szövetűekből duflán hajtva össze, holmi bordurejeimmel fölcifrázom. Ezek voltak a vitézek köpönyegjei. „De - mondom - ez egy kissé késedelmes lesz; addig nem lehet jövedelem nélkül ülni s nem szeretem, hogy a boltokban sok kontót csináljanak; hanem nézzenek egy zongoramester után és egy egyveleget kell öszvecsinálni." „Igaz biz az! - mondák. Ez legjobb lesz." Volt ott a várnagynénak egy igen ügyes kis csinos leánykája. Mindjárt kiszemeltem magamnak: hogy ha hangja van, betanítom a kis Cupido énekére. És úgy lett. Elkértem anyjától, betanítottam, még holmi jó tréfás versekre is, úgymint: „Dióhaj volt a páncéljok." És oly jól elmondta, hogy megfóráztatták is, valamint az énekét is. Később, mikor aztán megnőtt, *Erdősné* lett belőle s színésznő. Az egyveleg nagyon jól sikerült s szerették is és oh! csudák-csudája... én kétségbe esve voltam, hogy majd egyszer egy szép estve kifütyülik a fő nélkül való tagokat, mert nem volt közöttük négy tagnál több, kire szerepeket lehetett bízni. Az atya szerepekre, öreg királyokra *Nagy Miska* ugyan jó volt, de *Vásárhelyi* a szerelmeseket játszván, már az intrigue-szerepekre senki, de hát még a szeles gavallérokra! Míg azokat a fából faragott mossziőket mozgásra tanította az ember, hogy miként rakja a lábát, hogy emelje a kezét! S mindeniknek velem volt legtöbb dolga. Úgy kifáradtam végtére, hogy alig maradt lélegzetem a magam szerepét elmondani. Aztán minden játékban megjelentek köntöseim széjjelfejtve, mindenféle alakban: hol kaftánnak török darabokban, hol görög togának[21] stb. Én zúgolódtam s az a jó, szelíd publikum, meg volt elégedve. Sőt, miután némely utazó színészek és színésznők még társaságunkhoz csatlakoztak, még *Losoncra* is meghívták a társaságot.

[21] Déryné dókának írja.

Midőn eleintén ki volt osztva az *Élet csak álom* darab, testvéremet jól betanítottam s a szerepét jól tudta s úgy látszott, Jó kedvvel fogja elmondani! Fölöltöztettem szépen. Gyönyörü volt s minthogy oly hideg természetü, játék előtt még egyszer figyelmeztettem, hogy: „Édes Jeanettekám! csak ezt a konstrukciót, mit a királyhoz kell mondanod: *Ne félj kedves nagybátyám! veled megyék a harcba s oldalad mellett Bellónaként fogok harcolni*... csak ezt, tűzzel, élénken mondjad, majd meglásd, hogy fognak tapsolni!" „Jó, jó! - mondja - majd így mondom"... s elmondá minden hiba nélkül, előttem a szobában. Én örültem. Következik a jelenése, ott állok az álfalak mögött. Elkezdi mondani ama konstrukciót s midőn oda ér: *Bellónaként*... megakadt! Se ide, se tova, csak mindig háromszor is neki fogott *Bell*... *Bello*... *Belló*... akkor neki rugaszkodik, ki a színpadról, ott hagyta állni az árva öreg királyt! Én eleget susogtam be neki: *Bellóna*, rám se hallgatott, csak repült ki. Nekem éppen be kellett menni a színpadra, jelenésem volt: *Rozaurát* játsztam. S midőn jelenésemet elvégeztem, megyek az öltözőbe, hogy testvéremet fölküldjem, mert ismét jelenése lett volna. De oh, boldog Isten! az ajtót kinyitva, kiáltom: Menj a jelené... Nem mondhatám ki a szót, a földön elterülve hosszan, látom szép fehér atlasz-schleppemet, melyet csak félévnek azelőtt csináltattam, még egészen új... ott a piszkos földön. Én megijedve, mert eleintén azt gondoltam, testvérem elájult. De midőn közelítek: látom, hogy üresen van a ruha elterülve. A köves diadéma messze eldobva az asztal alá, a szép fényes köves öv a székek alatt. „Hol van testvérem? - kérdém. - Hiszen jelenése van, mindjárt kell neki bemenni." Mondják: „Nem szólt semmit, csak magára hányta ruháját s ment." „Mondom: tán haza?" Ott laktunk közel; mondom a cselédnek: „Hamar fuss, mondjad jöjjön, még jelenése van"... De az alatt már be kellett menni; tehát hirtelen, hogy a publikum észre ne vegye, rögtönöztem az ő beszédjéből egy kis változtatással s én mondám el még az egy pár sor szerepét. Midőn eléjött szobaleányom, nagy kacagva mondja: „De nem jön a' többet. Már ágyba feküdt: azt mondta, majd holnap megint játszik."

Még aztán játsztunk kis ideig *Rimaszombatban*. Ott lakott mindjárt közel *Jánosiban* a szép *Fáy Zsuzsa*, ki csakugyan egy igen-igen gazdag öreg úrhoz ment nőül: *Koos* nevü földesurhoz, miként mindég óhajtotta. Ők mindég jártak be szinházba, engem ki is vittek aztán gyakran magukkal. De az volt aztán a mulatság, midőn ott birálgatni kezdték a baleseteket, mik történtek, hol egyik, hol másik ügyetlen taggal. És, hogy én hogyan csikorgatom öszve mérgesen fogaimat s ők azon, hogy kacagtak! Mondám: „inkább sajnálnának!"... „Úgy kell magának, miért vágyott faluzni?"... Elbeszéltem aztán, hogy mi késztetett... s aztán nevettünk a fölött, hogy nekem kell őket ellátnom öltözékkel. Maguk a tagok is mókáztak maguk fölött. Mikor hozzám küldte őket *Vásárhelyi*, ha garderobbeot kértek a játékra, mondá: „Menjenek, kérjék meg maguk a Tettes asszonyt, hogy öltöztesse föl magukat valamibe, mert engem már nagyon lehordott, hogy minek beszéltem rá az eljövésre." „Kérjük igen szépen édes direktorné asszony"... de tréfából mondták. „Direktorné maguknak az ördög - mondám én is bosszus kacagással. Oh, miért is nem hagyta magukat az a *Nagy* Miska bácsi valamelyik városban hajfodrászoknak, mintsem hogy színészeket akart magukból faragni... Most már csak nekem gyűlt meg a bajom magukkal"...

Már most el akartam jönni *Miskolcra*, hogy inkább itt várom be kötelezésem leteltét. De rimánkodtak szerfelett, hogy csak már ne menjek el addig, míg *Losoncra* is nem megyünk, csak hat játékra. Maradtam. Ott is csak ment, ahogy ment, csakhogy mégsem annyi küzdelemmel, mint midőn elkezdettük, mert most már szaporodott is a társaság. Darabokat is hoztak, öltözékük is volt, nők is voltak, jobb darabokat is lehetett adni és a minek legjobban megörültem, egyiknek megvolt: *Tündérkastély Magyarhonban*. Ez már sokat segített, minthogy énekeket raktam bele. Nagyon tetszett a közönségnek.

Most meg már azt határozta a társaság, hogy menjünk *Rosnyóra*. Én már tovább nem akartam velük menni, de csak könyörögtek igen nagyon, hogy csak kis időre... hogy ott urak laknak...

és egy pár hét múlva ők is mennek *Debrecenbe*, csak még ide menjünk *Rosnyóra*. Mit tudtam tenni - maradtam. Mentünk *Rosnyóra*. Ott igen jó volt. Ott volt gróf *Andrássynak* gyönyörü kastélya, gyönyörü nagy kerttel és roppant bibliothéka, szép, olvasni való könyvekkel, német és magyar nyelven. Én oly szerencsés voltam oda bejuthatni. Ez pedig úgy történt, hogy midőn a *Tündérkastélyt* játszottuk, másnap *Szathmáry Antal* úr (én bizony már nem emlékszem, hogy mi hivatalt viselt, csakhogy nagyságos úrnak címezték) ő tehát maga eljött hozzám a maga és neje nevében meghívott ebédre, másnapra, azon bókok között indokolván személyes megjelenését, hogy csak mentől előbb lehessen szerencsés velem megismerkedhetni. Én aztán másnap el is mentem ebédre. Az úrnő egy igen barátságos dáma volt. A kertben ebédeltünk: egy roppant nagy kert, melynek fele része tele volt ültetve szőlővel... nagy barackfákkal, csak úgy tündökölve piroslottak a zöld levelek közül az ökölnyi nagyságú kajszin barackok, melyeknek izletességét már előre élvezte az ember... Ottkünn ebédeltünk a kertben, a szabadban. Több vendég is volt: urak és nők. A többek közt előfordult beszéd közben a gróf is. A háziúr mondá: „Kár, hogy a gróf most nincs itthon, mert ő is járna színházba. Nem hogy itthon töltené idejét s gyönyörködnék abban a szép, roppant nagy kertjében és fölséges könyvtárában! De ott hever - mond - a sok szép könyv érintetlen, holtan." Mondám: „Ah, ha nekem oly könyvtáram volna, még aludni se mennék haza, mindig ott laknám." „Szeret olvasni?" kérdé az úrnő. Mondom: „szerfelett! Sohase alszom el két óra éjfélutánig, ha... szép könyvem van." Mondja az úr: „Érdemes megnézni; az nagyszerü és a kertet is. Ha gyönyörködik benne édes *Déryné* asszony, úgy elvezetem holnap és megnézegethetünk mindent. Megyünk mindnyájan és kis sétát is teszünk a kertben. A könyvtár kulcsa csakugyan nálam van, engem kért meg a gróf, midőn elutazott, hogy valami esetben, ha szükség lesz reá, nálam legyen a kulcsa. Oda másnak nem szabad bemenni." Elmentünk. Én azt a gyönyört le nem írhatom, mi annak látásánál engem elfogott.

Én még soha se láttam azelőtt könyvtárt. Azok a gyönyörü, nagyszerü festmények, roppant aranyozott rámákban az életnagyságu képek; a borzasztó nagy üveges, fokozatos könyvtár, a pompás aranyos bekötések, csakúgy tündököltek az ember eleibe! De ki tudná azt úgy leírni, hogy kifejtve, vagy eléggé megmagyarázva legyen annak nagyszerüsége, azon nagy damaszk függönyökkel, melyek ott nehezkedtek a roppant nagy ablakokon. Azt leírni mindet, nem az én gyönge eszemhez való, sem az én tehetetlen ecsetemhez azt lefesteni! Hát a kertben? Egy öreg kertész kullogott ott magában, egy kis gereblyével a vállán. Megmutogatá a virágházakat. De hány volt, már nem is tudom, csakhogy sok volt. A kertész meg is ajándékozott egy szép virágcsokorral.

Beszélé *Szathmáry* úr, hogy a grófnak egy testvére is van, de az *Rosnyó* mellett lakik nem messze. De már azt is elfelejtettem, hogy hívták a kis falut. A gróf már husz éve, hogy ágyban fekszik és egy lépést se tud járni. Úgy rémlik előttem, hogy ezt a szerencsétlen grófot *Andrássy Györgynek* hivták.

Alig játszottunk négy játékot, egy kis cédulát hoz az inas a beteg gróf *Andrássy* Györgytől nekem címezve. Kér igen nagyon, hogy holnapra beküldene két kocsit, ha szíveskedném többedmagammal egy kis barátságos falusi ebédre kirándulni. Megírám: szerencsések leszünk tisztelkedni. Én mondám a többieknek: „Majd meglássák, egy kis éneket akar hallani a szegény beteg; tehát olyanok jöjjenek, hogy ha sejdítésem nem csal, ne jöjjünk zavarba." Tíz órakor már ott volt két hintó s mi kimentünk. Istenem! gondolám, midőn az udvarra behajtott a kocsis: két testvér, mindkettő gróf és mi különbség már csak a háztáj külsejét tekintve is! Nagy puszta udvar, nagy épület, igaz; látszott, hogy sok szobával bir, de semmi grófi nem mutatta magát. A mint leszálltunk, egy lelkész jött ki előnkbe elfogadni. Bevezetett egyenesen a beteg szobájába. Én persze igen félénken léptem elé, azt gondoltam: olyan fekvő beteg, kit nyögve találok. De mint belépek, látok ágyán ülve egy derék öreg urat, csinos ágyban, s körülötte skatulyák; sok aranycsipke szétdarabolva, a paplanon szétszórva. Amint az ajtó

megnyílott, fölpillantott. Mindjárt megszólított egész vidáman: „Eljöttek? mondá. Jőjjön édes hugocskám, mondá, látván, hogy oly félénken közeledem, jőjjön, ne féljen semmit. Nem vagyok én oly beteg, csak a lábaim rosszak, nem akarnak szót fogadni!" Azalatt a férfiak is bejöttek egymásután. Én mondám: „A méltóságos gróf méltóztatott parancsolni velünk." „Hozta Isten! Hozta Isten uraim! szólott a férfiakhoz is. No üljenek le, foglaljanak helyet. Lássák, ilyen nyomorult helyzetben vagyok már ennyi és ennyi idő óta. Nem vagyok semmi érintkezésben a világgal, az emberekkel. Itt számkivetésben élek. No de hát, hogy vannak Rosnyón? Van-e jó jövedelmük? Itt a tisztelendő Páter még mindig oda be volt, nem győzte dicsérni a kis Mariskát, ki oly szépen tud énekelni" s hol én reám, hol a másik nőre nézett, „hát már melyik az? melyik *Déryné*?" Én fölálltam meghajtván magamat: „én vagyok" mondám. „Bizony szeretnék én is elmenni, mondá, azért zaklatom el itt az atyust, pedig únom magamat nélküle, hogy aztán nekem mindent elbeszéljen. Haj édesim, valaha!... Valaha! - mondá fájdalmas visszemléktől megkapatva - valaha, még külhonban, én is nem hagytam volna el egy előadást se. Minden elmúlt s most itt fekszem"... S éppen ezen szóra betoppan egy igen szép fiatal nő, meghajtá magát előttünk. De már most nem tudom, mert előre nem kérdezősködtem, hogy leánya-e, rokona-e. A nő egyenesen az ágy felé lebegett könnyü léptekkel s a gróf elé közeledvén, a gróf megfogta a kezét... „itt fekszem, s ha ez a jó lélek nem volna, ki gondomat viseli, tán megőrülnék." Akkor a nő megcsókolá a gróf kezét s én mégis csak, hogy mondjak valami bókot a nőnek, mondám: „a legszebb hivatás a világon, ha szenvedő embertársaink bánatos óráit megédesíthetjük." De a nő nem sokat látszott velünk törődni, hanem ott szedegette öszve a szétszórt arany csipkedarabokat s kérdi: „van-e még sok tépni valója?" Ekkor vettem észre, hogy ez a nő a gróf kedvese s a gróf, míg ott beszélt velünk, tépegette az új arany csipkedarabokat, kis skatulyába gyüjtve. Én se állhatám, a tudnivágy is kínzott s kérdém: „Bocsánat, méltóságos gróf, mit munkál oly szorgalommal?" „Mit? - mondja - hát űzöm ezt a terhes időt, mely ólomszárnyaival reám nehezedik." „Hátha az elfogy?" mondom. „Hát akkor megint hozatok néhány rőföt, elvagdalom, s kitépem belőle a selyemszálakat s az aranyat eladom." S így töltötte idejét a szegény gróf. Beszélt sokat külországról, hogy mi nagyon szerette az éneket s ma is mindig szeretne hallani szép dalokat. „Ott áll a szép zongora, de nincs, a ki játszon rajta. Néha a Páter mormol rajta, de ez csak olyan, milyet a Páter tud." Jelenték, hogy tálalva van. „No menjenek kedveseim. De jöjjön csak hugocskám." Odamegyek, megfogja a kezemet: „Ugy-e, majd ebéd után elénekli nekem ezt a dalt: Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet. Ezen Páter nyekgette itt az estve, de nem ment neki sehogy." Mondám: „ezer örömmel, méltóságos gróf, csak parancsoljon." Igen jó asztal volt. A szép szőke fiatal nő is az asztalnál ült, de gyakran fölkelt, mint mondá: „utána nézek, nincs-e a grófnak kívánni valója." Vidáman ebédeltünk, mert csak ott tünt ki az asztalnál, a poharak gyakori ürítgetése után, hogy mily víg kedélyü és mily tréfás kópé az atyus!

Ebéd végével bementünk ismét a beteghez, a fekete kávét ott kellett meginni. A Páter azután mindjárt leült a zongorához és játszott igen jól és még operákból is, de miket én nem ismertem. Akkor sült ki, hogy ő tábori pap volt, sokat volt külhonban a gróffal. Énekeltünk aztán mindent, egyre-másra. De leginkább szerette a gróf a népdalokat. Igen nagy megelégedésére volt, hogy éneket hallott. Engem érdemem fölött túldícsért: hogy hát hol tanultam, s mily érces a hangom, s mily érzéssel éneklek stb. Ozsonna utánig el nem eresztett. Midőn búcsúztunk, mondá: „kijönnek-e még, ha beküldök értök?" Mondám: „ezer örömmel, de már elutazunk." Valóban úgy megsajnáltam azt a szegény grófot, úgy elszomorodott. „Hát már a... Cserebogarat kik éneklik el nekem olyan szépen? Arról álmodoztam ebéd közben, hogy mikor nem játszanak, mindig kijönnek ide." A *Mariskámat* háromszor el kellett neki dalolni. „Jöjjön ide kis húgocskám, hadd csókoljam meg." S midőn odahajlok, megcsókol s e szavakkal: „ezt a csekélységet nem magának kedves, nem, ez arra igen csekély, de annak a szerelmes kis Mariskának, ki oly szépen énekelte, hogy: Ne nézz rám, ne nézz rám"... s azzal egy kis, rózsaszín papírba begyöngyölgetett valamit s a keblembe dugott. Mindenikünk

részvéttel hagyta el a szegény grófot. Engem a kíváncsiság ölt, hogy mi van a papírban? Nézem, hát száz forint volt benne. Száz forint! Akkor az sok pénz volt, most persze, hogy csak negyven, de akkor, miért tagadnám, bizony nagyon megörültem neki. Éppen jókor jött, útra kellett már készülnöm. Még néhány előadás volt, de már én igen békétlenkedtem, mert előttem volt az út, már menni szerettem volna. Olybá képzeltem magamat, mint a szárnyaszegett madár, midőn a fészekből legelőbbszer kiröpül, a nagy tért látja maga körül s még se röpülhet messze, tova. Én is szerettem volna tova röpülni, sebesen hasítva a levegőt s a szelek szárnyain keresztül haladva a nagy tért, városokat, vizeket, hegyeket, völgyeket, hogy mentől előbb ott legyek, hol akartam, hol boldogságom várt reám... s nem mehettem, kötve voltak szárnyaim, mert még *Miskolcon* várnom kellett, még nem telt le a három hónapom. Tudtam, hogy ott még katasztrófa vár reám, hogy ki nem kerülöm a szappan nélküli mosdást... Meg is kaptam a szapulót. Alig értünk haza *Miskolcra*, midőn értesült a direkció, hogy ott vagyok, rögtön küldött érettem egy színészt, hogy jelenjek meg azonnal a vármegye házánál, a főpénztárnok úrnál. Fölmentem. No most lesz a hadel-hadd! Bekopogok, benyitok. Ott ült a szilárdlelkü öreg *Miskolczi* György úr. Szólni akart, de csak rám nézett, haragos szemeket erőltetvén kegyes orcájára. De nem tudta, hogy kezdje el a szidást, hogy már mikép pirongasson meg engemet, kit annyira kegyelt. De most egyszerre hat direktor torka nyílott meg egyszerre, hogy engemet amúgy jól lehordjon. Legelőbbszer is *Erős* főszolgabíró úr kezdé: „Bizony édes hugom, ez nem illett a mit most velünk elkövetett. No hiszen majd lesz magának Lillától, meg a feleségemtől." De nem az, elkezdé egymásután a többi mind, hanem elmenni, szedett-vedett csőcseléknéppel egy jól rendezett társaságtól? Aztán mondák a többiek: „minden hiradás nélkül, ott azokkal faluzni ment, itt meg nem akar játszani?"... No csak ők engemet igen rútul lehordtak s végtére mondám: „Elismerem, hogy hibáztam, de hát *Benke* atyus azzal fenyegetett, hogy három hónapi fizetésemet lehúzzák és ha nem játszom is, mégis ki kell itt töltenem a három hónapi fölmondás idejét." „Én csak a törvény útján jártam, - mond atyus, de hugom futott a maga veszedelmébe, mert azt lehetett volna még szelidíteni." „Igen - mondám - de nekem élni is kellett. Azért gondoltam; a szükség törvényt ront. Azért hát ne haragudjon édes Atyus reám, mert nekem már csakugyan el kell mennem, minden okvetetlen, új szerződésem siettet." Erre *Benke* Atyus szörnyü méregbe jött, mert ő borzasztó dühös ember volt, fiatalabb éveiben határt nem ismert. „Menjen - mondá dühösen - ha maradna se kellene már, nekem mindegy akár megyen, akár marad, én nem küszködöm tovább a színészettel. Elég volt eddig."... Ők már egy házacskát vettek maguknak *Miskolcon* s tán úgy gondolom szőlőt is és tán kukoricaföldet s már egy kissé gazdálkodtak. „Én már ezennel le is mondok, én oskolát tartok s gyermekeket oktatok s francia nyelvet tanítok"... mert ő beszélt franciául és fordított könyveket, darabokat franciából magyarra. Az öreg urak aztán megint nekem fordultak szemrehányásaikkal. *Benkét* hasonlókép elővették, hogy mit gondol, hasonló hibát követni el? „Oh! mondám, ne méltóztassanak reám haragudni én ugyis igen nehéz szívvel távozom el *Miskolcról*. De igérem ha a régi kegyelettel lesznek irántam a tekintetes urak s társaság lesz *Miskolcon* és reám szükség lesz s vissza hívnak, én ismét visszajövök." Erre *Benke* atyus egész dühhel elkiáltja magát: „Isten mentsen! Nem lesz szükség hugomra. Csak tessék maradni azon paradicsomban, a hová igyekszik... a nagy fizetés kecsegteti, ki nem lehetne elégíteni követeléseit." S mondom én is aztán: „A mint tetszik. Azért ne haragudjon reám oly igen, *Benke* úr"... Az urakhoz fordultam s megköszöntem az eddigi pártfogást s bocsánatot kértem. „Isten vezérelje hát, ha csakugyan oly kemény föltétellel van." És elmentem búsan.

Hogy *Benke* atyus oly keményen nyilatkozott kielégíthetetlenségemről, az onnan származott, hogy midőn utolszor *Kassán* voltunk, nekem egyetlen napom se volt üres. Halmozva voltak teendőim, mert egy-két gyönge segédszínésznőn kivül, kire első szerepeket nem lehetett bízni, senki se volt s nekem már akkor is négy-öt szereposztályba kellett játszanom. Először, mint első énekesnő, operában, egyvelegekben; másodszor a szende szerepekben; harmadszor a

társalgási szerepekben; negyedszer minden fiatal hősnő szerepekben; ötödször még néha férfi szerepekben is; még (ármány) intrigue-szerepektől se voltam megkimélve. Én már érzettem magamat egy kicsit s mondám egyszer: „emeljék föl már egyszer a fizetésemet.” „Azt nem tehetjük” mondák. „No ha ezt nem tehetik, hát én is nyilatkozom, hogy többé énekes játékokba nem lépek föl díj nélkül, mert nekem az is költségbe kerül. Cukor is több kell, mint másnak, öltözék is több a sok egyvelegbe és a sok osztályszerepbe, mikben nekem játszani kell.” Haragudott atyus az énekre s azt mondá: bár soha ne énekeltem volna. Még volt egy pár tag, ki az ő véleményén volt, de aztán mégis megadták minden énekes játéktól a 10! forint föllépti díjt. De emiatt szegény atyus mindig hideg volt erántam.

Ha meggondolom, hogy én mi csekély havidíj mellett működtem annyi ideig és oly szorgalommal, oly tevékenységgel és minden ellenszegülés nélkül; a mi a közjóra törekvő kívánságokat foglalta magában, örömmel teljesítettem, akkor midőn már én rutinirt színésznő voltam, mit tehettem én arról, hogy még oly fiatal voltam és mégis már oly jó (character) jellemfölfogásom volt, hogy más, húsz évi színi működései után se jutott oda, hol én álltam. Ezt nem én, de a közönség, mely előtt játsztam, itélte meg. Mondom, ha meggondolom, most haragszom magamra, hogy miért voltam oly gyáva! S mégis engem követelőnek mondottak. Én olyan voltam a színpadon átélt utolsó percemig. Majd reá jövünk.

VIII.

Út Komárom felé 1819-ben. - Találkozás egy régi ismerőssel Rima-Szombatban. - Boldogság utáni vágy. - Első föllépés Komáromban. - A Platz-major. - Sok dolog a színészetnél. - Meghivás a Platz-majorhoz. - Az udvarias major és barátságos felesége. - Kényes jelenet az ebédnél. - A majort kinevetik. - Találkozás Leinzendorffal. - A szerelmes zászlótartó.

Eljött az idő, hogy útra kellett készülni, mert Kilényi a téli saisonra már *Komáromban* volt és sürgetett. Elbucsúzván a társaságtól végkép s *Miskolctól*, bánatos szívvel elindulánk: *Vásárhelyi*, *Győrfi* és én. Már nagy tél volt és hó, de arra már nem emlékszem, hogy 1800 hányadik évét számláltuk?

Estve értünk Komáromba s egyenesen a fogadóba hajtattunk, hol színpad is volt fölállítva s Kilényi is ott volt szállva. Szobát nyittattam magamnak s másnapon jöttek az elsőrendü színészek tisztelkedni hozzám. Ezek között volt *Szentpétery Zsigmond*, Pály Elek, Szilágyi Pál és Kilényi. És voltak még több elsőrendü színészek is, de neveik már nem jutnak eszembe. Elég az, hogy egy igen jól rendezett társaságot találtam, melynek én igen nagyon megörvendeztem, hogy vágyaim itt teljesülni fognak. Csak szívem legfőbb óhajtása, melynek reményteljes valósulása valahára örvendetes célt érend, volt még a messze láthatáron túl, elrejtve a sötét föllegek mögé, mert most már télen nem mozdulhattunk, hogy *Kilényi* ígérete szerint *Pozsonyba* vitte volna a társaságot. Ott kellett telelni *Komáromban*, de tavaszszal, ígérte *Kilényi*, hogy azonnal indulunk. Óh, jőjj el hát kedves tavasz, gondolám, vigy el engem testvéredhez: tavaszomhoz mentől előbb, hadd derüljön fölöttem a tiszta kék ég, hadd örvendezhessek e sok bajokkal küzdött életemnek!

Midőn *Kassáról* utolszor *Miskolcra* haza jövénk és éppen készülőben voltam a szerencsétlen kis kirándulást tenni *Rima-Szombatba*, látogatóban voltam jó embereimnél s midőn hazafelé mennék, kardcsörgést hallok magam után csörömpölni. Gondolám, ez a katona azért csörtet úgy a kardjával, hogy hátra nézzek. Azért se nézek! De már közel lévén hozzám, hirtelen megragadja karomat. Ijedten rátekintek, hát az én zászlótartóm üget mellettem. Ijedtemben amint ránéztem mondom: „Ah, Bruder Muki, itt vagy?" „Itt vagy" feleli ő is magyarul. Mondom: „sokra mentél, ha már ennyit ki tudsz mondani." Azt mondja: „Nem tudsz... Ah! lasse mich. Sie ist sehr schwer, die ungarische Sprache." „Hiszem biz' azt, mondám. Aber ich fort gehen"... mondám neki tréfálva... Csak azért hozom elé, mert még mindenütt találkoztam vele, amerre csak mentem. Már nem tudom, én mentem-e a katonák után, vagy a katonák jöttek-e utánam? Elég az, hogy mindenütt találkoztam vele. Bocsánat e kis kitérésért, de a helyén nem jutott eszembe. Messze távolban feküdt hát még az óhajtott kedves tavasz elérkezte: egy hosszu tél fagyoskodott közötte, mely elhervasztással fenyegette reményem örömvirágait. Hát már soha se szabadjon nekem tökéletes boldognak lennem, mert hátha addig elutaznak onnan? És mégis, már mire odamegyünk, akkor nekem Pozsony egy üres ódon börtön lesz, melyben fogolyként érzem magam leláncolva, honnan el nem szabadulhatok, mert hisz én kívánkoztam oda. Ilyen aggodalmak gyötrötték keblemet. Már most még azon aggodalmak is csatlakoztak a többihez, valjon fogok-e én itt úgy tetszeni a közönségnek, mint *Kassán* s mindazon helyeken, hol eddig játsztam? Itt messze vagyok: idegen, idegenek között...

Egy hét mulva volt kitűzve fölléptem, míg helyre rendeztem magamat, s pihenni is kellett egy kissé a téli hideg utazás után. No! de ha nem is röpült, elmászott az idő, eltelt próbákkal, készületekkel. Hogy énekes játékban léptem föl, arra emlékszem, de hogy miben, azt már nem tudom megmondani;[22] de hogy tetszett nagyban, onnan emlékszem, hogy midőn a tömött

[22] Hihetőleg az Ujhold vasárnapi gyermekben, melyet 1819 október 26-án adtak elő. Ez volt az első énekes előadás Komáromban.

színház nézősége zajos tapsok között hívott ki és újra, újra kiáltott, egy hatalmas hang a legelső zártszékek közül, magasra emelt karokkal tapsolva, igyekezett magát észre vétetni s szűntelen emelt hangon kiáltozá: Brava! Brava! Eleintén nem néztem oda, de meg nem szűnt, míg ismét ki nem jöttem, meghajtván magamat. Újra még nyomatékosabban brrava, brrava! Aztán egy kissé elmosolyogva oda tekintettem, mert a többi nézőt is újra magával ragadta s kiáltottak újra azok is bravo, bravo, éljen! Amint hát letekintettem, látom, hogy az egy idős katonatiszt. Kérdem a többiektől, midőn leeresztették a függönyt: „Kicsoda az a tiszt, ki úgy kiáltozott, a többiektől egészen különböző hangon?" „Jaj! mondák, az a Platz-Major. Igen derék ember, nagy ének- és muzsikakedvelő. A majorné is derék nő, nála minden pénteken zeneestély van. Az úr maga is nagy muzsikaértő és ő is működik a quartetteken. Mindig igen nagy társaság van nála. Az úr mindig itt van, de neje még eddig nem volt színházban."

És az egész játék igen jól ment véghez. A közönség igen megelégedve ment haza. A major a legutolsó hang volt, ki még a függöny leereszkedése után is hallatta brava-ját.

A társaság főbb tagjai mind betódultak hozzám az öltözőbe s szebbnél-szebb bókokat mondottak. Kivált *Pály*, *Kilényi* el voltak ragadtatva. *Szentpétery* Zsigmond kevesebb zajjal, de az első pillanattól kezdve (úgy látszott) több bensőséggel közeledett.

Most már halmozva voltak teendőim. A társaság igen jól volt rendezve, mind igen derék színészek voltak s nagyszerű darabokat lehetett előadni. Publicum mindég és igen szerették az egész társaságot. Csak azt sajnálom, hogy neveik nem jutnak eszembe. Adtak operákat nyakrafőre, nekem alig maradt időm jól lélekzetet is venni. Itt az volt a baj, hogy értelmes nőket nem lehetett kapni s így én most terhelve voltam. Igazi „Figaro itt, Figaro ott", pedig már mint egy általánosan elismert primadonnának „egy kissé" kötekedőnek kellett volna lennem. De nem lehettem; mindig olyan engedelmes, jó bohó voltam. Délelőtt próba, az este adandó játékból, ebéd után ismét énektanúlás két órától négyig, mert sürgetők voltak az operák betanulásai. Mire haza mentem, már pakkolni kellett a kosárba, a játékra fölmenni, öltözködni. Sokszor éjjel kellett elkészítenem öltözékeimet. Igaz, hogy a társaság is, az impressarióval együtt, igen előzékeny volt erántam minden tekintetben. Alig telt bele egy hét, hogy majd mindennap színpadon voltam. Egy napon, Privatdiener hozott nekem egy cédulát, nekem címezve. Egy kis barátságos ebédre voltam meghíva vasárnapra. Aláírva Ernst Platz-Major, sammt Frau! Tisztelkedni fogok, mondám németül a szolgának.

Vasárnapon elmentem, miután a major maga jött el értem, kimenteni magát, hogy kocsit nem küldhetett, mert a ló lába megsérült s nem lehet befogatni. Az úr tudott egy kicsit „hamisan" magyarul, „pedig csak nem engedhetem, hogy fiatal szép... engedelmet kérek, egy kis köhögés jött rám, tehát szép - fájdalom életemben sohasem voltam szép - asszony annyi tiszt előtt defillorozzon el." Mondám: „bizony nagyon le vagyok kötelezve, mert nagy zavarba jöttem volna."

Az úrnő elénkbe jött s barátságosan kezet nyujtott. Egy szíves, derék tellyes asszony volt a majorné. Nem tudott magyarúl s igen csodálkozott és örült, hogy németül tudok. De különben oly polgárias, oly minden gőg nélküli nő volt, hogy az ember örömest szeretett körében lenni. Elbeszélte, hogy férje eldicsért már első felléptemkor s egész elragadtatással beszélt rólam, hogy ő már mindjárt szeretett volna megismerkedni s férje megigérte, hogy ezt az örömet megszerzi neki. Elmondta aztán, hogy nála minden pénteken nagy concert van és én egyszer s mindenkorra szivesen látott vendég vagyok, de bizonyosan számol reá, hogy mindig megjelenek az estélyekre. És ez így történt mindig, sokáig. Ebédre gyakran híva voltam, majd minden vasárnap. Az ebédek igen jó készült étkek, de nem nagyszerűek, sőt igen egyszerűen ebédeltünk. Többnyire csak hárman ebédeltünk. Mondá: „nem szereti azt a sok tisztet sokszor látni magánál, mer oly nagy zajt ütnek. Elég abból annyi, hogy pénteken öszve gyűlnek. De annak mindig örül, mert a muzsika és ének mindenekért kárpótolja." Engem igen szeretett,

úgy hogy mindig bizalmasabb voltam a háznál. Egyszer az ebédnél csak kezdi a major a térdemet a térdivel nyomogatni. Legelőbbszer azt gondoltam: véletlenül történt s visszahúztam kissé a lábamat. De pici idő mulva ismételni kezdi, egy kissé érthetőbben. Ekkor már megijedtem és igen hangosan, mérges szemeket vetvén rá, elkiáltottam magamat s mondom: „Ej, major úr, ne nyomogassa az én térdemet, mert én azt ki nem állhatom senkitől s nem szenvedem el." A major szörnyű elpirult, az asszony nézett „Was ist's?" Mondom: „Der Herr-Major hat mir di Knie gedruckt." Arra az asszony szörnyü elkacagta magát és megcirógatott s mondja: „Ez jó, ez egyetlen a maga nemében. Látod, te vén Cupido, jól esik neked"... „De édes feleségem - mondá - én csak próbára akartam a kis asszonykát tenni." „Most tanultál, hogy nem minden nő, kinek nyájas arca van, hagyja megtapogatni a térdit. Így kell neked, igy." „Bocsánat, Nagyságos asszony! - mondám - hogy oly goromba voltam, de nem tehettem róla, igen megijedtem." „Oh! most még sokkal jobban szeretem magát, - mondá. - Ne féljen, nem teszi ő azt többé"... De ez mind németül folyt és sok kacagás közt. Utoljára mondja az asszony: „Sie sind eine Mord-Ungarin, liebe *Déry*! De el ne hagyja magát ijeszteni, eljőjjön mindég hozzánk."

Egynéhány nap múlva, hogy ez történt, megyek az utcán, ki jő velem szembe... az én zászlótartóm. Mondom neki: „hát már megint utánam jöttél?" „Tegnap délután érkeztünk, - mondá - úgy megörültem, midőn hallottam, hogy itt vagy."

A jövő pénteki estélyre nem akartam elmenni, sok dolgom volt. Leizendorf is ott volt, de már a majorné megtudta tőle, hogy ismerősök vagyunk. Elküldötte értem s nekem menni kellett. Midőn a majornétól megtudta, hogy én a Majorral micsoda furcsa ismeretségben vagyok, halálra kacagott és szüntelen vexált: Das ist eine wahre Ungarin. A zászlótartó és a majorék már régi ismerősök voltak s bizalmasan tréfáltak egymással. A majorné elbeszélte neki, hogy én miként árultam el a férjét, minden gondolat nélkül. Das ist ein Original! Mondá aztán neki a zászlótartó: „eddig csak megjárja, lehet vele tréfálni és pajkos is, de ha szerelemről beszél neki valaki, az bezárta maga előtt az ajtót. Én igen szeretem őt, mint testvéremet, örömest vagyok körében, de ha csak egyszer előhoznám neki, hogy szeretem, sohase szabadna többé hozzá menni. Az ő szíve már el van foglalva." Ah! - mondá a majorné, - Da liegt der Hund begraben.

És ezt nekem az én zászlótartóm, szórúl-szóra mind így elmondta. De volt már most nekem bajom a majornéval! Az én szállásom éppen szemben volt a várdaházzal. Azok, kiken a sor volt várdán lenni, ha szép idő volt, mindig odakünn ültek, azon az izén, a mit ők Pritschnek neveznek. Egyszer az én zászlótartóm egyik pajtásától megvette a napját, midőn a sor ő rajta volt, egy üveg champagnein, hogy ő fog helyette a várdán lenni. S csakugyan kiült oda! A bolygó, csakhogy láthasson engem a próbára és onnan hazamenni! Mert midőn játéknapom volt, sohase volt szabad senkinek odajönni hozzám. Ezt az ő jóbarátja megmondta a majornénak, ez aztán igen nagy örömére szolgált neki, hogy szűntelen bosszantott engem, a zászlótartót és a férjét. Így tűrhetőkép múltak el a téli kellemetlen napok, enyelegve, tréfálva. Még azt is megmondta a báró a Majornénak, hogy mikor nekem szépelegni akart, én azt mondám: „nem szeretem a katonatiszteket." Hogy kacagott!

IX.

A székesfejérvári színtársulat tagjai 1818-ban. - Kántorné. - Balog István és a felesége. - Pozsony felé. - Megérkezés és nyomozás. - A szolgálattevő színész. - Várakozás az ablaknál. - A játszási engedély. - Vásárhelyi felfedező úton. - Beköltözés az udvari szobába. - Egy sápadt fiatal úr megérkezése. - Samu betegsége. - Miért nem találta meg Samut Vásárhelyi? - Csalódás a szolgálattevőben. - Hogyan hajtják ki a trücsköt Samu fejéből? - Boldog órák. - Igaz Sámuelt bemutatják. - Az új barátság. - Rózsa-pussedlik. - Újra úton. - Elválás.

Midőn én Miskolctól végkép búcsút vettem, már akkor *Székesfehérváron* igen jól rendezett társulat működött, már több idő óta és igen jeles tagokkal dicsekedhetett, kikről én ugyan akkori időben keveset tudtam: senki ismerősöm ott nem lévén, semmi érintkezésem velök nem volt. Nem gondoltam velök. De ott volt a jeles nagy művésznő *Kántorné*, kitől később *Sapphót*, *Octaviát* láttam játszani. Ez aztán élvezetes látvány volt! Láttam aztán még később Székelynétől játszani. Oh, de megbántam, hogy láttam! Nem. Több színésznő nem születhetett arra az egy szerepre, csak ő. Szegény *Kántorné*! Ezen egy szerepével beutazhatta volna a világot. Igaz, hogy három fertályévig tanulta *Pap* Gábor forditása után[23] és addig nem engedte eléadni. Hanem minden lépése kimért tanulmányozás volt. Fölséges volt őt abban látni. A más Sapphó még csak dajkája se lehetett volna. Ott volt *Horváth* József, igen jeles, hősökre; ott a szép melléknévvel nevezett *Farkas* Lajos, igen jó, szerelmesekre; ott *Nagy* Pista komikumokra. No csak igen sok jeles volt, ki most már eszembe nem jut, de kiket később mind megismertem. Végtére ott volt a szép *Balogné*! Ennek különös esete volt. Én vele ismeretes lévén, mindent maga elbeszélt. Ez az a *Tenkler* Lizi, kit Pesten a mi igazgatónk el nem fogadván, én kértem férjemet, (már akkor egyhónapos asszony voltam), hogy adjunk neki szállást és kosztot. „Szegény, - mondám - mit fog csinálni itt *Pesten*?" Egy krajcárja se volt. Férjem is beleegyezett, de csak egy hónapig volt nálunk: szerződtették őt Debrecenbe. Ott volt Balog István is, megszerette, el is vette nőül. Azután Balog nejével elkülönözött a társaságtól, maga kezére alakított egy társaságot s a vidéken működtek. Végre Székesfejérvárra jöttek és mindjárt a vármegyei urak fölkarolták és nagyban pártolták a társaságot. A többek közt gróf *Pejacsevics*[24] meglátta Balognét, ki nagyon szép volt, megszerette és Balogtól, férjétől megvette 1000 frtért, de úgy, hogy Balog menjen el és sohase tartsa semmi jogát nejéhez. Így történt, hogy aztán Balog elment más társasághoz.

Fejérvárott pedig a társaság mindég szaporodott, csupa jeles tagokkal és a vármegye választott egy intendánst: főszolgabíró *Kolozsváry* Pál urat, ki egy igen áldott, jó ember volt. Később majd én is elmegyek hozzája! A mint eltávoztam Miskolcról, még egy kis ideig működtek ott, de azután széjjel mentek. *Benke* professzor lett Miskolcon, Murányiék, később Kőszeghi is Fejérvárra mentek. A többi, Isten tudja hova! Így hát Fejérvárott egy rendezett, jó társaság volt. Majd elfeledém: *Komlóssy* Miskolcon megházasodott, elvette *Czagányi* Erzsikét, kezdő fiatal színésznőt, egy derék özvegyasszony leányát s *Komlóssyék* is Fejérvárra mentek. Ez aztán nagyszerü társasággá nőtte ki magát -, aztán ez ment föl *Pozsonyba* is az országgyűlésre, míg *Kolozsvárról* is csatlakozván hozzájuk több jelesek. Csakhogy az időt nem tudom, hogy mikor. (1825.)

Végtére valahára eljött az óhajtott kedves tavasz. Elbúcsuztunk Komáromtól, s azon szoros kikötéssel bocsátottak el bennünket, hogy ismét visszamegyünk a jövő téli idényre.

[23] Grillpartzer Sapphójának ez ügyes fordítása 1822-ben jelent meg nyomtatásban Székesfejérvárott.

[24] Piatsevitset ír Déryné.

Arra már nem emlékszem, hogy megálltunk-e valahol játszani utunkban *Pozsony* felé, vagy csak egyenesen Pozsonyba mentünk. Elég az, hogy már ott voltunk. Én tele vágygyal, örömtől telt szívvel azon boldogság érzetével, hogy végtére látni fogom őt, őt, kinek emléke vezérelte minden nemesb után való törekvéseimet; őt, kinek tetszésére óhajtottam minden lépéseimet erányozni, mert tudtam, hogy csak úgy cselekszem jól, ha az ő helybenhagyását megnyerendi. S most ott voltam azon városban ismét, a hol ő! Azon levegőt szívom, melyet ő lélegzik; azon kedves tavaszi illatot érzem ismét, mi körében mindig elömlött; mintha ezer virág nyílna körültem. Látni fogom annyi sok idők lefolyta után!...

Megszálltunk a nagy vendégfogadóba (úgy gondolom: a *Szarvas* címűnél). Mondom a fogadósnak: „nyisson nekem egy utcára néző szobát." Lepakkoltattam. De már most miként adjam tudtára, hogy itt vagyok? Ezen idegen városban kit küldök oda, hogy mielőtt játszanánk, megláthassam? Kiben bízhatok, hogy csak ő vele magával beszélgessen? Nem akartam az egész világgal tudatni. Eszembe jutott, hogy Vásárhelyit küldöm el, ő megteszi szívesen, hiszen mily kész szolgálatu mindenben, hogy ajánlkozik: hogy parancsoljak vele; hogy annyira tisztel, hogy egész életét az én szolgálatomra óhajtaná szentelni. Mert tudni kell, hogy kivált egy elsőrendü színésznőnek igen sok közleni valója van az igazgatóval, a társasággal; most szerepet kell elhozni, most a próbákat elrendezni, majd elsőbe és tizenötödikén a fizetést elhozni (én magam sohase mentem a fizetésemet fölvennem); majd ismét: ha osztozó társaságnál van, a számadáson jelen lenni (ritka eset volt, hogy én ott legyek); az ilyeseket cseléd által eligazítani nem lehet s mindezek eligazítására, mindig van egy-egy oly udvarias színész, ki ajánlkozik, kivált első színésznők körül, e lovagias szolgálatok teljesítésére. A mely színésznő úgy egyedül állt a társulatoknál, szívesen elfogadja, bármelyiktől is, hogyha nem valami haszonlesésből gondolja az ember, hogy odatolakodik. Tehát gondolám: itt van Vásárhelyi, ez megteszi szívesen; hiszen a tűzbe is menne értem, oly szolgálatra kész.

Elküldtem, hogy kéretem, jőjjön egy szóra. Nem találják sehol. Elmentek szállásokat keresni. Nem jött elé egész nap. Én fölültem nyugtalanságomba az ablakba s mindég néztem le az utcára. Azt gondoltam, okvetetlen meg kell látnom valahol az utcán. Már a szemem majd kimeredt, szívem majd kiugrott kebelemből. Nem láttam senkit, ki csak hasonlított volna is hozzá. Itt volt az ebéd ideje, jön a kellner: mit tetszik ebédre parancsolni? Semmit - mondám, rá se nézve. Féltem, hogy addig elmegyen az ablak alatt. A kellner megállt. Már a tizenkettő elmúlt s szobaleányom mondja: „tessék valamit fölhozatni, hisz már zöldet-vereset lát a szemem, olyan éhes vagyok." Mondom aztán: „teríttess; hozass levest, vastagételt, pecsenyét, mindenből egy porciót." Fölhozták az ételt. Nem ültem asztalhoz. „Adjál ide a tányéron egy kis levest..." s így ettem mindent, az ablakon ülve reggeltől délig. Vásárhelyinek híre se volt; másutt ebédelt. „Hová pakkoljam ezt meg ezt? Hát ezt meg ezt hová készítsem?" „Hagyj békét!" Szobaleányom csak nézett: nem tudta mi bajom? „De hiszen nem állhat így a szoba rendetlenül?" „Tégy mindent, a hová jónak látod; nekem békét hagyj! Mit alkalmatlankodol? Jó! Eredj, keresd föl Vásárhelyi urat, kéretem igen szépen: jőjjön csak egy szóra." Nem lelték; még mindég jártak szállást keresni, ennek is, amannak is. Már estve lett. Én még mindig szaladgáltam, egy-egy tárgyat letevén a kezemből. Mintha most az ő járását hallanám. Frissen az ablakhoz!... Későn feküdtem. Egy kissé rendelkeztem, hogy holnap ne csináljak semmit, csak ismét az ablakba ülhessek. Másnap még fésülködni is az ablakba ültem. Nyugtalanságom már a tetőpontjára hágott. Nem volt maradásom. Hajnalban már fölkeltem. Zörögtek a sok zöldséges kocsikkal a kertészek; kiabáltak a tejes asszonyok: én mindenütt őt kerestem közöttök. „Tessék már öltözködni" - mondá a leány már több izben. „Ha még egyszer szólsz, kidoblak az ablakon," mondám. A leány csak nézett reám, hogy mi nagy gyönyört találhatok abban a sok utcazajban, hogy oly korán kelek és egy fehér schlafrokban oda ülök s bámulom a sok piszkos targoncásokat. „Hogy ő bizony örömestebb nézte a komáromi várban a katonákat exercirozni. Aztán már a kezdete se jó! Mióta ebben a Pozsonyban vagyunk, oly

türelmetlen vagyok, meg már szólnia se szabad" stb. Végre tíz óra felé jön Kilényi negyed-magával. Törüli homlokáról az izzadtságot: hogy mi borzasztó sok bajuk volt nekik, míg eligazítottak mindent az illetőkkel; aztán mi nehezen találtak szállásokat s némely részének még most sincs. Mondám: „meghiszem bizony, hogy igen sok bajuk lehetett. Tegnaptól óta itt lógok egyedül és egyetlen árva szócskát se tudok senkihez intézni: hogy valami eligazítani valóm nincsen-e? Igen gondos igazgatóm van, mondhatom. Sokat törődik helyzetem elrendezésével." Kérte aztán bocsánatomat, mindenik igen nagyon. Hogy kipakkolásaikkal mennyi bajaik voltak!... S mindenik ajánlotta szolgálatát: hogy találtak az én számomra is jó szállást. „Köszönöm, mondám, itt maradok ezen utcai szobában. Innen nem megyek sehova." „Oh! - mondja Kilényi - ez igen drága lesz." „Az már az én gondom, mondám, hanem most már mondják meg: mi lesz az első játék és mikor?" „A mibe tetszik föllépni... és holnap próbát tartunk s holnapután lesz az első előadás." „Jól van" - mondám. - Választottunk egy játékot, de bizonyosan nem tudom már melyiket? Mondja Szentpétery: „majd mindjárt elhozom a szerepet." „Köszönöm - mondám. - Majd legyen oly jó, Vásárhelyi úr, ha ideje engedi, hozza el maga, mert még egyéb szívességre is megkérem." „Szívesen" - mondá s azzal mentek. Még többféle dolgokról is beszélgeténk és végezénk. „De rögtön jőjjön vissza, Vásárhelyi úr." „Tüstént itt leszek." Most már hamar öltözködtem. Az időt szerettem volna odább tolni. Ah! mint szerettem azon ifjút!... Végre elérkezett Vásárhelyi a szereppel. „*Édes Vásárhelyi!* egy nagy kérésem van. Megteszi-e?" „Mindent, csak tessék velem parancsolni." „Legyen oly szives, menjen el Prónay Albert báró szállására; itt-meg itt lakik, ebben az utcában, ezen szám alatt... s odaadom leírva a számot. De be ne menjen a báróhoz, hanem hivassa ki a nevelőt: Prepelitzai Sámuel urat és csak annyit mondjon maga neki, hogy tiszteltetem, itt vagyok." Elment. De míg én ezt eléterjesztem emberemnek, különösnek tetszett előttem, hogy igen elkomorodott, ki máskor oly vidám arccal teljesítette minden megbízásomat. De ez a kis észrevételem nem sokat nyugtalanított. Csak mentől tovább haladt az idő, annál hangosabban hallhatólag dobogott szivem, vártában... Férfilépteket hallék, egy kínos óra eltölte után: most ő jön. Nem az ablakhoz, de az ajtóhoz álltam s belép... de nem ő, hanem Vásárhelyi. Mondám: „no?" „Senki se tud a háznál semmit róluk. Volt ott szállva két ifjú, de azok elutaztak: ők nem tudják hova?"

Szívem dobogása egyszerre elmult, megállott minden erem ütése. Ezért az egy pillanatnyi szó meghallásáért sóvárogtam évektől óta, hogy azt kimondani halljam: „ő nincs itt!" Hol lehet hát? Mi történt, hogy itt nincs? Vagy nem szeret többé? Én hogyan őrzöttem szívemet, minden idegen kép befogadásától! Mennyi küzdelmet kiálltam, hogy érdemes maradhassak őt magaménak nevezhetni majdan, ha ismét látjuk egymást! És ő nincs itt! Meg voltam hűlve. „Jól van édes Vásárhelyi úr. Köszönöm. Most nincs egyébre szükségem." Fölhivatom a kellnert: „mondja meg, mennyiért adnák ki egy hónapra ezt az első szobát?" „Nem tudom, de ezt nem szokták kiadni havonként, mert szálló vendégek számára szükség föntartani. Azonban, ha az úr akarja..." „Küldje föl az urat." Följött az úr. Míg följött, azalatt meggondoltam: minek is volna nekem már az utcára szóló szoba! Hiszen ő nincs itt. Aztán majd csak mindég ott ülnék és nem dolgoznám semmit; aztán meg nagyon drága is lenne. Most már volt időm: jobban meggondolni mindent. „Fogadós úr! mondám, ahogy belépett, ha a tornácra szóló ablakokkal van egy csinos, tiszta szobája, itt szeretnék maradni szálláson, ha nem kérne sokat egy hónapra." „Nekem ugyan a vendégek számára kell a szobákat föntartani, de ezért segíthetünk rajta. Itt fog a Tettes Asszony kosztozni?" „Igen" - mondám... Megegyeztünk s a tornácon lévő szobába beköltöztem. Rendbe szedtem mindent. Kipakkoltam, de nem, mint máskor, hangosan dudolgatva kedves házi, apró dalaimat. Hidegen raktam egy ruhát a másik után s szemeim szüntelen nedvesültek. Kész voltam mindennel. Másnap reggel próbára mentem, de szemeim szüntelen szétkalandoztak, hogy hátha mégis ott találna lenni. *Szentpétery*, ki próbára vezetett, szüntelen kérdezte: „Ugyan, kit keresnek szemei oly szorgalommal?" Mondom: „a házakat nézem..." Előadtuk a játékot; tölt színház volt és zajos tetszéssel.

Az egész társaságot igen megszerették. Másnap nem játszottunk; készültünk a jövő darabra. Én elővettem öltözékemet s diszítettem szalagokkal. Az ablakhoz ültem: ott állt egy kis varróasztal, ott varrtam. A kapu alatt szörnyü lármával dübörgöttek be kocsik, ha valami utasok behajtattak. Már többször is fölpillantottam munkámról, mikor ily zörgés volt; már szintúgy közömbös lett előttem, ámbár eleintén háborgatott. Most is berobog egy fölpakkolt úti hintó. Egy pillanatra föltekintettem s ismét varrtam. A cérnám kifogyott a tőből s amint be akarom húzni a cérnát a tőbe, az ablakhoz fordultam: lenézek s látom, hogy a kocsi túlsó oldalán egy igen sápadt, halvány, fiatal úr áll a lovak oldalánál s tekintete egyenesen reám van szegezve. Én is hirtelen elkapom fejemet s munkámra hajolva, tovább varrtam, mellette gondolám: még se jó volt nekem itt a tornácon ezt a szobát kivenni, majd ki leszek téve az ilyen kandiságoknak s még majd ide be is nyitnak! Még ki se gondoltam jól az utolsó szót: kopognak. Nem szólok... úgy meg voltam lepve. De nyílik az ajtó s én poziturába teszem magam, hogy miként fogom e szemtelent elutasítani! De megáll az ajtóban ezen vereses bajuszú ifjú s már az ajtó sebes föltárásánál valami különös hang zendült meg szívemben, mely hirtelen elnémította haragos kitörésemet. A fiatal ember csak ott állt a nyilt ajtó között, kezében tartván az ajtó kilincsét, rám szegezve mosolygó szemeit: „Róza!”... kiáltá a kedves, ismeretes hang, a boldog időkből. Elsikoltottam magamat s már keblére rántott szokott régi módjával. „Rózám! mi ez? Hát nem ismersz?” kérdé csodálkozva. „Samum!”... s nem szóltunk egy szót se sokáig. „Rejtsd ide kedves fejedet keblemre régi szokásként, hadd csókoljam hajadat.” „S itt fürteimet, ezek mondják, hogy még enyém vagy.” „De jer, üljünk le, nem állhatok. Ma keltem föl három hónapi veszélyes betegségemből. Még nem lett volna szabad fölkelnem, de hogy állhattam volna meg, tudván, hogy itt vagy!” Mondom: „hát nem azon kocsin jöttél, a mely most jött be?” „Nem, ez utaskocsi.” „Hát te hol voltál?” kérdém. „Otthon feküdtem mostanig. Reggel egész órákig ott mulatott az orvosunk s hogy mondtam, hogy föl akarok kelni, nem engedte meg; legalább még egy hétig ne engedje meg a báró, hogy fölkeljek, mondá, midőn erővel föl akartam kelni reggel. Ez így történt.” A báró tegnap sétálni volt és látta a színháznál a mozgást. Oda megy, színlapot lát. Ott kért egyet. Haza hozza és mondja: Öregem, (mert hogy Samu is oly idős volt, mint a növendéke, mindegyik huszonnégy év körül, hát a báró mindig így hivta). Öregem, mondja, receptet hoztam magának. Beveszi-e? Ettől mindjárt meggyógyul. Hagyjon békét Albert azzal a sok rossz gyomorrontóval, eléggé gyötör ez az orvos. De a báró szétnyitja a színlapot. Amint elolvasta: no doktor, mondja, üresen találod te az én ágyamat s mindjárt akart volna fölkelni és jönni, de nem birt öltözködni. Délig csak járkált a szobában. A báró nem akarta ereszteni, hogy recidiváz; de nem lehetett őt tartani. A báró kitudta ismeretségünket, végre engedett, de csak arra kérte, hogy legalább délutánig ne menjen ki és egy kissé erősítse magát. Így sült ki aztán viszontkérdezősködések által, hogy bizonyosan nem volt ott *Vásárhelyi*. Minthogy oly bizalmasan megbíztam mindenekben, hát tán azon érdekből volt oly szolgálatkész, hogy talán egykor megnyerheti hajlandóságomat és hogy most földerült előtte, mit a felhő rejtett, fölboszankodva, így kivánta magát regreszirozni! Többet soha se biztam reá semmi ügyemet, de még szemrehányást se tettem neki érte, hogy oly kínos órákat szerzett nekem... úgy megvetettem és egészen ignoráltam őt.

Így van az! Még akkor fiatal lelkem nem sokat csalódott az emberekben s mindent úgy hittem, mikép mutatták magukat az emberek, mindenikben, minden érdek nélküli jószívűséget hittem, ha úgy mutatták magukat. De bezzeg midőn a sors, sokféle nemű és jellemű emberek tömkelegébe sodort és helyzetem és állásom szükséges volta soknemű öszveköttetésekbe bonyolitott, akkor volt alkalmam, érettebb észszel, tapasztalások által megtanulni, hogy a sima szavak és kősziklára épített barátsági erősítéseket egy kis zordon szellő fuvalma is elhordta. És én oly szerencsétlen, könnyenhivő teremtés voltam, hogy csalódások után is, ismét tudtam hinni s bízni az emberekben... Óh de elég a kellemetlenről... Hogy is jut most eszembe, mikor oly véghetetlen boldog vagyok... s hiszen azok később történt dolgok!

Most boldogok voltunk. Minden azalatt történt dolgokat elbeszéltünk egymásnak. Most szabadon sétálhattunk egymással, nem kellett félni. Én tökéletesen el voltam határozva, soha többé *Déryvel* ki nem békülni. De még nem múlt el az általam határozott „tíz év" s lelkem barátja egy kissé igen is kegyetlen állandóságú kőszobornak szidalmazott. „Te kis baksi, mondá, hiszen így csak nem tarthat örökké?" Ekkor levettem nyakamról kis keszkenőmet, mit ő nagyon szeretett mindig a régibb időkben is, (amit viseltem a nyakamon) össze-vissza csókolni, és szeme előtt hadanásztam vele. „Mit csinálsz, kérdé most?" A „tücsköket hajtom el fejedből" felelém. S ilyen gyerekjátékokkal töltöttük el időnket s végre én mondám: „de mi változást találok arcodon? Sápadtságod betegségedből származott, de hogy meg nem ismertelek tégedet, ki világom vagy?" „Nem veszed észre? Bajuszom van, és akkor még nem volt, midőn elváltunk." „Igaz biz az" kacagék. „De engemet meg nem ismerni, szólt ő, ez méltán kétkedést támaszthatna bennem szívvonzalmadban. De óh nem, nem. Szemeid még ugyanazok, most is úgy nézel te reám tiszta lelkületeddel." „De te, te, Samum! te annyi sok szépeket láttál... és én..." „Oh ne félj Rózám. Igaz, sok rózsák között vándoroltam, sok szépeket láttam, de Rózámat sehol se találtam. S ezt mind neked köszönhetem, drága Rózám, hogy akkor, hogy első fiatal érzésem a te ártatlan, tiszta kebledre vezetett legelőbbszer, ez tartott vissza a sikamlós úton a bukástól. Tőled tanultam a tiszta szerelemben üdvöt találni; mert ha valami kitanult, kacér nő körébe dobott volna rossz angyalom, veszve lettem volna. Oh te nem is tudod Rózám, mennyit köszönhet neked a te Samud, mind az emberek becsülésében, mind a magam öntudatom érzetében. Ne is félj Rózám! a mig éppen ilyen kis aranyhaju Tündér Ilonát nem találok, mint te vagy (de megkívánom, hogy szeplős is legyen... az már engedelmes is lehetne) azt tudnám szeretni!" „Mondom csak nem tartasz most is veres hajúnak? Ezt rossz néven veszem. Ni hiszen már hogy barnul a hajam." „Nem, nem, - civódott ő - hiszen akkor nem volnál az én Rózám, a kit úgy szerettem, a milyen volt s úgy szeretem most is, mint akkor s szeretni fogom mindég." Igy s csak igy enyelegtük el az időt mindég s mily boldogok voltunk s mi jól igyekeztem játszani, énekelni! Mint dicsért, hogy már oly sokra mentem. Hogy bámult: mi routin ömlik el rajtam... hogy hol vettem azt? „Mondom mindent a gondolkozva tanulás és sok tapasztalásból..." Mint örült neki. Tanácsolta: olvassam a külországi nagy művésznők életrajzát, bírálatokat; abból okulni fogok. Oh! ő értelmes és minden ember előtt kedves és tisztelt férfi és kedves társalgásu fiatal ember volt. Hiszen, hogy is bízták volna reá, egy oly hasonkoru ifju bárónak a nevelését másként. Mindenfelé, mint jeles tehetségü fiatal ember volt ő elismerve. Ő írt is kevés ideig, de vissza-vonta magát. Föl is szólították akkoriban, nem tudom melyik *Aurorában*, s hogy miért vonult vissza s szép üdvözlettel dicsőitették.

Egyszer megkért engem, hadd ismertessen meg egy igen szép eszü fiatal emberrel, ki neki legjobb s bizalmas barátja: *Igaz Sámuellel*. Nagyon szívesen elfogadtam, mint az ő általa ajánlott jó barátot. Sok élvezetet nyujtott nekem e két ifju kedves társalgása és kedélyes enyelgéseik. Egyszer, mikor már közeledni kezdett elmenetelünk ideje, s már beköszöntöttek némely bús órák vidám társalgásunk közé, elkezdi *Igaz Sámuel*: „Tudod mit, barátom, hogy örökítve legyen köztünk Róza neve s csak mi fogjuk tudni, hogy mit jelent az s mégis minden emlegetni fogja." Kérdjük: „mi, mi, mi lesz az?" Ő mindig csúfolta Samu urat, hogy „*Hochroth*" bajúsza van. De az pedig nem volt igaz, hanem egy kissé vörös volt. S azt mondja Samum: „Semmi! azért mégis megcsókolja Rózám." Én egy kissé elpirultam ugyan egy idegen előtt, de mégis megcsókoltam. „No lássátok, ott vagyok a hol akartam - mondá - ezt holnap az egész publikum megtudja." Minthogy *Igaz Samu* megkért, hogy legyek neki is igaz barátja s ő nekem szenteli lovagias szolgálatát, így mindig valóságos jó barátom volt s bizalmasan társalogtunk, mint Samum barátjával. „Ma nem szólok, de holnap bizonyságát hozom." Másnap eljön s hoz egy stanicli cukrászsüteményt, kiborítja az asztalra s mondom: „de gyönyörü apró valami s mily gyönyörüen van latirozva (?) ez a vörös cukor a rózsa-színnel? Mi szépen illik a fehér cukorhabon ez a kis koszorú?" Ott néztük s egyet kóstolok.

Fölséges rózsaillatú! „Oh de finom” - mondám. „No látjátok, - mondja - itt a világos titok. Ma minden ember *Rosa-Pusedln mit Hochroth vermischt* fog kiáltani a cukrásznál. A te bajúszod Samu vörös, a rózsaszínt jelenti, Róza, a kerek kis sütemény, a Róza csókja a bajúszodra s itt egy egész kis történet titkos világossága, miről senki se tud semmit, csak mi hárman.” „Mondom, de hogy?” „Mondja: elmenteni a cukrászhoz s mondom, csináljon egy jó csomó ilyen, meg ilyen süteményt, de legyen igen finom és ízletes rózsa-illattal és a tészta belsejében legyen finom ízű szirop-tőtelék s midőn vendégei jönnek, mondja nekik: Befehlen Sie Rosa-Pusedln mit Hochroth vermischt... neue Erfindung, és meglássa az úr, nem győzi sütögetni a sok csókokat.”... De ez mind németül folyt, mert az akkori időben csak a magyar urak, azok is csak gyéren beszéltek magyarul. „Oh, oh! mond a cukrász: das kennt man schon. Ezalatt megint valami pajzánság vagy fogadás rejlik. No de legyen meg az úr akaratja...” S így jöttek hírbe a Rózsapuszedlik... Ilyen ártatlan gyermekes enyelgésekkel teltek el napjaink s boldogok voltunk. Samu le se feküdt többé, egészen jobban lett; csakhogy gyenge volt, minthogy forró lázban feküdt. Az orvosa azt mondta neki: hogy meg van háborodva, hogy fölkelt. Ujra ágyba akarta őt kötni, de Samu kilenc óra előtt már hegyen-völgyön túl volt, hozzám jött s kisért föl a próbákra.

De valamint minden kezdetnek végének is kell lenni: igy az én boldogságomnak is. Eljött az idő, mely úgyis oly rövidre volt szabva. Mindég igen szép publikum volt, szerették a társaságot; de *Kilényinek* már előre ki voltak utazási tervei számítva s nem lehetett őt attól elmozdítani. Kérlelhetetlen volt s azt tartotta, akkor kell elutazni, mikor legjobban jár a közönség színházba, úgy sohase únják meg a társaságot s nem jön bukásba.

Elmentünk hát. Ismét azon bánatos szívvel váltunk, egy bizonytalan jövőre, hogy mikor és hol fogjuk egymást látni? Ők ugyan a báróval nemsokára *Pestre* mennek s állandóul ott fognak maradni. De én? Hol fogok én megállni végtére, vagy közel lehessek hozzá? Hogy legalább néha láthassam?... De menni kellett... Isten veled szeretett barátom!...

Oh! ne itéljen meg engem a világ, hogy ily hosszasan mulattam leírásommal e kedves körben, mi engem boldogított. Annak olvasása unalmas lehet a hideg olvasónak, de úgyis oly parányi ideig élveztem a szeretet szent érzelmeit barátom körében, oly rövid időt nyújtott annyi évig tartó távollételért s vágyadó küzdelmimért, hogy újra panaszra kelle fakadnom a sors ellen...

X.

Szombathelyen és Kőszegben 1820-ban. - Az öreg urak elragadtatása. - Táncmulatság. - Mátyás király címszerepe. - Éjjeli ováció és fáklyás zene. - A fehér papok. - Kóborlás mindenfelé. - Hogyan keletkezik a hátrálék. - Utazás Bécsbe. - Különös utazás. - Első benyomások. - Az udvarias testőr. - A Burgszínházban. - Egy másik színházban. - A testőr elvezet a császári palotába. - Mi szépet látni ott? - Egy jelenet a vendéglőben. - A zsibvásár portékái. - A Zauberflöte előadása. - Sétakocsizás a hamuszin bárkában. - A mi körülöttünk történt. - A hamuszin bárkát kicsufolják. Ferencz császár üdvözlése. - Az udvarias viszonzás. - Még egy színházban. - A megmosott bárka és utazás hazafelé Komáromba.

Indult már most *Kilényi* a társasággal, hegyen-völgyön, keresztül-kasul egész nyáron által, mint a forgószél, midőn fölsodorja az utcai port s magával ragadja, oly sietve, legelőbbszer *Szombathelyre*,[25] mert már ott megkezdődött valami nagyszerü gyűlés, hol tömérdek urak, főispánok, alispánok s Isten tudja miféle nagy urak voltak még. De oly zajos várost még én nem láttam, mióta *Pestről* kivándoroltunk s az nekem nagyon jól tetszett. Midőn egy jó ideig mulattunk már (a színház tulajdonképpen egy nagy terem, színházzá alakítva, de mindig zsúfolva volt) szaporodott a társaság több igen jó, új tagokkal, úgy, hogy az a terem, ha mindennap játsztunk volna is, nem tarthatta volna ki a társaságot. De *Kilényi* jó speculáns volt, elosztotta a társaságot. Kivette *Kőszegen* a bálszállát, színpadot épített oda is és ha ma oda küldte az operát, *Szombathelyen* játszotta a másik részszel a drámát, néző- és vígjátékokat. Sokszor, ha *Kőszegen* vége volt a játéknak, vacsoráltam egy kicsit s már ültem föl a szekérre, s menni kellett éjjel, minthogy a másnap adandó dráma vagy színdarabban ismét első szerepem volt, mit nekem kellett eljátszani és hogy a próbán már otthon legyek *Szombathelyen* s hogy a játékra elkészülhessek. És ez így ment egész ottmulatásunk alatt. A színészek többnyire a nagy fogadóban voltak szállásolva, minthogy igen sok szoba volt s én is ott laktam. Szemben a fogadóval volt a fehér papok épülete. Némelyike azoknak is járta a színházat. Azon érdemes, nagy hívatalt viselő öreg urak pontosan mindig ott voltak a színházban. Néha az opera is ott játszott, *Kőszegre* pedig átment a dráma. A kőszegi németeknek csak jobban tetszettek a daljátékok, mert a színdarabokat nem igen értették. Nem is igen döntötték ki a ház oldalát. *Szombathelyen* adtuk egyszer *Szasszen Juliusz* c. drámát. Azon darab oly véghetetlen tetszésben részesült általánosan, hogy szörnyü zajos tapsok közt kiáltozta a közönség: holnap újra Szasszen Juliuszt! Elő is adtuk, de nem másnap, mert játék után nekem már megint menni kellett *Kőszegre*; de visszajövén, pár nap mulva ismételtük. Azon öreg urak úgy el voltak ragadtatva, hogy játék után beküldték hozzám az ifjabbakat, hogy kérjenek föl, miszerint egy kis barátságos vacsorára menjek be hozzájuk. Az elsőbb színészek *Kilényivel* együtt is mind ott voltak, a kik részt vettek azon játékban. Eleinte nem akartam menni, mert megvallom, fáradt voltam a sok éjjeli utazástól, de mennem kellett. Már a cigánybanda ott húzta az étterem ajtajában. Nagyszerűleg vacsoráltunk, mert már előre meg volt rendelve. Folyt a sok puncs és champagnei a férfiak között. Vacsora után mondják aztán az urak: „no édes *Déryné* asszony, maga minket megríkatott, mi magát megtáncoltatjuk." Az ifjúság is ott volt, de azok egész visszatartózkodással tartották magukat elnökeik jelenlétében. De az alispán velem nyitotta meg a táncot, s miután elvégeztük, mondja: „no fiúk, mi öregek elmegyünk nyugalomra, táncoljanak, mulassanak a meddig tetszik, de szépen, aztán módjával." Bizony táncoltunk mi majd reggelig. Képzelem, hogy szidtak bennünket a szegény papok. Nem alhattak a visító klarinét hamis hangjaitól és a cincogó primástól. Még akkor nem voltak kottista cigányok; de mi azért nem jöttünk ki a taktusból és róttuk szinte reggelig. De

[25] Déryné Szombathelyen első ízben 1819. szeptemberben, másodízben 1820. májusban volt. Melyik évet érti, nem tudjuk eldönteni. A tudositó úgy ír róla, mint „a szíveket bájolva lágyító Déryné."

én másnap csakugyan bágyadoztam s nem adhattuk Mátyás király dalművet, mely ki volt tűzve... de előadtuk harmadnapra. Mátyás még itt fiatal, tán 16 éves s azt mindig nekem kellett játszani, mert egy se volt sehol olyan ifjú színész, a ki énekelni tudott volna. Már elvégeztük a játékot, vacsoráltam s le is feküdtem. Én este az ágyban szoktam szerepeimet átolvasgatni, midőn már megtanultam, hogy jobban fejemben maradjon, vagy még észrevételeket tegyek a helyesebb szósulyozás tekintetéből. Egyszer csak hallok távolról muzsikát, lármát, éljen-kiáltozást, ezer torokból. Utcára volt a szobám ablaka, én hirtelen eloltom a gyertyát, hogyha erre mennek, ne lássák, hogy nálam még világ van. De megállnak ablakom alatt (én fönt laktam az emeleten) s kiáltják: „*jöjjön le Déryné, éljen! jöjjön le Déryné, Mátyás éljen!*... kiáltották szélesen, *éljen Déryné Mátyás! jöjjön le!*" és elkezdték a falakat verni és a champagneis üvegeket a ház falához csapkodni, hogy csak úgy csörömpöltek az üvegek a kövezetre le. Én megijedtem s ámbár a sok fáklya nagy világosságot terjesztett s én az ablak redői közül kikukucskáltam, hogy ugyan a tegnapi vendégek közül ott van-e valamelyik, de a rettegésnek miatta senkit se ismertem meg, hanem láttam, hogy két egyén egy nagy karosszéket tart a vállán. A kiáltozások e közben is mindig szünet nélkül folytak. Engem halálos félelem fogott el. Gondolám, talán jobb lesz, ha gyertyát gyujtok. Fölvettem hamar fehér pongyolámat, meggyujtottam a gyertyát s kinyitottam az ablakot... s ismét *éljen, éljen, jőjjön le Déryné Mátyás! meghordozzuk a városban, Déryné Mátyás!* „Én uram Istenem, őrizz meg! - gondolám - ha fölültetnek arra a székre, majd elkezdenek velem táncolni, leejtenek, összevissza taposnak rajtam s fejem is betörik." *Jőjjön le! üljön ide! Éljen Mátyás Déryné!* Bátorságot vettem, kihajlottam az ablakon félig, hogy beszélni akarok. Halljuk! Halljuk! Mondám: „Mélyen meg vagyok hatva e nagy megtiszteltetés által. Hálámat nem tudom szavakban kifejezni. De bocsánatot kérek, igen beteg vagyok, orvossággal élek, az ágyból se szabad lett volna fölkelnem"... De egy kis zúgás volt, egy kis csendesebb éljen. „Nohát gyerünk be!" „Jaj! mondám a szobaleányomnak, ide jönnek." „Hiszen csak nem bomlottak meg" mondja... De nem! Bementek a fogadóba. A mint a fehér papok meghallották a Mátyás-kiáltást, már akkor minden ablakaik tele voltak fejekkel s minden ablakban gyertya égett s hallatszott az ablakból néha-néha az ő éljen-kiáltásuk is. Hej, de szerettek volna lemenni s a vidám társaság közé elegyedni! Volt nekem ott szép éjszakám! Egész reggelig muzsikáltak...

Mondá aztán a fogadósné, hogy éjjel mindenünnen öszve kellett nekik hordani, a mennyi champagneit csak kaptak: majd száz üvegre menőt, azzal együtt, a mit már azelőtt megittak és a falhoz csapkodtak. És bosszúságukban, hogy le nem mentem, ezt, a mit a fogadóssal hozattak, mind a falhoz csapták. Olyan volt a szoba, hogy csak folyt a champagnei, mint a viz! Még sokáig *Szombathelyen* játszottunk, de *Kőszegre* nem soká jártunk, melynek én igen megörültem. Nem volt mindig publikum s én valóban már igen meg is untam.

Már most elutazván *Szombathelyről*, vitte *Kilényi* a társaságot mindenfelé, de arra már nem emlékszem: mi rendszerrel, csakhogy egész nyáron, mindenfelé utaztunk. Voltunk Vasvármegyében, aztán *Zala-Egerszegben*, *Aradon*, *Pécskán*,[26] Nagy-Győrben. Mindenütt nagy tetszéssel fogadták a társaságot, kivált *Nagy-Győrben* igen szerették az operákat. Már ott akkor is igen értelmes, műértő publikum járta a szinházat. Operáink jól betanulva, s nagyon összevágólag, precizióval adattak. A téli idényre ismét igéret szerént *Komáromba* igyekezett a társaság.

De már most egy kis baj volt: nekem kitelt a szerződésem ideje s engem *Miskolcra* hívtak vissza s én el akartam menni, de *Kilényi* rimánkodott, hogy csak maradjak, legalább a téli saisonra *Komáromban*, mert oda nélkülem már nem mehetett vissza. De részemről is volt egy kis meggondolni valóm, a mi hátráltatott rögtöni elutazásomban: *Kilényinél* előlegezve

[26] Déryné 1822-ben volt első izben Aradon. Pécska azt hiszem tollhiba Pécs helyett, hol 1822-ben tényleg játszott. Győrött viszont 1820 tavaszán volt.

voltam sokkal. Azelőtt én sohase voltam adós, nem vásároltam többet, csak a mennyit ki tudtam mindjárt fizetni. De most, észre se vettem, hogy miként sodródtam oly hirtelen egypár százra menő előlegezésbe. Csak ha szükségem volt színpadra valami újat készítenem s mondám: „no most nekem ismét ez, meg ez kell erre az új játékra, de sokba kerül és nincs pénzem."... „Tessék parancsolni, azonnal szolgálok, a mennyi kell." „No jó! hát adjon *Kilényi úr*!".,. Azonnal siettem a boltba s megvolt a nagy vásárlás s néha még többre is ment, mint szándékom volt. Ha megláttam valami szépet: óh, ez szép volna színpadra! „Tessék elvinni" mondák a kereskedők, akárhol voltunk. „Jaj! de már nincs pénzem arra." „Semmi; megkapjuk..." S ez volt életemben a legfőbb hibám. Mikor aztán jött a jutalomjátékom, másnap, harmadnap, már nem volt belőle egy forintom is. Néha azután az előlegezés is mind nagyobbra növekedett, de én azt akkor nem vettem észre s nem gondoltam meg, hogy ez mind onnan származik, hogy oly sokféle genreszerepet játszom, melyhez különbféle jellemzetü öltözékek szükségeltetnek. Mert ha nem voltam úgy öltözve, mint kivántatott, már kedvetlen voltam s nem tudtam kedvvel játszani szerepeimet. Mindig azon gondolkoztam: no, most a publikum engemet megróv... s így jól belekeveredtem az adósságokba. De azt se vettem észre, hogy *Kilényi* mi okból oly kész kölcsönöző számomra, midőn ő oly szüken és nehezen előlegezett a többinek. Később magyarázták meg, hogy bizony azért, hogy ne mondhassak föl oly könnyen!

Rimánkodott tehát *Kilényi*, de a társaság is, hogy csak ne menjek el. „Jól van - mondám - maradok, két föltétel alatt, Az egyik az, hogy beleírjuk a szerződésbe a hat heti fölmondást, ha éppen szükségeltetik elmenetelem. A másik az, hogy ha közelebb megyünk *Bécshez*, Kilényi engemet egy pár napra fölviszen *Bécsbe* a maga költségén." „Jól van - mondá *Kilényi* - szívesen megteszem"... és így megvolt az egyezség, megvolt a szerződés egy évre ismét. De mielőtt *Komáromba* ideje lett volna menni, igen szép meleg idők jártak s fölvitte *Kilényi* a társaságot *Sopronba* néhány előadásra. Igérte, hogy onnan Bécsbe fölviszen.

Ő még mindig *Ecsedi Jozefával* lakott, kit tőlünk elvitt magával *Ujhelyből*. Összebeszéltünk, hogy ő is jön, *Bécset* szeretné ő is látni. *Vásárhelyi* is hozzánk csatlakozott s így négyen fölkészültünk az elmenetelre. Kérdem *Kilényit*: „Van-e már alkalmatosság fogadva?" „Igen - felelé; igen csinos echós szekér, szépen elférünk négyen." „Micsoda - fölkiálték - engem parasztgyékényes szekeren akar *Bécsbe* vinni? Én nem megyek." „De kedves T. asszony, nekem nincs hintóm. Hol vegyek?" „Nekem mindegy akárhol. Én parasztszekéren nem megyek. Kerítsen valahol, béreljen ki." Mit tudott mit tenni, keríttetett hintót. Midőn az ócska kinézésü hintó az ajtóm eleibe állott másnap, örömömben, hogy én *Bécsbe* megyek s majd látok nagy művésznőket s tanulhatok, meg se gondoltam, hogy négy-öt nap alatt nem is juthatok el annyi sokféle színházba... mondom, meg se néztem jól az ócska bárkát, csak annyit jegyeztem meg pakkolás közben, míg a bőrösládát fölkötötték a bakra: „de szép hamuszín ez a fekete bőr"... „Hja! nem kaptunk mást" felelé *Kilényi*. „Még az is köszönet, ez is elégbe fog kerülni!" Mert *Kilényi* különben igen szűkmarku volt és hogy meg ne haragítsam, nem is néztem többé a hintóra.

Elindultunk egy buta paraszt kocsissal, az ő lovaival, s el lehet képzelni, milyen kopott lószerszámmal! Én ezekről mind az úton tettem megjegyzéseimet, mert csak akkor tüntek föl előttem, midőn már a kocsiba ültem kipihenve. Én kisatirizálva, félig egy kissé mérgelődve, hogy már a fösvénységnek miatta szebb utazást nem keresett, azok, engem bosszantva: de Bécsben leszünk... mondák! No de azért csak mentünk s oda értünk. Alig hagytunk el egynehány házat, megpillant *Kilényi* egy fogadót „Bárány" cimmel. Mondja *Kilényi*: „ide hajtson kend be". „Mondom, hát a külvárosba szállunk?" „Biz' oda! Ki győzné költséggel a nagyszerű fogadókat?" No, nem szóltam; gondolám igaza van, de azt nem is sejtettem, hogy mindentől, mit én látni akartam, oly roppant messzeségbe szálltunk. De mondám, legalább utcára nyittasson szobát, hogy legalább onnan is élvezhessünk. „Ha kapunk" mondá *Kilényi*...

Beszálltunk egy elsőemeleti utcai szobába, mely jó nagyocska volt s mind a négyen... ugyanabba a szobába! Mit tudtam tenni? *Kilényi* nem fogadott két szobát. Ebédután elmentünk járkálni, bámulni. Én mondám: „bizony én nem találok itt semmi bámulni valót. Nekem az én kedves Pestem sokkal jobban tetszik, mint ezek a sötét fekete, magas házak. Itt minden oly barátságtalan, Pesten pedig oly világos, derült." Egyszer csak megszólít magyar nyelven egy szép, csinos, magas termetű katonatiszt. Láttam, hogy valamiféle katona, de olyan öltözetűt én még nem láttam. „Alásszolgájuk!" Fogadtuk. „Uraim! maguk magyarországiak?" „Igen. Színészek vagyunk s fölrándultunk egy kissé körűlnézni, hogy mondhassuk: mi is voltunk Bécsben." „Hát sohase voltak Bécsben?" „Nem" „No úgy bajos lenne mindenüvé bejutni, a hol látni való van. Én Leibgardista vagyok, az udvar nincs itt s jelenben nem vagyok szolgálaton. Örülni fogok, ha mint idegeneknek s földieimnek szolgálhatok. Én mindenüvé elvezetem s minden látni méltót megmutatok." Mi megköszöntük s nagyon szívesen elfogadtuk e szíves ajánlatot. „Hol szállásolnak az urak?" „*A Báránykában*." „Holnap kilenc órakor ott leszek s elvezetem önöket." Úgy is volt. Este legelőbbszer mentünk a *Burgszínházba*. Csak egyes egyedül az öreg *Schrődernének* a neve jut eszembe,[27] ki Stuart Máriában Erzsébetet játsza, a többiek nevét elfelejtettem. Azt nem az én tollamra bizták, hogy az előadásról szóljak, csak annyit, hogy mi csendes méltósággal ment az a darab végig! Már 12 óra volt éjfélkor és még csak a harmadik fölvonásnál voltak. Mária fölségesen játszott! *Kilényi* minduntalan az óráját nézte. Egyszer csak fölkerekedett, gyerünk, mondá! Most még más színházba mentünk. Csak azért, mondá *Kilényi*, hogy

mindenikbe eljuthassunk. Arra nem emlékszem már, hogy mi neve volt annak, a hová mentünk; de ott a Burgban mondotta egy mellettünk ülő német, hogy ott ugyan egy négyfelvonásos vígjáték is volt, és most alkalmasint jókor megyünk a balletre. Engemet a csuda fogott el és valóban, még tartott a ballet. És én falusi, hogy szégyeltem magamat minden a féle lábföllebbentéseknél! De mint megrémültem, midőn mindazon csodaszépségü, csupa szellemeknek látszó attitudeökben sorakozván, egyszerre az egész színpaddal röpültek föl a levegőbe. Én azt gondoltam, hogy én szédültem el s eljajdultam. Úgy kapaszkodtam a mellettem ülő *Ecsedi Jozefába*.

Másnap eljött értünk vezetőnk, pontban 9 órakor, de szerencséjére, mert mi már készen vártuk s mondtuk róla megjegyzéseinket: hogy valami kalandor lehet, vagy pedig egy kis juxot akart magának csinálni s minket elbolondítani s jót nevetni, hogy ott várjuk s ő el nem jő. S ezt mindazon nyugtalanság okozta, hogy már szerettünk volna menni. De megszégyenültünk, mert még ezután ütötte el a 9 órát s ő már bekopogtatott. Elmentünk legelőbbszer a *Burgba* a császári lakot nézni. Ott vezetőm egy öreg, plundrás, copfos-parókás némettel beszélt s az a legnagyobb udvariassággal mutatott a kezével a nagy üvegajtókra, melyek mind nyitva állottak. Mentünk be. Jaj Istenem! Azok a termek! Legelőbbszer azon szárnyba mentünk, hol *Mária Terézia* lakott. De mielőtt az ő hálószobájába értünk volna, három termen kellett keresztül menni. A legelső, már nem jut eszembe, milyen színű volt. Azután mentünk a másodikba: ott az egész fal mind zöld bársonnyal volt behúzva, gazdagon aranynyal himezve. Onnan a harmadikba: tiszta fehér, nehéz atlaszszal bevonva a falak, aranynyal himezve. Az már tündéri volt! Onnan mentünk be azon hálószobába, melyben még most is, (miként mondták) érintetlen úgy hagyták azon ágyat, melyben hált, mint a hogy kilépett belőle. A veres bársonypaplan aranynyal volt himezve, és fehér atlaszszal bélelve és a paplan egyik szeglete a deszkázatra volt lehullva. Mondom: miért nem teszik ezt föl? Mondja a német: nem szabad, úgy kell annak maradnia, mint a hogy kilépett Ő Felsége az ágyból. Ez a szoba is

[27] Schröder Zsófiát érti, ki 1815-től 1829-ig volt a Burghoz szerződtetve. Szül. 1781-ben, meghalt 1868-ban. Ez utazás 1820 augusztus v. szept. havában történhetett, mert 1821-ben Déryné nincs Kilényivel, hanem Székesfejérvárra szerződik.

mind egészen veres bársonnyal bevonva, mind aranynyal hímezve... Mentünk vissza a másik szárnyába. Ott már, éppen nem jut eszembe, hogy mi színűek voltak a termek: csakhogy ott asztalok voltak s azon arany-ezüst drágaságok. Mind mutogatta és megnevezte a vezetőnk. Mentünk, megint mentünk. Egy lélek se volt sehol. Midőn a legutolsó szobába értünk volna, ott csak fél üvegszárnya volt föltárva az ajtónak, de a vezető oda be nem vezetett. Én kiváncsi voltam s bekukkantottam egy kicsit a fejemmel. Hát a földig érő roppant aranyozott tükrök előtt, mindenik előtt egy íróasztal, egy szék s rajta egy fekete frakkos úr ült és írt. Lábujjhegyen visszavonultam s akkor láttam meg jobban, hogy a tornácra nyíló ablak előtt ül s asztalka előtt ír egy feketeruhás úr s midőn ez fölemelte fejét, hogy hátra nézzen, a tükör elől is mind mind fölnézett. Akkor vettem észre, hogy csak az az egy úr az, ki a tükörből visszanéz. Egész ijedve hátráltam vissza. Már éppen jött a plundrás, hogy súgva mondja: oda nem szabad menni. Kérdem én is súgva: kicsoda az? Ein Kammerherr... Ismét visszafelé bevezetett egy gyönyörü kis öltözködőbe; de tán csak frizirozó szoba volt, egyetlen öltöző asztalkával, rajta az ezüst, szépséges toilette-tükör, minden hozzátartozandó, pompás, szebbnél-szebb készületű szelencékkel, kristály üvegcsékkel stb. De a szoba! Én azt mondottam: ott szeretnék lakni. Az egész szoba fala, a székek, dívánok, az az egyetlen asztalka, még a plafond is, a függönyök mind hófehérségü mousselinnel kidrapperiálva. Olyan szépen volt az egész szoba mind fektetett ráncokba szedve! Úgy nézett ki, mintha csupa fehér cukorhab közt járt volna az ember. Még egy kis ajtót rejtegetett egy fehér bodros-fodros függöny. Én bizony kétfelé nyitám a függönyt. Hát ott volt a titkos hely; annak is még az ülése is mind éppen úgy ráncokba fektetve, bevonva. Midőn már mindent megnéztünk, mindenikünk adott a portásnak. Én nem adhattam többet: három ezüst huszast takartam egy papirba... de elfogadta köszönettel. *Kilényi* többet adhatott s engem kinevettek, hogy majd kicsúfol a német...

Hazamentünk ebédelni; a gárdistánk újra ajánlkozott délutánra. Lementünk az étterembe ebédelni s elfoglaltunk négyen egy asztalkát, ott társalogtunk, természetesen magyarul. Egy kissé tova, egy más terítékes asztalnál ismét ült három férfi, ők is ebédeltek s társalogtak németül. Egyike elkezdett viccelni: no, Magyarországból magyar ökröket hajtottak a városba. Én elveresedtem, s hirtelen jó hangos nyomatékosan azt mondtam magyarul: és magyar ökrök három német szamárral öszveütköztek. Az én társaim megijedtek. Az Istenért! mondák, csendesen; ne szóljon többet, még bezárnak bennünket. De én azért is hangosan mondám: miért csúfolódnak? Aztán többet egy szócskát se szólt amaz éltes sotius. Alkalmasint azt hitték, nem tudunk németül, mert nagyon vitatkoztunk a tegnapi ballett fölött: hogy minálunk kiszaladnának a nők, ha amazok úgy lebbentgetnének a lábaikkal a levegőben. Délután aztán mentünk a zsibvásárra. Lehetett ott látni szépségeket. Én azt gondoltam, majd csak olyan ilyen - amolyan ócska viselő ruhákat árulnak, mint a pesti zsidópiacon láttam. Még mondám *Kilényinek*: „ugyan mit cipel bennünket a rongy-bódéba?" De mond, „nekem vásárolni valóm lesz ott. Itt fele áron megkapok mindent." Hát a mint odajutottunk, szemünk-szánk elállt a sok szépség, fényesség látására. Itt volt egy fehér nehéz atlasz uszályos ruha, három rőf hosszu uszálylyal még csak egy pecsétke se rajta, térdig arannyal himezve, azon új! Jaj de szeretném ezt, mondám. Hogy ez? kérdém. Négyszáz forint, mondák. Hát ki adja el? Die Kammerfrau vom Hof. Hát a királyné eladja ruháit, mondám. Ej dehogy. A mit föl nem vesz többé, odaajándékozza a kedvenc öltöztetőjének, az meg nem viselheti az ilyeneket, hát eladja... Megint tova mentünk. Ott a sok viselő selyem, s mindenféle szövetű ruhafélék, szebbnél-szebbek. Megint amoda tündökölt előnkbe a sok bársony, atlasz, gála-frakkok, bugyogók, mind aranynyal, ezüsttel himezve. Mindenféle, színpadra való, jellemöltözetek az udvari színháztól. No hiszen volt dolga *Kilényinek*, mindent megvett volna; össze is szedett egypár száz forintért. Nekem csak úgy fájt a szívem, hogy a szép aranyos ruhákat nem szedhettem kofferemba; de csak kevés pénzem volt, *Kilényi* pedig jól fölvásárolt. Fiakkert kellett aztán neki fogadni s úgy hazavinni. Én csak némi apró szükségleteket vettem, a mik nekem igen szükségesek voltak. Vettem egy gyönyörü testszín-selyem egész trikót, melylyel még

keztyűje is egybe volt szőve; tollakat, gyönyörű baretteket stb. Este elmentünk az Operaházba: adták a *Tündérsíp* című operát. Azt aztán nagyszerü volt nekem látni... De már szinházba nem mehettünk, mert a lábaimon nem tudtam megállani, úgy összetörte a hegyes köveken a kis szoros cipő a lábamat, mely a sok járásba úgy megpuffadt, mint a pampuska!

No de másnap vasárnap volt, gárdistánk nem jöhetett el, mert *Ferenc* császár Bécsbe haza érkezett valahonnan, de azt se tartottam meg eszemben már, hogy honnan. Mondja reggel a Kellner, midőn a kávét fölhozza: „Ma nagy kocsikázás lesz, ő fölsége a császár megérkezett s ő is fog kocsikázni." „Oh oda elmegyünk, mondák a férfiak: elmegyünk, meglátjuk a császárt." „Mi is elmegyünk, mi nők." „Mindenesetre" - mondja *Kilényi*. - „De csak fogad fiakkert?" mondám. „Azt nem teszem, mert már nagyon kiköltekeztem; még majd haza se tudunk menni, hanem én majd megszököm s magukat mind bezárják." Így tréfálódzott velünk. Egyszer csak fölkiált: „Hisz' itt a hintó! Már azóta csak kipihenték magukat a lovak?" „Mondom: abba a hamuszín bárkában, meg azzal a buta paraszttal?" „Miért nem? mondá *Kilényi*. Lesz ott több faluról bejött ócska hintó is. Nem tesz az semmit." Mit tudtam tenni, belenyugodtam.

Vasárnap, nekünk délután volt 4 órakor, az urak nem tudom ebéd után voltak-e, vagy még azután ebédeltek? Amint az utcánkból kiértünk és a chausseé felé igyekeztünk, már láttuk előttünk a járdán a tömérdek equipageot röpülni és fényleni. Valóban röpülni, mert azok a karcsu, vékony lábszáru lovak oly büszkén emelgették tündöklő, keskeny-patkós lábaikat, mintha attól féltek volna, hogy a föld pora be ne lepje csillogó szerszámjaikat; mert azok is éppen úgy ragyogtak a sok ezüst és arany csattocskáktól és oly keskenyek voltak, finomúl dolgozva és sok selyem színes rojtokkal cifrázva. De hát még a kocsik! No, olyanokat se láttam még. A fényességökről nem is szólok, mert a lovak ékszeres csillámlásairól föltételezni lehet, acél vagy ezüstszerü munkálataikat; de a különös vékony szervezetéről, azt gondolta volna az ember; ha egyet ránt rajta a ló, mindjárt összeomlik. És formájáról szólva, majd minden kocsinak más-más formája volt. Majd olyan, mint egy szétnyilt tengeri csiga, minden fölfelé szélesedő rovátkájában, egy-egy fenekéről fölfelé nyúló ezüst vagy arany vesszőcskével. Majd ismét mintha egy könnyü pillangó sárga szárnyai nyílottak volna szét, zöld szőlőlevelekkel körül koszorúzva. De az mind oly könnyű és finom készületű! Uram Isten! ki tudná mindazt, miben a mi profánus szemeink még olyas ritkaságokban nem gyönyörködtek, voltakép leírni?

De már most még látni a gyönyörű lovaglókat; a lovaik szépségét, az egyujjnyi keskenységű kantárszárakat. Volt a többek közt egy fehér lovas lovag, oly ritka szép fehér volt a ló, mint a hó és aranynyal stikkelt kék bársony-készlettel. Ez mindig sokáig emlékemben volt. Lovagja is szembetünő szépségü, érdekes arcú egyéniség volt s ott a mint fölötte diskuráltunk, mondám határozottan: „és én még se tudnám szeretni, ha még nem szeretnék is senkit." „Miért," kérdék? „Csak azért - mondám - mert oly hiú, hogy végig asszonyos fűző-vállba szorítja derekát s keresztül látszik finom fekete frakkján, hogy füzködve van. Elmondhatni róla ama költővel (de már nem emlékszem most többé, melyik játékban,)

Oh Árpád! Hát ilyen az unokád?"

A mint már elegáns fényes equipageaikkal fölrepültek a chausseéra, észre se vettem, hogy a mi gebéinket a buta vén paraszt, az elegáns, könnyen röpülő kocsik közé, a mi hamuszín vén bárkánkat is besorozta. Ámulásomból a nagy néptömeg közül, mely alant a réten tolongott, éretlen gyerkőcék kacagva csúfolódó hangja visított föl. A mint oda tekintek, látom, hogy valamennyi suszterinas, mind kiválik a többi nép közül s mind a mi kocsinkra mutat ujjával, s úgy visongtak teli torokkal s kiáltottak: „Nézzétek csak azt a szép, finom, úri kocsit azzal a fényes lószerszámokkal. De hát még a kocsi teteje! Hahaha, voll mit Hühnerdr..." Én halálra szégyeltem magamat. Hamar leeresztettem kalapom fátyolát, mintha már azért meg nem

láttak volna. Én mérgelődtem, társaim kacagtak. Én kiáltottam a kocsisra: „menjen le kend innen; hogy merészelt ide föltolakodni?” Ekkor megállt; nem tudott se ide, se oda menni. A gyerekek mind jobban sipítottak, mint a vészmadarak. „Én nem tudok hol lemenni” mond a kocsis. „Hajtson le kend itt hamar” mondám. „Hiszen erről a magaslatról nem lehet leugrani, kitörik a ló lába...” Valamint a mellettünk elvágtatók mind mosolylyal pillantottak reánk, látván nagy zavarodásunkat: úgy a lent sétálók hahotával kísérték a kölykök ordítozását. Egyszer Kilényi csak oldalt fordul s nyelvét tövig kinyújtja a visító kölykökre. No! nem kellett ennél több. Ez áqui volt a még pokoliabb zajra. A szurtos inasok elkezdettek tapsolni, nevetni s a többi nép vele. Én szidtam Kilényit, társaim halálra kacagták magukat. Én azt gondoltam, hogy szégyelletembe és mérgembe kibukom a kocsiból. Egyszer csak ott terem egy policáj, ráüt a kocsis zsíros ködmönére: „Hinunter von da! Hogy mersz ide följönni a piszkos ládáddal?” Mondtuk aztán, hogy mi nem mondtuk neki: de észre se vettük, mikor már ide sorakozott. Igy aztán rendet csinált és levezetett bennünket. Ez mind németül folyt. Alig vártam, hogy leérjünk. Kiszálltunk aztán a bárkából s gyalog sétáltunk. Egyszer csak kezdik kiáltani: Der Kaiser! Der Kaiser! Megálltunk aztán s néztük s boldogok voltunk, hogy a jó Ferenc császár atyánkat láthattuk. Oly nyájasan köszönt le a gyalogösvényre a népnek kezével és bólintott fejével! Az én két utitársaim midőn ezt látták, hogy oly szelíd arccal fogadta az üdvözleteket, nekiiramultak, hogy még egyszer köszöntsék s mire elérték, ismét sorbaálltak, levették kalapjukat s a levegőbe hajtogatták s midőn tovarepült a császár kocsija, ezek ismét előrerohantak s újra ismételték az üdvözletet, de már ekkor észrevette Ő Felsége őket s megismerte, hogy most már harmadszor is üdvözölte ezen két, idegen szabású ember. Elmosolyogta magát s fejjel, kézzel intett nekik, gondolván magában: Jól van jól fiaim! Elég már! De én oda voltam. Ott távolabb a sétatértől volt építve egy kerek épület deszkákból, de megfestve veresre. „No gyerünk nézzük meg azt is: micsoda? Kérdjük: mi az?” Mondották, de már nem tudom, micsoda Theaternek nevezték. Csakhogy leülhessek valahova, mondom gyerünk be, akármi. Páholyok is voltak benne; tele volt. De annál skandalózebb valamit nem láttam. Szépen voltak öltözve, fényesen, régi német öltözetbe. Vígjáték volt, s midőn az úrfi csókot kért a kisasszonytól s az megtagadta s elment, az úrfi utánna rúgott a lábával. Azt aztán röhögték! Úgy gondolom, csak olyan talyigások számára volt az odaépítve...

Hazamentünk; én igen mormogtam *Kilényire* s nagyon megköszöntem neki a bécsi utat s mondám, holnap induljunk haza. Ellenvetéseket tett, hogy még nem voltunk a többi színházakban. De mondtam: egy toppot se megyek többé, hol ő vele kellene társnak lenni. Másnap ugyan nem mehettünk. Én a bérszolgával megmosattam a hintó tetejét, hogy ne vigyük vissza a mit Bécsbe vittünk a hintó tetején, mit nagy csudámra én észre nem vettem.

Gárdistánk eljött másnap, hogy elkisérjen *Schönbrunnba,* de többet nem vehettek reá semmi kérelmekkel.

Visszamentünk *Sopronba*; még néhányat játszottunk, aztán elindultunk *Komáromba* téli szállásra. Oda érkezvén, nagy örömmel fogadtak bennünket. Mindenki a régi barátsággal fogadott. A majornéhoz tisztelkedni mentem s örült ismét a majd beálló téli estélyeknek.

XI.

Első birálók Pozsonyban, Sopronban 1820-ban. - Egy nyugalmazott német színésznő az álfalak közé jön gratulálni. - Látogatás nála. - Az ajándékba kapott garderobe. - A látogatást visszaadja. - Meghivás estélyre. - Egy kis bizalmaskodás. - Mi mindent küld a rejtélyes idegen? - Kik voltak a meghivottak? - A sikerült mulatság. - Búcsuzás. - A zászlótartó Komáromban. - Balogné. - Szives vendéglátás. - Dérynét Székesfehérvárra csábitják. - Miskolc vagy Székesfehérvár? - A hátralék ügye. - Kilényi nagylelkűsége. - Elutazás Székesfehérvárról.

Feledtem említeni! Midőn Pozsonyba voltunk, akkor jöttek ki, vagyis akkor olvastam legelőbbszer bírálatokat a színészetről. Teljes megelégedéssel dicsérte a társaság elsőbbjeit, szerepeik helyes fölfogásánál fogva.[28] Ott is mindenek fölött ki voltam emelve, valamint Sopronban is. Ott is jöttek bírálatok, melyek hangomat magasztalták. Ott többnyire operákat adtunk, mert akkor csupa német publikum volt. Még akkor nem hullámzottak sem koszorúk, sem dicsérő versek. Nagyra vettük, ha egy bírálat dicsérőleg szólt rólunk.

Pozsonyban lakott egy német színésznő, ki már régebben lelépett a színpadról. Nem tudom miféle viszony összeköttetésénél fogva. Elég az hozzá: ő nem játszott többé, de Pozsonyban telepedett meg. Midőn a Schweitzi családot adtuk, ő is ott volt, páholyban, mert egy játékot se mulasztott el soha... Hálátlan vagyok: a nevét elfelejtettem, pedig akkor, igen is jól tudtam... Lejött hozzám, midőn az első fölvonásban a cavatinat elénekeltem; ott várt meg az álfalak között, míg a jelenésről kimentem. Akkor csak nyakon ragadott, össze-vissza csókolta fejemet s elkezdett szörnyü dicséretekkel elhalmozni. Én csak néztem reá; nem tudtam ámulatomból magamhoz térni. Nem tudtam kicsoda, hogy címezzem? Láttam, hogy elegant dáma, de zavarba hozott az a minden fesz nélküli sajátságos örömnyilatkozata: egy németajkú nőtől egy magyar nő arányában. Végre észrevévén zavaromat s mondja: „Ne csudálkozzon rajtam, de én már ilyen vagyok. Én is színésznő voltam egykor és nem csekély dicsőséget arattam. Az énekért, szép hangért lángoltam, de a „körülmények" leszóllítottak a színpadról s nélkülöznöm kellett kedves élvezetemet. Szívem még most is sajog bele. Hiába! Egy még szorosabb lánc bájolta le minden akaratomat." De ez a kedves ércteljes csengőhang, ez az érzésteljes kifejezés minden arcvonásain, lecsalogatott. Nekünk közelebb kell egymást megismernünk. Előbbszer is tegyen engem szerencséssé s jöjjön el hozzám holnap 9 és 10 óra között. Majd azután többet beszélünk. Másnap 9 óra után elmentem. Fénylett, ragyogott minden a szobákban, a mint a két szobán keresztül mentem. A szobalány vezetett be. Ő boudoirejában volt s onnan jött előmbe, pompás fehér pongyolában, de azon olyan finom volt minden és oly teli finum velencei csipke-bodrozatokkal, hogy alig látszott ki a sok csipke közül. Észrevettem rajta, hogy ezt azért cselekszi, mert igen sovány nyaka volt és hosszu; de különben gyönyörü bájos szemekkel, szép alabástromfehér fogakkal. Hajfürtjei éppen oly feketék, mint nagy nyílt szemei. Gondolám: ez nagy szépség lehetett egy pár évvel ezelőtt. Nem volt már az ifjúság első tavaszában, de azért mégis igen szép, szilfid, parancsoló testállással. Jelen helyzetéről mit se szólt, csak az enyémet fürkészte, hogy kitől tanultam, hogyan miveltem ki úgy magamat stb. Örült nagyon, hogy elmentem hozzá. Végre fölálltam, hogy megyek. Várjak még egy kicsit - mondá. Látja, én a hogy megláttam játszani, már több izben, mindjárt igen megszerettem. Érdekelt engem és hallottam, hogy kicsi fizetésök van s mégis mindig oly csinosan s izletesen öltözködik. Nekem megvannak még némely színpadi öltönyeim, melyektől még mindeddig nem bírtam megválni, kedves emlékek miatt. Nem találtam senkit elég méltónak, ki bennök brillirozzon. Ne vegye hát sértésnek, ha én ezeket elküldöm. Hadd lássam bennük játszani és éledjek s hadd álmodjam magamat vissza ifjúi boldogságomba. Itt

[28] A Magyar Kurirban 1820. II. félév, terjedelmes birálatok jelentek meg a pozsonyi előadásokról.

van szobaleánya? Mondom: nincs. Semmi, elviszi utána az enyim a szolgával... Már el volt készítve, egy csinos bőrös ládácskába és hozta utánam a két cseléd. Elbúcsúztunk. Mondja: holnap már meglátogatom. Ne tartsunk semmi etiquettet. Mondom, bocsánat holnap nagy szerepem van, nem fogadhatnám egész nyugalommal. Helyes, mondá. Maga igen szeretetre méltó és ezzel mentünk.

Midőn elmentek a cselédek, magamra maradtam, mert a szobalány mondá, hogy nem szükség mindjárt pakkolni, majd valamely napon eljön ő a kofferért és skatulyákért. A mint ki-pakkoltam, meg voltam lepetve. Legfölül feküdt szépen vasalva, öszvehajtva egy igen elegans fehér mousselin reggeli pongyola, halványkék nehéz szalagokkal, ujjai fölcsipkedve és fölülről a nyakánál öszve kötni ismét egy terennyi széles szalag, mely szinte földig ért. Oly finom volt minden; az a finom mousselin azzal a piciny bele himzett virágcsákkal, úgy nézett ki, mint a hab. És neki mind ilyen nyitott pongyolái voltak. A mint tovább pakkoltam, hát ott a legszebb színpadi öltönyök: ott volt sweici, görög stb. minden hozzá tartozandó kellékkel csinos rendben és szinte új még minden. Ebből láttam, hogy korán hagyta el a színpadot. Minden színű selyem strimflik, gyönyörü rokokó tűnikék, kalapkák XIV. Lajos korából... egyszóval többre ment 100 pengő forintnál, a mint ott limitálgattunk fölötte.

Harmadnap eljött hozzám; sok szépet mondott nekem. „Higyje el - mondá - nagyon örömest vagyok körében. Isten tudja, hogy van az: én senkivel se vagyok bizalmas lábon, nekem nem tetszik senki, csak az, a ki már egyszer azon deszkákon uralgott... természetesen, hogy megválogatva. Én igen magános életet élek itt; nincs semmi társalgásom, hanem most magával néhány jó napot kívánok élvezni, a míg itt mulatnak. Eljövök egy estélyre, ha megengedi. A maga barátságos arca sok bizalmat kelt föl én bennem.” Oh boldog Isten! gondolám ijedtemben magamban, hogyan adhassak én ennek estélyt, az én kis fizetésemből, mely méltó lenne egy ily fényes helyzetü nő elfogadására... S szünet állt be. Nagy buta módra csak szemlesütve meghajtottam magamat, mert hirtelen eszembe jutott, hogy hisz edényem sincs... Oh bár ne ajándékozott volna meg! De alkalmasint észre vette zavaromat s igen kedves mosolylyal megfogta kezemet s mondá: „Ugy-e édes kis kedvencem, nem lesz megsértve... bocsásson meg... hogy én terítsek itt asztalt? Mert én azt meg tudom gondolni, hogy a ki utazik s nem otthon menageiroz, nincs arra elkészülve, hogy estélyt adjon...” Én ujra éledtem s csak annyit mondtam: „Én szerencsémnek tartom, csak... edényem nincs”. „Nem is kell - mondá. Tőlem fog jönni minden, minden: teríték s egy kis gyümölcs. Ennyi az egész s én magam fogom az asztalt elrendezni. Hanem, hogy ne legyünk egyedül, hívja el legkedvesebb barátit. Csak van egy kedves barátja?” „Igen”, mondám szemlesütve. Nem tudtam tőle eltitkolni Samumat. „Hívja meg néhány jó barátnéját s barátját, hogy legyünk vígan. Ne aggódjék semmitől. De látja nekem igen elzárt életet kell élnem. Néha-néha jön egy jó barátom Bécsből s míg az itt időz, boldog vagyok, de azontúl nincs semmi társalgásom, mert az nem akarja, hogy látogatásokat elfogadjak és látogassak.” De erről többet nem mondhatok.

Meghatároztunk egy napot, midőn nem játszanak s eljött azon nap szobaleányával s hozták a kosarakban a különbnél különb fölséges gyümölcsöket, elkezdvén az ananászon. Még gránátalma is volt, a melyet még én azelőtt sohase láttam s nem tudtam meggondolni, hogy hogyan lehet az a valami jó, azzal a szörnyű kemény kérges hajával. De midőn egyet fölbontott, hogy megízelítesse velem azokat a gyönyörű, rózsaszínes, apró, szaftos, ízletes gyöngyöket, melyeknek zamatja mintha új életet öntene az emberbe, midőn szívogattam, mondtam, nincs a világon ennél kellemesebb íz. Még akkor híre se volt a sárga dinnyének az ő muskatály illatával, de itt minden volt, a mit csak nemes gyümölcsöt a kertiház nyújthat. Ez csak hercegi kertből kerülhetett. De jöttek vadpecsenyék és tokk, aszpikkal körözve, süte-mény a cukrásztól... szóval minden jó. Ő maga terített föl. A szobaleány csak hordta a nagy kerek kosarakkal a sok mindenséget. Volt kávé, thea, champagnei. De már most, még a

teríték, szépen rendezett virágok, de milyen aranyozott porcellánvázákban! Hat személyre a teríték ezüst; két ezüst kandelláber gyertyatartó, három ággal... befőtt gyümölcsök, én ma se tudom megfogni, hogy mit akart azzal a hercegi nagy estélylyel egy egyszerü, igénytelen, fiatal nőnél? Azt akarta-e megmutatni, hogy egy német művésznő milyen állásban van, vagy hogy az udvarnál van valami összeköttetésben egy herceggel s azért oly titokszerü a háza köre? Ki nem tudtam találni!

Hatan ültünk asztalnál. Elhívtam barátomat s *Igaz Samut* és *Rudics Móricot*, kivel ismerős voltam s igen jó mulató volt és igen csinos fiatal ember s nagy szinházlátogató. Nőt egyet se hívtam, nem jártam egyhöz se, nem hozzám valók voltak. A színészek közül Szentpéteryt. Igen kellemesen telt el az estve. Csendes vidámságban a három művelt ifjú vetélkedett nekünk az estvét kellemessé tenni.

Az én védnőm majd kibújt bőréből, hogy ily kellemes körbe varázsoltam őt s hogy csak most élvezett s hogy ez kárpótlás neki minden eddig nélkülözött vidám órákért és hogy köszöni nekem, hogy megismertettem őt a magyar művelt ifjak udvarias, nemes maguktartásával és jellemükkel. Tizenegy óráig ültünk asztalnál; szobaleánya szolgált föl. Midőn oszlani kezdettek, ajánlkoztak a férfiak őt hazakisérni. De megköszönte, nem fogadta el. Már a fiakker ott várta, 10 órától fogva oda volt rendelve. Szobaleányával ment haza. A teritékekért másnap elküldött.

A míg ott mulattunk, minden nap eljött látogatni s midőn elbúcsuztunk, mondá: „Ah! de boldog maga. Szeretnék vele fölülni egy szekérre s menni, menni szüntelen”... Elkisértek az ifjak, midőn elutaztunk egy egész mértföldnyire. Ő egy fiakkeren külön velem és Samuval. Könyezve búcsuzott el tőlem örökre. Soha se láttam, se hallottam többé felőle.

Komáromban voltunk tehát ismét; minden a régi lábon állott. Az én zászlótartóm most is mindenütt mellettem csörtette kardját, ha valahová mentem. Egyszer egy szegény, *Szikolya* nevü szinész beteg lett, ispotályba vitték. Eszembe jutott, hogy e szegény embernek senkije sincs, talán fogyatkozást szenved. A mint mentem, egyszerre csak az oldalam mellett csörög a kardja. „Hová?” kérdi. „Ispotályba”. „Én is megyek”. „Jól van”. S így most is mindenüvé kisért. Mondtam a majornénak, hogy vagy avangeiroztassa a vén zászlótartót, vagy expediálja más ezredhez. Azt mondta, hogy inkább a maga zászlaja alá esketteti föl...

Levelet kaptam *Miskolcról* a bizottmánytól, melyben írják, hogy igen jó társaság alakult; több jeles taggal dicsekedhetnek *Erdélyből*, *Debrecenből* és csak egy *Dérynéjök* hiányzik. Mindent megadnak, mit kívánok, csak jöjjek! De hiszen kötve voltam, nem jöhettem.

Kilényi levelet kapott *Székesfejérvárról* a szép *Balognétól*, hogy szeretne *Komáromba* jönni, vendégszerepelni. A társaság szívesen elfogadta. Nemsokára el is jött 12 előadásra. Igen tetszett, sok tapsot aratott, sok szívet elrabolt, mert valóban igen szép volt. Mint régi ismerősök jól találtuk magunkat. A hol én ismeretségben voltam, őt is hívtam velem, nevezetesen Asztalos fiskális urhoz, kinek édesanyjánál, özvegy *Asztalosné* asszonynál voltam koszton és szálláson és Eszter kisasszony, a leánya, volt a legjobb barátném *Komáromban*. Mind a két ízben nálok laktam. És a fiskális kikémlelte, hogy én mit szeretek legjobban. *Eszter* megmondta, hogy a lucskos pástétomot s minden vasárnap el voltunk híva Esztivel pástétomra. És Sárközyné Tettes asszony is igen szeretett. A próbák végeztével, már ott várt az egyik fia, hogy csak jöjjek már, „mert tegnap óta nem látta magát mama.” S így még több érdemes ház is volt, hol több vármegyei úr is híva volt s mindig vígan töltek a napok.

Alig ment el a szép *Balogné*, jött *Székesfejérvárról* két színész. Az egyik *Horváth József*, ki az első hősöket játszta s egyszersmind rendező. Akkor a rendező (Regisseur) az érdemesek közül volt választva. Nem tudom most? A másik: *Komlossy*, kik az intendans, Tekintetes főszolgabiró *Kolosváry úr* megbízásából jöttek engemet fölhívni, hogy mennék a *fejérvári* társaság-

hoz, mint szerződött tag, ők meg vannak bízva, velem minden áron egyezkedni és szerződést kötni. Én nem voltam idegen, sőt megvallom, nagyon óhajtottam oda menni, minthogy a nagyhírű művésznő, kit én még sohase láttam, ott volt, aztán az általam mindig szeretett *Murányi*-család, Kőszegi s még több régi ismerős. *Vásárhelyi* tőlünk már rég elment oda. De nagy baj volt, mert *Kilényi* nagyon prüszkölt, köpködött. (Az volt a szokása, ha haragos volt.) Nem akart semmit hallani a szerződés föloldozásáról. „De, mondám a küldötteknek, még nagyobb baj is van itt annál: ennyi- s ennyivel vagyok *Kilényinél* előlegezve." „Ez mind semmi - mondák - ha még annyi volna is. Ez már tudva volt előttünk s ez iránt is utasításunk van. Csak biztosítson a T. asszony, hogy eljön hozzánk. Kösse meg velünk a szerződést és egy hónappal eljövetele előtt a kívánt summa kezeiben leend s én magam eljövök s elrepítem hozzánk."

Midőn közeledett szerződésem vége *Kilényinél*, meg volt szívem vágyása oszolva. *Miskolcra* is szerettem volna menni, hol annyi elnézéssel voltak és még most is, miután makacsul elhagytam őket, melynél fogva csakugyan az a társaság el is oszlott... és mégis, most oly gyöngéd meghívással tiszteltek meg!

De ott nem állott úgy a dolog, hogy *Kilényi* követelését kielégíthették volna. *Fejérvár* pedig oly hideg és ridegnek tetszett előttem, hogy féltem az odameneteltől; hogy unni fogom magamat, mert én azon publikumot soha se láttam lelkesültnek. De egy levél vétele eloszlatta keblem küzdelmeit s győzött minden kétségeskedéseimen. Barátom írta *Pestről*, hogy már ők ott vannak a báróval s az öreg báró őt secretariusi állásra helyezte. Igy hát közelebb voltam *Pesthez*. Hogy is mehettem volna messzire?! Így volt reményem őt olykor láthatni!

Végre kitelt *Kilényinél* szerződésem vége. Már azelőtt megírtam *Fejérvárra*, hogy nekem a pénz csak akkor kell, ha értem jönnek. Most már nagy csata kezdődött. Midőn *Horváth* értem jött, hogy már csakugyan elviszen, *Kilényi* nem vette föl a pénzt, melyet *Horváth* az asztalomra leszámlált. Már akkor tizenkétszáz forinttal (váltóban) voltam neki adós, mert egy veres, finom francia bársony Schleppet vettem. Ő szívesen adott mindig, csakhogy jól lekössön. Őrültként rohant *Asztalos* fiskális úrhoz, hogy kérje föl a többi vármegyei urakat is, oda estélyre és engem is, őt is, és ő, *Kilényi*, nyilatkozni akar az urak előtt is, kik bizonyságul legyenek és hatalmas közbenjárásuk által eszközöljék ki, hogy engem az ottmaradásra rábirjanak. Az urak előtt nem kellett könyörögni, maguktól is eleget beszéltek a fülembe. Midőn már a nagy vacsora szinte vége felé volt, fölállt szegény fösvény *Kilényi* s bocsánatot kért az uraktól. Szegény! Még most is előttem a képe, hogy izzadt! Törölte homlokát kínjában, dúlta föl égfelé álló kefeforma haját homlokából, míg elkezdte hosszasan előadni, mi nagy kárára leend társaságának az én elmenetelem, miután a jó operatársasága oly jól szerkőzve van s most az egyszerre megszűnik s ő elégtelen lesz a publikum kívánságának eleget tenni. Ő nyilatkozik törvényesen, hogy 600 forintot mindjárt elenged a követeléséből, a többit nagyon apró részletekben engedi letörleszteni, ha nekem úgy tetszik, de ha kívánom, nem is akarja törlesztetni, hanem álljon addig, ha egy év eltellett és akkor törlesszem ha csakugyan menni akarok. Az urak nagy éljenzéssel fogadták *Kilényi* ajánlatát. De bezzeg most rajtam volt a sor izzadni. Most már az urak engem megtámadtak, *Kilényi* ajánlatát méltányolták, engem kárhoztattak. Magamban igazat adtam nekik, de feleletem csak egy volt, a mit minden kérelmökre felelhettem, e rövid két szó: „nem lehet." Végre kis mormogás végezte be a sok zajongást, és a ki egy kissé figyelmezett szavunkra, hallhatta többi egyes szók közül, a nem helyeslő „megátalkodott" szócskát is... és így szinte hidegen ment végbe végső búcsúzásom az uraktól.

A reá következendő napon *Horváth* és *Kilényi* is eljöttek hozzám s *Kilényi* fölvette a pénzt s nem voltam többé lekötelezettje. A társaság elsőbbjei eljöttek hozzám, tőlem elbúcsúzni és sajnálatukat kinyilatkoztatni a fölött, hogy eltávozom körükből. Mondom: „A színész sorsa jönni, menni. Még találkozhatunk."

Kilényivel pedig már komaságban is voltunk, mert egy színésznő lebetegedvén, én tartottam keresztvízre kis gyermekét s *Kilényit* szólítottam föl komának.

Horváthnak mondám: „én most nagy áldozatot hozok, miután *Kilényi* 600 forintot elengedett volna, csak hogy maradjak nála." „Ne búsuljon semmit, mert *Kolosváry* főszolgabíró úr oly nemeskeblű úr, ki minden magasztosért úgy hévül, hogy az egész summát is elengedi."

Vége az első kötetnek.

MÁSODIK KÖTET

IV. RÉSZ.
Székesfejérváron (1821-2), Pesten (1822), Miskolcon, Debrecenen és Egeren át (1823), Kolozsvár felé.

I.

Bemutatkozás Székesfejérvárott az intendánsnál. - Első találkozás Kántornéval. - Az első föllépés nehézségei. - Minő hatást tesz Székesfejérvár? - Samu miért nem jöhet át? - Az Őrült nő hatása. - Visszautasított udvarlók. - Utazás Pestre. - A csökönyös házi szolga. - Találkozás másnap. - Mit kér Samu? - Fájdalmas elválás. - Látogatás Méreyéknél. - Meghívók Miskolcról, Kolozsvárról. - Az Erdélytől való idegenkedés oka. - Nagy Lázár furcsaságai. - Murányiné tanácsa. - Nagy Lázár válasza. - Pécsett. - Répásyéknál. - Eltávozás Miskolcra, Székesfejérvárról Pesten át.

Megérkeztünk Fejérvárra szerencsésen. Murányiék nem is várták, hogy én tegyem látogatásomat. Mindjárt jött hozzám az egész család a régi szeretettel. Másnap elvezetett Horváth az intendánshoz. Én beajánlottam magamat s ő nagy örömmel üdvözölt s szívéből kívánta, hogy oly megelégedve éljek ott, hogy soha se kívánkozzam eltávozni körükből.

Megkértem Murányinét, vezessen el legelőbbszer a nagy művésznőhöz, Kántornéhoz. Különös! Nem érzettem eránta semmi vonzalmat. Nem olyannak találtam, milyennek képzeltem. Szívesen látszott fogadni, de nem volt szívélyes, nem volt nyájas, feszes volt az elfogadása. Egy arany gyűrűje veszett el s szüntelen azt kereste és panaszkodott Murányinénak, hogy az mily kedves volt neki s most elvesztette. Engemet hidegnek hagyott, csakhamar föl is kerekedtem s elmentünk. Pedig azután, midőn megismertük egymást, sok-sok évet töltöttünk együtt a legnagyobb szeretetben, barátságban s egyetértésben. Senki eránt se viseltetett annyi bizalommal, mint erántam. Egy nőt se szeretett. Azt mondták róla, hogy nagyon különös természet. Engem szeretett mindég. Én elismertem művészetében a nagyságot, ha egy Sapphót, egy Octaviát játszott. Az ilyenekben volt ő nagyszerű...

De már most föl kellett lépnem. Operát kértem. Nincs opera, nincs énekes és másod- és harmad-énekesnő. „Hát mit csináljak?" mondám. Kolosváry úr azt mondá: „Énekelni köll". „De kivel?" „Hát egy áriát." „Hiszen egynek megjárja, mondám, de hát azután?" „Majd csinálunk valamit - mondá Horváth. - Hiszen most eleintén jó lesz a Csörgő sapka is"... Én lebuktam a fellegekből. Óh! hol vagy Pály a szép tenorhangoddal?! Bele kellett nyugodnom. Szerencsére volt ott egy igen jó zongoratanitó, ennek egy fiatal szép hangu tanitványa, s ezt alkalmaztuk másodénekesnek, de a tenort, már nem emlékszem, hogy ki énekelte volt. Lassanként aztán, mégis csak hébe-korba adtunk egy-egy operácskát, de legtöbbnyire: „Tündérkastélyt", „Egyveleget" s több egyes áriákat, duetteket adhattunk.

Balogné még egy kevés ideig játszott, de azután végleg elhagyta a szinészetet, mert gr. Pejacsevicscsel megszakadt a viszony. Balogné megismerkedett egy katonatiszttel, Schönholtz nevű kapitánynyal s az azt kívánta tőle, hogy hagyja el a színészetet s menjen vele a graniczra, a hová ő magát áttétetni kívánta, csakhogy Balognét magához vehesse s Balogné elment.

Fejérvár nekem most is oly hideg, rideg városnak tetszett; de nem is volt akkor semmi vonzó, a mi kellemessé tette volna az ott lakást. Ha a város egyik oldalára ment az ember egy kissé üdülni a falak közül, ott nem látott egyebet egy posványos vizároknál; ha a tulsó felire ment a városnak másnap, hogy ott fog sétálni, megakadályozta tovamentét az örökké ott peshedő mocsáros tó. Így mindig otthon kellett ülni. Tettem ugyan ismeretséget némely érdemes uri háznál. De hisz nem mehet az ember mindig egyik háztól a másikba, aztán én nem is szerettem sok házhoz járni, nekem otthon is eltellettek az üres napok; én szenvedélylyel szerettem a szép munkákat dolgozni s dolgoztam. Éppen ez baj volt, mert a sok ülés nem szolgált egészségemre s betegeskedni kezdettem. Aztán már igen vágytam volna Pestre menni... ki is itélhetne meg érte, miután oly keveset láthattam őt, de átalottam oly hamar

szabadságot kérni, így hát csak nyeltem a tűröm-olajat. Barátom nem jöhetett át, mert őt mind a két család igénybe vette: a báró Podmaniczky és a báró Prónay. Sok ideig volt szekretariusi minémüségben s később mind a két család ügyvédje lett. Addig el nem távozhatott a háztól minthogy a bárók nem laktak abban az időben Pesten, hanem a jószágukon és így sok felelősség terhe feküdt ott szegény barátomon. Ő kilenc órán túl sohase maradt ki a családi házból, melyben lakott és mely a barátok templomával szemben állott és minthogy a családi pénztár a háznál volt, mindig félt a történhető kirablástól. És így kötve voltunk mind a ketten. A szép Balogné eltávozta után, némely vármegye urainál, még nem heggedt be egészen az elválás okozta vérző seb, még mindig hideg részvétlenséggel jöddögéltek a színházba; adtuk bár a legnagyszerübb drámákat, nem ért semmit. Egyszer adtuk az „Őrült nő" cimü szín-darabot, s nekem osztották a címszerepet. Ekkor történt legelőbbszer, hogy ötször kihivtak, de ez ritka történet volt Fejérvárott. Egyszer-egyszer ez eset után, eljött látogatóba egy-egy úr, az úgynevezett „pártfogók" közül s mondák, hogy nem is tudták, hogy én afféle szerepeket is szoktam játszani s mellette egy-egy édes szócskákkal fűszerezték mondásukat. De minthogy én az olyanokra süket is, vak is voltam, csak csupa illedelmes kitérésekkel nevetgéltem el az olyas üres frázisokat. Hát megmondták egymásnak világos magyarsággal (a mit a boldog emlékezetü gróf Szirmay egy időben Miskolcon németül mondott) tudniillik, hogy hiszen ez egy liba! De azt is hozzátevék, hogy ostoba. De kérem, nem méltán neheztelhettem volna-e ezen címekért? De minthogy én igen békés természetü voltam mindig, hát föltettem magam-ban: az ilyenekért nem haragudni, hanem csak elnevetgélni.

Egy pár hónapig csak kiálltam az illedelem tekintetéből, hogy nem kértem szabadságot, de végtére elfogyott a tűröm-olaj s minthogy kiismertem, hogy a mi jó intendánsunk igen jólelkü, kegyes ember volt, kértem, hogy adjon szabadságot egy pár napra Pestre mehetni. Elbocsájtott.

Mint a ki ha tengerre száll s ki kell állni a tengeri betegség lázát: úgy zajgott bennem a látni vágyás láza. Az a rövid út Fejérvártól Pestig, egy örökkévalóságnak tetszett. „Ugyan üsse már azokat a gebéket, - mondám a kocsisnak - úgy másznak, mint a csiga." „Hiszen ifjasszony, - mondá - mióta eljöttünk, mindig futnak. Hát tán aludni tetszett?" Midőn végtére behajtottunk Budán a vizivárosba, hangosan dobogott szívem örömömbe: no már mindjárt Pesten leszek! Mondja a kocsis: „ni a sok hajó!" Arra nézek előre, hát nyitva a hajóhid! No gondolám, érni kell valaminek, csakhogy ne juthassak ma Pestre. Még az a 8 hajó (vagy tán 100 is volt, legalább úgy tetszett!) átért, bizony estve lett. Óh estve lett! Beszálltam a Vörös ökörbe. Hivatom a Hausknechtet, amint szobát nyittattam. Irtam hamar, csak ennyit: „Itt vagyok." „Itt van ez a czédula, vigye el hamar a czímje szerént." „Jaj! mondá egész kárhozatos nyugalom-mal, jaj! nem lehet ma egy tappot se mozdulni, mert sok átvenni valóm van, sok uraság érkezett." „Hát mikor?" „Majd holnap hét óra tájban."

Óh inség! Itt vagyok s nem láthatjuk egymást, itt kedves Pestünkön. Valjon megérem-e a holnapot? Jókor reggel átadtam a cédulát, de a Knecht megmaradt a hét óra mellett... Végre, óh végre: sebes férfilépteket hallok ablakom alatt elhaladni: Ő, dobogta szivem! Igen ő volt s mondja: „A mint a szurtos Hausknecht kopogtatott, éppen mosdottam. Midőn írásod meg-ismertem, szinte azon vizesen majd a nyakába borultam a szurtosnak. Itt vagy hát drága Rózám! Látlak hát ismét? Most már rendelkeznünk kell sorsunk felől, mert már sok a szen-vedés mindkettőnk részéről, így örökre nem maradhatunk. És megvallom (bár bízom benned) de mégis meglepett egyszer a féltés ördöge is. Szerencsére itt van kedves kis kendőd, melyet nyakadra borítottál, hogy Rózám szagját szívja magába és én elhoztam tőled, ezt keblembe rejtettem, elmentem, egy hosszu sétát tettem s megnyugodva tértem haza. De újra mondom: így soká nem tarthat, határoznod kell."

Elmentünk sétálni, minden kedves sétahelyeinket meglátogattuk és ismét oly boldog gyermekek voltunk. Ott séta közben megbeszéltük, hogy hát mi lesz velünk? Én csak azt tudtam felelni: nem tudom. „De én, Rózám, már rég gondolkozom. Határozni kell. Te igen kegyetlen vagy, miután oly szorosan ragaszkodol adott szavam megtartásához. De én nem vagyok angyal, csak ember s tégedet szeretlek véghetetlenül és néha el-el andalodom s gondolom magamban: nem tudom, úgy szeretlek-e kiolthatatlan szerelemmel mint földi lényt, vagy imádlak, mint szentet. Akármint van, de e kettő öszveolvadt bennem s ha igaz azon érzés, mit erántam mutatsz, itt az idő: lépést kell tenni. És az...” Én remegve hallgattam komolyan ejtett szavait, hogy mi lesz az? Ő észrevette rajtam, elkezdett fürteimmel játszadozni, arcomat simogatni s mondja: „Ne félj, kis baksi! Nem rendkivüli dolgot kivánok tőled. Azt is csak úgy, ha gondolkozásod módjával megegyez s lelked nyugalmát nem háborítja. Térj át. Ekkor elválhatsz férjedtől s nem leszel kötve és nőül vehetlek.”... Szörnyü hosszu szünet állt be. Fejemet keblére húzta s csókolta fejemet, de nem szólt, csak ott tartott ölelve. Végre magamhoz tértem s mondám: „Hogy miként szeretlek, tudod, de ha vallásomat elhagynám, nem lennénk boldogok. Te protestáns vagy, de jutott-e az nekem valaha eszembe, hogy ez elválaszthatna bennünket? Soha! De ha vallásomat megváltoztatnám, azt gondolnám: a hit szállt ki lelkemből s az Isten nem szeretne engem többé. És hidd meg Samum, nem lennénk boldogok. Kivánd tőlem, hogy ugorjam a Dunába, hogy bebizonyítsam, mennyire szeretlek és megteszem, de azt, bocsáss meg, nem tehetem.” „Így hát mi lesz velünk Rózám?” „Bízzuk Istenre, mondám, ő megmutatja az utat.”... Ő még ellenvetéseket tett, egyéb módokat fölhozott, de mind nem voltak kivihetők.

Csak négy napot mulathattam, az egész napokat együtt töltöttük. Én a trücsköket széjjel kergettem ismét homlokáról keszkenőmmel s ismét boldogok voltunk. Estve 9 órakor hazament, én az ablakból sokáig utánanéztem és ő három-négyszer is visszatért, még újra egy-két szót szólni, kezemet ajkához szoritni: Jó éjt, te védangyalom!... S midőn elment, bezártam az ablakot, leültem és soká sírtam. De ő neki arról soha se volt szabad tudni.

Midőn hazamentem, elkisért félútra. Azután semmi bizonyost nem tudtam igérni, hogy mikor jövök ismét. Míg Pesten ültem, természetes, hogy Mérey consiliariusnét, tulajdonképpen Tóni kisasszonyt is meglátogattam. A mint a zongora mellett énekelgettünk (én már operákból szép áriákat) nem győztek bámulni és dicsérni, hogy mennyire haladtam s mi szép csengésü a hangom s hogy akármelyik német színpadon is fölléphetnék; de én erre mit se adtam, hisz ilyeneket mondtak már nekem. Ez annyiban maradt. Midőn haza mentem, két levél várt reám: egyik Miskolcról, másik Erdélyből, Kolozsvárról. Előbbszer is elolvasám az ismerőst, ámbár gondoltam, hogy mit foglal magában tartalma. Csakugyan úgy is volt: minden nagy igéretekkel tele. Hívnak, csakhogy jőjjek mentől előbb Miskolcra, hol mindég szerető kebellel óhajtanak vissza és most oly nagy és jól rendezett társaság van és hogy Kolozsvárról mi jeles tagokkal szaporodott az ujonnan szerződött társaság és hogy Éder az igazgató, Czelesztin és Váradi urak is szerződtek s több más és csak jőjjek. De nekem jönnöm nem lehetett, én egy évre voltam szerződve Fejérvárra és még soká nem telik le szerződésem. Megköszöntem a tapasztalt szivélyességet, mikre méltányoltak mindenkor és igértem, hogy mihelyt módomban lesz mehetni, azonnal igénybe veszem a szives ajánlatot.

Midőn a kolozsvári levelemet fölbontám, mielőtt olvasnám, egy kis gondolkozóba estem: valjon meghívó levél-e? Mi is lehetne más? Nekem ott semmi ismerőm. Pirulva kell bevallanom most már, midőn annyi évet töltöttem a kedves, bérces második hazám műveltlakói között, hol én annyi szeretetet és méltánylást találtam s boldog voltam, pirulni kell, mondom, hogy oly kicsinylőleg gondolkoztam még akkor az Erdélybe való menetelem érdekében. Ugyanis én bátor észszel még akkor csak abból itéltem, amit némely elbeszélések által szedtem fülembe, mit az oláhok müveletlenségéről hallottam. Én az egész Erdélyt, Kolozsvárt se véve ki, csupa oláhokból állónak képzeltem, némi adatokból ismertem az akkori inten-

dánst, Nagy Lázár urat, kit furcsán lefestének, (egy szörnyü zsugori, értetlen embernek írták le) s kiről, nevetségül gyakran előhoztak példakép egy-egy kis adomát.

Kolozsvárról is, mint mindenütt történni szokott, nyári időkre excursióba megyen a társaság a vidékre, Nagy Lázár is elküldi a társaságot, de egy ispánt is küldött velök (ki számvevői minőségben működött) azon utasitással az intendánstól, hogy vigyázzon, nehogy haszontalan költségeket csináljanak azok az urak, „mert, tudja édes ispán, könnyelmü nép az a teatralista nép, nem nézi, hogy mire adja ki a pénzt, csak kőt meggondolás nélkül, kivált még ha nem a maga erszényére megy". Az ispán el is járt híven. Igen szűken adott mindenre, a mi szükségletekre kellett a színház körül. Mindig tett kifogásokat, megjegyzéseket: Hogy hát nem lehetne ezt, meg ezt kikerülni? Majd mit mond a tejens úr, ha oly sokat kőtnek? A többek közt egyszer történt, hogy egy szinésznő rosszul lett az öltözőben s elájult. Hamar ecetet hoztak egy pohárban s azzal kenegették homlokát-fejét, míg magához jött. Egyszer jön az ispán, a mint belép az öltözőbe, szörnyü ecetszag üti meg az orrát. Elkezd szaglálódni, fölkiált nagy mérgében: „ugyan már ki ivott itt ecetet? Ez már szörnyüség - mondá síró hangon. Ez mind csak azért van, hogy engem bosszantsanak. De jól van, majd megírom a Tejens úrnak. Hol a pohár? Adják ide, a mi maradt." „Bizony nem sok maradt, mondják kacagva. Nagyon szomjasak voltunk. De ha éppen kivánja?"... Nos hát az ilyesek jutottak eszembe és gondolkozóba estem. Végre elolvastam a levelet s csakugyan meghívás: Nagy Lázár úrtól, de szépen, illedelmesen írva. Nem az ispán írta.

> „Hogy hát a kolosvári publikum, annyi sok dicséretet hallván, igen óhajtaná, ha tizenkét játékra megnyerhetné kebelébe s ha elfogadom a meghívást, írnám meg a föltételeket."

Én magamtól nem tudtam határozottat írni. Elmentem Murányiékhoz. „Tsa' mama, adjon tanácsot, mondám kacagva, a mint beléptem s a levelet oda nyujtám. Nézze, a medveországba hívnak vendégeskedni. Nem tudom: én fogok-e vendégeskedni a medvehúson, vagy a medvék fognak engem fölvendégeskedni az úton?" „Oh te bolygó, mondja! Nem olyan annak az útja, hogy a medvék csak úgy elődbe jönnének, hogy ott fölfaljanak. Azok a magas hegyek között tartózkodnak, hol a mócok laknak a havasok között." „Akárhova tesz az Isten, én félek azt a nagy utat megtenni magamba. Hanem majd nagy követeléseket teszek s a fösvény intendáns nem adja meg s így eleget tettem a meghívásnak s magamnak is, hogy hon maradok." „Azt jól teszed, mondák, mert télen két hétig kell menni, még akkor is, ha jó lovakkal."

Megírtam hát föltételeimet, úgymint: 300 frt útiköltséget, (mert itt 150 frtot kértek szekérbért és zabot); egy középpáholy egy arany egy játékra, a többi rendes áron, csakhogy biztosítva legyen minden páholy stb. Elment a levél. De egy hónap múlva jött reá a felelet. Már azt gondoltam, nem is jön. Hát tisztelt alásan Nagy Lázár úr és azt írá, hogy az lehetetlen. Nálok az nincs szokásban, hogy még biztosítva is legyenek a páholyok, vagyis inkább lógék és az utiköltség is igen sok. Nincsenek arra nagy, drágás fogadók, aztán oláh parasztokhoz is lehetne tán beszállni; nem kerülne annyiba... És így eléggé megítélhettem az intendaturát! Én teljességgel nem vágytam le Erdélybe. Kolosvári szolgabíró úr már rég tervezte, hogy Pécsre küldi a társaságot és a terv most csakugyan teljesedésbe ment.

Elmentünk Pécsre.[29] Ott csakugyan mindnyájan jobb szerettük tölteni a telet, ott igen műértő közönség volt, mely igen szeretett színházba járni és sok muzsikaértő volt. Itt muzsika-kar is volt, a társaság szaporodott is énekes tagokkal. Adhattunk nagyobbszerű daljátékokat. Itt elememben voltam. Több úri házzal csakhamar megismerkedtem; mindenütt volt zongora. Mindenütt énekléssel töltöttük az időt. Nevezetesen Tettes Répásy úr tisztelt házánál csaknem otthonos voltam. Két fia és egy leánya volt. A nagyobbik fiú Károly, a kisebbik Zsiga, mindkettő zongorázott, Károly énekelt is. Leánya, Fánni kisasszony, gyönyörü teremtés és mi

[29] 1822 január 5-én játszottak először.

nagyon hozzája láncolt: angyalilag énekelt. Itt kedves telet töltöttem. Kántornéval minden bálban ott voltunk, hol álarccal, hol a nélkül. Midőn vége lett a télnek, ismét vissza mentünk Fejérvárra. Egypár hétig csak ültem, játsztam, de teljességgel nem volt kedvem. Csak elvágytam onnan, de az előlegezésből még most se húztak le egy krajcárt se. Nagyon kötve voltam.

Elmentem Kolosváry úrhoz, mondám: „Tettes úr! Én nem szeretek itt lenni!" „Nem a ménkőt? mondá, nagy szemeket meresztve rám. De hát miért nem?" „Én nem tudom okát adni, csakhogy nem találom magamat jól. Beteges vagyok itt". „Hiszen édes lölköm itt semmi baja. Senki se bántja. Szeretjük mindnyájan, hát miért nincs megelégedve?" „Tessék engem elereszteni". „Arról le kő mondanyi. Az nem lehet. Osztán tartozik is." „Mondom: Igaz, de hát miért nem tetszett lehúzni havonként, én azt egyszerre soha se tudom lefizetni." „Azért nem húztuk le, hogy nem kő elmennyi". „Jó! de hát tessék elereszteni a két havi szabadságomra. Miskolcra szeretnék menni". „Majd beszélek Horváthtal, hogy lehet-é?" Sok bajba került, míg rá lehetett venni a rendezőséget, hogy elbocsássanak. De végre mégis a jó Kolosváry úr mondá: „No csak csinyányi kő valamit; ne vegyük el a kedvit"...[30] Elbocsátottak s én eljöttem Miskolcra két havi vendégszereplésre.

Pestre érvén, beszálltam a „Veres ökör" fogadóba, hogy egypár napot ott időzzek. Most már ismét sokáig távol leszek barátomtól: de nekem mennem kellett...

[30] Úgy beszélt Kolozsváry úr dunántúliasan, mindent ő-vel, é-helyett - jegyzi meg Déryné.

II.

Miskolcon 1823-ban. - Czelesztinről, mint színészről. - Találkozás Pesten Samuval. - Föllépés a Hacker-szálában. - A két Samu. - A Marcsa-kötényt ki vasalja ki? - A jutalomjáték. - Az eltűnt tárca. - Kétségbeesett szándék. - Váratlan találkozás. - Samu mindent kiegyenlít. - A pénzkölcsönzésről. - Maradás Székesfejérvárott.

Megérkeztem Miskolcra. Itt nagy és jól rendezett társaságot találtam. Nagy örömmel fogadtak, ismerősök úgy, mint az ismeretlenek. Éder volt az igazgató.

Itt most is lelkesült volt a publikum; a legnagyobb szomorújátékokat kétszer is végig nézte volna, nem hosszallotta. Jó víg- és nézőjátékokat adtunk, közbe-közbe operákat is. Letellett a két havi szereplés s nekem mennem kellett Fejérvárra vissza. Nehéz volt innen ismét a szabadulás. Mindenkép tartóztattak, hogy maradjak. „Megyünk Kassára," mond Éder. „Nem lehet". De meg kellett igérnem, hogy ha Fejérvárról szabadulok, ő hozzá megyek, bárhol legyen is.

Czelesztint igen jó, értelmes színésznek találtam, kivált a Templariusok című szomorújátékban. Moor Károly, Embergyűlölő, Hamlet és Rolla halála: ezek voltak fő szerepei. Mindig súgó nélkül játszott. Látszott, hogy nagyon tanulmányozta szerepeit. Csakhogy néha rögtönzött is közbe-közbe és néha egy kissé ószerűnek találtam.

Visszautazván Pestre, ismét megszálltam, hogy egy pár napot mulassak. Alig pakkoltam le podgyászomat a szekérről, küldöttem a szurtos Hausknechtet az: „Itt vagyok" cédulával, jő be a szobaleányom, (mert őt is elhoztam magammal Fejérvárról) s mondja: „három úr van oda künt, a szekerestől kérdezik, hogy honnan jön, s ki jött az echós szekéren?" „Egy asszony" - mondá a kocsis. Szobaleányom beleszól s mondja: Déryné tensasszony. Déryné? fölkiáltanak s azzal kisiettek a fogadó udvarából.

Az én barátom már nálam volt, ott beszélem miskolci működésem apró kis győzedelmeit... kopognak s ki lép be hatodmagával... Kilényi komám! A kérdezősködő három egyén hírül vivé, hogy én megérkeztem s azonnal jöttek tisztelkedni s egyszersmind fölkérni, hogy játszódjam vagy hat vendégszerepet. Mondom: „Nem lehet. Most is már egy héttel tovább mulattam, mint az engedélyem tartalmazta". De addig-addig rimánkodtak... hiszen megvallom, magam is örömest időztem Pesten, még ha lehetett volna örökre is - végre Samuhoz is folyamodtak... Ő is óhajtotta, de annyi ellenvetést mégis tett: hogy csak oly gyenge ne volna az úr társulata; ez nem felel meg a pestiek várakozásának. Azért nem jár a publikum. Aztán abban a régi, kis Hacker-szálában! De végtére is részemről: könnyű volt Katát táncra vinni... s maradtam.

Két hét alatt lejátsztam a hat szerepet, de kevés eredménynyel. Jöttek-jöttek többen, mint azelőtt, de, mint szokták mondani: „zsúfolt ház" soha se volt. Nem is adhattak nagyszerü darabokat. Ujfalusyné volt a primadonna. Első játék volt, melyet hirtelenében elővehettünk, hogy föllépheséssek, az akkoriban nagyon kedvelt Tündérkastély. Minthogy énekeltem benne, az általam már rég bele alkalmazott dalokat, hát mindenütt tetszéssel fogadták. Egyébre már nem emlékszem, hogy még miben léptem föl. A színészekre sem emlékszem, egyetlen egyre se, hogy kikkel játszottam ott.

De furcsa volt nézni, midőn azon délután kipakkoltam estére szükséges öltözékeimet s némely darabok egy kis roncsolást kaptak. Cselédemet sürgetém, nagy sietséggel, hogy csak hamar, hamar vasakat tüzesítsen a fogadósné konyháján... és éppen akkor toppan be a két Samu, két jó barát. „Mi baj?" kérdé Igaz Samu, az örömüdvözlések után. „Félek, hogy elkésem - mondám. Csak tegnap érkeztem, s csak ma pakkolhatok ki s ehol ni... a szép kis

Marcsa-köténye roncsolt". „Roncsolt? fölkiált Igaz Samu. Semmi, segitek én is. Hozdd már hamar azt a tüzes vasat, te lyány, mindjárt kivasalom én". A lyány addig elhelyezte a vasaló helyet, míg tüzes vas lett. Akkor kikapja a kezéből a vasat, neki esik (orvos, vagy tán lelkész lett, már bizonyosan nem is emlékszem) s nagy mohón, gyönyörűn kivasalta kis kötőmet, míg én egyéb öltönyömre a szalagokat, csokrokat fölpiperéztem. Ez a kis pajzánság annyi vídám kacagásra adott alkalmat. Kivált az én Samum halálra kacagta magát, mert Igaz Samu mindég zsémbeskedett a lyányra; azt mondá: annak úgy kell megtörténni, a nélkül nem lehet női öltözéket elrendezni. S neki az igen jól illett. Samum mondá: „No ezt megmondom holnap az egész városnak". „Szükségtelen, én még ma estve elbeszélem barátaimnak, hogy azt a szép kis Marcsa-köténykét én vasaltam ki oly szépen"... Nem tudom él-e még s emlékszik-e vídáman töltött gyermekeskedéseinkre?... Elvégeztem vendégszerepeimet, de nagy kárommal s szinte szerencsétlenség lett a vége. Nem akarok hosszan időzni azon apró, kicsinyes ármánykákon, mik itt szövődtek. Azokat nem nagyra vettem, mert nem árthattak. De jutalomjátékom adatván, melynek fele része mindig a társulaté, vagy az igazgatóé, ha fixumot fizet, a napján mondja Kilényi, „majd oda ülök én a cassához, hogy Cassier ne csalhasson". „Jól van, mondám, de Dellné asszony is legyen ott". Ő még a régi ismerősök közül volt s bíztam ő benne. Ekkor publikum nagy volt, de annyi sok költséget írtak föl, hogy nekem, ajándékokkal együtt csak 60 forint jutott felibe. Ez hihetetlen volt, mindenki azt mondta s én is mondám másnap Kilényinek: „Koma! magok engem megcsaltak tegnap Dellnével". Ők kacagtak s mentegetődztek, de az már megtörtént. A szobában, hol szállva voltam, két vendégágy volt. Az ágyneműre nem lévén szükségem, nem akartam érte fizetni s kihordattam. A nyoszolya ott maradt, hogy ruháimat oda pakkolhassam ki, commode hiányában. A mint a pénzt megkaptam, beletettem tárcámba s oda löktem a nyoszolyába, a mely fehér lepedővel volt betakarva. Gondolám: itt senki se bántja, majd úgy is fizetnem kell a fogadóst. A délután elmult, egy asszony jött hozzám egy kis leányával, az asszony mosónőm volt. Ő elment, egész délután senki se volt nálam, Samum estére igérkezett eljönni, mert foglalatossága volt. Midőn ruháimat jó rendén összehajtogatva voltak, hogy majd elpakkolom, mondom a lyánynak: „Kérd el a számlát a Kellnertől". Az alatt keresem a tárcát. Nincs. Hűlt helye. Jön a leány: „Te nem láttad itt valahol a tárcámat a földre esve?" „Nem". Kerestük. Még a kufferben levő ruháimat is kiraktam, a szalmában, ágy alatt, mindenütt öszve kerestük. Sehol semmi nyoma. Hozza a Kellner a számlát: 80 forint. Csuda, hogy ott ijedtemben öszve nem rogytam, de közel voltam; lábaimból kifogyott az erő, minden pénzem a tárcában volt. Nagy Isten! mit csináljak. Estefelé közeledett az idő, Samum eljő. Isten őrizz! így ne találjon engem, mindjárt észre venné arcomról, hogy baj van. Elmegyek Kilényihez, tőle kérek, elbeszélem szerencsétlen esetemet. Nincs otthon: elmentek Sáska Birivel a német színházba! Most megőrjűltem. Többet nem megyek a fogadóba, nem tudok fizetni; nem tudok elmenni, maradni se lehet tovább... Sebes léptekkel siettem végig a Hatvani-utcán, halálsápadtan. Éreztem, hogy arcom hideg mint a jég. Mentem szaporán, hogy a Hatvani-utcán valahogy ne találkozzam Samuval. A hogy a házat, melyben lakott, megláttam, könyek tódúltak szemeimbe, sírtam keservesen. Azért meg se álltam. Egyenesen be a Kígyó-utcába! Oh Samum! Egyetlenem! Isten hozzád! te nem tudod mi történt velem, te nagyon fogsz búsulni utánam, majd elmúlik az, de nem fogom magam szégyenleni előtted... Óh, de messze van az a Duna! Ott elmerülök s mindjárt vége minden bajnak. Hiszen úgyse lehettem volna boldog soha, mert kötve vagyok. Jobb lesz így... A jövő-menők közt egy férfi közeledett szembe velem. Akkor néztem föl, midőn már egészen közel volt hozzám. „Jézus Mária! Samu!" „Rózám te vagy? Hol jársz az Istenért ily egyedül, ily későn. Aztán milyen földúlt vagy? Mi bajod? Mi történt?" „Oh eressz, eressz". „Hogy eresztenélek? Hová?" „A Dunába". „Rózám, hát meg vagy őrűlve, hogy ilyet mondasz, a hol én vagyok melletted? Mi történt, szólj." De azalatt átfogta derekamat s vezetett vissza. Mindig kérdezett, már most komolyan: mi bajom? Nem akartam neki mondani, végre elbeszéltem mindent... De ez nekem nehezebb volt, mint a halál! Oh kedves,

nemes lelkű barátom, mi ügyesen tudott engem átvezetni e kétségbeesett elszántságomból a fölvidúlásra, ámbár nem ért egészen célt, bárha úgy mutattam is, mintha egészen megnyugodtam volna. De ezt csak az ő kedviért tettem, minthogy láttam, mint törekszik még árnyékát is elűzni azon gondolatnak, hogy ellenszegűljek az ő intézkedéseinek. Tréfák között, enyelegve, pajzán comicummal vegyített dorgálások között kívánt azon útra vinni, hol eszembe se jusson őt, miként mondá: a házi úr kötelességeiben megsérteni, mivel már előre be kell magát gyakorolnia, mert az én kis gondatlan háziasszonykám úgy szórja szét a pénzét, mint más gazdasszonykák a salátamagot. Majd ezután én viselek gondot a cassájára. De most már nem szabad egy szóval se beleelegyedni semmibe, ő fog mindent eligazítani. Még csakhogy fölvidúljak, ott vacsorált is nálam, azt addig soha se tette. De látta arcomon, hogy nem a szokott, természetes vidámság derűl ott föl. Én igen szégyeltem magam, hogy ő fizetett én értem.

Másnap elindultam Fejérvárra. Ő elkisért a szokott állomásig, de az én szívemben mint egy kis felhő, egy kis ponton, mindig el volt borulva... Igaz az, a mit egy költő mond: „A pénzkölcsönzés veszedelmes kőszikla jóbarátok közt”... Ezt én örökre érzettem, mert mindig szégyeltem, akár kitől, akármit elfogadtam, ha az puszta jóindúlat s minden érdek nélküli kedveskedés volt... de attól semmit, a kit szerettem...

Már elmúlt egy éve, hogy Fejérvárott szerződésem ideje kitellett, de csak addig-addig, rábeszéltek a társaság s Kolosváry úr is, hogy ne menjek Miskolcra, csak maradjak... hogy ismét szerződtem egy évre, de kikötöttem, hogy ismét mehessek szabadsággal vendégszerepelni!

III.

Mérey Tóni levele a magyarok becsülete megmentéséről. - Látogatás Pesten Méreyéknél. - Miről is van szó? - A gúnyolódó német. - Aggodalmak. - Mit mond Samu a dologhoz? - Találkozás a derék Kleinheintzczal. - Próbaéneklés a karmesternél. - A felesége. - Mit tud Déryné? - Emelina. - Biztató kilátások. - Ki fog dirigálni? - Az első szinpadi próba. - Madame Klimetsch. - Samu némi aggodalmakat okoz. - Samu igéri, hogy nem fog tapsolni. - Mi történt a bécsi énekesnővel? - Magyar fenyegető levél. - A karmester biztatása. - Az ujabb fenyegető levél dacot támaszt. - Isten nevében előre. - A lámpaláz vége. - Az első viharos taps. - A megismételt cavatina. - A karmester üdvözlése. - A tagok barátságos szavai. - Samu és a „kis hódító" sok mindenről beszélgetnek. - A tüntetőből tapsoló lesz. - A karmester és a közönség óhajtása. - Tóni is meg van elégedve. - Nagy Pista mi hírt hoz Székesfejérvárról. - Levél az intendánshoz. - A kedvező birálatok jó hatása. - Tancred szerepének betanulása. - Föllépti díj. - Männer úr. - Találkozás egy régi ismerőssel. - Schillinger úr. - Babnigg úr. - A főpróba. - Szálláson Lampléknél. - Tancred toiletteje. - Schebeszt Ágnesről. - Gratuláló urak. - Újabb siker. - Horváth úr Székesfejérvárról szigoru üzenettel jön. - Teleky József grófné mit akar? - Bucsu a karmestertől és családjától, meg a Mérey családtól.

Egyszer egy furcsa foglalatú levelet kapok Pestről: Mérey Tóni kisasszonytól. Ez volt a foglalatja:

> „Édes Déryné! Amint ezen levelemet veszi, azonnal pakkoljon egy jó tele koffer garderobeot, operához tartozandót és jöjjön Pestre, mentse meg a magyarok becsületét."...

A mint e szavakat olvasom, egyedül voltam szobámban, de én oly hangos kacajba törtem ki, hogyha valaki így éppen meglepett volna, azt gondolta volna: ez az asszony megőrült! De én meg Tóniról gondoltam éppen azt. Én mentsem meg a magyarok becsületét?! Hiszen ez nagyon szép, de nagy föladat, gondolám. Hiszen ha férfi volnék? Aztán miért nem írta, hogy: kardot vigyek? Becsületet megmenteni ruhákkal nem lehet. No de gyerünk, olvassuk tovább, gondolám:

> „Ne kivánja, hogy most fejtegessem soraim értelmét, nincs időm, sok vendégünk van. Egy pár hetet itt kell magának tölteni, úgy készüljön. Majd ha itt lesz, mindent megmagyarázok, csókolja Tónija."

Én ismét kértem, bocsássanak Pestre, egypár hétre, nem tudom minek. Majd ha ott leszek, onnan megírom. Megkaptam az engedélyt s vittem magammal mindenféle ruhákat: bársonyt, atlaszt, fényeset, parasztot. Mindennel el voltam látva, minden eshetőségre. Annyi sejtelmem már volt, hogy játszanom kell, de kivel, hogy? erről fogalmam teljességgel nem volt.

Elérkeztem Pestre, beszálltam a boldogtalan emlékezetű Vörös ökörbe. Isten őrizz meg! csak valami ne érjen ismét. Most nem Samuhoz küldtem a szurtos postillion d'amourt, de magam személyesen siettem Méreyékhez. Bemegyek, megcsókolom az Excellentiás kezét s azzal Tónihoz fordúlok, ki már hangos kacajt ütött, s megfogta fejemet, összevissza csókolván. „Mondom: de nem úgy kisasszony! Hol van ő?" „Kicsoda?" kérdék mind a ketten. „Mondom az, a ki megsértett valakit, de nem tudom kit, hadd öljem meg? Elhoztam egy rozsdás kardot is magammal. Kinek a becsületét mentsem meg?" Kacagtak, mint csak tudtak. Mondja az öreg dáma: „Oh ez a bolygó Tóni, oly méregben volt, hogy még az asztaltól is fölkelt s ott hagyta az ebédet". „És én azonnal írtam magának édesem - mondá Tóni - azon mérgesen. No hallgasson végig, majd csak azután szóljon." Tóni elkezdé beszédét, mely ekkép történt: Egy napon igen sok vendégeink voltak az asztalnál.. Természetes, hogy olyankor mindenféle tárgy előfordúl. Itt is úgy. Ült több értelmiség az asztalnál, nevezetesen egy német zongoraművész s egyebek közt muzsikai és éneklési tehetségekről is vitáztak. A többek közt fölszólal a

zongoramester: „Ki olvasta a Wiener Blatt-ot? Ott olvastam valami ostobaságot". „Mit, mit?" kérdék. „Ezt írja az a hírlap: Wie wir vernehmen, haben die Ungaren eine ungarische Catalani: eine junge Person, aber viel begabt, mit einer reinen klang- und umfangreichen Stimme. Eine erste und alleinige Sängerin; sie mag es noch weit bringen." „Hogy hívják?" kérdék tőle a többiek. „Eine gewisse Déry". Déryné, kiált föl Tóni. Mama, a mi kis Dérynénk! Hogy ők oly igen nagy örömet mutattak a fölött, a németet bosszantotta s azt mondja: „De engedjenek meg, ez merő Dummheit ilyet csak gondolni is, hogy ahhoz a nagy hírű nagy művészhez hasonlítsanak egy kis fiatal nyávogást". „Engedjen meg maga - mondá Tóni - ez nem nyávogás. Mi ismerjük, ez talentum, ez adomány. Itt ezen zongora mellett énekelt velem százszor és próbáltattam vele gyakran, az alsó C-től a felső F-ig egész könnyűséggel kiénekli és ezt bizony még a németeknél se igen sűrűn találhatni" - mérgeskedte Tóni. „És azt a hasonlítást annyiba lehet értelmezni, hogy Catalani az olaszoknál is csak egyetlen volt a maga nemében, kinek oly terjedelmes hangja volt. Itt a magyaroknál is Déryné az egyetlen egy és legelső énekesnő, ki ennyire vitte". „Pah! pah! - mondá a művész - azért bármennyire vitte is, de itt Pesten a városi nagy színpadra még se merészelne föllépni". „Minden órán" felelte Tóni. „Remarcable! - mondá a művész - azt majd mégis akkor hinném el, ha szemeimmel látnám, ha füleimmel hallanám". „Jól van - mond Tóni. Holnap beszélek a német karmesterrel és ha biztosít engem, hogy kicsinálja az intendánsnál, hogy fölléptetik, én neki írok és ő itt lesz és föllép". „Viel Courage! - mondá a német - aber ich zweifle". Ezzel Tóni végezte, és én, Déryné, az asztaltól fölkelvén, mert gúnyos mosolyát ezen embernek ki nem állhatám, írtam magának, még mielőtt beszéltem volna Kleinheintz-cel, a német karmesterrel. Ő vele csak másnap találkozhattam a házánál. Most már minden rendén van, magától függ: mikor akar föllépni? A karmester egy igen derék, becsületes és értelmes ember". „Jaj édes kis-asszony! de nagy a baj. Hát mibe lépjek föl? Ez nagy kérdés, mert a kisasszony csupa elő-szeretetből tán túlbecsülte tehetségemet és ha valami csekélységgel állok elé, compromittálva leszek". „Csak maga ne tegyen ellenvetéseket. Én azt akartam bebizonyítani azon embernek, hogy a maga hangja mindenkor kiállja a próbát, kivált a mostani ittvaló énekesnőkkel". Az egyik volt Czibulkáné, a másik egy Hagen nevű énekesnő. „De van-e magának bátorsága a nagy német színpadra föllépni, az itt a kérdés?" „Talán csak nem ijedek meg" mondám. „No én meghívom a karmestert holnapra ebédre és maga is itt lesz és akkor megbeszélik a teendőket".

Haza menve, rögtön küldtem a szurtost a cédulácskával. Barátom azonnal sietett. Mint elbámult, midőn mindeneket elmondtam neki s véleményét kértem föllépésem eránt. „Drága egyetlenem! ebben a dologban bajos tanácsot adni, mert te magad érzed legjobban mennyire vagy biztos önmagadban? Van-e elég bátorságod megküzdeni, mert ne hidd, hogy az oly könnyen menjen, minthogy más ajkúakkal vagy általa érintkezésben. Még ármánykodásokkal is lesz küzdelmed s akkor az én szelíd kis Rózám megijed s visszalép. Az aztán már szégyen lenne. Jól meggondold angyalom, valjon Tóni nem elhirtelenkedve zaklatott-e föl s gondatlan heveskedésének a helyett, hogy győzelemre vezetne vitájával - áldozata leszel." „Holnap beszélek a karmesterrel - mondám - s akkor látni fogom, mit teendő leszek." „Helyes," mondá barátom. Másnap ebéd előtt jóval ott voltam Tóniéknál. Jött a karmester is: egy szíves, jóarcú öreges úr... mindjárt bizalmat érzettem eránta. Bemutatott neki Tóni: „Itt az én kis protegeém - mondá Tóni, ajánlom karmester úr jóindúlatába". „Oh az már előre megvan", mondá, a mint jószívűleg reám nézett. De gondolám magamban, ez mégse igen sok reménynyel kecsegteti magát felőlem, mert egy kissé mintha kétségeskednék bennem. De én igen is olyan szemér-mes bohó voltam mindig, csak mikor már tettre kerűlt a dolog - kivált színpadi érdekelt-ségekben - akkor a Gracchusok anyjával is versenyt vívtam volna.

Több vendég is volt, de Tóni úgy kormányozta a dolgot, hogy a vendégek, még az öreg consiliárius se tudjon ezen dologból semmit: hogy mi van tervben, hanem itt az öreg dáma

szobájában végezzük el a végzendőket. A karmester mondá, hogy ő addig bizonyost nem mondhat semmiről, míg hangomat meg nem próbálja s minthogy itt nem lehet, menjek hozzá reggel hét órakor (itt s itt lakik) s ott el fogjuk határozni azt is, hogy mibe léphetek föl.

Reggel öt órakor már felköltem, fölkészültem szorongó szívdobogások közt s mindig csak arra gondoltam: mi lesz ebből?! Óh, az a Tóni is, mit elegyedik ilyes dolgokba, mit hősieskedik a más rovására? Mi boldog volnék most, ha nem kellene semmire gondolni és semmitől félnem? Igen, ha magyarul, magyaroknál kellene föllépnem, óh de boldog volnék... A mint a szállására értem, az első emeletbe a Nagyhid-utcában, bekopogok. Kedves csengésü női hang mondja: Herein! Benyitok egy roppant nagy terembe, hol száz gyönyörü kis csinos öltözetü leányka zsibongott egy-egy igen derék, csinosan öltözködött nő körül. Száz leánykának is láttam első pillanatra, de csak ötvenen voltak. Egy roppant nagy asztal a szoba közepén és azon nő éppen abban foglalkozott, hogy a kicsinyek között kiosztva a reggelit, mely állott: hét szem aszalt szilvából és egy-egy zsemlyéből mindenik számára. A nője, mert az volt azon asszonyság, ki elfogadott s ki igen barátságos arccal fogadott. Mondám: „Bocsánat! én ily korán vagyok ide rendelve a karmester úr által." „Óh! mondá, ez nálunk nincs korán. Nekünk igen jókor kell fölkelni, hogy ezen apró Plagegeist-okkal készen legyen az ember, hogy hét órakor mindenik egyszerre kikaphassa a reggelijét. A ki akkorra nincs itt tisztán, készen, nem kap reggelit." Mind uraságok gyermekei voltak faluról: éneket, zongorát és franciául tanulni. „Egyéberánt férjem már tegnap értesített felőle és itt várja. Tessék bemenni Madame." Jaj! de rosszul esett azt a Madame-ot hallani... Benyitunk. Ott ült a karmester már a zongora mellett és egy úrral társalgott; de se engem nem mutatott be, se nekem nem mutatta be, hogy ki lett légyen ő. És máig se tudom. Igen barátságosan köszöntött mind a kettő. Mindjárt a zongora mellé ültetett. „Hát - kérdé - miben kivánna föllépni." Mondom: „szinte geneirozom magamat ön előtt kimondani, hogy igen kevésre megyen száma a kitanult operáknak. Nincsenek még az ujabbakból fordítva, a régiek pedig ezen a színpadon már nem is adatnak, úgymint az Újholdvasárnapi gyermek, Kincsások." „No hiszen az még mindig megjárja szükségből. Vannak benne jó numerusok az első énekesnő számára." „Azután, mondom, Mozarttól áriák, Mercadantétól szép duetto és a Schveici család is be van nálam tanulva," mondám megkönnyebbedve. Mert, hogy azt az idegent ott találtam, egészen kiesett a fejemből, hogy csakis a Schveici családot akartam egyedül mondani. „Ah! mondá a maestro, hiszen fölséges, ennél jobb nem is kell. Ez megfelelő egy föllépésnek." S azonnal fölkelt a zongorától, kikereste a partiturát s mondja: „Tehát kezdjük el mindjárt az első kijövetelnél." Eljátszódja a ritornellt és én föl azt a c-t, a mi próbaköve Emeline egész szerepének, ha az tisztán csinálva, csengő hangon kiadatik. A mint azt kiadtam, a mester ránézett az idegenre s mosolyogva mondá: bravo! Én csak folytattam tovább is a dallamot, ő játszotta, még be kell végezni. Midőn Emelina elvégezte, akkor elhagyá a zongorázást, felém fordul s az idegenhez mondja egész megelégedéssel: „Remarcable! So stark und rein." „Kérem - mondá hozzám - nem lesz terhére, nem erőlteti meg magát, ha még egyszer kérném azt a szép c-t énekelni?" „Oh, - mondom - akár huszszor is." „De oly gyengének látszik; honnan az erő?" Játszsza újra a muzsikáját s midőn újra énekelnem kell a c-t: „Csak ki vele, ki azzal a szép hanggal, ne foszsza meg a publikumot tőle." Mondom: „Jaj, a színpadon erősebb az én hangom, de alla camera, geneirozom magamat, mert igen erős és attól tartok, hogy fülsértő." „Semmitől se tartson, csak adja ki, a mivel bir, biztositom a jól fogadtatás felől." Nekem se kellett több... Azután franciául beszéltek. „Nem lenne oly jó, mondá, csak még a cavatinát elénekelni?" „Óh, mondám ezer örömmel." Ha azt kivánta volna, hogy az egész Svajci familiát énekeljem el hatszor, szívesen megtettem volna... Azután mindketten igen dicséretest mondának hangom felől; kivált az én karmesterem nagy bizalmat s bátorságot öntött belém. Végre mondám: „Egy dolog aggaszt, hogyha talán prózában a magyar accentus előtör, nem lesz-e fülsértő és nem fognak-e kikacagni." „Attól semmit se tartson, hanem ha kivánja az első szerelmes (úgy tetszik: Raimboldnak nevezé az öreg úr) ő megteszi nekem szivességből, ő nekem jó barátom,

hogy a szavak helyes kimondásába egypár órát adjon s a szerepét ő előtte fölmondja." Megköszöntem neki. Sokáig nem eresztett el és mindenféle kérdéseket tett. „Hol tanultam énekelni?" „Sehol sokat - mondom - csak egy-egy keveset gyermekkoromban, egy-két zongoramestertől." „De hiszen oly methodussal és routinnal énekel?" Mondom: „Az talán a sok gyakorlás által jön, ha csakugyan valami csekély előnyöm volna, mert megvallva, semmi előpéldányom nem volt, mert csak egyesegyedül vagyok magyar első énekesnő, még második is ritkán találkozik." „Remarcable! mondá mesterem. Hát mikorra lesz kész a német textus betanulásával?" - kérdé. „Gondolom, három nap szükséges lesz reá. Most igen nagyon kérem karmester urat, tessék nyiltan megmondani, fölléphetek-e egész bátorsággal? Biztosnak talál-e énekem intonatiójával? Hiba nélkül énekelek-e? Mert én magamról nem tudom azt meghatározni." „Minden aggodalom nélkül. Ha úgy elénekli, mint itt előttem, biztosítom a sikerről." „De, mondom, a főpróba előtt kérnék egy próbát a színpadon." „Azt is kieszközöljük, - mondá; hanem kérje ki a regisseurtől, hogy én kormányozzam akkor az orchestrumot, mikor föl fog lépni, mert ez német muzsika és én az olasz operát szoktam dirigálni és Czibulka könnyen bele vezethetné a bajba; no, tudja, minthogy az ő neje itt még most is első énekesnő... de ez közöttünk maradjon..." Nagyon megköszöntem neki e figyelmet. Ő ismét magához rendelt, másnap két órára, de nem az ő szállására, hanem a színházba, a próbaszobába. Elmentem szerepemmel az első színészhez is másnap. Nagyon szívesen fogadott és tanított. Azt mondá két lecke után: semmi hiba vagy sértő nincs szókiejtésemben; szerepemet oly helyesen fogom föl, hogy semmi mutatni való nincs rajta.

Midőn az első próbán keresztül mentünk, teljes megelégedéssel jött föl Kleinheintz karmesterem, megszorította erősen kezemet s mondá: „biztosítom a nagy siker felől. Megvallom a szobába való próbák után ezt nem reméltem, a mit ma egész gyönyörrel tapasztalok; eine herrliche Theater-Stimme, eine volle Metall-Stimme"...

Tehát holnap 9 órakor a főpróba és estve az előadás! De én hozzám nem szólt egy lélek sem, oly idegennek érzettem magamat közöttük. Addig, mig a színpadon voltam, nem érzettem azon nagy ürt, de midőn végeztük a próbát és ki-ki indult a maga útjára, szinte féltem s gondolám: jaj! de vademberek ezek. Egyedül Madame Klimetsch, ki a játékban anyámat játszotta, jött hozzám beszélgetni és szépelegni: hogy még mily fiatal vagyok s mégis mi erős hanggal birok... De óh jaj!... Igen, óh jaj! Szándékosan nem említém föl, fönnebb leírt soraimban azon körülményeket, melyek még egy erősebb lelkületü nőt is, mint a minő még én akkor voltam, megingattak volna... Ugyanis midőn Pestre érkeztem, alig helyheztem el magamat s beszélém el barátomnak Tóni tervét velem, ő nekem eléhozta például azon esetet, mely Pestre érkeztem előtt kevéssel történt egy színészszel, ki Bécsből jöve le vendégszerepelni. A publikumnak nem tetszett s a szegényt kifütyülték. Ő ezt annyira szívére vette, hogy a játék végével, (még a pénze is nála volt tárcájában, öltönye zsebében) egyenesen a Dunába ugrott. De szerencséjére látta őt több, a színházból hazatérő s a sajkásokat előkiáltották és még nagy nehezen kifogták, de egészen elaléltan. Orvosokért futottak s végre életre hozták, de soká nem üdült föl: a hebickelés és a szégyen érzete, ágyba döntötték. A helyett, hogy szánták volna, még jól lehordták az orvosok: hogy miért oly kislelkü és hogy egy „művésznek" nem szabad oly érzékenynek lenni, hogy kétségbe essék egy kis füty miatt! Mondám: „De bizony, ha engem kifütyülnek, én nem ugrom a Dunába, de nem is lépek föl többé egy színpadon se... lemondok világomról örökre." „Óh, az én Rózám sokkal szenvedélyesebb színésznő és erősebb lelkületü is, sem mint le hagyná magát riasztani célba vett törekvéseitől, mert vagy érzi magát s megküzd: mindig előre! s nem ijed meg, vagy nem biztos és (ismerem ezt a kis szemérmest, ki nem tolakodó) nem lépne föl." „De tőled szégyelném magam, egyetlen Samum!" „Hátha éppen én fütyüllek ki?" „Óh nem, azt nem teszed; de ne is tapsolj, igérd meg. Egyetlen egy taps se jőjjön tőled, ha tapsolni találnak, hadd örüljek azon öntudatnak: nem barátimnak köszönhetem az elismerést, kik tán emelni akarnának;

hanem azon meggyőződéssel folytathassam működésemet, hogy ez minden részrehajlás nélküli méltánylat." „Esküszöm, nem tapsolok"... Ilyes beszédekkel kívánt előre nem látott eshetőségekre elkészíteni. Én ezt jól vettem észre. Én magamban nem bizalmatlankodtam, de ármányoktól tarthattam, minthogy németek a magyarokkal nem rokonszenveztek soha. És még két eset adta elő magát, mely bátorságomat nagy próbára tette.

A karmester próba után egy zártszékjegyet adott által az igazgatóságtól, mely „mindenkorra" szólott, földszinti zártszékekre. Egy szép kis fiatal énekes nő jött Bécsből mindig szerepelni és éppen ő is a Schveitzi családban Emelina szerepében volt föllépendő. Istenem! gondolám, hogy állok én meg egy bécsi vendég után, ugyanabban a szerepben? Az első numerus csak elment, de a cavatinában, elbandzsalgott-e a kis mamlasz, Czibulka három levelet is fordított s csak integetett neki a tactus pálcácskával s ez a szegényke elkezdette az éneket, pedig még nem kellett volna. Én ezt jól láttam, mi történt, mert a harmadik széksorban ültem... s egyszerre csak elkezdenek fütyülni, én meg elkezdtem sírni, megijedtem. Nagy zaj és lárma történt, de azután csak lecsillapultak s a játék tovább folyt. Mondám: bárcsak meginthettem volna neki, hogy ne vágjon még bele. Nekem integethetett volna Czibulka a nagy veres fejével, azt mondtam volna: noch nicht! De azért féltem biz én egy kicsit. Most jön még a fekete leves!

Midőn az előadás előtt való napon haza mentem a próbáról, egy levelet ad kezembe a leány. Mondom: „kitől?" „Nem postáról jön, egy kis fiú hozta." Fölbontom, nincs aláírás. Olvasom:

> „Úgy értesültem, hogy asszonyságod holnap a nagy városi színházban föl akar lépni opera-szerepben. Azt tanácslom, ne merészelje cselekedni, mert kifütyülik és ledobálják. Ne hozzon szégyent a magyarokra".

Most már hogy érezhettem magamat, kiki elképzelheti s holnap már föl kellett lépni. Hol vegyek bátorságot? Ki és mit fognak tanácsolni? Elmentem mesteremhez s egészen elcsüggedve odanyujtom neki a levelet. Ő nem tudta elolvasni, magyarul volt írva. Pah! pah! mondá, ezt magyar írta... midőn elmagyaráztam neki az értelmét. „Semmit se csináljon belőle, csak a bátorságát el ne veszítse. Ezt magyar írta s azok az asszony képességét még nem ismerik. Kár és ha a magyarok fütyülni találnának is, higyje meg, a német publikum elégtételt fog adni, mert engedjen meg, a német publikum értelmesebb és tudja méltányolni az érdemet. Csak el ne veszítse az éberséget és folytassa a játékot."... Haza mentem, de minden biztatás dacára bús voltam, nem ízlett az ebéd. Barátom csak ebéd után jött, addig ott ültem szívszorongva. Eljött Samu. Szó nélkül oda nyujtám a levelet. „Óh kis baksi, azért nem kell búsulni még csak egy percig se. Ha félsz, ne lépj föl; még most nem baj visszalépni." De ezt mondá Kleinheintz s előmondám. „Én is azt mondom, mondja barátom, de én ne legyek az, a ki csak egy pillanatig is borút hozzon homlokod derüjére, tanácsával; mert történhetik valami egy sületlen botortól, de mit föl se kell venni."

Másnap ismét a főpróbáról haza menve, a leány egy névtelen levelet adott a kezembe. Ismét hasonló ijesztgetések és kifütyülési fenyegetések... de más kézirat. Igaz az a mondás, hogy a kétségbeesés percében a leggyengébb is óriás erőt érez magában... Ruhám már bepakkolva s minden elkészítve volt kosaramban s most egészen egy más érzés foglalta el a helyét a félelemnek: a dac. Most már mérges voltam és gondoltam: csak azért is, föllépek, ha ezer fütty lesz is és végig fogom játszani szerepemet.

Nem is vittem el levelemet mesteremnek, bátor voltam! Samunak azt mondtam előtte való napon, hogy játéknapomon ne jöjjön hozzám, csak játék végével. A színház kocsija értem jött 5 órakor és én Isten nevében föl mentem az öltözőbe. Midőn már egészen föl voltam öltözve, a nagy tükör elé álltam, megvizsgálván még egyszer öltözetemet s már nem az voltam kedélyemre s hangulatomra nézve, ki hazulról elindultam. Nem jutott eszembe: német, vagy magyar színpadra lépek. Egészen szerepemben voltam. Fölmentem a színpadra, néhány

hangot áthangoztattam s azt mondtam: jól van... Ne nevessenek ki kérem! De kedves jó anyám gyermekkoromban csepegtette lelkembe, hogyha valami dologba kezdek, „mindig Isten nevében kezdjem” „ha valami kétséges helyzetbe jösz s jó sikert akarsz magadnak biztosítani, imádkozd az Úr angyalát s meglásd, jó sikert érsz.” És valóban - de igazán ne tessék a fölvilágosodott században kinevetni engemet, ki még most is oly buzgón megtartottam gyermekkori hitemet - legelső színpadra léptemkor elkezdve soha, soha, sohase léptem föl, a míg el nem mondtam csendesen az Úrangyalát... Midőn már egészen föl voltam öltözve, kezembe vettem szerepemet, mintha azt olvasnám. Félre léptem egy szegletbe s ott végeztem a rövid kis imát s egész megkönnyebbedve, biztosan léptem ki azon hitben, hogy engem ma semmi veszély nem érhet... Végre hangzott az orchestrumban a zene s én egészen fölemelkedve érzettem egész valómat. Igaz, hogy hangosan dobogott szivem (fűzőmellénykémen keresztűl hallottam dobbanását) de nem félelem miatt, valóban nem, hanem mindig úgy dobogott szívem az első percben, mielőtt kiléptem, de a legnagyobb nyugalommal szerepemre gondolva: hogy no most mindjárt fogod ezt vagy azt mondani, vagy énekelni! Az öröm elfogott egészen már a nyitány hallatára, úgy, hogy egy cseppet se féltem. A füttyekkel való ijesztgetések mind kiszöktek fejemből, még ha mumusokkal ijesztgettek volna, se ijedtem volna meg: mert nem jutott eszembe, hogy tán fütyülni fognak...

Föllebben a függöny és az álfalak megett állok, várván jelenésemet, mert csak a harmadik jelenésben következett az én jelenésem. Bekukkantam egy kis résen, hogy van-e sok közönség? A ház tele. Megörültem, hogy nem üres háznak fogok énekelni... Következett jelenésem. Kilépek csendesen andalogva, mikép szerepem jelleme megkivánta. Mély csend uralkodott a házban! Midőn Emeline meglátja a svájci gunyhót s örömmozdulatában fölemelt karjait ég felé terjesztve, lehull izgalmában a szalmakalap fejéről s felhangozza a magas c-t, elénekli a csak egypár taktusból álló éneket, berohan a kunyhóba... akkor oly szörnyü tapsvihar tört ki a publikum között, hogy szünni nem akaró kiáltások között hívtak elő. Én nem is akartam hinni, hogy az engem illet, de a muzsika megszünt, a kihívás zajosan folyt s a játszó személyek toltak ki az ajtón, kik éppen ott álltak. Kiléptem, magamat mélyen hajtogatva s visszafelé húzódva. De még csak ekkor kezdődött a vihar, három ízben kezdődött újra a taps; a muzsika nem szólt s én föltaláltam magamat s befutottam újra a gunyhóba. Még újra hívtak, de már akkor elkezdette a karmester a zenét és ha nem szűntek volna meg, nem lehetett volna énekelni. Szerencse, hogy megkaptam az intonációt, aztán a gunyhóból ismét vissza siettem a színpadra, dalomat folytatandó. No de már most én igen föl voltam villanyozva e ritka kitüntetés által, mert ez nem mindennapi eset, hogy ezen pár taktus ének után kihívják Emelinét! Velem se történt meg máshol, még Pozsonyban se, pedig már ott is értelmes nézők vannak. De most következett a kedvelt cavatina. Végzetével ismét szűnni nem akaró tapsvihar és ujra! fora! ujra! fora! ily vegyes magyar és német nyelven ismételtetett a kiáltás. Én csak hajtogattam magam, az én mesterem örömsugárzó szemekkel mosolygott föl reám, fölemelte kis fekete pálcáját s elkezdette ismét a cavatina muzsikáját. Azon percben egy gondolat villant keresztűl fejemben s én elkezdettem a cavatinát - magyar nyelven énekelni! Most még nagyobb lett a zaj; mint eddig volt; most tomboltak, megint ujráztak, de én a fejemmel, ámbár mélyen hajlongva, mosolyogva, nemet integetve, gondoltam: sok lesz...

Végezvén az első felvonást, háromszor kihívtak, de ott állt az álfalak között az én öreg mesterem türelmetlenül, hogy hadd jöhetne már hozzám, engem üdvözölni s megdícsérni. A mint megláttam, mindjárt futottam is hozzá. Egész örömmel adta tudtomra, hogy mi nagy örömet szereztem neki s hogy ő milyen büszke én reám! Én neki igazán szívemből köszöntem, hogy ezen jó sikert egyedül neki köszönhetem; s mert csakugyan sokat is tanultam tőle azon néhány lecke által, mit szíves volt nekem adni. Mondá aztán: mennék el hozzá másnap 9 órakor, mert sok mondani valója lesz. Megsimogatta fejemet. Arcomat nem merte, mert akkor

minden szépségemet egy simítással lerombolta volna... Játék végeztével ismét háromszoros kihívás történt.

Én magammal megelégedve mentem volna az öltözőbe, de akkor elfogtak utamban a szüleim: apám és anyám. Apám megcsókolta kezemet és azon hízelgéssel fejezte ki elismerését, hogyha ilyen leánya volna, az egész német földet győzelemmel utazná be velem. Anyám pedig játék alatt is többször jött hozzám s azzal hízelgett, hogy még nem örvendett a pesti színpad ily tökéletes játszó és éneklő Emelinának... és milyen boldogan fogok az éjjel pihenni a nyert babérkoszorúmon s szép álmokat kivánt.

Szállásomra érve, már ott volt barátom. Leemelve a kocsiról nagy vidáman „kis hódítónak" nevezett s mondá, majd beszél valamit, a min nagyon fogok kacagni... és hogy adjak flastromot az ő oldalára. „Mit? mondám. Tán csak nem vívott valakivel s nem szúrták meg? De - mondom - mindenek előtt nagyon éhes vagyok". (Mert mikor énekeltem, soha sem ettem egyebet ebédre, mint egy kis levest és egy sült csirkecombot. De bezzeg este, játék után! Mindig egy egész rántott csirkét ettem meg egyedűl, de egyebet semmit... a leánynak alig maradt meg a nyaka.) Míg a vacsora elérkezett, elbeszélte barátom: „A mint a színházba ment, találkozott egy ismerősével. Az megszólítja: hová megy barátom? A színházba. Én is, mond amaz. No hiszen lesz az ma egy nagy skandalum, mondá. Miért, kérdi Samum? Hát nem tudja? Ma egy magyar énekesnő lép föl a nagy német színpadra, hiszen gyalázatot hoz az az egész magyar nemzetre. Mit gondol barátom? Nagy merészség kell ahhoz? No hiszen majd lesz mit csúfolkodni a németeknek, úgyis eddig se sokat tartottak a magyar képzettségről s most majd ez végkép befejezi! Hát ismeri, barátom? kérdi Samu. Ismerem hát, hisz ezelőtt hét évvel hallottam őt itt Pesten énekelni, a Csörgő sapkában, meg egyebekben. Egy kis vézna teremtés. Hiszen lépni se fog az ott tudni. Aztán úgy el fog az ott veszni, azon a színpadon, mintha egy nyávogó macska menne ott keresztűl. No hiszen lesz ma ott fütty, meg fütty. Én kifütyűlöm az e...tát, reménylem barátom is fog"... Eddig Samu mind hallgatott, mintha nem ismerne, oly közönbösen viselte magát. Én, mond, azt nem cselekszem; én az olyanokban nem találom gyönyörűségemet és kivált előre pálcát törni valakinek a képessége fölött, nem találom helyén valónak. Aztán hét év nagy idő! Az alatt, még ha gyerek lett volna is, meg-nőhetett?... Már én úgy segéljen, kifütyűlöm - mond amaz. Samu elkezdi, de már egy kissé bosszankodva: ej hagyjuk azt. Én se nem tapsolok, de nem is fütyűlök; nem kenyerem: zavart okozni...

Ez alatt a színházhoz értek; jegyet váltottak földszintre, mindig együtt maradtak. Samu el nem távozott oldala mellől: látni akarta, mire képes a koma. Midőn megjelentem a színpadon, mondja: no nézze, hiszen meg van ijedve, hiszen lépni se tud; no milyen lassan jön. Hiszen a szerepe kívánja úgy, mondá Samu. Elkezdem az éneket. A publikum, miként írám, nagyban kitör. Üldözőm elkezdi: ni ni, mi lett a békából? És elkezd tapsolni, ordítani s a mint látja, hogy Samu meg se mozdul, úgy oldalba lökte a csontos könyökével s mondá: ugyan hogy állhatja meg már, hogy el nem ragadtatik? Ugyan tapsoljon már s azzal ismét a könyökét lökdöste a Samu bordái közé. Nem én, mondá Samu, de a bordáimnak békét hagyjon, mert én azokat nem azért hoztam ide, hogy maga rajta doboljon. Felvonások közt, mondá aztán Samunak, hogy ő, ha nem lett volna jelen, nem hitte volna, hogy ily nagy metamorphozis történhetett. Igen, mondja Samu, de már akkor is szép reményekkel voltak eránta és mindenek fölött szerették. Hiszen én régi ismerőse vagyok. Mi a manó? mondá és mégis oly hideg maradt? Éppen azért maradtam az, rekeszté be Samu. „Ne mondassék, hogy csak legkisebb részben is elősegítém diadalát"...

Másnap reggel elmentem a karmesterhez, haza vivém neki énekszerepemet, megköszönni neki fáradozásait és részvétét egy idegen eránt. Ő sok szépet mondott nekem s nejével együtt igen dícsért és mondák, kár hogy itt a magyaroknál maradok és nem megyek a németekhez s

mondja, ott sokkal nagyobb mezőm volna magamat a legnagyobb tökéletességre kiképezni, mert, mondá, hiányzik még nálam az átolvadási lágyság az átmeneteknél, de arra nem sok idő kell, mivel, mint maga kifejezé „ugy látszik, hogy már nálam a természet maga meggazdagított azzal, mit némelyek a hosszas tanulmányok által se képesek megszerezni". Megkérdezett, hogy volna-e módomban a magam költségén három hónapig Pesten mulatni? Ő én nékem három hónapig minden nap egy órát adna és tanítana minden fizetés nélkül. Én bevallottam neki, hogy az nincs módomban, mert igen kicsiny havi fizetésem van és ha annyi időt elmaradnék, nem kapnék egy krajcár fizetést sem. Én ismét nagyon megköszöntem s menni akartam. De maradjon csak még egy kissé, mondá. „Tegnap estve, játék után, szokott módom szerint a közel vendéglőbe mentünk vacsorálni. Ott szokták aztán játék után az értelmiségek az élet- vagy halálítéletet kimondani a szerzők felett s úgy tegnap is, és örömmel mondhatom, hogy nagy dícséretére válik a Madame-nak a felőle kimondott bírálat. Többen nyilatkoztak, hogy kár volna csak ezen egy szereppel már végezni is, sőt a publikumnak az az óhajtása, hogy több szerepben is föllépne. Ő ma reggel már az intendánsnál volt, ki is értesülvén ezen nyilatkozatról, reá bízta a karmesterre, hogy velem értekezzék e felől és hogy még lépjek föl több szerepben. Képzelni lehet örömömet ezek hallatára! Majd kiugrottam bőrömből... ezt nem reméltem egyszerűségemben. Mondám aztán neki, hogy nincs nálam betanulva semmi nagy opera és kisszerűvel elveszteném tán, mit így nyertem." „Semmi - mondá - betanuljuk, majd én is adok egypár órát". Mondom: „De még az a baj is van, hogy nincs engedelmem tovább maradni. Csak ezen egy szerepre bocsátottak el". „Ej, csak írjon egy szép levélkét az intendánsnak haza és nem fognak haragudni! De mondja, most már mennem kell próbára, hanem kérem jöjjön holnap ismét reggel kilenc órakor és értekezni fogunk felőle". Mondom: „Abból aligha lehet valami, mert én félek, hogy nagy haragot vonok magamra, ha engedély nélkül annyi időt elmaradok". „Csak írjon levelet s kérjen engedélyt".

Azt az örömet le sem írhatom, a mit okoztam ezen hír által, hogy még többször is föllépek. Az öreg dáma Tónival együtt, nem győztek dícsérni a tegnap esti játékért. Még ők nem láttak engem ilyen operában. És hogy milyen szép voltam, hogy ők nem győztek eléggé bámulni! Mert Tóni mindig azon búsúlt, hogy óh édes Déryné, csak maga egy kissé szebb volna, úgy én nem búsulnék a hangján, hogy furórét nem csinálna. De tudja, a férfiak mindjárt csak azt nézik: szép-e? Hanem az este maga egészen át volt változva. Én még csak az este vettem észre, hogy magának mi gyönyörű fekete haja van. Hiszen eddig veres volt? Mondom: mindig jobban sötétűl. Ebéd után hazamentem s midőn barátom eljött, mondom neki a karmester fölszólítását és kérdem, hogy ő mit tanácsol? Ő igen örült neki s mondá: mindenesetre el kell fogadni, mert ez nagy előnyömre lesz, jövőmre nézve is, csakhogy mindjárt levelet kell írni és engedélyt kérni a maradhatásra, mert kellemetlen következései lehetnének. A levelet azonnal meg is írtam, hogy még délután postára küldhessem. Még be se volt pecsételve: kopognak. Ki nyit be? Nagy Pista! „Jaj, tán maga értem jött?" fölkiálték, a mint meglátom. „Dehogy, mondá, hiszen tegnap délutántúl fogva itt vagyunk hatan. Eljöttünk megnézni kedvencünket, hogy mikép sikerül? Nem mondom, hogy mindenik örömtől dobogó szívvel nézte a kitünő sikert, mert volt biz ott olyan is, a ki nem örülni jött velünk, hanem azon töprenkedett az úton mindig, hogy: no csak kíváncsi vagyok látni, hogy fogadja a német publikum az „imádottat?" „Maga mikor megy haza?" kérdém tőle. „A többiek még játék után haza mentek, csak vacsoráltunk, de én nem mentem. Nem! - mondám én - az én „Gnädigem"-mel megyek haza. Én nekem el kell menni hozzá, kifejezni örömömet a nagy sikeren". „De édes Pistám, abból semmi se lesz, mert én nem megyek haza". „Nem-é? kérdé. No lesz lárma! Mert már most is haragudott a rendező, hogy ily hosszú időre miért eresztette el az intendans". „Én arról nem tehetek, mert most már meghatároztam, hogy elfogadom a fölszólítást, hogy több szerepben is föllépjek. Hanem legyen maga oly jó, vigye levelemet Murányiékhoz, ő vigye el a direktor úrhoz és támogassa kérelmemet az itt maradásra".

Ez a Nagy Pista nejével együtt igen jó emberek voltak. Mindenre föl lehetett használni őket, kivált a kit szerettek. Erántam kitűnő szívesek voltak. Pista híres, jó comicus volt, neje csak középszerű. Igazán el lehetett róla mondani, mint a Szevillai borbélyban: hogy Figaro itt, Figaro ott! Én eleibe terjesztettem szóval is, hogy az jövőmre nézve is nagy befolyással lesz, ha én még most több szerepben is föl fogok lépni és ha a jó főszolgabíró úr igen találna haragudni, csak csillapítsa és mondja neki, hogy: „hiszen ezt is a színészet érdekében cselekszem".

Ő elment, elvitte levelemet, de hijában vártam hetekig, egész Pesten mulatásomig, egy betű felelet se jött az én jó direktoromtól. Igy akarta velem éreztetni méltó haragját. Én féltem is, de azért csak maradtam. A rendes időre másnap csakugyan elmentem karmesteremhez. A mint beköszöntök, fölveszen asztaláról egy nyomtatott hírlapot s nyújtja nekem ezen szavakkal: „No olvasta már?" „Mit?" kérdém. „A bírálatot - mondá - a Sveici család előadásáról?" „Nem" mondám, kétségesen reá tekintve: hogy valjon élet-e vagy halál? „No no! csak ne ijedjen meg. Igazolva van a publikum ítélete. Olvassa!" S én olvastam, miként itt következik. Most már örömest ide igtatnám a német nyomtatott bírálatot, melyet a karmester örömtelve kezembe nyujtott, hogy olvassam! Birtokomban is volt még egypár évvel ezelőtt is, több előttem becses verseimmel együtt, mikkel a publikum kegye árasztott el mindenfelé a hol fölléptem s időztem s jutalomjátékaimat adtam. De egy jóakaró pártfogóm elkérte őket tőlem egy alkalommal. Hogy minek?... Később majd reá jövünk. És midőn visszakívántam azon csomagocskát - szavaim igazolásáúl ide beigtatandó miszerint igazat írok, - de a mint fölbontom, keresem, éppen azon nyomtatott német bírálat hiányzik. Kiejtette, vagy elvesztette valahogy. Most már kénytelen vagyok emlékezetem után leírni a mi még eszembe jut belőle; azonban rendiben, szóról-szóra leírni lehetetlen, mert igen sokat ír rólam, de mégis a jellemzőbb megjegyzéseket, melyeket emlékemben megtartottam, híven leírom. A többek közt írja: (már a bevezetését, kezdetét nem tudom, de írja:) „In die gestrige Oper eilte ein jeder mit gespanter Erwartung in das Theater. Eine erste Sängerin von der ungarischen Bühne ist in der Oper: Die Schweitzer Familie, in der Rolle der Emeline, in deutscher Sprache aufgetreten. Sie übertraf alle Erwartungen. Sie hatte ihre Aufgabe mit dem grössten Beifalle und Anerkennung gelösst. Sie ist sehr begabt. Eine volkommene, reine Metall-Stimme besitzt die junge Sängerin von einer unvergleichbaren Höhe. Hach ihrem Spiele zu urtheilen, ist sie eine Universalgenie, doch scheint ihr das naive mehr zuzusagen. Beim ersten Erscheinen schien sie ein wenig befangen." (De az nem úgy van, mert én egy cseppet se voltam elfogult. Már a többi dicséretek nem is jutnak mind az eszembe. Oh még sok dicséréseket írt: hogy „Colloratur-Sängerin", de nem akarok ezek fölött tünődni, csak a legfontosabbat akarom fölemlíteni.)

Tovább írja (ezeket már magyarul írom, mert könnyebb nekem; sok hibát ejtek a német szóba) tehát írja: És így a publikum óhajtásával a magamét is egyesítvén, nyílvánitom, mi szerént óhajtandó volna, hogy Madame Déry folytatná föllépéseit, miután sokoldalúságát sejdítteté tegnapi játékában. Jónak látnánk ha e következőkben lépne föl: Tancredbe mint Ameneid, A tolvaj szarkában mint Ninetta, a Hamupipőkében mint pipőke és a Veszta szűzében a címszerepben. Már nem jut eszembe, hogy hatodiknak mi volt még kitűzve.

Midőn elolvastam, miért ne vallanám be, hogy igen nagyba megörvendettem; nem is tudtam örömömet egy kissé elpalástolni, pedig ha egy kissé értettem volna a színpadi politikához, az lett volna a rendin. Vette észre a maestro. Nem is kellett sok rábeszélés, mindjárt készen voltam a szerepek elvállalásával, csak annyi megjegyzést tettem, hogy „de kérem karmester úr, hiszen én ezen operákban még sohase játszottam, hát hogy fog az megtörténhetni?" Már ő akkor kinyitott egy nagy könyvtárt s kutatott össze-vissza s hozott elé egy ölnyi énekstimmet (szerepet). „Hogy fog történni? Hát úgy, hogy legelébb is itt van Tancredből Amenaide" s kezembe ad egy jó csomó árkusokból álló énekszerepet. Mondom: „De én ezt a játékot még

sohase láttam a német színpadon se? Csak egy magándalt énekeltem belőle már gyakran, olasz nyelven". „Oh azon én nem busulok, - mondja - hogy meg ne tudna felelni. Az asszonyka (Frauedl!) igen szemérmes. Második lesz a Tolvaj szarka". „Oh mondom, azt már láttam, ismerem is. Csak a német textust kell betanulnom. Már sok numerust énekeltem belőle." Igy a többit is átadta. „De mondom, hát Tancrednél maradunk legelőbbszer". „Igen, mondja. Elkezdi dícsérni, hogy mi fölséges muzsika! Még nem régi. Rossinitől". Én ezt már mind tudtam, mert mihelyt egy új opera megjelent a német színpadon s hallottam, hogy van benne egy szép ária vagy duetto, mindjárt kiirattam magamnak s lefordittattam. Igy Tancredből is a Tancred áriáját, de azt mindig olaszul énekeltem. Midőn már minden szerepet által adott, kérdezi: „Hát mennyi idő alatt fogja betanulni Amenaidet?" Lerakom a kottákat, átnézem; látom, hogy igen nagy szerep az, igen magas és sok passageval és trillával el-halmozva. Hogy örült a lelkem! Csak arra gondoltam, hogy most mindjárt a legszebb és legkellemesebb dalokat fogom áttanulni, énekelni s megismerni. De hogy ki tanít, hol tanulok? eszembe se jutott. Midőn átnéztem, mondom: „Bizony, kell hozzá két hét!" Rám néz. „Micsoda? Tán nem értettem jól?" „Mondom: bizony két hét kell hozzá". Elkezd kacag-ni. „Édes drágám! mondja, most maga nem számította jól ki az időt magának. Két hónap kell annak". „Oh Isten őrizz! mondám, hiszen akkor nem lehetne itt maradnom oly soká. Én betanulom, mondám; de hát ki fog engem tanítani és hol?" „A próbaszobában, mondja; Männer úr a tanító; majd megjelentem neki, hogy holnap reggel nyolc órakor kezdje el a tanítást és mindennap pontosan tessék megjelenni. Úgy - mondá - még nem is beszéltünk! Hát mit kíván a tegnapi föllépéseért?" „Oh, mondám, semmit, s fülig elpirultam. Hiszen én nem pénzért léptem föl". Resteltem neki előmondani, hogy hiszen azt mondta valamelyik zongoramester, hogy: die Ungarn können nur brüllen és én azért vagyok itt, azt bebizonyítani, hogy: das ist nicht wahr! „Azonban - mondá - látva, hogy engem geneiroz, hiszen még többször föl fog lépni és miután nekem minden órám el van foglalva, de minthogy oly szép adománynyal bír és nőmmel együtt igen szeretjük, jöjjön el minden harmadnap délután öt órakor ide szállásomra és én mindig keresztül próbálom vele az énekszerepét". Én igen nagyon megköszöntem neki a részvétet arányomban. És csakugyan is neki köszönhetem leginkább további fejlődésemet és haladásomat. Ezek után mondá: „Most már nem a zártszékben, hanem a felső páholyban, a harmadik számba tessék ülni; Schebeszt kisasszony is oda szokott járni."[31] Oh ez egy kedves teremtés volt. Egy cseppet se kevély. Ő volt az altista énekesnő: gyönyörű alt hangja volt.

Ezzel öszve szedtem kincseimet, keblemre szorítottam s siettem haza... az az a Vörös ökörbe. Midőn a Váci-utcán végig menék, magam elé nézve, egy rút, rút arcú férfit látok velem szembejönni, de pillantatomat fogva tartotta. Ismerősnek látszott, de hirtelen nem tudtam fölfogni, honnan? A mint közeledünk - minthogy egy nőt lát maga előtt ki egy csomó kottát szorít kebléhez - az ő szeme is megakadt rajtam s úgy néztünk farkasszemet egymással. Én egyszerre csak elkiáltom magam: Schillinger úr! Csak néz, néz. „Ezt a hangot ismernem kellene". „Mondom: bizony ismeri. Mi sokszor civódtunk együtt. Tudja mennyit megszidott, midőn e kottákra tanított? Aztán én nem akartam a terceket annyi sokszor próbálni? Azt mondtam: ej hagyjon nekem békét! Mit ugráltatja a hangomat föl s alá, mint a bakkecske? Aztán maga azt mondta: soha se lesz magából semmi, mert a maga feje után jár". „Ah! most már eszembe jut. Akkor leányka volt; azután férjhez ment. Hogy is hívták?" „Déryhez" mondám. „Hát honnan jön most ezekkel a kottákkal?" Előmondom neki az egész kis történetemet. „Én is megházasodtam, mondá, s órákat adok a zongorán". Nekem egyszerre az villant eszembe, hogy hátha az én öregemnek igaza van és nem találom két hét alatt betanulni

[31] Schebest Ágnest érti, ki később Strauss Dávid Frigyes neje lett. Az időrendben és személyben itt megtéved Déryné, mert Schebest k. a. 1832-ben vált meg a drezdai színházból s csak azután került a pesti német színházhoz.

azt a nagy szerepet? „Schillinger úr - mondám - minthogy órákat ad, adjon nekem is mindennap egyet". „Szívesen, mondja. Én most éppen haza megyek. Jöjjön vissza velem, mert itt lakom a Korona-utcában, legalább átpróbáljuk a Stimmjét". Mentünk hozzá. Bemutatott nejének, egy szép asszonynak. Alig vártam, hogy leüljünk a zongorához. Mindjárt hozzá fogtunk az énektanuláshoz. Ő nem győzött bámulni és mindig meg-megállt az ének közben, kérdezvén: hogy honnan gyüjtöttem én magamnak mindazt, a mivel birok? Én pedig türelmetlenkedtem vele, hogy csak menjünk hamar tovább, hadd ismerkedjem meg minden kellemeivel szerepemnek. Mondja nejének, miután az egész Stimmet bevégeztük, nevetve: „az egész lénye a Madamenak igen nagy változáson ment keresztűl leányka korától ólta". „De az a nyugtalan Eigensinnige megmaradt - mondom én is magas jókedvemben, hallván e gyönyörű dalokat. - Látja édes tanítóm, mikor oly nagyon örülök, ha valami új tanúlni valót kapok". „Méltán - mondja - mert ezek oly gyönyörű dallamok, és én nem hízelgésből mondom, de mintha Rossini ezt éppen a maga hangjára készítette volna!" „Hát; mondom, mennyiért ad nekem egy órát. Szeretném hamar betanulni, mert megígértem, hogy két hét alatt betanulom". „Sacre de Dieu! akkor nagyon hozzá kell látni". „Fogok is. Azért csak kérem, mondja meg". „Másnak egy forint egy óra, magának a feliért, minthogy oly nagy spiritusa van és a régi ismeretségnél fogva".

Tanultam tehát háromfelé; de kész is lettem két hétre pontosan. Az én karmesterem nem győzött eléggé csodálkozni, midőn már az utolsó napokban az utolsó próbát tartottam nála s az utolsó nap előtt, midőn egy quartett-próbát kértem: hogyan lehetséges ez oly rövid idő alatt? „Mondám neki: bizony mert egy régi tanítómtól is vettem mindennap egy-egy órát." „Itt látszik a szorgalom - mondá. - Ezt nálunk lehetetlenségnek tartanák. Wenn ich nur eine bescheidene Déry hätte, brauchet ich unsere drei malitiöse erste Sängerinen gar nicht."

Fölvezet a színházba a próbára, hol az első tenorista éppen jelen volt és ő volt akkor a rendező is. Oda megyek s kérem, legyen szives holnapra nekem csak egy quartett-próbát rendezni, minthogy Tancred-opera előttem egészen ismeretlen és új. Nagy hebegések között értésemre adja, hogy az most teljes lehetetlen, mert a muzsikusok, valamint az énekesek is igen meg vannak erőltetve, minthogy most Ördög Róbert című nagyszerű operára készülnek már három fertály év óta s a napokban jön először színpadra.[32] Mesterem is mondja neki: ha lehet Babnig úr! Teljes lehetetlen - mondá s azzal ott hagyott s ment. Karmesterem gúnyosan utána mosolygott, karon fogott engem s levezetett. Útközben mondá: „ne ütődjék meg rajta egy cseppet se. Ennek oka van, mit én nem akartam mondani, nehogy elkedvetlenítsem. Ez szinte egy kis összeesküvés. A társaság között az a hír keringett: hogy miután első föllépte bravourt csinált, die Ungarin will man engageiren. Erre a három első énekesnő azt mondta, ha az Ungarint szerződtetik: mi azonnal mind a hárman fölmondunk. Babnig úr egyiknek a szép-tevője, a többit combinálja össze s fejtve lesz e magaviselete Babnig úrnak. Azonban jól tudtam én, hogy miért tanácsolám azt, hogy engem kérjen az orchestrumot kormányozni, midőn föllépett, mert Czibulka... no de hagyjuk azt." „Mondom: én már most annyira ismerem a muzsikáját, (mert Schillingernek megvan az egész partiturája s abból tanultam) hogy engem zavarba nem hoz, mert én nagyon figyelmes vagyok, ha a színpadon vagyok. Aztán megismerem a személyzetet és a ki- és bejárást." „Szép, - mondá mesterem. - Akkor még egyszer átpróbálta velem s midőn végeztük, mondja: Sie haben sich nicht zu fürchten!"

Másnap kilenc órára fölmentem a főpróbára s midőn haza felé mentünk, mondja nekem: „Lássa mindjárt tudtam, hogy honnan fúj a szél. Midőn tegnap délután találkoztam Babniggal: kérdé tőlem, no karmester úr! hát föl fog lépni holnap a maga cliense? Én reá bámulva kérdém tőle: hát miért nem kellene neki föllépni? No mondja Babnig úr, minthogy új előtte az

[32] Ez is időrendbeli tévedés, mert Ördög Róbertet 1831 nov. 21-én adták először Párisban. Pesten pedig 1834-ben ápr. 14.

opera? Én valóban sajnálom, de quartettet nem adhattam, mert maga is tudja karmester úr, hogy mint terhelve vagynak a tagok. Óh ez semmit se tesz, mondám. Én jót állok érte, hogy zavarba nem jön. Jót áll? kérdé Babnig. Igen, én jót állok. No vigyázzon, maga igen sokért áll jót. Azzal tova mentünk - mondá mesterem: Tehát ma estére szép sikert kivánok!”...

Feledém fölemlíteni, hogy már nem a Vörös ökörben voltam szállva, mert egy az, hogy igen sokba került volna és nagyon messze is lett volna a sok próbára való sétálgatás, hanem régi kosztos gazdáim, az öreg Lampelék a korona-utcában laktak ezuttal, tehát Betti barátném rábeszélt, hogy hozzájuk menjek lakni, adnak egy szobát és kosztot olcsóért. Úgy cselekedtem, náluk laktam. Murányiéknak írtam s kértem, vegyék föl a havi fizetésemet s küldjék el. Sok bajukba került nekik, nem akarták kiadni, de végre mégis csak elküldték. Öltözékeim gyönyörüek voltak: az első, fekete echt bársony, nyitott uszály, széles fényes, ezüst bordürrel, közte-közte igen fénylő kövekkel kivarrva. Alól fehér atlasz-ruha, ismét fényes széles, ezüst bordürrel hímezve. Fényes derékszorító, elől hosszan lefüggővel. A fekete bársonyujjak alól, térdig érő bő, nyitott csipkeujjak látszottak, fekete bársonycsokrokkal fölcsipkedve, háromszorosan, melyeknek közepében ismét fényes kövek tündököltek. Fekete bársony barett, nagy fehér tollakkal és kövekkel földíszítve, melynek szélesecske karimája ismét két ujjnyira fényesen volt kivarrva. Szerencsémre, hogy ezen öltözékemet s üveg-brilliantjaimat elhoztam magammal. Midőn egészen föl voltam öltözve, hozzám jött Schebest kisasszony, össze-vissza tapogatta ruhámat s minden darabot rajtam. Ő játszotta Tancredet. „Sind Sie aber schön Madame Déry!” mondá. „Nem is álmodtam, hogy ily szép kedvesem legyen.” Mondom: „igyekeznem kellett, hogy méltó legyek szép Tancredomhoz... s mondom neki tréfásan: csakhogy Tancred holnap is szép lesz s Amenaid holnap már nem lesz szép.” Hogy e miatt megvigasztaljon, mondá: „Hagyja azt, jutni fog a ma nyerendő dicsőségéből a többi napok kipótlására is.” „Jaj! mondom, ez még Isten kezében fekszik...” De a többiek is mind igen megbámultak. Schebest egy igen kedves nyájas teremtés volt s nekem az nagy bátorságot adott a többi szótalanok közt. Azon tudatomban, hogy igen jól nézek ki, miként Schebest bizonyította, igen jó kedvbe hozott s derülten léptem föl. A mint kiléptem, a publikum szörnyü tapsviharba tört ki s ismét minden numerust nagyon megtapsolt s fölvonások után kihivások történtek. Magamra csak egyszer mentem ki, Schebestet is hivták, s azután együtt mentünk ki többször. Följött fölvonás után mesterem, de nem beszélhetett velem, mert átöltöztem a tömlöcbe való jelenésemre. Midőn kész voltam, ismét jött Schebest. „Ah! mondá megölelve, most még szebb, mint az előbbi öltönyében.” Ez egy fehér, könnyü, uszályos öltöny volt, bő, térdig érő nyitott ujjakkal. Az egész bő uszályos ruha, tenyérnyi széles fehér atlaszszal volt szegélyezve. Oldalt volt fölhasítva és szegélyezve, ott is fehér atlaszszal s mindenik oldalán hat-hat fehér atlaszcsokorral, melyeknek közepét arany csattocskák foglalták öszve, fehér atlasz Scherpennel, ujjai hasonlóképp fehér atlaszcsokrokkal többszörösen fölcsípve. Már ekkor igen szépen megnőtt a hajam és nekem egy különös szeszélyem volt, hogy a vendéghajat nem szenvedhettem. Ritka eset volt, hogy azt használtam volna; mindig saját hajamat fürtöztem föl, ha kedvenc szerepem volt. Úgy most is, minthogy szépen megnőtt már a hajam, a tömlöcbeli ritka fehér tüllpongyolára szabadon leomolva, igen jól vette ki magát a sötét hajfürtözet. Jól nézhettem ki, a mint ott ültem féloldalt dülve a padon, mert igen megtapsoltak, a mint jelenésemet végezve kimentem az álfalak közé. Ott állt három idős úr, nem mondhatom, hogy öregek és nem is fiatalok, de ugyancsak rám voltak szegezve stecherjeik. S éppen rólam folyt a beszéd. „Remarcable!” hallottam már harmadszor ezen szót a németektől. Ez talán nekik kedvenc szavuk járása. „Remarcable! Ein jedes Wort versteht man im Gesang. Bei unserer lieben Sängerin versteht man keine Silbe, es wird alles verschnofelt. Und eine reine Aussprache hat die junge Sängerin.” Én nem tudom, hogy miért mondták mindég, a többiek is, mikor dicsérgettek, mindig odatették: und noch so jung! Bizony gondoltam magamban már nem éppen olyan nagyon „jung”, mert jó egynéhány éve, hogy a színpadon játszom.

Én úgy gondolom, hogy ez a pesti föllépésem 1822. évben történt. Csakhogy mindig igen gyerekesnek néztem ki.[33]

Azon urak mind igen elegánsan voltak öltözve. Egyik pohosabb mint a másik és éppen midőn e szókat mondták, haladtam el előttök a tulsó oldalra. Könnyedén emelték kalapjukat, én mélyen meghajtottam magamat menet közben. Én még most is abban a hiszemben vagyok, hogy az egyik az intendáns volt. Így sugta legalább előérzetem. Hanem az nagyon különös volt előttem, hogy sohasem értekezett velem, csak mindent a karmesterre bízott. Betti barátném mondá, hogy egy színésznőnek udvarol és hogy az igen nagy úr. Én bizony sohasem kérdeztem, hogy hogyan hívják? Midőn már elhaladtam tőlök, hallám még mondani az egyiket: Ja! sie wird noch auftreten.

Tehát ismét nagy bravourral bevégeztem Tancred operában is Amenaide szerepét. Kihívtak többszörösen. Kivált a tömlöcben való nagy áriát rendkivül megtapsolták. Játék végével jött föl az én karmesterem egészen elragadtatva. „Diese grosse Arie im Kerker war unvergleichlich gesungen." Mondom: „Sie sind zufrieden mit mir?" „Volkommen! Und der Zorn darüber wird manchen eine unruhige Nacht verschaffen. Kommen sie morgen früh um 9 Uhr zu uns; bringen sie die Stimme der Ninetta von der Diebischen Elster mit. Guthe Nacht."

Midőn levetkőztem, kimegyek a színházból, a színház kocsija már ott állott. Föl akarok ülni... ki ölel által derekamon: Horváth, a rendező Fehérvárról. Jaj! gondolom magamban, ez nem jó jel, hogy ezt itt látom. „Ah! mondám, mint megijesztett." „De méltán is, mondá. Ilyen hallatlan dolgot elkövetni! Annyi ideig elmaradni!" Komlosy is a nagy fejével csak előbukkant a tulsó oldalról. „Bizony - mondá - most viszszük egyenesen a börtönbe." „Hát oly nagyon haragszik a direktor?" kérdém. „De hogy is ne haragudnék! Otthon törjük a fejünket: nem tudunk játékokat választani, pedig most gyülések lesznek. Azért hát itt vagyunk szekérrel s holnap indulunk haza. Az Ökörbe szálltunk, azt gondolván, hogy ott van. Nem tudták megmondani, hogy hová ment. Azért jöttünk ide." Mondom: „de én nem mehetek, mert még négyszer kell föllépnem." „Félre minden tréfával. Azt ne próbálja a T. asszony, ennek aztán csakugyan rossz és komoly következései lehetnek. Ne vigye a túlságig. Most se tudom, hogy fogja lecsillapítani azt a T. urat. És minden haragszik most ezen elmaradásáért." „No jöjjenek hát! Üljenek föl, hogy lássák hol lakom. De én azért még holnap nem mehetek, mert föl kell mennem s kézbe adom szerepeimet." Nagy nehezen tudtam őket reávenni, hogy menjenek haza. Holnapután este én is otthon leszek. Másnap nagy búsan összeszedtem kottáimat s éppen úgy szívemhez szorítva... csakhogy akkor örömmel s most búsan szorítva keblemhez mint valami kedvest, kitől sok-sok időre válni kell, mert mikor is lesz nekem ily jó alkalmam ismét, hogy új nagy operákat énekelhessek!

Belépek karmesteremhez. Ő nagy vidáman észre se vette mindjárt, hogy én bánatos arcot csinálok. „No én nagyon örülök! Tudja-e, hogy minden el van telve dicséretekkel? És tudja-e, hogy gróf Teleky Józsefné ő nagysága engemet még az estve fölszólított a páholyában, míg a kocsira vártak, hogy mondjam meg magának, hogy ma délelőtt 11 órakor menjen föl hozzá, valamit akar magával beszélni. Én tudom mit, mondá sejdíttető mosolylyal az én öregem, de a grófnő azt mondta: ne legyek szószátyár (Plaudertasche). Szeretné, ha maga a német színházhoz szerződnék s reá akarja magát beszélni!" Én bennem különös érzés támadt e szavakra. Belsőmben egyszerre ezerféle indulatok cikáztak keresztül-kasul. De ez a sok mind csak egy perc alatt történt. Az öröm legelől villant be: hogy akkor mindjárt elénekelhetném mind ezt a sok kottát és nem kellene hazamenni az - executióra, mert csakugyan féltem egy kicsit; aztán mindig Pesten laknám... és Samu is ott van! A lelkiismeret egy kissé lehangolta

[33] Hogy személycsere van a dologban ez adat is igazolja, mert az 1810-ben született Schebest 1822-ben csak 12 éves lehetett.

az első örömet. Gondolám: ej, hát aztán a magyar nyelvet hagynám el? Aztán sohase énekelnék magyarul, a mely nyelven oly szépen hangzik az ének? A mely engem eddig táplált, melyben felnőttem s melyben tőlem kedvelte meg a magyar a dalt? S én vagyok egyes egyedül az egész honban első énekesnő. Aztán én szereztem ezen névnek Déryné egy kis dicsőséget már is, aztán most meg az álljon előtte a színlapon: „Madame Déry"? Istenem, ne vigy a kisértetbe!

Látván mesterem, hogy ott állok habozva, szemlesütve, kottáimat még szorosabban keblemhez szorítva (s csak akkor vette észre, hogy most nem vidám az arcom) „No wo fehlt's? Mi baja, mondja? Nem is örül?" „Nem, mondám, mert már vége mindennek. Itt vannak értem; utánam küldött az intendáns, nagyon haragszik s most már haza kell mennem, tehát a grófnéhoz se mehetek... s itt hozom a kottákat is vissza." „Hiszen az lehetetlen, mondja." „De bizony az úgy van - mondám - és az lehetetlen, hogy itt maradjak. Azért hát itt vannak a kották és mondám megilletődve: éljen boldogúl! Nem is találok szavakat, a melyekkel hálámat és köszönetemet eléggé kifejezhetném azon részvétért és fáradozásaiért, melylyel erántam, az idegen eránt viseltetett." „Sohasem idegen előttem, ki szép tehetségekkel van megáldva - mondá - és mindenkor kész szolgálatára állok. Úgy bizony - mondja - hát ne menjen úgy el, még nőmtől is el kell búcsuznia." „Oh bizonyosan!" Azzal bevezetett nejéhez. „És hát - mondja - a föllépti díj eránt nem is értekeztünk?" „Óh, mondám, hiszen én nem úgy léptem föl, mint vendég, csak régi pártfogóim fölszólítására és így nem is kívánhatok semmit." „Ich sagte dir es ja, dass das meine bescheidene Déry ist... mondá nejéhez fordulva. Egyéberánt csak beszélgessenek egy kissé, nekem át kell egy kissé néznem az intendáns úrhoz. Azonnal itt leszek." Rövid idő mulva visszajött és szinte geneirozva nyújtott át egy kis fein papirba hajtva valamit. „Minthogy oly igen szemérmes és minden érdek nélkül cselekedett, de ezt a csekélységet nem szabad visszautasítani, legalább útiköltség fejében." Én elfogadtam s eltettem. Bizony szükségem is volt reá. És mondá, midőn már kikisértek: „Ha alkalom adja elő magát, hol az öreg maestro segíthet, reá mindég számolhat." „Az Ég áldja meg!" mondám s azzal távoztam. Most már mentem Tóniékhoz bucsúzni.

Ott nehéz sorsom volt. Először csupa vidámság volt az egész társalgás. Tóni már nem sokat gondolt az éneklésre, csak röviden jól megdicsért. De, hogy milyen imposáns megjelenés volt az első, azon gyönyörü ízletes öltözetben! És hol vettem azt a „majestätisch" kinézést?... És hogy hol vette arcom azon bámulatos szépséget?... Én hirtelen azt feleltem reá: a patikából két garasért! Erre a consiliáriusné oly szörnyü hahotára fakadt, hogy az oldalát tartotta. „No Tóni, láttad-e Patyikás Rózsit?"... Mert elbeszéltem nekik, mikor úgy kérdezősködtek ifjú gyermekkoromról, hogy a kis paraszt lyányok, hogy kiáltoztak be a kertbe a stachétákon keresztül, ha ott olvastam, vagy játsztam: Patyikás Rózsi gyere ki! „De mondja tovább Tóni, de a fehér pongyolája? Hogy abban milyen volt maga? Mint egy habkirályné. És oly érdekes. Nem lehet valami szebbet képződni, mint maga volt és oly derült." A consiliariusné mondja: „mindig oldalba lökdöstem őt, mert mindig magát magasztalta és háborgatott, úgy feszengett azon a széken." „No, mondja Tóni, most már jön a Tolvaj szarka." „Jaj mondám, már nem tolvajkodnak. Nekem haza kell menni."... Vége lett minden vígságnak. Tóni erősködött, hogy ő nem engedi meg, hogy én elmenjek, mert a jegyzett játékot ki kell játszani! Végre a consiliariusné eszire térítette, hogy az nem lehet; ez becsületbeli dolog, mit nem szabad megsérteni. „Csak maga menjen haza, még utóljára reá vennék, hogy elhagyja a magyarokat. Azt nem szabad tennie. Most már eleget tett fogadásodnak; mi vagyunk a győzelmesek és ő dicsőséget aratott. De bezzeg a mossziő zongoramester, azóta felénk se volt. Nem is láttuk azólta".

Elbúcsuztam. Szállásomra jutottam végtére. Pakkoltam s úgy másnap haza mentem...

IV.

Murányiék, mint békitők Székesfejérvárott. - Hogyan telt az idő Samuval? Boldog órák és tervek a jövőre. - Kénytelen lemondás. - Ki veti reám az első követ? - Eltávozás Székesfejérvárról. - Változások Miskolcon 1823. - Tüdőgyulladás. - Út Debrecenbe. - Szentpétery és Éderék. - A betegség híre a gyógyszertárba jut. - Bacsó látogatása. - Szemrehányások és mentegetődzés. - A gyógyszereket tőle kell hordani. - Szentgyörgyi orvos rendelései. - Föl-gyógyulás. - Az udvariaskodó Bacsó. - A jó koszt. - Neeb Máriáról. - Az idegenkedőből legjobb barát lesz. - Mulatságos órák. - Nagy ebéd Bacsónál. - Bacsó meghívása. - Ujvári Péter, mint kisérő. - Szerdahelyi. - Jutalomjáték és elmenetel. - Nagyváradi út. - Szentpétery, mint udvarló. - Vissza Debrecenbe. - A bizalmaskodó Bacsó. - Két arckép. - Visszautasítás. - Bacsó le akarja Dérynét festeni. - Az elkészült festmény. - Mi történik az arcképpel? - Bacsó bosszúterve.

De ott volt már most a drága dolog! Hogyan jelenjek meg a direktoromnál? Nem tudtam elgondolni, hogy mikép mentsem ki magamat? Elhatároztam, hogy nem megyek. Nem megyek gondolám, mert nagyon haragszik; egy szót talál mondani, a mi megsért, akkor én haragszom meg s többet föl nem lépek s akkor még több kellemetlenség jöhet ki belőle. Elmentem Murányiékhoz. A mint belépek, Murányiné azzal fogad: „No lesz lagzi! Hogy mertél úgy elmaradni? Nem is akar veled beszélni". „Mondom: hiszen éppen az a legjobb a dologban, hogy nem akar velem beszélni. Már most nem félek; de ha oda kellett volna mennem, akkor féltem volna. De mégis Murányi komát arra kérem, menjen el és mondja neki, hogy most úgy kívánta az én jövőm, hogy ott maradjak és hogy sokat tanultam, és hogy bizonyos voltam benne, hogy oly kegyes jó ember, nem is haragudhatik, midőn ily eset adta magát elé; mert ez mégis egy kis előnyére szolgál a magyar művelődésnek... és hogy nagyon félek eleibe menni, minthogy haragos. De bocsásson meg! Többet nem teszek híre nélkül semmit..." Murányi minthogy mindig jó emberem volt, mind egy szóig elmondotta. A jó direktor elmosolyogta magát s mondá: „De tudta, hogy kit válaszszon prókátornak! No mondja meg hát, mondja meg neki, hogy én ugyan haragos vagyok, de ő meg egy hízelgő macska. Azért nem öltem volna meg, ha előmbe jött volna is"... És így megvolt a béke! Elvonult a zivatar fejem fölött, melytől féltem és hidege nem érintett... Most egy kissé visszafelé kell mennem... Minthogy nem sokat érdekel valakit, hogy miként töltöttem hát kevés szűnidőmet Pesten időzésem alatt barátommal, azon kevés szűnidőmet, mely fönmaradt a tanúlástól... szántszándékkal kihagytam, nem akartam föntebb leírt, föllépési eseményeimmel össze zavarni.

Miként töltöttük hát időnket? Mint két gyermek! Valóban, még most is, mint két ártatlan gyermek, kik vonzalommal vannak egymáshoz s együtt játszanak, enyelegnek. Még mindeddig nem csökkent egymás eránti vonzalmunk, egy tűhegynyit sem. A délutánokat azzal töltöttük, hogy enyelegve elővettünk, mindenikünk egy-egy árkus papírost, rajzónt és a miről enyelgve beszélgettünk együtt, jövőnket illetőleg, azt most mind lerajzoltuk, egymás ítélése elé terjesztve, hogy t. i. melyik, milyen házban akarna lakni? Milyen legyen a ház, milyen a kerítés és milyen a háztáj? Oh de mennyire elütött az én ízlésem Samuétól? Ő nagy, emeletes házakat épített, széles kőcsiga lépcsőzettel, magas kerítéssel, a kertet az udvart, nagy magas jegenyefákkal körül ültetve s ő ide nyujtotta, hogy szeretnék-e benne lakni? Midőn megpillantottam, megrázkódtam, mondám brrr! jaj de fázom benne. Azon aztán kacagtunk, elenyelegtünk fölötte. Neki mást kellett építeni. Azalatt az én házikóm is készen lett. Óh ez nagyon kisszerű volt, a mit én kivántam. Én egy kisszerű fehér házacskát építettem, de azért jó nagy ablakokkal, (mert mindég, máig is nagyon szerettem a nagyon világos szobát), melynek ablaka napkeletre szolgáljon és azért emeletes legyen, de ne nagyon magas, aztán falépcsőzettel, meg fából legyen a felső emeleti veranda is a hová este kiülünk, nyáron reggelizni, este vacsorázni; fölűl minden zsindelylyel födve, a ház körül mind gyümölcsfák,

szagos ákácfák. A ház egy parányi dombocskán álljon a szép nagy kerttel együtt, mely mind az udvarral együtt, zöldre festett rácsozattal legyen bekerítve. Egy kissé távolabb legyen egy kis temető, két sírdombbal, két kis kereszttel; két szomorú fűzfa legyen mellékjük ültetve, melynek lehajló ágai borítsák a két sírdombot! - De Samu nem akart abba jönni lakni. Azt mondá: véletlen tűz támad, egy fertály óra alatt mind hamu lesz az egész épület... Ezek után aztán kimentünk estefelé sétálni. Ez volt az én élvezetem. Mindig igen szerettem a szabad levegőt. Ott derültebb, vidámabb voltam, még pajzánkodtam is. Barátom több ízben mondá, hogy még arcom is megváltozott s csupa boldogság érzete fogott el. Ott kergetődztünk a szép zöld gyepen, a városon kívül, a réteken, vetélykedve, hogy melyikünk fogja el hamarabb azt a madarat, mely egyszer-egyszer leszállt a fáról, de ismét csak vissza repült; de minthogy én óhajtottam (mert igen szerettem a madarakat), Samum nem nyugodt, míg végre csakugyan elhozta... s végtére is csak valami haszontalan verébfajta volt. De mégis haza vittem, mert hiszen az én Samum fogta. Igy telt el néhány nap, zavartalan kedvtöltéssel... Most kellemesebben laktam régi ismerőseimnél, csinos szobában, minden kényelmes butorokkal butorozva. A vidám leányok és az egész család, csendes megelégedéssel töltöttük az estvéket is együtt. De mégis nehány nap eltelte után, mintha azt vettem volna észre, hogy az én szeretett barátom homlokát, egy kis felhő borítaná. Gondolkoztam: mi lehet oka? Talán már nem szeret s nem akarja tudtomra adni, sajnál megszomorítni? Még én eddig ő benne soha se kételkedtem, most se akartam helyt adni helytelen sejtelmeknek, mert egyébként a régi kedves, nyájas, szeretetre méltó barát volt s szemeiből most is az Ég mosolygott le reám.

De tudni akartam: honnan e ború? „Kérdém homlokát simítva: mi háborítja az én Egemet?" Reám néz sokáig s mondja: „Minden". „Minden?" kérdém megütődve. „Minden, igen minden! S nem vette volna észre az én okos Rózám, hogy rég borong homlokomon? Nem szenvedtem-e még eleget? Róza! én is csak ember vagyok. Én ezt már többször mondtam neked; erősködni nem akartam, mert szentűl fogadtam akkor neked. De te nem akarsz a felhők közűl leszállni, habár én elepedek is. Igy hát azt kell hinnem: nem szeretsz". Én hallgatva reá borúltam, de nem tudtam szólni egy szót se. „Drága Rózám! hiszen ha csakugyan végkép elhatároztad férjeddel ki nem békélni, mi tartóztat, hogy enyim légy? Az idő múlik, gondolni kell jövőnkről. Igaz, hogy mint szentet imádtalak, de szeretlek is és így el kell magad határoznod. Én, látod, mindennap, minden percben azon gondolkozom: mikép lehet egyesíteni együttlakásunkat a te igen fellengős képzeleteiddel a világ ítélete felől és a becsületről. Elégszer nyilatkoztál e felől előttem, de én már kitaláltam, hogyan lehessen megegyeztetni boldogságunkkal. Pest nagy, egy háznál sok lakó lakik egy tornácon; egyik se gondol a szomszédjával, kiki tetszése szerint élhet. Elég oly szállás van, melynek szobái egymásból nyílnak. Egy ily közös ajtót rugonynyal megcsináltatni igen könnyű dolog és egy nagy képet reá alkalmazni. Senki se sejti, hogy ott át lehet járni. Igy Rózám! igy lehetünk együtt, míg a sors, tetszése szerint rendelkedni fog fölöttünk". „De mondom, nincs itt magyar színészet?" „Oh Rózám! arról le kell mondanod". „Imádott Samum! azt nem tehetem" s keblére rejtem arcomat. Tudtam, hogy e hirtelen kimondott határozatom fájni fog neki s zavarban voltam, hogy most már mit tegyek? Véghetetlen fájdalmat éreztem a fölött, hogy neki „fájt" okoztam, de nem tehettem másként: én a színészetről le nem mondhattam! Sokáig úgy ültünk, ő fejemet keblére szorítva... de csendes volt, mint a sír és komoly... Én lélekzeni is alig mertem, helytelenségem érzetében. Végre fölemelte fejemet s igen szelíd hangon mondá: „Nézz reám Rózám! Én nem kételkedem benned, hogy nem szeretsz, sőt hiszek neked, hogy nagyon szeretsz; de végre is hát örökre így nem maradhatunk. Mi táplálja hát bennem mégis e szerelem virágát, mit keblembe ültettél? Hiszen te Rózám semmi tápot nem nyujtasz neki, megtagadod a napsugárt tőle. Nem gondoltad még meg, hogy nem helyesen cselekszel? Én meg tudom azt ítélni, hogy mennyire szenvedélyed a színészet és sokra is vitted és becsüllek is érte. De hát ne jöjjek semmi tekintetbe e mellett? Te most megint elmégy, itt hagysz magamra, gondjaimmal, aggodalmimmal! Ismét eltávozol bizonytalan

időre, ki tudja, mikor láthatlak ismét? Aztán Rózám! gyermekes játékainkkal, nem ütjük-vétjük-e el mégis egész életünkre rendeltetésünk célját? És ha egy férj vad szerelme elriasztotta szelíd szerelmedet hevessége által, ne háromoljék attól való félelmed által, hogy Isten megbünteti az oltár előtt elmondott szó megszegését, ne háromoljék mondom annak fájdalmas következése azon férfi rovására, ki téged lelkiből szeretett s szeret, s ki annyi ideig, maga tartóztatása által s a neked fogadott enmegtagadása által kiérdemelte becsülésedet. Gyermekes észszel akkor nem gondoltunk semmi jövőre, csak szívünk vonzalmát követve, Isten vezérlésének tartottuk. Fontolgatni akkor még nem tudtunk s szívünk ártatlan érzetében bizakodva, nem is hittük, hogy helytelenül cselekedtünk. De a gyerekidők elreppentek; te férjedtől elváltál, most már jövőnkről kell gondolkoznunk, mert velem kötötted öszve sorsodat". Drága, nemes lelkű ifjú, ki szeretett úgy valaha, mint ő?!... S beszélt még sokat, s beszélt még többször is és lehet-e csudálkozni, ha fellegeimből lebuktam... s a földön találtam magamat. Ki veti reám az első követ?... Ismét két boldog gyermek voltunk...

Most már nyugodtan ott ültem Székesfejérvárott. Moccanni se mertem, nehogy jó direktoromat ismét magamra haragítsam. De most már hijában töröm a fejemet, eszembe nem jut teljességgel, hogy mennyi ideig ültem ott? Elégszer mondottam ugyan intendánsomnak: hát mégse húzzák havi fizetésemből tartozásomat? Már azólta Kilényinél lefizettem volna, mert ő felét mindjárt el akarta engedni, itt meg én egyszerre soha se fizetem le. „No no! mondá, csak nem kő búsúnyi". Én hát nem is búsúltam. De mégis már nyugtalankodtam egy kissé, mert Miskolcról Édertől, ki már nem volt a miskolci társasággal, hanem Debrecenben telepedett le, egymást érték a levelek: hogy jöjjek és jöjjek, de mielőbb!

Azt nem tudom tehát, hogy meddig ültem még Fejérvárott és azt se tudom, hogy az ott már némileg megtelepedett társaság elutazott-e excursiókra, vagy ott maradt-e és én ismét az intendanstól elkéredzkedtem? Vagy az időmnek az az szerződésemnek vége lett-e? Nem emlékszem. Csak arra, hogy igen hosszú időre jöttem el, melyért Samum neheztelt is és hogy egyszerre csak Miskolcon találtam magamat.

De itt már változások történtek azalatt. Áldott jótevőm, Platthy főszolgabiróné hirtelen meghalt 24 óra alatt. Béke a nemes lélek hamvaira! Erős Lilla kisasszony férjhez ment; az öreg Rőthi néni meghalt. Sokan hibáztak nekem! A társaság is mind csupa idegenekből állott, alig tudván neveiket elszámlálni, de hiszen az mitse tesz; nem tartozik a dologra. Az én szürke kaputosom egyedűl volt mindig állhatatosan miskolci lakos, ő hozzájuk mentem kosztra, szállásra. Itt nagy beteg lettem, tüdőgyulladásba estem, nagy meghűlés következtében, melyben hat hétig feküdtem. Azalatt Éder sürgetett, hogy csak menjek, mihelyt meggyógyulok, mert már a publikumot fölbiztatta s várnak. Miután fölüdűltem s Miskolcon vendégszerepeimet bevégeztem, elindúltam Debrecenbe, de minthogy még igen gyenge voltam s az úton nem kaptam levest a csárdákban, hanem hideg báránysültet ettem, erre igen megbetegedtem, úgy, hogy midőn behajtott a szekeres az Éder szállására, az egész család az udvaron künn ült, s nagy örömmel oda rohantak, de látták, hogy alig tudok magamról, már akkorra igen kilelt a hideg. Szentpétery Zsigmond volt a legelső, ki nagy örömmel a szekérhez jött. Ő emelt le s ölbe vitt a szobába. Mind igen búsúltak; én csak annyit mondtam: ágyat! Szegény kis Éderné azonnal ágyat bontott s mindent elkövettek körülöttem, főzték a herbatéákat, a fekete kávét citromszafttal, hogy holnap semmi bajom nem lesz... csakhogy már itt vagyok! De orvost nem akartam, hogy hívjanak; nem szerettem soha orvosságozni, csak midőn már az utolsó órámat érzettem közeledni. De bizony én hijában bíztam jó természetemben. Harmadnapra elhívták az orvost. Ez egy igen derék, értelmes ember volt. Bizony ha ő nem lett volna, ott pihenném Debrecenben az örök álmot.

Nem akarok unalmas lenni betegségem hosszas leírásával csak a mennyit szükség tudni. Már majd tíz napig feküdtem, de semmi jele se mutatkozott javulásomnak. Borzasztó volt előttem

a csinos szoba, melyben feküdtem. Ki nem állhattam a sok különbféle herbatea szagját, azt gondoltam, meg kell halnom. A publikumot biztatta Éder, a mint tudta, hogy már majd nem-sokára jobban leszek s azonnal föllépek, de már nem akartak neki hitelt adni. Azt mondák: nem igaz, hogy itt van Déryné. Csak csalogat bennünket. Cigány! Végtére kénytelen volt jelentést nyomatni, melyben jelenti: hogy ő nem hazudik, Déryné csakugyan itt van, föl is fog lépni, de veszélyes beteg volt s még most is beteg.

Midőn ezen jelentést elhordták, természetes, hogy a gyógyszertárakba is vitték. Ennek következtében egy délelőtt bejön hozzám Éderné, egy kis zavarodással. „Kedvesem - mondá - egy úr van itt, tiszteletét akarja tenni, de nem mer bejönni, nem tudja, ha elfogadja-e?" „Kicsoda?" kérdém. „Bacsó, a gyógyszerész". „Óh! mondom, hát az itt van?" Eszembe se jutott soha, hogy itt lakik. „Minek jön ő én hozzám? Én nem kívánom látni". „Oh kedvesem, fogadja el őt, oly igen kéri... és ravasz ember ő, majd valami suskust is tehetne bosszújában". Éderné igen félt. „No mondom, ha maguk akarják, legyen, nem bánom".

Bejön nagy sajnálkozások és szemrehányások között, hogy betegen talál. „Kedves Róza! - mondá - ezt érdemli egy régi ismerőse, hogy nem is értesíti ittlétéről és nem tőlem hordatták a gyógyszereket! Mindenekelőtt kérnem kell Bacsó urat, minden bizalmas szólásformától és szólítástól engem megkímélni. Egyéberánt nekem eszembe se jutott, hogy maga itt lakik Debrecenben, ámbár ez előttem közömbös és orvosságot, azt se tudom, kitől hoznak, nekem arra gondom nincs." „Hát haragszik reám?" „Oh kérem csak azt ne vegye fejébe! Miért haragudnám? Azért hogy megcsalt? Hiszen csak hálát adhattam Istennek, hogy ily emberrel nem kötött öszve sorsom, a ki annyi hazugságokkal tudta magát behízelegni és egy ártatlan leányt megcsalni. Egy csalóval csak szerencsétlen lehettem volna". „Hiszen Déryvel se boldog!" „De Déry nem csalt meg. Ő becsületes ember, csakhogy nyers, hirtelen természetű s én azt nem tűrhettem, azért váltam el. Magának pénz kellett. Hát mi okból kötött öszve egy szegény leánynyal?" „Mert ezt a szegény leányt szerettem, szeretem mint angyalt mai napig is, és fogom szeretni mindig". „S azon szeretetnél fogva házasodott is meg és vett el egy más leányt? Azonban hagyjuk ezt a nevetséges vitatkozást, mert mindinkább előtünteti jellemét". „Nem hagyok föl, míg meg nem mondom. Én nőmet nem szerelemből vettem el. Én csak Rózát szerettem s három hónap múlva be is bizonyítottam azzal, hogy elváltam tőle". Erre mondom kacagva, gúnyosan: „De már akkor be volt rendezve a patika ugy-é... az ő pénzén?"

„Hibázik kedves Róza! Én házamat adtam el s anyám igen körűl vett, ki nagy, barátságos viszonyban élt a Komáromy családdal, melylyel a szülők már rég kitervezték együtt, hogy mihelyt haza jövök, azonnal megházasít engem s a Komáromy leányt kell nőül vennem. S anyám csak azon föltétellel adta nekem át a házat minden vagyonával együtt, ha e leányt nőül veszem". Ilyen s több üres okokat hordott még föl mentségeűl, melyre már én igen békétlenűl kértem, hagyna föl sületlen mentségeivel, mert még igen gyenge s beteg lévén, igen föl-izgatott. S végre még azzal fejezte be mentségét, „hogy hiszen neki Wass Pista minden lépésemet megírta s igy azt is, hogy Déry engem minden estve, haza kisér Murányiékkal". „Melyre mondám: hagynánk föl az üres beszédekkel, mert valóban rosszabbul vagyok s nekem nyugalom kell. Csak annyit tettem még hozzá: hálát adok Istennek, hogy így történt, mert vele még szerencsétlenebb lettem volna, mint Déryvel, mert Déry becsületes ember volt s csak abban hibázott, hogy hatalmaskodva akart szeretni s kemény kézzel ültette szívembe a szerelem virágát s öszve sorvadt érintése által... nem fogamzott meg".

Csak arra kért aztán igen sürgetőleg, hogy ezentúl mindent az ő patikájából hordjunk a legkisebb részletig. Nem akartam elfogadni, de Éderék is hozzá csatolták rimánkodva kérelmöket, mert ők igen jó barátságban éltek különben Bacsóval, csakhogy Szentgyörgyi az orvos, más patikában szokta receptjeit utalványozni. De végre el volt határozva Éderék által, s mit volt mit tennem, belenyugodtam. Éderék még azon okokkal is támogatták „magunk közt"

ezen tanácsukat, hogy Bacsónak igen csúnya szája van, ha valakire megharagszik. Én ugyan magam részéről nem sokat gondoltam vele, de Éderékért megtettem.

Én csakugyan még nem lettem jobban; még bajt éreztem magamban. Kértem az orvost, adjon nekem erősebb hánytatót, mert a betegség még az ujjaim hegyében is benne van s én már más orvosságot nem szedek többet és érzem, hogy meghalok. Nem akart. Azt okolta, hogy mellemet meg találja rongálni s nem énekelhetek majd. De Bacsó biztatta, csak adjon, majd készít ő enyhítőket számomra. Bevettem a hánytatót. De ez aztán meg is tette a hatást. Már akkor csakugyan koporsót láttam előttem. Éreztem: ujjaimból miként tépte ki a betegséget. De oly szörnyűn szenvedtem, hogy valóban azt gondoltam, hogy utolsó órám ütött. Azonban ott lévén az orvos is jelen, nem volt az a szitok, (a mitől az előtt irtóztam más paraszt ajkakról hallani) a mit mind azon tisztes, okos, értelmes orvosra, reá nem szórtam volna. Kutya-pecérnek, méregkeverő gyilkosnak, még csunyáúl kimondtam a... teremtésit is. Még azt is ordítottam reá: eredj ki innen, mert mindjárt a fejedre borítom ezt a lavoirt. Dühbe hozott, mert mindig kacagott s mindig mondta: „úgy, úgy, úgy, no csak még egy kicsit, szeretem én, mikor így káromkodik a beteg, már akkor se baj". Végre elájultam. Szerencse, hogy orvos és patikárius mind körültem voltak. Gyomromra meleg sót raktak s Isten tudja, minden éltető eszenciákkal fölélesztettek. De én igen jól éreztem magamat. Midőn eszméltem, mondám: „oh miért költöttek föl, de jól aludtam!"

Bocsánatot kell kérnem, hogy betegséget ily körülményesen irok le, a mely unalmat szerez, de a következések miatt kénytelen vagyok, hogy az egész eseményt úgy írjam le, mint valóban történt, hogy mentségemül szolgáljon ebből következett meggondolatlan tettem ellen.

Én ezután csakhamar fölgyógyultam, ezer bocsánatokat kérvén érdemdús jó orvosomtól, hogy oly betyáros szókat szórtam reá dühömben s még többre is készültem, ha beszélni tudtam volna. „Jaj! előre tudtam én azt, hogy az be fog következni", mondá hahotázva, melybe az egész háznép chorus gyanánt bele accompagneirozott.

Még nem léphettem föl szinte egy hétig. Igen gyenge voltam, erősödnöm kellett. Szedtem én ugyan erősítő cseppeket, de az nem igen adta meg az erőmet. Bacsó ki naponta háromszor is eljött látogatóba, hogylétem után tudakozandó, szűntelen erőszakoskodott tanácsával, hogy: nékem most mindig oly eledelekkel kell táplálkoznom, melyek könnyűek, válogatott, erősítő és gyomrot nem terhelő étkek legyenek és mellé mindig egy kis ó aszú-szőllőbort igyam. Ő nála mind ez föltalálható. Neki egy igen jó főzőnéje van, ki minden finom compotokat, süteményeket, gyenge fachirozott csirkéket s mindennemű szulcirozásokat betegesek számára jóízűen el tud készíteni. Én hallani sem akartam felőle, midőn unszolva esdeklett, hogy fogadnám el ajánlatát és járjak el hozzá mindennap ebédre. De Éderék is hozzácsatolták kérelmöket, hogy hiszen abban semmi sincs, ha én elfogadom az ajánlott barátságos szabad asztalt egy régi ismerősömtől. Őt úgy kell tekintenem, mint a publikumnak egy tagját, ki örömmel óhajtaná mentől előbb lehető fölüdűlésemet, miszerint föllépésemet elősegíthesse s én a publikum óhajtásának eleget tehessek. Meggondolva a körülményeket, igen természetesnek találtam Éderék unszolásukat. Ugyanis először, hogy mentől előbb föllépheseek, mert már a publikum föl volt zaklatva s nem járt színházba, míg majd föllépek; másodszor ők nagy család voltak, azt nem győzték volna meg, hogy válogatott ételeket készítsenek. Azt se kívánhattam, hogy Éderné, ki maga főzött, még nekem külön maszatoljon valamit, úgyis elég baja volt neki a négy gyerek szünteleni csipergéseit kielégíteni. Végre, elég hibásan, meg nem gondolva az abból következő eshetőségeket, elfogadtam Bacsó ajánlatát, mert egész idő alatt, miólta megtiltottam neki, hogy a multakat elő se hozza, egész nyugalommal s higgadtan viselte magát, kivévén, hogy minden kigondolható ritka nyalánkságokat hordott nekem s én már egész bizalommal viseltettem eránta. Tréfa, mulatság volt napirenden, ő mindenkép szórakoztatni kivánt, mert még két színésznő is volt Éderéknél koszton és szálláson. Az egyik

Simény Borbála, ki már ismerősöm volt Pestről, kinek rikácsoló hangját akkor ki nem állhattam, de most kedves zengzetű dallam volt lelkemnek... csak a szinpadon fülemnek nem! Csak azért örültem neki, hogy boldog gyermekkoromból való ismeretség volt.

De megismerkedtem egy leánynyal, egy különccel, ki csudálkozásra méltó erős jellemmel bírt. Már nem a legfiatalabb virágjában volt, azért még mindig följogosítva lehetett egy férfiú meghódítására, de neki nem kellett senki. Egy ifjúval volt ismeretségben s már jegybe is jártak; a boldogtalan ifjú egyszer egy dologban megcsalta azaz, nem igazat mondott neki s azonnal visszaküldte neki a jegygyűrűt s kérlelhetetlen megvetést érzett eránta keblében s többé az életben nem szólt hozzá. Fölfogadta magában, hogy soha férjhez nem megyen s egy férfinek se hiszen többé... s éppen ez az erős jellem! Szentpétery is megkérte, el akarta venni, de nem ment hozzá. S ez a különc Neéb Mária, a nevezetes hírű komika-szereplőné Kolosvárott. Az ő sajátságos tulajdonairól igen sokat lehetne írni, de rövid az időm s nekem sietnem kell. Annyit mégis róla, hogy a ki őt ismerte: szerette. Minden ember rokonszenvét bírta. A legkomolyabb arccal oly szavakat mondott, hogy hentergett nevettében mindenki és szatirikus volt a legnagyobb mértékben. Senki se maradt általa érintetlen. Engem legjobban kritizált; de azért senkit se sértett meg s még a legmagasabb körökben is óhajtott vendég volt, de ő nem ment. Ellenben ha azt üzenték neki a grófnők, hogy kéretik igen szépen, jöjjön el Mari kisasszony, mert a grófné igen beteg, többszöri kérésre aztán csak elment. Páratlan föláldozó jószívvel bírt. Most róla többet nem írok, majd midőn később ismét találkozom vele, akkor lesz ideje róla emlékeznem. Most csak annyit, hogy engem igen szeretett s ő ápolt egész betegségem alatt. Ha nem játszott, egész nap ágyam mellett ült, zöld galylyal legyezett a legyek ellen; ő teljesítette mindenben az orvos rendeleteit. Ő barátnőm lett. Mi azontúl tegeztük egymást, de azért nem mondta soha máskép, mint Édes Gnädigém! add ide ezt vagy amazt s mikor már bizalmasak lettünk, elkezdett a többieknek engem lecsúfolni a legkomolyabb arccal. Előbeszélte, hogy mikor Éder előolvasta levelemet, hogy elfogadom a meghívást, hát ő gondolta magában: jaj! ha azt ide fogadja Éder, én nem leszek itt. Képzelem milyen nagy, kolosszális asszony, aztán majd hogy hordja a fejét magasan emelve s csak úgy néz le majd reánk kevélyen. Én félek tőle. Bizony mihelyt lelép a hintóból, nem fogok eleibe röpűlni keze csókolására. Így tépelődött magában... s hogy ő Éderéktől mindjárt elpakkol. S beszélé aztán nekünk elérkezésem alkalmával ismét milyen gondolatok fogták el. Midőn minden kiszaladt azon kiáltozással (a gyermekek legelől) itt van Déry néni, (a nagyok utána) itt van Déryné, megérkezett, ő is kiállt a konyhaajtóba s nézte, hogy majd miként nézek rájuk. Hát mondja: legelőbb is egy echos-szekér áll az udvaron s nézem nézem, hogy hát szekéren jön az a nagyhírű művésznő?! (Ő ezt mind gúnynyal mondta.) Kit úgy várnak, hát ő hol van? Nem látok asszonyt! Hát látom, hogy Szentpétery mikép keresgél a szekér fenekén. Azt gondoltam a láb alól a teppicheket keresi! Hát kihúz a szekér fenekéről egy csinosan öltözött, kis összezsugorodott, keskeny vállu, savóképű kis beteg lyányt! Ahogy Szentpétery ölbe hozta, gondoltam! no ezt majd nekem kell mindennap ölbe fölhordani a színházba...

De azt nem lehet leírni úgy, miként ő és csakis ő tudta elémondani azzal a mimikával és hideg arckifejezéssel. Ő tőle hallani, vagy látni, ha valakit vagy valamit le akart festeni, vagy elősorolni az élvezet volt annyiban, ha valaki nevetni vagy szórakozni akart. De mint mondám, a világon a legföláldozóbb szívvel bírt. Ő egy elmaradott ügyvéd özvegyének a leánya volt. Neéb Mária kisasszony passzióból lett színésznő...

Egy napon Bacsó igen nagyszerű ebédre hívta meg az egész Éder családot, minden háznépestől és az első színészek közűl többet. Még én nem léptem föl, mert gyönge voltam énekelni. A színészeket nem ismertem, kivéve Szentpéteryt. Itt ismertem meg legelőbbszer Szerdahelyit, Váradyt, Kovácsnét, még több jeleseket, de kiknek neveik már kiestek emlékemből. Ez aztán valódi nagyszerű ebéd volt. Minden kigondolható finomságok, ujságok, ízletes keresettséggel összveegyeztetve, de az én számomra több külön készítmény. Hogy

mindenből izlelhessek, mindenből csak parányit volt szabad ennem, pedig bizony már akkor örömestebb szedtem volna a jó töltött káposztából egy jó tányérral, melynek jó illata csak úgy facsarta az orromat. Nem ízlett oly fölségesen a finom narancs-kompót, a mivel szüntelen tömött volna és a többféle módon elkészített csirkeszeletek és kochok! Valóban szakácsnéjának nagy dicséretére szolgált e tömérdek étkek dufla és ízletes elkészítése.

Ebéd alatt Bacsó ismét előhozódott, hogy hát nekem ezentúl mindig ilyesmikkel kell táplálkoznom és minden oldalról reábeszéltek, hogy csak fogadjam el. Végtére mondám: „jó, elfogadom, de gondolja meg Bacsó, hogy hálátlanra vesztegeti szívességét, mert én semmivel se tudom visszaszolgálni, még csak köszönetet se várjon tőlem, mert én megvallom: nem örömest fogadom el, miután én egy kis levessel is beérném Éderéktől... és mondám, csak terhet veszen magára Bacsó úr, mert ne gondolja, hogy én egyedűl járok el ebédre, egy magános férfihoz, eszerint még egy kísérőmnek is kell ebédet adni!" „Óh ezer örömmel, mondá, szerencsémnek tartom, ha úgy tetszik. Neéb Mária kisasszony mindig elkiséri." „Igen Gnädigém! eljövök veled mindig. Aztán ridikülömet is elhozom magammal mindig. Aztán tudod..." „Nem édes Mariskám! te nem jösz el, hanem, megkérem Ujvári Péter urat. Ez férjemnek testi-lelki jó barátja volt s valamint ezen jó barátját elárulta nekem midőn még jegyben jártam vele, hogy mikép mentek át Budára az akkor igen elhírhedt Szép Jagernéhez mulatni, engem is elárulna neki, ha valahol még találkozhatnék vele az életben, hacsak legkisebb hibás lépést sejdíthetne is rólam. Csak ily ember kíséretében járhatok el akárhova, de kivált magához, hogy semmi legkissebb gyanura se szolgáltassak okot. Ezen ember nem a legjobb indulattal van erántam, férjem miatt haragszik reám, hogy miért váltam el tőle."

Ő is itt volt a társaságnál szerződött tag, csak másodrendű színész. Másnap megkértem őt, mert ő betegségem alatt is meglátogatott engem mint régi ismerősöm. Nagyon szivesen elfogadta a „garde de dame" hivatalát. Tán még jól is esett neki.

Fölüdültem aztán csakhamar, föl is léptem, de már nem tudom mi operában. Szerdahelyiben egy, már akkor is igen jó énekest és muzsikai tehetséget ismertem meg s ő igen dícsérte hangomat, ámbár egy parányit még gyenge volt, de aztán napról-napra erősödött. A publikum szeretett, de nem nagyon rajongott értem. Azért megvoltunk. Csak azzal mutatta a közönség szeretetét, hogy igen járt a színházba.

Már az én vendégszereplésem végének ideje közelgett s mondám: „Éder ur! Mikor veszem jutalomjátékomat? Nekem már itt az ideje menni!" „A jutalomjátékát amikor tetszik, de elmenetelről szó se lehet. Innen nem megy egy tapodtat sem az én Déryném, kit feleségem, gyermekeim mind úgy szeretnek. Maradjon nálunk kedvesem. Képezzünk egy családot, mindent kedve szerint cselekszünk." Elkezdettek mindannyian esdekelni, a tagok, kik jelen voltak, mind csak kértek, hogy ne váljak meg tőlük. És aztán eléjek terjesztettem: „Uraim! Engem igen szoros kötelékek kötnek még most többfelé. Először még Miskolcra vissza kell mennem, leróni, betegségem miatt elmaradott játékimat. Megigértem, meg kell tartani szavamat. Engem Székesfejérvárra becsületszó és pénzbeli lekötelezettség szólít vissza. Hogy vissza menvén oda, mennyi ideig leszek ott, nem tudom; hogy mikor ereszt el jó direktorom, azt se tudom, csak azt, hogy okvetlen mennem kell." Ezen igen megilletődtek. „No! mondja Éder s kezemet megfogta, ígérje meg hát, hogyha szabadul, egyenesen hozzánk jön, bárhol leszünk." Én a kis Édernét s gyermekeit igen szerettem s könnyen megígértem. A gyermekeket holmi kis dalokra betanítottam s fölléptettem s így igen szerettek. Újra rimánkodtak, hogy csak még Váradra menjek el még velük, csak kevés játékra. Igen kívánják, hogy vigye át a társaságot, hogy ők is hallhassanak operát. Mit tudtam tenni, átmenten velök, de Éderné nem jött el, hon maradt a gyermekekkel. Csak egyet vittem el magammal, a kis Terézt, ezt betanítottam a kis Cupidó-dallamra s igen jól elénekelte és játszotta.

Itt Szentpétery igen elkezdett nekem udvarolni, de az már előtte rég tudva volt, hagy én a világon senkit el nem fogadok s szörnyen csodálkozott rajta, hogy hát mégis kötve tart e barátság. Mondom: a világ végeig! Ismét csak belenyugodott.

Itt bevégeztük kitűzött játékainkat, ismét visszamentünk Debrecenbe. A kis Éder Tercsi Váradon nálam lakott, az én gondviselésemre volt bízva, minthogy anyja nem volt vele.

Visszajövén Debrecenbe, már nem akartam többé Bacsóhoz járni ebédre. Untam az egész dolgot s otthon ebédeltem Éderéknél. Kosztot akartam fizetni náluk; nem fogadtak el semmit. Bacsó megérkeztünkkor már ott termett s zaklatott, hogy csak folytassam és ne vessem meg az ő ajánlatát, mert hiszen ő mindent elkövet az én szórakoztatásomra. Az igaz, hogy mindent elkövetett, mindig hivott vendégeket asztalához, csakhogy engem mulattasson. Én jól is mulattam nála mindig és nem azért vonakodtam odajárni eleintén is és nem azért kivántam (ha már csakugyan reá beszéltek, hogy járjak oda) kisérőt magam mellé, mintha Déryvel szándékom lett volna még valaha kibékűlni (akkor el se váltam volna tőle) vagy mintha szemrehányásoktól tartottam volna. Attól se féltem, hogy Samu talán kedvetlenűl venné. Oh nem! Ő sokkal biztosabb volt bennem, semmint az ő tiszta lelkibe legkisebb gyanu befér-kőzhetett volna. Általában az emberek ítéletétől tartottam. Én Samumnak megírtam mindent és ő nem ellenezte. De vége felé Bacsó igen kezdett bizalmaskodni; még többek jelenlétében fölhozni a múlt időket és hogy ő már velem jegyben járt, és egy átkos félreértés elválasztott bennünket, pedig mi szerettük egymást, oly tisztán, híven, hogy ő nem is tudott képzelni rajtam kivűl más nőt magának. És! hogy miként lehetséges az, hogy ő most is, miután ismét öszvetalálkozott velem, a régi, kiolthatatlan szeretettel viseltetik erántam, viszont én bennem még csak emléke sincs már azon viszontszeretetnek, mely akkor egyesített bennünket. Én e phrázisait mind a nevetős oldaláról vettem s nem gondoltam meg, hogy ezen bizalmas társalgásnak még mi következései lehetnek egész életem jövőjére. De ez így folyt mindég, ha odajött hozzánk. Éderék előtt emelt panaszt, hogy nekem szív helyett egy darabka fagyos kő fekszik keblemben s több ily bolondságokat hordott föl s én jókedvemben mindig csak kacagtam.

Midőn a többek között egyszer szobájába mentünk be a fekete kávéra s ő ismét előhozta ezen reám nézve már kellemetlenné vált panaszait, én is félre tettem minden kiméletet eránta és midőn ismét zsarolt a többek előtt (mert én egyedül soha se voltam vele), hogy csak egyetlen egyszer csókoljam meg s ezzel én őt egészen megnyugtatom, türelmemet veszítve, karon fogtam s oda vezettem két arcképihez...

Ezen arcképeket előbb le kell írnom, hogy fogalma legyen valakinek azon emberről, kit én szerettem, s mi változáson ment keresztűl, azon pár év ólta, miólta nem láttam őt.

Egy díván fölött függött az aranyozott rámás nagy tükör. Ennek két oldalán függött e két arckép egymással szemben. Az ablakhoz közel függött egy fiatal angyalarc, fehér mint a tejhab s gyenge pirosság ömlött el rajta, mintha egy nyílt rózsát dobtak volna e hab közé. Szép vágású, égszínkék, szép, nagy, derűlt szemekkel, apró gyűrűkbe szedett sötétes gesztenyeszín fodrozott hajjal (így viselte haját Pesten); elegáns öltözetben, vídám tekintettel. Midőn karonfogva e képhez vezettem, reá mutatván ujammal, mondám: „Látja-e ez arcképet?" Nem szólt semmit, csak reám nézett kérdezőleg, mintha mondaná: Nos? „Ezen ifjút szerettem igaz. Legalább úgy hittem akkor, hogy szeretem. De nem is lehetett csudálni: én igen fiatal, tapasztalatlan s ő ellenállhatatlan svádával bírt, melynek hittem s csak az volt a szerencse, hogy engem nem lehetett lábamról levenni". Kacagva odavezettem a másik arcképhez. Ő mind csak komolyabb lett és hagyta magát vezetni, de nem szólt. Ezen arcképet alig hiszem, hogy jól le tudjam azaz híven lefesteni. Ez egy jó előre haladt évű ember volt, zilált hajakkal, melyen nem lehetett észre venni a hajfodrász műtétét. (Most hosszúra nőve, minduntalan ujjaival simította ki homlokából féloldalra.) Nem rég festette le ezen arcképét. Csak az ajaka

maradt szép piros, homlokán, mintha mindig fölleg ült volna s arca, mely amott tölt gömbölyű volt, itt hosszúra nyúlt s oldalt beesett; s tele ráncokkal s azon tiszta szép szemek, most mindig zavarosak lettek. Öltözete, úgy elég csinos és tiszta, de egy cseppet se gondos. Ezen képhez vezettem most s kérdém ujra: „Hát ezt nézi-e gyakran?" „De hát mit vexál most engem ezzel Róza?" „Csak azt akartam mondani ezzel édes Bacsó, hogyha amazt szerettem, ugyan hogy tudnám most ezt szeretni? Mert ez az arcképe is igen jól van találva, éppen mint a másik és mivel maga nem szűnik meg engem zaklatni és a mi elmúlt újra feszegetni, miután megígérte, hogy többé ezeket elő nem hozza, a mi elmúlt s nekem ellenemre van, kénytelen vagyok, dacára erányomban mutatott szíveskedéseinek, kíméletlen lenni maga eránt". Még vitatkoztunk kevés ideig, barátai, kiknek hol egyike, hol másika, váltakozva csoportosultak hozzá s most is némelyike jelen volt, tréfára fordították a szinte komolylyá vált jelenést s a fölzaklatott kedélyek ismét lecsillapultak.

Midőn betegségemből ismét fölüdűlve már néhányszor fölléptem, Bacsó szüntelen unszolt, hogy engedjem magam lefestetni egy jó barátja által a maga számára, hogy legalább arcképemet láthassa, ha majd távozom Debrecenből. Ezt már szörnyű nevetségesnek találtam s nem teljesítettem kérését. Barátjai egyike volt éppen azon festész, ki hasonlag egyesítette kérését Bacsóéval, hogy üljek! Kikerűltem kérésöket azon megjegyzéssel, hogy már egyszer lefestette arcképemet Miskolcon egy ott időző festész. De midőn elhozta elkészülve hozzám, reá néztem, s azon módon letéptem a farámára szegezett vászonra festett, nagy piros rózsával díszített fürtös fejet. S akkor elhatároztam: „soha le nem festetni magamat, mondván, hogy nem találom eléggé érdekesnek, hogy megörökítni kívánnám az utókor számára jelentéktelen arcomat. Egyes férfi számára pedig miért festetném le, ha engem semmi érdek nem köt hozzá." „S mégis le lesz festve" mondá Bacsó, erősen reám szegezve szemét. Kacagtam s abba hagytam.

Már vége felé volt vendégszereplésemnek ideje, talán csak még egyet játszottam, midőn Bacsó elhatározta, hogy nagy ebédet rendez szöllőjében, hol igen alkalmas csinos borháza volt. Mind hivatalosak voltunk: az egész Éder-család és a főbb színészek. Kint a szabadban ebédeltünk. Igen jól mulattunk, mert városbeliek is voltak, nők s férfiak számosan. Ebéd után ott ültünk körben, egyszer Bacsó kihoz egy kis parányi chatouilt, kiveszen belőle egy női arcképet s mutogatja sorba, kérdezve: hogy ismerik-e? Találgatták, de egy se jött reá. Lássam én is mondom. Vizsgálom. Mindjárt gyanítottam... azonban nem hasonlított hozzám, csupán az öltözékéről lehetett volna némileg sejdíteni s mondom: „Oh! oh! ez az arckép merő hazugság! Annyi hasonlatosság sincs benne, mint egy mogyoró és egy dió között. Aztán nem vagyok én léha szájú, ki a fogait vicsorítja". „De én éppen így akartam, midőn nevet." „Csak nem bolondult meg, hogy ezt az én arcképem helyett akarja bizonyítgatni?" „De ez egyenesen magáról van festve. Itt van barátom, ő festette, délutánonként míg kávéztunk, egy kis oldalszobából lesve minden mozdulatát". Éderék neki kedvezni akarván, erősítették, hogy hasonlít hozzám. „No ha hasonlít, hát adja ide nekem ezt az arcképet!" „Ezt nem! Ezt én szereztem magam számára. De adok helyibe egy mást, a kit maga szeretett". S ezzel kiveszi a chatouilból a saját fiatalkori arcképét. „Itt, cserébe fogadja el kedves Róza". Én nagy méreggel ellöktem kezét. „Tartsa meg magának - mondám. Ne komédiázzon itt velem. Amaz nem az én arcképem, megtarthatja bátran, és így nincs mit cserélgetni". De unszolt az unalomig s mind körűl vettek, hogy már csak fogadjam el. S minthogy akkor, ezen arckép eredetijét szerettem s most már ő nem hasonlít hozzá, hát semmi se köt. És én végre mint egy bárgyú, helyt adtam a rábeszéléseknek s elvettem az arcképet. Igy aztán ismét helyt adtunk a jó kedvnek, semmit se gyanítván abból, hogy még ez valaha gyásznapokat hozhatna éltem korszakába.

Ott elbúcsúzván a jelen voltaktól, kik sajnálkozásukat bizonyították eltávozásom miatt, későn váltunk el s Éderékkel két kocsival hazamentünk.

Másnap mégegyszer ismét eljött Bacsó. Miután már a sok rábeszélés után kibékéltem a sok balgaságaival, minden fölemlítés nélkűl társalogtam vele egész kedélyességemben. Ismét csak elkezdte: „Adjon nekem valami emléket Róza, önkéntesen”. „Szűnjék meg már, mondám, s elégedjék meg, hogy ennyi sok bátorságai után türelemmel vagyok maga eránt. Miért adnék én emléket? Hiszen én nem akarok magára emlékezni ezután se, valamint eddig nem emlékeztem. Hagyjon engem békével. Én boldog vagyok! Oly boldog, hogy az egész világ mindenségével föl nem cserélném boldogságomat”. „No! ha véghatározata ez, úgy én is esküszöm, hogy a milyen boldognak tartja magát önhittségében, észre se veszi, midőn magas homokdombra épített föllegvárával egy feneketlen mélységbe süllyesztem”. „Maga? Nincs az az erőhatalom a földön!” „Emlékezni fog reám, akarata ellen is. Addig is éljen boldogúl!” S ezzel távozott.

Elvégezvén játékaimat, útra készűltem, miután Éderéknek azt igértem, hogy hozzájok fogok szerződni, mihelyt Fejérvárról elbocsátanak.

V.

Vándoruton. - Pesten Déryné elmondja a Bacsóval történt dolgokat. - Szentpétery Déryné nyomában. - Egerben. - Éder kölcsönt ad zálogra. - Levél Pestről. - Válasz e levélre. - Szentpétery és Czelesztin. - Istvánffyék és Folkusházyék. - Furcsa levél Pestről. - Bacsó szemtelensége. - Válasz Samunak. - Bizalmaskodás Szentpéteryvel. - A leselkedő. - Rejtelmes látogatók. - Különös levél. - Szentpétery, mint közvetítő. - Miért nehéz az elhatározás. - Szentpétery elmondja a szöktetés terveit. - Czelesztin gyanuja. - Személyes látogatás Székelynél és Udvarhelyinél. - Székely, mint rábeszélő. - Kedvező kilátások. - Czelesztin, Gillyént küldi ki kémszerepre. - Szentpétery valahogy lekenyerezi. - Elhatározás és újabb kétségek. - Éder visszatartja a zálogot. - Végső elhatározás. - Visszautasított szerep. - A szolgabíró békít. - Éderné kérelme, Czelesztin fenyegetése. - Éder vármegyei segítséggel jön. - Jelenet Éderrel. - Halasy főszolgabíró uti levele. - Szentpétery is jön. - Halasy visszaadatja a gyűrűket. - Elutazás.

Elutaztam Miskolcra, ott is még néhányszor fölléptem. Itt ismét körűlvettek, hogy csak még Kassára menjek el velök. Sok taggal szaporodott ismét a társaság: Szákfi, Balla, Kemény, már rég itt voltak s még többen de már nem emlékszem mindenikre. Elmentünk Kassára. Ott igen szerettem lenni. Ismét látogatták és pártolták a társaságot, de operát kívántak, azért télen mindig német társaság foglalta el a színházat. Elmentünk Ujhelybe is s végre visszatértem Székesfejérvárra.

Pesten keresztűl utazván, elbeszéltem Samumnak Bacsóval való küzdelmeimet. Kacagta is, de mégis némi kis komolysággal figyelmeztetett azon gondatlanságomra, hogy miért is mentem oda? Mondám: hogy valóban nem is gondoltam reá, hogy ott lakik s végre, hogy miért fogadtam el az arcképét? Mondám, hogy mint erőszakolta reám s midőn láttam, hogy Samu kedvetlenűl veszi, ledobtam a földre és összetörtem, eltapostam. „Ezt akkor kellett volna tenned ő előtte". „Igaz, mondám, belátom, hogy helytelenűl cselekedtem"... S hogy az én arcképemet miként lopta le... Ez volt annyi ismeretség után első ilyféle komoly szóváltásunk, de csakhamar kiengesztelődtünk s szent volt a béke.

Egypár nap ott mulattam s aztán haza mentem Székesfejérvárra. Itt ültem jó darab ideig, hogy meddig, nem emlékszem. A társaság végre elhatározta, hogy elutazik excursiókra többfelé. Én velök menni nem akartam, előttem tartván, hogy igéretem szerént nekem Éderhez kell jönnöm, ki Debrecenből már eljött Miskolcra s ki velem levelezvén, mindenekről tudósított, hogy t. i. most ismét új tagokkal szaporodott társasága. Czelesztin Erdélyből és több mások ott vannak és csak jöjjek.

Feledém mondani, hogy midőn Kassán voltunk, egy napon csak bekopogtat Szentpétery: „Látja, mondá, akár merre megyen, mindenütt követem". Másodmagával jött; úgy tetszik Borosnyaival. Ők is szerződtek a miskolci társasággal.

Midőn én Székesfejérvárról eljöttem Miskolcra Éderhez, a társaság igen nagy lévén, együtt nem élhetett volna meg és eloszlott. Szentpétery ismét Éderrel szerződött. Csak kevés ideig játszottunk Miskolcon. Éder a társaságot Egerbe szállította, hol az egész telet tölteni szándékozott s így a társaság javát összetartván, elutaztunk Egerbe.

Itt vagyok hát már Egerben! Nem is tudom már jól, hanyadikszor rándúltunk ide Miskolcról. Itt kezdődött most életemnek egy új korszaka. Itt szövődött a sors keze által életemnek válpontja. Itt dőltek porba, a föllegekbe épűlt, álmodott aranyváraim. Itt omlottak porba, a szívben táplált boldog jövő reményei. Oh! be kevés idő kell hozzá, hogy egy szív virágai, melyek ma kedvesen nyíltak s boldogságot illatoztak, holnap már, a pusztává vált, rideg, tápnélküli földben lehervadjanak!

Már jó ideig ültünk Egerben; jól mulattunk is közbe-közbe. Szokás szerént folyt kedves levelezésem Pestről. Nem mutatkozott egy felhőcske se, derült egemen... de annál keményebb tél fenyegetett zordon hidegével...

Jó színészek voltak, kivált a férfiak az első szerepekre. Mindannyian művészek: Szentpétery, Czelesztin, Kőszegi, Éder, és az egész társaság általában jól rendezett. A publikum nem gondolt a hideggel, szorgalmasan járt a színházba. Szerettem itt lenni. Én félvén a nagy hidegtől, a Spetz-házban laktam, hol a színpad is volt berendezve, hol a hogy éppen kiléptem a szobámból, egyenesen a színpad előcsarnokában voltam. Ajtóm e csarnokra nyílt, ablakaim pedig a ház kertjébe szolgáltak. Már jó mélyen behaladtunk a télbe, nekem igen sok fa kellett a fűtésre, mert szobám igen nagy lévén, sok fűtéssel járt. S pénz kellett, igen fázékony voltam. Édertől kértem kölcsön 200 forintot: wicklert csináltattam magamnak. Azt mondja: „igen szívesen, de ne vegye megbántásnak, halál eshetőségéért, tessék zálogot adni". Én erre egy kissé megütődtem magamban, de nem szóltam semmit, csak elmosolyodtam. Azonnal le-húztam újjaimról gyűrűimet s mind leraktam az asztalra, megolvasván, hogy hány darab. Ő berakta fiókjába s nekem átnyújtotta a 200 forintot. Jól látta, habár nem is akartam mutatni, hogy nekem ez nem jól esett, mert igen mentegetődzött. Azonban midőn tőle hazafelé mentem, sokfélét gondoltam magamban, t. i. hogyha most tél nem volna, mindjárt elmennék tőle; még azt is akartam tenni, hogy visszaviszem neki a pénzt s mondom, hogy már mást gondoltam és nem csináltatok wicklert, csak majd később bundát s most nem kell a pénz, ide gyűrűimet; de ismét csak lecsillapítottam fölizgatott kedélyemet s maradt minden a régi mellett, de Éderékkel egy kis feszültségbe estünk. Én többé nem mentem hozzájuk. Az asszony eljött s zaklatott: miért vagyok most oly hideg hozzájuk? Mondám: mindennek a nagy tél az oka!...

Egyszer egy igen furcsa tartalmú levelet kapok barátomtól. Semmiről sejtelmem se lévén, vídám szívvel fölbontom s e sorokat olvasom Samutól: Drága Rózám! (néhány sorokat írván a szokásos modorban, végtére áttér, egy félig hideg, félig melegnek látszó sorokban, melyek-ben előterjeszti, hogy:) egy érdekes ismeretséget csinált nem régiben, volt vőlegényemmel, ki is Debrecenben eladta házát, patikáját, szőlőjét s végkép elhagyván Debrecent, Pesten meg fog telepedni s eljött őt, Samut fölkeresve, meglátogatni s barátságát kikérni. És hogy miként dícsér engemet és hogy miként szeretett és hogy nekik már csak azért is kebelbarátokká kell lenni, minthogy ugyanazon egy tárgyban egyesült mindkettejök egymás eránti hajlamuk és hogy ugyanazon egy tárgyban találtak viszont szerelemre. És hogy Bacsó valóban megnyerte az ő barátságát, mert eszes embernek látszik, ki most Pesten lakván, ismét tanúlásnak adta magát: doktorságot tanúl. Őt kérte, hogy adjon neki szállást és együtt járjanak a vendéglőbe kosztra s így nem lesz oly unalmas mindkettőjökre nézve a tél s majd mindég Rózáról beszélhetünk...

Ezen levélre szörnyűen fölingerlődtem s alig tudtam erőt venni magamon, hogy szívélyes hangúlatban feleljek. Mindjárt sejdítettem, hogy e ravasz embernek valami célja van, de korántsem sejtettem, hogy miként szövi hálóját, melylyel prédáját behálózza. Soha se említette, hogy ő doktorságot akar tanulni s eladja mindenét.

Én sokkal rövidebben írtam, mint máskor szoktam s nyiltan figyelmeztettem Samut, hogy egy cseppet sincs kedvemre, hogy ily szabad életű emberrel oly hirtelen, mielőtt jellemét meg-vizsgálta volna, oly szoros barátságot kössön. S vigyázzon magára, hogy e ravasz barát az ő nemes szívét meg ne mérgezze... Sokáig nem kaptam levelet.

E közben némi küzdelmeim voltak környezetemmel. Éderékkel már úgy is feszültségben lévén, nem lehetett kedvet költeni keblemben, bármint igyekezett is mindenik... miután azon levelet vettem Pestről. Ámbár Szentpétery és Czelesztin vetélkedve igyekeztek is ismét a régi kedvre derítni, nem tudták honnan származik levertségem. Azelőtt minden törekvéseiket

hajlandóságom megnyerhetése után tréfás kacajjal fogadtam s mondtam nekik, ha nem tágítanak; hát uszszanak, ha az nekik kedvet szerez. De most mordan utasítottam rendre, kivált a szemtelenebb Czelesztint. Czelesztin különben már rég egy nővel élt: Székely Zsuzsikával. Végtére még minden följogosítás ellenére, féltékenykedett a két férfi egymásra.

A játékok folytak; néhány úri házzal megismerkedtünk u. m. Istvánfy professzor érdemes háznépével. A professorné igen kedves társalgású, vidám háziasszony volt; valamint Folkusházy (de már nem tudom, mi hivatalt viselt) s több úri háznál sokszor voltunk ebédre és mulatságokba híva, úgy, hogy ismét csak földerültem. Az ily vidám körökben, ha összejön az ember társaival, csakhamar fölüdül az ember s a sok csókolódó zálogosdijáték által csakhamar kibékülnek s összhangzásba jönnek ismét a kedélyek, melyek azelőtt megoszlottak. Igy történt velem is.

Ismét levelet kapék Pestről! Ilyet még se nem hallottam, se nem értem! Igy hangzék: Kedves Róza! (Ily röviden még sohase címezett barátom. Szívemet földobbanni érzettem). Több enyelgő csipkedés után (miknek fölsorolásával nem akarok időt veszíteni, de nem is tartozik a dologra) így ír:

> Barátom Bacsó sokat patvarkodik velem miattad, édes Rózám! Ő azt erősíti, hogy neki több joga van hozzád, mint nekem, mert előbb ismerted őt s szeretted s menyasszonya voltál. Én pedig azt vetem neki: „elég botorul cselekedett, hogy miután birhatott volna, elhagyott." Ő a félreértést hozza föl okul, azt gondolván, hogy Déryvel kibékéltél. Én azzal lépek eleibe, hogy én sohasem hagytalak el, hűtlen nem lettem hozzád s nem is hagylak el soha! De ő erre azt mondja, hogy bebizonyítja, miszerint te is kibékültél vele Debrecenben. Minden kedveskedéseit elfogadtad és kérésére le engedted magadat festeni és annyi kegyben részesítetted, hogy meg is csókoltad. E szerint drága Rózám, egyedül te döntheted el közöttünk a kényes pört, hogy kit választasz kettőnk közül?

Most nagy hidegséget érzettem keblemben ezen levél írója eránt. Tehát hazugnak tarthat ő engemet? Hogy én ezen embert, ki oly idegen lett szívemnek meg tudtam volna csókolni s ő előtte eltagadni? Hát ilyennek ismert ő engem?... De most következik még a szemtelenségnek alig nevezhető példánya! Fordítom a lapot s a túlsó oldalon, más kézírat:

> Imádott Rózám! Samu barátom megírta már neked, hogy minket miként vezetett együvé egy közös sympáthia. És hogy te vagy... (De! ez égbekiáltó aljasság! Soha, még midőn jegyben jártam is vele, sohase szólítottuk egymást te-szóval. Akkor igaz hogy megcsókoltam Murányiné előtt, de most, amily igaz, hogy holtam után üdvözülni óhajtok, oly igazán esküszöm, hogy sem nem csókoltam meg, egyetlen egyszer sem és nem engedtem volna meg, hogy tegezzen!)... és hogy te vagy társalgásunk tárgya. Azért azt határoztuk kedves barátommal, hogy te légy köztünk a döntő hatalom! A kit te választasz, az lesz a boldog s a kit te eltaszítasz, az nyugodjék meg sorsában. De mi ketten barátommal többé el nem válunk egymástól...

Itt már megértettem azon fenyegetését, melyet Debrecenben mondott: hogy boldogtalanná teszen!

Én azt feleltem Samunak egy rövid kis levélbe:

> Csudálom, hogy komoly gondolkozású férfiú mikép szennyezhette be azon darabka papírost, melyen nekem írt, melyen keze pihent, mely nekem egyébkor mennyországot ígért. Egy papírdarabka, melyen neve volt írva hajdan, vagy csak valami szócska, keze által reá firkálva, szent ereklye volt, melyet csókoltam s keblembe rejtettem. Mikép, mondom, szennyeztethette be ugyanegy olyan darabka papírt egy oly ember ily aljas nyilatkozatával, kit megveték, kit rég megvetettem... egy Lump koholt nyilatkozatával! Mert minden betüje egy-egy hazugság; kinek írója arra se méltó, hogy megvessem...

még arra se, hogy ha jelen volna, e szennyes papírt arcához csapnám s szembe köpném! Én előtted nem mentegetődzöm, ez engem lealázna. Te ismersz engem. Meggondolatlanság volt tőlem a mások rábeszélésére elfogadni a reám erőszakolt szívességeket, igaz, de nem féltem ily aljas bosszúállástól! Egyébiránt ne merészeljen azon szemtelen egyén nekem firkáival alkalmatlankodni többé, mert hiszen Ujvárival, Éderékkel és még többekkel mindent be tudok bizonyítani. A címekkel ismertesd meg hogy tudja ki ő? Téged sajnállak, hogy egy cselszövő hálójába kerültél...

Én sejdítettem, hogy most sokáig nem fogok levelet kapni Samutól s igen búsultam. Szentpétery szüntelen unszolt, hogy mi bajom? Nyilatkozzam s mint régibb ismerősömmel legyek eránta bizalommal. Midőn a szív tele van bánattal, jól esik, ha egy résztvevő szív bizalommal s részvéttel közeleg feléje, hogy panasza által könnyítsen egy kissé bánatos szívén.

Minthogy Szentpétery még Pozsonyból jól ismerte Samut, ismerte viszonyunkat, ismerte Bacsót is Debrecenből. Nyilatkoztam előtte, hogy most mi aljas módon kíván bosszút állni, hogy ajánlott, ujra föléledt szerelmét el nem fogadtam és Samut miként hálózta be. Ha ezen ember most csak egy arcvonással elárúlta volna, vagy csak egy szavával emlékeztetett volna reá, hogy mi rég táplál keblében oly érzelmet, mely nem viszonoztatik, azonnal visszariadtam volna tőle és megszüntem volna még csak résztvevő barátomul is elfogadni. De nem! Szentpétery oly nemesen viselte magát, s úgy a háttérbe vonult vissza minden eddigi közeledni óhajtásával és annyi megvető, becstelenítő szidalmakkal halmozta el azon cselszövő nem-embert, hogy becsülésemet azonnal kivívta magának. Én is örűltem, hogy egy résztvevő barátra találtam, ki előtt sokszor kiönthettem szorult keblem sejtelmeit... mert levél csak nem érkezett...

Én vártam! Nyugtalan epedéssel küldöttem a postára; szorult szívvel lestem a cseléd érkezését. Ha nyílt az ajtó kezére pillantottam... üres, nincs levél! Végtére már elmúlt egypár hét. Könyekbe törtem ki, mert mindhijában vártam. Szentpéterynek panaszkodtam: „Most már érzem, hogy végem van, mondám, elvesztem”... De ő csak biztatott, hogy ne engedjek erőt venni a bánatnak rajtam s ne veszítsem el a reményt egészen.

Ha az az ördög egy időre el tudta is kábítani Samut, egy oly eszes ifjú végre is be fog látni mindent s magába száll. E bizalmas nyilatkozatok következtében, most Szentpétery hosszabb ideig is elidőzött nálam, ugy, hogy a téli unalmas délutánt ott töltötte nálam, néha többed magával, néha egyedűl is ott maradott hat óráig is. Ezt Czelesztin észre vette és szörnyen gyötörte a kiváncsiság, hogy mi okból van most az, hogy Szentpétery a magános órákban is nálam időzhet? Egy ily téli estve hat órakor, már rég gyertyavilág volt. Függönyt nem eresztettem le, gondolván: hiszen itt kert van, senki se leskelődhetik be föntaz első emeletre. Ott ültünk Szentpéteryvel az asztalnál s én már rég kértem, tanítson engem tarokkozni. Passzióval szerettem e játékot. Ott mutogatta a számokat. Egyszerre csak elkiáltja magát szobaleányom, ki ott kötögetett magának a kályha mellett: „Jaj Istenem! valaki most suhant el az ablak alatt a tornácon.” Én haragudtam, hogy mit háborgat: „Tán téged akar ellopni valamely konyhavitéz” mondám. Szentpétery fölugrott: „De bizony csak megnézem ő kigyelmét, ki és mi?” Fölkapja a gyertyát s ott az előszobában elég léc hevert, fölkapott egyet s ki a tornácon. Hirtelen el nem osonhatott a kísértet, mert ha kertbe ugrott volna, nyaka vagy lába tört volna. Megismertetni sem akarta magát, meg a léctől is megijedt, hirtelen egyet fordult és a szomszéd udvarba leugrott a tornácról. Ez mind igen hirtelen történt. Csak hallom, hogy Szentpétery utána kiált: „Megismertelek Czelesztin. Nem tört ki a lábod vagy a nyakad? Gyere ide még egyszer, meggyógyítlak.” Ez magába véve csekély esemény, de következőbe még is hatásos volt.

Valami harmadnapra ez esemény után ismét ott ülök az asztalnál, de csak egyedül voltam a leánynyal s takartam a kártyát, hogy melyik mennyit számol s mi előnye van? Már akkor

meguntam az olvasást s letettem könyvemet. Ismét mondja a leány: „Mintha kint motozna valaki az előszobában.” „Eh mondom, hát valamelyik színházi szolga. Sokszor hál is itt vagy egyik, vagy másik. Azonban gyújtsd meg a gyertyádat, nézz ki.” Kimegyen, hallom, hogy valakivel beszél. Ki lehet az ily későn. Bejön a leány: „Egy Kellner van oda künn, a Zöldfa-fogadóból, azt kérdi itt lakik-e Déryné.” „Nos?” „Hát azt kérdi, egyedül van-e T. asszony?” „Hát mit akar?” Én megijedtem, hogy nem valami rabló-e? Nem mertem behivatni. „Megállj, mondom, gyerünk ki.” Kimegyünk. Látom, becsületes öltözete van. „Mit akar barátom?” kérdém. Körülnéztem nagy óvatosan. És ismét megijedek, de nem akartam mutatni s szörnyű bátor hangon mondom a leánynak: „Itt van Jóska? Hídd ide csak” s fölmutatok a színpadra: „Kérem ne tessék senkit se hivatni. Én egy megbízásba jövök, de erről senkinek se szabad tudni semmit. Egy levelet hoztam.” „Levelet?” Előbb megdöbbentem örömömben. Azt gondoltam Samutól. Idegen kézírás! „Jöjjön szobámba,” mondám. Bemegyünk, körül néz vizsga szemekkel. A levelet még feltöretlen tartottam kezemben. „Mielőtt e levelet fölbontanám, tudni akarom: ki küldi s miért választott ily késő estét hozzám utasítani ezt?” „Hogy ki küldi, nem tudom,” mondja a Kellner. „Nem tudja? Hát bolond?” „Ez így van. Valami hat nappal ezelőtt behajtott az udvarra hozzánk egy nagy gyékénynyel borított, idegen országi szekér, négy lóval befogva. Külön szobát parancsolt a két ur, kik a szekérről leszálltak. De csak egy kis koffer volt a szekéren. Én kérdém: honnan méltóztatnak jönni? Majd ráér arról holnap is beszélni. Most csak hamar meleg szobát. Vacsorát ide és jó bort, mert menykő hideg van és pokoli éhség gyötör. Mindenek előtt senkit se kell hozzánk bebocsátani. Mindent tüstént elkészítettünk parancsolatukra, de a szobát rögtön bezárták maguk után s azóta itt vannak bezárkózva. Még a táblák is be vannak zárva, meg az ajtó is mindig. Ők még az utcán se voltak, mióta itt vannak. Még a kocsishoz mindennap elmegyek megkérdezni: honnan jön, elmennek-e már? Mindig csak azt mondja: nem tudok semmit; nincs reá gondom.” Én nem tudtam magam tájékozni: hogy mi lehet ez? Miért ily titokszerű és hozzám? Még mind töretlen volt a levél kezemben, mert egy időben nagy divatban volt levelet írni ellenének s midőn feltörte, valami pukkanó volt benne s az ölt, vagy legalább ijjesztett. „Mondám: hát mit mondottak, midőn kezébe adták e levelet.” „Öt órakor behívtak s mondák: tudod-e hol a színház? Hogyne tudnám. Hát ismered-e Déryné asszonyt? Nem, csak a cédulán. Egy levelet viszel hozzá, de előbb tudakolod, hogy hol lakik. A levelet eldugod és ha valaki van nála, azt kérdezed: micsoda játék lesz holnap? Ha pedig egyedül lesz, oda adod e levelet és megvárod a feleletet.” Ekkor fölbontom a levelet s bámulva olvasom, a mi írva van benne:

> Nagyon tisztelt művésznő! Szeretnénk személyesen beszélni a T. Asszonynyal s tennénk tiszteletünket, de nem merünk kimozdulni szobánkból, hol be vagyunk zárkózva mint foglyok már hat nap óta. De már nem mulathatunk még tovább is, mert sohase jutunk célhoz. Nappal nem mehetünk ki, mert megismernek, este mindig itt leselkedik a gaz Czelesztin s ha ő hamarább megbizonyosodik a felől, hogy mi vagyunk itt, és miért vagyunk itt, azonnal elárulna, s keresztül járna eszünkön. Asszonyom! Mi Erdélyből jövünk, Kolozsvárról, a mágnások megbízásából, hogy a T. Asszonyt megkeressük s minden áron behívjuk és ha megkérhetjük, szerződjünk. Most csak arra kérjük, intézkedjék s parancsolja: mikép lehetne együtt értekeznünk. Ha mi oda mennénk, föltünnék; találkozhatnánk is ismerősökkel, mert mind ismernek. Az asszonyt nem merjük kérni zord időben, de itt egyelőre legbiztosabban végezhetnénk mindenekfelől. Feleletet szívszakadva várnak tisztelő szolgái: Székely József és Udvarhelyi Miklós, a kolozsvári színtársulat vezetői.

Hirtelen nem tudtam ámulatomban mire határozni magamat, csak azt tudtam fölfogni, hogy okvetlen beszélnem kell velök. Eszembe jut, hogy Szentpéteryhez küldjek s elhívatom. „Menj, mondám a leánynak, ha hon van Szentpétery úr, kéretem jöjjön rögtön hozzám. Senkinek se szólj, hogy hová mégy és kit keresel. Vigyázz, senki meg ne lásson. Ha otthon

nincs, keresd a kávéházban, hívd ki és ott mondod neki, hogy kéretem." Csakugyan a kávéházban lelte meg s jött. „Egy szót se szóljon, mondám neki a mint belépett, oda nyújtám a levelet. Olvassa ezt és hallgasson. Kérem, mondám, miután a levelet elolvasta és vissza nyujtotta; menjen el maga oda s értekezzenek a legjobban, miként leghelyesebbnek látják."

Én a legnagyobb izgatottsággal vártam míg Szentpétery vissza jött. Volt elég időm a felől gondolkozni: mit teendő legyek, mert közel volt már 9 óra, midőn Szentpétery vissza érkezett. És én mégse tudtam egy hajszálnyit se határozni a felől, hogy mit teszek? Ha más körülmények között talált volna e levél, tán még azon estve fölugrottam volna azon szekérre. De éppen most! Jövő sorsom ily bizonytalan epochájában, most nagy föladat volt magamat oly lépésre határozni, mely döntő lehetett egész jövő sorsomra. Az óhajtott levélre mindig vártam. Hátha az elérkezik egy napon és én tova, messze leszek, túl a magas kősziklás bérceken, idegen hazában, idegenek között! Itthon oly jó melegen vagyok hazámban. Ott oly hideg lesz idegenek között, idegen földön. Oda a levelem se érkezik, itt elfogják s én veszve vagyok. Nem megyek egy tapodtat se! Nem hagyhatom el Magyarországomat. Itt kell maradnom, ide láncol le minden... De oly messze földről jöttek ez emberek ily kemény télben. Oly nagy messzeségből annyi alkalmatlansággal és költséggel? Mégis megfontolást igényel... De hogy s miként szabadúlni Édertől? Szerződésem kötve tart. Ezt nem vagyok képes föloldani...

Itt jő Szentpétery! „Nos? kiáltám elibe, miért e szörnyű titokszerűség, ily csekély esemény miatt, hogy másfelé hívnak? Mintha elrabolni akarnának egy menyasszonyt!" „De aligha úgy nem is lesz." „Mi a patvar? mondám. Tán csak nem?" „De igen. El kell szökni s higyje meg, máskép nem is lehet szabadúlni." „Mondja el hát már, hogy mi ez tulajdonképen? Hiszen úgy beszél mintha már én mindenbe beleegyeztem volna s csak menni kell?" „És úgy van, hogy menni kell. Ez oly dolog, hogy itt nem lehet kérdés a felől, hogy menjek-e vagy ne menjek, midőn a mágnások is beleelegyedtek Erdélyben, hogy ők emelni akarják a színészet becsét. S Erdély! mely már annyit áldozott s színházat épített[34] s most azzal bizonyítja ismét részvétét s pártolását a commiteé, hogy ők veszik által a kormányt, azon föltétel alatt, ha magát megnyerhetik, hogy bemenjen és nagy operát adhassanak. Ez dicsőségére válik magának s ezt nem szabad visszautasítania." „De hát az én magam érdeke egy cseppet se jöjjön tekintetbe? Hátha én öszveköttetéseimnél fogva nem mehetnék, vagy nem volna kedvem menni oly messzire?" „Ezek mind üres okok; mert ha öszveköttetése áll, úgy az, ha távozik is megállhat, hisz nincs szó arról, hogy örökre távozik, csak mintha egy utazást tenne." „De mit beszélnek ezen urak mégis?" „Ők maguk fognak mindent előadni, engem csak arra kértek, mint régi jó barátot (mert én régi ismerős és pályatársuk voltam több ideig Kolozsvárott), arra kértek, hogy egyelőre is beszéljem reá magát, hogy el ne utasítsa ajánlatukat, hogy valósítsa óhajtásikat. Teljesen föl vannak jogosítva minden kivánatait teljesítni, mire nézve pénzzel is el vannak látva, a mennyi szükségeltetik. Hogy Éderrel szerződése van, az magától értetődik s hogy ezt nem könnyű dolog lesz föloldozni, az is természetes, ezért kell személyesen most még csak titokban találkozniok, hogy előbb egyezkedjenek s mindenekről együtt rendelkezzenek. Ezért vannak már egy hét ólta bezárkózva s panaszkodnak, hogy halálra unják magukat. Már egész elszédűlt a fejök, mert nem mernek kijönni, hát mindig az asztal körűl sétálnak, míg ki nem fáradnak. Még eddig senki se tudja, hogy ők kicsodák s mit akarnak, mert ha előre gyanítanák, el lennének árulva, besúgnák Édernek s ő tiltakozó lépéseket tenne s üresen mehetnének haza. De Czelesztin alkalmasint gyanakszik, mert a kocsis beszélte: Uram egy kövér úr, minden este erre sétálgat az ablakok alatt, meg be is jön néha és kérdi, ugyan édes barátom, mondja meg nekem, adok jó borravalót: kiket hozott? Hiszen ha tudnám uram, megmondanám, de nem ismerem őket. Ej, ne mondja édes jó barátom! Hiszen megismertem, ez erdélyi szekér. Nem uram! nem tudok semmit. Engem Nagyváradon fogadtak meg. Hát

[34] A kolozsvári új színházat 1821 márcz. 12-én avatták föl ünnepélyesen.

mikor indulnak hazafelé? Hiszen már rég itt vannak? Soha se tudnám én. Jöjjön be barátom, igyunk egy pohárral a javából. Megköszönöm igen szépen, de már én vacsora után vagyok, aztán akkor már nem szoktam inni. S ez így megy minden estve, mondja Székely. Nem tudtak magukon segíteni, végre azon eszmére jöttek, hogy a Kellnert elküldjék. Most már határozzon maga, mint akarja a találkozást elrendezni." „Ha magam megyek hozzájuk fényes nappal, meglátnak s utánam jönnek ha csakugyan már gyanú van, mert Czelesztin nagyon együtt tart Éderrel s ez besúgta neki azólta. Estefelé fogok hát elmenni egyedűl. Kendőbe burkolom a fejem s maga nyolc óra tájban jöjjön értem. Az ajtómat bezárom, de a leányt nem viszem magammal; leküldöm a Spetzné konyhájába."

S így lett. Midőn másnap bekopogok a bezártak szobájába, majd csakhogy térdre nem borultak örömükben, midőn kopogtam s kérdezték ki az s női hangot hallottak: én! „Oh szabadító angyalunk! mondá Székely s mindjárt elkezdék mindketten panaszaikat, hogy kétség és reménynyel küzdve, miként tépelődtek s nem jött világosság elméjökbe, hogy miként adhatnák értésemre, hogy itt vagynak. Éspediglen (ez volt szegény Székely szavajárása, melyet igen gyakran közbe szőtt beszédébe s mely neki egy kis comicai színt adott... hirtelen beszédű volt)... és pediglen áphő áphő, méltóztassék elhinni, egész napokon át mind arról tanakodtunk s mégse tudtunk valami okosat kitalálni." „Mondom, hiszen ez a leghelyesebb volt, s már rég reá jöhettek volna." „Nem mertünk. Féltünk az elárulástól. Végtére is csak ki kell sülni a dolognak és pediglen phő phő Gróf Wass Imre ő nagysága még azt is mondta: tudják mit édes Székely, kövessenek el mindent s ha nem eresztik, szöktessék el... de Déryné nélkűl ne jöjjenek."

Szentpétery már nekem nagyobbán mindent előbeszélt - mondám - „de ez szörnyű bajos dolog! Miként lehessen magamat ily hirtelen elhatározni ily nagy útra ily kemény télben?" „Oh! mindent elkövetünk - megszólalt a csendes vérű Udvarhelyi, mosolygó szelíd, becsületes arcával. Még eddig nem is igen pillantottam reá, csak azt láttam, egyszer-másszor, hogy mindig mosolyogva néz reám. Mindent elkövettünk, hogy mentűl kényelmesebben helyezzük be ülését. Van jó meleg bunda velünk." „De már most csak térjünk a dolog velejére - mondja Székely. Lehetünk-e oly szerencsések, hogy megnyerjük a T. Asszonyt?" „De mikép és mire? - mondám. Miként van a társaság szervezve? Ki a direktor? Kicsoda fizet? És fixumot-e?" „És pediglen ez így áll jelenleg: ami a társaságot illeti, ez jól rendezett és több jeles tagból áll, ámbár Czelesztin kijött tőlünk. Mi ketten vagyunk a társaság vezértagjai. Minden drámát és szomorújátékot adhatunk kivált nők tekintetében s társalgási darabokat. Szóval mind az egész személyzet kielégítőleg fölléphet. Csak operánk nincs, pedig Kolozsvárnak igen művelt közönsége van és szeretnék, ha operája is volna. Azért a mágnások közül választottak egy comitteét, mely kész áldozatokat is hozni és maga a választmány kész lesz kormánya alá venni a társaságot, ha kilátás lesz operához. Azért szólítottak föl bennünket, hogy jöjjünk személyesen fölkérni s egyezkedni a T. Asszonynyal."

Amint itt legjobban esengettek (mert nem tudtam teljességgel igent mondani s végkép határozni... sok küzdelembe kerűlt meggyőzni magamat,) betoppan Szentpétery. „Bizony ideje volt, hogy föllépjetek, mert alkalmasint el vagytok árulva. Amint jövök erre felé, Gillyént látom magam előtt fölbukkanni, beburkolva köpenyében s el akart mellettem suhanni. (Ez az egyik sugó és Czelesztin teremtménye.) Hohó! Gillyén barátom, honnan jösz, hogy meg sem ismered az embert? Ha meg nem szólítom, utánam visszafordul s megles, hogy hová megyek. Ravaszsággal kellett élnem, azért jövök ily későn. Gyere velem, mondám egész hidegvérrel, úgy is unom magam, hogy ily messze kijöttem, de éhes vagyok mint a farkas és itt van oly kis kocsma, hol jó bort mérnek és majd falatozunk valamit, hogy jobban essék a bor. Gillyének se kellett több, csakhogy a jó bort meghallotta. (Ez egy formátlan, pókhasú, buta oláh volt Erdélyből. Mindig nevetség tárgyául szolgált bárkinek, fiatal korában. De igen ravasz volt. Kész szolgája mindennek. Igen szerette a bort s igen jó súgó. De kihez egyszer ragaszkodással

volt, a tűzbe is bement volna érte. Így volt ő Czelesztin embere, mindkettő erdélyi születés, tán egy faluból is és így ragaszkodott Czelesztinhez.) Bevezettem egy kis korcsmába, adattam sajtot, bort, kenyeret, hogy ne kellessék soká időznöm valami ételféléért. Ettünk, szörpölgettem, s neki sűrün töltögettem. Már nyugtalanul ültem, fölkerekedem s forgatom a kalapom. Hát Szentpétery úr hová megy most? Hát én bizony, ha el nem árulnál... Hiszen tudja, hogy én tudok hallgatni... de már a nyelve nagyon duflázott. Látod barátom, itt éppen a tőszomszédban lakik egy gyönyörű szép kis leány. Szegények, de azért az anyja nagyon szigorú, nem enged hozzá járni senkit, a kis leány ellenben, ha észre veszi, hogy jövök, mindjárt künt van. Értesz? Hogy ne érteném? Azt gondoltam előbb, hogy a Zöldfához akar menni. Mi a manót keresnék én most a Zöldfá-ban? Ne! igyál még egy pohár bort. Megnézem, nem járok-e ok nélkül? Igyál! Mulasd magad, míg vissza jövök... Bizonyos vagyok benne, hogy Czelesztin kémje." Itt elkezdettek újra, most már minden áron ostromolni mind a hárman. Minden dicsőséget előmbe rajzolva, minden kívánságom teljesítve, hogy magam eránti érdekből is el kell magamat határozni jövőm eránti tekintetből. Végre sok hányás-vetés után elhatároztam, mert már oly izgatott voltam, hogy tovább nem bírtam ellenvetéseket tenni. Legyőztek. De csak oly föltétellel, hogy nem egy egész évre szerződöm, csak hat heti vendégszereplésre. „Jó! És pediglen soha se megy el többé tőlünk."...

De most már itt a nagy kérdések kérdése: mikép szabadulni? Éderrel kemény szerződésem van. Ő engem el nem bocsájt, ő mindent elkövet, törvénykezni fog. Akkor vesztett perem van. „Elszöktetjük a T. Asszonyt." „Azt nem cselekszem. Nevemet nem szabad beszennyeznem s gyürűim is nála vannak zálogban." „Hoztunk magunkkal pénzt, a mennyit parancsol." „Most előre csak 200 forintra van szükségem." „Már csak instáljuk, tessék valamit kigondolni, hogy indulhassunk, mert tovább ülni már szinte lehetetlen. A költség is sokra megy, messze is kell mennünk s már szinte betegek vagyunk, itt bezárkózva." „Mondom, majd kigondolok valamit az éjjel"... Tizenegy óra volt midőn haza kerültem. Tele aggodalmakkal nem tudtam aludni. Mintha valami nagy bűnt követtem volna el, úgy szorult szívem. Azon gondolkoztam, hogy visszaveszem szavamat, de viszont abban sem állapodtam meg. Nem tudtam, hogy kezdjek e dologhoz, mert érzetem terhelte az entudat, hogy Éder arányában nem helyesen cselekszem.

Másnap megyek Éderhez s mondom: „Éder úr, adja ide a gyürüimet, elhoztam a pénzt." „Óh! miért mondja, hiszen nem sürgetős." „De csak jobb lesz, ha kiváltom" s az asztalra akarom leszámlálni. Azt mondja: „ne oda, ide tessék" s azzal megyen a commodehoz, kihúzza fiókját s én tetejére leolvastam a kétszáz forintot csupa huszasokban. Midőn ő is megszámlálta, besöprötte a fiókba gyürűimet és egész hideg vérrel betólta fiókját, bezárta a zárt s kulcsát mellénye zsebébe tette. Én csak néztem rá, hogy mit akar? Miért nem veszi ki a gyürüimet? De ő egész hidegvérrel tova ment az asztalhoz, hol már azalatt terítettek s leűlt, hozzám egy szót se szólt, ott hagyott állni. Erre szörnyü méregbe jöttem; mondom: „No? Hát a gyürűim?" „Azok itt maradnak." „Itt maradnak? Hát miért? Hát adósa vagyok az úrnak? Hisz kifizettem?" „Azt nem tagadom." „De hát adja ide a gyürüimet." „Azt nem adom." „De mi jogon tartóztatja le az én sajátomat?" „Azt a T. Asszony ép oly jól tudja mint én: hogy mi jogon?" De én oly méregben voltam, hogy szemeimet szikrázni éreztem. Mondom dühösen: „rabló"! Ő egész hidegvérrel (valóságos Sir Kocke a Pártosság dühében): „Igen, az vagyok." Én neki sok címet adtam, még a minőket nem illett is tennem, megismerem, de engem boszantott szörnyű hidegvérüsége. Szegény kis Édernét sajnáltam, mert ő oly zavarban volt, hogy szintúgy reszketett féltében. Végre kifáradtam s mondom: „utoljára kérdem, ide adja-e gyürűimet? mert ha nem, föladom mint rablót." „Tessék! mondja. Legyünk nyiltak. A T. Asszony el akar menni!" „Igen! mondám. Nem akarok, hanem elmegyek. És most már éppen nem maradok, miután igy cselekedett." „És én megmutatom, hogy nem megy el. Itt a szerződése." „Ott lehet, mondom, ha nekem kedvem nincs többé maradni. Nem adja gyürűimet?" „Nem." Azzal kimentem szobájából. Ebéd után mindjárt mentem Székelyekhez. Mondom nekik a jelentést.

Megijedtek! „Itt nagy baj lesz, mondák: adjam föl.” Elmentem a szolgabíróhoz, de már akkor Éder ott járt s midőn mondom, hogy nem akarja ideadni gyűrűimet: „Az asszony nem mehet el - mondja - mert szerződése van. Mire való volna akkor a törvény? No! de hogy is menne, hogy hagyna itt bennünket, hol úgy szeretjük?” „Nem az most itt a kérdés. Éder csúful bánt velem. Én nem tartozom neki. Kérem szolgabíró úr, adassa ki gyűrüimet.” „No jó! Majd elhivatom, beszélek vele.”

Haza mentem, elkezdettem pakkolni. Otthon vártam, gyűrüim nem érkeztek. Délután jön a szinházi szolga, hozza a szerepemet az Arany idő című énekes játékból. „Holnapra!” mondja. „Vidd vissza a szerepet, nem játszom többet.” A szolga visszahozza, leteszi az asztalra. „Elvidd! Én már mindenemet elpakkoltam. Nem játszom többet.” Másnap reggel már jókor hordták a szinlapot. Kilenc órakor jönnek föl a próbára, már az orchestrumban elkezdődött a zene. Bejön értem a szolga: „Tessék följönni! A T. Asszony jelenése következik.” „Nem megyek, megmondtam; nem játszom, míg gyűrüimet ki nem adja.” Éder elmegy a szolgabíróhoz, bevádol: a publikum meg van sértve; a színlap kihordva és ha este játék nem lesz, skandalum történik s én térítsem meg a kárt.

A szolgabíró eljön maga s szép szavakkal körül veszen: „Lássa édes Déryné! Maga el akar menni, azért az nem csuda, ha Éder azt tette, mert kötelezése van. Azt nem lehet csak úgy könnyedén fölbontani. Aztán ez által nem lehet a publikumot megsérteni. Maga a publikumé. Privát viszonyaikhoz semmi köze. Hogy kivánná a közönséget büntetni, ha más bántotta meg magát? Gondolja meg ezt. Okvetlen játszani kell ma. Holnap eligazítjuk a gyűrük dolgát. Most én kérem a publikum nevében.”... Én megígértem, hogy játszani fogok. Próbára nem mentem. Nem szóltam semmit, de öltözetem készen volt... hagytam őket küszködni.

Délután eljött Éderné. Sírva rimánkodott: ne haragudjam; a gyűrüket majd kiadja férje, de most nem bir magával, oly méregben van, a miért el akarom hagyni őket, pedig oly nagyon szeretnek engem. Megnyugtattam, hogy játszani fogok. Az semmi mondám, hogy próbán nem voltam. Nem lesz baj.

Az én rabjaim majdhogy meg nem dühödtek, hogy színházba nem jöhettek: miután játszom s még pedig énekjáték van, de Czelesztin, ki már csakugyan rég sejtette a dolgot s elárulta Édernek, azt esküdte, hogy lelövi őket, ha az utcán megismeri, hogy kik vannak itt Erdélyből. Szentpétery volt mindig a futár, ki a híreket vitte és hozta. A játék estve véghez ment, minden további baj nélkül. A publikum közé még eddig nem ment ki semmi a történtekből. Éder minden kibeszéléseket keményen megtiltott mindenkinek.

Másnap ismét már jókor reggel pakkoltam a még hátralévő dolgokat, hogy minden esetre készen legyek a mennél előbbi elutazhatásra. Vártam, hogy már most Éder bizonyosan föl fog lépni és eljövend hozzám. Délelőtt 9 órakor csakugyan belép hozzám negyed magával: ő és három vármegyeista. Az egyik ügyvéd volt, különben egyiket sem ismertem. Ülést mutattam az idegeneknek, nem ültek le, de Éder megszólalt: „Nőm mondá tegnap, hogy a T. Asszony útra készül s már be is van pakkolva.” „Amint látja” - mondám. Egyik az ügynökök közül megszólal igen nyersen: „Hát mi okát adja asszonyságod, távozásának, mintán szerződése van s annak ideje még nem járt le?” „Semmi egyebet, csakhogy nem akarok tovább ezen úrnál maradni... s Éderhez fordulván, kérdém: elhozta az úr gyűrüimet?” „Nem! Nem is hozom. Nem szabad elmenni s ily önkényt gyakorolni. Értesűlve voltam tervökről s ez kényszerített e lépésre.” „Hátha elmegyek, el akarja tartóztatni gyűrűimet?” „Minden esetre.” „Hisz ez rablás?” „Nevezze a mint tetszik. Ha kötelességét teljesíteni fogja, azonnal itt lesznek gyűrüi. Mi mindig szeretettel s tisztelettel viseltettünk eránta s most velünk méltatlanúl bánik.” „Semmi esetre nem maradhatok. Nincs az a hatalom.” „S mire való volna a törvény? fölszólalnak azon urak, kik eddig hallgattak. Mi a törvény nevében vagyunk itt és ha szép szerével nem akar asszonyságod maradni, kényteleníttetünk szigorúan föllépni.” „S talán be is zárnak,

mondám gúnyos mosolylyal, nyugodtságot erőltetve, pedig dehogy voltam nyugodt, úgy féltem, mint a nyúl." „A törvény nevében lefoglaljuk minden pakkját és nem szabad elutazni. És ha hír nélkűl akarna elutazni, az útról is vissza fogjuk hozni." „És ha vissza hoznának? Teszem, ha elmennék, de én szökni nem fogok, erről biztosítom az urakat, de teszem, ha erőltetni akarnának a maradásra és erőszakkal fölkísérnének a színpadra, hát gondolják, hogy erőszakkal kényszeríthetnek arra, hogy beszéljek, vagy hogy énekeljek?" Egy se szólt egy szót. „Látják urak! a színészet más dolog. A színész szabad lény; hatalmában áll szólni, vagy nem szólni. Őt nem lehet bottal kormányozni! És én mondom a tisztelt uraknak, hogy ne is fáradozzanak, mert maradnom már lehetetlen. Azt nem mondom, hogy vissza nem jövök - a publikum iránti tiszteletből - de Éder úrral sokkal botrányosabban meghasonlottunk, semmint a megtört láncszemet ismét öszve lehetne forrasztani." Az én lefoglaló uraim, most megfordultak és rimánkodáshoz fogtak. Egész illedelemmel elém terjesztették szegény Édernek károsodását, ha most megingatom társasága alapját távozásom által; de mondtam: most nem lehet másként cselekedni! Vették kalapjokat, még egyszer lelkemre kötvén, hogy vegyem tekintetbe, hogy mi következései lehetnek eltávozásomnak. „Hallani sem akarok róla, hogy elmehessen. Én mindent elkövetek. Megyek a szolgabíróhoz"... mond Éder s még többeket is mondott s távozott.

Míg ők velem itt vitáztak, eszem odatévedezett hogy mit teendő leszek most, hogy erősködésem kudarcot ne valljon és mint mondám: még is el fogok menni. Hirtelen felöltöztem, nehogy Éder itt is megelőzzön s bevádoljon. Elmentem Halassyhoz. Már nem is emlékszem jól, főispán volt-e vagy alispán, de annyit tudtam, hogy ő a hatalom Egerben. Elmentem hát Halassyhoz, előbeszéltem neki az egész dolgot, úgy igazán mindent, a hogy történt. „De édes Déryné, hogy is kiván minket itt hagyni?" „Most már kénytelen vagyok, tekintetbe vévén, hogy mi borzasztó költségben van, már eddig is ezen ide utazásuk oly messziről s most még üresen menjenek haza? Azért könyörgöm, méltóztassék kegyes pártfogása alá venni és engem elbocsátani hat heti vendégszereplésre. Ha azt bevégzem, vissza jövök, de Édernek is megparancsolni, hogy gyűrüimet vissza adja és nekem, passzust adni, hogy bátran mehessek, minden akadály nélkűl." Egyszeribe leült, sajátkezűleg megírta az útlevelet, igen kedvező meghagyásokkal. Megigérte, hogy Éderhez azonnal elküldi a hajdút s megparancsolja, hogy gyűrüimet minden hiány nélkül azonnal visszaszolgáltassa.

Inkább repűlve, mint lépve siettem foglyaimhoz, előre nyujtván be az ajtón az útlevelet. „Mi az, mi az?" kérdék háromszorosan, a levelet kikapván kezemből. Azalatt előbeszéltem nekik röviden, hogy mi hirtelen villant eszembe a gondolat, míg ők le akartak foglalni: „És pediglen nagyszerü gondolat" mond Székely, Szentpétery nagy örömmel mondja: „Nem is hittem volna, hogy annyi merészsége legyen úgy föllépni. De most már barátim, sietnünk kell még ma mindent rendbe hozni s oly jókor indulnunk, hogy észre se vegyék, hogy már elindultunk." „Elindultunk?" kérdém bámulva. „Hát maga is jön?" „Kétséget se szenved." „Annál jobb," mondám. „De ez új akadályt idéz elő, hiszen ön is szerződve van?" „Nem! Csak szóval; szerződés nincs írva. Most mindjárt megyek Éderhez, megmondom neki, hogy én Czelesztinnel egy társaságnál nem leszek." „Maga ne szóljon neki semmit a passzusról - mondám - csak annyit, hogy a gyűrüimet küldje már haza."

Éder és Szentpétery nagyon összevesztek. A gyürüimet azt mondja, nem adja vissza. Szentpéteryt elküldtem ismét Halassyhoz. Rettenetes méregbe jött s rögtön hivatta Édert magához. Nem volt otthon. Éder eljött hozzám, hogy meg ne próbáljam holnap elutazni, mert őrt állított az útra és visszahozat. Ekkor előhozom útlevelem és én is miként ő a múltkor, egész hideg vérrel mutatom az aláírást. Ennek látására elsápadt szegény Éder. Sokáig rám nézett. „Ily vakmerő föllépést soha se sejtettem volna a szelídnek látszó szemekben. Csakugyan elmegyen?" „Ez nem vakmerőség volt, csak önvédelmi kényszerűség" mondám. Azzal vette kalapját s elment. A hajdú ott várta már másodszor. „Azt ízente a Tettes úr tessék ide adni a

gyürőket, elviszem." „Nem adom." A hajdú hazament, megmondta, hogy Éder nem adja. Erre oly dühbe jöt Halassy, ki különben is igen mérges ember volt: „Egyszerre itt legyen Éder maga a gyürűkkel, most ha mégegyszer kell küldenem, bezáratom." Elment Éder maga hozzá a gyürűkkel együtt. Amint belépett Éder még akkor is szörnyű mérges volt Halassy. Reá kiált: „Hogy merészel kend (szegény Éder oly művész az intrigue-szerepekben... és kend?) hogy merészel parancsolatomnak ellenszegűlni? Mindjárt bezáratom. Hol a gyürűk?" „Itt vannak, elhoztam." „Ide vele!" Éder átszámlálta, azzal berakta ismét a papírba s küldte a hajdútól hozzám. Édernek mondotta, hogy csak vendégszerepekre megyek; ismét visszajövök. „Ha Erdélyben egy művészt megszeretnek, nem oly könnyen bocsátják el, mint Magyarországból" mond Éder.

Midőn Szentpétery elment Halassyhoz a maga személyére is útlevelet kérni, elmondta Halassy maga neki, hogy mily kemény jelenése volt Éderrel, ki magát mindenkép mentegette s azt is mondta, sohase jövök vissza, ha most eleresztenek.

Most már kezemben lévén az útlevél, nem féltem semmitől, csak szívem nehezedett minden darabka tárgynál, melyet kezembe vettem, hogy még ezt is el kell pakkolni. Ha könnyű szerrel tehettem volna, örömest hon maradtam volna.

Minden rendben volt már, de még búcsúzni se mehettem, oly nagyon sürgettek utitársaim. Nem is vehettem rossz néven, mert terhessé válhatott nekik oly sokáig zárkózva ülni tétlenségben és bizonytalanságban.

Végre eljött azon reggel is, melyen elindultunk. Még előtte való estve elhordatták minden podgyászomat, csak az utazó skatulámat hagytam magamnál, mert még estve fölpakkoltak a szekérre, hogy reggel sok időt ne veszítsünk, hanem mentől előbb útra kelhessünk.

V. RÉSZ.
A kolozsvári állandó színházban eltöltött első évek
(1823-1827)

Kisebb kirándulások a vidékre (1824) és harmadizben Pesten (1827).

I.

Kolozsvár felé (1823). - Busulás. - Az első dal és hatása. - Rosszullét az úton. - Az oláh asszony gyógyszere. - Valami Nagy Lázár urról. - Megérkezés. - Székelyéknél. - A kedves Székelyné. - Székely úr furcsaságai. - Székelyné jellemzése. - A reggelinél. - Székely Zsuzsi. - Egy gubernálistát mutatnak be.

Elindultunk szerencsésen, minden akadály nélkül. De azon érzést s küzdelmet, mely keblemet dúlta elindulásunkkor, nem kívánom, s nem is tudnám voltakép leírni. Honából távozni, minden kedvest visszahagyni bizonytalanságban; messze, messze, idegenek közé, egy kétes jövőnek menni eleibe, egy még fiatal nőnek, nem könnyü föladat. Azt csak azok tudnák bizonyítni, kik hasonló körülmények között távoztak el szülőföldjükről, ki tudhatja meghatározni egyelőre, mennyi időre? Vagy visszatér-e még valaha? Vagy soha többé? Levert voltam és igen bús. Kit hagytam itt? Éltem örömét. Kiderül-e az igazság? Mi okból nem kaptam még levelet Pestről? Vagy tán még szorosabbra szövé öszve hálóját a bosszúállás ördöge? És, ha most eltávoztam oly messzire, (mit valaha képtelenségnek hittem), nem új táplálékot nyer-e általa gonosz ellenem s nem hasznára fordít-e mindent, mi által föllázíthatja a legnemesebb lelket, mely a legbecsületesebb kebelben honolt? Óh ez borzasztó volna, ha célt érne e gonosz szellem! Úgy meg voltam lepve s megrohanva ezen erdélyiek megérkeztével és unszolásaikkal, hogy időm se volt jó fontolóra venni a dolgot. S most? Most már késő minden!... Utitársaim mindent elkövettek, hogy földerítsenek, de ők nem ismerték valódi okát mély bánatomnak. Egyedül Szentpétery tudta. Ő nem is sokat vígasztalt; csak annyit mondott: „Viduljon föl, hiszen nem megyünk a világ végire. Ha nem tetszik, visszajövünk. Én igérem, hogy visszakísérem."

Egész Váradig nem sok változatosság deríthette föl levertségemet. De azon túl, midőn társaim figyelmeztettek a hóval födött, szörnyü magas kőszikla-hegyekre s mindjárt töviben a borzasztó mélységekre, melynek feneke nem is látszik nyáron, csak most, minthogy a rakásra gyűlt hó megvilágosítja. Utazásunk lassan haladt, mint közönségesen minden utazás szokott télen át, pakkszekérrel, rövid napokon. Alig indultunk el ebéd után, már sötétedni kezdett. A nagy hóban alig tudtak a lovak hebickélni, s már éjji szállásról kellett gondoskodni. Kevés utazókra lehetett találni e zord időben. Részemről igen unalmas volt. Fogadókat Váradon túl már nem lehetett találni, csak holmi kopott csárdákban kellett meghálni, hol nem kaptunk enni, csak mit én vittem útra: egy sódart és szalonnát. Nem volt sok időm Egerben sok útravalóról gondoskodni. Nagy ritkaság, ha tojást kaptunk. Minthogy guitárom tokjában az ernyő oldalára volt kötözve, mindennap zaklattak utitársaim, hogy énekeljek valamit. Én szabadkoztam. Mondám: „Uraim! egy csepp kedvem sincs danolni, elfázva a dermesztő hidegtől, e szokatlan éles levegőtől, aztán meg éhen is! Aztán meg oda jókedv is kell s ez nekem mind hiányzik." Azt mondja Udvarhelyi nagy hidegvérrel: „Inkább fölgyujtom ezt a csárdát, hogy elég meleget nyerhessünk." „Bizony tán jobb is volna, - mondám - úgyis csak úgy süvölt be a szél a töredezett ablakokon. Majd ha egy jó faluban szállunk meg, jó meleg szobában tán fölengedek."

Bizony sokat kellett kiállani e hosszú, sivatag úton. Értünk aztán egyszer egy jobb kinézésü falucskába, hol meg kellett szállnunk éjjelre. Kaptunk jó meleg szobát. Megrendeltek pergelt levest, tojást, vacsorára. Egyszer csak itt hozza Udvarhelyi lantomat s elkezdenek ismét könyörögni. Mit volt mit tennem... csak míg a vacsora elkészül, mondák. Engedvén végre, mondám: „De nehogy valami nagyszerű dalt várjanak. Az, mostani állapotomban lehetetlen volna, elkényszerűlve az út kellemeitől, rekedten, lant mellett, nem lehet." „Csak egy hangocskát, - mond Székely, - megelégszünk." A „Svájci családból" elénekeltem a legrövidebb és legigénytelenebb kis áriácskát, midőn Emelina kedvese jön a hegyeken le fuvolájával,

énekelve az ismeretes kesergő dalocskát, midőn keresi Emelinát. Ez legjobban összhangzott mostani kedélyzetemmel. A dal így hangzik.

Távol messze, Svájc országtól
Ide vándoroltam,
Mert kedvesem eltünt abból
S ah! jaj, nem találtam.

Elhagytam nyájam s gunyhómat
Mert nem bírhattam már búmat
Mondjátok meg jó emberek
Hol van a jó lélek?

Ez egyszerű, de különben igen színező kis dalocskát, tele érzéssel (ha jó, érzésteli énekes énekli a színpadon) mindig nagy tetszéssel fogadta akkoriban a publikum. Na! de nem kevésbbé két utitársam is. „És pediglen Miklós barátom, nagyszerű énekesnő" tört ki egész elragadtatással Székely, szemeit törülgetve. „Fölséges, el vagyok bájolva." Én ezen extázban való kitörés által egészen földerültem s szörnyű kacagásba törtem ki. Rám jött a nevethetném s szokott vidámságomba belebuktam s mondom: „Édes Székely úr, tehát így az én szerencsém meg van állapítva, ha már ily csekély kis hangzatka is képes így elbájolni." „Megvan és pediglen az a hang, ez az érzés, ez a mimika..." Én jóízűeket nevettem. Ekkor Szentpétery is nekibátorodott s kért: „Mondja csak még ezt, még ezt," s így egész koncert lett végtére belőle, mert ők is belevágtak. Végre eljött vacsoránk is.

Reá következő napon elértük már a Barótságot. Ott jó szállást kaptunk és jó vacsorát. Én oly mohón ettem, hogy egy kissé rosszul érzettem magamat. Másnap elértük a Királyhágót, azt a borzasztó magas hegyet. Én mindig igen félénk voltam, ha hegyre kellett szekérrel menni. A hegytől féltem, hogy a lovak nem bírják tartani s visszagördül a szekér, be, egy mélységbe. Ha a hegyről lefelé mentünk, féltem, hogy szakad a lánc s ismét legördülünk egy mélységbe s így mindig leszálltam s gyalog mentem. És így most is azt a nagy utat föl és le. Ez igen megrongált. Leértünk a faluba, ott fölültem, de már nem tudtam leszállni a szekérről. Szentpétery ölben vitt be a szobába. Lefektettek, de nagyon rosszul voltam. Másnap még rosszabbul. Szentpétery mindig ölben vett le a szekérről és ölben vitt ki a szekérre; nem tudtam lábra állni. Következő éjjelre ismét egy rossz oláh házban kellett hálni, nagyon beteg voltam. Ekkor az oláhné megnézett, biztatott, hogy meggyógyit, de ne ellenkezzem vele. Székely tudott oláhul, ő volt a tolmács. Az asszony mindjárt csinált pálinkából, ecetből, foghagymából valami izét öszve; megforralta s a milyen melegen csak bírta, elkezdette vele hátamat, karomat dörzsölni. Először is az a borzasztó büdösség a foghagymától! Aztán azzal a reszelőhöz hasonló rovátékos kezeivel az én vékony csontjaimat, de oly erősen csapkodta, mintha szűntelen egy mosó súlyokkal lapogatott volna reám! Meg ez a forróság! Azt gondoltam, hogy egy csepp bőr és csont nem marad épségben rajtam. Mit visznek ezek majd Kolozsvárra? Ha meglát a választmány, mint megbánja, hogy annyi költséget tett értem! „Óh! mondák utitársaim, még most eleinte nem sok közlekedésünk lesz a választmánynyal. Ők még nem léphetnek közvetlen a tevékenység terére, de azért beleelegyednek a tanácsukkal és rendelkeznek is némely dolgok felől. Még Nagy Lázár úrnak igen kevés ideje van hátra, annak leteltével nem ő lesz többé a direktor." „Micsoda, mondám, hát Nagy Lázár úr a direktor? Hiszen maguk erről semmit se szóltak. Hiszen ez egy igen értetlen és közönséges gondolkozású ember. Azon ember engem már egyszer hívott be Erdélybe, de igen nagynak találta követelésemet és így nem lett belőlünk semmi. Nekem azzal az úrral meggyűl a bajom, attól félek." „Óh nem! mondák, lehet őt most már kapacitálni, már beleokult." „Ha mégis meg volna az a régi ispányja, - mondám, - ki azt gondolta, hogy azért iszszák a színészek az ecetet, hogy őt bosszantsák, legalább lenne nevetni valóm." „Nem - mondják - ezt már elkergettük.

Nagy Lázár úrtól ne tessék tartani. Ő igen tudja becsűlni a színészeket, csak az az egy hibája, hogy rendkivül fukar, azzal pedig mi, színészek, nem igen vagyunk egyhangzásban, azért is most egészen másképp fog kezeltetni az egész, ő pedig végkép lemond." „Jól teszi," - mondám. „És pediglen ő volt, a ki legjobban tüzelt, hogy csak mennél előbb indúljunk már útra, hogy csak kaphassuk meg a T. asszonyt."

Nemsokára célt értünk; már közeledett Kolozsvár. Én még mindig rosszul éreztem magamat egy kissé, (ámbár az oláhné sulyokkeze jól széjjel dörzsölte is az összecsomósodott vért,) úgy, hogy a fejem még mindig szédült. Esteledett az idő. Én ledűlve feküdtem a szekérben és elszenderedtem egy cseppet. Azon kiáltásra eszméltem föl: „Hála Istennek itt vagyunk!" „Hol?" mondám félálmosan. „Itthon! Kolozsvárott!" „Ah! mondám, hála az Istennek, csak-hogy már szobába juthatunk."

Tizennégy nap utaztunk, 14 rövid s mégis borzasztó hosszú nap. Csak a napok voltak rövidek, de annál hosszabb az idő, mit keresztül szenvedtem 14 napon. Végig hajtottunk a hosszú Monostoron, már minden háznál gyertya világolt az ablakokon keresztül. Kiváncsilag hajtottam fejemet kikandikálva az ernyő alúl s nem igen örvendetes meglepetés fogott el, látván a mind csupa földszinti házakat és egy igen széles utcát, hol a tovább láthatást egy nagy sötét kapu, s két oldalt romladozott magas kőkerítés-bástya akadályozta. „Hát nincsenek emeletes házak?" mondám. „Dehogy nincs, hisz ez csak a külváros." Azzal fordúlt a szekér és a Székely házába gördült be. Székelyné, nevendék leánya és más leányok siettek ki a tornácra sikoltozva. „Itt vagy Székely valahára! Kedves apám, de soká odamaradtál, már sirattalak. Elhoztátok-e Dérynét?" Azalatt mi többiek is kibontakoztunk Székely után, kit úgy elhalmoztak övéi öleléseikkel, hogy nem bírt szóhoz jutni. Csak midőn már Székelyné kérdezte: hogy elhoztak-e, mondá hadarva: „És pediglen Anikó! itt van! Fölséges énekesnő. Könyekre indított és pediglen tessék..." Már mi az alatt kibújtunk. Egy cseléd gyertyát hozott kilyebb a kapu alá és Székelyné igen kedves hangon, férje kirohanásait kacagva: „Oh te Székely!" mondá neki s felém sietve, ölelő, tárt karokkal szorított magához. „Oh te kedves Déryné! mi szívszakadva várlak már régólta, te kedves művésznő." Azalatt hordták be, a mi bevaló volt a szobákba s mondja Székelyné: „Jer kedves! Addig is egy findsa kávét, míg a vacsora elkészül." Már bent voltunk az előszobában, de én nem tudtam megállni, igen gyenge voltam s szédültem. „És pediglen Anikó, hamar becsináltat készíts." „Igen, beteg vagy angyal?" kérdi Székelyné. „Igen rosszul", mondám. „Mindjárt kész a vacsora. Minden este tíz óráig vártunk a vacsorával, egy hét óta, aztán más barátainkkal költöttük el." „Semmit, semmit - mondám - csak kérlek egy ágyat, igen szédülök. Semmit se tudnék enni. Se kávé, semmi se kell, csak lefeküdni. Bocsáss meg édes Székelyné, hogy legelső megjelenésem házadnál alkalmatlanság." Mindjárt a belső szobában ágyat készített. Én lefeküdtem. Herbatheát készített és mondám: „Semmiben se geneirozza magát, ne töltse nállam idejét, nekem csak nyugalom kell. Ő töltse most idejét övéivel, kit rég nem látott s engem hagyjon magamra." Úgy is tett. Én magamra maradván az ágyban, nem tudtam elaludni. A szobaajtó csak gyengén volt behajtva s hallhattam mindent, mit ők vacsora alatt beszéltek. Emezek minden utazási eseményeiket és küzdelmeiket elésorolták az utólsó jottáig. Sokszor kellett elmosolyodnom, mert legtöbbet beszélt Székely s mennél többet beszélt, annál jobban meggyőződtem felőle, hogy ő igen comisch egy ember, a kin én sokat fogok kacagni, ha jobban leszek. Ő gyakran még ilyes szórakozottságba is esett, ha hirtelen felelni akart valami kérdésre, mire ő nem találta föl magát: „És pediglen lássa az úr Anikó! ez vagy amaz" (már ami fönforgott)... nem... és azalatt mindig mintha köpködött volna nyelvével phő... phő... phő, de ez nála oly sebes árfolyamként történt, hogy az ember utól nem érhette volna gondolatával, beszéde végét, miután ilyen prizmák (?) által gyakran félbeszakasztotta magát...

Székelyné! Mikép írjam le e nőt? Miként fogjak hozzá, hogy az igazság mellett megmaradjak? Hogy a szívjóság és tettetés, nyájasság, ármány, osztakozás, áldozatkészség, fenhéjázás és írígység e ritka keverékjét minden hozzáadás nélkül valóban elő tudjam adni?

Mielőtt még szó lett volna a Kolozsvárra menetelről, már némi eseményeket hallottam, hol Éderéktől, hol másoktól felőle elbeszélni, de minthogy soha se volt szándékom Kolozsvárra menni, nem soká tartottam emlékezetemben. S midőn sorsom mégis bevont Kolozsvárra, nem jutott eszembe, hogy még küzdelmem is lehetne vele. Mert midőn azelőtt, míg fölhozták a tapétra, már azt mondtam, hogy velem ugyan soha se köthetne ki, mert én okot soha sem adok senkinek, hogy belém akadjon és én még nővel soha se vitáztam életemben; férfiakkal hamarább összekoccantok, s nem hagyom magamat a térről leszorítani, hol igazságom mellett küzdök; most azonban, midőn ölelőn szorított keblére, eszembe villant mindaz, a mit azelőtt hallottam és gondoltam magamban, míg ott feküdtem az ágyban. Mégis gonoszak az emberek! Hogy írták le Székelynét! Hisz az mind hazugság; ily érzéssel, ily teli kellemmel, lehetetlen, hogy fogadni lehessen valakit tettetésből. Hiszen csupa szívjóság és részvét, melyet erántam, mint idegen eránt mutat?! Annyi igaz, hogy nem ragadott el, de ezt akkor betegségem általi lehangoltságomnak tulajdonítottam; mert máskor, ha így közeledett valaki felém s igaz szívkiömlést mutatott erántam, már megfogta szívemet s vitte magával. Nem úgy itt. Úgy jött nekem mintha komédiázna, bensőleg nem érintett szíves fogadása. Oh be kár! mondám magamban. Mily érdekes, kedves arc, mi érzésteli kifejezés minden szavában, mennyi érzés fekszik szavaiban, a mint társalogni hallám ott künt a vacsora alatt. Jó színésznőnek kell lenni. Így tépelődve, elaludtam végre.

Másnap, midőn fölébredtem, már mozgásban volt a ház, de egész csendességben, hogy föl ne ébreszszenek. Én már jobban éreztem magamat; a csésze herbathea és a jó ágy meg nyugalom, helyre hoztak némileg. Csak törődött voltam. A reggeli összegyüjtött bennünket s csakugyan Székelynét igen kellemes társalgónak találtam és szép érdekes arckifejezéssel, csakhogy nem bírtam megbarátkozni azon szűntelen mézes, hízelgő kifejezésekkel, melyeket mindenkor fölhasznált, midőn szavait hozzám intézte. Leánykája, Amália, egy valóban érzésteli természetes jó lélek volt. Kitűnt az első órákban, melyekben együtt társalogtunk. Ha az anyja fölhozott valakit és ő azon, szavajárásában használt kedves! szót kimondá, azon bizonyos hangnyomattal, a melyet csakis ő tudott neki adni s mondá: „Oh te Déryné! ha megismered azt a kedvest! (s ezen szót mindig egy bizonyos mosoly és hangsúlylyal ejté ki s szemei mellette lesütve) ezt vagy azt”... leánykája mindjárt megszólította: „Oh anyám! ne bántsd őt, ő egy igen nemes lelkű leány, vagy asszony”... már a kit érdekelt... „No látod-e kedves Déryné! Ez egy valóságos ártatlan, nemes szív. Ezt szeretni fogod.” „Mondom: nem fogom, már is szeretem.” A kis leány hozzám ugrott, átölelte nyakamat s öszve csókolt. „Oh, te gonosz Déryné! Már is elcsábítod tőlem kis lyányomat? Hát még ezután mi történik? Hozzám sohase jő így.” „Pedig egy perc alatt megismertem tegnap, hogy ő jó gyermek” mondám. „Igen az apját, azt szereti, mert ő apja szemefénye.”

Erre egy úr toppant be. Mint Késmárky gubernálista volt bemutatva, Székelynek jó barátja. Miután az úti kellemetlenségekről össze-vissza beszélgettünk, elkezdett hozzám egy pár méltányló szót intézni s szüntelen Székelynével élceskedtek mindenfélék fölött. Végre magát ajánlva ment. Ez egy igen igénytelen kinézésű egyén volt s egy cseppet se elegant öltözve s igen malcontent, elégületlen a körülményekkel s becsmérelve mindent. A mint elment, egészen ignoráltam a róla való észrevételeket, mit Székelyné róla közlött. „Ez igen szájas ember, kedves Déryné. Ennek hizelegni kell, ha meg akarja nyerni az ember a maga részére.” „Isten őrizz! mondám. Még csak arra kellene valaha szorulnom, hogy csak akkor ébresztenék magam eránt figyelmet vagy elismerést, ha még előbb egy hízelgés által megnyert szájhős hősködnék mellettem!...”

II.

Az első szállás. - Valami a „Romeo”-kalapról. - A monostor-utczában. - Tanácskozás az első föllépésről. - Hogyan adtak eddig operákat Kolozsvárott? - Deáky F. Sámuel. - Az első nehézségek. - Látogatás a szinházban. - Bemutatkozás. - Az ürgelyuk. - Ujabb tanácskozás és határozat. - Pacha-Verseghy cantatéja. - Deáky urat bemutatják. - Az első toilettek. - A gubernális páholyról. - Az első taps. - Szinházi szokás Kolozsvárott. - A gubernátorné meg van elégedve. - Egyedüllét érzete. - Furcsa vacsora. - Egy adat Székelyné jelleméhez. - P. Horváth Dániel első látogatása. - P. Horváth Lázárról. - A választmány tagjai. - Nagy Lázár ebédje. - Erdélyi szokások. - A rántott béka. - Kolozsvári káposzta. - Nagy Lázár úr tetszik Dérynének. - Első összejövetel gr. Wass Imrénél. - Egyezkedés. - P. Horváth Dániel intendáns lesz. - Tenorista és kardalosok. - Pályt és Szerdahelyit keresik. - Szállás-kérdés. - A Genfi árva.

Most már itt voltam Kolozsvárott, de nem voltam tisztában a dolgokkal, nem tudtam tulajdonképpen: kié vagyok? Székely és Udvarhelyi elmentek legelőbbszer is Nagy Lázárhoz jelenteni megérkeztüket. Nagy Lázár úr mindjárt rendelést tett, hogy igen csinos szállást fogadjanak az utcára és igen csinosan butorozzák be minden kényelemmel. Csakugyan utitársaim mindent elkövettek, hogy kényelmes szállásom legyen; de még előbb ki kellett fűteni a szobát, hogy gőzös ne legyen, mert nem volt fűtve egész télen. Még nekem ott kellett maradnom vagy két nap Székelyéknél, mert még törődött voltam s féltettek, hogy a nagy hideg ártani fog. Ah! én már úgy szerettem volna egyedűl egy „otthonban” lenni egész kényelemben. Én azonban szörnyen csodálkoztam, hogy már három napja, hogy ott ülök és senki: se direktor, se intendáns, vagy akármikép nevezendő valaki nem jő hozzám, vagy hozzánk. Az elsőbb színészek, azok jöttek-mentek, tisztelegtek; Székelytől megbízásokat elvégeztek, kosztot fogadtak, egy cselédet is kaptunk s végre minden rendén volt. Negyednapra mentem szállásomra; Székely és Szentpétery kísértek, hogy azután podgyászomat is odaszállítsák. Székelyné is kikísért a kapun. Midőn már vagy tiz lépést mentünk, visszaszólít Székelyné és szörnyen kacag. Akkor divat volt Magyarországon a „Romeó-kalap.” Az enyim gyönyörű volt. Ez olasz fejdísz, fekete bársonykarimával s három szép, oldalt hátrahajló fehér tollal és két ujjnyi szélességü „Sturmband”-dal (ez az áll alatt összehozva oldalt gombolva) volt a divat. Igen halvány lilaszínű, gros des Neaples új wickleremet, melynek fehér atlaszkaputzen gallérkája, hasonló színű fölhajtással s fehér szalagcsokrokkal volt földíszítve, belől pedig fehér selyembéléssel, akkor csináltattam, midőn Édertől a pénzt fölvettem reá Egerben.

„Mit kacagsz?” kérdém, midőn visszaszólított. „Óh! te kedves Róza, tudod-e, hogy nézel ki?” Azt gondoltam valami igen szépet fog mondani, mert mindennek igen tetszett itthon az öltönyöm. „Éppen úgy nézel ki, mint egy bécsi dáma.” „No mondom, te szép címmel földíszítettél, te gonosz.” A milyen hangon te szólítasz, gondoltam, olyanon felelek.

A Monostor-utcába vezettek szállásomra. Szép széles utca és hosszú. Magas házakkal, de minden igen sötétnek, őszerűnek tetszett nekem. Midőn fölértünk az első emeletre, ismét fordult a lépcsőzet. Mondom: „Hát még föllebb is megyünk?” a mint a második emeleti lépcsőzetbe vezettek. „És pediglen ott vannak a legcsinosabb szobák, itt alant mind el vannak foglalva.” Fölnyitjuk az ajtót, meg voltam lepetve! Igen csinosan butorozott meleg szoba fogadott magába. Csinos diván, két oldalt nagy faedényben, gazdag zöld levelekkel, jól ápolt leander díszlett s egyébként is minden kényelemmel volt ellátva. Csak a nagy hosszu, keskeny kofferem hiányzott még, melyben fehérneműm és viselő ruháim voltak pakkolva; a többi láda és podgyász már mind a külső szobában elhelyezve. „És kinek köszönhetem én e figyelmet?” „És pediglen Nagy Lázár úr reánk parancsolt, hogy minden kényelemmel legyen ellátva, mi csak szükséges.” A mint körülnézek, nem láttam tükört. „És azonban mindjárt itt lesz, tán hozzák is már. A magáét küldi el Nagy Lázár úr: az álló tükrét.” És valóban hozták is;

kofferem is érkezett: Szentpétery hozatta s jelentette egyszersmind, hogy nem messze innen, egy privát háznál, tiszta helyről, kosztot fogadott számunkra.

Leültünk aztán egy kis tanácskozásra. Én kérdém: „hogy hát mibe lépek föl és mikor?" „Az egyedül a T. asszonytól függ, hogy mibe és kérnénk mentül előbb." „A mi engem illett, még bizony vagy három napig szükségem leend pihenésre, mert most már kipakkolok s rendbe hozva mindent ismét, kifáradok; de az a fődolog, hogy mibe, mert hiszen még úgy hiszem öszve kell tanulnunk valamit. Hát vannak-e énekesek, énekesnők?" Látom, Székely igen borzazza a haját s zavarodva mondja: „És pediglen senki sincs, senki!" Fölkiálték kacagva bámultomban: „Hát kivel éneklek?" „És pediglen azonban itt van opera, itt van Agnes Sorel."[35] „De mit ér, - mondám - ha ott nyugszik a könyvtárban és nincs személyzet, mely énekelje." „De már adtuk." „Adtuk? Hogyan?" „Itt van tekintetes Deáky Sámuel, ő igen muzsikaértő és ő mindeneket tisztába fog hozni." De kopogtat Udvarhelyi: „Jőjjön csak, jőjjön csak Udvarhelyi úr! fejtse meg nekem, mert halálra kacagom magam: hogy lehetett Agnes Sorel operát előadni, ha énekesük nincs?" „Jaj! - igen keservesen, mondja. Nőm énekelte Ágnest." „Hát énekesnő a neje?" „Dehogy! De a közönség mindig énekesjáték után sóvárgott s minthogy Deáky Sámuel úr szenvedélyes muzsikus és énekes, ámbár ő a guberniumnál (bizony már nem jut eszembe, hogy mi hivatalt viselt) hivatalban van, de az nem tartja vissza őt. Ha az orchestrumban hiányzik egy instrumentum, ő bemegyen s ő játszsza; ha az énekes nem énekel jól, vagy hibázik, ő az álfalak között elénekli az egész szerepet. Így beszélte reá a társaságot, hogy adjuk ezen operát, ő betanítja. Nőm teljességgel nem akart énekelni, mert nem tud; de Deáky úr rábeszélte, hogy ne búsuljon, menni fog, ott lesz ő. Egész nap ott cincogott a hegedüjével. Hiszen ahogy úgy megtanulta, de félt, mert még soha se énekelt. Deáky úr hát fogja magát, lebúvik a súgó lyukba s onnan énekelte el az egész Agnes szerepét s úgy ő vele énekelte aztán el nőm Ágnest." „Férfihangon énekelt Deáky úr? kérdém. Szegény Ágnes! mondám. De hát karmester van-e?" „Nincs! De azért itt van egy igen jeles zenetanitó és komponista Ruzsitska úr.[36] Azt szoktuk fölkérni s ő eljön. De különben itt van Gros Péter is, ő is nagy muzsikai tehetség, a konzervatórium direktora és énekelni tanít." „No ez szép," - mondám - de még mind kacagtunk s mókáztunk az elbeszélt dolog fölött. „Hát jó orchestrum van-e?" kérdém. „Óh az már igen jó, - mondák. - Ezek mind tekintetes urak, mind gubernialisták; de minthogy itt muzsikusok nincsenek, tehát ők vállalták el a zenekari személyzet helyettesítését, ha opera van. De drága T. asszony, nem méltóztatna Nagy Lázár úrhoz eljönni, én leszek szerencsés elkisérni." „Semmiesetre kedves Székely úr, én egy toppot se megyek sehova, semmi esetre, míg föl nem léptem. Azonban, minthogy mindenben az urak vannak megbízva a dolgok elintézésében, szíveskedjék Nagy Lázár úrnak üdvözletemet kijelenteni és mély köszönetemet annyi figyelemért. A mi pedig föllépésemet illeti, úgy látom leghelyesebbnek, hogy holnap jelenjenek meg a színész urak mind a színházban a próbaszobában és ott köztanácskozás között elvégezhetünk mindent, mert úgy veszem észre, hogy sok hiányossággal kell még előbb megküzdenünk." „És pediglen ez mindenek fölött legjobb lesz." „Úgy bizony édes Székely úr! Nem is szól semmit? Hát volt már a választmánynál?" „Bocsánatot! És pediglen bocsánatot, nem lehetett, sok időt mulasztottunk. Utazásunk alatt némi zavarok léptek be a társaságot illetőleg, azt kellett eligazítanom, mint rendezőnek. Nagy Lázár úr egészen elfoglalt, de holnap gyűlés után bejelentem, hogy megérkeztünk."

Másnapon fölmentem a színházba. Valóban meg voltam lepve e szép nagy épületet látván magam előtt s örömmel siettem föl a színpadra, új világomba, az egész társaság kiséretében, kik már mind össze voltak gyülve a páholynyitó szobájában. A színpadnak megörültem igen

[35] Gyrowetz 3 fölv. hires operája, melyet 1818-ban adtak először Bécsben.

[36] Ruzitska József, a Béla futása és Kemény Simon cz. operák zeneszerzője.

nagyon: „No már itt lehet bátran a hangot kirepíteni a publikum közé” mondom. Amint föltekintek, szemben a színpaddal, szép földíszített széles páholyt pillantok meg, veres bársony drappirung, függönyök s nagy tükrökkel bútorozva, mint egy látogató terem. „Hát e szép páholy kié?” kérdém rábámúlva, mint a borjú az újkapura. „Ez a gubernátorné ő Excellentiájáé.” „No már ezt szeretem, hogy ilyen publikuma van Kolosvárnak, de azt meg csodálom, hogy még sincs operája.” „Jaj! - mondák - az egyéniségeket nem szerezhettük meg hozzá. Hiszen most már egészen más rend lesz behozva, mihelyt a mágnások beletekintenek.” Mihelyt a férfi-személyzetnek bemutatott Székely, azonnal küldte a szolgát az elsőbb színésznőkhöz: „kéreti Székely úr őket, tessenek följönni, mert játékot kell választani és ki mibe van betanulva, megtudni.” „Hát hol van az öltöző szoba?” mondám. „És pediglen ez egy kissé bajos állapot. Mindig készűlnek a bajon segíteni, de, de, még eddig mindig elégördűlt valami akadály, de azon is segítve lesz valóban, és meglesz.” Azalatt már hátra vezetett s a pódium alatt mutatott két sötét üregre, a színpad két oldalán, melynek mélységébe, két durván faragott, gyalulatlan falépcsőzet vezetett le. „Oh Istenem! fölkiáltok, hogy lehet itt kis atlasz-cipőkkel le- és felbotorkázni. Hisz minden játékra más cipő kell.” „Mindezen lesz segítve - mondák - csak most eleintén egy kis türelemmel kell lenni.”

Azalatt míg ezeket itt nézegettük, elérkeztek a nők. Mint megörültem, midőn felém jöttek köszönteni s Székely karonfogva vezetett elibök, megnevezvén magamat. S midőn magamat jóindulatukba ajánlván, barátságukat kikértem számomra: régi pályatársaimra ismertem. Ugyanis egyik, Udvarhelyi Miklós neje, kit még Pesten kezdő koromban, mint Juhász Juliannát ismertem; a másik Simény Borbála, kit hasonlag még Pestről ismertem s kivel közelebbről ismét Debrecenben találkoztam Édernél. Igen megörültem, mert mindjárt nem éreztem magam oly idegennek, idegenek között. Most hát már tanácskoztunk. Ez volt a kérdések kérdése: hogy mibe lépjek tehát föl legelőbbszer? mert mindenből sejdítettem, hogy nem mindig rendesen folytak a játékok, mivel ha egyik ezt tanácsolta, a másik elé állt s mondta: jaj! az nincs öszve tanulva, nem mehet! De én geneiroztam magamat, hogy kérdezősködjem, minthogy titkolódzni látszottak felőle. Alkalmasint öszve kocódtak, gondolám, némellye elment már, mint Czelesztin is és így nem complet a társaság. Végre minthogy már mégis határozni kellett, én a mellett kivántam megmaradni, hogy csak egy magánáriát fogok elénekelni. Ők is helyeselték s meg volt határozva, hogy ők egy játékot adnak elé, mi be van tanulva náluk és én az első felvonás után fogom áriámat elénekelni. „Tehát holnap a színpadon próbát tartunk, hogy együvé hangozzunk a muzsikával, megismerkedjem a zenélőkkel, mert mondám: minthogy urak s nem valóságos muzsikusok! Ámbár csak egy sóló-áriát fogok énekelni, mégis jó lesz kétszer elpróbálni, mert én igen szeretem az ad libitumokat és a pianókat csendesen kisértetni, azok az urak pedig nem szoktak az ilyes tetszés szerinti énekléshez accompagneirozni, minthogy nem volt énekesnőjük s igy majd elszaladnának a taktusba s nekem is utánuk kellene nyargalnom.” Elhatároztuk tehát: holnap próbát tartunk s holnapután föllépek. S én magam választottam a magam kis gyüjteményeim közül azon magyar cantatéból egy nagy soló-áriát, mit szegény Pacha, volt énektanítóm componált a pozsonyi országgyűlésre s mely oly nagy dicsőséget szerzett a kis németnek. Címe a magyar hűség:[37]

> Tekints magyarság a halmokra
> Hol nagy vitézink fekszenek
> S a hűtlen szívü bajtársokra
> Sirjokban átkot dörgenek.

Ezután recitátivák jönnek, miknek textusa már nem jut eszembe. Azután következik a szép ária, melynek minden szava, hasonlóan nem jut már eszembe, amint az versben írva van,

[37] Helyesebben A magyarok hűsége. V. ö. I. k. 113-4 lap.

csakúgy össze-vissza jut eszembe. Ez szép, harcias, magyar muzsika, fölségesen instrumentálva; hol harcias föl-föl riadással átkot szór a sírjából kikelt Árpád árnya az elpusztúlt magyar ivadékra és ismét olvadó lágy hangon figyelmezteti a fiatal hősöket, hogy Mária Teréziát, imádott fejedelmünket, dicső hazánknak koronás királyát, ki nemzetünknek vérrel szerzett százados törvényét megadta, utólsó csepp vérig védi királyát s ősi szabadságát s Terézia, elismerve a nemzet hűséges ragaszkodását jó királyához, hirdetni fogja: hogy hívebb nemzet széles e világon nem volt, nem is lesz a magyarnál! Mindezeket foglalja e dal magában, csakhogy szépen versekben írva. De már úgy nem jut eszembe, csak a vége és az első sorok.

Ezen áriát választottam első föllépteműl. Oh szép ez nagyon, énekelve s rythmusra szedve, de bizony már némely szók nem jutnak eszembe. Tapintatom helyes volt, hogy első föllépteműl e jeles kis kivonatot a nagy cantateból választottam, mely azzal bizonyult be, hogy tetszésre talált, mert igen fest. Van benne harcias és ismét olvadó és bánatos. Van ebben trilla, (colloratura is) elég és így bizonyságot teszen az énekesnő tehetségéről is. Többször el kellett próbáltatnom a zenekarral, hogy preciz összhangzással adassék a dal és örömömre, igen helybenhagyólag engedékenyek voltak a zenélő urak minden legkiseb kivánságom eránt is és igen nagy dicséretet is kaptam tőlük, mert ezek mind igen művelt fiatalok voltak.

Tekintetes Deáky Sámuel úr,[38] már az első próba alkalmával bemutatta magát Udvarhelyi által. Ez egy kedves, eszes, nem szép ember volt. Nem szép, de azért nem is csúnya. Csupa méz folyt ajkairól. Egyszeriben igen megismerkedtünk egymással, mintha örökké ismertük volna már egymást, oly bizalmason beszélt el nekem mindeneket és ha egyszer a muzsikáról vagy énekről kezdett beszélni, többé nem volt előtte semmi egyéb érdekes. Ha tehette volna, még az erdőben lévő élőfákat is megénekeltette volna! Most is mindjárt leszaladt az orchestrumba s elővett egy instrumentumot s muzsikált. Végig mindig a legnagyobb barátságban éltünk kedves családjával együtt.

Eljött a másnap, midőn föllépendő valék. Megjelentünk a színpadon s láttam, hogy a páholyok némelyike élénkülni kezd, de csak úgy incognito: „hátra húzódva az árnyékba." Egyszer látom, hogy a gubernátori páholy függönyei összvehuzódnak. Hozzám jön Deáky s karon fogva vezetgél hátra felé, míg a zenekar öszve nem jő s mondja súgva: „Az egész választmány itt van a páholyokban és a gubernátorné[39] fölküldötte az öreg hajporos, copfos, parókásfejű udvarmesterét - alkalmasint, hogy vigyen neki hírt." Jött az est. Igen, igen szépen voltam öltözve, mert minden darab ének, vagy jelenéshez a jellem (Character) szerént öltöztem mindég. Most mint genius: háromszoros bő fektetett ráncokba szedett, fehér rövid tüll tunika, mindeniknek alja aranynyal szegélyezve. Kék atlasz Scherpen, a mellen keresztűl hozva, a vállról leeresztve, egész térden alúl; testszín selyemtrikó és kékatlasz sandalok féllábszárig fölfűzve. Hajam, homlokomon elkezdve apró s úgy hosszabb-hosszabb fürtökben egész hosszúságában leomolva. Magyarország címere a kékatlasz pantallérra volt tűzve mellemre.

Föllebben a függöny, hangzik a zene, megjelenek. Halál-csendesség. A gubernátori páholy setét, a függönyök behúzva. Egyéberánt a többi páholyokban csillámlott a dámák fejéről az ékszer és a dufla világítás a páholyok körül egész pompájokban kitüntette őket, mert akkori időben is még mindig úgy szoktak megjelenni a dámák ékszerrel. Hát még azelőtt régebben! Már a ritornell közeledett végéhez, nekem hangosan dobogott a szívem. Mi lehet ez? Még csak egy hang se hallatszott, mely tetszést jelentett volna. Egyszerre kétfelé nyílik a guber-

[38] Deáky Fülöp Sámuel (1784-1855) akkor az orsz. árvai számvivőszéknél szolgált. A M. Tud. Akadémia (1831) levelező tagjai közé nevezte ki. Mint fordító nagy szolgálatokat tett a magyar színészetnek.

[39] B. Jósika Jánosné.

nátorné páholya és szinte elvette szemem világát a nagy fényesség. Az asztalon álló nagy ezüst candellaberokba égtek a viaszgyertyák és a páholy tele férfiakkal s a mint a függöny kétfelé nyílt, a gubernátorné fölkelt az asztaltól (hol már a játék elejétől fogva ott kártyáztak, piquettet játszottak a bevont függönyök mögött) kihajolt a páholyból, leeresztette két kezét a publikum fölé s úgy kezdett erősen tapsolni! Ekkor mintegy jelszóra, valamennyi páholy, zártszék, galleria... szóval borzasztó tapsvihar következett. A muzsika természetes, hogy megszünt, mert a háromszoros taps sokáig tartott. Én mindig hajtogatva magamat, mindig meghajolva hátráltam. Ő excellentiája mindig újra kezdette, midőn már énekhez akartam fogni. De az én félelmem is elmúlt, már nem dobogott a szívem féltemben. Végre a gubernátorné s valamennyi vendége most mind a páholy eleire ültek. A zene újra kezdődött és én elkezdettem, énekeltem. Azt kellett volna aztán hallani, midőn fölszabadúlt, mindenkinek tetszése szerént érzését vagy helyeslését nyilvánithatni! Minden szóra, mely által érdekelve volt haza, hősiség, hűség, mind megannyi gátat tört vihar hangzott a taps mindenfelől. Ének után többször kihívtak. Ez itt ritkaság volt.

Ezen itt előjött kis esemény felől egy kis fölvilágosítást kell adnom. Ugyanis az volt akkor még a szokás, hogy ha valami látványosság, vagy föllépés történt és a gubernátorné jelen volt, addig se tapsolt, senki se csinált legkisebb zajt, míg a gubernátorné jelt nem adott saját tapsa által: hogy tetszésére van-e a megjelenendő ő Excellentiájának. Ha ő nem tapsolt, már akkor nem volt kegyelet, meg elismerés. Illetlennek tartották ő eleibe vágni. De én ezt csak játék után tudtam meg Deáky úrtól.

Midőn elvégeztem áriámat s újra kezdődött a kihívás és taps, utána újra bevonták a függönyöket s ekkor theáztak. Mikor a theázást oda szokta rendelni a gubernátorné, az megtiszteltetésűl szolgált a föllépendőnek. Azzal megelégedését nyilvánította.

Én elmentem az ürgelyukba vetkőzni. Egyszer csak jön Székely nagy sebbel-lobbal: „Déryné T. asszony! Déryné T. asszony! Tessék, tessék... és pediglen ő Excellentiája keresteti. Itt a fő, fő, fő... és pediglen udvarmester, ő akar beszélni.” Én fölbúvok s előmbe jön egy tisztes ősz, de hajporos öreg úr; meghajtja magát s mondja szörnyű leptetve: „Báró Jósika Jánosné, a gubernátorné ő Excellentiája, teljes megelégedését jelenti általam, a tisztelt Tekintetes Asszonynak.” Szörnyű udvarias!... gondolám. „Tessék mély megilletődésemet, kézcsókolásom mellett, ezen nagy kegyeletért ő Excellentiájának nyilvánítani.” Ezzel ismét eltávozott, éppen oly csendes fejmeghajtással, mint a hogy előmbe jött.

Ő Excellentiája végig bevárta a játék végét. Már nem jut eszembe: mi darabot adtak; igen el voltam foglalva magammal. Játék után haza mentem, föl a második emeletre, egyedül cselédemmel. A szinház jó távol volt szállásomtól. Senki se gondolt velem. Egyedül Szentpétery kisért el a kapuig, azzal visszatért. Cselédem elment vacsoráért... és én egyes egyedül ott föntt! Ah! de idegennek éreztem magamat. Ekkor eszembe jutott minden. Eddig itt minden gondolatom igénybe volt véve készülődésekkel, tanácskozásokkal, eshetőségekkel. Elmult az idő s most már túl esvén minden baj nélkül, biztosítva voltam a jövő eránt. Most már megpihent elmém; most már reá értem a külvilágról is gondolkozni. Honomról! Hogy de messze eljöttem. Ott ha a szinházból hazamentem, egy sereg nő, férfi, együtt, csevegve kisért; mókákat mondva egyik a másikról, s hibáikról, a mit elkövettek kisatirizálva... s így mulatva még akkor is, jóizüket kacagva, vidáman heveredtem le szobámba a divánra egy kissé pihenni. Ezen eszméletekről aztán áttérve egyetlen barátommal történt feszültségre... és hogy mégse kapok levelet, ámbár rendelkeztem Egerben a postán, ha levelem érkezik, hogy hova küldjék! És még semmi levél! Ah! de egyedül vagyok itt. Lefeküdtem hosszu kofferemre s keservesen sírtam...

Jön a leány a vacsorával; már éhes is voltam, mert éneknapon igen keveset szoktam enni, hogy könnyen énekeljek. Mindjárt eszem egy kis jó pecsenyét! Föltálal. „Mi az?" „Csirke, káposztalével és tormával." „No hiszen ha itt így s ilyen ételekkel élnek, úgy én itt meghalok éhen."... Lefeküdtem csakugyan éhen...

Egy kis ismertető Székelyné jelleméről, mely az öltözőben történt, föllépésem alkalmával, első intradára. Midőn énekemet végezve, lementem vetköződni az öltözőbe, a színésznők is, kik a szindarabban játszottak, oda föl voltak a színpadon, engem hallgatni s midőn lementem, ők is lejöttek s egy-egy szép szót mondtak kinézésemről stb. Székelyné volt legelső, ki édes hangjával mondá: „Oh te kedves! hiszen te egy valóságos angyal voltál." (De ezt mindég félkacagó mosolyával). Én vetköződtem s egyszer csak rákezdi Simény Birihez hajolva: „Biri te! nincs egy kis tormád?" „Tormám? Hát mire neked most a torma?" „Oh te! mondá Székelyné kacagva, ma disznófejet főztem s az a Székely szörnyűn szereti a disznófejet tormával. Ma megakarom őt lepni. A könyezésig jóízűleg tud belőle enni." Én mindjárt megértettem hová céloz, t. i. hogy elbeszélte Székely, midőn megérkeztünk... hogy könyekre indítottam a kis dallal. De nem szóltam semmit, hanem a torkom köszörültem egy kissé, hadd vegye észre, nem vagyok ép oly ostoba, mint kinézek...

Másnapon fölléptem után, bekopogtat egy éltes úr. Igen magas, szinte túlmagas. Elegant. Látszott mind rajta, mind magaviseletéből, hogy úr. Mindjárt kilátszott egyéniségéből az is, hogy katona. „Én - mond, üdvözölni jöttem Magyarhon leányát és tisztelni a művésznőt." Én neki széket mutatva, csak annyit mondtam: „Csak talán leendőt." Nem tudtam, miként cimezzem. Ő nem ült le mindjárt, de bemutatta magát: „Én Horváth Dániel, nyugalmazott őrnagy eddig, s ezentúl reménylem, hogy avangeirozhatok s egy szép asszony kormánypálcája alatt tán intendássá emelkedhetem, mert rossz káplár az, a melyik nem reményli, hogy még generális is lehet." Ekkor leült s megüdvözölt a választmány nevében, s hogy arra kérnek, miután most már a comitteé összesen egybe fog gyűlni a napokban s gyűlést tartanak, hogy jelennék meg én, és tanácsomat kérnék ki, hogy miként lehetne egy énekes társaságot öszve alapítani és hogy ők égnek a vágytól, hogy Nagy Lázár kezéből kivegyék a kormányt és ők átvévén az ügyet, maguk fognak egy intendást maguk közül kinevezni és egy rendezőt választani stb.

Ez a Horváth Dániel úr igen művelt ember és a színház dolgaiban igen avatott egyénnek látszott. Volt két fia a nagyobbik Dani, a kisebbik Laci.[40] Szegény Laci! Ő igen eszes ifju volt, de szerencsétlen, kinőtt háttal és parányi, de oly finum társalgó és fölötte jószívű! S minthogy tudta, hogy ő szerencsés soha lesz, házi boldogságot nem remélhet, minden idejét esze művelésére s tanulmányra fordította. Ő sok nyelvet beszélt; és vele örömest társalogtam, mert ő tudta becsűlni a becsűlni valót minden mellékes érdek nélkül.

Horváth Dániel úr neje, született grófnő egy igen derék dáma volt és magas tónus uralkodott a háznál. Leánya egy szeretetreméltó nyájas teremtés... de mégis a háznál feszesség uralkodott. Később, midőn már ismeretesebb lettem Kolosvárott, voltam vagy két izben házuknál, sok hivásuk után, de nem találtam vonzónak a szertartásos feszes társalgást s nem mentem többet.

Horváth úr megnevezte neveiket a választmány leendő tagjainak: Gróf Wass Imre, ki egy igen művelt úr volt, sokat utazott külhonban s kevés időt töltött Kolozsvárott; virtuóz a fuvolán s nagy muzsikaismerő; Báró Huszár Károly, Báró Naláczi (ugy tetszik György[41]) és még többeknek, de kikkel nem jöttünk érintkezésbe. Csupán a fönt nevezettekkel lehetett a társaságnak intézkedéseikről közlekedni.

[40] Lázár helyett, hihetőleg tollhibából.

[41] József. - B. Huszár Károly nevét hihetőleg tévedésből emliti Déryné.

Hír támadott a társaság között, hogy Nagy Lázár úr nagy ebédet szándékozik adni tiszteletemre. Csakugyan úgy is lett. Alig távozott el Horváth úr, jött az inas, egy csinos kis cédulát adván át, melyben holnapra szívesen meghív ebédre, egy órakor kocsi fog értem jönni. No! gondoltam magamban: milyen lesz majd az a nagyszerű ebéd egy fösvény, nőtlen, agglegénynél! Midőn másnap felvezetett Székelyné (mert őt küldte értem a kocsival, hogy legyen kísérőm) csak elbámultam a nagyszerű terítéken, a mint az ebédlőbe beléptünk. Minden megvolt az asztalon, ami egy elegant díszterítékhez megkívántató. Már a társaság elsőbbjei: nők, férfiak, mind jelen voltak, midőn beléptünk. A háziúr kibontakozván a többség közül, kikkel társalgott s kik között több gubernalista is volt, elébem jött s oly nyájas udvariassággal üdvözölt, melyen én elbámúltam. De sok egyeben is volt még alkalmam az ebéd alatt bámúlni. Legelőbbszer is, mielőtt asztalhoz szólítottak volna, pici ezüstpohárkákban igen finum málna és narancs liqueurt hordott a szolga körül ezüst tálcán. Én vonakodtam. Nem szoktam délelőtt semmivel élni. Hiába volt minden. Mondák: „Itt az a szokás." Mondom: „Igen a férfiaknál." „Óh nem! - mondák - a dámák éppen úgy, mint a férfiak szoktak vele élni; ez étvágyat csinál." De csakugyan ez fölséges, ízletes! Sohasem ittam ilyest. De ezt csakis Erdélyben tudják készíteni, ehhez értenek sok grófi háznál.

Én már oly éhes voltam, hogy zöldet vereset látott a szemem. Rég nem ettem valami jót és már két óra volt. Végre! fölhordták az ételt. Először is kétféle levest: egy fehéret és egy barnát. „Én barnát kérek, mondám; kedvenc levesem." Azután jött vagy négyféle assiette; írósvajas tészta, hús töltelékkel; rizskása, kövér pulykamájjal. „No most már fölkelhetek, - gondolám; már nem félek, hogy éhen maradok. Ez fölséges és ízletes ebéd." Jól kiszedtem mindenből, gondolván: biztosítom magam, mert ki tudja, milyen lesz a vége. De még most hozták az én kedves rántott csirkémet. Oh jaj! ebből lehetetlen nem ennem! Aztán ez a szivesen kináló házigazda! Ki mondta azt, hogy ez fösvény és egy komor, magának való? Én egészen otthonosan éreztem magamat, oly sajátságos jó kedv uralkodott az egész asztalnál. Szedek a csirkéből és mily nagy ujság: télben ily csepp csirkék? Mi fölséges ízű s mily jól sülve. Hogy úgy tetszett, Nagy Lázár ujra oda parancsolta az inast s csak kinált Lázár úr. Nem akartam. Fölkelt, elvette a tálat a cselédtől: „parancsoljon." „Bizony nem lehet többet ennem, már eddig is sok volt. De miólta itt vagyok, mindig koplalok. Hát éhes voltam, megmondtam nyiltan." „Hát miért pakkolt be oly hirtelen sokat?" A szives házigazda mindjárt igérkezett rendelést tenni, hogy jobb kosztot fog adni. De csak nem vitte tovább a tálat: rakta a tányéromra. Székelyné elkezdi: „Kérek még abból a jó gyenge csirkéből" és elkezd kacagni. Én nézek, mint egy hülye. Azt kérdi Lázár úr: „tetszik-e tudni, hogy most mit eszik a T. Asszony?" Erre kiesik a villa kezemből és elkiáltom magam: „Jaj béka! mindjárt meghalok." Erre Nagy Lázár megijed, a többi is zavarba jő: „Tessék csak ebből a tokajiból reá inni, ez magyarországi, mindjárt jobban lesz tőle." „Mondom: nem én; nem érzem magam rosszul, mert igen jól esett; csakhogy még sohase ettem, azért ijedtem meg." „Jól esett? kérdi Lázár úr." „Igen jól - mondám; most már ezentul mindíg megeszem." „No, holnap mindjárt készíttetek egy tállal s elküldöm ebédre azon forrón."

De most jön már még a hadd el hadd! Én azt gondoltam magamban, most már nem eszem többet, akármi jön is, csak majd egy falat pecsenyét az ebéd végén. Fölhoz az inas két borzasztó tál tőtött káposztát. Amint hozzám jön, nem is akartam ránézni; de Lázár úr kinál: „el ne vidd" mondja az inasnak. „Én a T. Asszonyt kolozsvári káposztával kivántam meglepni, mert ezt tudom, hogy még nem evett igy készítve. Ezt csakis az én szakácsom érti így készíteni." Az igaz, hogy különös kinálkozóan nézett ki, a mint reá pillantott az ember... s nem is álltam ellent én! ki a tőtött káposztát úgy szereti. De hogy írjam én ezt le? Ennek jóságát, szép, ízletes föltállalását és hogy mi volt abba minden fölve és a tetején még azonkivül a friss kolbász sülve. Inkább azt kellene elbeszélnem a nők kedvéért, hogy mikép főzik az ilyen erdélyi tőtött káposztát. Azt nem is mindenkor lehet főzni, csak mikor friss

sertést ölnek. Van ahhoz készítve egy nagy casserol. Midőn a szalonnáról lehúzzák a bőrt az egészbe a mily nagy a casserol, leterítik a casserolt egészen vele, éppen úgy, mintha ki volna vele bélelve. Azután rendre rakják a fenekére a szokott módon elkészített tőtött káposztát, a milyent mi is főzni szoktunk. Azután egy rend gyöngyös hurkát, szalonnát, sertéshúst sorba; azután ismét egy rend tőtött káposztát, azután a közepibe egy megspékelt sült kappant, még ha van, sült libát, ismét egy rend káposztát, mindaddig, míg a casserol megtelik. Akkor annyi vizet töltenek reá, a mennyi ellepi s beborítják ismét szalonnabőrrel, hogy abba főljön meg egészen. De azt nem szabad berántani, csak amint megfőtt, úgy betálalni. Igaz, hogy fölséges étel, de sokba is kerül; egyetlen egy se utasította vissza a második kerületet, én se. De már most csakugyan rosszul lettem; ugyan kellett innom a fekete kávét egymásután, hogy helyre jőjjön a sok szíves kinálgatás által megterhelt gyomrom. Én, - mint szokták mondani, - igen kákabélű voltam. Igen kevest ettem, de kivált ha valami legcsekélyebb részbe visszatetszett az étel, mindjárt csömört kaptam és így bizony leginkább a békának tulajdonítottam az undort, de nem szóltam, nehogy szíves házigazdánkat megszomorítsam.

Másnap el is küldte ő az igért, szépen rántott békát, még pedig jó nagy porcellán tányérral, de ahogy a szolga elment: „vidd el hamar előlem s edd meg, vagy vesd ki, ha nem kell, hogy ne lássam” mondám a cselédnek.

Valóban megismerem, hogy nem igen „aesthetisch Lectür” egy életrajzban tőtött káposzta és békákról dissertálni, de ha annyi dolgok is fordulnak elé földi életünk folyamában, ki tehet róla? Mihelyt a deszkavilágból kilépünk, egyszerre lehull rólunk a szellemi és az anyagiba burkolódzunk: azaz mindjárt a vacsoráról gondolkozunk.

Nekem Nagy Lázár úr tetszett. Ne tessék valahogy félreérteni: nem úgy! Hanem csak azon igazi magyar társalgásnál fogva, melynek ő maga volt az útvezetője, vagyis inkább tónusadója. Úgy érezte az ember magát nála, mint otthon. Még ebéd vége felé, midőn a champagneivás megkezdődött s maga Nagy Lázár úr reám köszönté üdvözlő poharát, mely az egész vendégsereg által visszhangzott, mindjárt kezdődött a vitatkozás a színészet dolgairól: hogy most már majd élénkebbül fog fölkaroltatni s nagyobb lesz a rend; csak azt sajnálja, mond Lázár úr, hogy éppen most csapják őt el a direktorságból, midőn engemet megnyertek. Folytatták még szivarozás között tovább is, de már szinte esteledett s kértem Székelynét, ki már ott bizalmasabb volt, adjon jelt az elmenésre.

Ez ebéd után következett harmadnapon a színházi szolga által cédulán köröztetett, hogy minden színész és színésznő kéretik 9 órára a próbaszobába való megjelenésre, hol a főméltóságokból (comitteé) választmány fog megjelenni, mint a mely ezentul a rendszabályokat fogja elrendezni és egy intendánst maga közül választani. Azonban egy óra múlva ismét jött a szolga. Minthogy a próbaszoba helyisége igen szűk s nem férnénk meg, Gróf Wass Imre ő nagyságánál kéretnek megjelenni. Az érdemes Déryné Tekintetes asszonyért Báró Huszár Károly kocsija fog megjelenni.

Eljött értem Székely s fölmentünk a gróf Wass látogató termébe, hol már mind jelen voltak. A mint beléptem, Horváth Dániel úr mindjárt fölkelt, elébem jött s karon kísért a nagy asztal körül ülő mágnások elé. Előbbszer engem bemutatott szokott tréfás modorával: „bemutatom nektek Dérynét, Magyarhon leányát, kit már én szerencsés valék megtisztelhetni s kit ezentul mi fogunk honunk leányának nevezhetni. Itt Báró Huszár Károly, Naláczy György, Gróf Wass Imre, a háziúr.” Az urak mind mosolyogva hallgatták végig, valamint magam is, csakhogy igen szemlesütve, mert egy kissé zsenirozott annyi sok úr együtt jelenléte. A nevezettek, kik előtt meghajtottam magamat, fölálltak, igen nyájasan megköszöntöttek, helyet mutattak a leülésre s viszont leültek. Csak Horváth úr élceskedett még a többi urakra, kik ott ültek, álltak, társalogtak a színész és színésznőkkel. Midőn ezek felé is meghajtottam magamat s ők viszonozták, mondja Horváth úr: „Jaj, tisztelt művésznő! Ezen urak csak olyan „jogtalanok”; nekik

nem szabad semmi felett se határozni." „Ne irigyeld már ezt a kis bókot is tőlünk, te bús Alcibiades" mondák neki a többiek. Egy kis ideig nevetgéltek. Gróf Wass Imre mondja több szóváltás után: „Menjünk a dologra, hogy minden eránt tisztában legyünk." Megkérdeztek, hogy mi föltételek alatt kívánok velök egyezkedni? „Amint már nyilatkoztam Székely úrnak: hat heti vendégszereplésre." Óh ennek egy szájjal mind ellene mondtak. Nem akartam magam lekötni egy évre. „Mert, hátha nem fogok tetszeni, - mondom. Vagy előjöhetnek eshetőségek, megsértések." „Hát oly gyengének tartana bennünket a T. asszony, - szólt bele Gróf Wass Imre, - hogy nem tudna a választmány méltó elégtételt szolgáltatni!" Csak addig és annyit beszéltek, hogy végre egy évre szerződtem. Elhatározták, hogy megírják a szerződést fizetésemre és jutalomjátékomra nézve; de a hatheti fölmondás mellett erősen álltam azon esetben, hogyha mégis valami történhetnék.

Miután már engem bemutattak az urak a társaságnak, mint leendő tagtársukat, még a színészektől egyről-másról kérdezősködtek. Horváth urat, mint ki legjobban ért a színpadi rendezésekhez, törvényekhez, megválasztották teljhatalmú intendánsnak. Ő szerződtethet tagokat, el is bocsájthat, a szerepeket ő oszthatja stb. Én már szerettem volna a végére jutni, hogy mit játszunk, mikor játszunk és kik az énekesek? „Éppen erről beszéltünk már együtt - mondja gr. Wass - hogy hát ki énekel? Nem tudna-e Déryné tanácsolni: nem lehetne valakit Magyarországon találni, kit megszerezhetnénk? Itt nincs senki más, mint Udvarhelyi." „Mondom: oh igen, én ismerek egy igen gyönyörű hanggal bíró tenort, de, hogy megkapható-e, nem tudom. Ő Bécsben a Kärntnerthor-színháznál van, mert miután én Kilényitől elmentem, eloszlott az énekes társasága; magyar opera nem volt sehol, Pály tehát elment Bécsbe a németekhez. Én ismertem egy fiatal színészt, Szerdahelyit, ki Édernél volt szerződve Debrecenben, de ezt jelenleg nem tudom, hol van. Ez is, miként Pály Elek nagy muzsikai tehetség. Szerdahelyi igen jó barátom." „Oh! mondák, ki kell őket kutatni, ha a föld alatt vannak is. Aztán meg Szilágyi Pál, így már együtt volna a quartette." „De mondom, hát második énekesnő kicsoda?" „Egy csepp sincs" mond Udvarhelyi. „Ez baj, mondám, mert énekesnő is több szükséges; némely operában három is kell. Hát még a chorusokba?!" „Bizony az sincs; de kötelességök lesz a színészek és színésznőknek (az alsóbb rendűek közül természetesen csak annak, akinek hangja van s énekelni tud) az mind énekel a chorusokban is." „De hát közelebbről nem lehetne találni valami jó háztól polgárleánykákat?" Mondja Székely: „És pediglen igaz! Hiszen itt Grosz Péternél vannak fiatal leányok. Ha már tudnának valamit." „Az nem baj - mondom - csak egy keveset tudjanak. Majd megtanítom. Csak egy zongoramester mégis kell, a ki zongorát játszék. Az tanítsa, a többit majd bevégzem én velök. Tanítottam már én többeket is." Ezen igen megörűltek. Székelyt megerősítették a rendezőségben és reá bízták eljárni ezen dolgokban; valamint Pálynak írni, Szerdahelyi után tudakozódni, felhajhászni.

Most az már nem jut eszembe, hogy Szilágyi Pál itt volt-e a társaságnál Erdélyben, vagy őt is Magyarországról hívták be. Teljességgel nem emlékszem reá, csak arra, hogy mikor az operákat adtuk, midőn Pály is, Szerdahelyi is itt voltak már, s tanultuk a Szevillai borbélyt, ő is itt volt.

Miután mindenekről végeztek, rendelkeztek, intézkedtek, megkérdezték az urak, hogy miként vagyok megelégedve a kolozsvári közönséggel s általán fogva elhelyeztetésemmel? „Ohajtanám, hogy bár én állanék valaha oly magas kegyben, mint a mily mélyen le vagyok bilincselve e művelt közönség oly fölbátorító elfogadása által." „Oh méltányosan - mondák, - abban semmi kétség. Mindent el fogunk követni, hogy sohase kivánkozzék körünkből távozni." „De szállásomról nem mondhatom ugyanazt. A jó Székely úr igen is magasra emelt engemet, hogy mentűl közelebb lakhassak az angyalokhoz. Egy másodikemeletbeli lakást választott számomra, én pedig igen szeretem az emberek zaját hallani. És én nem is maradhatok ott, mert egészen elkedvetlenedtem, ottfönt egyedűl." „Isten őrízz! mondák, csak tegye jóvá Székely hibáját."

Másnap mindjárt más szállásra mentem, ugyanazon utcában, földszint. Mindjárt derültebb is lettem.

De most már, míg az opera öszve állíttatik, valami jó színdarabot kell választani, de mit? Már mind régi darabok vannak, mit ezerszer láttak. Már az ismét nem jut eszembe, hogy miben léptem föl; de rögtön egy uj darabot adtak által lefordítás végett, mely mostanában jelent meg s nagy tetszéssel adatott a pesti német színpadon, címe a Genfi árva.[42]

Midőn így minden tisztába hozatott, eloszlott a gyűlés jó későn, kiki hazasietett - ebédjéhez.

[42] Itt is megtéved Déryné, mert a Genfi árvát Castellitől 1829. márcz. 17. adták először Kolozsvárott.

III.

Német és magyar színészet. - Déryné első tanitványai. - Neéb Mária. - Jancsó Pál. - Az első magyar komikusról. - Hogyan lesz Déryné jó barátja? - Jellemvonások életéből. - A kolozsvári női közönségről. - Szentkirályi főbiróról. - Első udvarlók. - A hasztalan várt levél. - Horváth. D. úr udvarlásai. - A szép járásról, meg a csunyáról. - A „tót deák" és Székelyné. - Az első összetűzés. - Székelyék eltávoznak. - A kártyás Székelyről.

Mint egy álom rémlik előttem, mintha német társaság játszott volna ott a magyar színpadon és éppen akkor voltak eloszlandók, midőn én bementem Erdélybe.[43] Most a mágnások elhatározták, hogy többé nem engedik meg, hogy németek játszanak ezen a színpadon.

Most már innen is, onnan is érkeztek színészek; úgymint a bohókás Nagy Pista, Váradi, Murányiék. Majd eljöttek: Pály, Pályné (Ecsedi Jozéfa), kit Pály elvett nőül. Ő is tudott egy kicsit énekelni; Kőszegi; jött Megyeri, de Megyeri sokkal később mint a többi. Szóval, csakúgy hullámzottak a színészek; helylyel-közzel énekesek is: jelesek és nem jelesek s végtére mind szükségesek. Most csak annyira emlékszem, hogy a kis társulat egyszerre nagy társasággá nőtte ki magát és lehetett minden darabot jól és egybevágólag adni.

Én szerencsés voltam a publikum kegyében mindinkább emelkedni s megnyertem a közszeretetet. Ez így folyt jó ideig csendességben a társaság között. Mindenik tele szorgalommal s igyekezettel, csak második énekesnő nem volt, ki a nagyobb operákban megfelelhetett volna szerepének. Három leányt kiválasztottunk ugyan Gros Péter énekiskolájából és én ezeket mind tanítottam énekben is, színdarabokban is. Ruházatjuk nem volt színpadra való, e nőket ruháztam is és kettőt közülök magamhoz vettem s ingyen kosztoztattam is, mert később otthon főztem. A két fiatal leánynak neve: Borsos Klári, a másiké Botos Karolina. A harmadik: Seres Trézsi, őtet Udvarhelyiné vette magához. Mind polgárleányok voltak, a középosztályból.

Két egyénről kell megemlékeznem, kik a közönség közszeretetében részesültek s mindketten különcök voltak. Most jelenleg nem voltak színháznál.

Néeb Mária kisasszony, egy ügyvéd elmaradt özvegyének leánya, ki nagy hajlamot érzett a színészet eránt, színésznő lett. Eleintén fiatal szerepeket játszott, de később a comikumra jött kedve s a publikum véghetetlen szerette; de különc természeténél fogva igen nagy utánjárással lehetett őt a társaságnak megnyerni. Ő most is vonakodott, de végre sok rimánkodásra, melyhez én is csatoltam kéréseimet, engedett és szerződött. De nem oly könnyű volt boldogulni a nagyhírű comicus Jantsó Pál úrral.[44] Ő a vad különcök közé tartozott, kik senkit se szenvedhetnek, hacsak nem az ő teremtményök, vagy régi közérdek nem köti őket valamely lényhez. Ő is most vákált. Megkeresték, hogy fölhívják a választmány eleibe. Hasztalan. Elbújt. Ha színészt látott az utcán menni: huss, bebujt egy kapu mögé, mintha észre se vette volna a színészt, hogy őt keresi. Végre több idő lefolyta után, csakugyan nagy kérelemre, sikerült őt megnyerni. Gróf Teleki Sámuel bírta őt rá venni, ki élete fogytáig szabad asztalt engedett neki, már régólta.

Sokat beszéltek nekem az öreg úr különcködéseiről. Ha játszott akkor, mikor én is játszottam, elbújt öltözködve már, a legsötétebb álfalak közé és nem jött elé, csak a jelenésre. Nem is beszélhettem vele soha. Csak úgy lestem az alkalmat, hogy köszönthessem őt. Egész arcát betakarta, fülig fölhúzott köpenye gallérjába. Mindég igen nagy publikum volt, ha játsztam is, de

[43] Slawik Károly német színtársulata 1823 szeptemberétől csakugyan előadásokat tartott Kolozsvárott.

[44] Az ő emlékének van szentelve Gyulai Pál rajza: Az első magyar komikus. Jantsó született 1762-ben, meghalt 1845-ben.

kivált ha jutalomjátékom volt, zsúfolt színház volt. Jantsó engemet nem szenvedhetett. Ily alkalommal odamegy egyszer Székelynéhez s azt mondja: „Ez az idegen országi asszony sok pénzt kivisz az országból. Jó volna már haza küldeni." Szentpéteryt elkeresztelte Bügözdinek: „Hát az a Bügözdi, hogy meri ő Czelesztin szerepeit rongálni?" Mert Szentpéteryt is szerette a publikum.

Mondom egyszer a bizalmasabb nők előtt: „Meglássák, megszelídítem Jantsót, minthogy nem szenvedhet." Egy próba alkalmával kilestem, hogy hova bujt. Ha észre vette volna, hogy őt keresem, elszaladt volna. De úgy közeledtem feléje: mindig a földre nézve, mintha elvesztettem volna valamit. Ott dörmögtem magamban: „Itt ejtettem el a félkeztyűmet és... ah! kedves Pater! hogy mégis valahára oly szerencsés lehetek üdvözölhetni a nagyhírű művészt, kinek híres neve egész Magyarhonban hangzik. Fogadja el itt mély tiszteletemet kedves Pater s engedje meg, hogy én is dicsekedhessem erántami jóindulatával." Azalatt ő mindig reszelte a torkát és úgy vettem észre zavarából, hogy engem oda kivánna inkább a hol a bors terem. De nem bocsájtottam a kezét, oly szorosan tartottam, hogy el nem futhatott. „Oh édes leányom - nyögte végre - én igen tisztelem a szép talentumot." „Csak szeressen engem kedves Paterkám! Ugy-e szeretni fog?" „He, he, he! Oh mindenesetre"... de ez oly hidegen és vontatva mondatott, hogy le kellett mondanom a jó siker felől.

De később egyszer látom, hogy igen kopott, piszkos nadrág van rajta. Próbán voltunk. Mellé ültem az álfalak megett. „Ah, kedves Paterkám! de nagy méregbe vagyok?" „Hát mi baj?" kérdé. „Hát, minthogy én férfiszerepeket is játszom, mindig tartok magamnak férfiruhákat is. Még Magyarországon csináltattam magamnak egy szép fehér nadrágot. Még nem játszottam benne. Most majd elé veszszük Don Caesariót,[45] megpróbálom, hát bő s nem használhatom. Kénytelen vagyok mást csináltatni. Oly nagy, hogy a Paternak is jó volna. Úgy-e, nem sérteném meg vele kedves Paterkám?" „Ók, óh! Nem. Teljességgel nem, édes leányom." „Hát legyen szerencsém Paterka holnap egy findzsa kávéra." Eljött. Senkit se szeretett többé, csak engem. Én voltam előtte minden nőknek legnemesebbje.

Mondták róla, hogy szörnyü fösvény volt, egy garast se ad ki a maga részére semmiért, se ennivalóért, se ruházatért. Ez ugyan látszott is rajta, mert soha se látta őt az ember tisztába és mint mondák, sohase volt mégis pénze. De ha az utcán járkált s meglátott egy mezitlábas szolgálót, vagy más parasztleányt, a kinek kicsiny lába volt, megállította az öreg úr. „Hová mégy édes leányom? Mutasd a lábad? Hát miért jársz mezitláb?" „Mert nincs min venni papucsot." „No nesze. Vegyél rajta papucsot."

Sok adomát beszéltek róla. Erántam azután nagy bizalommal volt s tisztelettel viseltetett.

Én Kolozsvárt nagyon megszerettem. Mentől tovább voltam, az egész közönség, de még leginkább a dámák, annál nagyobb kegyelettel viseltettek erányomban. Alig maradt időm hon ebédelni, mindég híva voltam. Ah! a kolozsvári dámák véghetetlen szeretetreméltók! Ők nem kevélyek. Oly finum leereszkedők tudnak lenni, miként nem éreztetik, hogy ők ereszkednek le, hanem, hogy ők fölemelnek bennünket. Oly magas műveltségű műértők és művészetpártolók, hogy valóban e mostani öszveszerkőzött társulatunk hálával ismerhette el, hogy e magas úrnők a honfiakkal karöltve eszközölték, hogy ezen több helyről öszvegyűjtött, még eddig csak gyéren, műveletlen földben tenyészett plánták, az ő kertészkedő kezeik által fogamzottak meg és vertek gyökeret, úgy, hogy aztán annak szétterjedező ágai váltak hasznos gyümölcsözőkké a színi világban. De nemcsak a magasb körökben fáradoztak a plánták hasznos ápolásában, hanem a középrend, a polgárság, mind szívvel, lélekkel kívánták bebizonyítani, miszerint ők is értik s érzik, hogy a színészet pártolása s ápolása által lehet elérni, hogy a műveltség csak akkor sugározhatik vissza a színpadról a publikumra, ha előbbszer a publikum neveli (t. i. a magasb műveltségű) s emeli műveltségre az eddig kopár földben termett plántát.

[45] Hihetőleg Caesarió, a férfigyűlölő c. vígjátékot érti, Wolftól.

Hiszen már az is bizonyítja az erdélyiek lelkesültségét a szépért s jóért, hogy ő épített templomot Thaliának, legelőbbszer. Élt egy lelkes fia Erdélynek, ki akart s lett: Szentkirályi főbiró úr! Még én is szerencsés voltam személyesen tisztelhetni e nemeskeblű lelkes férfiút és tisztelt családját, kiknél valóban nagy szeretetben részesültem sok-sok énekem által, míg nem egy hamis magvető konkolyt nem szórt a tiszta buza közé. Majd talán reájövünk. De már ekkor a kedves háziúr nem élt többé... Minek soroljam elé a kisebb-nagyobbszerű udvarlókat, kik körülrepkedtek, majd üres, majd komoly szóhullámmal. Hiszen azok oly közönséges dolgok, hogy mindenütt egyforma öntetűek, kisebb vagy nagyobb körökben, kisebb vagy nagyobb mértékben; de végre is... ha egy reményvesztett szívhez szólnak, néma marad a fájó szív s nem talál ott visszhangra, ha még oly komoly, ha még oly nemes szívből származik az esdő szó. Nemcsak, hogy nem hangzik vissza, de teherré válik. Igen! Nekem fájt a szivem igen nagyon s nem talált visszhangra. Én ő tőle többé nem kaptam levelet! Óh, hogy vártam. S mindig vártam! Nem hihettem, hogy megtörténhetett volna, hogy elmúlhatik az, ami örökre kötve volt. De levél nem jött. Már szégyeltem a postára menni kérdezni: jött levél? - Nem, - volt a felelet. S ez mindig egy tőrszúrás volt szívemben... és, és, én mégis mindig tápláltam egy kis parányi szikrácskát szívemben. Azt gondoltam ki vigasztalásomra: nem ír, de egyszer csak megpillantom, ott lent a publikum között! S a szünetek között gyakran néztem le egy-egy kis hasadékra s néztem, kerestem a kedves göndör fejet... de hiába... én őt nem látom többé...

De minek irjak erről? Kit érdekel a színésznő fájdalma? Ő csak játszon s danoljon; vidám legyen mindég, hogy fölvállalt szerepén keresztül ne törjön a keserűség érzete.

Nagyon terhemre vált mégis egy állandóul körültem dévajkodó öreg úr udvarlása, ki teljességgel el akarta magával hitetni, hogy: miután csakugyan intendánsommá avanzsirozott, kegyelettel fogadandom hódolatait. És ez Horváth Dániel úr volt.[46] Csodálni lehetett, mert csakugyan művelt embernek lehetett mondani és mégis oly ferde gondolkozástól hagyta magát elkapatni, hogy minden áron, miként mondá: avanceirozni kell neki! Neje, a grófné, jobban ismert engem, mert midőn gálába tette magát s kérdé nője: „Hová, hová?" „Szép asszonyhoz, szerencsét próbálni."... Mindig úgy nevezett engem... alkalmasint gúnyból. „Dérynéhoz?" kérdé a grófnő. „Óh, te vén sas! Ő körülte hijába tapodod a sarat. Déryné körül ifjak zajongnak, mégse fogad el senkit." „Schlechter Corporal, der nicht hofft General zu werden" szokta mindig mondani.

Azért kell ez untató kis eseményt elősorolnom, mert később következései voltak.

Ha egy szinésznő egészen idegen helyen föllép, annak minden mozzanatát meganatomizálják s a publikum között szárnyalnak felőle mindenféle vélemények. Igy rólam is, fölléptem után mindjárt az volt a monda, hogy a gubernátorné azt a megjegyzést tette rólam, midőn kiléptem a színpadra: Ez tud szépen járni. Azután a leányok mind ugy akartak járni, mint Déryné. Pedig ez csak onnan volt, hogy Székelynét a publikum nagyon szerette; mindig ő volt a publikum kegyence. És valóban jól is játszott. Charactert értett, s csupa kellem volt. Csak az a hibája volt, hogy igen (mint mondani szokás) kacsajárása volt, két oldalra himbálódzott. De a publikum már ahhoz hozzá volt szokva s elnézte. És még egy hátránya volt, mi a nézőt egy kissé diszgusztálta: a nyakán, oldalt, golyvája volt s ez őt genirozta a játékban. Ő azt azonban oly ügyesen el tudta changeirozni, hogy az nem látszott igen, egy kis csinos bajaderral, melyet nyaka körül kerített. Csakhogy ő azt mindig hol ide, hol amoda ráncigálta s éppen ezáltal zavarta a néző figyelmét.

Én ezeket mind nem láttam, azaz láttatlanná tettem. Én sohase szerettem senki hibáját feszegetni. De hírvivők mindig voltak s lesznek is: egyik ide viszi a híreket, a másik amoda.

[46] Petrichevich Horváth Dániel, cs. és kir. főstrázsamestert érti, Grillpartzer Ahnfrauja magyar fordítóját, a ki Körner Zrinyijét is magyarra fordította.

Nekem azt a hírt hozták, hogy Székelyné igen rossz néven vette, hogy nekem osztották a Genfi árvából a címszerepet s hogy azt mondta volna: „Hát ez a tót deák fogja ezentúl az első szerepeket játszani? Nem! Két nap nem süthet egy égen.” Én erre azt mondottam: „Én nem is kívánok nap lenni, ő legyen a nap, én csak a holdvilág.” Neki pedig azt vitték hírül, hogy én terjesztettem azon hírt, hogy ő neki kacsajárása van.

Van Kolozsvárott egy szinte omladozófélben levő ház, melyet ugy neveznek: a Lábosház, melynek utcára szolgáló nagy teremje kőoszlopokon nyugszik, de igen ódon kinézésü nagy ablakaival. Alatta mindenféle rongyos nép tanyáz. Ott tartottuk most többnyire a próbákat. Próbán voltunk s míg szerepem következett, kidűltem az ablakon s lenéztem. Székelynével csak hideg udvariassággal köszöntöttük egymást. Oda jő hozzám: „Mibe méláztál el oly nagyon, Róza?” „Nézem ezt a sok szerencsétlent.” „Ej! hagyd azokat - mondá - gyere szóljunk embereket.” Erre visszahajoltam az ablakból s mondám: „Ej! hagyj békét; azt én nem szeretem.” „De visszatartó vagy, mondja Székelyné, pedig nincs nagyobb gyönyörüség, mintha jól megrágalmazhat az ember valakit.” „Mondom: ebben én nem tartok veled és én nem is az élceskedésekre fordítottam az időmet, sokkal komolyabb dolgokkal foglalkoztam már gyermekéveimben s így nem értek hozzá.” „De azonban mégis igen megtudod itélni, hogy kinek milyen járása van.” „Értelek, mondám, de nagyon hibázol. Az nem én tőlem indult ki. Azonban látom, hogy te patvarkodni akarsz velem, de ebben célt nem érsz. Velem nem lehet összeveszni senkinek. Én soha egy nővel se civódtam még s nem is fogok soha. El lehetünk egymás barátsága nélkül.” Én ezzel elfordultam tőle s leültem egy székre. De ő még csak ezután lobbant föl. Hívta Székelyt, hogy azonnal írja meg a fölmondó levelet s ők el fognak menni. Én egy szót se szóltam. Nem hoztam föl neki, hogy mikép nevezett engemet. Hallgattam. Többet Székelynéhez nem szóltam hét évig. Én haza mentem, egy fölmondó levelet írtam a választmányhoz: hogy a világért se akarnám, hogy én miattam elveszítsen a publikum oly színésznőt, ki annyi ideig kedvence volt s inkább én adok helyet. Mindkettőnk fölmondása fölolvastatott, de engemet nem bocsájtottak teljességgel. Neki, már nem tudom még mennyi időt kellett kitölteni, hogy szerződése alól föloldóztassék. Így ők azután kimentek Magyarországra, Nagyváradra játszani, az ott létező társasághoz.

Feledém előbb fölhozni, hogy Székelyék már sértve érezték magukat az által, hogy Székelytől elvették a rendezőséget és Murányinak adták által. Székely szenvedélyes nagy játékos volt. Ha valahol kártyatársaság gyűlt öszve, ő onnan nem hiányzott. Őt akkor nem érdekelte se színház, se a darab eléadása. Ő egészen a kártyáé volt s így gyakran történtek hibák az eléadáson.

Szegény Székelyről sokat adomáztak. Ha a kártyán elvesztette minden pénzét, haza küldött nőjéhez, hogy küldjön neki 200 forintot, mert vissza akarja nyerni, mit elveszített s így ő maga nem megy onnan egy lépést se. És ha Anikónak nem volt éppen annyija, visszaküldött: „és pediglen Anikó tedd a Schmuckodat zálogba” és a jó bohó Anikó, zálogba tette valami Schmuckját s küldte neki a pénzt és ha azt is elveszítette, egész desperátióval fölugrott a játszóasztal közepére s hajába dúlt s kiáltotta „és pediglen fölteszem erre s erre a felségemet”... De sokkal jobban szerették s tisztelték Székelynét, semmint igénybe vették volna ezen kétségbeesett kitöréseit. Én ugyan többet erről nem hallottam.

Hogy Székely többször volt ilyes zavarodott gondolatokban, az is bizonyítja, miszerint egyszer a próbáról hazafelé mentek nejével. Mellettök elrobogott egy négyfogatú equipage. Székely hátrafordul, megragadja neje karját s mondja: „És pediglen nézze az úr Anikó, milyen szép négy fekete szürke ló.”... Sok ilyes apróságok szóltak felőle, de csak azok előtt lehet érdekes, kik Székelyt ismerték. Csak ő neki állt ez igen jól.

Székelyék aztán, hogy hova mentek Nagyváradról? Nem hallottam róluk semmit.

IV.

Báró Bánffi Pálékról. - Az ősök képei. - Theázás ebéd után. - Egy föltünő arczkép és eredetije. - Gróf Bethlen Györgynénél. - A grófi angyalok. - Anikóról. - Gróf Desewffyné és báró Bethlen Miklós. - Ebéden báró Bethlen Farkasnénál. - A zongoratanitó. - Heinisch, a karmester. - A Szevillai borbély első előadása. - Katona Zsigmondéknál. - Gróf Wesselényi Farkaséknál. - A kis udvarló. - Megismerkedés Klein Rózsival. - Schodel úr maecenássága. - Rózsika további sorsáról. - Egy gordonkaművész hangversenye. - A füttyös Szilágyi. - Déryné és az első fütty a galleriáról. - Az udvarias gróf Wass. - Mi történik a kék dolmányos füttyössel? - A megfogott füttyös vallomása. - Utczai püffölés. - A füttyös fogadása.

Most már nagyszerü ismeretséget csináltam Kolozsvárott. Legelőbbszer is föl kell említenem báró Bánfi Pál ő nagyságokat. Kedves öreg pár a régi magyar korból. Szívjóságba vetekedtek egymással az öreg báró és báróné. Nem volt ott semmi fesz. Meghívtak ebédre. Egy órakor értem jött a batár. Midőn a kocsi megállt a kapu alatt, az öreg báró maga kijött előmbe: „Jöjjön kedvesem, mondá a báró. Én akarom a bárónénak azt az örömet szerezni, hogy magát én vezessem eleibe.” Az öreg úr modorából már kiláttam, hogy itt igazi magyar tónus uralkodik. Hát még mikor bementem! Az a kedves, nyájas, öreg arc, oly vidáman mosolygott felém s fölkelvén a kanapéról kezét nyujtotta felém. Lehetetlen volt e kedves kezeket meg nem csókolnom, melyek körülfonták nyakamat s oly barátságos szavak kiséretében vontak maguk mellé, mintha már rég ismertek volna. „Igy ni - mondá a báróné. Igy szeretem én. Közelről szeretem én azt látni, ki nekem öregnek, oly kedves estéli órákat szerez.” „És így csak én vagyok a nyertes - mondám - mert szerencsés lehetek a nagyságos bárónét tisztelhetni; a nagyságos báróné pedig veszíteni fog az - estéli csalódásokban.” „Az mind nem áll, kedves kis Déryné! Engedjen meg, mert így hívják magát az én kis unokáim. Majd megismeri őket kis Déryné. Holnapután ott leszünk ebéden gróf Bethlen Györgynénél. Az egyik leányom gróf Bethlen Györgynél van férjnél. Ő ugyan nem él a gróffal, de van négy kedves kis unokám, ezeket maga szeretni fogja.” És úgy is volt valóban. Azonban erről majd később. Kevés társalgás után a báróné mindig Magyarországról kivánt hallani, melyet igen szeretett. Az inas jelenté, hogy: asztalon az étel. A báróné előre ment, engem a báró vezetett. Midőn asztalhoz értünk a nagy ebédlőben, szinte meghökkentem, amint föltekintettem s a falon függő nagy ősi képek reám néztek meredt, mélázó szemeikkel, mintha kérdezték volna: „Mit keressz te itt pór gyermeke körünkben?” De nem mutattam semmi illetődést vagy kiváncsiságot, pedig de sok gyönyörü teremtés volt köztük, az ő különböző arczkifejezésökkel. Némely dacosan nézett, némely oly odaolvadó, egy se volt köztük kevély. Már inkább szerettem volna előbb körülmenni és sorba fejtegetni arczvonásaikat magamnak, mint enni, de ez a kedves báróné mindig, szünet nélkül csevegett, megfogta kezemet, a bárót elutasította. „Oh elég, elég a bárónak ennyi. Most már egészen az enyim ez a kis fülemile.” De szünet, szünet nélkül beszélt, mindenfélékről. Csak négyen ültünk asztalnál. Mondá a báró: „hogy csak azért nem hívott vendégeket, mert majd azok elfoglaltak volna s neki nem jutott volna belőlem.”... s mind ilyeneket, de mindig igen jó derült kedvben tartotta az asztalt. Az ebéd vége felé theát hoztak föl, min én igen csodálkoztam, természetes, hogy csak magamban... és a báróné nekem szüntelen töltögette, én váltig szabadkoztam: „de annak meg kell lenni, mint a halálnak, mondá a báróné. Én hét csészével iszom minden ebédkor és nagyon jól érzem magam. Annyit magának is meg kell inni, ha engem szeret.” „Ha szeretem-e?” Istenem! a mérget is megittam volna! De ebéd után úgy föl voltam fúva, mint a pók. Csak négyen ültünk asztalnál, de azért oly pompás volt az ebéd, mint ha tiz vendég lett volna. Fölkelvén az ebédtől, a báró karon fogott, körülvezetett, s a képeket magyarázta. „Láttam, mondá, ebéd alatt szemeit mind a képeken legeltette a mi kis vendégünk. Szereti a képeket?” kérdé a báró. „Szerfölött”, mondám. „Aztán ily jellemzetekben, a régi korból. Ezek a fejdíszítések nekem mintegy

tanulmányt nyújtanak." S ezen ők mindketten igen örültek. „És mind oly szép nagy fekete szemekkel, mondám s oly gyönyörű arcokkal! Hanem egyet láttam odabent, életnagyságban, ahhoz egy se hasonlít. Annak a szemei valami bájerővel bírnak. Míg ebédhez nem jöttünk, sokszor kellett a szemeire tapadnom." Egyik se szólt semmit. Csak a báró odament a bárónéhoz s megcsókolta kezét, „Jöjjön édes - mond a báróné - megmondom ki volt az?" Odaállít a kép elé. A kép életnagyságú alak, meggyszín, nehéz veres bársonyuszályos ruha rajta, de semmi kötény előtte; ugyanolyan füzőmellény, bő földuzzadt rövid csipkeujjakkal, fehér atlasz ellenzővel, de elől, aranyba foglalt gyémánttal kifűzve és a mellén, egy csupa drágakövekből összeállított virágcsokor (bouquette), a bársony köntös (mint az erdélyiek szokták nevezni), egész térdig gazdagon ezüsttel stickelve, valamint a mellény környezete is. A nyakon hasonlóan csak egy sor aranyba foglalt gyémánt, a fejen a földuppeozott haj, homlokzatán ismét egy aranyba foglalt gyémánt agraffe. De ez együtt véve, ha ránézett az ember, le nem vehette a szemét róla: az a gyönyörü arc, azzal a csepp piros cseresznye-szájjal... de minden többit félre téve, azon különös szem volt, mi végkép leigézett. Nemcsak nagysága és feketesége, de mintha egy nevezhetetlen vagy érinthetetlen levegőből szőtt fátyol vonta volna be, azt nem lehet leírni. Legalább én elégtelen vagyok. Mondom: ily igéző szemeket még soha sem láttam és mi csuda szép! „No lássa lelkem, ez voltam én. Igy voltam öltözve, midőn az udvarnál megjelentem a koronáción. Akkor ismerkedtem meg a báróval." „Akkor bizony angyalom, mond a báró, egy könyet törölvén le szemeiből s ismét a báróné kezeit csókolva. Akkor bizony angyalom! S akkor maga úgy bele cseppent a szívembe, hogy még most is ott ül benne." Ily öreg korig tartó érzelem kifejezése szinte a csudák közé tartozott előttem. Igy gondoltam én is magamat majd egykor... és már többé nem álmodhattam ily boldogságról. Elmúlt minden reményem egy boldog jövőre!...

Hogy az ifjúság kelleme s elevensége többé nem sugárzik vissza az öreg arcokon, az természetes. De a szem némelyeknél megtartja volt vágását vagy állását. A bárónénál, azon igéző valami a képen, most egy oly félig lehunyt szelíd mosolylyá alakúlt által, mi nem kevésbé vonzott magához. Mi csuda volt, ha rá nem ismertem az arcképről az öreg bárónéra?

Holnaputánra csakugyan meghívtak ebédre gróf Bethlen Györgynéhez. Az öreg báróné nem engedte, hogy értem küldjön a grófné batárt. Ő viszen el engemet magával s úgy lett. Én már fölöltözve, készen vártam a bárónét. Ő vitt el magával.

Ha a kedvességet, vídámságot, nyájasságot s szeretetet le lehetne festeni egyesűlve, úgy az itt e körben föltalálható volt. Legelőbbszer is kirepűlt féktelen örömzajjal, négy kis, szebbnél-szebb, csinosnál-csinosabb grófi angyal. Egyik része föl akart ugrálni nagymama ölébe a kocsiba, a többi része engemet fojtogatott, agyon ölelve, csókolva. „Maga a kis Déryné?" kérdék s nem tudtunk leszállni se én, se a nagymama a kocsiról. Még egy igen jó arcú hajadon kisasszony, ki nyomban utána jött a kis seregnek... de már akkor minden madara vagy angyala az egekbe repűlt... azaz a kocsiba röpködtek. „Jaj nagyságos báróné, tessék megengedni, ha mind láncra fűztem volna őket, még se lehetett volna megtartani, mind széjjel tépték volna. Kivált az a muszka ott: az a Netti comtesse, mert muszkához is adom én azt férjhez." Az öreg báróné kacagott szíve mélyéből. Se inas, se szobaleány, senki se tudta őket leszedni rólunk. „No gyere Anikó, szedd le őket innen - szólt a báróné a hajadonhoz. Én elviszem Dérynét ismét vissza és soha se hozom el többé." Ez használt. A nagyobbak, (hét éves volt a legnagyobb és négy éves a legkisebb) a legnagyobb Jeanette, eltaszította az inast: „Maga ne nyúljon a kis Dérynéhez; én emelem le." Igy lassanként kibonyolódtunk a tömött batárból, de a báróné nem engedte, hogy legkevésbbé is bevádolja vagy büntesse Anikó a kicsinyeket.

A grófné már az öreg bárónéval oda be társalgott, mire mi beérkeztünk. Amint megtörténtek az üdvözlések, a grófné (egy még fiatal szép, de szenvedő arccal) mosolyogva emelkedett föl a dívánról, de azért nem látszott szomorúnak, csakhogy nem oly derűlt mint környezete.

Jeanette comtesse, a legidősebb 7 éves, Eliz mintegy 6 éves, Biri 5 éves és a legkisebb Netti 4 éves, így volt bemutatva. Anikót az öreg báróné nevelte, mint saját gyermekét, két comtesseével egyformán, mert keresztleánya volt a bárónénak: egy tisztjének árván maradt gyermeke. Midőn a grófné férjhez ment, Anikó a grófnővel ment, mert igen fiatal volt a baronesse s azólta Anikó a grófi háznál volt, mint parancsoló. Ő értett mindent; ő rendelt mindent; ő fogadott el mindent; ő mondta elé a grófnénak, hogy ki legyen ma a vendég és ki ne legyen. Csak a mit Anikó tett, az volt jó s csak úgy volt jó, a mint ő kormányozta a házat. A gyermekek nevelése is eddigelé csak Anikó fölügyelése alatt történhetett meg, ki szüntelen vidám kedélyökbe tartotta meg őket, valamint az egész háznak is ő adta meg az élénkséget, az ő kifogyhatatlan élénk, vídám modorával, élceivel s jól találó ítélettehetségével. És valóban a fiatal grófnénak egy ily hűséges, önfeláldozó lényre volt szüksége, ki körétől szűntelen távol tartson minden kedvetlen befolyású ügyeket, melyek idegzetére nézve veszélyes hatásuak lettek volna, mert minden kedvetlenség szörnyü görcsöket idézett elé. Abban szenvedett a jó grófné. És a grófi gyermekeknek is gyenge kis szívökbe mindig az volt: hogy a mama mulasson is valahogy, meg ne boszankodjon. Csupán a 4 évet múlt kis Netti, (kit azért nevezett el Anikó muszkának, mert igen erős, kis tömzsi volt s mindenben ő akart a parancsoló s hatalmaskodó lenni) ő még Anikótól se félt.

És én ezen gyermekeket ily gyenge koruktól elkezdve, egész 18 és 20 éves korukig, felnőni és virúlni, mint megannyi különböző szép virágbimbókat fejledezni láttam és ezen grófi család szeretete, kegyelete, nemhogy valaha csökkent volna arányomban, sőt évről-évre mind erősbűlt, egész az utólsó percig, melyhez még a család minden tagjától, különös megkülönböztetés is járúlt, melyet én nagyban tudtam méltányolni s utóljára már egész otthonná vált nekem e grófi ház. Megérkezett még az ebédhez gróf Desewffyné, a báróné idősebbik leánya, egy valósággal bámulandó szépségű arc, tele kellemmel, nyájassággal; kinek ajkiról csupa méz folyt, mi általán fogva a kolozsvári dámák sajátja. S jött vele báró Bethlen Miklós, a két grófné testvére. Még akkor az ifjú báró igen fiatal volt.

Az ebéd igen vidáman folyt le, melyen elhatároztatott, hogy ezentúl a grófnő batárja fog engemet a színházba fölvinni, midőn játszom, hogy meg ne hűtsem magamat és hogy ezentúl gyakran, igen gyakran, napjában többször is, látogassam a grófnőt.

Ezután napirenden volt engemet minden nagy házakhoz ebédre meghívni.

Az öreg báró Bethlen Farkasné ő nagyságához is ebédre voltam híva. Itt megismerkedtem az öreg, igen becsületes német zongoramesterrel. Tulajdonképen Schlesinger volt az öreg Heinisch. Ő a háznál zongoratanító volt, míg a gyermekek otthon, s kicsinyek voltak. Most már nem volt kit tanítani, de az öreg báró nem eresztette el a háztól. Örökös kenyérbe ott marasztalta. Ebéd közben (természetes, hol zongorázó és egy énekesnő van jelen) muzsikáról társalognak. Itt is kérdezősködésök folytán egy kis panaszt emeltem, a fölött, hogy nincs állandó karmestere a társaságnak, ki szívvel-lélekkel tanítana. Mindjárt nagyobbszerű operákat lehetne eléadni és sűrűbben. De így lassan megy minden. A báró csak köhécselt egynéhányszor, de nem akart határozottan szólni. Végre mondja: „Hiszen ha éppen meg volnánk szorulva, az én Heinischkám is megteszi egyszer-másszor. Ugy-e öregem?" „Oh igen, ha méltóztatik parancsolni."

Midőn másnap próbára mentem, alig vártam, hogy a társaságnak fölhozzam s hogy jó volna elmenni a bárohoz és megkérni. Úgy is lett.

Alig lépett be Heinisch a társaság közé tanítani, mindjárt nagy sikere látszott lenni.[47] Fölkerűlt az opera hajnalcsillaga. Mily más menetele volt minden operai eléadásnak! Hozatták,

[47] Heinisch József az 1826-27-iki szini saisonban lett a társulat karmestere.

fordíttatták a legnagyobb operákat. Átlátta minden, hogy csakis így emelkedhetik nagyra. Elmentek az elsőbb tagok újra a báróhoz s kérték, hogy adja át nekünk Heinischt végkép, miután már ugyis nincs foglalkozása a bárónál, nem lévén gyermekek. Végre, de nehezen, mégis engedett a báró s egészen ide engedte Heinischt. Ki volt boldogabb, mint én?

Legelőbbszer a Szevillai borbélyt tanúltuk be.[48] Nagyot vittünk véghez: a Szevillai borbélyt 14 nap alatt betanultuk s oly precizióval s oly összevágólag adtuk, hogy minden gyönyörködött benne s csak most tűnt ki, mily tehetség honolt minden tagban. De szorgalmasak is voltunk! Kilenc órától tizenkettőig, aztán hazamentünk ebédre s már két órakor ismét egybe voltunk gyűlve, este ötig-hatig szüntelen tanultunk...

Ebédre voltam híva consiliarius Katona Zsigmondhoz is. Ő maga özvegy volt, de volt két kedves kisasszony a háznál: az egyik Katona Katica k. a. magas, királyi termettel, de arca is beillett volna a királyi termekbe. Csakugyan egy tengerészkapitány vette nőül, egy hatalmas, nagy családból. De már elfelejtettem a nevét, német, csúnya neve volt; s mindig mondtam, oh minek megyen Katica kisasszony olyan csúnya nevűhöz?

Gróf Wesselényi Farkas ő nagyságához is voltam ebédre híva s midőn a kocsi beállt a kapu alá, egy kis 10-14 éves növendék jött előmbe: karját nyújtotta, hogy bevezessen. Nem tudtam kicsoda. Amint beléptünk, mondja a grófnő: „Kedves Déryné, bocsásson meg! Én lelkemből szívesen látom, de én nem most akartam magát hívni s maga ma nem az én vendégem, hanem... s itt az ifjúcskát magához húzva, össze-vissza csókolta arcát, kezét, haját... hanem itt, ez az én szememfénye, ez unszol már engemet rég, hogy hívjam el magát ebédre. Szerelmes magába ez az én kis gyémántom." „Ugyan anyám! hogy beszélsz rólam úgy, mint gyermekről?" kérdé neheztelve a fiúcska. „Ennek a vendége maga." Én csak mosolyogva néztem e páratlanúl nagy anyai szeretetet. „Hát nem vagy te az én drágaságom? A kiért én meghalok?" s ismét elkezdte kezét, fejét össze-vissza csókolni. „Oh kedves anyám! csak ne ölj meg hát engemet a nagy szereteteddel." S valóban ez a bölcsőbe való buba udvarolt egész ebéd alatt nekem. De magam is bosszankodtam magamra már. Mindig apró gyerekek voltak szerelmesek belém, olyan kicsinynek néztek a gyermekek...

Történt, hogy templomszentelés volt Kolozsvárott a protestánsoknál. Engemet megkeresett Méhes professzor úr, hogy énekeljek a choruson. Nagyon szívesen. Midőn előtte való napon fölmentünk próbára, egy oly 15 éves, fiatal barna kis leány igen föltünt előttem szép hangjáért és meg úgy rémlett előttem, mintha láttam volna az utcán hol előttem, hol utánam menni s mindig engem nézni. S most is mindig engem nézett. Midőn bevégeztem áriámat, ő neki is szünete volt. Nem állhattam ellent kandiságomnak, hogy meg ne szólítsam: eszembe jutván, hogy hátha ezt meg lehetne szerezni a szinházhoz! Oda megyek hozzá s mondom: „Kedves szép kis leányka, miért néz mindig oly erősen reám? Ismer engem?" „Oh igen, ismerem a T. Asszonyt. Mindig elmegyünk a szinházba, ha énekesjáték van." „Hát kik a szülői?" „Engem Klein Rózsinak hívnak." „Hát hol tanult énekelni?" „Csak otthon, Schodel úr tanított mindig, már öt éves koromtól fogva." „Gyönyörü erős hangja van. Nem volna kedve színházhoz jönni?" „Oh én igen szeretnék, kivált a hol a T. Asszony ott van. Én igen szeretem. Mindig nézem az utcán, ha látom jönni." „No! én elmegyek magukhoz és elkérem magát." „Jaj! arról szó se lehet. Schodel úr nem engedi azt meg, hogy én itt színpadra lépjek. Ő engemet elviszen külországba a ott fogom magamat még kimívelni s úgy ott fogok színpadra lépni." „Kár - mondám. Hisz az nem lenne kárára, ha itthon, szülőföldén is gyakorolná magát." Ezzel befejeztük. De a templomi tisztelet végeztével csak hozzám sompolyog Klein Rózsi s mondja:

[48] Rossini Szevillai borbélyját 1827 febr. 3-án adták először Kolozsvárott. Ez a Szevillai borbély első magyar előadása.

„Én is elmegyek, ha megengedi, hogy tudjam, hol tetszik lakni." „Szívesen veszem - mondám - jöjjön."

Ő tőle tudtam meg aztán kérdezősködésem után, hogy Kleinné bábaasszony őt már csecsemő korában fölfogadta mint saját gyermekét. Schodel ott a házban lakván, észrevette a gyermeken, hogy hangja lesz, és a bábaasszonynyal oly egyezségre lépett: hogy ő öt éves korától fogva tanítani fogja minden fizetés nélkül, míg fölnevelkedik 15 vagy 16 éves koráig, és akkor Kleinné hozzáadja nőül. S így történt csakugyan. S így lett Klein Rózsi - Schodelné. Midőn elvette nőül Klein Rózsit, később elvitte külhonba. Ott nem csinált semmi furorét, mert Schodel nem volt nagy muzsikai tehetség, sőt igen gyenge zongorázó volt, de Rózsika szép barna leányka volt az ő mélyen fekvő sötét szemeivel s egy Forti nevü zongoraművész, ki akkoriban hírben állott mint jeles zongorász, beleszeretett Rózsikába s elszöktette Schodeltől s ez vitte oly tökéletességre őt az énekben. Több évig élt Fortival; de Schodel magába nem boldogulván, utánuk iramodott s visszakövetelvén nejét, ismét együtt éltek. De mindig szegény Schodelné tartotta férjét, mert Shodelt sehol se fogadták el. Valamint bebizonyult Pesten is, midőn oda érkeztek, Schodel nem volt alkalmazva a Nemzeti Szinháznál.

Miként mondám, minden magas körökbe meg voltam már híva ebédekre. De ki tudná azt mind elésorolni, hogy hová? S végre már unalomra is válik. De egy körülményt mégis föl kell említenem, mely komisch-eset majd tragisch-eseménynyé vált. Egy nagy művész érkezett Kolozsvárra, gordonkával concertet adandó. Nevét már elfelejtettem. Elmegyen a gubernátorné ő excellentiájához, hatalmas pártfogásért esedezvén, melyet ő Exc.-ja meg is igért. „De - mond a művész - én nem szeretném a színházban megtartani az eléadást, mert igen sok költségbe kerül: színház, világítás, nagy orchestrum, a művésznek fáradtságáért mi sem marad, hanem valami teremben." „Jól van - mond a gubernátorné. Itt van gróf Rhédeyné földíszített nagy terme. Az készen áll. Menjen oda, kérje meg a grófnét, ő oda engedi. Hát kik fognak még működni?" „Bizony nagy bajban vagyok. Ismeretlen vagyok. Már beszéltem ugyan itt némely műkedvelőkkel zongorán, furulyán... csak valakit tudnék, ki énekelne?!" „Ne búsuljon, megvan az is. Menjen az első énekesnőhöz, Dérynéhez, kérje meg őt az én nevemben. Megteszi." Eljön hozzám a gordonkás s mondja: „Ő Excellentiája nevében fölkér, vennék részt szombaton az eléadásban." „Nagyon szívesen, de böjti napok vannak, játszani nem szabad s nálunk is concert lesz a színházban." De nagyon rimánkodott. Fölküldök a rendezőséghez: kérem, oldozzanak föl, tegyenek valami egyéb numerust, ő excellentiája parancsolt velem. Megkaptam az engedélyt.

Szombaton délután értem jött gróf Rhédeyné batárja. Én már négy órára föl voltam öltözve. Vörös echt bársony ruha, mellemnél egyetlen fehér rózsa, hajamban a fürtök között egy sor nagyszemű fehér gyöngy, valamint a nyakamon is. A terem tele, tömve volt, természetes, mind csak a magas körökből, mert drága volt a belépti dij, hogy ne mehessen minden csőcselék nép oda.

Nagy tetszésre végbe ment a concert. Amíg az equipageok eléálltak, ott ültünk a teremben mindnyájan. „No most gyerünk mind seregestől ahogy vagyunk a színházba - mond a grófnő - ha Déryné megígéri, hogy a színpadon fog ő nekünk valami szép opera-áriát énekelni." „Mondom a legszívesebben, de soká fog tartani, míg hazamegyek s átöltözködöm." „Mire volna az - mondák mind? Azon módon, ahogy van, fölviszi a batár; ahogy kilép belőle, azonnal a színpadra lép." „De nagy rendetlenség támadna, mert a musikálé nincs fölrakva s az háborítaná a publikumot s azt nem szabad tenni. De irok egy kis cédulát." Megírtam a színházhoz, hogy ez s ez operákból rakják föl a kottákat, mert a concertből mind jönnek a dámák s urak; a páholyokat nyittassák ki. Úgy lett. Szilágyi Pál ki volt téve a cédulán, hogy fütyülni fog, mert fölségesen tudott fütyülni s gyakran föllépett. De nagy hideg volt s Szilágyinak az ajka megcserepesedett s nem tudott fütyűlni. Kihirdették a színpadról, hogy

Szilágyi nem fütyűlhet, mert elrekedt, de helyette Déryné fog énekelni közkívánatra. A publikum a hirdetést nagy örömzajjal s tapsokkal fogadta.

Kilépek, eléneklem a nagy áriámat s midőn bevégeztem nagy tapsok között, egy borzasztó harsány süvöltéssel hangzik le a galleriáról egy nagy fütty! Én elsikoltottam magamat s rohantam ki a színpadról. Odakint az álfalak között közel voltam az ájuláshoz. De a borzasztó lárma, ami ezen füttyöt követte, azt leírni lehetetlen. Az egész publikum, mint egy test kiabált, szaladgált föl a galleriára: hol van? ki volt az? repeszszétek szét a száját! vessétek le a gallériáról! meg van! itt van! üssétek agyon!... Ez mind így ment, de borzasztó zendűlés! A férfiak a színpadra fölugráltak: „Hol van Déryné?" kiálták; de én sírva ott dulakodtam a férfiakkal, kik erővel a színpadra akartak kivinni. Én nem akartam. „Nem, nem, mondám. Soha többé színpadra nem lépek. Igy meggyalázva soha se voltam. Lelépek a színpadról, sohase játszom többé." „Nem! Agyonütjük a gazembert."... De már akkor két erős kar föl-ragadott és kivitt ölben a színpadra. Már akkor úgy össze voltam zilálva! A hajfürtök szét-bomolva, a gyöngyök leszakadozva... Amint letett gróf Wass, mert ő volt, aki kivitt, a publikum ismét nagy zajba s Éljen Déryné! kiáltásokba tört ki... mígnem aztán fölültettek kocsiba s hazakísértek többen.

Ott állt a vacsora. Én nem vacsoráltam, csak sírtam. Ott vígasztaltak eléggé s elégtételt ígértek, hahogy megkapják. „Hiszen - mondák - eléggé bebizonyította a publikum, mennyire szeret és tisztel. Nyugodt lehetek, mert azt nem a publikum akarata tette s ámbár a gazember megugrott a nagy néptömeg között, de megkapják bizonyosan, mert nem idevaló ember. Idegen - mondják. - Kék dolmányos."... Egyszerre csak nagy zaj s lárma hallatszik be az ablakon a szobába s behurcolnak hozzám (több férfi, nagy lárma között) egy egyént kék dolmányban. De az arca mind össze volt dagadva. „Itt van T. Asszony! Most mit parancsol? Mi elégtételt kiván? Széttépjük-e? Mit csináljunk vele?" Látszott, hogy ütésektől dagadt meg a pofája még jobban, mert ez egy nagy, puffadt képű fiatalember volt, izmos testalkattal s oly keservesen nézett reám, nagy meredt birkaszemeivel, mely mondani látszott: hisz eléggé megpüföltek már, kegyelem! S megszántam. „Mondom: kérem, ne bántsák a nyomorultat, hiszen csupa vérbe van a szeme!" De az egyik ifjú már akkor letaszította, vagyis lenyomta elébem térdre. „Hát miért fütyült ki engem? kérdém. Lássa, most engem a kenyeremtől fosztott meg, mert én már többé nem játszhatom miután maga így meggyalázott." „Hiszen nem magát fütyültem én ki! Hanem az volt a cédulán, hogy egy fütyülni fog... és nem fütyült senki. Gondoltam, hiszen én is tudok fütyülni, hát majd fütyülök én s így aztán a két ujjam a számba tettem s úgy fütyültem." „No te barom - mondok neki - valld meg: nem bérelt-e föl valaki?" „Nem engem! Hiszen csak akkor jöttem be Tordáról." „Tordáról? Hát soha se voltál színházban?" „Nem én! Még Kolozsvárott se." „No csak eredj hát ismét vissza Tordára, aztán mond, hogy itt jártál." „De nem is tudom, mikor jövök én ismét Kolozsvárra." S azzal kilökdösték a szegény ördögöt.

Én aztán megnyugodtam, miután láttam, hogy kitől származott a fütty!

Reákövetkező vasárnapon ebédre voltam híva Kenderesy consiliáriusékhoz, Szentpéteryvel együtt, mert Szentpéteryt is igen megkedvelte a publikum. Egy óra tájban értem jött a kocsi. Szentpétery nálam volt már, hogy kisérőm lesz. Midőn a nagy piac-térre értünk, nagy zaj, lárma ütötte meg fülemet. Kitekintek. „Jaj! mondom, ott veszekedés van. Kit püfölnek ott pálcákkal? mert a tömegtől nem lehetett látni, kit csépelnek ott. Álljon meg a kocsi, mondám. Menjen Szentpétery, csillapítsa azon dühösöket." Amint közeledik, látja a kék dolmányt, de már mind összetépve a zsinórja. Ott jajgatja szegény: „Hiszen már voltam ott az estve, megengedett." „Nem, nem igaz. Jönni fogsz." „Ne bántsák a nyomorultat." De látták, hogy ott ülök a kocsiban, oda hurcolták. „Oh ne bántsák, mondom, hiszen nincs is rajta emberi kép. Hát ugyan maga is mit sétikál itt? Miért nem ment haza azólta Tordára?" „Hiszen előbb jól

akartam lakni. A vendéglőbe akartam menni, úgy fogtak el ezen urak. Hijában mondtam, hogy én már ott voltam az estve.”

Eleresztették aztán, hogy csak menjen, hordja el magát Kolozsvárról; mert ha még egy tömeg megkapja, élve el nem szabadni. „Deiszen nem tudom én, mikor lát engem Kolozsvár! De fütyülni még életemben se fogok többé!”

Ebéd fölött aztán igen jól mulattunk, hogy azon ifjak miféle különbnél-különb címeket találtak föl a számára... minden püffhöz egy-egy címet ragasztván!

V.

Báró Jósika Jánosné és a Népkert. - Gróf Bethlen Domokos - Estély a gubernátornénál. - Gróf Bethlen D. kritikája. - A Figaro-ária. - Duette Klein Rózsival. - Jutalomjáték, ajándékok és versek. - Egy kis kellemetlenség. - A bizalmaskodó intendáns. - Mi történt a vacsoránál? - Egy uj női ismerős. - Az intendáns látogatása az uj lakáson. - Déryné énekszerepei. - Murányiné lesujtó hírt közöl. - A hir hatása. - Gróf Wass Imre előzékenységei. - Az intendáns Keménynét szerződteti. - Másodrendü szerep és az intendáns levele. - Déryné válasza. - A fölmondás a Választmány előtt. - Az intendáns leköszönése. - Gróf Wass lesz utóda. - Még egy vers. - Uti-terv Kassára és búcsu Kolozsvártól.

Báró Jósika Jánosné, a gubernátorné ő Exc.-ja lelkes egy nő volt, ki minden szépért, magasért hévvel lángolt; minden művészetet pártolt s egyszersmind a publikum időtöltéséről is gondoskodott, nem kevésbbé arról is, hogy mikép hozza közelebb egymáshoz, az eddig nagy távolságban elkülönözött nagyokat a kicsinyekkel. Igy nagy tónus-adó volt. Ő ezen ügyben áldozatokat is hozott.

Volt Kolozsvárott, a Külső-monostor-utcában egy nagy, elhanyagolt, parlagon hagyott telek. Ő ezt megvette és planizálta. Átalakította nyilt kertté, hogy a kolozsvári publikumnak legyen egy mulatóhelye, hova ünnep és vasárnapokon kisétálgasson szabad levegőt szívni, miután egész heteken át a szobákba vannak szorítkozva, nem lévén sehol egy sétatere, hová szórakozni kimehessen. Ezen kert oly ügyesen van elrendezve; minden kényelemmel ellátva: itt nyugvó-padok, amott a csalitok között, a gyalogsétálóknak ösvények, amott ismét a kocsikázók számára széles utak, nemkülönben a lovaglók számára. Egy nagy épület is van odaépítve, hova három széles lépcsőzet vezet föl a csinosan épített épületbe, melynek nagy ablakain barátságosan világít be a nap. De már arra nem emlékszem, hogy mi célja ez épületnek. Éppen a bejáró nagy kapuval szemben, melyen a sok kocsizók száma robog be naponta is, hogy megkerülvén a kert helyét, kényelmesen kihajthasson a kert tulsó kapuján, egy hidacskán keresztül, mely a Maros egy ágacskája fölé van építve és kiviszen akár a folyó szélén elnyúlt töltésen, akár a szép zöld rétre. És itt, ezen vidámság gyűlhelyén, még arról is gondoskodott ennek létrehozója, hogy kényelmes nyári színpadot (Arénát) lehessen föl-állítani. És valóban játszottunk is ott s ezen mulatóhelynek a neve: A népkert.

Ezen kitérést csak azért engedtem meg magamnak, hogy mintegy bizonyságul szolgáljon arra, hogy a gubernátorné ő Excellenciája nem volt egy cseppet se kevély, sőt igen lelkes és minden szépet-jót előmozdító volt, a hol tehette. Ő nem szorult az én csekély magasztalásomra, de én nagynak találtam s ösztönzött valami, hogy ezt megírjam. Ő engemet kitünőleg nagyon szeretett...

Egyszer nagy hírrel beszélik Kolozsvárott, hogy gróf Bethlen Domokos külhoni utazásából, Angliából, megérkezett. Mondom: „Hát mi csudálkozásra méltó van abba, hogy egy fiatal gróf hazajött külhonból, honába?" „Jaj! ez különös eset, mondják. A gróf még igen fiatal volt, midőn kiutazott és nem igen bőven volt neki, azonban igen művelt és eszes. Most meghalt az öreg grófné és ő egyes-egyedül örökölt és beleült a roppant vagyonba." Azt már ismét elfelejtettem, hogy az öreg grófné, ki meghalt, édes anyja volt-e a grófnak, vagy nagyanyja, vagy rokona? Mert én az aféle dolgokkal, melyek közelebb nem érdekeltek, nem sokat bíbelődtem. Elég az, hogy miként beszélték, a roppant nagy épület berendezve, a legpompásabban bebútorozva, mert a grófnő nagy házat vitt. Még egy széket se kellett a maga helyéről kimozdítani, úgy volt minden rendezve. És a sok ezüst serviceek! E roppant épület, mely a Király-utca szegletén kezdődött, végig nyúlt egy sikátoron, mely egész a Színház-utcáig ért s ezt tele tömve találta minden gazdagsággal s ezt, midőn megérkezett, mind készen örökölte s mindjárt azon módon beleülhetett.

Egy délelőtt megyek föl a próbára s látom, hogy a színház előtt az ajtóban, a lépcsőzeten, mind künn állnak a színészek s közöttük egy egyén, kit körülfogtak s ez nekik mindenféle kéz- és testmozdulatokkal kísérve, előbeszél valamit. Magamban, a mint meglátom jobban, gondolám, no nézze az ember azt a bolondot! Felöltözik scót ruhába, scót palásttal, kijön az utcára actiózni a többinek! Ugyan melyik bolond az? Hogy összeszidom!... S a mint odaérek, látom, hogy egy idegen, gyönyörű szép fiatalember s mindjárt bemutatják: „gróf Bethlen Domonkos ő nagysága, most érkezett Angliából - Déryné." „Ah! az énekesnő? Hallottam felőle. Üdvözlöm! Majd fogunk énekelni együtt. Megmutatom, hogyan énekelnek az olaszok." „Szerencsémnek fogom tartani."... S kezdett is ott egypár szörnyű gyors mozdulattal egypár tactust eléadni igen ügyesen, de becsengettek a próbára, mert 9 óra elmúlt. Bocsánatot kérek!... de harmadszor is azt gondoltam magamban (csakhogy egy kissé hangosan gondoltam): ez sült bolond! Nem az eléadásáért. Az eránt teljes tisztelettel voltam, de hogy miért anglizálja magát honában! Be akarta hozni divatba, de senki se követte, e vereses sárga, nagykockájú, schleppes palástot, tüniquel s a térdig érő kamaslit. Ő is letette végtére.

Néhány nap múlva meghívójegyet kaptam a gubernátornétól, negyednap múlva tartandó estélyre. A mily nagy volt örömem e megtiszteltetésen, oly nagy volt ijedtségem, mert mindjárt eszembe jött, ez neked bele kerül 100 forintodba, szegény Déryné. Egy estély nem concert. Oda nem léphetsz úgy be egy hosszú estvét eltölteni. Fehér uj selyemruha kell, uj keztyű, uj fejdísz. Ezek nélkül el lehettél - de meg kell lenni. Ha voltam is ruhabőviben, de a mi már használódott, nem odavaló volt. Kölcsön vettem száz forintot s még többe is került. Fehér selyemruhára valót vettem, báliasan, csinosan elkészíttettem, fejemre egy kis fekete bársony fejdíszt tettem, mely csupa kockákba volt tűzve s melynek minden kockája fehér gyöngyszemmel volt öszve tartva, egy kis fehér rózsagyöngyből tűzve. Ez volt az egész egyszerű öltözet. A mint belépek, látom, hogy nem nagyszerű estély, csak kis, barátságos összejövetel s kit látok, gróf Bethlen Domonkost. Akkor is ott gesztikulált egypár dáma előtt. Ő excellentiája magához szólított s bemutatott: „A mi kedves Dérynénk - gróf Bethlen Domokos." „Már volt szerencsém, volt szerencsém, mond a gróf szelesen hajlongva"... de most nem az ábrándos costumejében, hanem mégis sok angolos volt benne. Sokat beszélt utazása eseményeiről, tapasztalatairól, látványairól; muzsikáról, éneklésről s végre mondá: „Nem remélte, hogy honában operára találjon." „Ezt a mi Dérynénknek köszönhetjük", mondák ott neki többen. Végre csengettek s asztalhoz mentünk. Ki, a miből tetszett, abból vett; állva, ülve, ide s tova. Én csupán theát fogadtam el, mert tudtam, hogy énekelni kell s majd nem lesz tiszta hangom, ha abból a mindenségekből szedegetek, mely állt mindennemü befőtt gyümölcsökből, sulcokból, süteményekből. Ennek végeztével ismét bementünk a társalgó terembe. Idő vártatva fölszólal a gubernátorné: „Édes Déryné! nem lenne oly szíves nekünk egy kicsit énekelni?" „Excellentiád csak parancsolni méltóztatik velem. Hát mit, mit?" „Jó lesz a Szevillai borbélyból a Rozina áriáját." Leült a zongoramester, kiválogatta a többi kották közűl s énekeltem. A gróf egy percig sem ült nyugodtan; mindig mondogatta ugyan brava! brava! de azért mindig feszengett a székén s jól láttam, hogy nem egészen tetszem neki, de azért én minden zavarodás nélkül csak folytattam, mert mellettem a zongoramester, (egy német) egész elragadtatással kisért a zongorán s mindig mondotta: süperb! Alig várta gróf Domonkos, hogy bevégezzem, hogy fölugorhasson s lélegzetet vehessen magának, melylyel mindjárt elő is tört. „Gyönyörű hang! De kár, Istenem, mi kár! Mi egészen máskép énekelnek az olaszok. Kár itt elhanyagolni a hangját, csak egy pár napra ki kellene utazni Olaszországba s ott magának megszerezni azt a bizonyos...! Azok élénkek. Mind csupa tűz. Minden ér mozog benne." „Mondom: oh gróf úr, az olaszok született énekesek. Ott a klima is hozza már magával, hogy szebb hanggal énekeljenek. A meleg éghajlat lágyan tartja a gégét s aztán, mondom mosolyogva, azok mindig narancscsal élnek, míg mi néha egy-egy savanyúalmába harapunk." Erre kacagtak a dámák s mondák: „Igaza van Déryné, igaza van!" Ő megértett engem. „De mi szeretjük a maga hangját, mert az

szívhez szól." „Ah pardon! mondja Domonkos gróf, én a hangot csudálom, nem reméltem ezt föltalálni itt, azért mondom: kár érte, hogy itt elvész; ott brillirozni tudna vele." „Most maga fog nekünk énekelni gróf Domonkos." „Minden bizonnyal és éppen mindjárt kedvenc operámból, én is a Szevillai borbélyból: Figárót." És énekelte a Figáró áriáját. Én még most is nem tudom, vagy tán csak nem merem itéletemet róla kimondani: de bizony nem tetszett. Igazán! nem volt benne egy porcika, mely nem mozgott volna. Tán, ha lehúzták volna a cipőjét, látni lehetett volna, hogy minden kis lábaujja mozog és vele énekel. Én ugyan máskép nem tudom leírni azon szörnyű élénkséget, azt az ugrálást, mikor mondja Figaró itt, Figaró ott! Azt a taglejtést, nem, leírni nem lehet, azt látni kell. De mulattató szörnyen, annyi igaz. Halálra kacagott minden rajta, én is, de azért mégis jobban szeretem én Szerdahelyi Figaróját - gondoltam magamban.

Én soha olasz operát nem láttam, sem olasz énekeseket nem hallottam, azért nem tudok véleményt mondani felőle. De nem csak énekelte ezen szerepet, mondta is. Azok nem sokat énekelnek az ilyen szerepekben, csak többnyire tactusban sebesen elbeszélik mint recitativát. „Végűl mondám: én az ily modorban való éneklést soha se tudnám magamnak elsajátítani, mert nem egyeznék az meg az én természetemmel, ha húsz évig is laknám Olaszhonban. Én csak természetem után indulok s érzésem után fejezem ki magamat." Még énekeltünk, egyszerre eszibe jut a gubernátornénak, hogy szeretne hallani duettet, terzettet, ha volna egy énekesnő. Kit? Kit? Senki se volt. Ő nem hozta elé, hogy valamely színésznőt, s én a világért se tettem volna, hogy ajánljam. Hosszas tünődés után eszembe jut Klein Rózsi. „Mondom: én itt ismerek egy növendék-leánykát" s megnevezem. „Igaz! mondja. Hallottam felőle. Szép reménynyel biztat. Hogy lehetne megkapni?" Elécsengette az udvarmestert: tegyen rendelést, hogy ereszsze el az anyja egy kevés időre, egy-két dalt elénekelni. Idő mulva itt volt Klein Rózsi. De alig találtunk valami operai duettet, a mit együtt énekelhettünk volna, mert ő mind mást tudott s mindent németül, mert Schodel úgy tanította. Végtére mégis valami csekélységet találtunk, a mit elénekeltünk együtt. De akkor még ő egy kis együgyü leányka volt, ki nem volt még semmi magasabb körben. S így történt, hogy midőn később Schodelné külhonból Pesten keresztül, miként mondá: Kolozsvárra akart utazni, Pesten fölszólították vendégszereplésre, és Romeoba vendégül föllépendő volt (hol meg is maradt), már mi mint régi ismerősök találkoztunk egymással, melynek mindketten igen örvendettünk és végig jó harmóniában léteztünk.

Társaságunk most már oly erős lábon állott, akár operai, akár drámai tekintetben, hogy bárhol is megállhatott bátran a hazában, mert mindig szaporodott jeles tagokkal. Csakhogy nem tudom följegyezni: kik és mikor jöttek? Egészen megtelepedtünk Kolozsvárott.

Jutalomjátékomat adtam. Egyet már vendégszereplésemkor adtam, melyben gróf Bethlen Györgyné ő nagyságától egy igen érdekes és nagyszerü brocket kaptam, mely annál nagyobb becsü volt, hogy a családi kincstárból való volt. Ez egy antique, jó nagy, emailleirozott arany pelikán volt az ő kilenc aprójával. Igaz mestermű, melyhez hasonlót nem igen lehetne találni. A sok körülfüggő rubint vércseppekkel, melyek az aprók által az anya széttépett kebléből lecseppennek s mind a kilenc aprónak szemeiben, valamint az anyáéban, apró gyémántkő ragyogott. Ez pompás ékszer volt. Gróf N. Emma comtessetől egy arany gyürüt kaptam emlékül, a mely egyetlen à jour-foglalatú jó nagy brillántkő volt. És repültek a koszorúk és a versek ezrei be a színházba, melyből nekem mindjárt föl is hoztak az öltözőbe.

Én azután is igen gyakran kaptam verseket, s mindenikből tettem el hálaemlékül e közszeretetért. Most már csak arra nem emlékszem, hogy melyik volt a sok közül a legelső. De hiszen ez mindegy, akármelyiket teszem elsőnek, vagy másodiknak, csakhogy valóban megtiszteltek vele s itt fekszenek előttem nyomtatásban, melyeket a maga helyén mind be fogok iktatni, mert némelyikben rajta van az évszám is.

DÉRYNÉNEK.

Lény! te Istenek köréből
A serafok szép egéből
Szállál le hozzánk.
A gondteli honfit bájlod
Díts-erőre varázsolod
Áld ezért hazánk.

Lesújt a földnek méjjébe
S fölröpít az ég kékjébe
Isteni dalod.
A szép tavasz lágy szelénél
Szirt-folyamnak csörgésénél
Édesb hangzatod.

Remekje a szinészetnek
Te a bájló művészetnek
Égi forrása
Érzésteli szép lelkednek
Szívgyulasztó énekednek
Ezüst hangzása.

Díjja minden lépteidnek
Köz szerelme nézőidnek
Ringasd isten-álmainkat
S teljesitsd hő vágyainkat.
Óh ne térj haza!!!
Koszorúkat fűzz
Homlokodra tűz
Itt e kis haza.[49]

Örömben éltem én itt e kis hazában! De tarthat-e az öröm örökké? Hiszen szívem egy mély rejtekében úgyis bent honolt egy bánat-virág, de a remény harmatával öntöztem le, hogy ne fájjon szüntelen, csak mikor egyedül voltam. És a publikum szeretete volt a balzsam, mely fájó szívemet gyógyítgatta. De kellett jönni még többnek is, mely háborítsa békés éltemet.

Szállást változtattam, mert igen messze laktam a színháztól, de más oka is volt elköltözésemnek: nem akartam egyedűl lakni, egy egészen szeparált részben, mert az én intendánsom igen bizalmaskodó kezdett lenni s ez nekem nagy alkalmatlanságomra volt. Igen közel laktak hozzám s minduntalan jött s küldözött mindenféle delicatesseket:[50] pulyka mellét aspikkal sultzirozva s minden egyébfélét, melyet egy inyenc csak kitalálhat, hozzá tévén, „hogy ezt csak az ő szakácsa tudja úgy készíteni." Végre ott maradozott, midőn már a vacsora ideje itt volt is. Én eléggé kimutattam unalmamat: nem vacsoráltam, míg ott volt. Néha tíz óra is elmúlt, mindig tudott új-új történeteket előhozni. Végre kigondoltam egy kis ravaszságot. Szentpéteryt és Váradit meghívtam vacsorára s azt mondottam nekik: „Ha Horváth Dániel úr ott lesz, ne menjenek el egy lépést se, míg csak ő ott lesz és ha el nem megy 12 óráig is. Ne tágítsanak, társalogjanak vele, majd tudom én aztán, mit kell csinálnom." Csakugyan eljött az én estvéli látogatóm. Főfájásról panaszkodtam. Jött a két vendégem is. Hiszen azt meg kell

[49] Az eredeti nyomtatvány megvan a Nemzeti Muzeumban. A nyomtatvány alján lévő Sz. P. K. a szerző neve kezdőbetűje.

[50] A Naplóban tévedésből „deliciőzöket" áll.

vallani róla, hogy ügyes társalgó és eszes ember volt különben, csak nálam ne akart volna avanceirozni. Éppen elhozta magával az Ősanya című szomorú játékdarabot,[51] melyet ő fordított igen szépen jambusokban és azt éppen elő akarta adatni. Előadta belőle a fő jeleneseket Jaromir szerepéből, mely csakugyan pompás. Ő elszavalta az egészet. Mondhatom, jó színész lett volna belőle. Eljött a vacsora ideje. Én minden geneirozás nélkül terítettem, de már megrendeltem a leánynak, hogy csak háromra tegyen terítéket. Azt gondoltam majd elmegy, ha látja. Meg se mozdúlt. A mint leültünk vacsorához, ő is asztalhoz húzta székét s folytatta a társalgást. Hol a könyvet vette ismét elő és szavalt. Én keveset ettem, egykedvűnek mutatkoztam, fejfájásról panaszkodtam. Végre már tíz felé járt az óra; de én már akkor rég hátra hajtottam fejemet s „aludtam". Azt gondoltam észreveszi s eltávozik apprehendálva. Nem. Ült, mintha oda cövekelték volna, de a más kettő se mozdult. Egyik a másikat ki akarta nézni. Végre a találékony Váradi megunta a tréfát, fölugrik az asztaltól nagy székzörejjel. „Nini! hiszen a mi háziasszonyunk elaludt! Már ideje is volna hazamenni." Én csakhamar „fölébresztettem" magamat s igen bosszús kifejezéssel mondám: „Istenem! hát mégis itt vannak? Hiszen tán már tizenkettő is az óra? Ugyan Szentpétery, miért nem költöttek föl, ha látták, hogy álmos vagyok s mentek volna el." Mentegetődztek úgy a hogy s vették kalapjukat is, nem különben Horváth úr is, ki okul adá, hogy igen belemerűltek az Ősanya szép fordításába... de látszott rajta egy kis neheztelés...

Én már néhány nap múlva el is költöztem. Horváth úr nem jött. Én már magamban Victoriát kiáltottam, gondolván, hogy ez óvszer használt.

Egy nemes keblű, jószívű hajadonnal ismerkedtem meg nemsokára Kolozsvárra érkezésemkor. Nem volt már éppen nyíló virág-idejében, de még elég fiatal, vidám kedélyű és eszes leány, kivel kellemesen lehetett társalogni. Én mindjárt nagy hajlamot érzettem eránta. Mindenben bizalommal voltam hozzá, te és te barátnék lettünk. Ő szegény árva volt, jó családból s egy gazdag rokona házában lakott, ki neki kényelmes lakást adott egy szép épületű kőházban a Király-utcában, mely házban több csinos szoba volt kiadandó. Juliára volt bizva, így hívták barátnémat, ő reá volt bízva a szobák kiadása. Szóval ő volt a ház gondnoknéja. Ő adta tudtomra, hogy most kiment belőle a lakó és vegyem ki a lakást: két szobát, mely éppen nekem kényelmes lesz, mert az én s az ő szobája közös ajtó által van öszveköttetésben s az akár mindig nyitva állhat akaratom szerént, azonban a más oldalról is nyílik ajtó mindkét szobából a kapu alá. Ki is vettem s odaköltöztem. Én Juliának mindent fölfedeztem s elbeszéltem, hogy én hozzám ugyan eljönnek látogatni urak, ifjak, de egy se adott okot panaszra tolakodásával. Én minddel jó ismeretségben voltam, valamint nőkkel is s mind tisztelettel s illendően társalogtak. De ha ez az egy, t. i. Horváth úr még el találna jönni, az ajtó nem lévén kulcscsal zárva, csak behúzva, ha meghallja, hogy harc és háború van, jöjjön be munkájával s üljön le. Az estély óta nem volt nálam látogatni. Egyszer egy délután bekopog a harcfi s tréfás fenyegetődzéssel mondja: „Megszökött előlem szép asszony! Még csak nem is említette hogy el fog költözni?" „Ez oly érdektelen csekélység, mely nem volt méltó arra, hogy elé hozzam - mondám. Egyéberánt nem a nagyságos úr elől szöktem el, mint a hosszú út elől, melyet megúntam a színházig úszni!" „Édes Rosalie! látja az én szívem magát idáig is követte. De maga szívtelen!" „Nagyságos úr! hiszen már mondám többször is, hogy én szívemet Magyarországban hagytam s cserében egy más szív ül itt s ezen kis helyen nem férhet be több szív." „És mégis a minapi estélynél vettem észre, hogy nem minden eránt oly érzéketlen, sőt érdekli egy más szív." „Azt nem vettem észre magamon. De ha mindjárt úgy volna is, hiszen én szabad vagyok, én nem vagyok senkihez se kötve." „No azért ne heveskedjen. Én mondok valamit magának, de ne sértődjön meg általa. Már látom, hogy

[51] Grillpartzer Ahnfraujának ezen fordítása P. Horváth D. cs. k. fő-strázsamestertől, Pesten 1824-ben jelent meg, B. Jósika Jánosnak ajánlva.

maga édes Rosalie hajthatatlan. Én nem is terhelem többé, hogy hajlandóságomat viszonozza, de azért én megmaradok, mint a maga öreg imádója. Egy kérésemet mégis csak teljesíteni fogja." Azzal kiveszi tárcáját s az asztalra olvas, akkor pénzben 1000 forintot. Én csak néztem hidegen, mert álmodni se tudtam volna, hogy mi sül ki ebből. „Hogy megmutassam mennyire szeretem magát, nem kívánok egyebet, csak egy csókot és ezt tegye el gombostőre." Én fölugrottam, mint egy tigris, kiveresedve a méregtől és kemény erős hangon kiáltottam: „Nekem ezt?" s lesujtottam az asztalról a földre mind. Julia belépett nagy hidegen kötésével, de én folytattam: „Hát úgy ismertettem én meg magamat, ki áruba bocsátja csókjait? Megcsókolok ezeret ingyen, barátságból, ha kell, de nincs annyi vagyona valakinek, hogy kialkudva érinthesse ajkaimat! Kikérem magamnak, nagyságos úr!"... Ezalatt mindig mentegetődzött: „De Rosalie! Hiszen félreért? Nem úgy volt gondolva"... Julia előtt szörnyen megszégyenűlve, mert Juliát mindenki ismerte Kolozsvárott. „Nézze, édes Julia ezt a kis mérges hárpiát. Ki gondolta volna, hogy ilyen is tud lenni? Én egy kis zsebpénzt akartam számára adni, de nem megsérteni." Intettem Juliának, hogy szedje föl s rá intettem haragos szemekkel amarra. Ő megértett engemet. Fölszedte a pénzt. „Tessék eltenni, nagyságos úr. Ő már ilyen." Én elfordultam, kinéztem az ablakon, Horváth úr újra bocsánatot kért, még mindig mintegy tréfásan, mint aki méltóságán alólinak tartotta azért reám megharagudni s távozott...

De ennek következései lettek. Miként mondám, őt teljhatalmú intendánsnak választotta meg a comité. Ő tagokat szerződhetett, elküldhetett, ha oka volt reá. Szerepeket oszthatott, s azt el kellett fogadni. De én ezen rendszabály alól minden társaságnál kivétel voltam, annyival inkább itt Kolozsvárott és mindenütt; mert én színésznő és énekesnő voltam egy személyben. De nemcsak ez. Engem „Universal-genie"-nek neveztek, ki minden, színpadon játszandó szerep-osztályt játszottam. Az első tragisch-operán elkezdve a legkisebbig. Elkezdve Mozart, Rossini, Mercadante, Weber, Boieldieu, Bellini stb., mind magas sopránt s minden nehézségeket legyőzve, ki nem véve az alt-szerepeket is, mely pedig ellentéte a magas sopránnak. Igy például a Varázs síp operában Mozarttól az Éj királynéját énekeltem, mely a magas F-ig megy, egész le Rossininak az Olasz nő Algirban című operája címszerepéig, mely a legmélyebb alt-hangú szerep. Szóval minden legnagyobb hírű muzsikai szerzőtől az első szerepeket énekeltem. Már most következnek a vaudevillek, kisebb-nagyobb Komisch-daljátékok. Ezek ismét más osztály, de azokban is az első szerepeket mind nekem kellett játszanom. Ez már három osztály, mely nem együvé tartozik. Most következnek a szomorú játékok, drámák, színdarabok, társalgási darabok, melyekben mindig nekem kellett játszani a főszerepeket, kivévén Pesten, miután a Nemzeti Színház fölépült. Akkor már, hála a magyar nyelv gondviselőjének, voltak azon szereposztályokra, kik helyöket betöltötték. Végre a valamennyi lépcsőzetben föl- s leemelkedő szende szerepeket, melyek sajátjaim voltak, melyekre alkotva voltam s melyekben, miként mondák, sok teremtő lélekkel bírtam és sajátságaim azokat nuanceirozni. De hát még mennyi osztálybeli szerepeket, melyeket nem győznék elé sorolni! És ezt a kolozsvári magas, művelt publikum, valamint később Kassa is elismerte és méltányolta s Kolozsvárott a grófnők engem elneveztek: A társaság Preciózájának!...

Sok idő telt el. Háboríttatlanúl éltem, semmi rosszat nem sejtve. De sokszor történik, hogy a borutlan tiszta egen egyetlen kis felhőcske mutatkozik. Meg se gondolnánk, hogy mögötte vészt rejteget s egyszerre egy pár perc alatt nagy felhőszakadás lesz belőle s néha elhord magával sok eltakarított reményeket.

Egy délután, többszöri szokásként eljő hozzám Murányiné kötésével. Arcán láttam egy kis fölleget, s nem oly vídám társalgású volt, mint egyébkor. Gondoltam: házi bajok. Nem érintettem. „Ugyan te Róza! szólal föl egyszerre, hittél, vagy hiszel-e te a férfiak hűségibe?" „Hát miért e kérdés?" „Csak úgy eszembe jutott valami." „Megvallom édes - tsa mama, némely férfi beszélt nekem örök szerelem s hűségről, ki meg akart nyerni. De hiszen maga tudja,

hogy én azoknak soha hitelt nem adtam s mindezekre csak kacagtam s éppen azért is nem tudtam egybe is belé szeretni, hitelt nem adván esküjöknek, minthogy szép nem voltam. Nem! nem vagyok s meggondoltam, ugyan mit tudnának rajtam szeretni. És mégis lássa mamám, Samu nem is mondta eleintén, hogy szeret, mégis elhittem neki, ha csak reám nézett, mert ő igaz szívből szeretett." „Már rég nem kaptál tőle levelet, mint mondád." „Nem ám! Már nagyon régen, de én azért egy cseppet se kétkedem benne. Oh ez nem maradhat így... csak most, az a gaz Batsó"... „No édes Rózám, ne ringasd magad tovább is ez üres álmokban. Térj magadhoz valahára s ne mondj le egészen a világról. Samu... megházasodott."... Egy hang se tört ki keblemből, de fejem lágyához kaptam. Egyszerre nehéz, jéghidegségű nyomást érzettem, azt gondoltam hirtelen, hogy megőrültem. Csak annyit mondhattam: Jézus Mária! s a fejemet, homlokomat nyomkodtam. Nem sírtam. Még csak egy köny se jött szemembe, de ah! oly setét lett egyszerre szemem előtt, s szívemet nagyon nyomta, a lélegzet kimaradt keblemből. Szegény Murányiné nagyon megijedt rajtam, ápolt s vígasztalt egyre. „Ne szóljon - mondám végre - tehát meghalt! És így számomra többé nincs remény. Nincs! Csak egy sírvirágot rejtek s táplálok szívemben. Azt gondolom, ő meghalt s mindig csak őt fogom szeretni. Nem kell már többé semmi és senki az életben. Annak vége, hogy én többé az életben valakit szerethessek. Magam vagyok oka, miért nem maradtam Pesten, midőn úgy marasztott." „Csak nem leszel bolond, hogy ezért megtagadd magad a világtól. Igaz, hogy Samu oly jeles ifjú volt mindig, hogy csakis őt tartottam érzésre nézve hozzád méltónak, de látod, te is igen szigorú voltál eránta az ostoba tíz évi esküddel. Ő is megúnta, tőled mindig távol csak a reményben élni. Az idő jó orvos. Ez a legnagyobb sebeket is begyógyítja s te ne taszíts el magadtól minden örömet, a mi kínálkozik." Igy biztatott Murányiné.

Midőn elment, bezártam ajtómat, lefeküdtem a díványra s csak most eredtek meg könyeim. De nem is száradt föl. Már éjfél volt. Akkor mentem aludni.

Most már egyszerre rideg volt előttem az élet. Most már éppen unalmassá vált előttem minden jó ismerősömmel való társalgás. Még a nőket is untam, ha látogatóba jöttek. Egyedül Julia volt, kivel örömest időztem együtt. Ő eszes leány volt s megtudta találni azon utat, mely által nem untatott hasztalan vigasztalásaival, sőt helybehagyólag elismerte, hogy többé ugyan úgy szeretni lehetetlen, mint midőn az első tavasz viruló illatát magunkba szívjuk. De az a virág, ha elhervad, keblünkbe rejtjük első örömérzetünk érdemeiért, melyet nyujtott és más virág is nyújthat még oly gyönyört, mely az életet kellemessé teheti előttünk.

Több idő elteltével gondolkozni kezdettem. De senkire se esett gondolatom, kivel szerelmi viszonyt kívántam volna kezdeni, ámbár gr. Wass Imre elejétől kezdve, minden alkalommal kimutatta erántam a legbensőbb vonzalmát, de oly illendő tisztelet vegyűletével, melyért én őt nagyra becsültem s talán még hajlandó is lehettem volna eránta, ha elvem ellen nem lett volna elejétől fogva soha grófi imádóval semmiféle viszonyba nem elegyedni. Egy megrögzött eszme töltött el, mely abban erősített meg, hogy tiszta szeretet és állandóság nem létezik körükben s ez mindig visszavonultságban tartott tőlük.

Ismét telt az idő, miként ily esetekben többnyire telni szokott. Szívem sajgott fájdalmában. Még nem hegedt be a seb, de megcsendesedett azon gondolatnál: szedd rendbe magadat, különben eltörpülsz hivatásodban. S mi lesz akkor? Ha elhanyagolod, bánatodba süllyedve, mit oly hévvel s szorgalommal kezdettél, elveszíted a publikum kegyeletét, mely fő célja minden törekvésednek. Térj magadhoz!

De mint többször tapasztalhattuk az életben, s miként mondani szokták: egy baj sohase jő egyedűl, ez engemet is ért. Horváth úrnak se hírét, se hamvát nem hallottuk már több időtől fogva. Egyszer híre jött, hogy haza érkezett és hogy egy színésznőt szerződtetett a társaság-hoz. Bemutatta a választmánynak s az igen szívesen fogadta. Nagyon szép asszony volt: nagy, fekete szemeivel, szép fehér és piros arcával. Kérdém a tagoktól: „Ugyan ki lehet? Hála

Istennek! legalább nem leszek úgy megterhelve, mondám, s lesz egy kis pihenésem." „Mondja egyik: Keményné. Igaz, hogy szép asszony, de gyenge színésznő. E mellett ugyan meg nem pihen. Csak olyan falusi kis truppoknál játszta ő az első szerepeket. De jó ideje már, hogy a színészetet elhagyta és egy úrral élt falun." „Ugy hát nem sokat nyerünk vele! - mondám. De hát a színész Keménynek a neje?" „Ugyanaz." „Hiszen én Keményt eleitől fogva ismertem? Soha se tudtam nejét!" „Rég nem élnek együtt," mondák.

Múlt egy pár nap, s a szolga hoz nekem egy társalgási színdarabot, egy másodrendű szerepet, holnapután előadandót, ma pedig kilenc órára menjek föl próbára. Megnézem a szerepet, látom, ismeretes játék, de nem az én szerepem. „Megálljon csak, mondom a szolgának! Ki adta ezt a szerepet?" „A nagyságos úr" - felelt. „Fogja a szerepet, vigye vissza és mondja: ez nem az én szerepem. Tán a nagyságos úr megtévedt. Ezt nem játszom el." Kis idő múlva visszajön a szolga, ugyanazon szereppel, melynek hátára sajátkezűleg ez volt írva:

> Ezen szerepet kötelessége elfogadni Déryné asszonynak, minthogy az első szerepet vendégföllépésül választotta Keményné asszony, mint szerződött tag és a ki az intendáns által kiosztott szerepet visszaküldi s nem akarja eljátszani, egy havi fizetésében büntettetik.
>
> *Horváth Dániel*
> teljhatalmu intendáns.

Én pedig ezt írtam alá:

> Az csak igazságos és a maga rendén van, hogy bárki ha föllépni kiván, bármi első szerepben szabadságában áll választani, sőt nemcsak mint vendég, de minden következő darabokban is; de az első szerepekre rég szerződött tag nem köteles ugyanazon darabban a másodszerepeket eljátszani. És ha engem arra erőltetni akar az intendáns úr, jelentem ezennel, hogy engem erőltetni és büntetni nem lehet, mert mától fogva nem vagyok a társaság tagja.
>
> *Déryné*.

Most fölzajgott az egész színi világ. A tagok erősítették: Dérynének igaza van, nem tartozik eljátszani másod-szerepet.

A darabot csakugyan előadták s nélkűlem. Én a már eljátszott szerepeim, kottáim egész halmát összveszedtem s fölküldtem a rendezőnek: itt küldöm vissza kottáim s szerepeimet. Mától fogva nem vagyok tagja a társaságnak. A rendező följelentette a választmánynak, ez gyűlést hirdetett. „Ugyan mit gondol urambátyám! Dérynét úgy megsértette, hogy nem akar többé játszani." „Erőltetni kell, mondá Dániel úr. Az volna még szép! Mire való akkor az intendáns, ha annyi hatalommal se bírna, hogy egy szerepet eljátszasson?" S éppen midőn e fölött vitatkoznak, belép egy színész s átnyujtja fölmondásomat a választmánynak. Hosszút írtam az igaz, mert bosszús voltam, hogy engem erőltetni akart Horváth úr, de csak rövidre akarom itt öszvehúzni ennek kivonatát:

> Megköszöntem az eddigi pártfogását a nagyméltóságu választmánynak és sajnáltam, hogy az eddigi tapasztalt részvétet és ápolást ezentul nélkülöznöm kell. De társulatunk még eddig csak gyenge csemete a művészet terén s csak gyöngéd kezek által illetve erősbül s ápolás által gyökerezhetik meg majd, hogy nemes gyümölcsöt teremjen. És ha a kertész durva kezekkel érinti, a művészet virága elhervad, mert az egy gyönge plánta. Én nem szoktam az erőszakolt subordinatióhoz. Azért kérem elbocsátásomat. Egész tisztelettel maradván stb. stb.

„Ez nem lehet! Dérynét el nem bocsáthatjuk. Édes bátyám! mondák neki tréfával, nincs más mód: kövesse meg Dérynét." „Sokkal vénebb katona vagyok, mondá Horváth úr. Nem hajlik

meg a nyakam a női kormány alatt; de becsülettel retirálni tudok, hogy a publikumot ne foszszam meg élvezetétől, mert ismeretlenek lévén előttem a színi törvények, könnyen történhetnék, hogy a kedvelt „művésznőt" megsérthetném ujra (s ezt iróniával mondta, s aztán később is, akár hol előhoztak: Ah! a művésznő! mondá csufondárosan). Én leköszönök, s ezzel leteszem kormánypálcámat"... S csakugyan el is fogadták lemondását - sajnálkozva.

Gróf Wass Imrét választották intendásnak, ki nem lévén házas (de özvegy már régólta, s legtöbb ideje és tapasztalata), legalkalmasabbnak találták a kormányzásra. Ő egy nagyon művelt, finom gavallér volt. Úgy hallottam, hogy ő Olaszhonban is vitte egy olasz opera intendaturáját. Ő nagy muzsikai értelmesség volt, így aztán minden ismét ment a maga rendén.

Sok időt töltöttünk már Kolozsvárott egyhuzamban, de hogy mennyit, biztosan nem tudom. Több jutalomjátékom volt már, s mindig repültek a koszoruk s versek. De kettőt én veszítettem-e el, vagy a csomagból hullott ki, míg a grófnál volt a német birálattal együtt, nem tudom. Most ismét következett jutalomjátékom s repültek versek. Hiszen az nem tesz semmit, hogy melyik jött előbb. Csakugyan ott kaptam ezt is, mely itt fekszik előttem nyomtatásban, melyet ide iktatok.[52]...

Még a telet Kolozsvárott töltöttük, de itt is, mint más fővárosban, az uraságok falura szoktak vonulni jószágaikra, hogy magukat regresszirozzák. Most már társaságunk előre gondoskodott, hogy jövő nyárra kiutazunk Magyarhonba, Kassára. Ezen határozatot az egész társaság egy örömhanggal fogadta, bárha egy-egy fájó hang is vegyült közibe, mely a szívből kirepült, hogy el kell hagyni a kedves Kolozsvárt.[53]

Elmúlt a tél. Nehéz volt a búcsúzás a kedves Kolozsvártól. Nehezen eresztett a publikum, mert bárha kivonult is az uraság falura nagyobb részint, de ott volt a gubernium és az a jó polgárság, melyek mind színházba járók voltak. De már a társaság egyszer fölvette magában, hogy „menni kell", nehogy Hamletként „bele essen a rozsda."

---

[52] DÉRYNÉHEZ

Jutalomjátéka alkalmából Nyárutó 11-kén 1835.

Ki adta hölgy! neked
Varázshatalmadat,
Hogy bájos éneked
Szívünkbe úgy behat.

Dalodban elhalunk
Dalodban éledünk
Szomorgva vigadunk,
Örülve szenvedünk.

Ha hamvad érzetünk,
Te lángra gyujthatod,
Mert kényén bán velünk
Tündéri hangzatod.

E tíz évvel későbbi időből való vers közlése is jele annak, hogy Déryné lényegében véve mindig híven ír, csupán az időrendet téveszti össze. Csodálhatjuk-e ezt egy 78 éves asszonytól!

[53] Déryné 1823 december 27-től 1827 május 31-éig volt Kolozsváron első ízben.

VI.

Hazavágyódás és szívbeli bánat. - Megállapodás Váradon, Debrecenben. - Kassán. - Nagy ebéd B. Eötvösnénál. - Soos Györgyné és családja. - A daljátékokról. - A tanitványok leckeórái. - A hálátlanok. - Jutalomjáték és versek. - Miskolcon. - Szerelmi vágy. - Szentpétery. - Uj szerelem. - Az arc bánatos vonása és Szatmáry Károly festő. - Barabásról. - Egerben. - Miskolcon. - Kassán gróf Szirmaynénál és özv. Metsérynénél. - Ki is jött Egerben a társulathoz? - Bartha türelmetlenkedése és eltünése. - Nyári kirándulások. - Találkozás Mérey Tónival. - Az ő tragédiája. - Eperjesen.

Elhagytam tehát kedves kis második hazámat, hogy kedves honomba, több idő lefolyta után ismét visszatérjek. Milyen egészen más érzéssel repültem volna keresztűl a magas kőszikla-hegyeket, azon tudósítás előtt: ő megházasodott. Most már keserü érzéssel vegyült hazavágyódásom, mert midőn azon halálharanghoz hasonló szó fülembe kondult, reám szakadt az Ég minden setétével és én is elmondhattam ama kedves költővel:

Vannak olyan pillanatok
  Az embernek éltében,
A melyekben sötét lészen
  Szívében és fejében.

És valóban minden iparkodásom dacára, sokásoká, sötétté vált előttem az élet minden napsugarával. Hiában kinálkozott előttem a szórakozás, kerültem inkább, mintsem megragadtam volna. Úgy tetszett nekem, mintha kedvesebb lett volna előttem bánatom, mintsem, hogy elűzni kivántam volna magamtól.

De végre is: csak a hit el ne hagyjon s az Istenben való bizalom honoljon szívünkben, hogy ő, kiben az ember bizik, lecsillapíthatja a legnagyobb fájdalmakat s megment a kétségbeeséstől! És vígasztaltam magamat ismét egy költő szavaival (de nevét már elfeledém),[54] ki a Quäckereket írta, ő mondja:

Az Isten nagy, az Isten jó!
Ha a szenvedés özöne
Fejed fölött kiömlene
Hitedben ne légy tántorgó
  Az Isten nagy,
  Az Isten jó,
Isten hozzád éltem élte,
Béke lengjen sírodon,
Engem is majd angyalom
Szóllit s függök jobbodon.

Ah! mint szerettem én ez ifjut! De ő nekem meghalt, eltemettem. Hagyjuk a holtakat békével nyugodni!

De azt vettem magamban észre, hogy természetem egészen megváltozott. Eddig, ha valamiért egy kicsit fölbörzönködtem, ő mindig úgy gúnyolt: „Oh te galambmérgű kis Rózám! Tudsz is te mérges lenni!” Bezzeg, ha most látott volna!... Ej, de már megint nála vagyok...

Kolozsvárott szentül meg kellett igérni, becsületünkre, hogy mentül előbb visszatérünk.

[54] Kotzebue ford. Benke József.

Most már több évet kell öszvehúznom, mert ha részletességbe menőleg kellene minden helyeket leírnom, igen soká tartana és az időkorszakot se tudnám híven megnevezni, hogy meddig mulattunk itt vagy ott. Azt akkor se tartottam nagyon számon, hogy mikor utaztunk ide vagy amoda, csakhogy utaztunk.

Kolozsvárról kiindulván, Váradon megállott a társaság egynéhány előadásokra. A társaságot igen megszerették és így ott mulatásunk továbbra terjedt, semmint szándékoztunk. De a helyiség kicsiny volt (egy terem a Sas-fogadóban színpadnak alkalmazva) és tovasiettünk. Debrecenben ismét megszállott a társaság kevés időre, mert siettünk, hogy minél előbb Kassára jussunk. Ott is csak olyan kisszerű, romladozott épület volt a régi piacon. Nem soká időztünk, csak siettünk, siettünk. Végre elértünk az óhajtott Kassára.[55] Itt véghetetlen nagy örömmel fogadta a közönség a társaságot. De a csuda fogott el bennünket azon változásra, mely itt történt. Ugyanis eddig mindenfelé csak tót nyelven hallott az ember társalogni és most mindenütt magyarul hallott az ember beszélni.

Most már adhattunk nagy operákat jól összvetanulva, s most a polgárság éppen oly lelkesülten sietett színházba, bár addig csak a németet pártolta, többnyire német ajkúak lévén. Most mozogni kezdettek a vármegye urai, hogy örökülne meg ott a társaság és ők a páholyokról kezeskednének, hogy mind ki lenne bérelve. De a társaságnak még előbb kitűzött céljai voltak, melyeket maga elé tűzött s mely ha magyarországi utazásainkat bevégeztük, ismét beszólítja a társaságot Erdélybe Kolozsvárra. Most még előbb Egerbe is szándékozik a társaság nehány eléadásra, de onnan visszatérve, ismét Kassán állapodik meg.

Még folytattuk eléadásainkat Kassán s a magasb körök úrnői és dámái ebédezni kezdettek: egész lelkesedés fogta el, kivált a tónus-adó úrnőket. Nevezetesen a főispánné, keresztes dáma Báró Eötvösné ő excellentiája nagy ebédet adván s a társaság főbbjeit, még számtalan nagyúri vendégeket is meghívá; kívánta megmutatni, hogy mennyire tudja becsülni a művészetet s a művészet embereit. Engemet maga mellé ültetvén, szüntelen rakta a tányéromra a roppant sokaságból az ízletes falatokat, ha már nem akartam venni. „Magának ebből enni kell weiblikám, mert ez nagyon jó" s egész ebéd alatt beszélgetése főtárgya a társaság magasztalása volt és hogy ezen társaság vezértagjai megérdemlik, hogy társalkodásokba részeltessék az urak és hogy ő megkívánja, hogy őt látogassuk. Még akkor csak egyedül voltam a nők közül, kit megkülönböztetéssel tiszteltek.

Ilyen volt még Soos Györgyné ő nagysága, derék kisasszonyával, Fannival s két lelkes fiával, Soós Guszti és Sándorral. Mind megannyi lelkes pártolók nagyérdemű édesanyjuk példájaként. Ezen lelkes úrnő oly kegyelettel viseltetett ezen társaság elsőbbjei eránt, hogy így kívánja az egész közönséggel tudatni, mi nagyra becsül bennünket, hogy a nagy ebédek végeztével egész ezüst theaserviceszel teríttetett föl ozsonnára s ott mindenféle mulatságokat kigondoltan, estig tartóztatta a társaságot. Roppant nagy háza, melynek hosszu udvara két utcára nyílott, Kassa főutcájára nyíló verandával bírt, mely éppen szemben állott a promenadedal (sétatérrel) s a promenádon sétálók csakúgy bámultak föl a tornácra, hogy ott oly jóízűen falatozzák a mindenféle fölhordott legízletesebb nemes gyümölcsöket s fagylaltot. És ez több háznál, többször ismétlődött. S így mondám, hogy Kolozsvárnak köszönhette a hon, hogy e társaságot megteremtette, az énekeseket összehozván, Kassa pedig művelte.

Hiában haragusznak vagy haragudtak és szidják némelyek a színészek közűl az éneket, mert azon igazságot nem lehet tőle megtagadni, hogy a dal hangja volt az, mely a közönséget a színházba csalogatta s úgy a színházba már-már beszoktatván, általa ismerték és szerették meg a drámát és színdarabokat. Sokat lehetne, s kellene arról írnom, hogy mennyi fáradságomba került, míg én az én két faszobraimat, kiket magamhoz vettem, hogy énekes- és

[55] Déryné 1828 április havában érkezik Kassára.

színésznőket faragjak belőlük. Éjjel fölébredtem, nyughatatlanságomban, midőn nálam laktak az utazásokban, hogy valjon fogja-e tudni szerepét, ha új szerepet kaptak? Felköltöttem őket. „Ébredj Klári, Karolina, gyertek, mondjátok el a dalaitokat, szerepeiteket... majd nem fogjátok tudni." És éjjel ott danoltam velök, vagy mondattam a szerepöket és ha nem úgy mozdultak, a hogy én tanítottam vagy ügyetlen kézmozdulatot tettek, kiugrottam az ágyból s úgy danoltam, vagy játszottam előttök a szerepeiket. Ha valaki éppen éjféltájban arra járt volna s nem tudta volna, ki lakik ott, azt gondolhatá: itt az őrültek háza, most űzik épp bolondjokat. Egyikből aztán mégis lett valami: Kláriból; a másikból: Botos Karolinából is fejlett aztán nagy sokára, csakhogy szörnyű jéghideg arccal mondott el mindent, mit reá bíztak. Érzést betanítani, vagy belecsepegtetni nem lehet senkibe. Azonban chorusokban énekelt.

És mind ezekért a mit tettem: mi volt a jutalom? Oh én írhatnék sokat, igen sokat, még eltartana másfél évig, ha mindent le akarnék részletesen írni, mik velem történtek! De éveim számítvák. Sietnem kell. De azért lehet, hogy még rájövünk. Sokat lehet tapasztalni a színházaknál, ha műveletlen lelkekkel teszen az ember sok jót s irgalomból fölfelé segíti, azok... hálátlansággal köszönik meg. Semmi se fáj oly nagyon, mint a hálátlanság, s ezt nagy mértékben érezteték velem, azon apró kígyófajzatok, kiket keblemben tápláltam...

Kassán jó ideig időztünk és jutalomjátékom alkalmával ezen verseket s koszorúkat kaptam:

DÉRYNÉ.

Hangod ezüst és rajta Serafként zengeted a dalt
Természet s tudomány küzdenek érdemedért.
S míg a verseny tart, a hon mosolyogva imigy szólt:
Hang, nyelv, hölgy az enyém, büszke csak én lehetek.

(Nyomtatva.)

Még elindúlásunk előtt e verseket szórták:

A KASSAI SZÍNJÁTSZÓ TÁRSASÁG.

Búsult Melpomene, hogy nem lel szittya tanítványt
Hozzá s a Magyarok gőgjéhez érdemeset.
Benneteket látván örül és vele a hon is örvend
Ő koszorút, a haza fényt nyere általatok.

Elindulván Kassáról, Miskolcon megszálltunk néhány előadásra. Itt ismét a régi vágy s örömmel fogadta a publikum a társaságot. Itt földerültem ismét egy kicsit, fölmelegedtem ismét a régi szerető karoktól átölelve s keblökhöz szorítva. Mintha új életre derültek volna föl napjaim! Körülnéztem. Akartam, hogy valakit megszeressek, de nagyon, hogy többé ne gondoljak elválásról vagy változásról. Senkit, senkit úgy nem szerethettem... senkit többé az életben, mint őt... Mire hát kezdeni? Kis ideig tartó édelgésért? Én nem szerettem a változékonyságot soha, ha szerelemről volt szó. Ott volt a gondolat is mindjárt mellette: de örökre. Szerethetném-e én ezt vagy ezt örökre? Aztán megvolt természetemben egy sajátság: ha az ég angyala felöltözött volna férfiruhába, minden szépségével; ha az egész nővilág földre borult volna előtte, szépségének hódolva, én nem tudtam beleszeretni senkibe, mielőtt többszöri társalgás vagy szépelgés alatt jellemét ki nem ismertem. Csak ő volt az az egyetlen, kinek első hangjára szívemben visszhangzott az életadó hang, mielőtt csak gondoltam volna is szerelemről.

Most is egyedül Szentpétery volt az, a ki eránt némi érdekeltséget éreztem. Részint azon hosszu évek során, változhatatlan kitartás, türelem s minden tolakodás nélküli barátsága, melyet minden adandó alkalommal bebizonyított, szolid magaviselete, bárha nagy műveltséggel nem bírt és néha-néha kitört is belőle a panasz szívem hidegsége ellen, de egy szavam elég volt őt visszariasztani. Csak annyit mondott: jó; ha száz évig él is, én soha se házasodom

meg s be fogom bizonyítani, hogy csak magát szerettem az életben, miólta legelőbbszer megláttam, midőn Kilényihez jött.

És annyi igaz is volt, hogy Kilényitől elmentem után, akármelyik társasághoz mentem, egy-két hét mulva már ott volt a hol én, és tudtommal soha se hallottam, hogy valakinek udvarolt volna. S így a sok együttlét s a sok együtt utazás alkalmával bizalmasabb lesz az ember egymáshoz s kitanulja jobban természetét s végre sokszori nyilatkozata s végre azon nyilatkozatomon való megnyugvása, hogy tudniillik: ismeretes előtte Samuval volt hosszas viszonyom s bár ő meghalt, de szívemet most is csak az ő képe tölti be s ne várjon tőlem forró szerelmi ömlengést és tartózkodó magaviselet által talán megjő minden... Ki kárhoztat? „Akkor" Szentpétery becsületes jóviseletű fiatalember volt s szép is volt és annyi szerelmi bizonyítványok után... egyszerre a Samu-fürtök eltüntek keblemről.

A reményvesztett szív, tenger zajgásihoz hasonlít. A szalmaszálhoz kapaszkodik a vízbe merülő, hogy még egyszer életét megszabadítsa, mert oh! mégis oly szép az élet, kivált mikor még az öregség unatossá nem teszi s anyagi fogyatkozások nem zaklatják...

Én hát megnyugtatni igyekeztem szívem, keblem zajgását ezen esemény fölött, melyben végre elhatároztam „sorsomat," mert hiszen örökre csakugyan nem maradhattam így. Hiszen nem esküdtem föl apácának. És én nem tudtam megfogni, hogy mi okozta mégis, de teljes öröm nem honosult meg szívemben. Egy bánatos vonás fészkelte magát arcomra s az - velem öregedett meg. Egy nagyon jól talált arcképem létezik Kolozsvárt, melyet egy művész-festész festett számomra, ki akkor tért haza külországból, hová műutazást tett: Szatmáry Károly. Ő találta el ezen vonást. Hat hétig mindig festette, ismét eltörölte, míg rátalált, hogy mi hibázott az arc kifejezésében. A dámák mind sorba hordották megnézni e jól talált arcképet s köszönték neki, hogy jól megismertette velök a caractervonásaimat, közelről megvizsgálhatván. Ő is, mint Liszli kívánt lefesteni. Barabás, jeles, nagyhírű hazánkfia is le akart festeni Kolozsvárott létekor, mint Amenaide, Tancred operából, de mérgesen dobta el a paletát. Kétszer ültem, de nem volt türelme. Másodszor letépte a vásznat a rámáról, mondván: „én nem festem az asszonyt, én nem találom el a vonást, mi arcát jellemzi."[56]

Miskolcról mentünk Egerbe. Éder már rég nem volt ott többé. Hogy azon idő óta, midőn tőle elváltam oly kellemetlen körülmények között, hol barangolt társaságával, nem hallottam róla többé semmit; de alkalmasint Székesfejérvárott volt, mert hallomás szerént ott nagy társaság volt.

Egerbe érkezvén, nagy zajjal fogadták a társaságot. Sokáig nem időzhettünk ott, sietnünk kellett vissza Kassára. Ott ismét verseket s koszorúkat szórtak. Itt fekszik előttem nyomtatásban a vers, melyet ideiktatok:

DÉRYNÉHEZ.

Hová emelsz énekednek
Bájkellemü árjain?
Hová ragadsz érzelmednek
Szívható varázsain?
Fel, fel, honnét édes nyelvünk
Kegy-ápolt virágában
El-el, honnét így Nemzetünk
Kiderült világában
Sejdithetjük; szép érzemény
Lelkesitő biztos remény!
S ezért Neked hódolunk.

[56] Erről már az I. kötet 148-9. lapján emlékezik.

Egerből ismét visszamentünk Miskolcra. Itt több időt mulatván társaságunk, ismét még több taggal szaporodott, u. m. Szákfi, Balla és neje, Kovács és Kovácsné jeles comicai színésznő, de már a többi nem jut eszembe. Miskolctól is elbúcsuztunk ismét egy időre, hol ígérték, hogyha visszatérünk, már „Színház" lesz építve. Örömmel ígérkeztünk visszajönni, majd midőn sorsunk vissza vezet.

Mire Kassára visszatértünk, már közeledett az ősz.[57] Rábeszéltek, hogy maradjunk ott a télire. De Kolozsvárra visszavárnak! Majd elmehetnek nyáron. Úgyis lett. Kellemes időt töltöttünk Kassán.

Most újra egy grófi háznál részesültem nagy kegyben: özvegy gróf Szirmaynénál és özv. Metséri generálisné, keresztes dáma ő excellentiájánál, ki testvére volt az özv. gróf Szirmaynénak. Ők már igen koros dámák voltak, de véghetetlen szerettek színházba járni. Együtt lakott e két testvér és ha estvélyeket adtak, engemet megtiszteltek meghívásukkal igen gyakran. Egész délutánokat kellett náluk töltenem. A többi úrnők is még mind a régi pártolás és kegyelettel viseltettek erányunkban. Alig játsztunk egy-két előadást, már nekem szórták a versek ezreit s több koszorút. A vers itt fekszik előttem nyomtatásban.

Láttunk művészeket,
Láttunk ma többeket
De kedvelt Dérynénk
Köztök csak egy marad,
Mint a magas égi fény
Örökre fen-fen marad!

Az egész telet ott töltöttük Kassán és folyvást nagy pártolásban részesültünk.

Elfeledtem megemlíteni, hogy midőn Egerben voltunk, egy napon csak beállít egy igen egyszerű, igénytelen kinézésű fiú. Még egyéb nevet nem igen tudtam volna akkor neki adni. És mondja: ő szeretne beállni színésznek. Elmosolyodánk, reá tekintvén mindnyájan. Szentpétery kérdezte: „hát tanultál-e már valamit öcsém?" „Irni, olvasni tudok, de még játszani nem tanultam. Azonban teljességgel nem szeretem a szabóságot. Apám mindig szid. Hát már most megmondtam, hogy én nem leszek többé otthon, hanem elmegyek és színész leszek." „Jaj! édes öcsém, de arra nem elég azt mondani: színész leszek. Oda tanulmány kell és ügyesség." „Megtanulok én mindent, csak adjanak Rollét!" „No! ha éppen oly nagy kedved van színészszé lenni és tanulni is van kedved, hát a társaság befogad téged garderobeszabónak. A mi szabónk kiöregedett már és éppen szükség van szabóra. Majd megtanít az öreg, hogy mit kell cselekedned; majd azután, ha látjuk, hogy alkalmas leszel, no hiszen meglátjuk, kapsz szerepet is." A fiú megvakarta a fejét s gondolkozóba esett. „De hát atyád micsoda? Meg fogja engedni, hogy eljöjj?" „Atyám szabó: Barta János, már akár engedi, akár nem, én többet haza nem megyek. Nem bánom, itt maradok." És ott maradt nálunk. De nem néztek ki belőle semmit; bizony ő nem kapott szerepet, bár mindennap ostromolt a szerepért. „Csak te varrj" - mondák neki - hogy elkészűljön az a „magyarka". „De játszani szeretnék én abban már egyszer. Adjanak már szerepet!" „Jó jó! mondák, csak te varrj!"

Elutaztunk Egerből Miskolcra, a szabófiú is jött velünk. Nem tudom már mi darabot adtunk elé. Egy kis valami fegyveres szolgaszemélyre nem volt senki. „Jer ide öcsém! mondja neki Szentpétery. Itt egy kis szerep, elmered-e játszani, mert ez jó szerep, jól meg kell tanulnod?" „Nem kell búsulni, mondá." Mindig tréfálkoztak vele a színészek a szerepek miatt. Próbán elmondta hiba nélkül. Megdícsérték, de egyébiránt közönséges csendes hangján elpróbálta. Midőn este kilépett s elkezdette mondani szerepét, megrendült a kis színpad gyönyörű sonor,

[57] Kassára a nyári idény után 1828 októberében tért vissza Déryné.

tiszta csengő hangjától. Én odaszaladok az öltözőből: „Ki az? Ki beszél ott?" s a publikum szünni nem akaró tapsai között távozott a színpadról. Barta János azután többször is kapott nagyobb-nagyobb szerepeket, a társaság nagy dícséreteivel elhalmozván őt. Midőn közeledett az idő, hogy Miskolcról megyünk Kassára, egyszerre Barta csak eltűnt, aztán sokáig nem hallottunk róla semmit. Sajnálták őt, hogy elment.

Elmúlt a tél s jött a kellemes tavasz, az ő mindent kicsalogató kellemteljes virágaival s illatárjával. Örömmel készülődött minden ezen élvezetdús körútra, mert a társaság a fürdőkre tűzte ki most az egyszer irányát: Ránkra s onnan Bártfára szándékozván.

Ekkor már László és Egressy Gábor is a társaságnál voltak. Lászlóról tudom, hogy már Kolozsvárt jött hozzánk, de Egressyre nem emlékszem, hogy honnan termett egyszerre elé, csakhogy Bártfán már velünk volt. Még ő akkor nagyon fiatal volt, valamint László is. Mielőtt Ránkra mentünk volna, előbb még Eperjesen töltöttünk egy kevés időt. Oh az egy kellemes, regényes táj! Meglepett engem az ő kellemeivel. És igazat mondott a kedves Mérey Tóni, kivel hosszú évek elrepűlte után, itt véletlenűl most találkoztam![58] Midőn Pestről végkép elutaztunk, egy mulatság alkalmával (Tóni híva volt e kerti mulatságba), hol a pesti publikum kedvence, a jeles kómikus Demini is jelen volt, megismerkedett vele, megszerették egymást és örök hűséget esküdvén egymásnak, titokban sokáig folytatták találkozásaikat. De végre egy áruló észre vette a dolgot s besúgta az öreg consiliariusnénak. Előfogta az én Tónikámat. Volt nagy zaj és baj! Hogy feledkezhetik meg egy Mérey kisasszony annyira magáról, hogy egy színészt szeressen? De Tónika azt mondta: inkább lemond életéről, mint Deminiről. Egész hősies elszántsággal megesküdött és rimánkodott, hogy adják őt Deminihez férjhez, mert ha nem, ő máshoz soha, sohase megy férjhez s akármikor is, csak Demini lesz. Ekkor az én Tónikámat bezárták egy szobába. De a szerelem, mint mondják, nem ismer gátat. Az ablakon át megszólított egy ismerőst, ezáltal odarendelte kedvesét az ablakhoz éjjelre. Demini majd kétségbeesett, midőn megtudta, hogy mi történt. Összebeszéltek, hogy Demini járjon el mindenben, eszközöljön ki mindent és ő, mihelyt kieresztik, átmegyen Budára, a hol Demini akkor szerződve volt és esküdjenek meg oda által a Vérkápolnában.[59] Igy aztán ha megesküdtek, senki és semmiféle erő el nem választhatja őket többé. Úgy is lett. Tóni egy éjjelen eltünt a háztól. Mire észrevették, már Tóni Demininé asszony volt: megesküdtek a Vérkápolnában, Midőn a pajkos és határozott Tóni levélben jelenté az öreg dámának: bocsássanak meg neki, vegyék ismét kegyelmökbe és adják ki neki ezüstjeit s holmiját, tudtára adták, hogy csak a mi közvetlen sajátja, azt küldik el neki, de a mi a nagy Staffierungot illeti, egy mogyorónyi nagyságú darabkát se kap. Szem elé többé ne jöjjön és ki van tagadva az egész családból. Ez nagy csapás volt szegény Tónira. De vígasztalta magát, kárpótlást találván férje szerelmében. Természetes, hogy most sokat nélkülözni kellett szegény Tóninak, a mihez addig szokva volt, de ő mindent zúgolódás nélkül viselt el. Demininek gyönyörű szép bariton hangja volt; nagyhírű énekes és fiatalember, magas, karcsú termettel. Mondhatlan szerették egymást, de e szerető párt szomorú sors érte. Csak azért jegyzem föl e csekély történetkét, hogy mi következései lehetnek, ha egy értetlen, műveletlen lelkű embernek hatalom adatik a művészet fölött zsarnokoskodhatni. Ugyanis, miként mondám, azelőtt régebben, mielőtt magyar társaság még nem játszott Kassán, német társaság volt mindig. A többiek közt egy német társaság játszott akkor Kassán, melynek igazgatóját Kollmannak hívták, de műveltség nem igen sugárzott le széles, elhízott pofájáról. Ő maga nem is játszott, mert nem értett hozzá. Láttam őt, mert még akkor ott volt, midőn mi odamentünk. Nos, ez meghallotta a jeles Demini hírét, írt neki Budára s meghívta társaságához. És miután sok üldözésnek volt kitéve a család miatt, örömmel elfogadták a meghívást, aláírták a szerződést,

[58] V. ö. I. kötet 160 és köv. lapokkal.

[59] A krisztinavárosi templomnak volt a régi neve: Bluthkapelle.

mely azt is foglalta magában: hogy havi fizetését elindulása napjától fogva fogja húzni. Demini megérkezik Kassára s jelenti az igazgatónak, hogy ő megérkezett ugyan, de borzasztó kemény hideg tél lévén, meghűtötte magát, elrekedt s most az ágyat kell őrizni, nem mehet ki. Hja! mondá az igazgató Kollmann úr, ki azonnal hozzá ment: „das geht nicht! Ich zahle sie vom ersten Augenblicke, wie sie abreisten, von da an sind sie mein Mitglied und sie müssen mir singen." „Igen, mondja Demini, igaz, hogy úgy van, de nem tudok énekelni, ha rekedt vagyok." „Az nekem mindegy, mondja az igazgató. Harmadnapra ki lesznek nyomtatva a színlapok, a neve ott lesz és ha a játék az úr miatt elmarad, a kárt fizetni fogja." „De hogy rontsam meg magamat s a renommeémat, ha hangot nem tudok adni?" „Jöjjön az úr a próbára!" „Én nem megyek." „Ha nem jő, föladom." „Tessék." Azzal elrohan az igazgató, egyenesen a városkapitányhoz s bepanaszolja Deminit, hogy nem akar énekelni s neki nagy vesztesége lesz, ha holnap föl nem lép. Deminit fölhívatja a kapitány, hogy rögtön ott teremjen. Rábeszéli Tóni, hogy csak menjen, majd ha meghallja, nem fog oly embertelen lenni és őt erőltetni. Demini megjelenik a kapitány előtt, ez reá támad nyersen szegény Deminire: „Hát pre cso nye spivatze?" tót nyelven. A kapitány csak egy kicsit tudott magyarul s tótul, Demini csak németül. Az igazgató volt a tolmács, ki értette a tót nyelvet is. Mondja Demini: „Uram, énekelnék, de nem tudok." „Én bezáratom az urat, ha nem énekel," mondja a kapitány. „De ha nem tudok." „Ej! tse znatye, tse nye znatye, tu spivatze muszitze."...

Ez a „tse znatye" fölmaradt aztán mindig minden társaságnál, ha valaki nem akart énekelni, vagy ha azt mondotta: én nem tudom ezt vagy azt. Szegény Demini megijedt a bezárástól s énekelt erőltetve s végkép elvesztette gyönyörű hangját s így megfosztották kenyerétől. De még ez nem mind. Játszott egyebeket, de mindig erőltetve kellett beszélni, ezáltal veszélyes mellbajba esett. Eperjesre ment a társaság, de már ott végkép le kellett mondani a színpadról: sorvadásba esett. Most már kenyér nélkül voltak. Most már mit csináljanak? Szegény Tóni stikkeléssel kereste élelmöket, d e ez szűken nyujtott. Demini tehát megtanult nejétől rámán hímezni, nem engedte, hogy neje csak egyedül keressen. És gyönyörűen tudott hímezni. Délután öt óráig varrtak, akkor kimentek sétálni. Ott élvezték a kellemes levegőt. Akkor mondta szegény Demini: gyönyörű regényes táj, éppen csak mintha szeretők számára teremtette volna Isten e kis paradicsomot. Itt akarunk megtelepedni szeretett Tónim; itt érzem, hogy kebleden fölüdülök. De mindennap szaporább lett köhicselése. A rámán való munka is sokat segítette a bajt. Ágyba esett. Szegény Tóni sokat sírt titkon; látta, mi lesz a vége. Egy napon jóízűen aludt a beteg. Szegény neje az ablakhoz fordult, sírt s kérte az Istent, ne foszsza meg szeretett férjétől. Férje fölébred. Észreveszi, hogy neje sír. „Jer ide Tónim! Ne ott sírj, oly távol tőlem, jer ide keblemre! Itt a te helyed." Neje odamegy, keblére szorítja kedves betegje fejét, vígasztalja, csókolja s mire kérdi: „hogy érzed magad te beteg angyalom?"... kezét ki akarja szabadítani, melyet a beteg szorosan tartott... de a beteg feje lehanyatlott kebléről s csak mególmosodott szemei voltak Tónira szegezve mereven...

Így végződött szegény boldogoknak rövid ideig tartott életpályájuk szomorúan. Itt találtam a szüntelen vídám teremtést, kesergve, mély gyászban, ki élte boldogságát temette el.

És mi okozta e kora halált? Egy bárdolatlan lélek!

Ott mulattunk Eperjesen rövid ideig bánatomra, mert itt szerettem volna tovább mulatni; de a társaságnak több utai voltak még, melyeket e nyáron meg akart járni. Itt ezen verset szórták:

DÉRYNÉNEK.

Tsak neked derült föl a művészi ég
S magasra lengnek tiszta vágyai.
Hozzád hasonlitni ez életben
Magyart - többé lehetetlen.

VII.

Ránkon. - Zivataros éjszaka. - Váradi mókázása. - A bártfai fürdőben. - A főispánné kedveskedései. - Richt euch Marcsa! - Egy fiatal lengyel zsidóné. - Gr. Szirmay Stefi. - Egyezkedés Kassán. - A septemvirek. - B. Berzeviczy életéből. - Kisfaludy Károlyról. - Mesés történet. - Az uj intendáns. - Üdvözlő vers. - Bartha János ujabb jelentkezése. - Cordelia szerepe. - A darab meséje. - A szinpadi mennykő és kárpótlás a szenvedett kárért. - Gross úr ajándéka. - Döbrentey meghivása. - Szentpétery és családja. - Jutalomjáték és vers.

Innen mentünk Ránkra, a fürdőbe. Itt hasonlókép rövid ideig mulattunk, mert éppen a fürdői saisonra érkeztünk ide, hol a többi fürdői vendégek is csak rövid ideig szokják használni a fürdői mulatást, mentől előbb Bártfára sietvén, orvosi rendelkezés szerént, ott élvezvén a fördés előtt a vízivást, hol nagyobb társaság gyűl öszve, a szórakozást és a zöld árnyas fák sűrüi között való barangolásokat: szóval minden tekintetben több élvezést találván. Ránkon igen nyomorultan voltunk elhelyezve. Még akkor igen kevés épület volt ott. A mi volt is, el volt foglalva a fürdői vendégség által. Mi teljességgel nem kaptunk szállást. Egyetlen egy roskadozott épület volt üresen, melynek egyetlen szobája és egy pitvara. A szoba földes és a gerendás épület egy oszloppal volt már megtámasztva, a szoba közepén őrizvén azt az öszveomlástól. Egy nagy szurtos mángoló is bútorként díszítette az apollói termet, mely különben csakugyan elég tágas lett volna, a csepp deszkákból épült „színházat" magába fogadni. Bele is bújt ezen díszterembe az egész társaság. De hibázom! Egy nagy gyalult asztal is volt a szoba közepén és a falhoz támasztva egypár lóca. A házi család kivonult a pitvarba addig lakni, míg mi elfoglaltuk a főszállást. Mondom: szinte az egész társaság belebújt. De mégis, hogy éppenségesen ne minden fiatalság ott legyen közöttünk, a fiatalabb színészeket a színpadra helyezték el az elsőbbek, azon vígasztalással csillapítván le zajgásukat, hogy hiszen két hét nem a világ, addig nem halnak bele.

Mi nők úgy akartuk, hogy valamennyien, mi foglaljuk el e bűbájos termet, de a kényelmes, csinos szobákhoz szokott urak megesküdtek, hogy egy toppot se távoznak onnan. Mit volt mit tenni: engedni kellett. Kivált a puhálkodó Udvarhelyi Miklós, leült a neje kipakkolt ágyneműjére s azzal erősködött, hogy az az ő jószága, ő azt félti s neki azon ágyat őrízni kell. Soká nem tudtunk elaludni, ezen bolygó férfiak élcelkedésein való kacaj miatt. Aztán meg kemények is voltak az ágyak. Én nem szívelhettem a szalmát. Nem engedtem, hogy azt hordjanak be. Én ki se bontom az én tiszta fehér ágyamat, inkább a párnazsák tetejére fekszem, mintsem az istálló bűzű szalmára tegyem. Véleményemen voltak Udvarhelyiné és Szerdahelyiné. Végtére kitalálták, hogy ott a sok gyékény, mely a dekorációs szekerek borítékja volt. Igy aztán eligazodtunk. Egypár nap már, hála az égnek lefolyt kínnal - s mégis mindent megkacagtunk. De egy éjjelen, egy szép csillagos este után, meg se álmodtuk, midőn lefeküdtünk szárazon, hogy éjfélkor a vízbe fullástól kell őrizkedni. Egyszerre nagy vízlocsolódás hallatszik. Egyik elkiáltja magát: „Jaj! de nagy záporeső van. Én rám befoly a víz." Hamar gyertyát gyújtunk, de oly sebességgel rohant be a szobába a víz a padlásról az ágyunkra, magunkra, az ablakon be, melyet nyitva hagytunk éjjelre és a konyhából be a korhadt ajtón, hogy egyszerre csak szinte bokáig állt a lábunk a vízben. A háznak egy szegletkéje beomlott: ott ömlött még be a sok esővíz! Minden nő csak az ágyát kiáltotta legislegelőször. Azt földobálták a férfiak az asztalra és padokra. Szerencse volt még, minthogy a férfiak is ott háltak, hogy mindenikünk szoknyában és hálórékliben feküdtünk, különben még annyi időnk se lett volna, hogy kantust öltsünk. A mint ott cipekedtünk mindnyájan, egyszerre valami fekete, nagy ugrál elé a mángoló mögűl négykézláb. Hirtelen a nagy bajlódás között eszmélni se tudtunk. „Jézus mi az?" kiáltánk nők s megszólal az átkozott selyp Váradi: „No hiszen a hol víz van, ott békának is kell lenni" s ott locsolta ránk a vizet,

négykézláb ugrálván, mint a béka. „Hát mikor jött maga ide? Hisz maga fiatalember, a színpadon a helye." „Majd én bolond vagyok. Minden csontom fáj, ott a deszkákon feküdni. Este gondolám: puha ágyat kell keresni. Míg maguk vacsoráltak, bebújtam a mángoló mögé, fölvévén magamra a fekete dominót. Úgy akartam megjelenni éjjel, mint ördög. De minthogy oda fölfeküdtem a puha mángolóra... jött a víz. Ah! gondolám, itt békára van szükség."... Nagy bolygó volt ez a Váradi; mindenikünk kedvence volt. Sok ily bohó dolgokat követett el, mely bennünket megkacagtatott.

A háztulajdonos bejövén, segítséggel a vizet kilapátolták; de már nem lehetett lefeküdni a sár miatt, csak ki lócára, ki asztalra. Semmi kellemes emléket nem vittünk magunkkal Ránkról - csakhogy förödtünk.

Elérkeztünk a bártfai fördőre. Itt már aztán gyönyörteljes élvezet volt. Itt e gyönyörű táj! de élveztem is az egészségadó vízivást. Az orvost nem is kérdeztem, mit és mennyit szabad? Minden reggel négy órakor már fölkeltünk Kovácsnéval, s mentünk vizet inni és járkálni, mindig hét óráig. Megittam tíz pohár vizet minden reggel; akkor kezdődött a muzsika s mentünk reggelizni. Csak ott ihatik az ember jó kávét. Sehol se találtam azt, mit itt, hogy oly étvágyat ébresztőleg kínálkozik, kisebb-nagyobb, gyönyörű tiszta, mázos, zöld csuprocskákba, a kétujjnyi vastagságú, sárga-pillés tejsűrű már megforralva, mit tiszta öltezetű, fiatal leánykák árulgatnak a járdán. Az ember szintúgy óhajtana ott mindjárt letelepedni, hogy a kávéjába szedegessen belőle. Reggeli után fürödtünk, onnan aztán próbára. Minden operákat adhattunk. Gyönyörü vendégsereg volt itt öszve gyűlve. A mi lelkes főispánnénk is itt volt, ki vídám kedélyével életet s élvezetet öntött az egész fürdői gyülekezetbe. Ő rendezett kirándulásokat; ő parancsolta a vendéglősöknek, hogy bál legyen, melyből nem volt szabad elmaradni senkinek személykülönbözés nélkül, holmi „salakok" kivételével, melytől hemzsegett a fürdő. Engemet mindenüvé magával cipelt. Hijába szabadkoztam, hogy nekem nem lehet, sok a készülni valóm. Rám kiáltott kacagva: Richt ei Marcsa! (Richt euch)... Ez onnan eredt, hogy midőn a Tündérkastélyt játszottuk, azon jelenésben, midőn Farkaska meglátja az ezredest, ijedve térdre esik, salutirozva a kezével. Én is mint Marcsa, mellé lebuktam, összegörnyedve ijedve. Szerdahelyi rám néz, elmosolyogja magát alattomban s rám kiáltott Richt ei Marcsa! Mely parancsszóra aztán hirtelen én is fölegyenesedtem salutálva. Szerdahelyinek ezen rögtönzött ötlete oly találóan esett, hogy a publikumot nagy kacagásra és tapsokra indította. Aztán sokáig fönmaradt az a kis rögtönzés a publikum között, akárhol találkozott az ember a férfiakkal, akár én, akár Szerdahelyi, mindjárt kiáltották Richt ei Marcsa! Igy a vidám kedélyű Báró Eötvösné ő Excellentiája is. Mit volt mit tennem? Subordinatio volt a jelszó!

Jelenleg a lengyel nemesek nem voltak jelen a fürdőn, csak egyetlen gazdag, szép fiatal lengyel zsidóné, egyedűl egy nőcselédével, ki megjelent ugyan az ő gazdag aranynyal elborított nemzeti öltönyében, de elvonultan élt, csak ritkán jelent meg a járdán. Mondják, azelőtt a nemesek is bőven gyülekeztek a fürdőt használni s gazdagon pazaroltak, de miólta a csapások alatt nyögnek, egy se jelent meg.[60]

Ott is nehéz volt szállást kapni. Gróf Bártziné ő nagysága épületében volt ugyan egy szoba, melyben ketten laktunk Kovácsnéval, de nagyon alkalmatlan volt. Meghallotta gróf Szirmay Stefi, hogy szállást keresek. Én ugyan sohase láttam a grófot, nem is voltam szerencsés ismerni, de ő kegyeskedett az egész nagy épületet rendelkezésem alá adni. Ő csak egy nap mulatott a fürdőn. Megbizottjának mondá: Adja át Dérynének mind a hét szobát, (mert annyi volt az épületben), használja mind a hetet, a mint akarja, a míg a fürdőn lesznek. Mindenikben volt egy nyoszolya, asztal, székek. Ezt elfoglaltuk Kovácsnéval.

[60] Az 1830-32. évi lengyel fölkelésre gondol itt Déryné.

Hat hétig mulattunk a bártfai fürdőn. Én a sok vízivástól elkezdtem hízni. Végre az orvos megtiltotta a vizet, csak a fürdést használtam. Azt mondá: Was zu viel, ist ungesund... és hogy veszélyes lehetne, hogy oly sokat mertem inni orvosi tanács nélkül.

Visszafordultunk Kassára. Itt a vármegye fölszólította a társaságot, telepedjen meg itt Kassán, a vármegye pártolni fogja és választmányt alakít, mely a társaság dolgaiba bele fog tekinteni és intézkedni. „Nyáron által azonban utazhatnak, a merre jónak látják, csak télire jelenjenek meg pontosan october 1-ére."

Több egyezkedéseikre nem emlékszem már, nem sokat törődvén vele. Csakhogy a társaság elfogadta s maradtunk Kassán. Ezen társaság most már úgy volt alkotva, hogy ennek vezértagjai, mint egy szív egy lélek öszve tartsanak, hogy ebből egy láncszem se hibázzon, hogy föl ne bomolhasson, hanem egy akarattal működjön s küzdjön egy erővel, egy akarattal. És ezek voltak a vezértagok: Szentpétery, Udvarhelyi, Pály, Szerdahelyi, Megyeri, Szilágyi, Déryné. Heten voltunk a bázis-tagok. Ha ebből egy kibontakozik, úgy a társaság szétoszlik, mert egy nélkül, többé oly erőre nem emelkedhetik, úgy össze voltak tanítva s oly precizióval ment minden eléadás. A fiatalabb színészek némelyike is már jeles és szorgalmas volt, kik még akkor a másodrendü szerepeket játszották u. m. Egressy Gábor és László. Voltak még több régi és jó színészek a társulatnál, de azok nem voltak azon szoros egybeköttetésben a régen egybeforrt társulattal. Azért is minket a septemvireknek neveztek el - vagy gúnyoltak.

Itt időztünk Kassán egy vídám telet. Most már Kassa nagyban törekedett azon, hogy bennünket meghonosítson, azaz, hogy állandóul Kassán maradjunk, de még most az nem történhetett meg. Még vissza volt vágyásunk Kolozsvárra több tekintetből. Meg is igértük, azonban még Brassóba is vágyakodtunk menni.

Kassán azonban, miután megigértük, hogy eljövünk, egy comitté alakult a vármegyei urakból és mágnási körből, mely báró Berzeviczy[61] ő nagyságát választotta indendánsnak. A báró már valóban nagyban értette a színészetet, mert ő maga is nagy színész volt, azaz művész! Ugyanis ő elbeszélte nekem fiatalkora egy korszakát, melyben őt sorsa oda sodorta, hogy kénytelen volt, sok pajkos rakoncátlankodása következtében családjától, mindenből kitagadva, élete fentartásáról gondoskodni.

Egy napon, hogy már az éhség kezdette környékezni s bocsánatot nem nyert otthonról, elindult a kényelemhez szokott fiatal báró, gyalog Bécs felé, hogy ott talán majd mutatkozik valami számára, mert azon pár forint, mely még zsebjében találkozott, nem nyujthatott hosszú időre élelmet. Ment, ment. Valakit hall maga után, hátra néz, s látja, hogy csinosan öltözött ifjú léptet utána. Megáll, bevárja. Örül neki, hogy lesz egy csinos utitársa, a kivel, kinézése után előre föltételezni lehetett, hogy elég művelt lesz társaloghatni. Egy pár szó váltása után megismerték egymást, hogy gyermekkorukban oskolatársak voltak és az idegen: Kisfaludy Károly, a kedvelt költő. Együtt folytatván utjukat, bizalmasan nyilatkoztak egymásnak aggasztó helyzetükről. A báró elbeszélte történetét. Nem akart Magyarhonban maradni, hogy valami hivatal után esedezett volna. Nem akarta magát megalázni, és semmi kilátása nem volt, melyben sorsán változtathatott volna. Elindult Bécsbe, hogy családja ne is tudja, hova lett. Kisfaludy Károly hasonlólag nem lévén nagy gazdagság birtokosa, csekély kasszával útra indult. Ő is Bécsbe, hogy magát művelje és valami után lásson, mely segítségére lenne, csekély költsége mellett, célját érhetni. Elérkezvén Bécsbe, beszállottak egy szegényes fogadóba, hogy csak sokba ne kerüljön a koszt és szállás. A báró pénze elfogyott. Már nem volt mit tenni, mint gondoskodni kellett a jövendő napokról. Kisfaludy ugyan mondá, a míg az én szűk erszényem bírja, addig ne aggódjál, egyformán osztozunk belőle. „Jaj! mond a

[61] B. Berzeviczy Vincét. Lásd részletesebben gr. Dessewffy József szép emlékbeszédét róla az Akadémia Évkönyve 3-ik kötetében.

báró, soká az még se tarthat így, hanem tartsd föl azt még nagyobb szükség esetére. Hanem tudod-e mit gondoltam? A fogadósné szép és fiatal és úgy vettem észre, hogy egy kissé pislog reám. Nem nagy megerőltetésembe kerül, egy-két szót mondani neki, hogy ő milyen bájos teremtés és bár ne kellene eltávozni köréből soha... de én szegény ördög vagyok s már majd valami tanítói állomást keresek magamnak, hogy megélhessek. Meglásd Károly, holnap már a kis boglyas gyerekét tanítani fogom és te pedig őt festeni fogod, mert azt mondom neki: mi ketten nem akarunk elválni egymástól. Mindketten Magyarországból valók vagyunk. Te festész, minthogy csakugyan mondod, hogy tudsz festeni. És meglátod, holnap már jó ebédet fogunk falatozni. Te megtarthatod a nevedet, te senkinek se tartozol róla számolni, te műutazást teszel, mint festész, én pedig Korn úr vagyok, ki állomást keresek. Azalatt aztán csak ne siess az arcképpel, majd jut valami jobb is eszünkbe. És úgy lett, mint mondám. Már nekem néha egy-egy kis zsebpénzt is nyujtott az én szép gazdasszonykám. Elmehettem színházba is. A mint egyszer ott vagyok Schiller Moor Károly című színdarabjában, eszembe villan: miért ne lehetnék én színész? Senki se ismer. Ha megbukom, abba hagyom, s folytatom mostani hivatalom. De nem kívántam Moor Károlyt játszani. Annyi eszem volt”... (A báró csakugyan nem tartozott az igen szép férfiak sorába. Úgy hasonlított Első Napoleon francia császárhoz, mint egy hajszál a másikhoz. Éppen olyan feje, oly orra, és oly kis zömök termettel; azonban fiatalabb korában szebb lehetett.) Beláttam, mond a báró, hogy annak termetes embernek kell lenni. Elmentem (már nem tudom melyik színházhoz) s a próbán fölkerestem az intendánst, hogy hol lakik. Bemegyek hozzá. Mondom: én szeretnék a színháznál alkalmazást nyerni, ha oly szerencsés lehetnék kegyét megnyerhetni. Az intendáns kérdi, játszott-e már? Igen, kis, apró színházaknál. Mi szakmában? Hm, hm, kezdék akadozni, én, hm, az intrigue-szerepekben. Jól van, tegyen próbát. Mi a neve? Korn János. Mibe akar először föllépni. Moor Károlyban a Ferenc szerepében. Jól van! Menjen ezzel a pár sorral a rendezőhöz, ő kiadandja a szerepet. Két hét mulva jelentse magát, akkor fölléphet, ha reussiroz, szerződhetik. Soha, mond a báró, oly hosszan nem tartott két hét egész életemben. Oly indulatos, türelmetlen voltam, hogy még a szegény jóltévőnémre is rárivalogtam, ha hozzám szólt. Már három nap múlva kívül tudtam a szerepemet. Szerettem volna, ha már keresztül estem volna rajta, hogy tudjam, mi lehet belőlem? Hogy fog sikerűlni? Miként fogad a publikum? Eljött az óhajtott nap. Már föl voltam öltözve. Föllebbent az előfüggöny, én reszkettem, mint egy oskolás gyerek. De midőn kiléptem, megtapsoltak; jól maszkíroztam magam a púpos hátammal. Elrepűlt minden „félsz” tőlem. Furórét csináltam. Elhatároztam: színész leszek. Engem szerződtettek. Egy év múlva a Burgba lettem szerződve[62] és annyira mentem, hogy I. Ferenc fölséges császárunktól ezen nagy arany tobákszelencét kaptam érdem-jutalomul, mely az ő arcképével s kövekkel van körűl foglalva. Annyira kegyében voltam Ő Felségének. Ez azólta sohase hiányzik oldalzsebemből. Azólta szívok burnótot...

És csakugyan kezemben is volt e szép, drága burnótszelence. A báró neje, egy igen derék, egyszerű, házias úrnő, tele nyájassággal és férje eránti szeretettel. Minden kívánatát a legnagyobb odaadással teljesíté és helyeslé. Semmiben egy szóval nem szólt ellene. Soha semmi akaratának ellen nem szegült. Most is, midőn őt nevezték intendásnak, egy szót se tett ellene. Egy nagy ebédet adott a báróné s meghívott bennünket. Mi örömbe voltak mindketten. A báró azért, miként mondá: hogy azon átkozott! kedves deszkákon tapodhat; a báróné pedig azért, hogy férje, oly nagy szenvedélylyel lévén a színészet eránt, vágyát teljesítheti. Ebéd alkalmával sokat nevettünk fölötte, mert a báróné úgy enyelgett vele mindig: „Du mein lieber Cartouchel.” (Ez egy akkori híres rablónak a neve volt.) És a báróné őt szívrablónak nevezte. „Lássa édes Déryné, hiszen az én szívemet is elrabolta. Az ő! Valóságos Cartouchel.”

[62] Ennek a történetnek nincs semmi való alapja.

A báróval csakugyan végtére kibékült családja s midőn meghaltak, beleült a vagyonba, megházasodott s boldog férj lett. Ez a báró aztán értelmesen vezérelte a társaság ügyeit s az egész társaság igen nagy tisztelet s szeretettel viseltetett eránta.

Alig játszánk egynehány előadást, e verseket s koszorúkat s virágcsokrokat szórták, midőn egy játék alkalmával kiléptem:

A KÖZKEDVELTHEZ.

Ha esti szellő lenge szárnyain
Körünkbe szállál szép, az érzetet
Műddel, hogy ébreszted s a képzetet
Mint éltetéd a multak hamvain.

Majd éneked báj hangja reppene,
Tavaszt varázsla, a virág hozót
És keblet, érdemének áldozót
Melyből tenéked emlényként fűzne.

Itt lábaidnál, itt emlényfűzér
Keblünkben érdem hidd örökre él
Jutalmat ennél lelked mást nem kér.

Virúlj! s ez óhaj oly szívekből kél
Kik betöltnék élted reményeit
Rózsákkal öntnék pályád gödreit.

(Nyomtatva itt fekszik előttem.)

A báró most már a társaság dolgaiban nagy befolyással működött. A vármegye részéről is befolyással voltak az urak, mert a vármegye főpénztárnoka fizetett bennünket havonként, hogy mi okból, vagy mi intézkedéseknél fogva történt, már nem emlékszem, csakhogy minden 15-ikén és 1-én Tettes Tóth Sigmond úrhoz kellett menni havi fizetésünket fölvenni. A báró igen „spendabel” volt. Nem tudom hirtelen magamat jobban kimagyarázni.

Egy napon bekopog valaki Szentpéterynél, s midőn belép, megismeri Bartha Jánost a színészt, de szörnyű kopott öltözetben. „Hát öcsém honnan jösz, hol jársz?” „Hogy honnan jövök, sohase kérdezze bátyám. Innen is, onnan is.” „Bizony látszik rajtad.” „Hogy hol járok? Ide jöttem. De már nem varrok, nem én. Egy tőt se adjanak a kezembe, mert megint megszököm.” Beszélte aztán minden nyomorúságát, mint már szokás, hogy az apró vándorló truppoknál, mit mindent szenvedett; de ő tökéletesíteni akarván magát, mindent elszenvedett, csakhogy nagy szerepeket játszhasson s gyakorolja magát. Most már hát idejött, ha szerződtetnék őt. „Helyesen tetted öcsém. Majd elvezetlek a bárohoz.” „De engedjen bátyám, így szégyenlek eleibe menni.” „Igazad van; majd elmegyek hozzá magam s ajánlani foglak.” Szentpétery elment a bárohoz, s mondja, „hogy egy igen jól indult fiatal színész szeretett volna maga megjelenni s szerződésért esedezni, de olyan pongyola állapotban van, hogy nem bátorkodik megjelenni.” „No no! ha maga ajánlja őt, nekem elég. Itt van 100 forint (W. c.), csináltasson magának ruhát. A visszafizetésről nem kell gondoskodni.”

Nem kellett több, csakhogy egyszer föllépjen Barta, azonnal igen megszerette mind a publikum, mind a directio, mind a társaság. Egyszer a többek közt, hoz a báró egy partiturát a hóna alatt s hozzám közeledik, nagy esdő mimikával. „Weibedl! (mert azért, hogy oly nagy magyar-színészet pártoló volt, szeretett németűl társalogni s beszélni). Ha nekem örömet akarna szerezni...” „Oh nagyságos báró! Csak akkor volnék boldog, ha képes volnék arra.” „Itt van egy nagy mestermű. Ezt nem minden nagy énekesnő akarta és tudta elénekelni. Ez egy keverék a magas soprán és a mély alt-hangból, a melyre nem mindenki oly alkalmas, mint

a mi kedves Dérynénk, mert még ahhoz játék is nagyba szükséges és még mimica is. A magasságról meggyőzött a Tündér-síp adásakor, az alt-hangjáról meggyőződött az Olasz nő Algirban. Játékát már ugyis rég ismerjük, a mimicáról végre meggyőződött a Portici néma szerepében." „A báró túlbecsül engem, mert az Olasz nőt énekelni, minthogy igen mély alt, erőltetésembe kerül s két hétig is elrekedek." „No ezt csak tegye meg. Ez egy felvonásos játék csak, Cordelia a címje."[63] „Mondom ezer örömmel. Megpróbálkozom, ha megfelelhetnék-e úgy a báró úr óhajtásának, hogy sikerűlne." Mindjárt átadtuk Szerdahelyinek, hogy irassa ki a Stimmeket. Betanultuk. A szövege röviden ez:

> Egy fiatal őrült anya jelenik meg benne, ki azért őrült meg, hogy csata alkalmával férje, kit nagyon szeretett, elesett és ki katona volt. Ő elmaradt egy kis csecsemővel. Azonban a rablók vagy cirkáló vad csordák berohantak kunyhójába s gyermekét megölték, őt leütötték. Ott maradt mint volt, de föléledt. Gyermekét többé nem találta, megőrült. Kirohant az erdőbe keresni. Legelső megjelenése is szörnyű meglepő. Összetépett rövid, foszlányos ruhában jelenik meg a legmagasabb sziklacsúcson, hol azt gondolnák, hogy ember oda nem mehet. Meglátja a napot följönni, iszonyu magas hangkitöréssel elkezdi a napot átkozni. Ez a textus: Ah átkozott az a nap ott, mely kínomra világít stb. sok ideig a sziklákon föllebb rohanva, mintha a napot le akarná tépni... saját szétszórt haját tépve dühében. Végre kifáradva küzdelmeiben, szelid fájdalom fogja el, leszáll a kősziklák tetejéről egy nagy terebély fa alá, mely jövetele alatt oda változik zavart elméje, hogy ott a fa alatt nyugszik s alszik kis gyermeke. Oda térdel, gyöngéden emelgeti, fölszorítja szívéhez, ringatja kebelén, danolgat neki, hogy csak aludjon. De ezalatt vadászok érkeznek, kik csakugyan őt keresik. Szeretnék megfogni, hogy ápolják ők, de a sziklákra ember föl nem mehet. Azt tudják, hogy többször is megjelenik itt és itt lesik. Midőn meglátja a vadászokat, kik igen szép chorust énekelnek, csalogatják, ő nekik rohan, küzd, azt gondolván ismét, hogy ezek ölték meg férjét s most rabolják gyermekét. A kétségbeesésig küzd, végre egy hirtelen ugrással kirántja magát a vadászok kezéből s fölrohan ismét a sziklák tetejére, de oda nem követhetik a vadászok. Az égiháboru már kezdettől fogva közbe-közbe nagy morajjal közeledik s midőn a kősziklák tetején szívrepesztő hanggal rímánkodik, hogy adják vissza gyermekét s végre ismét átokra fakad, lecsap a menykő és agyon sujtja a szerencsétlent, ki halva rogyik le a sziklákról. Ezzel végződik a játék.

De a színpadi mennykő csakugyan oly mesterileg talált engem, hogy szinte áldozata lehettem volna, mert a ruhám meggyúlt rajtam; szerencsére fölrohantak mindjárt a színpadra, legelől a báró s többen is és hirtelen eloltották a tüzet rajtam, ki kézzel öszve morzsolván, ki vizzel leöntvén.

Másnapon reá, alig kongatta el a kilenc órát, jött a báró inasa, hozott egy kis levélkét, melybe 100 forint volt pecsételve azon pár sorocska kiséretében, miszerint a tegnapi összeégett ruha helyett egy más ruhát vegyek magamnak és köszönetét nyílvánítja a remekűl eléadott darab végrehajtásáért és hogy még a ruha színire való figyelemért, amit ő nem is gondolt volna, hogy oly jó ötletem legyen, mely még az ő szemeiben emelte a darabbal való öszhangzást. Én magam is soká tűnődtem rajta, mi szín rajzolja legjobban a hosszas esőzést, hegyeken való kúszást, azon elvadult őrűltnek rongyait, hogy mégis undort se okozzon a nézőkben? Egy oly színehagyott anginettot vettem, mely hasonlítson a lehullott száraz falevelekhez, imitt-amott fölhasogatva, széttépett, rövid újjakkal s itt-ott fölfüggő rongyokkal; a ruha alja letépve; tejszín trikó, mely a mezítelenséget ábrázolja; semmi cipő... Bizony ez a silány ruha elég drágán volt megfizetve.

[63] Kreutzer Konradin (1780-1849) dalműve. Magyarra fordította Szerdahelyi József.

Déltájban jő be hozzám egy ismeretlen s engedelmet kér, hogy ne vegyem megsértésnek, de ő tegnap úgy el volt ragadtatva, hogyha gazdag volna, úgy ő tudná, hogy mikép kellene elismerését bebizonyítani. Őt Grossnak hívják s hajdan kereskedő volt, de már fölhagyott a kereskedéssel s privátizál... s átnyújt nekem egy „kartandlit," melyet egy fiú hozott utána. Vegyem szívesen, mond, én ezeknek hasznát vehetem s távozott. Alig tudám neki megköszönni. Midőn elment, fölbontom. Mi volt ebben mindenféle! Fölül feküdt egy ritka szépségű finom battiszt-ruhára való. Olyat még nem is láttam, oly szépségű „hochroth" szövet volt, össze-vissza fehér virágokkal áttörve. Nem is battiszt volt az, valami más, de nem tudtam neki nevet adni, más se, mind csak kérdeztek: mi az? Volt benne hat legfinomabb battiszt hálófőkötő, különbféle mustrákkal angol hímzés; egy jókora nagy dióhéjba egypár selyem keztyü, félkönyökig érő, de oly finom selyemből mint a hajszál és lyukacsos szövet; három pár fehér selyem harisnya; két szép, pántlikás csipkés negligé (pongyola) főkötő, egyik zölddel, a másik halvány nehéz atlasz szalagokkal díszítve; végre egy igen szép, ezüstbe foglalt (gömbölyű formára, mely meg volt aranyozva) cseh-gyémánt csatt s még több ezüstbe foglalt színpadi ékességek. Úgy hallottam aztán, hogy az egy izraelita volt, de fiatal korában többnyire külföldön tartózkodott.

Kassán való mulatásom alkalmával Döbrentey Gábor úrtól kaptam meghívást Budára. Azt már nem tudom, hogy akkor melyik társaság volt ott jelen, de úgy gondolom, hogy a fejérvári.[64] Sokáig leveleztünk egymással, de nem léphettünk egyezségre, részint, hogy én nem akartam akkor még attól a társulattól megválni, más meg az, hogy Kolozsvárra óhajtoztam. De én azért, minthogy erővel azt akarta, hogy én csak menjek Budára s tegyem föl követeléseimet, én aztán föl is tettem, azt ígérvén neki, hogy majd alkalommal, ha szabadulhatok, fogok vele szerződni, ha azt megadja, a mit kívánok. De ő azt hallatlan dolognak nevezte, a mit én kértem. Én aztán öszvekoccantam vele; fösvény intendánsnak neveztem, egész őszinteséggel mondám neki: hogy ő engem nem is ismer, hát hogyan tudja megítélni, hogy mit érdemlek stb.? És ő neki oly nagyon megtetszett levelem foglalatja, hogy az Istenre is kért, levelezzek vele, mert ő az én leveleimet többször is átolvassa, oly élvezetet nyujt neki. De bizony én azt untam és abba hagytam. Azt mondta: szereti, hogy úgy lehordtam őt, hogy ezt még senki se merte.

Valóban sajnálom, hogy oly gondatlan voltam és az én sok leveleimet irományaimat úgy elszórtam, melylyel bizonyságot tehetnék. Mind Kolozsvárt maradtak, mert én, még be akartam oda menni, de másként rendelkezett a sors felőlem.

Ember fölteszi
Isten rendezi
Dolgainkat s utainkat.

Midőn még Kolozsvárt voltunk, Szentpéteryt meglátogatta édes anyja, kis növendék leányával, Zsuzsikával, ki igen szerette volna már bátyját látni s megismerni, ki még csak egy éves lehetett akkor, midőn bátyja az anyai házat elhagyta. Az atyja Nagy-Károlyban (vagy Kállóban, nem tudom bizonyosan) református lelkész volt. Meghalt, özvegyet s e két gyermeket hagyván maga után. Midőn e kis szép gömbölyű, piros és fehér arcú kis leánykát megláttam, az ő fekete, szemérmes, lesütött szemeivel és sötét sűrű hajával, igen megszerettem. Kértem az édes anyját, az öreg Szentpéterynét és a fiát Szentpéteryt, adják nekem által e kis leányt gondviselésem alá. Ne vigye őt vissza az anyja, itt bátyját mindennapon láthatja és én színésznőnek nevelem. A bátyja örömmel megegyezett benne, az édes anyja is végre reá hagyta magát venni s a kis leányka nálam lakott...

[64] Hihetőleg 1833-ban történt, midőn a kassai társaság egy töredéke került Váczon át Budára és 1837 husvétig ott is maradt.

Kassai időzésünk szinte vége felé közeledvén, készült a társaság nagy utazásokat tenni, mielőtt Kolozsvárra menne. Jutalomjátékom alkalmával e verseket szórták Kassán:

DÉRYNÉHEZ.

Még nem virult virág mezőkön,
Nem zeng hű csattogány tetőkön.
Sötét komor, tavaszunk hajnala
Zajongva dúl az észak mord dala.
Elhal napunknak tiszta fénye,
El szívünk esdő reménye.
S im! sphaera-hangok zengenek.
És enyhe szellők lengenek.
Mosolyogva nyil a legszebb élemény
Kéjlángra lobban sebzett érzemény,
Bús Norma és cseles Rozina
Cammilla, Romeo s hű Zerlina[65]
Körünkbe zeng miként bús csattogány
S körünkbe fejlik a tavasz virány.
S most Thisbe, most meg Liszli bájol el
S most mint Keresztanyácska remekel.
Te csillag és virág honunk egén,
Egyetlen a színészetünk Menyén,
Ne meny, ne távozz e vidékről,
Ne tüny le e művészeti égről.
Maradj, hol édes hangjaid
Enyhítik a lét gondjait.
S ha sorsod innét mégis elragad,
Lely utadon gazdag koszorúkat
S zengd vágyunk legkedvesebb dalát
Hogy a jövő év ismét visszaád.

(Itt van nyomtatva.)

[65] Ez hibásan van Zerlina, mert én Don Jouanban nem Zerlinát, hanem Donna Annát énekeltem - jegyzi meg Déryné.

VIII.

A kassai „fekete asszony” története. - A figyelmes és gavalléros intendáns. - Uton. - A „Bűvös vadász” M.-Szigethen. - A sóbányában. - A szinész és közönség közti viszonyról. - Adoma Kovácsnéról 1834. - Déryné és Egressy Gábor. - Kolozsvárott. - Szent Dávid és Szentpétery. - Anikó férjhez megy. - A gouvernante és a furcsa nyelvmester. - A pajkos comtessek. - A gubernatorné Szebenbe készül. - Vásárhelyi levelet ír Bukarestből. - Fényes kilátások. - Ujabb levél. - A tervet elejtik. - Egy kedves polgárház. - Lakáskeresés Ungvárynénál. - A Néém-asszony. - Uti készülődések. - A búcsúlakoma. - Cserebogár, sárga cserebogár. - Érzelmes búcsú.

Most már egész 1837-dik évig öszve kell húznom körutazásaimat, mivel nem tudom, hogy melyik évben voltam itt, vagy amott és hogy mennyi ideig mulattunk egy helyen? Hogy mik történtek mindenféle események? Oh arra sorosan nem emlékszem, ámbár sok némi apróságokat ki kell hagynom az idő rövidsége miatt.

Még Kassán létünk alatt, gyakran lehetett látni a sétatéren déli 12 óra tájban egy érdekes, halványarcú, csupa feketébe öltözött, sugár termetű fiatal nőt, egy csinos növendék ifjúcska karján megjelenni. Úgy látszott, hogy e nő idegen és itt ismeretlen, mert ő se szólt senkihez, őt se látta az ember senkivel társalogni, minélfogva elnevezték őt (nevét nem tudván) Fekete asszonynak. Ezen nővel még én érintkezésbe jövök, azért ismertetem meg előre. Most, még Kassán lévő jutalomjátékom utáni napon, belép hozzám a Fekete asszony és mondja: „Bocsássák meg, ő idegen itt és neki úgy esett értésére, hogy én oly igen szívélyes, jó vagyok, azért bátorkodik hozzám jönni! Ekkor tehát elpanaszolta a Fekete asszony (tartsuk meg e nevezetet, mert még többször is öszve jövünk vele) elpanaszolta szomorú helyzetét: hogy ő özvegy katonatisztné, férje a csatában elesett s a növendék ifjúcska az ő fia. Ő lengyel nő s mióta férje meghalt, egészsége is elhagyta, tanácsolták neki a levegő változtatást. Igy jött Kassára, de a mije volt, már elfogyott s most kénytelen valami kézimunka által magát táplálni. Ő minden szép munkát tud és ha nekem valamire szükségem volna, ő ajánlja magát mindenre.” „Mondom, nekem most olyasmire szükségem nincs, de különben is magam szeretek aféle munkákkal foglalkozni. Aztán én legfeljebb virágokat szeretek mindenféle színekből.” „Oh azt én fölségeseket tudok csinálni.” „Igy hát igen jól van,” mondám s megrendeltem nála egy garnitúr „hochroth” rózsát. „Szívesen látom holnapra egy kis vékony ebédre” mondám. Másnap el is jött s ennyibe megismerkedtünk egymással. Nyilatkozott, hogy ő oly nagy vonzalommal van erántam, miként szeretné egész életét körömben tölteni. Marasztottam ozsonnára, azután elment. Virágaimat kevés napok múlva elkészítette, hazahozta, kifizettem, elment. Kassán többé nem láttam...

Báró Berzeviczy nagy szorgalommal vezérelte s kormányozta a társaság ügyeit és sok pénzébe is került az ő nagy pontossága. Minden előadandó alkalommal mindig kész volt áldozatokat hozni: ugymint darabokat megszerezni s több aféle, apró-cseprő kellékek előállításában, melyre a társaság nem költekezett, de ő már föltette magában, hogy annak meg kell lenni, mert ő azt szükségesnek látja stb. Mindenre kiterjedt figyelme. A próbákon ő mindig rendesen jelen volt és kormányozta a próbán a gyengébb színészeket, rendezte köztük az állásokat. Velem sok baja volt. Minthogy nekem az a szokásom volt, hogy mindent, akár dráma, akár operákba úgy próbáltam, mint a hogy estve játszottam, az énekben éppen azzal a tűzzel és mimmel játszottam, miként este, eléadáson megkívántatott a szerep vivése. Még ha odalent volt is az öltözőben, fölsietett, hátulról megragadta karomat s kiáltotta: „Weibedl! Weibedl! az Istenért mit gondol? Ne ölje meg magát erővel. Hiszen mi szeretnénk magát megfejelni, hogy örökké éljen. Nem engedem, míg én vagyok az intendáns, hogy így vesztegesse magát.” Szegény Pály mondá nevetve: „De beszélhet a Nagyságos báró! Sokszor mondták már azt neki, de süket füleknek beszélünk. Nem is fogja ő a negyven évet elérni.” S

ime! ő szegény, oly hidegen, minden tűz nélkül marquirozta le szerepét! Még ő akkor fiatal volt. Ő meghalt s én még most is élek...

A saison végével elutaztunk Kassáról. Most már ismét Eperjes felé; aztán Ungvár és Mármaros felé Szigethre igyekeztünk. Eperjesen nem soká mulattunk. Ott mulatásunk ideje alatt mindig tele volt a színház. Megérkeztünkkor, midőn fölléptem, szép koszorúval s ezen írott, tömérdek versekkel fogadtak:

Hozott Isten reád rég várt,
Tháliának magzatja,
Déryné! Ki e Koszorút
Tőllünk méltán arattya.

Onnan mentünk Ungvárra. Ungvár előttem oly érdektelen volt, hogy emlékemben semmise maradt meg; mégcsak egyetlen háznál se voltam ismerős. Igen beteg lettem az úton, a hideg kilelt s ott létünk alatt mégis játszani kellett. Elmentem a meleg fürdőbe, gondolám, hogy majd elhagy hidegem. De még jobban belém kapaszkodott. Még csak azután lettem nagy beteg, úgy, hogy még Szigethre is betegesen értem. Szigethen már tovább mulattunk. A nyár hátralevő részét mind ott töltöttük. Ott adhattunk operákat is. Emlékszem, hogy adtuk a Bűvös vadászt, de a publikum félt a színházba jönni, mivel csak szálába volt fölépítve a színpad s üzenték: adnánk máshelyt valahol a darabot, mert félnek a tűztől, minthogy abban a játékban oly sok tűzi jelenések jönnek elé s kitalál gyúlni a színpad. Igy aztán egy nagy csűrt készíttettek föl színpadnak s ott adtuk elé a Bűvös vadászt roppant publikum előtt.

Itt már kellemesen tölt a nyár, a szigethi publikum szeretett színházba járni. Itt kimentünk a sóbányát is megnézni. Kivezetett bennünket Vozári gyógyszerész, ki egy igen viális ember és nagy színházkedvelő volt. Szép volt látni azon sóbánya üregét, midőn már az ember lent volt. De bezzeg lemenni, az nagy kín, azon a 300 lépcsőn. Nekem csak könnyű lábaim voltak, de már alig tudtam az utólsó lépcsőkön lehaladni, úgy megfájúltak lábikráim. De borzadva néztem, midőn az embereket leeresztgették a bivalybőr-kosárban. Hiszen ha elszakad egy szál a kötélből, mélyen lehengereg a kosár a mélységbe s az egész ember szerte zúzódik. De annál szebb és meglepőbb ott a mélységben lent azok a szép sima fehér sódívánok (vagy hogy is nevezzem), melyek óriási lépcsőkhöz hasonlítanak, köröskörűl az üregben, négy sorjával szépen simára faragva s szélesek, mindig hátrább-hátrább, egészen föl. Arra tán csak azon emberek tudnak fölmászni, kik ott dolgoznak. Hát azok a szép feszűletek és több mindenfélék, mind sóból kifaragva! Mindég szegény Egressy Gabi volt az én vezetőm, ha valahova kirándulásokat tettünk. Még ő akkor igen fiatal volt, de már látszott belőle a leendő művész. Ámbár nagyon méla volt, de gondolkozó és tanúlni vágyó. Ő sokszor jött hozzám, mert szerette, hogy én neki mindig a színészetről beszéltem.

Nekem az volt az eszmém, hogy a színésznek nem kellene a publikum közé elegyedni soha. Úgy sokkal több tisztelettel viseltetnének a színészet eránt. Jobban belevezetné az illuzióba a nézőt, ha nem jönne azon gondolat eszébe: ni Egressy! vagy Déryné! tegnap nálunk mulatott s most ott hercegnét játszik. Egressy azt nevette, hogy az nagyon unalmas lenne. Én megmagyaráztam, hogy nem. „Egy nagy Loost veszek, mondám s ha nyerek, megmutatom neked Gabi, hogy nem unná el magát senki se.” (Én olyan furcsán voltam némely emberrel, hogy nem tudtam magázni. Igy voltam Udvarhelyi Miklóssal. Soha se tudtam neki másképmondani, ha hozzá szóltam, csak: Miklós te! Lendvayval hasonlóan: Martzi te! vagy Lendus te! Ők is engem tegeztek. De Egressy sokkal fiatalabb volt, mintsem az megengedhető lett volna). Megmagyaráztam aztán Egressynek, hogy én azt óhajtanám, hogy a színész-társulat egy egész külön osztályt képezzen, más cím alatt. Már azt kigondolnánk, mi illetné meg legméltányosabban. Volna egy nagy épület, mint egy nagy, roppant kastély, tömérdek lakással, nagy gyönyörű kerttel, egybe csupa nemes gyümölcsfákkal, más részbe csupa

virágokkal. Egy csupa veteményes kert. Azokban kertész. Aztán billiard-terem, hogy otthon mulatozhatnánk. A nőknek külön mulató-teremjök, hol fölolvasnának, hogy tanuljanak jól olvasni. Gyalog soha se járnánk ki, hanem próbákra is kocsin és sétakocsizást tennénk. Bizony olvasni, mondám, mert elébb színésznőink közt is elég volt olyan, kit kín volt hallgatni az olvasópróbákon, midőn szerepeiket először olvasták. És még a mythologiai istenek és istennők neveiket sem ismerték. De így, ha annak idejében, időtöltésre szánt óráikat a tudatlanok a tanultabbak körében társalogva töltenék s nem kivágynának a közönség közé amazoknak körében a tanulást is jobban megkedvelnék. Mi kacagást indító, midőn egy másodrendű színésznő, egyszer egy adott darabban, a mythologiai személyzetből álló gyűlés alkalmával a színpadon - talán éppen az Európa elragadtatása[66] című darabban - az Izetlenség istenasszonya összezörren Junó istenasszonynyal, s egymásnak fiatalkori szerelmi kalandjaikból szemrehányást tesznek. Az Izetlenség a próbán csak elmondta a szerepében levő szókat, t. i. azt mondja Junónak: „Hallja! engem ne szekírozzon. Tán nem tudjuk, mikor a maga leányát, a fekete Proserpinát Plutó úrfi elragadta?”... És a szerencsétlen színésznő azt gondolván, hogy az valami csúnya szó, így gondolkozott magában: „Dejszen majd szebben kimondom én azt estére: halja maga ifjasszony - mondá - engem ne szekírozzon! Tán nem tudjuk mi történt, mikor a maga leányát, azt a fekete falusi piszét, Plútó úrfi elragadta?” A publikum szörnyű hangos kacajra fakadt, de nem kevésbbé a színpadi személyzet is, kivált még midőn Kovácsné, ki éppen Junó szerepét játszta, hozzám fordult s egész komolysággal mondja: „Nini?! Tán biz engem vagdal?”... minthogy ő fekete is, pisze is. Ugy-e édes Kovácsné így volt? Én éppen Minervát, a bölcsesség istenasszonyát játsztam. Alig három sorból álló szerep, de csakhogy a nevem ott legyen, azért kelle odaállnom statisztának. Majd most is oda állna valaki! Oh én sokat, igen sokat tettem a bölcsőjében feküdt magzatért, hogy nagyra nevelődjék...

Ilyesek s több ehhez hasonló esetkék alkalmat szolgáltattak, az én „nagy tervem” kivitele felőli okoskodásokra. Az én Gabim, mindenben egyetértett velem s igen örömest volt az én körömben. Ő egy kissé phantaszticus volt fiatal korában. Ha az utcán találkozott velem s egy kissé csinosabban voltam öltözve: „Itt jön az én grófnőm” mondá, s rendesen hazakísért. Én igen jól észrevettem, hol rejlik a mágnes, mi őt a művészet fölötti vitatkozásokon kívül még körömbe vonja! De én nem akartam még azt akkor észre venni, nehogy igen korán fejlődjék, minek még érlelődni kellett; de igen kedvem szerint volt, s azt akartam volna, hogy Zsuzsikám már nagy volna, mert ez egy igen becsületes ifjú volt, kit legillőbbnek találtam hozzá. Csakhogy ne én legyek, ki őket figyelmessé tegyem egymásra; találják meg egymást, gondolám. Soha se szerettem a rábeszéléseket, az már sokat szerencsétlenné tett.

Igy töltöttük el a nyarat, mig Kolozsvárra visszakerültünk.[67] Örömünnep volt az, midőn Kolozsvárra értünk, mindkét részről. A publikum éppen úgy örült nekünk, hogy mi vagyunk azok, kik körükbe vágyakoztak, miként mi örültünk, hogy ismét e részvétteljes művelt közönség előtt s a mi kedves második kis hazánkban lehettünk.

Itt a kedves grófi ház most is ugyanazon szeretettel viseltetett erányomban, csakhogy már a comtessek nőlni indúltak, a nagyobbak zongorázni tanultak, az a legpicibb, ki akkor négy éves múlt, de azért mindig a színházba kellett vinni s mind ismerte a színészeket névszerint s egyszer nagy kacagást idézett elé a publikum között. Egy eléadás alkalmával - a Rettenetes éj az erdőben című játékot[68] adtuk - én egy árvaleányt, Szentpétery egy rablót játszott, ki engem hajamnál fogva hurcolt a színpadra, a tőrt felém irányozva. A csepp gyermek elvisítja magát a

[66] Bäuerle Adolftól (1786-1859); zenéjét Müller írta; magyarra P. Horváth Dániel fordította.

[67] 1834 májustól október 4-ig.

[68] Hihetőleg a Drechsler F. bécsi zeneszerzőtől zenésitett melodrámát érti, melyet Pály Elek fordított magyarra.

páholyban: „Mama, mama! ne hagyd! Az a csúf szent Dávid meg akarja ölni szegény kis Dérynét.” Azon a szent Dávidon el kezdett a közönség kacagni s mind a páholy felé tapsoltak, a kis szőke fürtös kis angyalfőnek, ki ott sírt keservesen. Tudnivaló, hogy a játék minden hatását elvesztette. Szentpéteryn sokáig rajta maradt a „Szent Dávid” név. Most már ő, a kis grófi gyermek is sokat kacagott szent Dávidon, ha előhoztuk.

De változás is történt a háznál. A jó Anikó férjhez ment és pedig nem Kolozsvárra, hanem (nem tudom bizonyosan, de úgy gondolom) tán Somlyóra egy Szidor nevű kerületi orvoshoz, ki igen értelmes és derék becsületes ember volt. Nagyon hiányzott nekünk e vídám teremtés. Ő volt éltető lelke és fölvidítója e háznak. Mindenki megkönyezte eltávoztát. Egyéberánt most már annyival is élénkebb volt a háznál minden, mert a nagyobb comtessek zongorázni tanultak egy igen derék, jó érzésű, művelt lelkű gouvernanttól, ki bécsi születés, egy nyugdíjas hivatalnok leánya, Habbelt Josefine kisasszony volt, kivel örömest lehetett társalogni és egy francia nyelvtanítótól. Ez ugyan nem lakott a háznál, de tíz órakor jött és egész öt óráig mindig ott volt, hol egyikét, hol másikát fogta elé tanítani. Ez egy sajátságos egyéniség volt. Mint egy nagy óriás, szörnyű kihízott, széles piros pofával, nagy, világoskék szemeivel, oly ábrándosan nézett az emberre, hogy kénytelenítve volt az ember hangosan fölkacagni. Ezen ember sok vídám órát szerzett nekünk. Ennek igen sokat kellett szenvedni; mert ezen grófi kis angyalokból valóságos grófi kis ördögöcskék váltak ezen monstrum arányában. Midőn a tanuló órákat bevégezték, bevezették swálokkal körül fonva a grófné szobájába, leültették a zongora eleibe, nagy vastag ujjait reá nyomták a billentyűkre, hogy zongorázzon. De ő nem tudott zongorázni szegény. Akkor kis vesszőcskével sujtogatták az ujjait. „Gnade! Gnade! sie kleine Plagegeisser! Ich kann nicht spielen.” Csak egy kicsit tudott németül. Akkor a szoba közepére ültették. Ők fel a székre, a háta mögé. Megcsipkedték azt az elkényszeredett, lángba borult arcáját, minden csipés után, egy csókot nyomva reá. Letérdepeltek előtte. Imádlak, te elhízott móc! a te karcsu termeteddel, a te szép bazsarózsa-piros orcáddal, a te ábrándos kerek bagolyszemeiddel... és közbe-közbe egy-egy jó pofon csattant el arcáján. No most puszilj meg! Az nem mert moccanni se, csak izgett-mozgott azon a széken s tűrt mindent, mint egy vén birka, az ő juhszemeivel. „Szlimme, szlimme comtesse! Ah par dien! lassen mich, lassen.”... „Nem, nem, nem mész addig, míg meg nem puszilsz.” Mi a grófnéval halálra kacagtunk rajtuk. Végre aztán mondá a grófné: „Bocsássátok el már szegény ördögöt, ne kínozzátok.” Míg tanulták a francia nyelvet tőle, oly csendesen viselték magukat, de mihelyt azt bevégezték, mint a váltottak, oly pajkosak voltak, azt adván okul, hogy ő kínozza őket a tanulásnál: tízszer is elmondat egy syllabát. Ott ők engedelmesek neki, de itt lakolni kell. Ily pajzánok lettek, hogy nem volt Anikó. Engem szerfelett szerettek. Ha szobalányom oda ment, megfogták a kezét, megcsókolták. „Oh kedves Zsuzsikám, mondák, ezek a kezek öltöztetik a kedves kis Dérynét. Oh be boldog maga, hogy érintheti, fűzheti, a kedves kis kezét csókolhatja.” „Oh, boldog bizony! Csakhogy azon kis kezek, csak a keztyűben kicsinyek és egy cseppet se érzem magamat boldognak az öltöztetésnél, mert ha siet s elkések, a csupasz kezével olyakat csattant az orcámra, hogy még másnap is ég belé.” „Jaj a kedves Déruska! Szegény Zsuzsi, de boldog maga, hogy az arcára csattan a Déruska keze. Melyik arcára csattant?” „Erre ni.” „Jöjjön, majd lecsókoljuk onnan.”... Ilyen pajzánkodásokat vittek véghez e vásott kis grófi gyermekek.

Most már a társaság nagy utazási terveket főzött ki. Ugyanis a gubernátor, B. Jósika János ő exc.-ája a tavaszszal Szebenbe volt utazandó.[69] Ott valami nagyszerű tisztelkedés várta őt, de már arra nem emlékszem, hogy miféle szertartás. Installálták-e? Én arra nem sokat figyeltem, csakhogy az ifjúság is mind Szebenbe utazott. Tudni való, hogy akkor nekünk is menni kell, a gubernátor tiszteletére nagyszerű előadásra készűlni. De mielőtt még elindultunk volna, egy

[69] A szebeni utazás 1826 májusban volt. Látszik ebből is, hogy Déryné nincs tekintettel Naplója ezen felében már az időrendre; siet.

levelet kaptam Bukarestből. Azon derék fiatal színész, Vásárhelyi Károly, elhagyta a színi pályát és az orvosi pályára lépett. Pesten tanúlta szorgalmasan s be is végezte az orvosi tudományt és igen derék és értelmes orvos lett, úgy hogy őt meghívták Bukarestbe. El is ment, s már több év ólta ott lakott. Ő írt nekem, hogy mily jól megy neki. Nagy becsben áll és hogy ott igen szeretik s nagyra becsűlik a magyart és hogy ő mily gazdag és az ő egész vágyása, hogyha ő magyar dalt hallhatna, újra élne. De az ott működő társaság oly silány, hogy semmi élvezetet nem nyújt. Ő a német direktorral jó ismeretségben áll, előhozott engemet, hogy milyen egészen más hang az enyém ahhoz képest, mint ott énekelnek. Az ott működő igazgató által tehát megbízva, írja nekem e sorokat, hogy menjek be akár vendég-szerepekre, akár mint szerződött tag. Irjam meg követeléseimet, úti költséget és mindent örömmel teljesít, csakhogy menjek be. Én mély gondolkodóba estem és nem voltam igen idegen az ajánlat elfogadásától, ámbár a társaság igen ijesztett, hogy miként indúlnék én egyedűl oly borzasztó nagy útra? De én mégis azt feleltem Vásárhelyinek, természetes, hogy a mások tanácsára, magamtól nem is tudtam volna mit felelni, mert Vásárhelyi irta, hogy ott borzasztó gazdagság van, mindent az aranynyal fizetnek és én ott nagy gazdagságra tehetek szert, hogy ezúttal teljes lehetetlen a fölhívást elfogadnom, mert már szerződve vagyok a jövő télre, Kassára kell mennem. De azután, ha megadják követeléseimet, bemegyek ezen föltételek alatt: útiköltségűl 200 pengő forintot, minden föllépéstől a harmadrész jövedelmet, egy jutalomjátékot, de nem felibe, hanem az egészet egyszerre és hat hónapra megyek be, mert rövid időre nem volna érdemes azon nagy utat megtenni, minthogy az a kivánsága is van az igazgatónak, hogy oláh nyelven is tanuljak be opera-piéceket. Ez sok időt fog igénybe venni, azoktól külön díjat kivánok.

Még Kolozsvárt voltunk, már megjött a hármas nagy pecsétes levél, ismét Vásárhelyitől, melyben mindenre mi előttem kedves és szent, rimánkodik, hogy csak ha a magam javát akarom, menjek be most, mert az igazgató ég a kivánságtól, hogy megnyerhessen, mert a publikum követel tőle énekesnőt és ő már föl is biztatta őket, mindenbe megegyez. Én írjam s küldjem be a szerződést nevem aláírásával s pecséttel ellátva s ő azonnal a kivánt útiköltséget kiküldi a rendelt helyre. Már most meg Vásárhelyi sorolja előmbe az előnyöket s ajánlatokat, mit a maga részéről szándékol a javamra tenni, hogy minden jövedelmemet tisztán eltehessem, hogy semmire se legyen legkisebb kiadásom se.

> „Jöjjön be édes Déryné, így ír. Én szerencsésnek fogom magamat tartani, ha egy földimet ölelhetem e gazdag, rideg városban, ámbár itt minden gazdagságban és megtiszteltetésben élek. De a lelkem honomba vágy. Még az is megtörténhetik, hogy magával együtt kiutazhatok, mert csakugyan nincs szándékomban itt meghalni. Itt egy baráti keblet hiában keresünk. Nincs egy bizalmas lélek, kihez símuljon az ember. Én tehát magának ajánlok: két nagy butorozott szobát, minden hozzá tartozandó egyéb szükségletekkel, szabad kosztot. Van egy kis szerecsenem, ezt rendelkezése alá adom. Ez kisérője lesz minden lépéseiben és a mikor kocsin akar menni, a fogatom hasonlólag parancsára leend, mert itt gyalog nem járhat egy úrnő. Vagy kocsin vagy egy jokey kiséretében. Az én kis fekete ördögöm mulattatni fogja. Eredeti egy kópé! Olvasni fogom a perczeket, hogy megláthassam. Ugyan hozzon magával egy jó magyarországi szakácsnét, hogy főzzön nekünk egy kis jó tőtött káposztát. Ámbár nagy és jó asztalt tartok, de az étkek ízét nem tudják megadni. Aztán az az örökös kecske hús! Óh de meguntam. Csak kérem írjon mennél előbb s örvendeztessen meg igenlő válaszával.”

Midőn társaimnak megmutattam s mondtam, hogy megyek, fölzúdultak ellenem, hogy mit gondolok, tőlük elszakadni és egyedül oly veszélyes útnak kitenni magamat stb.? Minden ellenvetéseket és ijesztgetéseket fölhasználtak, hogy lebeszéljenek, ámbár egész akaratom nem is volt most bemenni, mert hiszen egész Erdélyt szándékoztunk beutazni. Elmentünk tehát a saison végével Kolozsvárról.

Egy kedves polgárházzal voltam nagy ismeretségben a többek között különösen. Kitüntetett s tisztelt köznép volt ez a polgárság között, tisztes és komoly viseletök miatt. A ház feje volt egy derék, magas termetű, barnás arcú özvegy, kinek komoly arcáról le lehetett olvasni, hogy az ő körében semmi rendetlenségnek nem szabad történni. Aztán volt egy öcscse, kit ő nevelt föl s kit még férje életében vett magához és ez a ház ura mesterségét tanulta, ki lakatosmester volt és még egy tüzes fekete szemű, piros, gömbölyű arcú, vídám, az ő piros ajkával mindig mosolygó unokahuga. Ezt a kis lányt Máriskónak hívták, az ifjút, az ő testvérbátyját Gyöngyössi Jánosnak. De mivel hogy kis korukban vévén őket magához az özvegy s Jánoskának nevezték, most még nagy korában is, kivált én előttem mindig Jánoska volt a neve. Az özvegyet pedig néném asszonynak nevezte a két testvér, de Máriskó semmi árért nem mondta volna máskép, mint néém asszony! Ezen sokat kacagtunk később. Az özvegy saját házában lakott a két növendékével. Az utcára szolgáló épületben volt két első szoba, melynek ablakai utcára néztek és kettős kis oldalszoba, az udvarra nyíló ablakokkal. Ott volt a műhely, hol a legények dolgoztak és háltak. Az első épületnek a padlása azonban oly csinosan volt építve és minden kényelemmel berendezve, hogy bárki is ellakhatott benne: az ablakai redőnyökkel ellátva s a teteje éppen nem volt padlásforma. Kezdettől fogva mindig csakugyan színészek laktak benne az elsőrendűek közűl. Midőn utazásokból visszatértem Kolozsvárra, nem mindig kaptam üresen volt szállásomat és így bajos volt a színház közelében találnom alkalmas szállást. Igy történt egyszer velem. Igen meg voltam akadva, mert minden szállás el volt foglalva a gubernálisták által. Azt tanácsolta nekem Julia, volt házi kisasszonyom, menjek az özvegy Ungváryéhoz (így nevezték az özvegyet) ő talán ide adná nekem az egyik utcára nyíló szobát, odafönt is mindég színészek laknak. Elmentem hozzá. Bekopogtatok, belépek, s egy magas, jól megtermett nő lép előmbe szörnyű komor arccal. „Mit tetszik?" kérdi, még sötétebb szemekkel reám tekintve. Mielőtt én csak egy szócskát is hallottam volna, úgy megijedtem: gondolám, ehhez a komor, nagy asszonyhoz jöjjek én lakni? Nem én! Mégis elé mondom neki, hogy szállást keresek s engem ide utasítottak, hogy talán az egyik utcára nyíló szoba kiadó volna. „Itt alant egy kiadó szoba sincs. Odafönt volt, de már Nagy úr és Kontz úr be is szállásoltak." „Mondom sehol se lelek a színház közelében szállást s ez éppen alkalmas volna." Megfordultam, elmenendő. Akkor megnéz jobban s mondja, „hiszen tán Déryné T. Asszony?" „Igen, én vagyok." Ekkor két sor fehér fogak mosolyogtak felém s a komor pillanat egyszerre barátságos vidáman nézett reám. „Most a fordulásnál ismertem meg, mondá. Az utcán még soha se láttam. Tessék megengedni. Itt a szoba, ha megelégszik vele, tessék beleköltözni. Benne minden bútor úgy marad, csak a ruhákat szedem ki a commodeból. A szoba különben tiszta, csak magam laktam benne. Majd én ide fölmegyek, a két kis oldalszobába, két növendékemmel." „Mi lesz egy hónapra a házbér?" „Majd ráérünk akkor is, ha kiköltözik belőle asszonyságod."

És én rögtön beleköltöztem, a csinos, bútorozott szobába. Midőn már két napot töltöttem, e különös kis család körében, meggyőződtem afelől, hogy azon komor nézésű nő a legnemesebb szívet rejti keblében és a fiatal csemeték oly tisztelettel és szeretettel viseltettek Néém asszony és minden eránt, kik őket környezték, hogy meglátszott rajtuk a különös, sajátszerű, ritka becsületességben növekedő két testvér. A jószívűség bélyegét viselte itt minden a háznál. Azonban nem kell gondolni, hogy Néém asszony komor zsarnoksággal nevelte a két gyermeket, ily engedelmes, minden pillanatot rögtön parancs gyanánt teljesítendő gyermekekké. Néém asszonynak csak arca volt komoly, de szíve mindig örömben nevetett. Szerette a vídám kört, szerette különösen az éneklést. A színházba mindig eljárt. Volt még két nőrokona is, azok is mind tehetős polgárnők. Azt mind szeretettel ölelte magához. Gyakran vígalom is tartatott a háznál, de az mind oly illedelemmel, hogy gyönyör volt köztük mulatni. Természetesen, hogy nélkülem semmi se történt, mindennek én voltam rugója. Úgy annyira tisztelt, szeretett e kis család, hogy mindenben az én tetszésemet keresték. „Jertek össze holnap délután, egy kis rántott csirkére, túrós levesre, puliszkára!" A puliszka még a nagyobbacska

asztaloknál is a főszerepet játszta akkor időben. Hányszor hívták meg a főbíróhoz puliszkára! A kávé után erősen kínálgattak a finum puliszkával, de én mindig szabadkoztam. „Majd csak megvárom, míg a rántott csirke berepűl (mondám) az ő piros, ropogós bundájával. Csak azután, mondám." Csudálkoztak, hogy nem az ő kedvenc eledelüknek adtam az elsőséget. „Déryné asszony nagyon szereti a rántott csirkét, mondá a háziasszony; majd ha hazajön a délutáni próbáról, mi jól fog neki esni." Igy lepett meg többször.

Eljött az idő, midőn menni kellett, vándor madarakként, útra kelni. Midőn az ismerősöknek elé mondtuk, hogy mi nagy utakat fogunk tenni e nyáron, mind azt tanácsolta, csak lássuk el magunkat jól elemózsiával, mert egy hétig is fogunk utazni oláhok között, erdőkön keresztűl; hogy csak egy rongyos csapszéket se kapunk; enni még egy tojást se. Volt sürgés-forgás. Mind féltünk, hogy ott valahol, éhen hal ez a sok nép. Én és Udvarhelyiné nagy dologba voltunk, nem különben Murányiné, ki már egész szekér gyerekkel volt. Különbféle tésztákat gyurattunk, mindenféle levesbe valónak elosztva, kiszárítva, kis fehér zacskókba elrakva. Verschlagba minden szükséges edényeket, vasserpenyűket elpakkolva. Kis élésládákba a tányér-tálak s ennivalókat berakva s minden evőeszközöket el nem felejtve. Szalonnát, juhturót, szóval mindent; lisztet, tojást, hogy a túrós galuska el ne maradjon. Egy sódart megfőzettem, egy pulykát jól spékelve megsüttettem... de mint elbámultam, midőn háziasszonyom elindúlás előtti napon kivezet nagy komolyan a konyhába és egy roppant nagy, kétfülü új fazékban, új födővel betakarva az ízletesen elkészített jó tőtött káposztát előttem föltakarja: ezt tessék elpakkoltatni a kis Verschlagba, hogy össze ne törjön. Éppen félvékás volt a fazék a szó teljes értelmében. Este velük kellett vacsorálnom s elhítták még Szentpéteryt is és az özvegynek legkedvesebb rokonát, ki tehetős könyvkötőné volt, Pap Gábornét. Ez egy jómódú, vídám teremtés volt, ennélfogva kellemesen lehetett vele társalogni. Eszes is volt, fiatal és szép és mindig csinos. Midőn jó sokáig ültünk már vacsora után, beszélgetvén az utazásról, egyszer csak veresedik az én háziasszonyom szeme. „T. asszony! mondá szokott komoly arcával, egy nagy kérésem volna." „Oh kedvesem, szóljon. A mi csak birtokomban van." „Ne váljunk el ily szomorúan. Hadd maradjon a fülemben, meg a szívemben a hangja, míg vissza nem térnek. Énekelje el az én kedves nótámat. Én mindig sírok a színházban, mikor a Mariskában danolja. Úgy fáj a szívem s én akkor vagyok boldog és víg, ha jól kisírhatom magamat, de csak úgy titokba: Cserebogár, sárga cserebogár." „De talán most énekelni se tudnék, mondám, úgy el vagyok fogódva." De mind elkezdettek kérni. Egyszerre csak hozza ki az ifjú (mert már nem oly kicsiny volt, oskolát is végzett) és a piros ajkú Máriskó a guitáromat a szobámból és a kezembe nyomják, ők pedig mind a ketten leborultak sírva a térdemre. „No mondom: hát már most én énekeljek köztetek!?..."

Ilyen a kolozsvári nép: érzékeny, ábrándos és egyenes, szívélyes, kedves, mézes beszédű, majd mind fellengős. E kis körben az egész kolozsvári népet lehet képviselve látni...

Midőn vacsora után magunk maradtunk, a két ifjú lélek még mindig a két vállamon feküdt és sírt. Volt dolga a törölközőmnek, míg könyeiket újra, meg újra letörölgettem. Végre kérdém: „Kedves néém asszony, mivel tartozom?" „Semmivel", felelt komolyan. „Az a szoba, ha visszajönnek szerencsésen, mindig a T. Asszonyé. Ne is kérdje, csak költözzék belé, mert még magam se megyek bele lakni. A T. Asszony úgy élt benne, mint egy Szűz Mária és ezért igen nagyra becsülöm." Ezzel kezemet megfogta, megszorította, komoly arcával mondá: „Isten hozza vissza szerencsésen."... Azzal megfordult, szobájába ment. Én azt gondoltam, majd megölel, megcsókol, a miért elénekeltem a Cserebogárt. Nem. Odabent sírt magában.

A fiatalok bekísértek szobámba s ott jó éjt mondottak s zokogva mentek néém asszony után aludni.

IX.

A Szevillai borbély Szebenben. - A gubernátor bevonulása. - A gubernátor ignorálja a német szinészetet. - Ebéd Cserey consiliariusnál. - Csereyné virágos beszédmódja. - A Tolvaj szarka előadása. - Párizsi vizhordozó és egy emberséges katonatiszt. - Valami az utazásról. - A töltött káposzta. - A fekete kávé. - Szentpétery baja. - Az utazás regényessége. - A zenekar. - A Meszesen át. - Megállapodás az erdő szélén. - Brassó felé. - Megállapodás Vladek előtt. - Fürdési jelenet. - Kellemetlen eset. - Pály lő. - A támadó oláhok. - Szentpétery hősiessége. - A veres sapkás és a postamester. - Pestmegye ajánló levele. - Szentpétery és a nem respectált nemesi levél. - A megmutatott birság díj. - Leszerelés. - A lúdól foglyai. - A visszajött hírnök.

Másnap indultunk. Most nagy utakat tettünk egész Erdélyben, Szeben és Brassó felé törekedve. Arra már nem emlékszem, hogy mielőtt Szebenben kellett lennünk, hol időztünk: voltunk-e Marosvásárhelyett, vagy egyenesen mentünk Szebenbe? Itt egy pár eléadásra meglehetős kevesen jelentek meg. Valami színdarabot adtunk. De itt csupa németek laknak, senki se tud magyarul. Német társaság is volt itt, mi természetesebb, mint hogy a szászok inkább mentek német színházba! Azonban a publikum nem volt ellenszenvvel erántunk. Csak azt mondák: minek menjünk, ha nem értjük, mit beszélnek? Midőn a Szevillai borbélyt adtuk, a ház tele zsúfolva volt. Így, így, mondák, hiszen ha mindig ily szép operákat adnak s ily jól, mindig telt ház lesz; mert a németeknek nem volt operájuk, csak holmi vaudevilleket adtak s színdarabokat.

Megérkezett a gubernátor. Nagyszerű pompás elfogadás volt, az tudni való. Én ugyan semmit se láthaték a nagy ceremóniás menetekből, mert próbáimmal s öltözékeimmel voltam elfoglalva. Nálunk a színházban is díszelőadás volt, egész világítás mellett, ő Excellentiája tiszteletére; de már nem emlékszem, hogy melyik operát adtuk. A gubernátor is megjelent s 500 forintot küldött a társaságnak. Másnap a német társaság játszott tiszteletére. De szegény Hirschfeld (így hívták a német igazgatót)[70] pórúl járt. A gubernátor nem ment el a tiszteletére adott eléadásra és nem is küldött semmit. Ez rosszul eshetett az igazgatónak s másnap egy darabot adván, egy komisch-szerepet vállalt és extemporizált. A többek között eléhozta, hogy mily vídám most a város, hogy a gubernátort mily pompával üdvözölték stb. „Aber der schmutzige Gouverneur hat der deutschen Gesellschaft weder etwas geschickt, noch ist er erschienen." Ezért másnap bezárták az igazgatót, nem tudom már hány napra.

Szebenben lakott Cserey consiliarius.[71] Ott nagy ebédet rendeztek. Azon urak közül igen sokan voltak meghíva, kik Kolozsvárról a gubernátor kisérői voltak és a városi hatóságok közül is sokan. A consiliarius igen derék magyar úr volt, ámbár nem sokat vehettem szemügyre, úgy igénybe vették azon tömérdek sok urak. De a consiliariusné, ez egy sajátságos, természetes, régi-régi igazi magyar dáma volt... Úgy bizony! majd elfeledém mondani, hogy hiszen mi is ott voltunk az elsőbbrendű színészek és színésznők. Ezen idős dáma, eredeti úrnő volt. Mindig csupa virágot beszélt. De a hogy az én kezemet megfogta, midőn az asztalhoz ültünk, oda vonszolt maga mellé és nem volt többé se szeme, se füle a mások társalgásaira. „Ide ülsz mellém, édes kis szegfűm, hadd handrikáljanak amazok ott. Mi itt eszünk és beszélgetünk." Igaz is, hogy volt ott egy keverék! Egy-egy club egymás mellé ült, a kik csupa szászok voltak; a mások csupa magyarok torlódtak együvé. Amott egy csomó, deákul nego consequentiam-ozott! És nekem mindig ott volt félig a fülem, szerettem volna hallani, mit

[70] A névben téved Déryné. Az igazgatót Slawiknak hívták. Az esetről részletesebben szól Ferenczi Z. A kolozsvári szin. tört. 309-310 lapjai.

[71] Nagyajtaji Cserey Miklós, Kazinczy F. barátja.

beszélnek a napieseményekről. Csak néha lehetett egy szót elkapni, miből mitse értek meg. De nem is lehetett, mert ujjával az én virág-plántáló úrnőm mindig szurkált: „No! édes kis rezedám, miért nem veszen többet ebből a jóból. Hozd vissza, te veres pipacs! kiáltott a szolgára. No! édes kis ibolyám, ne legyen oly szemérmes.”... És ez az egész ebéd alatt így folyt. Aztán sokat kellett neki beszélni magamról: hogy én honnan vettem azt az erős hangot az én kis mellembe? És hogy melyik rózsabokorban termettem? Már erre nem tudtam mit felelni, csak azt mondottam: „Bizony nagyságos asszony! csak a tövisei között!” „Tövisek? kérdé csodálkozva. Oh édes kis liliomom.”... Én csak azon csodálkoztam, hogyan jut oly rögtön annyi virágnév eszébe? Szerettem volna egyszer meghallani, hogy hát a férjének ugyan mely virág nevét adta? „No, édes violám, mondá végre, midőn eljöttünk, megkivánom, hogy engem gyakran látogasson meg, míg itt lesznek.” Én meg is igértem, de tudtam, hogy lehetetlen, mert 18 nap volt kitűzve, hogy itt mulatunk s nekem 18 operát kellett leénekelnem ezen napok alatt. Egy pihenő napom se volt, mind a legnagyobb operákat adtuk, mert különben nem jött volna publikum.

Midőn a Tolvaj szarkából főpróbát tartottunk, egy idegen vonta magára figyelmemet, ki közel a zenészek mellett foglalt helyet. Ott ült, de egy hangot se szólt senkihez, csak ha én valami colloraturát csináltam, vagy egy érzésteli pianóba egy átmenetelt, jól vettem ki: igen tapsolt. Végzettel oda jött hozzám. Előbb nagy dicséretekkel halmozott el, hangom érzésteljességét csudálván s végre mondja: kár nekem ily kis helyeken magamat vesztegetni. Ő zongoraművész Bécsből. Menjek el vele, ő nagy befolyással van az operaszínháznál és ő nagy havifizetésre szerződtet engem. Ily hang és játékkal furorét fogok csinálni. Mondtam neki: én kötve vagyok; nekem honomból nem lehet távozni...

Már lejárta a kitűzött idő. Utolsót játszottuk: a Párizsi vízhordozót. Igaz, hogy már nagyon ki voltam merűlve, mindennap erős, nagy operákat játszani, de én azért minden erőmet öszveszedtem s hangomon egy csepp gyengeséget se lehetett észrevenni. Inkább tán mozdulataimban, mert előtte való nap Othellót vagy más ily fáradtságos operát adtuk. Fölrohan egy katonatiszt s kérdi ott az állongó emberektől: hol a rendező? Oda igazítják Szentpéteryhez. „Hallja az úr! micsoda könyörtelen gyilkosságot visznek véghez? Ma a tizennyolcadik operát hallom és mindennap énekeltetik azt a szegény asszonyt. Hiszen megölik, elrontják a hangját! Ez sehol sincs a világon. Belehal ily gyenge alkotás.” „Sohase búsuljon kapitány úr. Csak egy napi pihenés, már másnap ismét elénekli a Szevillai borbélyt. És különben is ez az utolsó előadás. Most nem is erőltetjük őt, pihenhet.” „Valóban! úgy csudaerejü melle van. Bocsásson meg az úr, de én azt gondoltam, ártalmára van. Kár volna a gyönyörű hangjáért.”... s azzal távozott, hozzám csak egy árva szócskát se szólt, csak meghajtotta magát felém, s a mily hevesen fölrohant, ép oly szeliden mosolyogva, Szentpéterynek kezet nyujtott, s azzal távozott. Alkalmasint csak közelebb akart látni, s a mint meglátott, gondolta magában: „ej! csak a festék szép rajta... addió”...

Itt vissza kell ugranom kissé. Úgy gondolom mégis, hogy egyenesen Szebenbe igyekeztünk, mert nagyon hosszú utat tettünk. Nem éppen szükséges ugyan, hogy azt leírjam, mikép fogyasztottuk el a jó néémasszony fölségesen elkészített ízletes tőtött káposztáját, de bocsánatért esdem: már ilyen vagyok. Mindenről híven akarok számolni, a miről csak emlékszem a velem történt kis eseményeimben s ez csak azért érdekelt akkor, hogy csakugyan nem találtunk utunkban se csárdát, se falut olyat, hogy ennivalót kaphattunk volna, kivált annyi népségnek és így többnyire vagy holmi kis rongyos oláh viskókban kellett megállapodnunk etetéskor, hogy a szekeresek is lovaikat kieresztgessék legelni, vagy az erdőkben kellett megállapodnunk, hol közel volt valami folyó, honnan vizet kaphattunk, ámbár az mindig jó távol esett az erdőtől.

De bezzeg milyen élvezet volt, midőn a sűrü árnyas lombok alatt a szép zöld fűre leheveredhettünk s kiki a maga élésládájából előszedhette a mije volt... Körül néztem s ott láttam némely nőket a choristánék közűl kivált. Szegények! Egy kis kendőben egy kis cipócska, egy kis túró! Tova álltak a fiatalok, kik még annyiról se gondolkoztak, nem lévén senkijök, ki nekik valami útravalót bepakkolt volna. A nagy tűz már lobogott, távolabb az ülőhelyektől. Mit csináljak? gondolám. Mindeniket szeretném jól tartani a jó tőtött káposztából, de hol vegyek oly nagy edényt, melybe melegítsek. Eddig észre se vettem, hogy a szekér oldalán ott fityegett a jó nagy vasbogrács, melyet a szekeresek sohasem hagynak el maguktól, ha nagyobb útra kelnek. Ekkor szólaltam föl: „Urak, úrfiak s dámáim! A ki engem szeret s a jó tőtött káposztát, ide jöjjön én hozzám s tartson velem." Hogy rohantak oda mind! Már azalatt súroltattam a bográcsot, mert a kocsisoknak első gondjuk volt, vizet hozni a vederjökbe. „De nem elég az, mondám. Ezt előbb meg is kell érdemelni. Egy-két férfi elmegy, vizet hoz föl eleget, mert a lánynak dolga van, ismét a többiek fát készítenek." Hogy bomladíroztak aztán, egymást kergetődzve, mint a kiszabadult csikók. „Levágom az egész erdőt." „Elhozom az egész folyót" kiáltozták; csak Szentpétery maradt igen komolyan. Mi többiek mind oly jó kedvre kerekedtünk, nők s férfiak! Igen élvezetesnek találtuk ezt az együtt mulatozást a szabadban, pedig köztünk legyen mondva: igen hasonlított a cigánytanyához. De éppen ez adott alkalmat a sok élcekre s kacagásokra.

Minden elkészült s az én vendégeim jól laktak, pompásan ebédeltünk. De ki nyert annyi jóbarátot magának, mint én. Azon ifjak, a míg együtt volt e társaság, ha a tűzbe küldtem volna őket, még oda is elmentek volna értem, a mint szokták mondani. Most már nem emlékeznek többé reá, ha még élnek, jól tudom. Egressy komám végig hű maradt hozzám, mint még fiatal, köztük volt. Végre, midőn már a fekete kávé elkészült (mert akkor igen szerettem a fekete kávét ebéd után s az mindig első volt az utazásban is, hogy a masina be legyen pakkolva a négyes rekesztékű szalmakosárba s az mindig könnyü helyen volt, hogy a hol megállunk, kávét főzhessünk), minden hozzá tartozandó szükségletekkel készen volt, a mint töltöm a kávét, reá nézek Udvarhelyire s mutatom neki a findsát. Jön hozzám. „Gyere lelkem mondám, hagyd ott azt a csúf feleségedet. Adok én neked kávét." Udvarhelyi majd meghalt a fekete kávéért, de nem volt annyi lelke, hogy a nejétől kikunyorálhatott volna egy findsa kávét. Mi gyakran laktunk egy szálláson Udvarhelyiékkel s én is szeretvén a kávét, tudta, hogy főzök. Jött be hozzám. Egymásba nyíló szobában laktunk. „Adjál egy findsa fekete kávét, eszem a lelked! Nézd, az a Julcsa nem főzne a világért!" „Hagyd ott lelkem - mondám neki. Ne szeresd azt a csúfot. Végy el engem. Lásd én neked mindig főzök kávét. Aztán szépen meg is cirógatlak, ha megittad, hogy rád jöjjön az álom s aludjál!"... Mert oh az a bárgyu Miklós, igen sokat tudtam rajta kacagni! Mindig azt akarta, hogy a neje főzzön neki délután egy pohár kávét s őtet cirógassa meg, hogy elálmosodjék s ott aludjon a divánon. És a mint én őtet így simogattam, mind elhitte, hogy én majd úgy tennék vele, a hogy mondom. Kacagtunk aztán a nejével. „No, no, csak ámítsa ezt a filkót, még mind elhiszi s csakugyan megkívánja tőlem."

Szentpétery csak nézi, hogy Udvarhelyit oda intem. „Ugyan kérem Déryné, adjon egy findsa kávét, ha jut, mert mindjárt elájulok." „Mi baja? Az Istenért mi baja?" S ekkor mondja, hogy ő oly éhes volt, mikor megálltunk, hogy zöldet vöröset látott, de nem akart addig enni, míg a tőtött káposzta megmelegszik s akkor én az egész sereget megkínáltam, mire ő oly irigységbe esett, azt gondolván, hogy azok azt mind megeszik s oly mohón neki esett az evésnek, hogy most igen rosszul érzi magát. Most meg már ismét neki esek, rajtam van az osztogatási vágy s mind elosztom azt a kis fekete kávét. „Azért volt hát oly duzmadt?" Kacagták aztán őt mindnyájan.

Igy folytak utazásaink egészen Erdélyen keresztűl-kasul. Midőn már az élésládából kifogyott minden élelemszer, ha egy oly faluba juthattunk, hol parasztházaknál csinos udvart láttunk, a szekerek künt megálltak sorba, a cselédség megrohanta a házakat, mint a sáskasereg s a hol

csak tyúkot, csirkét láttak, erővel is megfogdostatták a tulajdonossal. Hozták, jöjjenek csak, majd kifizetik. Oly eset is volt, hogy sírva jött s kisérte a parasztasszony a cselédet, azt gondolván, hogy erővel ragadja el, ingyen az ő jószágát. Csak akkor értették meg, hogy fizetünk, midőn a pénzt látták. Akkor kacagtak nagy buta pofával s még butább szemekkel végig nézvén a temérdek sokaságon. Így aztán megkoppasztva, tisztítva, elláttuk mindenfélével magunkat s ott is jóllakva, tovább-tovább haladtunk.

Feledém megemlíteni, hogy mielőtt Kolozsvárról elindultunk, szerződtetett a társaság négy muzsikust, hogy a hol se zongora, se zenekar nem létezik, sehol meg ne akadjunk s adhassuk az operákat, mert ha egy quartett együtt van, mindenütt lehet adni az operákat kisebb helyeken. Ezen fiatal zenészek a prágai conservatoriumból valók voltak s igen jól értették magukat; születésükre csehek. Az első hegedűs Wesseli, a gordonkás Schlesinger, a másik kettőnek neve nem jut már eszembe. Tömérdek nép s következéskép sok szekér mozgott tova, egymásután, mint egy nagy nehéz test. Sokáig kellett uton lennünk, míg célhoz jutottunk. Borzasztó magasságú kőszikla erdőkön kellett keresztül utaznunk, melyek égig nyúló magas fákkal voltak sűrűen benőve. Én ily magasságú s túlról ismét mélységbe leereszkedő hegyeknél leszálltam. Félénk voltam igen és sokat gyalogoltam.

Emlékszem, hogy a Meszesen is keresztül utaztam egykor, de csak az nem jut eszembe, hogy ezen utamban-e vagy más alkalommal, másfelé utazván, mentem keresztül? E szörnyű magas, de gyönyört nyujtó hegyen kellett keresztül utaznom. Ámbár fáradságos volt följutni a Meszesre, de dúsan jutalmazott fáradságomért; mert, midőn a legtetején van az ember s letekint a gömbölyü fekvésü, szép zöld fűvel benőtt nagy kerületű rétre, körülvéve sok apró falucskákkal, melyeknek csinos kis, fehérre meszelt házikói csak úgy tündökölnek ki a sorba körülszegélyező bokros zöld fák közül s ott legelnek a szép zöld fűben, a házakhoz közel, mindennemű jószágaik: szarvasmarháik, szárnyasaik... azt gondolná az ember, az egy nagy majorság, oly közelről látszanak a távol magaslatról. Ott megálltam sokáig, el is maradtam a többiektől s azon vágy támadt bennem, hogy én ide szeretnék jönni lakni a Meszes tetejére, egy kis épületbe, a nyári hónapokat itt töltendő, csakhogy mindennap lenézhessek s élvezhessem a friss léget s lejárhatnék a kis falucskákba, oly bájoló a kinézése!... Ha módom volna benne s nem kellene a kenyeret keresni...

Most már éppen éjszakára értünk a gyanús hírű, ismét magasan fekvő siklósi roppant nagy erdőbe. Azon keresztül kellett menni, de hálásra nem érkezhettünk volna sehova. Mi nők ugyan tettünk ellenvetéseket, félvén a rossz emberektől, de a szekeresek nem tágítottak, azt állítván, hogy lovaikkal nem tudnak hova-merre, de itt kieresztgethetik. Kénytelenek voltunk engedni. Igy határozták aztán a teremtés urai, hogy a szekerek szorosan egymás mellett rendben álljanak s a kocsisok is közel legyenek hozzánk lovaikkal, hogy megtámadás esetében segélyül lehessenek. A nők számára gyékényeket hozzanak elő s a szekerek oldala elé a földre leterítve, ágyainkat arra vethessük. Igaz, hogy sok baj volt a párnazsákokat lepakkolni a szekerekről, de már a gyékényeket úgyis le kellett oldozni, aztán mit volt mit tenni: engedni kellett a kényszerűségnek. Midőn már elhatározták s rendbe hoztak mindeneket, letelepedtünk vacsorához. Az ifjak meggyújtottak egyet azon égbe nyúló fák közül s az oly világosságot terjesztett maga körül, hogy minden közeledőt észre lehetett venni. Az oly szép csendesen evődött fölfelé, hogy nem lehetett félni, miszerint elégne s reánk dülhetne a nagy óriás fa. A férfiak kártyáztak, míg reájok nem jött az álom, aztán kiki fölfeküdt a szekerekbe. Az éji álmot nem háborította semmi, csak nekem igen alkalmatlan volt a fölkelés. Egészen fölöltözve kellett mosakodnom s nem lehetett kedvem szerént lucskolódásomat végeznem. Aztán reggel felé a harmat is nedvesítette a füvet. Nem lehetett kedvem szerént a fűben mászkálni. No de elkészült a kávé, mire fölpakkoltak, mely sokkal jobban ízlett a szabadban, a friss légen, mint a zárt szobában, habár be is ereszti az ember a szűk ablakon azt a csepp levegőt a szűk falak közé.

Indultunk ismét tova, víg kedélylyel azon édes reményben, hogy már többet tán nem fogunk nyugtalanul, földön s kint hálni, már majd beérünk nemsokára Brassóba. Midőn a dél elérkezett, egész víg kedvvel mutattak a szekeresek az előttünk fekvő kis falura, mondván: tessék oda nézni, ott van Vladek, kis falucska, ahhoz már nem messze van Brassó, tán csak egy stáció. Hanem minthogy itt a dél, bizony ott se kapnak az urak semmi ennivalót, de ott mi se tudunk lovainkkal mit kezdeni; hanem minthogy itt oly gyönyörű rét van, aztán amott folyik a jó friss víz, aztán terebélyfák is vannak körülötte, meg is pihenhetnek alatta, megfőzhetnek is, míg mi etetünk. Ezen jó tanácsot mindenikünk egy akarattal szívesen fogadta. Legelső gondom is az volt, hogy fogok én ott most mindjárt fürödni a folyóban. Találtunk igen alkalmas helyet főzni is, fürödni is. Én csakhamar rendben hagytam a cselédemnek mindent, hogy mit főzzön s többen is a nők közül mentünk fürödni. Pompásan megfürödtünk a tiszta folyóban. Oly tisztán folyt, hogy még a kavicsok is látszottak a fenekén. A fürdés végeztével egész újra föléledve, felfrissülve a kiállott égető nap forrósága után, jó étvágygyal ebédeltünk. Ebéd után, midőn már a szekeresek is kielégítették lovaikat, még a fekete kávé nem volt készen, minthogy én fürödni voltam, cselédem nem ért rá, Udvarhelyi és neje, velünk utazván egy szekéren, Miklós csak sürgetett: „hiszen főzesd már azt a fekete kávét eszem a lelked." „De már fognak a szekeresek." „Hiszen hadd fogjanak. Ha egy kissé elmaradunk se nagy baj; már itt nincs mitől tartani." Én részemről nem bántam, mert megízelintettem a folyót. Csábított, hogy csak legalább a lábammal áztassam meg még egyszer. „No jó!" mondom. A cselédre biztam a kávét, magam beugrottam hamar még egyszer a folyóba, lábaimat megáztatni. Mire kijöttem, kész volt a kávé. De a többi szekér már elindult, míg én a kávémasinát pakkoltam. A kocsis is zsémbelt rám, Udvarhelyiné zsémbelt Miklósra, hogy már mennyire elhaladnak a többiek az ő telhetetlen kávészörpölése miatt. Én kacagtam s biztattam: „Ne félj, Miklós! a faluban ismét megállunk, főzök neked kávét, csak te velem tarts." Egyszerre egy lövést hallunk s utána egy nagy jajdulást: férfihangot. Udvarhelyiné elkezd sikoltozni, kezét tördösni. „Itt van ni, Jézus Mária! ez mind te miattad van. Elmaradtunk, ugy-e most itt mind sorba öldösnek bennünket a zsiványok, a rablók." De én csak néztem szorult kebellel, hogy mi lehet az és honnan jön a lárma? A szekeres, ki jobban látott előre, fölszólal: „Ni ni az... adtát, ott baj van! Verekedés! Az első szekeresnek a lovát vezeti egy oláh." „Istenem, mi baj lehet? mondám. Csak siessen, hiszen az a Pály szekere." Mire oda értünk egészen, már akkor a többi szekerekről is leugráltak a férfiak s körülfogták a Pály szekerét és egy oláhot, ki teljességgel nem eresztette el a lovat. Oda intek egy színészt: „Mi az?" kérdém. „Hát a mint ment a Pály szekere legelől, csak odaugrik egy oláh, megfogja az első lónak a kantárját és ki akarja fogni, hogy ő azt viszi az urasághoz és bejelenti, hogy a tilosban kifogtak a szekeresek és fizetni kell. Addig a ló zálog lesz. Pály nem akarta engedni, de az oláh mégis kifogta a lovat s futott vele. A szekeres ordított, hogy a lovát ne hagyják elvinni. Ekkor Pály elővette a puskáját s utána lőtt. Az oláh ordított, hogy meglőtte őt az az úr, de azért futott a lóval. Ott dolgoztak az oláhok a mezőn; azokat segítségül hívta s meg a lövésre is, jöttek a munkások, ki vasvillával, ki kaszával, szántóvassal fölfegyverkezve s egyszerre az egész falu népe ott termett. A szekerek mentek a falu felé, de a férfiak is mind leszálltak s mentek a többi népséggel a szekerek mellett."

Udvarhelyiné ott vinyogott mellettem. „Jaj Miklós, Miklós! Jaj Istenem, megölik!" Én is féltem, de egy hangot se szóltam, hanem méregbe jöttem, hogy miért mutatja, hogy fél s elkezdem nagy dühösen: „Ne vinyogj itt mellettem, te gyáva lélek, mert úgy lelöklek erről a szekérről, hogy a lovak közé bukol." „Jaj Istenem, mikor úgy félek!"

Ekkor már a szekeresek, színészek, oláhok, mind megálltak a legelső ház előtt, melyen a kétfejü sas volt kifestve és az a postaház volt. Ekkor elmúlt a félelmem s gondolám: „no itt mégis civilizált ember van, az majd igazságot teszen." Én is leszálltam. Udvarhelyiné ott nyöszörgött mellettem, én annál bátrabbnak akartam látszani. De midőn én leszálltam a

szekérről, már a borzasztó lármára kidugta fejét az ablakon egy veres sapkás, hirtelen szőke egyén s az első színészek rohantak ki az udvarajtón káromkodva, dühöngve. „Mit? kiáltának visszafelé, az ablakra fenyegetve, ötven forintot akarsz? Semmi se lesz belőle." Ekkor a veres sapkás huszította az oláhokat oláh nyelven, hogy: „Üssétek őket." Az oláhok neki estek, a kit értek, püffölték, de azért én közeledtem. Szegény Kontz nevű súgót, akkor hurcolták egy tőkéhez, lenyomták a fejét s egy szántóvasat éppen fölemeltek, hogy ott üssék agyon. Én elsikoltom magam, Szentpétery odaugrik s a négy oláhot, kik lenyomták Kontzot, egyszerre úgy széjjel lökte, hogy tova tántorogtak. A kinél a szántóvas volt, letiporta a földre, rátérdelt s ott gyomrozta. Azalatt a többi színészek és oláhok között folyt a harc. Egyik a másikat ütötte, a mivel tudta. A színészek egypár rozsdás kardot kaparítottak elé s azzal kardlapozták az oláhokat. A veres sapkást szólították, hogy parancsoljon az oláhoknak csendességet, de ő még bátorította őket az ablaktól. A szekeres a lovát kérte s ordított. Amaz az ablakból kiáltotta németűl: adjatok 50 forintot, akkor kikapjátok a lovat. Most az a négy oláh, kiket Szentpétery szétlökdösött Kontztól, mind a négy belecsimpaszkodott Szentpéterybe s le akarták tiporni a földre, de Szentpétery igen erős ember lévén, csak jól megrázta magát, úgy hulltak széjjel mint a vadalma a fáról; többé nem mertek belefogni. De a többi még mind harcolt s védte egymást az oláhok dühétől. „Megálljatok ti kutyák, mond Szentpétery, majd mindjárt utat mutatok én nektek," fölfenyegetődzvén a veres sapkásra s azzal fölugrott a szekérre, dühösen kinyitotta a ládáját és két nagy pecsétes levelet hozott le s azzal egy színésznek kiáltott: „Fogjál ki egy lovat, nyergeld meg, szaporán vágtass be Brassóba s mond elé, miként támadtak meg mint a haramiák s rögtön jöjjön ki a színhelyre egy tanácsemberrel, megvizsgálni a dolgot." Azzal berohant a szobába, a többi színész is velem együtt be, de a mint mi beléptünk, akkor rohant ki a szobából egy olyforma öltözetű ember, mint a postamester. Ez alkalmasint tudott magyarúl s megértette mit rendelt Szentpétery s ő tolmácsolta meg a postamesternek, mert az mindig a háta megett ólálkodott. A mint bemegyünk, Szentpétery oda tartja Pest vármegye ajánló levelét, melyben világosan írva van: hogy a Pestmegye által pártfogolt társaság, mind a két hazában szabadon, minden sérelem nélkül utazhatván stb. pártfogásba ajánltatik. Ez, vagy ehhez hasonló volt oda írva s előmutatja Szentpétery a nemeslevelét is. Azt kikapja a postás a kezéből s lecsapja a földre, azon szavakkal, (tisztelettel legyen mondva:) „Ich sch... auf ihren Brief!" „Was?" fölkiálték én németül, a mint hallám, hogy németűl beszél. „Az nemes-levél és a császár neve van rajta és te ezt mondottad? Jól van, mondám. Ezt ő felsége meg fogja tudni, ne félj német! Megállj!" Én tele voltam dühvel. Éppen úgy hadonásztam, mint egy bécsi haláruló kofa, mindig az orra alá, mert Szentpétery káromkodott amúgy magyarosan s mindig mondta: „Wart! gazember! Ich Edelmann bin... a teremtésedet"... a többi mint a lágy puliszka csak úgy álltak körül. Pályra (de ő se igen tudott németűl, csak imigy-amúgy) a postás mindig rámutatott, hogy ő lőtt az oláhra. „Én nem rálőttem. Mit tehetek róla, ha a golyó éppen oda röpült, a merre ő szaladt a lóval." De ő ezt mind oly hideg közömbösséggel mondá, mintha egy billiard-golyóról lett volna szó, mert ő szörnyű hidegvérű ember volt. De én lármáztam: „A siklósi rablók tanyáján bántatlan jöttünk keresztűl, mondám, éjszakának idején, és itt, Brassóhoz közel, fényes nappal, megtámadnak bennünket mint a haramiák." „Adják meg az 50 forintot s kiadjuk a lovat s elmehetnek", mondá a veres sapkás, szelídebb hangon. „Mondom: ötven forintra van szüksége? Abból ugyan nem eszik. Hiszen ez a veres sapkás huszította az oláhokat magukra, mondám." „No majd elhozom az 50 forintot, mond Pály" s azzal kimegy. De azalatt kint is, bent is folyt a lárma, csak a verekedés szünt meg. Pály behozza az 50 forintot s mondja a veres sapkásnak nagy hidegen: „Itt az 50 forint." Már megörült a sógor, gondolván, most mindjárt a zsebemben lesz. „Itt az 50 forint. Azért hozom be, nehogy azt gondolja, hogy nem tudnám kifizetni. De ez ismét szépen visszamegy a ládámba, s te kapsz ezt"... s azzal figét mutat neki. „De a tilosba eresztették ki a lovakat" mondja a veres sapkás. „Hol van a tilalomfa, vagy pányva? mond Szentpétery. Majd eligazítják Brassóban." Ekkor már el nem rejthette meghökkenését a

veres s azt mondta: „Tudják mit? Kiadom a lovat, fogják be és menjenek szabadon.” „Egy tappot se, mond Szentpétery. Most már nem megyünk, egy lépést se mozdulunk, mig Brassóból nem jönnek vizsgálatra s a törvény elégtételt nem szolgáltat.” Azzal kimegyen s mondja a szekereseknek: „Fogjatok ki kendtek! Kérdezzék meg, hogy hol lehet legelniök. A szekerek mind itt maradnak fölpakkolva az utcán. Gyere ki! mond Szentpétery a veres sapkásnak. Itt állanak szekereink s itt fognak állani holnapig; míg vizsgálat nem jön, rajta minden úgy marad, a hogy van. Csak most, a mire szükségünk van éjszakára, behordják cselédeink. Mi nem őrizzük, se nem őriztetjük. De még egy szalmaszál se hibázzék róluk! Az a ti gondotok... Jerünk mindnyájan, szállásoljuk be magunkat a házaknál; most készíttessünk jó vacsorát.” „Hát a négy muzsikus hol van?” kérdé az egyik színész. „Jaj szegények! tán még most is a lúdólba vannak zárva? mond egy nőcseléd. Láttam mikor odahurcolta őket vagy tiz oláh, vasvillák között. Tán már meg is ölték őket? Egészen el is feledém mondani!” Elmentek az udvarba fölkeresni. Meglelték őket csakugyan a lúdólban, egy nagy lakat verve az ajtóra. Nem is mertek moccanni féltökben, hogy ne emlékeztessék az oláhokat, még életben létökre. Azt gondolták, hogy a színészeket már mind leöldösték. Míg ezeket kieresztgették, érkezett meg sebes lóháton azon egyén, ki akkor rohant ki, midőn mi bementünk a szobába. Már a veres sapkás látva, hogy lovast küldünk Brassóba, ő rövidebb úton, a ház hátulsó részén kiosonva, megelőzte a mi lovasunkat. A mi lovasunk is elérkezvén, sokkal később, mint amazoké. A mienk azt hozta ízenetül, hogy csak menjünk be Brassóba. Legyünk nyugodtan, az egész falut berendelik s fényes elégtételt fog kapni a társaság, a vizsgálat után. Ott pedig örömmel s tárt karokkal várnak... A faluban nem volt többé semmi öszveütközés. A társaság elszállásolta magát a faluban, a házaknál s csendben volt minden. Még sokáig kint időztünk, öszvegyűlekezvén az udvarra, míg a vacsora elkészült, ott latolgatván a nap eseményeit. A veres sapkás minden szekérhez őrt állított, a mint láttuk, hogy semmi baj vagy hiba ne történjék.

Reggeli után befogtak a szekeresek s hajtottunk be Brassóba. A város nem szólt szívemhez. A sötét, fekete, régi épületek nem vidították föl az ember kedélyét. Igen idegenszerünek tünt föl előttem minden és hidegnek, mintha a nap se sütne oda be a városba soha... és piszkos utcákat találtunk, akkor valami különös kellemetlen bűzzel eltöltve. „Jaj! mondám Udvarhelyinének, olyan büdös kecskefaggyú szag üti meg az orromat. No lesz itt jó koszt!” Beszálltunk egy nagy fogadóba, szobákat nyittatunk, de nem pakkoltunk le, hanem az elsőbbek elmentek a hatóságokhoz jelenteni, hogy itt vagyunk. Nagy szíves fogadás és mindenben a legnagyobb igéretek nyilvánitásával kecsegtették a társaságot, hogy vizsgálat alá kell venni a dolgot, de most rögtön azt nem tehetik, de minden bizonynyal elégtételt fognak szolgáltatni, csak rendezkedjünk el, egész nyugodtan menjünk a szállásokra, hogy mentől előbb elkezdhessük előadásainkat. Úgy is lett. Megtelepedvén, elkezdénk előadásainkat.

Mellőzni akarom mindazon körülményeket, melyek a vizsgálat alatt előfordúltak, mert ez igen hosszas és unalmas vitatkozásokat szűlt, úgy hogy a társaságnak arra nem volt ideje, kedve se, hogy mindig megjelenhessen, midőn amazok helylyel-közzel beszállingóztak és soha se jöhettek tisztába. Ők mindig a maguk jogukat hozták föl, a társaság a megsértési elégtételt követelte. Sok hosszas ide-oda hurcoltatás után végre a vladekiek megkinálták a társaságot tán 3000 forinttal, hogy álljon el egyéb keresetétől. (Már nem tudom bizonyosan 3000 volt-e vagy több? Én azzal nem sokat gondoltam). De a társaság azt felelte: neki nem pénz kell, hanem elégtétel. Végre a társaság egy igen becsületes ügyvédet fogadott, kire az egész ügyet reá bizta. Ez egy igen derék magyar ember volt, kivel a társaság végre igen barátságos viszonyba jött, mert igen kevés magyarokat lehetett Brassóban találni s mindenik félnek igen jól esett ezen viszonti barátság. De a pernek még sok évekig nem lett semmi eredménye. Egyszer több év elteltével azt hallottuk, hogy Kontz (a kit én később egy perem eligazitásával megbíztam, melyre majd rájövünk) ott pénzmennyiségben kiegyezkedett volna

s a pénzt zsebre tette volna s nekünk azt írta, hogy perünk elveszett... Pedig mennyi aranyakat kellett mindig fölküldöznünk, midőn már rég eljöttünk is Erdélyből!... Ezzel bevégzem az egész vladeki csatározást, nem lévén semmi érdekes következménye.[72]

[72] Ennek az esetnek pörös részleteit körülményesen elmondja Ferenczy Z. A kolozsvári szin. tört-ben 310-12 lap.

X.

Megérkezés Brassóba és az első benyomások. - A pörös ügy és Kontz a súgó. - A vladeki csatározás vége. - Gyönge pártolás. - Séta Brassóban. - Furcsa szépség. - A bojár férfiakról. - A szászok távol maradnak az előadásoktól. - Megismerkedés egy bojár családdal. - Különös párbeszéd. - A család elmondja a maga szomorú történetét. - A szászok csúnya modoráról. - Othello előadása és Ghika herceg. - Estély a hercegnél. - A hercegnő ajándéka. - A szász házigazda fia. - Valami a szász tájnyelvről. - Katinkáéknál. - Kosztolás otthon. - Pály meg a neje kedélyeskedései. - Kirándulás a Cenkre. - Az elázott lakoma. - Haza menet nehézségekkel.- Jó kedv. - Min mulik a bukaresti út.

Brassóban időzésünk alatt sok látni és megismerni valóm volt. Legelőbbszer az nem tetszett nekem ott, hogy a szászok nem igen pártolták a társaságot, általánfogva a színészetet. Adtak a leghíresebb zeneszerzőktől való nagyszerű operákat. Nem ért semmit. Nem jártak színházba, kivévén néhány vármegye-urakat, tanácsbelieket, azok tudtak magyarul s némely polgárok. Pedig én oly nagy s magas gondolkozással voltam a nemes szász nemzetről, midőn báró Jósika egyik munkájában a Szebeni biró és leánya[73] jellemét oly magasztos lelkesnek festi le, mely nemeskeblűséget az egész szász nemzetre is átárasztja, hogy én egész hő kebellel siettem Brassóba, e dicső nemzet hőkeblűségét is megismerhetni és pártfogása sugárinak melegségét élvezhetni! De csalódtam! Igen fáztam e hideg, nagy, fekete városban. Tréfán kívül mondom: csakugyan igen hideg ez a város, én soha se érzettem benne meleget. Annyi bizonyos, hogy nem igen sokat tartottak a színészetre és a színészekre.

Nekem egyszer az a szeszélyem jött, hogy hajamat porozzam s egy ideig úgy viseltem hajporos főt, minthogy gyerekkoromban is viseltem s most az az eszme lepett meg.

Az én kezem fiatal koromban ügyesen el tudott valamit készíteni, hahogy valami eszmekép lepett meg. Most például egy fehér, tulle-anglais, könnyü (húzott) vagy ráncokba szedett nyári kalapot óhajtottam magamnak; de készen nem kaptam. Hamar vásároltam hozzávalót s magam igen ízlésesen elkészítettem, kevés fehér atlasz szalaggal s egy sötét, szép veres rózsát tűztem oldalára zöld levelek között. Belől az arc körül apró, sötét kis bimbók csipkedték öszve a bugyos fehér tullet. De az igen jól nézett ki. Gyenge halvány, chamois-szín ruha volt rajtam sok rend fekete, két újjnyi szélességü bársony szallag szegélyezte az alját egész térdig; ujja, dereka, hasonlóul diszítve. Oly napon volt, midőn még nem játszottunk, nem lévén elkészülve a színpad. Sétálni készültünk Udvarhelyiékkel, kikkel egy szálláson laktam. Már láttunk az utcán különbféle öltözetü férfiakat sétálgatni. Mondták: azok a bojárok. Mondák a háziak, van szép promenádejok, ott törököket is lehet látni; ott sétálnak a bojárnék is. „Gyerünk Déryné, gyerünk, késztetett Udvarhelyiné; nekem azt meg kell látnom." „Nem bánom, mondám, de keressen magának gavallért, Miklós engem fog kisérni. Ugy-e Miklós." „Ugy lelkem." Készen voltunk, mentünk. Mi egy kissé szemérmesen távol tartottuk magunkat a sok sétáló tömegtől. Itt volt aztán mit látni olyannak, a ki még keveset látott az életben. A törökök leheveredve holmi emelkedettebb pázsintra, keresztbe vetett lábakkal, hosszu csibukos pipájukból eresztgetvén a sürü füstöket, fekete kávéval tölt findsájukba, melyből ismét egyet-egyet szürcsöltek. Amott a szép, gyönyörü termetü, ékes, eszményi nemzeti öltönyökben az ő piciny lábaikkal a komoly arcu bojárok. A mily szépek és érdekesek voltak a férfiak, ép oly érdektelenül, lomhán heverésztek a nők széles kereveteken, keresztbe tett lábakkal. A mily picinyek és csinosak a férfiak lábai, annyival nagyobb járókájuk van a nőknek és nem szép formás, de széles lábbelijök van. Csudáltam, mert nem sokat járnak; mindig ültek, ettek dulcsácát (édességet). Ők nem voltak nemzeti öltönyökben, csak igen pongyolán

[73] B. Jósika Miklósnak: A nagy-szebeni királybiró c. regényére gondol Déryné.

függött rajtuk a ruha, ha fölkelt valamelyik. Kacamajka derékra-valójuk volt, mindenféle szín posztó, selyem, bársony; némelyik aranynyal hímezve, némelyik prémmel környezve. Sétáltak előttünk, utánunk szász népségek is, gyönyörü tömött, hosszú szőke hajukkal s kék szép szemeikkel, oly fehér, szép arccal, mint a fehér liliom. Ezek beszéltek németül s mondák: „Színészek vannak." „Igen, mond a másik. Malheurjök volt. Kár, hogy németül nem tudnak, úgy én is elmennék. Tán ez is színésznő, ki itt előttünk megy?" „Ah! warum nicht gar?! Diese ist eine Offiziersfrau." „Sie ist sehr Nobel." No gondolám magamban, nektek szép fogalmatok lehet egy magyar színésznőről, ha még ennyi csinosságot se föltételeztek róla!

A bojár férfiak valóban szépek. Öreget nem is láttam, mind fiatalok és szépek, alig találni egy-két kivételt; nagy fekete szemekkel, fekete hajjal, bár az ritkán látható kalpagjuk alul; barnás sápadt arcuk, igen érdekesen néz ki és föltünő piros ajakkal. De mennyire emeli az ő érdekes kinézésüket az ő különös ékes öltözetük.

Legelőbbszer is lábaik parányik, igen csinos formáju kis csizmájuk, gyürünyi vastagságu, pici gombu sarkantyúval azon, kék hosszú pantallont viselnek; de viselnek papucsot is és ahhoz gamaschlit, szorosan a lábszárhoz gombolva, apró fényes gombocskákkal. Ezeknek térden alul érő, összeszorított, bő bugyogójuk van. Nekem jobban tetszettek a hosszu pantalonosok, mint a strimflisek. De boldog Isten! mennyi öltöny van azokon! A pantalonon fölül, ráncos, mint egy szoknya. Az már más színü, mert a pantallon mindeniknél fekete, finom, fényes posztó; a derékra-való mellényük kihányva cifrán, ezüst vagy arany keskeny sujtással, melynek szűk, hosszú ujja van, hasonlóul sujtással cifrázva. Ez már más színü, mint a szoknya. Azután azon fölül ismét van egy derékrevalójuk, az már nem gombolódik be, hanem nyitva van, hogy az alsó mellény kilássák alóla. Ennek már nyitott, bő ujja van, csak egy kissé rövidebb, mint az alsó szűk ujj. De ennek a derékra-valónak is más színe van, mint az alsónak. Azután legfölül jön, bokáig érő sötét szín vagy fekete, egészen nyitott talár vagy kaftán (nem tudom minek nevezzem). Ennek is jó hosszú ujja van, de ez már egész majd a vállig fölhasítva s szabadon kieresztve, két oldalai apró gombocskákkal és sujtással kihányva. Fejükön szép kalpag, helylyel-közzel egy kócsagtollal. Én csak azt csudáltam, hogy az az egymásra halmozott sok öltöny termetöket el nem idomtalanítja. De nem! Legkevésbbé sem. Szép, karcsú termetű mindenik.

A nőkön nem volt mit bámulni. Némelyiknek igaz, hogy ékes derékszorítójuk (Gürtel) volt arányból, ragyogó drágakövekkel kirakva s egy szép tarka kendőből, némelyiknél shwalból turbán a fejükre csavarintva. Ez volt az egész. Engemet is megtanítottak reá később: egy perc alatt megvan az egész fejdísz.

Kezdődtek az eléadások. A bojárság tódult. Szegények! (Majd kisül végre, hogy miért mondom: szegények!) Ők jöttek, a hivatalnokok is, a tanácsbeliek közül, kik magyarul tudtak. Szép közönség volt mindég, de a szászok, szásznék, meg se mozdultak. Csak vasárnapokon látták őket seregestül, gazdagon öltözve, szép renddel, Isten házába menni. Ez már ismét tetszett nekem. Hanem a bojárok s bojárnék igen szerettek volna velünk megismerkedni. Mindenféle nyájas mosolylyal, kézmozdulatokkal köszöngettek, midőn a színházból kijöttünk, mert ott csak szállóban játszottunk s a publikum között kellett fölmenni és lejönni és így sokkal találkoztunk össze. Nevezetesen egy kis családdal ösmerkedtem meg bővebben, mely állott egy idősebb özvegy nőből s ennek két gyermekéből. Az ifjú lehetett vagy huszonkét éves, a leány tizennyolc vagy annyi se. Ezek mindig úgy alkalmazták, hogy utóljára maradjanak, hogy csak hozzám szólhassanak. Mindig köszöntek: „Ah! buona notta dumnata Derry!" Én csak hajtogattam a fejem, hogy én is kívánok nektek; de én nem tudtam oláhul. Egyszer csak aztán megfogtak kezemnél fogva, az anya és leánya. A mint tudták, törték a szókat, hol egy franciát, hol egy csomó oláhot, hol egy csonka magyart közibe... csak végre kisült belőle, hogy szép este van, ők elvisznek engem a la caza, dulcsácára. Én fogadkoztam,

hogy most nem lehet; míg levetkőzöm, sokára lenne s fáradt vagyok. „Buon, buon! Nagy szeretem neked madame Derry. Én jösz ónap, neked minden áron”... és beszéltek szóval és pantomimicával, oláhul, hogy eljönnek értem holnap, mind a hárman és elvisznek magukhoz. Ezt aztán nagy sokára megértettem. El is jöttek másnap mind a hárman s elvezettek hozzájuk. Igen csinos két szobájuk volt, nagy függönyökkel, tükrökkel és az egész szoba körül volt véve igen széles, már csak „kerevettel” mondom, mert dívánnak nem mondhatom, minthogy a szoba mind a négy falát végig beérte; de egyébként semmi szép butorok nem ékesítették a termet. Az asztal körül néhány szék, egy ószerű, nagy, ruhatartó almáriom. De bezzeg most meggyűlt a bajom. Az anya megismertetett nevével és gyerekeiével: ő Stefaneszkoné, a fia Stefaneszko Janku, a leánya Stefaneszko Katinka.

Anya, leánya odavezettek a széles üléshez, hogy üljek föl. Ők izibe fölkucorodtak, keresztbe fonva lábaikat s azt kívánták, hogy én is oda hátra a falhoz üljek velök. De nem tudták, hogy az nekem lehetetlen. Először is csínos nyári, könnyü szövetruhában voltam, melyen egy ráncocska roncsolást se szerettem volna látni. Éppen úgy tettek velem, mint Fáy Zsuzskáék, mikor az ágyra cipeltek. Ő nekik könnyű volt ide fölugrani, egy bojárné sem fűzködött, legalább azon időben. De én abban a széles, vas-planchetta-fűző vállban, mint egy páncélba beszorítva (mely még az ezernyi keskeny halcsontokkal körül volt tűzdelve) úgy ültem meredten közöttük, azaz nem közöttük, hanem előttük, mint egy kis fijók-jegenyefa. Ők azt nem tűrhették, hogy én ott velök ne ülnék. Egyszerre csak Janku fölfog s szépen oda beplántált közikbe. De közikbe is fogtak aztán. Most már beszéltek, egymásba vágva, s azt nekem mind meg kellett volna értenem. Hiszen meg is értettem nagy sokára, míg bele szoktam őket megérteni. Mindenekelőtt azt akarták nekem bebizonyítani mind a hárman, hogy ők mily nagyon szeretnek engem, hogy „fraomoz cantave madame Derry! ah dulcse, mio placse.” Az ifjú még legtöbb szót tudott magyarul mondani, de rosszúl. „Ha lesz nekünk (Pardon!) ijó meere la cása, te bejövök Bukariest, mondák mind a hárman. Van nekem nagy ház, szok, szok szobát, te muszáj nekem lakni. Mindég nészünk egymász; minden nekem van, neked három szoba, la domestique, mind neked szok, te nem fizetek nekem...” S ez így ment. A társalgás ily módon történt, de azért mégis kisütötték, a mit meg akartak velem értetni. Például elémondták búsan, hogy ők otthon Bukarestben nagyon gazdagok, de ők ide menekültek Brassóba egy éjjelen, csakhogy az életöket megmenthessék. Mindenüket ott hagyták, csak drágaságaikat s drága aranynyal hímzett ruhájokat tudták nagy nehezen kimenteni. A kormány minden jószágaikat lefoglalta, de már reménylik, hogy nemsokára kegyelmet kapnak s ismét belelépnek régi jogaikba s akkor ismét gazdagok lesznek. „Most nagy szegény! Ah dumnata Derry! Szegény Janku!” s akkor oda inté s megcsókolá fiát, s mind a hárman sírtak. „Nézed! Moszt muszáj leveted szép ruhát, muszáj mászik rondosz veszik föl, mosz szegén. Szász mind, mind, elveszik; szász, gróbián. Ninc arany, elment, nem tudol fizetsz ház? Adol nekem, van szmuk, brillán, rubin, mind adól oda”... Vegyítettek ők e közé francia, oláh s minden nyelvet, a mit tudtak s elmondták, hogy midőn aranyaikat már odafizették kosztért, szállásért, hát ki akarták őket kergetni a házból. Ezek mondák: csak legyetek egy kis türelemmel, majd küld nekünk a mi gondnokunk, a kit bent megbíztunk, hogy jószágunkra gonddal legyen... és volt nekik még honnan várni, de bajos volt a kiküldés. Nem, nem, mondák a szászok, itt nem várunk egy napot se. Van drágaságtok, adjátok ide azt, s darabonként így fosztották ki őket minden értékeiktől, még drága, aranynyal stickelt ruhájoktól is. És minden bojárokkal így tettek házigazdáik. Aztán oly gorombák voltak, hogy ha ezek kiálltak egy kissé a tornácra s amazok mellettök elmentek, hát csípejekre tették két karjukat s úgy lüktek rajtuk egyet. „Mit ácsorogtok itt? mondák. Menjetek szobáitokba.” Igen sokat sírtak eleintén, mondák szegények, pedig minden napra egy arany volt a házbér. Azért kell most szegény Jankunak kímélni a szép öltönyét, nehogy elkoptassa és ki se mehessen az utcára; mert ki tudja, mikor jön a kegyelem, hogy haza térhessenek. „Majd akkor bejövölsz te, mondá Janku, kinyitol szak egyszer szádat, így Á-, már ónap lesz neked véka arany, ezüst

servíce; lesz equipage, lesz te neked nad gazdag. Szerető nem szabad neked lenni, a mászik férfi bojár mind mind muszáj szeretsz. De haninc neked szerető, nem baj szemmi. Muszáj mindég equipage járni; nem szabad lábad utcán mész, mondja bojár, ez rossz madám." „No bemegyek hát nemsoká hozzátok Bukarestbe, csak más cipőt húzok."

Othelló nagy operát adtuk a többek között egy napon s midőn játék végével lejöttem a színpadról, éppen herceg Gyika is ott állt meg a cukrász butikája előtt és dulcsácát evett egy csészéből kávés kanállal. A mint tovább haladni akarok, megszólít. „Ah, madame Derry! bon soir!" Én mélyen meghajtom magam s mondom pirúlva: „Kegyelmes úr! én nem tudok franciául." Oda inti a tolmácsát, mert az mindig vele járt a színházba s az elémondta neki a színdarabokban a mit beszéltek s a mint már a többi elhagyta a kacagást, ha olyas szó jött elő, ő még azután kezdte rá. Ott beszélt most a tolmácshoz, hogy mit mondjon nekem. Ez aztán magyarul mondá: „A herceg azt mondja, hogy asszonyságodnak igen kellemetes hangja van, igen szépen énekel, és, hogy asszonyságod megérdemli, hogy az ember nagyra becsülje és vele társalogjon." A hercegné ezalatt mindig beszélt hozzám, de én nem értettem, mit. Ekkor mindkettejök előtt igen mélyen meghajoltam, két kezemet mellemen keresztül tévén tisztelet és hálám jeléül. Kérdi tovább, fogjuk-e adni a La gazza ladrát? (Tolvaj szarkát). Ő neki azon opera igen tetszik. „Mondám, mentül előbb adni fogjuk." „És hát a Barbe bleut, a Kék szakállút?" „Óh, azt is, ha hercegséged parancsolja." Igen örült neki s azzal jó éjt kívánt s távozott. Valami egy héttel ezután, már a Tolvaj szarkát eléadtuk. Egy kis cédulácskát kapok, finom, szagos papiroson, magyar nyelven írva, a hercegnétől, melyben fölszólít, lennék szíves nála, holnap este nyolc órakor megjelenni. Ő jóbarátai körében egy kis házi mulatságot szándékozik adni és egy concertet rendezni s lennék szíves én is egy piéce-t énekelni. Én mondám a tolmácsnak, ki maga hozta a cédulácskát, hogy szerencsés leszek a hercegné kívánságát teljesíthetni. El is mentem, énekeltem valami operából, már nem tudom mit. Mily elragadtatást fejeztek ki! Mind odajöttek hozzám a zongorához, midőn bevégeztem. Azután a mulatság végeztével a thea-asztalhoz ültünk, mely asztal tele volt virágokkal, a dulcsácának minden nemeivel, süteményekkel és török puliszka is volt. No még ilyet nem ettem, nem is láttam soha. Ez valami igen ízletes valami, de szörnyű bajos volna a leírása.

Valami két hét múlva ezután vettem jutalomjátékomat. A hercegné ismét egy kis cédulácskát küld a tolmács által és benne húsz forintot a zártszéke jegyeiért s azt írja:

> Bocsássak meg neki. Ő jól tudja, hogy nekem egy hercegi ajándékkal adósom, de ők most szegények s nincs módjukban engemet hercegileg megjutalmazni azon szívességért, melyet erányában mutattam, s mind azon gyönyörökért, melyeket nekik nyujtottam. Legyek meggyőződve, nekünk okvetlen be kell menni Bukarestbe s hercegileg be fogják váltani szavukat...

Ott páholy nem volt, csak zártszékek s a herceg is a maga jegyéért húsz forintot küldött a tolmácstól. Valóban sajnálni lehetett a szegény bojárokat általán fogva, de még jobban a nagy urakat, kik otthon hercegi udvart tartva, minden magasztos volt körülöttük s nagy tiszteletben s pompában éltek s most még egy rideg keblű házbirtokos durvasága és szeszélyeinek is ki voltak téve, ha az csak egy birkanyíró volt is.

A sok szásznék és szász kisasszonyok csillogtak is a sok arany s gyémánttal, midőn templomba mentek. Midőn én a dolog mibenlétét megtudtam, igen bosszus voltam reájuk. Házigazdámnak volt egy fia. Úgy szerettem volna összeveszni vele, hogy megmondhattam volna, hogy mit tartok felőlök, de igen humánus volt erántam. Az asszony mindig hívott be hozzájuk, de nem mentem. Ő és fia gyakran bejöttek. A nevöket már elfelejtettem, de kecskevágó széke volt úgy emlékszem a gazdának. Egyszer éppen olyankor jött be hozzám az ifjú, midőn valamit írtam. Leüléssel kínálom. Már nem tudom, miféle tárgy fölött vitatkozánk. Az ő nemzeti nyelvök jött tárgyalás alá. „Mondom, legtisztább a magyar nyelv, mert azt éppen

úgy kell kimondani, a hogy írva van. De a franciát azért nem szeretem, mert három szót is keresztül kell ugrani s még akkor is másképp kell kiejteni, mint a hogy írva van. Az olaszt jobban szeretem. Az kevés betűkülönbséget tesz, ezt tanulom is az ének kedvéért." „Jaj! hátha még a mi nyelvünket ismerné az asszony!. Azt soha meg nem tanulná!" „Hogy-hogy?" kérdém. (De ezt mind németül beszélte.) „No, ott megy egy katona az utcán, hogy hívják?" „Hát csak úgy hívják, hogy Mazer. Úgy hívják, de nem úgy írják" mond az ifjú. „Hát?" kérdém. Előveszen egy tollat s írja Soldat. Én ránézek, mondom a Soldatot. „Mondja ki, ne tegyen bolonddá." „Nem, nem", mond. „Úgy írjuk: Soldat s úgy mondjuk: Mazer." Mondom: „írja le, hogy írják a disznót?" „Schwein." „Hogy mondják ki?" „Bohflesch"[74] No már látott vagy hallott-e valaha valaki ilyen nyelvet! „No, mondám neki, igazi Bohflesch-ek vagytok ti", de kacagtam nagyban, nehogy megharagudjon, mert meg akartam néki mondani, hogy éppen oly szívtelen a jellemök, mint az ő Bohflesch-ök, hogy oly kegyetlenül bánnak a szegény bojárokkal. „A nyelvetek is gonosz, magatok se vagytok jobbak" s csak kacagta, hogy oda-mondtam neki.

Itt igen unalmas lett volna lételünk, mert sehova se mentünk, senki se társalgott velünk, mi se mentünk sehova, kivévén az én jó barátimhoz, Katinkáékhoz. Azok erővel is elvonszoltak hozzájok. Tömtek aztán az ő dulcsácájokkal és török puliszkájukkal. De az ám nem oly fajta puliszka, mint a kukoricalisztből való, hanem valami különösnemű cukros készítmény. Le se lehet írni: olyan puhaságú, mint a kocsonya, ha jó keményre megalszik, de nem nedves, hanem mintha be volna hintve cukorporral; kicsi kockára vagdalva, mint a két ujjam.

Fehér és rózsaszín is van és igen ízletes és rózsaillatú mandula is van közibe keverve. Azt aztán elrakják gömbölyü skatulyákba. Én ő hozzájuk csak azért nem szerettem menni, hogy mindig beszéltek s akarták, hogy én is beszéljek s én nem értettem őket. Én otthon legalább olvastam egész nap. Este aztán, midőn mindenik hazakerekedett (mert azután később Pályék, Szentpétery s még nem tudom már melyik nő, mind odajöttek lakni, minthogy egy se tudta az ott való kosztot enni), én már rég otthon főztem s kértek, fogadjam be őket kosztra. Nem bánom, mondám, s így mind nálam voltak s így gyakran beszéltem nekik az olvasott könyv-ből, a mi érdekes volt. Ezen időtöltést ők annyira megkedvelték, hogy végre el se tudtak lenni a nélkül. „Olvassa hamar a többit is, mondák, csakhogy hamar elbeszélhesse", mert ott nem lehetett magyar könyveket kapni, hát csak a németre voltam szorítkozva s úgy aztán rögtönöztem nekik magyarra s ez volt időtöltésünk.

Egyszer egy kis kómisch jelenés következett a vacsora után ily elbeszélés alkalmával. Sokszor játék után se hagytak békét, két óráig is föl voltunk. Az én Pályné komám már álmos volt, de azért csak ott ült a széken s gunnyasztott. „Mondom: Pályné igen érdekesnek találja a felolvasott történeteket, jól mulatja magát." Ezen szóra ő fölébred, borzasztó nagyot ásít s én csak arra pillantottam oda, midőn Pály tenyere egy nagyot csattant a neje pofájára. A neje elvisítja magát s ütni kezdi a hátát-fejét. Én azt gondoltam, hogy Pály megháborodott elmé-jében. A neje szidta: „Egye meg a f..e; bolondja, mit pofoz engem?" Én is rákezdtem: „Ugyan koma, mi lelte, hogy pofozódni jött kedve?" De Pály egész szokott hidegvérűséggel tűrte, hogy neje püföli s végre mondja: „Szidjon kincsem, szidjon; de ha pofon nem vágtam volna, most nem tudna szidni. Hiszen oly nagyot ásított, hogy az álkapcája leesett s ha pofon nem vágom, most orvosért kellene mennem, ki helyre igazítsa." Ez oly kacagást indított az egész társaságban, hogy szinte könyeztünk bele.

Öszvebeszéltünk, hogy menjünk föl valamely szép napon a borzasztó magasságú Cenk-tetőre egész napra. Kocsikon mindent vinni kell, ott főzzünk. Az aljában nagy sürü erdő, ott pompá-san fogunk főzni s ebédelhetni a gyepen. Az ilyfajta kirándulásoknak soha se voltam ellen-

[74] Déryné Blokfisch-t ir.

mondója. Elkészítettem mindeneket, bepakkolva az élésládába, kosarakba. Hozzá szükséges edényeket, gyönyörű dinnyéket, szóval „jó napot" akartunk magunknak csinálni, kárpótlásul a sok unalomért. Bizony nem könnyü volt a fölmászás, azon kősziklás, göröncsös kapaszkodókon, de mégis csak föntvoltunk s élveztük annak gyönyöreit, a mit egy oly magasságról letekintve, érezhet a pihenés után az ember. De az étvágy kezdette magát jelentgetni s mindenik a maga kedvenc étkét kezdette, mint óhajtása tárgyát, kecsegtetőleg a tányérán mennél előbb ízlelhetni, mert otthon mindenik elősorolta, hogy ott mit szeretne enni. Ott nem lehet sokfélét, mert nem vihetünk éppen annyi edényt. „Háromféle lesz mindössze is", mondám. „Először gulyáshús levesnek." „Ott az legjobban fog esni", mondák. „Másodszor jó túrós galuska tepertővel." „Éljen a túrós galuska!" mondák. „Harmadszor rántott csirke, mondám, azt a magam kedvéért." „No no! az is megjárja." Otthon már minden elkészítve; csirkék megkoppasztva, a galuskának a tészta meggyúrva, megtépve, megszikkasztva.

Azalatt elkészült már az ebéd. Mondám, csak gyerünk. De jó sok időbe került, míg ismét levergődheténk a magasból. Távolról megláttuk a földön elterítve a fehér abroszt. „Eszünk!" kiálták a férfiak. „Legelőször is borszéki borvízzel enyhítem szomjamat", kiálták némelyek. Odaérünk. Az asztal megterítve, mindennel ellátva. A bográcsból illatozott a jó étvágyat gerjesztő gulyásos, de oh, türelem el ne hagyj! még a rántott csibéknek valók be se voltak pólálva, ott hevertek csupaszon a nagy fehér tálban. „Hol vagy te, belem hóhérja! mondám a lányt elészólítva, hát semmi sincs készen?" „Hiszen senki se maradt itt segítségül. Mindent magamnak kellett elécipelni, teríteni, vizet hordani."... no a mint már a cseléd szokta magát menteni s pedig már két óra óta!

Hozzáláttam aztán magam is. Bizony még azt a nagy tál rántott csirkét megborongattuk, kirántottuk, majd ozsonna lett belőle. De végre föl volt tálalva, sok zugolódás után. Izlett is. Egy kevés borúlás látszott az égen, de korántsem olyan, hogy esőtől kellett volna félni. Már a túrós galuska járt rendre, jön a rántott csirke. Szépen piroslott ropogósra sülve a tálra halmozva. A mint kiveszek egy combot nagy vágygyal, mint egy jelszóra az eső nagy cseppekben, de mint nagy töltséreken zuhh nagy rocsogással, le az égből az asztalt elborítva. De azt a gyorsaságot, melylyel mindenik a tállakat az étellel, a cilindereket a borokkal, vizekkel az üvegeket kapkodták s be az erdő sürűjébe! Ott mégis nagyon sürűen álltak a nagy terebély fák, nem hullott oly bátran az eső. De azt a visítást hallani! Utoljára az üres tányérokat mind összefogták az abroszba s hozták be a sürűbe. Csakhogy mire szétnyitották az abroszt, mindenik tányér megellett, mert egyből három is lett. Én az én rántott csirkéimet úgy mentettem meg a vég megpuhulástól és ázástól, hogy ruhámat fejemre borítottam s tálastól beletakargattam. De a kenyér mind öszveázott. Szerencse, hogy a cseléd még egy cipót hagyott a ládában, hogy mégis bevégezhettük nagyobb veszély nélkül a „lakomát." Hogy honnan jött? Mi volt? Zápor-e vagy felhőszakadás? Bajos lett volna meghatározni s hogy abból a kis igénytelen felhőcskéből oly nagy vízözön lett, meg nem foghattuk.

De át voltunk ázva s mindannyian dideregni kezdettünk. Már sötétedni is kezdett egy kissé, minthogy borulás volt még az égen, ámbár az eső már megszűnt. A szekerek mindjárt visszamentek, nekik még keresetük volt a városban. Mit álltak volna ott? Csak nézegettünk az útra: nem láttunk még csak egy lovat se, nemhogy szekerest. Most új aggodalom. Hátha el se jönnek! Mindég jobban sötétült, már rám jött a félelem. Hátha ismét esni kezd és itt az erdőben kénytetünk maradni. Hiszen megigérték, úgy voltak fogadva, hogy este értünk jönnek! Én végre elvesztém türelmem. „Én elindulok gyalog - mondám - én nem várok." „Nem megyen, - mondák - beleesik valami vízmosásba." „Én nem bánok semmit, én megyek." „Hiszen mi is mennénk, de hát nem hagyhatjuk itt e sok holmit." Egy fiatalt aztán beküldtek a kocsikért, de én elindultam. A mint látták, hogy csakugyan komolyan haladok, néhányan jöttek, férfiak is nők is, egy része pedig ott maradt, míg a kocsik kimennek, hogy fölpakkoljanak. De már most minket, nőket, látni kellett ebben az Aufzugban! A ruháink

általázva, hozzánk tapadva; az utakat nem tudtuk kikerülni; a pici cipők elmerülve egy-egy sárpocsolyába, a strimflik sárosak; a szépen téglázott fehér szoknyák térdig sárral becsatakolva! A kalapjainkat karunkra fűztük, mert mind öszve volt lapulva s midőn fejünkre tettük, éppen úgy néztünk ki, mint a múmiák, tehát zsebkendőinkkel kötöttük be fejünket. A veres és több színes swalok nyakunkon, de az mind csak úgy lógott rajtunk. Most legalább úgy néztünk ki, mint egy csoport vándor cigánynők!

A mint így haladtunkban végig nézek magunkon, megállok, elkezdek, de szívből kacagni. Én egy hangot se szóltam, míg mentünk; de amazok, hol egyik, hol másik zsémbelődött: hogy minek is indultunk el, az ördög látta ilyen sárban! Rám néz Udvarhelyiné mérgesen, hogy a sár közepiben úgy kacagok: „Ejnye, de jó kedve van!" „Hogyne volna! Hiszen bárgyú szem volna, a mely rajtunk nem kapna, oly bájos kinézésünk van, kivált maga; most legalább még egyszer olyan hosszú, mint a milyen! Aztán szoknyáját oly rövidre húzta föl, mint egy görög tunique. Csak ereszsze le a nagy kendőjét: római palást lesz belőle s eljátszhatja Medeát..." De már akkor mind nagy kacajba tört ki az egész karaván, mert Miklós nagy mulyaformán elkezdi: „Igazán, Julcsa! hiszen a térdit is látom!..."

Nagy vígan érkeztünk be a városba, de bezzeg ott aztán mégis szégyeltük magunkat bevonúlni oly sárosan s boszúságunkra még az ég is kiderült. A kocsik akkor indultak ki. „Miért nem jöttek hamarább?" kérdénk. „Hát azt vártuk, míg eláll az eső." „No már most egyél mérget. Oh Bálám fülesei."

Szobáinkba érvén, volt dolog öltözéssel, vetkőzéssel, mosdással. Belép Pály: „Csak azt jöttem mondani: de jól mulattunk!" „Holnap megint megyünk", mondám...

Végre bevégződött brassai pályánk. Elbucsúztunk a közelebbi ismerőseinktől, kik mentől kevesebben voltak, kik közül szegény Sztefaneszkóékat sajnáltam leginkább. Ők igazán szívből megsirattak s azon édes reménységgel maradtak hátra, hogy még meg kell egymást látnunk - Bukarestben, annál inkább, minthogy a hercegi ház is oly biztatással volt. Hívták is be a társaságot három hónapra. Nem tudom már, hány száz aranyat igértek. Én örömmel megegyeztem, ámbár lerajzolták előttem, hogy egy helyt egy szoros út van, melyen csak nagy veszélylyel lehet áthaladni. De gondolám, majd leszállok ott s gyalog megyek. De Udvarhelyinét teljességgel nem lehetett rábeszélni. „Ő nem jön, mert minduntalan pestis üt ki s ő nem akar ott meghalni." Megoszolva nem akart a társaság bemenni. Nem is lehetett volna, mert Udvarhelyit senki se pótolhatta volna s társaságunk csak úgy volt erős, ha egy láncszemecske se hibázott belőle.

XI.

Abrudbánya, Verespatak és Zalathna felé. - Az oláh fátákról. - Elkészül az oláh lovaglóköntös. - Út Abrudbányára. - A lovaglás kellemetlenségei. - Borzalmas lovaglás. - Az abrudbányai lelkész. - Lakáson az orvosnénál. - Kosztozás. - Nagy Pista unokája. - Az ujra megvett gombostűk. - Ut Verespatak felé - Az aranymosók. - Az abrudbányai lelkész érdekes elbeszélése. - Milo apó. - Látogatás nála. - A megmutogatott kincsek. - Az ajándék. - A beteg feleség és a kész koporsók. - A szerencse furcsává teszi az embert. - A bányamester. - A Róza cuxa. - Hogy is festett az abrudbányai színpad? - A szekundáló tehén. - Milo apó ajándékát az orvosék kapják. - Búcsúvacsora meg a megsózott pampuskák. - Zalathnán. - Egy regényes történet, mely a templomban kezdődik. - A felajánlott szállás. - A látogatás. - Az özvegy és leánya lakása. - Az özvegy története. - A szerencsétlen szabó. - Különös látogatás. - A váratlan örökség. - A deponált levél. - A visszajött férj urrá lesz. - Az indiai ut drágaságai megérkeznek. - Párizsi élet. - Még egy örökség. - A szomoru feleség. - A férj meghal. - Vissza Zalathnára. - Elbúcsuzás.

De már most hogyan fogjak tollat kezembe, melylyel voltaképen le tudjam ecsetelni azon borzasztó veszedelmes utakat, melyeken át kellett hatolnunk, hogy odajuthassunk, a hova szándékoztunk. Mert mindent be akartunk járni: Abrudbányát, Verespatakot, Zalatnát[75] s még egy helység volt kitüzve, de bármint megfeszítem emlékemet, eszembe nem tud jutni azon kis hely, a hol kevés előadásra megszálltunk, hogy ne kéntessünk egy huzamban hosszu utat tenni, hanem egy-két játékot utiköltségre előadni! Csak arra emlékszem, hogy gyönyörü teremtések voltak ott: az oláh fáták. Gyönyörü fehér arcbőre mindeniknek. Azt mondják azért van, minthogy ott a magas hegyek között lakván, nem oly erősen éri őket a napsugár. Sürü fekete hajfonadékjok telefüggesztve aranypénzekkel, valamint nyakuk és derékszorítójuk is. Hajfonadékjuknak egyik ágát, homlokjukon keresztülvéve, valóban érdekesek. De hát még az öröm leányai! Azok valóban festői szépségek. Azokat meg lehet ismerni a többitől. Azok festik magukat, pedig már anélkül is elég szépek az ő nagy, fekete égő szemeikkel. És milyen bájlón öltöznek. Nem sűrű szövetből van az ingválluk, hanem a legfinomabb organtinból. Fehér, mint a hó. Fehér alsóruhájuk finom fehér percail, ezernyi ezer apró ráncokra szedve, letéglázva, s ugy a két csinos szövetű bána, nagy veres katrinca, egy elől, másik hátul, derekukra szorítva, ismét egy szép derékszorítóval. Fejükön szép turbánokkal; az is tele rakva arany-pénzekkel. Egy közülök szerelmes volt Pályba, minden geneirozás nélkül. Mindig ott ólálkodott a szinház körül.

Így egy pár asszonyságokkal megismerkedvén, mondogatták ők, hogy igen rossz az útja Abrudbányának és hogy még se gondoljuk, hogy a szekereken lehessen utazni. Azon csak a terhek mehetnek, de emberek nem. Hanem van egy más útja, ott lehet lóháton menni, de az sem oly síma egyenes út, hanem meg van csinálva lépcsőkkel. Azon tudnak már az odavaló lovak járni. Ők is lóháton járnak, ha oda akarnak menni. No! ez szép reménység a nyaktöréshez, gondolám. Én nem tudok lovagolni. Előre elképzeltem, hogy fogunk mi nők egymásután mind lepotyogni. Megmutatták, hogy ők azon utazáshoz alkalmas ruhát csináltattak maguknak, mely kényelmes és nincs rajta mit sajnálni, ha bepiszkolódik is. Én se voltam rest, mindjárt hozzáláttam az oláh lovaglóköntös elkészitéséhez, a mely állott egy barna szövet bő zubbonyból, mely nyakig bő ráncokba volt szedve, s begombolva, s csupán egy szélesecske fekete bőrszíjjal derékon becsatolva. Egy hasonló, sűrű szövetű barna nadrág, kis fekete bőrgamaschli, a fejen egy szélesecske karimáju zöld pásztorkalap, a teteje csak kissé magas, de mint a Tyroler-kalap, fölfelé egy kissé keskenyülve, zöld szalaggal diszítve, s az áll alatt megkötve. Ez volt az egész. A többi nők nem akartak ráállni, s magukat költségbe verni,

[75] Az abrudbánya-zalatnai kirándulás 1825. nyarán volt.

tehát csak egyedül, mint valami zarándoknő diszelegtem közöttük, csak a csigahéjak hiányoztak a gallérkáról.

Elindultunk tehát, miután az odaszokott lovakat előszerzették s velünk egy útmutató is jött, kit megfogadtunk. Én alám egy roppant nagy német katonalovat adtak. Én sohase ültem lóháton (csak egyszer színpadon Tell Vilmosban, de ott oldalt ültem s több férfi között kellett lovagolnom a színpadon keresztűl, akkor szinte lepotytyantam, mert az álfalak közé vitt a ló s odaszorított. Kolozsvárt volt ez, Hegedüs segített rajtam. Szegény! Nyugodjék!) Féltem is én ettől a nagy lótól, de biztattak, hogy ne féljek, ez nem fog ágaskodni, mert ez betanított (dresszirozott) ló. Murányiné már ekkor egy kissé nagyon is meghízott, s a legelső, a mi történt, az volt, hogy lepottyant a lóról. Volt baj, a míg rábeszélhették, hogy ismét fölüljön. De nem történt semmi baj, hát kacagtunk fölötte s ő maga is. „Oh, milyen jól tudok én ülni a lovon, dicsekvém én. Lássa, - tsa mama, így jól meg kell szorítani a térdével. Így tanítottak a férfiak." Oh, nem! ez nem ágaskodott ez az ártatlan szelíd állat. Hanem a kanyarulatnál egy jó mély folyó kigyózott az út mellett, (mert még nem értük el a lépcsőzeteket,) s az én ártatlan Rinocerusom meggyorsítván lépteit, a folyó felé siet. Én megijedek, elkezdek visítni, mert én mindeniket elhagyva, bátorságomat akartam bebizonyítani, minthogy oly jól ment a lovam. De midőn a ló a víznek indult, kétségbe estem szinte, eszembe jutván a jászberényi vízveszélyes utazás. Azóta, ha csak egy terenynyi mély vizen kellett keresztül menni, már félholt voltam. A férfiak elésiettek, látták, hogy nincs veszély, csak biztattak, hogy ne féljek, csak szomjas a ló. De én csak féltem és szidtam őket: „Gyilkosok! ilyen lovat adtok nekem, hogy nem az úton megyen, hanem a vízbe viszen." A ló lehajtja fejét, én mindég mélyebben süppedek alá; ijedtemben a gyeplő is tágul a kezemben. Szentpétery látván, hogy mi a baj, kiáltja, odaugratva lovával: „Ne ereszsze el a gyeplőt, rántsa föl a lónak a fejét, le akar feküdni az adta lova!" De ha abban a percben oda nem ér, hogy megfogja a kantárszárat, s föl nem rántja a lovat, mely már letérdelt a vízbe, hogy belefeküdjön tán fürödni, engem szépen leborított volna, s tán még bele is fojtott volna, mert nem tudtam volna lábaimat a kengyelből kiszabadítani. Miután rendbe szedtük magunkat, indultunk tovább. Nem voltak aztán több ilyes eseményeink. Hanem a lépcsőzeteket elhagyván, borzalom töltötte el az embert, ha maga eleibe nézett és látta azon mélységet, melybe le kell ereszkedni, azon szekérnagyságú kősziklada rabról, melyen megálltunk. Itt már ismét más leckét kellett venni az útmutatótól. Itt nem lehetett másként, mint egészen hasra feküdni a ló hátára, a lónak nyakát jó szorosan általölelni és mégis a térdivel jól megszorítani a ló derekát, nehogy a ló fején, midőn az a mélységbe leereszkedik, előre lebukfencezzen a ló fején keresztül, le a mélységbe. Ez borzasztó utazás volt; de minden félelmem mellett is csudálni lehetett azon szegény párák ügyességöket: hogy mi vigyázattal rakosgatták lábaikat egyik kőcsúcsról a másikra, merően lenézve maguk eleibe, nehogy félre lépjenek.

Így haladtunk még egy jó hosszú utat, mire behatoltunk Abrudbányára. Itt megismerkedett a társaság a lelkészszel. De valóban szégyellem bevallani, nem emlékszem már, hogy református lelkész volt-e vagy oláh pópa? Csakhogy igen szíveskedő, barátságos és mindenben segítséget fölajánló egyén volt. Még a szállásokra is ő vezetett bennünket. Így engemet egy igen derék úriházhoz szállásolt be. Ez orvos és igen derék magyar ember volt, nejével együtt. Mindketten fiatalok és vendégszeretők. Szép egyemeletes nagy ház tulajdonosai. Én is velök egy tornácon laktam s az orvosné oly barátságos indulattal viseltetett erántam, hogy mindég együtt voltunk, hol én ő nála, hol ő én nálam. Ott kosztot kapni, semmi áron nem lehetett s így néhányan rábeszéltek, - minthogy úgy is otthon főzetek - adjak nekik kosztot. Nem sokat vonakodtam, elfogadtam. Tán négyen jártak oda, a kópé Nagy Pista is odafúrta magát. A háziasszonyom látván, hogy annyian esznek nálam, hogy elégítsem én azokat ki, egyszer egy szombaton csak jön be a szakácsnő ja s hoz egy szép fehér deszkán, megtisztítva, egy jó nagy, kövér, nyársra való malacot, szép fehér, mint a hó, azon izenettel: ilyesmit nem igen lehet

hamar az abrudbányai piacon kapni; ne legyen megsértve, hogy vasárnap tudjak mit adni annak a sok nagybélűnek. Másszor ismét küldött be egész cilinderekkel a legfinomabbul készített rózsa-, málna- s többszerű liqueuröket. Én magam nem igen oly sokat fogyasztottam, tehát kosztosaimat is meg-megkínálgattam belőle, ebéd után, miként ott már szokás.

Egy napon délelőtt jön Hagy Pista szörnyű jajgatással: „Jaj! jaj! mindjárt meghalok." „Mi baja Pista? Az Istenért, szóljon, mi baja?" „Jaj! jaj! s leveti magát a földre s körülhentergi a szoba földjét. A kődök-csömör! Már egy órája, hogy így kínlódom." „Szegény Pista! Mindjárt főzetek herbatheát." „Jaj! ittam már három findsával. Nem használ semmit." „Mindjárt melegítek födőt. Bizonyosan meghűtötte magát." „Nem ér semmit. Azt is próbáltuk már, csak nem szűnik." „Jaj! jaj! mindjárt behívom az orvost, az majd segít." „Ne tessék. Láttam, hogy elment... hanem, ha volna abból a liqueurökből..." „Igaz biz! Itt van, itt van, fogja." Töltök neki. Ez talán használ. „De nagyon csepp. Egy kissé nagyobb pohárkával kérek." „Itt van. Oh be jó! Ez meggyógyít..." És én bárgyú: elhittem! Ötször-hatszor eljött s ebédnél is mindig panaszolt, hogy ő most milyen beteges; sokat szenved görcsökben... Ekkor elkacagták magukat a többiek. „Hát ugyan hiszen ennek az akasztófáravalónak? Hiszen megesküdt, hogy nem nyugszik, még mind ki nem iszsza a cilindereket."... Így tett bolonddá mindig ezen kópé engemet. Játék után, midőn már ott hagytam az öltöző helyemet, odament, s fölszedte a sok lehullott gombostűket s rendre szúrta a lehullott papirosokra s midőn nekem néha szükségem volt, mindjárt eléugrott; „Nekem van itt. Most hozattam a boltból, mert kellett valami drapériát tüzögetni; öt garas ára." „Jó, jó csak adja hamar." S így adta el saját gombostűimet három áron.

Már ha itt voltunk Abrudbányán, Verespatakot is meg akartuk nézni, a hol az aranybányák vannak. Itt is lóháton kellett odajutni. A lelkész ajánlotta magát vezetőűl. Itt is eleintén ment, a hogy ment. Nem látszott egyéb, csak egy roppant magas kőszikla, de még nem látszott mellette az iszonyatos mélység. A pap elől lovagolt s mi többiek egyenkint utána. Borzasztó látvány! Csak akkor veszem észre, hogy a magas kőszikla oldalába, éppen csak oly keskeny utacska van, hogy a ló csak úgy szedegette a lábait, hogy egymás eleibe rakta és derékkal szinte a sziklához surlódott. Iszony fogott el, midőn a mélységbe letekintettem. Csak egy lépést tegyen a ló félre, lezuhan velem együtt a mélységbe, hogy szerte zúzva ott vesztünk volna el örökre. Én már ekkor nem visítottam: „Tisztelendő úr! Megálljon. Én nem megyek, egy toppot se megyek tovább. Mit csináljak? Istenem mindjárt leszédülök." „Csak tessék nyugodtan ülni a lovon. Visszafordulni lehetetlen; leszállni is lehetetlen: leszédülne. Oda segitség se mehet. Hanem a kantárt se ide, se amoda ne húzza, csak hadd feküdjön a ló nyakán; de azért el ne ereszsze, húzza magát egészen a lóra és ne nézzen a mélységbe, csak egyenesen maga elé." Szívemet hangosan hallottam kopogni, a fejem lüktetett. Úgy éreztem, hogy az agyvelőm a kalapomhoz ütődik. A veriték csorgott rólam. „Istenem! Neked ajánlom lelkemet"... nem is képzeltem, hogy még éljek... De szidtam a papot az egész uton. „No hiszen, ha még életben maradnék, csak jöjjön többet a kirándulásaival! Ilyen veszedelmes utakra vezetni, hol életével játszik az ember stb."

De egyszer ennek is csak végének kellett lenni s beereszkedtünk Verespatakra. Ott láttunk előttünk egy kristálytiszta folyót, melynek minden kavicsait meg lehetett olvasni s a mint beljebb mentünk a helységbe, láttuk a víz közepére állitva, vagy építve a masinát, hol az aranynyal benőtt kődarabokat tördösik öszve és a folyócska azon csatornácskán foly keresztül, hová az arany lehull és ismét egy másik kis kő- vagy faedénybe, már megmosódva a salaktól. Az arany ott marad, a salak lefoly a folyóba, ott aztán lesik a szegény oláhok a víz szélén, ha vagy egy mákszemnyi aranyporocska jön le a salakkal. Azt ők kihalászszák s öszvegyüjtögetik, aztán eladják. Ott láttuk előttünk magaslani az aranyhegyeket. Én valóban, még itt nem voltunk, azt gondoltam, hogy majd csak úgy csillámlik távolról a hegyekről s kősziklák közül a sok arany.

De már most leszálltunk. Nem tudom bizony már, fogadó volt-e, vagy csak olyan oláh ház. Ott egy kissé ettünk valamit s miután jól kiduzzogtam magamat a lelkészszel s zsémbeltem rá, mégis csak kibékített valahogy, úgy hogy meghallgattam a történetet, mit most elé kívánt beszélni.

Azt mondják: a szerencsét nem kell keresni, mert akkor éppen kikerüli az embert, de vakon száll s éppen arra repül, ki legkevésbbé gondol reá. Itt csakugyan érvényesítette szeszélyességét ő „vak" magassága.

Egy igen-igen szegény oláh is a folyó szélén szedegette az aranyporszemecskéket, de mindig igen kevés jutott az ő birtokába, oly kevés, hogy el sem adhatta. Tehát csak szedte-szedte s öszvegyüjtögette. Más annyit szedett öszve, hogy egy cux-ot vehetett rajta. Nem is költötte ő el a kis pénzét máléra, hanem vett rajta egy cux-ot. Az nem drága, úgy gondolom, 20 krajczár volt egy. Csak a munkáltatás kerül aztán sokba; a bányászoknak kell sokat fizetni, kik azt munkálják. Azt már nem tudom, hogy hol kapott rá költséget Miló apó. Igy hivták azon szegény oláhot. Egy napon el volt határozva, hogy a Miló cux-ját fogják fölvettetni puskaporral. És oh szerencse! a legelső föllobbanásnál 99 font aranyat lökött ki terhelt gyomrából az aranybánya! Hát nem a csodák sorába tartozik-e ez? És az a különös, hogy se kevesebb, se több! Éppen egy font híjja a száznak.

„No gyerünk, hát látogassuk meg Miló apót!" kiálták mindnyájan. „Minden bizonnyal" mondá a lelkész s elindultunk. A mint befelé haladtunk, mindjárt szembetünő volt a többi házaktól, a legelső, igen csinos, tiszta, fehér, emeletes kis házacska, zöld redőnyeivel. „De csinos kis ház" mondám. „Éppen ez a Miló apó háza" mond a lelkész. Beköszöntöttünk! Egy igen tisztes kinézésü öreg sietett elfogadni. Már ősz hajakkal, de jól hizott alakkal és piros arcával, élénk szemekkel és mozdulatokkal. Látszik rajta, mondánk, hogy nem terhelik az élet gondjai. A mint a csinos, keskeny lépcsőzeten fölhaladtunk, (mert ez nem valami magas emeletes ház volt, csak olyan kisszerü: kis szük udvar, de minden igen csinnal és izléssel rendezve) a lépcsőzetről egy kis verandaforma előcsarnokba léptünk, s mindjárt szemembe tünt egy cikk, mit nem közönséges embereknél lehet keresni. Minthogy a veranda teteje alá nem süthetett be a nap, hát árnyékban volt s híveset tartott. Ott függött nagy vashorgon egy jó nagy gömbölyü, kalitka-forma egészen körül bevonva szunyoghálóval, melynek belsejében horgok voltak s egy jókora ajtóval rajta, melynek közepén akkor is föl volt akgatva egy jókora darab marhahus. „No lám! mondám, hát a pénz nem vezeti az embert találékonyságra?" Mondta, hogy ott a szél szabadon járja, nem romlik meg, mert híves van és a légy nem fér hozzája. Bementünk a szobába. Még csak ott ámultam el! Csinos, tiszta, jókora nagy szobában, ajtónyi nagyságu, széles aranyos rámákba foglalt négy nagy tükör, közepén nagy, politirozott, fényes asztal; csinos diván, székek, nagy, magasra vetett fehér ágyak, kivarrott párnahajakkal. Mindjárt kiáltott egy cselédnek. Az csinos tálcán poharakat hozott és ő maga üvegekkel, több nemü poharakat s kinált erőszakosan. „Mondom: nem lehet Miló apó, csak ebédkor." Ő csak oláhul tudott. A férfiak hozzáláttak. Mutattam neki mimikával, hogy milyen boldog, hogy az Isten őt úgy megáldotta. Milyen froumos itt minden. Van neked sok arany ugy-e? Megfogta a karomat és elvezetett egy nagy, de igen nagy, négyszögletü vasasládához. Előhozott valahonnan egy kulcsot és fölnyitotta. Aranypénzt nem mutatott egyet se, gondolta, azt úgy is tudjuk milyen. De itt lehetett különbnél-különbféle stuffákat látni. (Stuffáknak nevezik azon kőszikladarabokat, miket szertehány a lőpor, midőn fölvettetik és abban vannak az aranyerek.) Csudálatos szépek azok. Nem csupán aranyerek vannak mindenik kőben, hanem a természet különbféle formájú aranytárgyakat rajzol egy-egy darabka kőre, hogy azt csudálva bámulja az ember. Némelyikbe van belenőve mint egy valóságos rózsalevél, de oly formán mintha aranymíves készítette volna. Másikon ismét egy szarvast lehet látni, meg ismét másikon egy makklevelet, egy-egy kis kastélyt, madarat. Mind, mind oly szépen, mintha bele lett volna vésve. Nem győztem csudálni! Látta az öreg mint csudálom. Kirakott előmbe

többet, hogy válaszszak belőle hármat magamnak, a melyik legjobban tetszik. És én választottam a rózsalevelest és szarvast és egy terebélyfát. Másnak senkinek se adott. Megköszöntem neki igen szépen s ujra elődicsértem, hogy ő mily boldog! S milyen szép, feketeszemű leánya van. „Az a tiéd ugy-e, Miló apó?" „Ah nem! mondá"... de mikor ki s bejárt a leány, igen észrevettem, hogy miként vigyorog a szeme a leány után. Ahá! gondolom! „Ah boldog?" mondám. „Ah! Dumnata gyere csak" s megfogta karomat s bevezetett egy másik szobába. Abban nem volt semmi butor, de a mint beléptünk az ajtón, két koporsót pillantottam meg. „Jaj, mi ez?" kérdém. „Az én mama betyeg" mondá s elbeszélte a lelkésznek, hogy már féléve, hogy neje beteg s Kolozsváron van magát gyógyittatni, de már nem lesz jobban, meg fog halni bizonyosan. Hát ő Bécsben csináltatott neki egy igen szép, polituros és egy rézkoporsót. A kisebbikben fog feküdni s úgy teszik aztán a szép rézkoporsóba. Ekkor félrehuzott egy függönyt s ott függött két gyönyörü atlasz-ruha. Egy fehér, térdig aranynyal gazdagon kivarrva, a másik kék, az is térdig gazdagon ezüsttel kivarrva. „Kérdém, hát ez minek?" „No, mondja, hátha meghal, abba öltöztetik." Csak bánom, hogy nem kérdeztem: hogy hát egyszerre adja rá mind a két ruhát? Tán azt gondolja, ha két koporsó van, legyen két ruha is. És ez öltönyök a legutolsó divat szerént voltak készitve, mintha bálba akart volna benne menni táncra. Bámultomban azt is feledém kérdezni, hogy hát a neje divatosan járt-e? Ő maga megtartotta az oláh szürzubbonyt, szük nadrágot, de a legfinomabb szőrszövetből. Fehér mint a hó és fekete zsinórzattal gazdagon kihányva, fekete gombokkal. Az furcsa! Többször tapasztalhatja az ember, hogy ha igen szegényt valami nagy szerencse ér, az nem tudja: mit csináljon. Semmi se elég jó neki. Még a vasas nagy ládáját is Bécsben csináltassa! Brassóban vagy Kolozsvárt nem elég jó lett volna neki? Miután mindeneket megmutatott, elmentünk a cuxmesterhez. Ez egy igen derék, udvarias ember volt. Egyformán beszélt németül és magyarul. Igen örült, miként mondá, hogy közelebbről megismerkedhetik velünk. Mindég ott volt eléadásainkon, mert Abrudbányára ritkán jő vagy egy német társaság, magyarra még ő nem emlékszik. Meg is mutogatott nekünk mindent, a mi látnivaló volt. Megmagyarázta a cuxok mivoltát, bevezetvén bennünket azon sötét üregekbe, hol azon sziklákat szokták fölvettetni, a hol aranyeret remélnek találhatni. Sokszor csalódnak és csak üres szikladarabokat vet ki a hegy. „Ej de szeretnék én egy oly cuxot venni, ha közelebb laknék, hátha engem is érne, ha csak kis szerencse is!" Most már igen zaklatott, hogy csak vegyek egyet. Ő magára vállalja, hogy dolgoztatni fogja s fölügyel a kezelésnél és jelen lesz a föllobbantásnál s nekem azonnal megírja, hogy mi eredménye lesz az első föllobbantásnál: találtak-e aranyérre? Ha nem, ismét tovább dolgoztatja, mert némelyik ér igen messze bent van a föld gyomrában s többször is fölvettetik, míg egy aranyérre találnak. Mindjárt kijelölt egyet, meg is keresztelték: Róza nevet adván a cuxnak. Nekem egy könyvecskét adtak, melyet elhoztam magammal s melyben mindig föl kellett jegyezni, mikor, mennyi pénzt adtam a munkáltatásra, a megbízott híven lenyugtázta a fölvett pénznek a mennyiségét. De ő csak soha se hozta nekem az aranyakat, melyeket nekem kellett volna nyugtázni. Egy pár évig csak reméltem, de midőn láttam, hogy sikertelen, egy szál aranyerecske se nyílik számomra, meguntam a sok fizetést s végképp fölhagytam vele. Nem tudom: Isten akarata volt-e, hogy ne legyen aranyom vagy a cuxmesteré.

Miután mindeneket megláttunk, visszatértünk Abrudbányára. Arról már nem tudok számot adni, hogy miként tértünk vissza? Mert, hogy azon útra még egyszer elszántam magamat, a melyen ide jöttünk, teljes lehetetlen. Ha más útja nem lett volna, kész lettem volna inkább Miló apóhoz beállni valami gondnoknénak, mintsem még egyszer annyi szívdobogásnak alávetni magamat s annyi halálfélelmet kiállani.

Visszamenvén Abrudbányára, még kevés ideig ott játszottunk. Elfeledém eleintén mindjárt fölhozni, hogy hol játszottunk. Sehol se volt alkalmas hely színpadot fölállítani, hát egy nagy pajtában, melyben az életet szokták kicsépelni. Ott állítottak föl egy nyomorult színpadot.

Nem szándékozván sokáig ott mulatni, nagy költségekbe nem ereszkedhetett a társaság, hát gyalulatlan deszkákat szegeztek le holmi Verschlagokra, vagy hordókra. Mindig félve jártam rajta, hogy valahol kijön egy szeg, a deszka fölbillen és orromra bukom a publikum közé. De azonfölül még minduntalan megakadtak szép bársony és atlasz uszályaim a szálkás deszkákon. Mindezeket fölülhaladta az, hogy a csűr- vagy pajtatulajdonosnak az istálója oda volt építve a pajta végibe, legalább jó közel hozzá. Ott tartotta teheneit. Midőn az első próba volt, semmit se vettünk észre. Mikor este, az első előadáson, a mint legjobban egy kedves áriámat énekelném, megüti füleimet egy borzasztó hang. „Jézus, mi az?" gondolám. Hirtelen nem tudtam magamat tájékozni. „Secundálni akar-e valaki?" De ez nem emberi hang. Én csak énekeltem, de a hang da capo rákezdi. Én széjjelnézek kérdőleg... „Semmi, semmi, mondák a nézők közül... csak a gazda bivalyjai az istállóban." Elmentek mondani a színészek, hogy tegye el onnan a marháit, legalább addig, míg játszunk. „Bizony ő nem teszi sehova, mert ott nincs más hely azok számára." Eligazítottuk aztán mégis valahogy. Tán raktak nekik a jászolba takarmányt, hogy aztán békén játszhattunk.

Midőn hazajöttünk, másnap mindjárt bementem jó házigazdáimhoz földicsekedni, hogy mit kaptam Miló apótól. Nem győzték dicsérni s bámulni a szép stuffákat s csodálkoztak rajta, hogy még hármat is adott az öreg fukar, mondá az orvos. „Nem adnak ők senkinek, még ha pénzért kérnek is tőlük, mert nagy ritkaságul történik, hogy ily csudaszerű terményeket találjanak az erekben." Minthogy láttam, hogy szíves házigazdáim oly nagy becset tulajdonítanak e ritkaságnak, mondom: „No! már én most láttam őket, hogy mi remek munkát tud véghez vinni a természet, már most beteltem velök s ha szívesen fogadják tőlem, itt hagyom emlékűl." Eleinte vonakodtak, de láttam biz én, hogy jól esik nekik az emlék.

Utolsóelőtti estvén, az én házigazdáim nagy vacsorát adtak, volt egy pár úr a városból is és több színész az elsők közül. Pampuskára voltunk híva. Nagy vacsora volt: pecsenyék, vadak, mindenből nagy bőségben. Leves után roppant nagy tálakban hozzák föl a pampuskát. „No csak izibe! még azon forrón, mond a háziasszony testvére, egy szép fiatal, barna leány. Csak tessék hozzá látni, néném süti a többit." Azonban eléhozza a nagy kék üveg cukorszelencét s egy evőkanállal szórja rá a cukrot, hogy csak úgy fehérlett, mintha hóval lett volna belepve. A háziúr körüljárta a hosszú asztalt, az ürmösös cilindert hordván körül s mindeniket unszolta az ivásra, hogy mindjárt ehessenek a fánk után, úgy nem fog ártani. Ki is kapták a fánkot a tálakból úgy, hogy hamar üres lett a tál. De midőn tányéron volt a fánk, csak úgy egy-egy kis falatokba dugta szájába mindenik, a mit oly mohón kikapdosott. Én forrón soha se szerettem enni a fánkot, csak hűtögettem, széjjel tördelvén s a lehullott cukrot ismét fölmártogatván reá. A mint már a számhoz akarom vinni, hallom az asztal oldaláról a Nagy Pista szavát: „Ugyan, tekintetes úr! kérem, nincs egy kis paprika közel?" Mind rá nézünk. „Van, édes Nagy úr, van. Hát minek az?" „Mert igen félek a görcsöktől. Ha nagyon sós valami étel, hát megpaprikázom és így nem árt." Az egész asztal kitört egy kacagásba. Én hamar befaltam azt a jól bemártott darabkát... lehetetlen volt enni a sótól. Az úr, szegény halálra szégyelte magát, a mint megkóstolta. Éppen jött be a kis lány, a hogy az úr megtámadta: hogy ez már elég jó sós volt, hanem csak vigye ki a tányérokat és a mostani behozottra már csak cukrot szeretnének... elszaladt a kis lány, többet elé se jött. De bejött az orvosné nagy zavarban, hogy az ostoba cselédnek mondották, hogy a cukrot, ha megszitálta, tegye a cukortartóba, a sót, ha megszitálta, tegye egy tányérra és rakja tele a sótartókat és ő egész ellenkezőt cselekedett. De már most jól hozzáláttak a cukros pampuskához. Elmult a kis baj, mi nem egyebet, csak egy kis zavarodást okozott. Vígan folyt le az utolsó este. Házigazdáim sok jó kívánságaiktól kisérve, elutaztunk Abrudbányáról.

De most még Zalatna is volt kitűzve tervünkbe, ámbár csak rövid időnk maradt, mert sokat vett igénybe a sok ide-oda utazás és közeledett Kolozsvárra megjelenésünk. Elmentünk hát Zalatnára is. Ezt elő se hoznám; rövid ideig mulattunk s nem történt semmi figyelmet érdemlő

esemény, de hiszen több semmit jelentő firka is csúszott már ezen irományomban tollamból, melyek, ha kivetni valók, hát ki vele. Én csak azért írok minden csekélységet ide, minthogy úgy történtek. Ámbár éppen mindent, mi éltem folyamában történt, még se írhatok le pontosan, mert rövid az idő s ahhoz, mik még történtek, igen-igen sok idő kívántatik, pedig szinte úgy nyomja az elhallgatás szívemet, hogy panaszaim által nem könnyíthetek némi sérelmeken, mik dúlták sokszor éltem nyugalmát, de minthogy csak személyemet illették - elnyögöm. De itt Zalatnán egy csodás esemény érintett, melyet, ha egy idegen ajakról hallottam volna elbeszélni, azt mondtam volna: Hallgass! ily mesés eszmény nem történhetik az életben. Te álmodtad s engem akarsz lúddá tenni! De nem álom! Valóban azon egyén szájából hallottam, kivel ezen esemény valóban megtörtént.

Egy kissé már a bevezetés is különös volt, mely reá vezessen, hogy ezen esemény tudásához jussak.

Zalatnán valami nagy ünnepély volt. Templomszentelés-e vagy valami más templomi ünnep, nem emlékszem, csak arra, hogy a templom előljárói fölszólítottak, hogy énekelnék valami szép, szívreható áriát a chórusban. Ez gyakran történt velem, ha valahová oly helyre jöttünk, hol zene volt s én igen szívesen s örömmel énekeltem. Itt is. Nem tudom már, melyik operából választottunk a Regenschórival egy magasztosszerű soló-áriát, mely alá deák textust alkalmaztak s én énekeltem. Midőn elvégezén föladatom, egy nyugvó hely után néztem, hogy leülhessek s az isteni tiszteletben részt vehessek. Ott ült egy lócán egy fehérbe öltözött, csinos arcú, fiatal leányka s igen zokogva törölte könyeit s tovább húzódott, hogy helyt adjon. Látom, hogy könyezik, azt gondolám, hogy odalent a templomban, a nagy szorongásban talán valami baj érte s kérdém résztvevőleg: „Mi baja kedvesem? Tán valami sérülést szenvedett?" Rám nézett könyes szemeivel, lesütötte azokat s hallgatott. „Szóljon kedveském. Kérjünk vizet?" „Oh nem!" mondá végre rossz magyarsággal s ráborult vállamra, minthogy homlokát simogattam. „Sie haben so schön gesungen, und das Herz thut mit so wehe, ich musste weinen." „Oh, édes kis angyalom, mondám, hát oly igen szereti az éneket." „Oh, igen nagyon" mondá. „Nekem van zongorám, s tanultam énekelni is, de így nem tudok." „Oh! mondám, hiszen az csekélység. Csak azért nem tetszik a saját éneke, mert nincs valami szép ária. Valami operából tanuljon be, s mindjárt tudni fog." „Ő neki már kedve sincs a zongorához se, minthogy énekelni nem tud szépen." „Jaj, attól el ne essen a kedve, mondám, mert az magára ének nélkül is élvezet."

Elvégződött az isteni tisztelet, fölkeltünk, hogy menjünk. Ő szorosan szorította kezemet két kis kezével, s akkor látom, midőn megölelem s megcsókoltam, hogy ki van nőve szegényke. Gondolám: mily kár érte! Oly gyönyörü arc, oly érzésteli és oly szerencsétlen! A nép tolakodott kifelé, az én utam is más felé vett irányt, az övé is. Elváltunk. A mint ide érkeztünk Zalathnára, nem leltünk szállásokat. Nekem egy kis nyomorult szűk szobám volt, két kis ablakkal. Se egy diván, se ruhatartó, s nekem már készítni kellett öltönyeimet. Mit volt mit tennem, ki kellett pakkolnom, mert másnap már játszani kellett. De mindig zsémbeltem, s űztem a szolgát, keressen nekem alkalmasabb szállást, de ő csak nem kapott. Azon templomi esemény utáni napon, bejön hozzám egy szobaleány forma s kérdez, hogy én vagyok-e a társaságnak első énekesnője, a ki szállást kerestet? „Bizony, mondom, én vagyok. Nézze lelkem, nem tudom ruháimat is hova tenni, csak itt a ládán hevernek." „Az én tekintetes asszonyom tiszteli az asszonyságot és kéreti igen szépen, tessék odajönni mindjárt, igen szeretne mennél előbb beszélhetni, lesz szállás is." „Tisztelem a T. Asszonyát, most nem mehetek, mert próbára kell menni, de ebéd után két órakor, ha maga eljöhetne értem, mert idegen vagyok, s nem akadhatnék reá." „Eljövök." Ebéd után elvezet a leány egy csinos, terjedelmes, egyemeletes házba, melynek sok nagy ablakai az utcára nyílottak. Megpillantásánál rögtön az jutott eszembe, nem lesz abból semmi. Jó borsos lesz ennek az ára. Azonban belépünk a csinos udvarba, honnan fölvezetett a lépcsőzet a tornácra. Kitárul előttem egy

nagy ebédlő szárnyas ajtaja és egy halavány, sovány, még nem igen idős, de nyájas jó arcu nő jön elém, de igen igénytelen, házi, közönséges öltözetben. Azt mindjárt észleltem, hogy nem magas körből. Kezét nyujtva, mindjárt bevezet azon szókkal: „Bocsásson meg asszonyságod, hogy oly bátor voltam ide kéretni, de a leánykámtól percnyi nyugtom sincs, zaklat”... s azon percben belépünk a nagy terembe, melynek pompája egészen ellent mondott a nő öltönyével s mely engem egészen meglepett. Azonnal szemérmesen siet előmbe a tegnapi templomi ismeretségem, s egész örömmel által ölel. Mondom az anyjának: „Oh, hiszen itt én ismerőst találok. Egy igen kedves kis ismeretséget”, mondám. „Nagy örömmel beszélte el leányom, midőn tegnap hazajött az isteni tisztelet után, hogy be nem férhetett a templomba, pedig mondák, hogy egy asszonyság fog ma énekelni. Ő neki azt hallani kell, gondolá, s föltolakodott a chorusra. Elő beszélte, mily kegyes részvéttel volt az asszonyság eránta; de azóta nincs nyugta, ő szeretne úgy énekelni tudni. Itt van, drága zongorát hozattam neki Bécsből, de ő igen szerencsétlennek érzi magát és mindjárt sír, ha nem úgy megy neki, mint szeretné és szerencsétlenségét azon kinövésnek tulajdonítja, hogy ily baleset érte szegénykét. A dajka kis korában leejtette karjából; nem mondta meg. Kis korában nem vettük észre, csak mikor már nagyobb lett, mindig kitünőbb lett.” „Oh! vigasztalám, ezért ne csüggedjen el a kisasszony. Csak a lélek legyen nemes és tiszta, az oly kis testi hiba még mind nem akadály a boldogságra.” „Ő nem akar senkivel társalogni a miatt. Nincsenek leánybarátnéi, csak magában szeret élni, s azért óhajtja úgy a muzsikát, éneket, hogy magányában az lesz neki minden vígasza, ha bánatos órái meglepik. Azért is kérem az asszonyságot, ne vegye sértésnek, ha egy ajánlatot teszek. Hallottam nincs alkalmas szállása. Itt nem is kap. Legyen szíves elfogadni itt e balszárnyat, be van butorozva, nekem nincs szükségem reá, egész nap se megyünk bele.” Bevezet. Elbámultam az elegáncián. Itt is az ajtónyi nagy tükrök, nehéz selyemmel kibérlett, scharlach-szín, damaszt, földig érő függönyök, a butorzat minden egal (?) mahoni fából, divánok, nagy és kicsi, szóval minden tündöklött. Mondám: „Asszonyom! annyi házbért nincs módomban fizetni, de különben is, kofferjeim vagynak, ily szobába azok nem valók.” „Semmi se tartsa vissza. Holnapra minden ruhatartók, commode és minden üres lesz, csak fogadja el. Szük asztalt tartok, mert csak ketten vagyunk ezen egyetlen gyermekemmel. Férjem meghalt. Egy cselédet tartok; magam látok a háznál a kis gazdaság után és szívesen látom asztalomnál, reggelinél. Semmire se legyen gondja, csak néha-néha mikor kedve lesz, gyermekemmel énekelgetni és mutogatni, a miben tudatlan.” „De én nem tudok zongorázni, mondám, csak úgy a magam kedviért, kis dalokat kisérni.” „Ő jól zongoráz, - mondja a nő - és oly igen nagy hajlammal viseltetik az asszonyhoz! Ne tagadja meg, kérem.” „Jól van, mondám, én köszönettel fogadom el szíves ajánlatát a szállásra nézve, de se kosztot, se kávét teljességgel nem lehet. Néha korábban, néha később kelek s kávézom, mikor lehet. Néha próbám van, akkor fölvitetem. Az ebéddel is úgy: néha két órakor jövök s akkor ebédelek.” El volt végezve köztünk; másnap oda költöztem. A lányka mindég benn ült nálam. Néha zongorázott, nem valami művészileg, de tisztán adta a hangokat. Így aztán belekeveredtünk az éneklésbe is. De ahhoz sok idő kívántatott volna az együttlétre, hogy éppen minden hajlékonyságát a hangoknak s többféle dalokat hiba nélkül ki tudott volna vinni, de ő kicsivel is megelégedett. Csak arra kért mindig, hogy én csak énekeljek, majd megtanulja ő, s majd egyszer úgy fog énekelni.

Egyszer a házinő bejött hozzám, midőn bársony ruháim közül válogaték, hogy melyiket vegyem föl estére. „Ah! mily pompásak, mond, és echt bársony mind.” „Mondom: nem szeretem a gyapot-bársonyt színpadon is, megismerszik. Nincs az a hajlása.” „Oh, nekem is szépek vannak, mond. El is adnám én, már nem viselem.” „Én ámultomból alig tudtam fölocsúdni. Rátekintvén, gondolám: ez színésznő volt!” „Hát egykor viselte?” „Oh igen. Gyönyörű nehéz, chamois-szín atlasz, zöld zseniliennel; fehér atlaszok aranynyal kivarrva. Majd megmutatom. Most is egészen úgy néznek ki, mint az újak.” Mind jobban-jobban elfogott a csuda. „Mondom, talán színésznő volt?” „Ah, nem! mondá mosolyogva, de én

Párisban laktam sok ideig s akkor úgy viseltem magamat." Gondolám tréfásan magamban: tán bizony egy elátkozott hercegné kastélyába jutottam s holnap eltűnik fölöttem a szoba s én az ég alatt maradok födél nélkül. A mint látja a nő, hogy én buta képpel nézek magam elébe, elkezdi: „Ja, Freundin! Ha magának elbeszélem az én történetemet, még jobban el fog bámulni, mert azt gondolná az ember némely dolgok felől, hogy a lehetetlenséggel határosak és mesének tartaná az, a kivel ilyes megtörtént és még máig is élnek itt emberek, kik tanui voltak az én csodás történetemnek."

„Itt laktunk Zalathnán. Férjem szabó volt, de igen szegények voltunk. Még fiatalok: örömest dolgoztunk volna, de minthogy szegények voltunk, senki se hozott munkát. Még, ha egy nadrágot kellett valakinek foltozni, elment házunk előtt s tovább vitte másik szabóhoz. Én varrogattam holmi csekélységeket: cselédeknek, parasztlányoknak. Jaj! de azokkal nem sokra mentünk. Végre lebetegedtem. Ekkor már nagy nyomorúság jött reánk. Fölkeltem, de már annyit se lehetett keresnem, mert a gyermek is elfoglalt. Ránk jött a kemény tél. Nem volt sehonnan mit remélni. Fütetlen szobában nyomorogtunk és ez sokáig így tartott. Férjem elment néha valamelyik szabóhoz segédnek, csakhogy egy pár garast hozzon a házhoz kenyérre. Ez sokáig így tartott. Már közel voltunk a kétségbeeséshez, hogy hát már az Isten sehogy se akar rajtunk könyörülni. Egy kis viskónk volt ugyan, de csak alig oltalmazott a szél ellen. Úgy maradt reánk szüleimről, azok is szegények voltak. Elmult a tél. Gondoltuk, majd tán a nyár mutat valami utat-módot kenyérkeresésre. Ez a kis leánykám született. Szegény! elég nyomor között, alig tudtam mivel táplálni, ismét csak varrogattam. Nagy ritkaságul történt, hogy valami szegény ide hozott egy rongyot foldozni. Ismét közeledett a tél. Ez a gyermek már majd egy éves lehetett. Keserves könyeket hullattunk férjemmel fölötte. Mi szerettük egymást, de mit tehettünk? Ha a földet túrtuk volna föl: nem boldogultunk. Férjem egyszer csak elé von egy tarisznyát s egész elszánással mondja: Isten hozzád feleség! én nem tűrhetem tovább a nyomort. Szánlak benneteket ezzel a kis ártatlannal nyomorogni látni." „Hová mégy az Istenért?" „Elmegyek... velem is kevesebb fogyasztó lesz. Elmegyek valami faluba, favágónak. Ha ott se kapok más munkát, eljövök; hacsak egypár garast, vagy egy-két darab kenyeret kapok, elhozom nektek." Nem lehetett tartóztatni... elment. Ott hagyott fájdalmammal. Sírtam, hogy mi lesz belőle! Harmadnap eljött. Még csüggedettebb volt: semmi sikere nem volt menetelének. Munkát csakugyan nem kapott. Favágónak ajánlkozott. „Van-e fejszéje?" kérdék. „Nincs" volt a felelet. „Hát mivel akar fát vágni?"... Tovább ment. Mégis apró házaknál egypár szálat fölvágott, a hol fejsze volt s elpanaszolta szegénységét: hogy csak egy kis kenyeret is adjanak! Hadd viszem haza gyerekemnek, éhező feleségemnek. Igy kapott imitt-amott egy kis kenyeret, egypár garast, azt haza hozta. De már most türelmét végkép elvesztette. Ujra fölragadta vándortarisznyáját. „Már most elmegyek messzire. Hogy mikor jövök vissza: Isten tudja... de nem jövök semmi nélkül. Vagy szolgálatba állok valahová, csakhogy kapjak pénzt s nektek elküldhessem."

Már hidegek voltak. Gyors szárnyakon közeledett a tél. Aggodalmakkal telve sírtam szüntelen, hogy már mi történik vele, hova lesz, tán oda hal valahol a nagy hidegekben? Hova vezeti sorsa? Igy teltek napok, napok után. Dolgozgattam, a mit lehetett. Egy szörnyü zord nap állott be: téliesen hó esett, esővel vegyest. Fútt a szél s csapkodta a kis ablakokba az esőcseppeket. Hamarább is besötétedett mint máskor. A gyermek a bölcsőben feküdt, kis mécs pislogott az asztalon. Hat óra lehetett. Valaki megkocogtatja az ablakot keményen. Akkor is sírtam férjem fölött, hogy hátha most uton van: mi lesz belőle? A mint megkocogott az ablak, fölugrom: Istenem ez ő! De nem is szokott ő kopogtatni. Nagy sötétség borította el az ablakot. Jézus, ne hagyj el, mi ez? „No, kiált egy vastag hang kivülről, hát nem nyitják az ajtót?" „Ki az?" kérdém reszketve egész testemben. „Csak ki kell nyitni azt az ajtót. Itt lakik-e ez s ez a szabómester ember?" (Már a nevöket elfelejtettem, hogy hogyan hivták őket.) „Igen itt lakik" felelém. „No izibe ki kell nyitni; nem kellemetes ide künt állni." Kimegyek, kinyitom az

udvarajtót, nagy fekete bundába öltözve, mint egy örmény, bejön az az ember, nagy fekete báránybőrsapka a fején. Kérdi: hol a gazda? „Oh Istenem! mondám, nem tudom" s rövid szóval elmondám neki bajunkat. „No! ne búsúljanak semmit, már megszünik a baj, de még abból soká lesz valami, kivált ha itthon nincs. Én örmény vagyok. Sokfelé utazom a világban. Chinából jövök, hova nagy megbizásaim voltak. Sokáig ott mulattam. Azalatt meghalt egy roppant nagy gazdagságu gyártulajdonos. Halála bekövetkezvén, megemlékezett, hogy egyetlen testvére Szászrégenben lakik, kitől ő még gyerek korában elszakadt s ő azóta, mint még gyermek ide vetődvén, gazdagon házasodott. Felesége meghalt, gyermeke nincs. Egyetlen örökösévé testvérét nevezte ki, ha még él s gyermekét, ha van. Im az odavaló hatóság engem bizott meg, hogy tudakozódjam élete felől. Itt e nagy levél, de ha itthon nincs, nem tudom, mi tévő legyek, mert ezt személyesen kell átadnom s látnom, hogy él-e valóban? És neki rögtön el kell utazni személyesen irásokkal, az előljáróságtól bizonyítványokkal, hogy valóban ő az. Én ma érkeztem ide, a fogadóban vagyok szállva. Csak ebédeltem, kipihentem, megkérdeztem s úgy igazítottak ide. De ez már baj, hogy itt nincs, mert én már holnap hazámba utazom. Mit csináljak a levéllel?" Engemet az öröm, a kétség, az aggodalom vegyülete szinte eszméletemtől fosztott meg. Nem akartam hitelt adni ily sorsváltozásnak. Megijedtem, hogy a levelet elviszi s ha férjem eléjön, el se hiszi nekem. Hirtelen eszembe jut: „Uram! mondám, férjem bizonyosan eléjön, tegye le a levelet itt a hatóságnál s ha férjem eléjön, jelenteni fogja magát." Igy ő is helyben hagyta. Másnap elmentünk együtt a vármegyeházhoz, átadtuk a levelet s addig ott pihen, míg férjem eléjön. De én valamennyi ismerőst, szomszédot bejártam. Elébeszéltem, hogy már mily szerencse érend bennünket. Némelyik kétkedve mondá: ugyan jó asszony, ne higyjen ily sületlenségeknek. Hisz lehetlen az, hogy ily szegényeket oly szerencse érjen. Bolonddá teszik magukat. Magam is hajlandóbb voltam kétkedni, mint hinni. Most már ezer nyugtalansággal vártam férjemet; de csak nem jött. Egyszer, több hetek mulva, megérkezett. Most se hozott sokkal többet. Imitt-amott varrogatott, de keveset kapott. Midőn eléjött, elbeszéltem az ügyet. Ő mindjárt hitte az egész dolgot. „Igaz, mondá, hisz mondtam is, hogy van egy testvérem valahol, de nem tudom hol." Elment az urakhoz, minden irásokkal, bizonyítványokkal ellátva. A levélben csakugyan az volt, hogy személyesen kell megjelenni, hogy fölvehesse a roppant örökséget. Ő egyedül az általános örökös. Most már rendeléseket tett az elutazásra. Találkozott oly jó lelkü ember, a ki kölcsönzött neki egy keveset, hogy minket is egy kissé jobb karban hagyhasson itthon. Ő nem tudta, mikor jön elé. Elment. Oda volt hat hónapig. Azalatt küldött levelet, pénzt s irta, hogy mi sok bajjal jár az örökség átvétele, de már nemsoká eléjön.

Egy napon nagy ostorcsattogás, postasíp harsogása jelenté több szekér utas átvonulását. Engem is ajtóm elé hívott a kiváncsiság: hogy mi uraságok lehetnek? Hát az első postakocsi megáll a ház előtt négyes fogattal s kiugrik belőle férjem, mint egy herceg öltözve, csinosan, pompásan. Három nagy pakkolt szekér utána a postakocsi után. A ház előtt mind megáll. „No, feleségem, mond végre, a viszontlátás örömein átesve, itt hozok neked mindenféle kincseket, a mit csak India adhat, már most vége a nyomornak." Én most is alig tudtam hinni a szerencsémet. De minden úgy maradt bepakkolva, mert nem volt hova azzal a sok Verschlággal. Egy nagy házat vett férjem másnap s oda költöztünk. Le se irhatom mindazon szépségeket, a miket hozott. Azon aranyrudakat, ékességeket, mindenfélét; a legdrágább szöveteket, bársonyokat, végestől; drága kincseket, szőnyegeket, damaskokat és még butorokat is. De férjemnek már itt Zalathnán nem tetszett. Kevés, kicsiny volt neki minden. „Édes feleségem! mond egy napon, mit ér ennyi gazdagsággal birni és még nem is élvezheti az ember. Csak Párisban él az ember. Eladjuk ezt a házat, fölpakkolunk, s megyünk Párisba lakni." „Oh ne kivánj jobban élvezni, mint a hogy itt Zalathnán teheted annyi pénzzel." Nekem nem volt kedvem, de ő nem tágított: menni kell s elmentünk. Ott nagy lábon, nagy pompában éltünk. Nagy palotában laktunk, nagy udvart tartottunk. Minden nagy körökbe megjelentünk, de én ezeknek aggodalommal néztem eleibe. Ugy vettem észre, mintha az én férjem, egészen kivetkezett

volna elébbi természetéből és a kicsapongásoknak adott volna helyt. Még mi nevelte jobban ezen szenvedélyét! Egy igen öreg ángya volt s gyermektelen halt meg. Tömérdek gazdagságát mind férjem örökölte. Már most határt nem ismert. Tékozolni kezdett. Az én házi boldogságomnak végórája ütött. Eleintén csak a napokat dözsölte el, víg cimborákkal, végre estéken is kimaradt. Végre hetenkint se jött haza. Hallanom kellett, hogy nőket tart ki, kiknél tölti idejét, pazarolja pénzét, egészségét.

Ah! hányszor kivántam vissza, kis viskóm szegénységét, ha férjem régi hajlamával költözhettem volna bele. De annak mind vége lett. Ott ültem a nagy, fényes palotában, számtalan vendégektől körülvéve. Férjem mindig csak mulatni s társaságokat akart. Többször mondám neki: „hallod férjem, ez nem vezet jóra, a mint te cselekszel. Emlékezz vissza! Ha mindig így viszed, kiapadhat a tenger is." „Ej, ne búsulj! mondá. Benne vagyok a szerencsében, már többé el nem hágy." Azonban láttam, hogy egészsége mindig jobban fogy. Egészen kimerült, betegágyba esett, föl se kelt többé. Igyekeztem megmenteni, mit még lehetett. Végre férjem csakugyan áldozata lett kicsapongásainak: meghalt.

Én többé Párisban semmi esetre se kívántam maradni. Mindeneket eladtam s visszajöttem szülőföldemre s itt élek csendes nyugalomban, csak leánykámmal. Csak őt látnám szerencsésnek és boldognak. Ez a ház éppen eladó volt, ezt megvettem s már csak itt kívánok meghalni.

Ezek után megmutogatta ruháit, drágaságait. Olyan ruhákat csakis Párisban lehet kapni: csodaszépségű arany, ezüst himzések s minden egyéb.

Ez a történet igazán csak a mesés világba lehetne számítandó, ha saját szájából nem hallottam volna az érdeklett személynek. Azért nem is állhattam meg, hogy ide ne iktassam.

A míg Zalathnán voltunk, el nem eresztett magától és igen szivélyesek voltak hozzám. A kis leányka egész boldogságát csak körömben találta. Midőn menni kellett, hogy bevégeztük játékainkat s elbúcsuztam tőlük, alig bírta az anya lecsillapítani sírását.

XII.

Ismét Kolozsvárott. - A flótázó gróf. - A szinpad forró deszkáiról. - Szentpétery duzzogása. - Valami a hálátlan tanitványokról. - Borsos Klárirúl. - Kedves napok Bethlen Györgynél. - Gróf Wass vallomása. - Ajánlat és visszautasitás. - A féltékenykedő Szentpétery. - A kártyás. - Harag. - Az elválás fájdalma. - Szathmáry Károlyékról. - Pály és neje. - A hideg tenorista. - A sarkastikus Szathmáry. - Az illatszerek. - A főkötő és a három leány különös modora. - Szathmáry udvarlásairól pletykáznak. - A fátyol föllebben. - A haragos rendező. - Párbeszéd Szentpéteryvel. - Szathmáry rosszkor jön. - Az elutasitás. - Szentpétery kacérkodik Borsos Klárával. - A hizásnak induló Pálynéról. - Ujabb kacérkodások. - Mit beszél egy segédszinész? - A szevillai borbély és a lázbetegség. - Szentpétery és Udvarhelyi látogatása. - Pály mit hirdet a szinpadról a közönségnek? - A fölmondó levél. - Gróf Wass elégtételt igér. - A névtelen levelek. - Buzditás föllépésre. - A visszavont fölmondás és a tagok meglepetése. - Rosinát háromszoros tapssal fogadják. - Közömbösség érzete. - Egy üdvözlő vers. - Szentpétery ujabb választása. - Pályné betegsége. - Az operácio. - Halál mások gondatlanságából. - Szentpétery Dérynét elviszi a temetésre. - A temetés után.

Végre hazajutottunk Kolozsvárra. Az volt öröm minden részről! Víg farsang várt volna ránk, ámbár némi változások történtek s én némi viszályokba jöttem Szentpéteryvel.

Gr. Wass Imrével, mint a választmány által választott intendánssal, sokszor kellett érintkezésbe jönnöm s minthogy ő már eleitől fogva mindig kitűnő barátsággal viseltetett erántam, mégis nem vettem egyébnek, mint a művelt gavallér művészet eránti hódolatának. Nem is lehetett több vagy egy szeszély, mely jön s megy, nyom nélkül némely embernél. De szóval soha, semmi jelét nem adá annak, hogy ő csak gondol is szerelemre. Jutalomjátékom következett. Már nem emlékszem, melyik daljátékot adtuk. A gróf is ott volt a próbán s hozzám lép: „Édes Déryné! ha maga engem így (s összeilleszti két kezem, mint kérelemre) így szépen megkér, az orchestrumban a fuvolarészét én fogom játszani.” Én igen megörvendettem, mert a gróf művészileg fuvolázott s igen szerették. Én tehát szót fogadtam és összetett kézzel mondám: Oh, méltóságos gróf! kérem, kérem igen szépen, méltóztassék a flóta szerepét eljátszani! Összetettem a két kezem, a mint a gróf kívánta s úgy rimánkodtam neki, hogy: fuvolázzon. Ő meg is tette. Midőn vége volt a játéknak, följött a színpadra, szörnyű izgatottságot mutatva (talán csak színlelte, bizonyosan nem tudom) s elkezdi: „Édes Déryné! Átkozott forró az a maguk színpadi deszkájuk. Én, ki egyébkor egész napokat fuvolázok con amore és bele nem melegszem, most a publikumtól úgy féltem, úgy reszkettem, mint egy iskolás gyerek.” „A gróf! és félni? kacagék föl én. A gróf, ki az egész város nagyjaival mindig együtt van és félni? Tán inkább a nagy tapsvihar és a dicsőség érzete hevítették föl a grófot?”

Játék után Szentpétery, szokásaként hazakísért, de szörnyű duzmadtan és szótlan. „Mi baja?” kérdém, egy kissé félrevonúlva a többiektől. „A gróf igen sok előzékenységet tanusít maga eránt. Alighanem egyéb is rejlik ezen szünteleni közeledés és udvariaskodás alatt maga körül?” „A gróf oly illedelemmel viseltetik erántam, hogy még álmomban se tudna eszembe villanni egyéb érdek. Aztán már több idő olta bejárunk Kolozsvárra és mindég egyforma. Ő művelt férfiú, ki ifjúságát külhonban töltötte. Mindig tud valami lekötelezőt mondani egy nőnek. De hát az, azt bizonyítja-e, hogy egyéb érdek rejlik alatta? Aztán maga már oly rég időktől óta ismer engem, mikor még egy cseppet se érdeklődtem maga eránt, oly lenge természetűnek ismer-e engem, hogy most gyanú férhetne keblébe az én érzésem szilárdsága eránt? Legyen maga nyugodt és ne duzmaszkodjon üres képzelődések tépelődésével. Ez nem helyes és bennem kellemetlen érzést hagy maga után.” Ezzel kibékültünk és ezáltal vége lett a kis harcnak.

Most egy kis kitérést kell magamnak engednem, ámbár igen aesthetica-ellenes. De mit tegyek? Úgy kell adnom a dolgok folyamát, a mint valóban történt és bebizonyítnom azt, hogy műveletlen lélekkel jót tenni nem érdemes és a jó tettekért hálátlansággal jutalmaztatni igen fájó érzést támaszt az ember keblében. És miken kellett nekem keresztül hatolnom az életben!... Írtam, hogy a három leány, kiket tanítok, majd egyik, majd másik volt nálam huzamosabb ideig. Mikor utaztunk, néha mind a három is. De Kolozsvárott mindeniknek volt hol lenni, ki anyjánál, ki testvérénél. Nálam csak nappal időztek. Az az egyik, kit leginkább pártolásom alá vettem, az volt Borsos Klári. Ő volt, kit mindenekkel elláttam: ruháztam, kosztoztam s excursióba mindég nálam lakott. Most is Kolozsvárt egy napon nálam van, egy kis rendetlen hajjal s mondám: „Hát te, hogy fésülködtél ma? Oly rendetlenül van a hajad." Hozzá közeledem, de oh, borzalom! csakhamar visszakapom a kezem. Az undor elfogott egészen. „Hát te nagy lány! mit gondolsz, hogy ilyen fejjel ki mersz az utcára jönni? Hát, hogy nem tisztogatod magad?" „Magam nem tudom magamnak kibontani, mondja." „Van anyád, van néned." „Azok nem érnek rá, igen sok a dolguk. Aztán ótvaras a fejem igen nagyon." Összecsaptam a kezem bámulatomban és zsémbeltem rá, hogy inkább meghaltam volna még gyermekkoromban is, ha csak legkisebb jelét láttam vagy szíveltem volna el. Így nálam nem lehetsz. Az én ágyamat nem galádítod el. Jobban megnéztem: itt nagy kúra alá kell venni, azt cseléd nem tisztíthatja ki gyökerestül. Mit volt mit tennem, mint a keserű almába beleharapni. De hogyan kezdjek ily galád operátióhoz? Saját kezeimmel? És miképp, hogy még majd lakót is kapjak? Mert azt iszony volt nézni. Előhívom a leányt: teríts le a földre egy lepedőt. Egy tisztát kiveszek s azt a nyakamba kötöttem. Pomádét és a leány fésüjét előkértem. Leültem a földre s azt a Klárikát magam elébe leültettem s hozzáláttam. Ott volt velem három óránál tovább, egyszerre csak betoppan Szentpétery. Megáll az ajtóba bámultában, hogy én mit csinálok ott a földön. „Jaj! csak most maga menjen el", elfeledém az ajtót bezáratni. De midőn észreveszi, hogy mi a baj: „Ejnye az adtát, ronda nagy lánya! hát még ilyen is van a világon? Aztán maga, Déryné! maga igen is túlságos. Nem tudom megegyeztetni a maga tisztaság-szeretetével ezen ronda foglalkozást. No lelkem, Isten áldja meg! Nem tudom, mikor eszem a maga kezéből többé valamit" s azzal becsapta az ajtót s elment.

Ezen egész előfordult undorító esetet csak azért hoztam elé, hogy azon pár szót leírhassam, a mit Szentpétery mondott, t. i.: nem tudom, mikor eszem a maga kezéből többé valamit, mert majd jön idő, hogy szükségem lesz reá emlékezetbe hozni az én balga jószívűségemet.

Azonban a napok folytak vídámon. Gróf Bethlen Györgynénél ismét beköltözött a régi vídámság, mert a szüntelen jókedélyű Anikó ismét a háznál volt. Doktor Szidor meghalt és szegény Anikó hamar özvegységre jutott. De ő oly szépen tudta magát viselni; sohase éreztette a körülötte valókkal az ő bánatát. Gyakran mondá, midőn ily víg körökben szinte kimerült: „Édes Déryné! majd elmegyek hozzád holnap, egy kissé kisírni magamat." De bizony ő nem jöhetett egyedül, mert a hogy kimondta a szót: „most szépen viseljék magukat, elmegyek egy kissé Dérynéhez", már akkor mind a nyakába ugrottak: „mi is megyünk, mi is megyünk a kis Dérynéhez; fogjon be kocsis, elviszszük a kis Dérynét kocsizni." „Csak vidd el őket, édes Anikó, mondta a grófné, mert nem lesz tőlük nyugtom itthon." A comtessek most már szépen fölnőttek, a nagyobbak. A mint leugráltak a kocsiról: „Édes Déruskám! mi is eljöttünk. Szidorné el akart szökni tőlünk, de meghallottuk, hogy mamának mondta: megyek Dérynéhez... csak készüljön, megyünk kocsizni." „No látod, mondja Szidorné, ezektől a sáskáktól még kisírnom se lehet magamat." „Nem bizony, mondák, magának soha se szabad sírni," s azzal körülfonták a nyakát s össze-vissza csókolták. „Mama azt mondta, sohase hagyjuk magát búsulni."

Alig hagyának el kedves vendégeim, belép hozzám gr. Wass Imre. Egy kissé különösnek tűnt föl előttem ily szokatlan időben: ebéd után, öt óra tájban lehetett. Beszélgettünk a grófi gyermekekről s több efféléről, minthogy éppen akkor mentek el tőlem. Azt mondja a gróf: „Most már majd ismét megszomorodnak, közeledik a maguk elszárnyalásuk s repülnek, mint

a fecskék, melegebb klímát keresendők." „Mondom: ez a színészet sorsa s meg kell magunkat adni." „Oh, hiszen annak nem kellene éppen megtörténni, hogy maga is elmenjen. De maga szörnyű szenvedelmes színésznő." „Azt nem tagadom, az vagyok." „De maga jobb sorsba is helyezhetné magát." „Semmiféle sorsot nem ismerek, mely nekem ezt az én világomat kipótolhatná." „Nem?" „Nem!" mondám. (Én már egy kissé gyanítottam: hova céloz s kész voltam a felelettel.) „Oh, maga egy megrögzött eszme. (!) No lássa, édes Déryné! én sokáig laktam Olaszországban és több ideig egy olasz operatársaság intendánsa voltam. Ott az első énekesnőknek roppant fizetésök van és mégis, mind azon igyekeznek, hogy (mert édes Déryné! a fiatalság nem tart örökké s azok sokat költenek, pazarolnak, a Dárius kincsét is fölemésztenék) s így mégis azon igyekeznek, hogy idősebb korukban legyen egy villájuk, hova elvonulhassanak s kipihenhessék magukat." „Ah! boldogok" fölsóhajték. „Nekem is volt egy énekesnővel viszonyom, de higyje meg, nincs bennök egy porszemnyi szemérmetesség. Az mind csupa vígalom, mulatság, élvezés. Én megúntam s elhagytam Olaszhont, hazajövén honomba." „S most pedig itt unja magát a gróf, hol éppen semmi élvezetet nem nyujt hona, ahhoz hasonlót, mit a kellemteljes Olaszhon nyujthat. Ott az az örökös lágy klíma, itt a fagylaló, nyers téli napok." „Nem így van, mint gondolja, édes Déryné! Higyje meg, én itthon tökéletesen jól érzem magamat. De hallgasson rám. Azt már maga eleitől fogva tapasztalhatta, hogy én jó indulattal viseltetem maga iránt." „Oh, valóban! hálátlan volnék, ha el nem ismerném, mennyi leereszkedéssel méltóztatott a gróf irányomban viseltetni." „Ej! nincs itt szó leereszkedésről. Maga ne legyen kitérő. Lássa, én ha idős nem vagyok is, de nem vagyok ma született csirke." (Valóban a gróf igen-igen szép ember volt; még fiatal özvegy, deli termettel. Ügyes társalgó, művelt és a magas körökből a legszebb nők udvarlója. Nevezetesen a jelenleg legszebb: gróf Dessewffyné széptevője, ki testvére volt gróf Bethlen Györgynének.) „Én nyugalmat óhajtanék, de meg nem házasodom többé. Maga oly nő, kinek jellemében bízhatik az az ember, ki egyszer hajlamát megnyerte. Én magának egy ajánlatot teszek, de ne legyen megsértve általa. Én oly becsületes nőt holtomig tudnék szeretni, mint maga. Ne utazzék el a társasággal nyáron." „Én? Hát mit csinálnék?" „Csak hallgasson végig. Midőn külhonból hazajöttem, egy házat vettem a Monostor-utcában 40.000 forintért, melyben most is lakom. Ha maga elfogadja ajánlatomat, én ezen házat törvényesen a törvény előtt magára iratom. Maga ott fog lakni. Kocsim, lovaim mind itt maradnak a maga rendelkezésére. Én magának menageirozok s fizetni fogom az egész háztartását." „S a gróf nálam lakik, vagy én lakom a grófnál?" „Déryné! maga szekánt." „Éppen nem, mondám, de csak tudnom kell, hogy mi állásban vagyok?" „Nem, Déryné, én nem lakom magánál. Nekem egy csinos szobám lesz, itt magához közel. Csakhogy ott érezzem magamat otthon, magánál. Ha kocsizni akar, én fogom magát kocsizni vinni." „És akkor az emberek ujjokkal reám mutatnának s mondanák: ni, ott kocsikáztatja gróf Wass Imre a maitressejét, Dérynét!!! Nem, édes gróf úr! Ezt nem fogja a világ rólam mondhatni soha. A gróf mondá, hogy egy becsületes nőt óhajtana bírni. Hát engem akkor becsületesnek tartana, ha ezen ajánlatát elfogadnám? Hiszen a gróf azt se kérdezte tőlem: szeretem-e? Lássa a gróf, hisz ez annyit tenne, mint magamat eladni. Arra nem vagyok képes és nem teszem soha. Szeretni tudok, ha megszeretek valakit, ki engem megszeretett. Nem szégyellem, de semminemü haszon- vagy érdekből, soha!" „Látom, édes Déryné, maga megmozdíthatlan, hajthatatlan a maga rögeszméjében. Magát ugyan nem lehet haszonleséssel vádolni. De azért jó barátok maradunk ugy-e? Nem fog maga reám neheztelni." „Mindenkor nagyra fogom becsülni a gróf érántami jóindulatát." A gróf igen barátságos kézszorítással vált el tőlem, miután bizonyossá tett, hogy eddig is becsült és most még jobban.

De künt elszabadult az ördög! Midőn a gróf bejött hozzám, Szentpétery is éppen oda volt indulandó. A mint meglátta a grófot, visszatért s a cseléd mondá, hogy háromszor is elment a kapu előtt; ő még csudálkozott, hogy be nem jő. Akkor nem jött el hozzám. Másnap kilenc órakor belép szörnyű kikelt arccal s mondja: „Eljöttem, hogy fölkísérjem a próbára, ha még más el nem foglalta helyemet!" „S ki lehetne azon más, ha szabad kérdenem?" mondám

tréfásan, ártatlanságom entudatában. „Ki? kérdé dühösen, hát most is azt gondolja, hogy bolonddá tehet? Azt gondolja, nem tudom, mi hosszú ideig társalgott itt a gróf?" „No! mondám, ez valami nagy csuda dolog? Hát itt volt s beszélgettünk." „Hát ugyan, mit lehetett annyi ideig beszélgetni oly emberrel, ki nem érdekel. Hisz láttam elmenni is." (Ott lakott közel egy jó ismerős, onnan nézte távozását.) „Most én kérdem magától: miért nem jött be, ha erre ment?" „Oh! nem akartam háborgatni az érdekes beszélgetésben, mely szinte két órát vett igénybe." „Hallja, Szentpétery! most már sértő kezd lenni. Hagyjunk föl ezzel." „De hát, mit tudtak beszélni oly soká?" „Majd én magának most az ő egész olaszországi avanturejeit elésorolom, a mivel engem mulattatott."... A világért se mondottam volna meg neki a gróf ajánlatát, mert akkor lett volna még a harc, háború!

Fölmentünk próbára, de egyikünk se szólt a másikhoz. Ő azért, mert tele volt gyanuval, én azért, hogy miért kétkedik. Köztünk a kötés meglazult. Udvarhelyi kérdi: „Zsiga! miért vagy oly bomfordi, hogy szavadat se lehet ma hallani?" „Ej! hagyj békét. Nem aludtam egész éjjel; rossz estém volt. Elmentem a kávéházba, kártya-asztalhoz ültem és sokat vesztettem." Ej! gondolám, hát kártyázni szoktál? „Hiszen a mult hetekben is sokat veszített bátyám, fölszólalt Kecskés, egy igen becsületes, fiatal színész, harminc forintot, mégse volt ily rossz kedvű."... Hohó! gondolám, többször is?... Szentpétery igen elpirult, mert gyakran hallotta tőlem: „Isten őrizz, egy kártyás férfi barátságától!" de most véletlen kisült, hogy többször is eljár a Tivoliba és kártyázik. Nekem ez nagy szeget ütött a fejembe, mint szokás mondani. Ez az ember ily soká titokba tudta ezen szenvedélyét tartani, ezt én nem fogom becsülni tudni és nem hiszek neki. Én nem szóltam semmit hozzá. Hazamentem próbáról magamban, a nélkül, hogy köszöntem volna. Ő érzette, hogy rossz fát tett a tűzre s látta viseletemből, hogy nem könnyü lesz a béke.

Ez így folyt sokáig. Mi nem beszéltünk egymással, kivévén, a mit színházi dolgok elintézésében szükségeltetett mondani. Egyszer azonban odajön hozzám az öltözőbe. Egyedül voltam. Megfogja, megcsókolja kezemet, melyet én bántódva húztam vissza s mondja: „Déryné! ne haragudjon már! Hiszen eleget szenvedtem már." „Kérem, Szentpétery úr! úgy tapasztalom, hogy mi nem egymáshoz valók vagyunk. Én egy kártyást szégyellenék barátomnak nevezni s így nem is tudnám szeretni." „Engemet szégyenelni? kiált a föl zajosan. Engemet senki se szégyenelhet, én becsületes ember vagyok s én nem vétettem semmi olyat, mi ezen kemény kifejezést megérdemelné. Hogy néha elmentem kártyázni, az még nem becstelenség." „De, ha nekem nem tetszik egy kártyással viszonyban lenni." „Kívánom, hogy meg ne bánja ezen kemény bánását." Azzal kétfelé mentünk...

Dehogy nem bántam! Bántam biz én az első perctől kezdve, miólta hidegség lépett közinkbe, mert én szerettem őt. Hiszen, ha nem szerettem volna, csatlakoztam volna-e vele öszve egy életre? Úgy nem, mint azt szerettem, ki első tavaszi álmából ébreszté szívemet az igaz, egyetlen szerelmemre! Azt talán minden ember érezte egyszer életében s ha annak gát vettetik elibe, az azért megmarad a szív rejtekében, egy szent helyen. De azután, hasonlóan, nem érezhet többé senki... Mégis, szerettem és fájt, hogy ennek is el kellett mulni, mert bárha fájt is, nem mutattam. Megedzettem szívemet, hogy ne érezzen többé senki eránt semmit...

Egy családdal voltam ismerős a többek között. Érdemes, tisztelt háznép volt. Ebédeltem is náluk és ritkán látogattuk is egymást. Volt két növendék leányuk: Róza és Karolina. Egy fiuk is volt, de azt nem láttam; külhonban volt, művelni magát a festészetben. Ezen gyermekek szülei: Szathmári Károly a guberniumnál (nem tudom már, mi hivatalban volt) és neje egy igen szép és derék, angyaltürelmességű nő, jó anya. Hogy türelmes volt, azt tapasztaltam, midőn náluk voltam ebéden. A férj? Mit mondjak róla? A közvélemény őt általános udvarlónak nevezte. Igen derék és szép ember volt, tehát nem volt visszatetsző, ha általános udvarlónak nevezték. De szörnyű csúfolódó, satirikus volt. Mindenre, mi nem volt nobel, elegáns, azt szokta mondani, olcsó, de azt a szót csakis ő tudta oly hangnyomattal kiejteni, hogy az a

„legcsekélyebbet jelentse.” Próbálták azt többen is utánozni, de lehetlen volt azt úgy ejteni, mint ő. Aztán arca is, nem mutatott azért valami ferde lenézést; oly könnyü mosolylyal ejté azt ki, hogy neki jól állt, úgy, hogy egészen fölhasználták ezen szót, mihelyt valami nem volt drága vagy elegant. Különben bár derék hivatalnok, de igen phantasticus embernek tartották.

Egyszer nálam egy új operából tartottunk próbát. Nagy sár volt. Nálam zongora lévén, kértem, jöjjenek hozzám, úgyis csak első próba. Deáky Sámuel ki nem maradt volna a világért, ha valahol zene és ének volt. Ő is eljött s hozta magával Szathmári urat is. Pályné (tán már mondám is) igen szép asszony volt s még fiatal. Szerette a világot s ámbár férjét is nagyon szerette, de azért nem utasította el a széptevőket; elfogadta, hagyta őket udvarolni maga körül hideg arccal. Szathmári már egy idő óta szépelgett körülötte s úgy látszott, Pálynénak tetszettek az ő hízelgő szavai. Pályné is ott volt nálam; jó barátságban éltünk együtt, kivált Pály, mint nagyon régi ismerősöm s komám, igen szerettük egymást. Én sokat kacagtam Pályn az ő hideg játékáért. Midőn velem szerelmes szerepeket játszott, engem karjával átfogott hidegen s rám se nézett, hanem a publikumot, páholyokat vizsgálta: hogy hány száz forint lehet ma a jövedelem? Szájával pedig énekelte:

Ninetta kedves lélek
Csupán te néked élek...

Én szorongattam, keblére borultam, mindkét karommal reáhajolván, egyet csíptem is rajta, hogy üdüljön föl bámulatából... akkor rám nézett mégis, de azt súgta: ma háromszáz pengő jövedelem! Ilyen volt az én komám, Pály! Sokszor szolgált mulattatásunk tárgyául, akár mikor, akárhol fordult elé a Pály színpadi hidegsége. De az ál-Catalini senkinek se állt oly jól, mint neki. Azt con amore játszta, nem mintha tanulmányozta volna, de a szerep megtalálta őt. Hangja gyönyörű, felséges tenor hang volt.

De térjünk vissza Szathmárira. Mi ketten, Pálynéval ott ültünk a díványon egymás mellett, fecsegve a szünet alatt. Odajön Szathmári, odaáll Pályné eleibe s egész páthoszszal mondja: „Szép! valóban szép szobor!” Onnan elébem áll s kezdi még emeltebb hangon, de az ő módja szerint: „de lélek!!! ah! égi szikra! magasult szellem! mi nálad nélkül a legszebb márványkép? Róza! imádom a magasságot!” „Kivált, ha nem sarcazmus volna e frázisok szülőanyja, még büszke is lehetne vele valaki, mondám; de tudjuk, kitől, mit kell elfogadnunk.” Ez s ehhez hasonló beszédek folytak még, én szokásomként mindent kacagtam s azt gondoltam, Pályné is azt fogja tenni. De nem úgy volt. Ő komolyan elkedvetlenedett s hiába áradozta körül Szathmári: „Szép Pályné! ne szórja rám haragjának sebző nyilait! Én hódolok szépségének”... mindhiába, Pályné hidegen mondott nekem jó éjt, midőn mindnyájan eltávoztak.

Sokszor nem sejti az ember, mi szövődik az ármány sötét kamarájában, mi élte csendét úgy körülkeríti, mint a pók a lepét körülhálózza.

Szathmári többször tett látogatásokat nálam, de meg se álmodtam, hogy komolyabb gondolatok vezéreljék lépteit. Jókat kacagtam elménckedésein, pikant észrevételein. Hozta is nekem a legfinomabb parfumeöket tükör-asztalkámra. Egyszer hallhatá tán, hogy mondám: „Igen kedvelem a heliotrop extractot” s egyszerre mindjárt hat üveggel hozott s odarakta asztalkámra. „Ugyan, mit gondol, mondám, miért hozza nekem ezt a sok üveget? Én el nem fogadom; én nem szeretem, ha nekem valamit hoz valaki. Vigye haza.” De nem cselekedte. Gondoltam: majd elküldöm én. Ő jött, ment hozzám. Nem gondoltam semmi utógondolatot támasztani azáltal valakibe. Egy időtől óta föltünt előttem mégis egy kissé, hogy a lányok közül egyik se jött hozzám, varrni segíteni, mint máskor szokták magukat ajánlgatni. Egyszer egy szép főkötőt vettem s mutattam Pálynénak, hogy mi olcsón jutottam hozzá, egy grófné adatta el, neki nem tetszvén. Most föltevém fejemre s próbára mentem, hogy onnan egyenesen ebédre megyek Hatfaludyné ő nagyságához, hová híva voltam. Ott ülök egyedül a próbaszobában, még senki se volt jelen. Egyszer jön a három leány. Éppen szájamat akartam nyitni s

mondani: „de szép leányok vagytok, egy se jő felém;” midőn egyik egyfelé másik másfelé támaszkodik az öltözőasztalhoz, a nélkül, hogy köszöntenének s rám szegzik különbféle szemeiket, mert csak egyiknek volt egy kissé szebb szeme: Karolinának, a többieké savószőke. Én elámulva nézek rájuk, ők rám. Tetőtől talpig végig néznek rajtam. Összenéznek, elkacagják magukat s kirohannak a szobából. Ki fogja föl ezen percben helyzetemet? Nem tudtam magamat hirtelenében tájékozni. Nem tudtam e képtelen szemtelenségről mit képzelni! Honnan eredt? Mitől támadt? Csak végtelen sértve éreztem magamat. Ha valami értelmesebb személyekkel történt volna, így fölszóltam volna, kérdőre vontam volna őket, de gondoltam magamban, hiszen az által bepiszkolom magamat, ha én ezekhez most, bármi csekély szót vagy kérdést intézek. Fölpofozzam? Azzal nincs nekem elégtétel. Azt fölfogtam, hogy ezek tanítva vagynak. De hol vettek mégis annyi bátorságot? Ezt előbb be kell várnom, míg kifejlik. És én hallgattam, hallgattam, mint egy gyáva. De soha se volt kenyerem civódást eléidéznem, mert csakugyan büntetést érdemlő dolog volt. De kinek adjam föl a dolgot? Szentpétery a rendező, őt illetné, de én hozzá több időtől nem szólok?... Hallgatok. Ignorálom. Mintha nem velem történt volna. Többé a három piszkosra nem néztem, csupán ha utamban álltak, annyit mondtam: félre!

Szathmáry ur többször volt kisérőm a próbákra, de ha a színpadra mentünk, s Szentpétery ott volt, azonnal eltávozott onnan s elment az öltözőbe. Egyszer Udvarhelyiné nálam van látogatóban s azt kérdi: „Ugyan Déryné! mondja meg az igazat. Az a hir szárnyal, hogy maga a Szathmári udvarlását elfogadja?” „Én? Hogy kérdezhet ily sületlenséget! De hogyan meri föltenni rólam? Egy házas ember!!! Elég bajom van nekem a maga urával, az én kedves Miklósommal” tréfálkozám. „De nem, nem. Én nem tréfálok. Az a híre a városban.” „A városban? kérdém. Ugyan kitől hallotta ezt a városi pletykát? Oly excentrikus ember mint Szathmári, és én fogadnám el udvarlómnak??? Talán csak még találkozna más is?” „Pályné mondta nekem, hogy való igaz, hogy Szathmári magába a bolondulásig szerelmes.” Erre nagy hahotára fakadtam s mondom: „Az kétféle dolog. Tán onnan következteti valaki, hogy néha fölkisér a próbára s ott bomladiroz. Hiszen maga is látja, mint kacagtat meg gyakran.” „Hiszen a magam részéről én se adok hitelt; de Pályné komolyan erősiti.” „Ej! mondom, hagyjunk föl ezen haszontalanságokkal. Kisebb gondom is nagyobb most annál”... azzal másra tértünk által.

Magam maradván, egy kissé gondolkozóba estem. Pályné és Szathmári... s a leányok... de nem tudtam semmi következetest kisütni belőle, mert hát mit tartoznak ide azon leányok? Igaz, hogy azelőtt csak Karolina lakott Pályéknál, most meg már mind a három ott tanyáz. Még most se tudtam öszveegyeztetni semmit. De bezzeg! a titkos fátyol széjjel lebbent s világosodni kezdett előttem.

Szentpétery egyszer-másszor, mégis csak szólt hozzám egy szót. Testvére, a kis Zsuzsika is nálam lévén, el is jött hozzám, de mindig hidegen folyt le a társalgás. Egyszer a többek közt, midőn egyedül voltam, mondja: „Magánál az udvarlók csakúgy váltakoznak.” „Udvarlók?” kérdém. „No igen.” „S ugyan kik legyenek azok, ha szabad tudnom, mert még eddig nem ösmerem őket?” „Majd egy, majd más.” „Én hozzám több férfilátogató is jön, most is, mint ezelőtt is.” „De a megkülönböztettek.” „Azt nem hiszem, hogy megtudná nekem maga mutatni, hogy melyik az?” „Majd megmutatná Pályné!” „Pályné?” kérdém. „Igen ő. És az a város Cupidója! ha, még meglátom a kapun bejönni, lelövöm.”... Erre szörnyü elkacagtam magamat, habár belsőmben nem úgy voltam is hangolva, de azt a nagy, derék embert, mint egy kis Cupidót elébem képzelni, szörnyü nevetségesnek találtam. „Ne nevessen, mert én komolyan beszélek. Nézze! itt hordom mindig magamnál”... s azzal kiveszen zsebéből egy kis mordályt. „Csak nem bolondult meg maga, hogy okos, komoly ember létére ily haszontalan gondolatokkal foglalkozzon?” „Én azt az embert ki nem állhatom, azzal az örökös gunymosolyával arcán. Mintha örökké gúnyolódnék az emberrel.” „Igaz, mondám, hogy olyan arca van, de azt nem lehet neki megtiltani.” „Azt nem, mondja Szentpétery, de azt igen, hogy

többé ne mutassa magát a színpadon, mert ott én vagyok az ur." „Némileg igaza van magának, mondám, de ő publikum s többen is járnak föl a publikum közül. Akkor mindeneknek meg kellene tiltani, hogy oda ne jöjjön senki." „Meg is teszem. Holnap táblán lesz fölírva: a színpadra idegennek tilos a fölmenetel." „De hát mit haragoskodik maga oly nagyon. Mi már nem érdekeljük egymást többé? Hát magának mindegy lehet, akár udvarolnak, akár nem körülöttem." „De van gondom, mert nem hiszem, hogy magának komoly elhatározása velem végkép szakitani." „Én komolyan mondtam magának, hogy nincs az a kincs, a melyért kész lennék egy nyugtalan életre elszánni magamat. Én soha nem tudnék egy éjjelt nyugodtan átaludni. Szüntelen azzal tépelődném: miként virraszt maga a kártyaasztaloknál s naponta jobban-jobban belemerülne, míg egy valóságos korhely alakulna belőle. Nem, édes Szentpétery. Éltem nyugalmát ily kockára nem teszem." „De ha megigérem magának, hogy nem járulok többé a kártyaasztalhoz?" „Jaj! az oly igéretnek nem sok erőssége van; mit oly rég, titokban gyakoroltunk, lehetetlen, hogy rögtön lemondhassunk róla. Én magának nyiltan kimondom, hogyha valaha sejdíthettem volna, hogy maga szenvedelmes kártyás, én magával soha viszonyba nem léptem volna." „Nem?" kérdé szörnyen megütődve. „Nem" mondám. „Igy hát maga nem szeret engem?" Én meg voltam lepve e kérdés által s hallgattam. „Feleljen e kérdésemre," mondá: „Arról most itt nincs szó" felelék. „De azt akarom hallani, mondá. Csak egy szót: igen, vagy nem." Meg voltam fogva. Hazudni nem akartam, hogy nemmel feleljek; az igazat nem akartam vele tudatni, hogy: szeretem. „Ezekre nem felelek, mondám, csak annyit, hogy én magától elszakadtam." „Most már mindent tudok, mondá. Pálynénak igaza van: maga Szathmárit szereti." „Hohó! mondám, már ismét tul megyen a korláton. Elég világosan nyilatkoztam, hogy mi választott el bennünket egymástól." „Jól van! mond. Éljen vígan. De azt mondom magának, hogy még ökölnyi könyeket fog maga sírni ezen óra fölött." Vette kalapját s azzal elrohant.

Míg a viszály tartott közöttünk, csakugyan ugy véltem, mintha nem tudnám többé szeretni s nem becsülni! De most, hogy utóljára ment el tőlem, kín dúlta szívemet, mert éreztem, minden kemény elhatározásom mellett is, hogy végkép szakítok vele, mert boldog nem leszek, bár nem hidegültem eránta.

Alig haladt el az utca végeig Szentpétery, kopognak, belép Szathmári, sötét carbonáriköpenyének szárnyát másik vállára vetve à la Abellino, s elkezdi gunyoros mosolyával: „Sebes léptekkel láttam messze haladni Szentpéteryt, széjjeltárt nagy köpenyével, minden hideg dacára, mint Ördög Róbert." „Ej! hagyjon föl a t. úr az örökös sarcazmussal. Én ma igen rossz hangulatban vagyok s nincs kedvem örökké kacagni." „Mi az szép Róza?" „Kikérem a csúfolódást. Aztán nem: Róza, hanem Déryné vagyok." „Parancsoljon rabjával. Hát milyen poziturába tegye magát rabja?" „A legkomolyabba a világon." (Éppen jókor jött ezen ember, midőn oly zaklatott indulatban valók, hogy nem igen válogattam szavaimat, melyekkel értésére adjam, hogy látogatásai terhemre vagynak. Más alkalommal talán egy kissé finomabb lettem volna.) „A legkomolyabba mondom. Tessék leülni!" „Birói széke előtt hódolok." „Elég! mondom, ráncba szedvén homlokom. Én jól tudom, gúnyjának nyilai engemet is úgy fognak érinteni, éppen, mint akárkit mást, kit iróniáival meg szokott tisztelni a t. úr; de az nekem mindegy, én nem félek tőlük. Komolyan kell kérnem: kíméljen ezentúl a látogatásaival." Fölpattant a székről: „Mi ez? Nekem ezt? Most már ts. asszony, én kérdem komolyan: gazember vagyok én? Kit tiltanak ki egy tisztességes háztól?" Én megijedtem egy kissé, de hamar észrejöttem. „Kérem, mondám, én komolyságot kértem. Tessék végig kihallgatni s mint eszes ember be fogja látni kívánságom helyességét. Engemet még eddig mindenütt, merre jártam, itt is, becsültek. Ezt nem kívánnám kockáztatni a világ minden kincseiért. A ts. úr házas, családos és most az a hír kereng a városban, többeknek a bizonyítása szerént, hogy én a ts. úr udvarlását elfogadom. A falakon keresztül senki se lát be a szobámba. Nekem az úr nem udvarol, hogy iróniával phrázisokat mond. Ezt kacagva fogadtam, mulattatott. Itten nem

úgy veszik az emberek s az reám homályt vet, mert mind más, ha egy nőtlen férfi ledérkedik egy nő körül. Azt föl se veszszük, de gondolatába se sérthessen engem senki azzal, hogy egy házas ember nekem udvarolhasson." Ezen hosszú beszédem alatt oly csendesen ült, mint egy kőszobor, de fölpattant végül s egész komolyan mondá: „Megértettem!" „S remélem, megenged nyiltságomért. Én tisztelem, becsűlöm úri házukat, éppen azért kímélettel tartozom a ház nyugalma eránt, mert könnyen történhetne, hogy e hamis kósza hír kellemetlen hatással lehetne." „Tolakodásommal nem fogom terhelni." Örültem, midőn távozott. Egészen megkönnyebbültem. Ezen kis események után több napokkal, egy eléadás alkalmával, fölmegyek az öltözőből a színpadra körülnézni, hogy elé vannak-e készítve minden requisitumaim s a mint az álfalak közül kilépek, ott látom állani Szentpéteryt s előttem forgolódni az egyik leányt, magát illesztgetve s hajlongva s kérdi: „Szentpétery úr, szépen nézek ki? Jól áll így a ruhám?" „Jó, jó." felele amaz. Én meghökkenve a látottan, hirtelen megfordultam s visszatértem az öltözőbe. Ez előttem szokatlan dolog volt ilyesmit látni, mert Szentpétery mindig igen komolyan viselte magát ezekhez a lányokhoz, úgy, hogy alig merték valami szükség esetében is őt megszólítani s most, szinte enyelegve és még a több, éppen azon leány, az a másik, a kit ő annyira utált, hogy nem is akart a kezemből enni, mikor tisztítottam. Mi ez? gondolám. Honnan e leányba e bátorság? A multkori szemtelen magaviselete? Talán csak nem feledkezett el magáról annyira Szentpétery, hogy éppen ezek vagy ezen lány eránt érdeklődött volna? Megvallom, nagyon visszás érzést támasztott bennem e gondolat. Ej! de, mi gondom rá? Nem elszakasztottam-e a láncot, mi hozzá csatolt? De mégis oly hamar! Aztán ilyen kárpótlást?! Pfuj! gondolám magamban! Nehogy észrevegye rajtad, hogy tünődöl miatta!

Egy napon mondják, hogy Pályné igen beteg: ágyban fekvő. Ő igen nagyon kezdett hízni s ezen igen mérgelődött s mindenkitől kérdezte, hogy mit használjon ellene? S valaki azt tanácsolta neki: vegyen minden reggel éhgyomorra egy kanál borecetet. Ettől megsoványodik. Én mondám, ne tegye, mert az ártani fog a mellinek s elreked; de ő nem hallgatott reám, aztán ebből kifejlődött a vízi betegség. Ő még sokáig járt föl; néhányszor meg is csapolták, de az mind nem használt. Fekvő beteg lett. Én nem látogattam őt, minthogy ok nélkül hidegséget mutatott erántam. Egy napon, midőn a próbára fölmegyek, kibukkan az egyik páholyból „a három gyönge majoránna" s azon percben jön föl a színpadról Szentpétery s elkezdi a három chórusban: „Szentpétery! eljön ma este hozzánk?" Én majd csaknem bálványnyá váltam. Mi ez mégis? Meg kell vallanom, féltékenység támadt bennem. Azon férfi nem szólt ugyan hozzájuk semmit se, de amazok mentek be, utána, a páholynyitó szobájába. Én lementem a színpadra. Istenem! fölsóhajték, talán csak nem ostorozol engem, hogy oly indulat keletkezzék bennem, mely nyugalmamat kockáztassa! A három mindig talált valami suttogni és félre hívni valót Szentpéteryvel, úgy, hogy engem bosszantani kezdett a dolog. Én azt gondoltam, az egész dologról senki se gyanít semmit, de az ifjabb színészek közül mégis csak kileste valamelyik a dolog állását. Egy napra ki volt tűzve a Szevillai borbély eléadása. A próbáról hazamenve, készítettem öltözékemet. Ebéd után egy fiatal színész bejön s hoz nekem egypár szabadjegyet, melyet kérettem, tán mosóném számára. „Üljön le", mondám. „Köszönöm. Éppen most jövök egy társaságból, hol sokat ültem: Szűts Rózsi kisasszonytól jövök. Oda igazítottak Szentpétery úr után a jegyért, mert ő nála volt. (Ez a Szűts Rózsi kisasszony egy hivatalnok leánya volt; szemben lakott a színházzal s néha látogatott engem is.) Ő nála volt a jegy, folytatá a színész, hogy majd elküldi általam; de odahívatták Szentpétery urat, mert ott van a három piszkos grátia is és ott most nagy ozsonna áll. Szentpétery úr elküldött a cukrászhoz és egy tál mindenféle süteményeket hozatott és most ott áll a nagy trakta." Szerettem volna ezen embert kilökni, hogy magamra maradhassak, mert már érzettem, hogy mindjárt öszverogyok. Úgy gondoltam, tán Pályné reá akarja valamelyiket kötni. Én egy hangot se szóltam e zagyva beszédre. Az ember távozott. Bennem dúlt! Tehát csakugyan igaz és komolyan megy a dolog és Pályné?! Hozzá akartam látni, folytatni öltözékem készítését. Reszkettem. Hideg borzongatott. Nem tudtam semmit se csinálni. Ez három óra tájban

lehetett. Négy órára engemet úgy kilelt a hideg, hogy ágyat kellett bontatnom, oly láz jött reám. Ha az egész Kolozsvárt nekem ajándékozták volna, egy hangot nem tudtam volna énekelni. Engem igen kitört a hideg. Már most mit csináljak? Hogyan tegyem ki magamat, hogyan üzenjem föl, hogy nem játszom, beteg vagyok?! Mindjárt fogja tudni az egész társaság! Az a szégyen. Bennem a düh. Mindig rosszabbul érzettem magamat. Nem volt mód, hogy fölkelhessek. Végre meg kellett üzennem, hogy nem játszhatom. A zavart le nem lehet írni, mit ezen izenet okozott az egész társaságban. Most tünt ki a rossz és jó barát. (Mert nekem aztán mindent hírül hoztak.) Egyik azt tanácsolta: adjunk más darabot, s ki kell hirdetni, hogy hirtelen rosszul lett. Nem, mondá a másik: egyenesen ki kell hirdetni, hogy makacsságból nem akar játszani. Így össze-vissza tanácsolgattak. Végre azt határozták: jöjjenek hozzám, megtudni, hogy mi van a dologban.

Udvarhelyi és Szentpétery léptek be hozzám. Valóban nem támadhatott bennök semmi kétség az eránt, hogy valóban oly beteg vagyok-e? Fejem tüzes volt, egész arcom égett, nyelvem oly száraz és meredt volt, mint egy darab fa. A becsületes Udvarhelyi megfogta kezemet s kérdi: „mi bajod lelkem?" „Hát tudhatom én, hogy mitől lelt ki rögtön a hideg. Talán meghűtöttem magamat a próbán? De nem játszhatom, azt látod." S az a férfi, ki ennek okozója volt, szégyeltében lesütötte szemét s alig merte kérdezni: „Hát holnap? Talán jobban lesz?" Én ezen pillanatban valóban nem tudtam meghatározni, azon vad indulatok közül, melyek bensőmben harcoltak, melyik a hatalmasabb: gyülölség? utálat? megvetés? Ezek mind küzdöttek bensőmben. Őt feleletre se méltatám, de Udvarhelyihez szóltam: „Édes Miklós! ha jobban leszek, majd tudatom veled. Azonban jó lesz más játékra készülni, mert ki tudja, hogy lesz." Arra már nem emlékszem, hogy ezen estve adtak-e más darabot vagy nem, de kihirdették, hogy rosszul lettem s makacsságból nem játszom s ezt Pály hirdette ki! Másnap az egész város zajongott. Mint a futó tűz, úgy áradozott ez a hír és még a mi több: kitárva az egész ok.

A mint ezt nekem másnap hírül hozzák a publikum közül, hogy ezt még se volt szép tenni, hogy éppen úgy hirdették és valóban a publikum is zúgolódott az ellen, hogy miért oly kíméletlenül cselekedtek; azonban én is egy perc alatt el voltam határozva: mit teendő leszek. Elhivattam egy ismerősömet s irattam egy fölmondó levelet a választmányhoz. „Nem! mondám. Egy percig se tovább ily ravasz, kétszínű, árványt szövő emberek társaságában." Belép hozzám gróf Wass: „Az Istenért, édes Déryné! mi találta magát? Tegnap este értesülünk, hogy rosszul lett, most e percben olvastuk fölmondó levelét. Ne ejtsen kétségbe. Mit csinálnánk? De azt maga nem teszi. Nem lehet, nem szabad tenni!" „De, kérem a grófot! ily aljasságot elkövetni: hogy én makacsságból nem játszom. Hiszen ez compromittálás, ez meggyalázás. Mit gondol a publikum felőlem?" Eleget beszélt a gróf a fejembe. De dúlt bennem. Elégtételt igért. „Nem, nem, nem! Ez volt utolsó szóm."

Most jöttek hozzám a társaság tagjai: hogy hát holnap fölléphetek-e a Szevillai borbélyban? mert csak azt kívánják. „Se holnap, se holnapután, se azután többé ezen társasággal. Az urakkal nincs semmi bajom. Én fölmondottam a választmánynak, csak oda tartozom felelősséggel." Össze-vissza hányták-vetették, hogy teljességgel nincs hatalmamban, a mikor tetszik eltávoznom. Szerződésem van. „De mondám, mihelyt sértődésem van, föl van törve a szerződés. Én többé nem játszom." Sok vitatkozás után távoztak, de ezen sok vitatkozás következtében még az nap se kelhettem föl. De ez az eset egyszerre tudva volt az egész közönség előtt: hogy Déryné el akar menni; nem akar többé játszani.

Volt már most nekem bajom! Ugyanaz nap délután egymást érték a névtelen levelek. Mind lepecsételve, de semmi aláírás; de ezen levelek soraiból mind kitetszett, hogy mind csupa jóindulatú barátim, jóakaróim azok, kik ezen leveleket hozzám intézték. Az egyik int: hogy azon szép dicsőséget, mit eddig e kis hazában magamnak kiérdemeltem, ne tapossam lábbal s kívánjam továbbra is magamnak megtartani. Hosszas volna szóról szóra mindazon intéseket

elésorolni, csak végzete az volt: hogy el ne menjek ily csekély ok miatt, mert a publikum becsülése, melylyel eddig halmozva voltam, lehull rólam. A másik hasonlag arra int: hogy hozzam helyre hibámat, melyet a publikum arányában elkövettem és ne kockáztassam azon közszeretetet, melyben részesülök, de érdemeljem is azt meg azzal, hogy még a megbántásokat is le tudom győzni egy egész publikum szerelméért. A harmadik végre: igen szelíd szemrehányással érinti, hogy igen jól tudva van, honnan eredett az egész baj, mi bekövetkezett; de Dérynének sokkal több eszet tulajdonítanak semmint, hogy az aljasságokat, miket csakis érdemetlenek követhetnek el az érdemesekkel, teljes megvetéssel le ne tudná győzni. Engemet nem ismer Déryné, de én érdeklődöm annyiban eránta, hogy sajnálnám, hogy ha ellenségeinek azon győzelmet engedné, hogy fölkiálthassanak: mi győztünk! Azért kérem, mint egy ismeretlen jóakarója, lépjen föl holnap s éppen a Szevillai borbélyban, mely után a publikum annyira sóvárog s biztos lehet a tökéletes elégtételről, mert Dérynét egy egész publikum szereti. De az elmenésről szó se legyen többé! Maga a mienk...

Oh! ugyan, hogy ne oszlott volna el minden tőrszűrás, mely keblemet sértette. Igazad van tisztelt jóakaróm, bárki légy: hogy megvessem a megvetni valókat s mély tisztelet azon publikumnak, mely így keblére ölelt engemet!

Ezalatt jöttek-mentek a színészek, látogattak. „Jó, hogy jösz Miklós! Én kibékéltem enmagammal. Nem maradt bennem semmiféle más érzelem, csak egy - a megvetés. Menj el a grófhoz s mond, visszaveszem fölmondó levelemet. Holnap föllépek a Szevillai borbélyban." Tele örömmel elsietett Miklós, de később maga a gróf elhozta levelemet.

Másnap, midőn fölmentem próbára, azokat a különféle arcokat látni! Egy vizsgálónak szép tárgyul szolgált volna: Lavater mimikai arckifejezési tanulmányozására. Senki se tudta, hogy mi történt velem? Mi vitt azon határozatra, hogy föllépjek, miután már föl is mondottam. A mint megjelenek vídámon, egymásra néztek, Pály tökéletesen azt hivén, hogy most lesz lagzi! De nem is láttam meg őt. Egy kissé frappirozta. Szerdahelyivel pajzánkodtam és Udvarhelyivel. A többi tünődött: mi történhetett, hogy egy szót se szólok s kemény elhatározásom után, hogy elmegyek, most egyszerre föllépek? Senki se tudott semmit rólam s leveleimről.

Estve elkezdődött a játék. Rozina később jelenik meg. Hogy álltak lesben az álfalak mögött, a kik azt gondolták, hogy lesz most fütyülés, talán még almával is ledobálnak. De a mint kilépek, a zsufolt ház egy akarattal éljenezni s háromszoros tapsviharral, koszorúkkal, a koszorúkba írott versekkel, szallagokra fűzve, nem szünt meg elhalmozni. A zene megszűnt s újra kellett kezdeni, hogy énekelhessek s ez minden fölvonás után s minden dal után ismétlődött. Elleneim, kik kárörömmel vigyorogtak az álfalak mögött, elvonultak, leskelődve, hogy mikor hallszik már vagy egy fütty! De csalódva, ellenkezőt tapasztalván, leeresztett orral vonultak az öltözőbe.

Így végződött dicsőséggel ezen reám nézve kétséges nap, ujabb meggyőződésemmel a felől, hogy ezen nemeskeblű közönség engem nemcsak azon pár órányi élvezetért egyedül, - mit az én kis világomból, a forró deszkákról nyujtandok a színészetet annyira pártoló műértő közönségnek, - hanem testvérként ölel engem minden nemesért hőn dobogó keblére. Mily elégtétel volt nekem. Mit kívánhattam volna másoktól még más elégtételt! Most már a publikum eránti szeretetemen kívül semmi egyéb más érzelem nem foglalta el keblemet az általános megvetésnél. Én oly hideg, oly közömbös érzéssel menteni közükbe ezen esemény után, mintha mindaz, mi történt, nem ő tőlök eredett volna. Csupán csak annyiban érzették magukat érintve, hogy nem szóltam hozzájuk, egyhez se, a míg a többivel pajzánkodtam.

Szentpéteryvel egészen idegenek lettünk egymás eránt. Őt még csak annyiban sem érintettem magamviseletével, hogy megvessem. Ha vídám voltam s szót kellett vele váltanom a színészet ügyében, éppen oly vídám maradtam. S ez neki jobban fájt, mintha jól megtámadtam vagy gúnyoltam volna az ő szépelgési tárgyaival.

A koszorúkra aggatott írott versek elvesztek, több becses emlékű leveleimmel együtt, mit igen érzékenyül fájlalok, mert azokat is szerettem volna ide iktatni, annak helyén. Csupán ezen nyomtatott verset írom ide, melylyel a közönség fogadott kiléptemkor.

DÉRYNÉHEZ.

Magyar hajnal fülmiléje
Mondok egy álmot neked,
Hallgasd el, bár szivre nem hat
Büvösen mint éneked!
Jött a tündér, dal gyönyörje
Ömle bájos ajkain,
S lyányokat tündér idvezli:
„Tőlletek sors messze hány!
Szende lányok társasága
Körze völgy virányain
És a lyányok vigadának
Tisztán érze kebelök,
Érze kéjt és magosságot
Mig a tündér volt velök.
Oh de a felhőtlen égre
Néha sürü köd vonul
S a korány biborsugára
Éjsötétre alkonyul,
Más irányt, lombot keresni
Indul őszi csalogány,
Hosszat indul, de szivében
Tik s e bájmalasztu hon;
Messzi nefelejtsből nektek
Koszorukat holtig fon!
Szólt s minden nyelvről marasztó
Felénk könyörg és kele, -
Mindenik szem néma ajkat
Tolmácsló könnyel tele:
Oh maradj! mi kényszerit el,
Bimbó-kéjink hullanak!
Thaliánk megy, fertőzik majd
Oltárát avatlanok.”
És a zajra fölébredtem,
Hallottakat fontolám,
S tündér te vagy Róza! többek
Erdély lányi gondolám,
Oh hát szivünk jó tündére!
Ugy valósitod álmomat,
Végzete, hogy földeritse,
Érted aggó honomat![76]

Szentpétery a magaviseletében egyszerre tétovázó lett. Eddig annak a másiknak szépelgett, kit úgy hívtak, hogy Borsos Klára, de most egyszerre elfordult attól s hajlott azon egyikhez, kit

[76] Eredetije megvan a Nemzeti Muzeum könyvtárában. A nyomtatvány jobb sarkán lévő K. D. M. betük hihetőleg a szerző nevének kezdőbetüi.

úgy hívtak, hogy Sörös Trézsi. Erre engemet mind mások figyelmeztettek, de nekem már ez mindegy volt. Szívemet kéreg vonta körül. Se jobbra, se balra nem ledérkedtem; mentem a magam egyenes útján; se semmi visszatorlás eszemben se volt. Úgy néztem őket, mint senkit.

De most egy gyászeset érte a társaságot. Pályné mindég rosszabbúl érezvén magát, egész kétségbeesve kérdi az orvost, (ez egy igen derék, köztiszteletben álló egyén: Fenigszdorf, ki színház orvosa is volt) kérdi tőle Pályné: „Nem lehetne ezen nyavalyán semmiképp se segíteni? Ő szeretne még élni!" „Lehetne biz", azt mondja odavetve az orvos, nem is gondolván, hogy ez hatással volna a kérdőre. „Hát hogyan?" „Operálni, kiszedni a vízhólyagokat." „No! hát operáljon. Miért hagy kínlódni?" „Isten őrizz! mond az orvos. Az életveszéllyel jár." „Nem bánom, mond a beteg, inkább haljak meg, mint így éljek." „Nem asszonyom, én nem teszem, én nem akarok felelős lenni." „De meg kell lenni!" mond a beteg. „Semmi kincsért se teszem", mentegetődzék az orvos. Erre Pályné fölugrik ágyából, bezárja az ajtót, egy kést ragad s az orvoshoz lép elszántan: „Igérje meg, hogy operálni fog. Ha nem, belészúrom e kést." Az orvos néz, elmosolyogja magát. „Én ettől meg nem ijedek. De, ha veszély érné az asszonyt az operátió után? Mert arról nem lehet jót állni, szörnyű vigyázatot igényel minden tekintetben." Azzal Pályné leül és ír egynéhány sort, melyben fölmenti az orvost minden felelősség terhe alól, hahogy veszély érné; s hogy ő erőltette az orvost s ő határozottan el van szánva magát operáltatni. Mi volt mit tenni, elveszi az írást, megigéri, hogy másnapon eljön. De ő egyenesen megy a gubernátor ő Excellentiájához s eléadja szorult helyzetét s tanácsát kéri. A gubernátor azt mondá neki: ha kívánja a beteg, teljesítse kívánságát, ő nem vonatik felelősségre. Másnap megtörtént az operátió, teljes örömére minden érdekelteknek, mert a beteg igen jól érezte magát s tökéletes egészségnek örvendett. Az orvos aztán maga elkészíté fekvőhelyét; széles deszkára lefekteté egy zárt szobában, még az ajtóra pokrócot szegezve, bezárta, hogy a kapu alatti lég be ne hasson. Azon az ajtón nem szabad bejárni, csak a más szobába nyiló kicsi ajtón, de csak akkor, ha a beteg jelt ad, hogy valami szükségeltetik. Pály elmegy a próbára egész megnyugodva, megparancsolván a cselédnek, hogy üljön oda közel, az ajtóküszöbre, hogy a legcsendesebb szót vagy neszt mindjárt meghallhassa s azonnal bemenjen, de onnan egy tapodtat se távozzon. Pálynénak szüksége lett volna a cselédre, hogy az orvos rendeletéből hagyott enyhítőt beadja. Halkan kiáltja. Nem jön senki. Ismét kiált! hangosabban kiáltja nevénél, nincs cseléd. Odasiet a kapu alá nyiló ajtóhoz, fölnyitja s a kedves alak ott kacéroz a legényekkel. Mire bekiáltotta a beteg, vissza akarván menni, összerogyott s alig tudta fölvonszolni a cseléd. De szegény Pályné áldozata lett. Egyszerre brandot kapott, menthetetlen el volt veszve. Mire férje s az orvos eljött, a legnagyobb gyulladás állt be s meghalt! Csak cselédekre bízzuk életünket!

Ezen eset mindenikünkben nagy sajnálkozást költött fel. Oly fiatal, oly szép és ily áldozata a gondatlanságnak! De a mi megtörtént, azon változtatni nem lehetett.

A temetkezési napon, mindjárt ebéd után, bekopogtat Szentpétery, tiszta feketébe öltözve s mondja: „Édes Déryné! Egy kérésem van!" „Mi lehet, kérdém most komolyan?" (Különös zsarnok az a parányi kis mozgó gép, az egész nagy eszes emberi alkotmányon hogy uralg! Hogy tiporja le egész határozott „akaratát", melyet oly erőfeszítéssel gyüjtött s edzett keménynyé ez a teremtmény, melyet Embernek neveznek! Hát nem döbbent-e meg, midőn kezemet megfogta azon férfiú! Az, kit még csak meg se vetettem, csak talán meggyülöltem!)... „Én tudom, mond Szentpétery, hogy maga nem szándékozik a temetésre menni, mondá ő. Én kérem." „S miért éppen maga?" „Mert én majd annak idejében mindeket megfejtek. A sír minden emberi gyengeségeket, minden elkövetett hibáinkkal együtt magában zárja. Bocsássunk meg embertársunknak! Jöjjön el a temetésre! Kérem! Öltözzék feketébe! Az egész társaság feketében fog megjelenni, megtettem a rendelést." Én ezalatt már ismét öszveszedtem magamat. „Ott leszek", azzal le se ültetém s ő távozott.

Megjelent az egész társaság, férfiak és nők mind feketében egészen. Midőn indultak a halottal, a három grácia is ott ült vídám arccal, mely éppen nem illett a hely komolyságához. Én is éppen föl akarok kelni ülésemről, észre se vevén, hogy Szentpétery karomat megfogja s vezetett a kisérettel, ki egész a sírkertbe s onnan ismét visszafele, hazáig. Csudálkoztam, hogy miért nem inkább övéivel ment? Hazáig érvén, többen is jöttek velünk. Neki meghajtván magam az ajtóban: köszönöm, mondám. Többet egy hangot se szóltam hozzá. Ő távozott. Mi többiek bementünk hozzám.

XIII.

Nagy-Enyeden. - B. Kemény Simonék. - Szives vendéglátás. - Egy kis kerülő. - Kibékülés Éderékkel Miskolcon. - B. Reviczky installatiója. - Valami a kassai gavallérokról. - B. Brudern és Szentpétery. - Az öreg Szentpéteryné. - Készülés az ebédre. - Mi történt a malaccal a nyárson és a rántott csirkével? - A szinészek szereplése a díszebéden. - Serenáde a főispánnak. - A Földiekkel játszó égi tünemény tiszteletdija. - Egy kis nézeteltérés az 500 forint ajándék eloszlatása körül. - Hova uszik el az a sok jövedelem? - Egressy G. tanuságtétele. - Pelsőcön. - Az aggteleki barlang megtekintése. - Valami a mostani divatról. - Uton sok felé.

A társaság most öszve szedte magát és nem emlékszem már mi okból vagy mi alkalomra, mentünk Nagy-Enyedre.[77] Ott ismét oly szerencsés voltam, egy igen magasztos keblű úrnő kegyét megnyerhetnem. Ott lakott a város- vagy vármegyeházának egyik szárnyépületében, Báró Kemény Simon őnagyságuk. A báróné egy valóságos lelkes, magyar szellemű, leereszkedő úrnő volt, az ő szép, hasonló érdemű leányával, Katica kisasszonynyal. A báró, igazi régi világbeli vidám öreg úr volt. Őt keveset lehetett látni: csak ebéd és vacsoránál, úgy el volt halmozva mint főispán sok teendőivel. Én nekem az épület másik szárnyában volt egy szobám és ugyanott volt a színház is fölállitva.

Első játék utáni napon mindjárt behívott a báróné, a mint nála délelőtt tisztelegtem ebédre és keményen meghagyta, hogy mindennap nála legyek ebéden és ebéd után, ha időm engedi, a baronessenél legyek és ott mulassuk egymást. És az úgy is volt, minden üres időmet ott töltöttem. Midőn pedig játék után volt, hogy nem mehettem, a báróné oly kegyes volt, hogy uzsonnára, egy nagy tácán már hozta a szobaleány a hat findsát kanalakkal, cukorral, nagy ibrik kávét, fölséges, ujjnyi vastagságu tejsűrűt a fehér porcellán serpenyűbe s ugyanannyi pohár fagylaltat. Másuttal csokoládét süteményekkel, azon izenettel, megterítvén öltöző-asztalkámat, hogy részeltessem belőle azokat, kiket legjobban szeretek. Ez oly megelőző dáma volt és oly tisztelettel teljesült minden a cselédek által, hogy valóban ritkaság volt azt föltalálni bárhol is. És az a kedves Katica! Oly bizalmas volt erántam s úgy szeretett engem; ölelt, csókolt s megmutatta nekem az ő jegyesének arcképét, melyet örökké nyakán viselt, egy hosszú sor veres korallon s melyet gyermekes ártatlansággal csókolt összevissza, mint szent ereklyét. Rokon volt ő is, Báró Kemény István. Gyönyörü szép deli ifjú, kis pörge bajuszszal. Jelenleg külhonban volt s így nem láthattam.

De ezen élvezetnek is végének kellett lenni. Mi elutaztunk most vissza Kolozsvárra, hogy aztán kijöjjünk Magyarországra. Már Kassán rég vártak reánk, minthogy megigértük visszajövetelünket. Vége lévén a kolozsvári saisonnak, elutaztunk Nagyváradra. Innen aztán úgyszólván jöttünk-mentünk, majd Debrecenbe, majd Miskolcra, Kassára, majd ismét vissza. Már arra se emlékszem, hogy hányszor voltunk Kassán, csakhogy társaságunkat így címezték: a kassai dalszínész társaság. Nagyszerü volt most társaságunk: Czelesztin és Székely Zsuzsi és Éder-család, Miskolcon találkoztunk mind együvé. Éder és én! kik oly kellemetlen viszályok között váltunk el egymástól, most kezet szorítva találkoztunk ismét egymással. Ilyen a színészet sorsa! Éder nemcsak ármányos, de politikus ember is volt s gondolta magában: mit mutassak haragot? Ki tudja, mi körülmények csatolhatnak ismét együvé bennünket, nem lesz-e szükség a jó egyetértés? Ennélfogva mihelyt Miskolcra érkezénk, ő jött legelébb is hozzám s kevés szemrehányó szó után, mely tréfásan történt, a régi barátság meg volt ujítva.

[77] A nagy-enyedi kirándulás 1825. nyarán történt.

Miskolci itt mulatásunk alatt történt, hogy báró Reviczky tette itt körutazását és akkor installálták főispánnak. Azon borzasztó népséget, mi akkor itt Miskolcon öszvegyült, lehetlen leírni. No, de nem is az én árva tollamra volt az föltartva azon pompát, azon elfogadást, azon közszeretetet leírni, melylyel Borsod fogadta e kedves, szelid, nyájas arcú magas vendéget. Csak mégis nem mellőzhetem s le kell írnom, hogy mennyiben voltam ez alkalom által érdekelve.

Midőn még Kassán mulattunk, eljártak látogatóul hozzám az úrfiak, ugymint az ifjú báró Brudern, az ifjú gróf Sztárai, Nyári és ifjú gróf Török. Ők igen jól mulattattak engem, kivált báró Brudern oly pajzánságokat elkövetett, hogy halálra kacagtam. Volt egy igen hosszú kofferem, ott állt üresen egy alkovenben, abba szoktam az uszályos öltönyöket pakkolni, ha utaztunk. Abba befeküdt s ott bomladirozott, hogy én a szeretőimet abba pakkolom és úgy viszem egyik városból a másikba. Szentpétery is eljött ritkán látogatni; arra Brudern igen haragudott, de csak úgy tréfából s azt mondta, hogyha az az állat, az a medve eljön, előre bebúvik abba a koporsóba (úgy nevezte a nagy ládát) s akkor kiugrik onnan s annak a Brm brm medvének a nyakába szökik s begyömickéli abba a nagy ládába, bepecsételi s úgy adja föl a deligeancera, vigyék a pokolba. A többiek nevettek, mert igen szerette Szentpéteryt a színpadon, de csúfolta, hogy mindig oly komolyan ül ott s mormog. Ez a Brudern a többek közt legtréfálóbb volt. Ők szerettek nálam mulatni, mert én igen jól tudtam a cukorba főtt gyümölcsöt készíteni és gyakran megvendégeltem őket frissitőül. Báró Brudern mindig mondta: „Déryné! ha az én nagybátyám meghal, én leszek az örököse. Pesten az egész párizsi-utca az övé. (Valamennyi elegant cipész mind ott tartott boltot.) Én akkor magának száz pár atlasz „Bandl-Schuh”-ot küldök, mert magának valóságos Heléna-lábai vannak s csak a maga lábán áll jól a pántlikával fölkötött cipő, mert keskeny lába van.” Igy gyermekeskedtek e fiatal úrfiak. Midőn megpendült, hogy Miskolcra megyünk, mind a négyen megigérték, hogy eljönnek Miskolcra meglátogatni s akkor ott ebédelnek nálam.

Ezen napon, midőn zsufolva voltak az egész város utcái, hogy járni se lehetett, már reggel jókor, nehogy elszalaszszák a látványt, bámulták a díszitett diadal-kapukat, hol keresztül jövend Reviczky. Én is készülőben voltam lemenni Zsuzsikámmal s az édes anyjával. Mert az öreg Szentpéteryné, midőn Miskolcra jöttünk, eljött gyermekeit látogatni s minthogy azon udvarban lakott Szentpétery is, hát az édesanyja ott lakott nála, de többnyire én nálam ült, unta ott magát. Minthogy egy háznál laktunk több színészszel és én akkor otthon főztem, megkért Szentpétery, adjak neki kosztot, majd főz az édesanyja. Ez így lett. Most midőn indulóban voltunk bámészkodni, beáll a négy úrfi: „Itt vagyunk Déryné!” „Hozta Isten! Örülök, örülök.” „De örüljön is. Itt leszünk ebéden, mert itt ma ebből a sok ezer emberből fele se eszik egy kanál ételt, se helyet nem kap, hacsak ismerőse nincs.” „Szívesen, szívesen. Jöjjenek! Itt lesz mit enni. A podgyászukat vigye a cseléd Szentpéteryhez.” Ugy lett. Ők elmentek. Majd eljönnek ebédre. Mikor jöhetnek? Attól függ, mikor érkezik be a főispán. Elmentek, de bezzeg mi nem mehettünk. No csak hamar mindent szaporítni: csirkéket kell ölni, kirántani assiettenek. Én igen szerettem a kis malacot; hacsak kapható volt, az enyim volt. Szerencsére már meg is volt koppasztva nagy örömünkre. Tőtött káposzta is volt. No! nem igen sok baj lesz, csak szépen süljön minden. Mi elmegyünk Zsuzsikával bámészkodni, addig a nagyasszony rendezzen el mindent. Ott van minden hozzá való. A cseléd ott ne hagyja a konyhát. Mi elfutottunk. Jártunk volna, de csak tolongtunk. Roppant forró nap volt, szinte égett az ember. Azok a sok zászlósok, bandérium, a lovasok, szinte összetiporták az embert. Eltelt az idő. Már dél van, még nem érkezik. „Gyerünk Zsuzsika! nincsenek-e már itt a vendégeink?” Hazamegyünk, be akarunk menni, a konyhaajtó bezárva, mintha minden kihalt volna. „Hol lehetnek? No! talán már mindennel készen vannak s jól elrendezve. Gyerünk vissza Zsuzsika. De a cselédnek mégse kellett volna elmenni. Hátha már itt is voltak? S minden zárva! Ej gyerünk le Zsuzsika!” És jöttünk, mentünk, tolongtunk a zene szólt minden-

felé, de én már nyugtalan voltam. Már két óra délután! Hát mikor lesz ma az az ebéd? Már majd kialszik otthon a tüz is? Ez így tartott négy óráig. Szegény főispán! az is ugyan kiéhezhette magát. De már most gyerünk haza. Bezzeg majd jóízüt eszünk, mert éhesek vagyunk. De oh boldog Isten! Terítve ugyan meg volt a nagy asztal, de szegény öreg néni haragjában, szégyenében csaknem sírt. Ő csak egy kicsit ment le a kapu alá körül nézni. Lecsalta a muzsika; de rábizott mindent a cselédre, hogy csak csendes tűz legyen, ő mindjárt visszajön. Mire néni visszament, a konyha zárva. Hát megint csak elment. Megyek a konyhába... halva voltam! A malac a nyárson, de nem látszott, hogy mi ő? Mint egy kis aszalt szilva úgy össze volt zsugorodva, feketére a nagy tüznek miatta. Tovább vizsgálódom: a rántott csirkéről a prézli mind leázva a tepsiben! Csakhogy éppen a káposzta maradt épségben. Most rakták meg a tüzet, hogy a levest befőzzék. Szegény nagyasszony be nem mehetett, a cseléd elfeledte magát, hogy azt a sok mindent látta. El lehet képzelni az én zavaromat! Ettek aztán, a mi ehető volt. Másnap roppant nagy deszkaépület volt fölállitva a városház udvarán, mert sehol se fért el a roppant kiséret s a roppant vendégtömeg, egész Borsod főtisztjei. Oly sok urakat, nemeseket, dámákat egy asztalnál ülni, se azelőtt, se azután nem láttam többet. Két banda muzsikált ebéd alatt, egyik az egyik végében az épületnek, másik a másik végében. Oldalt volt egy emelkedett állvány (vagy minek nevezzem), ott ültünk ketten Szerdahelyivel és midőn már ebédnél ültek s vége felé voltak, a két zenekar megszűnt, én énekeltem egy nagy áriát. Oly csend lett, min csudálkozni lehetett oly nagy gyülekezetben. Midőn bevégeztem az áriámat, ismét leültem. A báró odaintette komornyikját, (ki egész ebéd alatt a széke mögött állt a pompásan öltözött huszárjával együtt) és egy tálcán, egy csésze fagylaltot adott kezébe, hátrafordulván, fejével egy kissé bólintott felém s a fagylaltot fölhozta a komornyik. Természetes, hogy én szörnyű mély meghajlással fogadtam e kitüntetést... Azután meg Szerdahelyivel énekeltünk egy kettős dalt. Azután vége lett az ebédnek.

Én hazamentem, játékra készültem. A színház kivilágítva. Játék után az utcákon nagyszerű kivilágítások s végre szegény főispán nagy fáradtan bevonult a vármegyeházánál lévő szállására s már minden ablakok sötétek voltak. Mi, az énekesek, odamentünk az ablak erányába, hol ő volt és én elénekeltem Csokonaynak azon örökös ifjúságában még most is kedves, remek dalát: Földiekkel játszó égi tünemény...[78] mert úgy nyilatkozott a főispán, hogy az a világon az ő legkedvesebb dala. Ez értésünkre esvén, így kívántuk szerényen megtisztelni. De én úgy találtam helyesnek, hogy éjjel, a szabadban, jól venné ki magát, ha az utolsó strófát az egész kar repetálná mindég s csakugyan helyeslést talált s úgy cselekedtünk. A mint elkezdettem a dalt, mint egy tündérszóra az egész épület ablakai egyszerre megvilágosodtak. A főispán kinyitotta azonnal a redőnyöket, kihajolt az ablakon s ott hallgatta végig minden verseit. Leköszönt, de nem értettem, mit mondott s midőn távoztunk, akkor vonult vissza. Gondolom: hálát adott Istennek, hogy most már megszabadult a sok tisztelgőktől s végre a nyugalom ölébe dőlhetett, magát kipihenendő.

Reá következendő napon ismét volt eléadás, mert bárha elutazott a főispán, de még sok idegen úr maradt a városban. A mint ott vagyok a próbán s bevonultam az öltözőbe, jön be t. Dominkovics úr. Az alispánt Vay Miklós úrnál már többször is láttam ebédnél. Egyenesen hozzám jön s mondja: „Tiszteli T. Vay Miklós alispán úr az asszonyságot, itt küldi általam ezt a hat aranyat, melyet báró Reviczky főispán úr nálam letett azon szavakkal: Ezt küldje át a szép Éneklőnőnek.” Kérem, tessék jól megérteni! Nem azt értette a báró, hogy az éneklőné szép, hanem, hogy az éneklőné szépen dalolt. - De valóban! nem is lehet azt a kedves, szívből szakadt dalt másképp énekelni, mint a hogy írva van: tele érzéssel! És az az egyszerű melódia úgy reá hajlik! Hiszen még a magyar svádát keményen tagadó németet is meglágyította, mert

[78] Dallama Kossovitstól. Kiadta Márton József Bécsben. Ujabban (1869) Bartalus István, a Magyar Orpheusban.

érdemesnek találta ezt a dalt németre lefordítani és oly híven és oly gonddal, hogy örömtelve énekeltem magamnak gyakran; midőn már a magyar versből kifogytam, újra énekeltem németül. Sohase úntam volna bele.

Én tehát eltettem a hat aranyat. Oh! de még azt is el akarták volna tőlem rabolni. Hallottam, hogy a báró a társaságnak 500 forintot küldött, midőn tiszteletére játsztunk s én a próbán megmutattam: ni, mit kaptam, hat aranyat! „Oh! mondák a coripheusok, azok minket is épp úgy illetnek, mert mi is ott énekeltünk." „Nem, mondám, ez csak egyedül engem illett" s elkezdték hatalmasan követelni. Én nem vagyok rest, megyek egyenesen T. Vay alispán úrhoz s kérdem: „részesek legyenek-e ebben ezek?" „Egy batkát se nekik. Az egyedül a magáé, édes Déryné. Sőt még magát osztoztatni kellene az 500 forintból is, mert hisz azért, hogy magának fixum fizetése van, de maga is a társaság." „Oh, én nem vitázok velök, mert úgyis hasztalan volna. De ez az enyim?" „Úgy, úgy, csak mondja meg nekik."

Midőn Kassáról eljöttünk, német társaság ment oda s azok játszottak ott. Éder leányai most már szépen kifejlettek. Nagyra nem nőttek, mert mindig kicsinyek maradtak, de Tóninak kellemetes hangja volt, csakhogy gyenge, kivált nagy színpadra. Tercsi férjhez ment László-hoz, Lujza volt a legkisebb.

Sokszor azt kérdezték: ugyan hova teszi azt a sok pénzt, a mi a kezében megfordul? Istenem! azt a nyomorult kis havidijt soknak mondották! Én, a ki annyiféle szereposztályokat játszottam! És nekem minden jellemhez meg kellett lenni saját öltönyömnek! Hát a boltokba vándorolt. Aztán mindig majd minden városban kellett lenni eseményeknek, a hol csak én segíthettem. Itt Miskolcon volt még első idejövetelünkkor egy igen-igen öreg muzsikus az orchestrumban... a - hogy is hívják csak most azt a vén morgó bőgőt? Nohát ő a bőgős volt. Már akkor is szántam, hogy oly nehezen emeli. Most már egészen elöregedett s nem tudott többé keresni, ágyban feküdt már féléve. Volt felesége és növendék leánya. Egy napon sírva jő hozzám az asszony s panaszolja, hogy férjét ki akarja tenni a házigazdája, mert már féléve nem fizetett házbért. Segéljen. Elmegyek oda, beszélek a szívtelen házigazdával, de nem használt semmit. Én el voltam rá készülve, nálam volt a pénz, kifizettem a félévi adósságot, mert ott feküdt a szegény öreg beteg az udvaron! „No, mondám, már most csak adja vissza az ágyát, hadd feküdjön le szegény beteg." „Nem ő, mondja az embertelen gazda, míg előre le nem fizeti a jövő félévi házbért, mert hát ki fizet azután?" Már nekem most több pénzem nem volt. Mit csináljak? Haza mentem, egynehány gyűrümet zálogba tettem s kifizettem... Ilyesek pedig nemcsak egyszer történtek velem. Én soha ki nem válthattam többé, mit így zálogba raktam. S így ment el sok. Tudott az ilyesekről Egressy Gábor. Hiszen meg is vagyok ezen jellememről említve az ő munkájában, melyet még halála előtt jóval írt a színészetről, de már nem emlékszem a kiadott munka címjére.

Elmentünk Miskolcról. Voltunk Pelsőcön. Ott valami nagy papi gyűlés volt s két hetet mulattunk... de nem mulattunk, hanem nyomorogtunk. Nem kaptunk szobát. Én egy kis földes parasztházba húzódtam, melynek ökölnyi kis ablakain alig kukkant be néha egy-egy kis meggyujtott gyufányi napvilág. Szerencse, hogy egy tiszta kis kert volt a háznál. Oda hordtam ki öltözékeimet és lepedőre leterítve, odaültem közükbe készíteni, de a deszkákból összekészült színház zsúfolva volt.

Meglátogattam az aggteleki barlangot is. Bementünk testvéremmel csinosan öltözve, tiszta fehér, nyári, könnyű öltönyökben, veres, ritka szövet bajadérral nyakunkon, én az én szépen fürtökbe szedett hajammal, de mire minden csodálatost bámulva, körülálmélkodva kibujtunk, Boldog Isten! egymásra néztünk testvéremmel: feketék voltunk, mint a Belzebub szülöttei. Szépen simított, fodros ruháink öszvezsugorodva, lelapulva, a veres bajadér kávészín-barna! De meg hozzá az én fejem! Mint a döglött kígyók, leereszkedve függtek le fürteim övemig, mint egy Medusa-főnél. Sokat hasonlíthattam a mostani divat némely kis hősnőjéhez, ki haját

leeresztve (hiszen az még megjárná, de még jó boglyasra van tapírozva), vékony, félrőfnyi hosszú steklicskéjökkel, chinai tuniquejökkel s tatár mellre-valójukkal, inkább kabócákhoz hasonlag, ugrálva, mint menve, sietnek a tanuló órákról haza. Bocsánat! Hiszen, ha még egy nemzet öltözete volna az; legyen bár chinai, cserkesz vagy francia, mindegy, de egy nemzeté legyen, ha már éppen egy csepp magyar se legyen. De háromféle szín s ugyanannyi nemzet szabása! Van egy madárfaj, nevét nem tudom, de tán gimpl... azt mondják, hogy ahhoz sokat hasonlítanak. Nem mondom én, hogy oly magyar öltöny legyen Magyarhonban, mint volt, midőn a szalmatűz föllobbant nálunk! más szoknya, más rékli, más surtz... oh nem! Az nekem akkor se tetszett, bárha a többiekkel együtt én is úgy öltöztem. Én akkor kicsi városban laktam, de soha se hagytam helybe. De ízléssel, finomul összepárosítva az új ízlést a nemzet szellemével, úgy gondoltam én akkor is és most is. Hát nem volna oly művész ruhakészítő Magyarhonban, ki egy oly öltönyt kedveltté tudna tenni szemünk előtt? Szegény Magyarhon! most éppen oda mentél vissza, a hol, nem tudom már hány évvel ezelőtt Pesten divatoztál. Ahá! tudom már: mikor szégyeltek magyarul beszélni. Pedig a mi áldást hintett fölséges, angyali szívü, jó, fiatal anyánk, dicső Királynénk, nem magyarul tanult-e, mihelyt dicső fölséges férjével Magyarhonban megjelent?! S maga kegyes fejedelmünk nem magyarul szól-e hozzánk gyermekeihez, annak bizonyságául, hogy ő jóakaró atyánk s gyermekei nyelvén beszél hozzánk?

Bocsánat e kitérésért. Tessék törülni, ha nem idevaló. Csak egy kis szabad lélegzetet akartam szorult keblem enyhítéseül szerezni...

Voltunk még egy oly falucskában, de bizony annak se jut neve eszembe, mintha álmomban hallottam volna említeni, tán Betse, ha van ily nevü helység, úgy Betse az, a hol voltunk, ott is oly gyülekezet volt.

Azután mentünk Debrecenbe. Onnan Váradra. Aztán be, kedves kis honomba: Kolozsvárra. Ugy emlékszem, hogy Éderék s Czelesztin nem jöttek be velünk. Ők Debrecenben maradtak.

XIV.

Ujból Kolozsvárott. - Madame Laroche. - Schodelné. - Feszült viszony a társasággal. - Pály és neje ármánya kiderül. - Kilényi megérkezik. - Fölültetés. - Vendégszereplés Szegeden, Nagybecskereken. - Az öltöző. - Csábítás idegenbe. - Nagyuri ajándék. - Valami egy cigányprimás játékáról. - Éjjeli zene dulakodással. - Párizsi János opera hatása. - A derék Hertelendyné. - Aradon. - Temesvárott. - Üdvözlő vers Pekhata Károlytól. - Osztozkodás. - Élmények Aradon.

Kolozsvárra beérkezvén - mit mondjak Kolozsvárról? Hogy a régi kedves Kolozsvár mindég hív maradt magához; mindig a szíves, lelkes lakosokat, pártfogókat, barátokat találtam, mint első menetelem olta mindég, kevés változásokkal. Néém asszony férjhez ment egy Debreczeni nevü igen gazdag polgárhoz; Gyöngyösi Jánoska megházasodott, derék, éppen oly jó szívü, jó gazdasszonyt kapott, mint a milyen éppen ezen családba beleillett; a pirosajku kis Máriskó férjhez ment egy magát igen jól biró timármesterhez, nevét elfeledém; s az én kis szobám engemet most is éppen oly melegen béfogadott mint eddig, a míg alkalmas szállást nem találtam magamnak.

Miután már jó ideig folytattuk eléadásainkat, egy kis kellemetlenség háromolt reám. Ugyanis egy napon oda küld hozzám a Gubernátorné ő Exc.-ja, hogy lennék szíves hozzá fölmenni, egy kis beszédje volna velem. Fölmentem. „Édes Déryné, talán tudja már, hogy egy igen nagy hírü énekesnő érkezett tegnap városunkba?" „Nem hallottam még eddig semmit, kegyelmes asszony." „No, majd fogja magát jelenteni a társaságnál, a választmánynál; mert a színpadon akar egy jelenést eléadni Szemiramis c. nagyszerü operából. Legelőbbszer is hozzám utasították őtet, hogy pártfogásomat kikérné, mint idegen, ki most jött külhonból - Madame Laroche." „Oh igen, mondám, hírlapokban olvastam férje nevét, hol dicsérettel emlitik." „Ennek ugyan örvendek, most egy uj operának, legalább egy jelenését láthatom, nekünk az nincs meg s nem ismerem." „Tehát kedves Déryné egy kérésem van magához! Azon jelenéshez, melyben szándékozik föllépni, van egy nőszerep, csak kevés teendője van, egy félárkusnyi piéce, de mégis jó kezekben kell lenni e szerepnek. Ha maga elvállalná? Én megigértem neki egyelőre, hogy maga azt megteszi kedvemért." „Oh a legszívesebben, mihelyt Exs.-ja parancsolja, habár mi csekély is, csak hangomhoz való legyen." „Majd elküldöm még délelőtt a szerepet, mert el fog ide jönni."

Azzal fölmentem próbára, mert valami darabot próbáltunk. A tagok már mindenről tudósítva voltak a választmány által, a kardalnokok fölrendelve, tanulni Szemiramiszból a chorust. Hozza a szolga a nekem való énekrészt. Elvettem s mondom, jól van. Azzal bemegyek a próbaszobába. „Heinischkó! mondám, jöjjön csak, játsza el nekem ezt a részt, a mi itt meg van jegyezve, úgy látom, innentől eddig." Kezébe veszi, körül olvassa egy kissé, reám néz: „Minek ez?" kérdi s elmondom neki a mibenlétet. „Ah! hisz ez mély alt hang, nem T. Asszonynak való. Kis haszontalanság, a chorussal együtt énekel." Ejnye Piccolo-Piccolomini! gondolám magamban, hát így akarnak engem jégre vezetni! Valjon mi okból teheti ezt a Gubernátorné? Hiszen az én hangom a magas soprán. Igy mindenesetre veszítenem kellene. Ha mégis duette volna vele! Ne félj, kisütöm én azt is, ha meg kell lenni, a maga helyén, de hogy én, mint egy statistáné oda álljak s segítségül legyek az ő hangja kiemelésére, abból bizony semmi se lesz... És azonnal magam elmentem a Gubernátorné hoz. Vittem a kottát s mondom egész tisztelettel: „Kegyelmes asszony, bocsánatot kérek, én nem ismervén az operát, nem tudtam, hogy az elvállalt szerep alt hang! még pedig a legmélyebb alt hang. Ezt nem énekelhetem." „De hiszen édes Déryné, maga az olasz nőt, az Olasznő Algirban nevü operából is énekli." „Oh kegyelmes asszony, az egészen más. Ott melódiák jönnek elő, s mégis csak vannak helyek, melyek megragadják a hallgatót. Majd a kardalnoknék között talál a karmester, a ki alkalmas lesz reá." „Sajnálom, édes Déryné." Bocsánatot kérve eljöttem.

Sokáig, igen sokáig hidegségét éreztette velem ő Exc.-ja, de nem tehettem róla. Midőn az úrfiak s gróf Wass meghallották, hogy mi és hogy történt, eljöttek hozzám s nagy zajjal dicsértek meg bátorságomért, hogy gyáván nem hajoltam lealázó parancs teljesítésére. Elkezdi gróf Wass „Dicsőül tette Déryné, becsülöm érte, hogy nem állt ki oda statistának, habár ő Exc.-ja kívánsága volt is." De bezzeg a társaság corifeusai, mily lármát ütöttek! No, mondák, most vége. Ő Exc.-ja ezt oly rossz néven fogja venni, talán színházba se fog jönni s efféle sületlenségeket. Én mind erre csak ismét kacagtam.

Eljött az est, hol föllépett Laroche. Szépen énekelt. Sokkal csekélyebbnek érzettem magamat, mintsem hogy én, egy nagyhírü énekesnő felett csak egy hang észrevételt vagy megjegyzést mertem s tudtam volna is mondani. Én az eléadás alkalmával lementem a zártszékbe, több ismerősöm kedvökért - ott ült Schodl, Klein Rózsival is. Midőn az énekesnő kilépett, nagy tapsvihar fogadá s a publikumnak nagy megelégedésére végezte be fölléptét.

A Schodelék ülésök igen közel esett, éppen hátam megett s így minden szót hallhattam, mit egymással beszéltek. „Hallja Schodel - nekem a Déryné jobban tetszik!" mondja Rózsi. Meglehet, hogy azért vélekedett így, minthogy a mint mondá, igen szeretett engem... „Ilyet ne mondjál, azt hallani se akarom! Egy külországi énekesnő, aztán meg egy otthon nevelt között igen nagy a különbség. Ettől tanulj Rózi! Majd kiviszlek én téged Olaszországba. Neked nagygyá kell lenned."... Azon percbe, a hogy ezt mondja Schodel, megszólal egy férfihang, közel hozzám: „no, ezt a sok trillát ugyan elnyerítette... de azért már csak tapsoljuk ki." Ki is tapsolták s ámbár ő Exc.-ja eléggé példát adott, de azért nem volt viharos a játék vége. Kihivták, de azért nem lépett föl többször, másnap elutazott.

Én most a társasággal mindég feszültebb helyzetbe jöttem. Minthogy már most tudtam, hogy ellenségeim vannak közöttük, elidegenedtem. Többé az a jó egyetértés nem volt meg közöttünk, és mi tűrés tagadás, nekem fájt azt a sok híreket hallani Szentpéterytől mit mindig besúgtak. Ámbár Sörös Trézsi már nem volt a szinháznál, otthon maradt a szülőinél, midőn kiutaztunk Magyarhonban; de most ujra mégis ellátogatott oda Szentpétery és én nekem minden jó kedvem elveszett. Igen bánatos lettem.[79] Mert miként föntebb említém, nem én voltam, a ki elutasította Szentpéteryt? S mégis fájt, ha másoknak szépelgett? Végre sok minden öszvejött, mi elkedvetlenítsen. Meggondoltam, hogy én nem vagyok kénytelen tűrni s határoztam.

Kilényi Dávid társaságával ekkor Szegeden volt. Azt tudtam, hogy neki mindig jó társulata van. Irok neki. Az itteni saison végével szabad vagyok, ha akar velem szerződni egy évre,

---

[79] Itt meg nem állhatom, irja Déryné közbevetőleg, hogy egy régi kedves költőjét a magyarnak, Ányos Pált, ki oly igazán eltalálta az emberi sziv gyengéjeit s erősködéseit egy hur penditésével egygyé olvasztani - be ne iktassam. Ez csupa Extremitét és mely öszve hangzó igazság.

A szerelem természete.

Szerelem! Részegsége a józan természetnek! Kedves bolondsága az okosságnak, szemes vakság! Királyok minden emberi indulatoknak! Édes kin! Mosolygó könyhullatás, óhajtott veszedelem! Te benned van a nyugodalom? Te hitetlen állandóság! Minden érezhető kinoknak lelke te! Ne ereszkedjünk be ebbe a bünös ártatlanságba s törvénytelen igazságba. Tudjuk ugyis, hogy a természet, ember szemünknek fentartására világunkat szakitotta vele. Elég őket annyi kínok közt átkozni s örökké tőle szaladván, szüntelen lábaihoz hullani! Menjünk alkura vele, hogy eszét, kinek idő szerént elveheti s meg is adhatja. Csudáljuk hatalmát s gyermekségét nevessük.

Nevessünk?? igen ám! De erre az utolsó szóra, csak az a megjegyzésem van, hogy: nevetni csak akkor tudunk rajta, midőn a sziv zivatarjai elmultak. Az pedig azon időhöz, midőn ezen cikk tartalma uralkodik az ember fölött, hej be hosszu idő folyt le, míg nevethetünk fölötte...

most elmegyek; de jőjjön értem Kilényi koma szekérrel s egy pár száz forinttal. A nagy héten lesz innen az egész társaság elindulása. A levél el volt küldve, de én egy szót se szóltam egy léleknek se felőle. Fölmondani nem láttam szükségesnek, mert az év végével mindig szabadságában áll az embernek uj szerződésre lépni, ámbár én ezen szabadalmat soha se vettem igénybe, s ők nem is álmodtak semmit határozatomról.

Azon idő alatt, míg az elindulás ideje bekövetkezett, sok ármány világosságra jött. Midőn Pályné meghalt, Karolina, ki Pálynét utolsó óráig ápolta s körülötte volt, Pálynál maradt s végre el is vette nőül s most ő már Pályné volt. Ő nyilatkozott aztán később, hogy az mind Pálynétől és Pálytól eredt, a mi történt. Pály az ő hidegvérüségével adta a tanácsot Szentpéterynek, hogy ébreszsze föl féltékenységemet s ez által győzedelmeskedni fog és én a régi hajlandósággal fogok ismét hozzásimulni. A leányokat Pályné oktatta ki, hogy miként viseljék magukat erányomban, de ez nálam célt tévesztett. Én nem az a jellem voltam. Én irígy soha se voltam, csak megvetni tudtam, a mi megvetni való volt s ha érzékenyen fájt is valami, elég erőm volt magamat legyőzni. Szentpétery nyers természet volt és eleitől fogva igyekeztem olvasás által lelkét kimívelni. Szép könyveket szereztem neki, hogy olvasson gyakran. Kedvet igyekeztem beleönteni, hogy úgy lesz művelt színész, ha jó könyvek olvasásával tölti unalmas óráit. De nem sokat használt. Becsületes ember volt, de egy cseppet se finum.

Én a mult történeteket - úgy gondoltam - hogy már föl se veszem. A mi elmult, elmult. Nyugodjanak a holtak békével.

Furcsa! midőn Kolozsvárt a saison bevégződött s a társaság együtt indult ki, semmi zajongás nem volt az ellen, hogy én is megyek velök. Legföljebb csak annyiban nyilatkozott a publikum, midőn utolsóelőtti játék alkalmával kitapsoltak a játék végével: Déryné! de visszajöjjön!!! Én osztán az utolsó játékra verseket alkalmaztam - faragtam ennek melódiájára:

Isten hozzád te békelak...

de bármi hibás volt is a vers mértéke, arra nem hajtottak sokat, csakhogy az ott legyen: de visszatérek én megint. Így componáltam aztán ily verseket, melyre el lehetett mondani: Friss Vogel, oder stirb.

Kegyetek itt mosolga rám,
Itt töltém sok boldog órám,
Bár sorsom messze távol int
De vissza térek én megint.

Jól van! Éljen! Hozza Isten vissza!

De sok verseket csináltam s ehhez hasonlókat más színpadokon is felhasználtam, hol a körülmények úgy kívánták. De most már nem jutnának eszembe...

Eljött a nagy hét. Egyszer csak megáll ablakom előtt egy nagy echós szekér. Mindjárt tudtam, hogy Kilényi. Kiszaladok. „No jó, hogy eljött, koma!" „Hát nem volt batalia, hogy elhagyja ezen rég öszvenőtt társaságot?" kérdi Kilényi. „Még eddig nem volt, mert semmit se tudnak felőle. Azt gondolják, velök megyek Váradra. Azonban most ne kívánjon magyarázatot, majd az úton mindent megtud. Mikor indulunk? kérdém. Én már féligmeddig be vagyok pakkolva." „Holnap még pihenni kell a lovaknak, mert messze út." „Jó," mondám.

Beszélgetés közben eszünkbe se jutott, hogy a szekeret beállították az udvarra. A színészek jöttek-mentek, kik azon utcában laktak, a hol én. Fölszaladtak mindjárt az elsőbb tagokhoz. „Déryné háza előtt egy nagy magyarországi szekér áll" - mondák. „Micsoda? kérdik. Mi lehet az? Gyerünk."... S midőn legjobban nevetgélünk Kilényivel, betoppan Szentpétery, Udvarhelyi, Szerdahelyi. „Szervusz Dávid! kiálták egyhangon az érkezettek. Hát téged miféle

forgószél sodrott ide, Dávid." „Bizony, egy forgószél, a melybe fölragadom primadonnátokat s viszem magammal Szegedre, míg ott le nem teszem." Erre mintha mindenkinek az orra vére elindult volna, sokáig szótlan álltak. „De hát, mi ez?" kérdé végre Szentpétery. „Itt semmi kérdésnek nincs helye," mondám. „Az évnek vége van, én szabad vagyok, mehetek a hova tetszik s nekem teljességgel nincs többé kedvem magukkal egy társulatba lenni s - elszerződtem Kilényihez. Itt az egész talány meg van fejtve." „De édes Déryné, ez még se lehet, ez nem megy semmiképp."... Itt osztán sok vitázások történtek, melyeket unalmas volna mind elésorolni. Kilényit ugyan megizzasztották. Föl akarták adni. De én osztán szörnyü komolyan s határozottan erősítettem, hogy nem maradok velök. Midőn már látták, hogy én semmi esetre nem tágítok, elkezdi Szentpétery. „No Dávid! te zenebona-keverő, ha Dérynét viszed, viszel minket is." „Micsoda?" kérdé Dávid. „Igen, viszel minket is, mi se Kassára, se Váradra nem mehetünk Déryné nélkül. A opera eloszlik. Soha se jön többé úgy öszve, mint most öszve van tanulva. Ha őtet viszed, mi is megyünk veled." „De - mondom - akkor csak ott volnék, a hol a mádi zsidó. Hiszen így ismét csak önökkel maradnék - és nem maradok."... Igyekeztek osztán szelídíteni. „De, mondja Kilényi, mit csinálok én oly nagy testülettel, hiszen magamnak is roppant társulatom van?" „Ne búsulj semmit, még ily opera nem volt azon a tájékon. Osztán elosztjuk kétfelé, az egyik Vásárhelyre megy, a másik Szegeden marad. Osztán fölváltva. Ne búsulj, pajtás! Gyere a Tivoliba, ott majd eligazítjuk a többit."... S elviszik azt a boldogtalan Kilényit s addig beszéltek a fülibe, hogy az egész társaságot szerződtette, kivévén néhány igénytelen tagot, kik osztán elmentek Éderhez Debrecenbe.

Majd megütött a guta, midőn másnap nagy vígan besorakoznak hozzám s Szentpétery kómischan elkezd csufolni, hogy miképp keresztül jártak az eszemen... De már mit tudtam tenni, bele kellett nyugodnom.

Midőn Szegedre értünk, testvéremet betegen találtam. Midőn az a sok nép a szobába bement, úgy megijedt, majd kiesett az ágyból. „Jézus, Mária! hát ez a sok nép, mit akar itt?" kérdi. „Bizony én ezeket az urakat mind szerződtettem." „No csak tudjon nekik mit enni adni." Kacagtak osztán nagyon, hogy mindjárt hova gondol. „Bizony - mondák - pedig mi mind igen jó gyomorral dicsekedhetünk."...

Csakugyan, midőn már minden rendezve volt, úgy cselekedett Kilényi, hogy fölváltva majd Hódmezővásárhelyt, majd ismét Szegeden játsztunk. Megjártuk Baját, Szabadkát, meg biz én nem tudom ott közelibe még hol voltunk.

Egyszer levelet kap a társaság, melyben meghívják Becskerekre. Hogy csak menjünk, mert oly sok dicséretest hallanak a társaságról, melynél fogva most, midőn töméntelen nép gyülekezik a városba - valami nagy gyűlési szertartásra - s igen nagy jövedelmekről biztosítanak.

Beérünk Becskerekre, beállunk egy fogadóba, szobát kérünk. Nincs, mind el van foglalva. Küldjük a fiatalabb színészeket szállást keresni. Nincs, aranyért se lehet szállást találni. „No szép! mondám, ezért ide hívhattak, még csak annyi figyelem sincs, hogy szállásra mehessünk. Hát itt pakkoljak ki az udvar közepén?" A férfiak nem akartak oly porosan Hertelendyhez - már nem tudom, főispán volt-e vagy alispán - menni, de végre mégis csak elmentek, hogy hát mit csináljunk, mert így áll a dolog. Hertelendy úr igen nagy örömmel fogadta a tagokat. „Ne búsuljanak, mindjárt lesz szállás." Eléhívta a hajdúkat, mindjárt küldte a férfiakkal rendet csinálni. „Szállás legyen! mondá, az én számomra mind. Ha nem akarnak szép szerivel szobát adni, verd ki őket mind, menjenek a kamarába aludni." Mindjárt volt szállás elég. Én egy özvegy rácnéhoz jutottam. Egy szót se tudtam vele beszélni, csak integettem neki, hogy maradjon odabent, elférünk. Azután a legjobb barátném lett. Miután rendben voltam mindennel, fölöltöztem, elmentem Hertelendyné ő Nagyságához tisztelkedni. Rendkivüli nyájassággal fogadott. Sajnált, hogy úgy öszve kellett magamat szorítkozni a vén rácnéval. „De hiába! mond, nincs elég szállás. Maga, édes Déryné, egy nap úgy mint másnap mindenkori vendé-

gem lesz.” Bejött Hertelendy. „Hát hol fog maga öltözködni?” „Alkalmasint a színpadon” - mondám. - „Nem úgy, mondá. A színpad itt lesz fölállítva a vármegye házánál. Mindjárt mellette van az írószobám s maga egyedül ott fog öltözködni, egész ittlétök alatt. Nekem csak nappal van rá szükségem.” Úgy is volt, csakhogy reám nézve egy kis kellemetlenséggel volt öszvekötve. Ugyanis én, öltözködésem alatt igen szerettem a csendességet, azalatt mindig szerepeimről gondolkozván. A hogy fölmentem öt órakor öltözködni, csupa tiszteletadásból, odaállította a jó Hertelendy úr a cigánybandát, s míg csak a színpadra nem mentem, mindig ott visított hegyes-hangú klarinéttjával fülembe. Néha-néha lekukkantam az ablakon s mondám halk hangon: „Édes lelkem, elég lesz már.” „Nem, nem! mindjárt megbotoztatna a nagyságos úr.” S nekem azt végig ott kellett hallgatnom, míg csak a szobából ki nem mentem a színpadra. Oh, hangok vegyítéke a fülemben! Hol kapjalak meg? Desdemóna! Rozina! No, de ehhez hozzá kellett szoknom.

Azon zajt, vígságot, a mi ezen városkát megtöltötte, sehol se tapasztaltam. Egész nap muzsikaszót hallott az ember. Tele volt az ég hegedűvel, mint szokták mondani. De a forróság kiállhatatlan volt s leginkább tapasztalható volt a színpadon. A roppant néptömeg a színházban; a gőz mind fölfelé tódult a színpadra. Nők, még az erős férfiak is úgy elgyengültek, hogy csakúgy potyogtak le a földre a játék alatt. Én kitaláltam a módját, hogy miképp oltalmazzam magam hasonló sorstól. Nálunk az operák oly precizióval adattak, hogy abban semmi hibát találni nem lehetett, a mi az összevágást illeti. Kivált én. Akármelyiknek a szerepét el tudtam volna énekelni. Megkértem tehát társaimat, hogy engedjék el nekem a próbára megjelenésemet s állítsanak oda valakit helyemben, a ki annyira-mennyire be tudja helyemet tölteni, inkább semmint estve történjék valami zavar. Ők feloldottak és én már kilestem magamnak egy helyet a folyóba. Én le a vízbe, délelőtt, délután. Mindig a folyóban lucskolódtam. Eleintén még félteni is egy kissé, hogy elrekedek, de sőt úgy éreztem, hogy erősödik a hangom. Egyébként is én már ahhoz szokva voltam, mert Kolozsvárt, a mikor csak tehettem, a hideg folyóba jártam förödni. S így megmenekedtem a közös bajból.

Hertelendyné ő Nagysága egy igen kedves, kedélyes úrnő volt. Engem különösen szeretett. Ebédről soha se volt szabad elmaradnom. Hijába fogadkoztam, hogy én akkor nem szoktam enni, midőn operám van. S meg a készület! Az mind nem használt. Azt mondta: „Itt kell lenni! nézzen rá, ha nem eszik.” „Jaj! mondom, de nehéz ám megállani, ha annyi jót lát az ember maga előtt elhordani.” „No, majd rákiáltok, hogy nem szabad!” Pedig osztán ki kinálkozott legtöbbet, mint ő. Többek között egy német zongoraművész is ült az asztalnál, eleitől fogva s ez vettem észre, hogy mindig úgy alkalmazta magát, hogy mellém üljön. Hosszas beszélgetéseink között aztán egyszer csak kisült, hogy miért igyekszik oly szorgalmasan szomszédságomban. Elő hozódott köztünk természet szerint a muzsika, ének stb. Mondja: „Ugyan, kérem az asszonyt, hol veszi magát itt a magyaroknál ily drága kincs?!!” „Hm! hm! hm!” Előbb azt gondoltam, valami szerelmi vallomás. De nem, oh nem, s folytatja „Miért vesztegel itt az ily utazó társaságoknál? Kár azért a szép hangért.” „Mondom neki, hiszen itt se vesz el”. „Igaza van - mondja, de nagy társaságoknál, fővárosba, nagy fizetésre, mégis csak mindig nagyobbszerü helyzet. Én Bécsben az operaszinháznál vagyok és mondhatom, nagy befolyással birok. Jőjjön velem és két hét alatt szerződve lesz és furorét fog csinálni.” Persze, hogy előbb mindenről kikérdezett s elbámult, midőn mondám neki, úgy gondolom, száz váltóforintom volt. „Az Istenért, mondá, nálunk egy chóristánénak is több van.” „Már én csak az én magyarjaimnál maradok, mondám. Hiszen, ha én elmennék, ki maradna nekik?” „Jaj! de az enfelemelkedés és jóllét megszerzése első kötelessége az embernek. Hisz ez föláldozás.” Midőn látta, hogy semmire se mehet velem, képzelem, mondta magában: die dumme Gans!

Roppant nagy birtokú úr lakott Becskereken, Kiss nevezetű. Ennek volt egy nevendék fia, lehetett tán 14 éves. Ez az ifjucska többnyire ott jött-ment Hertelendyéknél, hát már engem

úgy egy kissé ismert. De ő mindenütt otthonos volt; neki mindent kellett látni, hallani, tudni. Én úgy gondolom, hogy ez a mi Kiss Ernőnk volt, ki a forradalomban mint tábornagy jeleskedett. Nem esküszöm meg reá, de úgy hiszem, ő volt az. Egyszer eljön hozzám. „Déryné! Én hallottam valamit, s mindjárt elfutottam magához, hogy megörvendeztessem. Hallottam, mikor Hertelendy bácsi azt mondta a többi uraknak, hogy ez jeles társaság, egypár ezer forintot öszve kell raknunk és átadni nekik, midőn itt bevégezték s el akarnak indulni, de azon megjegyzéssel, hogy ők maguk is el fogják ismerni, hogy kicsoda a társaság igaz gyöngye s havi osztalék szerint a legtöbb rész őt illesse. Hát maga legtöbbet fog kapni belőle. Most elmegyek, osztán, ha valamit hallok megint, eljövök magának megmondani."

Úgy gondolom a Szevillai borbélyt adtuk s ezen verseket szórták:

A magyar színművész Társasághoz!

Ti a szép Abauj völgyei kellemét
A Bánsági mezők néma lapállyaival
Váltván, hála tinektek!
A Nemzet szava üdvözöl.

* * *

Már a nemzeti hang büszke irányt teremt
Hajnallángba borul, a Magyar Édene
S hogy föltünnyön az élet:
Diszül nektek adá az Ég.

Most nekem játék után, midőn már majd lefeküdtem, éji zenét adtak, de majd vérengzés lett belőle. Ablakom alatt közel megszólal a zene. Én mindég igen szerettem a jó cigány zenészeket hallgatni s ezek csakugyanis jók voltak s igen szép, szívre szóló magyar dalokat játszottak. Engemet már többször könyekre indított a cigányzene, nevezetesen Marosvásárhelyen. Egy próba alkalmával bejön egy cigány s igen szemérmetesen kér engedelmet, hogy szabad-e neki itt a próbát végig hallgatni? Szívesen! mondják a férfiak. Üljön le oda a parterre. Színdarabból próbáltunk. Midőn a próbának vége volt, megköszönte s azt kérdi: meghallgatjuk-e, ha elhozza a hegedűjét s valamit játszik rajta? Oh! nagyon szívesen, mondánk. Ez nem egy fiatal, csinos, mostani kottista cigány volt, de tisztességesen öltözve, frakkba, pantallonba. Zömök, fekete, mint az ördög. Elkezd hegedülni. Valami fantáziát játszott, úgy lehet, tán maga componálta. Én már csak hallottam sok-sok darabot játszani, de engem nem indított könyekre, ellenben ez, az indulatok minden nemein keresztül hatott. S kik hallgattuk - nagy csendesség volt - a lélekzet emelkedését és isméti lecsillapulását mindenik kebléből ki lehetett hallani. Ugyan szedegettük elé a keszkenyőket a zsebünkből, még a férfiak is. S midőn már minden változatokon keresztül ment, el kezdett egy húron játszani, de ő is mindig könybe borult szemekkel. Midőn azon az egy húron játszott, olyat még nem hallottam! Az művészi, az tökéletes volt, vékonyabb, mindég, mindég vékonyabb. Önkéntelenül visszatartotta az ember a lélekzetét, mintha attól félt volna, hogy elszakad s akkor az ember lelke is utána szakad. Mintegy ilyenforma érzés lehetett, mit éreztem, s mikor azt a szörnyü vékonyságú hangot elhangoztatta, szintúgy kereste az ember, hogy hol hangzik még? Mindenik neki rohant. Hogy hívják barátom? Dávid, mondá; megtörölte szemeit, megcsókolta hegedűjét s távozott sok éljenzések s dicséretekkel elhalmozva.

Én csak azután, midőn hazamentem, csudálkoztam rajta, hogy miként lehet oly csunya, potrohos embertől, hogy oly érzést öntsön a húrokba, hogy az embert könnyekre fakaszsza; mert más az ének! Az már maga az érző szívből jön az ajakra...

Tehát alig szólal meg a zene ablakom alatt, érkezik egy másik banda is s a ház egyik végébe egész kényelemmel odasorakozva magát, roppant nagy kisérettel és lármával elkezd muzsi-

kálni, de egészen mást, mint az elsők. Odamennek az elsőbbek s igen illedelmesen kérik, hogy mennének dolgukra, hiszen látják, hogy már ők itt vannak. Hát aztán! kiabáltak amazok! Nekünk is épp oly jogunk van, mint nektek, üsd! Ebből lett egy pokoli lárma, zaj, a bunkósok püfölése hangzott az éjjelben! üsd, üsd! hangzott mindég. Engem halálos ijedtség fogott el, nem kívántam én többé a zenét hallgatni, félre húztam magam egy szegletbe, reszkettem s kértem az Istent, hogy csak mielőbb eltávozna a két banda. Amazoknak a muzsikásai már rég elszaladtak, midőn a bunkósok mozgásba jöttek, de az elsők csakhamar rendet csináltak, amazokat elkergetvén s másnapra halasztván az elégtételt a véres fejekért.

Következett, hogy Párizsi János operát adtuk. Az a kedves Hertelendyné ő Nagysága mindig kigondolt valamit. Ez a Párizsi János igen víg és kedvet élesztő opera. Én a hercegnét játsztam. Midőn kilépek, nagy tapsvihar fogad, de különösnek tetszett, hogy nem akarnak szünni, pedig már az ének következett. Egyszerre csak zuhintják föl a színpadra a legszebb hortensiákat, szintúgy sajnáltam reájok tapodni. A mint már néhány tactust énekeltem, csak kapkodok az orromhoz, hogy valami légy bosszant. Én éppen a középen állottam, egyszer csak ránehezedik a fejemre valami fölülről, rá a fejemre, de a koszorú igen nagy lévén, egyenesen lesüppedt a nyakamba. A publikum ismét nagy tapsba tört ki, de az éneknek vége volt. Úgy kiáltottak aztán föl, hogy kezdjem újra! Úgy lett. Jött másnap az én kis pletykásom nagy bosszúsággal, hogy „Az a néni! lássa Déryné, hogy titkolódzott előttem, semmit se tudhattam meg, hogy magának elmondhattam volna. De már most mindent tudok. Tegnapelőtt négy ifjút lóra ültetett és egy mértföldnyiről hozták a sok hortensiát. Azt mondta nekik, ha szép szerivel nem adják, rabolják meg a kerteket, de sokat és itt legyenek, mert ő maga akarja a koszorút kötni. Midőn mondtam neki, hogy én is hoztam volna, eredj te pletyka! mindjárt elárultál volna.”... A mi a koszorúba vers volt, vagy elvesztettem vagy Kolozsvárt maradt. De midőn az éji zene volt, az ablakon több ily verseket szórtak, de abból is csak ez az egy maradt.

Mely föld honod bájhangú csalogány?
Vagy égből szálltál alá közénk,
Ki mint kecses, szende tavaszvirány,
Bájillattal közelitsz felénk.

Melpomene gyermeke! Égi lény
Ajándokul adva földünknek
Homlokodon rég diszlik más repkény
Méltó jelképe érdemidnek.

Varázs hangja szép rózsa ajkadnak
Végórám is megédesitené
Kinyait enyhitné halálomnak
S sirom pompába öltöztetné.

Majd ha egykor hant födendi testem.
S korány-pir nem költené föl többé
Zengj dalt a halmon, mi alatt fekszem
S hamvam áldani fog örökké.

Élj még sok s örömteli napokat,
Ne férjen közel hozzád ármány
Vedd kegyesen e néma sorokat
Üdvözletül szende csalogány.

Közeledett az idő, hogy bevégezzük a tizennégy napot. Még tán egy pár játék volt kitűzve s menni akartunk Kassára. De levelet kapott a társaság Aradról, hogy egyenest csak oda siessünk. Oly sok dicséretest hallanak ezen társulatról, hogy égnek a vágytól bennünket körükbe

fogadhatni. El volt határozva, hogy oda megyünk. A szekereket ők fogják fizetni. Itt Bácskában bevégeztük játékainkat. A férfiak előbbkelőbbjeit fölrendelte Hertelendy úr és keményen meghagyta nekik több urak jelenlétében, hogy a legnagyobb rész azon pénzből - már nem tudom bizonyosan, de úgy rémlik előttem: 6000 forint volt - s csakugyan is éppen azon szavakkal mondta nekik elé, mint a hogy a kis pletyka nekem besúgta: „Jól tudják az urak, ki a társaság igaz gyöngye, ő neki kell kapni a legnagyobb részt. A leggyengébb tag is kapjon belőle. Oszszák el az urak igazságosan." „Oh! minden bizonynyal úgy fogunk cselekedni."

Még az utolsó játékunkban ezen verseket szórták:

DÉRYNÉNEK és SZERDAHELYINEK.

Hálánk nemesb küzdéstekért
Nevelt s adott több gyöngyfüzért,
Adá szivünk vonzalmiból,
Szebb érzetünk virágiból,
Hálánk nemesb küzdéstökért
Nektek füzött ma is füzért.
Óh küzdjetek! s minden kebel
Küzdéstökért emlényt nevel,
S ha majd a pálya utait
Müvészileg futjátok itt
Hálánk nemesb küzdéstökért
Nevel babért s emlényfüzért.

Midőn elmentem Hertelendyné ő Nagyságához búcsuzni s megköszönni a kegyteljes elfogadást, melylyel szerencséltetett, forrón megölelt s mondá: „Oh, kedves Déryné! mi köszönjük a dús élvezetet, melyet nyujtott. Oh, jöjjenek még el, hadd hallhassam magát még." S ő is elmondta nekem ugyanazon szavakkal, mit a kis pletyka mondott a pénz felől.

Midőn háziasszonyomat kérdém: „mivel tartozom?" „Semmivel, mondá, minden el van igazítva."... És úgy gondoltam a többi is minden ingyen szállást kapott.

Megérkeztünk Aradra.[80] Ott nem történt semmi föltűnő. Nagy tapsokkal fogadták eléadásainkat, a társasággal igen meg voltak elégedve. Az előkelő úrnők nagy ebédeket rendeztek, mely nem volt üres a sok toasztok, poharak ürítésétől, melylyel a társaságot üdvözölték. Tisztelve, szeretve voltunk. Ebédek alkalmával elég zajos volt mindenfelé, egyébként csendesen folyt le ottlétünk. Még tán hosszabb ideig is ott maradtunk volna, de Tömösvárról egy szép meghívó levelet kapott a társaság, hogy nagyon óhajtanák, ha oda is elmennénk. El is határozta a társaság, hogy elmegyünk.

Most már nagy zavarban vagyok a tekintetben, hogy csak kevés időre hagytuk-e el Aradot, azon igérettel, hogy Temesvárott kevés időt töltendünk s ismét visszajövünk Aradra? De így kellett lenni, mert Aradról egyenesen Pestre mentünk. Istenem! oly rég idő ez, hogy nagyon kell gondolkoznom, hogy a valót megtaláljam! De akárhogy lett légyen is, elég az hozzá, hogy Tömösvárott is voltunk. Itt is mindenütt nagy lelkesedéssel fogadott a közönség. Itt nem emlékszem, hogy csak egy helyt lett volna ebéd rendezve, hova a társaságot meghívták volna. De a főszolgabíró - a neve világért se jut eszembe - többször eljött látogatni s mindig csak arra akart rábeszélni, hogy én legyek német színésznő és maradjak ott, mert német társaság fog odajönni s bizonyosan nagy fizetésre szerződhetek velök.

[80] Ez az arad-temesvári-ut 1832. julius havában volt.

Ez a Tömösvár egy igazi nóbel kis város. Már itt aztán megint csak csupa opera-világ volt. Azért adtunk színdarabokat is. Nekem egyszer éji zenét adtak. Szép vocal-quartetteket énekeltek ablakom alatt. Egy grófnő egy napon igen szép ajándékkal lepett meg. Ugyanis hártya-papirok közé szépen bepakkolva aranynyal hímzett tule-anglais nagy menyasszonyi fátyolt s magyar köténytt küldött hasonlóan hímezve mind echt aranynyal, egy kis billétkével: „Édes Déryné! Sehol se látnám méltóbb helyen díszelegni menyasszonyi fátyolomat, mint a maga fején. Nekem nincs reá szükségem, használja egészséggel.” És csak két betű volt a sorok alatt, de bizony már az se jut eszembe, mi betű volt, mert a billét elhányódott. No! gondolám, ez nem akar adományával tündökölni, még csak azt se írja: látogasson meg, szívesen látom...

Elindulásunk előtti napon e verseket szórták:

A Kassai Nemzeti Dall és Szinjátszó Társasághoz.

Ti, kik nyelvünk édes hangján
Lelkünket megbájolva
Egy óhajtott lét hajnalán
Engedétek szállongva
Eltüntök már! S ne lengjenek
Nállunk az ének szelletek
Többé hát illy kedvesen
Sziv kivánta zengzetesen?

Oh nem! ti nem tünhettek
Hazánk Géniusza véd
Már; s a Magyar hü kebellel
Honi virágokat szed!
Csak hinteni mentek Ti azt
Hiresztelni a szép tavaszt,
Mely mégis valahára
Tán derül, a Hazára. -

Éditsétek hát dallokkal
A honi nyelv hangzatit,
Éleszszétek példázattal
A hon rokon fiait
Erényekre. S majd ha megint
Vonzódástok keblünkbe int, -
Örömtelve fogadunk
S most - áldásra fakadunk.

P. K.

Vissza tehát Aradra! „mert így kellett lenni.”

Megérkeztünk tehát és játszottunk s midőn elérkezett az idő, hogy gyerünk már vissza Kassára, bevégeztük eléadásainkat és a vármegye fizette az előfogatokat (Vorspont) Aradról egész Pestig. De mielőtt Aradról elindultunk volna, ezen verseket szórták:

A Kassai Magyar szinművész Társaságnak,
midőn a Torontáli megyét elhagyá.

Nincs babérunk. Hála itt a Honfi bére
S emlékünk. Szép pályád hü tsillag vezére
Ösvényed mély árnyain.

Utánnad az élet legszebb könnye csöppen
S az óhajtott szende nyomaidba röppen
A rokonsziv szárnyain.

Ligetink visszhangja Honni szóra gerjed
Csalogányink hangja messze messze terjed
A Hon tündér tájain

Koszorúd ez Hernádtáji Egyesület!
S hálánk, melly valóra ekként létesülhet
Az emlék mult bájain.

Midőn Becskerekről Aradra megérkeztünk, megszólítottam a társaságot, hogy hát osztozzunk már el, hogy lássam, mennyi jut nekem, mert ők mély csendesen hallgattak róla. „Oh, kedves komácskám, - mond Megyeri - nem úgy megy az, hogy csak oszszuk el. Az a cassába fog maradni, mert még a társaságnak sok költségei lesznek az utazásokra, a sok ostor-pénzek az átpakkolásnál a szekerekről, a sok borravalók s több más költségek, a miket az ember előre nem is tudhat." „De hiszen nem az ostor-pénzek kifizetésére adták azt, hanem, hogy a társaság tagjai között fölosztasson, mondám. Én minden szóról értesülve vagyok, a melylyel az átadás történt." „No, no! hiszen, ki akarná azt kétségbe vonni. De úgy láttuk szükségesnek, hogy addig nem fogjuk fölosztani, még be nem végezzük utazásainkat s Kassára nem megyünk." „Azt bizonyosan nem fogom várni, édes koma, hanem mielőtt Aradról elindulunk, megkívánom az osztozást." Ez akkor annyiban maradt. Azután, midőn már ismét Aradra visszatértünk, mondám: „most már kérem osztozni, mert már én vásárolni akarok, én nem várok." Ekkor nagy nehezen megtörtént, de mily ravaszsággal!! Nekem adtak 400 váltóforintot, azon megjegyzéssel, hogy csak most elégedjek meg azzal, mert szükség, hogy a cassába maradjon a többi rész, mert a tagok némelyike el találná hagyni a társaságot - a kikre pedig szükség van - és ez legalább együtt tartja. A többit majd Kassán oszszuk el, akkor is jól fog jönni. Tudták, hogy kivel van dolguk: - egy ostobával. Csakhogy pénz jött a kezemhez. Elindultam a városba, Aradnak minden boltját kiraboltam. Valamennyi szép, különös, széles szalagok, virágok, fényes csattok voltak, selyem strimflik, veres, fehér atlasz steklis cipők, mind az enyim volt. Csak azt vettem észre, hogy már nincs pénzem.

Midőn már kiindúlni akartunk Aradról, Rósa nevü - (de már azt se tudom: vármegye ura volt-e, földesúr volt-e? férfiakkal gyakran láttam beszélgetésben, tekintetes úrnak címezték s a neve megmaradt emlékemben, minthogy szép név - de különben is egy derék jókedélyü vialis ember volt) - ez a T. Rósa úr tehát értésére adta a társaságnak, hogy egy statio távolságnyira eső faluban, a hol ő birtokos volt s nekünk csakugyan ott kellett a vármegye rendelkezése szerint fogatokat változtatni, ott megálljunk s az nap egy tapodtat se onnan. Ő már előtte való napon kiment, rendeléseket teendő elfogadásunkra. Midőn oda értünk, hajdú, kisbíró, öregbíró, mind talpon voltak bennünket a faluba szállásokra vezetendő, hol mindenütt kényelmesen el voltunk szállásolva, kiki a maga akarata szerint. De egy nagy középületből egyszerre csak megszólal a zene s jön Rósa úr a bandával elébünk, mielőtt szállásra vezettek volna s több urak társaságában, kik vele együtt jöttek ki s mondja Rósa úr: „Sajnálja, hogy saját házánál nincs annyi alkalom, hogy elhelyzett volna bennünket." Hanem egy roppant nagy udvara volt és a roppant nagy udvarba még nagyobb sátor húzva. A konyhákba sütés-főzés, a tömérdek nép bizony lakodalomnak is sok lett volna. A sátorban már hosszan-keresztbe, fölterítve s így várt készen a nagy ebéd. Ott megvolt minden, a mit csak meggondolhatott az ember: mindenféle vad- és szárnyas pecsenyék, sütemények, de azért a túrós galuska is szerepet játszott a férfiaknál.

De most eleibe vágtam a dolognak.

Előbb mi nők mentünk a szállásunkra öltözni. Kivált én megérzettem, hogy itt ma tánc lesz a vége. Úgy is lett. Mire elvégződött a víg lakoma, már hallotta az ember a víg ifjúság kis pengő sarkantyúját öszve ütögetni s egyet-egyet amúgy csendes kitöréssel kurjongatni s a jó magyar táncnótákra derekukat illesztgetni. De körülnéztek. Nem volt hely az asztalok miatt. Mi nők csak integettünk, hogy jó volna biz az... Megértették s elkezdi az egyik: „Haj uram bátyám, áldja meg az Isten, ki azon asztalokat oda teremtette!" „No, a ki oda teremtette, el is vederhette." „Rajta legények! Helyet már most, kivilágos-kiviradtig!" Ekkor lett még csak a jó kedv vég nélkül való. Csakhogy a színészek közül, az idősebbek, kik nem táncoltak, de szüntelen polizáltak, végre mindeniknek spitzje volt s ugyan győzték nekünk hordani a fekete kávét. Mindig kiáltottak: Kávét! kávét! különben nem tudunk reggel elindulni, s ha még egy nap itt mulatunk, fölemésztjük Rósa uram faluját...

Igazán úgy lett, hogy kivilágos-kiviradtig! Le se feküdtünk. A cipőmnek már nem volt talpa. Kipakkolva nem volt több... hát a lyukas talpu cipő járt. A jó reggeli után osztán elindultunk, sok szerencsekivánások kiséretében a visszatérő udvarias lovagoknak...

Az előfogatok, miként mondám, ki voltak számukra rendelve egész Pestig s ki is fizetve. Odáig ingyen utaztunk tizenkét szekéren.

XV.

Megérkezés harmadszor Pestre 1827-ben. - A föllépés föltételei. - A német színházban. - Kilényi, a jómódu direktor. - A Büvös vadász német előadása. - Ismerkedés a közönség magyar felével. - Grimm direktor föltételei. - A Szevillai borbély magyarul a német szinházban. - Déryné hatása. - Kántorné is megjelenik. - A Tolvaj szarka és a karzati füttyös. - Jankovich Miklós ajándéka és dicsérete. - Grimm ajánlatot tesz Dérynének. - Miért nem fogadja el? - A társulati tagok magatartása Dérynével szemben. - Valami egy különös szinészről: Gaál Minyáról. - Küzdelem az élettel Pesten. Kilényi jellemzéséhez. - Az öreg Láng Ádám tableauiról. - Batsó ismét föltünik a szemhatáron. - Kárörvendése. - Búcsuebédek az eltávozás előtt. - Hajnal uram. - Az ékszerek elvándorlása a zálogházba. - Találkozás a zalathnai háznéppel. - Búcsu Pestről és a pesti emlékektől.

Itt vagyunk már most a kedves, óhajtott Pesten! Mi érzés foghatott el engem! Innen mentem el mint boldog! És most!!! Oh ha megláthatnám azon kedves fejet, melyet mindig keresek! Az ezernyi néptömeg között azon egyetlen egyet! De hiába. Ő többé nem él számomra. A Samufürtök rég eltüntek keblemről - nem is volnék hozzá méltó...

Beszálltunk a Veres ökör fogadóba. Kilényi, ki nagyon vakmerő vállalkozó s tevékeny ember volt, azt mondja e beszéd fölött: „Barátim! én mondanék egyet." „Halljuk!" szól a többi. „Ne keressünk szekereket Kassára, maradjunk itt Pesten."... Mindeniknek szeme-szája elállt. „Megbolondultál, Dávid? Majd megengedi a német, midőn ő az úr!" „Meg kell neki engedni. Kijárjuk," mond Kilényi. Úgy gondolom, protokolumba van a vármegye archívumában: hogy ha magyar társaság keresztül utazik Pesten s játszani akar, tartozik a magyarnak átengedni háromszori előadást, egy arany lefizetése mellett. (De már azt nem tudom, hogy az az egy arany egy-egy előadástól, vagy mind a három előadástól volt fizetendő.) „És, mondák a tagok, három eléadás nem érdemes, hogy ily nagy testület kipakkoljon. Nem fizetné ki magát." „De nem is háromra, de egész télire." „Hát Kassával mit csináljunk?" „Majd azután hosszabb időt ott tölthet a társaság egyhuzomban s ki lesznek békítve." Még több ellenvetések után végre megegyeztek s elhatározták magukat jelenteni. Én örömest beleegyeztem. Szobákat nyittattunk s bepodgyászoltunk addig is, míg eljártak a dologban. Aznap pihennünk kellett, még ismét jól megfontolgatták, hányták-vetették a sikerülhetőséget s úgy határozták, hogy másnap elmennek az elsőbbek az illető helyekre.

Aznapon a városi német színházban a Bűvös vadászt adták. Gyerünk német színházba. Elmentünk. Szándékosan a leghátulsó zártszéksort foglaltuk el, hogy vége lévén az eléadásnak, hamar ki lehessen jutni az ajtón. Kilényi, ki mindig igen pénzes ember volt, igen sokat tartott az arany ékszerek és drágakövekre s az a gyöngesége volt, hogy a mennyi Schmuckja volt, ő azt mind fölrakta egyszerre. Sokszor úgy nézett ki, mint egy fölcifrázott... indiai nábob. Ő különben szép ember volt fiatal korában. Termetes, katonás tartású, minthogy katona volt s midőn fölöltözött, ha valahol meg kellett jelenni, tekintélyes volt. Fölöltözött hát feketébe egészen. Vastag aranylánc, mint egy szekérkötő az aranyóráján, a nyakába akasztva s a mellén egy négyszögű, jó nagyocska, filigran munka, aranycsatt, melynek közepén egy borsónyi nagyságú solitaire ragyogott ájour-foglalattal. Az előingibe tűzve ismét egy melltű, az is borsónyi, hasonló foglalatú solitaire. Akkor jou-jou-kat viseltek. Az óralánc végén ott lógott az különbféle arany mindenséggel. Még jó nagyocska arany kereszt is figyegett közte. Az ujjain tömérdek sok gyürü. Mind drága-köves nagy Rosa-gyürü (alliance). Minden ujja tele. Szentpétery is tekintélyes ember volt s többnyire mind feketébe voltak öltözve s csinosak. Mi nők, s egy-egy férfi is, beült a zártszékbe, de a vezértagok mind a hátunk megett foglaltak helyet a földszint. A színház nem igen zsúfolva volt tele, de azért szép közönség volt.

Elkezdődött a zene. Nekem úgy dobogott a szívem, mint egy kezdő színésznőnek, midőn először lép föl. Magam se tudtam miért? Föllebben a függöny. Midőn már elkezdődött a kardal, egészen lecsillapulva voltam. A férfiaink hátunk mögött osztán mindenféle megjegyzéseket tettek, melyeket velünk is közlöttek s egymással közlöttük észrevételeinket. Midőn már egypár jelenés folyt, mondák: „no még eddig mindenkor elibe vághatunk." A férfiak azon esetre föltételezték a társaság Pesten való megállhatását, ha én megmérkőzhetek a pesti német primadonnákkal. Engem az a kérdés egy kissé sértett is, minthogy már én a tűzpróbát kiállottam a pesti nagy színpadon, midőn akkor több jeles énekesnő énekelt Pesten. S így mindenikünk feszült figyelemmel néztünk az első énekesnő megjelenésére. Most megjelenik Agatha. Egy szép fiatal nő, termete szép, de nem igen ízléses öltözetben. Én egy kissé igen közönségesnek találtam egy fővadászmester leányának. Midőn megjelent, nagy tapssal fogadták. Gyönyörű, kellemetes, tiszta hangja volt. Az ablaknál való jelenése sok játékot s küzdelmet kíván, különben veszít a jelenés, ha az érzéstele várakozás nincs kifejezve, midőn kedvesét várja. Kilényi azt súgta fülembe: „Föl merek-e lépni s ezzel mérkőzni???" „Mindenkor," felelém. Az énekesnő tetszett, tapsolták, a mi férfiaink se maradtak hátra. Az egész eléadás alatt szüntelen néztek ránk, kíváncsi szemekkel, kivált a körülálló férfiak. Midőn az első felvonásnak vége volt s a függöny legördült, csoportosult körülöttünk a férfisereg ezer kérdésekkel. A legelső megszólításuk az volt: „Az urak magyarul beszélnek! Magyarok?" (Mert a boldogult s most újra föltámadt cilinderek akkor közönséges divat volt s nem tudták a pestiek, hogy odavalók vagyunk-e vagy hová tartozunk?) Kilényi azt felelte reá: „A javából." „Honnan jönnek?" „Most jövünk Becskerekről." „Az urak színészek?" „Igen." „Hát itt fognak játszani?" „Szándékunk, ha sikerülne." Nagy beszédbe eredtek osztán a társasággal s mondák: „Arról ne is kétkedjenek az urak, hogy meg ne engedjék. Összetörnénk mindent. El ne menjenek, ne féljenek, ha játszani fognak, zsúfolva lesz a ház, hiszen szintúgy örülünk, ha vagy egy magyar szót hallunk megint." Még csak akkor pödrötte Kilényi a gyürüs ujjával a pörge bajuszát. Neki lehetett bajuszt viselni, mert mind olyan szerepeket játszott, miben megjárta, vagy ha nem, minthogy parányi volt, elmaszkírozta. Az urak végig velünk maradtak s minden segítséget ajánlottak, ha szükségeltetik. Az idősebb vagy elsőbb színészeket elvitték játék végeztével a Halszl-vendéglőbe s szüntelen bátorították őket, hogy ne tágítsanak s hogy ott maradjanak.

Másnap eljártak minden utakat s ki is kapták az engedélyt az egész téli időszakra, csak már most Grimmel, a direktorral kellett nekik egyezkedni. Elmentek hozzá. Itt már bajjal járt a dolog. Grimm nem igen örült az engedélynek, de a vármegye kiadta a rendeletet s neki bele kellett nyugodni, hanem élt is felsőbbségi jogával, ő lévén a város által behelyezett igazgató. Nem engedett többet, csak minden héten két előadást és minden előadás jövedelmének, már nem tudom felét-e vagy harmadrészét. És csak a vásár alkalmával engedte meg, hogy vasárnapon mi is játszhattunk. Az pedig úgy történt meg, hogy mi ebéd után négy órakor kezdettük meg a játékot, ők pedig hét órakor. Nekem ez a délutáni játék teljességgel nem ízlett. Nem is esett jól a játék olyankor. A színház belsejét teljességgel nem lehet elsötétíteni. Minden oly világos! Éppen úgy érzettem magam, mint mikor Mátrai Gáboréknál, mint gyermek, az iskolai padok között játszottunk a vasárnapi délutánokon. Én igen elkedvetlenedtem, midőn mondák a szerződés pontjait. A társaság között is voltak tagok, kik nem örömest egyeztek az ottmaradásba. Volt is benne valami, hogy oly roppant társaság nem jöhet ki, ha csak kétszer játszik s még annak is a felét oda kell adni. De elküldeni se lehetett senkit, mert a nagyszerű operákhoz nagy személyzet kívántatott. Sőt még szaporodott a társaság, mert Kántorné, a nagy müvésznő Budán a sárfürdőt használván, eljött hozzánk s a társaság nyilt karokkal fogadta e szerencsét és szerződött is vele. De végre is csak a mellett állapodott meg a társaság, hogy - ott maradtunk.

Most már az volt a kérdések kérdése, hogy mit adjunk legelőbbszer, mert az első impresszió-tól függ minden? Mindnyájan csak oda irányzottak, hogy bárhol, bármerre csak az első énekesnőre függesztik figyelmöket. Ha az megtetszik, meg van alapítva a társaság léte s így legjobbnak találták a Szevillai borbélyt! Itt az énekesnő kimutathatja, mit ér. Szerdahelyi, mint Figaro, nem talált vetélytársat, még a németeknél se; Udvarhelyi az ő szörnyű félénk, ostoba pofájával, midőn reszketve mondá: sárga hideg; Szilágyi, ő maga a megtestesült Bartolo. Pályról a characterfestésbe nem mondhatok semmit. De volt gyönyörű tenor hangja. Azért ő mégis elmondta hidegen: con amore, con amore (egész tűzzel). Meg volt hát határozva a Szevillai borbély első eléadásúl.[81]

Kezdődött a nagy nyitány, Rozina a negyedik jelenésben lép a színpadra. Valamennyi első színész, de a többiek is, mert a chórusban az elsőbbrendűek is énekeltek, kinek csak hangja volt, mind szerepelt. Az első jelenés Pályé volt, ki Lindoro (? Almaviva) szerepét játszta. Tapsoltak, egy kissé gyéren. Most mindenik az én felléptemet várta figyelemmel, szinte rebegés között. Én meg odalent trillázgattam az öltözőben. Fölmegyek. Megvallom, pedig már játsztam, énekeltem dicsőséggel e színpadon, még pedig németül, németekkel, s mégis, midőn ott vártam jelenésemet az álfalak között, megdöbbent a szívem egy kissé. De az csak azért volt, hogy oly nagyon az első árja jó sikerülésétől függesztették föl a társaság szerencséjét, azon áriától, mit már százszor bravurral énekeltem s így magam is gondolkodóba estem: nem ér-e addig valami légvonat, nem rekedek-é el? Lekukkantottam egy kissé a publikumra. Zsúfolva tömve a ház. Ej! mondám magamban: hiszen publikum van itt, nem éneklünk üres falaknak. Courage!

Már nem tudom, régi nevem-e vagy hogy tán ízlésesebben voltam öltözve, mint a német Rozinák szoktak öltözni ezen szerepben... (mert bocsánat! én láttam több Rozinákat a németeknél imitt-amott, fölöltözve egy hosszú sezlis, nehéz szövetű, sötét vagy fekete spencerbe s oly vénnek néztek ki benne, még a legfiatalabb énekesnők is, hogy igazán mondom, azt mondám magamban: ni itt jön a vén Rozina! nevezetesen egy Krantz k. a. és én habár ezen játékban eltértem is egy kissé a charakter-öltözettől, de ízléssel párosítottam a jelmezetet, hiszen ez egy fiatal pajkos, kit a szerelem visz némi ravaszság s tettetésre, nem valami kitanult, ármányos nő.) Én tehát kiléptem, de valóban a zajos taps miatt meg kellett szünni a zenének. Háromszoros taps fogadott. (Ha még rekedt lettem volna is, kirekedtem volna.) De hát még az ária bevégeztével! A német publikumbeli férfiaktól, kik ott szoktak állni az orchestrumhoz támaszkodva, hallszott föl a zajos charmant!!! Egész elragadtatással tapsoltak, éljeneztek. No! gondolám, már csak nem esnek kétségbe férfiaink a hatás felől? Az első felvonás végeztével följöttek a német urak többen. Már akkor Szerdahelyi lecsókolta félarcomról a festéket: „brávó Déryné! remekeltél az áriádban, soká élj!" Szentpétery hasonlóan mind körülfogtak. Jön fel Kántorné. Ő igen exaltált nő volt mindenekben; kitárt karokkal rohant a színpadra s elkezdte: „Kedves magyarjaim! mire nem vagytok ti képesek?!" Még ő nem látott magyar nagyobbszerű új operát tőlünk, mert nem volt a mi társaságunknál. Az urak, kik oda följöttek, mind tele voltak dicsérettel s most is az volt felőlem a megjegyzésök, hogy: minden szavát megérteni, a mit énekel! Dicsérték a pontos összevágást s a charakter eltalálását s végtére is azzal végzék be az urak, hogy ő nálok nem megy ez a játék oly pontosan és oly jó hangulatban, mint a hogy a mi eléadásunk ragadja a publikumot.

Mi természetesebb, mint hogy a játék végével az egész társaságot, közmegelégedésük jeléül, német, magyar zajos tapsok között kihívták és éljenezték.

Második eléadásunk ismét egy nagyszerű opera volt, mert azt határoztuk, hogy három nagy operát adunk egymás után. Ha egyszer a publikum meg lesz nyerve, lehet majd rendre a többit

[81] Ekkor adták Pesten először magyarul a Szevillai borbélyt, 1827. október 27.

is. Így hát, úgy gondolom, Othellót vagy Don Jouant Mozarttól adtuk ismét nagy tetszéssel, úgy, hogy a német társaság irígykedni kezdett már is reánk. Harmadiknak volt kitűzve a Tolvaj szarka. Ezt is mindig nagy tetszéssel fogadták, mindenfelé tökéletes pontossággal adtuk. A ház oly tömve, hogy mint szokás mondani: egy almát se lehetett volna ledobni. Elkezdettük a játékot. Minden numerust nagy tetszéssel fogadott a közönség. Jól is ment a játék s éppen az összes személyzet a színpadon volt, midőn Ninettát el akarják hurcolni börtönbe. Egyszerre borzasztó visító fütty hangzott le a galleriáról, mely az egész karéneken keresztül harsogott. Az egész társaság a színpadon mint egy taktusra, kővé merevülve elnémult. De nem volt idő sokáig némán állni. Az egész publikum egy hanggal kiáltott: ki volt az! fogd meg! tépd széjjel! De mire idelent azt kiáltották, már a gallerián hangzott a rettenetes kiáltás: gazember, te vagy? tépd széjjel a száját, ne fütyülhessen többé! Közbe-közbe püff-paff hangzott; ordítoztak, a színpadon a társaság kiáltott: ereszd le a függönyt, nem lesz játék! A publikum közzül fölrohantak a színpadra. „Hol van Grimm?" „Nincs sehol." A gallerián kiáltozás: „ereszszetek el, mindent megvallok." „Nem, gazember! Élve nem szabadulsz meg. Fogjátok meg! Vessétek le a parterre!"... Onnan elkezdettek a nők visítani, a férfiak kiáltani: „ide ne vessétek, emberhalál lesz! (Ott álltak a szegény német urak.) Itt agyonüttök vele. Vessétek le a lépcsőzeten." Ott voltak a rendőrök s mondták: „a mi tisztünk szerént mint csendháborítót törvény eleibe viszszük, addig bezárjuk." „Nem! mondák, majd oda le; onnan elvihetitek." Akkor odacipelték a lépcsőzethez s ott sorba minden lépcsőnél lerugdosták, míg csak a csarnokba legurulva, összetört fejjel a csendőrök el nem cipelték.

Ily pokoli zaj között mi odafönt reszketve, kiki vetköződni akart. De a higgadtabb vérű urak közül följövén többen, eleitől fogva mind csak tartóztattak s mondák: „Isten mentsen, hogy egy ily gazember gazsága miatt az egész publikum meg legyen fosztva az élvezettől." A publikum öszvegyült ismét, kiáltottak föl: „folytassák a játékot! Éljenek!" Így osztán mi is rendbe szedtük magunkat s azon jelenést egészen újra kezdve, bevégeztük az operát nagy tetszés és eléhívások között. De játék végével behallatszott ismét valami zavart lárma. „Mi az? Mi az?" Egy sereg ifjú kereste Grimm igazgatót, feleletre vonni, hogy honnan származott az eset. Betörtek szegény nejéhez. „Adja elő férjét!" „Uraim! mondá az asszony, ő még a játék előtt elment Bécsbe, honnan levele érkezvén s rögtön indulni kellett neki. Hiszen majd hazajön egypár nap mulva, ha ott dolgát végzi."... De bizony azt mondták, hogy midőn a füttyöt meghallotta, rögtön futott föl nejéhez, pénzt vett magához, fiakkerre ült s hajtatott Bécsbe, hogy közel se legyen. Pedig ő szegény, ártatlan volt. Csakhogy félt, nehogy őtet találja az első düh kitörése.

Másnap törvény elé kellett megjelenni, összezúzott fejével a tettesnek. Valami Belgrádi nevű fiatal ember volt, kinek házánál egy évig laktunk férjhezmenetelem után férjemmel. Most viszonyban volt egy táncosnéval a német színháztól. Ezzel együtt ültek odafönt a gallerián s csókot kért a táncosnétól. De az megtagadta tőle s azt mondá, hogyha a magyarokat ki nem fütyüli, midőn mindnyájan a színpadon vannak, ha oly gyáva lesz, úgy többé felé se menjen, mert ő szakítani fog vele s többé rá se néz. Ő nagyon szerette a leányt, a pálcája vége egy fütyülő fej volt, s ő - fütyült! „No gazember! mondák neki, a kit egy közös nő ilyen aljas dolgokra oly könnyen tud csábítani, hogy honfiait el tudja árulni, - mert nyelvünk föntartási eszköze a színészet minden nemzetnél - mi többé veled nem ülünk egy asztalnál. Te, a zöld asztaltól örökre száműzve vagy." Nem tudom, ekkor mi hivatalban volt. Onnan kicsapták. A táncosnét rögtön el kellett bocsájtani a németeknek s többé nem volt szabad föllépnie. Ezt hozta tudomásul egy sereg ifjúság. Másnap Grimm is eljött, miután tisztába jött a dolog, hogy ő mindenben ártatlan. Azontúl nem háborította többé semmi zavar eléadásainkat. Másnapon a társaság több tagjai éppen nálam voltak s beszélgettünk még mindezen eseményről, midőn bekopog nálam egy tekintélyes úr s midőn széket mutaték üdvözlete után, - mely mellett minden dicséretekkel elhalmozott - bemutatta magát, mint Jankovich, már keresztnevét

elfeledém,[82] de kinek az a roppant nagy háza volt a Hatvani-utcában. Egészen meg voltam lepetve, hogy egy roppant gazdagságú nagy úr, én szegényhez, oly mély tiszteletadással közeledik. Mély műértelemmel nyilatkozott: hogy ő fiatal korát többnyire külhonban töltötte s minden színházakat bejárt, nagy művészeket, művésznőket látott s elgyönyörködött bennök s így van egy kis itélet-tehetsége s bevallja, hogy azt nem remélte, hogy egy honleányban annyi tökélyt fölfedezzen valaha! S hangomban fekszik, mit ott nem talált, minden mesteri énekesnőknél, hogy midőn amazoknál a dal elhangzott, többé nem érintette a lelket, míg nálam az nagy érdem, hogy magával viszi az ember haza annak a szívbe behatását s a szomorú dal után szintúgy fáj az ember szíve sokáig; hogy arra fakad az ember, hogy bár inkább ne is hallotta volna vagy mindig hallaná. Én szemlesütve hallgattam eddig végig. Most fölemelkedém s most szóltam először: „Úgy hát igen el vagyok búsulva, mert ha hangomban fekszik, úgy még csak nem is javíthatom magamat s így hallgatóimat a helyett, hogy magamhoz vonzanám, visszariasztom magamtól." „Nem jól ért asszonyságod! mert midőn ismét a víg dalokat zengeti, oly pajzánul belopódzik ismét a fülön keresztül, hogy ismét csak ott hallja visszhangozni s azon sima, lágy hangokat kacérkodni." „Már az igaz, mondja Szentpétery, hogy a mi Dérynénk szerencsés órában született a dalra nézve. Ő mély érzelemmel énekel, de kivált népdalokat, miket otthon szokott (kedvenc dalait) énekelni. Higyje el a Nagyságos úr, könybe borul sokszor a szemem! Sokszor kértük már, hogy énekelje azokat színpadon." „Óh! mondom, hagyja el! majd én azokkal a paraszt dalokkal fogom a publikumot gyötörni!" „Higyje el asszonyságod! külhonban gazdagon tudnák az ily érdemet jutalmazni. De azt csak külhon teheti! Én öreg legény vagyok. Belőlem nem szerelmi vágy szól, de mégis becsülésem és elismerésem jeléül, s hogy tegnap megríkatott, fogadja el e csekélységet, mint érdemének csak egy legparányibb elismerését s majd ha arcképét megkapandom, jöjjön hozzám akárki, meg fogja látni ágyam fölött függeni megkoszorúzva."

Az egész társaságot igen megdicsérte s azzal távozott, mindig jó sikert kívánva. A mit átnyujtott, csinos satulka volt, de a rózsaillat már akkor megütötte orromat. Mellém letettem asztalkámra. Most, távozta után fölnyitom s szemem, szám elbámult. „Oh be szép!" mondám. Egy jókora hosszú, masszív aranylánc, antique és hasonló antique kereszt függött rajta. A kereszt aranya zománc és a legszebb borsónyi nagyságú rubint, öt darab hosszába foglalva, kettő-kettő keresztbe a két szárnyon. Ezen jó nagyságú kereszt egy broche-forma gömbölyeg aranykészítményből függött le, melyben ismét hasonló nagyságú rubintok ragyogtak s alól, mindkét szárnyon, apró rubint fityegők függtek. „Ez nagyszerű!" mondák mind. El is vitték a kiváncsiak megbecsültetni, én még azt se akartam megengedni. A legcsekélyebb becs szerint 500 forintot ért. A lánc 18 arany nehézségű. Ez különös készítmény volt; mintha a szalmaszál négy rovátékos stráf volna és abból láncszem formálva, de nem gömbölyűen, hanem hosszasan s úgy egymásba fűzve. De az nem volt szép simára, oválra hajtva, hanem minden láncszem, mintha az csakugyan szalma volna és öszvekötésökkor, mintha az a szalma összetörődött volna... de az mind oly finomul és csudálatosan szép volt, hogy nem győzte az ember nézni. Ez mind masszív munka volt és nem fénylő arany, hanem (nem tudom magyar nevén, hogy nevezzem) németül, „matt gearbeitet." Ezen szép ajándék igen megörvendeztetett, de azon tulságos dicséret, melylyel Jankovich nagyságos úr elhalmozott, igen megszégyenített, mert érzettem magamban, hogy tulhalmozott volt és most igen pirulok miatta, hogy ide kell írnom. De így folyt a társalgás s így kell híven adnom s most higgadtabb vérrel úgy itélem meg magamban, hogy szüksége volt egy bevezető beszédre, melynél fogva a drága ajándékot átnyujthassa s azért halmozott el nem érdemlett dicsőítésekkel. Azontúl nem emlékszem, hogy többször láttam volna...

[82] J. Miklós, a kiváló régiséggyüjtő.

A játékink folytak a kitűzött rendszer mellett, kétszer egy héten. Most már színdarabokat is adtunk vegyest. A közönség mind folyvást tetszéssel fogadta eléadásainkat. Publikum hol több, hol kevesebb, de mindig járt. Grimm igazgató, az akkor ott első énekesnővel együtt rendelt egy felső páholyt a német eléadásokra. A többek között egyszer - de ő mindig följött hozzám páholy-vizitet tenni - de egyszer nevezetesen följön: „Rég óhajtok már az asszonynyal beszélhetni háborítlanul. Én az asszonyt bámulva vizsgálom s megvallom, engem meglepett az, hogy énekesnő létére még majd minden szín- és szomorújátékokban is működik s ott is majd minden „Fach”-ot játszik. Hiszen, ha nekem egy ily énekesnőm van, akkor nem vagyok kénytelen három első énekesnőt tartani, sem a többi szakmára külön-külön ismét három-négy első színésznőket fizetni. Mily szerencsés ez a magyar igazgatóság! Nekem egy gondolatom van! Ha én kegyedet megnyerhetném a társaságomhoz és magát nekem hat évre lekötné, hogy semmi szín alatt föl nem bontja a szerződést, én egy félévre kiküldöm külhonba, Olaszországba, nem azért, hogy énekével nem volnék megelégedve, hiszen fölséges olasz gégéje (Italienische Kehle) van és rutinja, hanem a hír kedvéért. Ha egy félévig külhonban énekel, azon hírrel jön haza: külországi énekesnő! De hat évre kösse le magát és én az utiköltséget fizetem és a külhonban tartózkodása alatti költségét is fizetem, melyre bizonyos summát fogunk határozni.” Midőn a külországot említette, már meg volt határozva feleletem, tudniillik rövid: nem. De csak hagytam őtet úszni, mert én a terenynyi mélységű víztől is irtóztam, akár csónakon, akár gőzösön, akár nagy, vitorlás hajókon, akár kenderhámos paraszt gebéken. Többé vízbe nem mentem semmi járművön, miolta a jászberényi utat keresztül úsztam... S mikor legjobban vitatkozunk, belép Kilényi. Gondolom, hallgatódzott is egy kissé a páholy ajtaján s élt a gyanúval, hogy mit tüzel ott a német igazgató, osztán csak ketten voltunk. S Grimm mindjárt meg is rohanta Kilényit tréfásan: „Schau, du Kerl! bizonyosan a féltékenység hozott most ide. Félted az egyetlent! Méltán is. Én nem csinálok belőle titkot, igen, én megmutatom nektek, hogy én tudom méltányolni a Gnädigét és semmi áldozattól nem rettenek vissza, ha megnyerhetem. Elkövetek mindent.” Kilényi nem szólt, csak szörnyű komolyan pödrötte bajuszát s köpködött. „Ne félj, mondá neki Grimm, adok én neked hármat ezért az egyért.” Kilényi tökéletesen hitte, hogy már meg is egyeztem Grimmel. Elbeszélt ott neki mindent, a mi igéretet tett és hogy ő engem el se ereszt Pestről, midőn elutazik a magyar társaság, hanem küld Olaszhonba. Midőn másnap próbára fölmentem, azon arcokat kellett volna látni! „Ugyan, mit gondol maga, kérdé Szentpétery... (ki már egész utazásunk alatt ismét kezdé a közeledést s az igéreteket, hogy ő egész Pesten létünk alatt egyszer se játszott a kávéházakban, csak otthon barátaival) hogyan tudná azt a szép nevet: Déryné, elcserélni a német Madame Déryvel?” „Mondom: végtére is Madame nem német név, hanem tudtommal francia.” Jön Szerdahelyi: „Ah, Madam Déry! guten Morgen” s elkezdettek engem üdvözölni s mindég németül beszéltek hozzám a próbákon. „Ugyan, hagyjanak békét, mondám, a kakuknak van eszébe, hogy én a magyar színpadot elhagyjam. A német színház minden jövedelméért se, kiutazni pedig már éppen nem tudnék, mert én igen félénk vagyok abban a részben, félteném magamat, hogy ott elveszek. Honom nevelt föl, ő temessen is el.” A társaság egészen megnyugodott, Grimm pedig tökéletesen hitte, minthogy végig hallgattam minden ajánlatait s igéreteire, hogy én örömömbe egészen el vagyok ámulva ily nagy szerencsére s még csak ellent se mondok, hanem holnap már fölülök vele egy gőzösre vagy vitorlásra (mert akkor tán még nem is volt gőzös) és repülök külhonba! Midőn osztán több fölszólításai után komolyan nyilatkoztam előtte, hogy nincs az az ár, melynél fogva, mint örökös német színésznő elhagynám a magyar színpadot, szörnyű bámulatába összecsapta kezeit s szórta tömérdek remarcable-jait.

Egy egész telet Pesten tölteni és csak kétszer egy héten játszani, ha minden eléadásra zsúfolt ház lett volna is, mégse lett volna elég, mert a társaság nagy volt, roppant kardalnokokat kellett fizetni arra a nagy színpadra és így sokan szükséget szenvedtek. Emlékszem a többek között, volt egy Gaál Minya nevezetű színész a társaságnál. Ez egy különös ember volt.

Székely születésű, de ő különös előnyökkel bírt minden társaságoknál, a merre csak járt. Minya minden elsőrendű színésznek jóbarátja volt. Ritka becsületességű és a mit egyszer kimondott, adott szót, az szent volt. Ő nem volt jó színész, minden hibázott nála, a mi arra jogosítsa, hogy - színész legyen. Először igen durva a szókiejtése. Székelyesen beszélt, nem mondom a művelt székely ifjakét, de a köznép nyelvét. Alakja teljességgel nem ajánlatos. A becsületre igen sokat tartott. A kit különösen megszeretett, azért a szó teljes értelmében, ha a tűzbe küldte volna is, belement volna. Az számolhatott rá. És igen tanult ember volt. És olvasott, bármely nagy költő munkáiból kérdezett tőle az ember, mindeniktől tudott idézni. Ő Oberont elhozta nekem elolvasni nagy örömmel. „No itt van! Ez csak ily kezekbe való, mint a T. asszonyé, a ki meg is érti." S ő Oberont hatszor elolvasta. Hogy meg volt szorulva (mert az sokszor megtörtént nála, minthogy szerepeket nem játszott, kicsi fizetése volt) egyszer kért Benke atyustól egy kevés pénzt, mint akkori rendezőtől, s az mentegetődzött, hogy „most nincs a kaszába, hanem majd ebéd után jőjjön el hozzám, hát tán majd adok." „Nem kell nekem! Én otthon senator vagyok. Hat jobbágyom van, a ki fölött parancsolok. Csak egy van, a kitől valamit elfogadok. Elmegyek Dérynéhez s azt kérdem: van-e hat forintja s ha van, fele az enyém."... És csakugyan jön hozzám, fölborzalt hajjal: „Van-e hat forintja?" kérdi ahogy az ajtón belép. „Van Minya. Mi a baj, hogy oly mérges?" Már akkor mentem a szekrényhez, tudtam, hogy pénz kell neki. „Csak hármat adjon belőle." Ő a világon senkitől ajándékot el nem fogadott, csak tőlem és Vásárhelyitől. Azon ifju ember iránt kitünő hajlandósággal viseltetett. Attól is elfogadott mindent.

Soha se volt szerelmes. De egyszer hol, hol nem, megismerkedett egy leánynyal s abba szerelmes lett. Egy alkalommal ott voltak nálam ebéden Vásárhelyivel s elmondja nagy „komischan", hogy ő vele mi történt; hogy ő szerelmes. „De már most nem tudom, mit csináljak? Az a leány nem fog engem szeretni, mert milyen vagyok én? Osztán meg táncolni se tudok, pedig már egy olyan lyány azt is megkivánná egy színésztől, hogy táncolni is tudjon." „Az a legkisebb baj pajtás, mondja Vásárhelyi. Könnyü az a langausz, majd megtanitlak én." „Jó lesz öcsém. Megtanulom." „No, mondom, kezdjék el itt." „Gyere, mond Vásárhelyi. Nézd, igy rakjad a lábaidat." Osztán elkezdette vele a langauszt. De éppen úgy kellett őt cipelni, mintha medvét tanitanak. Oda ugrom hamar, hogy egy széket eltegyek az útból. „Menjen innen, mert ha elesem, palacsintává nyomom." De tőle hallani azt a kétségbeejtő fölkiáltást, az csak neki állt jól, úgy kimondani. Mindig fönmaradt azon pár szó. Az izzadtság csorgott róla. Kínyjába végre lerogyott egy székre. „Isten veled szerelem! Ha ennyi kínok közt kell érted vívni, inkább lemondok róla. Ha az apám látna, még a sírjában is megfordulna." Sok oly mondatai voltak, mik fönmaradtak. Egy estve nálam vacsorált, mert ha nem volt neki, beállott ebéd, vagy akármikor. Akkor a tojás olcsó volt s péntek nap, hát híg tojás volt leves helyett. Kivesz egyet. Ahogy a kést hozzáüti, mondja: „Ez a tojás gyanus. Ezt nem eszem meg." S nem evett. Most, hogy Pesten voltunk, ismét hozzánk ellátott. „Ott hagytam a társaságot s eljöttem megnézni, hogy kapasznak egymás hajába a némettel. Van-e reám szükség?" A mint mondám, a jövedelem nem elégséges volt e roppant társaságnak s kiki élt öszvehúzva, a hogy lehetett az alsóbb rendüek közül. Én nekem most nem volt fixum fizetésem, mert ki fizetett volna fixumot? Előmbe terjesztették, köztársaság volt s igy osztozásra voltam. De nekem sok kellett. Szentpétery nálam kosztolt, Zsuzsika is ott volt, egy cseléd s igy negyedmagammal voltam. Két szobám volt, mert abban a melyben laktam, mindenféle ládákat, podgyászokat nem tarthattam bent s igy négy fiatal színésznek oda engedtem azt a lomos szobát. Lakjanak benne. Három volt, aztán negyedik lett Minya. A kenyér szörnyü drága volt akkor Pesten. Mit volt mit tennem, apródonkint, egymásután vándoroltak ékszereim a zálogházba. Majd ez, majd amaz. Hiában kértem a korifeusoktól, oszszák föl azt az ajándékpénzt. „Nem lehet. Ahhoz nem nyulunk, mig Kassára be nem hajtatunk." Minya soha se kért havi fizetést. „Adjatok a mennyit akartok - szólt, itt csak nem veszek el éhen. Ha nem lesz mit - odább megyek." Én nálam gyakran volt, de éppen mindig

bőven nem lehetett. Küldtem le nekik sokszor a mi volt. A többek között ismét szükségem volt pénzre. „Ott a zálogház! Eredj leány, hozz pénzt. No Minya! tudom, este vacsorára jól esnék, ha kenyér volna - valamihez! Fogja! vegyen magának egy jó nagy cipót.” Elmegy, veszen egyet. Reggelire leszel egy pillét. Ránéz a többire. „Én ezt a kenyeret ide rejtem. Ha valamelyitek hozzá nyul, csak annyit leszel, mint egy papiros szelet, ne legyek én hat jobbágy földesura, ha föl nem hasítom a hasatokat. Én pedig! én Gaál Minya, legyek megátkozva heted ízíglen, ha estig hozzá nyúlok a kenyérhez”... Ilyen bohókás ember volt ez! Igaz, hogy az ilyesmik talán csakis a színész előtt bírnak értékkel. A színész csak egy talpraesett szón is el tud kacagni évekig, ha eléfordul. De az ismét onnan van, hogy az ember előtte látja azt az alakot, azon arcot, a milyent azon szónál vág, a hangot, mely csak az ő sajátja, szóval, az egész egyéniséget, mert természetes: se hangot, se mimicát nem lehet leírni.

Ha már bele elegyedtem, nem állhatom meg, hogy legalább ezen két egyéniség comicai oldalát elé ne hozzam. Egyik Kilényi. Egyszer egy ábrázolatot rendezett estve a színpadon. Akkor ő nagy dologba volt, midőn ő egy históriai nagy ábrázolatot componált öszve. Úgy gondolom, Zrinyi halálát ábrázolta. Egy állványra odaállít egy nőt a kardalosnék közül s elrendezi, hogy mikép álljon. A karját a megkívántató poziturához alkalmazva meghajtja. Már az egész ábrázolat helyt állott, de ő még egyszer végig vizsgálta, hogy helybe áll-e minden s hogy jelt adhasson egy tapsolással a függöny fölhúzására. Még egyszer körültekint, látja, hogy a nő, kit odaállított, egészen más poziturában áll s nem ismert rá, a hogyan ő állította oda. (Az a szegény megúnta, hogy oly kényelmetlen állásban ott meredezzen.) Elkiáltja magát Kilényi: „Hát azt a süket bolondot, ki állította oda? Lökjétek le onnan.” Tapsolni kezd, hogy húzzák föl a függönyt, de neki már künt kellett volna lenni az álfalak között. Ismét elkiáltja magát: „Menjetek le innen a színpadról!” „De az úr jöjjön ki már onnan.” Úgy futott ki osztán onnan.

Egyszer Láng Ádám, az öreg, már idősebb korában, ő is egy néma ábrázolatot rendezett. Ő nagy szeleburdi volt mindig. Midőn már az egész ábrázolat föl volt állítva, végig nézi még egyszer. Vizsgát tart, hol, mi hibáz. Midőn ott nézegeti, tapsol a függöny fölhúzására s akkor veszi észre, hogy az ábrázolat tökéletes árnyalására szükség, hogy egy öreg is legyen a személyzet között. „Megálljatok! megálljatok! Nincs öreg a tableauba”... de látván, hogy már a függöny fölrepül: „No, majd leszek én az öreg.”... De az ábrázolat római costumebe volt, hát ő civilben nem állhatott ki, hirtelen kiszalad, leveti a frakkját s az inge ujját föltűri egész vállig s mezítelen karját kilöki az álfalak közül... s az volt az öreg személyesítője. A nézők már most azt találják ki, hogy az a mezítelen kar... a római hős! Hiszen az ilyeneken én halálra tudom magam kacagni még most is... Én még most is csudálom, hogy miért kötötték oly erősen magukat Pesthez, miután az a jövedelem kevés volt annyi népnek, s miután Miskolcon is időzhetünk volna, a míg az idő eljött, hogy Kassára mehessünk. És mégis csakugyan, még tél vége felé történt, hogy elutaztunk Pestről.

Egy napon, éppen tükör-asztalomnál ültem, hajamat fonva, egy sebes kopogás az ajtón s egyszersmind kitárul az ajtó. Időm se volt „szabad”-ot mondani s Batsó utálatos alakja tünt előmbe vigyorogva. Én egyenesre fölpattanva a székről: „Szemtelen! kiálték dühösen, hogy merészel előttem megjelenni?” „No, no, no! csak ne oly heveskedve. Csak azt jöttem meg-mondani, hogy ugy-e szavamat tartottam, midőn mondtam Debrecenben, hogy azt a nagy boldogságot szétteprem!” Én dühömben alig tudtam szólni hirtelen. „Ki a szobámból, alávaló gazember!” s az ajtóra mutattam. „No, ez szép jutalom az én sok fáradozásaimért! Amazt egy feleséghez segítettem nagy nehezen s midőn már késő... volt, ha ha ha! visszalépni, kést ragadott, hogy belém szúrja. Ez pedig...” De nem hagytam többet szólni. „Takarodjon ki a szobámból, szemtelen csaló, aljas gazember.” Ha szép szerivel ki nem megyen, azt a szégyent teszem rajta, hogy a seprővel söpröm ki, mint a szemetet s már Minyát akartam kiáltani, hogy kidobja. De gondolom, ő is félt a scandalumtól és távozott kifelé, látván, hogy szörnyű

dühben voltam... de valóságos ördögi nevetéssel kiáltotta vissza az ablakom alatt elmenve: „De szavamat állottam, ugy-e?” Én úgy föl voltam izgatva, azt gondoltam, beteg leszek. De végtére csak mégis rendbe kellett magamat szedni...

Pesten töltöttük el a telet. Többé nem történt semmi. Midőn az indulás ideje közeledett, a magyar része a publikumnak igen marasztott. A tehetős polgárok többször elhívták a társaságot jó magyar ebédekre. A többek között egy Hajnal nevezetű, igen tehetős, derék szabómester, igen kitüntette magát többször is derék nőjével együtt a társaság erányában. Most is, midőn már menni akartunk, szintén egy nagy búcsú-ebédet rendezett. No, hiszen csakugyan el lehetett mondani, mint a régiek szokták magukat kifejezni: Uram! meghajlott az asztal a te áldásod alatt. Bizony! estig tartott a búcsú-ebéd. Alig tudtak elereszteni. Ez még az első régi társaságból való ismeretség volt.

Én Pesten létünk alatt több öltönyöket csináltattam és bizony megvallom, gondatlanul költöttem. Majd ez, majd amaz tetszett meg, úgy, hogy midőn az utolsó havi osztozás volt, akkor vettem észre, hogy mily kevés rész jutott s mindeneket kielégítve - útravalóra nem maradt. Az ember ha megszorúl, ahhoz nyul, a mije van. Az én szép drágaságom, a mit Pesten kaptam, az aranylánc a kereszttel együtt, nyugalomra ment a zálogházba. Szívem fájt érte, de meg kellett lenni. Csak abban találtam egy kis megnyugvást, hogy a hányszor beküldtem valamit (előbb csekélységeket), mindig azt mondottam: csak keveset kérjél reá, hogy könnyebben kiválthassad. De azok közt is volt egy igen kedves, nyakba való, fekete, igaz gránátom. Azt még Brassóban vettem. Oly nagyszemű volt, mint egy jó nagy mogyoró és metszett kő. Egy szem öt forint volt, de nagyon megtetszett nekem. Tizennyolc szem volt, foglalat nélkül. Én azt most, Pesten létünk alatt befoglaltattam aranyba, igen finum munkával, a két végeit arany nefelejtsekkel és közbe mindenik szemet, hat szem kis arany láncocska foglalta öszve. Ez gyönyörű volt a nyakon. Azért írom le körülményesen, mert még reá jövünk. Azon kivül gyémántos és több arany gyűrűk, fülbevalócskák s egyéb, már nem is jut eszembe minden úgy, csak hogy négy zálogcédulám volt s külön-külön ki lehetett váltani. De még mielőtt elindultunk Pestről, volt egy látogatásom. Majd el is feledém. Két nő lép be hozzám egy napon, de azonnal megismertem az én mesés történetű zalatnai háziasszonyomat s az ő bús kis leányát. Most is oly ragaszkodással futott ölelésemre, midőn beléptek, mint midőn elváltam tőlük. Kérdeztem: „mi hozta Pestre?” „Mondja, hogy a lyányka most is oly szerencsétlennek érzi magát, hát most itt megpróbálják, ha egy ügyes orvos még segíthetne a nyaka baján.” Elébeszélte, hogy nap se mult el, hogy ne emlegetett volna a lyánka s búsult utánam, s mondta, hogy már még a nyakával is kibékülne, csak én mindég nálok laknék. Most ismét elbúcsúztunk egymástól s most már... örökre. Az öreg Mérey consiliáriusné is már meghalt, hasonlóképp Mérey Sándor, a fia s vőfélyem is... de azért az igért 30 aranyat soha se kaptam meg tőle... Béke poraikra!

Isten veled Pest! Mikor látunk ismét? Vagy többé soha? Ki tudná azt magában meghatározni, hogy igen vagy nem? A „jövő,” a titok fátyola alól kandikál le ránk gúnyolva vagy legalább gúnyos mosolylyal, midőn erősködve állítjuk magunkban, hogy ezt, vagy amazt nem teszem; nem! lehetetlen, hogy ezt tegyem! És mégis jön egy pillanat s az erősködés porba dől a felsőbb hatalom előtt...

Elindultunk Pestről. De én, mielőtt elindultunk, még egyszer körüljártam Pest utcáit, azokat, melyek legkedvesebbek voltak előttünk barátommal, mert majd mindenikhez kötött egy-egy kis emlék. Itt, ezen feszületnél levette kalapját a feszület előtt s rám nézett, hogy meg vagyok-e vele elégedve? Ez onnan eredt, hogy midőn megismerkedtünk, nem kérdeztem, hogy mi vallású vagy, hanem, ha a feszület előtt elmentünk, néztem rá, hogy nem veszi-e le kalapját. Ekkor elmosolyogta magát s levette kalapját s mondja: „Mindenkor Rózám! érdemes ezen

emlék, mely oly drága vérbe került, hogy bármi vallású tisztelve emeljen kalapot előtte. Én protestáns vagyok.” De én megnyugodtam ezen nyilatkozaton, mert ő nemesen gondolkozott.

Más utcában ismét, midőn már el kellett egymástól válni, én erre, ő amarra ment, mindig visszanéztünk egymásra. Hát egyszer látom, hogy egy öreg vak anyókát cipel keresztül egy árkocskán, hol amaz pálcájával tapogatódzván, nem mert neki menni... S nézett rám vissza, mintegy kérdezve, jól cselekedtem-e így stb.?

S végig néztem még egyszer, hogy hátha mégis most jön Pestre s még egyszer megláthatom azon egyetlen főt, mit ezernyi ezer fejek között mindig kerestem? Oh, hasztalan, balga képzelet!...

Elindultunk hát s Miskolcra érve, itt egy napot szándékoztunk tölteni. Úgy is lett. Azután siettünk Kassára.

VI. RÉSZ.
Kassán.

Apróbb kirándulások.
(1828-1837.)

I.

Megérkezés Kassára. - Az élet válópontján. - B. Berzeviczy visszalépéséről. - Kántorné és Kovátsné. - A lakás és a szomszédok. - Az osztozásról. - Az előkelő társaság tagjairól. - Miért nem ment férjhez Kántorné másodszor? - Hogyan telik el az idő otthon? - Szentpétery a kártyázás szenvedélyes rabja. - Déryné szakit vele. - Rossz kedv. - Első fordítások. - Egy új érdekes alak a szemhatáron. - Kántorné új szerelme. - Ólomöntés Szilveszter-éjjelén. - Déryné sejtelemszerü álma. - Az első redoute-bál. - Előkészületek, elindulás akadályokkal. - Gr. Csáky Tivadar álombéli alakja a valóságban. - A Don Jouan első szerelme. - A kitartó udvarló. - A női becsület megvédelmezője. - Komoly ostrom. - Eltávozás a bálból. - Kicsikart igéret s visszautasított ajánlat.

Ide érkezvén, még a német társaságot itt találtuk; mert midőn mi elutaztunk Kassáról, mindig német társaság játszott Kassán. Midőn hát megérkeztünk, bevégezvén ők is a téli saisont, eltávoztak Eperjesre.

A kassai publikum nagy zajjal s örömmel fogadta az egész társaságot, mint régi kedvenceit. Most már Kántorné is velünk volt, kit a kassai művelt közönség igen tudott méltányolni. Én - én, Szentpéteryvel ismét ki voltam békélve, a sok javulási igéretek, a nyári együtt utazások, gyakori közös érdekek, melyek öszvehoztak bennünket, kiegyenlítették a mult viszályokat.

Ha az ember egy egészen új cipőt húz a lábára s legelőbbszer ki nem kerülheti, hogy sárba ne tapadjon vele, igen kellemetlen érzés lepi meg az egész valóját s sajnálat lepi meg az embert maga fölött s kérdi magától: ugyan miért is kellett sárba tapodnom? És ha tovább-tovább megy s még jobban öszve sárzódik, fájlalva tekint ugyan le, de már mégsem borzadoz úgy vissza, mint az első kilépéskor. S így van ez mindennek s mindenkinél, úgy gondolom, ki oly körülmények között tölt el egy hosszú életet, hol veszedelmes utakon kell járni, hol tömérdek kőszirtek hengergődznek lába eleibe, melyekben óvhatatlanúl megbotlik s megüti lábát, ki nem kerülhetvén a lába eleibe hengerített köveket...

Most Kassán, életemnek egy új korszaka, válpontja borult el fejem fölött, mely tele volt vészes fellegekkel, mely rám súlyosan nehezedett s rám szakadni készült.

Midőn megérkeztünk, sajnálkozva hallottuk, hogy már B. Berzeviczy ő nagysága visszalépett s nem lesz többé intendáns.[83] De átlátta mind ő, mind a mélyen belátó áldott jó báróné, hogy az ő kedves Cartouchel-je, igen is bőven kíván minden bajokon segíteni s mindennek, mindenben kedvet szerezni. Ha új darabokat említettek előtte, azt ő mindjárt meghozatta. Mindent, egyebeket is, mit a társaság vagy a színpad diszítésére szükségesnek látott, mindent megszerzett tulajdon költségén. Ezt a báróné gyöngéden eleibe terjeszté s a báró, ki nejét szeretve tisztelte, belátta, hogy nagy igazsága van a bárónénak, mert már azon rövid alatt is, mialatt működött a báróné megegyezésével, ki férjét gyengéden szerette s minden vágyát teljesíteni óhajtotta s a színészet eránti hajlamát nem kívánta gátolni, fölszámolta, hogy már kilencszáz (? ezer) forintot költött el. De azért a báró mindig részt vett a gyűlésekben, mint a választmány tagja, a többi mágnásokkal és vármegye-urakkal együtt, kik most átvették a színészet ügyét s minden részben pártolták.

Így mindkét részről megelégedéssel folytak a dolgok. Én teljes megelégedéssel, hogy Kántorné itt volt és volt kivel méltólag társaloghatnom. És mi mindig vonzalommal voltunk egymás eránt. Ő többnyire nálam töltötte idejét. Ő is egyedül lakott, én is és így űztük egymás társaságában az unalmat messze magunktól, nyáron a sétákon, télen nálam, jó meleg szobám-

[83] Az 1832-33-iki őszi saisonban már Gr. Csáky Tivadar a társaság intendánsa. B. Berzeviczy 1834 április 15-én, 53 éves korában meghalt.

ba. Ő többnyire nálam vacsorált s ozsonnált. Nagyon sok jó órákat töltöttünk együtt. Mindketten szerettünk nevetni, de ő annyira, hogy mindjárt a földre terült, s ott hentergett nevettébe, ha jó kedvébe volt és alkalma nyílott rá. Kovátsné, a maga idejében nem volt ügyetlen asszony. Igen jó ötletei voltak s vidám társalgó volt. Ő mindig velünk volt.

Midőn Kassára megérkeztünk, más szállást nem leltünk hamarjában, mint a gróf Szirmay Katton hajadon házában, mely szinte szembe volt a nagy góth templommal a főutcán. De mi nem az utcára kaptunk szállást, hanem e roppant nagy épület az udvaron végig nyult egész a másik utcáig, melynek hátulsó kapuja ezen kis utcára nyilott és ezen kapu fölött volt az épület hátulsó szárnya, az első emeletben. S minthogy itt több szoba volt kiadó, ott béreltek ki többen is szállást a színészek közül. Ez a szárny úgy volt építve, hogy minden szobának az ajtaja, egy nagy, közös, kerek formáju verandába nyílott. Ott lehetett ebédelni is, mulatni is, csakhogy az udvarra szolgáló nyilás nem volt üvegablakokkal elkerítve, hanem csak derékig érő magas kerítéssel elrekesztve. Szobáink így voltak fölosztva: én laktam egy igen nagy, tágas szobában, melynek két nagy ablaka az utcára nyílott, a szoba ajtaja nyílott a konyhába, vagyis inkább cselédszobába, de ott főzni is lehetett; én otthon főztem; azontúl volt ismét egy szoba, konyhával, annak ajtaja is a közös verandára nyílott, (már csak verandának nevezem, mert egyéb nevet nem tudok neki adni) ott lakott egy színész nejével, kis gyermekével, cselédjével; szembe ezen szobával volt egy magános szoba, melynek ajtaja, hasonlóképp a „közösre" nyílott, ott lakott Kovátsné; velem egy arányban ismét volt két szoba, melynek ablakai hasonlóképp az enyimekkel sorba, a kis utcára nyilottak, az ajtaja pedig a „közösre", ott lakott az egyikben Szentpétery, a másikban egy fiatal színész, de már arra nem emlékszem, hogy ki volt. Így laktunk mintegy körben. Szükség volt ez unalmas szállás leírásával unalmaskodnom, mert az események elfordulásánál szükség lesz tudni. A kapu alatt lakott a házmester földszint. Feledém: a Kovátsné szobája mellett volt a konyha, mely az én tulajdonom volt s melyben főztem. Most ezúttal, minthogy otthon főztem, nem szobaleányt tartottam, hanem egy csinos magyar menyecskét faluról, a ki főzni tudott. Öltöztetni, mindig voltak szegényebb sorsú fiatal leányok a kardalosnék közül, kik öltöztettek.

El is feledém megemlíteni, hogy midőn Miskolcra érkeztünk az egész társasággal Pestről, most az kétfelé oszlott. Kilényi a maga régi tagjaival ott maradt Miskolcon s ott játszott, mi pedig a magunk complette társulatunkkal úgy indultunk Kassára. Kassán midőn osztán már rendbe voltunk mindennel, elosztoztak az ajándék-pénzzel. Mondhatom „osztoztak", mert nekem csak 50 forintot juttattak belőle, azt mondák: sok ment föl az utazási költségekre. Velem könnyű volt boldogulniok.

Ezen a nyáron nem sokan mentek ki falura, sőt még azok is bejöttek, kik eddig nem voltak idebent. A többek között Darvas József ő nagyságok. Darvas Józsi, férjemnek fiatalkori oskolatársa s így jóbarátja, te és te voltak s engemet még Fáyéktól ismervén, most is mindig a kis Rozikának nevezett. S minthogy Fáy Julcsa hozzá nem ment férjhez, megházasodott s egy igen derék, magyar, lelkes nőt vett jó családból. De ő maga is roppant nagy gazdagsággal, tömérdek jószágokkal bírván, Kassára jöttek be lakni s igen fényes házat vittek. Darvas úr megismerkedtetett nejével egy alkalommal, midőn a páholyok megett összetalálkoztunk s Darvasné ő nagysága azon perctől fogva oly kitűnő szeretettel viseltetett erántam, hogy mikor csak nekem lehetett, soha se volt szabad elmaradnom. Küldte értem fiát, Jánoskát a batárral: ebédre, estélyre s egyébkor is. Ebéd után befogatott s sétakocsizást kellett tennem. „Menjen Déryné kocsikázni, kivel legjobban szeret."

És Semsey Lajosné ő nagysága is bejött, ki Andrássy-comtesse volt, leereszkedő, kedves dáma minden kevélység nélkül. Egyszer magához rendelt s tömérdek szép holmikkal ajándékozott meg. A legszebb blonde menyasszonyi fátyolát nekem adta. Akkor hozatott Bécsből-e vagy Párizsból egy igen drága szőrkelmét, vereset, de ő igen kövér lévén, kevés volt ruhának,

mert csak tíz rőf volt. Kerestetett pedig hozzávalót, de sehol se leltek. „Magának ez elég bő lesz, mert maga vékony." Kaptam többnemű csipkéket, széles atlasz szallagokat. A ruhát mindjárt meg is csináltattam: négy sor széles fekete bársony bandeauval (pandóval) s minden sor alá à la blonde csipkékkel.

Gróf Szirmayné az özvegy és testvére özvegy Metséry generálisné ő excellentiája, ki keresztes dáma volt, ő is itt együtt lakott testvérével. Még a régibb időkben is már ismerős voltam és többször voltam estvélyekre híva. Most midőn jutalomjátékom volt, gyönyörü nehéz selyemruhára valót küldött, 12 rőföt. Két színt játszott: sötétvörös lángszínt és vadgalambszínt. Azt is mindjárt megcsináltattam, mind blonde csipkékkel diszítve. „No! mondom, most már elég sok ruháim vannak. Szebbnél-szebbek. Most már nem csináltatok többet."

Mi Kántornéval igen jól töltöttük az időt. Ő megismerkedett egy Horváth nevü fiatal ügyvéddel, ki igen megszerette Kántornét. Bár sokkal fiatalabb volt, meg is kérte s nőül is vette volna. De Kántorné még csak gondolni se akart többé a férjhezmenetelre. Horváth addig-addig unszolta, hogy végre megigérte neki, hogy majd meggondolja még. Azonban a szerencsétlen flótás odamegy egyszer, éppen midőn Kántorné nagyban tisztogatott, suroltatott előtte való napon s dohányzás közben lepök a tiszta padlóra. Kántorné, ki igen tisztaságszerető nő volt, fölpattan: „S magához mennék én férjhez? De az én szobám földjét ugyan be nem köpködi s ne is említse többé én előttem a férjhezmenést, mert még csak udvarlómnak se fogadom el." S ezzel csakugyan el is mult a viszony, de azért fogytig udvarolt Kántornénak s kacagtunk rajta, hogy miért mult el a házasodás, pedig eléggé esküdött, hogy szórakozásból történt.

Minthogy többnyire nálam voltunk, - mert én nem szerettem kijárni, - s a kellemetes nyári esték elmultak, közeledett a rideg tél, azt határoztuk, hogy nálam úgy töltjük el az estéket, hogy jeleneséket játszunk színdarabokból s operákból. De én csak publikum akartam lenni, ki fütyül vagy tapsol, a hogy érdemlik. Tehát én és Susika voltunk a publikum. Kántorné a színésznő, Horváth az első szerelmes és tenorista egy személyben, Kovácsné segéd, ha szükség volt harmadik személyre. De azt Horváth kikötötte, hogy semmi neheztelés ne legyen, akármit mondhatnak egymásnak sértőt, mert nem könyvből súgó után mondjuk, hanem a mi eszünkbe jut azon darabokból, mit már játszottunk, rögtönözve.

Így egyszer eléadták Kántorné és Horváth az Ősanyából azon jelenést az övvel,[84] midőn a hajhászok megfogják Jaromirt, a rablót, de az magát kiszabadítván, az övje a hajhász kezében marad s az azt beviszi a várba, ledobja egy székre s mondja ott a vár urának: „Megkaptuk a rablót, uram! de kiszabadította magát egy ügyes szökéssel s csak ez a rongy maradt kezemben." Midőn mind a többiek eltávoznak, Berta egyedül marad s kétségbeesve ragadja föl az övet, megismeri, hogy az azon öv, melyet ő kötött fel Jaromir mellére. Erre belép Jaromir s Berta azon szóval tartja eleibe az övét: „Gyilkos!" Most pedig Horváth s Kántorné egész komoly kétségbeeséssel tartja eleibe az övét s mondja: „Gyilkos!" Jaromir megrettenve, hogy föl van fedezve, elszánással mondja: „Az vagyok!" Berta fejét rázva elfordul. „Ne rázd, kedves, halvány fejed, azt gondolod, nem vagyok az. Mert szemembe könyek áznak, irgalomra nem találnak. Tolvajnak is van orcája, melyben sorja igen nyomja s szeméből könyet fakaszt. Az vagyok, az szerencsétlen, az vagyok, minek neveztél, kit az erdők hív testvérnek neveznek, én a gyilkos Jaromir..." s ezzel kitárja karjait, de Kántorné nem omlott karjaiba, mint kellett volna a szerepe szerént, csak nézett rá. Elkezdi Horváth egész komoly hangon: „No, szamár! hát nem látja, hogy már félórája tárva vannak karjaim s mégse repül bele." De már akkor hol volt Kántorné! A földön, a szőnyegen hentergett kacagtában, hogy őtet hogyan lehetett leszamarazni. De Horváth még tovább is folytatta. „Hát művésznő ez? Hát ki tette ezt

[84] III-ik fölvonás, Berta és Jaromir zárójelenete.

művésznőnek? Még csak annyit se tud a maga eszétől kitalálni, hogy ha két ölelő kar tárul föl előtte, abba bele kell borulnia."

Ily bohoskodásokkal töltöttük az időt, vagy olvastunk. Olykor-olykor Egressy Gabi is bekukkant. Susika már szépen kezdett fejledezni. Azt kérdi tőle Susika: „Nem látta Sigmond bácsi? Nekem valamit igért s nem jött el." „Dejszen most „Sigmond bácsi" mert úgy hívta Susika a bátyját, most Sigmond bácsi igen dühös, mert már két estve mindég veszteségbe van." „Micsoda veszteségbe?" fölpattanék én. „Hát a „Lőcsei háznál" folynak ismét a hazárdjátékok. Tegnap Szentpétery 60 forintot veszített. Előtte való estve, nem tudom mennyit, s vissza akarván nyerni, mérgesen játszott s mind elvesztette pénzét. Én is benézek oda néha, de én nem játszom, csak nézem őket." „Szentpétery ismét kártyázik?" szóltam elkomorodva a sok vidám kacagások után. „Oh mindég; minthogy ott vacsorál, hát behúzzák őt." Én egészen lehangolva... vége volt részemről az estvének.

Másnapon eljött Szentpétery s miután egész éjjel föllázadva voltam, nem aludtam, de ezerféle tervekkel küzdöttem, hogy mikép lehetne ezen embert e veszedelmes hajlamából kigyógyítani? Avagy ismét szakítsak vele? Hát ez már mindig így folyjon? És én örökös nyugtalanságok prédájává legyek? Hisz az lehetetlen, hogy ez mindig így tartson. Hát az ő szavában nem lehet bíznom, mi lesz akkor végtére ezen viszonyból? Vagy talán nem szeret? De hát akkor mi okból esenkedett, midőn én már egészen el voltam tőle szakadva? Még egyszer megpróbálom szép szavakkal... S midőn másnap eljött, én egy kissé hidegen fogadtam, de ő is lehangolva jött. Kevés szóváltások után mondom neki: „A tegnapi s a sok többi veszteség bántja, hogy oly lehangolt?" „És ha az bánt? kérdi nyersen. Jó spionjai vannak, hogy már hírül hozták." „Arra nem szükség spion, a mit nyíltan, több ember szeme láttára teszünk. De hát a becsületszó csak annyi értékü maga előtt? Akkor magában egy óráig se lehet bízni." „A Szűz Máriádnak se mondok le a kártyáról"... Én megborzadtam. „Nem?" kérdém. „Nem!" mondá határozottan. Egész lelkem büszkesége fölébredt s most már a női méltóság volt megsértve, végkép határozva voltam. Én nem esküdtem neki, de igen közömbös hideg szavakkal mondtam: „Nagyon helyes! Csakhogy mindig ily nyiltan kellett volna beszélni, nem aljas hazugságokkal esküdni s javulást fogadni. Most hát már tisztában vagyunk egymással. Többé maga engem nem érdekel és megtiltom, hogy volt viszonyunkról még csak említést is tegyen valaha előttem. Azért jó barátok maradunk. Ezzel bizonyítom be, hogy egy cseppet se fáj egy hazug embertől való elválásom..." Még egy kis ideig ott ült szótlan. Én se szóltam semmit. Végre vette kalapját s távozott... De midőn magamra maradtam, könyekbe oldozódtak föl a szívemet fojtó, mint kő alá szorított sértő nehézségek, úgy, hogy midőn Susika bejött a másik szobából, hol mindent hallott, nyakamba borult s úgy vígasztalt, ő is szinte sírva: „ne sírjon, édes néni! ne sírjon! Oh az a Sigmond bácsi!"... Igen, megvallom gyengeségemet: sírtam. Sírtam, hogy miként lehetett egy oly embert szeretnem, ki oly nyers, sértő szót tudott hozzám szólni, kit még eddig soha se ért sértő szó - férjemét kivéve. Én e férfit egy faragatlan gyémántnak tartottam csak s végre kiderült, hogy bárdolatlan lélek volt... és én mégis sírtam. No de ez is elmult; bár mégis hagyott maga után egy kis nyomát a bánatnak, mert erősen elhatároztam magamban, hogy ez az utolsó s többé el nem tántorít. Úgy is lett. Kántorné, Kovátsné eleget bosszantottak, hogy már most nem lehet semmi hasznomat venni, nem nevetek oly hangos jóízűket az ő fölséges előadásaikon, mint eddig, pedig Horváth még a Szevillai borbélyt is előadta tót nyelven, s énekelte: Ah Rozina... dusa moja. És elénekelte tót nyelven, mikor Basiliót aludni küldik, hogy Dobre nóc vincsujem peknye. Mindent elkövettek, de én sok ideig nem lettem víg, hanem fordítottam ezen a télen németből magyarra darabokat szórakozásom kedvéért.

Olvastam németbe egy színdarabot ezen címmel: Yelva, az orosz árva,[85] egy előjátékkal, melynek címe a Szmolenszki nagy égés. Ez a darab nekem igen megtetszett és mindjárt le is fordítottam magamnak s jutalomjátékomnak vettem, mely igen tetszett a publikumnak. Egy árva fiatal leányka jön elé benne: Yelva és ez néma. Még soha se jött elé, hogy egy néma, szende szerep legyen valamely játékban, mely mindent mimikával adjon elé. Ez igen nehéz szerep, annyival is inkább, hogy az író sehol se írja le, hogy miféle jelekkel magyarázza ki magát, hogy a néző megértse, csak röviden van írva, hogy most azt akarja mondani, hogy a templomba megyen s ott a kedvesével megesküszik s a pap hogy teszi össze kezeiket és ők azután hogy fognak táncolni stb. De az egész játékban végig nagy szerepe van Yelvának s nagy tanulást kíván, hogy a szendeségéből is ki ne essék. Nagy tetszéssel adtuk.

Azután még egy kis darabot fordítottam azon cím alatt: A szultán horoscopja.[86] Ez egy kis semmiség, de nagyon mulatságos jelenések vannak benne, hogy ha valaki jól adja a szultánt! Szentpétery pedig azt fölségesen adta. Elé nem mernék belőle még csak egy jelenést is hozni, mert félek, hogy ha a tollam elindulna, kész volnék az egész darabot végig leírni... Legalább el voltam foglalva s kevesebb időm maradt búsulni.

Dacára annak, hogy Szentpéteryvel vége volt minden legkevesebb érintkezése is a multnak, ő mégis mindég rendesen eljárt, mint eddig, reggelire egy findsa kávéra és ebédre; vacsorára ezelőtt se járt, csak eljött úgy látogatóul, de nem rendesen vacsorált. Mégis néha a magaviseletéből úgy tünt ki, mintha ő nem adott volna szavamnak hitelt s mintha még számolt volna a kibékélésre. Ámbár sohase hozott elé semmit se, de mégis fel lehet azt ismerni... a mely később csakugyan be is bizonyosodott.

Már farsang felé közeledett az idő, egy zordon napon nem játsztam. Egy drámát adtak elé, Kántorné játszott. „Ej! gondolám magamban, elmegyek színházba, megnézem Kántornét." Gyéren voltak, mert igen-igen rideg szél fujt és így könnyen meg lehetett látni a földszint állók közül, ki milyen costumeban jelent meg s mint burkolta be magát mindenki a hideg ellen. Le-lekandikáltam egyszer-egyszer én is, hogy nem látok-e ismerőst. A mint lenézek, látok egy egészen ismeretlen öltözetü férfit, rövidre fölkapcsolt magyar bundában. Arcát nem láthattam, mert igen közömbösen volt támaszkodva egy zártszék oldalához és nem nézett se erre, se arra, csak elmélyedve látszott gondolatokba, sapkája mélyen lehúzva szemeire. Azonban látszott, hogy úr! mert juhászbundája alól igen csinos, fekete pantalón és parányi pici keskeny láb nyulott ki, oly pici gombú, mint egy kis borsószem s oly keskeny sarkantyu, mint egy szalmaszál. Odahajlok Susikához s mondom: „Nézd csak, nézd, Susika, azt a parányi csepp lábat azalatt a juhászbunda alatt!" Lenéz ő is a páholyból: „Jaj de csepp láb!" elkiáltja magát hangosan. „Ne ordíts te, mondom, majd ide néz"... mert Susika tudott még egyszer kacagni, ha elkezdette és Susika el is kezdette és lehúzta magát a páholyba. Azonban a merev ember meg se moccant állásából s nem láttuk arcát. Fölrepült a függöny s elmerültem a játék nézésében. Szünetkor figyelmeztetett Susika, hogy nincs már ott a bundás ember. Többé elé se hoztuk. Mit érdekelt? Idegen.

Kántorné Horváthtal s a többiekkel, ha nálam voltak, csak bomladíroztak, de én már csak igen-igen közömbös publikum voltam. Egyszer csak elkezdi Susika: „Jaj, édes néni, reggel láttam a pici lábu bundás embert. Egy kapu alatt állt; most is a bunda volt rajta, de igen szép ember, ott nézett széjjel, én is megnéztem." „Ah! mond Horváth, az gróf Csáky Tivadar, nemrég jött be Svájcból. Nagy Adonis. Minden három hétbe más nőnek udvarol, taval is itt töltötte a telet." Ezzel Kántorné már elkezdett Sapphoból szavalni: „Én az öröm poharát nem

[85] Scribe-Castelli melodrámája.

[86] Sultan Bimbambum, oder Triumpf der Wahrheit cimű komédia Kotzebuetól.

ürítettem ki fenékig, legföljebb csak szürcsöltem...” Csákyra egy se gondolt tovább, egy se tett semmi megjegyzést rá.

Elmult ismét egynéhány nap, jön hozzám Kántorné, kitárja az ajtót s nagy pathoszszal leveti magát a díványra s elkezdi: „Hah! láttam őt! Déryné, láttam őt, az angyalt. A főutcán lovagolt, gyönyörű fehér lovon, mint a hó s kék selyem bojtokkal gazdagon diszítve körös-körül a ló nyaka és a ló takarója is kék. De szépen ül a lovon az átkozott. Gyönyörü ember, fesch, mintha most ugrott volna ki a skatulából. Szerelmes vagyok!” „Vigyázzon, Kantuska, hogy ártalmára ne legyen, mondám kacagva. Mit mond Horváth ily dicséretek kitörése hallatára?” (Kassán a kit szeretnek, mindenik nevéhez még egy kis ragasztékot tesznek, ugymint: én voltam sokféle Dérus, Dértsu, Dértsuska, Drintsi, így a Csáky-comtessek neveztek el; Kántorné volt Kántus, Kántuska; Lendvayné volt Lendus, Lenduska; Parázsóné Parástsuska. Ezen nevezetek úgy megragadtak közöttünk, hogy mindig úgy szólítottuk egymást. De már Telepynét kérem, nem írhatom le, valóban nem, mert igen kétértelműleg hangzik. De hogy úgy nevezték, szent igaz.) A többek között egy délelőtt ismét nálam volt Kántorné s egyszer csak fölpattan s készül. „No! mondom neki, Kantuska, ne menjen még, hiszen nincsen még dél.” „Oh, nekem még egy utam van.” „Ugyan hova most?” „Az én mágnásomhoz.” „Micsoda mágnásához?” „Gróf Csákyhoz.” „Tán csak nem,” mondám félkétkedve. „De igen. Minden nap megnézem, meglátogatom. Sokáig nézem. Meg is csókolom, ha akarom. Ott van kifestve egy huszár-katonatiszt a cipész boltja ajtajára életnagyságban és az van aláírva: A magyar mágnáshoz... és az nem más, mint gróf Csáky, egy hajszálig hasonlít hozzá, még a haja is oly kondor és gesztenyeszín. Isten vele! Megyek. A viszontlátásig” s azzal elrohant... Minden folyt a maga rendin. Kántorné szüntelen pajzánkodott velem. Eljött az újév. Szilveszter napján Kántorné mindjárt eljött ebéd után hozzám s mondja: „No, Derus, eljöttem s itt maradok hálni is, ha megigéri, hogy vidám lesz s velünk mulatíroz. Ma Szilveszter éje van, ma éjjel 12 órakor ólmot kell olvasztani és hideg vízbe öntve, megmutatja, hogy miféle ember lesz a kedvese.” „Oh, mondom, maga katonatisztet önt. De hát bőjtölt-e, mert az is hozzá tartozik?” „Ej, bőjt nélkül is megjárja.” „No megjárja maga. Meglássa, hogy egy féllábú tótot önt.” Nem kellett több, Kántorné már a földön feküdt. Ebből osztán estig tartó kacagtató szóváltások lettek, hogy éjjel, ha elalszik, megálmodja, ki lesz a férje. Mindenkinek becsületére kellett megfogadni, hogy reggel elbeszéli, hogy mit álmodott. Volt dolga a cselédnek ónért szaladgálni. Ütötte a tizenkettőt, Horváthnak nem szabad volt odajönni azon estve. Mi négyen, ki a konyhába...

Azt a magyarázatokat osztán hallani! Mindenik azt magyarázta a maga öntötte figurájából, a mit óhajtott. Hanem én akárhányszor öntöttem, sohase jött alak, mindig hegyek, erdőségek, fák. Kántorné ha egy oszlopformát öntött, osztán egy lenyuló ón ágadozott ki belőle lefelé hajolva: „Itt van ni! itt! nézzék, katonatiszt. Ez a kardot jelenti.” „De hát a karja, meg a lába hova lett?” mondám. „Ej, mit keresi. Azt a háborúba hagyta.” Susika csupa borsószemeket öntött. „No! te kertészhez mész férjhez. Majd borsót termeszt.” Kovátsnééra már nem emlékszem. De csak mindig önteni akartunk. „Gyerünk már aludni, mondám, hiszen még aludni és álmodni is kell.” „Igaz biz az! Gyerünk aludni.”

De még csak odabent kezdődött el a jux a magyarázatokkal. Minden pajzánságot kigondoltunk egymás bosszantására. Végre mégis csak elaludtunk. Kántorné legelső volt, ki a fejét fölütötte. „Déryné!” Nem szóltam, de jól hallottam. „Déryné! Ejnye, de mélyen tud aludni. Úgy alszik, mint a güzü.” „Jól hallom, mondám, de mérges vagyok!” „Miért?” „Mert olyat álmodtam, a mi nem nekem való, mert az nem teljesülhet soha.” „Mit? Mit? Mit?” kérdik, mert Kovátsné is ott hált, behozatta az ágyát. „Én azt álmodtam, hogy egy kis házikó előtt álltam s egyszerre látok egy gyönyörü fogatot, négy piros ló beléfogva és egy gyönyörü szép ember maga hajtotta a lovakat. Elrobogott előttem s azt kiáltotta visszafele egy utána sietö szekereshez, mely szekéren Egressy Gabi ült s melyen nekem kellett elutaznom: csak

mindenütt utánam hajtsanak, majd amott bevárom." Ekkor Kántorné ki az ágyból, hozzám jött s elkezdett engem gyömiszkélni, hogy hogyan mertem én azt álmodni, a mit ő akart. De ő egy nagy veresképü embert látott s oly nagy toll volt a füle mögött, mint egy tolluseprő s neki azon emberrel igen sok baja volt. Mondom aztán Kántornénak: „No, Kántus! tőlem ugyan nem félthetné gróf Csákyt, ha olyan, mint az ajtóra festett grófja. Én is megnéztem, de semmi vonzót nem találok az arcában; mert nem elég az nekem, hogy valaki szép legyen. Ne legyen szép, de legyen arcvonásában valami, a mi hozzám szóljon, mit szívem is megértsen." Susika csak nevetett s nem akarta kivallani, mit álmodott. „Jaj, édes néni! a világért se mondanám meg, mit álmodtam."... Kovátsné fölüti fejét s elkezdi szorított torokkal: „Ni, hogy hazudik mindenik egymás kedviért, pedig egyik se azt álmodta, a mit mond. Hát én miért nem álmodtam semmit se, pedig elég baglyas komédiást láttam egymással öklöződni, de egy se szólt hozzám semmit se." Nem kellett több. Volt osztán bosszantás. „Jaj! maga baglyas komédiáshoz megy férjhez, valamelyik utazó falusi truppnál." Sokáig elmulattatott ezen bohókás kihágásunk e szinte hozzánk nem illő komoly helyzetből. De, hogy én valóban úgy álmodtam, mint föntebb megírtam, erre üdvömre esküszöm! De minthogy ez előttem mind a lehetetlenség országába tartozandó sületlenségnek tetszett, még csak nem is gondolkoztam felőle többé.

Jutalomjátékomat adtam tele színház mellett. Gyönyörű koszorút, szép verseket szórtak, de a versek elvesztek a több csomag levelekkel együtt. Itt volt a farsang is s vele együtt érkezett a vigalom, a bál s mindenféle időtöltések korszaka, Már két redout-bált tartottak. De ott eleintén mindig kevés nép szokott megjelenni a két vasárnapon. A harmadik vasárnap is elérkezett s azt mondja Kántorné a próbán: „Dérus! gyerünk ma bálba, ma igen sokan lesznek." „Hát még mi nem jut eszibe? Éppen olyan hangulatban vagyok, hogy tán még táncba is keveredném, ha vinnének." „No hiszen, nem mondom én, hogy a redoutba táncolni menjünk." „Bizony bámulni való se sok lesz, mert a mennyit már a redout-bálokba megbámultam, magának mind elésorolom: eléjön egy festőlegény s viszi a vastag szakácsné-szeretőjét, derékon fogja két kezével keztyü nélkül, hogy a kedves fehér ruhája derekán ott marad mind az öt ujja helye tenyerestől, mert még előbb öt-hatszor előre, ismét hátra sassiroz, a míg beléjön a tactusba s akkor osztán nagynehezen tova cipeli táncosnéját. No lássa, ilyet már maga is, tudom eleget megbámult." „De tömérdek sok maszk-ruhát hordtak már el a garderobeból és sok maszk lesz. Ez nagy álarcos-bál lesz. Gyerünk mi is maszkba." „Ugyan hagyjon békét nekem, egy csepp kedvem sincs a bolondoskodáshoz" s azzal mentem haza. A mint megebédeltünk, jön Kántorné, nagy vidáman kacagva: „No! mégse készül?" kérdi. „Én már úgy jöttem el hazulról, mindenem el van készítve, a mire szükségem van, mert nem tudom még, hogy mit határozunk, hogy mibe menjünk. Akkor a maga garderobejából választok valamit." „Én szívesen adok, ha elmegyen, csak rám ne számoljon." „Gyere Susika! kérjed édes nénit, hogy jöjjön el, osztán téged is elviszünk." „Jaj, kedves, édes néni, tessék eljönni. Én még sohase láttam maszkurát, se bált." „Oh, még ráérsz, mondom, hiszen nem vagy még te nagy leány." No, de Kántornéval együtt majd megfojtottak már, annyira öszveszorongattak, rimánkodtak. Végre elszántam magamat, mert Kántorné azt mondá: „Ha most nem jön bálba, soha se jövök többé magához." „Jól van, mondom, de én egy öltést se teszek, nem öltöztetek senkit. Ha föllovalta Susikát, öltöztesse is föl." „Igen, mondá, de mibe?" „Én, mondom, minthogy rest vagyok varrni, hát csak mint gyász-menyasszony, fölveszek egy fehér ruhát, az mindennek van, mert a többit mind ismerik. Egy igen nagy fekete, tulle-anglais stikkelt kendőm volt, azt a fejemre tüzöm és egy fehér rózsa-koszorúval leszorítom, szájamba egy gyémánt-gyürüt teszek, jeléül, hogy nem fogok beszélni." „Jól van." Kántorné mint spanyol nő öltözött fekete bársony palásttal, baretbe s fekete tollakkal, Susika hasonlóúl. Most már volt zavar a szobámban. Mindent elészedtek. Én a magamét készítettem; a cseléd szaladgált álarcért. Nem jó volt, meg másért ment. Akkor meg elfelejtettem, hogy nincs új keztyűm. Ismét szaladni kellett. Én mindig zsémbeltem, hogy e nélkül ellehettem volna. Miért is vagyok oly bolond,

hogy rá hagyom magamat venni. De azért a legnagyobb dologba én voltam. Olyan voltam mindég mindenben, akármint nem akaródzott valamihez fognom, de ha egyszer hozzá fogtam, a legnagyobb hévvel végeztem. Most ez a ruha nem volt jó; most ama csipkével fodrozottat... azt megismerik; atlaszba azért nem, mert mindjárt gyanítják... Ez így folyt; tedd be hamar azt a vasat... ezt az egészen síma, bő ruhát, alól atlaszt, úgy néz ki az organtin, mintha creppe volna... Még azt kivasalta a lány, úgy elhaladt az idő, hogy már majd késő lett. Mikor már a cipőmet húztam, akkor jut eszembe: hát hogy megyünk bálba, nincs kocsi? „Ej! mondja Kántorné, gyalog." „Én a kis atlaszcipőmbe? Hisz megfagy a lábam és a cipőm mind kimegy a formájából. A nappali bőrcipőmbe nem mehetek." „Hát ott húzza föl az atlaszt." „Hogy a ruhámat összeroncsoljam? Nem én. Inkább nem megyek." Én mindig csak haragosan durmaszkodtam, de mindég sok dolgom volt magammal. Már azok föl voltak öltözve, nekem arra se volt időm, hogy rájok nézzek. Susikának igen tömött, sűrű fekete haja volt. Rávetek egy pillantást a tükörből, hol már a keztyűmet húztam a kezemre s látom, hogy azonnal megismerik, ha csak főkötőt nem vesz a kalap alá. „Igy ő róla ránk ismernek" mondám. „Ott van egy kis csinos bibi-főkötőm, mit mindég a Fra Diavolo operába szoktam föltenni fejemre, midőn a lefekvő jelenés van. Keresse ki kérem édes Kantus, ott van abban a fiókban." Kiveszi, fölteszi a Susika fejére, de teljességgel nem ment a pici főkötő a fejére, hogy eltakarta volna a haját. Én igen tetszettem magamnak. Jól néztem ki, csak még begombolni nem tudtam hamar a keztyűmet, minthogy siettem is. Odajön Kántorné: „Dérus! nem megy a főkötő a Susika fejére, mit tegyünk?" Én egész komolyan, a sietség miatt oda se néztem, mondom: „Susika nem jön a bálba, mert igen nagy feje van." No ennél se kellett több, hogy Kántornét a földre borítsa. A mily nagy volt, fölöltözve kalapostól, tollastól, lehengeredett. Szerencse, hogy ott volt a nagy szőnyegem, mely az egész szobám földjét elborította. Úgy röhögtek Kovátsnéval. Susika elkezdett pityeregni, utoljára magam is a zsémbelésből a kacagók közé vegyültem s elővettem a Susika fejét s holmi szallag-csokrokkal tüzdeltem teli a haját. Végre elindúlt a karaván.

Alig lehetett járni a sok nép és maszkok között. Legelőbbszer is Susika elkezdi hangosan bámultában: „Nini, édes néni, mi az?" egy süveg cukornak öltözött álarcosra mutatva. Egy jó nagyot csapva a kezére, hogy szintúgy csattant, mondom neki súgva: „Ha csak egy hangot is mersz hozzám szólni egész estve, hát kilöklek a fagyra." Elfelejtettük neki mondani, hogy miként viselje magát. Kántornét már megint eléfogta a nevetőskéje. Elkezdett mellettem összeszorított szájjal cincogni. „Csak arra kérem, le ne terüljön itt mellettem a földre kacagtába." Ez mind egy perc alatt történt. Jártunk, tolongtunk körül; mulattunk a sok közönséges nép furcsaságain. Gyönyörű szép maszkok voltak. Midőn már néhányszor körülmentünk, elkezdi Kántorné a kezemet szorongatni. Én nem tudtam, mi baja, mit akar? Az egyik kezemmel mindig Susika kezét fogtam, hogy valahogy a tolongásba el ne tévedjen tőlem. Egyszer csak megáll előttem egy férfi s megfogja azon kezemet, mely Kántorné felé volt s elkezdi hirtelen: „Rozina! te vagy" s néz élesen, erősen szemembe. Én elfordítom fejemet. „Hijába! a szemedről megismertelek és a lábadról. Rég nézlek egy helyről az oszlopok közül. Te vagy az, a kit keresek már régen. Tudtam, hogy meg kell téged találnom." Én fejemet elforditám s újjammal a gyűrűre mutaték, jeléül, hogy nem szabad szólanom. De ő Kántornét félre tólta mellőlem, megfogta kezemet és egész komolysággal, nem úgy, miként maszkokkal szoktunk beszélni, mondja: „Neked beszélned kell velem, mert én nekem igen sok beszélni valóm van veled. Azért kérlek, vedd ki a gyűrűt szájadból s neked felelni kell kérdésemre." Én pantomimicával, mozdulatokkal eléggé igyekeztem mutatni, hogy én nem vagyok az, a kinek tart s midőn Rozinának szólított, szörnyü kacagást mutattam s össze-vissza ráztam fejemet jeléül, hogy én azt nem ismerem s őtet nem értem. „Látod! minden mozdulatod elárul, hogy te vagy! Én komoly szót akarok veled beszélni; hagyd nekem a kezedet." Azalatt oda surlódik egy női dominó s azt mondja: „Vigyázz magadra, Theodor, megmondom a feleségednek." „Házas!" akarám mondani s összerázkódtam. A gyürü kiesett szájamból, de

a másik kezemmel fölfogtam, mert ő az egyiket oly szorosan tartotta, hogy azt semmi hatalom ugyan ki nem szabadította volna... Mit tagadjam! Nekem ezen férfi tetszett. Ez volt azon férfi, ki a négyes fogaton elrobogott előttem álmomban s ennek oly beszélő, szelíd nézésű szemei voltak, hogy sokat olvastam ki belőlök. Ő volt gróf Csáky. Azért, midőn a maszk mondta „feleségednek", valóban összerezzentem, mert soha se hallottam senkitől említeni, hogy gróf Csáky házas ember; mindig csak ő magányosan volt említve. De ezt hallva és tudva, azonnal magamhoz tértem, vagyis jobban mondva, magamba szálltam. Hiszen nem régi hajlam. Nem szerelem még. „Most már én is kívánok a gróffal beszélni," mondám. „Kérlek, mond a gróf, jöjj innen a tolongók közül, itt nem lehet háborítlanul beszélnünk" s elvezetett bennünket a karzat alá, a terem egyik végében, hol mélyen bent egy szegletben üresség volt s az ácsorgók egészen eltakartak bennünket, kik a táncosokat és álarcosokat vizsgálták s szólták-szapulták, helylyel-helylyel kacagták. Én körültekintgettem, hogy nem látom-e valahol Kántornét, de se híre, se hamva. Vagy leült valahová, vagy hazament. A gróf három széket hozatott oda. Leültünk. Susika egyfelől, ő a másfelől mellém, de kezemet el nem eresztette, hijában feszengtem mellette s hijába mondám, hogy hiszen úgy is beszélhetünk. „Oh nem, nem! mondá, én többet el nem eresztelek. Én megtaláltalak és többé el nem bocsájtalak." „Mindenekelőtt engedje meg a gróf, egy kérdést intéznem hozzá. Honnan származik oly rögtön ez a hirtelen vonzalom, mely oly szükségessé tette a velem való találkozást, holott még nem is látott s engem nem is ismer? Egy gróf! De mindenekfölött: egy házas ember! Lássa a gróf, én fölmentem a felelet alól. A gróf elment színházba, a Szevillai borbélyt adták s a grófnak megtetszett: Rozina, minthogy ezen néven szólított meg. De akkor nem én erántam ébredt ezen vonzalom szivében, vagy miként is nevezzem ezen sürgetést, mely komoly beszédet szükségel? Én el tudom képzelni, hogy mint gavalléroknál szokás, megtetszett a színésznő. De a gróf tévedt én bennem. Én nem vagyok azon lény, kit egy férfi, ha gavallér is, vágyainak játszó eszközévé fölhasználhasson. Én megmondottam a véleményemet és többé erről, bocsásson meg a gróf, nincs mit szólanom." „De nekem még igen sok van veled beszélni valóm. Én nem tévedtem benned, mert ha gondoltam volna, hogy tévedek, nem tettem volna ki magamat érted." „Értem!" „Igen, hát nem mondta Szentpétery?" „Mit?" „A Lőtsei háznál szoktam néha vacsorára menni, hol több ismerőseimmel találkozom. A többek között eléhozódott a színészet ügye is. Ott volt Szentpétery is s én mondtam: állandóul kellene ennek a társaságnak itt maradni és nem mindig el-elutazni. Több vita után, természetesen, eléhozták Dérynét, az ő kedvességét, hogy mint szeretik őt Kassán s hogy a dámáknál is mily közszeretetben áll. S elkezdi egy, kit nem akarok nevezni, kacagva: meghiszem biz azt, de hát még a férfiaknál! Arra egy másik azt mondja, igen, csakhogy koppanik tőle mindeniknek az orra, mert becsületes. Ej! felelt az előbbi kacagó, csak olyan, mint más. Ha éppen áruba nem bocsátja is magát, de azt mondják róla, hogy csak a halovány holdvilágról és a tündöklő csillagokról kell vele ábrándozni. Éppen ott van vele az ember, a hol másoknál az - ékszerekkel. Ott ült Szentpétery és meg se moccant védelmedre. Hallottam, hogy vele viszonyban voltál s ezen én igen indignálódtam. Fölálltam s keztyümet a kacagós úrnak a mellihez vágtam s mondtam: a ki egy nőt háta mögött rágalmaz, a ki azt nem hallja a négy falai között s nem védelmezheti magát, mert nincs kardja, az egy gyáva s a kinek e nyilatkozatom nem tetszik, nekem van kardom s én fogok felelni. De mind fölugráltak az asztaltól és igyekeztek mindkettőnket lecsillapítani: hogy hova gondolunk; miért adnánk pletykára alkalmat a városba... s a kacagós úr is mondá, hogy hiszen ő nem magától koholta, ő csak mondta, hogy: úgy hallotta. Csakhogy vigyázzon mindenik a maga nyelvére, hogy túl ne csapjon, ha valakiről beszél... s ezzel lecsillapultunk s kiki hazament." „S a gróf tette ezt? kérdém. Köszönöm!!!" „Te azt mondod, játékot akarok űzni. Istent hívom bizonyságul! Tíz éve, hogy képedet s hangodat vittem magammal szívembe külhonba." Én rá meredtem. „Tíz éve?" „Bártfára mentem a fürdőre néhány barátaimat meglátogatni, de csak egy napot tölthettem, mert vissza kellett térnem ezredemhez. Már akkor katona voltam. El fogok neked mindent

beszélni, de most csak ezt, a mi legközelebb érdekel. Elmentünk színházba. Azt mondták: a kassai társaság van itt s igen jók. A Szevillai borbélyt adták! Kilép Rozina. Az egy kellemetes jelenség volt. Azt a gyönyörü áriát énekelte, mely tele coloraturákkal s gyönyörüen énekelte. Én el voltam bájolva. Egy csinos kis legyező volt a kezében, mert roppant melegség volt s azzal legyezgette magát. Nem úgy volt-e?" „Úgy volt, igaz," mondám. „De azt a legyezőt oly ügyesen tudta pajzánkodva forgatni s vele játszani, mintha szerepéhez tartozott volna. Azt mondom ott a barátomnak: azt a kis legyezőt más nem tudná oly kecsesen, vele játszadozva fogni. S mily pici lába van és szép égő szemei! Ennek a leánynak enyimnek kell lenni!" „Ej no! lássa a gróf, mindjárt sejtettem, hogy egy capricia, jól mondtam, hogy Rozina eránt; a szépre festett Rozina eránt érezhetett némi vonzalmat. Akkor kimondta a szót: enyimnek kell lenni, a nélkül, hogy valódi arcát látta volna, vagy jellememet ismerte volna. De hiszen azon nem lehet csudálkoznom. A gróf megszokta, hogy hirtelen föllobban. Három hétig csak el tud szépelegni egy nő körül. De találkozik osztán egy csakhamar, egy ízlése szerént való."...

De ha én mind elé akarnám sorolni szóról-szóra, a miket vonzalma tartósságának erősitéséül fölhordott, igen soká tartana leírni. Azt bevallotta, hogy igaz, hogy úgy volt; hogyha egy szép nőt meglátott, mindjárt szerelmes lett bele, de egy se láncolta le tovább, három, négy hétnél. „Hát ki biztosította a grófot arról, hogyha engemet meglátna, nem riadna-e vissza arcomtól, és ha nem is, ki állhat jót magáról, ki különben, mint a gróf, csapodár természetü, hogy mennyi ideig tartana ezen vonzalma?" „Mindenre meg fogok felelni s azért kértelek, hogy sok beszélni valóm van veled. Ismerd meg körülményeimet kezdettől s te engemet mentegetni s így máskép fogsz rólam itélni." „Nem, gróf úr! már most is igen sokat foglalkoztunk oly dolgokkal, melyek semmi célra nem vezetnek. Én őszintén nyilatkoztam. Kivált házasemberrel legkisebb érintkezésbe is ereszkedni soha nem tudnék. Eleitől fogva bosszankodva néztem azon nőkre, kik házasemberekkel ereszkednek viszonyba és megitéltem őket. És most magam követném el azon ballépést, melyet másban kárhoztattam? Azt mondja a gróf, hogy kiolthatatlan érzés foglalta el egész valóját, de azt még nem is kérdezte, vajjon hát én szerethetném-e a grófot?" „Én oly bizonyos vagyok benne, hogy oly nagy szeretet, mint a milyennel én szeretlek s szeretni foglak, hidegen nem hagyhat és viszonozni fogod, ha jobban megismersz. Azért kérlek, engedd meg, hogy meglátogathassalak." „Isten őrizzen meg engemet attól! Kérem a grófot, azt ne cselekedje, mert ok nélkül hírbe keveredném s elveszteném a publikum becsülését, mert mindjárt mást gondolnának."... Azon percbe odalép Szentpétery s azt mondja: „Talán már ideje is volna haza menni! Már az illedelmen túl van. A maszkok ideje elmult." De ezt oly csipősen mondta, hogy egy kissé fölboszantott s elbámultam rajta, hogy őt ott láttam. Hisz előtte titok volt, hogy mi maszkba megyünk. Osztán miköze már neki én hozzám? S én is épp oly csipősen feleltem. „Észre sem vettem, hogy már oly nagy idő van. Jól mulatok, még nincs kedvem haza menni" s ő azzal elment. „Ah! ez hát az oka, hogy miért nem akarsz meghallgatni. Nem csudálom, hogy szereted: szép ember. Oly derék, úgy néz ki, mint egy főispán, ha az utcán végig megy. Hát szereted?" „Szerettem." „És most?" „Elváltunk." Ezzel a gróf ujra elkezdett szerelmével ostromolni. Kérdém: „hány óra?" Nézi az órát: „Öt óra." „De már csakugyan mégis sok", mondám. „Gyerünk, Susika." „Az Istenre kérlek, ha szánalom lakik szivedbe, ne tégy engem szerencsétlenné és hallgasd meg kérésemet: hadd beszélhessek veled. Mint Rozinát láttalak legelőbbszer s akkor vonzódást érzettem irántad. A napokba kirándultam Saájba egy pár napra, mire visszajövök, ismét ugyanazt a Rozinát látom, mondd: nem az Isten maga is nem úgy intézte, hogy téged megtaláljalak?" „Oh nem! az Isten nem akarhat olyasmit, a mi helytelen. Ez pedig nagyon helytelen dolog volna."

A mit a gróf estétől fogva öt óráig beszélt, azt leírni igen hosszadalmas lenne. Csak annyit mondhatok, egész erőmre volt szükségem, hogy ne ingadozzam, minden elvem mellett is, mert a gróf egy igen kedves ember volt és oly svadával birt a rábeszélési tehetségben, hogy talán még Kossuthot is háttérbe szorította volna. De én szívemet körülkerítettem kemény

kéreggel, hogy szavai csak fülemig hangozzanak, de tovább be ne hassanak s igen röviden feleltem minden rimánkodásaira s végre már csak arra kért, hogy jőjjek el a jövő vasárnapi redoutba ismét, mert ha el nem jövök, ő eljön én hozzám, mert ő nem élhet így, ő e nyugtalanságot nem viselheti el... ő valami spectaculumot csinál. Természetes, hogy én erre nagyon kacagtam...

(A társalgás mindég németül folyt. Kassán volt vagy négy mágnási ház, a hol egészen német tón uralkodott még most is. Az üzlet emberei között hasonlóul mind német és tót, de azért eljártak a magyar eléadásokra éppen úgy, mint a németekhez, ha azok játszottak.) „Kérlek, ne nevess, mikor én a te hajthatatlanságodon kétségbe esem, mond a gróf. Én komolyan szólok veled. Meglátod, ha nem hajlasz szavamra, nekem rosszat teszel. Jőjj el vasárnap maszkba!” „De mire vezessen, ha ismét eljönnék is? Ne higyje a gróf, hogy akkor is másképp gondolkoznám, mint most. Azért hát, miért folytassunk oly tárgyról való társalgást, mely a teljes lehetetlenségek közé tartozik? Jó reggelt!” mondám fölkelve; de mégse eresztette el a kezemet. „Nem! nem eresztlek, míg meg nem igéred, hogy eljösz:” „Jól van, mondám, el-jövök. Micsoda maszkba, azt nem mondom meg. Ha oly nagyon hiszen vonzalmának, meg fog találni.” Mi Susikával indultunk; ő lekisért a lépcsőkön. El akart jönni velünk, de teljességgel nem engedtem. „Nem is kell több, mondám! Már is igen szemet szúrt, hogy oly sokáig együtt ültünk. Sőt igen kérem, rögtön menjen vissza és mutassa magát mindenfelé, hogy lássák, hogy ott van.”...

II.

Az első virágcsokor. - A boltban. - A gróf meghívója. - A báli álarc. - Találkozás. - Szakítás Szentpéterivel. - Elválás Susikától. - A gróf látogatása. - Elbeszéli szerelme és házassága történetét. - A szerelem első nyilatkozása. - A gróf hivatalos látogatása. - Ebéd gróf Szirmaynénál. - Gróf Csáky váratlan megjelenése grófnénál. - Csákynénak bemutatják Dérynét. - Aggodalmak és elhatározás. - Mi a közvélemény a grófról? - Gr. Csákyné meghívja Dérynét. - Elmélkedés otthon. - Komoly párbeszéd a próba után. - A gróf fenyegetődzése, Déryné szökési terve. - A féltékeny gróf megtudja az eltávozás szándékát. - Szemrehányások.

Másnap kilenc óra tájban jő egy jockey és hoz egy gyönyörüen öszverendezett virágcsomagot, kertiházból valót és egy szép könyvet olvasni, egy pici billéttel, melyen egy pár szóval csak annyi volt írva:

> „Le se feküdtem, egyenesen egy kertészhez mentem a virágokért; azon kivánságom mellett, hogy kellemes legyen fölébredése, mint e virágok illata és hogy bebizonyítsam, hogy mindig róla gondolkozom. A könyveket ha kiolvasta, küldök másokat. Legalább akkor kénytelen lesz rólam is egy kicsit gondolni- „*Gr-Cs*”

Ezen cédulácskát a gróf magyarul írta. Ő eleintén igen hamisul beszélt magyarul, de neki az igen jól állott. A szókat tisztán ki tudta mondani, de sokszor, a mit előre kellett volna mondani, azt végül, a végsőt pedig előre tette.

Midőn reggel bejött Szentpétery kávézni, látja az asztalon a gyönyörű illatú virágot a pohárba. Odamegy, szagolgatja: „Honnan e szép virág s könyvek?” „A gróf küldte,” felelém közömbösen. „A gróf? Hm!” Azzal leültünk reggelizni, többé szó se volt róla. Ugyanaz napon, 12 óra tájban, próbáról jövet, megyek egy boltba, valamit vásárolni. Látom, hogy a segéd igen mélyen hajtogatja magát. Hátra nézek, hát a gróf áll hátam mögött s a segédeknek hallgatást int. Én ismét visszanéztem vásárlásomra, mintha őt nem is ismerném. Hát lehetett? Letámaszkodott a pultra s mindent a mit letettem, fölvett, megforgatta kezibe s ismét letette s mind szüntelen beszélt, hogy miként aludtam a bál után s ő már az ablakom alatt ellovagolt háromszor s nem látott engem? Én mintha töviseken állanék, oly kínok között voltam. Szörnyü hidegen feleltem mindezekre. Látom, hogy nem megyen és gondolám, itt hagyom a vásárlást. Tán majd észre veszi magát. „Majd máskor jövök, mondám. Rakja el.” Kimegyek, ő utánam s kezdi az utcán ismét a báli unszolásait. „Kérem a grófot igen szépen, kíméljen meg engemet. Távozzék tőlem, ne tegyen ki engemet a város itéletének és kérem, azt se tegye többet, hogy ha én bemegyek valahova, hogy utánam jőjjön.” „Én? mondja nagy indulattal. Hátha száz Cerberus állna az ajtóba, nem keresztül törnék-e rajta! Én a hol látom, mindenütt követem. Az utcát nem tilthatja meg nekem. Nem akarja megengedni, hogy oda menjek, pedig én nekem kell látni magát. Én nem gondolok semmit vele, tudja meg minden, hogy én szeretem az őrülésig.” „De kötelességei vannak a grófnak, melyek szentek és parancsolják, hogy térjen magához és ha valóban annyi vonzalommal viseltetik erántam, mint mutatja, akkor talán, úgy gondolom, hogy nemcsak önzőnek kellene lenni a grófnak, hogy csak a maga vágyát teljesítse, hogy láthasson, hanem, hogy az én becsületem se compromittálja.” „Ez mind lehetne másképp, ha maga akarná, hogy beszélhessek s nyilatkozzam magam. Kérem, jőjjön el a maszkba.” „Jól van, elmegyek. De most kérem, hagyjon mennem. Jó étvágyat.” S azzal mentem, őt ott hagyva az utcán. Megigértem, hogy elmegyek, mert még hazáig elkisért volna. Azonban alig végeztük az ebédet, az ablakban álló varró-asztalkámhoz ültem varrni. Egyszer csak hallok ablakom alatt könnyü lábu, apró lépésü lópatkókat a kövezeten csattogni. Kiváncsian lenézek, hát őt látom ott lovagolni kedvenc paripáján, egyik kezével lova nyakát cirógatva, másik kezébe a Reitpeitschlivel játszadozva. Fölszólal az ablakba s nekem télen ki

kellett nyitni ablakomat. „Ma cukrot kap, a miért ő engemet ide hozott ezen utcácskába, pedig én nem mondtam neki, hogy hova vigyen, de ő érzette gazdája óhajtását s több könyör lakik benne, mint a pogány szívűbe." „Igen sok hideg jön be az ablakon, meghűtöm magam. Jó éjt!" s azzal visszavonultam, ablakomat betéve.

Most már csakugyan nagy szorongások között voltam. Mit tegyek? elmenjek-e a veszedelmes redoutba? Miként lehet a bajt jobban kikerülni? Ha nem teljesítem kérését, minden utcákat keresztül barangolja s még föltünőbb lesz. Elhatároztam. Elmegyek. Szerdahelyinével összebeszéltünk, együtt el is mentünk. De sok fejtörésbe került, míg megállapodtunk, hogy mibe menjünk, hogy meg ne ismerjenek. Kigondoltam egy fehér valamit, magam se tudtam, mi nevet adjak neki, tehát azt határoztuk, hogy „fehér dominó" legyen a neve, pedig minden egyéb volt, csak az nem. De az volt főgondom, hogy ugyan jól elrejtve legyek, fejtől egész végig. De igen csinosak is voltunk. Csináltunk fehér organtinból bő wiklereket két gallérral, mely eltakarta a termetet. Az egész öltöny köröskörül terennyi széles, fehér atlasz szallagokkal volt szegélyezve, hosszú, bő, nyitott ujjakkal, az is szalagcsokrokkal fölcsípve és szegélyezve. A gallérok is mind úgy szegve. A bő ujjak alól szűk ujjaknak látszottak. A fejen csinos kis bodros főkötőcske, mind keskenyke fehér atlaszszal szegélyezve, a tetejébe kis fehér atlasz kalapka kis karimával, széles, lebegő fehér atlasz szalaggal, s hogy még idegenszerűbb legyen, három „hochroth" rózsát tüztünk a homlok fölibe és én az álarc szemei körületét nagyon keskeny fekete szalaggal körül fodroztam, hogy szememről meg ne ismerjen...

A virág-bouquettek azonban mindennap rendesen frissek jöttek asztalomra és én ki se mertem már menni egész bátorsággal, mert mindig megtalált s követett. Hazament, lóra ült, már ismét lóháton megtalált; arról leszállt, már ismét maga kocsizott, kétszer-háromszor a kis utcába. Eljött a vasárnap. Bezárt ajtónál készítettük a maszk-ruhát. Senki se vehetett észre semmit; mindent újat vettünk a mi csak rajtunk volt. Még illatszert is egészen mást vettem s mégis az első tournál, a mint körülmentünk, már mellettünk termett s kézen fogott. Mindenképp szabadkoztam, hogy nem én vagyok. Hijába! „Látod, mondja, azt az igen szót senki se tudja úgy mondani, mint te, azért kérlek, jöjj, üljünk le." „Hiszen a maszkoknak nem az a föladatuk, hogy üljenek, hanem, hogy fakgatódzanak," mondám. „Oh, ne tedd azt, kérlek! Most ne." Elcipelt bizony ő bennünket. De míg mentünk is, mindenki megismert. Nagy hangon elkezdette Darvasné ő Nsga: „ne félj semmit, Déryné, nem árullak el, hogy te vagy" s többen így. „Már most megismertek, mondám, holnap a város tele lesz pletykabeszédekkel. Most már nem szabad oly soká itt mulatnunk, hanem járkáljunk egy-egy kicsit s 12 órakor megyünk haza." Szerdahelyiné csak sugdosta a fülembe: „Az ördög megy többet magával maszkba! Hiszen minden ember megismeri, osztán leül, mint egy kotlós tyuk." A gróf pedig mérgelődött. „Hát ez meg mit susog mindig a maga fülibe? Nem is beszélhetek magával." Szerdahelyiné ismét elkezdi: „Holnap megfizettetem magával a sok pántlikát és organtint. Hiszen én nem is mulathatok maga miatt." Ekkor engem eléfogott a „Lachlust", csakúgy fojtottam volna magamba, de nem lehetett. Hanem osztán csakugyan komolyan mondám: „Kérem a grófot, mi járkálni akarunk, mert most már éppen nem lesz illő, hogy csupán velünk foglalkozzon a gróf, hanem zaklassa a más maszkokat is." Így jöttünk-mentünk osztán a többekkel. De már most az volt a baj, hogy megismert minden, hát körülfogtak sok ismerősök. Amint ezt meglátta Cs., mindjárt ott termett s akárki beszélt velem, ő félre tolta onnan.

Midőn a szünóra volt, mondom Szerdahelyinének: „de már most menjünk és úgy igyekezzünk, hogy észre ne vegye a gróf." Úgy cselekedtünk. Ellestük, mikor egy kissé eltávozott s mi elillantunk szerencsésen. Utána következő reggelen azt kérdi tőlem Szentpétery kávézás közben: „Terem még sok virág azon virágházban, melyből mindennap e szép virágok eléteremnek?" „Nem tudom, felelék közömbösen, nem voltam ott." „De hát mondja meg, édes Déryné, mire vezessen mindez? Nem tudja maga, hogy Cs. házas?" „Mi közöm Cs.-hoz?" kérdém haragosan ránézve." „Csak annyi, hogy az egész város azt beszéli, hogy magának

udvarol s maga elfogadja." „Oh, ah! mondám, de sokat tud a világ - beszélni s ha minden badar szavát meg akarnánk cáfolni, igen sok bajunk volna. De azt kérdem: mi köze van magának ahhoz, hogy én rólam mit beszél a világ vagy a város?" „Hogy mi közöm? Sok!" „Ezt nem értem," mondám csodálkozva. „Nem? kérdi. Hat éve, hogy barátságba voltunk s nem mindig bebizonyítottam, hogy mennyire szeretem?" „Hoho! megálljon csak egy kissé... Igen, igen! Állandóul szerette a - Hertz-dámát!" „Ne legyen piquant, Déryné, mikor én oly lelkemből szólok magához... de a kávés findsát mindig a kezébe tartva, még eddig nem érintette. Talán csak nem fog örökre haragudni reám egy gondatlanul kiejtett szómért?" „Hát nem emlékszik már arra, a mit akkor magának mondottam? Közöttünk örökre vége van minden viszonynak." „De csak nem lesz mindig kérlelhetetlen?" „Ujra mondom magának s most utoljára: mi elszakadtunk egymástól örökre." „Örökre!" szólt elsápadva s a findsa kávéstól lezuhant a földre kezéből. Fölkelt könyes szemekkel, föl s alá járt a szobába vagy háromszor s végre vette kalapját, hozzám lépett, megszorította kezemet s igen megilletődve mondá, szinte reszkető hangon: „Legyen szerencsés! Holnap elviszem Susikát" s ezzel semmit se szólt többé, de igen halk léptekkel távozott. Már most rajtam volt a sor bánkódni. Arra nem voltam elkészülve, hogy Susikát el fogja vinni. De ő csakugyan érte jött maga. Holmija már rendbe volt szedve. Megköszönte huga eránti gondoskodásomat s elvitte. Susikával mindketten sírva váltunk el egymástól s még csak azután éreztem, hogy mennyire fájt e gyermektőli elválásom. Sokszor elragadott engemet is magával, ha a nevetőske reá jött s midőn mondá: „édes néni! én most mindig németül gondolkozom"... osztán pedig egy szót se tudott németül. Úgy-e, Susikám, úgy volt?...

Ugyanaz nap délelőtt már több ízben lovagolt s kocsizott ablakom előtt a gróf, de én igen rossz hangulatban is voltam, más pedig az volt előttem, hogy már csakugyan a város nyelvén voltam. Azon nap éppen nem volt játék és egyedül ültem otthon. Télen, kivált borus napon, hamar alkonyodik, négy órakor már szürkülni kezd s ily időtájban lehetett, midőn kopogtatnak! Belép gróf Cs. Én azt gondoltam, asztalkámmal együtt leborulok, mert azt erősen megtiltottam, hogy meg ne látogasson s egyszerre előttem terem. Én csak összecsaptam kezem, de ő kacagva előmbe lép, megfogja kezem s mondja: „Hát oly gyávának gondolt engem, hogy én majd elvárom még vagy egynéhány redout elmulik és mindég sikertelenül lesem, tele aggódva, hogy megleljem s akkor oda egy tátongó jön s el fogja helyemet." „De édes gróf úr! kérem én, különben szerencsémnek tartanám tisztelhetni nálam, ha nem azon modorban történt volna ismeretségünk. De látja a gróf! most is ez nem helyes, hogy eljött hozzám sötétbe, bujkálva, mint ki érzi helytelen lépését, titkon. S ez még jobban megerősíti az embereket azon véleményökben, hogy én a gróf udvarlását elfogadom s ez nekem, bocsásson meg, de nagy ártalmamra van." „Mit gondolok én az egész világ itéletével? Én kimondom mindennek: én nem udvarlok, de szeretem magát." „Isten őrizzen meg engem attól! Azt ne mondja többé a gróf. A gróf férfi, lerázhat mindent magáról s már hozzá szoktak ahhoz, hogy (engedjen meg, hogy újra kimondom) minden nőknél reusszirozott. Ne tartson engem közönséges nőnek. Osztán ha hajlamot éreznék is a gróf eránt, a mit teljességgel nem érzek, de ha mégúgy esküdne is, én teljességgel nem tudnék hinni s hitelt adni szavainak." „Miért?" kérdi fölpattanva. „Csak azért. Lássa a gróf, én nem vagyok többé 18 éves fiatal leányka, a kivel könnyen el lehet valamit hitetni és van egy hűséges jóbarátom, ki nekem mindennap csak igazat mond s ez az igazság, hogy én szép nem vagyok. Ne szóljon a gróf semmit, míg meg nem mondtam mindent. Én mindent tudok a grófról. Tudom, hogy a gróf nős, neje forró szeretettel szereti, imádja a grófot, neje fiatal és szép, egész lelkével a gróf szeretetében találja föl élte boldogságát. Már most mondja meg a gróf, mit tartana felőlem a világ, mit a gróf maga, ha én ezeket tudva, mégis a gróf szavainak hitelt adva, elfogadnám szeszélyei kiömlengéseit s lerontanám egy ártatlan nő házi boldogságát? Nem gróf! az Istenre is kérem, ne kívánjon szavaival enmagamat enmagammal viszályba hozni. Hagyjon engem enmagammal, csendes lelkiismeretemben megnyugodva élni, mert nyiltan kimondom még egyszer s

mindenkorra, hogy minden hatalma se birhatna reá, hogy engem más gondolatokra térítsen." „Ez nagy s kemény szó volt. És én még se fogok hallgatni. Most éppen ott vagyunk, a hol rég lenni akartam. Most magának kihallgatni kell engem. Igaz, hogy úgy van, mint mondják, hogy nőm véghetetlen szeretettel rajtam függ. Ő egy szelíd jó nő, fiatal, minden kívánságomat örömmel betölti és én mégis nem találtam föl házi körömben azt, mit képzeletemben óhajtottam föltalálni. És az is igaz, mit még magának felőlem megmondtak, hogy csapodár voltam, hogy más nők körében kerestem, mit hon nem találtam. De hát ott föltaláltam? Ott nem. Három hétig csak vizsgálódtam egy-egy nő körül: melyik fog lelkemmel szimpatirozni?... Semmi egyébről nem tudtak társalogni, mint: ugyan hogy lesznek öltözve ezek; ugyan mit vegyek én föl; ugyan hogy ennek az atlasz, vagy bársonynak a rőfe; ugyan szép lesz-e a jövő casinóbál; nem láttad, hogy állt annak a vereshajúnak az a rózsaszín atlasz ruha? Ezen körbe a társalgások mind így folynak. No lássa, én itt sem találhattam föl magamat. És ez így ment, nálam otthon éppen úgy, mint amott. Ez pedig onnan eredt, elé mondom. Mi négy férfiúk és két leánytestvérek vagyunk. Anyánk, az öreg grófné igen szigorúan látott bennünket el. Midőn már rég kinőttünk a nevelő keze alól, arra kértük, osztozzon meg, nekünk szükségünk van pénzre. Azt felelte: a míg én élek, nem fogok osztozni, még a legcsekélyebb részben se. De hát mit csináljunk? Vagyon nélkül csak nem élhetünk? Excellenciád pedig szűk zsebpénzt ad. Házasodjatok, csináljatok gazdag parthiekat s lesz pénzetek. Te Theodor légy katona, magasra viheted. Én 18 éves voltam, katona lettem. Ekkor volt, hogy Bártfán láttam Rozinát. Tíz év mulva haza jöttem, akkor végképen a katonaságból. Akkor az anyagrófnő azt mondá: Theodor, most már itthon vagy, éppen jókor jöttél. Most jött haza a nevelőintézetből Roll Claire kisasszony, egy szelid, kedves, kis ártatlan teremtés. De én még nem akarok házasodni. Hja! akkor magadnak tulajdoníts minden bajt, a mi érhet, mert megmondtam, tőlem, a míg életben vagyok, nem kaptok semmit és én már Rollnéval beszéltem is ezen óhajtásom felől s ő nagy örömmel elfogadta ezen nyilatkozatomat. A leányka 100.000 forintot kap. Én azt gondolnám, hogy szerencsés házasság lenne. Megigértem, hogy mihelyt hazajösz, kimegyünk látogatóba. Én már annyit szenvedtem anyánk szűkkezüsége miatt, hogy nekem mindegy volt, akármit akar velem csinálni. Hagytam magamat vezetni. Kimentünk látogatóba. Claire egy igen szerény, ártatlan kis intézetbeli nevelés, egyszerűen öltözve, fülig elpirult, hogy üdvözöltem őt s magamban gondolám: ez legalább nem fog megcsalni, oly igénytelen viseletü, nem fog követelő lenni s nem fog kínozni a haszontalan piperékkel s a mi hibázik a társadalmi életben, ő engedelmes lesz és hagyja magát vezetni s én oktatni fogom. Én csakhamar megkértem az anyjától. Nemsokára megesküdtünk. Egypár hónap mulva érdekes állapotban érezte magát. Lett egy szép kis fiam, de fájdalom, a szegény grófné igen nagy betegségbe esett, úgy, hogy sokáig fekvő beteg volt. Midőn fölkelt is, nem tudott járni s midőn a látogatásokat vissza kellett adni, egy hordozó széket kellett csináltatni, mert kocsira nem tudott föllépni, oly gyengék voltak lábai. A lépcsőkön is a székbe kellett vinni. S ez igy folyt sokáig. De mikor már meg is gyógyúlt, úgy kellett őrizni magát, az orvos rendeleténél fogva, hogy még most sem szabad neki az ablakhoz közelítni. Csak egy kis légvonat éri, mindjárt beteg lesz s feküdni kell neki. Ő igen-igen gyenge alkattal bír. Elmúlt már másfél éve, hogy megházasodtam s többnyire mindig beteges volt. Most ugyan egy időtől olta jól érzi magát, eljárhat színházba, mit igen szeret látogatni. Ő különben jó teremtés, de olyan mint egy gyermek. Nekem kell őtet oktatnom mindenben. Az nem is lehet máskép: most jött ki a nevelőből. Ő nem mehet ki, hogy kiadjon a speizból a szakácsnak. Ő még nem érti a házat elrendezni. Ő nem tudta, mit kell fölvenni, ha vizittbe megy, melyik ruhához mily fejdísz illik. Ezt még most is mind én rendezem el neki. Mondja meg már most, lehet-e engem kárhoztatni, ha hon nem találom föl azt házikörömben, mi engem kielégítsen, hogy társalogni lehessen nőmmel, hogy unalmas ne legyen nekem az otthon ülés? Én sok nővel társalogtam, miként mondám, de én egynél se találtam föl azon rokonérzést, a mit maga eránt éreztem már első látáskor. Már akkor mondottam magamban: ez a nő tudna engem boldoggá tenni!" „De

édes gróf! még ez mind nem jogosítja föl arra, hogy ártatlan nőjét tegye boldogtalanná, ki egyedül a grófban él. És arra sem, hogy azon nővel hidegen, vagy durván bánjon, ki, mint mondja a gróf, olyan mint egy gyermek. Türelemmel kell lenni eránta, majd megállapodik s a tapasztalás meghozza a maga idejében, a mi még most hibázik." „Nem! Ne szóljon nekem semmit arról. Én úgy érzem, hogy csak magát teremtette az Isten arra, hogy az én vágyaimat kielégítse és az nem igaz, a mit felőlem beszéltek magának, hogy én durva lettem volna hozzá. Nem! De ő egy kissé mérges. És, hogy mindig nem ülök otthon, akkor szemrehányásokat tett s hogy azokat kikerüljem, elmentem hidegen tőle. Akkor sírt. Magánál úgy érzem magam, mintha már régi ismerősök volnánk. Én szeretek magával lenni, mintha itt érezném magamat itthon." „És egy kis idő mulva éppen úgy átlátná a gróf, hogy bennem is csalódott." „Nem! Én nem csalódhatom." „Mi biztosítja a grófot arról?" „Az, hogy Szentpéteryt állandóul szeretni tudta és ő is viszont szerette hat évig." „Jaj! az nem bizonyít semmit. Ő szabad, nőtlen s nincsenek más érdekű kötelességei, melyeket a világ itélete parancsol megtartani." „Róza! ne ejtsen kétségbe engem! Édes, vidám arcú, kedves, makacs Róza" riadt föl a gróf. Szinte megijedtem tőle. „Higyjen nekem! Én maga nélkül nem élhetek. Én mindenre kész vagyok. Én, ha maga meg nem hallgat, itt hagyok mindent, elmegyek Amerikába, elő se jövök többé." „No lássa, édes gróf! mindjárt mondottam eleintén, hogy ez nem egyéb, mint egy grófi szeszély. Ezt föltette magában és azt gondolja: ennek meg kell lenni! De én mindjárt kiábrándítom a grófot. Először is, a mi legfőbb, én igen szerencsétlennek érezném magamat, ha én miattam csak egyetlen könycsepp is hullana a grófné szeméből és azt csak nem akarhatja a gróf, hogy én szerencsétlen legyek, miután oly vonzalommal viseltetik erántam! Más meg az, hogy a gróf igen csalódnék én bennem. Én nem vagyok az, a minek látszom. Engemet egy örökös bánat nyom. Nem vagyok én mindig oly vidám kedélyü, mi tán a grófot tévútra vezethette. Nekem van egy kedves halottam, melynek emléke örökre szivembe van eltemetve s így, ha maradt is egy parányi helyecske, az a gróf forró szerelmét ki nem elégíthetné. S hova lenne akkor a remélt boldogság körömben, miről a gróf most álmodozik? Lássa a gróf: némelykor a szín igen csal. Én nyiltan beszélek a gróffal, hogy ne vádoljon engemet valaha."

A gróf egészen elhallgatott és igen bús lett. Végre mondja: „Különös! És oly nagyon szereti azt a halottját még most is?" „Örökké!" „Én látom, hogy maga engemet igen ki akar kerülni. Miért vezette hát magát a sors az én utamba? Maga nem szép és mégis mi vonz hát magához? Hijába beszélte ezt nekem: sőt még jobban ragaszkodom magához. Én nagyon becsülöm és még jobban szeretem. Csak az Istenre kérem, ne utasítson engem magától! Én esküszöm magának, több a szerelemnél, mit eránta érzek. Ne gondolja, hogy anyagi érdek ez. Nem több ez annál: egy örökké vele lakhatás vágya ez." „De édes gróf! én már megmondottam mindent nyiltan. Lássa, most is eljött a gróf szürkületkor s most már este van. Mit gondolnak azok, a kik látják? Az nekem ártalmamra van." „Én éppen azért nem mertem eljönni, mert maga megtiltotta. De már tovább ki nem állhattam, hogy ne lássam. Egész nap elbujt. Erre lovagoltam, kocsiztam s nem jött az ablakhoz. Én nem állom ezt ki. Én holnap gála-vizitet adok magának, mint művészetének tisztelője. Azt nem szabad magának megtiltani. Hadd lássa az egész világ, hogy én tisztelem s azután mindennap látogathatom. Most hát megyek, mert már unalmára vagyok. De arra kérem, fogadjon el mint barátját. Ne tagadja meg. Szükségem van egy baráti kebelre s csak az töltheti be azon helyet magánál, ki egy megholt barátja emlékét is oly szentnek tartja, oly sok időkig." „Oh, édes gróf! de a barátságnak is vannak követelései!" „Mindent, mindent, kivétel nélkül teljesíteni fogok." „Most legkisebb s legközelebbi követelésem az, hogy ne küldjön nekem virág-csomagokat. Jó éjt! mert már késő idő van." „Aludjon jól, maga engem boldoggá tett. Jó éjt! De ugy-e, mint barátját elfogad engem? Ne tagadja meg azt tőlem, mert akkor rosszat tenne házam körével. Én nem ülnék otthon soha és ez a grófnét szerencsétlenné tenné." „Majd beszélünk róla. De most jó éjt! mert már késő az idő." „Jó éjt! a holnapi viszontlátásig!"...

Édes jó grófom! hátha még sejdítenéd, mennyi hatással bírnak szavaid egész valómra s miként kell magamat oltalmaznom, hogy egy mozzanatom se árulja el keblem zajgását! Meg kell vallanom, hogy a gróf igen szeretetreméltó és szeme nézése igen nagy vonzerővel bír, melyekkel szavait kiséri. Bizony nagyon kell magamat őrizni, ha barátsága nyilvánításainál is oly búskomolysággal támogatja szívérzelmeit. Így is, midőn távozott, egy kis homályos érzés repült keresztül, de csak úgy kivülről...: kár, hogy házas!

Másnap 11 óra után, jön fel az inas egész gálába, fehér keztyü, strimfli, frakk (mert angolos libériájuk volt a cselédeinek) s jelenti, „Gróf Csáky Theodor ő Nsga tiszteletét kívánja tenni!" „Szerencsémnek tartom" s már azzal jött is föl a lépcsőn s jött be az ajtón egész gálába öltözve s egész megnyugodva s vidámon, úgy, mintha már teljesülve volna élte minden reménye. Most azt taglaltam magamban: mikor kellemetesebb, ha bús, vagy ha vidám? Mindenképpen szeretetreméltó és kedves társalgó. Ő ismét csak a régi thémáról kezdett volna beszélni, de én kértem s figyelmeztettem, hogy most nem a kebelbarát van nálam, hanem gróf Csákyt tisztelem, „hol csak rövid ideig lehetek szerencsés társalogni, mert megfáznak a szegény lovacskák, mondám. A mit a barátné akar beszélni, egy kissé hosszabb időt igényel." „De mikor én mindig csak arról óhajtanék beszélni, mi szívemet érdekli." „Kérem, kérem, mondám, a szívnek nem szabad a játékba avatkozni. Hát már szószegő a gróf? Oly hamar feled? Mit igért tegnap?" „Keményszivü barátné! Igen örültem, midőn meglátott gróf Szirmay Kotton kisasszony, ki a tornácon állott. Én nyilt kocsiba jöttem." Végre mégis csak elment, „de ő délután ismét eljön!" „No! mondom, így osztán a világ semmit se fog mondani! A gróf igazi gyermek!" Alig tudtam rávenni, hogy távozzon már és ne sértse meg az illem szabályait, hogy sokáig tartson az első vizitje.

Másnap játék volt, nem beszélhetett velem, de ötször-hatszor hol lovagolt, hol kocsizott. Utána következő napon próbánk volt. A hogy kilépek a színházból, már a szembevaló boltból jön előmbe. „De sokat elfoglalja az a hosszú próba!" „Oh! mondom, egy színésznő barátjának sok türelemmel kell bírni! Még ez csak semmi!" „De délután elmegyek oda, most sokat beszélhetünk." „Nem, mondám, egy cseppet se. El vagyok híva gróf Szirmaynéhoz, az özvegyhez; megyek oda egy kis theára és ők mindég későn érkeznek haza. Oly kedves az a kis Metséry generálisné! Ő excellentiája igen szeret színházi dolgokról hallani. Osztán oly szörnyü parányi, hogy ha állok, oda kapaszkodik a két karomba s úgy néz föl reám s én oly nagyon kacaghatnám, midőn mondja: „jöjjön csak, édes kis Dérycském, mondja maga nekem ezt vagy amazt." Elgondolom sokszor: parányi Nagyság, hiszen ha az ölembe veszlek, meghintázlak, mint a kis gyermeket szokás. Hát hogy volnék én kicsiny?... De már most térjen vissza a gróf és ne kisérjen engem." Szót fogadott s eltávozott. Csudáltam, hogy nem zúgolódik egy kicsit.

E két testvér-grófnők nem valami nagy pompáju nyilt házat vittek. Semmi fényüzés nem uralkodott a háznál. Ők már mindketten igen idősek voltak, de gyöngédséggel szerették egymást. A parányi generálisné volt az idősebbik, mindig gyengélkedő, már öregségénél fogva is, de azért vidám és tréfás. Gróf Szirmayné ő Nsága, mint fiatalabb, oly szeretettel s figyelemmel ápolta a parányit, mit fájdalom, nem minden testvérnél talál föl az ember. Ha asztalnál ültünk, sokszor meghidegedett már a levese, addig nem evett, mig a testvérje poharát két keze közé szoritva ott föl nem melegitette, nehogy hideg vizet igyon és megártson neki. Különben soha se csinált a parányi semmit, de délutánonként mindig vizitteltek. Mihelyt jött a szokott két nő - látogató, mindjárt leültek whistezni. Én pedig elővettem a grófné munkáját - hol paplant horgolt, hol pamutból meleg szoknyát - mentem az ablakba s ott horgoltam. Ezen délután is szokásként a dámák már a kártyaasztalnál munkálódtak, én pedig az ablakba vonultam horgolásommal, elmélyedve gondolatokba, de nem ültem le, mert néha-néha oda álltam s néztem a játékot, mit szerettem volna megtanulni, de soha se tudtam rá menni, nem volt hozzá türelmem. Most is ott állok a grófné háta megett s nézem. „Jőjjön csak jőjjön!

mondja a picinke. Tanulja meg ezt a szép játékot, ne legyen oly rest, kis Dérycskéné." Éppen akkor egy kis szünetet tartottak. „Ugy-e, hogy szép játék ez?" „Oh igen, kegyelmes asszony! Kellemetes unalmas!" „Ejnye!"... Erre egy sebes kocsizörej s egy kocsi megállapodott a kapuba. A grófné éppen fölállt volt, odalép az ablakhoz. „Der Theodor! Mi jut ennek eszébe, hogy nálunk vizitteljen - mondá, oly rég nem voltak itt." Jön be a szolga s jelenti a grófot. Érzettem, hogy savószin arcom oly veresre gyulladt, mint a pipacs. Csakhamar visszavonultam az ablak mélyébe s jó hátra huzódtam a függönyök mögé. Oh! gondoltam, most szeretnék azon varázsgyürüvel birni, mely három kivánságok közül azon bájerővel is bír, hogy az ember magát láthatatlanná tegye! De a gróf bejött szokott fesztelenségével s alig örvendettek egymásnak (nagyon!), hogy engem is megpillantott s oda köszönt. Amazok ámultokból csak most ébredeztek s bemutattak neki: „A mi kedves kis Dérynénk!" „Volt szerencsém a bájos Rozinát bámulni." Boldog Isten! gondolám, még elébeszéli itt az egész történetet. „Ugyan hol szaladgál maga gróf Theodor, hogy most nem látja senki semmiféle körökbe?" „Hiszen mindenütt oly unalmas most ez az egész Kassa! Ha a szinház nem volna, szarvai nőnének az embernek unalmában. Claire is mindjárt itt lesz. Unja magát otthon. Örült, hogy most egy kissé jobban van és az idő is ma derült s nem fog tán neki ártani. Mondottam is már neki, hogy kivattiroztatom neki a batárt egészen és egy kis kályhát alkalmazok bele, hogy többször kimehessen és ne legyen mindjárt beteg, ha egy kis szellő éri"... Jelentették a grófnét.

Ha eddig pipacsszint öltött arcom, annál sápadtabb lettem most. Nem. Gondoltam magamban, nem jó lesz neked ezen az uton járni, melyen haladva, hol pirulni, hol halványulni kell. Bejött a grófné s miután az üdvözletek megtörténtek s én is bemutatva voltam, mondja a gróf a grófnőnek: „Nézd Claire! a te kedvenced." A grófné igen barátságos arccal mondá: „Valóban, igen sok kedves órákat köszönhetünk." Kinálták őtet whistezni: „Oh nem! mondá, hiszen csak rövid időt tölthetek. A kis Aladáromnak oly forró volt a fejecskéje, bizonyosan valahol meghült s nem merem csak a dajkára hagyni." Beszélgettek még közömbös dolgokat. Látta a gróf, hogy mind csak ott állok az ablakba. Oda jön, megfogja a karom s oda akar vezetni a körbe. No csak még ez hibázott nekem! „Bocsánatot kérek, méltóságos gróf! nékem nem szabad ezen helyet itt hagynom"... s nézett rám kétséges szemekkel. Nem tudta, hogy én a háznál oly bizalmas gyermek vagyok. „Nem?" kérdi. „Nem! mondám; mert ha be nem végzem, a mi itt föl van adva, úgy büntetésül nem kapok theát, és csak itt látok jól az ablaknál dolgozni." Ekkor fölfog egy széket és oda hozza s kinál az üléssel. Már mit tudtam tenni, csak leültem s engem mind nagyobb-nagyobb zavarba hozott. Hiszen az által, hogy ott társalgott velem, mint művelt gavallér, nem hozott volna zavarba, de a köztünk eléfordúlt esemény miatt voltam zavarba. Azt gondoltam, homlokomra van fölírva a „rablás", mit szinte elkövettetni akart velem a gróf és engem egy közönséges, könnyelmű nőnek tartanak. Az is igaz, hogy a gróf oly jól tudta a nagyvilág Ton-ját eltalálni velem való társalgásában, miszerint minden feszesség nélkül, oly érdektelen, de tréfás dolgokról beszélt, melyeken mégis kacagni késztete... mert látta zavaromat, de csak ő előtte volt az észrevehető. Elérajzolta, hogy Udvarhelyi mily borzasztó ostoba pofát tud csinálni, mint Basilio a Szevillai borbélyban, mikor mondja rémülten: sárga hideg! s hogy a grófnét is hogy mulattatta az és jóízüt kacagtatta és hogy én mily gyönyörüen énekeltem Rozinát s az ízléses öltözetem igen tetszett a grófnénak. Egy szóval tökéletesen courtizált a neje előtt s ezt mind oly nagy hangon, hogy mindenki hallhatta, de senki botrányost nem talált volna benne. Az mindig oly vidám, mosolygó arccal történt, hogy senki se gyanított volna semmit az ő valódi érzéséből. A grófné csakhamar fölkerekedett s eltávoztak. Oh de nagy teher esett le szívemről, midőn már az ajtón kívül voltak. Én?! én rohannék bele e borzasztó mélységbe? Én játszanám el tiszta, csendes lelkiismeretemet, hogy örökös nyugtalanság zavarja életemet!? Nem! soha! nem! Most még keményebb határozatom, miólta a jó, barátságos arcu kis ártatlan grófnét láttam, ki csak férje szerelmében élt. Azt tudom, hogy a gróffal még sok küzdelmem lesz, de hagyján! az a lelkemet nem fogja sebzeni

s csendességben élhetek. Nem kell szememet lesütni, ha valaki rám néz. Midőn elmentek, theához ültünk. Én a parányi excellenzához jutottam legközelebb ülni. Mindjárt megragadta mind a két kezével karomat szokásakint: „édes kis Dérycskéném vigyázzon magára, a Theodor nagy Schvadroneur; veszélybe ne hozza a maga szívét, mert nagy hódító!" „Éppen azért nem veszedelmes én rám nézve, mert már sok hódításokat tett - mondám én is a tréfás hangulatba esve. Nem szeretem a Schvadroneuröket." „Hanem szép ember ez a Theodor, mondják a többiek. Nem csuda, ha a grófné imádja." „Szegény kis grófné. Ez világ embere, sokat látott, tapasztalt, emez pedig a maga egyszerüségébe a maga nézete szerint itél. Egyetlen leány, gazdag, mindenben csak az ő akarata állott, s hogy most látja, hogy a nagyobb világba máskép élnek, sír, panaszkodik, hogy a gróf nem ül otthon. Hidegséggel vádolja, kedvetlenkedik. Ezt a gróf únja hallgatni s még jobban távozik a háztól. Bizony az nem is csuda." Ezt a többiek folytatták, csak Szirmay grófné lett hallgatag és teljességgel nem bocsájtkozott e tárgyalásba és már, midőn a gróf odajött hozzám társalogni, valami aggályos pillanatokat vetett néha-néha felénk, mikor a grófné nem látta, melyből azt gyanítottam, hogy nem helyeselte, vagy nem volt neki tetszésére, hogy ott ismerkedtünk véleménye szerint ő nála. Úgy vettem észre, hogy ő jobban ismerte a gróf modorát és háza körül eljárását. „Ej! hagyjátok el ezt az egész Theodor-históriát. Ő sehol se fogja megelégedést és otthonát föltalálni, tán még ha mennyországba vinnék is az angyalok közé. Ő igen sokat követel egy nőtől." De azért a grófnő nem mutatott erántam semmi hidegséget, sőt igen meghagyta, hogy ne hivassam magamat oly sokszor és ne várakoztassak oly soká ismét magam után, hanem jőjjek gyakrabban. Már jó sötét volt, mikor végeztük az ozsonnát. A grófnő befogatott s haza küldött. Most már csendességben gondolkozhattam helyzetem felől! Nem félhettem semmi látogatótól. Levetkezve ledültem a díványra s ezerféle módokat kerestem s nem találhattam, hogy mikép meneküljek szépszerével ezen határozott jellemű... vagy nem is tudom mikép nevezzem... a gróf állhatatos unszolásától? Mert, hogy ő a mellett megmaradjon hosszu időre, hogy mint barátom látogathasson, annyi tapintatom volt, hogy az csak ürügyül szolgált neki arra, hogy látogathasson. Mint publikumot durván se utasíthattam el s bánhattam vele s így nem találtam módot. De végre a holnapi napra függesztettem minden gondolatomat, az fog engem igaz utra vezetni, hogy mit teendő legyek. Ha látni fogom, hogy ő csendesültebb lesz-e; ha mint barátom ritkán fog látogathatni s egyéb követeléseimet teljesiteni... Hogy a grófnét megismertem, ez nagy előnyömre fog szolgálni. A grófné csakugyan egy szelid, kis, igénytelen jelenség volt. Látszott rajta, hogy gyengélkedő. Sápadt arccal s halvány ajakkal és egy kissé kinőve, de azért nem kevésbbé kedves, mert az a barátságos arca megnyerő volt. És még most voltam igazán megkeményedve határozatomban, hogy ha a gróf minden utca hegyes köveit oly simára tapossa is azzal a kis lábaival, lovával, kocsijával, mint a sima papiros, mégse fog engemet oly lépésre birni, mely a grófnénak csak egy kis főfájást is okozzon. A holnapi nap lesz a döntő próbanap mely határozzon: hogy lehet-e hitelt adni szavainak s később is, idő haladtával, nem lesz-e követelőbb s megmarad-e a barátság határai között... Másnap ismét próbánk volt, de már azalatt háromszor keresett. Bezzeg volt dolga a Reitpeitschlinak, mert a nélkül soha ki nem ment. Az volt a „barometrum"; ha csendes vérrel járt az utcán, akkor a kis ezüst gombocskát ajkához tartotta; ha izgatott volt, bezzeg volt baja a levegőnek! Mintha az egész léget keresztül akarta volna hasogatni, ugy elkorbácsolta.

Midőn a próbáról lejöttünk, már ismét a szemben lévő boltból jött előmbe mosolyogva, vidáman, de az ostorka ugyan repült a levegőbe. „Már ismét a próbán volt?" kérdé. „Hát! Hiszen tudja a gróf, hogy: az az én hazám... De a gróf - szabad-e kérdeni - hogy mennyi bért fizet a kereskedőnek, hogy egész napokra elfoglalja a boltját?" kérdém én is, vig hangulatába belé esve. „Oh! a jó emberem nem bánja, ha egész nap ott is ülök. Ő sokkal jobb ember, mint maga, hidegszivü. De már most nem szabad magának ellent mondani, hogy ne kisérjem vagy oda ne menjek. Maga barátságát ajánlotta s elfogadta kérésemet. Én tele vagyok örömmel: a grófné igen megszerette magát és igen dicsérte, hogy mily szemérmes magaviseletű és maga

többet nyer, ha közelebb látja az ember, (mert a grófné rövid látású) s azt gondolná az ember, ha a színpadon látja, hogy büszke és hogy - ő szeretne magával megismerkedni. És én megigértem neki, hogy magát meghívom ebédre és én kérem is, hogy valamelyik napon jöjjön el." „Az Istenre kérem! ne tegyen ki engem több zavaroknak, Látta tegnap is, mily zavarba hozott engem. Tudta, hogy én ott leszek egész nap és mégis éppen a tegnapi napot választá ott vizitelni! Hát nem akar engem kimélni?" „Hiszen éppen azért mentem tegnap s azért vittem a grófnét is, hogy ne legyen az senki előtt semmi ujság, hogy én magát tisztelem és örömest társalgok vele." „Mondhatom, hogy a gróf jó színész. Kár, hogy ezt a pályát nem választotta. Ki tudja, hogy még mi nem történik, ha maga minden lépésemet korlátok közé akarja szorítani." „De fogom is!" „Hát már elfeledkezett róla, hogy még ezután fogom a „barátság" követeléseit a gróf elé terjeszteni s ha azokat elfogadva és teljesülve fogom tapasztalni, akkor valóban szíves résztvevő barátját találja föl bennem." „Kérem az Istenre! mondja meg, hogy hány évig akarja az én állhatatosságomat próbára tenni? Hiszen úgy hangzik a szava, mintha azt kívánná tőlem, hogy örökös purgatóriumban égjek. Hát mi köze a barátságnak a purgatórium tüzihez? Hiszen csak azt fogadtam el - kikötések mellett." „Látja a gróf, én nyiltan fogok beszélni, hogy engemet megértsen, de ne haragudjon meg, ha oly dolgokat érintek, melyek a gróf előtt kedvetlenek lehetnek, hogy egy valaki (már akárki: én vagy más) hibának tulajdonítja, a mit a gróf csak mint világfi tetteit állítja maga eleibe! A gróf imitt-amott kalandozott, a grófnét elhanyagolta és ő szerencsétlennek érzi vagy érezte magát. Sokat sírt vagy sír. A grófné véghetetlen szerelemmel viseltetik a gróf eránt. Mondja meg, ha most azt észre venné, hogy a gróf engemet mindenütt követ, meglátná az ablakon vagy besúgnák neki, a mit látnak, hogy mindenütt sarkamban van s miből azt következtetik, hogy valóban elfogadtam a gróf édelgéseit, mert kevesebbet nem is föltételeznek... Kivált miolta vizittet adott, tele van vele a város. El is feledém mondani, a színészek látták s akkor nem is kell több. Még a verebek is arról csiripelnek a háztetőn! Már most mondja meg: micsoda teremtés volnék én, ha még én is tetézni kívánnám azon fiatal teremtés szenvedéseit s ha oka volnék, hogy csak egy könycseppet is hullasson én miattam!" „Ha ez a maga kívánsága, én esküszöm, hogy egészen megváltoztatom viseletemet a grófné eránt és ő oly boldognak fogja magát érezni, a mint csak óhajtja." „Jó! csak tartsa is meg. Ahhoz szükségképp megkívántatik, hogy ha az utcán lát, ne jöjjön utánam. Ez nagyon föltűnő. Sőt kerüljön ki, ha lehet, köszönjön s menjen tovább." „Azt nem igérem, nekem beszélni kell magával." „És ne jöjjön gyakran hozzám." „Én? én fogadjam azt? sohasem! Sohasem, a mit nem teljesíthetek, azt nem igérhetem. Hiszen maga engemet mindentől meg akar fosztani. A grófnét ne féltse, ő boldog lesz és ő semmit se fog megtudni semmiből. Az én házamnál meg van tiltva, ott nem szabad a grófnénak semmiféle pletyka-híreket behurcolni. És, hogy én magához ritkán jöjjek, ez éppen lehetetlen. Hát akkor mi nekem? Egy kínzóm, nem barátném. Hát hol lelek enyhűlést, ha nem mehetek magához minden nap, minden percben hatszor is?" „Jaj, kedves gróf! hamar kiesett a szerepéből. Az első debut-jén megbukott, kacagtam ki őtet. Hiszen, ha mindezeknek ellent mond, akkor nem barátom, miként igérte, hanem imádóm! Lássa, az nem megy. Én nyiltan, őszintén nyilatkoztam. Semmi áron ne számoljon többre a tiszta, résztvevő barátságnál. De ez is csak úgy, hogy szembeszökő ne legyen, még ellenségeim se mondhassanak semmi rosszat." „De mikor én mondom, hogy én a grófné előtt se fogom titkolni, hogy én magát látogatom, hogy örömest társalgok vele és meglássa, hogy a grófné szeretni fogja magát. És csak kérem, ne kényszerítsen engem a megtagadásával arra, hogy én spectaculumot csináljak. Én meg vagyok háborodva, ha maga nekem ellent mond. Én nem gondolok az egész világ itéletével. Minden előtt nyiltan kimondom, hogy én a bódulásig szerelmes vagyok magába és nem kívánok semmi nemtelent és csak azt óhajtom, legyen egy teremtés, kinek kebelébe föltaláljam a részvétet, ha gondjaim oda űznek, s vigaszt találjak." „Én nálam a kéjenc nem is találna élvezetet. Aki azon szempontból kívánna hozzám közelíteni, igen csalódva lenne. Azért is kérem ujolag a grófot, vonja vissza magát. A gróf tán

maga se tudja: ez csak capricia és a gróf más néven kereszteli, szebben hangzik: barátság. De a világ nem úgy hiszi. Ő már most is más nevet ad neki. Azért nagyon kérem a grófot, kíméljen engem a megitéléstől, mielőtt mégis történhetnék, hogy a grófné füléhez eljuthatna egy oly durva szellő, mely lesorvasztaná e gyenge virágot. Ez az utolsó szóm e tárgyban. Távolabb is maradhatunk egymásnak jóakaró baráti."

Most már látom, hogy a gróffal nem mehetek semmire, gondolkoznom kell komolyabban felőle, hogy mit tegyek? És gondolkoztam is és határoztam is, de nem szóltam semmit. Tudtam én azt előre, hogy egy kis zavart idézek elé a társaságban, de inkább velök szakítok, mintsem a grófnét megsértsem és balvéleménynyel legyen felőlem s engem kárhoztasson, ő úgy, miként mások, hogy a grófot elfogadtam. A grófot, egy házas embert! Leültem s levelet írtam Kilényinek, ki éppen Miskolcon volt társaságával. Írtam neki: „Ha szüksége van reám, most elmehetek. Jöjjön értem, hozzon pénzt is magával, itt szerződhetünk." Most előttem állott a keserű pohár, melyet ki kellett ürítenem: a fölmondás! Mi okot adhatok? Meg nem sértettek. Zajt fognak ütni. Ej! mindent inkább, mint egy kárhozatos lépést tenni, mely fölött mindég bánkódnom kellene. A levél el volt küldve, a kocka elvetve. Délután jött a gróf. Ezer kínok gyötröttek! Hát ezzel mit csináljak most? Ő rá se hallgatott talán jól, a mit mondottam neki, „az utolsó szót"; vagy gondolta magába: beszélhetsz, belátok én szemeden keresztül szívedbe és te nem fogsz eltiltani magadtól, mert én eljövök! Minek ismételjem mindazon szavakat, miket szerelme erősítésére fölhordott? Hiszen most is eléggé hosszas és unalmas ez az egész tárgy eléadása. De mit tehetek róla, hogy ez ily hosszasan megy, sőt ha meg éppen mindent elé kellene sorolnom, félévig is eltartana leírni, mennyit kocsizott-lovagolt ablakom előtt el, midőn eltávolítottam őt magamtól... De most, mit tévő legyek? Megmondjam-e neki, hogy elmegyek? Most féltem és sajnáltam is; de mindig azt tartottam életemben magam előtt, ha kétes dolgok következtek be réám: legjobb az egyenes út. „Hát mikor akar eljönni ebédre, maga acélszívű? Én azt gondolom, az a maga halottja, kit oda betemetett, mindég fölébred és az ujjával megfenyegeti és az mondja magának mindig: nem szabad! Én jobban féltékeny vagyok arra a halottra, mint az élő férjére, pedig az is eljöhet egyszer s fölpakkolja magát s viszi." „Mind a kettőbe fekszik valami, mondám; de ezek mind távoli dolgok, hanem van egy közelebbi dolog, mi helyzetemben egy kis változást fog tenni. Ebédre nem mehetek semmiképp, mert éppen ebédhez akarék ülni, midőn levelem érkezett, melyben az én komám Kilényi a társaságához meghí és minthogy a testvérem is ott van, igen jó feltételek mellett nagyon sürget. Írja, hogy testvérem teljességgel nem akar többé nálam nélkül lenni." „Az nem lehet! Maga hazudik. Azt nem fogadja el maga!?" „De már rögtön írtam is, feleltem, hogy elmegyek, jöjjön értem és a napokban, gondolom, itt lesz."...

Hát nem elég egyenes út ez? Csakhogy egy kissé görbe útra kanyarodva vagy kitérve, mert egy kis ártatlan hazugsággal van keverve, t. i. nem engem hívtak, hanem én ajánlkoztam. Hej! pedig én nem szoktam hazudni, még a hazug embert utálom is, mert a hazuggal soha sincs tisztában az ember. Még most is fájdalommal emlékszem erre a jó, egyenes szívű grófra, midőn kimondtam, hogy Kilényi itt lesz. Leült egy székre, szeme tele jött könnyel. Hozzám egy szót se szólt, csak az ostorkájával csapkodta a levegőt és ahhoz beszélt csendesen, komolyan: „Higyjen már most valaki azon állításnak, hogy a szemen keresztül be lehet látni az ember lelkületébe s ott tükrözi ki magát az igazság! Szép frázis ez, csakhogy hazugság. Én megesküdtem volna valamennyi szentekre, hogy oly nemes lélek lakik azon szemek tükriben... és hazugság! mind hazugság! Egy szót se mondott igazat, midőn betekintettem. Midőn legelőbbszer láttam, azt gondoltam: ott találom föl az én menekülő helyem! Csalódtam! Csak álmodtam! Magamat ámítottam! De azt nem hittem mégis, hogy oly hideg vérrel tud gyilkolni."... Tudnád csak te nemes lélek... gondolám, de hallgattam. Egyszerre csak fölpattan a székről, hozzám jön, megfogja két kezem: „Róza! mondja meg, igaz-e ez? És el tudna engemet oly hirtelen, oly meg nem gondolva semmit, hagyni... hogy engem oly szép

reményeimtől foszt meg? Úgy-e nem igaz az?" „Én nem hazudok," mondám. „Úgy hát vallja meg. Ha igazat mond, úgy én nem zaklatom magát. Úgy-e antipathiával viseltetik erántam? No csak mondjon igazat, arról maga se tehet az ember és én magának megbocsájtok." „Nem, gróf úr! legyen meggyőződve, hogy nem. De a testvéri szeretet vonzalma is nagy és én e vonzerőnek engedelmeskedem."

„Jó éjt, Róza! Maga azért megyen el, hogy engem kikerüljön. Jó éjt még egyszer!"... s azzal távozott.

Sajgó gyötrelmek egész tömkelegé dúlt szivemben. Mitévő legyek? Hiszen igaz, hogy az már bevégzett tény volt, hogy mit tesz, de ő bele fog-e már most nyugodni, látván, hogy már most végének kell lenni minden álmodott jövőjének?... De bezzeg, hát miként végzek majd én a pályatársaimmal? Talán még majd a directió is ellenvetéseket teszen? Mit mondjak? Azt nem fogadják el okul, hogy Kilényi s a testvérem hívnak. És mégis csak a mellett kell maradnom...

III.

A fölmondó-levél. - Tóth Zsigmond. - A távozás hamis indokai. - A választmány előtt. - B. Berzeviczy látogatása. - A távozás hirének hatása a városban. - Kilényi megérkezik és bosszankodik. - A próbán megfenyegeti az ifjuság. - Kilényi megmondja az igazat. - Mit mond Darvasné a keletkező viszonyhoz. - Szulyovszky látogatása. - Megható történet a Szirmay grófok családjában. - A látogatás hatása. - Félelem a színpadi botránytól. - Kilényi meg a gróf. - Kilényi kárpótlást kér. - A gróf korai diadalérzete. - Botrány helyett tüntetés a színpadon. - Déryné föltételei. - Barátságkötés a gróffal.

Írtam egy barátságos hangulatú fölmondó levelet a vezértagokhoz:

„Tisztelt pályatársak! Első kötelességemnek tartom a társasággal tudatnom, hogy most sorsom fölött oly változás hatalma vett erőt, mely becses körükből kiszólít. Ugyanis Kilényi társaságával Miskolcon időzvén, nagyobb városba szándékozik vinni társaságát. De testvérem, ki már rég esenkedik, hogy egy társaságnál kiván már ezentul velem élni s most még messzebb mennek, hát Kilényi ennek következtében meghívott testvérem erős rimánkodása mellett, hogy csak rögtön kövessek el mindent, hogy velök utazhassak el. Így hát kérem pályatársaimat, miután úgyis közeledik szerződésünk végkorszakja s akkor szabad vagyok, engedjék el e kevés időt és ne gátoljanak elmenetelemben. Kilényi itt lesz értem a napokban. Maradok stb.”

A vezértagok közül nem jött hozzám senki, hanem vitték a vezértagok fölmondásomat egyenesen Tekintetes Tóth Zsigmond főpénztárnok úrhoz, ki egyszersmind választmányi tag is volt. T. Tóth Zsigmond úr egy kissé nyers és hirtelen ember volt s fölkiált mérgesen (mint nekem osztán a segédirnok elmondta): „Hát mit akar az az asszony? Mondják meg neki az urak, hogy nem lehet. Innen nem távozhatik el. Nem szabad!” „Jaj! mi nem megyünk vele semmire. Ha egyszer ő fejibe fölveszi, törik-szakad, véghez viszi.” Tóth Zsigmond úr kiált a hajdúnak: „Menjen csak Ts. Déryné asszonysághoz” mondja... „De kérem a Tekintetes urat, ne tessék hajdút küldeni, akkor föl nem jön.” „Hát?” „Vagy egy színészt, vagy...” „Menjen csak barátom, mondja a fiatal irnokhoz: kéretem jönne fel!” Eljött a segéd s elémondja s egyszersmind kacagva (mert ismerős volt velem, sok nyugtát megírt számomra Zsigmond úrnál, ki engem szeretett): „nagyon mérges az öreg úr! Hányja az actákat az asztalon összevissza...” s elébeszélte, hogy a színészek mondták neki, ha a választmány keményen nem fog és én elmegyek, úgy ők is kénytelenek lesznek elmenni s eloszlani, mert első énekesnő nélkül se itt nem végezhetik be a bérletet, sem ily nagy társulat nem mehet együtt, énekesnő nélkül. Így kívánták előre elkészíteni T. Tóth Zsigmond urat.

Én a szokott tréfás modoromban akartam most is hozzá bemenni, mint máskor, ha a havi fizetésemért mentem, vagy előlegezésért kértem. „Nem is tudtam, hogy már a tizenötödik itt van, mondám és a gázsimat akarja kiadni a T. úr!” „Ej! most félre a tréfával, azzal nem ütjükvetjük el a dolgot. Hát mit akar maga kezdeni, Déryné?” „Ejnye, de haragos, mondom; úgy látom, itt vagynak pályatársaim, megjelentették fölmondásomat!” „Igen! Mi a menkő gondolat ez magától fölmondani s hogy el akar menni? Hát mi okból? Megsértette valamelyik a társaság közül? „Oh nem! Egy szóval se. De hiszen megirtam.” „Kár volt a papirost meg a téntát vesztegetni, mondá, abból, kereken kimondva, semmi se lesz. Innen nem megy tapodtat se.” „De én elmegyek, T. Úr. Engemet szent kötelezés hív s nekem el kell mennem.” „Nem innen, a míg engem Tóth Zsigmondnak hívnak és a választmány tagja leszek. Mit gondol, ezt a publikumot sértené meg maga, mely magát annyira szereti, pártolja?” „Elismerem hálával. Szívem szakad ezen áldott, lelkes közönségért. De mondom, egy szent kötelesség hív.” „Hiszen hacsak annyiban van a dolog, hívja ide a testvérét, hát szerződtetjük.” „Oh, mondom,

az már megint nem lehet.” Sokat, sokat beszélt mindent még, de nekem csak az az egy feleletem volt: „nekem mennem kell.” A társaság elsőbbei is mindent fölhoztak annak támogatására, hogy nem igen dicséretes jellemben tünök föl a háladatosság tekintetéből, mert a közvélemény mindenesetre kárhoztatni fog, hogy én leszek szétbontója ezen intézetnek, már miután a directio, a választmány, egyesülve a vármegye a mágnásokkal, rajtam alapította meg továbbra is hatalmas pártfogását, mert föltételezte, hogy e társaság szétbonthatatlan láncokkal van egybekapcsolva s együtt maradand s nem hogy megcsonkítná, sőt inkább mindig erősebb lábra kivánja állítani e társulatot, mely itt nyerte műveltségét és hogy megérdemelje ezen túl is azon méltó nevet: A kassai dalszínész-társaság. Igaz! igazat mondottak. Elismertem. És mégis, hát mitévő legyek? Tele volt lelkem szorongás és kétséggel, de mindenre csak azt mondottam: „nem lehet!” „Ez már megátalkodottság! Holnap választmányi gyülést fogunk tartani s Déryné asszonynak nem szabad eltávozni, míg a szerződést be nem végezte... de még azután se szabad elmenni.” Hazamentem tele aggodalom és nyugtalansággal. A gróf nem mutatta magát se gyalog, se lóháton, se nem kocsizott. Ez egy kissé megnyugtatott. Lecsillapultam. Megdicsértem magamat gondolatomban, hogy a grófnak ugyan jól a lelkire beszéltem. Jó hatást tett reá keménységem s magába szállt.

Másnap kilenc órára fölhivattak a gyülésbe. Megkérdezték, hogy mi okon alapul ezen erős elhatározásom s menő szándékom? Elmondottam mindazt, a mit már elésoroltam. „De tán mégis megsértette valaki?” „Oh nem! Senki, senki.” Oh ha meggondolom, mily gyöngéden adták ezek a művelt úri pártfogók értésemre: „hogy az nem lehet, kedves Déryné! maga mindenkit itt nem hagyhat! Ha mi oly szépen kérjük magát. Hisz maga a mi kebelgyermekünk. Maga már örökre a mienk. Sajnálnánk, hogyha a publikum hálátlansággal vádolná magát, azt a Dérynét, kit eddig imádott, a kin alapult ez a társaság s most maga rombolná széjjel a maga művét?” Mind ilyen beszédekkel édesgettek s most már magamra is haragudtam, hogy miért vagyok kénytelen érzésem ellen cselekedni. „De csak le fogja ezt a bérletet játszani? Már azt erősen követeljük. Hiszen, ha szorosan, keményen akarnánk bánni kedvencünkkel, mi megmutatnánk, hogy legalább a szerződése végét itt be kell várnia. De mi Dérynével nem akarunk keményen bánni, mindent csak önkényétül várunk. Vagy talán fizetésével nincs megelégedve?” „Isten őrizz engem! ily fogásokkal kieszközölnöm valamit. Ha az volna, nyiltan szóltam volna.”... De már zöldet-vereset láttam kínomban s végre kifacsart a szorongás ennyit belőlem: „Ne tartson hálátlannak a méltóságos választmány. Az csak nekem fájhat legjobban, ha e kedves Kassától meg kell válnom, mely kegyét annyira éreztette velem. De ne tudakolja: miért? Egy szent kötelesség teljesitése ónnehézséggel fekszik rajtam. Nekem mennem kell.”... Már majd dél volt, midőn bevégződött a gyülés. De a társaság tagjai azzal távoztak el, hogy ha Dérynét elereszti a Méltóságos Választmány, úgy mi is kénytelenek leszünk eltávozni, mert operánk nincs, a társaság eloszlik s egyik erre, másik amarra, de így miként most öszve tanulva erős lábon állunk, többé öszve nem fog állani. Erre B. Berzevitzy azt mondja: „Holnap reggel meglátogatom magát Weibedl. Otthon lesz-é?” „Szerencsémnek fogom tartani!”

Haza mentem. A gróf háromszor keresett, mondá a cselédem. Igy hát korán örvendettem s leroskadt rábeszélési tehetségem fellegvára. Délután jött ismét a gróf. Kérdezte, hogy hát mit végzettem? Mondom, „el vagyok bocsátva.” De többet se nem kért, se nem indulatoskodott, csak annyit mondott: „Jól van! Majd meglássa maga, hova vitte a dolgot.” Azt gondoltam, most már csendesen le fog ez folyni. A reá következő napon játék volt hirdetve, de melybe nekem nem volt szerepem. Tizenegy óra tájban jön B. Berzevitzy, fenyegetve lép be és komolyan. „Weibedl! én tudom az igaz okát, hogy maga miért akar elmenni!!! De maga nem jól cselekszik.” „No, édes báró úr! Úgy hát nem is tudhat semmi más okot, mint a mit elé adtam, mert - nincs is más ok.” „Én vén róka vagyok és sok dolgokban jó tapintatom van. Maga - Theodor miatt akar elmenni, hogy őtet kikerülje.” „Oh, édes báró úr! ha tudja és hiszi,

hogy csakugyan őtet akarom kikerülni, ezért, véleményem szerint nem kárhoztatni, sőt dicsérni kellene engemet a báró úrnak! És ellenkezőleg azt mondja: nem jól cselekszem!" „És azt fogom mondani ezután is, és azt fogja mondani velem a publikum okosabb része." „Én bámulom, a mit a báró mond!" „Beszéljünk nyiltan. Én Theodort ismerem. Ő most találta föl magában eszményképét. Eddig csak csapodárkodott, de nem láncolta le egyik se." „De hát én tehetem?" vágék szavába. „Igen! Theodor mindent megmondott nekem és a mit ő egyszer kimond, azt teljesítni is fogja. Ő még ugy mint magát, senkit se szeretett." „De az Istenért! A grófné?" „Éppen arra akarok rátérni. Ha maga elmegy, ő maga után megy, itt hagy mindent s akkor lenne a grófné igazán szerencsétlen, ha az megtörténnék." „De édes báró úr! hiszen a gróf nem gyermek-ifjonc többé. Hogy vihetne véghez ily vad dolgokat? És hogy én is nem vagyok 18 éves fiatal leányka, ki után, mint Preciosa után, szaladgáljon egy gróf, még pedig házas gróf." „Már pedig úgy van. De ha maga elfogadja őtet, itt marad, úgy ő egészen megváltoztatja természetét a grófné arányában s a grófné csak így lehet boldog s még áldani fogja magát. Theodor igen jószívü ember. De neki békét kell hagyni, mert ha ingerlik, túlságokra vetemedik. A grófné miatt hát maga ne aggódjék, hanem maradjon s vigasztalja meg a szegény Theodort." „Nem, nem, édes báró úr! én se meg nem nyugtathatom magamat a grófné arányában, se meg nem vigasztalhatom a grófot. Hát én örökös nyugtalanságba töltsem életemet? Nem! Bocsásson meg a báró úr! nem tehetem." „No meglássa Weibedl, ebből még nagy baj kerekedik!" „Micsoda szemmel jönnék a grófné elé, ha találkoznék vele valahol? Oh nem, nem! én nem tehetem azt." „De ha mondom, Theodor okos ember, ő úgy el fogja tudni intézni a dolgokat, hogy a grófnénak eszébe se fog jutni arra csak gondolni is, hogy magával valami érintkezésbe lenne. És Déryné sokkal szerényebb és eszesebb, mintsem úgy ne tudná kormányozni Theodort, hogy semmi föltűnő ne történjen." „Nem, édes báró úr! ez az utolsó szóm: sohasem!"

A báró még sokat beszélt. Minden rábeszélési tehetségét elővette, de én nem távoztam határozatomtól. Elment fejcsóválva, fenyegetve s megátalkodottnak nyilvánítva.

De most jött még a legnagyobb zavar, melyre nem voltam elkészülve. Ugyanis, midőn a választmánytól hazajöttem, alkalmasint az irnok elbeszélte imitt-amott jóbarátinak, nem tudom mit, de annak híre, hogy én menni akarok, mint a futó tűz, úgy terjedt el az egész város ifjúsága között, mely őket oly méregbe hozta ellenem, hogy fenyegetődzni kezdettek és bosszút esküdtek. Ezt nekem tudtomra adták és ugyan meg voltam ijedve. Alkalmasint a színészek is terjesztették a hírt, mert most már ők is igen haragudtak rám, annyival inkább, minthogy igazságuk volt. Én azt elismertem. De hát mondhattam-e valakinek az igazat? Hiszen akkor mind szegény gróf ellen zúdúltak volna föl. Most már csak arra kértem az Istent, hogy csak jönne Kilényi, hogy már ülnék szekérre s mehetnék. De oh jaj! bár inkább azt kértem volna, hogy el ne jöjjön! Kilényi eljött és ennek is még azon napon elterjedt a híre, mely az ifjúságot még nagyobb zajongásba hozta. Azt kiáltották a promenádon, hogy csak mutassa magát az utcán, úgy összetörik, hogy szekeren vitetheti magát vissza, a honnan jött.

A következő napon játék volt hirdetve, nekem is volt benne szerepem. De kértem a társaságot: hagyjanak ki most engem a játékból, oly izgatott vagyok, hogy nem tudnék megfelelni föladatomnak. Nehezen ment, de végre mégis beleegyeztek, habár kedvetlenül is.

Most annyi sok férfi csoportozott az utcán, három négy csapat, de az mind egyet beszélt, mind csak elmenetelemről vitáztak, de mind egyetértve abban, hogy miképp bosszulják meg önfejűségemet, mert annak nevezték. Elhatározták, hogy még okvetlenül föl kell lépnem s midőn kilépek, rothadt almával, büdös tojással fognak ledobálni, lepisszegni s kifütyölni. Ezek szép készületek voltak oly művelt közönség ifjaitól, oly egyén arányában, kit eddig úgy szerettek s méltányoltak. Én féltem. Magamon kívül voltam. Kilényi megtámadt, midőn értesült a zavarokról; hogy miért hívtam addig, míg egészen szabadnak nem érzettem

magamat. Igaza volt neki is, de már most az volt a baj, hogy bár itt volt Kilényi, mégsem indulhattam el vele, mert ő azt mondta: ha hír nélkül, a választmány vagy társaság, törvényes elbocsájtatásomról nem biztosít, úgy engem nem mer vinni, mert joguk van csúfosan visszahozatni az útról. Azonban azon színészek, kik hozzám több hajlammal viseltettek s hívek maradtak, mind jöttek hírt hozni, hogy künt hogy áll a világ sora. Jön Egressy Gabi, meglátja Kilényit: „Itt van, bátyám? No, csak bujjon el, hogy a publikum fiatalabb része meg ne lássa, mert elpáholják, de még rosszabb is lehet belőle." „Én nem félek az olyan ijesztgetésektől, mondá, nagyobb harcban is voltam már én." „De most hát mégis mit tévők legyünk!" Nem mertem Kilényit fölbocsájtani a directióhoz, hogy ő végezné el velök elmenetelem kieszközlését. Magam még inkább nem akartam az utcára is menni. „Ej! mondja Kilényi, én elmegyek a próbára. Régi jóbarátim csak nem nyársolnak föl. Velök beszélek. Hiszen komámasszony csakis ő nekik tartozik felelettel." „Jó lesz biz az, mondám. Mondja meg, hogy hiszen a bérletet kijátszottam volna, hogy a publikumot meg ne sértsem azzal, hogy a bérletben hirdetett operák élvezésében hiányt ne szenvedjen. Tudom, hogy ez kötelességem is, de minthogy az ifjúság azzal fenyeget, hogy a színpadon tesz csúffá, most már nem is lépek föl többé, mert azt csak nem kívánhatják tőlem, hogy tudva, meggyaláztassam magamat." Kilényi elment, én addig mind rettegések között vártam, hogy mi felelet jön. A mint Kilényi a színház kapujához érkezik, néhány ifjú ott álldogált, de nem ismerték Kilényit s ő ment a színpadra. Éppen már állott a próba, a hogy Kilényi közibök megy. Némelyik elkiáltotta magát a régiek közül: servus Dávid! némelyik mogorván fogadta. Odafönt a próbán is volt néhány ifjú s a mint ezek hallják, hogy miként köszöntik: servus Kilényi, hát téged mi az ördög hurcolt ide?... nem szólhatott többé egy is. Kilényit azonnal körülfogták a tanulók. „Hát ez az a Kilényi, a ki Dérynét el akarja vinni" s emelék botjaikat feje fölé. De Kilényi egész csendes vérrel: „Kérem, kérem uraim! mi bajuk van velem?" „Az, hogy hogy meri magát itt mutatni?" „Én? Én szabad ember vagyok a két hazában, ismert, becsületes ember." „Nekünk semmi közünk becsületességével. De miért csalja el Dérynét? Üssed!" A színészek csillapították őket s mondák, annak nem az az útja, hanem majd egymással végeznek! De Kilényi nem akarta azt a szót „miért csalja el Dérynét?" magán száradni hagyni s azt mondja: „Én Dérynét nem csaltam. Tagadom. Ő írt nekem, hogy jöjjek érte és én örömmel siettem elfogadni s eljöttem érte s ha úgy intézhetjük el a dolgot, itt barátaimmal, úgy szerencsémnek tartom, ha elvihetem." De már akkor a künt sereglett ifjak is betódultak s hallották a dolgot s mondják: „De ha még holnap is itt mutatja magát, úgy nem jár többé a maga lábán. Azért igyekezzék mielőbb elhordani magát." „Oh, el is megyek, mihelyt tisztában leszünk dolgainkkal," mond Kilényi. De már most az is kisült, hogy nem Kilényi hívott, hanem én kínálkoztam. Kilényit magával vitte a próbáról Udvarhelyi Miklós ebédre, nekem megizenték, hogy ne várjam. Ez volt osztán már egy nyugtalansággal teljes nem-ebédlés, mert én nem tudtam enni. Küld hozzám Darvasné ő Nsga, kinél én majd mindennapos voltam s kinél én oly nagy pártolást találtam. Nem akartam velök tudatni, csak majd, ha búcsuzni megyek, mert tudtam, hogy leckézést kapok s teljességgel meg nem egyeznek elmenetelemben. „Déryné! kiáltja előmbe, a hogy belépek, az ő hatalmas, lelkes hangjával, nagy fekete szemeit rám szegezve, elment magának az esze? Mit akar elkövetni? Most hallom, hogy menni akar. Én azt mondom magának: abból ugyan semmi se lesz!" „Drága, imádott, jó, Nagyságos asszonyom! ha okaimat tudná, bizony nem kárhoztatna, sőt azt mondaná: menj békével, jó asszony!" „Bizony nem mondanám én. Tudja-e maga, hogy ma már hárman voltak nálam, kik ezen kárhoztató lépését nekem megmondták és azt vélik, hogy ha valaki, úgy én lehetek az, ki magát lebeszélhetem ezen ballépéséről." „Istenem! felkiálték én is már kínomban, hiszen éppen akkor tennék ballépést, ha itt maradnék!" „Hm! mondá az úrnő fölbigygyesztett ajakkal, azt gondolja maga, nem mindjárt sejdítettem ma, midőn a maga elmenetelét megmondották. De nem szóltam semmit. Ők azt mondák, hogy semmi oka nincs elmenni, nem bántotta meg senki. Mindjárt tudtam, mi az oka elmenetelének. Hiszen szép! ismerem én a

maga lelkét, senki úgy, de ilyen publikumot nem szabad ám magános érdekért mellőzni és megfosztani az élvezettől, a mihez joga van, mert pártolja s áldozatokat hoz a nyelv mívelődése tekintetéből. Hiszen azt én már rég hallom suttogni, hogy Theodor magát minden nyomon követi. Hadd kövesse." „Oh Istenem! még Nagyságod is azt mondja." „Azt bizony én és minden ember." „De az az áldott szelid grófné!" „Tudja, édes Déryné, hiszen sok igaz van abban, a mit maga az ellen mondhatna. De én ismerem Theodort. Nem termett még az az ember, a ki őtet egyszer föltett céljától elmozdítsa vagy lebeszélni hagyja magát. Különben ő a legjobb szív a világon, csak gátot nem szenved maga előtt. Azt ő lerombolja. Otthon nincs időtöltése, egy kis szórakozást keres, ez az egész. A grófné nem fog megtudni abból semmit. Hagyja maga a grófot maga után futni, majd leül, ha elfárad."... Oh Istenem! gondolám magamban, hát minden ellenem esküszik s minden a rosszat tanácsolja nekem. „Maradjon itt ebéden, Déryné, majd beszélünk még erről." „Bocsánat, ma nem lehet, Kilényit várom."

Ebéd után ott várok nyugtalanságok miatt kifáradva, ledűlve a divánra. Nem is ebédeltem. Kopognak. Megijedve, mint a gonosz lelkiismeret, ugrék föl. Szabad! kiálték, azt gondoltam a gróf, de nem, egy érdemteljes galambősz, egy 95 éves agg férfi lépett be hozzám! Ez azon férfiu volt, kinek látása már tiszteletre gerjesztette az embert. Ez az agg Szulyovszky volt,[87] ki a francia forradalomban a carbonarik sorában működött. Elfogták. Már nem emlékszem jól reá, hány évet mondott, hogy bebörtönözve ült s élete forgott veszélyben s közel járt a pallós a nyaka körül, mint kifejezé magát. De mégis sok pereskedés után kiszabadult. Mint fiatal ment be börtönébe, s mint ősz hagyta el azt. De erős lelkét nem törték meg a szenvedések. Volt egy testvére, özvegy gróf Szirmayné, kivel együtt lakott, miután kiszabadult s ezen grófnénak egyetlen, angyal szépségü leánya, egy gyenge virág, mely most kezdett fejledezni. Tán 16 éves, átszellemült lény, angyal alakban s tán az oláhok vagy tótok lázadásakor, hajmeresztő kegyetlenséggel gyilkolták meg az ártatlant az ő szemük előtt. Kiirni borzadok, hogy mi nemét választották a legiszonyatosabb kinozásnak. Reszkettem egész testemben, midőn elbeszélték.[88] Legelőször megbecstelenítették, szűz mellét levágták s karót ütöttek bele. Van-e kín, ezekhez hasonló? S olyanok tették ezt, kit embernek neveztek. A vadállat, ha észszel bírna, nem követné azt el. Ők akkor falun laktak. Hogy ők maguk mi csuda által szabadultak meg, miután mindent elraboltak, összezúztak, tönkretettek, már nem emlékszem. Sokkal jobban el voltam rémülve a hallott dolgokon, semmint figyelmemet még egyéb is el tudta volna foglalni. Ugy rémlik mégis előttem, hogy hű cselédei voltak, kik fortélylyal élve, parasztszekereken elvitték őket menhelyre. Midőn e kegyetlenség korszaka elmúlt s ők ismét rendbe hozták a rendbe hozni valókat, bejöttek Kassára lakni, sok rábeszélések után. Mert oh ez áldott szenvedő martir, a grófné, ki a kínpad minden gyötrelmeit állotta ki szívében, tenger könyözönnel árasztá el életének minden perceit. Tányérjára nem hulltak, de ömlöttek könyei, ha enni akart. Munkája könytől ázott, ha kezébe vette. De már nem is láthatott, pedig még nem volt oly igen idős, de meg is fehéritették a patak módjára ömlött könyek szeme környéke körületét, oly fehérre, mint a leesett hó; le egész ajakáig oly különös fehérséget áztatott, arcán, mely szinte kisérteties volt, arca színétől kikerekítve, nem pedig testszín fehér. Rábeszélték rokonaik, barátaik, hogy ott azon a helyen sohase üdülnek föl, hanem jöjjenek Kassára lakni, hogy szórakozzanak, társalkodjanak; járjanak szinházba, mert ha ott maradnak, nyavalyába esnek s még nehezebb lesz elviselniök az életet. El is fogadták végre a jó tanácsot s most már mégis egy kissé csillapúlt fájdalmuk, annyiban, hogy páholyt tartottak s mindig jártak

[87] Szulyovszky Menyhért, Kazinczy Ferencz barátja, ki részt vett a Martinovics-féle összeesküvésben, 1794-ben szintén börtönre itéltetett, honnan csak 1801 junius 4-én szabadúlt ki. L. részletesebben: Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Dr. Váczy János. II-ik kötet, Budapest, 1891.

[88] Ez az 1831-ik évi cholera-járvány idejében történt. Részletesen szól erről Balásházy János: Az 1831-iki zendülésről irott munkájában.

szinházba; de társaságokba nem mentek, kivált a bánatos grófné. Az urát nem tudom. Egy hajadon baronesset láttam mindig ott, mert gyakran voltam ebédre híva. A grófné igen megszeretett s mindjárt átküldött értem, de nagy, nyilt házat nem tartottak. Sohase láttam ott vendéget, csak egy baronesset. Ez mindig vele volt, alkalmasint fiatalkori ismerettség volt, mert annyit tudok, hogy árva volt a baronesse s szegény és a grófné tartotta.

Belépett tehát az öreg, ősz Szulyovszky. Szintoly zavarodott voltam őt nálam látni! Miután leültünk, egy keveset egyébről beszélve, mondja: „Úgy-e, nem találja ki a mi Dérynénk, hogy ezt a vén csontot hozzá mi hozta?"

„Bármi vezérelte is a nagyságos úr lépteit, mindenkor a legnagyobb szerencsém közé számlálom, melyben tisztelhetem." Egész csendességgel elkezdi: „Azt hallom, el akarna minket hagyni?" „Ugy van N. Uram! Most engem sorsom elszólit." „Oh nem teszi azt! Ha semmit se veszen is tekintetbe, már csak a szegény grófné kedvéért is meg kell magának maradni! Lássa! mennyit mondja, hogy maga sok gyönyörüséget okoz neki, pedig ez nála nagy ritkaság, hogy ő ezt mondja." Én nem tudtam egy hangot is felelni, csak összekulcsoltam két kezem, ölembe eresztve. Hiába sugta eszem, mondjad: „Nem lehet maradni" nyelvem ki nem tudta mondani e három szót. Rá se mertem nézni, csak szemlesütve ültem egy darabig, de mindig szemeim előtt lebegett azon szende kép. Hogy látta az ősz, hogy talán habozok... de én nem haboztam, csak nem volt bátorságom azt a szót, nem lehet maradnom, kimondani. Végre fölkel üléséből ezen méltóságteljes alak s elkezdi nekem, érdemetlen porszemnek: „Édes Déryné! Bármik legyenek okai az elmenetelre, én nem kutatom, nem is kérdezem, hogy: mik? Mert bármik legyenek, mondom, szentnek tartom, mert haszontalanságért Déryné nem tesz ily lépést. De bármi szentek is legyenek azon okok, mégis, értsen meg jól, mégsem oly szentek, mintsem, hogy honi nyelvünk művelődésére alkotott intézetet fölforgathassa. Azért édesem! nézzen reám!" Félve emeltem föl reá szemeimet. „Midőn én fogságba voltam, nem kellett volna oly sokáig nélkülöznöm a szabad léget, ha kérni tudtam volna. De engemet a szenvedés nem tört meg és nem kértem szabadságot. És, ime most megtörve vagyok és én egy 95 éves öreg létemre, összetett kézzel kérem ezt a fiatal szívet, a magyar nyelv érdekében, ne forgassa föl ezen intézetet! Maradjon keblünkbe!" Meg voltam fogva. Szólni se tudtam, csak látta ellágyult mozdulatomból, hogy... csak azt vettem észre, hogy keblére borultam. És ha ezer kínok követnék is ezen lépésemet, ily kérésnek lehetetlen ellentmondanom. „Igen nagyságos úr! parancsolatára én maradok." Ő mindig ölelve tartott engemet és egész öröm-elragadtatással megcsókolt s mondá: „Szegény grófnő! minő örömhirt viszek én neki most haza, de minthogy oly jó, engedelmes gyermek volt s engem oly büszkévé tett, hogy én voltam a nyertes, tudom, hogy sok atlasz-cipőt nyúz el, itt, ne érezze magát megsértve, vegyen egypár atlasz-cipőt rajta s letett az asztalra kis fehér papirosba tekergetett gömbölyegséget. Én fél mosolylyal oda se néztem, csak meghajtottam magam. Midőn elment, visszatértem, hogy kikisértem. Nézem, mi van a kis gömbölyegbe, hát 6 arany volt benne! Most már igazán nem tudtam hányadán vagyok. Nem tudtam magamban elhatározni, jól cselekedtem-e? rosszul cselekedtem-e? A helyett, hogy megnyugodtam volna, mint szokott az ember jó, helyes cselekedete után, nem érzettem megnyugvást, sőt még nyugtalanabb lettem. De meg voltam fogva s bármi történjék, visszalépnem nem lehet. Oda jött Kilényi. Egy darabig vártam, el akartam várni, mit beszél ő? „Bizony kedves komácskám! a tagok nem tágítnak. Magam is, mint igazgató, nem vághatom el magam alatt a fát; mert éppen ugy tennék: mig a kötelezés ideje le nem telik, nem szabadulhat, köteles játszani." „De bárha maradnom kell, hogy lépjek föl, ha csúffá akarnak tenni, meg ledobálni." „Ej! az csak olyan gyerekes fölhevülés. Tudják csak meg, hogy itt maradt, almák helyett koszorúk repülnek." „Oh! mondom, azok nem örvendeztetnének, mert nem érdem jutalmául tekinteném, csak a fiatal fölhevültség ujjongásának. De édes koma! már csak bevallom: oly érdemes ostromlóval küzdöttem, hogy szinte

önként megadtam magam." „Ha ha ha! elkezdett kacagni. Mi a manó? Hát oly gyöngén állott az erősség?" Elbeszéltem neki mindent...

Betoppant a gróf. Még eddig nem találkozott Kilényivel, bemutatom neki. „De hát, mi az ördögöt akar itt Kilényi úr?" „Ha, ha, ha! kezd nevetni Kilényi: hát elviszem a komámasszonyt!" „De azt nem szabad!" „De már jó útba vagyok, hogy föl lesz szabadítva, mert csak a társaságnak van vele szerződése és velök ma végezék," mondá tréfásan Kilényi. „No! ha ők oly gyávák és eleresztik, úgy én is esküszöm, hogy ott leszek. És ha Déryné asszony ezt a publikumot úgy kívánja rövidítni, úgy én itt nem is kívánok többé színházba menni." „Ej! mondám, hiszen csak tréfál Kilényi." Még egy ideig folytatta a gróf Kilényivel a vitatkozást. Kilényi mindig tréfás hangon (alkalmasint gyanította, honnan fúj a szél), a gróf pedig mindig ingerültebben. Én már féltem, hogy igen megbosszantja a grófot, ki nagyon hadonázott ostorkájával s megcsipkedi vele a hórihorgos Kilényit, kit igen gyönyörködtetett a gróf heveskedése. Én csak mindig kacagtam őket s végre mondám: „Nem édes gróf úr! ne higyjen neki, én már nem megyek el." Elébeszéltem Szulyovszkyval volt jelenésemet. „Úgy? Ez szép magától! De bámulom a dolgot. Én mennyire rimánkodtam s az én kérelmem meg nem ingatta és egy ősz öreg egypár perc alatt legyőzte." „Igen! éppen csakis egy oly ősz egyetlen esdő szava, többet nyom a latba, mint szokás mondani, mint egy fiatal gróf - egy évi rimánkodása." Ő is jó kedvbe jött osztán, megkedvelte Kilényit s mint jó barátok váltak el.

Csak Kilényivel gyült meg a bajom. Azt kíváta, minthogy ide bolondítottam s most már üresen megyen haza, térítsem meg a költségét és már most ez a dolog Miskolcon is kárt csinál neki, mert mindenfelé azt mondta: „megyek Dérynéért Kassára" s most már, ha nem megyek, neki egy darabig nem lesz publikuma. De lecsillapítám végre azzal, hogy majd ha elmegyek hozzá egyszer, quittolunk. Kilényi elutazott. Én tudtára adtam a társaságnak: minthogy a baj el van már egyengetve s több fölszólítás következtében és a publikum eránti tiszteletből, mellőzve a magam indokait, ámbár sajgó szívvel, de legyőzöm magamat s egy felsőbb hatalomnak engedve, nem távozom el, ha a nagyon tisztelt publikum kegyét ismét szerencsés lehetek megnyerni.

De mindjárt mégse mertem föllépni, félvén, hogy talán nem mindenki lesz értesülve ott maradásom felől s csakugyan megkóstoltatják a savanyu almát, vagyis fenyegetésük szerint: a rothadtat.

Udvarhelyi s még két idősebb tag eljöttek hozzám a valót megtudandó s nagyban megdicsérendő, miként magukat kifejezni méltóztattak: azért, hogy eszemre tértem! Gondoltam magamban: bocsássa meg Isten nektek! Nem tudjátok, mit beszéltek. Értésökre adtam, hogy félek a föllépéstől. „Semmitől se tartson! Hamar híre fog menni maradásának is, mint elmenetelének. És lesz azért elővigyázat, hogy semmi kraval ne történjék. Most azonnal megyünk Tóth Zsigmond úrhoz, hogy tudassa a választmánnyal."...

Hogy mi történt a gróffal? Bizony, ha eddig voltak apró-cseprő bajok, de még ezután jöttek a bokrosabbak. A jó gróf azt gondolta: hogyha én csak ott maradok, már minden akadályokon keresztül esett s nem lesz többé semmi küzdelme. De nem úgy én! Én ugyan barátságomat ígértem neki, de kikötésekkel s azon kikötések még nem voltak mind elé terjesztve. De habár lettek volna is, ki állt nekem jót arról, hogy a mint tudtam és hittem, hogy most mindent ígér teljesítni, valóban teljesítni fogja-e? És mind teljesíthető lesz-e? És tartós időre-e? Erről pedig, hogy meggyőződhessem, hosszú idő volt általam kitűzve és tapasztalásom után fogok róla ítélhetni, mert a mit most hevenyében ígért, annak nem sok hitelt adhattam...

Én tehát fölléptem, de már nem emlékszem tisztán, hogy mi darabban, de minthogy a Szevillai borbély mindig oly hévvel fogadtatott a publikum részéről, úgy hiszem, hogy azt választották a tagok, minthogy végig jó kedvbe tartja a hallgatókat. De nem hogy bántal-

maztak volna, sőt szép koszorút dobtak, szép széles szallaggal, melynek végére ezen versezet volt tűzve, melyet ide iktatok.

AN DÉRYN!

Aus des Himmels Regionen
Von des Seraphs hehren Thronen
Stiegst in unsre Mitte du
Fesselst unsre Landes-Söhne
Mit der Kunst von Melpomene
Und das Land winkt Dank dir zu.

Tief dringt in der Erde Brüste
Hoch schwingt zu des Himmels Küste
Göttlich dein Gesang.
Süsser ist, als Zephirs Lispeln
Von der Linde Kronen wispeln
Deiner Stimme Klang.

Muster bist du holde Schöne
An der Kunst von Melpomene
Wahrer Himmelsquell.
Deine Seele Wonn' belebend
Deine Stimme Herzerhebend
O wie silberhell!

Liebet jedem deiner Tritte
Jauchzet fröhlich unsre Mitte.
Himmel wiege unsre Träume
Unsre Wünsche nie versäume
Bleibe theueres Pfand
Kränze flechtet dir
Deiner Stirn' zur Zier
Unser Vaterland.

Szokatlan már előttem a német betűk írása, azt sem tudom, ezt a görbe írást el lehet-e olvasni, de itt az originál. Még több német verseket is szórtak virágcsomagokra tűzve, de oly érthetetlenül írva, hogy nem látom már kimagyarázni. Alkalmasint kis oskolásgyermekek írták, mint majmok, látván a nagyoktól s ennélfogva nem is írom le ide. Csak azon csodálkoztam, s csodálkozom ma is, hogy miért német verseket szórtak Kassán, holott már dicsekve mondák, hogy azon évek ólta, miólta magyar szinészetünk van, habár fölváltva is a német színészettel olykor-olykor, mennyire megmagyarosodott a német ajkú közönség is. Már Kolosvárott nem csudálom, hogy az történt később, mert ott igen sok szász gubernalista főhivatalnok s fiatalság volt.

Folytatta tehát a gróf eddigi promenádjait, hol kocsin, hol lovagolva, hol járkálva s hozzám is eljött. „Drága Róza, szólít meg egyszer, midőn odajött, engedje meg, hogy így szólítsam ezentúl mindig. Azt nekem oly jól esik kimondani." „Oh miért nem? mondám, hiszen jó barátok vagyunk s magunk között, szívesen elfogadom. De a gróf még nem is kérdezi, vagy nem kívánja tudni a föltételeket, miknél fogva ezen barátság megállhat!" „Az Istenre kérem! hiszen már mindeneket tudok s meg is igértem." „S még se teljesítette, közbevágék, kacagva. Még alig néhány napja, hogy elé soroltam, meg is ígérte s már se teljesíti." „Én? Hát mit tettem?" „Hát nem volt-e kikötésbe, hogy: ablakom alatt ne mutassa magát annyiszor, mert szemet szúr? Lássa! már elfelejtette. Hiszen ez mind arra vezet, hogy a grófnénak besúgják s

akkor nem fogja teljesíthetni azt, mi legfőbb, hogy a grófné még csak ne is álmodhasson legkevésbbé se, s neki nyugtalansága ne legyen, sőt véghetetlen boldognak érezze magát." „De erre már megesküdtem, s annak hígyjen; de maga érzi, hogy hatalmat gyakorolhat rajtam s azért túlfeszíti követeléseit." „Nem kívánok én lehetetlen dolgokat. Nem mondom én, hogy hozza le nekem a csillagokat az égből; de ha kívánságimat teljesítve látom, csak akkor lehet tartós barátságunk, de ha azokat átlépi, meg nem tartja, úgy többé a gróf az én szobámba be nem fog lépni. Még eddig nem volt barátságunk megalapítva, csak kívánságom szoros betöltése lesz a talpkő, melyen az alapúlni fog." „Róza! maga szörnyű zsarnok fölöttem. Az oskolásgyermek minden tortúráját érezteti velem, mikor azokat examentre vezetik. És pedig már kivánt tőlem lehetetlen dolgot, hogy én ne kocsizzak, ne lovagoljak ablaka előtt! Az nekem szenvedélyem. Hát már ha e kedvenc mulatságommal akarom időmet eltölteni, nem mindegy az, akármerre veszem utamat? Itt legalább láthatom ablakát s néha osztán magát is. Ne féljen attól semmit, hogy az a grófnénak föltünő lenne." „No jó! mondám, de azt a világért se tegye, hogy ott vizitteljen, akkor, a hol éppen én ott vagyok. Az utcán ne igyekezzen mindenütt találkozni velem, ha meglát, sőt, erre nagyon kérem, kerüljön. Ha éppen véletlen összeütődünk, köszönünk egymásnak s tova megyünk. És ezentul mindig magyarul fog beszélni! És soha! értsen meg jól: soha! ne jusson eszibe, nekem legkisebb csekélységű ajándékkal is lelkemet terhelni." „Megálljon kedves Róza! én türelemmel végig hallgatám... hanem hol az íróeszköze, adjon egy árkus papírost is, hadd jegyezzem föl leckémet, mert félek, hogy végtére még azt is megtiltja nekem, hogy színházba menjek, mikor maga játszik." „Ejnye csúfolkodó! Én itt egész komolyan kívánom mindazt teljesedve látni, mi a publikum becsülését számomra ezentúl is föntartsa, de főkép a gróf magaviselete által, a közvéleményt biztosítsa maga eránt, mert ha magunk megitéltetjük magunkat, úgy elveszítjük egymás eránti becsülésünket is; becsülés nélkül pedig, nem lehet állandó barátság, ez köztudomás és végre is, mi a következés? Megvetés. Attól pedig Isten őrizzen!" „Dehát tettem én valamit, a mi által megitélnének?" „Hogyne tett volna? Úgy viselte magát a gróf, mint egy gyermek, midőn minden ember előtt nyilatkozott, hogy mily szerelmes belém és spectaculomot csinált." „Én csak az igazat mondtam, de ha én biztos vagyok a maga hajlandóságáról, higyje meg, hogy minden kikötések nélkül is, tudni fogom magamat mindenkor úgy alkalmazni helyzetemben, hogy a világ nem fog találni semmi megrovandót viseletemben. Csak ez a kis capriciósa ne kételkedjen soha én bennem! Ah! én őt igen-igen szeretem. Nem is tudom úgy kimutatni, mint a hogy érzem és úgy érzem, mintha a grófnét is jobban szeretném azolta, mert ő magát szereti. Szegény Claire! hiszen én ő tőle elrablom magamat. De esküszöm neked, Róza! nyugodj meg, ő azt soha se fogja érezni." „Így már szeretem, édes gróf!" „Oh nem, nem „gróf", az nincs itt, csak Theodorod!" „Majd megválik még! Minden dolognak megérleléséhez idő kell s az idő vezet majd tapasztalás után azon útra, mely megmutatja, nem bíztunk-e igen sokat egymásba???"

Ez egy hosszú, unalmas barátságkötés volt. Úgy érzem, vagyis képzelem, még sokat írhatnék felőle, de már minthogy ez valóban így történt, főbb részeit csakugyan elé kellett adnom. Ezzel az igazságnak tartozom. És ezen barátságos viszony kilenc évig tartott! És valóban tartott volna éltünk fogytáig, ha én magam nem szakítottam volna szét ezen becsüléssel épült barátságot. És miért?... Azonban nem vágok a dolog menetele eleibe, mert hiszen kilenc év alatt ismét kell, hogy eléadjam a történt dolgokat. Most előre csak annyit: hogy a gróf egy nemes jellem volt, kinek érzelme és becsülése nem hogy csökkent volna, sőt napról-napra végpercig növekedett és végpercig megtartotta minden tett igéreteit.

Úgy gondolom, hogy ez történt 1828 vagy 29-ben.

Vége a második kötetnek.

HARMADIK KÖTET

VI. RÉSZ.
(Folytatás)
Kassán.

Kisebb kirándulások.
(1828-1837.)

IV.

Tavaszi tervek nyárára. - Az érzelmes gróf. - Különös szerződési ajánlat. - Bevásárlás a tavaszi vásáron. - A Fehér Asszony előadása után otthon. - Jaj! koldus vagyok! - Mit loptak el? - A gyanuba vett cseléd és a rendőr-hadnagy. - Helyi szemle. - A kisértetjárás. - A Választmány előlege. - Vendégszereplés Miskolcon. - Első találkozás Fáncsyval. - A gróf látogatása Miskolcon. - Hogyan nyomozták a betörőt Kassán? - Valami a bevásárolt toilettekről. - Utazás Nagyváradra.

Elmult Kassán a zajos farsang s bekövetkezett a nagy bőjt, szép meleg napokat igérő langyos, engedékeny szellőjével, melynek melege csakhamar fölolvasztotta, a még imitt-amott a hegyeken, az árnyékban ott-ott megülepedett kevés hófuvalmakat. Oly ritka szép idők jártak most, oly melegen sütött a nap, hogy ki-kicsalogatta az embert szobájából az utcára és a Rosalienberg-re föl, ájtatoskodni a kis kápolnába. De az uraságokat is korábban kiszólította jószágukra, gazdálkodásukhoz hozzáfogni, részint, hogy regresszírozzák magukat a mult téli saison alatt bőven kiszórt s megürült erszényük megtöltésére, részint, hogy újra megint vessenek, arassanak és gyüjtsenek, hogy újra szórhassanak. Most már közeledett az idő, hogy mi is bevégezvén itt a téli korszakot, készülődéseket tegyünk a nyári kitűzött excursióra, melynek célja volt: Nagyvárad. Most már a kassai méltóságos választmány komolyan fogott a dologhoz és gyülést tartva, elhatározták, hogy a társasággal szerződjenek, hogy legalább három évre kösse le magát a társaság, hogy minden évben október elsején, pontosan megjelenjék a téli saisonra. Onnan aztán, ha német társaság jön, kirándulásokat tehet Eperjesre, Ungvárra s a hová jónak látja.

Röpült az idő gyors szárnyakon azokra nézve, kik még szerették volna a kassai leget szívni, utcáit végig nyargalni, legalább csak addig, míg a társaság ott mulat. De az lehetetlen volt, mert a társaság csak nagyhéten utazhatott el; de falura már korább ki kellett mennie s így válni kellett. Valóban gyermekded érzéssel bírt ez a gróf! Én még nem is hittem eddig, hogy oly mély érzést és oly keservet tudjon keblében táplálni egy világfi, egy nagy úr, ki mindent csak félvállról szokott venni s gyakran ki is gúnyolja a középrendűek szívfájdalom kitöréseit, ha érző szívét bánat emészti. De a szegény gróf igazán bánatos kebellel, egészen elcsüggedve búcsuzott, mintha többé soha se remélt volna viszontlátást. De oh! ki láthatja, hogy a jövő titkos fátyola alá mi van rejtve? Itt is úgy. Esemény adta elő magát, mely nagyon is hamar bekövetkeztette a nem remélt viszontlátást.

Miután már a társasággal szerződött a directió, még azon a héten egy napon fölrendelt a méltóságos választmány. Megjelenvén ott, azon szép és nagylelkü ajánlatot tette nekem: „hogyha én lekötöm magamat, hogy örökre kassai első énekesnő és első színésznő, a naiv szerepeket belekötve, Kassán maradok, télen úgy, mint nyáron által és akármi magyar társaság jő, azokkal fogok játszani s ha német társaság jön oda és azokkal is fogok játszani, egyezkedés útján német nyelven, úgy a directió engemet biztosít minden hóra 400 frt v. c. havi fizetés és egy évre két jutalomjátékra, egyet télen, egyet nyáron adhatót. És ha erre lekötöm magam, ha ma aláírom a szerződést és holnap már el találnék rekedni, mi történhető, azért mindvégig fizetik ezen igért havidíjt s jutalomjátékot, csak a színdarabokba játszam szokott character-szerepeimet.” Én meg voltam illetődve e kegyeleti ajánlatnál, mely engem örök hálára kötelez, de én megköszöntem s nyiltan szóltam, hogy: „nagyon tudom érezni és méltányolni e nagylelkű ajánlatot s a mi csak hatalmamban áll, minden tehetségem arra fordítom, hogy megérdemeljem a nagyságos directió erántami hajlamának e bebizonyítását, melyre én igen büszke vagyok, de arra le nem kötelezhetem magam, hogy örökre egy városba legyek lekötve. Én nagyon nyugtalan természetű vagyok, mondám, (és ez igaz is volt) én szeretek utazni és a mi legfőbb: az én kedves Kolozsváromat nem hagyhatom el örökre.”

Hálátlan volnék, ha én ezen kis hazámtól, mely első bemenetelem olta oly szeretve ápolt, melyben én második honomat találtam föl, mely a hányszor visszatértem, mindig forróbban ölelt keblére, nem, nem lehet megválnom végkép. Én a németekkel különben igen örömest játszanám, de igen meg volnék terhelve a sok tanulás által, minthogy nem vagyok gyakorlott. Más az, ha egy-két szerepet betanul az ember, vendégszerepeket adva. Tapasztaltam, midőn Pesten, a nagy német színházban a németeknél mint vendég fölléptem; az csak két opera volt: a Schweitzi család és Tancred című daljátékban, mégis terhemre volt. Ezt is nem igérhetem. De azt igen, hogy ezentúl csak Kassa és Kolozsvár lesz főcélja utazásomnak. Télen Kassán, nyáron Kolozsvárt töltendő és éppen minthogy utamba esik Várad és Debrecen, vendégszereplésre kevés időre ott is megállapodom. Ámbár sajnálva mondtak le kedvenc eszméjökről, de végre mégis belenyugodtak, csakhogy mindig biztosan eljöjjek és október elsején már itt legyek.

Ez idén igen messze kiesvén a szent husvéti ünnepek, a tavaszi szép meleg napok elhozták az eseményt, mely nekem nagy bánatot és veszteséget hozott magával. Nagyvásár volt Kassán és minthogy igen szép idő volt, tömérdek nép tolongott az utcákon. A színházban a Fehér asszony című daljátékot adtuk. Nekem szokásom volt, ha daljáték volt és szép nap sütött, egy kissé vagy kikocsizni, ha éppen kocsihoz juthattam, vagy gyalog kisétálni, a szabad léget szívni. Ez igen jót tett a hangom és hangulatomra is. Ezen nap előtt való napon is már voltak pesti kereskedők s mondom Kovátsnénak: „Gyerünk a pesti boltba, én egy szép nagykendőt szeretnék venni." S ő is! Én vettem egy gyönyörü fehér nagykendőt, szinte félrőfnyi széles bordurrel, veres, sárga és zöld nagy kockákra osztva, mely kockák ismét tömve voltak holmi törökös arabeszkek és virágneműekkel. Akkor ezt ternókendőknek nevezték. Valóban oly szép volt, hogy gyönyörködtette a szemet. Nem is hagytam ott, bár igen drága volt, 80 frt (természetes, én még mindent váltócédulába értek) és pénzem se volt annyi egy rakáson. Költsön vettem s megvolt a szép kendő. Kovátsné is vett egyet 30 frtért. A játék napján bemegyünk Kovátsnéval a szép napos időt használva sétálni s a városba bámulni, a szép új kendőket nyakunkba téve. Hazamenve a sétáról, a kendőket leraktuk az ágyra. Kovátsné is odatette az övét s mondja: „biz én nem viszem be most a szobámba, hadd maradjon itt. Ugyis már magával fölmegyek, hogy el ne únja magát." Nagy publikum volt. Végezvén a játékot, hazamegyünk, én kifáradva, minthogy sétáltunk is és csak úgy egy ócskább nagykendő volt a nyakamba vetve, egy kissé melegebb, minthogy este hűsebb a levegő és azon tarka batiszt ruha, melybe sétálni voltunk, de ócska az is. Levetettem magam a diványra s a cselédnek mondom: „szaporán melegítsd azt a vacsorát, hadd fekhessem le, fáradt vagyok." A szobám igen nagy volt. Egyetlen gyertya égett az asztalon és így kevés világosságot nyujtott az ajtó felé. A díván az ablak közibe állott, mely az utcára szolgált. Beszéltünk egyet s mást s az én szemem egyszer csak megakad a régi divatú, nagy, zöld kályhán s úgy magamban gondolkozva odatapad a szemem... ni, gondolom, még eddig soha se vettem észre, hogy annak a kályhának az egy nagy táblája sokkal sötétebb, mint a többi, de nem szóltam. Az ily csekélység nem érdemes szóra... de a szememet el nem tudtam róla venni. Mégis gyötrött a kiváncsiság, hogy valóban sötétebb-e vagy csak árnyékban van? Egy kissé fölemelem a gyertyát, csak sötétebbnek látom. Magamba elmosolyogva, hogy oly nagyon meg akarok győződni, hogy igazán sötétebb-e, fölkelek, csendesen oda sétálok, de semmit se szóltam ekkor is és a gyertyát elfeledém magammal vinni, csak a tenyeremmel simítottam végig a kályhát. Hát a karom egy nagy üregségbe süpped be. Erre elsikoltom magamat: „Jaj koldus vagyok!" Erre Kovátsné félszunnyadásából föleszmélve (minthogy sokáig hallgattam): „Jaj, lelkem, mi lelte?! Jézus megtébolyodott", kiáltja. Én meg csak szüntelen kiáltoztam: „Oda vagyok! Megraboltak!" Még akkor is alig értett meg valamit Kovátsné. Fölkapom a gyertyát, odaviszem a kályhához: „Betörtek" mondám. Odafutok legelőbbszer, a hol a selyem és más mindenféle drága szövetű társalgási öltözetek állottak... üres az egész ruhatartó almáriom! „Jézus Mária! egyetlen egy sincs!" Oda a másik nagy almáriomhoz, hol a mosó öltözetim

állottak és a fiókba a drága nagy blondefátyol, mit Semseynétől kaptam, tömérdek szallagok s minden mi ott öszve hajtogatva tartottam, minden oda. Mint őrült futottam a szobában, sírva-jajgatva. Oda futottam, a hol a szép bársony társalgási, uszályos, nyitott, török kaftán, mind vörös bársonyok, mind finum, echt bársony, ismét fekete, társalgási, uszályos és egy ezüst bordureral fölékesített ruháim voltak (nemrég játsztam benne Amenaidet Tancredben). Mikor az ajtót ki akarom nyitni, a helyett, hogy kinyitottam volna, benyomtam. Már őrült voltam, már nem sírtam, csak mindig mondtam: „Koldus vagyok! Koldus vagyok! Soha, soha se lesznek többé oly ruháim," de nem tudtam az ajtót kinyitni, mind befelé nyomtam. „Már nem lehet többé játszani. Már ha ezer esztendeig élek is, olyan ruháim többé nem lesznek."

Kovátsné is csak összekulcsolt kezekkel jajgatott föl s alá a szobában. Meglátja a hogy mint kínlódom, odajön: „Nem úgy, lelkem! Térjen magához" s kinyitotta az almáriom ajtaját. Hát az atlasz és bársony ruhák mind megvoltak. Csak az ezüst bordureös, fekete bársony és még más stikkelt török és görög tunikák voltak egymásba göngyölgetve-gyűrve, az almáriom fenekére ledobva. Alkalmasint neszt hallott a gonosz rabló s nem volt már ideje, vagy félt, hogy az elárulja. Még csak most pillantottam meg egy szegletben lévő nagy bőrös ládát, az utazó kocsimra tartozó nagy magazint, melybe fehérneműimet szoktam pakkolni, ha utaztunk és több viselő ruháimat, hogy azok mindig velem legyenek, hogy hamar hozzá férhessek szükség esetében. Odafutok, fölemelem... (most abban minden levetett szennyes ruhákat szoktam tartani, nem lévén alkalmas helye) üres, mind üres. Még csak most érte el kétségbe-esésem legfőbb pontját. Azelőtt kevéssel volt jutalomjátékom s már szükségesnek találtam szaporítani s újítani fehérneműimet. Soha se volt elégséges pénzem. Most fogtam pénzemet s vittem a boltba. Vettem két vég rumburgi gyolcsot, mert ágyam fölhuzatai is bizony már ócskák voltak. Most kéjözönben úsztam. Varrattam az egyik végből, mely egy kissé feinabb volt, 12 inget, a vastagabb szálúból csupa ágynemüt, mert mindig csak fehér ágyat szerettem, még a dunnát is és igen gyakran változtattam mosnivalóimat. Én mindennap tiszta inget vettem, és ha játszottam este, ujra frisset. E szerént tömérdek mosni való ruha volt a ládába, mindenféle nemből, mi csak szükséges egy nőnek, kivált színésznőnek: a sok szoknyák, reklik, fodros ruhák, a gyönyörü szép keszkenők, szóval minden, még csak egy darabka se maradt, mi ott volt. Egyszer csak elkiáltja magát Kovátsné: „Jézus, Mária! hol vannak a nagykendőink? Az ágyon volt mind a kettő. Nincs!" Egy fekete selyem, bő, nyitott öltönyöm volt. Ha rest voltam öltözni, csak abba bujtam. Egy szegen függött, hogy mindjárt lekaphas-sam. Még azt az utolsó darabot se hagyták ott. „Nézze meg a commodeját, nem törték-e azt is föl?" Nézem, be volt zárva. Ez különös előérzet volt bennem. Én oly nagyon bíztam az emberek becsületességében, hogy én még a cselédem elől se zártam el fiókjaimat, almárium-jaimat, pedig a szobám kulcsa egész játék alatt nála volt. És most, midőn fölmentünk a színházba, egynehány gyűrű volt ujjamon, lehuzogattam és bele raktam egy gyönyörű, echt chinai porcellán findzsámba. Azt mindig nagyon becsültem: gróf Bethlen Györgynétől kaptam. És még több jeles kis apróságim voltak, azt is mind oda tettem, hol a fehérneműim állottak és csakis ezt zártam be. Ha rájöttek volna a gondolatra, a felsőt kihuzva, (mert ez a középső fiók volt) még ezt is ellophatták volna. Oh de mit ért ez? Az uj ingeimből nem maradt több ötnél; a párnahajak megmaradtak, a dunna-haj egy, a paplan-lepedő kettő, már szennyesbe rakattak, csak néhány ócska ing, néhány foldozni való ágynemű volt ott félre hajtva, hogy majd ha időm lesz, előszedem... Most már nincs többé semmi örömem; bezzeg reá került a sor az ócska ingekre is! Most már, midőn láttam minden szerencsétlenségemet, csak összekulcsolt kezekkel ott álltam meredten. Egyszer csak öntudatlanul kiindulok a konyhába s a cselédet ott látom a tüzet fújni. „Sohase fújja Maris. Nem eszünk itt ma. Kiraboltak!" Ahogy ezen szót kimondottam, talán még meg se foghatta jól, hogy mi történt, elkezd borzasztó hangon ordítani és rángatódzni, mint a kit a nehézség bánt, úgy annyira, hogy befogtam a száját, hogy ne ordítson. Talán Katón grófné alszik is már. Ne csináljunk zajt itt éjjel. De a mint a szobába vissza akarok menni, már a lépcsőkön tömérdek férfi sere-

gestül tódult föl, kik a Lőtsei háznál voltak vacsorán, ott hallották, hogy játék alatt kiraboltak. Hogy ki tudta meg ezt oly hamar s ki vitte oda ezt a hírt, sohase tudta senki megmondani.

Ott volt közöttük a policáj-hadnagy is, Zámbori. Bejöttek mind a szobába s vizsgálatot tartottak. Kérdeztek, hogy nincsen-e semmi gyanúm valakire? „Oh! hogy volna! mondám. Hát rablók voltak: vásár van, mondám." „De hogy juthatott az idegen rabló azon gondolatra, hogy maga nincs itthon s ki lehet rabolni?" „Nini, mondám, itt egy pálca van." Vizsgálták, de nem volt semmi ismertető jel, melyről rá lehetett volna ismerni: hogy katona, vagy hajdu, vagy miféle fehér, közönséges pálca volt. Nekem egyszerre az tünt föl, hogy a kályhadarabok, azon táblából, mely ki volt törve, nem a szobába voltak behullva, minek történni kellett volna, ha kivülről törtek volna be. „Igaz! mondja a hadnagy, gyerünk nézzük a kályhába a hamut." Azon módon, ahogy a fűtést elhagytuk, úgy feküdt, csak a kályha-darabok voltak behullva. „Ezt belülről törték be" mondják. „Hát kit gondol T. Asszony?" „A szobám kulcsa a cselédnél szokott állni" mondám. „Hát nem gyanakszik reá?" „Még eddig nem vettem észre semmit." „Jaj! az még nem bizonyít. Hol van az a madár?" Behívom. „Hallod-e, mondja neki a hadnagy, itt nagy rablás történt. Valld be jó szerivel, kikkel követted el e rablást? Ha megvallod, nem lesz semmi bántásod; de ha nem vallasz, jobb lett volna nem születned." „Jaj, jaj!" elkezdett ismét ordítozni: „Nem tudok semmit... nem tettem." „No minthogy már késő idő van, hát gyere majd egy kicsit karonfogva sétálni, megyünk a börtönbe." Igy karonfogva elvezette, bezárta.

Ez egy borzasztó éj volt. Nem aludtunk semmit, oly üresnek tetszett az egész szoba. Ott a nyitott almáriomajtók tátogtak rám, kiürült belsejökkel, mintha kihalt volna a háznál minden és nem jutott eszünkbe, hogy betettük volna az ajtókat. Nem lett volna oly irtózatos! Semmit se beszéltünk, csak egymás sóhajtásait hallottuk. Féltünk. Nem eresztettem be szobájába Kovátsnét, ott kellett neki hálni. Másnapon, hogy ott tünődtem még mindig fölötte, hogy csakugyan ez a cseléd lehet-e a rabló, ekkor jutottak némi dolgok eszembe, melyek akkor föl nem tüntek, de most mintegy rávezettek azon meggyőződésre, hogy okvetlen ő volt a tettes. Ha néha délutánként nagyobb helyekre voltam híva, vagy mentem látogatni, úgy selyem-ruhába mentem (de különben igen-igen egyszerüen öltöztem), ő ott ült a ládán a szobában s nézett-nézett gyönyörködve s nem tudta elfojtani: nagyokat sóhajtott. „Mit sóhajtasz Maris?" kérdém. „Ah Istenem! ezeken a fölséges szép ruhákon sóhajtozom. Ha nekem ilyen szép ruháim volnának?" „Oh te bolond! mondám nevetve, mit csinálnál te az ilyen ruhákkal?" „Hogy mit? Hej! majd tudnám én hogy mit?" „Fölvennéd szoknyának ugy-e, osztán a nagy sarkas csizmádat fölhúznád hozzá. De szépen illenék együvé!" „Hm! mondá, egyebet is tudnék én azokkal csinálni"... Abbahagytam, nem gondoltam többé reá. Ezen esemény előtt valami két héttel, hazaküldtem őt, hogy hozzon el egy meg nem nevezett ruhát az almáriomból. Egy segédszínésznő nem helyes öltözetet vett magára és én azt nem tűrhettem. Többször is megtörtént az, hogy levetkeztettem őket s hozattam nekik magamtól. De azt is tettem, hogyha nagyszerű játék volt, már ismervén a szegényebb sorsúaknak ruhabéli fogyatkozásaikat, ha nem is kértek, bepakkoltam még három öltözetet is a kosaramba, hogy ha talán szükségeltetnék, kéznél legyen. Minthogy szobám kulcsa mindig cselédemnél állott, míg én játszottam, s hogy ott valahogy öltözőmről le ne szóródjon, egy este hazaküldöm, mert egynek nem volt uszályos ruhája a kardalnoknék közül, pedig a darab úgy kivánta. Midőn visszatért a cseléd a ruhával, elkezdi nagy lelkendezve: „Jaj, jaj T. Asszonykám, de féltem én most otthon." „Ugyan mitől félhettél olyan nagyon?" „Ott nem jó szer van!" „Hol?" „Otthon!" „Hát micsoda szer?" „Hát ott kisértet jár bizony!" „Hol? te bolond te! Este hét órakor kisértet?!" „Tessék elhinni, hogy az." „Az az! a te agyadban kisértenek." „Tessék elhinni! Hiszen mikor beléptem a konyhába, úgy megrémültem. Valamennyi edény mind leszedve a helyükről és mind kihordva a rondellába és leborongatva a földre." „No! mondom, megéhezett a kisértet, osztán főzött magának valamit. Eredj, eredj! ne jöjj nekem ily

sületlenségekkel.” De ez így ment, majd 14 nap mindig és hiszem, hogy akkor már készült, vagy készültek ezen gazságot véghez vinni, sőt megmutogatott egész kényelemmel mindent a cinkosának és egész kényelemmel ki is rabolgattak. Most már bizonyosnak hittem, hogy ő volt és még némi reményt is tápláltam keblembe, hogy talán még visszakapom holmimat. Oh hiú remény!...

Másnap a választmány ismét valami gyűlést tartott, nem tudom mi fölött s engem kérettek, mennék föl a terembe. Azt izentem, bocsánatot kérek, nem mehetek, nincs mit fölvennem, kiraboltak s egyetlen ócska ruhát hagytak, mi rajtam volt s abba nem jelenhetek meg... De azért már csak fölmentem. Azért hívattak, hogy csak írjam alá én a szerződést, mert még nem írtam volt alá, hogy bizonyosan visszajövök. Igen sajnáltak, értesülvén balesetemről. Vígasztaltak, hogy csak ne legyek bús, majd kipótolják nekem azt. „De méltóságos Választmány! én holnap se tudnék föllépni társalgási darabban. A szó teljes értelmében mindentől megfosztottak s a legcsekélyebb részben, hogy csak addig is, mig apránkint szerezhetek magamnak, (valamennyit, mert annyit, a mennyit most elraboltak és olyakat, tudom nem gyűjthetek többé össze) és így legalább 600 frtra volna szükségem, hogy csak némileg is pótoljam a legszükségesebbeket.” Azt mindjárt megajánlották, el is küldték a pénzt, hogy havonkint majd lehúznak valami keveset. Még azt is kértem: bocsássanak el Miskolcra Kilényihez vagy két hétre vendégszerepelni, hogy azzal is pótolnám egy kissé veszteségemet. Azt is megengedték. A társaság is nem tagadta meg ebbeli kérelmemet s elkészültem az útra. De mielőtt elutaznám, megkérdeztem, hogy mi eredménye volt már az eddigi vallatásnak? Azt felelte a hadnagy úr: „Nem lehet azzal semmire se menni. Csak azt feleli: ha fölfeszítenek is, én nem vallhatok egyebet, csakhogy én nem cselekedtem! Nem tudok semmiről semmit. Azért bocsássanak szabadon, mert én, akármeddig tartanak fogva, egyebet nem tudok mondani, csakhogy nem cselekedtem.” „De hát miért nem dolgoztatják? Nehéz munkára kell hajtani. Csináljanak valamit. Találjanak ki módot, minélfogva reábírhassák, hogy valljon. Nála volt a kulcs és az ajtózárak sértetlenek. Azt a sok holmit a kályha betört tábláján ki nem hordhatta! Én most elmegyek Miskolcra, két hétig oda leszek, addig fogják erősen.”

Elutaztam. Midőn Miskolcra érkeztem, a vendéglőbe, a Koronánál vettem ki egy szobát. A testvéremnél nem volt hely, csak egy szobája volt. Ő mindig tartott kosztosokat s leányok is laktak nála s így alkalmatlan lett volna nekem. Örömmel fogadtak. Fölléptem. De ah! mi különbség a régi és a mostani Miskolc között! Oly hideg, oly részvétlen, kevés nézők. Én meg voltam ijedve, hogy tán néző se lesz, ha föllépek. Igaz, hogy nem is volt a legjobb társaság, pedig Kilényi nevezetes jó társaságot szokott tartani, de most nagyon megoszlott a társasága. Nem emlékszem már, hogy miben léptem föl. Midőn más napon fölmenteni a próbára, egy ismeretlen fiatal színész áll elé, ki a szerelmest fogja velem játszani. Ez egy igen igénytelen egyén volt, ki betegesen nézett ki. Sápadt, zilált hajjal, egy félig fehér kendővel fölkötve az álla... és bizony nem ajánlatos öltönyben, mintegy magát elhanyagolva. Egy cseppet se nézett ki elegant. Nem volt, miként mondani szoktuk: fesch! Az én nagyon csinossághoz szokott, elkényeztetett szemem egy kissé megütődött, hogy... (bocsáss meg, kedves Fántsy komám! hogy az első látás benyomására elfogultan itéltem fölötted, mert ő volt az, az a jeles Fántsy) de így gondoltam, hát már csak ki is mondom s gondoltam: „Oh, hogy fogom én ezt az ifjut este szerethetni?” Mert tessék elhinni, van benne valami, hogy kivel a szerelmes szerepeket játszuk, legyen az nő, vagy férfi részéről, egy kissé szimpatisch érzésnek kell keletkezni eránta, csak akkor felelhet magáról, hogy este jól fog mímelni, azaz a fölvett személyt természetesen alakítani. (Ha majd reá fogok még érni, reá jövök két esetre, hogy velem miként történt, hogy tapasztalásból szólok.)

Azonban kezdődik a próba. Az én kinézéstelen fiatalom, minden betegségét feledve, kiderült arccal, szemei a szerep természetét hűn rajzolva, föllobbanó tűzbe gyuladtak. Engem örömmel töltött el annak meggondolása, hogy ily jeles segédtársam mellett nem csügged el

élénkségem. Úgy rémlik most már emlékemben, mintha az Alpesi rózsát adtuk volna: én Liszlit, ő a grófot. Nem volt ugyan az eléadáson zsúfolt ház, némileg kivonultak már falukra, és ah! oly sokan tértek örök nyugalomra, mind azok, kik lelket öntöttek példájuk által a higadtabb véralkotásuakba is! A lelkes hölgyek, kik buzdítottak a színészet pártolására, mint a műveltségterjesztés egyik szükséges ágára! Nem voltak Erősné, Platthyné, Vörösmarthyné, a Ragályiak. Mind, mind meghaltak!...

Tán harmadik fölléptem után, ott ülök a Korona-vendéglőben kibérelt udvari szobámban, (mert az utcára nyílók igen drágák voltak) megáll ablakom előtt egy ismerős Neutischánka. Fölugorva kinézek... ott áll a lovakat cirógatva és csókolgatva az én grófom, már akkor a gyeplőt a bérszolgának odadobva és rohan be hozzám. „Hát az Istenért honnan jön?" „Hazulról. Véletlen egy színlap jutott kezembe s másnap jöttem, hogy lássam." „Hát minek csókolgatta meg lovait?" „Hát hiszen ők hoztak hozzád. Akkor mindig csókot kapnak és cukrot." „Milyen gyermek!" mondám. „De hát ő (az én voltam) hát ő hogy jöhetett el Kassáról?" „Bizony szerencsétlenség üldözött ide." Elébeszéltem neki mindeneket. Természetes, hogy nagy részvéttel és sajnálkozással vett mindent s kérdi végre, hogy nem vagyok-e megszorulva? Ő kölcsönöz nekem s majd visszaadom, ha Kassára jövünk a télen. „Vigyázzon magára a gróf! Hacsak árnyékát átlépi annak, mit fogadott, Istenemre mondom! többé szobámba nem lép. Reám e tekintetben ne legyen gondja. Rajtam mindenképp segítve van."... Szobát akart nyittatni odafön. „Hohó! az már ismét a kényes pontok közé tartozik. Az átalánfogva nem megyen. Maga a Rózsába fog szállni, onnan is látogathat."... Mit volt mit tennie: szót kellett fogadni. Három nap mulatott ott. Azalatt ha a próbán voltam, oda jött. Ha testvéremnél voltam, oda jött. Harmadnap múlva osztán elutazott rímánkodásomra s miután értésére adtam, hogy ámbár örömest látom őt, de az mégis kedvem ellen van, hogy ide jött látogatásomra, mert ezzel hibát követett el. De most az egyszer legyen megbocsájtva, csak egyébként jól viselje magát... Elutazott. Midőn szereplésemnek már majd vége felé jártam, akkor kezdett a publikum bővebben járni. Akkor kezdették mondogatni: „hogy hát csak ennyi ideig mulat itt? Nem megy biz innen! Hiszen még most lenne nagy közönség." Taps, koszorú, volt elég, dicsőség egész özönnel, de az erszény nem igen duzzadott a tömöttségtől, csakhogy éppen egy kis útravaló jött, s meg vagy két viselő-ruhát vehettem, mire nagy szükségem volt.

Midőn Kassára megérkeztem, legelső teendőm volt megtudni, hogy mire mentek a tolvajjal? Képzelni lehet rémülésemet, midőn azt felelik: kieresztették, nem vallott semmit! Szinte a már egyszer kiállott kétségbeesés vett erőt rajtam. Már most bizonyos voltam benne, hogy ő volt a tettes, mert a mit akkor észre se vettem a nagy zavarban, hogy a ládája nem volt a cselédházba. Midőn utána kérdezősködtem a házmestertől, hogy nem látta-e, hogy mikor vitte volna el ládáját? „Hiszen azt már régebben hozzám hozta le, mondja a házmester, s tőlem azelőtti este vitette el, midőn a rablás történt. Amint mondá: azért hozta le hozzám, mert félti odafönt, hogy egyszer ellopják, míg a színházban leszünk." Ez világos, hogy ő volt a tolvaj s most már minden reményem elenyészett, hogy valaha megkapjam. Ez nagy gazság volt a hadnagytól. A menyecske fiatal és szép volt. Nem fogta erősen, még csak utcát se söpretett vele s akkor bocsájtja el, midőn én otthon nem vagyok. Ezt könnyü kitalálni, a nélkül, hogy sok fejtörésbe kerülne...

Három évig, míg Kassával tartott szerződésünk, nem sokat tudtam dolgozni, mindig az ablakba feküdtem, mert midőn visszajöttünk Váradról, elmentem azon átkos háztól lakni, a főutcára, hol mindig néztem, ha nem látnék-e csak egy rongy-darabot? Megismertem volna! De nem, soha, soha többé még csak közel hasonlót se... Mielőtt Miskolcra mentem volna, a fölvett pénzzel azonnal mentem vásárolni a legszükségesebbeket: színpadra egypár selyemruhát, fehéreket, mindent a legkönnyebbszerűt. Igazán úgy voltam kénytelen szűken bánni a pénzzel, csakhogy „mutasson". El is változtattam én egy-egy öltözetet százféleképpen is, uszályos és rövid német, vagy olasz, vagy bármi nemzetbelieknek. Mind csak fehér tulle és

ízletesen felatlaszozva. Azt gondolták volna, hogy még oly sokba került! No hiszen, került is az azért nem kevésbe s ki is csúfoltak véle pályatársnéim, nevezetesen Lenduska azt mondja, ha valami új játék jött elé, kivált társalgási: „No hiszen majd lesz a tülleöknek dolga! Maholnap nem lesz Kassán tulle, mind Déryné vásárolja föl. Az egész garderobeja tulleökből áll.”... Igaza volt. De ha a kirablás előtt ismerte és látta volna, most nem csúfolna, hanem sajnálva tette volna ezen megjegyzését. Ugy-e Lenduskám?... Ő jószívű asszony volt különben, mert valóban szíves részvéttel viseltetett erántam egy alkalommal. És ő is segített rajtam... de hiszen majd reá jövünk, még a történelmekre, midőn mindenkire emlékezni fogok annak idejében. Mert ah! engemet sok ért éltem folyamában, mit nem érdemeltem szorgalmas, fáradhatlan igyekezetemért a sorstól. Sorstól? Oh nem, nem a sorstól: egyik embernek a másikon nyert hatalmaskodása erejénél fogva. Oh én balga! minek ragad el fájó szívem oly előre, hiszen még azok későbbi dolgok... Maradjunk e téren... És ha csupa tulleökbe öltöztem is, de az ízletesen lévén elkészűlve, még a páholy se vette észre a hiányt, vagy tán nem is volt az hiány, hanem minthogy a szende szerepek voltak kiválólag sajátjaim, melyekben velem senki se vetélkedhetett, jobb szerettem a könnyebb öltözeteket. Ha bársony ruháimat kérték volna tőlem, vagy egyet azon enkezem készítette, szende szerephez való öltözetemet, azt mondtam volna: „Ott a bársony, vidd azt, mert hiszen azok mind megmaradtak, hadd meg nekem az én kis könnyüded ruhácskámat”... Tehát maradjunk e téren... Én tehát vásároltam mindenből egy keveset. Minthogy az ágynemüekre való még maradt, azt csak fél véget, de a feinab gyolcsot ingekre, azt már egy egész véget vettem, mert az volt azelőtt főtárgya szükségleteimnek. (Ez szegény jó anyámról maradt reám.) A többire már nem igen sok pénzem és gondom maradt. Egypár kijáró ruha, társalgási ruha és tömérdek strimfli, mert az majd mind ott volt a mosni való ruha közt, egynéhány rőf percaille reklire, mert most már sajnáltam azt a szép rumburgi gyolcsot arra fölszabdalni. Most már volt dolguk az én szabó-néimnak, kik nekem mindig dolgoztak elejétől fogva végig, míg csak Kassán laktam. Három testvér: Benyák Krisztinka a legügyesebb a három közül. Most mindent félre tettek, csakhogy el legyen készűlve minden, mire elutazunk Váradra. De már nagykendőre nem volt pénzem, hát csak az ócska maradt meg.

Mindenem elkészült, elérkezett a nagyhét s mi elindultunk Nagyváradra.

V.

Találkozás Czelesztinnel Váradon. - Jó viszony Czelesztinékkel. - A tagtársak óvó szava. - Barátságos vacsorák. - A Pesten hagyott ékszerek kiváltási terve. - Az arckép és a kettős sóhajtás. - Visszautasított vallomást tévő. - Az arckép és Székely Zsuzsika. - A nobel-bunda története. - Mit mond Szentpétery Czelesztinre? - Czelesztin viselt dolgai Kolozsvárott. - A pesti levél csak nem jön Váradra. - Utazás Debrecenbe. - Az első gyanu. - Czelesztin éji futása. - Kontz, üldözésére ajánlkozik. - Kontz levele. - A megkerült kereszt. - Kontz találkozása Czelesztinnel Kolozsvárott. - Czelesztin könyörgő levele Miskolcra érkezik. - A pör kezdete. - Czelesztin arcátlanságai. - Végrehajtás egy vagyontalan ellen. - Kontz és Czelesztin. - Vissza Kassára.

Debrecenben, keresztül menve, ott találtuk Éderéket elég jó tagokból álló társulatával, Czelesztinnel együtt. Nem tudom mi okból, elszakadt Édertől és a mi társaságunkhoz szerződött Székely Zsuzsival együtt, kivel már több időktől olta együtt lakott. Megérkezvén Váradra, minden szolgálatbeli szívességeket elkövetett, nekem szállást keresett. Ők is azon utcában béreltek szállást, miként magát kifejezé, hogy mentől közelebb lakjanak hozzám, hogy egymást gyakran látogathassuk, hogy együtt társaloghassunk, mert a Zsuzsika úgy szereti t. asszonyt, hogy mindig a körébe szeretne lenni. Osztán ha valamibe jó tanácsra volna szüksége, csak parancsoljon velünk. Én itt nagyon ismerős vagyok mindenfelé, mindenben kész szolgálatára leszek, hogy bebizonyítsam, mennyire tisztelője vagyok érdemeinek stb. „Milyen becsületes ember ez a Czelesztin", mondám gyakran! „No no! majd végin csattan az ostor," mondták némelyek a társaság közül. Nekem igen jó szállásom volt. Most már nem emlékszem többé, hogy Szentpétery Susika mikor és hogy jött ismét hozzám, csakhogy most már ismét nálam volt, még akkor Egressy nem vette el. Ugy gondolom, én kértem meg a bátyját: hagyja nálam az utazás alkalmával. Most már a mi társaságunkhoz szerződtek. Kovátsnét is igen megszerettem, minthogy oly víg természetű volt. Ő is jó ismerős volt Czelesztinékkel, s így gyakran együtt töltöttük az estvéket. Gyakran ott maradtak vacsorán is, mindenki vetélkedve igyekezett engem szórakoztatni veszteségem fölött, minthogy még mindig búsultam s nem tudtam belenyugodni, úgy, hogy végtére, annyira-mennyire megvigasztalódtam. Annyira kedvembe jártak Czelesztinék, hogy végre egész bizalommal voltam eránt ok. De annyira is bohóskodott körülöttem Czelesztin, meg Kovátsné, hogy egészen földerültem. Mindég erővel elcipeltek sétálni, egész sereg együtt. Se vége, se hossza a sok mulatságnak s jókedvnek s enyelgésnek. Egész napokat együtt töltöttünk, ha játék nem volt. Egyszer szükségem volt egy kevés pénzre. Egy kis cédulát írok föl a társasághoz, hogy küldjenek nekem 15 frtot a cassából, mert elfogyott a pénzem, majd lehúzhatják havi fizetésemből. A cassába nem volt, még nem vittek jegyeket, mond Szentpétery Susikához, kitől a cédulát fölküldtem. „Mondjad édes néninek, majd délután." Erre Czelesztin egész készséggel: „Jöjjön csak Susika, itt van. Hátha mindjárt van reá szüksége. Majd kiveszem a cassából." Mihelyt havidíjamat megkaptam, azonnal elküldtem ugyancsak Susikától, köszönettel. (Azért jegyzem ide e csekélységet, mert szükség lesz reá.) Egyszer valamelyik színész, éppen Udvarhelyi, azt mondja: „Te Déryné! Te nagyon sokat hiszel annak a Czelesztinnek. Nagyon bekapott hozzád. Vigyázz! mert megfog." „Mit értesz az alatt," kérdém. „Hát azt, hogy nagy gazember." „Ugyan hogy mondhatsz oly nagy szót, oly becsületes emberre, te Miklós?!" „De ismerem én őt már régtől fogva. Minden aljasságra kész." „No, már azt nem szeretem hallani tőled, mert ez csupa szívesség és én oly jól mulatom vele magamat." „No no! én figyelmeztettelek. Meg ne bánd. Jól vettem észre a mult próbán, melléd ült, szokott hálóját kezdette kivetegetni." „Micsoda hálóját?" kérdém bámulva. „Hát mikor valakivel el akarja hitetni, hogy ő szerelmes bele, hát kétszeresen sóhajt mélyeket." Erre szörnyü kacaghatnám lett. „No, Miklós! mondám, ha én ezt észreveszem, meglásd, rápirítok."... Ez osztán annyiba

maradt. Folytattuk a társaságos együtt időzéseket, sétákat, eszembe se jutott már Udvarhelyi figyelmeztetése. Nálam leültünk vacsorához. Akármi csekélység jött az asztalra, a mi éppen volt, az mindig elégséges volt. Egyszer mondja Czelesztin: „Ejnye Susika! én még enném most egy kis vizaikrát (caviar). Délbe megterheltem magam, sokat ettem. Hiszen, ha T. asszony megengedi, én mindjárt megkészítem." „Mi az? mondám. Én soha se ettem." „Van-e olaj, ecet, hagyma?" „Van." Elküldték a cselédet boltba, az elhozta, Susika el is készítette. Jól ízlett, megszerettem s ez többször is történt. Egyszer eléhozódott a kolozsvári szokás, hogy én mint bámultam azon, hogy ebéd után a gyűszűnyi pici ezüst pohárkákban hordják azt a finum készült málna- vagy rózsa-liqueurt és osztán nekem is ízlett, mondám. Egy napon csak eléáll egy üveg málna-liqueurrel Czelesztin. „Jaj! lelkem, leszoktam már én erről. Csak odabent volt ez divat, azolta se ittam, már Erdélyben se divatoz többé." De azért azt ők ott hagyták és csak magam fogyasztottam el, Kovátsnénak nem kellett, mert ő mindjárt százat is prüszkölt tőle.

Egyszer éppen olyankor lepett meg Czelesztin, midőn Kovátsnénak elébeszéltem, hogy mily aggodalmak között vagyok. Már elmult egy éve, hogy a szép ékszereim Pesten maradtak a zálogházban, most ki kellene váltani, de nem tudom a módját, hogy mi módon juthatnék hozzá, hogy el ne veszszen, nincs, a kire bízhatnám. Midőn Czelesztin mindezeket megértette, mindjárt ajánlotta szolgálatát: hogy ő éppen a jövő héten szándékozik Pestre menni és ha reá bízom, ő szívesen megcselekszi, csak adjam oda a zálogjegyeket és a pénzt is és vagy három hét mulva visszajön s elhozza magával, vagy ha tán később történnék visszajövetele, úgy Debrecenbe, Urbán kereskedőhöz fogja szállítani a pakkocskát, ott bizonyosan megkapom. „Mert én mindig becsületes ember voltam s maradok, még a lélek ki nem száll belőlem. Mert nincs nagyobb örömem, mintha ily nemes lelkeknek szolgálatot tehetek." Egész megkönnyült kebellel köszöntem e szívességét, hogy már nem soká meglátom s ismét hatalmamban lesznek az én szépségeim! Általadtam neki azonnal a jegyeket a pénzzel együtt. Utánavaló napokban odajön, egy papirból kihajtogat egy negyedrész árkusnyi nagyságu arcképet, mely már rámába is volt foglalva s kérdi: „eltalálja-e, hogy ez kicsoda?" Nézem s elkacagom magamat. „No! mondom, ehhez nem kell sok fejtörés, ezt bizony könnyü eltalálni." Susika is ott állt, nézi. „Ejnye! fölkiált, hiszen ez Czelesztin bácsi! Éppen olyan." „No lássa! még a gyerek is eltalálja. Magának nagyon markírozott arca van s könnyü eltalálni." „Most jött ide egy festész s reábeszélt, hogy ócsóért lefest, csak szerezzek neki Kundschaftokat. Festesse le magát." „Eszembe sincs," mondám s azzal ismét behajtogatta a papirosba s letette az asztalra. Azután egyebekről beszélgettünk. Odajött Kovátsné is, ő is nézte a képet s ő is éppen úgy kacagva: „No, hiszen ennek az aljára nem kell reáírni, hogy Czelesztin."... Letette az asztalra, melyen könyveim s nehány szerepeim feküdtek. Jövő napon próbán vagyunk, olvasópróbán s mind az asztal körül ültünk. Valami szerelmes szerepe volt Czelesztinnek s egyszer csak elkezd sóhajtani kettőset. Először nem szóltam, mondom, nem következés, hogy éppen engemet illessen. Elhagytam, éppen mögém ült, hát nem nézhettem az arcába. De egyszer rám néz így oldalt s elkezd igen szomorú arcot öszveszedni és szörnyü mélyen, kettőzött sóhaját felém erányozni. Nekem is eszembe jutván Udvarhelyi megjegyzése róla, fölkacagok s mondom neki igen aesthetica nélkül: „De ördög bujjon magába! Én felém hiába küldözi hatszoros dufla sóhajait is, engem meg nem fog." Még csak el se pirúlt, csak egy kissé zavarva, lesütött szemmel, szemérmesen, félmosolylyal: „Nemeskeblű, angyal-teremtés!" Igy mókáztak még vele s azután folytattuk a próbát. Délután Susika elkéredzett Czelesztinékhez kötéssel. Nemsokára elmenetele után belép Czelesztin s elkezdi azonnal: „Angyali teremtés! valahára beszélhetek egyedűl." „Igy kérem! Semmiféle magánybeszédem nincs magával. Azért kérem, mielőtt csak egyetlen szót szólna, tartsa vissza magát minden további nyilatkozatoktól, különben megbánom, hogy oly bizalmasan társalogtam magával és kimegyek a szobából." „Hát őrültté akar tenni?" „Ez legyen az utolsó eféle szava" s fölkeltem, kifelé indulva. „Nem, nem! ne menjen. Én hallgatva is meg tudok halni." „Jól teszi" mondám. Kérdeztem osztán: „Mikor indul Pestre?" (Dufla sóhaj:) „A jövő hét elején, vagy tán még hamarább is, ha jó alkalmam akad."

Jött Kovátsné is kötéssel. Egyszer csak sebesen föltárul az ajtó s berohan rajta Székely Zsuzsi s neki esik Czelesztinnek s két oldalról piff-paff a pofájára Czelesztinnek, hogy szintúgy csattogott. „Hát, gazember, így csalsz te meg engemet?" „Zsuzsika, Zsuzsika! kiáltja amaz, megőrült?" Én meg voltam bámulatomban némúlva, egy darab időre: hogy mi lehet ez? Csak akkor vettem észre, mikor a pofozkodás megszünt, hogy hiszen nem illett így iderohanni és itt pofozkodni a szeretőjével s mondom: „Kérem! egy kissé térjen magához. Ha ezzel az úrral baja van, hívja ki s odakünt püffölgesse, de nem itt az én szobámban." „Tessék megengedni, de nem látok mérgembe. Gazember! Hol a kép?" „A kép?" kérdi Czelesztin s odanéz az asztalra. Mondja Kovátsné, „ide tettem tegnap az asztalra, könyvekre... De Zsuzsika, mi lelte, maga megőrült, hogy így mer ide jönni. Megérdemelné, hogy kilökdössem! Őrült." „Hát ki számára festette le magát titkon?" „Hát titkon festettem, midőn elhoztam ide legelőbbszer mutatni, hogy jól vagyok-e találva? S itt felejtettem azon módon bepakkolva, de még vissza kell vinnem a festészhez, ki kell bontani a rámából, még van rajta igazítni való." Bocsánatot kértek osztán tőlem, leginkább Czelesztin, a Zsuzsika neveletlenségiért. De én igen elkedvetlenedtem tőlük és már némileg bántam is egy keveset, hogy oly nagy bizalommal voltam hozzájuk. Ez egy megvetésre méltó férfi, gondolám, midőn egy nő úgy fölpofozhatja. „De mégis honnan tudja maga, hogy én lefestettem magam?" „Hát Susika mondta. Leült kötni s beszéd közben mondja, de szép az a Czelesztin bácsi lefestve. Még szebb, mint elevenen." „Hát hol láttad te lefestve?" „Hát nálunk. Megkérdezte édes nénit, hogy jól van-e találva? De éppen csak olyan, mint ő, csakhogy szebb. A gyereket ott hagytam a házi leánykával s magam szörnyű méregbe jőve, rohantam ide, hogy hát ki számára, hogy nekem egy szót se szólt felőle." Elmentek osztán csakhamar tőlem, de én mutattam kedvetlenségemet erántuk. Susika hazajőve, kérdeztük Kovátsnéval, hogy miként jött rá, miként mondotta, hogy Zsuzsi azért oly méregbe jött. „Sehogyse mondtam, hogy méregbe jöjjön, csak azt mondtam: oh be szép az a Czelesztin bácsi lefestve, most még szebb, mint élve. Én is néztem, mikor édes néninek megmutatta. Arra olyan méregbe jött, hogy mindjárt elszaladt." Kacagtunk fölötte sokat Kovátsnéval, hogy egy ártatlan gyermeklyánka, ki a mit lát, nem sejtvén rosszat, igazat mond; mily veszélyt hozhatna, ha valami titkos dolog lett volna.

Másnap nem voltak nálam Czelesztinék, de a reá jövő napon eljön Zsuzsi s mondja: „Oh de szép bundát csináltattam magamnak s mily olcsó!" „Most nyáron bundát; mondám, mi jut eszébe?" „De éppen azért küldött ide Czelesztin, hogy csináltasson a t. asszony is, mert van neki igen jó ismerőse és ő úgy ki tudja vele alkudni, hogy igen ócsóért megteszi, ha Czelesztin jár el benne. Másutt két annyiba fog kerülni. Ilyen olcsót nem kap sehol, nem lesz rá gondja." „De nekem nincs most kedvem téli ruhát készíttetni." Alig beszéltünk, jön Czelesztin, ő is elkezd rábeszélni, hogy csak vegyem meg a posztót és ő kialkudja a szűcsnél a legjutányosabban és nobel-bundám lesz, minthogy úgy is ellopták a gaz rablók a wikleremet is. Addig beszéltek, hogy reá vettek. Gondolám, nem lesz rá gondom, ha Kassára megyünk, úgyis már hűvösök lesznek, itt meg nemsokára veszem a második féljutalom játékomat, hát kifizethetem. Igaz, hogy nem bántam meg akkor. Gyönyörü, elegáns bunda volt: oliva-szín, szép hamuszín prémmel, 150 frtba került mindöszve.

Czelesztin elutazott. A bunda még nem volt készen, s midőn a szűcs odajött megkérdezni, hogy milyen gallérját csináltasson. „Oh mondom, szép, kicsi csinosat." „De engedelmet kérek, nem készül el a héten, mert tömérdek a munkám." „Nem baj, mondám, most nincs rá szükségem. Ugyse fizethetném most ki, mert csak másfél hét múlva lesz a jutalom-játékom. Csak akkorra legyen kész, mert osztán elutazunk Debrecenbe." „Oh az mit se tesz! Itthon lesz a bunda a jövő héten. A pénzt megkapom, akkor is jó lesz." Történt, hogy Susika beteg lett, meghűlés következtébe s egy napon odajön Szentpétery hugát látogatni. Leültünk, egyet-mást beszélgetve s Szentpétery odalép hozzám: „Édes Déryné! én magát sajnálom!" „Engemet? Miért?" „Azt hallottam, hogy maga a zálogcéduláit által adta annak a gazembernek, hogy

majd ő hozza el Pestről. Hogy lehet oly könnyen hivő az Istenért!" „Hát mi baja történhetne egy oly biztos embernél, kinek elég esze van, hogy jó gondját viselje?" „Oly gondját fogja viselni, hogy maga többé nem fog látni belőle egy darabot se." „Oh Szentpétery! hogy lehet maga oly szörnyű gyanakodó, egy oly becsületes ember eránt, mint ez a Czelesztin? Hiszen ez oly megelőző, oly szíves, mindenben a legkészségesebb tevékenységgel kész az ember bajain segíteni." „Hát miért ment ő most Pestre? Eddig eszébe se volt, sőt tervekről beszélt Kassára nézve, hogy hova teszünk kirándulásokat majd a nyáron." „Hiszen az mind lehet, mondám, egypár hét alatt itt lesz. Én megse foghatom, mit tehetne?" „Mindent! Mindenre kész az olyas gazember!" „No már én előre nem szeretek itéletet mondani valaki fölött, míg meg nem bizonyosodom rosszasága felől." „Nohát megmondom magának, hogy éppen úgy írták le előttem, mint egy szemtelen csalót..."

Kolozsvárt a dámák mindég nagy kegyelettel viseltettek a színészet eránt. Pártolták s mindenben elősegítni kivánták, kivált a kit különösen kegyencöknek kijelöltek. Ilyen volt Székelyné és Czelesztin az ő idejökben. Sokszor odaadták ékszereiket kölcsön a színpadra, ha elkérték, hogy csak szépen nézzenek ki. Ily kegyben gyakran részesültek az előkelőbb színészek. A többek közt egyszer elmegyen ez a rabló egy dámához, báró Mara Mariskához (úgy hívták az úrnőt) s kéri, adná neki oda fényes ékszereit. Ő Rollát játszódja s igen pompásan kell neki megjelenni, mint indus vezérnek. „Szívesen, édes Czelesztin! Itt van!" s jó csomó fényes ékszereket által ad neki. „Holnap köszönettel visszahozom." „Jól van, édes Czelesztin!" Eljött a másnap, de Czelesztin nem jött el. Gondolá az úrnő: el van fáradva szegény, majd elhozza. De egy nap a más után haladt s Czelesztin nem jött. Végre odaizen, hogy szüksége van az ékszerekre, adná ide. „Magam fogom tenni tiszteletemet ő nagyságánál." El is ment másnap oda, az izenet után, de oh, hallatlan szemtelenség! azzal fenyegette a bárónét, hogyha követelni fogja az ékszereket, ő tanukat fog arra előállítni, kik látták, hogy ő, Czelesztin, késő estve fölment a bárónéhoz... viszonyban volt vele s neki ajándékozta az ékszereket.

„No lássa édes Szentpétery, ha egy kissé csinosabb fogásokat hoznának föl egy ily roppant csalás elkövethetésére, el tudnám hinni. De minthogy hallatlan dolog, hogy egy első színész, kiről már csak több műveltséget föltételez az ember, mintsem ily aljas, szemtelen durvasággal élt volna, valakitől annak sajátját elcsikarná, nem hiszem el. Hiszen még a világos rablás se volna ily becstelenség. Előttem ez nem talál hitelt, hogy ez megtörtént tény lehessen. Hiszen ott játszott? Hát az úrnő nem találta volna meg a törvényhatóságot s nem záratta volna be tüstént?" „De nagy compromisszó lett volna a dologból s Czelesztin urat már másnap nem találták annál a társaságnál. Egy kicsit elutazott." „Nem lehet! mondám. Ily esemény nem történhetett meg." „Adja Isten! de még több ily esetkéket is tudnak róla beszélni, én csak ezt mondám el róla. Figyelmeztetni akartam. Adja Isten! hogy jóslatom be ne teljesedjék magán."...

Egy cseppet se nyugtalankodtam. Velem nem történhetik ilyesmi. Elkövetkezett jutalomjátékom, a bundát hazahozta a szűcs, kifizettem s gyönyörködtem a csinos készületü téli öltönyben. Azonban a hányszor eljött Zsuzsi, mindég kérdeztem: „Nem írt még Czelesztin?" „Hiszen még alig múlt tíz napja, hogy elment! Neki is dolgai vannak, majd ír, vagy maga is jön." „Már alig várom, mondám." Azonban elérkezett az idő, hogy Debrecenbe menjünk, hogy ott is játszhassunk, hogy ne kéntessünk a nagy utat egyhuzamban tenni, hanem egy kis útravalót is nyerhessünk. Midőn már másnap indulnunk kellett volna, megkérdé a társaság Székely Zsuzsit: „Hát mit ír Czelesztin? Hogy mégse érkezik? Már holnap indulunk. Hát maga készüljön, hogy jókor indulhassunk." „Már én nem mehetek, mond, mert nem tudom Czelesztin szándékát, hogy marad-e tovább is a társasággal? Magam is csudálkozom, hogy nem ír. Nem tudok magam fölött intézkedni, hát már csak itt várom be őtet." A társaság nem sokat törődött vele, ő csak kis szereplőné volt, bár a kardalnoknék között szükség lett volna reá. Azonban ő ott maradt.

Éder társaságával együtt már akkor elutazott, tán Miskolcra vagy Egerbe, nem tudom. Én tele vágygyal, szerettem volna magam kocsis lenni, s a lovak közé csapkodni, mert mind igen aprókat lépegettek, türelmetlenségemhez képest, mert kétséget se szenved, azolta ott van a kis pakkom Urbán kereskedőnél. Megérkezünk Debrecenbe. Alig szállunk le, magam nem voltam még öltözve s előbb a portól mosdani kellett, de az soká volt, azért elészólítom Kontz nevű súgót s kérem: „Menjen csak Urbán kereskedőhöz, érkezett-e hozzá egy kis pakkom?”... „Nem! semmit se tud semmiről!” Egy kis méregbe jöttem. „Pedig nekem Czelesztin azt mondá, hogy elmegyen hozzá s megkéri, ha odaküld hozzá egy Dérynéhez címzett pakkot, azonnal izenje meg nekem, hogy kezemhez kapjam. Hiszen már három heténél is több, hogy elutazott! Már itt lehetne.” Így tünődtem. Talán holnap itt lesz. Istenem! talán elvesztette a cédulákat! Igy rémítettem magamat, midőn egy heti, mindennapi kérdezősködéseim után is még mindig csak e hideg feleletet vevém: „bizony még nem érkezett semmi!”

Egy napon, midőn ismét csak ez üres feleletet kaptam volna, lerogytam ott egy székre, az erő kifogyott lábaimból. „Ez borzasztó!” mondám. Szörnyű gyanu támadt bennem. Mi dolog lehet, hogy az a Czelesztin se nem ír, se nem küldi a rábízottakat? Egy úr, ki kevéssel ezelőtt lépett be a boltba, megszólal: „Ah, Czelesztinről van szó! mondja, az az éjjel itt ment keresztül, a Fehér ló-ba találkoztam vele. Hívtam egy pohár borra, de nem fogadta el, mondá, hogy szörnyű sietős útja van! Kolozsvárra kell neki menni.” Midőn a szót kimondá azon úr, „az éjjel ment itt keresztül” (Czelesztin), már akkor lecsapott a villám fejem fölött. Már tudtam, hányadán vagyok. Ha Szentpétery elé nem beszéli a leírt történeteket, még most is csak azt gondoltam volna: valami különös esemény adta elé magát. De így, gondoltam magamban: nem! aljas rabló, én nem foglak gyáván hagyni elillanni. Reám nem kiálthatsz semmit, mi nekem hírnevemben árthasson. Nem engedem sajátomat elrabolni engedni, hanem üldözni foglak. Szégyennel kellett most bevallanom, hogy igazuk volt, midőn figyelmeztettek, hogy ne higyjek az ő minden érdek nélkül való tiszta barátságában, mert ő ki tudja fürkészni, előre kiszámítni és kizsákmányolni a legcsekélyebb részletekből is és saját terve kivitelére fölhasználni a legcsekélyebbnek látszó dolgokat is. De most már rögtön utána kellett látni a dolognak, hogy messze ne távozhasson. Fölszólítottam az ifjabb színészeket: „melyik ajánlaná magát elutazni, utána be Kolozsvárra, mert bizonyos, hogy most legelébb is oda fog menni.” „Nem, nem az a rendje, mondák. Zsuzsi Váradon maradt, azt előbb fölpakkolta s magával vitte. Ott talán lehet valami neszt hallani róla.” Kontz, a súgó mindjárt ajánlkozott, hogy ő elmegyen és utána jár. Én minden napra egy váltóforintot ajánltam neki, csak járjon el benne ügyesen. Ez egy igen furfangos egyén volt, de arról megfeledkeztem, hogy azon gaznak jó barátja. No! de ő elindult rögtön, és magam nem mehettem, mert játszani kellett. Kontz volt tehát az ügynököm. Kértem, hogyha Váradon legkisebb tudomást veszen a dolog felől, tudósítson, mert megöl a nyugtalanság. Oda volt már három nap. Semmi tudósítás. A harmadik napon estve későn csak beáll. „Megkapta?” kérdém mohón, azt gondolva, már nyakon csípte s el is hozta. „Őtet magát nem, hanem egy positio már kisűlt: hogy hol van.” Igy kezdé elbeszélését mikép következik: „Én jónak láttam elmenni szállásukra s ott kérdezni. Ők elmentek tegnapelőtt. Czelesztin csak egy nap mulatott, mindjárt pakkoltak az napon s éjjel mentek, mert miként mondá, levelet kapott Kolozsvárról s azonnal menniök kell. Hát nem láttak nála valami eladni valót? Nem kínált senkit? Dehogy nem. Itt s itt ezen boltban kínált egy szép arany láncot eladni, mert azt mondotta: sokat költött Pesten s most kifogyott a pénze, azért adja el. Én elmentem a boltba. Igaz, ott volt, de nem vették meg, igen drágán tartotta. Elmentem hát én a rabinerhez s mondám: hallja-e, egyszeribe gyüjtse öszve valamennyi zsidóság van s tegyen szoros vizsgálatot, vallassa őket, hogy ki vette meg vagy zálogba kinél tett le valaki némi ékszert, mert egy nagy rablás történt és ha valamelyik tud róla és be nem vallja, kinél van, borzasztó büntetést fog kiállani és a károkat kifizetni. A rabiner mindjárt öszvehívta a zsidóságot s igen megijesztette őket, hogy orgazdának bélyegzik azt, a ki tud róla és be nem vallja, minek sikere lett az, hogy egy találkozott közöttök, a ki

látta, midőn egy drágaköves, rubintos arany keresztet, nagy broche-sal, kínált egy zsidó ismerősének, a ki Kis-Várdán lakik, de azt nem tudja, megvette-e, mert ő ott hagyta őket, másfelé lévén dolga." Ezzel kiment Kontz Kis-Várdára, egyenesen a szolgabíróhoz s eléadta a dolgot. A szolgabíró eléhívatta a megnevezett zsidót, egy kevés habozás után. Az eléhozta a keresztet, de az aranylánc nem volt vele. A szolgabíró azt mondá a zsidónak: a kereszt itt marad, te pedig keresd pénzedet annál a gazembernél, a ki a keresztet nálad zálogba tette 30 frtba. Kontznak pedig azt mondá: „a tulajdonosnak magának kell eljönni és megnézni, hogy övé-e s ez-e az elsajátított kereszt." Igy hát még magamnak kellett elutazom rögtön. Elmentünk Kontzal együtt Kis-Várdára. Megnézve, megismertem mint sajátomat. A szolgabíró mindjárt át is adta nekem a keresztet. Oh, de mit ér! Hát a többit megkapom-é?! Most már Kontz kérte a szolgabírót, adjon neki egy írást, bizonyítványt arról, hogy a nevezett zsidónál megkaptuk a keresztet és már én kezemhez is vettem. Azzal Kontz mindjárt ismét beindult Kolozsvárra, azon igérettel, hogy fölkeresi, ha a világ végén lesz is.

Midőn visszamentem Debrecenbe, csak elbámultak, hogy egymás nélkül, egy-egy darabonként szakította el az ékszereket. És ismét csak azt jósolták, hogy meglássam, a többit meg nem kapom többé. Még Debrecenben időztünk, nem jött semmi tudósítás Kontztól. Mindég kínosabbak s aggasztóbbak lettek napjaim. Ez két nagy csapás volt, oly rövid idő alatt rajtam.

Mult az idő. Már nem soká maradtunk Debrecenben, aztán még Miskolcon is szándékoztunk néhány eléadásra megállni s úgy azután egyenesen Kassára. De mielőtt Debrecenből elindultunk volna, jön levél nagysokára Kontztól s leírja az egész jelenést a rablóval. Így ír: „Midőn Kolozsvárra értem, magamhoz vevén a szolgabírótól nyert bizonyítványt, elmentem szállására. (Azt tudni kell, hogy én azt mondottam Kontznak: ne rohanja meg egyenesen, hanem először csak azt mondja, bejöttem Kolozsvárra, dolgaim vannak. Barátom, tiszteli Déryné s azt izeni, adja által nekem azon ékszereket, mikbe megbízta, hogy Pestről elhozandja.) A mint Kontz belépett a szobájába s meglátta Kontzot, szörnyü elsáppadt, de csakhamar rendbe szedte magát s üléssel kínálta. Sietek mond, egy kevés dolgaim vannak... s elémondá szerepét. Czelesztin szörnyü elbámult. „Ékszert? kérdé elbámulva. Micsoda ékszert? Én nem tudok semmi ékszerről semmit. Hm, hm, hm! A jó asszony! ugyan mi ütötte meg az eszét?!" „Ej! ne tréfáljon Czelesztin barátom, hiszen nem kéretné. Osztán tudja már azt is, hogy kiváltotta és el is hozta Pestről." „Én?! Ezt már mégis meg nem foghatom, hogy micsoda ékszereket követelhet rajtam az a jó asszony?" Ekkor kihúztam keblemből az írást s mutatom: „alkalmasint ezeknek a többi részeit, mert ezt már kézbe szolgáltatták neki. Azért jobban cselekszik, barátom, ha nem tréfál, hanem szép szerével átadandja nekem, mert föl vagyok hatalmazva, ha ellenkezik, törvény kezére adom." „Ej, ej, barátom! csak ne oly sietve," de szörnyü nagy zavarba jött. „Az egy nemeslelkü asszony, csak annyi időt várjon, még én egy levelet intézek hozzá. Bizony megvallom, nagy szükségben voltam Pesten s kénytelen voltam azzal segíteni magamon, a mi éppen kezemnél volt, de meglássa, ha megírok neki mindent, el lesz igazítva, a nélkül, hogy törvényre kerülne a dolog. Nem ismerem az ő nemes lelkét." A mint tőle eljöttem, azért én mindjárt elmentem egy ügyvédhez, kivel közöltem az egész dolgot. Hanem előre is mindjárt kell egypár aranyat adni az ügyvédnek, mert azt jól tudom, hogy csupa hízelgésből fog állni levele, mire a T. asszony nem sokat fog hajtani. Azon leszek, hogy mielőbb elvégezhessek idebent mindent." - Feleltem neki, hogy mindent a legnagyobb szigorral vegyen, nekem ne firkáljon, hanem itélje el a törvény, hogy mit érdemel ily alávaló rabló.

Már elutaztunk Debrecenből Miskolcra. Éderéket ott találtuk társaságával s ők is, némely tagok kivételével, a mi társulatunkkal egyesülvén, együtt adtuk eléadásainkat. És csakugyan a szemtelentől egy levél érkezik hozzám. Sok szemtelenségekről hallottam már, de ilyet mégse hittem. Hiszen ez a porbacsúszás még lealacsonyítóbb tán, mint a rablás, gondolám. Ez cudar gyávaság! Egy hosszu lamentációt ír körülbelül a szemtelen ilyformán, hogy: Én szánjam

őtet, a helyett, hogy kárhoztassam ezen egy (!?) botlásáért, de ő ismervén az én nemeslelkűségemet, hiszi, hogy nem fogom elitélni, sem a világ előtt kompromittálni, midőn őt a szükség kényszerítette ezen lépésre. Imádott, drága teremtés, kit én mindig, miolta ismerem, mindig a legforróbb hévvel imádtam! Ne gondolja, én nem vagyok gazember, nem, de szerencsétlen vagyok, születésemtől fogva mindig szerencsétlen voltam és vagyok... s még több ily sületlenségeket. Igen gyáva gazember voltál s vagy is, gondolám. Végül írja, hogy azon szép, drága, fekete metszett gránátomat, maga is sajnálván eladni, egy szabóhoz tette zálogba 35 frtba két gyürüvel együtt, ha tetszik, váltsam ki, de a többi holmikat mind eladta zsidóknak imitt-amott, az utcán, kit elő-utól tanált, nem akarván aranyműveshez vinni, ki ócsóért kívánta volna. Én rögtön írtam Kontznak, hogy csak siettesse az ügyvédet és keményen fogjon a dologhoz s hogy mi sületlenségeket írt a gyáva. De a mi még ezután történt, az már szinte hallatlan vakmerő és szemtelenség vagy nem is tudom, mi néven nevezzem ezen ember alávalóságát, hogy miképp fordult ellenem. Ebből gyalázatos hosszú pör keletkezett, a melyről se fogalmam, se képzelődésem nem volt, nemcsak nekem, de a társaságnak se, mert a levelet, mit írt, elolvasta az egész társaság, bár arra kért levelében még, hogy égessem el. Volt neki egy fiatalkori jóbarátja, Jónás Dani Kolozsvárott, azt választotta ügyvédének. Az enyémnek nevét már elfeledtem. Ez elment hozzá s előbb szép szavakkal akarta reávenni, hogy fizessen: ezer forintra van becsülve azon ékszereken kivül, mi már kezemnél van. „Fizessen, mondá, mert sokba fog az úrnak kerülni." „Én nem félek semmitől, mondá, én nem tartozom neki semmivel, mondá, hiszen ő adós nekem! Majd eléadom követeléseimet, hogy miből állanak azok, azok felelte: Az a jó asszony igen szerette a szeszes italokat s nem győztem neki hordani a legfinomabb liqueuröket." „No, ha mindjárt úgy volna is, a mit mi igen kétlünk, mert huzamosabb időket töltött Kolozsvárt, de sohase hallatszott róla ilyesmi sőt ellenkezőleg, igen szolid magaviseletről kezeskedhetik minden, ki közelebbről ismerős volt vele. Osztán ez nem elfogadható, mert annak az ára csak mégse mehetett annyira."... „De azonkivül pénzt is kölcsönöztem, itt van nálam a bizonyság 150 frtról. Bundát rendeltem meg számára a szűcsnél, az ő megbízásából." (Ez hajmeresztő szemtelenség!) S elémutatta azon kis cédulát, miben a társaságtól kértem a cassából előlegezést. Még hamisító is volt, a 15 frt után odaírt egy nullát s így 150 frtot tett ki. Ez ellen nem volt mit tenni ügyvédemnek, mint engem fölhívni, hogy igazoljam magamat. Én magam nem tudtam volna magamat másképp igazolni, csak azt mondottam volna: „nem igaz; én soha se kértem a nyomorulttól pénzt kölcsön; magam fizettem ki a szűcsöt s miután ő már nem is volt Váradon, nem is fizethette." De Szentpétery fölszólal (midőn elémutatom nekik levelemet, mit Kontz írt): „minthogy mindent föl lehet róla tenni, ugyan nem azon cédulát használja-e föl, miben, maga a 15 frtot kéri a cassából, az 5 után odaírt egy nullát s megvan." Én e gondolatra soha se jöttem volna, de szinte megrázkódtam e lehetőség hallatára. „E felől mindjárt adhat az egész társaság bizonyságot, hogy maga tőle nem vett föl pénzt, mert azt maga mindjárt kimondta volna, mert maga semmit se tud eltitkolni és a cédulát a társasághoz intézte maga. Ő csak dicsekvésből tette, hogy a 15 frtot ő adja által, hogy ő mily megelőző. Itt van Susika, ez az ártatlan gyerek nem hazudik. Ő hozott tőle magának 15 frtot, ő vitte is meg neki. Erről én is tudok, de a cédulát magánál tartotta a rabló." Így mindeneket eléadva, s a bizonyítványokat öszveszedve, elküldöttem Kontznak. Azt gondoltam: no most már le van vonva álarca a hamisítónak, majd megitélik s majd hozzájutok, ha már nem is szép emlékeimhez, legalább az árához. De még most jön a java!

Midőn az ügyvéd elvetettnek nyilvánítá ezen vádját s komolyan intette, adja meg szép szerével, mibe el van itélve, mert majd sokba fog kerülni neki, (lehet-e már ennél fonákabb kitérés?!): azt mondá, hogy engemet eddig csak kímélni akart, (kímélni, midőn már becsületemet támadta meg!) hogy ő nem győzte nekem a szeszes italokat hordani, ő, (mondá)! viszonyban volt velem és neki ajándékoztam minden ékszereimet! No, már ennél bolondabbat nem hozhatott volna föl. Ennél tovább nem is mentek, hanem lekacagták és mondák, hogy azt elé

se hozza többé, mert azt igen jól tudja mindenki, hogy kinek egyéb vagyona nincs, mint az a csekély havifizetése, nem ajándékozhatja oda minden csekély vagyonát, mit talán utolsó szükségeire gyüjtögetett öszve magának. A per el volt döntve részemre. „Már most fizessen az úr, mert Déryné részére dőlt el az igazság!" Azt felelte: „majd, ha lesz." „Úgy hát exequálni fogják az urat." „Tessék! nekem semmim sincs!" s midőn egy nap ki volt tűzve, a melyen exequálni fogják, odamennek, már akkor hült helye volt. A jóbarátja és ügyvédje tudtára adá, hogy holnap reámennek, éjjel fölpakkolt és elillant. És ez így folyt szinte három évig. Midőn megtudták, hogy jelenleg hol tartózkodik, egyik hatóság írt a másiknak, vagy az ügyvéd írt, hogy exequálják, mit tudom már. Elég az hozzá, így bujdosott egy társaságtól a másikhoz cinkos társnéjával együtt, mert bizonyosan az ő Zsuzsija is tudója volt minden gaztetteinek és soha se kapták meg. Mindég mélyebben be Erdélybe vonult és én nem kaptam semmit, csak pótlékul még nekem kellett mindég beküldenem a sok költségekre, miként Kontz mondá. Odaadta-e az ügyvédnek?... De osztán még ki is nevettek pályatársaim, mert miként mondák, a hogy a mesébe van: elküldtem a farkast, hogy hozza el nekem a rókát! Kontz is odabent maradt és alkalmasint ő is nem részemre munkálódott, mert gyakran látták őket együtt vacsorálgatni Kolozsvárt a „Tivoliba" és meggyőződtünk róla, hogy midőn reáment volna az executió, ő szöktette el... Mert Kontz soha se kért tőlem az igért napidijból semmit, de miután három évig húzta-halasztotta és nem röviden, s nem szorosan bánt vele, nem is fizettem volna neki. Miért nem vetette vissza vele mindjárt a sok hazugságait? Ő is jól tudta, hogy az mind nem igaz, a mit az a szemtelen mentségéül fölhordott!...

Bevégezvén Debrecenben eléadásainkat, miután több érdemes úri házaktól elbúcsuztunk, kikkel megismerkedvén, sok vídám napokat töltöttünk, elindultunk Kassára. De mivel Miskolc utunkba esett, itt is megállapodtunk egynéhány eléadásra, annyival inkább, minthogy Édert is itt találtuk társaságával s most már ő is kívánt a mi társaságunkkal egyesülni. Hát egyezkedtek. De nemcsak ő, hanem még több jeles tag is szerződött társulatunkhoz. Már mindet nem tudnám névszerint megnevezni, de úgy tetszik, Balláék is ekkor jöttek hozzánk, tán Szákfi is s még mások: Latabár s többen. Roppant nagy és erős társaság volt az együtt. Telepi is ekkor jött.

VI.

Uj helyzet. - A viszontlátás örömei és gondjai. - Ebéden gróf Csákyéknál. - A lúdmáj-pástétom. - Beszélgetés ebéd után. - A gróf látogatása másnap. - A legyőzött „kisbiró”. - Fáncsy Kassán. - Gr. Csáky intendánssága. - Az intendáns vacsorája. - Angolos étkezés a grófnál. - A grófné és Bartha. - Valami a családi képekről. - A Burgundiai gróf egy jelenete. - Megkondúl a hírharang. - Mit mond hozzá a grófné? - A gróf váratlan látogatása Eperjesen. - Még valami a ludmáj-pástétomról. - Séták Kassán. - A grófi család és Déryné. - A megváltozott gróf. - Déryné tánca. - Lendvayné megjegyzése. - A grófné a páholyban. - Az előleg ügye. - A cholera.

Megérkezvén Kassára, még ott találtuk az eddig ott működő német társaságot, de utolsó játékjukat adván, eltávoztak Eperjesre. A kassai publikum igen megörült visszatérésünknek, annyival is inkább, minthogy sok új tagokkal szaporodván, a társaság részéről még nagyobb élvezetre számított.

Jelenben még nem volt senki intendánsnak kiszemelve s így a társaság az ujonnan szövetkezettekkel egyezkedve működött, de azért a választmány föntartotta magának a társaság dolgaiban a főintézkedéseket és a beavatkozásokat a szükséges körülményekben. Az uraságok is sűrűn érkeztek, siettek már kassai téli élvezetöket maguknak előre szép színekben előidézendő s a többi közt gróf Csáky Theodor is nejével.

Nem akarok mélyen beereszkedni azon öröm lerajzolásába, melyet a gróf, viszontláthatásomnál kifejezett. Ámbár mindég leveleztünk, s mindig csak arra kért, minden levelében: „Tartsam Istent szemeim előtt s őtet szívemben, nehogy más valaki odalopja magát, mert úgy ő örökre szerencsétlen lesz” stb. Nem is szükség mondanom, hogy mi zajos megelégedéssel fogadta a közönség eléadásainkat. Mind a páholyok ki voltak bérelve; a szinház mindig tele volt, szóval mindenik rész meg volt egymással elégedve. Csak én! én nem lehettem oly tiszta, megelégedett, homálytalan kedélylyel, minővel azelőtt töltek napjaim. Most ámbár minden héten pontosan érkeztek leveleim s viszont az enyémek feleletül ő hozzá, csakhogy részemről tele, azon őtet legyőzni akaró tanácsaimmal: hogy üdüljön ki ezen képzelt, szinte ábrándos vonzalmából, a melyet vonzalmam viszont megnyerésében magának biztosítani remél; mert én teljességgel nem engedhetem át magamat azon gondolatnak, hogy én oly viszonyt köthessek valakivel, kit más szent kötelek kötnek, mert az engem szerencsétlenné tenne s lelkem sohase volna nyugodt és vidám s e szerint ő se lehetne körömben tökéletes boldog! De hijába volt minden. Minden figyelmeztetésemből és okoskodásaimból kiforgatott. S ő most már annyira vitte a dolgot, hogy nem a volt páholyát bérelte ki, hanem a legelsőt a színpad mellett, hogy beláthasson az álfalak közé, ha ott állok. S nemsokára még arra is reábirt már, minthogy még tavaly megigérte a grófnénak, hogy engemet egy csendes ebédre elhívjon. Úgy nevezték ők azt, ha csak magukba ebédeltek s nem adtak nagy asztalt. A grófné úgy nyilatkozott, hogyha olyankor hív ebédre, mindjárt feszesebben megy minden. Ő pedig igen szeretne engemet bizalmas kis körben megismerni. Ugy is lett. Meghívtak ebédre, a batárt egy órakor értem küldendők. Oh, kínos óra! Örömmel elengedtem volna, ámbár igen válogatott, ízletes ebéd volt és én kis mértékben igen inyenc voltam, mert már igen el voltam kapatva. Bizony inkább koplaltam volna három nap, csak ne kellett volna mennem, de a gróf azzal vett rá, hogy éppen azáltal volna a dolog föltűnő, ha nem mennék, minthogy másüvé mindig megyek. Most már nagy föladat volt reám nézve a magamviselete: a tettetés. Bátran nézzek-e a gróf szemébe? Én nem tudtam magamat sohase tettetni, sőt ha valakibe észrevettem ezt a hibát, ki nem állhattam, s most magamat kellett erőltetnem. Ha nem merek a grófra nézni, akkor még jobban elárulom magam a grófné előtt, ámbár én még eddig semmi rosszat el nem követtem, a melyért pirulnom kellett volna, de azért mégis azt gondoltam, hogy homlokomra van írva,

már csak az a nagy barátság is, mely köztem s a gróf között létezik. De a keserű pohár meg volt töltve, s nekem ki kellett ürítenem.

Egy órakor elé állt a kocsi, s én a legegyszerűbben öltözve fölültem s midőn a lépcsőről le akarok lépni, hát ki emel le - a gróf! Már odalent várta a kocsi érkezését. „Ugyan, hogy teszen ily helytelen dolgokat?" súgám midőn fölvezetett. Bevezet a grófné szobájába, hol ő le volt dűlve egy diványra. Oh hiszen, ha én azt a szíves fogadást előre tudtam volna, nem dobogott volna már egy órától fogva oly erősen a szívem, hogy a szomszédba is elhallatszott. Föl-emelkedvén a grófné nyughelyéről, midőn a gróf eleibe vezetett s igen barátságos nyájas arccal nyujtott kezet, de épp oly bizalmasan, mintha már régi ismerősök lettünk volna. „Édes Déritskéném! mint örülök, hogy közelebben is megismerhetem magát, ki annyi gyönyörü órákat szerez nekünk" s lehuzott maga mellé a diványra, miután a gróf eleibe vezetett s mondá: „Édes Claire! elhozom elődbe a te kedvencedet." A grófné érdekes állapotban volt s mindjárt arról kezdett panaszkodni, hogy ő többnyire csak ledűlve van a díványon, oly gyenge, hogy néha nem is tud járni, se semmit munkálni, csak ott ledűlve olvas. De azért midőn színházba kell menni, bármi nehezen vezetteti le s föl magát a lépcsőkön, ő el nem marad.

Elég az, hogy úgy elmult minden szívdobogásom, hogy a grófné körében szintúgy elfelejt-keztem arról, hogy én vagyok az, a ki vagyok, kinek tán egy kissé tartózkodva kellene magamat viselni. De a gróf is oly ügyesen tudja beleszőni társalgás által és eléhozni, hogy ő mily jól találta magát, midőn nálam vizitelt! „Csak látná a grófné - mond - mily szorgalmasan dolgozik! Ő mind maga készíti azt a szép, ízletes ruhákat, a miket te oly megelégedve dicsérsz, hogy az mind oly ízletesen van öszveállítva." Én is aztán nekibátorodva mondám: „Hát azt nem mondotta a méltóságos gróf, hogy mily rendetlen egy színésznő szobája, midőn az esti öltözetit díszíti? Itt egy-két köntös kiterítve az ágyra; itt-ott egy széken két-három skatulya, a másikon egy csomó szalag, a harmadikon egy csomó virág! Hiszen alig leltem egy széket, melyre a grófot leűlni hagyhattam! Bizony ez nem igen kellemes látvány egy szalónokhoz szokott férfiszemnek." „Képzelem, hogy félt Déryné, hogy majd egy fejdíszére reáülök?" fordúlt a grófnéhoz, ki ezen igen jóízűen kacagott, mert osztán a gróf sokat tréfálkozott az ilyek fölött és egész vidám hangulatba hozott bennünket. Midőn jelenték: föl van hordva! a gróf mindkettőnknek nyújtotta karját és bevezetett az ebédlőbe. Asztalhoz ültünk. Ez egy kissé furcsának tünt föl előttem, hogy miképp volt az ülés elrendezve. Másutt bárhol ebédeltem, a ház asszonya az asztalfőn űlt, s úgy oldalt a többi vendégek két felül. Nem úgy itt. A gróf engem az asztalfőhöz vezetett, a grófnét pedig a jobb oldalra, ő maga baloldalra a grófnéval szemben foglalt helyet. Ez részemre igen előnyös volt, mert ha engem ültetnek oldalt, a gróffal estem volna szemközt, s ez engem geneirozott volna, mert szemeim mindig a grófra estek volna. Az asztal nem fényes pompával volt terítve, de mégis grófilag en miniature, mert azért két Aufsatz, virágcsomagok vázákba s mindennemü csemegék, sütemé-nyek és egyéb ékesítések, ezüst többféle. Az asztalnál csak hárman ültünk, csak még az asztal végén ült egy idős férfi, közönséges kinézésü, valami házibiztos lehetett, mert be se mutatták. A gróf csak egy-két szót váltott vele. Sohase kérdeztem. „Ma nem hívtunk senkit az asztalhoz, hogy annál bizalmasabban együtt beszélgethessünk, mert ha sokan vannak, sokfelé van az embernek figyelme és meg van osztva, de így mindenről beszélhet az ember." A grófné a többek között kérdezte, „hogy én hordatom-e a divatlapokat, hogy többnyire journal szerint és oly ízletesen öltözködöm?" „Nem, mondom, annyira nem terjed a havi fizetés, de sokszor oly előérzetem van, hogy kitalálom egy hónappal előre a jövő divatot. A szabóném már előre kacag rajtam, ha valami új öltözetet rajzolok eleibe, s mondom: így álljon rajtam ez a ruha, Krisztinke! s ő neveti s mondja: no egy hónap múlva megkapjuk a bécsi divatlapba!" Ez a grófnénak igen tetszett, hogy én előbb egy nőt festek írónnal, s ruhát is adok reá, s akarom, hogy úgy nézzek ki! És ez úgy volt. „No édes Déritskéném! én ezentúl magának mindég elküldöm a divatlapot, a mint megérkezik"... Azután az ételnemekre ment által a

társalgás. Fakgatott igen nagyon, hogy mi az én kedvenc ételem. „Minden, mondom hirtelen. Én mindent szeretek, ha jól van készítve, de mégis kiválólag”... „Mit?” „Jaj! mondom nagyságos grófné, a mit én legislegjobban szeretek, az igen magasan áll az én étvágyam fölött. Azt nem szabad igen szeretnem.” „Mi az, mi az? ismétlé, csak mondja meg.” És én tréfásan a tenyeremmel befödtem a szemem és vontatva mondám: „Lúdmáj-pástétom aszpikkal és trüffel-gombával.” Erre a grófné elkezd szörnyű hahotára fakadva, a tenyerivel tapsolni, a gróf accompagnirozott neki. Most én mint egy bárgyu néztem a grófnéra, s nem tudtam, minek tulajdonítsam a hangos kacajt és tapsot. Annak-é, hogy én oly drága ételre bátorkodom áhítozni, én a szegény színésznő, vagy hogy oly tréfásan adtam elé, hogy mi ízlik nekem legjobban? De azért már csak én is mosolyogtam bután, hogy szerepembe maradjak, de mindig csak a grófnéra néztem. „Sage nur Theodor, ist Sie nicht lieb?” De ekkor már igazán lesütöttem a szememet, hogy tán nem is igen illett első együttlétkor, oly fesz nélkül érzelmimnek vagy vidám természetemnek szabad utat engedni. „Ezt maga Déritskéné oly természetesen csinálta, éppen mint mikor a színpadon játszik.” „Erre hozzák föl ó! Tündér-kastély Kassán! Hozzák! Ott fémlik előmbe aspikba burkolva a lúdmáj-pástétom!” Ekkor ismét elkezdették örömüket kifejezni azon, hogy éppen az jutott eszükbe az étlapra kiírni a szakácsnak, hogy ez legyen. „De már most csakugyan látom, hogy Tündérországban vagyok, a hol csak mondani kell: asztalkám terítődj! és a tündér elébájolja az ízletes lúdmáj-pástétomot.” Most azon vetélkedtek, hogy melyiknek jutott elébb eszibe, hogy ez legyen? Végre kiviláglott, hogy a grófnénak, mert ő is igen szereti. És így reményemem fölül igen jól telt el azon idő, melytől annyira remegtem. Ebéd végén behozták kis fiacskáját is, a kis Aladárt. Gyönyörü kis angyalgyermek, az ő göndör fejével. Szakasztott olyan, mint a gróf, mert annak is göndör, gesztenyeszín haja és éppen olyan kis, szép metszésü gömbölyü (aufgeworfen) ajaka. És ez a csepp oly vidámon mosolyogva nyujtotta anyja felé két kis karját és magától nyujtotta oda csókra a száját! Csupa gyönyör volt nézni.

Ebéd végével ismét bevonultunk a grófné szobájába, s ott panaszkodott az unalom ellen. „Ez az én egyetlen időtöltésem, édes Déritskéném, ez a kis koronaörökös, mert az olvasást is megunja örökké az ember. Én magát igen szívesen látnám, ha délutánonként eljönne hozzám munkával, mert én most nem járhatok látogatni, s még csak az ablakhoz se szabad mennem.” „A grófné igen kegyes mondám, de hogy munkával menjek valahová, az éppen lehetetlen, mert annyi sok foglalkozásom van.” „Hiszen tavaly Szirmayéknál valami munkával foglalkozott?” „Oh, azt nem én vittem oda, de a dámák whisthez ültek és a grófné horgolását vettem elé.” „No a hogy szereti, csak maga jőjjön. Osztán itt a divatlapok közt keresgélünk.” „És ha valami szép új darabról olvasunk, mondja a gróf, én azonnal meghozatom, s Déryné lefordítja magának jutalomjátékául.” Szinte sötétedni kezdett már, midőn hazaküldött a grófné. Teljességgel nem akart még befogatni, habár menni akartam.

A gróf másnap délelőtt, mintán már három-négy ízben ellovagolt az ablakom alatt, egész lelki megelégültséggel jött be hozzám, elbeszélvén, hogy a grófné mennyire megszeretett engem, miként mondá, azon természetességemért és hogy mégis a szerénységet se tettem félre szem elül és hogy azt szeretné, hogy mentől többet látogatnám és hogy ő egész fölvidámult társaságomban. De a gróf csak elbámult, midőn elejbe terjesztém, hogy mi aggodalommal jöttem haza és mennyi küzdelmeken mentem át azóta, meggondolván helyzetem nehézségét. „Hát mi nehézséget talál éppen most, midőn a grófné oly hajlandóságot bizonyított maga eránt, a milyent senki eránt se?” „Éppen ebben fekszik a baj, édes gróf! Ha a grófné csak legkevésbbé is valami feszességet mutatott volna erántam, melyet tán gyengélkedő állapota is kimenthetett volna, vagy egy árnyát az úri kevélységnek az alsóbbrendű eránt, nem találnám oly hibásnak a gróffal való barátságkötést. És én odamentemben azért remegtem úgy, mert valóban azt gondoltam, olyasmi vár reám. De az ő nyájas, bizalmas elfogadása, engem is elragadott és sokkal szabadabban viseltem magamat öntudatlanul. Már most elgondolhatja a

gróf, hogy én micsoda lélekkel csaljam meg ezt a jó, képzelt boldogsága álmában szendergő grófnőt? Én legyek az, ki eránt ő oly hajlammal viseltetik, én riaszszam föl boldog álmából? Az az végtére is, ha reá jön a valóra, én bennem találja az álarc alatt lappangó kigyót!? Nem, nem, nem gróf! Engedjen meg, most már éppen nem tehetem." „Mi lelte magát? Hát engem akar most háborodottá tenni? Ne kisértsen Róza! mert maga igen megbánná és még csak ezután lenne a grófné szerencsétlen. Mert ha maga eltaszít, úgy én nem tekintenék senkit és semmit. Miután megesküdtem magának, hogy oly boldognak fogja magát érezni a grófné, még a gondolatát is teljesíteni fogom mindenben és maga ellen soha se lesz semmi gyanuja, ha az egész utca azt fogja is kiáltani: Cs..y Dérynét szereti, ő nem fogja elhinni"...

És még sok küzdelmem volt a gróffal, de annyi fogadásokkal végre is legyőzte a kisbírót keblemben, mert ő csakugyan ellenállhatatlan volt és ha már el nem mehettem sorsom elől, midőn Kilényi értem jött, meg volt írva a sors könyvében, hogy én mindig áldozat legyek, de nem a magam eránti érdekből, hanem mindég találtatott arra egy név vagy ok, melyet úgy kereszteltek, a hogy jónak látták; úgymint: maradnod kell Kassán, mert egy nemes kebeltől csakis azt várhatjuk, hogy enérdekeit föl fogja áldozni a publikum eránti tiszteletből és a társaság együttmaradása eránti tekintetből, mert hiszen ez meg mind a hon, azaz a magyar nyelv művelődése érdekéből történt. De arra senki se gondolt, hogy hát mi következései lehetnek ezen enfeláldozásnak enmagamra nézve? Pedig lettek. Lelkem már nem maradt oly tiszta és nyugodt, mert mindig azt súgta enérzetem: csaló vagy! mert ki erántad bizalommal van, álarcba jelensz meg előtte. S ámbár a kilenc év lefolyása alatt oly csendes boldogságban teltek el napjaim, melyet csak egy művelt, nemeskeblű, jóérzésű, becsületes férfiú társaságában élvezhet egy nő, de azért mégis volt tövis, mely szúrt, a hányszor a grófnéhoz kellett menni. Mert az ő rendkivüli hajlandósága erántam gondolatokat szült keblemben, mely arra unszolt: szakaszd el e köteleket, melyek kötve tartanak! De lehet-e azt oly könnyen? Oly férfiútól elválni, ki a helyett, hogy hűlt volna, még mindig több szeretettel és figyelemmel viseltetett erántam. Hiszen nem mostanról szólok, most még ideje nem lett volna a hűlésnek, de a kilenc év lefolyása alatt...

A társaságban most sok változások történtek. A régi egyesült tagok mindég állandóul együtt maradtak, bár az ujonnan odaérkeztek közül sokan jöttek-mentek. De roppant nagy és erős társaság is volt ez. A három év alatt igen nagyra nőtt, míg egyszerre csak Fántsy is köztünk termett. Már nem is emlékszem, hogy mikor s hogy jött oda, csakhogy ő állandó tag lett, de többen el is hagyták a társaságot.[89]

A választmány látta, hogy mégse jó lesz ez így, ha intendáns nem lesz és így választani kellett, s tanácskoztak fölötte. Olyan kell, ki értse a színészet kormányzását és a comiteé gróf Csáky Tivadarra szavazott. Fölkérték őt és nagyon szívesen is elvállalta, de azon föltétel alatt, hogy ő a cassa dolgaiba nem elegyedik. A vármegye részéről most is Tóth Zsigmond főpénztárnok úr kezelte a jövedelmeket, miután már a választmány elrendezte a rendezni valót: a társaságnál maradandókat szerződtette, a nem maradandók eltávoztak s így rendin volt minden. Ha jól emlékszem Tóth Pista is akkoriba jött hozzánk, Mogyorósy Nina hasonlókép, osztán ott Kassán el is vette nőül.[90] Nem mindenik jut már eszembe, hogy kik, mikor jöttek?

Most már gróf Csáky beiktatási szertartásul nagy vacsorát rendezett a színház épületében levő nagy táncteremben, melynek bérlője Pfeltz vendéglős volt, kinél csakugyan a vacsora is volt megrendelve. Az egész társaság minden kivétel nélkül jelen volt. Ott ajánlotta be magát a gróf a társaságnak, igen szép buzdító beszédet tartván a színészet szép és hasznos voltáról s kérte, hogy a társaság legyen eránta bizalommal s ő minden tőle kitelhető módon igyekezni fog ezen

[89] Fáncsy L. az 1834/35-iki saisonban volt először Kassán szerződtetve.

[90] Tóth István szintén akkor, de Mogyoróssy Nina 1835/6-ban.

szép intézet eléhaladására munkálkodni, mely minden becsületes, igazlelkű magyarnak kötelességében áll stb.

A társaság hasonlóul megköszönte a grófnak e hazafiságos szép érzését és türelemre kérték e terhes vállalatban stb. Igen vígan folyt le a vacsora, a gróf igen ügyes és szeretetre méltó gazda volt, mindennek tudott valami szépet és kedvest mondani, még a férfiakat is elragadta az ő szép és udvarias társalgásával.

Mióta a gróf volt az intendáns, egészen másként nézett ki minden a színpadon. Ha olyas darab adatott elé, melyben megkívántatott a pompa, fény, elegáns butorok, ezüst teríték, szőnyegek, a nagy virág-vázák stb. mind-mind tőle vitettek föl s ő maga is rendezte el. Ő igen sokat tartott az elegánsra. Gróf Csáky Tivadar nem volt bő költő, sőt mondták: igen takarékosan rendezte a háztartást. Ha csak maguk ebédeltek, nem volt szabad többnek, mint négy tál ételnek az asztalra jönni. De ha mutatni akarta magát, határt nem ismert a pompában. Csupán lovaira tartott s költött sokat és a ruházat csinos, finom és ízletes készítésére, mind maga, mind a grófné részére. Ő mindkettőjük számára Bécsben készíttette öltönyeiket. A többek között egyszer egy nagy ebédet adott angolosan, mint mondá. Négy órakor lesz az ebéd gyertyavilágnál. Nem voltak sokan híva az asztalhoz: egypár vármegye ura a választmány közül, a színészek közül is kevesen. Bartha azért, mert a grófné őt nagyon szerette, ha velem játszott szerelmest; Tóth Pista azért, mert a gróf szerette; Megyery és Szentpétery a vezértagok közül és a magam csekélysége. Nőket egyetlenegyet se hívtak rajtam kívül. Midőn beléptünk az étterembe, ez nagyszerü látványt nyujtott; mintegy tündérlakban pompázott és ragyogott minden. A plafondról az ékes, aranyozott csillár tündöklött le az asztal fölött, tömérdek viaszgyertyáival, azonkivül az asztal két végibe ismét a nagy ezüst karosgyertya-tartók párostól nyújtották karjaikat, fényözönt árasztva az asztalon különös csínnal elrendezett mindenféle apró ékességre és ízletesen, a virágforma készítékekkel körül fodrozott többféle sulzok s cukorsüteményekre. Ez már aztán igazán ritka látvány volt és nagyszerű. Természet szerént a földig érő nagy damaszk-függönyök leeresztvék, hogy minden külső napvilágot kirekeszszen a szobából. Nagy üvegborítékok alatt, a gyönyörü szépen öszvealakított virágok és a cukrásznál készült, torony-formára készített veres és többféle színü cukor-virág Aufsatz, mely a tornyot, mint virágos kertecskét körülfogta. És én oly kevéssé voltam kiváncsi, hogy sohase kérdeztem a gróftól, hogy miért volt ez a különös pompás ebéd, midőn a mágnások közül senkit se hívott. De annál több bajuk volt vele a városnak és a jelen nem volt színész-nőknek. A ki csak a nyelvét birta, az mind mozgásba hozta, ki-ki a maga körében! Midőn az ebédtől fölkeltünk, mentünk egy terembe, melyben a legdrágább képekkel voltak tele akgatva a falak minden részei. A grófné engem karonfogott és Barthát hívta, hogy nézzük a sok szép nemzeti öltözeteikben festett nőket és férfiakat. „Lássák, ezek mindannyi szép öltözetek, melyekből lehet a szinpadra választani.” Én igen szerettem a képeket bámulni és meglátok egy gyönyörű olasz félparaszt öltözetet. „Ah, mondom, ez szép! Igy fogok öltözni jövő eléadáskor.” A grófné igen örült neki, hogy én találtam már egyet, mit ő a színpadon fog rajtam meglátni. Mindjárt oda hívta a grófot. „Nézd, nézd Theodor! a Déritskéné így fog öltözni egy”... „Mibe?” belevág a gróf. „A Portici némába” mondám. „Nagyon helyesen, mondá a gróf, ez igen jól fogja magát kivenni. Igen ízletes.” „Oh! mond a grófné a Déritskéné nem is tud másképp. De minthogy kedve van képek után öltözni, mindig elküldöm divat-lapjaimat.” Az én színészeim bámultak, hogy a grófné mily nyájasan, kitünően foglalkozik velem, miután már szállongott imitt-amott, hogy az én nevemet együtt említették a gróféval. Én igen jól vettem észre arcvonásaikból, de én annál visszatartóbb voltam a gróf eránti magamviseletével. A gróf azonban minden geneirozás nélkül viselte magát, minden feszesség nélkül s mindig beleelegyedett a grófné dicséreteibe, ha valamibe előhoztak, szerepeim sajátságos fölfogásaiban s kiviteleiben. Zavarba is hozott néha-néha, de mit senki se vett észre. Megfogta karomat s vezetett ismét más képekhez, melyeknek elbeszélte történeteit. Én

pedig inkább szerettem volna az operentzián is túl lenni olyankor, mintsem a történtekre hallgattam volna. Eleget is fészkelődtem és hogyha oda nem figyeltek, hogy karomat csendesen kihúzzam a karjából, de még jobban-jobban odaszorította. Hát már csak tűrnöm kellett! A grófné odalépett Barthával s fakgatózni kezdett, hogy ő, de mások is ugy veszik észre, hogy én Barthával legörömestebb játszom a szende, s bármi szerelmes szerepeket. A multkor, midőn a Burgundiai grófot játszották, az a jelenés oly szívreható volt, midőn elbúcsúznak egymástól! „Azt nagyon jól csinálják, mond a grófné, maguk nem sírnak, csak oly ártatlan gyermekes bánatosan búcsúznak egymástól, hogy nekünk tele jönnek könyűvel a szemeink, hogy ennek a két, egymást oly nagyon szerető ártatlanoknak el kell válni egymástól.” „Úgy van, mondom és ez a csúf Bartha akkor oly szép és oly szeretetreméltó az ő szőke fürtös vendéghajával, hogy csakugyan nem találná föl benne ezt a fekete nappali pofáját. És hogy akkor hová rejti azt a dörgő hangját, mely a hős szerepekben megrendíti a színpadot? Ekkor oly lágy, olvadó, gyöngéd hangon tud beszélni, igazán mint egy 18 éves fiatalka.” „De a Bartha is jobban szeret Dérynécskével játszani, úgy tetszik?” „Istenemre mondom, senkivel se úgy!” „Oh csak ne esküdjék, mondom, mert ezt nagyon is el lehet hinni magának. Csak képzelje a méltóságos grófné! ő a szerepén kívül is teszi nekem a szépet. Ha rám borúl, midőn szerelmeseket játszunk együtt és egy kis szünetet kell tartani, hát azt súgja a fülembe: Szentem! Krisztusom!” „Azt súgja?” kérdi a grófné mosolyogva. „Igen! mondám, de mikor lemegy az öltözőbe és ott találja a lámpagyujtogató olajos leányt, már azt ölelgeti és annak mondja: Szentem! Krisztusom!... add ide csak azt a gyertyát, vagy már a mire szüksége van.” A grófné ezen ismét hangosan kacagott igen jóízűen s elmondotta a grófnak. „Oh! ezt Déryné csupa szerelemféltésből teszi, mondá a gróf, csakhogy a szegény Barthát zavarba hozza.” Annyira bosszantották aztán szegény Barthát, hogy igazán zavarba jött, nem is tudta magát menteni, csak azt mondta: „Nem hittem volna, hogy az én ártatlan Elsbettem árulómmá legyen!”... Midőn eljöttünk, a grófné ismét fölszólított, hogy midőn időm lesz hozzá jönni, csak izenjem meg, s értem küldi a kocsit. „Oh, méltóságos grófné! hozzá szokva vagyunk gyalog járni.”... Most már megindult, vagy megkondult a hírharang, s bekövetkezett, mitől tartottam: hogy mégis csak besúgnak valamit, a mi nekem nagy hátrányomra fog szolgálni a család tagjai között s a közszeretetet s becsülését el fogom veszíteni. De a gróf mindég csak csillapított. Legelőbbszer is, kik előtt föltünt a gróf magaviselete (mert a gróf igen szép s érdekes férfi volt és sok szem függött rajta, némelyiké talán egy kis reménynyel is a magasabb körből,) legelőbbszer is tehát az öreg excellentiás grófnéhoz járultak észrevételeikkel: „Ugyan, hallotta-e excellentiád az ujságot, mi most a városba kereng, hogy Theodor a Déryné után futkos? A merre csak jár Déryné, már Theodor is közel ott terem.” „Nem hallgatok az ily haszontalan mende-mondákra, felelt hidegen a grófné. Azonban azt tanácslom, hagyjatok békét Theodornak, s vigyázzatok, hogy ő meg ne hallja az ily mende-mondákat, mert eléveszi a Reitpeitschliját s megtisztel vele benneteket.” Később pedig, midőn látták, hogy ott nem találnak nyilt fülekre, addig-addig surolódtak a fiatal grófné körül, míg szőnyegre hozták előtte a hihetetlenség hangján: „Ugyan Claire! hallottál-e már ilyen sületlen balga híreket, mikkel most a közönség mulatja magát, hogy Theodor Dérynéhez jár és hogy látták őt onnan kijönni.” „Oh! mond a grófné, nemcsak egyszer volt nála; de azon nem lehet csudálkozni, mert Déryné oly kedves társalgásu nő, hogy nem lehet magát megunni vele. Én azt szeretném, hogy mindig itt ülne nálam s örökké csevegne valamit. Igen jól mulatom vele magamat.” A legmeghittebb látogatóinak pedig, mikor később ismét erősebb okokkal akarták figyelmeztetni a grófnét: „Ugyan hagyjatok békét az ily sületlenségekkel, mond a grófné, eddig egy kissé könnyelmü volt Theodor az igaz, ha meglátott egy szép arcot, már mindjárt megtetszett neki. Ő maga is mondotta, de a mint megtetszett, oly hamar bele is unt, de most már egészen megváltozott. Osztán Dérynét! Az éppen nem aggaszt! Hiszen az a raptura csak a szépeket illette, Déryné pedig éppen nem szép. Azok a szemölcsök arcán, azok egy cseppet se díszesítik és aztán idősebb is nálamnál. Theodornak igen finyás ízlése van. Eszembe se tudna jutni

az a gondolat! Csak szeret nála időzni, hogy oly igen természetes." Igy folyt ez valami másfél évig. A gróf legkisebb aggodalomban se volt. Ő biztos volt a maga körében, hogy onnan semmi zavar nem következhetik; csendességben folyt viszonyunk s a gróf engemet meg tudott nyugtatni, mert a grófné mindent egész megnyugvással beszélt elé a grófnak, a gróf pedig nekem. És akkoriba csakhamar történt a grófné lebetegedése s ez az időszak fölmentett engem, a grófné azon óhajtása teljesítésétől, mely szerént engem gyakran magánál óhajtott látni s nem voltam kitéve a feszült helyzeteknek jelenlétében. Most már a grófné magaviselete erántam igen megnyugtató volt, de mégis csak vádoltam én enmagamat, ha vele szembe voltam és gondolatomban gyakran szidtam magamat: ez nem jól van így!

Alig is vártam, hogy a három év leteljen, hogy mehessünk Kolozsvárra, hova vártak bennünket a három év leteltével, mely közben csak egypár hónapra tettünk egy kis kirándulást Eperjesre és Ungvárra. Alig voltunk három hétig Eperjesen, midőn meglátom a gróf Neutitschankáját az utcán elrobogni. „Nyugtalan teremtés! gondolám, most kikapsz." Alig gondolám, már kopog az ajtón, azon útilag csak benyit, sebbel-lobbal föltárván az ajtót. „Most megijesztettem ugy-e?" „De jobb lesz, ha maga ijed meg tőlem, mondám. Hát az Istenért, hogy mert ide jönni? Hisz ily engedélyeket én nem adtam!" „Róza nem haragudhatik azért, hogy én őt szeretném mindenütt mint árnyék kisérni. Hát nem szabad nekem egy kis kirándulást tenni a szűk falak közül a szabad levegőt használni s ezt a szép, gyönyörü vidéket élvezni? Hiszen azt igértem, hogy mint jó atyja a társaságnak, őrködni fogok jólétük fölött, hát meg kellett tekintenem: hogy vannak? Ez a gyönyörü vidék igazán elbájolja az embert, oly regényes. Itt kellemes a nyári reggeleket sétálva eltölteni." Ott mulatott két vagy három napot s ismét hazament.

Midőn már Ungvárról is visszatértünk Kassára, a német társaság is bevégezvén nyári saisonját, mentek Eperjesre, mi pedig ismét elfoglalva színpadunkat, folytattuk eléadásainkat. Még minden a régi jókarban állott.

Az a bohó gróf Tivadar már most előre azon kezdett búsulni, zúgolódni, hogy az egész hosszú nyáron Kolozsvárott töltjük az időt és egész tél kezdetéig nem láthat. „De ő bizony, mond, nem fog se Kassán, se a falun ülni, hanem elmegyen Bártfára a fürdőre s ott mulat hat hetet. Ha a grófnénak tetszik, ő is ott töltheti a fürdői saisont." A grófné most is, még mind jobban kimutatta erántami hajlandóságát mindenekben. Nevezetesen többször történt, hogy midőn az étlapot együtt tanácskozva készítették, a többek között közmegegyezéssel a lúdmáj-pástétom is becsuszott az étkek számába s a midőn asztalra jött, egyik se nyult hozzá. Mondja a grófné: „én ebből nem eszem." A gróf hasonlóul: „én se." „Hát nem küldenénk el Déritskénének?" szólt a grófné s azonnal az ő hűséges Eduárdját szólítá elé a grófné háta mögül, ki mindig ott szokott állni, szolgálatát teljesítendő. „Menj, vidd által ezt Déryné T. asszonynak s mondd, tiszteli a grófné s itt küldi az ő kedves ételét" s több ilyeseket elkövetett s így hát Eduárd úrfi nem gyaníthatott semmit, midőn háromszor is hozott napjában egy-egy cédulácskát, ha hogy a gróf a látogatók miatt el nem jöhetett. De ha olyasmi nem tartóztatta, mindennap eljött hatszor, de nem kevesebbszer és ha egyszer zárva találta ajtómat, már akkor hirtelen lovára pattant s össze-vissza barangolta az utcákat, hogy hol találhatna föl s ha meglelt a vár kerítésén kivül Kovátsnéval sétálni, leugrott a lóról s az csak úgy sétált utána s egy egész véka szemrehányást kaptam, hogy hogy lehetek oly szívtelen, hogy meg nem gondolom, hogy ha ő be akar jönni s ajtómat zárva találja, az neki annyit tesz, mintha a paradicsom volna előtte bezárva! „Higyje meg, édes Kovátsné, úgy fekszem az ajtóba mindig, mint egy hű pudli s ő még csak föl se vesz." „De édes! mondám, hiszen egy kissé sétálni is kell a szabadba. Én igen szeretem a szabad léget s egészségem is kívánja." „Hát akkor adja tudtomra s én is megyek." „De nem szabad! mondám. Utcán nem szabad együtt sétálni látni bennünket soha, mert akkor mindég zárva lesz az ajtóm előtte. Emlékezzék mindenekre jól, a mikre esküdött!" „Róza, maga egy rettenetes zsarnok nő fölöttem." De én őt lekacagtam jól, kezet nyujtottam és

megint jól volt minden. „Csak már menjenek haza, híveskedik a levegő. Hadd mehessek már én is a szobámba."

Ily erős vonzalommal viseltetett az én Tifcsim (így nevezték őt otthon testvérei, a két comtesse) erántam, s minthogy az egész család szeretett engem, nekem is nevet adtak. Kivált Natalie comtesse, a kisebbik, mert ő mindent tudott. Először voltam Derus, osztán Dertsi, osztán kérdezte tőle „Te Tifcsi, voltál ma a Drintsinél?" s igy bomladiroztak fölöttem. Végtére még gróf Rudolf is, a gróf kisebbik testvére. Oh az mindjárt szövetségese lett neki; de a harmadik, gróf Emanuel, az igen komoly és kevély volt. Az nem tréfálkozott soha se. A grófné mindenfélét küldözgetett nekem. A többek közt egy hochróth (vérszín veres) bársony turbánt küldtek Bécsből a számára. Egyetlen dísze volt egy parányi kis kolibri-madár. Egyszer volt a fején, a kolibrit levette róla és egy szép új fehér tollat tűzött hozzá. Más alkalommal ismét hozatott neki a gróf szép fekete barettet, három veres tollal. E veres tollat mindjárt levette a grófné s elküldte nekem.

Már most minden ember, a ki csak tudott ezen viszonyról bizonyosat, mind azon tanakodott, de magamat se kivéve, hogy valjon igazán nem hiszi-e a grófné, hogy engemet szeret a gróf, vagy csak, minthogy oly igen illedelemmel viseltem magamat, és oly pórázon tartottam a gróf nagyon is bizalmas kifakadásait az ő ismerősei előtt, hogy ő nyiltan bevallja, hogy ő nem hagyja magát visszariasztani, mert ő véghetetlen szeret s minthogy látja a grófné, hogy semmi föltünő nincs a köztünk létező barátságba, tehát politikából teszi, a mit teszen és hallgat, mert jól érzi magát, mert társalkodásom ólta egészen más ember lett a gróf... ezt utolsó napig se tudta kisilabizálni senki a grófné viseletéből. A többek között egyszer a gróf zárt körben egy kis egyszerű táncmulatságot rendezett. Az egész társaság jelen volt: nők, férfiak mind, több vármegyei urak, jó ismerősei és a grófné. A grófné kívánsága volt az egész társaságot megismerni közelebbről. A gróf velem nyitotta meg a táncot s végezvén, karomat fogta s odavezetett a grófné mellé űlni, hol éppen egy üres szék állott. „Milyen gráciával táncol édes Déritskéné!" „Oh nagyságos grófné! attól igen messze állok." „Oh ha dicséred őtet, mindjárt megpirosodik. Ha én megdícsérem, midőn oly jól énekel, mindjárt elpirul örömébe." „Ah méltóságos gróf! inkább szégyenletemben. De ha a grófné dícsér, akkor örömömbe. A férfiak csak hízelgésből és szokásból teszik." „Igaz, igaz!" szólt a grófné, kacagva hangosan.

Már akkor Lendvayné is nálunk volt, vendégszerepeken, úgy tetszik. Azt súgja egy vármegye urának a fülébe: „Ugyan mondja meg nekem a t. úr! mi van ebbe a Dérynébe, hogy hiszen minden tudja a viszonyt és mégis a grófné mily kegyelettel társalgott vele és mások is. Az egész várost úgy megnyerte, hogy senki se ítéli meg érte!" Knézsik (mert úgy hívták a vármegye urát) azt felelte neki: „Édes Lendvayné! igyekezzék minden nő oly illedelemmel viselni magát, mint Déryné, minden helyzetben és mindentől megnyeri a becsülést." A Knézsik úr mindjárt el is jött hozzám megsúgni, hogy Lendvaynénak micsoda észrevétele volt rólam. „De valóban is mondom, hogy maga édes Déryné, igen ügyesen ki tud kerülni mindent, mi föltűnést okozhatna és az egész városban nem találkozik egy is, ki kárhoztatná ezen viszonyért, sőt mindenik azt mondja: igenis illenek ők együvé. És ez a gróf Tivadar egészen más ember azólta." „Ej, mondom, a világ mindig többet tud mondani az emberről, mint a mi a dologban van. A gróf és a grófné igen leereszkedő szívességgel vannak hozzám s ez az egész." „Én nem kutatom, mi a való, mi nem, de én magát igen becsülöm." „Le vagyok kötelezve" mondám s ezzel végeztünk. De az csakugyan különösnek tünt föl előttem, hogy ha megjelentem a színpadon, ámbár soha se tekintettem föl az első páholyba, de egyikbe se, mégis megláttam, hogy a grófné oly nyájasan odahajlott a grófhoz és mosolyogva susogott és bólintgatott a fejével. A többek között egyszer kérdém a gróftól: „Mit sugdosott felőlem a grófné, midőn megjelentem a színpadon?" „Oh! mondá, azt gyakran lehet látni. Ő mindig el van ragadtatva, midőn oly ízletesen néz ki s ő figyelmeztet engem: Nézd csak Theodor! nem olyan-e most Déryné, mint egy angyal? És így többször, mindég a grófné kezdett el engemet

dícsérni.” Ez engemet annyira megnyugtatott és fölbátorított, hogy már nem oly nagyba elfogulva voltam a grófné körében, miként eddig.

A kis mulatság vídáman folyt le, a grófné végig ott mulatott s mindenik nővel beszélgetett, míg a gróf hozzá jött mondani, hogy a kocsi elérkezett, s ha tetszik, hazamehetnek. Így jó éjt kivántak s mi is hazamentünk.

Ez a három év így folyt le, észrevétlenül csendességben. Ha a telet lejátsztuk, mentünk Kolozsvárra nyári időszakra, ha ott bevégeztük, ismét vissza Kassára.

Most midőn Kassára visszajöttünk, lejárt a három évre kötött szerződés s bekövetkezett a nyár. De azért a directió, azaz a comiteé, tovább is ugyanazon föltételek alatt mindig pártolta a társaságot s fizetésünket most is mindig t. Tóth Zsigmond úrnál vettük föl. Egyszer kérdém tréfából Tóth Zsigmond urat: „Ugyan mennyit húztak már le tartozásomból? Tán nekem akarják ajándékozni?” „Ah, abból semmi se lesz. Még 400 frttal tartozik. De azon maga ne tünődjék semmit, mert még maga Kassán megmarad s mienknek mondhatjuk, soha se tünődjék, ha nem húzzuk is le.” „Oh! dehogy tünődöm, sőt igen örülök rajta.”

Ezen a nyáron nem eresztettek bennünket sehova, és ezen a nyáron kiütött a cholera,[91] de az intendancia azt határozta, hogy habár nem játszunk is azon idő alatt, míg ez a borzasztó nyavalya tart, azért mégis minden hiány nélkül kapjuk havi díjunkat pontosan. Ez igen szép volt a vármegyétől! Tudja Isten, miként jött, hogy nekem akkor legjobb kedvem volt, én nem féltem semmit. Erdélyből azon idő alatt jött ki három gubernalista úr, jó ismerőseink! Tttes Deáky Sámuel úr, Tttes Gyergyai Ferenc és testvére Gyergyai László urak. Ezek mind megannyi muzsikai tehetségek. Ezek mindig biztattak bennünket, hogy ne féljünk semmit, hanem mindig vídámak legyünk és így a cholera nem kap ki rajtunk. Mondom: „én nem tudok másképp víg lenni, csak ha énekelhetek.” „No hát énekeljünk. Gyerünk le a promenádra s adjunk a városnak egy nagy éjjeli zenét.” És ez úgy lett. Kiültünk a sétatérre, ott játszottunk, énekeltünk, midőn más az ablaktáblákat is behúzta erősen, hogy a cholera be ne férhessen. A városbeliek közül, kiknek ablakai oda szolgáltak, azt mondák: „Ejnye! de okosan tettek azok a színészek, hogy oly szépen énekeltek. Egészen elmúlt minden félelmünk.” A közönségesebb rész pedig elkezdette: „Az ördög van azzal a társasággal! Még a cholerától se félnek. Mikor más reszket félelmébe, ezek ott hancuroznak, az egész társaság ott tivornyáz.”

No de valamint mindennek végének kell lenni, úgy a cholera is elvesztette hatalmát, miután már tömérdek áldozatokat elhordott. El, a két színészet-pártolót, a két özvegy Szirmay és Metséry grófi testvéreket. Béke poraikra!

[91] 1831-ben volt a cholerajárvány. Nyáron át Bártfán találjuk Dérynét.

VII.

Az új directio. - A gróf ajándéka. - Hogyan folynak le a gróf látogatásai? - A jutalomjáték és a bőkezü gróf. - Apró ármányok. - Krisztina svéd királynő costumeja. - A lovagló öltöny titokban készül. - Szerdahelyi és Ujfalussyné. - Jelenet a Heilbronni Katalin előadásán. - A fölsülés. - Hogyan tudták meg a lovagló öltöny titkát? - Az átalakítás. - Déryné arcképéről. - Mi történt a 16 éves királynő előadásán? - Újfalusyné ujabb fölsülése. - Cubaynéról. - Újabb furcsaság Eliza és Claudio-ban. - Szerdahelyi pártfogoltja. - Színi birálatok. - Egy „comisch" gyűlés. - A fölsült panaszosok. - Lendvaynéról. - Szentpétery újabb kisérletét visszautasítják. - Déryné és a Szentpétery-család.

Miólta az új directio alakult, számos jeles tagokkal szaporodott ismét a társaság: a Cubay-pár, Ujfalusy-pár s még másokkal. Midőn kolozsvári vendégeink elutaztak, esküvel is kellett erősítnünk, hogy a jövő nyarat Kolozsvárott fogjuk tölteni és Kassáról egyenesen bemegyünk. Ugy is lett. És a most következő négy év alatt így folyt le állapotunk: Kassáról Kolozsvárra, Kolozsvárról vissza Kassára.

Most Kassán volt reám nézve a kikötő, vagyis a révpart. Az én grófom mindenfélekép igyekezett volna „emlékül"-szín alatt, némi kis érdekes ékszert bechangeirozni szekrénykémbe, de egyezkedésünk szerint mindjárt visszariasztottam. Azonban idő mulva, egyszer csak cipel valamit a nagy köpenye gallérja alatt! „Nézze csak Drintsi! Én most éppen az ezüstmívesnél voltam, valamit igazíttatni és ott látom ezt a gyönyörű ezüst úti servicet. Mind oly szép, fölséges munka és minden legkisebbről van gondoskodva, a mi csak egy elegáns nő kényelmére szükséges." „Ej be szép! mondám; gyönyörü, pompás. Osztán mily szép tokba s még vörös bársonyba pakkolva!" Ott pakkolgatjuk. „De mily nehéz! Ugyan hogy bírta ezt a nagy chatouillet? Mi sok minden van benne!" „Hát ez nekem igen megtetszett s mindjárt eszembe jutott az én kis Drintsim, hogy utazásában, mennyi sok ilyes szükségletes hijával lehet." „És így jutottam én eszébe? És hát ezt nekem...?" De a hang, melylyel ezeket mondám, egy kicsit lehangolta jó kedvét s bámulva kérdé: „Hát tán csak nem haragszik Róza, hogy mindenütt róla gondolok?" „Oh nem! azért nem haragszom. De az ember az eszivel gondol valakire és nem a kezével és erszényével. Oh, édes gróf! nagyon sokban megfeledkezik már fogadásáról és tán apródonkint oda fog ez vezetni, hogy csakugyan beteljesül jóslatom: hogy állhatatosság nem lakik benne, hanem egy kis grófi szeszély s mint szokták, most már hidegül s gondolja, most már majd ajándékkal fogom bizonyítgatni hajlandóságom forróságát." „Róza! maga nekem mondja ezt? Én ezt bizonyítottam maga eránt viseletemmel?" „Meg se álmodtam, hogy maga én felőlem föltegye, hogy én ezt elfogadom!" „De kérem, ezt a csekélységet." „Jól van, mondám, ezt a csekélységet! Nem akarok semmiféle néven nevezendő ilyen csekélységeket. Hallgasson meg a gróf! Ugyan mondja meg, ha igaz, komoly a szeretete, nem jobban esik-e azt gondolni magában: ezen nő engemet enmagamért szeret, nem pedig érdekből." „Oh, én soha, soha se tenném föl, a maga jellemét ismerve." „No csak elég az ahhoz: tessék öszvepakkolni ismét s visszavinni, a honnan hozta." „Én? Soha!" „Nohát, ha nem, mert hiszen igen nehéz..." „Oh! én azt nem hoztam magam, egy fiucskával hozattam idáig." „Jól van, mondám, majd elvitetem én." „Én ezt az ezüstműveshez vissza nem vitethetem, mert már csak megvallom, hogy magának én ezt Bécsből rendeltem meg általa." „Milyen zavarba hoz a maga szelidíthetetlen módjával!" „Egy csepp zavar se lesz belőle!" „Úgy is készülnek a bártfai fürdőre s így átláthatja, hogy ennek igazi jogos helye, hol van? Lepje meg a grófnét vele." „Nem hiszi el, mert van neki úgyis." „Nohát elküldöm én! Hiszen, mikor kipakkolta, azt gondoltam, hogy csakugyan az ő számára vette."... Ez ellen nem lehetett több ellenvetése; de ott hagyta még vagy öt nap. Csak mindig kibeszélte magát: hogy most nem érkezett a cseléd; most nem volt oly launében... Végtére, midőn már hararagos is lettem,

mondta a grófnénak: „én téged meg akartalak lepni valamivel, de megmutattam Dérynének, hogy mily szép munka s igen tetszett neki is, majd elküldöm érte Eduárdot.” Oh mily könnyünek éreztem magamat, midőn már megszabadultam a tehertől, mely egész ottléte alatt nyomta keblemet. És ez a gróf úgy mérgelődött azon, hogy neki úgy szót kellett fogadni! „De hát már ez mindig így lesz? mondá. Soha se lehet nekem kedvem szerint cselekedni? Hiszen én azt szeretném, hogy merre csak tekintek, mindenütt tőlem lássak valamit. Úgy még otthonabb érezném magamat.” „Oh! elég itthon van. Csak egyezetünkről soha se kívánjon megfeledkezni.” Különös ember volt ez a gróf sok tekintetben. Nem szenvedhette, ha valakit nálam talált. Nekem sok ismerőseim voltak s gyakran látogattak délutánonkint. Természetes, hogy a kávézásnak meg kellett lenni. A nők kávé nélkül el se tudnának lenni, hol egy egész délutánt kivánnak tölteni. A gróf pedig oly sajátságos szokásu volt, hogy midőn hozzám belépett, legelső volt keztyüit lehúzván, leülni mellém a diványra és a kezét vállamra tevé. Én munkámat folytatva beszélgettem vele bármit, de a keze mindig félvállamon pihent. Ha osztán ilyenkor jöttek a női látogatók, szörnyü méregbe jött, fölugrott. „Még ettől a kis boldogságomtól is megfosztanak, hogy a vállát érintse a kezem”... s visszajött háromszor is s ha még mindig ott találta őket, mérgesen leült mellém s már a keze ismét vállamon volt. Én észrevétlenül le akartam csusztatni, gondolván, feledékenységből teszi s mimikával emlékeztettem, hogy ez nem illik. Akkor úgy megnyomta a vállamat, hogy szinte kétrét görnyedtem belé. A többek között egyszer, midőn oda jött, ebéd után, magamat talált. „Édes Déritském! én kérem magát, tegye meg kérésem.” „Ha lehet, szívesen.” „Szoktassa el ezeket az örökös kávézó asszonyokat innen, hiszen szörnyü sok időmet ellopnak tőlem. Én esküszöm magának, hogy minden nap kávélábvizet csináltatok magának.” Ezen az a Kovátsné oly nagy kaczagásba tört ki, hogy szinte lebukott a székről. „A gróf utoljára még a nőktől is félteni fogja őtet.” „Igaza van magának; mert azok tele beszélik a fejét, hogy ne szeressen engem, mert lássa, én már nem vagyok szép karcsu, igen kezdek hizni”... Több ily gyermekes kivánságai voltak...

Következett jutalomjátékom. A régi időkben szokás volt, hogy a jutalmazott tulajdon szállásán adta ki a jegyeket s onnan vitték el már előtte való napon a jegyeket. A ki asztán többet küldött a kiváltandó helyért, kis levélkébe pecsételte és kívánta a számozott jegyet. Jött a gróf inasa s átnyujtja a levélkét. Midőn felbontom, úgy megijedtem, majd kiesett a levél kezemből. A levélben egy száz forintos banknóta ezen sorokkal: „Kéri az első szám páholyt Gr. Csáky.” Visszafordulok az asztalkától, hova a levelet tettem s mondom várjon egy kissé a külszobában, mert felelnem kell reá. Kiveszem a száz forintot, teszem egy más papirba, melyben ezt írom: „A gróf megtévedt. De még nincs annyi a cassába, hogy föl tudjam váltani, azért itt küldöm a páholyjegyet és a berekesztett pénzt, mely teljességgel el nem fogadható. D.” Bepecsételve oda adom a szolgának. Csakhamar visszajön a szolga s hoz ismét egy levélkét. Fölbontom s a százas ismét benne, ezen sorokkal: „A művésznő igen megsértette a grófot. Én úgy vélem, hogy a publikumnak szabadságában áll annyit küldeni a jegyért, a mennyit akar s visszaküldeni nincs helyén. Gróf Csáky T.” Alább ez volt írva: „Tivadar nincs összeköttetésben a gróffal s Róza tévedt igen nagyot, midőn az illedelmet sértve, a publikumnak visszaküldözgeti a csekélységet, melyet szép hangjának élvezhetéséért ad, bár minden ember csak legalább is ennyit tehetne, hódolata bebizonyításául. Ezt óhajtja szegény Tifcsi, ki szivéből megbocsátja vétkét a gonosz Rózának”... Mit tudtam tenni! Már ezt el kellett fogadnom. De igaz lelkemre mondom, nem szivesen! Engemet ez nyomott és én ezt, s bármit is tett ily ármányos kiszámítással, a mit még holmi apróságos csekélységekkel lekövetett a később időkben is, mind a grófné rovására véltem károsnak lenni. Én ő tőle éppen semmit se akartam elfogadni... A grófné egy napon elküld nekem egy journált, mely a 16 éves svéd királynét, Krisztinát ábrázolja igen ízletes svéd lovagló öltözetben s azt üzeni a gróftól, hogy a hirlapok igen dicsérik a darab szövegét is s már adták Bécsben. Én is szerezzem meg s

fordítsam magyarra s adjam a második jutalomjátékomul. A gróf meghozatta a német darabot és én azonnal hozzáfogtam lefordításához.[92]

Minthogy én már több, sok évek olta megfordultam Kassán, mindég a legnagyobb társaságokkal, még a régiekkel, kikkel Pestről legelőbbszer kivándoroltunk s én még akkor igen fiatal voltam, megszokták „engem szeretni" s ezen szeretet még megmaradt erántam lankadatlanul, bármi társulattal jelentem is meg később s ez nekem mindig némi előnyt adott minden más színésznők fölött s büszkén dicsekedhetem vele, hogy e közszeretet mintegy örökségül szállt reám, melyet bírtam végpercig. De én is nem kevésbbé örömdobogó szívvel siettem pakkolni útra, midőn határozott a társaság a Kassára menetelre. Azon művelt közönség előtt fölléphetni, melynek publikuma a legkisebb nuanceot megértette és föl tudta fogni, ez volt mindenkor a legnagyobb örömöm és vágyásom. Mostani társaságunknál volt egy-egy kiváló nő, ki ezt igen irigy szemmel nézte s egyszer-egyszer kigyófejüket föl-fölütögették, egy-egy kis ármánykát sződdögéltek is ellenem, de nekem nem árthattak legkisebbet is. Én mindig csak az igazság útján kívántam járni, én soha bosszúálló nem voltam. Haladtam a magam útján. Az ily kis orrbosszantásokat föl se vettem, legföljebb, ha megvetettem, a miket most le akarok írni.

Hozzákészültem tehát az én lovagló öltönyömhöz, hogy jó előre elkészülve gyönyörködjem benne. Vásároltam hozzá a szükséges fehér és kék atlaszokat és egyéb minden szükségleteket. Szabónémat elhívatom. „Nézze meg jól ezt a lovagló öltözetet és éppen ilyet fog nekem készíteni. Itt van hozzá minden." Ez az öltöny igen egyszerü, de igen csinos, ízletes: egy rövid fehér-atlasz bő szoknya, minden díszlet nélkül, hozzá a derékravaló és térden fölül érő, széles schefflíű lovag chamisol, világoskék atlaszból; a felső rész arany gombokkal derékig begombolva, a széles schesslinek félszárnya oldalt kihajtva és fehér-atlasz kihajtókával, rézsunt ismét egy aranygombbal leszorítva, szűk ujján ismét fehér-atlasz hajtókával, szinte félkönyökig, a könyök felé kibővítve s arany gombokkal öszvegombolva, különben az egész derékravaló keskeny fehér-atlaszszal szegélyezve, fölül a nyaktól ismét fehér kihajtókával, mely derékig leérvén, mindig keskenyebbre húzódott és a jókora nagyságú arany gombokkal mindenütt mintegy legombolva látszott lenni. Hozzá a szép sárgabőrű, férfias kis keztyü, széles karmantyuval (vagy minek is hívják) igen jól vette ki magát. Azután a kis kék atlasz lovagló topánka, fekete stecklicskével, keskeny kis sarkantyuval, igen érdekes volt. Úgy majd elfeledém! a szoknyának az alja is oldalt fölnyitva egy kevéssé és a fél szeglete kék atlasz hajtókával az első szélre visszahajtva s arany gombbal a szegletre odacsípve, hogy látszódjon a csinos lovagtopánka keskenyke kis hajtókával. Azután jött a kis fekete bársony barette, négy ujjnyi szélességü kis karimával, féloldalt fölcsípve egy drágaköves agraffal, mely mögül szép három fehér toll lebegett le szinte vállig hátrafelé és két ujjnyi fekete bársonynyal átszorítva és csinos ostorka a kézbe. Ez így egészen kiállítva, meglepő jelenés, midőn a fiatal királyné megjelen az ostorkájával csattogva... Ám! de ebből semmi se hiányozzék, mert ez csak akkor tökéletes öszveolvadó szükségesség, hogyha csak ez csak egy darabka hiányzik, már elveszített ékes egyszerűségéből, mely az egészre mintegy bájt ömlesztve, frappánssá teszi. Mondom a szabónénak: „Itt van minden együtt, vigye, de egy öltésig ilyen legyen és sem a journált, sem a ruhát egy szem se lássa meg. Ez egészen titokban készüljön. Tartsanak egy tiszta abroszt, az alatt legyen rejtve, hogyha valaki jön, hamar beleburkolhassák... És siessenek vele."

Szerdahelyi annak idejében nagy kópé volt, minden nőnek udvarolt és a nő kiismervén az ő gyengéjét s annak hízelegni tudott, nyert ügye volt, mindent keresztül vihetett vele, mert Szerdahelyi is egy lévén a vezértagok közül, éppen olyan hatalmat gyakorolt, mint a többi.

[92] Bayard 2 felv. vigjátéka: La reine de seize ans. Déryné fordítása mellett a Kis Jánosé is szerepelt a magyar színészet műsorán.

Két nő volt a társaságnál, kik mindent szerettek volna elkövetni, hogy engemet az én biztos helyzetem vagy állásomból kiküszöböljenek, vagy ha azt nem lehet, legalább bosszantsanak. Kivált az egyik, (kimondjam a nevét?) ej, kimondom, itt van: Ujfalusyné asszony, pedig én soha se bántottam. De hiszen, majd eléjönnek több esetkék is, melyeket annak idején elésorolok. Kik szeretnek hízelegni a férfiak gyengéiknek, hamar célt érnek. Ezt a két haza bizonyítja felőlem, hogy nem tartoztam azon lények közé, kik hízelegni tudtak, vagy szoktak. Sőt ellenkezőleg, nyerseséggel s visszataszító modorban bántam el az oly üres beszédű udvarlók vagy hajlandóságot hazudozó egyénekkel. Így volt ez Szerdahelyivel. Én náluk majd mindennapos voltam, Szerdahelyiné jóbarátném volt. S végre is azzal kellett Szerdahelyit magamtól visszariasztanom, hogy megmondom nejének, hogy tiltsa meg neki s engem ne háborgasson. De ez azt szülte, hogy Szerdahelyi ellenségem lett. Majd mindenre reá fogok jönni annak idejében. Hej pedig, azt esküdte egyszer Szerdahelyi, midőn kis fiának, a mostan fényes érdemű Szerdahelyi Kálmán, elismert kedves művésznek életét két csatában megmentettem a bizonyos haláltól: „Déryné! ha maga valaha engem bármi által bármennyire meg tudna sérteni, esküszöm előre, legyen magának megbocsájtva." „Mivel tudnám én magát megsérteni, mondám, hiszen én senkit se sértek soha? Osztán nem magáért tettem én azt, hanem, hogy igen szeretem azt a kis bomfordit." Én őt meg se sértettem soha egyébbel, csakhogy eltávolítottam magamtól s ezért ellenem kívánt törni, midőn hozzá méltó társak - lovalták! Történt, hogy a repertoireon kitüzött Heilbronni Katalin c. színdarabot adtuk. Én ebben a címszerepet adtam: egy ártatlan fiatal leánykát. És eléjön a darabban egy kacér, gonosz szívü grófi hölgy, ki már szépségével, kacérságával sok ifjakat elbolondított s a többek közt egy igen bátor, egyenes lelkű lovagot, kit a várkisasszony hasonlóképp előbb hálójába font, azután gúny tárgyául téve, elutasította magától. A lovag megesküdött, hogy bosszút áll e hűtlenségért s csúffá teszi, bárhol találja, uton-utfélen. Ezt az úrhölgyet Ujfalussyné játszotta. Egy jelenés fordul elé a színpadon, hol eső, zivatar, nagy égiháború között, több lovag kiséretében hoznak a színpadra egy vesszőből öszvefont hordozó széken egy alakot, tiszta fekete porköpönyegbe burkolva tetőtől-talpig, az eső ellen oltalmazva. Nagy zajjal jelenik meg a csoport, köztük Stein lovag, gúnykacaj közt szitkozódva. (Ugyanazon lovag, ki megesküdött rajta bosszút állni.) „No, szép menyasszony! mond s odalép az úrhölgyhöz, lerántja arcáról a fekete burkot: Im lásd! itt vőlegényed!" (A lovag igen pongyolán, azaz nagy, térden fölül érő, széles szárú, sáros csizmában, egészen sárgabőr öltönyben, széles, fekete bőrszorító, nagy széles kard az oldalán, öszveroncsolt, fekete, nagy karimáju kalap a fején.) „Im lásd! itt vőlegényed! Látod, én is vőlegényi öltönyben jelentem meg, elég jó ilyen menyasszonyhoz, méltó hozzá. Megesküdtem, hogy bosszút állok! Most megkaptalak, de csúffá teszem a pofádat. Megjegyezem, hogy a világ minden márciusi vize se mossa le róla. Ne félj! nem fogsz többé szépségeddel becsületes ifjakat elcsábítani s elbolondítani." Én az álfalak megett ültem, ott vártam jelenésem. „Szállj le!" kiált reá Stein lovag. Sáska Biri, akarom mondani Ujfalussyné asszony leszáll, diadalérzettel hirtelen szétnyitja magán a fekete köpenyt s ki áll a publikum előtt???... a tizenhétéves királyné! A mint hirtelenében meglátom, majd megütött a guta. De én csakhamar rendbe szedtem magam. De ő!!! ott állt, egy kis szünetet tartva, hogy most mily zajos taps fog reá özönleni, látván ezt az ízletes öltönyt, melynek oly híre volt már, hogy majd mily jól veszi ki magát, ha abban megjelen Déryné... De most, hogy néma volt minden, csupán a páholyokban volt egy kis zúgás, hogy mire való volt ez a vetélkedés... most alig tudta szerepébe bele találni, úgy frappírozódott! Szerdahelyi is odafönt volt az álfalak között lesve, de a mint a csendességet látta, elnevette magát a köpönyeg alól s osont le az öltözőbe. Csudáltam játék előtt, hogy mit sugdosnak együtt Birivel. Meg széjjelmentek, meg kacagtak. Nekem egy külön kis szobám volt, a hol öltöztem, de ezek mindig kacaráztak együvé. Biri pedig már jókor fölöltözködve s beburkolva ült, hát nem láthattam, hogy miként volt öltözve. Így csalódott szegény a diadal reményében. De nem is lehetett másképp, mert miként mondám, csak úgy lehet ezen öltöny meglepő, ha semmi se

hibázik, a mi hozzá tartozik. Már teszem a tollas barette, mi emeli a kinézést, nem volt, mert zilált hajjal kell megjelenni, miként ott leírják, hogy az eső egészen öszveáztatta. Hol van már most a jó kinézés? Vagy meglepő harmónia?

Heilbronni Katica kedvenc szerepeim közé tartozott s csakhamar kivetettem ezen kis, kicsinyes orrbosszantást gondolataimból s kedvenc szerepem helyes fölfogásával foglalkoztam s megvetésnél egyéb neheztelést nem mutatván, végig szerencsével, azaz sok tapsok és kihívások között végeztem szerepemet. De midőn hazamentem, akkor kezdettem róla gondolkozni, hogy már most milyen költségbe vert engem ez az állat? Mert miért tette, holott nem vétettem ellenök semmit? Költségbe vert, igen, mert midőn megpillantottam ezen öltönyben, már meg is volt határzatom: hogy nem úgy fogok öltözni. De hát már most hogy?!? Éjjel nem aludtam, s ki volt készítve képzeletemben az egész öltözetem. Másnap hívatom szabónémat. Szemire hánytam, hogy miért mutatta meg bárkinek is az öltözetem? „Senkinek, egy léleknek se," mondja, de ravaszsággal odajő Ujfalussyné asszony, hogy nem készíthetnénk neki másnapra egy fekete ruhát? „Nem lehet, mondjuk, mert sietős munkánk van." „Ah! tudom, tudom! Dérynének készítenek egy lovagruhát. Hallottam róla. Ugyan mutassák." „Még nincs kiszabva," mondák. „Ej! hiszen itt van ni a journal" s azzal fölkapta az asztalról a képet, melyet a bárgyú lányok ott feledtek, s mindjárt más szabónál meg is csináltatta. De mi haszna volt belőle? Még csak egy tapsot se kapott, sőt még osztán Szerdahelyi gúnyolta: „Nem értél célt Biri, ezzel ugyan fölsűltél!" „Nem is volt semmi célom vele, mond Biri, csak nekem igen megtetszett az az öltöny s úgy akartam öltözni." „S minthogy a régi német játékba igen jól összehangzott a svéd rövid szoknya" (mert neki uszálylyal kellett volna megjelenni)... meg nem állhattam, hogy legalább ennyit ne mondjak s azzal mentem ki a szobából.

Mondom a szabónéimnak, most gyerünk a boltba. A legszebb ponson-veres atlaszt kikerestem, s a kék szín helyett veresszín derékra valót fehér atlasz hajtókákkal készíttettem. A fehér atlaszszoknya már megvolt, csak a kis sarkantyus sarút kellett veres atlaszból csináltatnom fekete steklicskékkel. A fekete barette megmaradt, csakhogy most az a pompás három veres toll lebegett rajta, mit a grófnétól kaptam. Szóval az egész formája az megmaradt öltözetnek, csupán a mi ott kék volt, itt azt mind a veres szín váltotta föl. Ez aztán pompás volt. Oly jól nézett ki az az öltöny, hogy midőn jutalomjátékom alkalmával kiléptem a színpadra, szűnni nem akaró zajos tapsviharral fogadott a publikum. Szórták a koszorúkat, verseket, alig tudtam szóhoz jutni! A varrólányokat haza nem eresztettem, nálam kellett nekik mindent megvarrniok. Sajnálom, hogy a verseket nem iktathatom ide, miket akkor kaptam, de azok is ugyanazon csomagba voltak kötve, melyek, miként már említém följebb több érdekes leveleimmel együtt asztalomról elvesztek. Igy a Mátray Gábor levele is abban volt, melyben nekem jelenti, hogy arcképemet a Regélőbe vagy Honmüvészbe kiadta acélmetszésbe, mint Liszlit.[93] Nekem is küldeni kegyeskedett, de elkapkodták tőlem sok ismerőseim s most már nekem egy csepp sincs. Csak azt szerettem volna tudni, hogy melyik évben jelent meg? De már azt is elfeledém.

Én tehát jutalomjátékomat adám. A Portici némából egy gyönyörű áriát énekeltem benne, mert a publikum mindig igen kedvesen vette, ha bármely darabba beleszúrtam valami dalt. Egész nyugodt lélekkel játsztam szerepem, midőn tapasztaltam, hogy a páholyok is nemhogy zúgolódtak volna a svéd-szín elleni változtatásomért, sőt még kitüntetőleg helyeselték e gondolatomat zajos tapsaikkal. Azonban a ministerek gyakran eléhozzák a színpadon, midőn ott együtt tanácskoznak, hogy miképp hajthatják a fiatal királynét az ő akaratjuk szerént, „de lehetetlen vele boldogulni, mondja az egyik, ha kimondja ezt a végzetes szót: Én akarom! akkor minden ellenvetés hasztalan." „Jaj! nem csuda, mondja a másik, öt éves korától fogva királyné. Nagyon hozzászokott a parancsoláshoz és most már 16 éves..." Ekkor egy gúnyos

[93] Az 1835. évf. 32. száma mellett. Naplója ezen kiadásában is közöljük.

női hang fölszólal a zártszékekből: „Az bizony! Negyven éves!”... Azért a játszók nem zavartatták magukat, folytatták beszédjöket. De a zártszék közelében állt két úr, kik engem ismertek, bár nem voltak járatosak hozzám. „Hallod-e, mit mond ez az Ujfalusyné? Gyere, forduljunk közelébe, ez bizonyosan irígye Dérynének.” „Nézz oda barátom! mond az egyik, midőn jelenésemre kiléptem, hol van az a 15 éves leány, a ki túl tegyen ezen a Dérynén! Minden mozdulata, élénksége, az az ő hajlékonysága...” nem írhatom le mindazt, a mit par force beszélt e két úr egymással, csakhogy bosszantsák Birit, de addig is beszéltek, míg kibeszélték helyéről Birit s ott hagyta a színházat, kiment.

Ezen urak egyike Keltz volt, a másikat nem ismertem, de másnap eljöttek hozzám, csakhogy ezt elbeszéljék nekem, hogy miként riasztották ki Birit a zártszékekből s mondták utána: „No, most egyél mérget!” Hogy én éppen akkor hány éves lehettem, bizony se akkor, se most meg nem tudnám mondani nagy fölszámolás nélkül, de akkor nem érzettem annak terhét, mert nem is gondoltam éveim mennyiségére, csakhogy minden ember fiatalnak tartott és én elhittem. De azon korban, melyik nő nem hiszi el örömest, hogy ő fiatalabb, mint gondolja?

Alig mult el ezen kicsinyesség után vagy három hét, eléadtuk Eliza és Claudio c. daljátékot.[94] Én játsztam Elizát, Cubayné a megbizottját. Cubaynénak gyönyörü, tiszta, kellemes hangja volt kis színpadokra, de gyenge. Oly vékony, sokszor azt hitte volna az ember, hogy elpattan. Tehát character-szerepekben (oda teszem, hogy nagy színpadokra) éppen nem állhatott meg, főleg a nagy, erős operákban első szerepvitelre. Már parányi testalkotásánál fogva se volt alkalmas az első szereposztályra. Erőlködött ő ugyan egypárszor s el is énekelte, azért meg is tapsolták, de általánosan nem vihette elismerésre. Egy kissé meg is erőltette magát s gyakran gyengélkedett. Erős mell kell, egy erős muzsikai szerzemény első szerepvitelére és - kitartó, teszem, mint minő Othelloba Dezdémona! És több ily erős szerepek. De térjünk Eliza és Claudio eléadására. Én oly sokat tartottam mindig arra, hogy minden érdekes szerepemre legyen jellemzetes öltözetem, melyet én magamnak ízléssel elkészítettem; meg is hagytam azon módon csupán arra a szerepre s el nem vettem volna belőle egy bojtocskát, hogy egyébre alkalmazzam! Ez az Eliza olasz nő, ki különben hercegnő, de egyszerü álöltözetben, egy kis egyszerü lakban él néhány megmaradt hívével és egy fiatal, vídám kedélyü megbizottjával s azt játszta Cubayné. Öltözetem volt: egyszerü fehér ruha, fekete bársonyból kivagdalt, ragasztott virágbokrokkal a ruha alja ékesítve; fekete bársony mellény, olaszosan, fehér atlasz puffokkal, melyek ismét fekete zsinór és bojtokkal voltak öszve kötözve, fehér atlasz kis tarsolylyal, oldalt leeresztve térdig, mely ismét fekete bársony virággal volt cifrázva, melyen több fekete bojtocskák függtek és egy fehér atlasz, olaszos főkötő, ismét fekete bársony szegélyekkel. Az egész így kiállítva, igen érdekesen nézett ki és a szerep bánatos jellemével egybehangzólag vegyült. Midőn első nagy áriámat bevégeztem, megjelen vídáman a megbizott. Ki foghatja meg ámulásomat, midőn egy második Eliza jelenik meg a színpadon? Éppen azon öltözetben, milyenben én voltam öltözve! De én ekkor se szóltam semmit, csak mikor az eléadásnak vége volt s mentünk le az öltözőbe, mondám: „No, most legalább két Elizát látott a publikum egyszerre!” De hát mi haszna volt benne? A közönség előtt már ismeretes volt ezen öltözetem, mert már többször is adtuk ezen daljátékot s akkor Cubayné színes ruhába volt öltözve s most jellemével egészen ellenkezőleg. Bizony nem kapott ő ezért tapsot, a mit remélt. Midőn énekelt, azt megtapsolták, mert igen csinos terzette van benne, midőn már a férj is megjelenik és hárman énekelnek. Azonban Szerdahelyi se nyugodott. Egy napon fölülteti Cubaynét kocsiba s viszi a házakhoz, (mert ő minden háznál bejáratos volt és mindenütt otthonos, a publikum igen szerette őtet is, nemcsak a színpadon, de mint tréfás, vídám mulattatót is), viszi tehát Cubaynét bemutatni, „hogy, úgymond, már most ezt kell a publikumnak pártolni, mert ez a kis fiatal csemete még most fejlik; hangja majd erősödik,

[94] Mercadantetól. Szövegét fordította Szerdahelyi József.

mialatt Déryné már vén s nem soká brillíroz hangjával, habár most még erőteljes is, de az már nem soká fog tartani, és a kis Cubayné lesz a mi kedvencünk." Ilyes apróságos scaracallákat kezdtek ellenem fölhasználni! De én erre mind csak kacagtam, mert habár egy-két fiatal ismerőseinket el is szédítették (és egyszer lebbent is föl egy-két psz!) egy-egy rövid időre, de az érdemesek előtt nem volt ennek semmi hatása. Én föl se vettem akkor, nem is tudtam, hogy engem illett...

Kassán több időktől ólta jöttek ki színbírálatok, de nem rendesen. Egyszer egyik írt, máskor másik, de mindig a társaság dícséretére és szorgalmára szóltak, de én azokat nem szedtem öszve eltevéskép, ámbár elég dícséretet mondtak rólam. Most azonban, midőn az új directio alakult s gróf Csáky lett az intendáns, ő adott ki 16 számban bírálatot, mert ő már most, miként mondá, tökéletes magyar gróf lett.[95] Úgy igyekezett a magyar szókat tökéletesen kiejteni, mintha attól függött volna minden boldogsága; (a birálatok részleteit imitt-amott ha úgy tetszik, ilyen helyekre gondolom bele lehet iktatni)... pedig sokszor megkacagtatott még magyarságával a szók összeállításánál.

Nem állhatom meg, hogy egy comisch gyűlést elé ne hozzak. Egy napon a comiteé öszvegyűlt, melyre az egész társulati személyzet, általában nők s férfiak mind föl voltak szólítva, hogy jelenjenek meg kilenc órára, hogyha valamelyiknek panasza van a másik ellen, ott adja elé s a választmány, mint bíró, elégtételt fog szolgáltatni. Jelen voltak a mágnások közül: gróf Desewffy Pipsz, gróf Szirmay, gróf Forgách és még többen, valamint a vármegye részéről is. Nagy asztal volt a terem közepén. Az urak az asztal körül. Fölül elnökölt gróf Szirmay s mellette egy üres szék, vártak még valakit, de nem jelent meg. A terem alsó felében két sor szék végig, az asztalvégtől elkezdve egész az ajtóig. Midőn már minden megjelent, az urak az asztaltól fölszóltak: „Üljenek le az urak!" Leültünk. Gróf Csáky nem volt jelen. „No most urak! a kinek panasza van, álljon elé és adja elé panaszát!" Igy osztán a férfiak elkezdették panaszaikat, sérelmeiket. Az urak ítéletet mondtak fölötte s mindenkinek elégtétel szolgáltatott. „No édes dámáim! mond gróf Szirmay, kinek van valami panasza?" s reám néz. Én elmosolyodom s mondám: „Nekem nincs senki ellen méltóságos gróf!" „Jöjjön! üljön ide mellém." Azalatt, hogy én oda mentem, kiállott Ujfalusyné asszony Lendvaynéval együtt, kik egymás mellett ültek s testi-lelki barátok voltak. „De nekem van," szólalt föl Ujfalusyné. „Hát tessék eléadni!" Én csak azt resteltem, hogy én voltam a panasz főtárgya, ki semmit se vétettem és mely vád osztán komikumba ment által, miután én is kénytetve voltam beleszólni, a ki minden öszveütközést ezen nővel ki akartam kerülni, mert ő mindig antagonistám volt, míg csak a színháznál voltunk. „Először az a panaszom, mond, hogy mi többiek túlterhelve vagyunk új szerep tanulásokkal s minden játékban játszani kell össze-vissza minden osztálybeli szerepeket, a mig Déryné asszony odafönt a páholyban brillíroz. De ha egy jeles, jó szerep van, akkor kegyesen leszáll s minden szende (naiv) szerepet magáénak sajátít." Én nem szóltam semmit. „Az nem úgy van édes Ujfalusyné asszony, szólt gróf Szirmay, de Déryné, lássa, első énekesnőnk és kímélnünk kell, azért nem játszhatik éppen minden darabban. Bár meg lehetne fejelnünk, hogy még soká élvezhetnénk őtet színpadunkon. A mi pedig a szende szerepeket illeti, oh édes Ujfalusyné asszony! ahhoz sajátszerű, fínom, fiatal mozdulatok kivántatnak, élénkség és már járásába megvan Dérynének az a bizonyos könnyűség, melylyel csakis ő bír és mi őtet a színdarabokba csupán a naiv-szerepekre köteleztük le, egy véleményen lévén az egész publikummal." „Én is a naiv szerepeket játsztam." „Igen hiszszük, a maga társaságánál, mond a gróf, de úgy hiszem, nekünk szabad annak osztani a naiv-szerepeket, a kit örömest nézünk azon osztályban." „De az nem igazság," mondá Biri. „Ugyan hallgasson meg, édes Ujfalusyné asszony! megszólalt most gróf Desewffy Pipsz, adjunk Dérynének egy öreg dáma szerepet és magának egy naiv szerepet, teszem a leányát, hiszen ha

[95] Nemzeti Játékszíni Tudósítás Kassa 1830-31. (E ritka műből tényleg csak 16 szám jelent meg).

maga mondaná Dérynének: Anyám!, higyje meg, csupa satira lenne." „De én fiatalabb vagyok, mint ő, fölkiáltott Biri, s mindenkor játszhatom a leányát." „Nem sokkal, mondom én. Már akkor maga játszott, midőn én mint gyermek a színházhoz jöttem Pesten." „Én arra nem emlékszem, mondá ő." „Hozassuk el a keresztlevelünket, mondám én kacagva." Ekkor Szirmay gróf megfogta kezemet s mondá, Ujfalusynéhoz fordúlva: „Már édes Ujfalusyné asszony, önt mi nem naivának szerződtettük, hanem mindenre, a mi eléadja magát. Hiszen játszik elégszer, kimutathatja magát: leánykákat s dámákat is, de csak az a megjegyzésünk, hogy oly élénktelen, lomha lépésekkel, léptetve megy minden. Ritkán öltözik ízléssel. Semmi szorgalmat nem fordít egész szerepére. Azonban hagyjuk ezt az egész kellemetlen vitatkozást. Kiki feleljen meg tehetsége szerént a maga kötelezettségének és ne legyen gondja a másikra, hogy mit mível. Déryné marad a mi Dérynénk érintetlenül." „Tessék!" mond Biri pikant fintorgatással s azzal leült helyére. Lendvayné nem szólt semmit se, de tán csak barátságból állt föl Birivel. De mit is szólhatott volna! Ő játszta a maga szerepeit dicsőül s mindig zajos tapsok kiséretében. Ő mint vendég játszott nálunk, szabad választása volt. Udvaroltak neki az urak s dícséretekkel halmozták el. Lendvayné nem volt rossz szívű nő, csak irgalmatlanúl szeszélyes. Néha eszébe jutott valamiért megharagudni s haragudott minden ok nélkül. Velem is történt úgy, egypárszor, de én az ilyeket nem szoktam meglátni s azonban az fájt neki, ha én nem szóltam hozzá s azután jött, össze-vissza csókolt s hízelgett. Hát kéntelen voltam magam elkacagni.

Most már Szentpétery is megházasodott. Elvette Borsos Klárát. De nem sokáig tartottak a mézes hetek, mert már a második hajnal a kártyaasztalnál érte Szentpéteryt. Nagyon természetes, hogy ez civakodásokra szolgáltatott alkalmat s civódtak! Valami hat hét mulva, midőn a próbáról hazatérnék, utánam jő Szentpétery s mondja: „Déryné! kérem, legyen oly jó, jöjjön föl holnap korábban a próbára. Szóm volna vele." „Hiszen most is megmondhatja, a mit akar", mondám. „Oh nem! Csak kérem jöjjön fel." „Jól van," mondám. Másnap kilenc előtt fölmentem, Szentpétery már ott járdalt a színpadon nagy fölindulásban. A mint meglát, megfogja a kezem: „Jöjjön, jöjjön kérem, üljünk le egy páholyba. Sok beszédem van magával." De csak húzott maga után a nélkül; hogy bevárta volna, akarok-e menni vagy nem. Bemegyünk az első páholyba, én leülök egy székre s Szentpétery csak térdre veti magát előttem, megfogja lábamat s csókolja a sáros cipőm talpát azon kitöréssel: Déryné! én véghetetlen szerencsétlen vagyok! „De keljen föl, mondám és ne csókolja a sáros cipőmet. Csupa sár lett." „Nem bánom! A te sáros cipőd arany tisztaságú azon utálatos nőhöz képest, ki engem mások által hálóba keríttetett s kerített. Gyűlölöm! Nem élhetek vele! Meg kell őrülnöm!" Ott térdelt leborulva, fejét térdemre hajtva és sírt. „Térjen magához édes Szentpétery. Maga ismerte őt eléggé. Többször tapasztalta, mint sértegettek engem s ebből gyaníthatta, hogy rossz szíve van és műveletlen nő. De már megtörtént s türelemmel viselje láncait." „Nem! Nem!" „De hát mit segíthetek én?" kérdém. „Adja vissza az életet nekem!" „Én? Oh, édes barátom! hiszen az már lehetetlen." „Lehetetlen?!" fölkiáltott. „Lehetetlen!"... Beszélt, rimánkodott még hosszasan, hogy elvál nejétől s csak még most érzi, mit vesztett. Csak még egyszer hajoljak, ő most egészen más ember lesz. „Nem, többé soha," mondám. „Nohát! magával se legyen semmi irgalom soha, ha engem a kétségbeesésbe hágy" s ezzel lerohant. Én még egy darabig ott ültem s végre kezdődött a próba. Én őt akkor sajnáltam, de végre is a később időkben oly bosszúállást gyakorolt, melyért megbántam, hogy - sajnáltam. Nejétől csakugyan nemsokára elvált.

Susikát is már elvette Egressy Gabi nőül. Ez a kettő mindig hívem maradt, mindig szerettek. A Susika édesanyja is, az öreg Szentpéteryné, ki azután, a későbbi időkben eljött hozzájuk lakni, mindig sajnálta, hogy így szakadtunk el egymástól, mert az öreg tiszteletesné igen szeretett végig, valamint én az egész családot máig is.

VIII.

A gróf házi szakácsa. - Kedveskedések. - Éji látogatás. - Déryné és a grófné. - A díszruhás gróf. - A grófot hogyan bosszantják barátjai? - Bérczy Gábor fogadása. - Fölsülés az ékszerrel. - Csak egy csókot! - Hogyan jut Bérczyné az ékszerhez? - Jelenet a lovagló iskolában. - B. Eötvösné-ről. - Bartha és Déryné dícsérete. - Leckéztetés. - Kalapom szememre vágom. - Szentpétery kényes helyzete. - Ujfalusyné visszaküldi szerepét. - A palóc grófné. - A tönkretett jelenet. - A borgoandiai grófné szálló igévé lesz. - Téli hangulat. - A közeledő tavasz. - Az utazó-kocsi. - Mit tervel a gróf Déryné öreg napjaira? - Az el nem fogadott nagylelkűség. - Még egy salamandra-csípés. - Tüntető tapsok és Ujfalusyné. - Mit kacag szüntelenül a doktor? - Hogyan készült a botrány? - A professzor úr és a fütyülőket vásárló deákok. - Mi sül ki a vizsgálatból?

Gróf Theodor a legkedvesebb ember volt a világon, de ő mindig szeretett játszani, tréfálni és mindig bibirkélt az emberen. Én neki igen szép házi sapkát készitettem, de ez valóságos szépség volt! Midőn egészen elkészült, száz forintra becsülte a sapkakészitő, a ki kibélelte finom fehér bőrrel. Ez igen-igen vékony, égszinkék és fehér selyemből horgolva igen pici horgolótűvel, ezüstfonalból volt horgolva és veres, exotisch virágok, de a közepén, melyet egy különös szépségü guirland kerített körül, mintegy négy újjnyi szélességü, csupa ezüstfonalból volt horgolva és veres, exotisch virágok levelei aranyfonálból voltak belehorgalva, de az oly gyönyörü színvegyület volt, hogy az ember szeme ki nem vehette, hogy kézimunka-e vagy valami szép festés. Alig lehetett a szemet levenni róla, ha az ember megnézte. Egy egész évig készítettem! De volt kínom, míg elkészült. Ha eljött délután, én munkám mellett ültem. „Én nem ülhetek így, ha maga dolgozik. Nekem magán babrálni kell. A vállára teszem a kezem." „Hiszen édes! úgy nem dolgozhatom?" „Úgy hát lebontom a haját és asztán ismét megcsinálom." Elővette a fejemet, a fonadékot mind leeresztette, össze-visszacsókolta. Nekem igen szép, sűrű hajam volt és egyforma. Egy szál olyan, mint a másik és ezt megint föltüzdelte. Oly könnyen járt a keze a fejemen s mindig mondta: „Lássa Drintsi, már csak ez egyedül is meggyőzheti magát, hogy mennyire szeretem. Nincs nő a világon, kinek a haját megcsókolnám! és a maga fejét úgy szeretem, hogy mindig csókolnám." Azon pár év alatt, melyek lefolytak ismeretségünk olta, mindig melegebb vonzalommal viseltetett erántam. Ha csak úgy ültem néha a dívánon mellette, könyökömet a diván karjára támasztva, s „Jaj de fáj a kedves könyököm!" mondám, hamar széket tett a diván mellé, a tenyerét a diván karára téve s arra kellett támasztanom.

Egyszer nagyszerü reunion-bál volt, csupán a haute-voleé volt jelen és öszvebeszéltek, hogy mind szalóniasan fognak öltözni, a dámák uszálylyal, a férfiak egészen (modern) divatos franczia elegansba, fehér selyem strimfli, szép kisfejü csattos cipő s térdig érő nadrág, mely térden alól lebegő szalagokkal és csattocskákkal volt összeszorítva; fehér atlasz mellény, keskeny ezüst bordure-rel hímezve és nagyon keskeny, ismét fehér atlasz nyakravaló, csak egy olyan gordiusi göcs formára, melyet egyetlen briliáns kő tartott öszve; a kis chapapeau-kalap a hóna alatt. Jó távol laktam a szinháztól (mert ott a teremben tartották a bált) tizenegy óra lehetett, én még fönn voltam, a nagy asztalon ültem, varrtam. A Szép molnárnéra készültem. Egyszer csak gyengén megkopogtatják az ablaktáblát, a nyiláson kilátszott, hogy még gyertya van. Egy kissé meghökkentem: ki lehet? mi baj lehet? Őt eszembe se jött képzelni, ki most jól mulatja magát. Kérdem: „ki az?" Azt feleli tettetett hangon: „Sdovetz!" Annak a rablónak neve volt, kit Kassán akasztottak föl, ki a cholerakor annyit gyilkolt... de azért a hangjáról mégis megismertem s beeresztettem. „Ugyan az Istenért! hogy gondol ilyet cselekedni?" „Eljöttem, hogy lásson engem. Eljöttem, hogy lássa, hogy mindig gondolok magára. Végre eljöttem, hogy lássam és hogy megmondjam magának, hogy véghetetlen unom magamat, ha maga nincs ott jelen, a hol én vagyok." „De édes! mondám, ily nagy hóban, ezen kis cipőben, ezzel a csepp lábával és csupán a köpenye gallérjába burkolva, hisz meg-

betegszik; osztán nélkülözi azt a szép vidám kört!" „Higyje meg, csak addig mulattam közöttük, még az illedelem kívánta; bementem a kredencbe, ettem s eljöttem." Gyönyörködött a ruhámba, hogy mi bájlón fogok abba megint kinézni, csakhogy őtet még jobban elbódítsam. Elment végre vissza; de még nekem sok varrni valóm lévén, bizony volt négy óra, hogy lefeküdtem.

Ezen pár év lefolyta alatt, melyeken által Kassáról Kolozsvárra, Kolozsvárról Kassára vissza tettük utunkat, másfelé nem vettünk irányt. A grófi család szaporodott és az elsőbbek már jól felnőttek. A gyönyörü kis Aladár már lehetett öt éves és engem igen szeretett, de mindenik apróbb a másiknál. A grófné minden évben érdekes állapotban volt s mindig kis leánykája lett, osztán, ha én éppen akkor játsztam valami érdekes szerepet, mi a grófnénak tetszett (nevezetesen az első kis vendég vártával én Hedviget játsztam), a grófné mondja a páholyban a grófnak: „Ha leány lesz, Hedvignek kereszteljük." A gróf örömest beleegyezett az ilyes kívánságokba. Midőn ismét egy más év következett, ismét remélt a grófné. Akkor játsztam a Vak Gabriellát és a grófnénak ismét azon kívánsága volt, hogy ha leánya lesz, Gabriellának kereszteljék, s ez úgy is történt. Ezek is fölnőttek már, hogy szaladgálni, gagyogni tudtak. Midőn egyszer ott voltam délután, behozták a gyermekeket. Nekem szalad a kis Aladár széttárt karokkal: „Jöjjön, jöjjön Déryné! megmutatom magának, mi van az apa szobájában: szép ruha, aranyos..." Én nem mozdultam. „Hiszem, kedves gróf" s a grófné fölkel s mondja: „Jöjjön csak, jöjjön, mert nem fog tőle menekülni." A gróf bársonymentét, dolmányt, egész magyar öltözetet készíttetett magának Bécsben, aranynyal himezve, az ünnepély tiszteletére, mely ő Felsége születése napjára fog tartatni s megmutatták. Gyönyörü vörös bársony, aranynyal himzett egész öltözet, a szép brillant kócsag a kalap mellett s kék nadrág, mind aranynyal hímezve. Én már akkor himeztem aranynyal a topánkára való veres bársony kihajtókát, de természetes, én úgy tettem, mintha semmit se tudnék semmiről. Midőn a menetet tartották s mentek a nagy templomba, Kántorné is ott volt. Onnan kijövén, jött föl hozzám. „Ugyan Déryné! hogy állhatta meg, hogy el nem jött a menetre. Senki se volt oly szép, mint Csáky! Ez egy igazi mágnás. Olyan volt, mint egy kis Bendeguz. Ma az egész világ bele szeretett."...

Ezen a télen némi megpróbáltatásoknak voltam kitéve. A grófot már csúfolni, vagy hogy is tegyem ki, fakgatni kezdették barátai és férfi-testvérei, hogy még mindig, miként mondák, hűségesen nekem udvarol. „Hiszen az unalmas dolog! mondák neki. Egy cseppet se birsz nóbel tónnal! mondák neki. Évekig egy nő körül udvarolni!" „Hát, ki mondja nektek, hogy én Dérynének udvarlok? Én nem!" (Mert mondám neki sokszor, hogy akármennyit fakgatják, csak mindig tagadja.) Egyszer a lovardába gyültek öszve a katonatisztek, az ifju grófok s más „hírneves udvarlók" az úri rend közül s gróf Csákyt ismét elő fogták fakgatni. „De csak azt nem tagadod, hogy oda jársz?" mondák. „Oh! azt nem, sőt sokszor járok oda, hiszen én jó ismerője vagyok és nagy tiszteletben tartom. Ő érdemes nő." „De csak végre szeretnéd, ha más udvarolna Dérynének?" „Én? Én mitse gondolnék vele." „Nem bizony, mondá Knezsik úr, mert oly biztos Dérynébe gróf Theodor, mint a nap az égbe." Erre mind hangosan kezdettek kacagni. „Színésznő!" mondák a tisztek, aztán „biztos". „Már abba igazat mond Knezsik, mondák néhányan, Déryné hozzáférhetetlen, ha valakit szeret." „Pah! pah! mondák a tisztek. Terjeszszenek csak eleibe egy szép, pár száz forintos ékszert, nincs egy színésznő is, a kit meg nem ejthet." Azt mondja egy másik közülök: „Nem biz azt, még csak egy csókot se kap." Erre Bártzi Gábor, igen gazdag s nagy arszlán, kit látásból s néha egy-két szó-társalgásból is ismertem, fölszólal: „Én elmegyek s mindjárt próbát teszek nála, de igérjétek meg, hogy addig Theodort zárva tartjátok s ki nem eresztitek egy percre se, míg elé nem jövök."

Délelőtt volt, egyedül ültem a szobámban. Kopognak: Szabad! Ki lép be hozzám? Bártzi Gábor. Én egész vídámon fölkelek, meghajtom magam s bámulva, mosolyogva kérdém (alig

üdvözölhetett): „Mi véletlennek köszönhetem e ritka szerencsét?” mert soha se volt szállásomon. „Maga oly szépen játszott a mult játékba, édes Déryné, hogy még mindig előttem lebeg a képe.” „Köszöni szépen a szerepem, mondám tréfálva, mert kedves szerep volt, mit játsztam s övé a dicsőség.” „De tréfán kívül, hiszen maga mindég is oly szeretetreméltó. Nem is csuda, ha magába mind szerelmesek vagyunk.” „A színpadon, mondám. Azt mindig tessék odatenni. Még én belém senki se lett szerelmes nappal, mondám s a hogy a színpor eltünik, a szerelem is alszik a porfölleggel együtt.” Sokat öszve-vissza fecsegett még a szerelemről, milyeket már eleget hallottam életembe, míg reájött, hogy ő oly elbájolva volt tegnap, hogy csak egy csókot, ha kaphatott volna tőlem, százakat adott volna érte. „De hamar kidobják a gazdagok a pénzüket, mondám. Hiszen pedig egy csók magába nem oly nagy dolog.” „Nem, úgy-e? mondá.” Én meg se álmodtam, mi van az agyában! Elkezd egyébről beszélgetni, de mindég csak a körül járt, hogy „azonban a szerelem mellett az anyagi dolgokról se kell megfeledkezni, mert ám az se megvetendő.” „Oh, semmi esetre”, mondám. „De nézze csak, Déryné, én most az aranymíves bolt mellett menvén el, bementem, hogy mi szépet találnék ott” s azzal kihúz öltönye alul egy csinos, lapos, kerek tokot. Kinyitja: gyönyörü colleé, finum aranymunka ragyogott előmbe, opálkövekkel, melyek apró fehér igazgyöngygyel voltak körülfoglalva; hozzá fülbevalók, egy broche és egy fiassin, akkor igen viselték a homlokon s kitárva ott mutogatta s kérdezte, hogy „jó ízlése van-e?” „Fölséges! mondám. Be gyönyörü munka s mi ízletes (zart).” „No, akkor nagyon örülök választásomon, ha magának ez oly nagyon ízlésére van, mert nézze csak, s azzal nyakamba kapcsolva, mondja: mily gyönyörűn áll ez a maga gömbölyü vállára?” Odamegyek a tükörhöz egész hideg vérrel s nézegetem: „gyönyörű”, mondám s a mint le akarom kapcsolni nyakamról, megfogja kezemet s nem engedi. „Nem, édes Déryné! minthogy úgy eltaláltam ízlését, nagy gyönyörüségemre szolgál, ha a maga nyakán szemlélhetem.” Én mintha a felhőből cseppentem volna le, eszemágába se volt semmi ilyes, még mielőtt nyakamba tettem volna. Ott dicsérgetem, hogy „mi egyszerü! s mégis pompás,” mondom. „Ugyan, hogy vette a Tttes úr?” „Hatszáz o. é.” „Drága, de szép”, mondám. Most, hogy kimondá a szót, kétségesen bámultam reá. Se jutalomjátékom nincs most, gondolám, ki is mondám: „De hát mi jognál fogva?” kérdém öszvehúzott szemöldökkel. „Semmi jogról ne beszéljen, édes Déryné. De mint mondám, maga tegnap oly elbájolólag hatott reám, hogy még ma is egészen elfoglalta eszméletemet és csak maga oldhatja föl a bűbájt, mely kötve tart.” „Ej, ej! mondám kacagva egy kissé szatirikusan: ugyan miképpen?” „Ha engem megcsókol” s ölelni akar. Ekkor már levevém nyakamról az ékszert. „Megcsókolni?” mondám, hosszúra nyujtván a szót. „Oh, hisz az csekélység!” „Ugy-e?” „S maga engem megcsókol?” „Ezért az ékszerért?” „Én ezt magának mint hódolatom jelét kívántam átnyujtani.” Nekem ez igen különösnek tünt föl, oly régen ismer, gondolám. Ennek tán az a célja, hogy velem viszonyt akar kezdeni. „És miolta szerencsém van ismerni, soha se jutott eszébe, hogy tőlem csókot kérjen. Hiszen én már sokszor voltam szép a színpadon?” Zavarba jött. „De nagy gyerek! mondá. Hiszen azt ne zaklassa, hisz maga is mondá: hogy egy csók nem oly nagy dolog.” „Nem ám, mondám, de bizonyos különbséggel.” „No, ugy-e megcsókol? Csak egyetlen egyszer!” „Osztán ez a szép ékszer enyém lesz?” „A magáé, kedves Déryné. Semmit se kívánok magától, csak egyetlen csókot.” „Sajnálom, mondám, de nincs eladó csókom.”... Mintha leforrázták volna az én csókvásárlómat. „Hiszen maga is egy csókot nem oly nagy dolognak tartott?” „Nem is az, mondám, csak egy kis kivétellel. Lássa Tttes úr! ha egyenes, jóindulattal idejött volna s egyszerüleg mondotta volna: édes Déryné! de szépen nézett ki tegnap, meg nem állhatom, hogy egy csókot ne kérjek magától... és lehet, meg is csókoltam volna. De ily nagy előkészületekkel s nekem még árt szabni egy csókért! Én már nem vagyok 18 éves gyermek lyánka, de még akkor se merészelt volna senki ily ajánlatot tenni. Ilyenkor igen drága egy csók nálam. Igen, igen, drágább mint az ékszerek! Csak szerelmem tárgyát csókolgatom meg viszont csókért, mely mindennél drágább nekem.” „Déryné! maga engem igen megszégyenített. Hát mitévő lennék én most már ezzel? Kérem

fogadja el." „Hát nem tudja?" Én fogtam szépen, ismét visszapakkoltam s odaadom kezébe: „Tessék hazavinni a Ts. asszonynak." „No maga engem szépen lefőzött. Isten úgysegéljen! hazaviszem nőmnek és azt mondom neki, hogy maga küldte ajándékba." „Az a Ts. úr dolga" mondám s végre távozott kedvetlenül.

Már közel volt a dél, egyszer jön a gróf kiveresedve és szörnyű izgatottan, ámbár nyugalmat szinlelve. Csattog az ostorával kegyetlenül a levegőbe. Ugyan mi érhette, gondolám? De nem szóltam. Egyszer leül mellém. „Hát hogy van?" kérdé. „Én? Hát a mint látja, dolgozom." „Nincsen semmi mondani valója?" kérdi. Én bámulva nézek reá, nem tudtam, mit akar vele. Elmosolyodom s mondom a mi történt. De ő mérges volt, szeme szikrázott. „Hát mi baja?" mondám. „Én ha egyszer megharagítanak, előveszem a Reitpeitschlimat s az orcájokba csapkodom vele" s így beszélte el a föntebb leírt dolgot s hogy őtet azólta hogy tartották fogva s hogy már a hőség verte dühében, még elő nem jött Bártzi Gábor, még az ékszert is odavitte megmutatni s mondta, hogy most hazaviszi nejének s mondani fogja, hogy azt neki Déryné küldi. Elébeszéli neki az egész gyermekes eseménykét. Midőn Bártzi belépett a lovardába, ugy rohantak neki a katonatisztek, mint a sáskák. „No! kaptál csókot?" kérdék tőle. „Azt, ördögöt, mondá Gábor. Pechet. Lefőzött az az asszony úgy, hogy szégyellek eleibe menni." A tisztek elkezdették őt kikacagni és kiáltozták: „Hoch lebe Déry! Theodor hoch!" „No már most látjuk, hogy nem haszontalan, könnyelmü nőt szeret Theodor s szentesítve van az ő viszonya. Déryné derék asszony!"... De evvel tele lett a város, mert azok a csacska fiak mindenfelé kifecsegték.

Történt, hogy valami nagy gyűlés volt Kassán, hol sok urak begyűltek a vidékről. Ilyenkor a főispánné, Báró Eötvösné ő excellentziája nagyszerü ebédet adott. A báróné igen derék magyar úrnő volt a régi korból. Egyenes, szókimondó s uralgott mindenki felett s az ő akarata hatalomszó volt mindenkire nézve. Azonfölül művelt, nagy dáma. Véghetetlen szerette az éneket, leginkább a népdalokat. Most is, mint már történt más ízben is, a társaság elő-kelőbbjeit meghívta asztalához. Különben egy kis büszkeség is honolt benne, azért egy kissé elbámultam, midőn öszve seregeltünk, hogy a kisebb rendü színésznők közül ott látom Cubaynét, Borsos Klárát s még tán Lipcsei Klárát, ezt már bizonynyal nem tudom.

Ebéd végeztével, midőn már a fekete kávé hordatott körül, fölszólitja Szentpéteryt: „Hallja-e Szentpétery, kérem magukat, adják elé a „Burgundiai grófot." Én és az öreg Csáky grófné igen óhajtjuk látni, mielőtt elmennének, de Déryné és Bartha játszszák Elsbettet és Henriket. Nincs senki a világon, ki ezt a két szerelmest kipótolja ebben a darabban, mikor egymástól elbúcsuznak. Azt ők oly művészi természetességgel adják, hogy egészen megfeledkezünk róla, hogy azok ott Déryné meg ez a csunya Bartha. Midőn ők mosolyogva, könyes szemekkel igérik egymásnak az örök hűséget... nézünk egymásra a grófnéval s mindketten a szemünket törölgetjük, de több keszkenő is mozgásba jön, higyjék meg. Ugyan Bartha, mondja csak, hova teszi addig azt a dörgő hangját, a mivel a hős szerepekbe ugy megrázkód-tat bennünket?" „Hát kegyelmes asszonyom, mond Bartha, azt addig a páncélba rejtem, hogy ki ne bujjon." Mind elkezdtek kacagni. „Láncos adta Barthája, mond a báróné, olyan szép ő abba szerepbe és oly hangot tud váltani, mint valamely 18 éves ifjucska. Hát még ez a Weibika! Erről nem is szólok. Hanem nektek apróságok! nektek akartam megmondani: még fiatalok vagytok s még soká kell tanulnotok, igyekezzetek még él s köztetek van ez az asszony - s reám mutat - addig tanuljatok tőle. Ez oly érdemteljes asszony, mit a ti éretlen eszetekkel föl se tudtok fogni; de nézzétek őtet minden mozdulatában, minden alkalmazásában. Ha én játszani akarnék, ily öreg létemre nem átallanám, befogatnék, hozzá mennék és azt mondanám: hallja Déryné! legyen oly jó, tanítson meg engem ezen szerepre! Bizony ugy lelkeim!"... Én, mintha izzó parázs lett volna talpam alatt, ugy ültem, mert tudtam, hogy ezek az önhittek mily mélyen sértve érzik magukat, ott az urak előtt. Kik már magukat művésznőknek tartván, még ezután tanulnának? Midőn már őket annyiszor

megtapsolták! Több ily társalgás után mondja a baronesse: „De most édes Déryné! jöjjön, énekelje el nekem az én kedves nótámat.” Az ő kedves „nótája” volt a Szökött katonából azon népdal: „Kalapom szememre vágom, mellette hervadt virágom, sírva nézem.”... Megengedi excellentiád, hogy ők is énekeljenek? s a két nőt intettem oda. „Igen, igen, csak énekeljetek.” Danoltak s a báróné csendes, alig észrevehető zokogással közbe vegyült s fájdalmasan danolta velünk végig minden verseit ezen dalnak. Ő ezen dalt ha hallotta, mindig sírt s ez onnan eredt, mert volt neki egy igen kedves fia, kit véghetetlen szeretett s ez meghalt. Azólta mindig siratta. De egyéberánt igen vidám s viális jellemü volt s tréfás. Ezen délután is, midőn már sokat össze-vissza danoltunk: „No pihenjenek most,” mondá. A férfiak is jöttek-mentek ki s be, Szentpétery egy szobaajtóba tévedt s midőn az ajtót nyitná, kit lát ott: a bárónét, ki lábát a diván szélére emelve, éppen a strimflikötőjét kapcsolta. Szentpétery megzavarodva, hirtelen visszahúzódott s az ajtót behúzta maga után. „Szentpétery! Szentpétery! kiált utána a báróné, hova szalad? Ne féljen semmit.” Az, szegény, nem tudta ijedtében, bemenjen-e, elmenjen-e? Illetlennek tartotta egy nőt úgy meglepni, de a bátorító szóra kinyitotta az ajtót: „Méltóztat parancsolni?” „Jöjjön, csak jöjjön! Nézze! még mindig ott tartotta lábát a diván szélén, nézzen ide, tapogassa meg a lábikrámat, van-e egy 18 éves leánynak keményebb lábikrája? No mondja meg.” „Bizony kegyelmes asszonyom gyönyörü lábocskák!” hebegte Szentpétery. „No, lássa! így kell élni. No, már most elmehet.”... Ilyen természetes volt, de ha egy kissé borulni látta az eget, mindjárt belebujt egy bő selyem dominóba, melyet csak arra csináltatott, hogy fején elkezdve, lábát is beleburkolja s lefeküdt a divánra, föl se kelt onnan, mig csak a nehéz idő el nem mult. Mert azt mondották neki, hogy a mennykőnek nincs hatalma a selymen...

Igen természetes, hogy az apróságok nem igen voltak megelégedve a mulatsággal; mindeniknek duzmaszkodott egy kis epés rész a májába ellenem, pedig én egynek se tettem semmit utjába. Szentpéteryné azért, mert még mindig féltette a férjét tőlem s ha azon utcába talált férje járni, hol én laktam (mert mindig leste, még éjjel is halálos civódás volt köztük), azt vélte, nálam volt! A nyomorult! S igy beszéltek a báróné kivánságáról is, hogy a Burgundiai grófot kivánja elé adatni... Eljött a napja az eléadásnak. Ujfalussyné asszonyhoz küldték előtte való napon a grófné szerepet. Ujfalusyné asszony mindig tartott magánál leányokat, míg igazgató volt a férje. Most is volt nála egy. Ez egy különös egyéniség volt. Senkinek se jutott eszébe tudakozódni felőle, hogy hol termett? Csak beszédjéből lehetett tudni, hogy ez palóc, még pedig a javából. Azon leánykák, kiket ő magánál tartott, mind leendő színésznők voltak, kikkel, úgy hiszem, Ujfalusyné is sokat küzködhetett. Nem tudom: ő is annyi háladatosakat (?) nevelt s táplált-e kebelébe, mint én?... Ő tehát (gondolom így lehetett, hogy) ezen Palótz Rózsit (a színésznők nevezték őt így) befogadta még akkor s látván, hogy ez nem színpadra való alak, megtartotta magának, hogy majd jó lesz kiszolgálni. Mert igen sokszor adja elé magát a színészetnél, hogy beáll egy egyén, nő vagy férfi s azt mondja: „Uraim! én nekem már igen régen nagy kedvem s hajlandóságom van a színészethez, én hát szeretnék színész lenni.” „Úgy?” „Igen, uraim!” „Hát miként jött kedve?” kérdi a rendező. „Hát csak úgy, hogy látom, hogy milyen szépen játszanak az urak, osztán semmit se csinálnak!” „Hm! mond a rendező. Hát osztán tud-e barátom olvasni?” „Irást ugyan nem tudok, de az a legkisebb. Tudok könyvből olvasni. Hányszor elolvastam már a Karthigán kisasszonyt! Mindig sírtam mellette.” „Nagyon jól van, édes barátom. Hanem írást kell tudni. Hát tanuljon csak jól írást olvasni és írni, osztán mikor készen lesz, hát jőjjön el, majd meglátjuk”... Hát gondolom ekként állhatott be Palótz Rózsi is, hogy: „Én szeretnék színésznő lenni!” Ezen egyén lehetett 25 éves, rendkivül magas, izmos termettel; jó tenyeres-talpas, durva arcvonásokkal. De még osztán a szókiejtése!!! Ezen egyént küldte föl hát Ujfalusyné asszony a játéknapján a próbára, kezében a grófné szerepével s megáll a szinpadon. „No! kérdi Szentpétery, hol a Ts. asszony? Miért nem jő próbára?” „Ő nem jön, mond Rózsi, mert ő beteg lett. De én fogom eljátszani a grófnét.” „Maga? kérdi Szentpétery dühösen. Csak nem veszett meg!” „Nem aám, de be-

tanútam eén a rollét és eén jaátszom eel, mert a T. asszony beteg lett." (Én nem tudom, miként írjam ki azokat a palócos szókat, a hol az é és e együtt kell, hogy hangozzon és az ó és a. Már csak a hogy gondolom, úgy írom.) Öszvezsibongtak a színészek, hogy mit csináljanak? Küldjék vissza. De mondák ismét: vasfogóval se húzzátok azt ide, ha ő föltette magába, hogy el nem játsza. Az ő neve van a színlapon. Elküldtek hozzá. Ő nem jön, ő beteg. Mit csináljunk? A próba kezdődik, mert már késő az idő. Bartha káromkodott, neki van vele szép jelenése, midőn az eddig nem ismert grófné anyával találkozik. Köpködött, prüszkölt, de mind hijába, a reá mért végzésnek teljesülni kellett. A szép érzékeny jelenés föl lett áldozva. Én boldog voltam, nem jöttem vele sok érintkezésbe.

A játék bevégződött a publikum mulattatására, mert midőn megjelent, elkezdtek... (szeretném úgy kitenni, a hogy volt, ha illetlennek nem találnám)... azaz, hogy hahotával röhögni. Bartha dühösködött, midőn bevégeztük a játékot. Kihívtak kettőnket, Bartha lerohant s még akkor is verte a verejték mérgébe s a karddal hadonászott. „De miért is nem rugtam le onnan, arról a színpadról, mikor elkezdett engem ott palócosan fiának nevezni." „Deejszen! elkezdte Rózsi, beszéélhetnek maán! azéért mégis el jóatsztam eeén Borgoandiai graófnét. Haónap megírom Budaára és elvisznek elseő szineésznőnek"... S ez a szó: „Eljaátsztam már én a Borgoandiai graófnét"... Burgundiai grófné helyett még máig is fel van, ha valaki olyast teszen, a mi nem illik, mindjárt mondja: „Beszeélhetnek moán!" stb.

Rég beállt már a nagyböjt s a lenge szél fuvalma hordta le a háztetőkről s hegyekről a havat, melyet még a téli lengyelországi zordon szelek zivatara oda-oda csapkodott, hegyekre-házakra oly keményen fagyasztva, mintha örök fehér takaróul borította volna be a várost. Jaj, de fáztam, ha mentem az utcákon végig, föl-föltekintve eszembe jutott, hogy majd elkövetkezik már a nagy hét, melyen indulni kell a hosszú kolozsvári utra! S bármi forró vágy vonzott is be oda, hol ámbár még hidegebb s erősebb volt a lég, de az ölelő karok s kebel még lágyabb s melegebben ölelt, mint még Kassán is. Pedig kárhoznám, ha csak szót írnék is, mely panaszképp hangozzék. De ott bent nem szúrta tövis „botlott" lábamat s melyről már talán többször is tettem említést, hogy a kisbíró, minden látszó boldogságom mellett is, gyakran szólintgatott s osztán még az is szúrta egy-egy percre fejemet, ha jól utána gondoltam magányomban: csak mégse enyém ő egészen! De már megtörtént, minek nem kellett volna történni s ismét csak lenyugtattam magamat azon entudat érzetével, hogy hiszen én mindent elkövettem, én nem kerestem, nem óhajtottam e kötést. Így szunyadoztam osztán ismét tovább e delejes álomban!...

Jöttek hát a jó meleg napok, melyeken a nap sugarai fénylőbbek s tüzesebbek voltak s a hová lövelt a déli órákban, ugyancsak sodrotta le a háztetőkről a kemény takarót s az hengergődzött lezuhanva utcára s emberekre, szinte-szinte agyonütve súlyával a gondatlan arra menőket. No, de az fölvíditotta a szíveket s reményt nyujtott a kellemesen közeledő, tavaszi ibolyácskától illatos, fűszeres lég szívására. Mert gyakran úgy történt, hogy én nem együtt indultam az egész testülettel. Nem szerettem ott az uti alkalommal történt nélkülözéseknek kitenni magamat. Hol szoba nem volt elég, hol ez, hol amaz hiányzott, szóval, a hol lehetett, kikerültem. Öszvebeszéltünk s többnyire Udvarhelyiékkel, hogy együtt utazunk s így maradtunk többnyire a szép májusi lég élvezetéért. De csak úgy, ha lehetett! De ez se történhetett éppen mindig úgy, akkor mentem osztán a többivel.

Mind közeledett az idő kifelé. Egyszer valami zajt hallok ablakom alatt. Kinézek s vagy három paraszt ott dulakodik, hogy egy nagy, jó készületü, bőrrel bevont utikocsit toljanak be a nagy kapun. „Ugyan, hová utazik az én házigazdám?" ki kereskedő volt, gondolám. Nem volt rá tovább gondom. Egy órával később jő a gróf mosolyogva s midőn leülünk, megsimogatta fejemet, hajamat. „No! mondja, most már nem fogja többé a forró nap sütni az én kedves fejemet." „Hiszen nem süti," mondám rá nézve. „Nem itt a szobába, de mikor utazik

szegényke! Mindig úgy sajnáltam, mikor elutaztak, hogy nem ültethetem be kocsimba s vittem volna magam." „Oh! mondám, igaz, hogy sokszor kellemetlen a nap forróságát kiállani, néha pedig a hideg szeleket, de hijába! ahhoz már szokva vagyunk és osztán mindig echos szekeret kerestetek a magam számára." „No de! ez jobb lesz, mondá. Ne nézze azt, hogy nem új s egy kissé régi divatu, de igen kényelmes, jó puha posztó-párnákkal, négy ülésre, két oldalt bőrfüggönyökkel s így eső és hideg elleniben is megóvja." Egyszerre mint a villám csapta meg eszemet... ez a kocsi, mit ide betoltak... „Tán csak nem?"... „Igen, Róza, igen! És ezt magának el kell fogadni. Ne féljen, nem drága. Itt állt a kovács előtt, eladó. Én is egyszerre alkut kötöttem vele." „Nem, nem lehet nekem azt elfogadnom!" „No csak hallgasson ki... türelmetlen! Én mondom, hogy mibe se került. Volt egy ócska bricskám, mit már nem érdemes volt csináltatni és holmi régi vasaim. Azt odaadtam neki s ennyi az egész!" Mit csináltam? Már nem lehetett ennyi jószívűségnek ellent állni. Lementünk osztán körül nézni. Igen jó készületü, erős kényelmes kocsi volt. Még mennyi mindent lehetett oldalzsebeibe pakkolni! „Igen nagyon köszönöm a figyelmét, de higyjen nekem, nem örülhetek egészen méltóképpen." „Csak maga ne legyen gyermek! Lássa maga igen megnyerte a grófné hajlandóságát. Ne vegye rossz néven, mit mondok. Nem maradunk mindig fiatalok, egyszer megöregszünk." „Arról én soha se gondolkozom, mondám, én nem fogok oly sokáig élni." „Oh igen! mondá, azt magának megizenték a mennyországból. Tehát megöregszünk! A színivilág mindamellett, hogy kellemetes, de higyje meg, hálátlan világ. Midőn azon idő eljön, mi lenne akkor az én szegénykémből? Lássa, hálátlan! maga oly visszariasztó arányomban s én már előre gondoskodtam magunkról. Hogy midőn már maga nem gyönyörködtet bennünket, azért mi mégis kellemes időt tölthetünk együtt. Tehát igy gondolkozom, hogy maga nálunk fog lakni, a felső emeletben ott lesz kényelmes lakása és minden kiszolgáltatása. Mikor tetszik, lejön az első emeletbe, a lépcsők kényelmesek. Ha nem akar lejönni asztalhoz, megmondja: most szobámban óhajtok maradni, egyszóval odafönt úgy fog uralkodni, mint magáéba, s mikor kedve lesz, lejön. Szegény Claire! nem lesz kénytelen örökké egyedül ülni, mert ő igen gyenge, ő neki az igen nagy örömet fog szerezni és így fogjuk öreg napjainkat, hárman együtt, eltölteni."... Végig hallgattam! Ez ritka nemeskeblüség! „De édes! én ezt nem tudnám elfogadni. Föltétnek, álomnak, igen szép! De valónak? Engedjen meg, nem, nem, semmikép se kivihető. Gondolja meg a gróf: családja van! Hiszen azok nem fognak mindig kicsinyek maradni. Mi lenne osztán? Miként megvetne engem minden, az egész világ! Hiszen a gyermekek akkor már meg is házasodnak, meg férjhez is mennek?! Oh, édes jó Tifcsi! hiszen maga igen szépen gondolkozik. De tudja mit? Addig, mig azon idő elkövetkezik, csak éljünk a valóban s majd a csillagok fogják kijelölni utainkat: kit, merre vezérel." „Most ujra mondom: rossz, hálátlan Róza! Maga engem nem szeret úgy, mint én; maga nem számít a jövőre; maga nem jön vissza többet abból az átkozott Kolozsvárból." „Becsületemre mondom: visszajövök!" „Lássa pedig engemet az Isten küldött magának, hogy legyen egy igaz barátja, azon sok szenvedésekért, miket maga kiállott már azoktól a sok háladatlanoktól, kik magát bántalmazták! Mert maga jó! Higyje meg, én ismertem olasz énekesnőket (egy bizonyos első énekesnőbe megvallom, beleszerettem) de azok olyanok, mint megannyi fúriák. Az, ha egyik megbántotta egy szóval, mindjárt bosszúról gondolkozott, perpatvarkodott, tőrszúrással fenyegetődzött. Nem álltam ki tovább hat hétnél. De az én Rózám szelid és jó, azért szeretem oly nagyon."

Most már közeledvén elutazásunk ideje, a tagok, a kik maradni akartak, ujra szerződtek a választmánnyal a jövő téli évszakra, a kiknek kedvök nem volt, azok fölmondtak. Ujfalusyék voltak a legelsők, kik fölmondottak. A többiekre bizony már nem emlékszem, de hisz az nem tartozik a dologra. A többiek, úgy hiszem, mind együtt maradtunk. Hanem most, mielőtt elindultunk volna, még egy kis salamandra-csípést kellett volna kiállnom, ha sikerült volna. Nyakunkra jött a nagyhét s mielőtt útra kelnénk, még két eléadandó játék volt hátra: egy opera és egy színdarab. Adjuk a Szevillai borbélyt, mondták a férfiak, az mindenkor jó kedvbe tartja

a közönséget, mert igen jól össze is volt tanulva s nagyon szerették Kassán, utolsóelőtti előadásnak, osztán legutolsónak egy színdarabot. Gyönyörü szép idők jártak már s úgy tetszik, ismét vásár volt. Elkezdődik a játék s midőn Rozina jelenése jön s én kilépek, föltünő nagy, zajos tapssal fogad a közönség. Hiszen mindig is tapsoltak, máskor is ha kiléptem, de most háromszoros taps fogadott: a ritornelnek is kellett hallgatni. „Mi ez? gondolám. Oly rendkivüli jól nézek ma ki?" No, de újra kezdte a zenekar s folyt a játék, élénken mint mindig s be is végeztük, mindnyájunkat ki is hívtak. Másnap jön oda a színház orvosa Sibulszky, délelőtti 9 órakor. Ej! gondolám, milyen jókor? „Jó reggelt" mond, de szörnyü nagy hahotával. „Ej! mondom, de rózsaszín kedvében van orvos úr ily jókor? Tán azt gondolta, hogy beteg vagyok, hogy ily jókor látogat?" De szüntelen kacagva, levágja kalapját az ágyra és mondja: „Hogy a menykőbe ne kacagnék? De hát vette észre, hogy elsőbb félig kidőlt a páholyból, de aztán, hogy a háromszoros tapsot hallotta, ha ha ha! egészen hátra húzódott. Nem tudta, hogy mi a menykő történt..." Minthogy nem értettem őt, én csak bámultam reá s gondoltam magamban: ez megőrült! „De maga is Déryné, ugy lépett ki tegnap abba a Rozinába, mint egy győzelmes kis királyné! Még soha se volt oly szép s oly kedélyes arccal, éppen mint a ki előre biztos volt győzelméről." „De hát, édes orvos úr, térjen már magához, tudasson velem valamit: hát hol, vagy mi történt? Azt neveti, hogy oly nagyon tapsoltak s éljeneztek? Hát ki dőlt ki a páholyból?" Most már az orvos bámult rám. Megszüntette kacaját s úgy néztünk egymással farkasszemet. „Hát maga mitse tud?" „De hát mit kell tudnom? Hiszen, ha nem beszél, hogy tudjam; hát valahol történt valami?" kérdém. „Istenemre mondom, ez jó!" s még jobban kezd kacagni s a szobába ugrálni. „No hát jöjjön, elbeszélek magának egy kis komédiát, a mit nekem a professzor tegnap délután a kávéházban elbeszélt. Hiszen ez nagyszerű lett volna: a scandalumok scandaluma! A professzor délelőtt végezvén a tanulókkal az oskolát, járkált itt az utcán, hogy egy kissé üdüljön a jó levegőn s látja, hogy egy csoport, apró oskolások, egyik kis butka előtt is öt-hat, a másik kis butka előtt is, tolakodnak vagy tízen, egymást idébb-odább taszigálva s az egyik belefuj egy sípocskába s elkezdi kis, sipító hangjával: ez nem szépen szól, adjon erősebb hangút. Ni! a kis országháborítók, gondolá a professor s elmosolyodott magában: mily lármát fognak csinálni az oskola körül, míg be nem jönnek. De mi sokat vásárolnak! s csak nézte őket, hogy ott tolongnak. De hol veszik a pénzt? Várjatok csak! Általmegyen a professzor a tulsó oldalról s egyszerre csak köztük terem. Az aprók szörnyü megijedve dugdossák a kis sipocskákat zsebre. A professor megcsípi egyiknek a haját s kérdi: hát mit míveltek ti itt gaz fickók? Egyik se szól, csak egymásra néz zavarodtan. No! hát kétszer kérdezzelek? Mit míveltek ti itt annyian? Hát... hát, sípokat vásárlunk. Tanulni inkább, tanulni, nem síppal játszogatni semmirekellők! Hol a lecke, fogod-e tudni holnap? S osztán mindeniteknek van ez a szép muzsika? Mindenikünknek. Hát osztán hol vettétek a pénzt? ilyenekre pazaroljátok? Hiszen nem a mi pénzünkön vettük. Hát? Ekkor elémondják a nagy oskolások neveiket, a kik nekik pénzt adtak, hogy mindenik vegyen magának egy-egy sípot és meg egy-egy galléria-jegyet. Hát az minek? kérdé a professor, figyelmessé lévén. Hát mikor kilép Déryné, hát mindenikünk sipoljunk. Ugy? mond a professor, hideg vérrel. Jól van. Gyertek csak velem mind, egyse hiányozzon s vitte őket be az iskolába. No már most adjátok ide a sípokat s már most mondjátok meg neveiket azoknak, a kik pénzt adtak és arra tanítottak, hogy sípoljatok. Ma pedig mind itt maradtok, holnap reggelig bezárva, kenyéren és vizen. Majd holnap végezünk. Azonnal elment a kolostorba, hol a nagy oskolások szoktak járni és a fő professornak bemutatta neveiket azoknak, kik elkövették vagy elkövettetni akarták volna e tüntetést. Elhatározták, hogy eléhivassák mindjárt őket s kérdőre vonván, keményen megtiltsák, hogy ma egyetlen egynek se szabadjon színházba menni, nehogy mégis valamit elkövessenek. S vallatáskor bevallották, hogy őket Ujfalusyné biztatta föl, hogy midőn én kilépek, kis apró sipokkal sipoljanak egyszerre. A professorjuk azonnal megmondta nekik, hogy majd examentkor... megnézhetik... Kettőt azonnal ki is csaptak, kik a pénzt adták és a gyerekeket rosszra tanították. Azonnal

elmentek a csendőr-hadnagyhoz és rendelést tétettek, hogy a gallérián és földszint rendőröket állítsanak, hogyha legkisebbet észrevesznek, mindjárt nyakon csípjék és bevigyék...” Én hideg vérrel s mosolyogva végig hallgatám. De hát mi is akart az lenni? gondolám. Bosszú? Dehát miért? Hát bántottam én? Soha! Vicc? Oh! de silány! Hiszen ezen még csak kacagni se lehet!... Csak az orvos kacagott fölötte nagyokat, de nem ezen nagy elmeszüleményen, hanem, hogy mily kudarcot vallott... No de ők másnap, úgy tetszik, elutaztak s tán ismét directiót állitottak, de nem tudom bizonyosan. Én, kinek ezen igen kicsinyes villongásról sejtelmem se volt, csendes lélekkel léptem föl s dicsőséggel végezvén föladatomat, jó emlékét vittem magammal a közönségnek, mely óhajtva várt vissza ismét a jövő télire.

Kántorné nem jött velünk. Nem tudom már Debrecenbe ment-e vagy Székesfejérvárra?[96]

[96] Kántorné 1833-ig maradt Kassán s aztán a budai szintársulathoz jött.

IX.

Apró vonások Neéb Máriáról. - Hogy csúfolja ki Dérynét? - A rekedt kántor esete. - Ki a vércseképü? - Apró torzsalkodások a tagtársakkal. - Döbrentey levelei. - Kik voltak az ellenségek? - Cubaynéról. - Mi történt a Preciósa előadásakor? - Eltávozási terv Kolozsvárról. - Szívélyes búcsú, hasztalan marasztalás.

Itt vagyunk hát ismét a kedves Kolozsvárott! A régi szivélyesség, régi jó kedv fogadott bennünket.

Most Neéb Mária is reá hagyta magát beszélni, hogy ismét föllépjen és szerződjék a társasághoz. Ez a különc teremtés! Ez a becsületes lélek! kit igen bajosan lehetett valamire reá venni. Ő már több ideje, hogy elhagyta a színészetet, sőt különc természeténél fogva kerülte s nagyon sok rimánkodással lehetett megnyerni. Ő a comicai szerepeket játszta a legkomolyabb arccal a világon. Néha túlzott is annyira, hogyha ő nem Neéb Mária lett volna, tán ki is fütyülik, de mindenki ismerte az ő magaviseletét a közéletbe, hogy mily szemérmes, mi visszatartó volt s mi kellemetes órákat tudott szerezni. Boldog volt, ki őt megnyerhette, oly mulattató volt. Neki, mondom, a színpadon minden szabad volt. Ő oly hirtelen rögtönzött valamit, hogy halálra kacaghatta volna magát az ember. Az ő barátságát ritka nyerte meg, azonban mindenkivel jó volt. De ha valaki barátságát megnyerte, azért vért ontott volna s én voltam az, ki az ő különös jóindulatát megnyertem. Én azt szerettem volna, hogy mindig nálam lakjon, de sokszor egy hétig is kellett rimánkodnom, hogy jöjjön már oda s üljön nálam legalább egy-két hétig, pedig csak egyedül lakott. De az a nagy tisztaság s rend, mi nála uralkodott, rendkívüli volt. Még azért is haragudott, ha valaki a tiszta szobájába egy kis port vitt be a cipője talpán, de ő azt nem mutatta. S ez a szegény mindig ott volt körülöttem, ha színházba mentem öltözködni. Ott segített, figyelmeztette a szobaleányt, nehogy valami ügyetlenséget elkövessen, melyen én fölbosszankodtam volna. De másnap, egy-egy eléadás után, volt mit kacagni rajta, a mint ő engem kisatirizált, hogy én miket követek el, még én bevégzem az öltözködésemet, úgyannyira, hogy az a publikum közé is kihatott. Ő a grófi házaknál is igen bent volt, de azért bármiként óhajtották, hogy járatos legyen, nem ment el mindenüvé, bármint küldözgettek is utána. De az én kedves grófnémhoz, gróf Bethlen Györgynéhez, oda elment, ha hívták. Mert oly kedves család volt is az, hogy igen otthon érezte magát az ember.

Egyszer nevezetesen rosszul érezte magát a grófné s ágyba maradt. „Eredj Anikó! keresd Neéb Máriskót, jöjjön hozzám egy kissé, rosszul vagyok s csak ő tudna engem fölvidítni.” Eljött. „Jöjjön kedves Máriskóm, jöjjön! vidítson föl engem egy kissé, oly búskomor vagyok ma, egész testemben fájdalmat érzek.” „Hát majd jól kidagasztom a Mltgos grófné hátát” s két öklével, komoly arcával jó keményen mutogatta, hogy miként dagasztja ő majd ki a grófné ugyis fájdalmas derekát. A grófné fölkacag: „Jaj! átkozott gonosz Máriskója, hát úgy akarna engem a világból kioltani? (De azt mindig előre bocsájtom, hogy azok, miket ő így beszélt, csak neki állt jól.) Nem, nem! kedves Máriskóm! Beszéljen nekem maga Dérynéről, miket teszen, mikor színpadra öltözik?” „Jaj, Isten őrizz meg! akkor körülötte lenni! Öltözőszoba csak egy van a nők számára s ott öltöznek, mind együtt. A férfiak számára van a túlsó oldalon a másik öltöző, hol a férfiak öltöznek. Már most, ha opera van, az a sok kardalnokné elkezd zajongni. Úgy zúg, mint a méhraj. Dérynét már ekkor a hőség veri s elkezdi: csitt! Ő ha énekes játék van, nem szól senkihez egy szót se, azt gondolnák, hogy az egész világra haragszik. A szobaleány már mindent kirakott az öltöző asztalra, a mint be van tanítva, a maga helyire, rendibe. Kérdi: rendbe van-e minden? Igen. Legelőbbszer strimflit, cipőt ide! Itt van. No azt az... izét! De már akkor Déryné nem az öltözetére gondol, hanem a dalra, mit énekelni fog, hát nem jut eszibe annak a neve, a mit előkér. No! mondja, azt az... izét. A lány már

akkor kétségbeesve tekint reám, ki ott ülök villámhárítóul: hogy mondanám meg melyik... izét adja oda? De én se tudom. Ő addig igazgatja cipőit... no! azt az izét, te Rinocerus! Édes Rozina: mit akarsz lelkem, mondd meg a nevét... akkor már egy nagyot csattan a Zsuzsi pofája s ő maga elé kapja a - cipőhúzót. Siettében nem tudta hamar kitalálni a cipőhúzó nevét. Friss inget véve, most már szegény Zsuzsi remegve tartotta kezébe a fűző-vállat. Reám tekintett szánalomért esedező szemeivel: ne mennék el onnan, mert ez volt a legfőbejáróbb dolog!" „Hát miért, édes Máriskóm?" kérdi a grófné. „Jaj! most már megindult a tánc." „A tánc?" kérdé a grófné. „Tessék elhinni, egy befűzés alkalmával valamennyi tánclépéseket mind végigjárta a két lába. Zsuzsi füzött be vagy két-három lyukat. Nem jól van! Füzd vissza! Már akkor mozogtak lábai, egyikről-másikra feszengve. Zsuzsi nem találta hamar a lyukat, mert mindig mozgott. Még se vagy kész? Mindég tetszik táncolni, mindjárt kész leszek. Jaj megfulok! Ne feküdj úgy a hátamra te Cerberus! Már akkor hatféle positiót is táncolt végig s már most belefeszengte magát a vállba. Jaj, de nem jó volt! Zsuzsi a mellét szoritotta össze, pedig annak tágan kellett fűzve lenni, különben elszorítja a hangot. Füzd ki ujra; derékon szorítsd; megállj, megállj méregkeverő! Majd ha vége lesz az operának, majd fizetek... de a tánc még mindig folyt, hol verbunkost, hol polkát járt, mert már mind a két lábát szorítja a cipő. Gyere Máriskó, legyezz! Akkor odamegyek: gyere lelkem, majd befűzlek én, mondám, de leszurkolom elébb a lábad Gnädigém! nekem ne táncolj, mert ugy hátba püföllek, hogy csupa kék folt lesz a hátad. Akkor hahotára fakad s oly csendesen hagyja magát fűzni, mint a bárány"...

Így szólt, szapult engem Máriskó, de ezt mind az ő sajátságos mimikájával és taglejtésekkel. Bezzeg örült szegény Zsuzsi. Kiátkozta a világból valamennyi operát, mert csak akkor volt a jux. A grófné annyit kacagott s fölvidult e sajátságos teremtmény előadásától, hogy csak-ugyan, miként mondá, jobban lett a grófné. „S hát oly mérges a mi kis Déruskánénk?" kérdi a grófné. „Oh dehogy, sőt mindig a legjobb kedvü s mindenikkel beszél, danol, csak ha opera van, se ő nem beszél, de ő hozzá se szóljon senki... és csend legyen. Akkor mindenik csak halkan társalog egymással." „Hát a szegény Zsuzsi, kérdi a grófné, kikapott játék után?" „Dehogy kapott, dehogy kapott. Hiszen mire felöltözött, már nem is gondolt reá, hogy rosszúl fűzte. De bezzeg nekem gyűlt meg a bajom Zsuzsival! Akkor igen el volt szomorkodva, midőn Déryné megszidta, de nem a szidásért. Midőn nem volt már reá szükség, félre vonta magát egy szegletbe, búnak eresztette fejét és mély gondolatokba merült. Midőn Déryné kiment jelenésére, visszaránt szoknyámnál fogva s kérdi szomorú hangon: Kisasszony! Mi baj Zsuzsi? Ugyan fessék megmondani, kicsoda az a Rinócerus? Miért Zsuzsi? kérdém. Hát csak igen szeretném tudni, hogy nem valami rossz személy az? Mert nekem még soha se mondta azt senki s nem szeretném, ha engem valami olyan rossznak tartanának. Alig tudtam meg-nyugtatni."... „Oh, beszéljen még, édes Máriskóm! Hát osztán a férfiak bemennek-e oda társalogni magukhoz?" „Oh nem, csak a rendező, ha valami mondani valója van." (Mert a közönség igen szeret mindent tudni, a mi odafönt a színi világba történik, az őket mulattatja, de történik is ott elég nevetséges dolog.) Mari tehát folytatta nagy komischan. „Hiszen a mult héten is, hogy jártam azzal a Rózinkkal! ott öltözik egész vídám kedvvel, éppen a haját igazgatta. Én ott ülök, nézem, hogy mi sokáig igazgatja a haját. Háromszor is elbontja, még neki olyan ábrázatot mutat, a milyent ő gondol magába, hogy ennek a leánynak ily szépnek kell lenni. Rám néz, sebesen azt mondja: Eredj csak Máriskóm! eredj, mondjad annak a rekedt kántornak, adja ide a levelet. Én megyek föl a színpadra, de még ott setét volt. Nem látok senkit. Hangosan kiáltom: hej! van itt valaki? Senki se szólt egy hangot se. Vissza-megyek: lelkem! nincs ott senki a színpadon. Hát keresd meg, mert szükségem van reá, mondja Déryné. Én is sebesen megyek s éppen akkor jön egy masiniszta le a páholyok megül. Ugyan hallja! nem látta maga a rekedt kántort itt valahol? Levelet hozott Dérynének s nem lelem sehol. Én nem láttam. Tán az urak szobájában van. Igaz biz az, ott lesz, gondolám; benyitok és kérdem: nincs itt a rekedt kántor? Micsoda rekedt kántor?! Nem ismerem,

mondám, egy levelet hozott Dérynének s nem lelem sehol, az meg már nyugtalanul várja. Itt nincs. Visszamegyek. Édes Gnädigém, sehol sincs. Elkezd Déryné dühösködni, szidja, hogy miért oly szamár és be nem hozta oda a levelet. Eredj Zsuzsi te is, keresd föl a pokolba is. Kerítsétek elé, egyszeribe adja ide a levelet. Elmegyünk a páholy-nyitóhoz. Nem látta itt a rekedt kántort? Nem láttam még semmi idegent. Hiszen nemsokára kezdődik a játék, majd bejön. Visszamegyünk. Már a súgó is ott járkált a színpadon, lerakta a könyvet s csengetyüt. Odamegyek: ugyan, édes Kis, nem látta maga a rekedt kántort? Nem láttam semmi idegent. Már az izzadtság vert a sok szaladgálásban, majd ide, majd oda. Édes Rózink! ne nyugtalankodj, sehol sincs. Hiszen tán majd behozza játék után, akkor is elolvashatod. Oh, a gazember, hogy teszen csúffá. De ha nem leljük! Nincs sehol. A súgót is kérdeztem, nem látta-e? Hát hol a súgó? kérdi nagy dühösen Déryné. Az itt járkál az ajtóba, a könyvet most rakta le... de ő se látta. Hát kit kerestetek már félórától óta? kérdi, reám mordulva dühösen. Hát a rekedt kántort. Mert igaz, hogy a súgó mindég rekedt volt, de ki gondolt arra! Erre elkacagja magát Déryné. Ki nem tudta mondani, a mit akart: hogy hozzuk oda a súgót fülénél fogva. Előjött a súgó, hozta a levelet... no de ki is takarodott a súgó. Ez onnan eredt, hogy Déryné el szokta olvasni a levelet, mit a játékban olvasni kell, nehogy, vagy hibásan lévén írva, ott ne akadozzon... vagy éppen ugyis járt már, hogy üres papirost vittek be, a min nem volt írva a kivánt levél foglalata s ezt kiírni a súgó kötelessége volt és hogy jókor kézbesítse, hogy játék előtt elolvashassa. Déryné már egy kissé mérges volt, hogy mégse hozza a levelet a súgó, ez pedig igen szeretett politizálni, hát mindég rekedt volt s azért mondta: kérjétek elé a levelet attól a rekedt kántortól. A súgónak többé nem volt más neve, mint: a rekedt kántor! De olyan is az a mi Rózink. Nem képzeli a méltóságos grófné, mennyi baj van vele. Mindig valami melléknevet talál ki az olyan megjegyzettekre, már az ő gondolata szerint osztán azt találja el az ember! A minap meg a Zsuzsinak mondja: eredj! mondd meg annak a vércseképünek, világosság legyen! A szegény Zsuzsi rám néz keservesen, hogy kicsoda és hol találja meg? Én vállat vontam. A lány kimegy, de soká oda marad. Hol van már az a sápadt képü liliom, eredj, nézd Máriskóm. Kimegyek. Ezt már gyanítottam, hogy Zsuzsi. Gyere már, hol vagy? szólítom. Hát ott támaszkodik egy darab lugos mellett, hiszen nem látok semmi vércseformájut, osztán meg azt se, hol gyujtson tüzet! Hát ekkor meg a mécs-gyujtó leányt értette, hogy mikor ő kilép, hát jó világos legyen a színpad.” A grófné nem győzött rajta kacagni, mert Máriskó még ezer hozzátételekkel toldta, s az ő módja szerént, az ő komoly, komisch mozdulataival s eléadásával...

Én most a társasággal némi viszályos hangulatban voltam, s kivált miolta a gróffali barátságos viszonyom nyilvánosabb színt öltött, hideg feszültség uralgott közöttünk. Nem mondhatnám, hogy éppen az egész társaság osztozott e hidegségben, valamint én sem éppen az egészszel voltam disharmóniában, de mégis némileg, mintha egyről a többire is elharapódzott volna. Ez már elkezdődött Kassán, miután annyit csipkedtek. Ezen társaság elsőbbrendű tagjai, megszokták már engemet mindég mint „kiskorú” pályatársukat tekinteni, mert miolta szorosb kötelékek kapcsoltak együvé és tán némileg a szokás is és a többszerű komaságok és osztán, hogy még soha se szakadtam el tőlök... szintúgy hozzá voltak szokva, engemet mint elszakaszthatlan lényt tekinteni; mert bár tudva van, hogy több izben el is akartam magamat vonni s másfelé igyekeztem volna menni - sohase sikerült. Midőn még Kassán voltunk, úgy gondolom, már azelőtt jóval a székesfejérvári társaság létezett Budán, hova Döbrentei Gábor engemet is meghívott, mint szerződött tag, Kassáról. Leveleztünk hosszasan, de minden siker nélkül. Nem egyezhettünk: ő keveset igért, igen szűkkezű intendáns volt. De ez még a régibb időbe történt. Ő azután visszahúzta magát s gondolom a társaság maga kezére működött. Sok jeles tagokkal dicsekhetett e társaság, én ezeket mind csak hallásból tudtam, de bizonyosat most se tudnék felőle mondani, csakhogy most, a kedves, szép tehetségü Lendvay-pár jött hozzánk. Én örültem Lendvaynénak, kit gyermekkorában már ismertem s most Kassán megjelenvén Budáról, mint vendég, egész télen át gyönyörrel töltött el mindenkit szép játéká-

val s alakjával, hol a publikum zajos tapsok között üdvözölte a jeles párt s közszeretetben részesült férjével együtt. De midőn most Kolozsvárra indult a társaság, Lendvayné nem jött velünk. Ő ismét visszament a Budán létezett társulathoz Kovátsnéval együtt. Lendvay azonban a mi társaságunknál maradt, mint szerződött tag, velünk jövén be Kolozsvárra. Kántorné se jött velünk Kolozsvárra, de bár némelyek távoztak a társaságtól, mégis elég complette volt, mert minden szakma be volt töltve.

Eleinte csak tűrhető csendben ment minden a társaság belső körében. Csak a négy corypheus minden tetteiből lehetett észrevenni, hogy nem a legjobb indulattal viseltetnek erántam és ha lehetett volna, szerettek volna háttérbe szorítani s ezek, nevezetesen: Szentpétery, Szerdahelyi, Megyeri, Pály. Szentpétery? Ezt megmagyarázhatom magamnak, Szerdahelyit is már említettem, de Megyerit és Pályt, hogy mi indok vezérlette ellenemi fondorkodásra, még ma se tudom magamnak megfejteni. Pedig mindenkinek „kedves komája" voltam. Jaj! de én nem tudtam s nem is akartam senkinek hízelegni. Én magam érdeme által akartam a publikum elismerését vagy kegyét kivívni s minthogy ezt a kis Cubayné másként talán el nem nyerheté, azon módhoz folyamodott, mely megszerzi az óhajtott célt kevesebb s úgyszólván: minden küzdelem nélkül is, kivált miután egy hatalmas, vagyis egy nagy úr pártfogása által elbizakodva a szép kis asszonyka igen elbizakodóvá lett.

Eléadtuk Preciósát. Én játsztam a címszerepet. A többiek, a fiatalabb színésznők mindig felöltöztek s a kardalosnék között énekeltek. Ez volt nálunk a rendszer, a nőknél úgy, mint a férfiaknál, kik nem voltak szerep által elfoglalva. Nekem egy melodráma-jelenést kellett eljátszanom, hol a cigányleányok egy félkört formálva énekelnek. De minthogy nekem játékomhoz tágas hely kellett, nem akarván éppen a lámpák elébe állani, ők pedig oly közel szorítottak, már előre öszvefogódzván, hogy csaknem a lámpákra léptem, hátra nézek s mondom: „ne szorítsatok oly nagyon előre, nekem hely kell, játékom van, álljatok hátrább; oszt még meggyul a ruhám, ha oly közel szoríttok a lámpákhoz." Midőn bevégzettem a jelenésemet, karéjt formáltak körülöttem s midőn körültáncolnának, Cubayné előttem táncolván el, (engedelemmel legyen mondva), egy nagyot köp előmbe, szinte a cipőmre. Én csak elnémultam s néztem reá s utána. Udvarhelyiné, ki Viardát játszta, ott ült egy széken s azt mondja: „Miért nem vágja pofon, Déryné?" „Vágja az Isten!" mondám s lementem a színpadról. De azon pillanatban föltevém magamban s elhatároztam, hogy: semmi áron többé nem maradok e társasággal tovább. Elmegyek, még mielőtt szerződésem végződnék, ámbár szívszakadva gondoltam reá, hogy e kedves körből eltávozzam. De jöttek elé még több surlódások is és gondoltam, hazajövök Kassára s majd ha ők is haza jönnek a téli saisonra, talán némi változásokkal és itt, ha elleneim valamit kezdenének ismét sértegetni, itt a választmány elégtételt fog nekem adni.

Feledém fölemlítni, hogy Kolozsvárott a mágnások visszahúzták magukat s többé nem elegyedtek a társaság ügyeibe, még mielőtt mi bementünk volna. Talán megunták.

Miután jutalomjátékomat kivettem, azonnal valamely surlódás által fölbosszantva, fölmondottam nekik, azaz, hogy megmondottam: hazajövök. Ők elég ellenvetéseket tettek, de én megmaradtam föltett szándékom mellett. De a midőn a publikumra kihatott a hír, hogy menni akarok, szinte fölzúgtak a társaság némely tagjai ellen s hozzám több leveleket dobáltak be az ablakomon, mert vagy egy-két évvel ezelőtt azt igértem egyszer, midőn elutaztam, hogyha még egyszer visszajövök Kolozsvárra, sohase megyek el többé, mert mindig azt akarták, hogy ott maradjak örökké! (No, de ezt a sors másképp intézte.) Ők tehát azt gondolták, hogy most már én el se megyek többé... A mi verseket jutalomjátékom alkalmával szórtak, az is elveszett azon csomaggal, mit már említettem, több érdekes levelekkel együtt. Csak ezen egy sonette van meg, mely egyik koszorúba volt tűzve s mit ide iktatok.

DÉRYNÉHEZ.

(Sonett.)

Miként az égi fény tünelg felénk
Művészi kellemed sugára
Derűt hoz éltünk hajnalára
Édent teremt minden korány belénk.

Édent s örömvirágokat nyerénk
Tőlled, belé a bú dacára
Ügyelj, szívünk e bimbajára
S virágira mit alkotál belénk!

Szebb érzetünk virágait adád
S szívünk ezért jutalmat ád
Jutalmat ad-e virágaiért.

Bimbóiból neked fűzért fűzünk
Arról ki birja, nem feledkezünk
Akard örök birtokul e bért!

Mielőtt elindultam volna Kolozsvárról, többféle marasztaló iratokat dobáltak be ablakomon, melylyel hitték, hogy okvetlen leküzdik erős elhatározásomat s nem fogok távozni. Én türelmes voltam. Sok ideig hátra vetettem az apró fondorkodásokat, de midőn már a mérték telve, a legszilárdabb akarat mellett is kiömlik, ha tul csurdultig töltik a poharat s nálam is kiforrta magát.

El lehet képzelni, mi keseredett szívvel távoztam azon kedves körből, mely ily jeleit adta szeretetének s becsülésének, miként itt következni fog. Szinte hálátlansággal kell magamat vádolni.[97]...

[97] Sajnos a további részletek nincsenek meg, mert éppen az ezen levelet követő 241, 242, 243 és 244. számu levél hiányzik az Önéletrajzból. A kézírat 245-ik lapja azonban új fejezetet látszik kezdeni s így az elveszett részek a továbbiak megértését nem gátolják.

X.

Kassán német társulat játszik. - A gróf találkozást ad Debrecenbe. - Kivel mulat a gróf a bártfai fürdőben? - Déryné duzzogása. - A gróf mindent kimagyaráz. - Miért hiusult meg a debreceni találkozás? - Új tagok Kassán. - Egressy G. levele Kolozsvárról. - Déryné föl se veszi az ármányt.

Midőn Kassára érkeztem, még a németek játszottak a színházban, nem végezvén még be téli saisonjukat. Az egész kassai társaság bent maradt Kolozsvárott, mert Kassára csak október elsejére tartoztak megjelenni. Minthogy csak egyedül voltam, fölkértek a németek, lépjek föl náluk vendégkép. De nem cselekedtem, resteltem tanulni. Jóval ezelőtt, mielőtt még Kolozsvárról elindultam volna, a többek között ily levelet vettem a gróftól: „Hogyha lehet, jöjjön haza előbb, mint a többi, úgy, hogy éppen a debreceni vásárra érjen Debrecenbe. Ott mulatok hét nap. Azon ürügy alatt megyek Bártfáról Debrecenbe, hogy ott lovat akarok venni. Oh, jőjjön el!" De minthogy oly sok küzdelmeim voltak, a marasztások miatt nem indulhaték elég jókor s mire oda értem, éppen azelőtt való napon kellett neki elindulni vissza Bártfára, hogy föltünést ne okozzon s én nem találkoztam vele.

Midőn már Kassán időztem egy kis ideig, jött hozzám Mérey Tóni, most már özvegy Demininé, látogatni s ezt mondja nekem: „Tudja-e, hogy gróf Theodor ingadozni kezd?" „Hogy-hogy?" kérdém feszült figyelemmel. „A bártfai fürdőre megérkezett egy csuda szépségü fiatal izraelita nő, ki éppen férjétől válandó, oda jött szórakozni. Az egész férfisereg el volt bájolva, de a szép nő hajthatatlan volt, dacára a sok széptevőknek. Már utoljára mérgelődtek reá. Egyszer csak elkezdi neki gróf Theodor a szépet tenni s ő tőle elfogadta az udvarlást, sőt mint mondják, szembetünőleg ő pislogott a grófra kitünőleg." Eddig Tóni! Midőn végre megérkezett télire a grófi család s a gróf eljött, semmi legkisebbet se mutattam, mintha én sejdítettem volna a valót. Ez egy kis ideig így ment, de én is már, minthogy egy kissé lazulni kezdett részemről a bizalom, azon gondolat fordult meg agyamban: most a legjobb alkalom az elválásra. De ő a magaviseletében nemhogy alább hagyott volna, sőt még mindig melegebb vonzalmat tanusított. Én vártam mindég, hogy ő vallomást fog tenni magától, de ez elmaradt. Ekkor egy kissé becsülésem is lanyhulni kezdett, gondolván, hogy szörnyü tettető jellemmel bír. Egyszer ugyan, megérkezésekor, annyit mondott: „Háládatlan Róza! Én elmegyek Debrecenbe hozzá, csakhogy elébb láthassam s ő nem sietett előmbe." De ezen kis szemrehányások elmultak. Hanem jövő napon, midőn eljött, nem ültem mellé a diványra és távol álltam a kályhához támaszkodva. Kevésbeszédü és hideg voltam. Sokáig ott ült, végre lehajtotta fejét a diván karjára s elkezdi, mintegy magában beszélve: „Úgy van! Kellett valaminek történni. Oly hidegséget egyszerre nem lehet valaki eránt érezni. Maga többé nem szeret! Ott hagyta szívét, csak a szívtelen tért vissza." „Az könnyen meglehet, mondám. Hiszen történnek ilyesek. Hiszen még az nem oly nagy baj. Osztán kiki magáról itél. De vannak becsületes hűtlenek és vannak álarcos hűtlenek. Lássa, én nem tagadom, minthogy kitalálta, bevallom, hogy igaza van. Lássa, én hideg vagyok, nem tudom magam tettetni, nekem az terhemre válnék, de azok, kik álarcot viselnek, azok nem becsületes hűtlenek, hanem ravaszok." Midőn azt mondám: igaza van, én nem tagadom, fölugrott a divánról, elébem állt s elkezdett minden hűtlen néven nevezni, még sértegetni is, úgy kikelt a képéből. „Hát ez az asszony érdemelte azt az utat, mit én ő miatta tettem, hogy bebizonyítsam neki, hogy csak ő kedves én előttem s minden szépség érintetlen hagyá szívemet?" „Oh! mondom, szörnyü nagy áldozat, ha egy utat teszünk oly helyre, hol úgyis valami foglalkozásunk - volt. De legalább büszke vagyok arra, hogy nem zsidót szeretek." Ekkor megállt mint egy szobor előttem, abbahagyván sebes sétáját. „Maga tudja? kérdé. Látja, most ismét bebizonyítom azt, hogy maga hálátlan! folytatta. Még miolta megérkeztünk, nem is volt annyi időm, hogy magával nyugodt elmével, bizalommal beszélgetve, kiönthettem volna keblemet. De mondja

meg mindenekelőtt, ki pletykázott már magának oly hamar valamit?" „Nem szoktam barátimat elárulni." „Jól van! Én mindent bevallok, a mint történt, de maga térden fog tőlem bocsánatot kérni. Ez igen haszontalan kis esemény, nem is oly, hogy mentséget érdemeljen. Egy igen csinos, szép zsidóné érkezett meg a fürdővendégek közé. Minden férfi hódolt neki, de ő közömbös maradt mindenki eránt, hanem ha találkoztunk a sétán, felém kitünőleg nyájasan köszönt. Tudja, megvallottam egy ízben, hogy eddig az a természetem volt, ha szép arcot láttam, az első percre megragadt és jól megnéztem, de itt, gondolatomba se volt semmi, hanem azok, kiket visszautasított, engem bosszantani kezdettek: hogy bezzeg Theodor nem mer belefogni, fél, hogy kudarc éri! Én hirtelen fölkacagva mondám: fogadjunk! Ha akarom, két hét mulva enyim lesz! Sarkantyúzott engem az ő bosszantásuk. Egész csendes vérrel közeledek a nőhöz. Elébb mint egy bizalmas barát, sajnálva hallgattam panaszát, hogy mily nagy az ő baja férjével, kitől most ő válni fog, mert nem szereti s egy barátra van szüksége, ki őt tanácsával segélje. Ő roppant gazdagsággal bír s ha egy oly férfi az ő szívét megértené s őtet szeretni tudná, minden áldozatra kész volna, s nagyon értésemre adá, hogy az a férfi csak én volnék, mert látja, hogy én komoly s nem könnyelmü férfi vagyok... s én is viszont szépeket mondottam neki. Csakhogy mondám, ön messze lakik, én pedig Kassán. Mindent tudok, mond. Ön ott az első énekesnőt szereti több évek olta... Én őt ostromoltam, csakhogy lássam, mennyire viszi hajlandósága bizonyítását s egyszerre csak föláll, megszorítja kezemet s azt mondja egész hévvel: én tudom, hogy a gróf nős, azt nem bánom, de szakassza el magát Dérynétől és én Kassára megyek lakni s férjhez se megyek többet. Jöjjön holnap délelőtt hozzám s mondja meg, hogy kívánságomat fogja-e teljesíteni? Azon túl öné leszek. Én pedig hazamentem, levelet írtam hűtelen, hogy jöjjön Debrecenbe... s a kijelölt napon, a helyett, hogy hozzá mentem volna, elutaztam Debrecenbe! És most boruljon térdre előttem!" „Sohase! mondám. Hiszen ez se szép, se nemes tett. Osztán egy mesét szépen el lehet mondani, de a ki azt úgy elhiszi, nagyon csalódhatik. Oh nem, nem! Én nem hiszek többé." „Én be tudom bizonyítani; én egy hét mulva mentem vissza, mert otthon is voltam és én többé hozzá se szóltam."... Végre a sok rimánkodás által ismét csak kibékültem vele, én is bevallván, hogy csak bosszantani akartam őtet ezen ingadozásáért.

Elkövetkezett a téli saison ideje: első október, de Kolozsvárról nem jött az egész társaság. Ott maradtak: Szentpétery, Megyery, Udvarhelyi, Szilágyi, Bartha, tán Fántsy, Egressy s még többek, kikre nem emlékszem. Kassára visszajöttek: Szerdahelyi, László, hozzánk jött Erdős nejével, Magda Lujza és még sokan. Sokan újak, de már nem jut eszembe. Úgy gondolom, hogy Frik nevü tenorista is, kinek igen szép tenorhangja volt, csakhogy német kiejtéssel beszélt. A gróf többé nem bíbelődött a játékszíni birálatokkal, de Klestinszky László és hébe-korba Kovatsóczy Mihály biráltak.

Midőn Kolozsvárról eljöttem, még a társaság ott időzött több ideig. Azután már nem járt a publikum, kevés volt a jövedelem, tehát kijöttek Nagyváradra. Hogy ott meddig időztek, nem tudom, és hogy kikkel szaporodott a társaság, azt se tudom, csakhogy Budán játszottak, annyit hallottam. De mielőtt elmentek volna Kolozsvárról, Egressy Gábor nekem levelet írt, melyet itt közlök.

Kolozsvár, 1-ső jan. 1835.

Édes Komám! Örökké tisztelt s imádott Déryné!

Kegyed eltünte óta hasonlítunk egy oly nyomorú testhez, melyből a lélek elköltözött, vagy hasonlítunk oly jelenéshez, midőn a nap leszállt s beáll az éj sötéte, a baglyok s denevérek nappala s elé áll a szegény Luna asszony, de lopott fénye nem képes meleget, nem életet, de igen álmot lehellni maga körül. Kevesebb, de a jobb rész a társaságnál hive sőt az egész a közönség, melyet éltet, melyet melegít a kegyed édes s örökké ifju emléke! Boldog vagyok én is magamat ezekhez számíthatni, boldog ezt kegyednek kimondhatni.

Kegyed ellenségei fejöket fölemelik, de sorsok a közönségtőli megvettetés! A „kedvenc”[98] határtalan önkényt űz a négyen[99] s ennél fogva az egészen; erősen a törpeségig merült egy nagyúr[100] a kegylesés, a nevetséges, ábrándozó kedvkeresés módjában. Ez egy kevéssé homályosan hangzik, mégis csudálatosan. Erre a szóra „család” aligha jobb cadencia lehet most ennél „galád.” Tőlem, mit a való megtagad az álom jóltévőleg adja vissza: kegyed gyakori látását édes hangja hallhatását. Erősen ingerel annak tudhatása, mint találja kegyed magát mostani körébe? Megérdemlett boldogságát s megelégedését zavarja-e s ki vagy mi? Szerencséltesse Komját és tisztelőjét egy pár kedves rendjeivel! Én tavaszszal Bécsbe megyek s egy Professor atyámfiánál töltöm ott a nyarat, sok nagyot és szépet leszek szerencsés láthatni. Hát kegyednek van-e már valami új kinézése? Mert engem mind igen érdekel, mi kegyedhez tartozik. Újság dolgába szegény vagyok s egész lelkem, elmém s valóm kegyeddel elfoglaltan, minden mást elfelejt ezen pillanatba. Ákos és Zsuzsika csókolják kegyed kezeit. Én óhajtom, hogy az élet minden örömi birtokába legyenek! S keble minden kívánatit betöltse a kegyes Ég! s ha emlékének egy-egy pillanatot áldozni kegyes Déryné, úgy legboldogabb

Egressy Gábor.

Ezen ide iktatott levél is bizonyságot teszen arról, hogy ellenségeim voltak és kik. Így hát nem lehetett engem kárhoztatni, ha azon társaságtól elszakasztottam magamat, melynek oly sok éveken által voltam egyedüli láncszeme, mely az egészet egybekapcsolva tartotta s ki eránt eddig elismeréssel voltak, mit azelőtt gyakran maguk is bevallottak s most egy-egy hízelgő mosolyért készek voltak minden bosszantásokat elkövetni s talán megbuktatni akarni, ha lehetett volna. De mind az egészet öszvevéve is, annyi erejök nem volt, pedig én csak szenvedőleg tűrtem mindent. Engemet mindig egy publikum elismerése tartott a magasban, egy „publikum” pedig erős testület, melyre bizton lehet támaszkodni, ha valaki a publikum kívánatát mindenkor tiszteletben tartja s minden erejével törekszik elismerését magának kiérdemelni. És én mindig és mindenütt csak azon igyekeztem.[101]

Nem vettem többé semmi tudósítást volt pályatársaimról. Hogy meddig időztek még Kolozsvárott és Váradon mulattak-é és meddig, nem tudtam, csak azt, hogy Budán vannak.

[98] Cubayné.

[99] Szentpétery, Magyary, Szerdahelyi, Szilágyi!

[100] Gróf Bethlen Ferencz.

[101] Mintegy jegyzetképen ezt írja Déryné folytatólag. Igen nagy zavarba hoz engemet, hogy azon nagy csomag irományaim eltűntek asztalomról, melyben több oly levelek voltak csomózva, melyek bizonyitékul szolgálhattak volna és mi ennél több, emlékezetembe hoztak volna némely korszakot, mire úgy üres fővel most teljességgel nem tudok emlékezni. És ez különös! a régibb dolgok jobban megmaradtak emlékemben, mint a közelebbi események. Most is, ha nem veszett volna el Mátrai Gábor levele, megtudnám írni, hogy hanyadik évben s hóban jött ki arcképem a Honművésznél, mit nekem Mátrai Gábor egy szép levél kíséretében 30 példányban el is küldött s mind el is rabolták tőlem. Tehát már csak írom ahogy gondolom.

XI.

A kassai társaság és a budai színészet. - Szentpétery meghívó levele Budára. - Kik vannak Budán? - Laborfalvy Róza gyermekkorából. - Benke atyus. - Hol laktak a színészek Budán? - Kántorné, Kovátsné. - Szentpétery újra kosarat kap. - Előadások Budán. - Megismerkedés Steigerrel. - Déryné betegeskedése. - Mit tanácsol az orvos? - Jutalomjátéki versek. - Föllépés a pesti német színpadon. - A gróf Budán terem és féltékenykedik. - A garderob megvásárlása és Simontsics előlege. - A „fekete asszony" újabb megjelenése. - Rémes éjszaka. - Kántorné gúnyolódik. - A hypnoticus álom. - Dr. Patachich véleménye. - Déryné hisz. - Mi történik távollétében? - Kisül a csalás. - Egy régi ismerős életveszélyes látogatása. - Kovatsotzy Ádám búcsúja és ajándoka. - Eltávozási tervek. - Egy régi tartozás fölelevenítése. - A derék Simontsics. - Steiger, mint hitelező.

Ekkor tájban lehetett, hogy arcképem megjelent, Mátrai Gábor úr által acélmetszetben, mint Liszli az Alpesi rózsa című játékból, vagy tán egy évvel később, vagy később, már nem emlékszem.

Kassán folytak az eléadások, a nélkül, hogy valami emlékezésre méltó dolog eléadta volna magát. A társasággal meg voltak elégedve, a birálatok folytak s azokból legjobban meg lehetne tudni a közönség véleményeit a személyzet tagjai tehetségéről, de oly hanyag voltam, hogy nem jutott eszembe azokat elrakni. Különös dolog, de igaz, amit a példabeszéd tart, hogy: hegyek, völgyek nem jönnek öszve, de az emberek igen. Elváltam volt régi pályatársaimtól azon erős határozattal, hogy többé velök nem akarok lenni. Ők letelepedtek Budán. Társaságuk több egyénekkel szaporodott s úgy gondolom, akkor Tekintetes Simontsics főbíró úr mindjárt pártolta és talán itt is választmány alakult (de nem tudom bizonyosan), csakhogy ő volt az intendáns, minek következtében megbízta a vezértagokat, hogy írjanak nekem s hívjanak meg Budára egy évre, mint szerződött tagot, mint első énekesnőt és minden első szende és társalgási szerepekre. Szentpétery tehát nekem egy igen szép levelet írt az intendáns nevében, de melyben, mellesleg, igen sok helyet kitüntette régi viszonyunkra való visszemlékét. De megvallom, hogy én azt jóformán észre se vettem, miután csak azon gondolattal voltam elfoglalva, hogy milyen ez a „sors" s hogy - elfogadjam-e a meghívást? Miután csak nemrég váltam el tőlük, hogy menjek-e ismét vissza hozzájuk? De a publikum énekes játékot óhajtott hallani és hát honnan vegyen első énekesnőt? Reábeszéltek osztán még több társaim is és én csakugyan elmentem Budára, miután a kassai saison bevégződött és csakugyan a most Kassán lévők is, úgymint Szerdahelyi, László, Lendvay s a még több mások is, valamint a nők közül Éder Lujza s nem tudom még kik, oda szerződtettek és így együtt voltak. Nagy örömömre ott találtam Kántornét s az előttem mindig kedves, még pici négy éves korában ismert Laborfalvy Rózát, most mint egy kifejlő rózsabimbót, mely oly igen szépen kinőtte magát.[102]

Midőn még Miskolcon laktunk, Benke atyushoz sokszor eljártam, bár már akkor nem volt a színészetnél, de mint professzor saját házában lakott, s úgy gondolom, mint francia nyelvtanító, órákat adott. Nőjével jó egyezségben élvén, látogattuk egymást s még akkor a pici olyan csepp volt, hogy alig látszott ki a földből s mint egy kis buckó, az ő eperpiros ajkával elibem hömpölygött és átfogta két térdemet kövér kis karjával s kiáltotta: Úlon úlon le nike (nénike helyett). Anyja hon nem volt s midőn hazajött, nagy sebbel elbeszélte neki „Mama, mama! itt volt, itt, itt, itt volt." „Ki volt itt, kis leányom?" „Az a nike, a kinek így áll a szája ni" s akkor úgy öszvecsucsorította azt a kis mogyorónyi száját, hogy olyan volt csakugyan, mint egy kis piros eper. „Osztá nadon szejettem!" Elkezdi az édesanyja nagy hahotára

[102] Első ízben 1835-ben volt Budán Déryné május 23-ától nov. 7-ig.

fakadva: „Jó kis lányom, nem adná azt Déryné-nike a világért, ha olyan pici szája volna." (Mert dicsekvés nélkül legyen mondva, egy kicsit nagy szájam volt. Szegény Mérey Tóni gyakran mondá: Déryné! csak én a maga száját bevarrhatnám két oldalt egy kicsit, az egész világot elhódítaná, mikor a színpadon énekel.) Tehát úgy szeretett engem az a piciny gyermek s ezen szeretetet erántam megőrizte szívében mindig, melyet gyakran, ah igen gyakran be is bizonyított tettel is, de én se kevésbbé. Oly szívbeli vonzalom húzott mindig hozzá, nem csak akkor, midőn értem még ki is tette magát a későbbi időkben. No de erre még majd reájövünk annak idejében. Hanem szerettem őt az ő természetes, őszinte magaviseletéért s nemes jó szívéért. Lendvayné mondotta is: „Édes Dérus, miért nem szeret engemet úgy, oly bizalommal, mint Rózát? Lássa, én szeretem magát." Ő is tett erántam annak idejében... Hej! mert voltak életem akkori napjaiban sok bánatos óráim, melyeket régi tagtársaim szereztek nekem!... Miként mondám, akkor ismertem pici korában Rózát s most előttem állott sokat igérő alakjával nagy örömömre. Ott találtam Benke atyust is, tehát minden régi ismerősömet s jól érzettem magamat körükben. Simontsics főbíró úr Ó-Budán lakott; kocsira ültünk tehát egypár vezértaggal s bemutattak. Megérkezésem után néhány nappal, még elrendeztem szobámat. Igen nagy szívességgel s mondhatom örömmel fogadott kedves nőjével együtt, kinek úgy mutatott be, mint kit ő már rég ismert még Pestről, mint a kis Rózát, mert ő mindig járt színházba.

Budán a színészek, lehet mondani, majd mind egy környékben laktunk: mind a György-téren. Én éppen szembe a színházzal s itt egy kávéház, melynek ajtaja éppen a György-térre szolgált ki, - két oldalt az ajtót közbevéve, két festett pad, - ott volt gyűlhelye valamennyi színésznek a próba óráját elvárandó.

Kántorné, Kovátsné és én többnyire mindig együtt voltunk nálam, mert ők udvari szobákban laktak, az én ablakaim pedig az utcára szolgáltak. Ők otthon unták magukat s nekem is igen jól esett a társalgás. Jól töltöttük az időt mindig, eléhozódván a Kassán eltöltött jobb idők emlékei is, sokat kacagtunk s bomladíroztunk, mert Kovátsné igen élces és vidám kedvű asszony volt fiatalabb éveiben, örömest társalgott vele az ember.[103]

Most Budán sok eseményes dolgok történtek, kivált az év vége felé. A mit nem vártam, legközelebb is, egy alkalommal, midőn véletlenül egyedül voltam Szentpéteryvel, hozzám közeledik s bizalommal megfogja kezemet s szemrehányólag mondja: „Hát még most is oly hidegen találkozik velem, Déryné!" Én a felhőkből cseppentem le. Nem értettem, csak ránéztem s végre kérdém mosolylyal: „Hát miként gondolja?" „Hiszen megérthette levelemből, melyet megbízásból írtam s meghívtam: hogy de nemcsak az intendáns meghívásából szólítom föl magát s vissza ne utasítsa e sürgetős meghívást, dobogó szívvel várom az ajánlottak elfogadására igenlő válaszát s mentől előbbi megérkezését." „Én ebből azt látom, hogy szívesen meghívott, mint kiknek most szükségük van reám s ime, most itt vagyok." „De hát szíve azon pár sorból nem értette meg, hogy mi érzéssel és reménynyel óhajtottam köztünk ujra megjelenését?" „Nem, Szentpétery! Én csudálkozom e mostani nyilatkozatán. Már több éve, hogy elszakadtunk egymástól. Azolta meg is házasodott, nője meghalt s most egy csinos, kis szép leánykát hozott ki Kolozsvárról magával, ki magával lakik. Mit gondoljak e rég elmult dolgok fölhozásávali nyilatkozásáról?" „Mert nem, nem mult el s nem hült ki azon érzés, mi hajdan boldogított, csak legföllebb eltompult, mert maga visszarántotta magát keblemről." „Jól van, mondám; de vegyük a jelent. Én nem magamról szólok, én kötve vagyok, de az a szegény leány! Ennek vége a becsületének, miután már magával lakik." „Megvallom, mond, el akartam venni, de előbb magával akartam találkozni és ha csak egy

[103] A kissé kúszált szerkezetü sorok is eléggé sejtetik, de maga Déryné is érezvén zárójel közt megjegyzi: „Látszik, hogy nagyon sietek és hogy beteg vagyok."... Úgy látszik pihenhetett, mert a következő lapok írása nyugodt, olvasható, a stylus is élvezhetőbb.

szikrája maradt volna meg régi érzelmeinek, úgy nem házasodtam volna meg, de midőn ily hidegen adja tudtomra: „én kötve vagyok”... végtére is tehát megházasodom, miután maga minden reménytől megfoszt.” „Édes Szentpétery! rég ismerhetett arról azon oldalról, hogy szerelmemet nem szoktam változtatni, mint öltözeteimet.” Ezzel elvégeztük egymással társalgásunkat. Hej! de ki gondolta volna, hogy ezen rövid társalgásnak és őszinte nyilatkozatomnak, később időkre elrejtett minő keserű utóíze lesz még! Szentpétery csakugyan megházasodott, elvette azon szép, kis fiatal leánykát és igen boldogul éltek.

Adtuk az operákat sorba, mik már le voltak fordítva, de még akkor se a kedves hangzású Norma, se Beatrice di Tenda nem voltak lefordítva, azért elég sok nagy opera volt már, mit mindenütt eléadtunk, de bizony a budai közönség nem nagyon döngette volna ki a színház oldalát! Azok az áldott pestiek, még most is csudálom, ha eszembe jut: nyáron a borzasztó meleg, télen a hideg s a magas várba való fölhatolás! Ez valóságos áldozat volt és ők jöttek.

Egy fiatal ember lakott, szinte szembe az én lakásommal. E fiatal a kamaránál volt, de bizony én nem tudom, mi állásban, csakhogy ez az ifjú az egész társasággal ismeretségbe volt. De én csak azért vettem észre, hogy bármi korán nyitottam ki ablakomat, hogy a friss reggeli léget beszívhassam s kikukkantani ablakomon, már akkor ő kikönyökölve ablakán, hosszú szárú pipájából eresztgeté föl a füstöt, de szeme mozdulatlanul mindég ablakomra volt szegezve s így pillanataink gyakran találkoztak együvé. Végre megkérte Tóth Pistát, ki gyakran járt hozzám Mogyoróssy Ninával, hogy mutassa be nálam. Ez meg is történt. Az ifjút Steigernek hívták, de keresztnevét bizony én nem kérdeztem. Ő is osztán gyakran eljárt a többiekkel hozzám, hanem ő nem szeretett sokat a férfiakkal társalogni, hanem inkább velünk, nőkkel. Ez egy igen-igen becsületes ifjú volt; szörnyü hidegvérű és tán lomha is és nem is szép, csakúgy a tűrhetők közé tartozott. Most már nem ablakomra kokettirozott, hanem ledőlt a kávéház előtti egyik lócára, a hosszú szárú pipája a szájába, szeme ablakomra szegezve. Mindennek ugyan semmi jelentősége se volt, de azért írom le őt, mert még találkozunk vele majd később is.

Nekem a budai levegő nem tett jót, úgy, hogy gyenge lettem s oly méla; néha tele volt a szobám látogatókkal s én csak ott ültem a divánon s el voltam mélyedve gondolatokba és semmit se tudtam a felől, hogy miről társalognak. Nevezetesen egyszer ott álltam varróasztalkámnál az ablakba. Kovátsné is ott volt, el voltam gondolkozva s egyszer csak lerogytam lábaimról s az átkozott Kovátsné elkezdi nagy komice: „Jaj, lelkem! vigyázzon, el ne essék!”... mikor már a földön voltam. Végre mondák: orvost hivassak. „De minek? mondám, hiszen egészséges vagyok, csakhogy gyenge.” De jött az orvos. Ott ült jó ideig s csak vizsgált; nem szólt semmit. Többen is voltak nálam. Egyszer csak megfogta kezemet csendesen s kérdi mosolyogva: „Hol volt most?” Én kérdésén elbámulva szólok. „Itt ülök.” „Látom, testben. Ugyan, mit is mondott csak Kántorné asszony, a mire oly jóízűt kacagtunk? Mondja csak!” „Én, bizony nem vettem észre,” mondám. „Nem jól vagyunk, asszonyom!” mondá. „Eh, hogyis ne! Semmi se fáj!” „Nehezebb beteg, mint gondolná.” Ekkor elkezdtem kikacagni őtet, hogy csak azért akar orvosságot adni, hogy gyógyszerész barátját gazdagítsa. „Én nem veszek egy csepp orvosságot se.” „Nem is adok, mond az orvos.”... Ez egy igen derék, értelmes ember volt és maga is nagy énekes; főorvos, Neer nevezetü, ki Budán igen nagy tekintélylyel birt. Kikérdezett, hogy miként élek, miként kosztozok? Osztán kért, hogy midőn énekes próbám van, megjelenhetik-e? „Oh! szívesen látjuk.” „Addig semmit se rendelek, csakhogy reggelenként menjen itt a hegyekbe sétálni, ott megpihenni s a majorosnénál tejet inni. De már négy órakor kell menni, hogy haza jöhessen, mielőtt magasan süt a nap.” Eljött a próbára s hazamenet haza kisért a próba végeztével. „Azt csodálom asszonyom, hogy ily erős hanggal bir és még el nem vesztette az ércességét. S mindig igy próbál, mint a hogy este játszik?” „Mindig.” „És mit használ próba alatt?” „Semmit.” „Úgy hát rézből van a melle! Erre nézve hát azt tanácsolom, legelőbbszer ne vesztegesse a próbákon azt a szép hangját, mert a vas is

eltörik, ha sokat ütik s tanácslom: minden próba alkalmával egy szelet sültet, akár rostélyost, akár egy kis borjuszeletet egyék, mert azt senki se képzeli, mennyi erő fogy ki az emberből egy ily opera leéneklésével. Osztán még kétszer is egy nap! Ily hévvel!" „De én mindent szeretek próbálni." „Nem helyes! mondá. Tehát a mennyiben lehet, táplálni kell s a test erejét igyekezzék visszanyerni! Este midőn hazamegy, egy sült csirkét eszik s annak minden saftját kiszopogatja. Ez adja vissza annyiban, amennyiben az erőt, kivált az ilyen vékony koszt mellett, mint az a fogadóbeli! Egyébként pedig, a mi a mélaságot illeti: legjobb úton van, hogy melancholiába essék. Ezt nem tudhatom, honnan eredhet, mert úgy tapasztalom, vídám lélekkel bir, de majd reá akadok. Addig is, még mielőtt fölkel, egy pohár Selters-vizet igyék, két-három darab cukrot és két tejszedő kanállal forralt meleg tejet bele. Egyedül ne sokat legyen, de szórakozni kell és gyakran az ajánlott sétákat tenni." „De a lábaim gyengék, nem tudok sokat járni." „Úgy gyakran kocsizzék, kivált opera napján, ki a szabadba, fák közé." Tóth Pista is ott volt, ki ezeket hallá. „No! mondá, csak tessék reám bizni. Minden reggel itt leszek négy órakor s cipelem föl a Svábhegyre."... Emberül is szavának állott, mert minden reggel négy órakor, már reám törtek Mogyorósy Ninával s kiugrattak az ágyból s követtük az orvos rendeletét. De azért nem oly hirtelen üdültem ki bajomból... s végre eltalálta az orvos, hogy mi a bajom. Én hozzá voltam szokva az erős levegőhöz. Kassán is erős a levegő, mert a lengyelországi szelek fuvallnak széltébe az utcákon, de osztán az az áldott kolozsvári levegő, az volt az én egészségem. Itt pedig a várban, az a beszorított levegő és miként az orvos mondá: még mikor a törökök ott uralogtak, minden háznál fürdők voltak ásva, úgy hogy most is majd minden ház alá van ásva s még most is párolog föl azoknak a vizeknek a gőze melegen és az ártalmas annak, ki nem ott született és ez volt a bajom. Tehát csak keveset üljek otthon. Így osztán, mikor csak lehetett, gyakran napközben is le-lesétáltunk a térre, hol a szegény tizenkét elitélteket lefejezték... mely ismét szomorú emléket költött keblünkben.

Jutalomjátékom ki volt tüzve, de már nem emlékszem, hogy mi operát adtunk. Ezen verseket kaptam, szép koszorúval, melynek nyomtatott verseit ide mellékelem.

N. Déryné, született Széppataky Rozália asszonynak!
Budán 1835-iki Kisasszonyhava 18-ikán.
A színház láttára egy virág koszorúval. -

Dölyfösen nevetett Hunnia! rád előbb
A kül' gyermeke - vad hangot adó ajak
Jutván csak teneked vér mezején - botor
Képzelgése hitette el.

Most bámúlva csudáll Déry jeles Neje
Bájos hangzatait hallva, ha nem kaján
Irigylő, riadott hanggal elismeri
Hogy győztes vagy ez ügybe is.

Néked, nemzeti fény Hölgye! mit ád ezért
A nyertes? Koszorút, gyenge virágiból.
„Gyengék" hajh! de hevűlt keble' legillatosb
Termesztményi: Te meg ne vessd.

Westmünstert ne remély árva lapályjain:
Más Honn az, hol örök díszjelek állanak
A fennkölt Jelesek tetteit őrzeni
Nálunk egy Koszorú elég.

Ez időközben történt, hogy Pesten a német színháznál egy Ranftl nevű színész jutalomjátékát akarta adni. Szegény nagy családdal volt: tán 5 vagy 6 gyermeke, neje is nem éppen az első

rendü nevezetességek közé tartozván, csekély fizetéssel szigorgott. Most már a jutalomjátéka örömünnep gyanánt tűnt volna elő, de sok adósságai voltak s most már kétségbe volt esve azon való féltébe, hogy ha kevesen jönnek színházba, nem lesz jövedelem s azt a kicsit is elveszik a hitelezők. Mit fog csinálni családjával? Egyik színész, ki reám emlékezett, midőn társaságunk Pesten játszott fölváltva a németekkel, ez tanácsolta neki: jőjjön el Budára hozzám, kérjen meg, hogy ha csak egy áriát is énekelnék jutalomjátékába! Eljött, megkért. „Uram! mondám, a legszívesebben, de én most oly gyenge vagyok, minélfogva nem hiszem, hogy a pesti közönség igényeinek eleget tehessek s félek, hogy azon jó emléket, melyet a közönség erántam föntartott, most kockáztatva látnám." „Asszonyom! ha Istent, Istent ismer, ne tagadja meg egy családapa rimánkodását. Többen is, kikkel közöltem ezen szándékomat, azt erősítették, hogy így bizton remélhetek telt színházat." Mit tudtam csinálni ily nagy kérelemre: megigértem. Ujra öszvetett kézzel rimánkodott, „hogy biztos lehet-e hát? Hirdetheti-e, hogy fogok énekelni?" „Ha megigértem, mondám, úgy betegen is átvitetem magamat és fölmegyek a színpadra, csak küldje el ez s ez című német textust." Egypár nap készültem, tanultam, mert németül kívánta, hogy énekeljem. Jött az orvosom. „Hát hogy merte cselekedni, hogy odaát menjen; azon a nagy színpadon megerőlteti magát, végkép elveszti hangját, vagy összerogy ott éneklése közben." „Már ha ez mind megtörténik is, mondám, megigértem s meg kell lenni."

De én csak gyengélkedtem folyvást. Már másnap át kellett volna mennem, de én feküdtem elnyujtózva a földön egy paplanon. Úgy kivánkoztam. Az öltözékem el volt már pakkolva a kosárba. Elküldök az orvosért: adjon valami erősítőt, cseppeket, vagy mit. Hozott a gyógyszertárból azalatt, s megrendeltetett egy szelet bornyú-schnitzlit, hogy egyem. Átadta a cseppeket. Mielőtt kilépek (ha kiléphetek, hozzátéve) egy kanál vizbe hat cseppet vegyek be. Szidott, piszkolt, hogy ez meggondolatlan megátalkodottság, de én rá se hallgattam, fölültem a kocsiba s mentem Pestre. Felöltöztem. Fölmegyek a színpadra, lenézek a függöny mögül: tele, zsufolva a színház. Jön előmbe örömsugárzó szemmel a jutalmazandó, sokszorozott kézcsókok közt hálálkodva: „Mein retender Engel!" fölkiáltott. Mondom: „csak kérem úgy rendezze, hogy első felvonás után mindjárt énekelhessek, mert igen gyenge vagyok." „Oh! az meglesz, mikorra parancsolja. De kérem mindenre, legyek oly szerencsés! Én a biráló urakat is meghivtam, egy kis finum vacsorát rendeztem játék végével, az asszony tiszteletére, hogy ezen reám nézve szerencsés estén, egy kis vídám körben, együtt élvezhessük e ritka szerencsét! Mert asszonyom! én a balsors gyermeke vagyok, még én akármit elkövettem, sohase voltam szerencsés semmibe." „Isten őrizz! mondám. Itt vár az orvos reám. Le se vetkőződöm, csak egyenesen felülök s megyek haza, mert igen gyenge vagyok. Igen sajnálom, hogy költséget tett az úr miattam. Én csak segítni akartam; ha célt értem vele, elég boldognak érzem magam." Bevettem cseppeimet. Kiléptem. Tapsviharral fogadott a közönség. Gyengeségnek híre-hamva se volt. Hangom soha se volt erősebb és tisztább. Mihelyt megláttam azt a nagy közönséget s megpendült a zene áriámhoz, azonnal ujjá voltam teremtve s minden baj elenyészett. Újra kivánták a dalt, midőn kihívtak, de nem mertem mégis hősködni! Csak hajlongtam, s pantomimmal mutattam, hogy: nem lehet! Az orvosom pedig azt mondá: „Sohase láttam ily természetet! Eddig azt mondottam, rézből van a gégéje, most azt mondom: melle s teste vasból s egy akaratból van összeszerkezve. De azért ne bizza el magát s folytassa a Selters-vizet és szórakozást keresve, sokat legyen a szabadba s járkáljon."... És én jobban lettem.

Gyönyörü idők jártak s folytattuk a hegyekbe reggeli sétáinkat. Egészen kifáradva egy délután ott ülök kis asztalkám előtt az ablakban, hirtelen equipage robog el ablakom előtt s épp oly hirtelen megáll kapum előtt. Alig volt annyi időm, hogy fölpillantsak, kitárul ajtóm s gróf Cs. Theodor áll előttem. „Az Istenért! hol veszi itt magát?" „Eljöttem. Látni akartam, hiszen most oly soká nem jön haza! Egész telet itt marad. Én azt nem állhatom ki. Nem fogok ott ülni,

mint egy túzok. Eljöttem fürdőt használni. Oda lent vagyok szállva a Rudas-fürdőbe és itt maradok hat hétig." „Az Istenért! kiáltám, oly soká?" „Hát magának ez nem tetszik? Talán terhére is vagyok?" „Oh nem, nem! mondám, nem azért! De otthon?" „Semmiről se aggódjék. A grófné édesanyjához ment lebetegedni, az egész kis családdal."

Leültünk a diványra és elébeszélénk az azalatt történt kis eseményeinket. De azt vettem észre, hogy szerfelett sokat tekintget ki az ablakon, nyugtalankodva feszeng. „Mondom: künn áll a fogat?" „Ej dehogy! mondá, hanem..." azzal fölugrik, odalép az ablakhoz, s lekönyököl oda. Ez nekem feltünt, nem értettem. „Hát az a juh-szemü mit mereszti úgy ide a szemét? Mi köze a maga ablakához?" Oda nézek, hát ott nyujtózik a mi közös jó barátunk, szokott helyén, hosszú szárú pipájából eregetvén sűrű fellegként dohányfüstjét. A gróf ismét az ablakhoz megy, megáll: „Ni a gazember! még most is ott fekszik. Meg se mozdul s a szeme mindig ide mered, ki nem állhatom a pofáját" s azzal csak hirtelen behúzza a kis függönyt az ablakon. „Most az a szegény ifjú megsértve érzi magát!" „Ej! miért nem néz amoda, miért mindig csak ide?" „Kérem, nyissa föl ismét a függönyt" s csak mégis engedelmeskedett a kérésemnek... Elbeszélte osztán reményeit: hogy mi boldog, falusi életet kiván ittléte alatt tölteni. Minden nap, midőn időm engedi, kikocsizunk a városerdőcskébe, ott ebédelünk és az egész napot ott töltjük a szabadban. Úgy történt. Egész hat hetet vidáman töltöttünk el. Midőn ismét elutazott, Kántornéval együtt, lelkünkre kötötte, nehogy ismét oly bolondságot kövessünk el és oly hosszú időre csináljunk szerződéseket és Kassán kénytelenek legyenek a németnek kiadni a szinházat s az ő gyenge operáikat hallgatni. Sőt azután Kassán kell hosszabb időt tölteni! Ezzel távozott. De én, én! Most nagy költségbe vertem a fejemet. Midőn még a németek ott játsztak Budán a várbeli szinházban, volt egy első énekesnőjük. Igen csinos fiatal nő és egy bizonyos Halasy nevü fiatal földesúr (vagy mi volt, bizony én nem tudom!)... csakhogy igen vagyonos, ki annyira beleszeretett, hogy nőül vette az énekesnőt s elvitte a színháztól. A nőnek pompás színpadi öltönyei voltak, de oly különös, válogatott, jellemöltözékek, milyeket én még nem is láttam. Chinai, aranynyal, ezüsttel hímzett, gazdag, mindenféle atlasz és tulle-anglais tünikék s mindenféle hozzátartozandó, minden öltözetekhez a kellékek és csinos rendben, még nem is sokat használva. Nekem echt-bársony öltönyeim többfélék voltak, uszályosak, rövidek, veres bársony három s török kaftánocskák, megelégedhettem vele, de még ily félék nem voltak. Ez eladó volt. De nekem pénzem nem volt s midőn hozzám hozták s megpillantottam, majd kilelt a hideg kínomban; azt mondtam magamban: ezt az ajtómon ki nem viszed többé jó asszonyom. De hogyan? Ej! gondolám, az a jó intendánsunk T. Simontsics úr fog nekem előlegezni - talán, mert hátha azt mondja, rövid az idő, félév alatt miként telik majd le 600 forint. Alább nem adták. De meg is ért. Courage, Danton! gondolám, ennek enyémnek kell lenni! Elküldtem Tóth Pistát, megkértem, hogy csak nagyon rimán-kodjon... És a jó Simontsics úr megadta kérelmemet és a szép öltözékek enyimek lettek.

De következett a zordon tél. Itt most egy kis furcsa esemény adta elé magát, melyben az én balga, résztvevő szívem játszta a főszerepet. Ugyanis egy délután éppen uzsonnánál ültünk Kántorné, Kovátsné és én, midőn bekopognak. Ki lép be, a már említett s úgynevezett „fekete asszony," kit Kassán ismertem.[104] Én szívesen láttam, leültettem mindjárt asztalhoz s kinálom egy findsa kávéval. „Bizony, mondja, köszönettel fogadom, mert még ma se nem ebédeltem, se egy kis kávét nem kaptam." „Hogy, hogy az Istenért! kérdém. Hát hogy van, hol van?" „Régebben eljöttem már Kassáról s azóta itt tartózkodom egy rokonomnál a Várba, de igen nagyon fösvény, pedig elég jól birja magát; de én beteg lettem s azolta igen gyenge vagyok s nem tudok neki úgy segítni dolgozni, vasalni s egyet-mást csinálni, hát ma reám támadt, hogy ő ingyen nem tarthat a házánál egy evőt, a ki neki nem dolgozhat. Én nagyon szívemre vettem s bánatomban nem is ettem. Mondotta ugyan félválról: egyél, de én nem tudtam enni, miután

[104] L. II. kötet 221-2 lap.

fölhányta." Igaz, hogy szegény halálsápadt volt. Ott szántuk őtet, szidtuk a keményszívü rokonokat s embereket, kik nem könyörülnek s vígasztaltuk, a hogy lehetett. Kemény tél volt azon évben igen. Szegényen egy fekete ócska ruha, fekete könnyü kendő, fején egy fekete vékony főkötő... most is egészen feketében, miként Kassán szokott járni. Esteledett s elbucsúzott, hogy már csak haza megyen. Most itt jól megmelegedett, majd ismét bemehet ott nénjénél a hideg oldalszobába, mert csak egy szobát fűt a nénje és nem engedi, hogy ott háljon, pedig az ágy is oly rossz. Én mondám neki: látogasson meg többször is.

Ez egy különös egyén volt. Szép, igen szép lehetett. Igen finum arcéllel, karcsu, szép, magas termettel, kissé vékony kezekkel, szép fekete haj s fekete szemekkel. Hófehérségü lehetett az arcbőre, meglátszott magas homlokáról, mely szelidnek látszott. És elég műveltségü volt, hogy az ember társalogni kivánt vele. Csakhogy most, tán a sanyarúság, nagy idő, Isten tudja! oly szörnyü soványnyá tüntette elé és arcbőre szinte sárga volt a soványság miatt. Elment, jó éjt kivánva. Ott szánakoztunk rajta s miként szokás, kiváncsian találgattuk, hogy ugyan mi állásba lehetett valaha? Mert egy-két kiejtett szava után következtetéseket hoztunk ki... mert miként ő mondá: egykor pompában élt és ha egy személy tudná az ő sorsát, minden máskép volna, de nem lehet neki ahhoz jutni. Még a leány eltakarította az asztalt, besötétedett. Valami nyöszörgést véltem hallani künt. Mondom a cselédnek: eredj! kergesd el azt a kutyát, itt vinnyog a kapu alatt már megint az a háziúr kutyája. A leány kinyitja az ajtót, mert a szobám ajtaja a kapu alá nyilt; „nincs itt a kutya" s azzal betette az ajtót. Alig egy pár perc, ismét a nyöszörgés. „Ne restelkedj! Menj a kapu alá s kergesd el." Kimegyen, bejön rémülve: „Jaj, tessék kijönni! Az az asszonyság, ki itt kávézott, ott fekszik a kapu közt, de nem tud beszélni, tán mindjárt meghal." Kiszaladunk gyertyával, ott fekszik a szegény nyomorult teremtés öszvezsugorodva, szinte lélek nélkül. „Hozzuk be, mondám." Neki fogtunk mind a négyen, alig tudtuk becipelni. Ezt borzasztó volt nézni! A görcs minden részét összehúzta, a lába, a mint a sarkának kellene lenni, oda volt csavarodva a lába feje, a kezetenyere kifelé fordulva és a kezefeje befelé csavarodva. „Most már mit csináljunk vele, itt a földön a szobámban nem hagyhatom, az ágyamba nem fektethetem"... ezalatt már eligazítottam a leányt, hogy csak hamar melengesse a vasalóm vasát, hozzon zabot s holmi ruhákba kötözgetve, kötözzük be, azalatt dörzsöljük eaux de cologne-al. Mindent elkövettünk, de nem használt semmit. „Istenem! hiszen itt csak nem hagyhatom a nyomorultat a földön?" Szép fehér ágyamat bizony sajnáltam. Soha se feküdtem volna bele többé. Akkor jutott eszembe az a jó ötlet, hogy behoztuk a cseléd szalmazsákját, reá pokrócot terítettem s tiszta lepedőt borítottunk reá. Vendégpárnáim voltak mindig, minthogy gyakran háltak nálam színésznők s mindjárt volt a divánon ágy. (Sok ágyat nem tarthattam, minthogy gyakran utaztam, igy is sok volt a pakkom.) Most föl fektettük a tiszta ágyba, de ő lélek nélkül, minden melegítésünk dacára, nem eszmélt. Vetkeztessük le! Boldog Isten! ilyet nem látott még a világ! A fekete szoknyája fekete rongyszeletekkel volt öszvekötve, a fekete derékravalóján nagy két kapocs lógott, egy borzasztó piszkos, rongyos alsószoknya, egy-két rongyos szélből állott, öszvehasogatva. Most valami feketéllett a két válláról lecsüngve, imitt-amott csomókra összekötözve, hogy le ne hulljon a testéről, de nem lehetett kivenni, hogy hamuszínü-e vagy volt-e az valaha fehér? De merő rongy: seholse takarta be a testét. Lehúzattam ezen rongyokat róla a cseléddel, azalatt kerestem egy ócska inget és egy szoknyát, mely viseltes volt... A cseléd utált hozzá nyúlni, mire lehúzta róla a rongyokat, még olyat gondolni se lehet, nemhogy látni, több mint tiz kötél és rongyszeletek a derekára kötözve, keskenyek mind s két-három újjnyi szélességü, de mind csupa csombékok... a teste piszkos, a strimfli rongyos, sáros, lábbelije görbén tapodva, fölfeselve... nem győztünk, tisztelettel legyen mondva, eleget köpködni. De ezen műtétel alatt meg se mozdult, nem eszmélt. Nyakra-főre hordottam rá a melegítőket. A leány elkezdette nézegetni, azaz vizitálgatni rongyait. Elsikoltom magamat, meg ne mozdulj semmit, csavargasd jó szorosan együvé s vidd egyenesen el s vesd el mind, lábbelijét, mind-mind kötelékeivel együtt... Most már tisztában feküdt ott és melegen, de mi, Kovátsnéval ketten úgy ki

voltunk fáradva, hogy szükségünk volt a leülésre. Akkor neki mentem a víznek, kimosdottam, tiszta felső ruhát vettem magamra s leültem egy zsámolyra az ágya mellé, ott lestem, hogy ébred-e? Kántorné nem sokat bíbelődött vele, csak leginkább én és cselédem, Kántorné egy kissé gúnyosan kezdett rám mosolyogni. Megállt előttem: „Hát már most mit fog itt ezzel csinálni?" „Jaj Istenem! arról még nem is gondolkoztam, mondám, s magam is elszörnyűködtem, hogy ha meg talál itt halni, vagy még tartósabban beteg lesz, mit csináljak vele?" „No mondja, Kántorné." „Maga mindig a maga bolond szívének az áldozata. Mindig a szíve után indul és soha az esze után. Attól ugyan nem kér tanácsot!" „De hát nem vagyunk pogányok! Ott hagytuk volna megfagyni?" „Jól van, jól, mondja, csak még meg ne adja az árát!" Eszembe jutott, hogy Patachits nevű orvos ott közel lakik hozzám, kit én még gyermekkorában ismertem Mátray Gáboréknál. Ő is egyik kis komédiás volt, mikor játszottunk. Most már orvos; de nem igen sokat látogatott, csak köszöntünk egymásnak, mint régi ismerősök, ő is nagy muzsikai tehetség volt. Elküldtem érte a leányt: „Kéretem, jöjjön el hozzám, de rögtön egy beteghez." A mint ott ülve az ágya szélénél, nézem e nőt, orcája kihevült és oly szépnek tünt föl előttem, hogy elbámultam s mondom: „Nézzék csak, mi szép nő!" Egyszerre csak valami igen gyenge hang üti meg füleimet, de oly valami szellemi, eolhárfához hasonló dal hangzott ki ajkain, melynek alig tudtam hitelt adni, hogy ő az, a ki danol, mert ajkait alig nyitotta föl és oly pontosan, oly tiszta hanggal danolta a „Schweitzi familiából" azt a szép cavitánát, mit Emmelina danol. Egészen végig danolta, de szeme mindég hunyva volt. Mi hallgattunk, csak lestük, hogy mi fog következni? Mozogni kezdett, midőn a dalt végezte s csak kinyujtá kezét felém, megfogta kezemet és erősen gyomrára szorította, de úgy odanyomta saját kezével, hogy el nem tudtam mozdulni onnan ágya széléről, a hová lehúzott. Egyszerre megszólal s mondja: „borítsák be arcomat egy selyem kendővel"... mindig szemhunyva. Hanem most már valóságos tragicomisch-jelenés következett. Elkezdett beszélni, legelőbbszer én rólam: „Déryné, ez egy nemes lélek, irgalmas és könyörülő; igaz, hogy egy grófot szeret, kinek neje van, de azt már meg lehet neki bocsájtani, mert becsületes maradt mellette és nem haszonleső... de az a Kántorné, ki még most is fiatal gavallérral udvaroltat magának... osztán fösvény, kemény, érzéketlen szívü. Hát az az ocsmány Kovátsné, az ő csunya pofájával, az meg már éppen schmutzig, mindent csak magába tömne, de nem a magáéból"... Én nem győztem integetni nekik félkezemmel, hogy csak hallgassanak..., mert oly mérgesek voltak reá, hogy minduntalan ki akartak törni s neki rohanni. Mutattam a lábára a szerencsétlennek! De azért mégis csak mormogtak ők valami fenyegetőt s visszatorlást...

Jött az orvos. „Hát itt mi baj?" kérdé. Elbeszéltünk mindent. Kántorné dünnyögte: „tettetés, mind tettetés!" „Majd mindjárt meglássuk," mond az orvos. Letérdelt hozzá, én elvettem kezemet. Az orvos levette a keszkenőt a szeméről s a nő fölnyitotta szemét. Ránézett az orvosra haragosan: „Mit akar?" kérdé. „Meg akarom gyógyítani. Maga beteg, görcsei vannak, majd írok valamit." Megírta a receptet, elvitte a leány a patikába. Midőn elhozta, kanálba töltött, de ő felsikoltott és mondá: „ide ne hozza azt az orvosságot, mert abban „ez és ez van" s megnevezte, hogy mi." „Igaza van," mondá az orvos. „Majd én fogom rámondani, hogy mit írjon és ha lesz benne egyéb, mint a mit én mondok, hát a fejéhez vágom az üveget." De az orvos csak nevette s mondja: „Különös! ismeretes a gyógyszerekkel. Csudálkozom. Nagy görcsökben szenved, annyi igaz. Ma csak az orvosságot adja neki, holnap majd eljövök s próbát teszek, hogy igaz-e, hogy magnetikus." Jó éjt mondott s elment. „Még holnap feküdni fog, mert igen el van csigázva; a lába még mindig öszvehúzva, csak nem olyan nagyon." Bizony ott kellett nekem őt tartani, míg jobban nem lett. Másnap is még mindig ott feküdt a földön, a párnára rögtönzött ágyon. Most már beszélt is egyet s mást, de arról, hogy tegnap miket mondott, vagy vele mi történt, még csak emlékezetbe se hozta; vagy hogy mi jól esik neki, hogy most tisztába látja magát, semmit, legkisebbet se s így én se akartam eránta gyöngédtelen lenni, hogy eléhozzak valamit. Csak annyit említett föl mégis, hogy ő ször-

nyüen szenved görcsökben, s hogy akkor mit se tud magáról. Midőn ott feküdt csendességbe, úgy látszott, hogy elszenderült. Akkor mintegy álomba merülten azt mondja: takard be arcomat selyem kendővel. Megtettem. Akkor megfogta kezemet ismét, a gyomrára szorította s elkezdett beszélni: „Te egy nemes szív vagy, mondá. Te rajtad is könyörülni fog az Isten. De még arra kérlek, akármit csinálok, akármit beszélek, sohase mondjál semmit nekem azokból, mert ismét rám jönnek a fájdalmas görcsök. Ha pedig azt akarod, hogy fölébredjek, vedd le a keszkenőt arcomról...” És midőn levettem, mindég oly szép volt!

Estefelé eljött Patachits orvos. Ekkor aludni látszott. Patachits lefeküdt mellé s mondá: „mindjárt meglátom, igazán magnetica-álomba van-e, vagy csak kitanult ravasz.” Én elbámultam, hogy hát még az is lehetséges volna? „De az a borzasztó görcs, mely minden izmait kifacsarta?” „Az áll, görcsei vannak, de nem következés, hogy magnetikai álom legyen rajta.” Midőn mellé leereszkedett, kezdette hüvelykével szemét és arcát körülsimogatni. Egyszerre az én betegem fölsivít, fölül és elkezdi az orvost szidalmazni és magától eltaszigálni. „Takarodj tőlem, te kontár (Pfuscher) - mert a nő nem tudott magyarul, mindig németül folyt a társalgás - mit akarsz? Én nem szimpatirozok veled, ki nem állhatlak. Te engem nem fogsz meggyógyítani.” „Nem bizony, kincsem, mond az orvos, te annyira se vagy magnetizálva, mint a szomszéd macskája. Te egy csaló vagy! Mert én magneticus orvos vagyok és midőn magnetizáltalak, el kellett volna mélyen aludnod s akkor kérdéseimre felelned...” Még tovább is folyt köztük a vita s végre az orvos elment, mondván: „Ne higyjenek neki. Hogy a gyógyszerekhez ért, azt látom, hogy hol vette e tudományt, meg nem foghatom.”... Még egypár nap ott időzött nálam és ő azért folytatta az ő álombeszédeit és én kába! ismét csak hittem neki. Egy ily elszunnyadásakor ismét mondá: „ha látod, hogy elalszom, csak mindjárt takard be arcomat a selyem kendővel” és én mindenbe szót fogadtam neki. Egy ily alvása egyszer szörnyü nyugtalanságot mutatott. „Ah! fiam, fiam, szerelmes gyermekem! megyek, megyek hozzád” s több efféle. Azután hozzám szólt: „neked egy arany karikagyürüd van ujjadon, húzd azt az én ujjamra, a még alszom, az nekem szerencsét fog hozni, ajándékozd nekem... Nekem el kell mennem Lengyelországba, ott harcolnak s fiam veszélybe forog. Ő is fegyvert fogott hazája mellett... és légy oly jó és adj nekem egy meleg barchent szoknyát és egypár sártopánkát, mert nincs mit magamra venni, pedig nagy hideg van, s a mint látod, hogy hiányzik nekem... kérlek, ne sajnáld azt tőlem, én igen szerencsétlen nő vagyok... meg egy meleg nadrágot se felejts el.”...

És én oly erősen hittem neki, mert midőn levettem a keszkenőt, oly természetes mély álomba volt merülve, majd fölébredt abból, hogy én inkább az orvost gyanusítottam s legelső teendőm volt, neki minden kívánságát teljesíteni, de úgy, mintha ő azt nem kérte volna, hanem csak önként jutottam volna arra a gondolatra, hogy erre is arra is lesz szüksége. Mert osztán azt ébren is elbeszélte, hogy a fia katona, most 18 éves és ő neki menni kell haza Lengyelországba.

Ezenközben történt, hogy Kilényi, ki Balassa-Gyarmathon működött társaságával, egy napon csak beáll hozzám s fölszólít, hogy menjek el hozzá három eléadásra, mert valami nagygyűlés van s őtet fölszólították, hogy engemet ha megnyerhetne. Ő ad nekem a három föllépésért 100 frtot és nála lesz kosztom és szállásom ingyen és az útiköltséget is ő fizeti. Elkéredzkedtem tehát Simontsics intendáns úrtól és ő el is eresztett. De mit csináljak már most az én szerencsétlenemmel? Mindennel elláttam, a mivel csak módomban állt s mondom neki: „most már asszonyom, engedj meg, nekem mennem kell és tovább itt nem maradhatsz.” „Oh! mondja, ez elég fájdalmas nekem, de még nekem egypár napig maradnom kell, míg alkalmatosságot kapok Varsóig.” „Nohát, mondom, a míg én oda leszek, járjon ide a kávéházba, majd rendelést teszek, hogy a kosztomat magának tálalják föl. Négyfélét kap, a pecsenyét vagy tésztát tetesse el magának vacsorára.” „Én már akkor nem leszek itt, mondja, mire az asszony visszajön. De hogy tegyem ezt a nagy utat ebben a nagy hidegben? Nincs egy csepp meleg

ruhám, a mibe beleburkoljam magam. Mit csináljak, Istenem?" „A magam téli utazómat nem adhatom oda, nekem is kell. No, mondom, majd teszek rendeletet." Elmegyek Kovátsnéhoz: „Nézze, ez a nyomorék utazik, megfagy az úton abban a szellős ruhájában. Most lesz 15-dik egypár nap mulva, vegye föl a fizetésemet és vegyen neki egy jó meleg nagykendőt, hogy beburkolhassa magát vele." Mindent rendbe hagyva, elutaztam. Majd két hétig oda maradtam. Mire hazajövök, szép kis meglepetés várt rám! Kántorné, Kovátsné mint a sáskák reám támadtak. „No maga őrült! reáhagyta magát szedni ismét. Mi eleget mondtuk, hogy ez egy csaló s maga, azzal az irósvaj szívével, megjárja a bolondját. Azt mondta úgy-e: szívtelenek vagyunk. No! Patyikás Rózsika, most fizess!" „De, hát mi történt?" kérdém bámulva. Kovátsné elbeszélte, hogy midőn elment nagykendőt venni, ő is vele ment és azt mondta, nem kell neki kendő, hanem wickler. Ott civódott Kovátsné vele, hogy Déryné kendőt mondott. Oh! mond a másik, van magának elég pénz a kezébe, az én jóltevőném, ha itthon volna, nekem wicklert venne. Én nem megyek el addig, míg haza nem jő. Mit tudtam csinálni, megvettem neki a wicklert 35 frtért. De csak hallgassa tovább. Elment a kávéházba 11 órakor, hogy süssenek neki schnitzlit. Azt nem tehetem, mert Déryné csak az ebédjét mondta. Oh! nem mondá. Azt mondta: csak jöjjek és a mint ő szokott élni, azt itt mind föltalálom. Este, ha a színházból kijött, ismét vacsorát kért magának... „Tessék! itt a contó, nem több csak 30 frt." „De ez már borzasztó szemtelenség!" fölriadtam s még azonfölül hogy kikacagtak s lecsufoltak a könnyenhívőségemért mind az egész társaság. „Bezzeg, mondja Kovátsné, nem volt azolta se görcs, se keszkenő-terigetés. Hanem sok ideig, ha egymástól valamit akartunk kölcsönkérni, mindég egy keszkenőt terítettünk a fejünkre." „De mégis, mondám, hogy ment el? Egy krajcárja se volt." „Én fogadni mernék sokba, hogy azt a szegény szekerest is megcsalja," mondák. „Ide hajtatott be az udvarba egy nagy szekeret, a szekerestől pénzt vett föl, hogy Varsóba vagy Lembergbe neki igen gazdag rokonai vagynak s írtak neki, hogy csak rögtön menjen és vegyen föl a szekerestől pénzt, a mennyire szüksége lesz, ők ott a szekérbért is s a kölcsönpénzt is kifizetik. Egy nehéz ládát tétetett föl a szekérre, hogy ott van neki tele pakkolva mindene, egy kis batyucskát pedig a lábára tett, hogy az neki meleget fog tartani. Ezt mind a szekeres beszélte elé, ki egypár hét mulva visszajött sírva, hogy midőn egy nagy ház előtt voltak, leszállt." „Várjon csak egy kissé, mindjárt jövök, csak ebbe a házba megyek egy kissé rendbe szedni a fejem, nem akarok rokonaim előtt így megjelenni. Bement, de a szegény fuvaros nem tudta, hogy hátul az udvaron keresztül ki lehetett menni, a szekeres csak didergett a hidegbe, várta-várta, nem jött, bemegyen a házba, kérdi, hol az az asszonyság, ki ide bejött, nem láttunk senkit mondák, keresték mindenfelé, réten, padláson, eltünt örökre, elszökött, így szedte rá a szegény szekerest is a sok pénzével."

Ezen lengyel nőnek szemtelensége, ravaszsága túlhaladta minden gondolatomat. Ott ültünk Kovátsnéval és akkor is arról beszéltünk még, hogy én mily bárgyú voltam, hogy úgy meghagytam magamat csalni már annyiszor! Mert mikkel nem töltötte el fülemet: hogy ő az udvartól Bécsben egy herceggel volt viszonyban, de a herceget elküldték utazni s így ő elmaradt tőle s még ezerféle különös dolgokat, de melylyel nem akarok unalmat szerezni, hogy mind közöljem. Elég volt ebből ennyi. Csak bánatom maradt fönn a fölött, hogy már most, a nélkül is a lapos guta által sujtott szűk erszényemet föl kellett nyitni és fizetni könnyenhívőségem díját s tűrni, mint egy birka, ha nyírják...

Künt iszonyú zivatar dühöngött. Hófuvalom csapkodta az ablakokat, a szél szintúgy visított azon légvonalos György-téren, be a keskeny utcába, melynek szélén én laktam. Kedvetlen voltam igen s ez idő még kedvetlenebbé tett. Egyszerre egy magas, sötét alak sietett el ablakom előtt, mely az egész ablak világosságát elborította, s mondom nagy kedvetlenül: „Ugyan, kinek jut eszébe ezen borzasztó időben az utcán sétálni?" arra kopogtatnak s ki lép be hozzám! azon tisztalelkű barátom, Kovatsótzy Ádám, ki oly mély s tiszta szeretettel kebelében vált el tőlem, miután Hatvanban elváltunk s kimondá: „sohase fogok megházasodni."

Azonnal megismertem. Ölelő karokkal siettem eleibe. „Az Istenért! honnan jön e borzasztó időben?” „Életveszély között, Pestről.” „Pestről?” fölkiálték. „Igen, mondá, szinte odavesztünk. Erővel vettem reá a csolnakost, hogy nekem okvetlen Budára kell sietnem: a kamarához sürgős levelet kell vinnem. Nem viszi el, uram, beleveszünk: nézze! zajlik a Duna, ketté metszi a csajkát. Meg kell lenni! Indulj! Szidott, káromkodott, beszélte nevetve Kovatsotzky. Én hallgattam. Csak te szidjál, gondoltam magamban, csak evezzünk a hogy lehet. Ugyan kellett is tutajozni. Szerencse, hogy többedmagával volt. Már a jégre akartunk ugrálni. De lássa, kicsinyke Déryné, én itt vagyok.” „De hát miért volt oly sietős az út, hogy ily időben kockáztatta magát?” „Röviden elmondom, sietnem kell vissza, mert várnak reám a csónakkal. Midőn a gróf Károlyiak nevelését bevégeztem s még egy ideig Pesten mulattam, ekkor levelet vettem testvérbátyámtól, külhonból, hol ő (nem tudom már melyik városban) nevelő-intézetet alapított és kért, hogy menjek rögtön, hogy azt együtt kezeljük. Engem Pesten semmi se tartóztatott s elfogadtam ajánlatát s azolta mindég vele voltam. Most azonban harmadnapja, hogy megérkeztem. Teendőim voltak eligazítani valók. Vendéglőben ebédeltem s egy úr mellettem magyar színlapot olvas. „Kérem, uram! hát van Pesten magyar társaság?” kérdém. „Nem Pesten, hanem Budán.” Kérem a színlapot, ott olvasom: Déryné! Szinte elmentem Pestről a nélkül, hogy láthattam volna a kicsinyke kis Dérynét, mert holnapután már ismét indulok vissza bátyámhoz, kivel még most is együtt tartjuk az intézetet.” „Oh! mondám, csakhogy már nem a kicsinyke kis Dérynét találja, hanem a vén Dérynét.” „Még mindég az a kis „striga”, mondá, kit mindég szeretek s szeretni fogok; bizonyítja, hogy ma által jöttem, tegnap, midőn a színlapot olvastam, nem lehetett, nem végeztem be teendőimet. De ma semmi se tartóztatott vissza, hogy meg ne lássam, kedves eszményképemet, melyet mindenfelé szívemben hordottam magammal! És nem is házasodtam meg, minthogy a kicsinyke „szeplőst” föl nem találtam sehol, pedig tudtomra adá, hogy engem nem szeret, de elég táplálékot nyujtott nekem annak tudata, hogy van a világon, kit én tudok nagyon szeretni... De hát hova lettek a szeplők?” „Az évekkel elmultak,” mondám. „És a bodri, vörös hajak?” „Isten őrizz! mondám, ha még most is az volna.” Kovátsné belevágott: „Hát most már tán el se venné uraságod, ha szabad volna is Déryné, minthogy se vörös haj, se szeplő?” „De azért elvenném, mert ő az mégis most is egészen a ki volt; minden mozzanata, csakhogy neki az igen jól állt együtt.”... Ezalatt a zivatar egy kissé alább hagyott, de az idő hamar alkonyodni kezdett. „Most már mennem kell. Isten vele! Isten vele! most már egy soha nem látásra többé. De csakhogy még egyszer láthattam. Holnap sok dolgaim vannak még eligazitandók, de holnapután jókor indúlnom kell, mert meg van határozva s a rendeletek megtéve, hogy mikor kell otthon lenni. Hiszen ha én azt csak gyaníthattam volna is, hogy találni fogom, máskép jöttem volna.” „De most nyugtalankodni fogok, mondám, minthogy nem tudom, hogy veszély nélkül ért-e szerencsésen át a Dunán?” „Holnap tudatni fogok magamról. Isten veled örökre kicsinyke Róza!” „Isten vezérelje szerencsésen haza s legyen boldog, bárhol él e világon.”...

Sokáig róla folyt még a beszéd: ő volt most aggodalmunk tárgya. E kellemetlen időbe Kovátsné haza se ment. Másnapig mind nyugtalanságban voltunk miatta. Kilenc óra tájban jött egy inas egy bérszolgával, ki hátán nagy négyszögü kosarat cipelt. Benyitnak hozzám. Kis parányi, rózsaillatos, finom papirra írt sorokat kaptam:

> „Szerencsésen Pestre értem, de sok küzdelmek között. Egész éjjel nem aludtam, csakhogy róla gondolhassak. E cukrot magam kezeivel tördeltem föl, hogy az inas ne érintse. Oly édesen folyjanak le minden napjai életének mint e cukor édest nyújt, azt kívánja a távolból is mindég szerető, tisztelő barátja. K. A.”

Midőn kipakkoltak a nagy kosárból, melyet alig tudott cipelni a bérszolga, roppant nagy négyszögü bádog ládácska egészen új, tele szépen apróra csipkedett cukorral, a ládácska egészen új; és papirosba pakkolva ismét tiz font kávé, de a cukor volt két nagy süveg, mert a

ládácska volt oly nagy, mint egy félvékás, nem tudtam fölemelni. Ki akartam üriteni, a szolga mondá: itt marad...

A sok unalmasan töltött téli napok után elérkezett valahára „a kies tavasz, mely szépen zöldel s nem havaz", miként Bartha mondja az Ősanyába. Ámbár eleget társalogtam, a tagokkal jó harmóniában voltam, de én abban a komor várban nem szerettem lakni. Bevégződött szerződésem ideje is és most már menni kellett volna. De hogy menjek? Adós vagyok! Mit fog mondani T. Simontsics úr? Még egy krajcárt se húztak le a havi fizetésemből. Courage Danton! gondolám magamban, fiakkerre ültem s menteni Ó-Budára hozzá. „Szerződésemnek vége van mondám, nekem már mennem kellene." Nem szól semmit, csak egy kicsit komoly arcot mutatott. „De, kezdém ujra." „De adós vagyok ugy-e?" szólalt meg végre. Mindjárt több bátorságom volt, hogy beszélt. „Igen, mondám, éppen azt akartam mondani. De hát miért is nem tetszett havi dijamból lehúzni?" „Mert azt gondoltam: Dérynének lesz esze és nem fog elmenni a társaságtól most, midőn azt rebesgetik, hogy Pesten színházat fognak épiteni. Ezt Földváry Gábor inditványozta s ő oly erélyes ember, a mit ő felteszen magában, hogy ha keresztül lehet vinni, ő keresztül is viszi." „Oh! mondám, volt már az tervben egyszer régen, régen. Be is gyűlt a sok pénz. Hát hova lett? Bizony, ha akkor nem lett, mikor pénz volt, most éppen nem lesz, mikor pénz sincs." „Dehogy nincs, mondá Simontsics úr. Majd lesz, akkor majd azt is számon kérik!" „Ha volna kitől, mondám. Hiszen mind meghaltak"... (s ekkor egy szerencsétlen gondolat ötlött agyamban) „úgy bizony, akkor Mérey Sándor úr volt az intendáns, az akkor volt, mikor én férjhez mentem, de osztán egyszerre csak nem tudtak fizetni, nem volt jövedelem. Mérey Sándor nsgos úrnak többé nem volt kedve az üres cassából a havidíjakat utalványozni, fölmondott, vagyis lemondott a kormányzásról, de mi nem kaptunk fizetést, nem is tudom már mennyi ideig, elég az, hogy férjemmel együtt 400 forintunk bent maradt. De élni kellett, ingyen senki se adott kosztot, tehát Murányiéknál kosztoltunk, de ők is a piacról élvén, mindennap pénz kellett. Én hát lehúztam ujjaimról gyűrűimet s mondám: itt van... tsa-mama! itt gyűrűim, csak adjon kosztot. Jövedelem kevés volt, a társaság csak a maga kezelésére volt egy ideig hagyva. Úgy gondolom: azután vette át a kormányt Kultsár István úr, de a mi bent maradott fizetésünkről, szó se volt többé. Hát ugyan mit gondol a t. úr, ha megszólítná Mérey Lacit, Sándor úr testvérét, még ő él s talán, ha majd befogják az akkor beszedett pénzeket, melyeket sok hazafiak nagylelkü adakozásából begyüjtöttek az épitendő magyar színházba, melyre már a telket meg is vették (de ismét el is adták) s azt mondák, hogy az urak maguknál tartották kölcsön s most, majd ha azt számon kérik, nem fizethetnék-e meg a mi keservesen megszolgált s bent maradott fizetésünket, hisz az egész társaság fizetése bent maradt?! Itt van Benke atyus, még él, neki is jól esnék, ha megkaphatnánk..." Az a jólelkű Simontsics úr! a ki senkit se szeretett volna megszomorítni, hanem mindenkinek óhajtását teljesítette volna, azt felelte: „Jó! majd megszólítom Mérey Lacit, hogy ha tud a pénzekről, és tán ha nála is volna, hát fizessen magának."... Nemhogy azt mondotta volna: Eredj te tudatlan! menj tova a te botor eszeddel! mit értesz te ahhoz s mit bolygatsz te oly dolgokat, a mikről érettebb eszű emberek is hallgattak s hallgatnak, nem akarván oly dolgokat fölbolygatni, melynek érintése kellemetlen visszhangot adna... Megbíztatott tehát, hogy megszólítja. „De hát már most én hogy megyek el? Én nem tudok fizetni." „Hát bezárjuk", mond mosolyogva. „Hiszen akkor nem játszhatom", mondám én is úgy. „No csak maradjon maga nálunk, édes Déryné." „Bizony Isten! nem lehet, mondám. Hiszen szerződésem van, okvetlen meg kell jelennem. Hiszen ott is adós vagyok még 400 frttal, ott se húzták le, csak hébe-korba, mindössze 200 frtot, most még maradt hátra fizetendő 400 frt. (!) No lássa a t. úr, oda is a becsület köt." „Maga valóságos kis pénzmoly, édes asszonyka!" „Próbálnák csak oly kis fizetésből minden kellékeket megszerezni!" „Igaz, igaz, mondá. No majd máskép lesz. Adjon magáról kötelezvényt, hogyha meghívjuk, eljövend, vagy megfizet." „Jól van." Ezzel megirtam, mit előmbe mondatott. „No de máskor ne költsön oly bőven" fenyegetett. „Könnyü azt mondani! De ha annyiféle szerepeket játszik az ember keresztül-kasul egész éven által,

sokféle jelmezek és változatosságok is kivántatnak azokhoz. Osztán már mennyit megloptak! Kérdezze csak. Mások ezerekkel tartoznak. Még csoda, hogy csak ennyivel beérem.” Azzal elbúcsúztam.

Már most elmehettem volna, de még utravaló pénzem se volt s még egy kevés kielégíteni valóm is volt. Már most mit csináljak, töprenkedém? Kántorné, Kovátsné halálra kacagták magukat rajtam, s még hozzájött Steiger is, ki bámulva kérdé: „mi indít ily jó kedvre, ő meg búsul, hogy már elmegyek?!” „Hát, mondja Kovátsné, vígan vagyunk a fölött, hogy nem tud elmenni, mert a lengyel asszony egy rész pénzét a hátán, a többi részt pedig a béliben vitte el Lengyelországba. A lengyel nőt jól felpakkolva elutaztatta s most maga nem tud elutazni!” Egész concertet kacagtak osztán fülembe s velök együtt én is a vigadók közé elegyedtem. „Ha már csakugyan menni kell, mondá közös jóbarátunk, az ne aggódtassa. Ne vegye tolakodásnak, én szolgálok kölcsön. Mennyire van szüksége?” Úgy gondolom, tán 80 frt kellett. Mindjárt elhozta. Kötelezvényt akartam irni, az a becsületes ifjú megsértve érezte magát általa. „Majd megküldi”, mondá. „De nem hamarább, mint egy hó mulva. Becsületemre!”... Elutaztam.

XII.

Hogy áll a színészet ügye Kassán? - Komlósy szerződtetése 1833-4. - Mókai. - Mi történt a Vérpohár című darabban és azután? - Egy régi kötelezvény története. - Az új társaság. - Kovatsóczy Mihály és a Griseldis fordítása. - Parázsóné mint Griseldis. - Kovatsóczy furcsa bizalmaskodása. - Déryné Katalin szerepeiről. - Kovatsóczy M. levele. - Czelesztin megjelenése. - Gr. Csáky közbenjárása. - Komlósy kikap. - Mit fogad meg Czelesztin? - Kilényi és Latabár. - Megyeri, Laborfalvy Róza. - Egy erdélyi festő és Déryné arcképei. - A gróf egyet elkér. - Hogyan akar László Dérynével kibékülni? - A féltékeny gróf. - Hogyan törleszt Czelesztin? - Az eltávozott Czelesztinről. - Bartha föllépése. - Színházi botrány. - A közönség két pártra szakad. - Az áldozatra kész Darvas-család. - Steiger hogyan kerül Kassára? - A gróf ismét féltékenykedik. - Hogy is mulattak a színészek Budán? - Az utolsó ebéd gr. Csákyéknál.

Megérkeztem Kassára. Azt gondoltam, hemzsegni fog a város a sok színésztől, ha megérkeztem... Üres, minden üres; az egész város egy csendben nyugodott, mintha a színésznek még a magva is kiveszett volna. Az uraságoknak is nagyobb része, már mind kiment, csak kevesen maradtak bent, u. m. Csákyak, Darvasék, Gróf Forgách és a gróf Szirmayak.

Odajön gróf Csáky: „Hát mi lesz ebből? Hát nincs társaság! Hát minek vagyok én itt?” „Semmi, semmi, szólt, csakhogy maga itt van, majd segítve lesz. Holnap öszvegyül a választmány, maga is jelenjen meg, majd ott elintézzük. Uhlich nevü táncmester itt van, ő jelentette magát. Hogy ha szerződni akar vele a directió, szívesen ajánlkozik mint táncmester és némajátékokat is fog betanítani. Az mind jó lesz, csak előbb társaságot kell öszveszervezni, mely meg tudjon felelni a közönség várakozásának. És éppen beszéltünk is róla, hogy maga lesz az, ki tanácsot fog adni, hogy kit hívjanak meg, mert maga ismeri a tehetségeket.” „Csak kaphatók legyenek” mondám.

Másnap felmentem a gyűlésbe, mind együtt voltak a választmány tagjai, kik örömmel fogadták megjelenésemet. „De mit érek egyedül? mondám, semmit.” „Csak maga szedje öszve magát s mindjárt lesz.” „Ha csak innen is, amonnan is szedjük öszve a javát, az még nem célirányos, ezen kényes ízlésű közönségnek nem felelne meg, mert nem oly öszveolvadóan mennének az eléadások, mint a mely társaság már öszve van gyakorolva s minden szereposztály betöltve müködött együtt.” „Abba nagy igaza van, mondák. De kit gondolhatna legalkalmasabb igazgatónak, ki várakozásunknak megfelelőleg elfogadná meghívásunkat?” „Már gondolkodtam felőle, miólta megérkeztem, csakhogy nem tudom, complette-e most a társulata és azt se tudom, hogy elfogadja-e a meghívást?” „Hiszen megpróbáljuk. Hát ki az?” „Én Komlósy Ferencet gondolnám legalkalmasabbnak Kassára. Ő családos, nője, két nevendék leánykája, kikből majd válni fognak jó színészek, ő maga activus ember, ki hagy magával beszélni.” „No csak mentől elébb, holnap mindjárt írni kell neki. Ha osztán éppen nem minden tag kielégítő volna is, lehet meghívni más társaságoktól is jelesebbeket.” Elhatározták s írtak Komlósynak, ki azonnal elfogadta a meghívást s egész társaságával igérte mielőbbi megjelenését. Nem soká kellett várni; Komlósy egész társaságával megjelent és valóban voltak igen értelmes és jeles tagok. Ki tudná elészámlálni, hogy kik? Hanem az volt a különös, hogy még én mindig tele voltam aggodalommal, hogy ez a társaság majd ki nem elégíti a kassai közönséget, mert már igen el volt kapatva a sok nagyon jók által, kik most már mind Budán voltak öszvepontosulva, a jó öszvegyakorlott, tapasztalt művészek. Itt pedig csupa fiatal arcokat látott az ember megjelenni, kivévén az öreg Komlósy komámat, ő is egy a régiek közül való volt és valóban voltak szerepei, miket valóban műértői tökéletességgel adott elő. Én a családot igen szerettem. Szegény kopaszfejü Komlósy! úgy bánt velem, mint a gyerekkel szoktak bánni, mely el van kényeztetve és az elnéző szüle nem akarja büntetni, hanem biztatja, az az egy kicsit bolonddá teszi. Legjobb baráti voltunk egymásnak s egész

családját szerettem, miként ők is engem. Két növendék-leánykája, kivált Ida, szép reménnyekkel biztatott, csakhogy még akkor kicsiny volt, de azért már a táncban és kisleányka szerepekben kitünően lehetett használni. De az öreg Komlósyval örökös harcba voltam a színpadon. Ezt a következő kis eseményt azért írom le, hogy ebből az egész jellemére lehet következtetni, kivált a velem való bánásában. Ő egy hidegvérü, phlegmatikus, becsületes ember volt, kötelességét pontosan teljesítő, csendességben élt családja körében. Nem vegyült ő senki ármánykodásába, se nem volt senkivel baja, de annál több velem! Midőn már megkezdettük eléadásainkat, hogy annál pontosabban s rendesebben menjenek a játékok, ő, hacsak szerepe nem volt s nagy díszmenetes darab volt eléadandó, ő maga fölöltözött fegyveres csapatvezetőnek. A többek közt egy igen nagyszerü dráma adatott elé, (a címje már nem jut eszembe) talán a Vérpohár. Ebbe nekem igen nagy szerepem volt s olyankor nagyon megkivántam mindenkitől a nagy pontosságot. Ezen játékban három, különféle fegyveres csapatnak kell a színpadon megjelenni. Azt mondom a próbán Komlósynak, minthogy én minden ily nagyszerü jelenésekben megkivántam, hogy úgy próbáljuk a kitünő jelenéseket, miként azt estve akartam létesíteni: „Koma! tétesse ide az ablak elé a négyes lépcsőt." Oda téteti. Én már akkor kigondoltam magamban, hogy mi festőileg fogok én leomolni, midőn a zsarnok, a fogoly lánynak odanyujtja a legyilkolt atyja vérét a koponyába, hogy azt igya meg. A leány kényszerítve, az odanyujtott pohár után kinyujtja karját, de borzadva, iszonnyal rántja vissza, ajkitól ellökvén a pohárt, vagyis koponyát, s ájultan öszveomlik. „Kérem, kedves komám, mondám, ide nagyon ügyes vezetőt állítson, nehogy engemet a zsarnok parancsszavára: ragadjátok meg! hurcoljátok börtönbe! megragadjon, hanem hagyjon engem leomlani, hogy a fejem éppen a második lépcsőzetre essen." „Ne féljen semmit, koma! magam leszek annak a csapatnak a vezetője" biztatott a koma. „No, úgy jó lesz! Majd elhelyezem én magamnak az állásomat, hogy éppen úgy ájuljak oda, hogy arra a lépcsőre essék a fejem. Mikor osztán már fölrángatnak onnan, maga jőjjön fölemelni, nehogy azok a statiszták nevetséget idézzenek elé." „Ott leszek magam," mondá: „Köszönöm!" Ezzel a próbán megcsináljuk a jelenést. Jól ment minden, én egész nyugalommal mentem haza a próbáról, még ujra lelkére kötvén, hogy szép szőnyeggel boríttassa le a piszkos falépcsőzetet. Midőn estve, játék folyamában elé jön a leírt jelenés, ott áll az én komám a helyén, de pontban, midőn a már leírt jelenés következik. A másik oldalon ismét egy csapat vonult be s már ott álltak rendbe, de egy kis zajt csináltak, hogy az ügyetlen vezető nem jól állította föl őket a trón mögé. Komlósy ezt meglátja, odasompolyog, hátul kerülvén, hogy rendbe szedje őket. Azalatt hangzik a zsarnok parancsa: ragadjátok meg! Én éppen, midőn esésemhez készen öszveomlottam volna, megfog derékon két izmos kar s elkezd a szó teljes értelmében hátra hurcolni. No, már most, el lehet képzelni az én dühömet! Leeresztették a függönyt, vége volt az első felvonásnak, én szikrázó szemekkel kerestem Komlósyt a csapatja között: „Hol van az a vén gazember? Hol van?" kiáltozék dühhel tele. „Nem láttuk," felelék. Lerohanok az öltözőbe, nincs sehol, nem leltem, elbujt, senki se lelte... lebujt a színpad alá és a másik csapat fegyveresek öltönyébe öltözött. Addig barette volt a fején, most sisakot tett föl és más szín ruhát vett magára s a másik csapatot vezérlette. Nem ismertem rá. Meghagyta a színészeknek, hogy el ne árulják nekem, hogy ő hová bujt öltözködni... Most ismét jelenésem jött és ismét jöttek a fegyveresek, mind a két oldalról. Én az ő csapatja közt kerestem, nincs ott. Egy más foglalta el a helyét, mert még mindig fenyegettem és szidtam, hogy: megállj! megkaplak! nem marad egy szál hajad, vén ürge-fogu! Odafordulok a másik csapathoz, ámbár sisak volt a fején s nem nézett rám, de mozdulatáról azonnal megismertem. Mintha esetlegesen történne, arra mentem, öszveszorítottam öklömet: megállj vén róka! megismertelek! majd lejősz! de a mint a függöny legördült, nézem, már hült helye volt. Engemet a méreg még mindig evett. Nem leltem sehol. Folytattuk a játékot. Most fölöltözött egy vén ősz szakálosnak, blouseban, most már nem ismertem meg, csak szidva mindég, kerestem: „hol van? Mondják meg, hol van? Csak legalább a fél fülét hadd szakítsam le a vén ravasznak." De játék végével csak elé kell

neki jönni. Megállj, megleslek. A mint a színpadról lelépek, akkor buvik föl a színpad alól, ott öltözött át mindég, hogy meg ne ismerjem. „Ma kikapok, mondá, elromlott a jelenése, el ne áruljatok." De most megkaptam. „No, de most vége az életednek, vén gonosztévő" s elkezdettem püfölni a hátát. „Itt van ni, itt a fejem is, cibálja meg jól a fülemet, igaza van, megérdemlem." „Nohát! akkor már nem püfölgetem tovább, csak annyit mondtam mérgemben: eredj vén sülülü!"... De soha többé abban a játékban föl nem léptem, nem tudtak reá venni.

Ilyen ember volt Komlósy. Háromszor nem restelte fölöltözni, csakhogy első haragomat kikerülje, nem azért, hogy félt volna tőlem s apró dühömtől, de hogy bolonddá tegyen s másnap jót kacagjunk rajta, hogy ő engemet miként reászedett. Nem bánta ő, akárhogy szidtam, mindent eltürt, de csak - tőlem. Másnap eljött hozzám: „No, haragszik-e még? kérdé mosolyogva." „Ugyan, hogyne haragudnám! Szerepem fénypontját tette tönkre, az frappant lett volna. Mennyit gyakorlottam, hogy a leomlott, szabadon széthullott hajfürteim fejemre visszaborultak volna, midőn a fejem a lépcsőzet szélére lehanyatlott. Lássa, ez mind maga miatt maradt el. Sohase bocsátom meg." „Édes komácskám, nem fog haragudni reám ha ezen általam ejtett sebre gyógyító irt nyujtok." „Menjen! tán megint bolonddá akar tenni?" „Nem, most komolyan szólok. Kolosváry főszolgabíró úr meghalt." „Sajnálva hallottam. Ő jó, igen jó úr volt. Béke hamvaira!" „Komának egy kötelezvénye volt nála 1200 frtról." „Jól tudom," mondám. „Midőn meghalt a jó úr, én nála voltam, mert engem szeretett és sok dolgokban megbízott az utolsó percekben." „Azt elhiszem." „S akkor ezen kötelezvényt kezembe adva, így szólt: Édes Komlósy! itt a kötelezvény, sohase kívántam lehúzni, vagy lehúzatni, ha máshová ment is. Vele sohase volt baj, csak nem szeretett Fejérvárott. Ezt magának adom, ha könnyen teheti vegye meg rajta, de ne zaklassa, hahogy nem lesz módjába fizetni. Ő többet is megérdemelne. S íme, kedves komám, eddig elé se hoztam, az bizonyságul szolgál, hogy nem is akartam hasznomra fordítani e kötelezvényt s midőn kezemnél volt, már akkor meg volt nálam határozva, hogy adandó alkalommal visszaadom komámnak, ne legyen reá gondja, annyival is inkább, minthogy erántunki jó indulatát tapasztaltuk, midőn minket családommal ajánlott és engemet mint igazgatót a választmánynyal fölszólíttatott." „Ez nem említésre méltó," mondám. „Azonban, édes komám, én nem is tartottam magamat oly igen adósnak." „Nem a menkőt," bámult rám Komlósy. „Nem nem! Hát nem emlékszik koma, midőn Horváth rendezővel értem jöttek Fejérvárról Komáromba, hogy meghívjanak s velem szerződjenek, a választmány gyűlést hirdetett és nem akart elbocsájtani. Este nagy vacsorát rendeztek T. Asztalos fiscális úrnál, hol maguk is jelen voltak és Kilényit is meghívták (kinél akkor szerződve voltam) őtet rábeszélendők, hogy ne bocsásson el és Kilényi ott a vármegyei urak előtt azonnal azon igéretet tette, hogy lekötelezi magát, hogy 1200 frtnak felét, azaz a 600 frtot elengedi, csak maradjak nála. Én egy kicsit gondolkozóba estem, de maguk Horváthtal egyhangúlag úgy nyilatkoztak, hogy arról ne aggódjam semmit, mert azt tőlem sohase fogják lehúzni, de az egészet is el fogják engedni. No, emlékszik?" „Igen, emlékszem! de azért a kötelezvény mégis az én kezembe volt s fölhasználhattam volna, ha olyan ember lettem volna!" „Ha!? mondám, de fegyverem az lett volna: miért nem húzták le havi fizetésemből?"... Így eltéptem a kötelezvényt s nem volt többé szó róla.

A míg azon tünődtem, hogy majd gyengének találják a társaságot, egyszerre csak azt vettem észre, hogy csak úgy hemzseg a város a sok színésztől, mintha a földből teremtek volna elé, annyi sok jó színész lepte el a várost. Most elé se tudnám már sorolni mind, hogy kik és honnan? Tóth, Mogyorósy Nina, Lendvay, László s többen, Parázsóné. Igen jeles társaság volt együtt úgy, hogy bármi nagyszerü darabokat a legjobb szereposztással lehetett eléadni, a közönség követeléseit a legjobb sikerrel kielégítendő. Komlósyt mint igazgatót igen megszerette a választmány és úgy emlékszem, hogy két évre szerződött vele a directió. Ezen két év lefolyta alatt én Kassán mindég csak egyszer mentem be Kolozsvárra.

Most sok új jött színre, nevezetesen Griseldis. Kovatsótzy Mihály fordította németből magyarra. Hozzám jövén, nagy örömmel mondá: „most egy gyönyörü darabot fordítok, már nemsokára kész leszek vele a „picinek." (Az én voltam. Mi régibb ismerősek voltunk már és ő most biráló is volt Klestinszky Lászlóval együtt.) A „picinek" gyönyörü szerepe lesz benne." E szerént én is alig vártam létrehozását. Elkészült a darab, elhozza hozzám a szerepet. Miután elolvastam, szépnek, igen szépnek találtam a szerepet, „de bocsásson meg, Kovatsótzy úr! most is azt mondom, mit akkor, hogy a hol a szívnek s fájdalomnak kell sokat beszélni, ott a feszes, kifacsart styllel lehetlen érzéssel játszani. És én úgy találtam, hogy ez nagyon feszes rámára vont s tán egy kicsit nagyon is válogatott szavakból volt öszveszerkesztve." Hozzá küldtem tehát: kéretem, adja ide az egész darabot átolvasás végett. Elküldte, átolvastam. Így is csak olyannak találtam. Hozzá izenek: adja ide a német eredetit. Azt izeni: ő nem adja, mert ő nem enged egy szót se másképp kikorrigálni. Kérdeztetem: mikor lesz az eléadás? Három nap mulva, volt a felelet... midőn még olvasópróba se volt belőle... és ily nem folyó styllel fordított játék?! Visszaküldtem neki a szerepet azon izenettel: „ily feszes szavakkal fordított darabban, miután nem is szabad, a hol szükséges volna kijavítani, nem érzem magamat elég erősnek, hogy három nap alatt betanulni képes volnék." Ő pedig visszaizent: „hogy meg fogja mutatni, hogy három nap alatt be lesz tanulva a szerep és elé is adva, és minden „feszes fordítás" dacára igen-igen fog tetszeni a darab." Elküldte osztán a szerepet Parázsónénak, ki csakugyan éjjet-napot reáfordított, hogy három nap alatt be is tanulhassa s öltönyét is elkészíthesse. A darab eléadatott némi kis lassúsággal ugyan a többiek részéről, de a darab tetszett, tetszeni kellett. Parázsóné tapsokat kapott, ki is hívták, mert hogyne tetszene „Griseldis!" De bezzeg volt harc és háború a fordító részéről arányomban, „hogy miképp mertem becsmérelni fordítását." „Én nem becsméreltem, csak nem volt ínyem szerént!" Én magam is fordítottam több darabokat németből magyarra és Fántsy maga megdicsérte, méltónak találta és jutalomjátékául elkérte tőlem Paulinát, a titok gyermekét, s miután átolvasta, még csak egy szót se kellett javítani, oly folyó és könnyen tanulható fordítás volt. De az én Kovatsótzym csak morfondirozott. Egyszer egy daljáték alkalmával egypár psz! is hallatszott föl a parterreről. Én föl se vettem. Több mint húsz éve jártam Kassára, soha egy psz! se hatott füleimbe s gondoltam: Kovatsótzy köpenye alól röpült ki e madár.

Azonban egyszer Romeo és Julia operát adjuk, én játsztam Romeot. Az álfalak mögött állok s ki sompolyog felém mosolygó arccal: az én haragosom! „Nem esünk kétségbe, mondja, hogy öszve omoljon a színi világ, mert a haza oszlopai erős lábon állnak s csinos formába vannak öntve." Én rámeresztettem szemeimet nagy bambán: nem értettem mindjárt. „Egy barátommal a földszintről gyönyörködtünk e szép formás lábakba, folytatá. Én azt mondám, hogy ezek a haza oszlopai, barátom pedig mondá: igen, ha ki nem volnának tömve." „Tehát ez satira akar lenni, mondám, reá mérges szemeket vetve, (mert tudtam, hogy ő az maga, ki így gondolt.) S most tán azért jött fel ön, hogy meggyőződjék felőle? No! mondja meg annak a bizonyos Izé úrnak, hogy jőjjön ő maga ide, osztán csípje meg a lábikrámat, megengedem, de osztán, ha azt nem talál, a mit keres, úgy elkardlapozom ezzel a rozsdás kard lapjával, mely oldalamon függ, hogy zöldet-vöröset lát a szeme! Pfuj!" mondám s ismét ránéztem, különös megvető arckifejezéssel s elfordultam tőle. „No megálljon „pici", mond, adandó alkalommal azzal kezdendem meg birálatomat: Pfuj! mert azt a világon senki se tudja oly hangsúlylyal kimondani, csakis Déryné. Az osztán le van sujtva!" „Bánom is én, akármit ír, maga úgyis csupa irónia. Dicséretére nem szorultam, satirájától nem félek" s ezzel otthagytam... Azonban csakhamar következett, hogy ifju Palugyay Imre egy új darabot fordított, melynek címje: Második Katalin cárné vagy a Kegyencek s azon óhajtással nyújtotta be a darabot, hogy a címszerepet okvetlen én játszam. Katalin nagyszerű szerep. Midőn kiosztották, elkértem a darabot is elolvasás végett. A fordító egész készséggel elküldte. Igen jó fordítás, folyó fesztelen beszéd, minden cikornya nélkül, de hogy a darab jó összevágólag menjen, megkívánja a pontos próbákat. Palugyay úr sohase jött a próbákra és én nem is ismertem őt. Én azt izentem neki

Komlósytól: én megtisztelve érzem magamat azon óhaja által, miszerént általában tőlem kívánja Katalin szerepét eléadva látni, de a darab pontos menete megkívánja a több összepróbálást és a szerepek jól betanulását, mire okvetlen szükséges két hét. Ha tehát beleegyez a fordító úr, úgy jót állok a darab jól meneteléről, de három nap alatt nem volnék képes betanulni. Ő egész udvariassággal izente: hogy minden csak úgy lesz jó, a hogy én fogok fölötte rendelkezni, mert akkor biztosítva lesz a darab sikere. No, de voltak is próbák, meg próbák! Már a színész urak némelyike meg is sokalta. Az eléadás oly zajos tapssal fogadtatott a publikum által, hogy semmi kívánni valót nem hagyott hátra s nem sokára ismételni kellett. Végre a közvélemény úgy nyilatkozott Kassán a publikum között, ha oly darab került színre, melyben Katalin-szerepet játsztam: „Ma jó darabot adnak, mert Déryné „Katalint" játszik." Akkor még a német közönség is sereglett a színházba s onnan eredt ezen elnevezés, minthogy ezen darabok: úgymint Katinka a marienburgi leányka; Howard Katalin; Heilbronni Katalin stb. effélék közel egymásután adattak a publikum tökéletes megelégedésére. Azt vélték, azok a legjobb darabok, melyekben Katarina vagy Katalin a főszerep.

Most az én satirikus antagonistám egyszerre magához tért s kidühöngve magát Griseldis el nem fogadásáért, ismét régi bizalmas hangját vette elé, (igaz, hogy már több izben kérte életem rajzát) s most ujra egy levelet írt, melyben fölszólít erre s melyet én ezennel ide iktatok. E levél következő:

Tekintetes Asszonyom!

Tavaly ugyan egy ízben vakmerő valék és kértem Kegyedet, adná szép életének rövid rajzát. De akkor haragjának lángjai csapkodának fölöttem s kérelmem, melyekkel tündöklő érdemeinek akartam tisztelkedni, megtagadtatott. Most ámbár nem tudom, oly rózsaszinüleg övedz-e kegyelme, mint e papirost, de bízván arra, hogy szép lelke nem engesztelhetetlen, kérelmemet ezennel megújítom.

Most az egyszer már említeni is merem, hogy a kassai közönségnek kegyed iránti szíves hajlandóságáról meg van győződve s hogy a pisszegések nem sértésből történtek, hanem azon aggodalomból: hogy Hunnia csalogányának egy hangját elveszteni vétek. Nemde Pitzi! szavamat állottam és Katalin recencióját Pfujjal kezdtem. Elhiheti különben, hogy jelenleg inkább lennék nyájas körében, mint itthon ágyamban.

Változatlan tisztelője, egy imádójának rokona s imádója.[105]

K. M.

Hogy imádómnak mondja magát, az nem való, nem is úgy érti ő is; csak „jux"-ból mondotta mindég, hogy rokonáról reámaradt e hajlandóság...

Most azonban különös kedvetlen körülmény adta elé magát részemre, a miről nem is álmodtam. Szakácsy nevü fiatal színész jött Komlósyval, ki nála volt szerződve. Igen szép fiatalember, gyönyörű testalkattal, magas karcsú termettel, ajánlatos metszésű szép arccal, sötétszín hajzattal, de még ekkor gyenge színi tehetséggel az erősebb „hős" karakter szerepekre. Ez hibázott a társaságnál, minélfogva a választmány többször fölszólította Komlósyt, hogy oly színészre még nagy szüksége van a társaságnak. Már nem tudom a véletlen-e vagy a politikus Komlósy koma, már rég rejtegetett egy színészt in petto, hogy ha sikerülne neki ezen egyént becsempészni. De nagy volt a baj, mert ezen rejtegetett színész - Czelesztin volt, ki engem megrabolt s még a mi annál is több - meggyalázott és midőn részemre meg volt itélve a törvény által s neki fizetni kellett volna, megszökött az executio elől. Ez Komlósy előtt

[105] „Itt van, ide csatolva az eredeti levél," írja Déryné. Ez a levél, rózsaszínü papirosra írva megvan eredetiben a Nemzeti Múzeumban.

mind tudva volt és azt is jól tudta, hogy én azon rablóval egy színpadon nem fogok játszani!... De mit teszen! Mielőtt velem beszélt volna, elment a direkcióhoz s jelenté, „hogy volna egy igen jó színész megkapható, s kinek igen nagy kedve volna a „mívelt" kassai közönség előtt érdemet szerezhetni." „No, csak rögtön írni kell neki, hogy csak jöjjön," mondták az urak. „Ő itt van elrejtve Ngos uraim! De nagy baj van"... s ezzel elébeszélte az én egész, vele történt eseményemet. (Én természetesen erről mitse tudtam, csak azután esett értésemre.) „Bizony ez egy kissé csiklandós dolog, mondták az urak. Beszéljen mégis Dérynével, mondták, hátha, tekintvén a körülményeket, reá lehetne venni." „Inkább magamra vállalom, hogy ledöntsem a nagy templom tornyát, mintsem én mondjam meg neki." „Hát ugy fél Dérynétől?" kérdék nevetkőzve az urak. „Örökre megharagudna reám, mert szörnyen gyűlöli ezen embert." Végre kitalálták, hogy gróf Csákyt kérjék meg, hogy ő beszéljen reá s terjeszsze elémbe a közügyet s hogy ilyenkor minden magánérdeket háttérbe kell szorítni. Több efféle szép mondatokkal csakugyan egyszer csak eléáll a gróf s kezd ostromolni. Én kővé váltam e szörnyű szemtelenség hallatára. De hiszen, hogy is lehetett csodálkoznom a fölött, a mit ezen rabló már elkövetett. Hiszen az mindenre képes! s végre midőn már bele izzadt s fáradt a gróf a nagy reábeszélő tüzibe: ő tüzelt, én dühös voltam s kérdém végül: „Hát maga enmeggyőződéséből mondja mindezeket nekem és igaz lelki meggyőződéséből „tanácsolja", hogy én ezen emberrel egy színpadon játszam s majd mint szerelmest, majd mint atyát öleljem, s nézzek reá epedő, vagy szerető szemekkel?" „Egy színésznek a sorsa, mond a gróf, enmegtagadás. Feljül emelkedni tudni minden enérdek fölött a közérdekeltségért. Hiszen már maga több áldozatot hozott a közügynek, s ez lenne éppen oly lehetetlen?" „Hát e szerént egy színész vagy színésznő élete csupa feláldozás legyen? Azt Krisztus Urunk tehette, mondám, a míg a földön járt, csakhogy ő isteni eredetű volt, de mi, gyenge porteremtésűek vagyunk és ne is vitatkozzunk e felett. Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ez emberrel csak egy szót is válthassak. Sőt még vele játszani? Nem, nem, nem, soha! Megnézhetnék azt a játékot, a mit én ez emberrel véghez vinnék! Gyönyörködhetne a publikum az eléadásban!"... Erre belép Komlósy, én éppen méregbe lévén, - tudtam jól, hogy ő neki kellett a cselszövőnek lenni, - rákiáltok: „No Rotti uram! jól kileste az időt, hogy mikor jőjjön hozzám." Ő csak mindég mosolyogva mentegetődzött, ötölt-hatolt, hebegett. „Ne féljen semmit, Komlósy úr, mond a gróf, most ketten vagyunk!"... „Bizony, mondom, nem hittem volna, hogy „ez a gróf" oly gyenge legyen, és fölhasználtassa magát villámhárítóul, egy igazságtalan kivánság reábírására. Még előre hagyja magát küldeni! Hiszen, ha helyes kívánság lett volna, ő maga is el mert volna jönni. De előre bechangeirozta ide a rablót, gondolván, hogy osztán könnyű lesz velem bánni." „No de kedves komám! most hallgasson meg tőlem egy komoly szót: én ezzel is csak komám javát kívántam tekintetbe venni." „Oh fölséges!" mondám. „No de hát hallgasson rám, szólalt bele. Azt gondolja, hogy legkevésbbé is vagyok eránta részrehajló, vagy jó indulattal? Éppen úgy megvetem s utálom, mint bárki az ily aljas gazembert; de a szükség által kényszerítve vagyok magamat legyőzni, a publikum eránti tiszteletből." „Ah! kitárulnak már a macskakörmök, melyek eddig behuzódva símogattak?" „Csak hallgasson türelemmel végig, mondá. Én, midőn ő hozzám kínálkozott, előre megmondtam a nehézségeket, melyek gátúl fognak föltornyosodni ellene, mert Déryné nem fog az úrral föllépni. Itt írást adok magamról, mondá, erős kötelezvényt, hogyha nem fog ellenkezni, lekötöm havi fizetésem felét, adósságom lerovására, a mivel neki tartozom, és jutalomjátékom alkalmával ismét adok, a mennyit lehet... csakhogy élelemre is kell magamnak föltartani, mert családdal vagyok." (Zsuzsit elhagyta már és a „táncos" nejével, annak nevendék leányával és Farkasné testvérével, Magda Lujzával lakott.) „Hát hisz maga egy rabló igéretének s kötelezvényének, egy hamisitóénak? Hiszen ujra csalni akar a gaz!" „Én igérem, én húzom le minden hóban fizetéséből"... Elkezdődött ismét a rimánkodás, addig-addig, hogy nem ők, de én fáradtam bele az ellenkezésbe, legyőzvén minden ellenkezésem okait, igérvén, hogy mihelyt jön valaki azon szereposztályra, azonnal elbocsájtják. Kifacsarták végre belőlem a nehéz - igen szót!

Nem akarom bővebben leírni azon utálatot, midőn az első próba alkalmával megpillantottam, s midőn elég szemtelenül felém közeledvén, kezem után mert nyúlni, hogy megcsókolja, e szavakkal üdvözölvén: „Nemes lélek!" „Szót se hozzám, rabló!" kiálték reá jó hangosan s jó ideig néztem borzasztó megvető tekintettel s igen közel állván hozzám: „hátrább!" kiálték reá. Lesütötte végre szemeit s „hatos" sóhajjal hátrált tettetett szemérmetességgel. Én szerelmes szerepemet, egészen hátat fordítva neki, mondám el, szokásom ellenére a próbán... Így kényszerítettek engemet, természetemből egészen kivetkezve, durván, dühhel eltelve egy ember erányában viseltetnem. De hát ki kárhoztathat érte? Annyi sok széptől megfosztva, mit sohase pótolhattam többé helyre! Én sohase szóltam hozzá egész ottléte alatt.[106]

Most már Kilényi és testvérem is Kassára jöttek, de ők nem csináltak szerencsét és nem is várták végét a téli saisonnak; mert Kilényi azalatt társaságot gyüjtött öszve, hol Latabár Endre mint tenorista, de még azonkívül mint jeles muzsikai értelmesség csudákat fejtett ki, oly szorgalommal összetanította a legnagyobb daljátékokat is az ujonnan összealakított, csupa fiatal sarjadékból öszveállított társaságban, úgy, hogy ők bementek Kolozsvárra, hol megkapta a színházat s jó ideig ott működött.

Eljött Szerdahelyi is Kassára. Midőn Megyeri utolsó elutazásakor eltávozott Kassáról, nem tudom mi fölött, összekoccant a directióval és azt mondá: „törjön el a lábom, ha én többé a kassai színpadon játszani fogok." Ő tehát nem jött el, de Komlósyval jött a szépen viruló Laborfalvy Róza, ki oly gyorsan haladott pályáján oly fiatal korában már, hogy bámulni lehetett s hol a publikum szeretetét megnyerte, meg nagy részben már azért is, mert erényes volt. El lehet képzelni, hogy oly kitűnő szépségű fiatal ártatlanság körül nem hiányozik az udvarlók serege sem. Egy nevezetes fiatal gróf annyira beleszeretett a fiatal Rózába (a nevét nem akarom kiírni, mert most már az főispán), hogy a színház orvosának, Schibulszkynak 500 forintot igért, ha Rózát reá tudja bírni, hogy a grófot elfogadja. De minden utánjárás hasztalan, a szép Róza erényes volt, s visszautasított minden ajánlatot. Róza Komlósyéknál lakott s nekem ezt az az orvos maga beszélte el.

Most vissza kell ugornom vagy másfél vagy két évet, mert elfeledém fölemlíteni, hogy akkor Kolozsvárott létemkor, miként jött létre arcképem lefestése. Ugyanis akkor tájban érkezett haza külhonból Szathmári Károly, ki festészet eránti hajlamát kimívelni, tökéletesíteni tette műutazását. Ez Kolozsvártt nagy föltűnést okozó jelenség volt. Minden magas kör általa akarta magát levétetni. Az ifjú szép volt, oly szép, hogy toll le se tudná jól, találóan írni. Kissé barnás arca valóságos olasz kifejezésű, de különben arcéle oly ritka szép metszetű, hosszas, ajka vérpiros, gyönyörű szabásu, valamint nagy, fekete, szép szemei nézése elragadó volt. Magas alakja, karcsusága, mintha formába öntötték volna, szóval: valóságos összeolvadott harmónia uralgott ezen ifjú egész valóján. Meglehet tán, egy kissé szerelmes is lehettem volna belé, ha szépelgett volna körülöttem, és - ha én egészen szabad lettem volna. De ha nem is szépelgett, de azért mégis följött a színpadra, még pedig egy próba alkalmával, s velem kívánt megismerkedni, mint kinek szüleivel már régóta jó ismeretségbe voltam, akkor, mikor még ő igen fiatal volt s én bizony nem is ismertem volna föl, ha ő nem ismertette volna meg magát. Engedelmet kért a látogathatásra. Szívesen fogadám. Eljárt hozzám gyakran, végre megkért, engedném magamat általa lerajzoltatni, mert a publikum őt fölszólította, s hogy ki akarná adni arcképemet. Ő tehát levett, de nagyobba, mint a pesti arcképem. Ez félárkus papirosnál nagyobbacska...

Következett jutalomjátékom. Mint mindenkor ily alkalommal, repültek a koszorúk s nyomtatott versezetek ezrei... (s éppen ebből nem találok ismét egyet se, hogy beiktatnám; nem sokat gondoltam velök, nem véltem, hogy szükségem lenne még valaha reájuk), de a zaj

[106] Czelesztin csak egy évig maradt Kassán az 1834/5-iki szini saisonban.

tartósabb volt, mint máskor szokott s a nagy, harsány Éljen!-kiáltások miatt megszünt a zene. Föltekintek s akkor látom, hogy arcképem körül kerítve szép virágkoszorúval és apró kis üveglámpákkal körülvilágítva, ereszkedik le a középső páholyok előtt, éppen a gubernatori páholy előtt. Minden páholyból, a honnan csak érték, téptek le egy-egy levélkét a koszorúból emlékül. A napernyők nyeleivel húzkodták maguk felé. Addig a színpadon csend volt, mert mindig kiáltották: „Éljen Déryné! Éljen! Éljen!" Én osztán leküldtem egy színészt, hogy vetesse le az arcképet, hogy legyen csendesség. Ugy folytattuk osztán a játékot zavartalanul.

Minden háznál volt arcképem s még máig is mind tartják s mind koszorúzva függ a falon, miként Mátray Laura elbeszélte, midőn nálam volt látogatni itten vendégszereplése alkalmával, 1870-ben. A publikum tehát igen örült arcképemnek, hogy most már jobban megismerhetik vonásaimat. De most már Szathmári Károly zaklatott erősen, hogy festessem le magamat általa, hogy ez neki nagy előnyére fog válni, ha jól találva leszek, melyet ő hisz és remél, hogy ott színezve jobban kifejtheti a vonásokat, mint a rajzban. Ő nem fog drágás lenni, mondá, midőn nagyon vonakodtam. Végre engedtem kérésének. Igaz, hogy három hónapig mindig festett, de ez oly jól van eltalálva csaknem a megszólalásig, hogy úgy vitették a dámák tőlem minduntalan s nagyon köszönték Szathmárinak mondván: hogy csak most ismerik jól vonásaimat, a mik ezelőtt előttük homályba voltak. Most mind - mind ő általa festették magukat a dámák, oly hírre kapott ezen jól talált arcképpel, de az, a mint mondá, nem ecsettel volt festve, hanem mind oly apró pontocskákból öszveállítva, mint a legfinomabb varrótű hegye. De az nem látszott pontocskáknak. Már elfeledtem, hogy miként nevezte ő azt. De oh rémület! midőn kérdeztetem Neéb Máriskó által, hogy mivel tartozom? „Másnak - izené háromszor annyi volna, de nekem csak hét arany." Oh boldog Isten! azt gondoltam: lesz vagy 30 forint! Honnan ezt a sok pénzt elévenni és már nemsokára haza kell utazni is Kassára? Oda megint sok pénz kell. „Eredj Máriskó! vidd e gyűrűket zálogba! Oh! bárcsak le ne festettem volna magamat" jajgaték. De már mit volt mit tenni, megtörtént. A rámája is öt forint volt. Igaz, szép, mély rámába van foglalva.

Ez volt, a mit kifelejtettem soraimból. Most már ismét rendes menetelét folytatjuk jelen eseményeinknek.

Midőn Kassára érkeztem, egy hó elmultával azonnal elküldtem Budára a Steigertől kölcsönzött pénzt köszönettel. Azóta sok idő lefolyt már. Most azonban én gyakran voltam bosszús és haragos Komlósyra, a grófra, mióta Kassán kellett látnom az ő „unszolásukra" a rablót, de annyira, hogy még a színpadot se ismertem többé egyedüli világomnak s gyakran mondám: csak már vége szakadna mentül elébb kassai szerződésemnek; bemegyek Kolozsvárra, vissza se jövök többé. Az én grófom igen meg volt ijedve, s igen esdekelve kért, hogy adjam neki az én igen jól talált arcképemet, mert mondá, az mindig megtartja a maga szelid nézését s addig nézhet reá, a meddig tetszik s a kép mindig oly szelid marad s oly szépen néz reá, mely őtet megvigasztalja, mig ellenben én mindig akaratoskodom vele s többnyire haragos arckifejezést váltok, midőn ő enyhet keresni jön hozzám, de ha a kép nála lesz, akkor megyen haza, bevádol engem nála és az szép szelíden néz reá. Én soká ellenkeztem vele, teljességgel nem akartam megválni a képtől, de addig-addig esdeklett, mig általadtam neki. Ő tőle volt már három festett arcképem igen jól találva. Egy, egészen régi magyarban gyönyörű volt és civilben is volt egy tőle. „De mondom, hova teszi, hogy más meg ne lelje?" „Már kitaláltam a módját. A szobámba, ágyam fölé függesztem. Meg se sejti senki ottlétét." „Tán csak nem éppen oda?" kérdém. „De éppen oda! Egy szép, olajba festett kép van a többi között. Annak háta mögé egy mély borítékot csináltatok, ezt belehelyezem, egy rugó, melyről csak magam tudom, hol kell megnyomnom s az fölpattan, a másik kép kitárul s ott néz reám a jó szelid Róza mindig." Csakugyan úgy tett vele.

A szegény gróf mindennap féltékenyebb lett, ámbár legkisebb oka se volt reá. A többek között egyszer, még Kilényiék ott voltak, a testvérem ebédre meghívott. Én nem tudtam mi okból, nem is kérdeztem, mert igen egyszerü, természetes dolognak találtam. De ez így volt. Én Lászlóval, egy kis összekoccanás következtében, már több idő óta egy kis kedvetlen feszültségemben voltam, minélfogva nem jöhetett hozzám úgy, mint a többi színész, mert kerültem a vele való bizalmaskodást, ő pedig minden áron szeretett volna kibékülni. Nem tűrhette, hogy ne legyek jó indulattal eránta. Azt mondja testvéremnek: „Kérem mindenre, mi előtte szent! hivja el Dérynét ebédre és engemet is, békítsen ki vele és én magának csináltatok egy 500 forintos veres bársonyruhát." (De erről testvérem egy szót se szólt nekem, mert tudta, hogy akkor nem mentem volna el.) Igy hát semmit se sejtvén, eligérkeztem. Mondom a grófnak: „én ma nem leszek itthon ebéden, hát ne jöjjön hiába már két órakor, mert nem fog hon találni." „Hát hova megy." „Testvéremhez." „Micsoda! fölkiált, hát miért hívják oda? Bizonyosan lesz ott valaki azon sotiusok közül, kikkel oly örömest ölelkezik a színpadon, a mit nekem ott nyugtalankodva a páholyból nézni és tűrni kell, midőn szeretném őket ott jól elreitpeitschlizni. S még hogy átölelik, azzal a hosszú karjukkal a derekát! Nem! én nem engedem, hogy elmenjen oda." „Oh, oh! ne legyen gyermek! Hiszen még ha volna is ott valaki a színészek közül, hát mit tesz az? Hisz a próbán eleget beszélhetek velük." „Nem, nem! én szépen kérem magát: ne menjen oda ebédre! Olyan nyugtalan leszek, míg ott lesz maga." „De már eligérkeztem. Mit fognak mondani?" „Kösse be a homlokát és mondja, hogy a feje fáj." „De itthon nem főzettem semmit, mert a cseléd is jön s elkacagtam magam igen nagyon. No, maga engem szépen megtanít hazudni," mondám. „Ártatlan hazugság nem árt," mondá. „No, de engedjen meg édes, én azt nem tehetem, hogy el ne menjek." „Jó! ha erővel el akar menni, én bezárom." „Engemet?" „Igen, igen, bezárom és elviszem mind a két kulcsot." Két kijárás volt, egyik a konyhán keresztül, másik a kapu alatt. Behívja a cselédet: „Menjen Kilényiékhez, mondja meg, csak ebédeljenek, az asszony nem mehet, nagyon fáj a feje." Ott ült, míg az egyet el nem ütötte, akkor bezárta mind a két ajtót s lehúzta a kulcsokat s vitte. „Két órakor megebédeltünk s akkor jön ebédje, de én is itt leszek", s elment, engem ott hagyott bezárva. Még mikor egyedül maradtam is, szüntelen hahotával kacagtam fölötte, hogy miként jött azon balga gondolatra. Midőn eljött is, ő is kacagott, de engem gúnyolva is, cirógatva is, hogy: „kifogtam rajta ugy-e, ha szépen megigérte volna, hogy nem megy el, nem lett volna „rab." Szegényke! de elrontottam azoknak az ebédjüket, kik vártak reá, hogy majd mily vígan ebédelnek!" De én csak ettem-ettem a jó vadpecsenyét s a jó lúdmáj-pástétomot. Nem bántam meg, hogy el nem mentem. De éhes is voltam, sokkal lassabban mult az idő, mint egyébkor, minthogy várnom kellett. Négy óra tájban jön az öcsém. Már akkor a kávét készítettem, egyedül voltam. „Hát te már meggyógyultál a nagy főfájásodból?! Hisz semmi bajod! Ugyan miért nem jöttél el?" Elbeszéltem neki az egészet s kacagott rajta szörnyen, de feltünőleg. „No! ugyan jó előérzése van annak a grófnak" s elébeszéli a föntebb leírt dolgot Lászlóval. „És én egy cseppet se köszönöm a grófnak ezt a tréfát, mert én ezáltal elestem a bársonyruhától. De hát miért is haragszol csekélységekért arra a Lászlóra, neki igen nehezére esik, hogy nem tréfálkozhatik veled úgy, mint eddig." Mert László igen élceskedő volt és szeretett engem megkacagtatni és most szeretett volna a „rabló" fölött élceskedni, de ez sokkal komolyabb dolog volt, semmint kacagtam volna fölötte.

Már jó bent voltunk a télbe s már két hónapja elmult, de Komlósy még egy garast se hozott tőle. Megszólítom: „Hát koma! ez a becsületszó, hogy maga fogja elhozni az adósság letörlesztésére a levont pénzt?" „Mit csináljak? mondá Komlósy. Oda mentem az első hónap végén Tóth Zsigmond urhoz, hogy húzza le fizetéséből az igért summát. Nem lehet édes Komlósy. Itt rimánkodott, hogy az első hónapban igen sok a költsége, behelyezte magát, családdal van, nem halhat meg éhen... majd a másik hónapban!" A másik hónapban ismét előre fölszólitom a komát: „Menjen előre Tóth Zsigmond urhoz." El is ment. De már akkor apródonkint mind kiszedegette: hogy most színpadra csizmát kellett csináltatni... míg egy

krajcárja se volt bent. Ekkor Komlósyt vettem elő, hogy engem megcsalni segített egy gazemberrel; szintúgy izzadt bele szegény Komlósy, maga is átlátván, hogy mily csalót pártfogolt... No de, majd a jutalomjátékból!... Eljön a jutalomjáték napja, mondom, „állítsanak oda őrt, hogy a kasszát haza ne vihesse, hanem részemre foglalják le, legalább felét. Ő maga ült a kasszánál, a mennyit tetszett, már kimarkolta, de azonkivül ott várták és őrzötték vagy tizen, kiknek adósa volt s kiket erre az időre biztatott... és mire bevitte a kasszát, azok mind utána rohantak: szabó, cipész, fogadós, szállásadó, mert sehol se fizetett havi fizetéséből s mind mostanra várták. Midőn Komlósyt megint eléveszem, hogy hát most se hoz nekem pénzt? Nem is megyek magával egy tapodtat se”... pedig már a másik évre előre kivette Füredet. Elment hozzá, s nem tudom mi erőszakkal, mégis kicsikart tőle 50 forintot nagy nehezen. Ennyi eredménye volt az egész igéreteknek. „Hát azért küzdöttem én annyit? A magáméért? Ezért kellett azon nagy gyülöletemet legyőznöm s magamat megerőltetnem?” De mégis osztán jött Bartha, Benza s a szemtelen rablót eltávolították. Könnyebben éreztem magamat, csakhogy azon városba nem volt, s nem ugyanazon levegőt kellett szívnom, mert a hányszor láttam, mindég a sok szép holmim jutott eszembe! Mégha másképp fosztottam volna meg tőle, nem esett volna oly nehezemre, de még a hazug rágalmak, miket fölhasznált ellenem, hogy kibuvhasson majd a fizetés alól! Csakhogy engemet ismertek s jól tudták, hogy mindaz nem volt igaz, de ismerték az alávaló csalót s rablót is egyszersmind, ki már másokat is így kirabolt.

Eljövén Bartha, a közönség igen megörült neki, mert őtet szerették. De egyszer egy kis összeütközés történt a mágnások és a vármegyei urai között. Lumpáci Vagabundus volt kitűzve eléadás végett, Komlósy Lábszíj szerepét magának foglalta le. Igaz, hogy Barthát ezen szerepben senki se közelítheté meg s a publikum már úgy hozzászokott „csak” őtet látni ezen szerepben, melyben oly természetesség és sajátság özönlik el egész valóján, hogy azt leírni lehetetlen. Ha csak egy hm szót mond benne, még annak is sajátságos kifejezést tud adni. Ez mind igaz és ha az ember őt látja e szerepben, be nem tudja a száját fogni a sok nevetésnek miatta. De azért más is játszhatja jól, csak természetességgel adja elé, mert hisz az iszákos embereknél, a hány, annyiféle indulat kitöréseit lehet náluk kifejlődve látni: némely igen gyengéd akkor, némely patvarkodó, durva s. t. f. Az eléadás napján kihordják a színlapot. Délbe Komlósy egy névtelen levelet kap, de Komlósy nem lévén hon, nője ebéd után adta kezébe. Olvassa a levelet, melyben ez volt írva: „Föl ne merészeljen Lábszíj szerepében lépni, mert ki fogják fütyülni. A publikum ezen szerepben csak Barthát kívánja látni.” Komlósy elolvasván ezen sorokat, nem nagy fontosságot tulajdonított neki, gondolván: névtelen levél, ki tudja, ki írta? talán valamelyik tanuló, az meg nem az egész közönség véleménye. Hiszen neki is voltak szereposztályai, melyeknek meg tudott felelni. Félrevetette a levelet, fölment a színházba, fölöltözött s elkezdették a játékot. Midőn Komlósynak egyedül kellett a színpadon lennie, a földszintről borzasztó fütyülések visítottak föl a színpadra. Erre nagy lárma támadt a színházban, a parterren összeverekedtek. A dámák a páholyokba hátrább húzódtak, a fiatal grófok s úrfiak lerohantak s a verekedők közé elegyedtek. Egymást püfölték, még a gróf úrfiak is kaptak néhány puffot. Szegény Komlósy egy ideig csak állt s nézte. A játék megszünt. Egyrészről kiáltották föl: le vele! le vele! a másik rész kiáltotta: folytassa! folytassa!... Akkor megint csihi-puhi... hallatszottak a püffölések. Leeresztették végre az előfüggönyt, akkorra eléjöttek a csendőrök, csendességet akartak csinálni, de alig sikerült nekik, mire kikisértek néhányat a színházból vagy maguktól is kimentek az előcsarnokba lármázni... de azonnal visszatértek csoportostul s kiáltottak: folytassák! folytassák! Felrepült az előfüggöny és ott állt levett föveggel kezében, kopasz fejével, magát meghajtva, mély bánatos arccal szegény Komlósy. Már akkor a középső páholyok több része mind kiürült, csak néhány maradt csendességbe páholyába űlve. Én látván Komlósyt oly leverten, csüggedt fővel, elkezdettem sírni és fájdalmamban fellázadtam. Elkezdtem hangosan lebeszélni a parterre, (hol még mindig zajlott ki s be a nép.) „Ez nem igazság - mondám, - ennyire lealázni egy

embert, ki nem vétett semmit, csak azt akarta a publikum előtt bebizonyítani, hogy ő is egy értelmes tagja a színészetnek." Komlósy mindég ott állt s várta a csendességet, hogy szólhasson. Jó, hogy észre se vettek, hogy én ott mit zsémbelek le a páholyomból. A felső páholyba ültem egyedül. Ha meghallottak volna, azt gondolták volna, megőrültem, hogy ott sírva, mit és kire kiáltozok. Végre csend lett és Komlósy mentette magát, „hogy ő a világért sem dacból cselekedte, hogy a levél vétele után mégis eljátszotta a szerepet, de minthogy névtelen volt, nem tulajdonított neki fontosságot s ennélfogva bocsánatot kér!" „Folytassa! folytassa!" kiálták s így osztán zavar nélkül végződött a játék. Komlósyt megtapsolták, kihívták s így elégtételt kapott. Midőn a középpáholyokból kitódultak a mágnások, azt mondák: „Nem jönnek színházba, visszaküldik a páholykulcsokat." Úgy is lett. Nem tudom már, hány páholy maradt üresen, kik hagyták ott a játékot? Midőn a fölvonásnak vége lett, nyílik nagy sebbel a páholyom ajtaja s berobog szörnyű méltatlankodva a lefolyt dolog fölött a lelkes Darvasné ő Nagysága, férjével együtt. „Látott-e már ilyet valaha édes Déryné? Szegény Komlósy! Ő ezt a megalázást nem érdemelte. Mert midőn a zaj lefolyt, a középpáholy azt kiáltotta: miért nem akar a publikum kívánságának eleget tenni? a vármegyeisták a parterren meg azt kiáltották: egy ember kívánata! az is névtelen! nem az egész közönség véleménye!... s ezen kaptak öszve a mágnások a vármegyeistákkal s amazok azért hagyták ott a páholyokat." Darvasék megszámlálták, hogy hány páholy maradt üresen, de bizony én most már nem emlékszem reá, hogy mennyi volt. Szegény Komlósynak most még káros következést is idéztek volna elé, ha Darvasék nem segítették volna. „Menjen csak le, édes Déryné, mondja meg Komlósynak, ne búsuljon semmit azon, hogy a mágnások lemondtak a páholyaikról. Holnap, ha visszaküldik a kulcsokat, számlálja meg s jöjjön el hozzám, a mennyi csak üresen marad, mind fizetem, a míg csak itt maradnak maguk s a bérletek le nem telnek." Ki volt boldogabb, mint én, hogy némi vigaszt vihettem a megszomorítottnak.

Futottam is le azonnal s elémondom e nagylelkű ajánlatot. Komlósy egész megilletődve köszönte s igérte, hogy másnapon el fog menni parancsolat szerént. És csakugyan ugy lett, hogy fizették az üresen maradt páholyokat, kivévén azon napokat, melyeken mások kivették. Erről mindég beszámolt Komlósy.

Most már csakugyan közeledett a tavasz, és mindenki csak az elutazásról gondolkozott. Komlósy fölszólított, hogy maradjak nála s menjünk Miskolcra a nyárára, hogy közel legyünk ismét. De én csak Kolozsvárra vágytam, hová Kilényi társulatával (miután Várad-Olasziban is kevés ideig időzött, vagy Debrecenben, nem is tudom jól) bemenvén, jó operatársaságával letelepedett. Mind közelebb jött a kellemes május, mely hónapban szándékoztam elutazni. Kántorné már elment Debrecenbe s onnan Váradra vendégszerepekre. Több más nem tudom hová, szerte-széjjel. Egy napon, egy délelőtt már mindent kicsalt a szép napfény a sétatérre. Én ott ültem szobámba s egyszerre csak nyílik az ajtó nagy robajjal s belép a gróf szörnyű izgatottan s azzal szólít meg: „Hát az a juhszemű mit keres itt?" Én csak néztem elámulva, eszembe se jutott már, hogy kit nevezett ő el juhszemünek? „Micsoda juhszemű?" kérdém. „Oh! hogy teszi magát. Hiszen már egy órája, hogy itt tátja a száját s mereszti föl szemét a maga ablakára. S engem mások tesznek figyelmessé s mondják, hogy no! vége neked Theodor! eljött Pestről Dérynének egy széptevője látogatni. Szép, csínos, karcsú, fiatalember. Tiz órától fogva ült a kávéházba s most a sétatéren kérdezősködött: hol lakik Déryné? Azóta itt járkál s néz szüntelen az ablakra. No nézze meg! még most is ott áll a gazember! Hát mit akar itt?" Azzal lenézek s mondom: „Hiszen ez Steiger, a mi jó barátunk!" de ő éppen elfordult s másfelé sétált, hát nem vett engem észre. A gróf elhúzott az ablaktól. „Hát mit akar ez itt?" kérdé ujra. „Hát tudhatom én? Hiszen még nem is beszéltem vele," mondám. „De fog ugy-e?" „Hogyne! bizonyosan meg fog látogatni, tudom." „Oh, kérdést se szenved! Hát mit keresne itt? Magát jött látogatni. Világos!" „Oh! ne fantazírozzon mindig üres dolgokról, édes Theodor! Eszembe sincs, higyjen nekem. Ha szeretni kellene valakit, ő éppen nem eszmény-

képem. Győződjék meg felőle. De igen becsületes fiatalember s mindenikünk jó időt töltött vele s kit becsülni kell. Hogy nem miattam jött Kassára, higyjen nekem." „S a ki hiszen, az már meg van csalva," berzenkedett föl a gróf. „Talán magáról itél, édes? mondám. Hiszen eleinte maga hitt nekem! Alkalmasint maga ürügyet keres! Oh! velem könnyü lesz boldogulni, nem kell sok okot keresni. Azonban tudom: eljön ebédután s megtudom tőle." Ebédután csakugyan eljött az én Steigerem. „Hát hol jár itt?" kérdém az üdvözlések után. „Most megyek haza apámhoz, Tállyára, mert ott lakunk. Már rég nem voltam hon, most látogatni megyek haza öregemet. Tudom, hogy nagy örömet fogok neki szerezni, ha egyetlen kedves fiát bemutatom neki! Még ma el kellett volna indulnom, de gondolám: itt van Kassán a mi kedves Dérynénk, kedves játszótársunk a Svábhegyről." (Mert többször is tettünk kirándulásokat. Az egész társaság: nők, férfiak, mind egész napra. Ott ebédeltünk, délelőtt sétákat tettünk, ebédután minden bohókás játékot elkövettünk s Vajda Péternek, szúnyoghálóból épített, kényelemmel ellátott lakában, színdarabokból jelenéseket adtunk elé s a kik nem tudtak játszani, az a rész volt a publikum, s a melyik nem jól játszott, kifütyülték, lepisszegték. Kántornét kifütyülték, mert igen jól játszta Sapphót s mikor a tengerbe kellett volna zuhanni, azt kérdi nagy kacagva: hát hol a tenger? hadd zuhanjak belé! fütyültek, kiabáltak reá: hát e' művésznő? kontár! nem tud magának tengert teremteni! De már akkor annyira elévette a nevetés dühe, hogy levágta magát a homokba! Elkezdi Kovátsné: „ehol van ni! Itt fekszik Magyarország első heroinája a homokba dögölve." Akkor meg azt fütyülték ki, hogy nem tud magyarul beszélni... Még a komoly Vajda is oldalát tartotta a kacagás miatt, oly jól mulattunk.)... S mondja tovább Steiger, kivel most is kacagva emlékeztünk vissza bohóságainkra. „Reggeltől fogva itt vagyok már és alig vártam, hogy láthassam. De fölmenni nem akartam, félve, hogy tanulásába vagy próbáján nem leszek-e akadályára s mindég itt ácsorogtam, de nem láttam ablakánál megjelenni. Hát meddig maradnak Kassán?" „Én május elsőjén akarnék elutazni Erdélybe, Kolozsvárra." „Kolozsvárra?" kérdé, „hiszen akkor még látjuk egymást, mert Tállyán keresztül menni és én az napon, vagy több napon át, ha éppen valami eltartóztatná, mind az országúton fogok sétálni és lesni megérkezését és meg nem engedem, hogy a zsidóhoz szállásoljon. Oda fog szállni hozzánk. Reggelizés után osztán elindulhatnak. Hogy fog az én öregem örülni! Mert azt szeretné, hogy a világ minden utasai hozzá szálljanak be. Unja magát s mindég olyan volt. Tehát a viszontlátásig! De el ne szökjenek! Holnap jókor indulok. Isten vele!" s azzal elment...

Délután jött a gróf s ujra kezdette észrevételeit. Én elmondtam neki, hogy haza megy, de hogy mindent elmondjak: például, hogy ő hozzájuk meghívott szállásra, nem tartottam szükségesnek, nehogy olajat öntsek a tűzre. Mert az első perctől kezdve, midőn szállásra meghivott, keményen el volt határozva nálam: nem teljesítni s el nem fogadni ajánlatát.

Multak a napok. Beköszöntött a május, de én elsőjén nem indultam. A grófné hozzám izen, hogy holnapután ők is kimennek falura, meg én is miként hallja elutazom Kolozsvárra, így hát együk meg az utolsó ebédet együtt. Én el is mentem és megettük az utolsó ebédet együtt. Én is ugyanaz nap indulván, a melyen ők, a gróf kért, „szép időnk van, mondá, menjünk egy kissé sétálni ki a rétre, majd ismét oly soká nem látjuk egymást." El is mentünk. Jó ideig sétáltunk, annyi mondani valója volt még, de az mind ugyanazon egy tárgy körül forgott, hogy: „Istent szemem előtt tartsam s őtet szívemben s hogy addig csak arcképem lesz minden vígasza." Elbúcsúztunk, s elváltunk. De midőn magamra maradtam, egy kis gondolkozóba estem a fölött, hogy a grófné azt mondá: „együk meg az utolsó ebédet együtt." Ez előttem, mint egy jóslati szó úgy hangzott. Miért mondá: utolsó ebédet? Sejtett valamit? Akarta, hogy megértsem? A gróf semmit se szólt a felől. Mit gondoljak? Láttam mind az asztalnál ülve szép gyermekeit, kik már jó nagyocskák voltak. Talán helyesen cselekedném, ha szakítanék a gróffal. Jobb előbb, mint később, végtére is mi lesz ebből? Osztán megvallom, egy kissé terhemre volt azon szüntelen őrködése. Úgy tekintettem magamat, mint rab. Ritkán mehettem

valahová. Vele nem akartam menni, sőt mindig elkerültem, ha találtam az utcán... Egyszer a többek között, midőn a főispánnénál voltunk ebéden, gróf Rudolf, a gróf fiatalabb testvére is ott volt. Egy kis szünet állt be, a báróné másfelé társalgott s én egy ablakmélyedésbe ültem egyedül. Oda jön hozzám gróf Rudolf köszöntött s mondja: „Mi boldog ez a Theodor." „Miért?" kérdém. „Oly hű barátnéja van s még azonfölül házi boldogságát egész nyugalomba élvezheti, mert maga édes Déryné asszony oly szemérmes!" „Oh! édes gróf, hát milyennek kellene lennem?" „Más fölhasználna mindent, hogy föltünő lenne! Mi állhatatosan szereti a gróf. De maga meg kerüli őtet, a hol csak lehet, hogy még árnyéka se legyen az emberek mendemondájának, pedig már ez a hosszú ideig tartó barátság szentesítve van a kitartás által." „Oh! mondom, ez semmi érdem részemről. Nem tartozom-e tekintettel s kimélettel lenni házi körülményei és egyszersmind a magam személyét illetőleg is, visszatartó lenni??!" „Ez mind igen nemeslelkűleg van cselekedve, mondá. A gróf boldog s az asszony megérdemli, hogy becsültessék. Más asszony oly hosszas időig nem bírta volna ennyi erélylyel kitartani. Ich schätze sie hoch!" megszorította kezemet s tova ment.

Miként föllebb mondám, gondokkal terhelten indultam az utolsó ebéd után másnapon Kolozsvár felé.

XIII.

Az út Kolozsvár felé. - Megszállás az útszéli csárdában. - Mi történik Tállyán? - Steigernek, meg egy nem remélt ismerősnek megjelenése. - Váradon Éderéknél. - Szíves viszontlátás Kolozsvárott. - Levél a gróftól. - Déryné felelete. - Újabb levél a gróftól. - Lemondó válasz. - Elmélkedés e viszonyról. - Lakás Kolozsvárott. - Vissza Kassára. - A Portici néma hatása. - Az ajándékok és levelek kicserélése. - Tóth Pista, mint közvetítő. - Rövid találkozás. - Gr. Csáky tervét elárulják. - Az új viszony Parázsonéval. - Egy színészcsalád házi életéből.

Én igen rövid emlékü lettem már. Hányszor utaztam keresztül ez úton Kassáról Kolozsvárra és most nem tudom bizonyosan: Tállyán kell-e keresztül menni, vagy Mádon. Csakhogy e két falu közel fekszik egymáshoz, de az egyik kitér az útból, oldalt látni. Maradjunk tehát Tállyán. Az uton gondolkoztam, hogy miként kerülhetném ki, hogy ne találkozzam Steigerrel. Nekem semmi okom se volt őt kerülni, nekem semmit se vétett még gondolatba se, de nehogy valami gyanut gerjeszszek, nem akartam vele találkozni. De így szokott sokszor a sors egy kis tréfát csinálni magának, ha az ember erősen fölteszen magába valamit, hogy: ennek így kell lenni és nem amúgy. Éppen csak azért is, a kikerülés által abba a gödörbe esik, melyet kikerülgetett. Így jártam én is. Kérdezem a szekerest, midőn már jól beestveledett: „messze van-e még ide Tállya?" „Dehogy, mondá, hisz már látszik is ide egy kis pontocskája." „Tudja mit, mondám, van itt közelébe valami csárdaféle?" „Itt nem messze, már mindjárt odaérünk." Én mindig attól tartottam, hogy csakugyan ott találom sétálva Steigert, hogy bekísérjen atyja házához erővel is. Így hát mondom a kocsisnak: „Ha a csárdához ér, álljunk meg, én nem megyek ma tovább, itt hálunk meg." „De abból bizony semmi se lesz, asszonyom! Hiszen még nincs oly setét, bizony beérünk még jókor." „De én nem akarok tovább menni, én félek." „Hiszen Uram Isten, még csak itt félhetne igazán ennél a rongyos zsidónál. Hiszen az ajtaja se jó, még az ablakok is ki vannak törve. Hisz nem rég mentem keresztül, urat vittem s egy korty pálinkára betértem." „No! nekem az mindegy, okvetlen itt hálunk meg!" „Bizony nem hálunk ott, ellenveté emberem. Hát ugyan mit is gondol, asszonyom! Mit csinálnék itt lovaimmal? Hiszen Tállyán kell lovat váltani, itt nem adnak. Ha lovaimat elviszem, ki viszi a kocsiját holnap reggel Tállyára?" Igaz biz az, gondolám. Kérelemre fogtam. „Édes jó emberem, mondám, nekem okvetlen itt kell maradnom éjjelre. Adok a lovainak szénára, magának bort s vacsorát s igérem, hogy jókor elindulunk, a hogy maga befog én már fölülök kocsimba. Itt nem is kávézok, csak megyünk." „Sok időt veszítek, mert még ma visszaértem volna falumba, de már csak legyen." Odaérve a csárdához, csakugyan igaznak találtam a kocsis szavát. Megborzadtam. Az ajtón nem volt zár, az ablakok bezuzva, csakúgy repült a szellő keresztül a szobán. Mit csináljunk? Piszkos minden! A cselédleány elég ellenvetéseket tett, hogy holnap betegen fogok kocsira ülni. Párnazsákom le se pakkoltam, mert hova tegyem ágyamat a förtelem hajlékába? Mondom a zsidónak: „Hát miért nem tartják jobb rendbe ezt a csárdát?" Elneveti magát a héber: „Hát minek? Nem jön ide becsületes ember." Ránézek leányomra, az elröhögi magát bosszúja örömérzetébe, hogy miért is nem mentünk már be a faluba s gondolta magába: szagold asszonyom! „No! nem biz az ide, mondá a héber. Hiszen, ha meg is csináltatok mindent, holnap még nagyobb lyukat törnek az ablakon. Hát ki fizesse? A részeg betyároknak nem lehet parancsolni." „Jaj Istenem! tán csak nem jönnek ide ma? Mit csinálunk akkor?" „Hja! azt nem tudhatni... Nem tetszik valamit parancsolni, mert reggelre nincs kávé." „Oh, köszönöm igen szépen! Nem kávézom. Nagyon korán indulok. Csak a kocsisnak egy itce bort, majd idebe kap valami ennivalót." Az ágyra ugyan nem fekhettem volna, hanem szoktam magammal hordani az ilyes különös esetekre tiszta lepedőt a pakkba, azt reáterítettem s úgy dültem reá, csak félig levetkezve. Magammal szoktam útravalót mindig vinni. Egy keveset falatoztunk. Az ajtót madzagokkal jól bekötöztük, két szál gyertyát kértünk, hogy mindég égjen egész éjjel. Igen keveset szundikáltam, minden kis zörejre föl-fölrettentem.

Négy órakor már befogattam s beértünk Tállyára, még minden aludt. „Szépen vagyunk, mondám, mikor reggelizünk ma?" „Felverjük az árendást," mondja a leány s mindjárt teljesítette is. „Honnan tetszik ily korán?" „Ej! mondja a leány mérgesen, látván, hogy egész kényelemmel nyujtózkodik az árendás, nagy álmosan, ne kérdezősködjék sokat, hanem rakjanak hamar tüzet s főzzenek kávét." „Ebbe a pontba meglesz." Én egy gyepes helyre állíttattam a kocsit, míg a fogat eléállt s én a kocsin ülve maradtam.

Bizony jó ideig kellett várni, míg a fogat eléállt és a szilvalé elkészült, mert azt csak nem lehetett „kávénak" csufolni, a mit ott főztek. Máskor mindég magam szoktam a masinába a kávét megfőzetni, de most sietős volt az akaratom. Hol kaptunk volna tejet? Türelmetlenül ültem a kocsin, hogy oly soká nem jön a leány értem. Egyszerre csak megszólal a kocsi ajtajánál Steiger: „Hát az Istenért, mit csinál? Hogy késtek így el?" „Hát... hebegtem, nagyon későn indultam s későn értünk a csárdához. Én meg félek sötétbe utazni, hát ott háltunk." „Abban a borzasztó rongyos bagolyfészekben? Én két nap olta egész napot itt jártam föl s alá, az árok szélén, s lestem; már meg is sántultam bele. No, de most csak forduljon az a kocsi. A reggeli kész és ebédre se mennek egy toppot se. Gondoltam, hogy ma itt kell lennie." „Köszönöm, édes Steiger, lehetlen! Se reggelire, se ebédre. Rögtön indulok. Látja, lelkem! így is nagyon késtem már s ott az időt meghatároztam, hogy mikorra várjanak." Sok mentegetődzésembe került, míg menekülni tudtam. Jön a leány. „Tessék jönni, kész a kávé!" Bemegyünk az úgynevezett kávéházba, Steiger karonfogva fölvezet a három lépcsőzeten s egy szobából ki bukkanik elő hálóköntösébe: gróf Wandersnoth Kassáról. Mintha a villám csapott volna le mellettem, úgy megijedtem a mint megpillantottam. Magam se tudtam jóformán, hogy miért? De nagyon méregette szemeivel Steigert, mialatt németül üdvözölt. „Jó reggelt és jó reggelt! Hát hova utazik?" „Kolozsvárra," mondám kissé zavarodottan, mert mindig fixirozta Steigert bizonyos kétértelmü mosolyával. „Tehát Kolozsvárra? Szép, szép, mondá. Szerencsés utat!" „Higyje megy Steiger, hogy ez a vén sas most valamit gondol magába, hogy ilyen korán egy férfi társaságába lát. Oh, csak jönne már az a fogat. De míg azok a mezőről bekerítik a lovakat, tömérdek időt vesz igénybe." Kávézásról szó se volt. Oly szörnyű zagyvalékot képzelni se lehet. Én csak egy kis tejet ittam. Azalatt Steiger elébeszélte, hogy atyja azért hívta haza, hogy ő már öreg, a fia házasodjék meg s közelebb telepedjék meg, leányt is nézett már régóta számára, azt vegye el. De Steigernek nem volt kedve ott megtelepedni, hanem ha nősülni fog, Diós-Győrbe megy a praefectus mellé, ott hamarabb reméli előmenetelét, de Budára semmiesetre nem megy többé vissza a kamarához, mert szörnyü sokáig kell praktikánskodni.

Elérkezett végre az előfogat is, Steiger még mind ott állott a kocsiajtóhoz támaszkodva, zsémbelve, hogy nem fogadtam el a jó pillés kávét... s odapillant a kávéház ajtajára... ott állt, a kocsi felé meresztve szemét, szivarozva, de már egészen felöltözve gróf Wandersnoth. Engem már a nyugtalanság ölt, hogy oly sokáig piszmog a paraszt a lovai befogásával. A gróf végre bevonult s én is elindulhattam a soha viszontlátásra elbucsuzva Steigertől.

Váradra érkezvén, beszálltam a Sas nevü fogadóba, ebédre érkezvén oda. A színpad is ott volt felállitva, a színészek éppen próbáról jöttek s az ismerősök mindjárt körülfogtak s a többek között Éder György is s utána mindjárt Kubayné is oly barátságos arccal, mintha köztünk sohase történt volna semmi. Mit tudtam csinálni: én is visszamosolyogtam. Én sohase tudtam nagyon haragtartó lenni - ha csak! De ha! ha oly sérülések adták elé magukat, melyek a lelket rázzák meg egész valójában... akkor engesztelhetetlen voltam, megvallom...

Tehát ők közeledvén felém, én is társalgásba ereszkedtem velük. Miről tud a színész egyébről kérdésekbe elegyedni, miként a társaság hogy és miként létezéséről, ha több ideig nem látja egymást. „Hát operát tart-e Éder úr?" „Nem, felele, sok vesződséggel van öszvekötve és sok költségbe van." „Igaz! mondám. De ha Kubayné itthon van s nem énekel, elhanyagolja a

hangját s kár volna érte, még ezután erősül." „Énekelek néha vagy egy egyvelegbe, vagy beleteszek egy áriát, kettős dalt egy színdarabba, annyi az egész." „Oh! az sohase elégséges egy szép daljáték élvezetét éldelhetni. Jöjj hozzánk Tóni! mondám, most bemegyek Kilényihez, ő neki mindig jó operája van együtt. Én ugyan ismét szerződtem Kassára; télire visszamegyek." „Úgy én is Kassára megyek néni, ha maga ott lesz, mert én mindig igen szerettem nénit." „Jól teszed Lujzka! jöjj oda, osztán Kassáról megyünk Komlósyval a nyári saisonra Füredre. Ott töltünk osztán vidám nyarat!" „Jól teszitek, jól teszitek, mond az öreg Éder. Hagyjatok itt mindnyájan. De nem is sokat bánom, mert már nagyon meguntam mindent, még csak egy kevés időt szándékozom Debrecenben tölteni, azután letelepedek Nagyváradon, hol házat vettem magamnak s ott majd megpihenek sok törődések után." Igy Kubayék elhatározták Kolozsvárra bejönni, mihelyt magukat rendbe szedik. Elbúcsuzván tőlük, elindultam Kolozsvárra.

Hiszen azt tán említnem se kell, minden elbizakodottság nélkül mondom, hogy elhintettek virágokkal, oly szívesen fogadott a közönség. Igen jól szervezett társaságot találtam. Itt volt Hegedüs, Ketskés s több jelesek, kik hirtelen nem jutnak eszembe. Alig léptem föl kétszer, levelem érkezik Kassáról a gróftól. Elbámultam, fölbontottam! Hiszen én még nem is írtam? Mi lehet? Felbontom, elolvasom. Oh emberi szív! Ezer rejtélyek fészke! Te csepp zsarnok! Egy nagy, erős feltételü emberi akaratnak leigázója, miből vagy hát öszvealkotva te kis szörnyeteg! hogy a legnemesebb részt, mely szükségkép kellene, hogy az ember tetteit kormányozza; a hatalmas útmutatót, szeszélyedként tetszés szerint leigázod?...

Midőn az utolsó ebéd után haza mentem, hiszen mindjárt is megemlítém, hogy jóslatként hangzott fülembe azon szó: „utolsó" és, hogy sokat gondolkoztam a fölött, több okoknál fogva is, melyre az „ész" vonszolt, s melynek tanácsát követni föltett szándékom volt, hogy: szakitsak!, hogy az rögtön nem történhetik meg, mert kimélnem kell ezen férfiu szívérzelmét is, ki élte csendét látszott körömbe föltalálni. Gondoltam tehát, majd ha visszajövünk Kassára, akad oly alkalom, mely okot szolgáltat szelíden kibontakozni, mely egyik résznek se sebezze szívét s élte nyugalmát. És most mégis, midőn itt, e levél fölolvasása után itt ajánlkozott a legjobb alkalom föltett szándékom teljesítésére, most megdobbant szívem s fájó érzést ébresztett keblemben! A levél ilyformán hangzott:

„Világos előttem minden! Tiszta világos! Lehullt az álarc! És én balga, annyi éveken által, az én balga, hiszékeny szívemmel, lelkem mély érzelmével ki voltam játszva s tán még kikacagva is! Oh, nem hijába támadt lelkemben a sejtelem, midőn azon embert megláttam Kassán, ki utána jött, hogy vele utazhasson Kolozsvárra. Igen világos! Fölvilágosított oly ember, kinek szava hiteles. Ott állt az ajtóba s nézte, midőn az előfogat érkezett s a „kedves" ott támaszkodott a kocsi ajtajához, hogy fölüljön s elkisérje. Gróf Wandersnoth oly méregbe jött, hogy nem is kívánkozott többet látni. Elég volt ebből ennyi! De a gróf azonnal föltette magában, hogy mihelyt Kassára bejövök, elmond mindent, hova csakugyan mielőbb be kellett mennem, dolgaim lévén. Jön hozzám s elbeszélé ezt az egész szép csalást. „Nekem hihetsz, Theodor, szólt a gróf. Én sajnállak, hogy föl kell téged ébresztenem e lázas álmodból, melyben ringatni hagyád eddig magadat, hanem légy erős és bontakozzál ki." Hát rajtam már sajnálkozni is kellett?! Erre még mentséget se lehetne találni, mert oly fondorkodónak mégse hihetem magát, hogy még ezentúl is bolondjának kívánná tartani. Hinni akarom, hogy: hiszen maga tán nem is egészen oly rossz, a több udvarlók közül mégis csak akadt egy-egy, kibe beleszeretett. Hisz ez nem vétek! Az ember nem tehet szíve érzelméről. Ezt fájdalom! magamról tudom. De engemet így kijátszani! Azt nem érdemeltem... de nem is fog szeretni többé:

Cs. T."

Egész hétig nem feleltem. Most már nem szívem érzelme szerint siettem felelni e levélre, de meg hagytam hűlni s azon kis részecskét, mely sértve volt, hagytam lecsillapulni, nehogy tévútra vezessen, hanem erős akarattal elnyomni igyekeztem hatalmát, hogy nem az ő, hanem az ész tanácsát követve, az legyen győztes útmutatóm. Szív és ész egy hétig küzdöttek egymással és hála Istennek! az ész győzött. Írtam:

„Sokkal jobban sértve vagyok, semmint mentségre aláznám le e méltatlan vádra magamat. Értsen meg jól a gróf! Én nem menteni akarom magamat, midőn a levelére felelek, de én egész életembe mindig az igazságot követtem és jelenleg is annak akarok eleget tenni. Igaz, mind igaz, mit gróf Wandersnoth látott és elbeszélt, csak egy kis kivétellel, t. i. a grófnak még egy kissé várakozni kellett volna, ha már azokat látta, a mit látott, a mi világos tény volt; akkor azt is láthatta volna, hogy azon ifjú nem ült föl mellém a kocsiba s nem kisért el Kolozsvárra, hanem kezet szorítva elbúcsuzott: ő haza atyjához, én pedig utamat Kolozsvárra folytatandó. A mi pedig beszélgetésünk tárgya volt, azt következendő sorokból kiolvashatja a gróf... s ekkor leírtam minden szavát Steigernek, mit már föntebb elésoroltam, hogy t. i. nősülni fog s Diós-Győrbe fog menni lakni... Újra mondom, értsen meg a gróf: mindezeket nem mentségül hozom fel, hanem minthogy így történt s az igazságnak tartozom vele. Egyéberánt nekem is voltak sejtelmeim! Ha emlékezete nem hagyta el a grófot, úgy eszibe fog jutni, mert ez ismeretségünk kezdetén volt. Ah! az pedig már rég-rég volt! s én nyiltan beszéltem akkor a gróffal s mondám, midőn ellenszegültem e viszony létrejövetelének: ezen erőszakos kivívása a gróf föltett szándékának, mondám, csak egy olyan grófi „szeszély", hogy megmutassa, hogy „kivívtam" s midőn osztán ezen grófi szeszély teljesülve lesz, azt fogja mondani, adio! De én nem vagyok azon nő, mondám akkor, ki játékszerül használtassa föl magát és úgy gondolom, elég hosszú időt hagytam akkor „sejtelmem" eloszlathatására. A gróf esküvel bizonyítá, hogy: örökre! Lássa! akkori „sejtelmem" most valósul. A gróf „szeszélye" elmult s most elérkezettnek látja az időt a visszavonulásra s okot talált. Meglehet, hogy nem is kereste, csak - reá talált s most fölhasználja. Ne higyje, hogy panaszkodom ellene. Éppen nem... hiszen elég szép hosszú ideig tartott e szeszély, melyen szinte bámulni lehet! De mivel a gróf belátta, hogy a minek kezdete volt, végének is kell lenni, én is hasonló véleményen vagyok és így elváltunk örökre egymástól. Ha Kassára megyek, arcképeit és leveleit visszaküldendem, midőn én is visszakívánom a magaméit.

Levelem egy kissé igen hosszadalmas, de bocsánat érte! Hosszas magyarázatot nem lehet rövid szavakba összevonni, mert én a gróffal többé nem fogok beszélni. Éljen boldogúl!

D."

Alig küldém el levelemet, rögtön jött reá a felelet, a midőn én többé arra nem is számoltam. Így ír:

Maga ugyan hamar, sietve torkon ragadja az embert, hogy a kést bele szúrhassa s mentségére se legyen ideje. Egész vérem lázba volt, midőn elbeszélte ez esetet a gróf, meggondolni sem volt időm, rögtön írtam magának. De most elbámulok, hogy oly hosszas, békében átélt évek után, oly rögtön ki tudja mondani, a felhevült indulatból talán némely meggondolatlan sértő szót kiejtve - a halálos itéletet! De az nem mehet oly hamar, az lehetetlen! Én beszélni akarok magával, sokat beszélni. Róza azt nem teheti velem, hogy így büntessen egy pár gondatlan szóért. Azért kérem, csillapítsa haragját és ne kívánja nekem, még a hozzá szólást is eltiltani. Maga most megint oly kegyetlen, mint volt ismeretségünk első napjaiban. Jó! hogy az arcképe itt van. Ahhoz fogok én most mindég beszélni s be fogom magát vádolni nála: ő szelíden néz és hallgat reám... míg maga visszatér s helytelen gyanúmat végkép eloszlatja stb.

Szegény gróf! ha tudnád, mi mégis a főrugója ezen kemény elhatározásomnak, talán jobban szánnál engemet! De azt neki nem lesz szabad megtudni, mert ismét eléállna az ő, akkor oly sokszor fölriadott szavaival: „Én spectaculumot csinálok!” midőn ismeretségünk kezdetén mondám: nekem lehetetlen házas emberrel szerelmi viszonyt kezdeni... Most tehát fájós szívvel teszem, de addig kell verni a vasat, míg tüzes, szokták mondani; most kell minden reményét elfojtanom, nehogy ha Kassára megyek, új zavaroknak legyek kitéve. Ezt írám:

> Gróf úr! A mi erős föltétellel ki van mondva nálam, az visszavonhatlan. A gróf hamar hiszen s ingatag. Én többé lehetetlen, hogy visszatérjek elindult utamról. Úgy tartom, hogy többé nem szállna be hozzánk a régi bizalom, minthogy egyszer tudott engem csalónak hinni. A hol pedig nincs bizalom, nincs ott szívbeli nyugalom. Ezt mondja egy költő és neki igaza van. De én most komolyan fölkérem a grófot, mondjon le minden kisérletéről a megbékélésre. Én határozott vagyok. Én nem haragszom a grófra, de én többé nem beszélek a gróffal... a magunk érdekébe, hacsak valahol, társaságba találkozván, egy-két szót váltva, nem. De hogy hozzám jőjjön, azt éppen nagyon - megtiltom! Azért tehát azt ne tegye. Kérem igen nagyon! Mert ha mégis, bármikor, kisérletet tenne, kénytelen lennék olyasmire vetemedni, mit magam is megbánnék. Ne kényszerítsen tehát reá, kérem. Ha haza megyek, mi nem ismerjük többé egymást! Én többé nem felelek. Azért ne is írjon a gróf. Éljen boldogul! Ezerszer boldogul!
>
> D.

Fájós szívvel írtam e levelet, megvallom, mert ezt a jó gróf nem érdemelte, bármi sértő volt is első fölhevülésébe a hallott hír következésében. De hát tehettem-e máskép, ha családját vettem tekintetbe? Kénytelen voltam mindkettőnknek fájt (sic) okozni! Azt kérdhetnék: hát eddig? Arra azt felelem: hát én kerestem-e e szövetséget? Nem bebizonyítottam-e azzal: hogy távozni akartam minden áron! S nem mindent elkövettek-e, hogy meggátoljanak, még a publikum részéről is? Én magamnak szemrehányást nem tehettem és mégis furdalt belső bíróm s így tökéletes boldog nem lehettem. De nyugodt voltam mégis a tudatban, hogy ő megelégedett volt s házi körében nem okoztam kellemetlenséget és zavart. Ah! hiszen én boldogságra rég nem számoltam már! S a mi most némileg megnyugtatott, keménységem elkövetése által okozott (talán) bántódásában, az volt, hogy a férfi hamar talál kárpótlást egy új barátság, vagy szerelmi viszonyban, és az én óhajom az volt, hogy ő boldog legyen.

Többé nem kaptam tőle levelet...

Beérkeztek Kubayék is nemsokára. Kubaynét a publikum nagyon jól fogadta. Neki igen kellemes hangja volt, csakhogy igen gyenge. Kis színpadokon mindig betölthette az első szereposztályt, de nagy színpadon, nem volt elég erős a nagy zeneszerzők által írt első szerepek betöltésére. Oda erős hang és mell kivántatik. De azért őt szerette a közönség, megtapsolta és ki is hívta.

Lefolyt a nyár az ő kellemes napjaival, közeledett Kassára visszamenetelem ideje. Két szobát bírtam, mondám háziasszonyomnak: „Én nem bontakozom ki, itt hagyok mindent, egy s más apró bútoraimat, a képeimet, mind maradjanak a falon függve, a hogy vannak... (mert valamennyi koszorút és verseket kaptam, mindjárt be is foglaltattam aranyozott rámákba; az nekem passzióm volt; de voltak több apró képeim is, úgy, hogy azok a fél szoba falait egészen ellepték)... hadd maradjon így, a hogy van, egy évig. Mert midőn a publikum marasztott, megigértem, hogy egy év mulva visszajövök s akkor tán örökre is bent maradok, s így megnyugodva volt minden. De most mennem kell, mondám, mert szerződésem van. Fizetem a szállást egy évig, de lehet, hogy tán hamarébb is visszajövök.” Csupán egy nagy, barna posztóból összevarrott szőnyeget hoztam el magammal, mely 80 rőfből volt összeállítva s egész szobám földjét befogta, hogy ne kellessék örökké súroltatni télen s magamat a hurutnak kitenni.

Hazajöttem Kassára.

Mióta eljöttem Budáról - 1835-ben voltam ott - azóta a színészek csak úgy repültek, szintúgy hasították a levegőt, mintha csak mondták volna: hipp! hopp! ott legyek, a hol én akarom! Egyik ment, másik jött vendégszerepekre. Ma olvasták a bírálatba: „Pályék Várad-Olasziba," már harmadnapon Egerből írtak róluk és így a többiek, úgy hogy 1837-dikbe Lendvayné ma még Budán játszott, már negyednap múlva Várad-Olasziba olvastuk, hogy mint vendég fellépett. Megyeri, Kántorné mind ott voltak s így nálunk Kassán.

Megérkezett Komlósy is társaságával s több új tagokkal. Most már Éder Lujza is jött s többen még, kikre nem emlékszem. Mogyorósy Nina már Tóthné lett, megesküdtek. Gróf Csáky Tivadar visszavonult a választmányi comiteéből s nem vett részt többé a gyűlésekben, de azért tartották a szokott páholyukat s azért mindig pártolták a társaságot s a kis grófné mindig úgy gyönyörködött az eléadott darabokba, mint eddig. Uhlich nem sokáig volt a mult években a társaságnál. Akkor Lendvayné is nálunk volt. És az a gróf mindenre reá tudott minket venni, míg ő volt az intendáns. Minden tagnak kellett szerepet vállalni a pantomimikában. Lendvayné az ő csinos alakjával igen tetszett neki s azt kérte Uhlich, hogy játszsza a Columbinát s ő eljátszotta, de táncolni is kellett neki, csakhogy igen merev tartása volt, azt mondá Uhlich.

Bajomra adtuk egyszer a Portici némát. Ott látott Uhlich azon nagy mimikai szerepbe. „Gróf úr! kérem mindenre, adja nekem Dérynét, most egy nagy pantomiát készítek." „Oh, Déryné nem teszi, mondja a gróf, ő nem táncol." „Semmi, mondá, majd egypár attitudeöt betanítok neki. Nagy hajlékonysága és mimikája van." Addig rimánkodott a gróf, hogy reávett, de nem vállaltam el, míg meg nem határozták, hogy nekem egy gusztusom szerénti ruhát csináltattak reá, mert én nem költök reá. Meg is vettek hozzá mindent s magam készítém el. Öltözetem kitünő szép volt, még Uhlich maga is elbámult, hogy ugyan hol vettem e gondolatot? Mondom: „szimpatirozni akartam a Harlequin öltözetével, minthogy az kockákból áll." Én vettem veres, fehér, fekete atlaszokat és nagy kockákat szabdaltam belőle s úgy varrtam egy tüllebélésre változatosan a kockákat egymás mellé illesztve. Kitünően vette ki magát. Így a gróf mindenre rá tudott venni mindenikünket. Egressy Gábor pedig játszta a Harlequint. Csakúgy repült a levegőbe s ott csufoltuk egymást, hogy mire jutottunk - csupa hazafiságból. „Hja! mondja Egressy, mindennek az az oka, hogy német táncmesterünk van."...

Most itt vagyok hát Kassán! az addig kedves, most rettegett városban. Három, négy nap semmi se történt. Végre, midőn szállásomon elrendezkedtem, az egész társaság is elkészülve volt eléadásaira. De már nem emlékszem, mit adtunk elé, csakhogy nagy tetszéssel fogadta a közönség a darabot. A mágnási kör magába szállt s ismét ki voltak bérelve a páholyok. Ekkor láttam először a grófot. Mindég tünődtem, hogy mit tegyek? Beláttam, hogy nekem kell kezdeni, mert én tiltottam meg minden kisérletet a velem való beszélhetésre. De hogyan kezdjem? Végre úgy találtam leghelyesebbnek, ha Tóth Pistát bízom meg, mert őtet a gróf is a legjobban szerette. Öszve csomagoltam tehát minden leveleit, miket nekem írt, az arcképekkel együtt és egy rövid, de igen szelíd foglalatú levélke kiséretében, melyben csak annyiban volt érintve elválásunk:

> Hogy a sors kimutatta, miszerint legüdvösebb nekünk elválni s minthogy az már meg is történt - belenyugodni, minélfogva nem lenne helyes magunknál visszatartani az emlékeket, miszerént itt küldöm azokat vissza, bár sajgó szívvel, de nem akarom látásuknál még tovább nyújtani keblem izgatottságát... mert kedvesek voltak azok valaha!... Azért kérem a grófot az enyimek visszaküldésére, mély tisztelettel...
>
> D.

Midőn Tóth Pistát nyugtalankodva várám, kit a gróf igen sokáig tartóztatott, jön vissza üres kézzel. A gróf azt mondá: „se oly kemény, se oly hálátlan nem tud lenni, miszerént boldog napjai s éveinek még emlékét is el akarná magától távolítni. Azok neki zálogul szolgálnak arra, hogy mi nekünk beszélnünk kell egymással. Ő nem ad vissza semmit. Higyje meg, édes Tóth, én meg nem foghatom azt az asszonyt, hogy mi lelte? Én úgy gondolom: szerelmes, mert én semmi okot nem adtam, hogy ezt tegye velem." „Nem az biz ő, felelé Tóth. Isten tudja, meg ő maga, hogy mi vezérli. Nekem nem mondott semmit, csakhogy okvetlen vigyem vissza, a gróf tudni fogja mit, a képpel együtt." „Én nem adok vissza semmit, mondja meg, a mit mondtam. Elmennék hozzá magam, de oly keményen megtiltá, hogy attól félek, még ajtót mutatna. Azt mégis szégyenelném."

Az napon nem küldtem hozzá, de másnap ugyanazon üzenettel küldtem oda Tóthot, keményen meghagyva, hogy elhozzon mindent, azon hozzátétellel, hogy nekem semmi beszélni valóm nincs a gróffal. Akkor a leveleket ideadta, de az arcképemet nem, azt izenvén: a levelek úgyis mind hazugság, azokat visszaküldi, de az arcképem vigasztalja őtet s annak szelíd nézése régi napokra emlékezteti. Ő attól nem tud megválni.

Harmadszor keménynek kellett magamat mutatnom, hogy hű maradjak föltett célomhoz, pedig ah! de szívesen ott hagytam volna nála. Azt izentem, ha most el nem küldi, elmegyek a grófnéhoz és tőle kérem el. Oh, pedig dehogy tettem volna!... Odarendelte Tóth Pistát, hogy másnap menjen el érte, mert még előbb ki kell venni a másik kép alól. Másnap Tóth elhozta. A gróf nagyon komoly volt s nem izent többé semmit.

Így szakadt el kilenc év után ezen örökre kötött barátság. Többé soha se beszéltem vele...

Egyszer egy játék alkalmával jövök le a páholyomból s ők is a grófnéval abban a percben értek a leszolgáló lépcsőre, öszvetalálkoztunk. A grófné szólított meg legelőbb. „Ah! Déritskéné! mily soká nem láttuk? Hogy van?" „Tűrhetőleg, nagyságos grófné." A gróf igen komolyan emelt kalapot. „Jó estét! mondá. Hogy van, Déryné asszony?" „Köszönöm, igen jól!" Jó éjt mondának, azzal fölültek kocsijukba, hazahajtattak... Jól tettem, a mit tettem, gondolám magamban! Ezek után soha se beszéltem többé a gróffal. Ő ugyan még mindig kocsizott, maga hajtotta a lovakat, ablakom előtt el, kétszer-háromszor megkerülvén a sétatért. Én az ablakba ülvén, csak pillanatra vetettem oda szemeimet, midőn ő is odatekintett, de nem köszöntünk egymásnak. Ez így folyt egy jó ideig.

Mogyorósi Nina, most már Tóthné, gyakran járt hozzám, igen szerettem őt. Egy délután eljő hozzám, igen csinosan öltözve s a mint leveti köpenyét, kérdém: „Kedvesem! hova, hova ily igézőleg öltözve télen?" „Idejöttem a T. asszonyhoz" s azzal a nyakamba borul, csókol, hízeleg. „Tán csak nem az én kedvemért öltözött, hogy engem elbájoljon, kis hizelgő macska," mondám kacagva. „Bizony Isten! azt akarom, nevet ő is. Nagy, nagy kérésem van, de igérje meg, hogy teljesíteni fogja." „Ah! vakon semmit se igérek. Hát mi lehet oly főbejáró kérése?" „Én most festetem magam. Egy jeles festész van a városba s minden festeti magát, mert nagyon jól talál. Már egyszer ültem is. Hát kérem, tessék eljönni velem három órakor, hogy lásson engem, hogy milyen szép vagyok én!" „Hiszen kincsem, itt én azt jobban meglátható szemtől-szembe. Ily szépre, tudom egy se találja, mint maga." „Jöjjön el, kedves, édes Tttes asszony! Soha se kérem semmire, csak most az egyszer cselekedje meg: jöjjön el, hiszen csak egy percre!" „Bizony nem megyek én, Ninácskám, engedjen meg! Igen rest vagyok öltözködni, majd meglátom magát lefestve, ha egészen készen lesz és elhozza megmutatni." „Jaj! mit ér az már akkor?... s hirtelen elharapja a szót és zavarba jön... Nem, nem! elkiáltja magát s ismét rám borul... nem hazudhatok! Bocsásson meg, most szinte vétkeztem! Engemet gróf Cs. megkért mindenre, a mi szent, hogy azon ürügy alatt, hogy engem nézzen meg, csaljam oda az asszonyt, csak egyetlen egy szót akar még szólani, de ide nem mer jönni. Ő is festeti magát s ott kért föl, de igen nagyon, úgy, hogy nem tagadhattam

meg tőle. És én azt oly könnyünek gondoltam s azért én is mint bizonyost igértem meg neki." „Lássa, édesem! soha se bocsátottam volna meg magának, ha sikerült volna engem megcsalhatni. Ily tréfát nem jó magára vállalni. Engem nagy zavarba hozott volna e véletlen találkozás. Én nem haragszom reá, de nem akarok többé vele találkozni."

Egypár hét mult azolta, hogy ez történt. Azután susogták némelyek egy-egy kis ujságként egymás fülibe, hogy gróf Theodor Parázsónénak udvarol. Látták őt a kapun bemenni már többször is. „Hiszen az a maga rendén van, mondám. Parázsóné szép, kellemes, vidám asszonyka, fiatal és mind fel van arra jogosítva, hogy kellemes társalgó legyen." De ezen ismeretség nem tartott sokáig, mert ki a grófot ismerte, az igen jóízüt kacagott rajta, midőn ő ezt az ismeretséget egy jó ismerősének elbeszélte, midőn amaz bosszantotta azzal, hogy oly rövid ideig tartott vonzalma a szép asszony eránt! „Ej! hagyjon békét, mondja, hiszen a szép asszonyra nincs semmi panaszom, de a környezete kiállhatatlan! Midőn legelőbbszer odamentem, legelőbb is a kellemetlen dohányfüst csapott az orromba az ajtónyiláskor. Midőn beljebb lépek, ott horkol a férj a diványon végig nyujtózva. Alig beszélgetünk egy kis ideig az ablaknál, melyből kinézve egy szemetes udvaron legeltettem szemeimet, (mert udvari szobába laknak) egyszerre csak berohan nagy lármával egy nagyfejü boglyas fiucska, piszkos kézzel s lármásan kiáltja: „Mama! adjál egy garast almára" s félszemével mindig rám pislogott oldalt. Az anyja csitította s biztatta későbbre, de a baglyas nem tágított, hanem erőszakoskodott. Már adtam volna neki, de én nem hordok magamnál rézpénzt és így nem tehettem egyebet, mint türtem, gondolván magamban: már ha idejövök, ellátom magamat. Végre fölébredt a férj is. Beszédbe eredtünk, igen közömbös dolgokról. Az apának éppen oly bozontos feje van, mint a fiának. Csak vártam, hogy majd vagy kimegyen, vagy elmegyen a háztól. Eszibe se volt. Nem tágított. Azon módon pongyolában oda plántálta magát. Lehetetlen volt szólni az asszonynyal egy szót is... Egypár nap mulva ismét elmegyek (most már elláttam magamat!). A mint az ajtót benyitom, rettenetes füstfelleg tódul előmbe. Ott ülnek négyen az asztal körül a másodrendü színészek közül és kártyáznak és füstölnek. Már hogy lehet, csak kissé finum nőnek, ily társaságba kiállani és nyugodtan ott ülve, magát füstöltetni! Az a kellemetlen szag, hiszen azt mind magába szívja. Abba akarták hagyni az urak, de mondám: ne hagyják magukat háborgatni, én mindjárt megyek. Azzal berohan a nagyfejü boglyas s ismét anyján zsarol. Én azonnal zsebembe nyultam s odaadtam neki... s odafut anyjához: „nézd, nézd mama! mit kaptam!" „Ejnye, te szemtelen! hát megköszönted-e?" Azzal a piszkos hozzám szalad, megragadja kezemet. Eléggé ellenkeztem, de hasztalan: ő volt a győztes s azonnal fehér keztyümön maradt a győzelmes csók bélyege. De nem elég! Térdemre támaszkodik, ott megfogja óraláncomat s kezdi mellényemen cibálni s ott motoszkálni. „Ejnye bácsi! de szép fényes lánca van." Már féltem, hogy ingemre mászik és a gombokat kiszedi belőle." És még ezt elébeszélte az illető, halálra kacagtam magamat, ismervén szörnyü tisztaságszeretetét, hogy mi rettegést okozhatott benne e kis barátságos tolakodás. A fiú anyja pedig csinos asszony volt, ha fölöltözött. Én sohase voltam náluk. „Jaj! még ez még nem mind, mondá az elbeszélő. Én mindjárt átláttam, mond a gróf, hogy ez nem nekem való időtöltés: hiszen nem győzném magamról keféltetni s vetkezni, a mit az a boglyas fejü kamasz rám mázol. Megpróbáltam s elmentem hozzájuk délelőtt, próba után. Akkor eljöttek a sok házi elrendezések: a konyhát ellátni s több, reám nézve unalmas dolgok. Ez mind igen lehangolt. Elhidegedtem e viszonytól, pedig elég vidáman tudott velem csevegni ez a kis barna asszony, de az nem elégítette ki „elkényesztetett" tisztasági vágyamat, mi eddig mindég környezett és az a kellemes szobai rend és illat, mit eddig házamon kivül is élveztem! De még mi történik egyszer velem! folytatja az elbeszélő. A szép idő kicsalta a grófnét, sétálni kivánt gyalog. (Csakugyan Kassán az a divat, hogy a magasabb körbeliek 11 órakor szoktak a sétatéren öszveseregleni s ott sétát tartani, ámbár nem csupán ők, hanem a jobb körbeli polgáriak, a nagyobb tanulók, tisztek, színészek is.) Én a grófnét ott vezettem, karomat nyujtván neki. Egyszer csak megragadja szabad kezemet valami. Lenézek, hát nagy kiabálással: „bácsi! adjon egy garast almára!" s

piszkos száját keztyümre préselve, a nagyfejü boglyas kamasz öleli át térdemet, hogy nem tudtam tovább menekülni, meg kellett állnom. Azt gondoltam, lerogyok. A grófné elbámult; hol rám, hol a kis szörnyetegre néz s kérdi: „hát ez miféle ismeretség, hogy oly bizalmas „bácsi”-hangon szólít?” „Ej! kérem a grófnét: több tisztelet! Ez egy színész nagyreményü sarjadéka. Majd ha megnőtt, gyönyörködünk benne, ámbár most beillene madárijesztőnek”... (tréfára fordítottam a dolgot, de igen nagy kedvem lett volna, néhányat rásuhogtatni lovagló-vesszőmmel.) „Vagy kétszer adtam neki almára, midőn itt sétált apjával s már azt gondolja, mindég úgy lesz,” mondám németül a grófnénak. „Eredj innen tova, barátom! szólék a tátoshoz haragosan, már mind odaadtam, nincs több” s félre toltam. Föltettem magamban, soha többé feléjök se menni. Végkép fölhagytam a látogatással.”

Szegény Theodor, gondolám magamban: én szánlak téged! és lelkem mélyéből kívánok ezer boldogságot számodra. Nem, te nem voltál élvhajhászó s ezért tudtalak becsülni. Te egy résztvevő lelket kerestél és egy fölvidító, barátságos menhelyet, hol üdülhess...

XIV.

Úton Füred felé. - Régi emlékek ujulnak föl Miskolcon. - Gáspáréknál. - Déry váratlan megjelenése. - Kibékülés. - A férj haza hívja a feleségét. - A visszautasítás okai. - Látogatás a férjnél. - Hogyan fogadják a feleséget. - A kis Déry Rózáról. - Milyen a férj gazdasága? - Pompás ebéd és Zsüli. - Déry szobája. - Zsüli tisztelgése. - Az első éjjel. - Egy kis rosszúllét. - Gáspárék családi idyllje. - Barátságos elválás a férjtől. - A falu népe az eltávozáskor. - A férj megkocsikáztatja feleségét. - A férj megnézi Normát. - Rőthi Micikéről. - Birálat az egri előadásokról. - Déry Egerben. - Székesfejérváron át Pestre.

Vége lett a télnek is. Közeledett a kedves május s egyszersmind elutazásunk ideje, de most az egyszer nem Kolozsvár felé, hanem Füredre, a fürdői saisont ott töltendő. De mivel még nem volt itt az ideje, úgy határozta Komlósy, hogy egy kis időt Miskolcon töltendünk és az utazási költségek meggazdálkodási tekintetéből Egerben is megállapodunk. Mielőtt azonban el-indultunk volna, föl voltunk szólítva a választmány által, hogy okvetlenül visszatérjünk jövő télre Kassára. Mind meg is igértük. De ki láthat minden eléjöhető eseményeket előre?

Oh sors! miért is borítod oly sürü fátyoloddal a jövő eseményeket, melyek az ember lételének - csak egy nap leforgása alatt is - már egészen más erányt adnak s föltett céljától, mely felé kiindult, már oly messze dobják, mint egyik ég sarkától a másikig s ez az egy kis indulás határozza el sok-sok időre, jobb- vagy balvégzetét, melyen 30-40 év lefolyta után veszi észre s mondja „magában”: nini! hiszen én nem ide indultam ki?!... Miskolcra megérkeztünk, elhelyeztük magunkat, játszottunk. A közönség nagyon jól fogadott. Örültek, hogy már valahára ismét láthatnak bennünket, régi ismerőseiket és hallhatják operáinkat. Ez az egész, a mit a színészet ügyében írhatok eddig.

Én nagy örömben voltam, hogy a régi kedves arcokat ismét láthattam, melyek oly régi barátsággal mosolyogtak felém, a boldog fiatal évekből, mert bármi jól találja is az ember magát a jelenben, mégis oly jól esik fiatalabb éveire visszagondolni s mondani: Oh! hol vannak azon „boldog” fiatalkori, virgonc, játszi napok!!? Pedig osztán, ha magába száll az ember, eszibe jut az is: Ah! be sok zavaros, bús napokat töltöttem közbe-közbe ezen ifjú vidám lelkemmel! De csakhogy már azok elmúltak s most már többé nem fájnak!...

Volt még, mi nagy örömet okozott nekem. Nem emlékszem már jól, de úgy rémlik előttem, mintha írtam volna, hogy egy nagyon kedves rokonom lakott itt Miskolcon: Gáspár Imre hites ügyvéd s bíró egyszersmind, ki becsületes, közszeretetben s tiszteletben álló ember és páratlan férj volt. Neje volt rokonom. Ily házaséletet nem hamar mutathat föl a világ. Utolsó percig szeretve, egymás akaratát tisztelve, vidáman s bizalomteljesen éltek együtt, úgy hogy gyakran mondtam rokonomnak: „Szeretett Ninám! férjedet nagyon irigylem tőled” pedig nem volt szép, de igen derék, szálas férfiú. És az ő szép, nyájas viselete, szép szavai, kivánatossá tették az emberben a házas életet. Ha minden férj ilyen volna!!! Ezeknél hát én gyakran voltam, ha foglalatosságaim megengedék. „De kedves Rózám! nem szeretem a dolgot Imre és közted, mond fenyegetve és mosolyogva tréfásan Nina. Ha ő nincs jelen, te halmozod el dicséretekkel, ha te nem vagy itt, engem választ megbizottjának s mondja: hallod-e Ninuskám! én úgy szeretem azt a kis „mutuly” Rózát, nem adnám a világért, ha mindég közöttünk lakna. S így csaltok mind a ketten engemet, ti gonoszok! De várj rá! mert bosszút állok” s kacagtunk fölötte sokat.

Egy napon, midőn nem játszottam, cédulácskát kapok Ninától, melyben nagyon kér, hogy: ugyan áldozzak már egyszer egy egész napot nekik is és menjek el hozzájuk már 9 órakor, de eszembe se jusson, hogy esténél hamarébb szabaduljak, azért úgy rendelkezzem otthon. Máskor csak délután szoktam menni s akkor az egész délutánt dalolással töltöttük, mert igen

jól énekelt mind a kettő. Elévettük valamennyi népdal volt a régi s jelen korból, mert nagyon énekszeretők voltak. Rögtön készültem s el is mentem. Délig eltelt az idő, kimentünk a kis kertbe, míg Imre hazajött a vármegyeházától. Beköszön szokásos köszönésével (éppen mintha nagyatyámtól tanulta volna el): Áldás, béke a házra! és egy csók a számra! tette hozzá még Imre. Én hamar eleibe ugrottam: „Tőlem kettőt kapsz, Imrém" s megcsókoltam. „Várj Róza! bevágom az utadat, elraboltad elsőségem jogát. Megfizetek." „Csakhogy nincs kinél," mondám. „Nyugtával dicsérd a napot," kacagott föl Nina. „Tálalva van," jön elé a szakácsné. Víg kedvvel, kacagások között leültünk ebédhez. Ott ültünk semmit se sejtve, még a pecsenyét vártuk. Nyílik csikorogva a nagy kapu, lódobogás, kocsizörgés és káromkodó férfihang hallszik be a szobába. „Ejnye ilyen-amolyan, micsoda komisz, dib-dáb emberek laknak ennél a háznál, hogy még eleibe se jönnek a becsületes embernek... s még ide se jönnek kaput nyitni! Fordulj vissza kocsis!" Én éppen azt akarom rokonaimnak mondani: ej de csúful káromkodik ez az ember, de látom, hogy mind a kettő halálsápadt lett, s zavarukba teszik az evőeszközt ide s tova s mind a kettő egyszerre kiáltja el magát: „Jézus Mária! ez Déry!" „Déry?" kiálték föl én is zavarodtan s most rajtam volt a sor tányéromat ide s tova tologatni s talán el is sápadni. Ez mind azalatt történt odabent, míg odakint a lármázó, még mindig szitkozódó vendég a kocsiról a cselédek által behordatta a pakkját a vendégszobába. Ezalatt rokonim, kikelve szinökből elkezdettek mentegetődzni. „Kedves egy Rózám! ne gondold, hogy valamit tudtunk felőle. Nehogy azt gondold, hogy valamiként öszvebeszéltünk." És csakugyan oly zavarba voltak, hogy egy se ment ki eleibe. Azt gondolták, én majd fölugrom s kimegyek, ha ő jön be. „Legyetek nyugodtan, mondám, hiszen annyira meg nem sérteném az illedelmet, midőn asztalotoknál ülök. Nem szólok hozzá s punctum!" De ez az egész külső-belső jelenés csak egy pár perc műve volt. Nyílik az ajtó s belép - Déry! A mint belép, én ülvén az asztalfőn, az ajtóval szemben, az első pillanata rám esett. Megáll egy szempillanatig, rám néz és szörnyű örömelragadtatással kitárja karjait: „Kedves Rózám!" s sietett felém s én is fölugorva helyemből, ölelésére indultam. Átölelt, szívéhez szorítva s ezerszer öszvecsókolva. Nézett s ismét nézett: „Tizennyolc évek múlva láthatlak s ölelhetlek ismét! Kedves szeretett Rózám! De hol vetted ezt a sok húst magadra és hogy megnőttél, te kis vézna teremtés? Hiszen olyan vagy, mint egy töltött galamb." „Édes Déry bácsi! tekintsen már reánk is egy kicsit," mond Nina. „Ej! hagyjatok nekem most békét." Hozták a pecsenyét. „Ebédelt-e már? kérdék, minden itt lesz mindjárt." „Ej, dehogy ebédeltem! De nem kell semmi, majd estvére." Én bizony ettem volna, mert oly szépen piroslott felém az a kappany-pecsenye, de Déry megfogván kezemet, egész majd estig el nem eresztette s mindjárt elkezdette az asztalnál ülve: „De most el nem eresztelek többé, ugy-e hazajösz?" „Nem lehet édes Dérym! nem lehet." „Hát miért nem lehet?" Akkor egész chorusba elkezdettek ostromolni: „Kedves egy Rózánk! gyere haza! Látod, hogy szeretünk mindnyájan. Mindég együtt leszünk: majd ti jöttök be, majd mi megyünk ki. Milyen boldog életet fogunk élni." „Ne ostromoljatok, mert ez fáj a lelkemnek, de nem tehetem." „Hát még most se mult el azon bolond szenvedélyed?" mond Déry... No már e szó mindjárt nem volt kedvem szerént. „Gondoljátok meg magatok is, ellenvetém. Én most a legnagyobb dicsőségem fénypontján állok és onnan ugorjam le egyszerre egy pusztára. Hidd meg édes Dérym, ismét a régi, viszályos életet élnénk. Én ott kedvetlen lennék, te azon ismét még jobban elkedvetlenednél és mi következne belőle? Ismerve indulatos természetedet, előre látom, civódás és még talán bántalmazás... Én már elszoktam az oly fölöttem való hatalmaskodásoktól." „Ne említsd azt az időt! Nem vagyok már én olyan! Tizennyolc éve, hogy én azt siratom!" „Osztán már el is szoktunk egymástól. Csak jobb nekünk távol maradni egymástól. Azért lehetünk egymásnak jó baráti, én reád nem haragszom. De miként mondod: „bolond" szenvedélyem még most se hagyott el és nem is fog véglehelletemig. Osztán most már szerződve vagyok két évre előre Komlósyhoz és Kassára vissza, de osztán még azt is rebesgetik, hogy Pesten Nemzeti Szinház fog épűlni. Hiszen ott nekem ott kell lenni!" „Hiszen elég dicsőséget arattál már. Elégedj be vele. Találd most abba

dicsőségedet, hogy jó házigazdasszony leszel." „Látod, édes barátom! itt fekszik még a nyúl elrejtve. Hát mi volnék én ott? Egy tudatlan ingyenevő! Hiszen én nem értek a gazdasszonysághoz, neked pedig gazdasszony kell! Nem, nem, édes Dérym, ha valamit elrontanék, vagy nem úgy ütne ki, a hogy kell, ismerem a te szűkkezűségedet, majd megint elővennéd hatalmas tenyeredet. Már én az ilyesektől elszoktam." „Törjön el az én kezem azonnal, ha én téged többé csak egy ujjal is érintenélek arra a végre!" (Ezt jó lesz emlékezetbe tartani!) „Nem, én a pusztára nem megyek." „De hátha városba mennék lakni?" „Én nem igérek semmit. Ki tudja még a jövőt előre meghatározni."... No, csak annyit írhatok még e felől, hogy estig mind zaklattak, ő is, rokonom is. De én határozottan semmit se igértem, csak annyit mondtam: „Ne zaklassatok! Ez oly lépés, melyet hirtelen el nem lehet határozni, mert nem volna helyes, ha hazamennék s ujra el kellene válni. Azért e dolog több megfontolást igényel. Én nem vagyok már az a félénk gyermek, most már nem tűrnék el annyit. Elszoktam a férfi hatalmaskodás és parancsolástól. Látod édes Dérym, ezt mind jól meg kell előre gondolni." „Ezt hallani tőled, igen fájdalmasan esik nekem," mondja megilletődve. „Igaz bátyám! mert hiszen én is lelkemből óhajtanám, hogy közibünk jőjjön, de neki is igaza van abban, hogy még neki szokni kell azon gondolathoz, minthogy meggondolatlan egybekelésök - bocsásson meg, - nem termett rózsákat, nem voltak boldogok. Ámbár most bátyám egészen más ember és én, Róza szívét ismervén, jót mernék állni csendes háziéletükről... de azt is mondom: jobb előbb megfontolni." „Hát teljes elhatározásod, hogy a Muhi-pusztára sohase jönnél lakni?" „Soha," mondám határozottan. „Hiszen én nem kívánok tőled semmit, hogy cselekedjél. A szakácsné már hat éve, hogy nálam van; igen jó főzőné, ezt megtarthatod, ha tetszik. Ez mindenre megtanít, neked csak parancsolni kell és egy kicsit fölügyelned. Osztán ott van kis hugom is, az már egész tüzes kis gazdasszony, mindent tud, mindenhez ért. Tenyerükön fognak hordani." Én el voltam merűlve mély gondolatokban. „Hát soha se akarsz hazajönni? Éppen soha?" „Én nem esküszöm semmire többé! Az oltár előtt tett eskümet egyszer megszegtem, többször nem akarok esküszegő lenni. Akkor gyermekes kacajba törtem ki, midőn neked esküdtem. Tudtam is én, mi szent foglalatú egy „eskü"! Este már megbántam a tett esküt és sírással töltöttem az éjet a nagy lakodalom után, a kis Molnár Karolinát hálótársul választván, az oldalszobába bevonúlva. De most már meggondolva teszek mindent, mert elérkezett az érettség ideje. Én minden lépésemet, minden ügyem elrendelését az Istenre bízom. Ha ő felőlem azt határozta, hogy hazamenjek, akkor legyen meg az ő szent akarata, akkor hijába küzdenék ellene, akkor „meg kell lenni," én úgy hiszem. De afelől őszinte nyilatkozom: én még most pályámról nem mondhatok le." „Így hát hátrálnom kell minden kérelmemmel! De édes Rózám! azt csak megteszed, hogy ki jösz Muhira egynéhány napra. Nézz körül legalább: hol lakom. Ott jól épített ház van és igen sok vendég látogat, mert közel fekszik az országúthoz és örömest betérnek hozzám egy kis kerüléssel. Holnap hazamegyek, miután itt reggel bevásároltam. Rendeléseket teszek, három alkalmatosság holnap estére itt lesz, hogy reggeli után mindjárt induljatok, hogy jókor odaérjetek. Jőjjenek ki a többi rokonok is, majd vígan leszünk." „Több napokra nem lehet távoznom, mert nem sok ideig mulatunk itt. Egerbe is meg kell állapodnunk s ugy osztán Füredre. Tehát sűrűn játszunk"... Harmadnap reggel csakugyan elég jókor oda érkeztünk. Szegény Déry! Ő különben mindig víg és tréfás ember volt, most is úgy cselekedett velünk, mint másokkal is, miként Nina elbeszélé, mert ő vele ültem egy ócska sárga csézán, de lovai gyönyörűek voltak, arra sokat tartott mindég, még később időbe is. Kiállt a kapu elé, mely tárva volt s ott várt, midőn már közeledtünk, elkiáltotta magát: „Gyuri, Jancsi, zárjátok be a kapukat! Ez a sok éhes vendég mindenünkből kipusztít. Hej! - integetett nekünk tele torokkal: arra van az országút," s intett kezével az országút felé. „Amarra, amarra! eltévedtek lelkem, nincs itthon a gazda"... s így akarta jó kedvét mutatni. Mire már behajtottunk, ő eltűnt. Leszálltunk, lesimogattuk ruháinkat. „Hát hova lett Déry? kérdém Imrétől. Le se emel bennünket, bevezetve az ebédlőbe?!" Ott állt szegény Déry a szoba közepén, tárt karokkal, komolyan. „Jőjj ide, oh jőjj ide! keblemre, honnan sohase kellett volna

eltávoznod szeretett Rózám! Kedves nőm!" Én egész a könyezésig föl voltam izgatva. „Ha végzetem akkor úgy akarta"... szólék elérzékenyűlve. Nem akartam szemrehányással felelni, mi belsőmbe egyszerre keletkezett, t. i. „hát ki volt az oka?" A többiek is mind betódúltak már, ekkor bement egy más szobába s kivezetett kézenfogva, egy szőke, hamisszemű, pajkos, vigyori arcu kis növendék-leánykát, ki azonnal kezet csókolt s egyszersmind nyakamba is ugrott. „Itt édes Rózám, Ida hugom. Ajánlom őtet anyai szeretetedbe. Ez azon János bátyám és Róza barátnéd leánya, kik Szegszárdról meglátogattak bennünket, kiket úgy szerettél. Édes hugom, szeresd őt, mint anyádat, mert neki igen jó szíve van." „Oh! hogyne szeretném, kezdé szapora nyelven, hisz bár már rég hazajött volna, de most már csak nem is hagy el bennünket többé, ugy-e kedves, egyetlen Róza anyám?!" Déry komolyan szólítá: „Most menj, láss dolgod után! Ez még kora és nem neked való kérdés!" Úgy látszott, hogy minden nagy szeretete dacára, szoros korlátok közt tartotta a háznépet és szigorú, kemény akaratú volt. A leányka azért nem veszítette el arca vidámságát, de azon percben, midőn bátyja ezt mondta, leereszté karját derekamról s ment, de mindig vissza-vissza mosolyogva reám. „Édes Pistám, mondám, nagyon erős subordinatió alatt tartod ezt a kis vidám leánykát. Oh! ne fojtsd el benne a természetesség vidor, fiatal csíráját, hadd örüljön, midőn örülni akar." „Ej! igen hamar enuralomra kapna. Korlátozni kell, most is már csatároz a cselédekkel, hogy alig mernek a lábukon megállni, ha itthon nem vagyok. Ő már az egész házat elkormányozza, akármeddig odabolyongok a faluban, hol dolgaimba járok." Végre levezetett bennünket a roppant terjedelmes kertbe, mindent megmutogatni, hol igen szépen volt elrendezve minden. Itt, roppant területen virágok, amott ismét tömérdek ágyakba zöldség s minden, konyhára való palánták, melyek már szép zöld terítővel borították be az ágyakat. Ott nagy kút a középen, melyből locsolták a kertet, amott egy deszkabódéba a méhkasok, ismét két csinos bódécska-forma, egy ócska kanapéval és hozzá pár székkel, (ott szokta délután magát kipihenni, a ki oda vágyott). Itt most terítve volt csinosan, minden a legtisztábban s hozta a kis virgonc Ida, egy püfli szolgáló kiséretében, a párolgó kávét a nagy tálcákon és ah! kellemes látvány! az ujjnyi vastagságú sárga pillével borított tejsűrűt és a friss kalácsot mellé, melyet nyakra-főre, még az éjjel sütöttek és a szép, sárga színű, friss májusi írósvajat, melyet tegnap köpültek. Ezt mind egy lélekzettel haricsálta elé a kis gazdasszonyka. „Mert azt mondta urambácsi, hogy ha nem lesz minden jól és pontosan elkészűlve, mind a ketten kikapunk a szakácsnéval együtt, ha hiba lesz valamibe." „De most már édes gyermekem ide ülsz mellém." Körülkarolt, csókolt ismét. „De csak egy cseppet, mert odafönt „Zsüli" kétségbe esik, azt mondta, ha ott hagyom"... mert reszket a keze, úgy siet. „Kicsoda az a „Zsüli" kérdém?" „Hát Juli, a szakácsné, de úgy hívatja magát." Egy kicsit észrevétlen rápillantottam Ninára, ki egy kissé elpirult s lesütötte szemét. Értem! gondolám.

Végre tálalva volt, fölmentünk. Még eddig szemügyre se vettem az udvart, a roppant nagy udvart. Volt ott sürgés-forgás! A két kocsis a szarvasmarhákat itatta délire. Csak akkor vettem észre, hogy öt parasztszolgáló is sürög-forog a roppant szakajtókkal, a tömérdek sok szárnyas között, de oly tömérdek, hogy az egész udvart elborította a sok pulyka, liba, kacsa, tömérdek lúd, a sok sárga, apró liba. Már a hajdú kétszer is jött jelenteni, hogy elázik a leves! Nem tudtam elválni csudámba. De bezzeg tova, az udvar legtúlsó végén - igaz, hogy hiszen jó tova esett a szárnyasoktól, minthogy roppant nagy udvar volt - de mondám: „no! abba a túrásos, pocsolyás helybe nem tetszik nekem gyönyörködni"... gyerünk enni! „Ej édes nőm! de bezzeg télen, az a jó hurka, kolbász, az a jó ízletes sódar, tetszik ugy-e?" „Igen, mondám, mikor már minden készen van, s előmbe hozzák." „Oh! majd megszeretnéd te még azt is itthon." „Alig hiszem, feleltem reá. De hát azt a sokat mind megeszitek?" „Kilencet belőle fölvetünk a hízóba, a többit magnak hagyjuk. Látnád csak azt a tömérdek malacot, hogy futkosnak itt az udvaron. Mind oly kövér, mint a potyka"... Már akkorra ettük a levest. „Valóban, mondám az ebéd közepe táján, a Juli megérdemli, hogy franciául mondassék ki a neve és Zsülinek neveztesse magát." Igazán finomúl készítve és ízletes ebédet tálalt föl. Az igen szép színre

sült ropogós rántott csirke-asiette igen ízletes és a hús körüli fodrozat egyik oldalon gomba, de az úgy díszlett, mint egy virágkoszorú, mind zöldség s céklából a rózsák s a többi mindenféle levelek mind finomúl kimetszve s reá alkalmazva, a más oldalon pici, apró, fölvert galuska. És így végig az egész ebéd, nem „ispán" hanem „gróf" ebédre mutatott. Az ebéd közömbös dolgok fölhozásával folyt le: gazdaság, s több olyassal, mi engem nem érdekelt, de mi nők külön csevegtünk. Az öreg hajdú, midőn a tálat körülhordta az ételekkel s letette az asztal közepére, azonnal lelkiismeretesen székem mögé plántálta magát. Úgy vettem észre mindenek magaviseletéből, miszerint azt hitte minden, hogy már hazajöttem. Midőn már az asztalt elszedték, a férfiak kimentek pipára gyujtani, minket nőket bevezetett Déry és a kis Ida, Déry szobájába, tetszésünkre bízva a lepihenést. Ő kiment az eresz alá a többi férfiakhoz.

Midőn beléptem szobájába, körülnéztem. Rend és tisztaság uralkodott mindenütt, de bizony egy kissé különösnek tünt föl előttem, hogy oly nagyon kopott színű volt minden és minden oly ószerü s mindjárt az villant eszembe, hiszen inkább eladnék egy-kettőt abból a sok sertésből s legalább a magam szobáját frissíteném föl. No! de lehelyeztem magamat a többiekkel együtt. Az öreg néni, a Nina édesanyja még akkor élt. Ő hozzá hajoltam s mondom: „Ugyan kedves nénikém, miért nem figyelmeztetik őtet, hogy egy kicsit szebb bútorokat szerezzen legalább a szobájába." „Oh kedveském! az mind hijába volna. Azt mondja: ő az olyanokra nem sokat ad, csak a „Speis" legyen tele. Az ad életet. De gyere csak te haza! Majd máskép lesz az minden."

A kis Ida, ki az imént kiugrott, most bejött nagy szemérmesen. „Kedves Róza anyám! szabad-e bejönni Zsülinek kézcsókolásra?" „Oh! mondom, mindenesetre óhajtom megismerni azon ügyes lényt, ki oly nagyon jól megvendégelt bennünket." Bejött tehát s odajő kezet csókolni, de reszketve, szegény úgy el volt fogúlva. Ő is azon gondolatban volt, hogy már hazajöttem. „Kezeit csókolom Tekintetes asszonykám! Bocsánatot kérek, ha hogy nem tetszése szerént volt valami." „Édes galambom! mondám, (teljességgel nem tudtam ajkamra venni a Julie szót), nem tudom jobban megdicsérni mintha mondom: túl tett minden francia szakácson, mert oly finomúl, ízletesen volt minden elkészítve és még, mi mesterileg ajánlatosan fölékesítve! Már a húsnál fölkelhettem volna, annyit ettem, de csábított minden. Újra jött étel. Ki hagyhatta volna érintetlen azt a fölséges töltött káposztát, oly ajánlatosan nézett ki... no csak egy szóval, minden tálnál dicsérettel halmoztuk el, más ám egy ügyes szakácsné, sokkal ízletesebben tud a szakácsnál főzni, több gondot fordít reá." „Én, drága T. asszonyom, igyekezni fogok minden tekintetbe megelégedését kiérdemelhetni." Úgy eldicsértem őtet, csakhogy jó indulatot támaszszak benne személyem eránt s egyszersmind megnyugtassam helyzete eránt. „Oh! mondom, az még messze távolba van. Most még én nem jövök haza, majd később! Hanem csak tanítsa az én kis leánykámat, hogy jó gazdasszony legyen, mint maga. Akkor nagyon fogok örülni." Mindent nyájasan megigért s azzal távozott, megelégedve, hogy minden tetszésünkre volt... Ez a nap csak eltelt, ismét nagy ozsonna volt, finum kávé és sütemény. Jöttünk, mentünk! „Úgy veszem észre, mondom a szakácsnénak s Idának, midőn a konyhába is mentem körülnézni, hogy meg akarnak betegíteni, mert oly nagy ebéd után oly nagy ozsonna, nem járja. Elég lett volna az a pompás kávé, de már estére ne csináljatok semmit, hanem hidegen adjátok föl azt a jól s szépen sült pulykapecsenyét. Fölötte jó ízű volt és azt nagyon szeretem, kivált így, töltve." „No látja Ida kisasszony! hogy haragudott az úr egyszer, midőn megtöltöttem. Azt mondta: minek rontom el a természetes ízét a jó kövér pulykának. Azt mondta: most mindjárt kidobom tálastól az udvar közepére." „Hát olyan mérges az úr?" kérdém. „A Jézus őrizzen meg! Nem kellett volna csak egy szó, megtette volna. De gondoltam is magamban: ördög bújjon beléd! biz azt megeheted." „De ha a gazdának nem tetszik valami s azt nyilvánitja, azért nem illik tiszteletlenül gondolkozni a cselédnek" s azzal kifordultam a konyhából. Azután mind öszvesereglettünk az ebédlőbe, Déry is bejött, miután lóháton megjárta a juhaklokat és a juhászgazdának kiadta a rendelete-

ket. Déry szobájába két ágy volt s úgy rendezték el, hogy: egy ágyat még behoztak, egyet az öreg néni számára, egyet a Nina számára, egyet az én csekélységem számára, a férfiak mind az ebédlőbe voltak elrendezve, de estefelé ismét kimentek dohányozni s csak négyen maradtunk: az öreg néni, Nina, Déry és én. Ott ültünk egy divánon csak ketten Déryvel s ismét eléhozta tapetre, szüntelen kezemet csókolva, hogy hát teljességgel nem találom vonzónak a falusi életet? stb. „Édes Pistám! én nem tudok hazudni. Nem!" Amazok is ismét beszéltek egy csomót, mindenre csak az volt feleletem: nem! Végül mondja Déry: „Hanem figyelmeztetem előre, hogyha az éjjel valami kisértet jár a szobába, meg ne ijedjenek tőle." „Kisértet? fölkiálték, Isten őrizzen meg attól! mondám. Az ne történjék, mert én szörnyűen félek a kisértetektől. Olyat visítanék, hogy még a juhakolból is kiszaladnának a juhok. Jó, hogy figyelmeztettél, én egész éjjel lámpát égetek." „Hiszen nem oly gonosz kisértet az," mond Déry. „Nem, nem! én mindennemű kisértettől rettegek."

Elvégezvén a vacsorát, kiki nyughelyére sietett. Én meggyújtottam a lámpát s későre elszenderedtem. Midőn másnap fölébredtem, hatalmas torokfájást éreztem. Nagyon könnyen voltam, nyárilag, fehér öltönyben s az úton légvonat érhetett s a kertben is és így lehangolva voltam. Megkértem őket: ne csináljanak olyan „ceremoniális" ebédet, a sok evés ártalmas. Egy kissé rövidebbre szabták, de azért a Julietta nem akart hátramaradni dicsvágyával. Déry fölszólította a társaságot, mennénk le a folyóhoz, hogy megmutassa a juhokat, mert most fogják mosni. Megvallom, nem nagy vágyam volt, de nem akarván kedvét szegni férjemnek, elmentem. Szép nézni, de én nem találtam semmi időtöltésemet benne. Ebédután a férfivendégek hazamentek, csak az öreg néni, Nina és én maradtunk. Igazán megvallom, ha hibás vagyok is e miatt, nem tehetek róla, pedig mindenikjöket szerettem és ha együtt, úgy, a városba lettünk volna, egész vidám lélekkel tudtam volna velök mulatni, egész napokat együtt és így itt, ezen a pusztaságon, csak azt az egyetlen egy házat látni egész nap, meg a juhászgazdáját, nagyon nyomasztólag hatott reám, mert a falu egy kissé távolabb esik, úgy hogy én észre se vettem, hogy ott falu van. Legtöbb élvezetet nyujtott az udvarba a tömérdek majorság.

A herbatékkal, melengetésekkel majd megölt a kis Ida. Estefelé egy kissé mégis kiállott az alkalmatlan torokfájás... Hanem az én kedves Imrém, az egy szeretetreméltó férj volt. Reggelenként öt órakor már bedugta az ajtón a fejét, csak a reggeli zubbonyába burkolódzva: „Bizony nem bánom én, édes Rózikám! ha nem tetszik is neked, hogy ily jókor betolakodom, de az én kis buksimat meg kell nekem csókolgatnom és a szivarját a szájába tennem, hogy ő kényelmesen pihenhessen még. Meg az én kedves anyácskámat is meg kell kérdeznem, hogy szereti-e fiát? Szeretlek! szeretlek! csak vigyen el innen a manó, hiszen úgy öszve-vissza dörzsölöd az arcomat azzal a bozontos szakáladdal!" „Azért teszem, hogy szép piros legyen anyókám, mint fiatal korába volt." Pedig Imrének csak olyan apró tövisek sarjadoztak álla körül.

Az öreg néni igen szép, gömbölyü asszony volt fiatal korában, éppen, mint leánya. Ez a három ember úgy szerette egymást s úgy élt együtt, mint a gyermekek. Mikor együtt voltunk mind, ujra elkezdették az ostromot: „Hogy hát a házasélet gyönyörei teljességgel nem vonzanak?" „Nem, mondám, elszoktam tőlük, mert a bevezetés igen keserű ízt hagyott hátra." „No, már többé nem is zaklatlak, mond Déry. Hanem azt igérd meg, hogy ha soká el nem tudod magadat határozni a hazajövetelre, legalább „halni" jöjj haza!" „Hisz azt még kevésbbé igérheti meg az ember, mondám. Ki tudja, hol és mi módon halok meg? Bízzunk mindent az Istenre, édes Pistám! Ő majd elintézi sorsunkat, a hogy legjobbnak látja, s nyugodjunk meg benne." „Egerbe mulatásod alatt elmegyek Imrével s meglátogatlak." „Ezt nagyon szívesen veszem, mondám, szívesen látlak benneteket." „S még azt is igérd meg, édes Rózám, hogy mikor visszajösz Kassára, - kicsi kerülés Muhira betérned, - legalább egy-két nap mulass közöttünk." „Azt megtehetem s úgy intézem."... Eltelt a másik nap is, de a harmadikon, már

akkor csupa töviseken álltam, úgy, hogy el se titkoltam. „Látod, édes Pistám, jó, hogy hirtelen nem határoztam el magam. Ugyan, mi lett volna belőlem? Szeretlek mindnyájatokat itt együtt. Hisz mindent elkövetek, elismerem, de én ily pusztaságba nem tudnék élni teljességgel. Látjátok: én unom magamat!" „Az a veszett színészet, az, az, az furdal tégedet!" „Igazad lehet." „No, hiszen holnap már beviszlek s magam is bent maradok egypár nap." Így osztán harmadnapon visszamentünk Miskolcra, miután a kis Ida sírva búcsúzott tőlem: hogy hát most se viszi be őt! De neki hon kellett maradni fölvigyázni. A Juliska is kibékítve, igen kegyesen hívott: hogy csak az Isten mentől elébb hozzon haza engemet.

Midőn a kapu kitárult, hát elkezd Déry amúgy magyarosan káromkodni a hajdúra: „Hát vén szamár! nem megmondtam, hogy egy se merje magát mutatni itt az udvar körül." Elibem nézek, hát akkor veszem észre, midőn már a kocsi kigördült a kapun, hogy valamennyi falunépe, mind ott állt két rendébe az úton s nekünk közöttük kellett végig hajtatni. Déry rájuk akart rivalgani, de nagyon kértem, ne bántsa őket. Ott álltak mind, kalaplevéve s kiváncsian s mindenféle áldást kívánva „Asszonyunkra!" „Hozza haza az Isten a mi asszonyunkat", kiálták. „Isten áldjon meg jó emberek," köszöntem nekik vissza a kocsiból. Még azután sokáig hangzott a zsibongásuk, míg kiértünk a két sor ember-spalliér között, mert megint mindenik előre tolakodott. Déry káromkodott folyvást. „Ki akartam kerülni, mert tudtam, hogy ez a falusi nép olyan." A hajdú csak mentegetődzött, hogy ő megparancsolta nekik, de hát ki tehet ennyi nép ellen?...

Midőn haza érkeztünk, már Komlósy keresett háromszor is. Másnapra Norma opera volt hirdetve. Ámbár már a torkom nem fájt, de mégis egy kis rekedtség maradt hátra. Mondom Komlósynak. „Ej! kireked holnapig. Sietnünk kell, hogy itt bevégezzük. Operát akarnak hallani." Mit tudtam tenni, bizony rekedten énekeltem én, de azért elnézte a publikum. „Látod, szegény Rózám! milyen keserves kenyér ez a tiéd. Még nem is mulathatsz kedved szerént. Ha baj támad is belőle: meg kell lenni, állj elő!" „Oh, édes Pistám! azt ne úgy vedd. Ennek csak az én engedékenységem az oka. Mondhattam volna, hogy nem énekelhetek általán fogva, de nem akartam a kasszának kárt okozni." „Édes Rózám! most egy kérésem van hozzád! Befogatok, Ninával üljetek föl és kikocsikázlak egy kicsit." „Jaj! félek én itt a városba a te táltosaiddal: hiszen mindig két lábon táncolnak." „De nem bokrosak! Ne félj, nem ugrik az félre. Osztán az én nőmet magam akarom kocsikázni. Én ülök a bakra, s ha én tartom a gyeplőt, oly szelídek, mint a bárány." Nem akartam kedvét szegni s csakugyan az egész várost körül kocsiztuk. Én szintúgy geneiroztam magam. Minden ember megismert s köszöntgettek és Dérynek kiáltozták az ismerősei: „Szervusz bátyám! Így ni! Így van jól!" Látták, hogy ki vagyunk békélve s Déry annak nagyon örült.

Midőn Normát adtuk, Déry páholyt váltott. Nem akarta az én jegyemet elfogadni s így Ninàék is vele voltak. Imréék beszélték osztán, hogy mi örömtelve szemlélt. Le nem vette a szemét rólam, föl-fölkiáltott: „de hol vette ez az asszony azt az erős hangot? azt az érzéstele kifejezést, azt a simultságot! (mert Déry is jól énekelt és zeneértő volt.) Hej! de éppen ez okozta az én szerencsétlenségemet! A publikum tömjénezése már korán megkábította a fejét s el van ragadtatva s én adom meg az árát, azért nem szenvedhettem eddig a színészetet s kerültem."

Az idő eljött s mentünk Egerbe, Déryt foglalatossága hamarabb hazahívta. Elbúcsuzott azon igérettel, hogy meg fognak látogatni Imrével.

Egerbe indúlván, egy fiatalkori jó barátnémat is elvittem magammal, a szegény zömök Rőthi Micikét. Édesanyja már rég meghalt, árván maradt. Adósságba estek s a szép nagy kőházat eladták. Nem ment férjhez. A szegényt ki veszi el? Kivált ha „kisasszony!" Nyomorban élt, varrással kereste kenyerét s így örömmel elfogadta ajánlatomat: hogy magammal viszem a fürdőre és nálam maradhat, míg tetszik. Egerbe igen kedvesen fogadtak. Éder Lujza nálunk volt, ő volt a másodénekesnő. Kellemetes, gyakorlott hangja volt, csakhogy gyenge. Midőn

fölléptem, az 1837-diki Regélő színibirálatában ez volt, melyet most találtam meg s azonnal ki is írtam belőle. Így hangzik:

> 1837. Eger. Junius 27-dikén. A Kassáról ideérkezett színésztársaság junius 4-dik napjától fogva mulattatá városunkat. Ideérkezett Déryné is (kit a színészet minden ágaiban mindenhatásúnak mondhatni) s vele több énekes tag képessé tette a társaságot énekes, sőt nagyobb daljátékokat is adhatni. Dérynét 1823-dik évtől fogva nem láttuk, ahhoz képest annyival nagyobb meglepettetéssel fogadtaték itt.

Nem látom szükségesnek a többi darabok eléadását és birálatait is elésorolni, mi hosszadalmas lenne, csak a mi magam személyét illeti. Ezt is csak úgy, ha tetszik beiktatni.

> 7-dikén „Míveltség és természet," Albini vígjátéka. Déryné ebbe lépett föl először a természet nevelte Aspasia naiv szerepében s valóban remek könnyedségü előadásával szívekre hatott. 12-dikén Norma nagy dalljáték jutott színpadra, melyről elmondhatni, hogy Dérynénak kiváltképi eleme, melyben a nagyszerü indulatoknak élénk, tüzes rajzképeit éneke felső tehetségeivel együtt, mint Norma mutathattya. 20-dikán Déryné jutalmául Zampa került elé. A jutalmazott, úgy a címszerepet vivő Szerdahelyi, Hubenayval együtt, éneklésökben s ügyes actiójokban főképpen jeleskedtek. Játék alatt Déryné két virágkoszorúval s elhintett nyomtatott versekkel tiszteltették, a hozzá intézett versezet ez vala:
>
> SONETTO DÉRYNÉHOZ.
>
> Újult s meg elfolyt a föld tavasza:
> Figyeltünk a sok bájos fülmilére,
> Szép hangjok árnyainkba visszatére,
> De egyet távol ápolt a haza.
>
> S míg vele sok tájat jutalmaza.
> Eged körének nem lőn annyi bére
> S im! hála! forró vágyunk véget ére,
> Itt zeng, kit a szív gyakran tárgyaza.
>
> Itt; ah, de kéjünk halni jött elé:
> Eltün az édes ajku dalvezérné
> A Charis, a sok lelket emelő.
>
> Ő érte a sors istent ki ne kérné,
> Hogy még, bár egyszer, őt nekünk igérné
> S ne tudna távozhatni majd el ő.
>
> Egerben, 1837. Az Érseki Liceum Betüjivel.[107]
>
> Játék alatt Déryné két virágkoszorúval s elhintett nyomtatott versekkel tiszteltették, a hozzá intézett versezet ez vala.

Déry csakugyan eljött Imrével s pár napig ott mulattak. Kényelmesen el voltak látva nálam. Két szobám volt és elein mindjárt úgy intézkedtem, hogy otthon fogunk főzni, minthogy ők igérték a látogatást, nehogy megkoplaltassam őket, a vendéglőből hordott koszttal. De Micike ki is tett magáért, míg vendégeim ott voltak. Ő főzött, mert jól értett hozzá. Déry ujra emlékeztetett, hogy midőn Kassára visszautazom, el ne kerüljem a Muhi pusztát s betérjek. Én nyiltan szóltam: „Hogyha mint „barátnéját" szívesen elfogad, egész addig, míg a sors haza

[107] „Ime ide zárom a nyomtatott versezetet" folytatja Déryné. A vers nincs mellékelve, hihetőleg Egerváry P.-nél maradt.

szólít, úgy én is nagyon szívesen betérek a hányszor csak erre utazom.” Elhatároztuk azt is, hogy gyakran levelezünk egymással. Ők három nap mulattak s osztán hazamentek. A társaságnak is sietni kellett bevégezni eléadásait s elutaztunk Balaton-Füredre, a fürdői saisont ott töltendő.

Midőn Pestre érkeztünk, már a társaság nem volt Budán, már azelőtt Székesfejérvárra mentek s már játszottak is. Szegény Parázsóné nem jöhetett velünk, ő Pesten volt, mert gégecső-vészben szenvedett és sokáig sínlődött. Oly fiatalon! Mi nagy kár volt a színészet érdekében is már, minthogy még akkor igen gyéren mutatkoztak a fiatal csemeték. Mi kár, ha az a csontember kaszájával lekaszabolja az oly szépreményü eléhaladó tehetséget. Oly fiatalon a kemény hideg föld alá dugni! A többi leendők még akkor mind gyermekcipőt viseltek. No de, csakhogy már mégis viseltek! s megnőttek akkorára, midőn éppen már szükség volt...

Megérkeztünk Székesfejérvárra mi is. Ott volt most együtt megint minden tag, a kik csak „kezdetek” voltunk együtt. Csak szegény Kántorné - nem. Megyeri se jött meg. Ő Debrecenbe vagy Olasziba (nem tudom már) együtt vendégszerepelt Kántornéval. Pály társaságot alakított, ő se volt még jelen.

Most már régi pályatársaim fölszólítottak, hogy velük maradjak. Azt nem tehettem, miután Komlósyval már szerződve is voltam, a fördőre is és télire vissza Kassára is. Hanem a két társaság megegyezkedett, hogy együtt működjenek, mely szerént úgy rendezik be a dolgot, hogy egy része, azaz, ha az opera Füredre megyen, a dráma Fejérvárt játszék, viszont, ha a dráma megyen Füredre, az opera Fejérváron működik. Így fölváltakozva együtt maradtunk egész addig, míg a színház Pesten elkészült annyira, hogy már majd nemsokára játszani lehetett benne.

VII. RÉSZ.
Az állandó szinház kötelékében Pesten, majd ismét vándoruton.

(1837-1841.)

I.

Hogyan kerülnek Pestre a vidéki szinészek? - Déryné szerződtetése 1837-ben. - Fáy, Földváry és Mátray. - Az új lakás. - Kit keres Déryné Pesten? - Kántorné és Laborfalvy Róza. - A Nemzeti Szinház megnyitó előadása 1837 augusztus 22-én. - Mi történt az új ruhával? - Hasonló eset Miskolcon. - Az első örömnapok. - A pártolás csökkenése. - Kántorné esete. - Kántorné mint szinésznő. - Hogyan bánnak el a beteggel? - Hasztalan közbenjárás Földvárynál. - A hajthatatlan Kántorné elhatározása.

Ekkor fölszólító levelet kaptunk, mind külön-külön, a kikkel a részvényes urak szerződni akartak s megkívánták, hogy jöjjünk egy hóval elébb, mielőtt kinyílik a színház, hogy a tagokkal egyezkedhessenek és az eléadandó játékra és játékokra jó előre elkészülhessenek. Én nem fogadtam szállást, nem tudván, hogy mi lesz velem, miután Kassára kötelezve voltam menni s adós is voltam a 400 frttal. Addig beszállásoltam magamat a „Mátyás”-vendéglőbe.

Elérkezett a nap, melyen az egész társaság föl volt rendelve T. Földváry Gábor úr elnöklete alatt, valamint a többi részvényes urak jelenlétében tartott egyezkedési öszvejövetelre. Mindenik taggal külön egyezkedtek. Úgy gondolom legalább, mert már az nem jut most eszembe, hogy én voltam-e a legelső a nők közül, kivel kész akartak lenni, vagy pedig már akkor az egész társasággal tisztába voltak, midőn én egyedül szólíttattam elé. Nekem soha se volt arra gondom, hogy másnak mennyi havi fizetése van. De a hol eddig szerződve voltam, a mennyiben megegyezkedtem, abba megállapodtam s én nem kértem soha jobbítást. Most is nem jut eszembe jól, de mégis úgy rémlik előttem, hogy 60 pengő forint volt díjam és tán 4 jutalomjátékom egy egész évre, de ez nem mindenütt. Most hát kérdezték tőlem: mennyi havidíjt kívánok? „Bocsánatot kérek, hiszen én nem szerződhetek egész évre, mert szerződve vagyok Kassára s már október elsején ott kell lennem.” „Abból bizony semmi se lesz, fölkiáltott T. Földváry úr s Fáy András úr hasonlólag. Magának itt kell maradni, innen egy toppot se!” Én elkezdettem kacagni. „De hát mi lesz Kassából, - kérdém - ha én nem megyek haza?” „No bizony! elég sokáig volt már ott. Magának innen elmenni nem szabad, egy szó, mint száz!” Az a kedves, szelíd Fáy András elkezdi: „Édes Rózikám! mit gondol maga, hiszen ha ott volna is, szárnyakra kellene kelni, hogy mentől előbb ide érkezhessen, midőn egyszer sikerült magunknak nyugpontra találni s nem kell többé vándorolni. Ne ellenkezzék! Maga itt kezdett, magának itt kell végezni.” A mint reá néztem s azt a mézes szavát hallottam, nem volt bátorságom ellentmondani, de nem szóltam semmit. Akkor Mátray Gábor úr kezdette reá: „Hát itt tudna most bennünket hagyni, édes Rózikám! Hiszen csak itt várhat magára dicsőség, jól rendezett társasággal játszhatni!” „Hiszen mindig velök játszottam,” mondám. „Igen, de itt a jó orchestrum mellett énekelhetni - az egészen más!” A többi urak is szóltak egy-egy szót. Végre Földváry úr, alkalmasint már unta s az ő erős akaratával, az asztalra ütött öklével: „Innen nem megy s punktum! Csak mondja meg, mit kíván havonkint?” „Engem gyalázat érhet, mondám, mert nemcsak szerződésem kötelez, de tartozom is a directiónak 400 frttal s azért is kell megjelennem, hogy azt lehúzhassák.” „Ez mind nem tesz semmit. Ha magát visszakívánják, majd eligazítjuk mi a bajt, a 400 frtot pedig elküldjük.” Én nyomasztólag éreztem magam, nem tudtam már mi ellenvetést tenni. Most ismét Fáy András kérdezte: „Hát csak mondja meg, édes Rózikám, mi havidíjt kíván. Csak előre figyelmeztetem, magasra ne feszítsék a húrt, mert még nagyon szűken kell gazdálkodni. Még elején ne reméljenek aranyesőt.” Ez engem egészen lehangolt, de mégis csak ki kellett mondanom: „háromszáz forintot”, mondám bátortalanul. „Az nem lehet, édes Rózikám! az még most igen nagy fizetés volna a többiekhez képest s akkor azok is mindjárt többre terjeszkednének. Már csak a miatt se lehet, és még most nem lesz képes a kassza nagyra terjeszkedni. Áldozott a nemzet! Hiszen maga honleány, maga már áldozott, most is áldozni kell, hogy később, midőn erős kősziklán áll az

alap, szedhesse gyümölcsét. Nem lehet többet, 100 pengőt kap, azért többet mindeniknél, mivel énekesnő." „Hiszen nekem eddig is és mindenütt nagyobb volt a fizetésem." „Száz pengőt és egy jutalomjátékot egy évre, az áll!" mondá Földváry úr az ő stentori hangjával. „De hallja csak, Déryné! a nagy szomorújátékokban Kántorné játsza a nagy szerepeket, de maga tartozik eljátszani az Elevenholt házaspárban Hagymánét." „No hiszen, szépen degradál engem a Tttes úr", mondám kacagva. „De még osztán Mariskámat a Tündérkastélyban." „Oh, igen! mondám, én nem szoktam visszaküldeni egy szerepet se, a minek meg tudok felelni."... Meg volt kötve a szerződés.

„Most már szállás után kell néznem, mert még eddig csak egy szobába vagyok beszállva a fogadóba." Ujra figyelmeztetett Mátray Gábor: „Csak drága szállást ne fogadjon Rózikám! mert mind nem tudja az ember előre, hogy üt ki minden."... Bizony elég drága szállást kellett fogadnom, de olcsóbbat nem találtam: két szoba 400 frt volt váltócédulában, a Salvator-patika fölött, az első emeletben, utcára nyiló ablakokkal a Kerepesi-uton. Kovátsné is ott vett ki egy szobát, Egressy is ott lakott. Minthogy kicsi, szűk udvara volt, nagy utazó-bárkámat a Mátyás-fogadóban hagytam, megkérvén a vendéglőst, adna neki helyet, megfizetek érte. Ott pihent a nagy „állás"-ban, a szénapad alatt; kosztot is a Mátyás-vendéglőből hordattunk, ketten együtt Kovátsnéval. Így el voltunk helyezkedve a legegyszerűbb módon...

Itt voltam tehát ismét a kedves Pesten! Itt, hol annyi boldog-boldogtalan napokat s éveket töltöttem! Itt, hol minden utca, minden kő, emlékezetes volt nekem s minden azon édes óhajt ébresztette föl bennem: vajjon fogok-e vele találkozni!? Csak egyszer még az életbe, hogy megbeszéljek neki mindent, hiszen semmi egybeköttetést nem óhajtottam! Ő meghalt reám nézve, szívembe volt temetve, mint kedves halottam! Néztem, néztem mindenfelé: nem láthatnám-e meg valahol az ő kedves göndör fejét! Hijába! sehol, sehol, még csak hasonlót se...

Így elkövetkezett a színház-kinyitás ideje. Már csak egy hét volt hátra, Kántorné még se jelent meg. Ez mindent nagy izgatottságba hozott: a társaságot, de kivált a színház derék megteremtőjét, ki annyi szorgalommal igyekezve küzdött, csakhogy teljesülve legyen akarata és hogy a kinyitásnál egy se hiányozzék a tehetségesek közül s éppen ő, kinek szerep-osztálya éppen nem volt senki által betöltve, a melyekben ő „nagy" volt. Pedig szegény Kántorné! éppen ő járt Budáról legtöbbet Pestre által, megnézni, hogy mennyire gyarapodott már s mindig vitt néhány követ a kőmíveseknek, hogy ő is segítsen mentől előbbi elkészítéséhez, mert miként mondá: az az ő hajléka, az fogja őt öregségébe táplálni! De már most mit tegyenek? A játék ki volt tűzve, annak már nem lehetett változni, pedig még csak három nap volt hátra. Ekkor elhatározták, „hogy ha meg nem jelent a kinyitásra és csak ennyire becsüli a fölhívást, nem is kell többé"... Ez kemény szó vala! De most mégis ki lesz az, a ki méltólag elfoglalhatja ezen szerep-osztályt, hogy aztán e mellett meg is maradjon? És a kinek személye is megfelelő legyen e nagyszerű hősnők szerep-osztályára! Erre senki se volt alkalmasabb, mint a fiatal s még akkor ilyes matronák, római hősök szerepeibe gyakorlatlan Laborfalvy Róza. S azon roppant szerepet, ezen fiatal teremtés, három nap alatt kénytelen volt betanulni s eljátszani. De volt L. Rózának királyi termete! s hozzá az ő szépsége! s nagy, fekete, beszélő szemei! Ez mind kipótolta azt, a mi talán ily első nagy szerepben gyengeség mutatkozott is, de meg annak tudása, hogy nem lehetett másként. És mi több, a borzasztó forróságban, a mi akkor ott létezett, még a könnyü ruhákban is, majd öszvefőtt az ember. Fántsy volt a jellemzetes öltözetekre felügyelő rendező és ő oly szigorúan alkalmazkodott mindahhoz, a mi a nemzetek viseletét tárgyazta, hogy attól egy tőhegyig se hátrált s igy fekete posztóból készült, három rőf uszály, térdig leérő, nyitott, szörnyü bő ujjakkal, ismét ugyanazon kelméből készült, nyakig befödött derékkal és térdig leérő bő tunikával kellett játszani. Szegény fiatal gyermekleánynak még hajáról is, nem csepegett, de folyt a halálos veriték; de azért szegény Róza átuszta a tengert és legyőzte föladatát. Ámbár egy szót se kellene eléhoznom a kinyitásról, mert már azt, egy kissé érdemesebb tollvezetők leírták ki tudja hány és hány formában. Nem is volnék oly bátor, a

tollat tentába mártani, hogy átalánfogva a kinyitásról szóljak, nem; az én soraim csak az öltöző szobáig visznek, no osztán egy kicsit a színpadra is föl kell menni, mert hej! minden ember maga érzi: cipője, lábát hol vérzi? Bizony az enyémet is vérzette, de nem a lábomat, hanem az erszényemet! De furcsa is az! nekem mindenütt és mindig kellett valami káromnak lenni!...

Tehát föl kelle menni, minthogy mindenkinek meg kellett jelenni, a ki csak lélegzeni tudott, ha csak egy-két sor szerepet is elmondani az „Árpád ébredése" cimü darabban, következéskép nekem is volt egy kis rövid szerepem. Azt mondák mindig, hogy oly világos lesz akkor a színpad, hogy még a gombostűt is meg lehet látni a deszkázaton. Én egy Dáma szerepét mondottam, ki az új színházba megyen s ott unszolja a járkálókat: nézzék, ott az új színház, menjünk stb. Nagy világosság lesz, gondolám. Ej! bizony én egészen új ruhába akarok föllépni, mert ha volt is más, de már azok sokat utaztak. Csináltattam tehát egy egészen új, fehér atlasz-ruhát. De már a fejdíszem se legyen ócska, csináltatok egy szép fehér creppe turbánt, de még annyira ment a balgaságom, hogy minden új legyen rajtam, még legyezőt is ujat vettem. Ezt csak azért írom le, hogy lássék mennyi költségbe vertem magamat örömömbe, hogy az új színházban játszhatom! Én tehát szépen föl voltam öltözve, azaz, hogy lettem volna. De mielőtt fölmennék az öltözőbe, szabadjon egy kissé az udvaron megállnom és széjjel néznem. Belül csillogott-ragyogott minden, a mit a nézők szeme láthatott - de az udvaron! Minthogy Földváry Gábor úr akaratának teljesedésbe kellett menni, hogy az napon ki kell nyílni a színháznak, ki is nyílott, még pedig dicsőséggel... de az udvaron! arra minden erőmegfeszítés mellett sem értek reá, hogy eltakaríthattak volna az útból mindent. Itt volt még egy halom homok, amott a malteres láda, tova, halomra hányva az épitők szerszáma, itt egy csomó kavics, kőhalom, egész az udvar hátulsó részeig. Alig lehetett az öltöző szobákig behatolni. A mint benyitunk, a nők öltőzdéjébe, még a falak meszeletlen, asztal egy sincs, valamennyi nő, mind ugyanazon egy szobába. Hogy férünk itt ennyi sokan? Hamar összerögtönöztek szolgák verschagokból öltöző asztalokat. Nincs fogas. Hova aggatjuk öltözékeinket? Még nincsenek fogasok, szegeket vertek a falba. Ott függött szép uj atlasz ruhám a vakolt falon. Még az csak, csak... de oly forróság volt, hogy nem győztük a homlokunkat törölgetni, a férfiaknál azon módon. És ezt mind az öröm izgatottsága okozta, én úgy gondoltam, de az én víg kedvem mindjárt lehangolva lett, midőn leveszem egész vágygyal új ruhámat a szegről. A falhoz ért oldala, mely oly lágy lett az izzadtságtól, csakhogy nem csepegett, oly nedves lett! Mit volt mit tenni, csak felöltöztem bele. Midőn már föl voltunk öltözve, én nem állhattam a dicsőséget, fölmentem a színpadra, hogy az első függöny mögül lekandikáljak, hogy nagy publikum van-e? Tömve! Zsúfolva! Hátrafelé megyek, a hol egy leeresztett függöny mögött ott guggol Telepy koma, már a játékra fölöltözve, egy nagy ecsettel kezében, még akkor is valamit színezve, igyekezett egy nagy zöld fazékból mázolgatni. „Ide ne jöjjön komácska! mert mindjárt ráfestek a fehér ruhájára egy zöld erdőt"... Minden is széjjel feküdt még ott rendetlenségbe, de az a függöny nem repült föl azon este, hát az nem volt baj; de baj volt az, hogy én ott mindent látni akartam, s nem vettem észre, hogy az utolsó álfalak mellett, oda volt dugva egy nagy menkő dézsa, tele kinrusz festékkel, melyet a szolgák vigyázatlanul tévén oda az oldalára, kilocscsantották. Már megszólalt a zene, sereglettek föl a színésztagok az előjátékra. Én csak sétálok ott nagy begyesen, legyezőmmel legyezgetve magamat, egyszer elkiáltja magát Éder Lujza: „Jaj néni! oda van az atlasz ruhája." Én előbb csak rámeredtem, azt gondoltam, rosszul áll a dereka, vagy olyasmi. Hát az oldalát oda emeli szemem elé: „itt ni! meg itt! meg itt!" Azt gondoltam, mindjárt lerogyok; a legelső ijedtségi roham azt idézte elé, hogy nem léphetek ki ebben az öltözetben. Ott bámultam a nagy, odamázolt fekete pecsétekre, melyek sűrűen oda voltak tapadva. Három egész szél kivetni való volt! Már azzal még mit se gondoltam volna, mert ha színpadon történik valami kár, vagy bármi egyéb érje azon percben, föl se veszi, de ha öltözékébe vagy szerepében történik csorba, a színészt dühösségbe lehet hozni. Így történt egyszer velem Miskolcon saját ügyetlenségem következtében. Hedviget játsztam, kétcsövü puska volt megtöltve s fölhúzattam

mind a két sárkányát, ha egyik nem talál, lesz a másik. Az egyiket kilőttem a rablóra s midőn Hedvig elájul ijedtében, hogy embert ölt, elejti a puskát. De én ügyetlenül a puska agyát löktem magamtól, a csője lábamnak volt irányozva, az elsült s bokába meglőttem a lábamat. A puskaporral vegyült vér feketén folyt le a strimpflin keresztül; a szoknyám alja meggyúlt, égett. Szegény Murányiné nyomkodta kezével a tüzet, hogy meg ne égjek, de nekem ájulva kellett maradnom szerepemnél fogva. Mindenki azt kiáltotta: ereszszék le a függönyt!... én meg susogva: semmi, semmi, csak folytassák, folytassák! Midőn felvittek az öltözőbe, ott kacagott Murányiné fölöttem, mert hisz nem volt nagy szerencsétlenség, csak a nagy ijedtség, de azért mégis két hétig feküdtem. „Ilyen bolond ez! mondá szegény Murányiné, kinek keze összeégett. Ha ott égett volna is össze, nem mondta volna, hogy ereszszék le a függönyt!...” Én tehát kétségbe voltam esve, hogy most már melyik nagy Numbo[108] segít rajtam? Én nem tudtam magamon segíteni, haza küldeni más ruháért: elkéstem volna, a többi nő, mind a maga szerepével volt elfoglalva. „Semmi néni! majd gombostűkkel ügyesen be, ráncba tüzögetem és észre se lehet venni, csak bízza rám” vígasztalt a kis Éder Lujza, s csakugyan úgy is cselekedtünk, ő segített rajtam. Igaz, hogy a ruha jó bő volt, ráncokba ömlött le, de mégis zsenirozott az engem s nem mertem azon oldalammal fordulni a publikum felé. És így az én nagy örömem zavarva volt a legelső föllépésemnél az új színházba! Mindig eszembe volt: „hej! rossz előjel az nekem” mondám. Az én kis, homályosan csillámló csillagom, felhők közt jelent meg fejem fölött, mint karácson éjjelén születésemkor!

Midőn Dérytől elbucsúztam Egerbe tett látogatása alkalmával, igen lelkemre kötötte, hogy gyakran, de igen gyakran váltsunk leveleket s mindig tudassam vele hogy s mint létemet. Én teljesítettem is kívánságát s gyakran váltottunk leveleket.

Minden baj felejtve volt. Eleintén vidáman folytak a napok, a társaság is jó hangulatban látszott lenni irántam. A Regie osztotta a szerepeket rendesen úgy, mint azelőtt szokta, még együtt működtünk a közjóért. Nekem eszem ágába se jutott azon észrevételt tenni, hogy: hiszen én nem tartozom már színdarabokban más szerepet vállalni, csak a kikötötteket. Isten őrizz! Én szeretve játsztam el minden osztályszerepemet. Az akkori évi színbirálatokban föl lehet találni a felőlem tett recensiót, de mindent most elékeríteni nekem igen bajos volna és hosszadalmas.[109] Ez egy jó ideig mind így folyt. Csak engemet egy kissé bús hangulatba hozott olykor-olykor, midőn láttam, hogy a magasabb kör teljességgel nem látszott nagy hajlammal viseltetni, a magyar színházat jelenlétével diszesíteni. Ha a derék, lelkes polgárok nem bérelték volna ki a középső páholyokat, tán üresen tátongtak volna reánk! Mi más lelkesedéssel pártolták a kassai és kolozsvári mágnások, mágnásnők a magyar színészetet s körükbe karolták s így ezáltal nyertek az előkelőbb nők műveltséget.

Itt Pesten kezdetben, ha volt is vagy egy-két előkelő ház, mely a középpáholyt bérelte, de néha egy-két férfit, vagy a szobaleányokat küldték a páholyba s a dámák a német színházba jártak. Nem úgy volt-e uraim?... Ez nekem nagyon fájt! Egyedül Széchenyi grófnő jelent meg minden eléadáson páholyában, a gróf maga a német színházba járt. Egyetlen egyszer láttam a grófné páholyában.

A kinyitás után mintegy két héttel egy cédulácskát kapok Budáról. Kántorné megérkezett s azt írja nekem:

> Édes Déryném! Én tegnap megérkeztem betegen, nem birom elhagyni az ágyat. Kérem mindenre, jöjjön át Budára, a maga volt szállásán vagyok. Beszédem van magával. Kántorné.

[108] Pogány isten a vadembereknél, jegyzi meg Déryné.

[109] Vörösmarty és Bajza, színi bírálataikban csakugyan részletesebben foglalkoznak Dérynével.

Én ebéd után azonnal fiakkerre ültem s mentem. Ott feküdt szegény, dagadt, vastag lábaival, kínok között, mert a sebek kiújúltak, mely lábfagyást ő akkor kapta, midőn Budán játszott a társaság s télen, fagyba-hóba, átjártak játszani Pestre s néha a csolnakba becsapódván a víz, a hideg színpadra föllépvén, megfagyott a lába. Gyógyítatta is a lábát, sárfürdőt használván, de most ujra kisebesedett. Ott feküdt Debrecenben s azért nem jöhetett a megnyitásra s minthogy akkorra meg nem jelent, igen föl volt a társaság „némely" tagja ellene bőszülve. Bajza úr volt akkor az intendáns. Ő egy szelíd lelkületü férfiú, de igen gyenge volt s a mit a társaság vezérei tanácsoltak neki, azt ő teljesítette, ellent ugyan nem mondott nekik semmibe s azok azt tanácsolták: írja meg Kántornénak Debrecenbe, hogy ha eddig meg nem jelent, úgy már ezentúl kénytelenek személye nélkül ellenni, hanem van a vidéken elég vándortársaság, hol ezentúl helyet fog találni. Mintegy ezt foglalta magában a levél, csakhogy bővebben. Ez kemény volt egy oly művésznőnek, mint Kántorné! az ő szerepeiben! Nem említek most egyebet, csak az egy Sapphót. Erre többet nem teremtett az Isten, valamint Griseldisre sem Lendvaynénál, midőn én őtet legelőbbszer láttam. De erről majd később... Térjünk vissza. Ez kemény volt! Kántorné ezen levelet nem kapta meg Debrecenbe s retour visszaérkezett a társasághoz. Midőn Kántorné megérkezvén, jelentette magát a társaságnál, hogy megérkezett, de betegen fekszik Budán, a neki címzett levelet küldötték el neki, felelet helyett! Ez lelketlen volt! Igen, ujra mondom, lelketlen volt!

Ugyan, mi dúlhatta akkor a művésznő szívét?! Arról talán csak az tud itéletet mondani, a ki hasonló megalázásban részesült s csak az érezheti a lelki fájdalmat, mely a megsértett büszkeségével küzdött keblében. Ámbár, ha a színészet nem veszített is az ő nélkülözésével, mert ott virult a fiatal, nagy reményt nyujtó, naponta előrehaladó csemete: Laborfalvy Róza szép alakjában, - de én az emberiség s méltánylás érdekében veszem föl a dolgot! Mert ő is küzdött azokkal a régi-régi küzdőkkel, kik egyengették a rögös utat, még mielőtt engem Pestre vezérelt hajlamom, már ő akkor férjhez és Pestről el is ment. Igaz, hogy ő nehezen tanult. Ő Sapphót három fertály évig tanulta, de ő e szerepet nem játszotta, ő azt teremtette. Ő nála e szerepben minden lépés ki volt mérve, attól egy hajszálnyira se távozott, de az azért nem látszott, hogy kimért, hanem egy öszvehangzott, egybeolvadt műelem volt. Én láttam azután, egy kedvelt művésznőtől, Székelynétől ezen szerepet eléadva. Oh, mentsen Isten! pedig neki is voltak jól sikerült szerepei, de ezt ne! oh, csak ezt ne! Egy mozzanat bár árulta volna el azon magasztos szenvedést, mely nem könyekben rejlik, de mintegy vasmarokkal szorítja a szívet és sajtolja ki a néző szeméből a könyeket. Én, valamennyi szerep volt akkor: kicsi és nagyszerü a magyar színpadi könyvtárban és a színpadon megfordultak, mindent eljátszottam, csak Sapphót nem, midőn a különbséget láttam a két színésznő közt. Azt mondtam: „Dehogy gyilkolom meg e magasságot s vele együtt magamat!" Két szereppel voltam így! A másik volt Griseldis. Miután Parázsónétól láttam, mondám: kívánni valót hagyott bennem hátra s gondolám: oh! ezt nem így kellene felfogni! Majd egy kicsit imitt-amott kijavítva betanulom s adni fogom e szerepet. De eljön Lendvayné vendégszerepekre Kassára s eléadja Griseldist. Lendvaynénak már az az olvadó, lágy hangja, az a szenvedő arca, midőn szomorú szerepet játszott, az egész bájos alakja, oly hatást gyakorolt reám, hogy végig szenvedtem vele a küzdő lelki fájdalmat... s ahhoz még az a bájos alak is szükségeltetik, hogy a kép tökéletes egyhangzásban legyen s mondám itt ismét magamban: az Isten csak Lendvaynét teremtette ezen szerepre! „Nem! nem Lendus! csak te tartsd magadnak, de a markodból ki se bocsásd, nehogy avatatlan kezek rongálják." Bizony! akkor még bajos is lett volna olyat találni, hogy el ne nyomorította volna. Hiszen nem mondom, hogy éppen elferdítettem volna, tanulmányozás után, de már magamban éreztem volna a sok bájló hiányokat, elégületlen lettem volna enmagammal s mondám: „Nem akarok rajtad csorbát ejteni Griseldis!"... és sohase játsztam el e szerepet. Hijába! ha valaki, legyen bár universalis genie, mégis kell, hogy a sokoldalúság mellett, legyen egy sajátságos, utánozhatatlan szikra, melyet tán Isten öntött bele születésekor...

S így most térjünk vissza Kántornéra. Ő nagy művésznő volt, habár nem mindenben is, de ki, ha csak ezen egyetlen szerepet veszszük is, azért mellette játszhatott volna még egyéb oly szerepeket is, nem csupán ez egyre szorítkozva; (nagy hiány volt pl. a komoly anya-szerepekben,) de csak egyedül azon büszkeségből is, hogy a Nemzeti Színház bír egy Kántornéval (akkor azt értettem: egy Sapphóval) s már ennélfogva is megérdemlette volna a kegyeletesebb bánást... És ne haragudjanak meg reám! én csak az igazságot mondom, mert én láttam szenvedését s harmadszor is azt mondom: Ez lelketlen volt!

Midőn tehát benyitottam Kántornéhoz, egy szót se szólt, csak a levelet nyujtotta kezembe, de láttam mélyen fekvő, szikrázó szemeiből, hogy: baj van! Én se szóltam semmit, csak leereszkedtem az ágyánál levő székre s olvasám a levelet. Én abból egy hangot se szóltam e levélre, a mit magamban gondoltam s Bajza nevét ott látván, nem akartam szavakba nyilvánítani, hogy sértődését még jobban föl ne zaklassam, mert magam is, nem tudván elmaradása okát, kárhoztattam őt, de csak magamban. Nem szerettem soha a tűzre olajat önteni... s most csak ráborultam s megcsókoltam. „Jó reggelt!" mondám, megszorítván kezét. Tudni akartam előbb ő tőle, meg nem jelenése „valóságos" okát. Elbeszélte, miként Várad-Olasziba játszván, már kezdettek lábai fájni, de csak megerőltette magát, mert hijába, szélből nem lehet élni! s így azok kifakadván, Debrecenbe fekve kellett maradnia, azért kerestetett szekerest, hogy betegen is kocsira üljön, de bármennyit igértek volna, egy se jött, mert nagy munkaidő volt. Csak most, nagy nehezen sikerült eljöhetni. „Ez elég baj volt!" mondám résztvevőleg. „De hát mit mond maga e levélhez, osztán még Bajza aláírva?!" Erre igaz, megütődtem magam is és (megvallom, mert ezt mondottam s az igazságot nyiltan kívánom bevallani,) azt mondtam: „Ez a Bajza írása lehet és a neve is ott van, de a nyers, sértő levél nem a Bajza szelíd kebléből keletkezhetett." Nem tudom, helyesen itéltem-e? De hogy e levél egy művésznő arányába igen nyers és sértő, azt csak bárki is bevallhatja! Arra kért tehát Kántorné, menjek el Tttes Földváry Gábor úrhoz, mert hiszen mégis csak ő volt a főhatalmasság! Beszéljem elé neki mentségét és hogyha nem hiszi, küldjenek hozzá orvost, az meg fogja vizsgálni, hogy miben áll a dolog. Én azonnal visszamentem Pestre s egyenesen T. Földváry úrhoz, de nem ám egyenesen az úrhoz... féltem az első föllobbanástól, mert olyan volt, mint a puskapor, hanem bementem elébb a villámhárítókhoz, az ő nemeskeblű, lelkes, szelíd nőjéhez és hasonló érzésü kisasszonyához. Én többször is voltam szerencsés e nemes háznál látogatást tenni és ebédelni. Kértem az úrnőket, legyenek oly jók, hangolják őt Kántorné eránt szelíd elnézésre és hogy én azért jöttem át Kántornétól, hogy elbeszéljem elmaradása okát. A kisasszony nem ment be, ott maradtunk együtt a szobában. Kijön az asszony egész leverten: „Jaj! édes Déryné, haszontalan minden rimánkodásom, nem hajlik!" „De ha a T. asszony kérelmére nem hajlik, úgy vége mindennek." „De azért csak menjen be s próbálkozzék." „Jöjjön, kedves kisasszony, menjünk, segítsen!"... Bemenvén, én mindjárt öszvetettem kezemet s kérő tekintettel mondám: „Méltóztassék meghallgatni! Engemet Kántorné küld az úrhoz, mert ő betegen fekszik s nem jöhet, de kötelességének tartja mentségét s elmaradása okát a T. úr elé terjeszteni." „Mind haszontalan! El van határozva, - förmedt föl, - ha elé nem jött akkorra, úgy lemondott azon jogról, miszerént e társaságnak tagja lehessen." „De, kérem! mielőtt kihallgat a T. úr! nem itélheti el." „Édes, kedves atyám, hízelge neki leánya, ne itéld el szegény Kántornét. Hiszen te jó vagy és szeretted is, gyönyörködtél is játékában eleget, a publikum is szerette..." „Az ily komoly dolgokba a macska-hízelgések nem fognak rajtam. Éppen azért, mivel szerettem: bűnhődjön!" Én osztán rákezdettem: „Akár hallgat reám a T. úr, akár nem, de én elmondom az okot, mert ezt rám bízta." Hátra rakta két kezét s úgy járkált nagy lépésekkel a szobába s úgy tett, mintha rám se hallgatna. Én annál hangosabban beszéltem elé s mondom végre: „Osztán azt a levelet nem is kapta, azt a sértő levelet." „Tudok mindent, föl vagyok világosítva. Prókátori fogás, megmondtam s nem is akarok hallani többet, nekem dolgaim vagynak." S azzal a kisasszony megfogta kezemet s én egészen

lesujtva, mint a villámsujtott, kitámolyogtam a szobájából. Jó nője még biztatott, hogy ujra ostromolni fogja.

Midőn visszatértem s zavarodtan elébeszéltem Kántornénak, a keseredésnek egy könye gördült ki szeméből, de elnyomta ujjával s mondá: „No, Déryné! halálomig fogom bánni, hogy csak egy lépés is történt ezen levél elolvasása után mentségemre! De most én is esküszöm, hogy történne bármi s ha térden csusznának is előttem s ha koldulva kellene is kenyeremet keresnem, ezen színpadra többé föl nem lépek! Igazuk van: van több színpad is a vidéken.” „Ne esküdjön, édes Kantus, ők mégis magukba szállnak s még minden jóra fordul.” „Nem, Déryné! Soha! soha! Nem kellett volna büszkeségemet megtörve, magamat ennyire megalázni.”...

Még sokáig vitatkoztunk e fölött s én hazamentem, valóban nagyon megbúsulva, hogy hát ilyes is történhető?! Megigértem, hogy mielőbb meg fogom látogatni.

Azután történt, hogy több urak közbejárása után, csakugyan oda ütött ki a dolog, hogy neje is több ízben zaklatván, végre azt mondá T. Földváry Gábor úr: „No, jól van! Mondják meg, hogy jöjjön hozzám Kántorné, beszélni akarok vele.” Elmentek hozzá, örömmel tudósítván őtet e jó fordulatról, de Kántorné Kántorné maradt és esküjéhez híven, még csak érintkezésbe se akart jönni senkivel. „Mihelyt jobban lesz, mondá, elutazand s megfogadja a jó tanácsot: majd talál a vidéken egy vándortársulatot, hol helyt fog majd találni” s ennél maradt, minden marasztások dacára. Fántsy volt nála s ő mondá el ezt nekem.

Átmentem hozzá néhány napok mulva. Kezdett egy kissé javulni a baja. Ujra kértem: gondolja meg jól! Hajthatatlan maradt. Végre mondá: „ha jobban lesz, szeretne Pestre jönni, ott hamarább lehetne alkalmatosságot találni, melylyel el lehetne utazni, valamelyik társaság-hoz, de fogadóba szállni igen költséges.” „Oh, édes Kántuskám! mondám, hát megengedném én azt, hogy másutt legyen, mint nálam? Két szobám van, egyikbe a pakkja elfér, a másikba pedig mi ketten elférünk.” Úgy is lett: mire jobban lett, átjött hozzám s addig ott időzött, míg levelezés által megtudta, micsoda társaság megyen Kassára, mert oda szándékozott. És csakugyan Kassára is ment a téli saisonra. Úgy gondolom: Erdős alakított egy társaságot, azokhoz ment, de megesküdni mégse mernék reá, hogy azokkal-é? Nem jut jól eszembe, csakhogy télen Kassán volt.

II.

Hogyan kerül Schodelné a magyar szinészethez? - Déryné Kassára készül. - Tóth Pista küldetése meghiusul. - Schodelné megjelenésének hatása. - A régi ismeretség megújul. - Bágyi Zsuzsika. - Schodelné mint Romeo. - Az ideges primadonna. - Látogatás Schodelnénál. - Bágyi Zs. mint varrónő. - Mit pletykál Zsuzsika? - Illik-e ezt megírni? - Schodelné viselete Déryné irányában. - Még valami Schodelnéről. - Szentpétery ármánykodásai. - Déryné közönye. - Schodelné a Déryné hangjáról. - Nyáry Pál. - Gyakori torokgyulladás. - Kellemes esték Schodelnénál. - Mi az oka a sok torokgyulladásnak? - A Szevillai borbély előadása. - Déryné mint Norma. - Úti tervek.

Schodelné ott adott vendégszerepeket a városi német színpadon. Szerdahelyi megismerkedvén vele, fölszólította a Nemzeti Színház részére, hogy szerencséltesse fölléptével a nemzeti színpadot is, de ő végezvén ott vendégszerepeit, éppen haza készülendő volt Kolozsvárra, szülőföldére, nevelő anyját meglátogatandó. De igéretet tett, hogy midőn visszatérend, akkor föl fog lépni.

Én német színházba nem jártam, csak nagy ritkán és semmit nem hallottam arról, hogy ő itt van, se valami nagy hír nem hangzott addig róla, különben mint régi ismerősömet vágytam volna énekelni hallani, hogy annyi idők lefolyta után lássam, mennyire kiművelhette a külhon a kis „Rózsika" hangját, mely már akkor is kedvesen hangzott fülembe. „Bezzeg! mondám, majd ha megjelenend a külhon nevelte exotisch plánta, nagy elegánciával, elbujhatunk mi „hazai productum" simpla kis egyszerűségünkkel. Miként fog az díszleni színpadon és színpadon kivül!"... De miként csalódik az ember néha képzelődésében!...

Bekövetkezett a tél, s midőn meg nem jelentem Kassán szerződésem szerént, levelet kaptam, egy kis leckézéssel és értésemre adták, egy kissé sűrű tentával írt sorokba, miszerént nem tették volna föl rólunk, hogy én és Szerdahelyi meg nem tartjuk szavunkat: hogy télire bizonyosan Kassára megyünk. Ezenkívül fölemlítették még azt is, miszerént emlékezhetem, hogy tartozásom is kötelez visszamenetelre stb. Elmentem levelemmel T. Földváry úrhoz, hogy már most vagy oldozzanak föl, vagy miként méltóztattak igérni, mielőtt szerződtem, hogy majd eligazítják a dolgot. Úgy lett. A pesti directió felelt a kassainak, miszerént: átláthatják, hogy miután a pesti színház kinyillott, Dérynére itt van szükség, minthogy itt az opera öszve van tanulva s nem nélkülözhetjük Dérynét. Nekik van Kántornéjuk s így nyugodjanak bele. Mihelyt Kassán e feleletet vették, rögtön felszólították T. Kovatsótzy Mihály urat, jönne föl Pestre s a nélkül haza ne térjen, hanem engemet keményen szorítson kötelezésem teljesítésére. De bizony T. Földváry Gábor úrral nem könnyen lehetett birkózni. Én fölhozám, miként tartozásom is van s így a becsület is szólít. „Jól van! mond Földváry úr, majd kifizetjük, de maga marad." Én ellenszegülni nem bírtam s maradtam. Kovatsótzy fölvette a pénzt s visszautazott nélkülem. Ekkor a kassai directió igen megharagudott reám is, de a pesti directióra is igen kemény levelet írván, elküldték Tóth Pistát a pénzzel vissza, kimagyarázván, hogy ők nem a pénzt kérték, hanem Dérynét kívánják vissza. De az mind semmitse használt. A pénzt, az említett 400 frtot ott hagyta Tóth Pista s ő is visszautazott nélkülem. Én megkértem őt, hogy csillapítsa ott az urak haragját erántam s én igérem, hogy a jövő telet ott fogom tölteni. Minden áron eltávozom Pestről, hogy ott kötelességem szerént megjelenjek. Pista is duzzogott, orrolt, zsémbelt rám, egész „tisztelettel" miként mondá, hogy hálátlan vagyok Kassa s az urak eránt. Természetesnek találtam, mert nekem is érdekemben állott, hogy oda nem mentem, de azt ő maga is átlátta, hogy most innen menekülni nem lehet...

Schodelné nem sokáig időzött Kolozsvárott, csakhamar visszatért Pestre s szerződött a directióval vendégszerepekre. Még ekkor Bajza úr volt az intendáns, de úgy emlékszem, hogy

az egész comitée előtt történt az egyezkedés, mert mindég a részvényesek közgyülése előtt történt a nagyobbszerű tárgyalások eldöntése, vagy elhatározása. Simontsics úr is Pesten lakott már ekkor, úgy emlékszem. T. Nyáry Pál is jelen volt a részvényesek közt.[110] Tehát megérkezett Schodelné és szerződött vendégszerepekre. Midőn az első föllépendő darabra az első próbára megjelent, Romeo szerepét adván, (még eddig nem találkozám vele) én is odafönt voltam a próbán, valami színdarabból akartunk próbát tartani, de még nem voltunk a színpadon. Tűrhető, napos idő lévén, künn ácsorogtunk az udvaron néhányan. Egy kissé sáros volt az utca az esőtől. Lefelé nézek a Hatvani-utca felé s látok egy nőt közeledni, fehér szőrbotos a lábán, valami sötétes ruha látszott ki egy rövid, kopott, fekete selyem köpenyke alól. A fején egy kis sutyu főkötő, vagy capuchon, vagy miféle lehetett, az leborítva egy kis fekete fátyollal s az álla alatt szorosan öszvekötve. Én néztem reá, mint akármi más asszonyra, minden észrevétel nélkül. De éppen a színházhoz közeledvén, jobban reá nézek, de ki ismerte volna meg őtet. Azt gondoltam, valami kis, idős asszonyka. Csak midőn egészen közel volt, láttam a csillámló fekete szemeket reám mosolyogni. „Ah! Frau von Déry, hiszen itt én egy régi ismerősömre találok," szólt hozzám, de német nyelven. Jobban megnézem s akkor ismerek reá, hogy ő Schodelné. Én is tehát németül viszonzám. „Ah! Frau von Schodel! meg se ismerem már, oly rég nem láttuk egymást!" Üdvözöltem őtet s befelé indultunk föl a próbákra, hol osztán nagy üdvözlésekkel üdvözölték egymást és a próbáról kezdettek társalogni s elintézni, hogy mikor lépend föl. Még én addig mindég ott ültem, a tagokat várván, hogy a szobába menjünk a színdarabot próbálni. Midőn elvégezték a zenepróbát, ő is bejött, a szobákat megnézendő. Én a meleg ruhát letettem magamról s rám néz. Én már akkor, egy kissé hízásnak indultam, de nem oly igen nagyon, hogy ne játszhattam volna minden eddig játszott szerepeimet. „Ah, Gott! szolala föl Schodelné és átölelte derekamat, wo ist die schöne Taille?" „Bizony, mondom, a kolozsvári és a kassai levegő igen megerősítették izmaimat, s ime, hízni kezdek." „Azt ne tegye, Frau von Déry! mert mindjárt sokat fog veszíteni azon könnyü hajlékonyságából." „Oh! még eddig egy cseppet se," mondám. Azzal tova mentünk, beszélgetve, azután kiki haza. Ő mindig megmaradt a Frau von Déry mellett - én is.

Kolozsvárt ismertem egy becsületes polgárleányt, kinek atyja azelőtt szabómesterséget űzött. Miért, nem tudom, fölhagyott mesterségével s csak úgy élt. Két hajadon leánya volt, s az egyik, kitünően szépen tudott mindennemű fehérneműeket varrni s így majd minden nagy házaknál ő volt a keresett varrónő. De egyebekben is igen ügyeskezű: hajdiszítésben s mindenben csak Bádji (Bágyi?) Zsuzsika (így hívták a leányt) volt a kisegítő. Ő maga is igen jó ízléssel s csinosan öltözött mindég, de rendkivül sápadt arcszíne volt s csak nem akadt szerencséje s így ámbár még nem éppen nagy idejü, de mégis már nem viruló korszakban volt. Mi természetesebb, mint hogy nálam is bejárt varrni s öltözékeimet igazgatni. Gyakran mondá: „Ah! T. asszony! bárcsak én valahova el tudnék menni! Nem szeretem mindég ezt az egyformaságot. Szeretnék levegőt változtatni. Ugyan vigyen el magával Kassára." „Oh édes Zsuzsikám, maga ott is megunná magát csakhamar, én magát nem ruházhatnám. És csakugyan ott is varrótőhöz kellene nyulni. Maga pedig kincsem, a varrótőt unta meg. Maga nem levegő-, de

[110] Folytatólag, zárjel között aztán ezt írja Déryné: „Már most határozatlan vagyok egy kicsit, hogy valjon leírjam-e Schodelné megjelenésének hatását, reám és a többi szinésznőkre? Már nagyon vickándozik a toll a kezemben, szinte akaratom ellen is mártogatom a téntába s leírom. S leírok mindent; föllépésénél is miként történt a nagy zajos elfogadása. De ezeket csak a tisztelt barátom számára. Ha helyesnek találja beiktatni, úgy cselekedjen tetszés szerint, de ha azt veszi föl, hogy mi közöm én nekem a más személyességéhez és illetlen volna mindezeket a világgal tudatni, vagy közzé tenni, azt egyedül kegyességed bölcs belátására bízom s ami meghagyható, belőle kiszemelni s ami kitörlendő, kitörölni vagy az egészet kiirtani. Általam mind elfogadva és helyeselve leend." Azután folytatólag következik. Tehát megérkezett stb.

varrótő-nyavalyába szenved." S így nevetgéltünk fölötte. Alig nyilik ki a színház Pesten és Zsuzsika meghallotta, hogy én ott vagyok, azonnal Pesten termett. Egy délután csak beállít hozzám: „Akárhova rejti magát a T. asszony, én kikutatom. Eljöttem, már akármit csináljon velem, én nem bánom. Itt majd hamarább talál tán valami állást számomra." „Hiszen jó leány, én magam is idegen vagyok még itt! No de majd kigondolunk valamit, mondám. Hát hol van szállva?" „Sehol! Egy kereskedő-szekérrel jöttem, a ládám még most is ott van, a Hattyu-fogadóba álltunk be. Én mindjárt az asszony után tudakozódtam s most itt vagyok." „Kis ideig csak ellátom magát, míg valamit kigondolunk. Hát jöjjön ide. Itt egy fiatalkori jóbarátném lakik jelenben nálam, megoszthatja vele a szállást s ágyat." Ott volt tehát nálam Bádji Zsuzsika, ki nem volt ugyan kitünő szépség, de csinos szabályos, érdekes arcú és szép növésű.

Végre földerült a nap. Schodelné miután kipihente magát az uti fáradalmakból, föllépett Romeo szerepében. A directió mindent elkövetett, hogy föllépte fényes, zajos legyen. Hogy mi lehetett annak oka, hogy nem bírta a publikum általános szeretetét, ezt ma se tudom megfejteni, mert csakugyan szépen énekelt. (A mit itt leírok, nem magam tapasztalásából mondom, csak a mint nekem elbeszélték, a kik a színházi némely titokba közelebbről tudomással bírtak.) Én semmiről se tudtam soha semmit, mert én nem kérdezősködtem semmiről, hacsak közvetlen engem nem érdekelt. Én azt se tudtam, mennyiben egyezkedett vendégszereplése alkalmával egy-egy föllépésiért. Csak arról tudok bizonyost írni, mit személyesen láttam. Azt „mondák", hogy száz belépti jegyet osztogattak ki, mert érdekében állott a direkciónak, hogy mi furorét csinált, melynek híre menjen és publikumot vonzzon, minthogy nagy volt a föllépti díj. „Tehát a száz szabad-jegyeseknek tapsolni kell a tapsolókkal és éljenezni, az igazi publikummal," így volt a monda. De hiszen erről Schodelné nem tehetett, hogy a direkció oly előre gondoskodó volt s talán nem is tudott róla semmit. Én legalább mélyen nehezteltem volna, ha valaha, valahol, ilyesmi történt volna velem s tudomásomra esett volna. Elég az, Schodelné föllépett és a legdicsőbben végezte föladatát. Mielőtt föllépett azonban, megrendelte, hogy Romeo-inget csináltassanak neki, azaz egy valóságos férfiinget, kihajló gallérral, hosszú ujjakkal s felhajló manchettevel. Ez eddig nem volt nálunk divatba s egy ki gyanús mosolyt idézett elé. A mint az ing elkészült, azon módon vette föl. Egy kissé vastag szálú, sűrű „camertuchból" volt, de ő abból nem csinált semmit. A míg ő öltözködött, ott ültem az öltözőbe s ott társalogtam, mert korán menvén, untam a páholba ülni. Jön a hajfodrász. Már egy kissé szintén elkésett. Hozza parókát, már kikapott késedelmiért. Fölteszi Schodelné fejére, ez a tükörbe néz: „hát maga mit akar belőlem csinálni? hát hogy van ez fodrozva? hát maga fodrász?" „Gnädige! ezen fürtök csinosan vannak rendezve egy férfi főnek" ellenveté a fodrász. „Hát hogy mer maga ellent mondani? Ha én azt mondom: nem jól van, nem áll a képemhez!" Megfogja a parókát, földre csapja. „Vigye! fodrozza föl ujra, de azt mondom, csinos legyen és siessen!" Elszaladt vele a fodrász, de soká babrált vele; ő már egészen készen volt öltözve s nyugtalankodott, zúgolódott, félt, hogy elkésik. Mondom neki: „ne nyugtalankodjon! hogy csillapult vérrel léphessen föl." „Igaza van Frau von Déry! De hogy tudnak ily ügyetlen szamarat tartani!" Jött a fodrász a parókával. „Hisz ez azon módon van!" Fölteszi. „Ehhez maga hozzá se nyúlt! No gazember! holnap nem vagy többé e szinháznál." A fodrász mentekezett, hogy az a legjobban van elkészítve. „Mars ki innen!" „Nézze csak! mondám, egy pár hajtűvel segíthetünk rajta itt a homlokán. Csak ne mérgelődjön." Én valóban sajnáltam, mert szörnyű nagy hatással volt reám, ha éppen fölléptem előtt ért bosszúság. Fölmentem osztán páholyomba.

Másnap délelőtt jön hozzám Bajza úr és igen kér, mennék el Schodelnéhoz, mert igen beteg s minthogy itt idegen, jól fog neki esni, ha látogatást teszünk nála, Lendvayné, Laborfalvy, Kovátsné és Bajza ur elmentünk és én mint régi ismerőse. Egy jó nagy skarnitzlit teleraktam gyönyörű szőllővel, melylyel ablakaim tele voltak aggasztva s elvittem neki. A Fehér hajó című fogadóba voltak szállva. Az első emeletbe kerestük, de egy Kellner mondá: amott hátul,

a grádics-szobába tessék menni. Oda mentünk. Egy sötét, keskeny, szemetes lépcsőn mentünk föl, éppen egy szobaleány jött ki a kávés edénynyel. A mint beléptünk, szörnyű zavarodva fogadtak bennünket férjével. Mi üdvözöltük őt, ő is csakhamar vidám arcot váltott s az enyhítő szőlőt nagyon szíves köszönettel fogadta. De én, én! - megvallom bűnömet - igen megütődve voltam, alig tudtam ámulatomból magamhoz térni s magamban gondolám: Remarcabel! (miként nekem német karmesterem mondá, midőn próbát tartottam nála, csakhogy én egészen más, - a csalódás érzetével gondolám: remarcabel. Én azt véltem: egy külhoni első énekesnőt a legpompásabb szobába, az utcára, csinosan, mint nagy fogadóban lehet hófehér ágyban, elegáns pongyolában találjuk feküdve... de ismét fölkiálték: remarcabel! csodálkozásomban. Ott feküdt „kétértelmű fehérségű" párnán, melyről csak akkor lehetett volna biztosan elmondani, hogy fehér volt-e, midőn kimosták és férje köpenye volt paplan helyett takarója, egy sötét színü köpeny. S a midőn fölült, az úgynevezett ágyban, melyen paplan se volt, lecsuszamlott válláról a köpeny s a hirtelen összefércelt, durva szálú percailing (melyben tegnap játszotta Rómeót) virított le róla. Arról fogalmam se volt, hogyan lehete oly szövetet testére venni, osztán még a mi több: vízbe se volt! Még gyermekkoromban se vettem volna föl oly inget, anyám sokszori elbeszélése szerint...

Panaszkodott, hogy a torka gyulladásba volt, meg is hűtötte magát és nagy bosszúsága is volt, mert a fodrász elrontotta a parókáját s rosszul állt a fején, s ő megkívánja, hogy a fodrászt azonnal csapják el, hogy ő meg ne lássa többé, mert nem akar újra bosszankodni. Bajza úr azonnal meg is igérte, hogy kívánsága azonnal teljesülni fog. Mielőbbi jobbulást kívánván neki, eljöttünk. Csak annyi megjegyzést valék bátor tenni Bajza úr előtt: „de ugyan hogy volt képes ebben a szemetes szobában - s még ott a hátulsó lépcsőről benyílandót nyittatni magának - s még benne időzni több napokig! Én attól lettem volna beteg." De a szelíd lelkületű Bajza, még arra is talált mentséget. „Talán nem volt más üres szoba," felelte... De bizony, midőn Bajza úrtól elváltunk, no hiszen! mi tűrés-tagadás: én vétkem! volt boncolás kés nélkül! Jaj neked: „finyásnak képzelt" elegáns, külhoni énekesnő! Még a szelíd, hidegvérű L. Róza is, ki akkoriba igen-igen jóízűen tudott hangos kacajba kitörni, ha volt min kacagni, nem állhatá meg, hogy „hangosan" el ne mosolyogja magát itt is s bele ne elegyedjen a „boncolgatásba": hogy valjon fukarságból-e, szükségből-e, viseli azt az inget, vagy hogy nem igen sokat tart a tisztaságra, vagy nem érzi a teste a gyapot szúrósságát? Ezek mind kérdések voltak a levegőbe. De szükséget, egy külhoni énekesnő csak nem láthat, midőn azok font számra kapják a sterlingeket. (!) Ej! vigye a patvar! Jobb lesz: gyerünk hozzám kártyázni. (Egy időben oly szenvedélyesen belemerültünk a tarok-kártyába, hogy addig is, míg asztalt terítettek, már leültünk tarokkozni! Ebbe Lendvayné nem vett részt.) Schodelné vagy egy hét mulva jobban lett s készült Normába föllépni. Följárt a próbára s ott találkoztunk. Midőn egymást üdvözöltük, leültünk, míg nekem a színdarabban jelenésem következett. A többek közt mondá: „Ugyan Frau von Déry! nem ismer itt valami jó ügyes varrónét, ki velem eljönne a boltokba vásárolni s mielőbb egyet-mást megvarrna nekem. Megvallom, nagyon magamra hagytam gyűlni a bajt, mert minthogy egy idő óta nem akartam szerződni sehol, csak concerteket adtam, soha se volt időm rendbe szedni magam." „Éppen mintha ide rendelte volna magának előre az ügyes varrónét, mondám. És még a mi legjobb, nálam van, utána se kell járni s éppen Kolozsvárra való. Majd elküldöm." „Nagyon köszönöm!" „Még most is a Hajóba van szállva?" „Bizony még ott," mondá. „Hiszen igen messze van!" „Már az uram nézett is más után, de nem lelt alkalmasat." Ezzel kiki a maga próbájára távozott. Hazamenve mondom Bádji Zsuzsikának: „No Zsuzsika! magára földerült a szerencse csillaga." Elbeszéltem neki mindent s mondám, csak menjen azonnal a Fehér hajóba s keresse föl ott Schodelnét, s mondja, hogy én küldtem. Délutánra odarendelte, s elmentek vásárolni, több mindent: néhány rőf fein rumburger-gyolcsot s midőn hazamentek, mindjárt leszabott - „egy" ingre valót s igen kérte, hogy azt csak most sietve varrja meg és mossa is ki, majd a többit azután egyszerre átadja, de ezzel siessen. „De T. Asszony! nekem nincs szobám, én csak Déryné

asszony szívességéből vagyok ott kevés időre szállva." „Tudja mit? Varrjon itt egész nap, éjjelre odamehet hálni, s ha reggel eljön, itt a fogadósné megengedi, egy fazék vizet melegíteni s itt kimoshatja." Ugy is tett. „Majd ha szállásra megyünk, magamhoz veszem magát, mert nekem igen megtetszett." Zsuzsika hálásra csakugyan hazajött s ő is furcsának találta, hogy oly művésznő, hogyan képes oly setét, piszkos színű szobába beszállni. Azonban tudomásul esett, a mint kérdezősködtem szállás után, hogy éppen a Salvatorral szemben volt egy emeletes házban két vagy három szoba is kiadó. Egy pár fiatal házas bírta, a nő megbetegedvén, meghalt és most az özvegy magának csak egy szobát tart meg, a többit bútorral együtt kiadja. Ezt rögtön megizentem Schodelnénak. Ő el is ment megnézni s egy pár nap alatt már be is volt oda szállásolva. De Zsuzsika mindennap hozzám járt meghálni, mert a szobák nem voltak még tetszés szerént berendezve, mert most már nagyszerűleg kellett alkalmazva lenni mindennek. Zongorát béreltek, egy süveg cukrot vettek, azt megkezdve, félig vagdalva odatették a zongorára. Majd ott lesznek a próbák, midőn Schodelné nem mehet ki. „No, hiszen ez a maga rendjén van, mondám, mert hiszen én is azért béreltem másutt zongorát, de Pesten nem láttam szükségét, hát nincs." Zsuzsika a hányszor hazajött, mindig hozott friss pletykát. Nevezetesen egy napon hazajön s mondja: „Ott áll egy polituros ruhaakgató üresen, csak úgy nyújtogatja karjait a levegőbe! De bizony még azon nem függ semmi. Még a bútorok eránt most sincsenek tisztában, hát még üres a szoba, csak egy nyoszolya van"... Más alkalommal ismét jön haza, azon hírrel: „No most már boldog Schodelné! Most ócson kapott a fiatal özvegy úrtól mindent, a mi csak a meghalt asszonyról hátramaradt: valamennyi inge, alsószoknyája, egy-két barnás ruha. A selymeket nem vette meg, azt mondá igen élénk színűek, nem kell. Strimfliket, rékliket, mindent, mindent átvett, a bútorokból is még néhány darabot. Most már egészen ki van staffirozva. Most már a ruhatartóra is akadt egy-két darab, de azt is odaállították, a hol a zongora áll. Az ágyneműt is átvették." „Ej! Zsuzsika! Zsuzsika! ne satirizálja az embereket", mondám (mert a kolozsvári nőknek meg kell adni, hogy igen elménckedők.) „Tessék elhinni, úgy van, a hogy mondom. Azt mondá: ha utazik az ember, nem lehet sok podgyászt magával hurcolni"...

Eddig Schodelné berendezkedése. Most már nem vagyok tisztába magammal az eránt, hogy nem gyöngédtelenség-e olyan dolgokat írni s beigtatni, a mik nem egyedűl a színészet érdekében tekinthetők? Mert méltán azon kérdés merűlhet föl: mi gondod neked egy idegen személy körülményeire? Ki bízta reád, hogy annak helyzetét feszegesd? Ha téged nem bántott vele!? Nem! engem nem bántott vele, sőt sajnáltam és elcsudálkoztam azon, hogy oly nagy fizetések és jövedelmek mellett, miként lehetett úgy élni? De miként ismét másoktól hallám, igen sokkal tartozott külföldre, s többnyire minden jövedelmeit azoknak lefizetésére küldözte el.

Schodelné nem volt rossz szívű nő, csak nem tudott mérgén uralkodni. Erányomban, mondhatom a régi ismeretségnél fogva, igen nagy hajlandóságot, s tiszteletet tanusított, mint régibb első énekesnő eránt. Nevezetesen egyszer, midőn már szerződve is volt s hosszabb időt töltöttünk együtt, ő már odafönt ült a próbán és én egy kissé később érkeztem föl. Köszöntem neki s tova mentem, majd megálltam s nézegetem a páholyok diszítményeit. Fölpattan székéről, sorba nézi a kardalnokokat és igen csípősen reájuk mordulva, egy széket ragad föl s mondja: „Ezen urak úgy látom, nem igen jártak azon oskolában, a hol a műveltséget tanulják, mert még csak annyi tisztelettel sincsenek a dámák eránt, hogy egy székkel megkínálják! Tessék Frau von Déry!" s oda tesz egy széket s a magáét is fölfogja s oda teszi az enyém mellé s odaül, mindig zúgolódva. „Oh, köszönöm! mondám. Ők tudják, hogy én ideföl nem soká mulatok, mert mi a színdarabbal fogunk a szobába próbálni." Ő haragudott a kardalnok és kardalnoknékra, mert nem mentek neki kezet csókolni. Én nekem majd mindenik előmbe jött, mert hiszen sok volt közöttük, a kikkel tettem, a mit tehettem s régi ismerősök voltak s nemcsak tiszteltek, de szerettek is és nem voltam erántuk büszke.

Egyszer történt, hogy a nők, már mind fönt voltak a próbán. Egressyné ott ült egy díványon. Jön föl Schodelné, reánéz: „hát maga szemtelen! hogy mer ülve maradni, ha én megjelenek?" ilyesmit mondott. Zsuzsika megszégyenülve ment férjéhez sírva, ki ott volt a szobába s mindjárt jött fel a színpadra s megtámadta Schodelnét: hogy mi jognál fogva követeli, hogy az ő neje, ő előtte felálljon? Szóból szó kerekedett, s igen keményeket mondtak egymásnak. Másnap Schodelné azt kívánta, hogy Egressyt csapják el! Egressyt! osztán elcsapni?!... Más alkalommal ismét Megyeryvel történt öszveütközése, (azt már nem tudom mi fölött) akkor is azt kívánta, hogy Megyeryt csapják el! Természetes, hogy ezt nevetségesnek találták és mondák neki: „Asszonyom! ha mindig elcsapnák a tagokat, a kikre megbosszankodik, hát ma holnap nem volna kivel játszani s egyedül állna." De ezekre úgy hiszem, mind az ő „mihaszna" férje ingerelte. Mérges volt, mert a tagok tanácsolták, hogy ne szerződtessék, mert ez az ember hasonlít azon állathoz, melyet (ha éppen nem akarnak nevén nevezni) úgy hívnak: „kicsiny ló, de nagy fülű." Őtet neje tartotta, őtet sehol se szerződtették, ő neje jövedelméből cifrálkodott. Schodelnét nem ő művelte ki az énekbe, mert ő mellette nem sokra ment volna az énekben; de utazásuk alkalmával megismerkedett Schodelné egy híres zongoramesterrel - Forti, ez volt a neve a művésznek, - ki megszerette Schodelnét és ez viszont. Öszveegyeztek, hogy egy kicsit elhagyják a bomfordi Schodelt és elkocsikáznak egy pár évre, concerteket adandók s Forti műveli Schodelné hangját. Így jutott ő külhonba. Hogy osztán miért váltak el egymástól és hol találkozott össze Schodel nejével, azt nem tudom.

Midőn Schodelné már vagy kétszer föllépett és mielőtt a leírt viszontagságok történtek volna, a derék polgár Szofcsák asztalosmester, ki egyszersmind színházgazda is volt, ki a színház minden famunkáját vállalta, a Schodelné tiszteletére, pompás nagy ebédet rendezett. A vezértagok mind s valamennyi szereplő nők, mind jelen voltunk a nagyszerű ebéden. Csupa örömök tengerében uszkált minden, azon nagy szerencse következtében, hogy Schodelnét megnyerhette a színház a maga részére. Nem volt szünete a sok toaszt s koccantásoknak. Éltették őt s éltették az anyát, ki ily gyermeket szült a világra, éltették a bábát s éltették a fördővizet is, melyben legelőbbszer megförösztették Schodelnét. Igen vígan voltunk és késő estve oszlottunk széjjel, végig lankadatlan jó kedvben. Szegény Szofcsák a hetedik egekben uszkált, hanem osztán később azt mondták róla, hogy nagyon megbánta, mert igen visszaéltek Schodelék a sok megrendelésekkel.

Milyenek az emberek! Előbb az a nagy öröm, elragadtatás s alig egy pár hét, s az egész társaság nagy diszharmóniába hangzott ellene!...

De mit is mondjak én azon társaságról, melylyel számtalan évek során oly erős láncokkal voltam öszveforrva és egy idő óta egy nemét a hidegségnek tapasztaltam magam eránt, de nemcsak, hanem jellemökben is némi fölfuvalkodottság uralkodott? Mentül tovább harapódzott ezen nyavalya közöttük, erántam annál elmellőzőbbek lettek, sőt egy vacsora alkalmával, hol mind együtt voltunk, Szentpétery azt hangoztatta, midőn is a tapétra kerültem: „No most letörjük a Déryné szarvát!" Ugyan, azt kérdem: voltak-e nekem szarvaim? Sőt mindég is igen engedékeny voltam. De csakhamar bekövetkezett - nemhogy éppen szarvtörésre került volna a dolog, mert hiszen, valóban nem volt mit letörni - hanem a rendező bosszuálló lelkülete, mert hiszen onnan folyt ki minden jó vagy rossz, a többi osztán beleadta megegyezését a hatalom kifolyása tömkelekébe. (!?)!... Egyszer csak ott találom magamat, hogy nekem nem osztanak szerepet színdarabokban. Ez nekem zokon esett, mert én nem pihenni, hanem játszani, működni akartam. A többek között egy színdarabból osztják a szerepeket - én nem voltam jelen - melyben én egy fiatal özvegy grófnét szoktam játszani. - Olvasom másnap a színlapot - Laborfalvy Rózának van osztva a szerep. Nem sejdítettem még ebből semmi rossz indulatot. Rendin van, gondolám, hogy gyakorolja magát a fiatalság, csakhogy az nem a Róza szereposztályába tartozik, mert e szerep nagy társalgási hajlé-

konyságot, könnyüséget s finumsággal egybekötött tettetést igényel. E játék címjét már elfeledém,[111] de éppen erről van bírálat írva az 1837-diki Regélőben. Így ír a bíráló:

> „Óhajtottuk volna, hogy a grófnő szerepét inkább Déryné adta volna, mert látszik Dérynén, hogy sokat társalgott magasabb körökben, hol azoknak minden finomabb mozzanatát elsajátította."

De több helyen is lehet a 37. évi Regélőben ilyes megjegyzéseket olvasni, de én csak igen ritkán jutottam jobb szerepekhez. A többek közt azt is megjegyzi a színbíráló:

> „Miért látjuk Dérynét mindég csak a páholyba brillirozni s miért oly gyéren a színpadon?"

Én az érdemes biráló urról ma se tudom, ki volt. Nem ismertem s nem is mondhattam neki, hogy mit írjon. De én csak mentől kevesebb szerepet kaptam a szövetségesektől. Én már igen meguntam Pesten lenni. Most újra elévették azon darabot, miről említést tettem. Én is ott ültem az ablakba; Rózával beszélgettünk külső dolgokról. Egyszerre csak oda közeleg Szentpétery s nyújtja a szerepet Rózának. Én Rózára nézek, ő is reám s elkacagjuk magunkat. Én azt súgom Rózának: „látod-e az intrikust?" Róza jól tudta, hogy régi bosszú ingerli a rendezőt s mind kacagtunk fölötte, de én már nem állhattam meg szó nélkül s mondom, de csak egész hanyagul félvállról tekintve reá: „Hallja, rendező úr! miért nem osztja nekem a grófné szerepét, miután a birálat is figyelmezteti a Regiet éppen ezen darabban is?" „Itt nem a bíráló osztja a szerepeket, hanem a hogy a Regie jónak látja," felelte ő. „Szörnyű bölcs felelet! mondám. Soha az életben nem volt szükségem szerepet kérni, ezt se kérem, csak kérdeztem! Azonban az a bölcs felelet kielégített. Oh! én igen értelmes vagyok. Ne féljen semmit. Oszthat ezentúl bármit, vagy semmit, öntől semmi se sért meg." Nem szólt egy szót is többet, de ezentúl még hidegebb és visszataszítóbb lett erántam...

Most Schodelné közel lakott hozzám s minden eléadandó alkalommal kitüntette erántami nagy vonzódását és tiszteletét, úgyannyira, hogy egyszer midőn szövetséges elleneim, nem tudom mi tárgyban, ellenem szóltak valamit s Schodelné is ott volt a próbán, megtámadta őket ezen szókkal: „Ha Déryné nem születik akkor, mikor született, ma nem énekelünk ezen Nemzeti Színházban. Ő az uraktól megbecsülést követelhet, de az urak nem érdemelték meg őtet, meg se értették." Schodelné mindég olyan léptetve beszélt és hangnyomattal. Ezt nem ő maga mondotta meg nekem, hanem egyik színész, ki jelen volt... emlékszem már: Petrik nevű színész volt, ki mondá. Ő akkor Kovátsnénak udvarolt s így tudtam meg.

Midőn a színházból kijöttünk s az udvaron találkoztunk, megfogta ruhámat s el nem eresztette, egész még a kapujáig értünk, mindég kunyorált, hogy menjek föl hozzá vacsorára. „Hagyjon békét, mondám, hiszen már későn van, alig várom, hogy lefeküdjem." „Lássa! Schodel igen szereti és most ő a Frau von Déry kedviért finum olasz salátát készített." De én nem akartam menni, mert még ő nem volt nálam. Én nem tudtam magamnak megmagyarázni e nagy vonzódást. Hanem Schodel tanította alkalmasint, mert az nem volt igaz, hogy ő szeretett volna engem... hanem ki tudja milyen előreszámításból! De majd kisül...

Tehát erővel fölcibált s ott vacsoráltam.

Most már T. Nyáry Pál volt az intendáns. Kedves, jólelkű, minden kevélység nélkül és igazságszerető.

Schodelné igen értett hozzá keresztül ismerni valaki lelkületét. Ő ha akarta, igen vonzó tudott lenni. No hiszen az nem titok, hogy Nyáry urat le tudta láncolni Schodelné és ki is aknázni. Megmutatták a következések.

---

[111] Az utolsó segédeszköz c. vígj. bírálatát l. Vörösmarty M. XII. k. 41. lap.

Schodelné gyakran szenvedett torokgyulladásba. Az nem volt divatba nálunk, hogy megkérdezzék az énekesnőtől: ha fölléphet-e holnap, ez vagy ez operába? Hanem ki volt írva a fekete táblára az oly daljáték, mi már többször is adatott, például: holnap adatik Norma, nagy daljáték, a címszerepben Schodelné; vagy holnap adatik: Szevillai borbély, Rozinát, Déryné stb. Schodelné egy ízben nem jelent meg a próbán. Utána küldenek, hogy tessék megjelenni, már az orchestrum is együtt van. „Hogyan merték a cédulát kihordani és a nevét a táblára írni, mielőtt megkérdezték volna, hogy játszhatik-e? Ő ma nem játszik, mert torokgyulladása van, s nem kelhet föl." A darab elmaradt s elővettek valami színdarabot. A publikum zúgolódott, operát akart hallani. Kérdeztetik: „hogy mikor fog hát fölléphetni?" „Ha jobban lesz: holnap, vagy holnapután." Holnapra ismét ki volt írva: Norma - Schodelné! És ez így ment háromnégyszer egy héten. Végre megizente, hogy addig ki ne írják többé a nevét, míg ő nem fogja megizenni, hogy már jobban van, és holnap föllépend. Ez volt az első eset. De ilyenek többször is bekövetkeztek.

Most már többször is látogattuk egymást. Mondom: igen jó egyetértésben éltünk, egymással ozsonnáltunk is s erántam sok bizalommal voltak. Arra is rávettem már Schodelnét, hogy ne mondjuk mindig azt a német „Frau vont", hanem már most a magyar színháznál van, mondjuk „Kegyed". Azt mondta: parasztos! „Ej! dehogy, mondám, az annyit tesz: „Kegyességed", hiszen az szép szó, csak szokja meg." Ők tehát már előttem nem is zsenirozták magukat házi viszonyaikban.

Történt több idő után, (de már közbe, több operákban is játszott), hogy adta az Idegen nőt. Előtte való napon próbát tartottak belőle. Én még nem ismertem ez operát, nálunk nem volt meg. Én is próbán voltam s midőn kijöttünk, mondja Erkelnek, a karmesternek: „Csak jókorra odarendelje a zenekart, mert erős próbát kell belőle tartani, mert ez erős menetelű darab." Azzal jöttünk együtt hazafelé. Joob, az első tenorista is elkisért bennünket. Schodelné megfogja mindkettőnk karát s cibál föl erővel. „Ej! - jöjjenek föl, majd mondok valamit!" Fölmegyünk s mondja: „Én Debrecenből kaptam ismerősömtől igen jóízű füstölt szalonnát, jó csomó füstölt kolbászt. Majd champagneit hozatok, vacsorázunk együtt ma estve." „Oh de rég nem ettem füstölt kolbászt káposztalével", mondám. „Az lesz!" felelte Schodelné. „Hát kegyed nem szoktatta el magát külhonban, az ily kemény ételektől? kérdém tőle. Ezt csak egy magyar énekesné gyomra emésztheti meg." „De sőt minden délután szalonnát eszem, zöld foghagymával és túrós galuskát. Ezek az én kedvelt ételeim, mert nyáron soha se iszom délután kávét." Ezzel haza mentem, megigérvén, hogy este ott leszek. Estve ott voltunk s igen, igen jól mulattunk, mert az a Joob igen kedves mulattató volt. Valami bűvész adta a színpadon mutatványait és ez a gonosz tenorista, valahol megbúva, kileste a bűvész minden titkát s nekünk azt estve mind elprodukálta, de úgy, oly ügyesen csinálta a changementeket, hogy rajta nem kaptuk soha, míg végre mégis meg kellett neki magyarázni.

Ily estvék gyakran fordultak elé. Mindég jó adag champagnei fogyott el. Sokszor már két óra éjfél után is volt, még akkor se akart hazabocsájtani. „Ugyan, hogy tud oly hamar lefeküdni," mondja Schodelné. „De én meg azt kérdem: hogy tud másnap énekelni, ha éjszaka vacsorál?" „Én ahhoz hozzá szoktam." „Én nem, mondám, én akkor nem is vacsorálok sokat." „No! még kegyed őrzi magát azzal a vastermészetével?!" csudálkozék Schodelné. Másnap ismét öszvejöttünk próbán. Kérdém tőle: „Nincs baj a tegnapi víg vacsora után?" „Nincs semmi!" mondá. Haza menet megint belémkapaszkodott, hogy csak menjek föl, hiszen még nincs itt az ebéd ideje. Fölmegyek, de Schodelt igen kedvetlennek láttam. Jött, ment, ki s be. Egyszer bekiált mérgesen: „Du Rozi! komm!" s azzal megyen ki neje a másik szobába... s szörnyű nagy, zajos veszekedést hallok! Azt gondoltam, cseléddel vagy a gyerekeivel van batalia. Ah! minek is hívott föl, gondolám s ott az asztalon heverő lapok közt leveleztem. Sírást hallok, az ajtót durván belöki Schodel és nejét a nagy medve ökleivel lökdösi hátba, oldalba, a hogy érte. Én fölugrom, oda megyek, megfogom Schodelt: „Az Istenért! mondám én is durván

ráförmedve, mit gondol így bánni egy nővel s osztán még kinek ma oly erős énekszerepe van! Hát nincs önnek meggondolása?!!" „Ej! csak ne fogja pártját a kigyónak, nem ismerik őtet! De ezer ördög lakik abban a főben. Nála csak minden szín." „Már akármint van, én nem tudom mi a bajuk, az nem az én gondom, de ez hibás tett öntől Schodel úr, hogy nem tud magán uralkodni és ha az az ezer ördög lakik is benne, de azt kell meggondolni, hogy neki ma publikum előtt kell megjelenni és énekelni!" Ezalatt Schodelné a hogy volt a díványra rogyott, ott sirt s ekkor fölegyenesedve szólt...: „Énekelni én ma? Én nem énekelhetek. Én halálos beteg vagyok. Jól tudja azt ez a lélek nélkül való kutya, ez a háládatlan, kiméletlen pokróc!" „Hallgass! röffent reá a férj, vagy újra kezdjem?" „Ah, az Istenért! szünjenek meg! Kimélje Schodel úr. Hadd szedje rendbe magát." „Igen! rendbe!? Az ágyba. De oly csekélységért, hogy nem találta mindjárt mit keresett, velem kezdett gorombáskodni." „No csak szedje öszve magát lelkem s készüljön," mondám. „De kérheti őtet, ha az Isten maga lejön az égből! Van neki oly kemény feje, hogyha egy sor ágyút neki szegeznének, meg se moccanna, hogy más gondolatra térjen." „Annál hibásabb Schodel úr, ezt tudva! Isten áldja meg! - Schodelnéhoz fordúlva kezet szoríték vele - én megyek, nem szeretem az ily jeleneteket"... Csakugyan délután orvos jött hozzá. Az oldala mind össze volt dagadva, szeme kisírva, elrekedve. Fölüzentek a színházhoz: adjanak más darabot, Schodelnénak torokgyulladása van, nem énekelhet ma. Értem! gondolám magamban: hát itt van a nyúl eltemetve!!!

Itt, a sok betegeskedések miatti játékrend fölforgatásai, az az ingyenélő, ki neje pénzét pazarolta, még bántalmazta is... ki nem állhattam azt az embert! Néhány napok múlva, midőn jobban lett Schodelné, föllépett az Idegen nőbe.

Elővették közbe a Szevillai borbélyt. Rozinát mindig én szoktam játszani. Kérték Schodelnét játszaná el Rozinát. „Hiszen már Dérynét százszor is láttuk benne, már szeretnénk magát is abba énekelni hallani," mondá Nyáry. „Az egész Pest jövedelméért sem énekelném el," mondá. „Hát miért nem?" kérdém bámulva. „Én nemcsak most akarom a gégémet használni, még továbbra is énekelni akarok." Én elkacagtam magam s megfogom a kezét: „Hát Rozina elrontaná a kegyed gégéjét, kinek oly erős hangja van? Én 18 operába énekeltem Szebenbe; mindennap operát és a között volt Rozina is. Azért még ma is csak olyan a hangom, vagy tán még jobb, mint akkor volt," mondám. „Akkor nekem is a Déryné rézgégéjével kellene birnom, de az nincs meg mindennek. Azok a sok rolladok, passageok, majd kificamodik tőlök az ember gégéje. Engem sohase tudtak rávenni, hogy énekeljem s be se tanúltam. Az a sok magas C benne kiállhatatlan." „Az már mindegy, mondom, ha egyszer kiénekli az ember, tízszer is kiadhatja." „Isten mentsen!" mondá. „De hát Tancrédba Ameneidet? kérdém. Az még magasabban jár." „Bizony nekem az se kell, én sohase játsztam el." „No! én csak az Olasz nő Algirban című daljátékkal vagyok úgy, hogy ki nem állhattam, ha elé kellett adnom, mert az mély althang, nekem pedig a magas soprán a force-hangom és még is kellett énekelnem. Két hétig mindig rekedt voltam utána." Igy folytattuk még egy kis ideig vitatkozásainkat egyről-másról, azután kiki hazament, miután Nyáry hiába kérte Schodelnét Rozina eléneklésére. Norma volt ismét kitűzve. Ismét oly szerencsétlenül járt Schodelné, hogy megbetegedett, s ismét ki volt írva: Norma - Schodelné, kétszer, háromszor is, de Schodelné nem lett jobban. A publikum is, a társaság is már nagyon zúgolódott. A színlap ki volt hordva. Jön Schodel hozzám, egész kétségbeesetten, öszvetett kézzel: „Theuere Freundin! kérem mindenre, legyen oly jó, játsza el ma Normát Rózi helyett. Teljességgel nem tud fölkelni. Egyszer-egyszer jobban érezte magát, fölkelt, hogy próbára megy, ismét rosszúl lett. Már ismét kétszer maradt el a játék. Már geneirozza magát s azért nagyon kéreti, cselekedje meg e szívességet. Hasonló esetben ő is megteszi e baráti szolgálatot." „Édes Schodel úr! ez egy kissé kényes föladat, mondám, mert a publikum olyan, hogy ha a színlapon kiírt személy helyett, egy más személy lép föl, nincs mindég megelégedve és a föllépő még risicónak teheti ki magát. De mi több, én már rég nem játsztam Normát, s nekem is próba kellene és még a mi

ennél is több, én nem készülvén el énekelni, nem vigyáztam magamra, ettem éppen tegnap annyi diót, minthogy nagyon szeretem, s mikor énekem van, nem ehetem, most kárpótoltam magamat s valóban elrekedtem." „Hiszen egy kis enyhítőt szedhet, még addig kireked, nem féltem én magát, de ez a szerencsétlen! Oly elkényesztetett s oly gyenge! Minden kis levegő érintésétől mindjárt torokgyulladást kap." „Hát adjanak más darabot," mondám. „Jaj! de már annyiszor volt hirdetve. Szegény Rózi kétségbeesik, ha most megtagadja kérelmét." „Úgy? de engemet érhet szégyen, ugy-e, azzal senki se gondol? Én, Schodel úr, nem tehetem. Én sajnálom Schodelné asszonyt, mert mindig szerettem őt, de magamat is nem kockáztathatom." „Kérem Frau von Déry mindenre! hiszen ő is éppen ezen régi szeretetre építi bizalmát!" „Hej Schodel úr! nem ismét maga idézte elé e bajt?" „Nem! higyjen nekem, most legkevésbbé se vagyok oka." „No! menjen föl hát s mondja meg, hogy mikép van a dolog és ha még nem választottak más darabot, hát, hogy ismét el ne maradjon a darab, Schodelné asszony kérésére, megteszem s eljátszom... ha?! tetszeni fog nekik. De jó próbát kérek." A mitől féltem, nem teljesült, a társaság nagy köszönettel fogadta, hogy kimentettem őket a bajból, mert ismét más darabot kellett volna elévenni. Az orchestrum egész elragadtatással megtapsolt, midőn a próbát elvégeztem. A publikum zajosan megtapsolt minden eléjött numerus végén s játék végével kihívtak. Bizony pedig nem a legtisztább hangomnál voltam. De hiszen engemet mindég jól fogadott a publikum, mielőtt Schodelné vendégűl fellépett és midőn szerződve volt is. Csakhogy most mindég vendég-énekesnők próbálkoztak első szerepekben szerencsét tenni és én ritkán juthattam dalszerepekhez. Bizony megvallom untam is magam s alig vártam az őszt, hogy hozza el a napot, melyen én is elmondhassam a Szökött katonával: „Dejszen! holnap nem lát engem Milano!" Mert Kassáról mindég kaptam egy emlékeztető levélkét, hogy feledékenységbe ne menjen tett ígéretem, miszerént a jövő télen ott leszek. A jövő télire már gondoskodott a directio, hogy valamely igazgatót meghív társulatával s úgy emlékszem Erdős volt kijelölve s Balláék.

Schodelné napok múlva ismét jobban lett, most már háborítlanúl fölléphetett s habár néha az eléadás után le is feküdt néhány napra pihenni, nem volt azért baj, mert a játékok rendibe adattak...

III.

Ebéden Földváryéknál. - Toilette-ügy. - Kellemetlen eset az ebédnél. - Házi hangverseny. - Egy úr csalódása. - A két primadonnát együttes föllépésre akarják bírni. - Minő szerepeket akar énekelni Déryné? - Déry Pesten terem. - Meghívó az írók estélyére. - A kedélyes Nyáry Pál. - Hogyan készült a Tündérkastély Magyarországon cimű darab? - Távozási szándék. - Beatrice di Tenda. - Schodelné ruhát kölcsönöz. - Hogyan gondozzák a kölcsönzött ruhát? - Beatrice di Tenda első próbája.

Egy napon ebédre voltunk meghíva T. Földváry Gábor úrékhoz: Schodel, Schodelné, Szerdahelyi és az én csekélységem. Schodelné mondja: „Jőjjön el kegyed, mikor megyen; úgy is erre kell menni. Menjünk együtt." „Jó lesz," mondám. Én szerencsétlenségemre, azelőtti napon hozott haza a szabó egy delein-ruhát. Midőn megpróbáltam, igen meg voltam vele elégedve, csinosan állott s nem szorított teljességgel. Ezt veszem föl, gondolám, nem töröm a selymet, pecsét eshetne rajta. Midőn fölveszem, mintha nehezen kapcsolódna. Ej! gondolám, majd elmúlik, ha kimegyek a levegőre. Fölmegyek Schodelnéhoz, hát a férje akkor fejti a fekete csipkét egy selyemgallérról, Schodelné pedig ott „gusztálja" egy másik, szebb színű selyem-mantillára a lefejtett csipkét. „Boldog Isten! elkiáltám magam, hát még most akarja azt amarra varrni, hiszen már elmúlt 12 óra!" „Oh ez mindjárt föl lesz fércelve," erősíté. „Hát minek fejtegeti le egyikről s varrja a másikra." „Mert már a másik mantilla volt rajta," mondja Schodel. „Osztán csak mindég nobel kell az embernek megjelenni. Nur nobel! Nur nobel." „Hátha nincsen több csipkéje, tegnap kellett volna fölvarrni. Ugyan ne legyenek olyan fösvények. Én zöldet vereset látok, oly rosszul vagyok. Én nem igen nobelül fogok ebédelni, nagyon szorít a ruhám. Alig tudtam bekapcsolni. Csak siessen, mert én itt mindjárt lefekszem s nem megyek egy toppot se." „Mindjárt kész vagyok," biztatott Schodelné. Én ledőltem a díványra, míg elkészűltek. „Ennek mind a maga éji vacsorálása az oka, mondám. Még engem beteggé tesz." Végre elkészűltek s mentünk.

Miután az üdvözlések megtörténtek, mondja Földváryné asszony: „Édes Dérynécském, tán rosszul van? Olyan sáppadtan néz ki!" „Ez a Schodelné asszony megbetegít engem csupa mulatságból, az éjjel se aludtam semmit. Azt gondolja, Olaszhonban van, hol nappal alusznak, éjjel mulatnak." Nem akartam megmondani, hogy a ruhám szorít, azt gondoltam, majd jobban leszek. Asztalhoz űlve megeszem a levest, az asztal kezd velem forogni. Én ott már bizalmas voltam. „Bocsánatot kérek, mondám súgva: igen rosszúl vagyok, bemegyek a szobába, ledűlök egy kissé, de ne tessék mozdulni." De a kisasszony mégis bejött velem s mindjárt fekete kávét hozatott be, azt mondá: „az segíteni fog." De bizony ki kellett fűzködnöm s úgy fektettek le a díványra. Őtet be erőltettem menni, csak a szobaleányt tartottam ott. Az a gyomromra melengetett asztalkendőket és a fejem eaude Cologne illattal dörzsölgette s így ebédután fölüdültem. Ebédhez a világért se mehettem. A kisasszony s az asszonyság kétszer is bejöttek, hogy csak menjek és egyem. „Teljes lehetetlen! mondám. Csak hagyjanak, így majd magamhoz térek." De borzadtam, ha eszembe jutott, hogy még be kell a ruhámat kapcsolni! De arról szó se volt! Különben a szédülés elmúlt, csak átalottam az idegen vendéguraktól. T. Földváryné asszony tele aggodalommal egy kendőt vetett nyakamba. „Oh kedves Dérynécském! Csak beteg ne lett volna! Úgy szerettük volna magukat Schodelnéval együtt énekelni hallani!" „Oh! mondom, az megtörténhetik. Mihelyt hallom, hogy a zongora megszólal, minden hang, mi belőlem elköltözött, egyszerre visszatér s elkezd accompagneirozni!" „Jaj de kedves ez a Déryné! mondá a kisasszony, ő ha beteg is, mindjárt táncra ugrik." Szerdahelyi meg nem állt szó nélkül semmit, mert már ő is bejött közinkbe, odakünt hagyván a pipázó vendégurakat a házi úrral. „Oh hiszen ez Vas Kati, mondá, ennek nem árt a jégeső se, ezt el nem veri." Schodelné künt volt férjével s disputált valami fölött az

urakkal. Végre mond a háziasszony: „Ugy-e édes Szerdahelyi, fognak nekünk egy keveset énekelni?" „Oh, parancsára! ezer örömmel!" „Menjen csak, csalogassa be Schodelnét is, úgy véletlen, tudja." Bevezette Szerdahelyi Schodelnét s kérték igen, hogy énekelne valamit, a mit szeret. „Én mindent szeretek, mond, de hát mit? Énekeljük Normából a kettős dalt, mondja Schodelné." „Jó, mondám, csakhogy én sohase énekeltem Adalgizát, hanem már annyiszor játszották mindenfelé, hogy megtanúlhattam valamennyi szerepet benne. Osztán nagyon szép is, mindkettő egymással concertiroz." Szerdahelyi mindjárt zongorához űlt s ő kisérte a kettős dalt. Kívülről nagy taps és éljen hangzott be. Osztán Szerdahelyi-Schodelné ismét egy kettőst énekeltek és akkor behívták Schodelt, ő is kisérte zongorán. Aztán Schodelné énekelt „Alla giojá"-t gondolom. Annak végeztével mindjárt kiment Schodelné a kisasszonynyal, mi ketten Szerdahelyivel énekeltük még Zampából a duettet, de játszva is hozzá a jelenést, Schodel kisérte a zongorán. Azt mondja Földváryné asszony: „Énekeljen édes Déryné valami olyan szomorút, én magától azt igen szeretem hallani. Mit szeret legjobban?" „Éppen Zampában van egy igen kedves duette, azt nagyon szeretem, melyet az ablaknál énekel kedvesével, midőn az elbúcsúzik tőle. Azt már magával gyakran énekeltem Szerdahelyi, habár nem maga volt is kedvesem, de azért magával szerettem énekelni." A dal ez: A csajkásdal:

Szólj! hová mész te csólnakos hová!
Ládd mely nagy a szél zúgása!
A veszély közelgett mindinkább
Majd elnyél a hab csapása!
Isten hozzád éltem világa!
Elhágy el éltem boldogsága.
Élj soká szerelmesem.
Ah! élj soká szerelmesem
Isten hozzád! engem el ne felejts
Engem el ne felejts, Isten, ah Isten hozzád!

Éppen midőn ezeket énekeltük, egy úr, Földváry úr jó ismerőse érkezett. A mint beköszönt, mondja, „itt vígan foly a dolog nálatok, mi meg ott a zöld asztalnál törjük a fejünket." „Hát, mondá Földváry úr, az asszonyoknak kedvük jött danolni. Schodelné is itt van." „Schodelné! kiált föl az idegen. Csitt, csak csitt" s hallgatódzik s végig hallgatja az egész két duettet. „Denique barátom! Schodelné csak Schodelné!" „Gyere barátom! bemutatlak neki," azzal nyílik az ajtó, bejöttek az urak, de mi azért egy cseppet se hagytuk magunkat zavarni. Éppen a harmadik verset énekeltük, a hol oly gyönyörűen öszveolvad a két hang. Az idegen egy szót se szólt, Földváry úr se. Én észre se vettem, hogy egy idegen is van az urak között, csakhogy szörnyü tapsokba törtek ki, valamint a többi énekeknél is. „Hát hol van Schodelné?" kérdi Földváry úr nejét. „Oh! ők már rég kimentek leányommal a szép virágokat mustrálni, mert azt mindennek meg kell bámúlni." Ezzel öszvenéz Földváry úr az idegennel s elkezdenek kacagni s a háziúr mondja: „Denique barátom! most az egyszer a praejudicium buktit csinált" s kacagtak fölötte nagyokat - deákul, mert osztán úgy folytatták a társalgást. Földváry úr csengetett s mondja a szobaleánynak: „hol a kisasszony?" „Azzal a Ts. asszonynyal ott ülnek a virágoknál." „Eredj, mondjad, jőjjenek be már, majd megfájúl a fejük a sok illattúl." Bejövén, az idegennek bemutatta Schodelnét s viszont. Több társalgások között végre előhozódott, hogy az nagyon bámulandó, hogy együtt soha se hallani a két jeles énekesnőt, pedig már osztán az volna az élvezet! „Igaz, mond Szerdahelyi, - mert ő is bele vegyűlt a dissertálásokba - és az lehetséges volna, ha a dámák akarnák." „Ugyan hát! lépjenek föl együtt." Schodelné szólt elsőbb fel: „Én, mond, azért nem tehetem, mert nálam csak az első szerepek vannak betanulva, s nem játszom a másodikat soha. Hát ha már tanulnom kell, akkor inkább egy új opera betanulására fordítom fáradtságomat." „Én a betanulást föl se veszem és csakhogy ezen óhajtását teljesítsem a közkívánatnak, akármelyik szerepet elvállalnám, de ha

okaimat elésorolom, bizonyosan helyeselni méltóztatnak." „Először mondja meg Schodelné asszony maga. Kezdjük mindjárt Normán." „Én nálam is Norma van betanulva. Mindig azt játsztam itt, Pesten is.[112] Most betanulom Adalgizát, egy szellemi ártatlanságot. Schodelné asszony játsza Normát. Én igen a hízásnak indultam. Minő Adalgiza lennék én e kis karcsú Norma mellett? Hiszen lekacagnának. Annak pedig nem szeretném magamat kitenni." „Arra külhonban nem tekintenek," mond Schodelné. „Meghiszem! azt én is tudom, csakhogy itt Magyarhonban játszunk vagy éneklünk." „Igaz!" mondák az urak. És így keresztül soroltuk az egész betanult daljátékokat, mindeniknél az volt a bökkenő! Ezen vitatkozásnak az lett az eredménye, hogy Szerdahelyi a próbán, az urak előtt elbeszélvén az egészet, csakugyan célerányosnak találták ezt a tervet a színház szálájában tartott gyűlés alkalmával és újra kezdettek ostromolni és mi mind ismét azon okokat eléhoztuk, a miket már elésoroltunk. Mátray Gábor úr is jelen volt, hozzám jön s elkezdi fejtegetni annak az intézetre való jótékony hatását, ha ebben a részben a közönség óhajtását beteljesítenénk. „Cselekedje meg édes Rózikám! kérem magát igen szépen!" „Nem tehetem! mert osztán visszaélnének ezen engedékenységemmel s mindjárt elérántana a társaság egy-egy másodszerepben. Oh! igen ismerem pályatársaim kiméletességöket erányomban! De erről hadd hallgassak. Én a másodszerepeket nem fogom játszani soha, míg hangom tart; ha csökkenik, egy hangot se fogok többé énekelni színpadon. Hanem, ha tetszik elfogadni, én ajánlok két operát is, a melyben fölléphetünk mindketten." „Melyik az édes Rózikám?" „Ott van Don Juan, Mozarttól. Abban két erős énekesnő kívántatik." „Ez nagyon helyes!!! No urak! Déryné már kitalálta. Csak nem teszen az ellen kifogást, ugy-e, Schodelné asszony?" „Hát melyik az?" s mondja „Don Juanban ott Donna Anna az első szerep, ha tetszik kegyednek, azt énekli." „Én eléneklem Donna Elvirát. Én eddig Annát játsztam s nekem tanulni kell a másikat, de mégis megteszem, mert az is énekesnőt igényel!" „Ugyan, hogy jutott eszébe az a régiség!" „Oh! az mindig szép marad, nemde Mátray úr? Abban minden hangjegy remek." „De én abban soha se játsztam, ellenveté Schodelné." Elkezdettek rimánkodni, hogy csak tanúlja be, végre meghagyta magát lágyítani és megigérte. Kiosztották a szerepeket. Többnyire be volt a társaságnál tanúlva, mert már többször is játsztuk Kassán és Kolozsvárott, Brassóba, Szebenbe... „Hát még egyet mondjon, édes Rózikám!" „Oh! arra Schodelné asszony ismét azt fogja mondani: „régiség!" „Igaz, mondám, az is Mozarttól van: A varázssíp. Abban is két énekesnő van, a mi erős. Ott az első szerep az „Éji királyné! Azt játsza kegyed, én pe..." „Én az „Éji királynét?" Azt nem teszem, belevágott Schodelné. Nem, azt nem! Még csak egy kanálnyi se kell belőle." „Miért? mondám. Az első szerep. Én eljátszom a másikat, betanulom, mert itt csak arról van szó, hogy mind a ketten énekeljünk." „Az „Éji királynét" soha ez életben semmi kincsért el nem játszom" mondá. „Én mindig azt játszottam Kolozsvártt is, Kassán is. Ott van Szerdahelyi bizonyság." „S kegyed nem unta azt a szerepet elvállalni?" kérdé tőlem. „Igaz, mondám, hogy a magas f-ig énekel és én f-et énekeltem, hát miért untam volna? Én mindig azt mondom: abba bemutathatja magát egy énekesnő!" „No csak tartsa meg magának az egészet, mondá egy kissé feszűlt hangon, majd én éneklem Paminát, ha Don Juant eléadjuk" mondá Schodelné. Teljes megelégedésökre az uraknak, el volt minden rendezve s eloszlánk. „Kegyed nekem szép bajt okozott a tanácsával," mond Schodelné. „Miért? mondám. Az a fölséges terzett!" „Vigye el az ördög az egész Don Juant, mond mérgesen. Nekem annyi sok új operát kell tanulnom, a miket megrendeltettem a directióval. Jutalomjátékomról is kell gondolnom. Arra elhozatom Beatrice di Tendát, gyönyörű opera!" Éppen a kapuja elé értünk. Most bezzeg nem fogta meg a ruhámat, hogy fölcibáljon. Haragudott reám. Én pedig kacagtam magamban...

[112] Normát hazánkban legelőször Kassán adták 1836 április 12-én, Dérynével a címszerepben.

Déryvel mindég sűrű levelezésben álltunk. Egy este jövünk ki a színházból játék végével, Kovátsné és még több nők kiséretében, egyszerre csak egy bundás ember mellém áll s jön mellettem, egy szó nélkül. Én ránézek s hátra maradok tőle, ő is megáll. „Ej! mit akar itt? mondám. Mit tolakodik ide." „Édes dámám, nem volna szabad hazakísérnem!" „Déry! elkiáltom magam. Hát hol jársz te itt Pesten?" „A juhászgazdával vagyok ide fel, gyapjút szállítottunk föl." „És te gonosz! semmit se írtál róla, hogy jösz." „Hát hogy írtam volna? Hiszen meg akartalak lepni." „Vagy úgy!" mondám. „És ugyan meg is vagy lepve nagyba," mondá. „Most nincs itt a „levágóm," mondám. Haraguszik reám, otthon maradt, különben rég megfogta volna ruhámat s cibálna föl a szállására." „Ezer menykő! Tán csak nem?" „De igen" tréfáltam vele. Mentünk haza osztán hárman: Déry, Kovátsné és én. Mindjárt vacsorát hozattam a Mátyásból s Kovátsnéval együtt vacsoráltunk. Déry igen sürgetett ismét a haza-menetelre, de én nyiltan kimondám, hogy az még most mind lehetetlen dolog. Még nekem Kassára is mennem kell a jövő téli saisonra, mert kötelezve vagyok. „Meddig mulatsz itt?" kérdém. „Holnap átszámolok a gyapjúval s holnapután jókor már indulnom kell vissza."

Másnap délután jött hozzám Bajza úr s meghívott egy estélyre, melyet a tudósok adnak. Más nők nem lesznek, csak: Lendvayné, Laborfalvy Róza, Kovátsné és én; a tudósok közül: Bajza, Vörösmarty, Schedel, és még több egynehány, de már azok nem jutnak eszembe, hogy kik. Bírálók, írók. „Igen megtisztelve érzem magamat, mondám, de bocsánatot kell kérnem, nem mehetek. Férjem ma este érkezett foglalatosságba s holnapután már ismét vissza indul. Igen megsértve érezné magát, ha e rövid időt is nem áldoznám neki." „Ezt mindnyájan igen sajnáljuk. Hát kibékélt kegyed férjével?" „Igen! éppen akkor, midőn Pestre jöttem." „Talán csak nem akarja hazavinni?" „Oh! még az a messze távolba való kilátás. Még előbb más kötelességek vannak teljesítendők: Kassára kell mennem okvetlen." „Azt nem fogja tenni Déryné, hogy a maga javát oly kevéssé veszi tekintetbe."... Éppen hazajött férjem: bemutat-tam őket egymásnak. Keveset beszélgettek s Bajza távozott. Jó! hogy Déryvel találkozott, mert el se hitte volna, hogy ez okból nem megyek az estélyre.

Déry másnap jókor csakugyan elutazott. Nyáry Pál engem igen szeretett mindég és Egressy nevű vármegyeista hasonlóúl, úgy hogy, ha a színház udvarába találkoztunk, Nyáry úr nem is szólított máskép, mint „Mariskám! Mariskám! eszem a szemedet." „Hát hogy van?" Ha Egressyvel találkoztam - mert többnyire ott időztek a színház udvarában próbák alkalmával -: „Marcsa! mikor lesz nyár? Cserebogár, sárga cserebogár!" tevé utána búshangon. Mielőtt Szerdahelyi zenére alkalmazta ezt az egyszerű kis játékot, többször előfordult a pesti színpadon. Igen tetszett a publikumnak azon kis egyszerű dalokért, melyeket én tűztem bele, mikor még oly gyéren adhattunk nagyobb daljátékokat s a közönség éneket szeretett hallani. Így jött Szerdahelyi azon eszmére, hogy zenére tegye. El is küldte nekem Kolozsvárra az egész kis daljátékot, egy levél kiséretében azon megjegyzéssel:

> „Édes Déryné! Itt küldöm magának a Tündérkastélyt egész zenéjével együtt, adassa elé. Higyje meg, mindig maga lebegett előttem még írtam s meg is hagytam benne a mi dalokat maga bele tűzött. Kivált a kedves Cserebogárt... és Mariskám! eszem a szemedet. Ez a kis bohóság tán örök életet él a színpadokon, melynek maga adta első életét. Éljen boldogúl! U. i. Mikor jön már ismét vissza Pestre?... Szerdahelyi."

Nyáry úr tehát félrevezetett egy kissé a többiektől s mondja: „Mariskám! mit hallottam én úgy fülhegygyel, hogy maga el akarja Pestet hagyni? Ezt a vad lépést csak nem teszi?" „Csak majd annak idejében, mondám. Még az messze van. De ezt ne hangoztassa senki előtt." „Tán csak nem sértette meg valaki magát? Ezt nem szeretném hallani, osztán éppen midőn én lépek a kormányra!" „Jaj! mondám, a mely törzsnek gyökerén féreg rágódik, nem gyógyítja meg azt a Tttes úr, sem az apostolok, minden térítő tehetségeikkel se. A törzs gyökerén féreg rágódik: a kevélység férge." „Magyarázza meg." „Majd máskor!" mondám s elsieték.

Egy délután hozzám jő Schodelné nagy örömtől sugározva s mondja: „Megérkezett Beatrice! most fog kegyed egy kedves zenét hallani. Olyan örömben vagyok, csakhogy aggodalom is vegyül örömöm közé. Két erős énekesnő kívántatik hozzá és Éder Lujza igen gyenge. Azért jöttem kegyedet megkérni, minthogy jutalomjátékomul adom, ha kegyed arányomban oly szíves lenne és Ágnest elvállalná... igen lekötelezne." „Minthogy jutalomjátékúl adja kegyed, a legszívesebben elvállalom." „Oh köszönöm! nagyon, nagyon köszönöm! S midőn kegyed jutalomjátékát adni fogja, bármi kis szerep legyen az, én is el fogom kegyednek játszani."... Így még sokáig együtt ültünk s a szerepeket eldicsérte: hogy mi szép énekekkel ékeskedik ezen opera. S végre arra is kér, hogy „ne menjünk a színházba az első próbákra, hanem menjünk föl ő hozzá s ott tanuljuk." „Miért ne? mondám, nekem mindegy, akárhol." Elég hozzá, hogy mi költségei lesznek most neki, mert ő, hogy többnyire utazott s nem hurcolhatott magával sok pakkot s nincsen sok választani valója, csupán egyes fölvarrni való virágai. Költségbe nem akarja magát verni, mert majd bemegy a tavaszszal Kolozsvárra s házat akar magának venni. „Kegyed boldog! mondja, nem kell csináltatni. Oly sok bársony ruhái vannak, sok fényes bordűrök. Ágnesének is pompásan, fényesen kell megjelenni. Ugyan mutassa meg a garderobeját! Bádji Zsuzsi oly dicséreteket mondott felőle..." „Bizony nem oly sokat mondhatott, mert nekem minden bársonyoknál kedvesebbek voltak a könnyű, egyszerű öltözetek. Azokra elköltöttem volna a Dárius kincsét. A Szép molnárnéra elköltöttem 60 forintot, pedig csak pántlikák s könnyű tulle-kalapka no s a többi hozzátartozandók!" s elvezettem az almáriomokhoz. A mint ott nézegetjük, látja az uszályosok között, a három veresbársony ruhámat fölakgatva. „Ugyan az Istenért! egy színből mindjárt három is és mind echt bársony! Hát mire való az színpadra? Oda manchester is jó." „Nekem nem kell, mondám. Annak nincs az a fénye és nem omlik oly szépen, oly duzzadtan. A gyapotbársony igen szelíden símúl az emberhez." „De mire oly sok?" Kirakom neki s mondám: „ez síma uszályos, lehet rá fényességet tenni vagy csipkével díszíteni; ez itt török kaftán, nyitott; ez stikkelt s prémmel van; ez itt rövid." „Oh! ez mind prédaság!" „No de, mondom, már nincs is több, csak még ez a fekete bársony uszályos és ez a fekete bársony, társalgási darabokra, meg ilyen rövid tuniquek és még ezek is mind echt bársony!" „Így persze, hogy kegyed nem vehet házat magának." „Valóban nem, mondám, kivált 100 pengő havi fizetésből!"... Leültünk, miután én egy kissé keserűn elmosolyogtam. Ő észrevette s hallgatott. „Melyiket veszi föl Ágnesére?" „Ezek közül tán egyiket se. Majd meglátom még, ha a szerepet megismerem." „Ugyan hát legyen szíves nekem egy vörös bársonyt kölcsönözni! és egy fekete uszályost! A legszívesebben otthon szeretném megguszt álni." „Jól van, mondám. Elküldöm mind a három vereset." „Oh nem! A prémes nem kell. Kegyednek vannak sok fényes kövei?" „Oh igen, mondám. Tömérdek s mind többnyire ezüstbe foglalvák." Eléhozom a színpadi ékszeres skatulyát. „Itt nagyszerűség van! mondá. Sok apró csattok s egyéb boglárok, mind ezüstbe foglalva és egy szép korona, az is ezüstbe „a jour" foglalva. Ezek gyönyörűk! mondá. Ezekből is kérek." „Tessék választani!" Ezzel öszvepakoltam, mit kiválasztott, papirosba. „Majd estefelé elküldök értök," mondá. „Nagyon jól van." Öszvepakoltam a két veres bársonyt és az ékszereket. Este érte küldött.

Másnapra oda lakására volt rendelve a próba 9 órára. Midőn megjelentünk, már oda voltak aggatva a ruhatartó karjaira bársony ruháim, meg pedig színire, kitéve a pornak. Egy kissé ugy érzettem magamat, mintha nem tetszenék az nekem! Ej! gondolám, nem volt ideje elrakni, majd elrakja a chiffonba. Midőn helyet foglalunk, én a zongorához közel ültem, ott fémlettek szemembe ékszereim összevegyítve holmi megfeketedett, ólom foglalatu kövek között, nagy papirosra kiterjesztve a zongorán. Oh! oh! gondolám magamban: „Szép fehér ártatlanságaim! mily gonosz kinézésű fekete társaságba jutottatok!"... de ott följebb, ott volt a nagy, félig föltördelt süveg cukor, s ugy osztán a hangjegyek szép egyetértésben. Midőn osztogatták kinek-kinek a hangjegyeit, a kardalnoknők is kikapták részüket. (Bizony kevés van közöttük, kivált a régibb ismerősök közül, kik minden öltözékeimet ne ismerték volna, de

kivált a kis pajzán Éder Lujza, ki a mint körülnézett, azonnal hangjegyét szeme elé tartva, hol a ruháimra,- hol a színpadi ékszereimre s majd reám hunyorítva, hamiskás szemeivel igen kétértelmű mosolylyal susogá: „ismerlek szép maszk!”... melyet a nagy zajba senki se vett észre, csak én. Azonban én komoly arccal mimikáztam feléje... hogy szűnjék meg!)...

Az opera gyönyörű s mindenkit megelégedésre ragadott. Midőn a próbának vége volt, minden eloszlott, de Schodelné megragadta karomat: „Bizony innen nem megyen kegyed, mig nem ozsonnálunk. Kérdé osztán: hogy hát hogyan tetszik Ágnes szerepe?” „Igen jól! mondám, szépek énekei.” „És ezt játszani kell tudni. Gyenge kezekbe elesik. Kell kegyednek a ruhák közül valamelyik?” „Oh nem! mondám. Ámbár ez nem szellemi ártatlanság, mert cselszövő egy kissé, de én mégis majd fehér atlasz uszályban járom.” „Tehát itt maradhatnak az öltönyök?” „Oh igen” mondám.

IV.

Beatrice di Tenda. - Különös zavar az előadás alatt. - Schodelné ezüst koszorúja. - A Duna kiöntött! - A Salvator-patika fölötti lakás. - Sárközyné. - Mit vásárolt be a cseléd? Az árviz első éjjele. - Rémes jelenetek. - B. Wesselényi Miklós. - Steiger, a csolnakos. - Éhinség veszedelme. - A második éjszaka. - Az összeomló ház. - Sörözés kétségbeesésből. - Elmerülő lovak. - Egressy G. a ház fél kapuján kievez. - Rettegés az eltávozástól. - Befogadott menekülők. - Gr. Ráday vendéglátása. - Szerencsés menekülés. - Kellemetlen jelenet az úton. - Megérkezés Maglódra. - Mi történt ezalatt Sárközyéknél Maglódon? - Az ostoba hajdu. - Sárközy kétségbeesik. - A megérkezett feleség meglepetése. - Hogyan találták meg Sárközyt? - A doktorról. - A pompás malacpaprikás és a turósbéles. - Sikertelen énekpróba. - Haza Pestre! - Az ég elborulni látszik.

Sokáig tartott Beatrice betanulása, Don Juan csak nem jutott hozzá, hogy elévegyék betanulás végett. Már közeledett a tavasz, olvadozott a hó, melegedett a levegő s végre Beatrice jó öszvevágólag betanulva, ki volt tűzve a nap, melyen Schodelné jutalmául lesz eléadandó. Hire járt előre, hogy mi szép ezüst koszoruval fogják megtisztelni Schodelnét, melyet aláirás útján készíttetnek. Itt volt a nap! Kezdődött a daljáték, mely sok tapsok s eléhívások, sok zajos éljenzések között folyt le egész az utolsó fölvonás vége feléig. Én éppen Schodelnével együtt voltam a színpadon, egy duettet énekelvén, egyszerre mozgás támad a közönség között: jövés-menés, hangos beszéd. A zene megáll, mi egymásra nézünk, én rémülve mondom: tűz van! gyerünk ki! Én kiindultam, ő megragadta kezemet: „Ne menjen, mondá, végezzük be a játékot.” Megijedt Schodelné, gondolván: hová lesz az én szép koszorum! Hát szépen ott állva maradtunk, bevárandó, hogy mi lesz a zavargásból. A zenekar is ült és hallgatott. Némely része ugyan ki-kimozdult, de ismét visszaült. Én mindig ki-kipillantottam az álfalak mögé, hogy hát ott mi zavargás van? A mig a színpadon fönt feszülten jöttünk-mentünk, én mindig azt mondtam Schodelnénak: eresztessük le a függönyt! de ő reám se hallgatott jól, mert azalatt a jövők-menők a földszintről azt kiáltották: csak folytassák! Mások, kik ismét jöttek, kiáltottak: semmi! semmi! folytassák! Mi odafönt a színpadon kiáltottuk: tűz van? „Nem” felelének: víz! „Jézus! mondom, víz!” „Folytassák, folytassák, még nincs veszély.” Igy most már csakhamar öszveszedte magát minden és folytattuk a játékot s be is végeztük szerencsésen, úgy, hogy még volt egy kis idő, hogy Schodelné megkapja az ezüst koszorút. De alig is történt meg, tódult mindenki kifelé a színházból.

A színészek szórták le öltönyeiket, rohantunk kifele, mert egy színész, ki nem volt a darabban elfoglalva, jött a Dunától, s mondja: „csakhamar kiki haza siessen, már a német színésznők mind eltakarodtak haza, a színpadra folyt a víz s ők a fehér atlasz cipőikkel már bokán fölül jártak a vízbe.” A nagy rémülés elfogott bennünket. Bezzeg nem volt gondom reá, hogy szépen hajtogatva, pakkoljuk a kosárba a szép ruhákat. „Csak gyűrd bele akárhogy”, mondám a leánynak. S jött Kovátsné: „csak hamar lelkem! hamar siessen! Annyi sok nép tolong az utcán, félnek, hogy idáig eljön a víz, mert kiszakadt a váci töltés.” No! de siettünk is.

Midőn ez történt, már én nem laktam a Salvator épületének azon nagy utcára nyiló szobáiban, melyeket akkor kibéreltem, midőn megérkeztünk Pestre. Igen drágáltam. Hanem Sárközy szolgabíró úr bírt ott négy szobát, csakugyan az első emeletben az is és a keskeny Dohány-utcára nyíló ablakokkal. Azonban minthogy két szoba volt, a Salvator előtti térre is ki lehetett látni az egyik szobából s az Arany szita-utcába is a másik ablakból. Most Kovátsné fönt bérelt ki egy szobát magának a második emeleten, Egressyék laktak az én volt szállásomon. Nem lakott ugyan most Kovátsné velem, de azért együtt tartottunk kosztot. Sárközyné, az én mostani háziasszonyom, egy kedves, jószívü, fiatal, áldott teremtés volt, férjével együtt s volt egy szép, kis, barna hat éves fiacskájuk is, kit bálványoztak, csak ez az egyetlen volt eddig, de

Sárközyné most érdekes állapotban volt. Ők Maglódon, Pesthez közel birtak egy kis jószágot s többnyire ott töltötték az évnek egy részét, midőn a gazdálkodás ideje eljött s csak olykor jöttek be, midőn az urat hivatalbeli kötelessége beszólította. Véghetetlen szeretettel viseltettek egymás eránt. Most az úr nem volt Pesten, Maglódon volt. Sárközyék azért adtak ki két szobát, konyhát, minthogy ritkán jöttek be s nem volt reá szükségük. A Kossuth édesanyja is ott lakott azon a tornácon két leányával, a hol mi s igy jó ismeretségbe voltunk. Midőn igy rohant rémültében ki erre, ki amarra, mi csak haza siettünk. Otthon mindent leszórva, mondom a leánynak: „hagyd abba mind s csak fuss által a Mátyásba s mondd a fogadósnénak, adjon kenyeret is, mert éppen elfogyott s nem lesz a vacsorához, én pedig éhes vagyok." A leány csakhamar visszajött üres csészékkel s kenyér nélkül. Kovátsné pedig már megterítette az asztalt, hogy melegen ehessük az ételt. „Hát mi a baj?" fölkiálték. „Hát csak az, hogy tömérdek nép tódult be oda s mind elkapkodták, a mi a konyhán volt, mert mindenik haza sietett. Se kenyér, se zsemlye! Mindent pakkolnak, a pinceablakokat dugdossák be az utcákon, hiszen már a Rókusnál látszik, hogy jön a víz." „Az Istenért! fölkiált Kovátsné: Frissen küldjön kávéért és pékkenyér vagy zsemlyéért." „Hiszen már zárják a boltokat is", mond a leány. „Csak hamar, hamar, fusson, hozzon mindent, a mit kap enni, sajtot vagy mit!" „Hát attól lehetne tartani, kérdém, hogy idáig is elhat a víz?" „Bizony el - mond Kovátsné. Hisz ott van a jel, hogy egyszer már majd elhordta Pestet az árvíz." Jön a leány üres kosárral: Istenért se kap semmi többet! Kihúz a kosárból egy fekete, száraz wutzlit (úgy hívták akkor az olyan hosszas pékzsemlyét) és egy fertály darált avas ízű kávét, a melyet már kimérve, fertályfont számra tartanak a szegénysorsuak számára az apró Greisler-boltokba. „Hát miért hoztad el ezeket a nyomoruságokat? Hisz egy font kávét mondtam!" „Hiszen még ezt is alig tudtam kikapni a félig nyilt boltajtón. Úgy taszítottam be őt vissza, hogy csak adjon, a mit kap, de ezt is gorombasággal; hisz a pénzt se vehette már el. Majd ő most kávét méreget, mondá! Már egy bolt se volt nyitva. Ehol ni! a topánkámon majd bement a víz." „Oh Istenem! mondám, hiszen úgy meghalunk itt éhen." „Hiszen csak nem tart tán soká?" vigasztalt Kovátsné. Erre jön be Sárközyné: „Oh kedves Dérynécském! micsoda rémület. Kétségbe vagyok esve és férjem nincs itt és nem is tud róla semmit, hogy mi itt veszélybe forgunk. Én nagyon félek, mondá. Nem engedné meg, hogy ide bejöjjek kis fiammal hálni?" „A legszívesebben. Nézze, mondom s elé mutatom - semmit egyebet nem kaptunk s majd meghalok éhen. Teljességgel mindenből kifogytunk." „Azon ne búsúljanak semmit, van még nekem a kamarába egy s más, csakhogy ott is vége felé, minthogy már haza akartunk menni s nem töltöttük meg ujra a kamarát, a mim van, szívesen megosztom."

Mit írjak ezen borzasztó eseményről, mit már jeles, avatott tehetségek eléggé le nem rajzoltak volna? Ahhoz magas ész kívántatik s nem az én körömbe tartozik. Csupán azt akarom eléadni, mi személyemet illetőleg érdekelt s a veszteségeket, mik itt, fájdalom! engemet is kártékony kitöréseikkel károsítva sujtottak. De meg azt is, mi „tragicomisch" események is történhetnek ily borzadálynak közepette, mely még kacagásra is indíthatja a tátongó örvény fölött jajveszéklő rettegőket.

Az első éjjel nem alhattunk semmit, mert minduntalan az ablakhoz ogrottunk, megnézendők, hogy mennyire nőhetett már a víz? Minden perc, több-több rettegéssel töltött el bennünket, mert én, jeléül, hogy mennyire nőtt-e vagy apadt az áradat, egy éppen ablakaimmal szembeálló földszinti háznak a lámpáját vettem célul. Sötét volt az éj, már sehol sem égtek a lámpák, nem lehetett meggyújtani, oly magasra emelkedett már a víz. A szembe lévő alacsony épület ablakain már befolyt a víz. Két gyertyát égettünk egész éjen át, mint a kisértetek szaladgáltunk egyik szobából a másikba a gyertyákkal, hogy hol látszik jobban a mélység. A víz sebesen nőtt, az ablakokból kiáltoztak: segítség! csolnakot! Így kiáltoztak az üres levegőbe, melynek csendjét csak a víz csendes locsbolása, zajlása a házak szegletein háborította. Az én lámpámnak oszlopait mindig jobban-jobban nyelte el a víz. A kétségbeesés környezett! Végre

a szembelévő házban már nem lehetett bent maradni. Szabadítni semmit se lehetett: mind fölrohantak a háztetőre a bent lakók, családostól. Világosodott, végre hajnallott. Mi is öszveszedtük magunkat. Még teje volt Sárközynének reggelre, a kávéhoz. „Eredj leány, hozz vizet mosdani és a kávéhoz inni." „Jaj asszonyom! nincs víz. Meghalunk szomjan. A kúthoz nem lehet jutni már, ellepte a vízcsőt. Sehova se lehet már menni a tornácról, se le a lépcsőn, tán a tizedik lépcsőt is ellepte már a víz." „Oda vagyunk!" kiáltozánk. „Csak csolnak jönne, mond Sárközyné, mindjárt kimennénk Maglódra. Oda viszem magukat." „Jaj! én a világ minden kincséért sem ereszkedem a vízre. Szörnyen félek a víztől." „Hát itt akar maradni? kérdé Kovátsné és a háziasszony. Hiszen ha ez így fog nevekedni, a házak tetejét is ellepi." „Oh borzalom!" A leány beszéli, hogy mielőtt még oly nagy nem volt a víz, 500 embernek adott szállást a ház tulajdonosnője, Csepcsányiné Ts. asszony. „Hiszen ha annyian vannak odafönt, reánk szakad a ház." Még egy korcsmáros is odafönt sört és pálinkát mér!... Már az utcán is hallszik a kiáltás: Csónakos ide! ide! De csak imitt-amott a távolban lehetett egyet látni, tele menekülőkkel. Beszaladok Egressyékhez, még csak ott tünt föl borzasztólag a nagy tengerhez hasonló víz tükre! Mind oda csődültünk. Bezzeg senkinek se jutott eszébe, ajtóit vagy szekrényeit zárogatni. Jártunk egyik szobából a másikba, mint sajátunkba. Egressy biztatott, hogy ne féljünk, majd fog az apadni! Kinézünk az utcára, hogy csónakot intsünk oda; hát ott hebickél egy nagy félkapun öt részeg mesterlegény, egyiknél egy rúd, másiknál egy sütőlapát. Nem tudták magukat elosztani, ha ingadozott a kapu, egy a tulsó oldalra ment a rúdjával, a többi négy is utána futott, a kapu arra hajolt, egy már lepotytyant, a többi megijedt, lefeküdt, de a kapu mindig ingadozott. Mi sikoltottunk, mert már a kapu az Ötpacsirta-utcába kezdett kanyarodni. Ismét fölugráltak szegények, mert ha ott becsavarja az örvény, örökre veszve vannak, mert egyenesen a nagy Dunába sodorja őket. Ha részegek nem lettek volna, tán kétségbe estünk volna, mi „nők," de eleinte kómischnek tünt föl, az ide-oda tántorgásuk. De bizony besodorta őket, ott osztán nem láttunk többé közülök egyet se.

De láttuk Báró Wesselényi Miklóst a Rókus-ispotályból kihordani a szegény, beteg, öreg nőket, kiket köteleken eregettek le s ő izmos karjára emelve, fektette le a csolnakba őket s befordult a csónakkal a kis dohány-utcába, alkalmasint tán a városerdőcskébe, mert ott nem volt víz, vagy Isten tudja, hova. De itt jött három katonatiszt, egy mély mosóteknőben, két rúddal hebickélve. Rákiáltanak a Báróra, ki mint egy vizi Isten állt a csolnak elején, levetve zubbonyát, ingre vetkezve „Hej! hallod-e? jőjj ide csolnakoddal, nem látod, hogy elmerülünk?" „Csak menjetek oda, a honnan jöttök, most embereket kell szabadítani" s azzal tovább haladt betegeivel.

A víz nőttön nőtt. Jött egy csolnak az Egressyék ablakjok alatt, már akkor oda futottam volt, elszánva magamat, csakugyan menekülni óhajtva. „Megállj csolnak! megfizetünk, végy fel." „Ide nem férnek, mert tele van, fölborul. Majd ha visszajövünk." Vártunk. Már tüzet se rakhattunk, elfelejtettük a fát fölhozni a pincéből. Rágtuk a száraz kenyeret s a mi volt. Ittuk a sert, inni való víz egy csepp se volt. Sárközyné mondja: „Én kiúszok egy szál deszkán is kis fiammal. Férjem kétségbeesik." Csolnak nem jött. Én, ki reggel ágyban szoktam meginni pohár vizemet, epedtem a szomjúság miatt. A ser még délbe se enyhített. Jött egy csolnak. Ordítoztunk reá: „vegyen föl." „Tíz új forint egy személyért" kiálta föl. Egymásra néztünk Egressyvel. „Eredj! egyen meg a fene!" mond Egressy. „Nekem nincs pénzem," mondám. A színésznek a hó közepe táján már lapos az erszénye. Mindjárt itt lesz a tizenötödik, gondolja magában; ez is kell, amarra is szükség van, ej költsünk!... Nekem tehát nem volt. Egressyék nem féltek oly nagyon, nem siettek menekülni. De én itt maradni is féltem, vízre menni is féltem. Itt láttunk egy csolnakot három emberrel, ki a Mátyás-fogadónak tartott. Intünk, kiáltunk, hogy jöjjön. Elsőbb ránk se hallgatott, végre megismer, oda jön. - Steiger! „Hát itt laknak?" „Vigyen ki innen." „Nem lehet! Szörnyün sietek a Mátyás-fogadóba. Ott a grófnak a drága lovai az istállóba bekötve, rendelkeznem kell felőle, tán már meg is fultak." „Csak a

cselédet vigye magával, meg hozza is vissza. Ételért megyen, majd meghalunk éhen." Egy deszka segitségével, melyet már lekészitett a fogadós szükség esetére, egyik végét a lépcsőre, másikat a csolnak szélére illesztve, átmentek... Semmi enni való! Nem főztek semmit. Nincs semmijük. Beomlott a viz a pincébe és a mit megmenthettek, mindent elkapkodtak a vendégek. Azt se tudják mit csináljanak, oly nagy ott a zavar. Steiger kétségbe volt esve. A drága, pompás négy ló sehol se volt. Kiszabadultak, a kaput kiszakitotta a sebes viz, a lovak elusztak, Isten tudja merre...

A lámpához mindig jobban közeledett a víz. Már most komolyan gondolkoztam a menekülésről. Pénzem nem lévén, öszvekötöttem egy pár ezüst evőeszközömet, spárgára kötöttem, ott himbáltam le az ablakon, ha láttam egy csónakot jönni, mert nem mi előttünk közel, de távol járt egy-egy csónak; a Ludovicaeum felé igyekeztek, mert ott nem volt víz. Orditoztam: „Jöjjön ide csónak! oda adom az ezüstöt." Bizony ez nem sok volt már, miután a mi volt is, elrabolták s alkalmasint keveslették, rám se hallgattak! Egyszerre csak azt veszem észre, hogy már úgy elrekedtem, hogy beszélni se tudtam, mert nyári ruhában, csupasz nyakkal szaladgáltam a hosszú tornácokon végig. De én azt akkor föl se vettem. Egressy mondja, „ha még az éjjel is nől a víz, tán csak még is kapok egy csónakot, elmegyek Földváry úrhoz, hogy adják ki a fizetésemet, családos ember vagyok, nem éheztethetem gyermekeimet. Osztán majd bevásárlok. Tán csak van már valami rendelkezés téve." „Hozza el az enyimet is, Gabi, osztán hozzon ennivalót is."

Ezen nap is úgy ment le, szörnyű aggályok között, csak hogy még rémültebben, miután láttuk, hogy sodorta a víz a szép, drága chiffonokat, ládákat, hordót teli zsírral, kisebb-nagyobb commodeot, roppant nagy szállfákat, fiókokat, Isten tudja azt mind elésorolni... Eljött az éj! Egyszerre csak egy hatalmas, stentori hang fölszólal az utcáról, a koromfekete, sötét éjbe, mely valóban rémletesen hangzott föl: Gyertyákat az ablakokba!!! Oda ugrottunk az ablakhoz, s látjuk Wesselényit világitott csónakban, ismét embereket hordva, mintha valamennyi gyertyavilág a hajón, csillagkoszorút képezne izmos alakja körül s égbe akarnák emelni angyalok!... „Valamennyi szikra, mind csillagokká váljanak fejed körül, nemeskeblü emberbarát,"... susogám magamban, azonban futottunk s minden darabka gyertyácskát öszveszedtünk s meggyujtogatva, poharakba, tartókba. Egyszerre mindenfelé, meddig szemünk ellátott, tele voltak az ablakok világossággal.

A szembe levő házban a jajveszéklés egész nap tartott s most az éjjelben még rémletesebben hangzott. Kétségbeesésükbe azt se tudták, mit kiáltanak: segítség! Mindjárt oda leszünk! Lesülyed a ház! Tűz van! Tűz van! kiálták, a gyerekek sivítottak. Egyszerre szörnyű ropogást hallunk. „Jézus Mária! a házunk leomlik," kiáltottuk... S egyszerre rémes orditás, mint ezer torokból kiszakadva... És nagy porfelleg borította el az egész utcát s vakitotta el szemünk világát s egyszerre nagy csendesség lett. „Mi volt ez?" kérdezénk egymástól. Félve közeledtünk az ablakhoz. A szembe levő ház eltünt! Besülyedt emberestől, kik a padon, háztetőn kinlódtak, mélyen be a pincébe! Csak azon részecske maradt fön, hol a lámpa állott ijesztőjelül, hogy még mindég nől a víz. Most már a tetőpontját érte el a kétségbeesés nálunk. „Meglássák, holnap mi is így járunk," futottam Egressyhez. Ő vigasztalt, hogy ez nagyszerű épület, nincs mitől tartani. Ez egy épitőmesteré volt, ki azt a maga számára épitette és tíz évig hagyta száradni, mielőtt befödte. De Sárközyné sírt, hogy sohase látja többé férjét s férje gyermekét. „Édes Dérynécském, hozassunk le sört bőven, igyunk egész éjjel, hogy részegedjünk meg, hogy ne érezzük, ha elsülyedünk." Föl is küldte cselédjét, két cilinderrel s ittunk, de már azelőtt is ittunk, hát nem lehetett sokat, mert úgy föl voltunk fújva, mint a dob, de egy csöppet el nem álmosodtunk. Kiáltották az emberek az ablakokból: „Ez nem árvíz, ez vízözön! ni! hogy bugyog föl a föld alól! Egész Pest elsülyed! ez Istenbüntetés!"...

Eljött a reggel! Már csak egy fél rőfnyi messzeségre volt a víz a lámpa üvegjéhez. „Ha az üvegjéig fölér a víz, mondám, úgy itt az első emeleti ablakokon foly be." Hallunk borzasztó horkolást. „Mi az? mi az? az Istenért!" Kinézünk a kis szűk utcába, ott vergődik két nemes állat, küzd a víz ellen, de már ki volt fáradva, horkolt s végül elmerült, mind a kettő, nagy kapálódzások között. Az elszabadult négy állat ketteje, a gróf fogatából. A másik kettő, Isten tudja, hol fúlhatott bele. Megnevezte Steiger a gróf nevét, de bizony én elfelejtettem.

Jött a reggel a kínos éjjel után. Jöttünk-mentünk mi is Egressynével egy szobából a másikba. Még mindig nőtt a víz. Jön be a leány mondani: hogy az éjjel kiszakitotta a nagy félkaput a víz és már az utolsó lépcső látszik ki csak a vízből. Tán nem is úszhat be a csónak a kapu alatt. Ma harmadnapja, hogy nől a víz, harmadnapja, hogy szünet nélkül rettegésbe élünk. A mint Egressy Gabi meghallotta, hogy ki van dűlve a kapu, azonnal sok küzdelmekkel, néhány ember segélyével, csákányokat, köteleket, mindent eléhordva a padokról, hogy a lépcsőhöz közelebb úsztassák a kaput s így mindent, mit elékaptak, az evezéshez szükségeltető eszközöket, még fél deszkaszállat is, a mit kaptak, elészedték. Egressy bement öltözködni a szobába, miután mindent elrendezett odakünt. Mi nem is sokat néztünk rá, csak az ablakból a vízre s lestük a csónakot, hogy jön-e már felénk is olyan, a ki fölvehetne. A mint így kinéztünk az ablakon, ott látjuk Egressyt a félkapun, mint egy Rinaldó Rinaldini, magasan föltartva fejét, szalóniasan fölöltözve, egy piszkos, feketés rúd a kezébe és a kezén - fehér glaccé-keztyü! „Nézd Zsuzsika! nézd! azt a bolygó uradat, hogy áll ott, à la Rinaldó! Midőn a doge palotájában egy táncestélyen akarna megjelenni, hogy ott bosszút álljon az urakon, kik őt el akarták fogatni. Osztán az a szurtos, fekete rúd a kezébe! És azt a négy rongyos, durva kinézésü evezős, mind valóságos haramiák!" Ez a kép úgy nézett ki, az ablakból letekintve rájok, hogy minden rémülésünk dacára, hangos kacajra ösztönölt bennünket, pedig nem kevésbé rettegtünk Egressyért is, pedig ő volt, tulajdonkép, a ki a kacagást eléidézte, a félkapun hebitkélve a víz színén, oly elegánciával öltözve. „Ugyan nem felejtette-e el keszkenőjét meglocsolni illatszeszszel?" mondám... Most meg láttunk egy olyan, szálfából öszvekészitett úszó valamit, de az nem dereglye volt, azt már láttam a Dunán, gyümölcsösökkel; de az nem volt egy csöppet se körülszegélyezve, egy ujjnyi rámával se. Sárközyné elkezd kiáltozni, hogy jöjjön ide! Nem volt több rajta, csak három ember. „Erre megyek ki, mondá, éppen a Rókus felé indul." „Az Istenért! mit gondol, hiszen lesodorja a víz?" „Már Istenre bizom magamat kis fiammal, de itt ki nem állom többé a szorongást. Jöjjenek velem! Dérynécské, Kovátsné!" „Én a világért se! mondám, erre, nem." „No! mihelyt hazaérek, a háziorvost azonnal beküldöm szekérrel, s ott a Rókuson túl már nincs víz, odáig a sorompókon túl nem hatol. Ott lehet csónakot bérelni s az orvos bejön magukért. Csak jöjjenek! a csónakot kifizetem én." Reá ült arra a puszta fenyőre, leültette kis fiát, elébe a szálakra, magához szorítva erősen s köpenyébe burkolva: Isten nevében elindult haza. Amint ezek elindúltak, jön egy csónak egyenesen felénk tartva a kis utcából. Öt hat ember rajta s megpakkolva mindenféle zsákokkal, kosarakkal és mindenfélékkel. Azon házból jöttek, melynek egy része leomlott a pincébe, a másik része még föntállt egy pár szobával, erősebb épület lévén. De butorjaik már mind úsztak a vízbe s féltek, hogy ők is bezuhannak a padlással együtt, hova ők fölhurcoltak annak idejében mindent. Ez egy szabó volt nejével s két szabóinassal. „Kérem az Istenre, T. asszony! adjon egy kis helyt, hacsak a konyhában is egy szegletben meghúzzuk magunkat." „Szívesen, édes jó asszonyom, mondám, csak be tudjanak úszni a kapu alatt." Elég küzdelemmel behaladtak, bepakkoltak. „Csak hordjanak be mindent ide, a leány szobájába," mondám. „Még egy igen nagy kérésem van! Egy fogadósné férjével, kezeit csókolja, tessék megengedni, hogy ők is ide menekülhessenek. Egy konyhán laktunk s jóembereim." „Jó! mondám, hisz ha megférnek, szívesen." Így a csolnakot visszaküldték, s azok is oda pakkoltak föl hozzám. Már most nem féltünk az éhenhalástól. Ők se ettek főttet, a padon nem lehetett főzni, de náluk krumpli, fa és egyéb minden is volt. „Csak hamar! mondám, főzzenek jó csomó krumplit, mert majd meghalunk éhen." „Mindjárt lesz, T.

asszonykám, minden.” A mint ott pakkolództak, az asszonyka csak néz reám s mosolyog. Nekem egy kicsit föltünt, de nem szóltam. „Nem is tetszik tudni, hogy kivel teszen most ily nagy jóságos cselekedetet?” „Nem, mondám én. Soha se láttam az asszonyt. De legyen bárki, azt sohase nézem, csak ha tehetek - teszek.” „Nem emlékszik már Piktor Lizire?” „Lizikém! Oh Istenem! Emlékszem gyermekkori játszótársamra. De nem ismertem volna meg soha! Az nem is csuda! Annyi időköz megváltoztatja az embert. De hát hogy van az, hogy maga ismert engem, mégse szólított meg soha?” „Nem bátorkodtam... én egy szegény szabóné.” „Én pedig most már „herceg Esterházyné” vagyok! tréfálkozék vele. Hiszen még akkor is örömest ölelném szívemhez kedves gyermekkori játszótársamat! Hát nem a kedves gyermekkor-e a legboldogabb időkor?”... Jászberénybe laktak s két leánytestvér volt, egy derék festésznek a leányai. A másik leányt Katruskának hívták. Csak ezen két leánykával volt szabad játszanunk és a kapitány leányával, kit Boódi Ninának hívtak. Ezek voltak az egész gyermekkori ismeretségem Jászberényből.

A víz négy óra tájban nem apadni, de már mégis csillapodni kezdett növésében. Egressy már itthon volt, egy óra lehetett. Elment Földváry úrhoz, de ők már az első nap kimentek falura, senki se volt hon. Több híreket hozott a sok szerencsétlenségről, több házak besüllyedéséről. Nevezetesen szegény Karacsék is besüllyedtek a pincébe. Ez nagyon érdekelt, mint oly régi ismerőseimet, de szerencse, hogy ott emberhalál nem történt. A házak csak felerésze omlott összve. A színház nagy kárt szenvedett; beomlott az egész gázvilágítás masinája, kamrája és még egyéb károk is történtek, úgy, hogy soká nem volt reménység a színpadon eléadásokra, mert nagy javítás igényeltetett. Kapott Egressy egy csolnakot s elment gróf Ráday ő nagyságához. Ő reábízta Egressyre, miszerint ha akarunk kimenni Pestről, u. m.: Lendvayné, Laborfalvy Róza, Kovátsné és én, nagyon szívesen elfogad kastélyában Egressyékkel együtt, a meddig vissza lehet ismét jönni Pestre. De én, a ki igen szerettem kényelmemben élni és teljességgel nem szerettem hosszasan az etiquette szabályai bilincseiben vergődnöm, sokkal célszerűbbnek találtam a csendes, bizalmas, ismert házikörben, otthon találva magamat kipihenni, elfogadván jó háziasszonykám szíves ajánlatát.

Még mielőtt Sárközyné Pestről menekülhetett volna, még ott rettegések között töltöttünk éjjet-napot, Maglódon szinte egy szomorú esemény bekövetkezéstől rettegett a háznép. Tova négy óra tájban csakugyan elérkezett a csolnak az orvossal értünk, mely kivigyen bennünket a szárazra. Ámbár ezer félelmek között, habozva, mégis reábeszélt Kovátsné, hogy ne féljek semmit, nem félhetünk semmit a vizen, hiszen ezek a csolnakosok ügyesek, mondák. Végre elhatároztam s készültem. Öszveszedtem kevés fehérneműt, gondolván: hiszen nem tarthat sokáig odamaradásunk. „No, édes Lizikém, mondám, itt hagyom magát házgondviselőnek, míg visszajövök. A magam szobáját bezárom, a másik szobát, konyhát használják tetszés szerént. Csak vigyázzanak a nagy almáriomokra, mert abban drága ruhák vannak. Isten maradjon veletek!” s azzal mentünk. „Még egyszer! mondám. Itt a mosócédulám, ha addig elhozná a mosóné a ruhát - már három hete, hogy elvitte, tömérdek sok öszvegyült, minthogy az operára készültünk és sohase volt időm átadni - csak szorosan vegye számba. Isten veletek!”

Nagynehezen már a csónakban ültünk. Én oly rekedt voltam, hogy szavamat alig lehetett megérteni, csak úgy rikácsoltam. A hogy megindult a csónak a Rókus felé, látom, hogy ott egy keskeny hídnak a karja kiáll, úgyis tört a „félsz” hidege, rémültömbe elordítom magamat: Megálljon! Megálljon! Mindenik rám bámult. „Jézus Mária! mondám, egyenesen a híd karjának tart. Ne menjen arra, megütődik a csónak, mind beleborulnak a vízbe s itt fúlunk bele.” Hátranéz a durva pofáju csónakos: „Nekem szól? Ne krákogjon itt az asszony, mert úgy ledobom a víz fenekére, mint egy kővel terhelt zsákot.” Még csak ekkor vacogott jobban öszve a fogam. Jajgatni, szólni se volt szabad. A többiek csak csillapítottak, hogy hallgassak már, mindjárt künt leszünk. Most már izzadtam. A vén csónakos duruzsolt, mindég rám nézett

vissza. „Még engem tanítgatni akar” stb. Még cifra szavakat is mondott, de hallgattam, mint a nyul. Végre, végre megláttuk a szárazföldet s a sok szekereket, melyek oda voltak rendelve a menekülők számára. Midőn kiugráltunk a szárazra, az orvos eléhívta a szekerest, felültünk. Az orvos visszament a csónakkal, még a városban reábízottakat eligazítandó, de nekünk semmit se szólott semmi eseményről, csak azt beszélte el, hogy társaságot találunk ott, Kossuthné is odamenekült két leányával. A mint a szekér megindúlt a göröngyös útra, bennünket egyik oldalról a másikra lökdösvén, Kovátsné mindég egyet sikoltott s szidta a maglódi szekércsinálót, meg a fejnagyságú göröngyöket és pedig a hányat zökkent a szekér, s rádobott Kovátsnéra, mindég, mindég kiáltottam: „Rázzál-rázzál! te finum, ruganyos acél-szekér és te gödrös, göröngyös, deszkasímaságú maglódi út, hadd érezzem, hogy göröngyén törik ketté derekamat s nem azon a lágy, tengermélységű víz hátán ringatnak! Nem adnék egy göröngyöt belőled száz sárvízért!” Én szörnyü jókedvre derültem, Kovátsné még jobban mérgelődött, egész Maglódig mindég zsémbelt reám, hogy ennek mind az én nyugtalan természetem az oka, hogy ő tele van kék foltokkal s azon oldallökésektől fájdalmas a dereka, miket az én vasból gyurt alkatommal az ő vékony bordái ellen elkövettem. „Azt maga szántszándékkal tette velem, csakhogy engem bosszantson,” mondá mérgesen. Én pedig annál jobban nevettem. „Hiszen ott maradhattunk volna, mert már apadt a víz s most jöttünk ki, midőn már annyi rettegések után, gyönyörködhettünk volna - látván az apadást.”...

Midőn az udvarra bedöcögött a szekér, a konyhából roppant világosság, zaj, vidámság, de mindezeknél hasonlíthatatlan kellemesb illat terült el, miután a nélkül is már elcsigázott, hamuszín, üres gyomrunkban az étvágyat még jobban fölizgatta. „Isten hozta! Isten hozta!” kiáltással jött mindenik előnkbe, még a kis barna Lacika is. (Úgy emlékszem, Lacikának hívták, a kis egyetlen szép fiút.) „Itt van ostoba mama! Itt van ostoba mama! kiáltozott. Lássa! Anya sírt, apa sírt.”... Amazok elkezdtek nagy kacagásba kitörni, nem ismervén a gyermeket, nem értették át, hogy mit akar e zavart beszéddel: „az ostoba mamával?” A gyermek rájok meresztette nagy fekete szemeit, mintegy megsértődvén általa. Elkezdé ujra. „De bizony sírt apa! meglőtte magát! úgy-e anya?” Most meg rajtam volt a sor bámulni. De Kossuthné kérdi: „Hát miért mondja Dérynének: ostoba mama?” „Oh, kis aranyos szám! s csókoltam a gyermeket, mert igen szerettem. Hát ez onnan eredt, mondám: ha az én jó háziasszonykám valami igen jót készített, nekem mindég küldött be kóstolót. De már többször tréfálkozott Sárközy úr azelőtt is, (mert igen szeretett a gyermek engem, gyakran hordván a számára a zsebembe apró színezett cukorkákat) no! ha a mama meghal, Déry nénit veszem el mamának és ő lesz a te mostoha mamád. Az én ostoba mamám? kérdi a gyermek. Kacagtunk fölötte nagyokat. Hijába mondták neki szülei: ne úgy mond aranyom! megharagszik Déry néni. A világért se lehetett reávenni. Közelebb is küld valamit: „Mondjad lelkem! tiszteli anya, mostoha mamát s egy kis kóstolót küld.” Bejön: tiszteli anya, ostoba mamát, elküldte a „kóstold-meg”-et.” A mostohát sohase tudta kimondani. S így maradtam az: „ostoba mama.”...

„De ki beszél, kérdém, hogy ki lőtte meg magát?” „Jaj, kedves Dérynécském! mond az asszonyság, most is borzadok, ha eszembe jut, hogy mi történhetett volna! Szerencse, hogy hazasiettem. Az ostoba hajdú volt oka a zavarnak. Az első napon nem tudtak semmit Maglódon, hogy mi történt Pesten. Ide ritkán jön el valami esemény híre, mert nincsen semmi közlekedés. Másnap beszélték a parasztasszonyok a konyhába, hogy víz jött ám a Dunából a városba. A cselédek föl se vették, kacagva mondák: majd visszaúszik, ha megúnja a szárazon. Férjem kártyázni ment, midőn szétoszlott az az egynehány tanácsbeli és ügyes-bajos nép, nem volt igen jókedve, jobbkor hazajött s mondja neki a hajdú: „Tejens uram! azt beszélik a faluból az asszonyok, hogy Pesten kiöntött a Duna.” „Kiöntött? Nem nagy baj. Bizonyosan zajlik a jég, az gyakran megtörténik. Azonnal fogjon be a kocsis, te azalatt keresd meg az orvost, majd menjetek be.” „Be van fogva, de az orvos urat nem találjuk, mondja a hajdu. Valahol lyányozni van tán, mond a hajdú félmosolylyal,” miként férjem elbeszélte. Nohát

csak menj magad. Ha tetszik hazajönni a T. asszonynak, hát beküldtelek, ha pedig még mulatni akar, csak maradjon, a jövő héten magam is bemegyek egy-két napra." Jó késő volt midőn visszaérkezett a szekér. Kimegy a férjem a kocsizörejre. „No hát, nem jönnek?" kérdé férjem. De a hajdu nem felelt, csak forgatja el fejét, hogy ne lássa férjem, kisírt, könnyező szemeit. „Mi az... adta lelt? Miért nem felelsz? Mit forogsz, mint az ürge a kalitkában?" A hajdu csak törölgeti a szemét kendőjével, még mindig az ülését cibálgatva ide s tova, végre kitörve zokogásba. „Ne tessék megijedni Tejens Uram! Nem tréfa dolog van ott." „Hát a feleségem, kis fiam! Miért nem jöttek?" A hajdu nem szólt, csak kezével int: hogy vége mindennek! „Beszélj teremtette! mert mindjárt torkodba ütöm nyelvedet, hogy megfúlsz!" Ekkor még jobban sírásba tört ki a hajdu s mondja: „Nincs ott többé se feleség, se gyerek!" Férjem szegény, egy hangot se tudott adni, öszveroskadt a lába alatta, úgy fogódzott a szekéroldalba, hogy el ne essék. Tompa hangon mondja a hajdúnak: „Vezess be!" A hajdu bevezeti. Leveti magát a pamlagra, a párnákba dugja fejét, kezeivel eltakarva arcát, véghetetlen fájdalommal, de azt mondja, még csak egy köny se jött a szemeire, hanem mind a szívére szorult, s majd megfúlt. „Most beszélj, szólt a hajdúhoz, mi dolog történt? Hát kijött a feleségem, s kis fiam? Ott láttad, hogy beléfúltak?" „Dehogy! hisz akkor bementem volna értök s kihúztam volna, ha magam belefúltam volna is. Hisz nem lehet oda menni, se kijönni embernek. Hisz az egész várost ellepte a víz, csak a tornyokat láttam. A házak mind beomlottak már, azt láttam innen a szárazról." „De hát egy csónakot nem tudtál ott keríteni és bemenni rajta?" „Hát hol volt ott a csónak? Egyet se láttam. A sok emberek ott állnak a szárazon, bámulnak. Kérdem tőlök: hogy lehetne oda bejutni a szállásunkra? Az asszonyomért jöttem. Ha szárnyad van jó ember, berepülhetsz, de, hogy a szállást ott leled-e, a hol hagytad, az már kérdés. Hiszen látod, hogy a házak helyett, melyek ott álltak, csak a nagy halom ledült épület foglalja el a tért, a nagy házak pedig mind a pincébe omlottak be, mert csupa pince alul az épület, hát nem birta már a nagy terhet a hátán hordani, mert mind tele lettek vízzel a pincék. Ezek bizony így beszéltek, én úgy jártam ott elé hátra, mint egy őrült." „De hát annyira kikelhetett a Duna medréből, hogy egész idáig kihatolt a Rókuson is innen?" „De mennyire innen! Hiszen az első emeletekbe az ablakon folyt be a víz." „Az első emeleten? kiáltott férjem. Úgy csakugyan végök van! Add a puskám!" „Tejens Uram!" „Szót se! mindjárt lelőlek mint a kutyát! Ki innen! Ki!" Ekkor elévette puskáját, mely mindig töltve függ a fogason s kirohant az erdőbe egyedül. Minek éljek már én tovább s eltünt! Már akkor szürkülni kezdett. Azután a hajdu beszélte: Ő azután, hogy az úr kirohant hallotta, midőn mondta: „Minek éljek már én tovább!" Befutott a konyhába, ott remegtek a nőcselédek, a kocsis a látottakat mind elmondta nekik s mind sírva találta őket. Az Istenért! mond a hajdu: az úr meglövi magát. Jaj Istenem! Istenem! mit csináljunk? Utána se merek menni, azt mondta, lelő, mint a kutyát. Merre fussunk? Hol az orvos? Senki se tudja! Szakácsné maga maradjon, őrizze a házat, én elmegyek az orvost keresni. Utána küldöm, ő tán föltalálja az erdőben. Isten őrizz meg a szerencsétlenségtől! Tik is menjetek az erdőbe, egy része, másik az orvost keresni. Az orvost meglelte a hajdu, elébeszélt mindent, az orvos lámpákat gyujtatott, mentek keresni. Sehol nem lelték. Hajnal felé hazajöttek: egyik korább, másik később, végre az orvos. Egy se lelte, még csak nyomát se. Az áradás harmadik napján tétlen várt minden. Igen jókor nem tudtak határozni; igen átfáztak az éjjelbe hajnalig az erdőben járkálva. Az orvos mondá: nem hiszi, hogy meglőtte volna magát, mert tán meglelték volna holttestét. Végre elérkezett az óra s egy fogadott szekéren hajtat be az asszony egész vidám kedvvel. Az orvos kirohan. Igazán kétféle érzés küzdött keblébe: az örömet mutatta, hogy életbe látja a nőt, kiért férje kétségbe esett. De mielőtt a kétségbeejtő eseményt csak eléhozhatta volna is, már Sárközyné kérdé: „hol a férjem?" „Odaki lesz tán az erdőbe." „Jöjjön csak édes doktorkám! egy kérésem van. Itt van pénz, üljön szekérre s menjen Pestre. Meglátja, mily borzasztó dolog van ott! Csakhogy már itthon vagyok. Szegény Déryné, ott esik kétségbe. Megigértem neki, hogy mihelyt hazaérek, magát beküldöm érte. Csak siessen, siessen! béreljen ki egy

csónakot, csak fog kapni ma már könnyebben." Az orvos elment; sietve befogatott s tán örült is, hogy nem ő volt az első, ki tudatja vele férje állapotát. Eljött értünk, de nekünk egy szóval se hozta elé az otthoni eseményt... A cselédek csak oly kétséges ábrázattal álltak körülte tétlenségbe. Örülni is akartak volna s nem is mertek. Hát miért nem láttok a konyhához? Vagy nem adtok ma enni? Egyik vízért szaladt, másik tüzet rakott. A kis fiú szüntelen kiáltozott: „hol apa? hol apa?" „De hol is marad, mond az asszony békétlenkedve. Én sietek hozzá s ő nem vár itt rám." „Oh! Tejens Asszony! ne tessék megijedni! Csak meg ne lőtte volna magát!" „Kicsoda?" kérdé az asszony sikoltva. „Hát a Tejens ur!" „Eredj bolond! de megijesztettél. Hát micsoda Tejens úr volt itt? Vagy másutt volt valami?" „Nem." „Hát mi az? Mit beszélsz?" „Hát a mi Tejens Urunk." „Az én férjem?!!" „Hát az bizony!" „Hát hol? Mennyei szent atyám! tán meg vagyok őrülve? Hiszen ez volna..." be akar rohanni a szobába. „Jaj! nem ott." „Hát?" „Az erdőbe." „Hiszen az lehetetlen. Hát miért nem szóltatok mindjárt, mikor hazajöttem? Hát a doktor?" „Jaj! ő nem volt itthon." „Hát férjem mikor ment az erdőbe?" „Még tegnap estve felé." „Menybéli szent atyám! őrizz meg az őrüléstől! Merre menjek? Hisz az lehetetlen. Itt a gyermek, vigyázz rá, ki ne ereszszétek"... hol vinni akarta azt is, hol betolta a szobába. Meleget vetett magára, mindég magába imádkozva: „Vezérelj Istenem! vezérelj, hogy föltalálhassam!"

Rohant mindenfelé, szinte kétségbeesve. Összevissza tépve a galyak által ruhája a járatlan helyeken. Se maga, se hullája! S minthogy hulláját nem lelte, még volt reménye s így ereje és bátorsága is nőtt. Minden csalitot-bokrot körülvizsgált, végre szinte dél felé, meglátta összeomolva egy nagy fa alatt, hol valami által öszvehordott föld vagy mi, megfagyva volt s mellette öszverogyva, puskája a földön heverve és megtalálta elaléltan férjét. A nő fölsikoltva odarohan, nem tudta: élve vagy halva találja-e férjét? Reáborul, ki eldermedve a hidegtől, szinte elkékült arccal fekszik, de életet találván benne, sikoltozott, csókolta, minden édes neveken szólítja, egyszerre szépen fölveti szemét s midőn megismeri, elrémülve fölkiált: „Istenem, a lelke!" „Nem lelkem, férjem, én vagyok, nőd. Nem haltam meg, élünk én és gyermekünk. Otthon vár, apát kiáltja. Gyerünk, csak gyerünk. Hamar szedd öszve magad, édesem."

Most meg az öröm majd őrültté tette szegény Sárközyt! De alig tudta magát a földről fölcepelni, egészen kimerülve volt a sok, éji hidegben való járkálástól, éhen-szomjan. Elbeszélte nejének, hogy mindig kereste nejét: hogy ott kell neki lenni, ott kell őt valahol föltalálni kis fiával. Valami őrülés fogta el fejét. Nem tudta, mit csinál. Meg akarta magát lőni s még se lőtte, mindig várta: hátha itt lesznek?! Végre már úgy ki volt merülve, hogy azon fa alá ült, mintha ájulni akart volna, azután nem tudja többé, mi történt vele. Meddig feküdt ott úgy félájultan vagy aluva, nem tudja, de össze van törve és fázik. „Csak lassan menjünk kedvesem, vezetlek. Jó meleg szoba vár, jó ebéd, mindjárt hazaérünk." Igy az egész ház örömére, nőjét elvezette szíve szeretett férjéhez, szíve s az isteni gondviselés!

Hazaérve, mindjárt levetkezték, fölöltözték tisztába, ágyba fektették, készen volt a jó leves. Nem akartak neki mindjárt sok ételt adni. Ismét egy kis jó aszúbort és így ápolva csakhamar jobban lett... Mire mi odaértünk, már Kossuthnak az édesanyja leányaival ott volt. Midőn Sárközy jobban lett, oly nagy örömelragadtatásba tört ki, hogy tüstént megszúratott egy malacot, egy kis, hízóba fölvetett kövér állatkát, de nem nyársra valót, hanem jó nagyocskát. „Hányjátok bográcsba paprikásan, csináljatok jó turósbélest s egyebet. Ma minden embernek le kell részegedni, magamat se véve ki, ezen nagy örömestére, hogy az Isten megőrzött a veszélytől"...

Onnan származott osztán az, a mi orrunknak oly kellemes, kivánatos illat volt, a mely többet ért a legfinomabb, fűszeres aspikkal borított ludmáj-pástétomnál, a mely nekem különben az egyetlen „deliciőz” volt. De most, az éhes gyomornak, ez volt a legcélszerűbb kielégítése. De annyit mégis mondhatok, hogy bármi asztalnál is bejárt volna, oly pompás volt.

Én azelőtt még sohase ettem malacpaprikást, de bezzeg ettem azután, midőn otthon menageiroztam. Hanem az is igaz, hogy jó kövérnek kell neki lenni, akkor az a keskeny szalonnája oly jó keményre dinsztelődik, s nem győz az ember belőle enni. De nem szabad neki megpirulni, csak szaftosan dinsztelve... Meg is örültünk neki, midőn a nagy, világított konyhába lépve, megláttuk a nagy, félvékás bográcsba, a jó illatos valamit felénk párologni. Pedig még akkor nem is tudtuk: mi legyen ő? Én csak elkiáltottam magamat Kovátsnénak: „Eszünk ma Pali!”

„De mi legyen ezen nagy örömnek, s vígságnak az oka? kérdém. Tán lakodalom, vagy tán már keresztelő?” S ekkor beszélék el, a volt eseményt, mely velök történt, s az elhárult veszélyt, melyet most örömünnepül ülünk. „És az átkozott orvos nem is szólt nekünk semmit ezek felől!” „Jaj édes Dérynécském! még akkor ő is nagy aggodalomban volt. Még nem volt előttem is tudva semmi. Én csak kergettem őtet vissza azon szekérrel, melyen hazajöttem, hogy csak magukat hozza ki hamar. Még én is csak azután tudtam meg mindent.”... De a vacsora készen volt s ettünk! de hogy!? Majd vége felé voltunk, kitárul az ajtó s ott állt az orvos megkövülve, mert az asszonyság megtiltotta künt, hogy ne szóljanak neki semmit. S midőn belép, ott lát az asztalnál nem sejditett vendégeket, de mi több: ott látja épen, elevenen, az agyonlőttnek gondolt háziurát, kinek már egy kis spitzje is volt. Csak állt, s nem tudott szólni bámulatába! „No! elkezdi korholni Sárközy, ebadta! szépen megkeresett engem, ugy-e? Még azt mondta a cselédeknek, hogy egész éjjel keresett. Hiszem, hogy keresett, de nem engem, hanem leányozni járt. No csak ne szóljon semmit. Hát az én kedves kis feleségem, miért tudott föltalálni?” Kacagtuk, piszkoltuk. „No csak hozzatok már neki enni, majd máskor kapja ki a dozist. Majd írok én neki egy receptet, hogy az ördög is elviszi tőle.” „De csak adjon hálát az Istennek, hogy itt ülhet vígan! De odabent Pesten, ott a nyomorúság! Az borzasztó. Most van még a nagy veszedelem, még csak most omlanak a házak a városban. Mennyi emberélet oda van, kik nem tudtak szabadúlni s elboritotta őket a leomlott ház. Még a nagy Derra-ház is beomlott. Most már ugyan leapadt a víz, de az a nagy mocsár az utcákon, ott két hét mulva talán, ha lehet járni.” Sok mindenféle ujságokat beszélt elé még az eseményekből, mik történtek...

Két hétig mindig lakodalom volt a háznál. Csupa vígság közt éltünk. Csak egy volt a nagy baj: mindenik azt akarta, hogy danoljunk, énekeljünk. Én egy hangot se tudtam kiadni, úgy el voltam rekedve. Nem hitték, azt mondták: teszem magam. „Csak egyetlen egyet, Dérynécské, mond Sárközy, az én kedves nótámat: Cserebogár, sárga cserebogár...” „Ne kergesse el a vendégeit, mondom. Az nem szép. Hisz látja, hogy így se hallanak jól, hogy mit beszélek.” „Vagy más kedves népdalt, a mit szeret.” „Bizony Isten! nem tudok.” Azonban el akarom kezdeni: nincs hang! még csak egy csepp se. De azért mégis erőltettek. Nagy kínok között kicsikartam a gégémből valami repedt trombita-hanghoz hasonló rikácsolást, mely szinte örökre megfosztott hangomtól. „Lássák, mondom, hogy nem tettetem magamat, mert én örömest danolgatok. De most már lehet, hogy örökre elveszítem hangomat e megerőltetés által. Azután eltarthat Sárközy úr, ha hangomtól megfosztott.” „Áll!” mondá. Lefolyt csakugyan a két hét s készültünk haza s mentünk mindnyájan Pestre.

De boldog Isten! én oly biztonságba voltam magam eránt. Sokszor, ha magamba voltam, midőn már megtörtént, hogy emberi gonoszság megfosztott, kirabolt mindenemből, gondolám: no már csak nem érhet engem több, mint a mennyi már ért! Hiszen nem lehetett azt én nálam föltételezni, mit a közvélemény tart: hogy ebül gyűlt szerzeménynek ebül kell elveszni,

ez az én lelkemet nem nyomta. Soha, legkisebb részben se! Pedig alkalmam lett volna reá. De utálat tárgya volt előttem az oly szerzemény. Ha szerettem, szerettem, nem titkoltam, minden érdek nélkül, ezt minden tudta, ki közelebb ismeretségben volt velem, vagy körülöttem. De csillagzatom az égen mind elborulni látszott fölöttem s a vész lesujtani készült.

V.

Megérkezés Pestre. - Az utazó kocsi sorsa. - Mi történt Déryné hangjával? - Heinisch receptje. - Mi baj érte a selyemruhát? - A mosóné kesergése. - A pályatársak és a veszendőbe menő hang. - Föllépés Romeoban. - A mosóné lakásán. - A hazugság kisül. - Fáncsyék családi öröme. - Fáncsy Lóra. - Az uj törvény. - Éjjeli látomány. - Vonások a kedves Lóra életéből. - A kegyetlen végzet. - Gróf Rádayné keresztanyasága. - Az atlaszköpenyről. - A szabó mint pénzágens. - Az elvesztett gyűrűk. - A fösvény férj. - Déryné újabb föllépése. - Beatrice di Tenda és valami Erkelről. - Liptay Klára. - Felbér Mária. - Hogyan ültet föl Schodelné Normában? - Carl Henriette. - Kirándulás Schodelnéval. - Zampa előadása. - Carl H. mint dalénekesnő.

Haza érvén Pestre, befogadott vendégeim még mindig ott szállásoltak, őrizvén a házat hűségesen. „No! mondám, nincs baj?" „Nincs, hála Istennek! nem is volt semmi, mondák. Ugyan miért is mentek ki, mikor már estefelé apadt a víz?"... Elrendeztem szobámat, melyet elég rendetlenségbe hagytam el, s örültem, hogy én, magányhoz szokott, valahára a sok dínom-dánomból kiburkolódzva, lepihenhettem magamat. Mert igaz a közmondás: mindenütt lehet jó, nagyon jó, de mégis csak legjobb otthon, mert otthon minden darabka butor kényelme szerént van az embernek elrendezve és másutt sehol se találja föl azt a helyecskét, hol mondhassa: ez az én helyem. Itt szeretek lenni. Rendiben voltam tehát már otthon szobáimmal, de annál aggasztóbb volt rekedtségem. Az orvos, kit kérettem: jöjjön, adjon valamit, írt is szereket s egy hétig rendelése szerént éltem velök. Nem ért semmit, csak mintha egy kanál levest ettem volna. Ismét egyebet írt, háromfélét is egy napra. Nem ért, nem használt semmit. Úgy gondolom, még ekkor a játékok se folytak. Midőn megérkeztünk, mindjárt által küldtem a Mátyás-fogadóba, a kosztot újra onnan hordattam s kérdeztettem: „nincsen-e baja az utazó-kocsimnak?" „Már a felől csak az Istennel lehet számolni, mert oly lapos, mint egy jó vastag palacsinta, még a párnák és a bőrök rajta, de mind-mind szét van hasogatva, a hogy ráomlott a nagy nehéz fészer vastag oszlopjaival." No! ez mindjárt szép örömre derített. Később, midőn kiásásra került, a zsidó 30 w. cz. forintot adott érte. Midőn kérdeztem: „hogyan van Schodelné?" „Schodelné elment, mondák, onnan a szomszédságból el kellett költözni, mert már csak oszlopokkal voltak megtámogatva a falak s így elutazott." Egyik azt mondá: vendégszerepekre, másik mondá: tán Kolozsvárra! Midőn orvos Floor jött, mondom: „Vegye szivére és adjon nekem valami erősebb szereket, hogy rekedjek ki, mert majd egy szép napon ide küldenek, hogy ez, vagy ez opera lesz holnap, menjek föl próbára." „Ja! mondja, ez borzasztó rekedtség! Meglehet, hogy a gégehártya van gyulladásba. Az van erősen megtámadva, ki tudja, nem veszíti-e el hangját örökre, mert ez nagyon meg van erőltetve és egyszersmind meghülve. De hogy is nem tud egy énekesnő magára jobban vigyázni és csupasz nyakkal, a nyitott ablakok s ajtók közt szaladgálni és lekiáltozni, mint egy bakter!" „Hát tudtam én, a három nap alatt, hogy én énekesnő vagyok? Hiszen azt se tudtam már, hogy ember vagyok-e féltemben." „Nohát most tessék lefeküdni és két hétig ki se kelni az ágyból és szüntelen izzadni." „Oh pokoli kin! mondám, azt nem állom ki. Inkább jó melegre fűttetem a szobát s úgy izzasztom magam." „Az mind nem ér semmit. Itt az orvosság, ezt fogja bevenni. Ha ez nem használ, úgy többé semmi se segít." „No, ez szép remény, mondom. Hát így vigasztal?" „Hja! a hang szép, Isten adománya! Aki azt nem tudja megőrizni, megérdemli, hogy elveszitse," azzal fogta pálcáját s mérgesen otthagyott.

Már most kérdém lakóimat: „Nem volt itt a mosóném? hiszen már azolta betakaríthatta volna!" „Egy lelket se láttunk."

Még csupa sáriszap boritotta Pest utcáit s nem lehetett sokat járni, csupán a Derra leomlott nagy házának voltak tömérdek látogatói. Egész búcsújárás volt, mondták. Az sajátságos beomlás volt. Órákig elnézték, mint valami élő csudát. Én is örömest mentem volna, de nekem

szegénynek, ép testtel le kellett feküdnöm, hogy magamat izzaszszam. Dejszen! gondolám, jó Floor orvos, a fél patikát megitathatod velem és nem csalhatsz ki belőlem egy csepp izzó gyöngyöt. Untam magam borzasztón. Szegény Kovátsné csak ott ült velem, de a többiek, kik járni szoktak hozzám, még eddig felém se voltak, kinek-kinek volt még otthon elrendezni valója. Egy szép napon beállit hozzám Heinisch, az egyik karmester. „Hát így vagyunk? Ágyba?" „Igy! Az az átkozott Floor, leigázott két hétig való kínra, de én maholnap kiugrom innen, én itt ép testtel nem fogom magam agyon bágyasztani." „De ha ki nem reked addig, mit fog Romeo mondani? Ki van tűzve repertoireon." „Hát Schodelné nem jön el addig?" „Ő nincs itthon. Még azt soká nem lehet várni." (Ach meine schönen Kleider! gondolám magamban, hogy öszve fogja rücskölni, még majd szép tükröket is kapnak, ha nem hajtogatja szépen!) „De mi lesz már, mondá Heinisch, ha ki nem reked addig? Még ugyan nem egészen készült el a szinház, de igen munkálódnak rajta s már elkészül nemsoká." „Tanácsoljon hát az Istenért! kérém őt. Nézze! már ennyit, meg ennyit bevettem s egy hang ki nem tör belőlem. Én nem tudok izzadásba jönni soha." „Bizony, bizony! mond a pedans Heinisch, ez makacs rekedtség! Ennek nem is használ a fekvés. Itt a gégét kell kúra alá venni. No, majd én mindjárt hazamegyek. Van egy receptem, de annál is két egész hét kell, hogy szorgalmasan bevegye. Kicsit rossz." „Nem bánom már, ha apró mennykő is, elnyelem, csak gyógyítson meg." Alig vártam én is, hogy kimenjen az ajtón, úgy kiugrottam az ágyból, mint egy halcsík. Jött Heinisch: „mindennap négyszer kell bevenni, mondá, három-három paklit s mindenkor egy-egy jó findzsa ezt a herbatheát utána inni. Egyszer már volt ily makacs rekedtségem, még Németországban voltam, ez meggyógyította." Mindjárt megcsináltattam, s elkezdettem a kúrát...

Most már elköltöztek vendégeim. De mielőtt elmentek volna, valami ruhafélét akartam elévenni a nagy almáriomból. Kinyitom, éppen ott, a hol a társalgási selyemruhák függtek, más színpadi batisztok s többneműekkel függött azon selyemruha is, melyet tán már említettem, hogy oly ritka szépség és igen drága: nehéz kék selyem, térdig fehér sima selyemmel kivarrva térden jó fölülig, fémlett mint ezüst hímzés. Hétszáz forintjába került a tulajdonos úrnőnek, ki ott keresztül utazván, szorultságból adta el. De én nem adhattam annyit érte, természetes, de mégis elég drágán, még azonfölül zsidóné kezébe adtam magamat érte. Betekintek, ah! jaj! ott látok egy kétszínt játszó, valami se hamuszín, se veres, de mégis a kettőből valami ruhafélét. Az ajtóárnyéktól nem vehettem ki a többi részt, mert azon meredt a szemem, a hová legelőbbszer pillantott. „Hát ezt a ruhát ki akasztotta ide?" „Oh! senki se nyult oda, édes T. asszony." „Ez nem az én ruhám." Utána nyulok, leveszem, s a ruhával együtt hátra tántorogtam egy székre. A szép, drága, kék stikkelt ruhám, elől-hátul, összevissza leöntve veres borral. „Mit csináltak ezzel?" kérdém kétségbeesve. De ők is éppen úgy el voltak rémülve. Elkezdtek sírni. „De hogy történhetett ez bezárt ajtó mellett?" kérdém. Istenem oly drága, oly szép és most már, miután minden drága, szebbnél-szebb selyemruháimat mind elrabolták, lehetetlen volt utána annyit csináltatnom, hát bizony már nem volt, csak gyéren és most még ez is! Hát mégis érhetett több is?! Reáemlékeztek osztán, hogy az inas föltette a szekrény tetejire a cilinder veres bort ügyetlenül, s mert félreállította, eldült. De ők azt nem vették észre. El is tört és mind kifolyt estig. Végre is annyit kifaraghatott belőle a szabó, hogy egy nagy mantille lett belőle.

Alig költöztek el lakóim nagy búslakodások és sápítások között, nem birván őket lecsillapítani azzal, hogy senki se tehet arról s magam se tudtam, hogy hasadt volt az almáriom teteje, mely csak puhafa volt s hogy nem haragszom s. t. f. Összetakaríttattam a szobát, surolni nem kellett szerencsére, mert ők már kisuroltak, minthogy haza vártak.

Másnap, tova kilenc óra tájban, hallok valami különös jajveszéklést a konyhában: „Jaj! jaj! Istenem, itthon van-e a T. asszony? Jaj!" Fölugrom, kirohanok a szobámból, már akkor a jajgató berohant a szobába. De ahogy megismerem, hogy a mosóné, én nem azt kérdeztem:

mi baj? hanem reátámadtam: „Hát ugyan mit gondol maga, hogy oly soká nem jő a ruháimmal. Tudja, hogy két háttal vitt ugy-e s még zsémbelt, hogy miért nem adtam hamarább, hogy ennyi cipelni valója van és azt is tudta, hogy azért nem bíbelődtem azzal, mert Beatricére stikkeltem. Ebből azt is következtethette, hogy bizony nem maradhattak százanként az almáriomokba!”... én ezt mind egy lélegzettel szórtam reá, ő meg ezalatt térdre mindég térdére borulva, két kezét arcára fedve, nyöszörgött. De én boszus voltam. „Azt is mondta ugy-e, hogy már ennyit nem fog mosni 25 forintért, mert ez több egy hónapi ruhánál. No! szóljon hát már legalább. Hát miért nem hozta már azóta?” Odacsúsz lelkendezve, sírva: „Bezárnak, ugymond, könyörüljön. Adjon egy falat kenyeret. Három napja nem ettem semmit. Összerogyom.” „Hát mi lelte?” Hívom a lányt, hogy melegítsen hamar egy findzsa kávét. „Addig is itt van egy kis kenyér. De hát mi lelte? Beszéljen már!” „Jaj! Oda van a ruha mind, mind, a mennyi mosás nálam volt, a sok uraságoké mind a viz martaléka. Egy darab sincs!” „Hogy!”... kiálték föl, csak ennyit, de már ekkor meggyengültek lábaim alattam s rajtam volt a sor lerogyni, szinte eszméletlenül. Sokáig nem tudtam hozzá szólni, csak ott maradtam lerogyva a diványra. Végre eszméltem s gondolkozni kezdettem. Hiszen ő nem tehet róla, gondolám. A víz hánynak elvitte mindenét egy éjjelen. „Hát hol laktak maguk?” Mert én azt se kérdeztem soha, azért nem tudtam hova küldeni a cselédet a ruha után, midőn megérkeztünk. „A nagy vásártérről bevezet egy utca a (már nem emlékszem, melyik utcát nevezte, a Három szerecsen-, Nagy korona-utca, nem tudom), ott van egy nagy emeletes ház, építőmester tulajdona; ott laktunk földszint, de a tömérdek ruhák a padon száradtak. A víz már a lakószobánk ablakán folyt be, a bútorok, mindenünk felforgatva, örültünk, csakhogy életünket megmenthettük.” „De hát midőn este a víz jött, nem tudták mindjárt lehordani a ruhákat s biztonságba helyezni?” „Oh! mond, hát kinek jutott volna eszébe, hogy oly jól épült kőház beomoljon, be, a mélységes nagy nagy halom, udvart s utcát ellepve.” „Hát ők a tulajdonosok maguk?” kérdém. „Ők az udvaron épült földszinti házban laknak, hova négy vagy öt lépcsőzet vezet a szobákba. Nekik tán semmi bajuk se volt.” „Hát már most ez csak annyiba marad? Hát nem jártak utána, hogy mit mond, mi történik?” „Hát, hát voltam biz én. Azt igérte az asszonyság, hogy már azolta elkezdette ásatni, de nem kapott még embereket, de már nemsokára eljönnek, mihelyt azt elvégezték, a hol most már rég ásták a földet.” „Boldog Isten! mondám, hiszen addig mind elrothad s pecsétet kapnak azok a szép battiszt holmik s szép fehér ágyneműim! Hiszen hallja maga! nem sok maradt itthon. Még Kassán laktam, egy pár év előtt szabtam föl két vég rumburgi gyolcsot, egyiket vékony ingekre, másikat az ágyneműkre a vastagabbakat. Akkor egy becstelen személy rabolt ki mindenemből s most már megint károsodom, ha elrothad. Ne várják, lássanak utána és ásassák maguk, nem azoknak adtam én ruháimat.” Azalatt elvégezte a reggelizést, egyszerre megint elkezdett sirni, átkozódni!!! „Hogy az Isten verje meg, a ki így megkíván mást károsítni. Ő már a Dunába ugrik, ha be akarják zárni.” „Hát hol laknak most?” kérdem. „Nem tudja ő. Még sehol, csak úgy járnak-kelnek testvérével együtt, egyik háztól a másikhoz tébolyogva. Ő meghal éhen, egy falat kenyeret se kap sehol. Mit csináljak szent Isten!?” Hogy hagyjam éhen halni! Igaz, hogy itthon kikaptam havi fizetésemet, de oly sok kell magamnak is: azon sok saftlik a patikából! Ej! Isten neki! „Itt van jó asszony, én többel nem segíthetem, itt két új forint, hiszen majd csak megint mosnak. Majd magam elmegyek az épitészéhez és sürgetni fogom.” Hálálkodások között eltávozott. Ez egy vidéki színtársulatnál szinésznő volt, a másodrendűek közül és én már vele tettem azelőtt is némi jót. Szalaynénak hívták. Miután már nem szerződtették sehol, valami testvérével, kit én nem ismertem, öszveállott s mosóné lett. Igy lett az én mosóném is. Ezt meg kell jegyezni...

Én hangomat próbálgattam naponta, de nagyon kevés sikerrel, csak oly piciny, vékonyka hangocska ereszkedett fel, mint mikor egy rossz hegedűn, rossz, rezgő húron egy vékony hang kényszeríttetik. Kétségbe voltam esve. Jött Heinisch. „Nem ér semmit, mondám, én nem veszem be ezt a rossz orvosságot.” „Meg kell lenni, mondá, a directió zúgolódik, a publikum

operát kíván." „De már egy hét óta szedem, s mégis, nézze, semmi hang, csak egy egér-cincogás." S ott kacagott fölöttem, hogy én sírtam. „Jó, jó! nem énekhang, de cincogás; de csak kell mindennap ennyi kis cincogás. Már lesz remény, hogy nem vesztettük el a hangot. Az már szerencse. Csak nem is kell megerőltetni, mert még rosszabb lesz." „Én igyekeztem még a rendelt bevevés mellett oly nyalatkákat is használni, mi ismert hasznú volt." „Jó, jó, mondá Heinischkó; használjon, a mit használ, csak a hangunk jőjjön hamar vissza." Lassankint csak-csak nyílott az én hangom, de énekelni! szó se volt. Már majd két hónapja múlt s én még sem énekelhettem. A directió egyszer űlést tartott s hogy ott aggódtak, töprönködtek fölötte, hogy hát már hogy lesz, mikor lesz jobban Déryné? „Jaj - mondá talán! (Heinisch vagy melyik, már azt nem tudom) még az messze kilátás!" Ekkor egy tag, egy rég-rég lefolyt időből egy pályatársam, kinek én nem vétettem soha semmit, oly távol állt tőlem, de mégis mint régi úttörőt, őt is közömbös barátim közé számláltam. „Jaj! de Nemzeti Színház tagjai vagyunk!" s ő is egy a „szarvtörő"-egyesültek közé tartozott s így ő is a „le kell Dérynének a szarvát törni" „collegiális" érzelemtől megkapatva fölszólalt: „Én, Tekintetes Választmány! az gondolnám (mert Déryné elvesztette hangját örökre és azt a nagy (!!?) fizetést: 100 új forintot mindig húzza), le kellene szállítani fizetését." És ekkor egy, a választmányi urak közül fölállott székéről és azt mondá: „Nem! abba nem egyezek meg soha. Inkább lemondok s kilépek a comitéból." „Nem, nem! mondák a többi urak is"... és így hárult el rólam a halálítélet s ezen egyén az öreg Szilágyi Pál volt, ki az ítéletet kibirta mondani reám.

Midőn osztán jobban lettem s csakugyan fölléptem Romeoba, a próbán ott találtam a színpadon. Elébe állok, reá nézek s mondám: „És én mégis énekelek! És az úr? Féllába már a koporsóba! Az úr bírta én reám kimondani azon tanácsot, hogy fizetésemet lehúzzák! (Mert ő mindig olyan hecticusan nézett ki, mintha halni készülne)... nagyon le vagyok kötelezve. De hallja! még én sokáig fogok énekelni, igen soká s grófok, bárók előtt! Ne féljen, nem fogok útba állni, hogy elférjen tőlem"... Ő egy hangot se szólott, csak a vállát vonogatta, hol erre, hol amarra és csak annyit mondott: „Én? én?"... De én ott hagytam a faképnél, nem kívántam mentegetését.

Szinte két hónapig, vagy tán tovább is tartott az én állapotom. Nehezen jött helyre a hangom. Mily nagy volt örömem, elképzelhetni, midőn már egy ép, bár kissé gyenge hangot ki tudtam tartósan énekelni! De midőn végképp megerősödött is, még nem lehetett mindjárt hirtelen-kedve föllépnem, mondák recidiva fog bekövetkezni. Már a patikába 60 forinttal voltam adós!!! A szinészek mindig jöttek-mentek, hogy énekeljek már. Midőn a mosónőm akkor eltávozott tőlem, szüntelen űzött a nyugtalanság, megtudni, hogy hát már végképp tönkre vagyok-e téve. Elrothadtak-e nagy bajokkal öszvegyüjtött sok szép holmiaim?! Elmegyek, föltaláltam a házat, bemegyek az asszonyhoz: „Kérem asszonyom! mondám, ásatja már a beomlott földet?" „Igen, mondja egész közömbösen, mihelyt a víz elapadt és lehetett hozzá-jutni, mindjárt hozzáláttattam, a mennyire lehet, mert nem lehet sok embert kapni, mind el van foglalva." Elkezdett a szívem hangosan dobogni, mert láttam az udvar felől, már jó mély gödör látszik s az asszony még se mondja, hogy mi már ennyit, meg ennyit megleltünk a ruhák közül. Meg voltam ütődve s végre kérdi ismét hidegen. „Hát mi okból kérdi ön?" „Istenem! hát nem lelték meg a ruhákat, mik ide beomlottak a paddal együtt?" „Micsoda ruhákat?" kérdé. „Én ezeknél a mosónéknál mosattam már rég időktől. A napokban hozzám jött s mondá: mind itt van az omlás között, de majd ássák, hát megtalálják." „Ah, a semmirevalók! mond az asszony elszörnyűködve. Miért nem tetszett elzáratni!" Lábaim reszketni kezdettek. Ugy is gyenge voltam a sok gyomorrontó édességektől. „Ah! az én sok szép ruháim! kiálték föl, hát hová lettek?" „Hiszen asszonyom! innen néztem a tornáckáról, még azon estve, midőn a víz szivárgott. De jöttek-mentek az emberek a kapu előtt, megállt a szekér és ők szép fehér dunnahajakba hordották le a ruhákat, mert már nem volt egészen

nedves. Nagy fehér lepedőkbe siettek le vele, s még én gondoltam: no! ha ezt az asszonya látná, megköszönné, hogy így tépik azokat a szép fehér dunnákat, és lepedőket!" „Így hát el vagyok veszve, mondám. De hát hová mehettek?" kérdém. „Hová? Hát elszöktek," mondá az asszony. „De nálam volt." „Hiszen eljöhetett spionirozni, de higyje ön, a ruhák már akkor estve kívül voltak Pestből." „De hát egyetlen darabot se leltek?" „Im itt!" Egy szegletbe oda volt vetve egy nadrágocskám, széles, stikkelt fodorral, nyári és össze-vissza hasogatva, sárosan. Azt mondja az asszony: „Vakításból dobták oda, hogy arról azt gondoljuk, hogy a többi is ott lesz." „Legyenek átkozottak! mondám. S én még két forintot is adtam neki. Isten önnel!" mondám s tört lélekkel hazaindultam, búsan magamban kérdezvén: Vajjon van-e még reám mérve valami? Mi jöhet még reám!

Alig érkezém haza, jön be hozzám lelkendezve Fántsy. Hogy oly sebesen jött ő, ki különben igen mérsékelt viseletű ember volt, megijedék tőle: no, ez valami rossz hírrel jő! „Jézus! mi baj?" „Bizony kedves komácskám! igen nagy. A ház oldala, hol lakom, éppen a mi szobánk oldala dőlt ki." Ők szembe a Salvatorral, a nagy épületben, a gróf Benitzky-házban laktak, s az Öt pacsirta-utcára néző ablakokkal bírtak tán két szobát, annak az oldala dőlt ki. „Szegény Mari érdekes állapotban lévén már egy pár órája küszködik a fájdalmakkal, nincs egy üres szoba is. Ha kedves komám oly szíves lenne, csak egy szegletecskét egy ágynak!" „Oh szívesen, csak hamar, hamar. De nézze kedvesem, az én szobám kicsiny, nem fér el, de ezt a külsőt egészen kényelmökre hagyom. Ott a cseléd ágyát kihányjuk a konyhába, itt a szoba tiszta, mindjárt elrendeznek mindent." „Csak hordasson át, a mit tetszik mindent, de mindenek előtt Marit szállítsa által, még késő nem lesz." „Oh, köszönöm, köszönöm!" „De csak ne sokat, hanem fusson." Elfutott s jött szegény Mari kínok közt. „Én itt nem tudok segítni, mondám, de csak hamar bábát!" Elküldtünk. Azalatt mindent elrendeztek, mindjárt nagy mozgás lett a csendes lakban. Jött a bába. Estére megérkezett a kis vendég szerencsésen: egy kis leányka képében. Nem tudom Ilka volt-e ki akkor született, vagy a másik leányka, kinek már nevét is elfeledém, mert midőn nőlni kezdettek, gyéren látogattak. Volt Fántsy-éknak egy három éves, rendkivül kellemetes, szép, igen szép leánykájuk. Ugy gondolom, Lórának hivták, de nem egészen vagyok benne bizonyos, de az mindegy. Midőn még Fántsyék ott laktak a Salvator-épületbe, gyakran bejártunk egymáshoz. És ezen rendkivüli gyermek engemet igen nagyon szeretett. Én minden gyermeket szerettem s azok is viszont, de ugy, mint ezt a kis „angyalt", nem is hittem, hogy szeretni lehessen. Ha hon voltam, ő mindég nálam volt. Egyszer midőn próbáról hazajövék, meglát az ablakból, kirohan a tornácra, kiterjeszti két kis karját: „Déji néni!" Én is tárt karomba fölkapom s mondám: „Jézus Mária! Az én kis angyalom kijött én előmbe!" Bevittem szobámba. Az volt szokása, hogy fölmászott a diványra, hátam mögé állott s mindég a fülem morzsolgatta és csókolta fejemet, nyakamat össze-vissza. Most már, hogy odajöttek hozzám lakni, teljes boldogságban volt. Fántsy tele volt aggodalommal, hogy az ő szemefénye hol fog aludni? Anyjánál szokott. Őtet a diványra csaptuk, a betegszobába, az keskeny volt, oda nem lehetett. „Hát én mi vagyok? mondám. Az én nyoszolyám elég széles, párnákból a fal felé, egy kis magasabb helyet készitek számára s velem fog feküdni!" Sokáig fönn voltunk. Nekem is jutott egy kis rész a szülész-segéd szerepéből. Szegény Fántsyné dereka csak úgy recsegett-ropogott erős karom szoritásától. A szülésznő hivott oda segiteni, de ugy ellökött onnan, midőn Fántsyné szörnyü jajgatásba tört ki, hogy az oldalbordája behorpadt. „Menjen innen az asszony! rivalgott rám a szülésznő, hiszen nem mondottam én, hogy az oldalbordáját törje be. Nem ott, hanem itt ni!" „Tudom is én?" mondám. „Látszik, hogy még ily helyzetben nem volt," nevetett a szülésznő. „Bizony nem is kell nekem ebből a jóból."

Azon napi aggodalmaim, fáradalmaim egy kissé kigyöngítettek. Bementem szobámba a gyermekkel, levetkeztettem, lefektettem s gondolám, fáradt is vagyok, csak az ágyban ülve fogom esti imámat végezni, nehogy, később feküvén le, a gyermeket felköltsem, ha elalszik.

De a mint ágyba ülök, odakuszik az én kis angyalom s nekiesik a fülemnek, morzsolgatni kezdi, odaülve mellém. No, gondolom, igy nem sokat fogunk imádkozni s mondom annak a kis okos teremtésnek: „Jaj! Most nem szabad a „pilit”! (mert úgy hívta a fület).” „Mama pilit se szabad?” „Ma nem, majd holnap! Most szépen itt ülünk, te, a te szép kis ágyadon mellettem s mind a ketten imádkozzunk. Így ni! Összeteszszük a kezünket. Osztán te azért imádkozol, hogy a mama gyógyuljon meg és a kis testvérkéd is. Mert lásd, betegek!” Szegény mama! Igy! Összetettem a kis kezét: „Édes, jó Istenkém! Gyógyitsd meg a mamát!” Elkezdi: „Édes, jó Istenkém! Gyógyulj meg!” „Jó van, jó! lelkem, csak imádkozz”...

Az ajtót nyitva hagytam, a gyertyát eloltottam. A betegházba égett egész éjjel a világ. Mondám: „ha valami kell éjjel, csak szólítsanak, azonnal fölkelek.” A mint imádkozni kezdénk a kis angyallal, gondolom: nem igen buzgón esett ki ájtatosságunk! Csakhamar erőt vett az álom s Orpheus uram nagyon is leszorította súlyos kezeivel szemhéjunkat, mert hátra, hanyatt esve, öszveszorított kezekkel ott feküdtünk mindketten jóízűen alva. Nekem egyszerre úgy tetszett, mintha szempilláimon keresztül tüzet látnék s mintha mondanák: kelj föl hamar, baj van! De oly erőt vett rajtam a gyöngeség, hogy teljességgel nem tudtam ébredni. De ez tartott egy jó ideig s mintha már tűz volna, oly melegség érte szememet, de a kezemet nem tudtam szétbontani, oly erősen voltak ujjaim öszvekapcsolva. Oly közel érzette szemem a világosságot s egy hang szólalt föl: „Istenem! mily gyönyörű kép!” Erre fölpattan szemem s Fántsy állt ott ágyunk fölött gyertyával s odébb hajolt, kis leányát nézendő, ki éppen oly mélyen aludt. A mint fölébredtem s láttam Fántsyt a gyertyával, még mindig az álomkép volt előttem s elkiáltom: „Jézus! tűz van!” „Baj van? Hol?” kérdé Fántsy s már akkor kiugrottam az ágyból. „Nincs semmi baj, nincs,” mondá, „csak feküdjön vissza. Én elragadtatásomban szólaltam föl. Ha festész volnék, ez egy gyönyörü kép volt, melyet lefesteni szerettem volna: ott az a kis ártatlan lélek, imára kulcsolt kezekkel elaludva! Itt a tiszta lelkiismeret csendes álma. Sokáig így néztem, azt akartam volna, hogy sokáig ne ébredjenek. Kicsinyemet akartam nézni, nem alkalmatlan-e? Aludjanak még szép álmokat.” Azzal kiment, elémondta betegjének, mi szépen aludt el az ő kis leánya, öszvetett kézzel, beteg anyjáért s kis testvéréért imádkozva.

Sajátságos gyermek volt ez. Fántsyéknak egy szobájuk igen szépen, elegant volt butorozva: nagy tükrök aranyozott rámákba, szép képek, csinos butorok. Ez volt a látogató, a másik ebédlő, gyermekszoba, szóval közönséges butorokkal, de azért elég csinos. Ha beültünk s a kis Lóra is bejött véletlen, mintha puskából lőtték volna ki, úgy rohant ki sikoltva: „nem ide, nem ide, csunya szoba,” „maradj itt, lelkem, fölteszlek a szép díványra, én is itt ülök.” „Nem, nem, ide csunya... (még mást is mondott hozzá, mit ide nem írhatok) csunya szoba.” Mindig kiszaladt belőle visítva. Szegény kis angyal! Kis martyr kevés idő mulva hűlés következtében-e, vagy hogy a cseléd adott-e valami olyast neki enni, elég az, a gyermek megbetegedett, menthetetlen oda lett. Sohase sirattam meg oly keservesen gyermeket, mint ezt. A szép szobába fektették. Eleintén mindég kiáltotta: „nem itt alszik Lóra! csunya szoba.” Talán azt érzé meg előre, hogy ott fog szenvedni és meghalni... Szörnyüen szenvedett. Mintha most is előttem látnám. Jéggel teletömtek egy hólyagot, mindég a fejét kellett hűteni. Elévettek egy korsó hideg jeges vizet, azzal leöntötték az egész fejét, a gyermeket nagy mosdó tálra tartván. Visított szegényke, reszketett a hidegtől. A lábát pedig mindig melengettük és mégis úgy nézett ki, mint egy kis szent martyr az ő hólyagos koronájával... és csakugyan azon szobában szenvedett s halt meg. Ott volt kiterítve. El lehet képzelni Fántsy kétségbeesését s az anya fájdalmát, melyet magam is nem kis mértékben éreztem s osztottam vele...

Az ujdonszült kis vendéget már most meg kellett keresztelni. Gróf Ráday Gedeonné ő nagyságát kérték meg Fántsyék keresztanyának. De éppen midőn a nap már meg volt határozva, hogy a grófné bejövend kastélyából, oly borzasztó fogfájás vette elé, hogy le kellett feküdnie, ki se mehetett szobájából, miszerént egy kis cédulácskába én velem paran-

csolt, hogy kimenteném és legyek én az ő helyettese s vinném a gyermeket keresztelni, egyébre ne legyen semmi gondom. Én ezer örömmel teljesítém e szent kötelességet s így lettem valóságos komája Fántsyéknak. Egypár nap mulva jött a fölséges finum porcellán (theázó- vagy kávézó-service, már nem is jut eszembe) minden hozzátartozandó kellékeivel. Csak úgy ragyogott, csillámlott a sürű aranyozástól, hogy szolgáltassam által Fántsyéknak. Mi úgy is történt.

Úgy gondolom, egyszer már fölsóhajtottam sok baleseteim után magamban s kérdeztem sorsomat: valjon érhet-e még több is? S minden keresztül küzdött baj után azt feleltem magamnak: talán csak már elég lesz! De az nem úgy volt.

Volt szép aranyporszín atlasz, drága köpenyegem, halvány rózsaszín selyemmel bélelve; négy rőf fekete bársonyból nagy gallérral. Akkor úgy viselték: elől szélesen reávarrva egész földig le. Kassán csináltattam s még csak vagy két évig viseltem. Egyszer egy utazásom alkalmával nagy felhőszakadás ért éppen egy magas hegytetőn, se erre, se arra nem tudtunk menekülni. A lovak vissza akartak fordulni, nem állhatván ellent a nagy vízrohamnak. Egy kis fiú volt a kocsisunk, alig bírt a lovakkal, az utazó-kocsim is tele ment vízzel; a szél bekorbácsolta az esőt. Már-már azt gondoltuk, a kocsi fölfordul. Éppen Kassáról Pestre utaztam s Gyöngyös előtt történt. Csupa kiméletből nem pakkoltam köpönyemet a kofferbe, nehogy a drága bársony öszvetörődjék, egy nagy abroszba szépen hajtogatva belekötöttem, gondolván, ölembe elfér s nem törődik. Csak ketten ültünk jóbarátnémmal. De az én szép köpenyem nem kerülte ki a balsorsot: csupa víz lett, általázott, a kényes szín jó nagy pecsétet kapott, csak még szerencsére a bársony maradt épségben. Éppen alól érte a víz s tükröt kapott kis helyen. Mindig készültem szabóhoz adni, de mindig maradozott. Egyszer mégis egy zsidó szabóhoz odaadom, hogy sokba ne kerüljön. „Vegye le a bársony gallérját, mondom, vágja le az alját a meddig baj érte s a nagy kerek gallérból csináljon egy szép, divatos mantillát. A bársony gallér is hasonló szín selyemmel volt bélelve. A köpenyt is javítsa, simítsa ki, a hogy lehet, ha még lehet. Itt van a mantillához fekete csipke, varrja rá s itt van még egy igen szép.” Akkor nagyban divatozott a delein-ruha. Ez fehér földű volt, fehér atlaszkockákkal s mindenik kockában piros rózsabimbó, bouquettal, zöld levelekkel. Gyönyörü darab ruha, de nem szerettem a dereka állását. „Mondom: csináljon reá fehér atlaszból drapperiát s arra varrja a fehér blonde keskeny csipkéket, mikkel a dereka ujja bőven diszítve volt.” Ez a zsidó azonkivül, hogy szabó volt, pénzt is szokott kiadni kamatokra, csak úgy kicsibe. „Itt ez a három gyűrű, hozzon nekem tíz új forintot, vegye ki a kamatját.” A sok bajok, zavarok között eszembe se jutott sokáig, hogy utána küldjék. Most azonban mondom a cselédnek: „fuss el hamar a szabóhoz s mondjad: azolta már új kelméket szőhetett volna, miért nem hozza haza?” Azt izeni: „a mit egyszer a víz elnyelt, azt többé nem adhatja vissza. Beomlott a ház s kisodrotta commodeját a nagy Dunába. Abban volt bezárva minden: több drága holmikkal, zálogokkal, mind a víz martaléka lett.” Elmentem magam hozzá. Odaigazított, hogy pereljek a Dunával! Ő is tönkre jutott! Mit csináljak már? gondolám. Hát ez mindég így megyen? Írtam Dérynek. Arra vetemültem már zavaromban, hogy én kérjek valakitől valamit, de meg éppen Dérytől! Megírtam, a mit írhattam. Midőn ott voltunk nála a pár napra, megmutogatták a tömérdek vásznakat, mind végszámra. Alig tudták legyömrelni a nagy széles kredencbe. Az asztalneműek, a legfinumabb lenből damasztnak szőve: egy-egy asztalkendőnek a szövetése egy-egy új forint. Szebbnél-szebbek: huszonnégy személyre, tizenkettőre s így lefele egész hat személyig, mindennemű, finumabbak, durvábbak; tömérdek ágyraváló, fein kradlik, törülközők, még mind végszámra lepedőknek valók. Hát még már most a kész, tucattszámra elkészített, csomókba kötött készletek s ez mind otthon fonatott! Küldjön valamit, írám neki, mert így meg úgy kipusztultam mindenemből. Osztán meg majd meghalok éhen: még enném egy kis jó sódart...

Már most csak szeretném tudni mégis, mit gondol, ki ezt valaha olvassa, hogy mit küldhetett, annyi sokból??? Én nagy reményekkel eltelve, alig vártam a nagy pakk megérkezését. Csak soha se mérje az ember a maga természetét a másokéhoz! Elérkezett egy adandó alkalommal a küldemény: hat rőf krádli, három párnahajnak, pedig öt párnám volt, de nagyok s igy háromra se tellett és egy rongyos kávéskendőbe bevarrva egy - sódar. No hiszen ezért is köszönet! Azzal se tartozott. Azt gondoltam, megkimélem a költséget, ha nem kell oly sokat vásárolnom. Azt írta: ha majd hazamegyek, lesz minden!

Végre, hála' a jó Istennek, egészen megjött a hangom s én fölléphettem Romeo szerepében. A publikum igen jól fogadott; kihivásokban részesültem. Ámbár magamban elismertem, hogy mégis, még egy pár nap várakozni kellett volna a föllépéssel, mert egy parányit gyöngébb volt a hangom a szokottnál, mert otthon a sok próbálgatásokkal kifárasztottam magamat. De azért nem történt semmi hiba. Már egészen jól nem emlékszem, de úgy gondolom, ekkor szerződtették Felbér Máriát. Ő első szerepeket is játszott, de az erősebb másodszerepeket is, u. m. Normában: Adalgisát. Már most a régibb operák közül ismét adtuk a Szevillai borbélyt, Zampát, ugy gondolom Othellot is s több nagy operákat. Végre elérkezett Schodelné is. Most már ismét az ujonnan betanult operák jöttek napirendre. Az urak ismét sürgettek, hogy csak énekeljünk már együtt. De bizony nem volt kedve Schodelnének s Don Juant és a Tündérsípot háttérbe szoritották, én pedig már arra is reá állottam, hogy az Éj királynéját elénekelem, de az mind nem használt... Hátra veled Mozart!

Most már én is betanultam Beatricét, hogy ha majd előveszik, legyek készen rá és mondhatom nagy kedvvel, alig vártam az időt, hogy fölléphessek benne. Schodelné a többi operák között ezt is adta. Ezen operába van egy igen szép magándal, mit én passzióval énekeltem s midőn egy helyre értünk a tanuláskor, hol egy hangjátéka van, mit a szerző írt oda s tehát szépnek kellett lenni; nem volt magasabb, csak a magas C-ig, de azt Schodelné szerette mindig kikerülni, lett légyen az magándalokba, vagy kettős dalokban, ő olyan helyen két hanggal lejebb csinált egy kis tetszés szerénti trillácskát. Azért az nem rontotta el ugyan az egésznek a hatását, de már én csak úgy szerettem énekelni, a hogy a szerző írta egy magas szoprán számára, én még csak egy hangot is sajnálva hagytam volna ki abból, a mi ott megírva volt, ha osztán azon hang körül járva, csinálhattam egy kis kitérést annak a szépitésére, azt már megengedtem magamnak - miként a Szevillai borbélyban is cselekedtem az első áriában, mely mindig megkapta a maga tetszését. Midőn tehát azon helyre jöttünk, a hol Schodelné lejebb szállitotta a hangot, én úgy kivántam egész valóságában énekelni, mint írva volt, egészen föl. Erkel a nagy hangmester megáll - neki egy kicsit szokása volt, olykor félrenézni, szemét egészen a zongorára szegezve, de a világért se nézett volna az emberre! - s mondja: „tudja mit? Ne csinálja ezt a maga valóságába, hagyja úgy, miként Schodelné magának leszállította." „Én? kérdém, hát miért cselekedjem én azt, midőn teljes birtokában vagyok hangomnak s nekem azt könnyü énekelni." „De csak kérem, most az én kedvemért cselekedje meg, ne énekelje úgy, a hogy áll, hanem maradjon igy, ahogy már leszállitva van az az egy-két hang." „Ez nagyon furcsa kivánság kegyedtől, mondám, egy kissé neheztelve. Hát miért titkoljam el, hogy hangom van? Legalább az okát mondja meg." „Most nem mondhatom, lehet, hogy egyszer megmondom, de most nem. Csak énekelje igy." Elénekeltem osztán Beatricét úgy, ahogy Erkel karmester kivánta.

Feledém mondani: mielőtt még Schodelné megérkezett volna, ide érkezett Kolosvárról a Kilényi társaságától Liptai Klára, szép fiatal teremtés, csinos alakkal, szép haladással, vendégszerepelni: Normában akart föllépni, Norma szerepében. A választmány tagjai elsőbben meg akarták hallani, hogy merészelhetik-e Norma szerepét kockáztatni. Bajza úr is ott volt, az előcsarnokban várt reám, mert ő küldött értem, hogy jönnék föl a próbaszobába s ott találkozván, mondja: „Egy fiatal énekesnő akarna föllépni, de előbb meg akarjuk hallani. Jöjjön be kegyed s hallgassa meg s mit itél felőle?" Ott ültünk s hallgattuk végig az egész Normát. Én

az urakkal távol ültem a zongorától. Kérdék: mit mondok hozzá? „Én sokkal csekélyebbnek érzem magamat semmint itéletet mondhatnék felőle. Pontosan énekel, hangja tiszta, egyéb észrevételem nincs," mondám. Nem akartam mondani, hogy ismerem én az én kis Klárikámat. Próba végeztével mondák neki, hogy holnap tudtára fogják adni a határozatot, jöjjön félkilenc órakor a próbaszobába. Midőn elment, mondom: „erről csak a karmester tehet itéletet." „Szó sincs róla, mondá, Normának teljes hang igényeltetik: csengő, gömbölyü. Ő ezen nagy színpadra igen gyenge. Hanem, ha Adalgizát akarja eléadni, az más, arra alkalmas." Klárinak megmondák, hogy gyenge a hangja ezen nagy színpadra, hanem ha tetszik, Adalgiza szerepében föllépni, a directio elfogadja. Úgy is lett. Ő eljátszta tetszésre Adalgizát és én Normát. Éppen midőn az eléadás folyt, érkezett meg Schodelné s mindjárt el is jött színházba. Lejött hozzám mindjárt. „No, itt vagyok már valahára," mondja. „Bizony ideje, mondám. Oly soká barangolni! Mennyi baj volt itt." „De kegyed ma nagy triumfust ül! Nagyon jól hangjánál van." „Az ily kisszerű győzedelmek nem igen gyönyörködtetnek, mondám. De az én hangom! Két hónapra itt hagyott engem - elszökött." „Jöjjön el hozzám holnap ozsonnára, osztán elébeszéli, hogy úszta át az árvizet. Jó éjt!" „Jó éjt!"

Most már volt több másodénekesnő. Schodelné fellépett Normába, Felbér Mária játszotta Adalgizát. A próbán látja Felbér, hogy Schodelné nem ugy énekli, mint írva van, kérdi tőle: „Asszonyom! Estvére is így fogja énekelni ezt a helyecskét?" Ez a kettős dalban van, a mit Norma együtt énekel Adalgizával. „Ha kedvem lesz, úgy fogom énekelni - mondja Schodelné - mint írva van, de ha nem lesz, hozzám ne kösse magát, énekelje, ahogy tetszik." Szegény Felbér, ő nem gondolta, hogy estve se énekli a jelölt helyet. Felbér felénekelte az ő rolladját, midőn öszvekoncertiroznak s így mi természetesebb, mint hogy zavarba jött s megállt, Schodelné is ott állt öszvedugott kézzel, fölemelkedetten, szánalommal tekintvén le az „áldozatra"... De gondolám magamban, ha csakugyan fogunk együtt énekelni, nem engedem meg ezt a tréfát. Engem nem is hozott volna zavarba ugy se. Belekaptak aztán ismét a kettősbe, szegény Felbér megsemmisülve, könyes szemmel tovább folytatván szerepét. De ezt azonban észrevették az értők s teljességgel nem szolgált dicséretére Schodelnénak.

Én Schodelnéhoz másnap nem mentem el, gondolom, valaki volt nálam. De elküldtem cselédemet, hogyha már szükség nem volna a rövid, veres bársonyruhára, tessék hazaküldeni. Így akartam egyenként hazakeríteni. Egy kissé, megvallom, nyugtalankodtam, hogy vajjon öszvehajtogatva, szépen pakkolta-e el, miután oly sokáig ott függtek a pornak kitéve. De nem volt semmi baja, csak egy kicsit ráncaiból széjjelfejtve s ismét összefércelve, de az nem nagy baj volt.

Folytak most már az új operák egymásután. Vendégek is léptek föl, a többek közt a nagyon szeretetreméltó Carl kisasszony.[113] Ő többször is föllépett és ha mi operát adtunk, ő mindig eljött a magyar színházba és végig ott ült páholyában. Egyszer Normát adtam. Az első felvonás végeztével jő le, kitárja az öltözőszoba ajtaját s egyenesen hozzám repül azzal a szüntelen vidám, mosolygó arcával, tapsolva és átölelve engem s minthogy nem tud németül, csak franciául s olaszul, elkezdi: „Brava, brava! Madam Derr... sie braff sungen, sie aben caracteristisch sungen. Nicht charlatan, buon, buon, famos, madam Schodel charlatan! Nicht schőn inausbring, stark Affectőr"... s elkezdi magát rázni, éppen mint Schodelné, midőn a magasabb hangokat adta. Én csak megszégyenülve, lesütött szemmel hajlongtam előtte, azt se tudtam: fiú vagyok-e vagy leány. Beszélni nem tudtam vele, csak mondtam mindig: „ich bitte! ich bitte!" „Ich sage, ich nicht hőren besser in ungrisch-Theater sungen hőren als Madam Derr. Aber Türnier"... Beszélt még ő sokat franciául, olaszul, de én nem értettem. „Au revoir Madam Derr! brava! brava!" Kezet nyújtott, én lekisértem, németül köszönve meg neki

[113] Carl Henriette, ki Berlinben 1802-ben született s 1837-ben a pesti német színháznál volt szerződtetve. Meghalt 1860-ban.

e leereszkedést, de biz ő se értett engem. Azt ugyan megértettem, hogy midőn ment, mondta, hogy ismét föl fog lépni és ő nagyon szeret nálunk magyaroknál énekelni. Úgy gondolom, Schodelnéval nem igen jó harmóniába lehettek: sohase láttam őket együtt beszélni.

Schodelné már türelmetlen volt, hogy oly rég nem beszélt velem. Ő most messze ment lakni, én is el voltam jobban foglalva s ritkán jártunk együvé. Most már kapta magát, fiakkert fogadott egész délutánra s jön hozzám. „No hiszen kegyed már egészen elpártolt tőlem, mondá, a mint belépett. Most már látni se lehet." „Dehogy nem! mondám. Hát nem ott virulok mindég a páholyomban? Most már ismét bekövetkeztek részemről a pihenő napok s a tétlenség megöl." „Örüljön neki! Én nekem az a gyakori tanulás, próbákra járás, mind mind igen terhemre van." „Bizony nem örülök én, mert én azt szeretném, ha mindennap a színpadon kellene lennem. Nagyon „Spielsuchtom" van." „Merkwürdig! mondá. De minthogy úgy is únja magát, csak öltözzön s viszem a Császár-fürdőbe." „Oh, nagy fát mozgat kegyed, mert először nincs kedvem öltözni és úgy látom, borul." „Nincs semmi mentség. A kocsi már úgy van fogadva, Schodel is jön, ő lesz a gavallérunk: neki kell rántott csirkét és champagneit fizetni. Apropos! Schodel mondta, hogy mikor kegyed Normát adta, Carl eltünt páholyából. Én nem vettem észre, de uram mondja, ő látta, hogy a színpadra ment. Ugyan mit keresett ott?" „Én voltam oly szerencsés, hogy bejött hozzám az öltözőbe." „Különös! Hát ismerősök?" „Nem. Sohase beszéltem vele." „Hát mit beszélt?" „Ugyszólván semmit, mert nem értettem." „Különös kiváncsiság! de kegyed igen jó hangjánál volt." „Néha megtörténik," mondám. „Csak öltözzék, mert majd későn megyünk. Gyönyörű idő van, már a ború is elmúlt." Nem hagyott békét, már csak menni kellett vele. El kellett beszélni az azóta történteket: veszteségeimet, rekedtségemet. Valóban teljes részvéttel osztozkodott küzdelmeimen. Ő elbeszélte, hogy most Kolozsvárott volt, házat vett és 50 aranyat adott fölpénzt, hogy ő nemsokára elhagyja a színészetet s Kolozsvárra megy lakni. „Hohó! mondám, egy kissé korán volna lelépni. Egyébiránt irigyelném Kolozsvárt"... Megfürödtünk, jól vacsoráltunk s jó későcskén mentünk haza.

Schodelnénak harmadnap föl kellett volna lépni, bizony már nem tudom, mi operába, de a fördőbe meghűtötte magát s nem léphetett föl. Elővettük Zampát s azt adtuk. Midőn már jobban lett, idő múlva ismét Zampát adták, most Schodelné játszta Camillát. Midőn harmadnap oda megyek hozzá, azonnal eléveszi a bírálatot s mutatja nekem. „Nézze csak, nézze, kegyed egymásután üli a győzelmeket." „Ich?" mondám neki, komischan rámeresztvén szemeimet. „Igen, igen! nézze, mi van itt írva. Mintegy ilyen formán volt: Schodelné ma igen hanyagul felelt meg föladatának. Láttuk mi már Camillát Dérynétől jobban eléadva." „Csak ennyi? mondám. Azt gondoltam, dicsérő verseket írtak rólam," kacagtam rajta. „De én nem tudom, most mindig van valami bajuk velem," mond Schodelné. „Ez a kevés szó, mi ott van rólam, közbe vetém, tán csak onnan van, hogy én mindent passzióval játszom. Osztán ha régi opera is, de Heroldtól van a zenéje s az mindég jeles s nagyhírű maestro s mindég szép marad. Ellenben kegyed az új s nagyobbszerű operákban szeret „csak" brillirozni s a kisebbeket föl se véve énekli, csak úgy non chalanceszal."

Nemsokára csakugyan ismét föllépett Carl k. a. a La sape fidele magándalba. Úgy illett, hogy én is lemenjek hozzá őt üdvözölni. De én, mielőtt énekelt volna, már lementem az öltözőbe, s tisztelegtem neki. „Ah charmant, charmant! kiáltott föl, a mint közeledtem felé; de nem volt kész az öltözékével s kevés vártatva menni akartam. „Ah, non, non, nicht fort, non abandonné" s megfogta kezemet, bleibe ihr." Intettem neki, hogy nagyon szívesen maradok. „Braff! braff!" Elérkezett a föllépés ideje. Szörnyű tapsviharral fogadták. Elragadólag, igen víg kedvvel énekelt. Én addig ott ültem az álfalak között. Mielőtt kilépett, megfenyegetett, hogy el ne szökjem onnan. „Nem, nem" mondám, s onnan gyönyörködtem benne. A tapsnak szünete nem volt s midőn a dal végeztével kijött a színpadról, zajosan hívták: újra! újra! S rám néz nagy kacagva: „Sollen inaus?" „Ja, ja!" mondom, „hinaus!" „Soll sungen?" „Ja

freilich!!!” mondám s toltam ki. „Ja, ja! ich sungen!” Elénekelte még jobb kedvvel. Én bennem nevetett a lélek örömömben, a hogy néztem őt. A publikum ismét kitapsolta, midőn bejött. „Wieder sungen?” „Ja, ja, singen” mondám. „Oh! ja, ich wieder sungen. Ich immer lieben sungen.” Igy vagy ötször, tán még többször is kihívták s mikor kijött, mindig átölelt. Ez minden dölyf nélküli kedves teremtés volt, s igen örültem, hogy vele megismerkedtem. Itt tanultam megismerni a különbséget a valódi nagyság és a pöffeszkedő s az által nagynak látszani akaró dölyf között.

VI.

Eltávozási tervek és a választmány. - Beszélgetés Nyáry Pállal. - Kollegiális igéretek. - A megszeretett Pestről. - Fántsyról. - Lendvaynéról. - Schodel pletykája. - Névnapi meglepetés. - Fántsy beszéde. - Éji zene. - Tasso sorsa. - Schodelné ablakai alatt. - Hogyan éltek a régi színészek? - Búcsúzó vacsora és Lendvayné. - A jó barátok figyelmeztetése. - Kellemetlen föllépés. - Bajza és Szerdahelyi vígasztalása. - Déryné és Schodelné, mint Romeo és Julia. - Az arany-koszoru különös története. - Kibékülés a színpadon. - Megakadályozott baleset. - Schodel hívei. - A búcsuelőadás hatása. - Jelenet Kovátsnéval. - Elutazás Kassára. - Mi történt a jogászbálon az elutazás előtt?

Már most közeledett az idő, hogy fölmondjak. Én halálra untam magamat. Ritkán jutottam szerepekhez is, mert a Regie csak azért se választott oly darabot, melyben nekem szerepem lett volna, hogy ne legyen mezőm. Alig is vártam, hogy már indulhassak Kassára. Siettem is mentül előbb a fölmondással s átnyújtám Nyáry Pál úrnak. Az csak elámult bele s mondja: „Talán csak nem komoly szándéka, édes Déryné? Hiszen arról senki nem is álmodik, hogy maga Nemzeti Színháztól valaha eltávozzék." „Meg kell lenni, mondám, kötelezve vagyok Kassára." „Szóljon! tán valaki megbántotta? Teszünk róla!" „Oh, nem, nem, mondám. Senkit se vádolok." „De magamtól nem is fogadhatom el a fölmondást. Majd ha választmányi gyűlés lesz, eléterjesztem. De abból semmi se lesz, hogy elfogadják a fölmondást." „Meg kell lenni, nekem menni kell!"

Nemsokára gyűlés volt, s engem fölhívattak, megkérdezendő, hogy mi okot tudok adni, miszerint fölmondok? „Semmi egyebet, csakhogy kötelezésem van Kassára s adott szavam be kell váltani." Sok vitatások után, csak elé áll, nem tudom már, melyik ur: „De édes Déryném, nem oda Buda! Nem emlékszik, hogy maga adós a kasszába?!" Fülig elpirultam szégyeltemben. „Dehogy nem emlékszem!!! De sohase tetszett lehúzni és engem oly sok veszteség ért Pesten. Így kénytelen leszek Kassára írnom, ha még előlegeznének, de ott is adós vagyok. Én akkor el akartam menni, miért nem méltóztattak elfogadni a pénzt, mit értem ki akartak fizetni s engem elbocsájtani, most itt nem volnék adós." Az egyik úr mondja; „Dehát magának fizetni kell." „Nem! mondja Simontsics úr. Dérynének sok érdemei vagynak. Mi elengedjük neki e tartozását." Mindenek egy szívvel beleegyeztek, azonban azt meg kellett igérnem: hogy nem távozom örökre, hanem, ha Kassán lefolyt szerződésem, visszajövök. „Igérem! mondám, de még elébb Kolozsvárra is kell mennem. Azután visszajövök." Megköszöntem a pártfogást s kegyeletet s eshetőlegi visszatértem esetében, ujra kegyöket kértem, mely esetben érdemessé kívánom magamat tenni magas pártfogásukra.

Nyáry úr egy napon különösen eléfogott ismét, hogy gondoljam meg jól, mit cselekszem s csak ne távozzam. „Teljes lehetetlen! mondám. Osztán, hiszen nincs is itt rám oly nagy szükség. Most már van elég énekesnő, elég vendég. Még a színdarabokban is hála Istennek, már egyszer vannak szép reményű csemeték, melyek eddig bizony gyéren voltak. De ott, a hova megyek, ott nagy szükség van reám és a mi azt illeti, még most is a pesti színház érdekében működöm. Hát a fiatal színésznők, kik most már mind használhatók (némely része ugyan ma már el is halt), nem mind az én szárnyaim alatt nőttek s tanultak-e, mind énekbe, mind színdarabokba, mind ízlés tekintetében az öltözékre nézve??? Mert egyes egyedűl voltam első, a főbb vidéki városokban! Hát ki volt a minta, ki után képződtek?" „Magának Déryné tökéletes igaza van. De most lássa! Kassa igen gyengén lesz ellátva mind tagok, mind igazgató dolgában. Erdősnek adták ki a színházat, hiszen az képtelen lesz a kassai művelt közönség igényeit kielégíteni." „Ej! mondám, sok jók találtatnak még a vidéken. Hiszen mi is mind a vidékről jöttünk ide!" „Igaz! hiszen maga lesz ott a tulajdonképpeni igazgató." Ezen osztán sokat nevettünk. „Bizony, mondám, én némely félszeg, modoros egyént „meg-

abrichtoltam.” Haragudtak is némelyek reám, mert kiszatirizáltam, hogy mikép mozognak.” „No! édes Kollégáném, hát menjen, vezérelje az ég! Csak osztán visszajőjjön. Hanem ha valamibe fogyatkozást szenvedne, hogy ott nem volna meg a könyvtárban, csak írjon nekem s én elküldöm leiratás végett magának. Csak aztán pontosan küldje meg a kiszabott időre mindég.” „Oh! nagyon, nagyon köszönöm és mindjárt is igénybe veszem ezen kegyteljes ajánlatot. Ha meglátom ott, hogy lehet az operát öszveszerkeszteni, kérem! méltóztassék nekem Beatrice di Tendá-nak partituráját leiratás végett elküldeni. Ha Schodelné tulajdona, még nem adja ide.” „Szavamat adom, Kollégáném, akár övé, akár átvette a directió, mihelyt írni fog nekem, ott lesz a partitura: ha két sárkány őrzi is! Szavam s kezem reá.” „Én jutalomjátékomul adandom Kassán!!” s ezzel egészen megnyugtatva váltunk el.

Különös! Érzelmem most mégis meg volt oszolva. Én Pestet nagyon szerettem, szerettem benne élni. De hogy is ne szerettem volna! Ott hajnallott éltem legboldogabb koránya. Ott szerettem az életet, ha bárminémü küzdelem zavart is, de mégis nagyon boldog voltam s eltávozván onnan, gyakran mondtam: ha még egyszer Pestre juthatok, sohase kívánkozom ki belőle. Ott volt aranybölcsőm s most az emberek konoksági gyászt akartak reá borítani, most, midőn már „érzettem valaminek magamat!” Most kivánatossá tették előttem Pestből mennél előbbi távozhatásomat! Sietni oly vidékre, hol megismertek engemet s hol kárpótlást reméltem találni minden eddig magamban zárt, elfojtott fájdalmamért!...

Fántsyék - az asszony már jobban lévén - elköltöztek tőlem, de ugyanazon házban vállaltak szállást. Fántsy volt az, ki mindég elismerést tanusított erányomban. Ő volt, ki nem vett részt soha az ellenem forrongó zajoskodásokban. Igaz, hogy ő, nem a régi, öszvetartó „septem-vireknek” volt egyik öszveforrt láncszeme, mert ő a későbbi kor embere volt közöttük s nem nagy rokonszenv kötötte együvé őket. Úgy tapasztaltam, hogy nem mindenkor s nem mindenben voltak egy véleményen és ő igen közömbös volt amazoknak mások elleni törekvéseiben.

Fölmondásom már mindenik előtt nyilt dolog volt, csak azt nem tudta senki: miért?

Azt, hogy Lendvayné helylyel-helylyel néha megharagudott valakire, tán maga se tudta miért, de ismét magától kibékélt. Így egyszer egy közelebbi ismerősnéje mondá neki: „Miért haragoskodik maga Dérynével? Azt mindjárt észreveszik sokan. Déryné senkit se bánt s magához nem szól. Ez föltűnő és magára homályt von. Magának úgy illik, hogy jól van Dérynével.” Én nem sokat gondoltam vele. Az én haragom mindöszve is csak annyiból állt: hogy a ki megbántott ok nélkül, megvetettem s nem szólltam hozzá.

Egyszer Schodelnét egy próba alkalmával igen feszültnek találtam erányomban. Csakúgy félvállról köszönt. Hát ezt mi lelte? gondolám. Én őt meg nem bántottam. Felelni kell neki. „Jó reggelt!” mondám. „Jó reggelt.” „Hát kegyedet mi lelte, Schodelné asszony?” „Engemet? Hm! nem vártam s nem reméltem volna, kit oly egyenes lelkűnek hittem mindég, hogy engem kicsúfoljon!” „Én csufoltam volna ki? Mikor, vagy mikép? Ki merné nekem azt szemembe mondani, hogy csak legkisebb részben is valaki engem azzal vádolhatna? De kívánom, hogy állítsa szemem elé a szemtelent, ki ily rágalmat mondhatott reám.” „Uram mondta, hogy mikor én öltözködtem az öltözőben, egy másik nőre nézett s csufondárosan mosolygott, reám intve.” „Schodel úr egy pletyka, ha azt meri mondani s nyiltan mondom: hazudik! Egyéberánt Schodelné asszony, velem nem lehet veszekedni. Én szemeiből haragot láttam lövellni reám, pedig én teljességgel nem vádolhatom magamat semmivel s azért tudni akartam: mi a baj! Tudja, én nem Olaszhonban születtem, nem az ármányok űzésében gyakoroltam magamat, s hogy pályatársaimmal ujjat húzzak. Inkább addig valami okosabbat cselekszem. Nem tudom, Schodel úrnak mi érdekében fekszik, hogy kegyeddel collisióba akar hozni! Egyéberánt, ha kegyed nem akarja a jó egyetértést köztünk föntartani, én vissza tudom magamat húzni, de azt Schodel soha se éri el, hogy velem szóváltásba elegyedhessen kegyed. Ezt még egy nő se érte el egész életemben.” „Én mindjárt is mondtam uramnak, hogy én azt nem tehetem föl

kegyedről. Talán ő hibásan látott." „No csak Schodel úr, hagyjon nekem békét. Nekem semmi közöm vele."

Midőn Schodellel találkoztam, megszólít nevetve. „Frau von Déry! a Rózi engem tegnap jól kiszidott s azt mondta, hogy maga engem intrikusnak nevezett!" „Én csak azt mondtam: én nem szoktam az olasz intrikákhoz. Miért hazudta maga, hogy én kinevettem a nejét. Az nem igaz és maga hijába törekedik! Én velem öszve nem veszhet senki." „No, no! csak ne haragudjon! Bocsásson meg! Meglehet, hibásan láttam." „Én kikérek jövőben minden pletykaságokat!" s azzal tova mentem.

Elérkezett szeptember negyedike s névnapom: Róza. Teljességgel nem emlékszem, hogy mi játékot adtunk, csakhogy daljáték volt s én is játsztam. A játéknak vége lévén, hazamentem. Cselédem előre sietett a ruhakosárral szobámba. A mint a tornácra érek, utamat állják Egressy, Szerdahelyi s kezdenek velem beszélgetni, igen érdektelen dolgokról: hogy mi szép este van s több ily szükségbe segítő szavakat. „Ej! mondom, én elfáradtam. Jöjjenek be, ha beszélgethetnékjök van." „Csak még egy kicsit ne!" mondák s ott pajzánkodtak velem. Egyszer jön ki Fántsy az én szobámból. Nézek reá, gondolám: mit keresett most ott Fántsy? Talán csak nem a leány? Ah! az nem lehet!... s az ő szobájából sereglenek ki még többen az elsőrendű színészek közül s közöttük: Szentpétery, Udvarhelyi s több mások. Fántsy engem karon fog, szobámba vezet a többi színészektől követve. Az ajtó kitárul s én mintegy megbűvölve - egy paradicsomban véltem fölüdülni! Ez szép látvány volt annak, kinek még csak álmában se merült föl ily meglepetés. Az egész szoba, miként mondám, egy fényözöntől elárasztott, rózsalugasokkal körülhelyzett virágos kerthez hasonlított, melynek virágtömegei közül a tarka vegyületű, színes, gömbölyü üveglámpácskák, mint megannyi égő csillagok tündököltek ki s mely lugasoknak közepéből ismét a zöld ülések, elszórt virágokkal behintve, kínálkoztak a leülésre. De most a szoba hátulsó részében volt fölfüggesztve a két ablak között, igen szépen festett s jól talált arcképem megkoszorúzva és előtte egy piedastal-forma állványon az oltár, melyen lángolt az áldozó tűz, (nem tudom másként hogy nevezzem) vagy égő mécs, mely megvilágította az oltáron széjjel hevert, leghíresebb, akkor élő magyar költők, ugymint: Vörösmarthy, Bajza, Eötvös, Jósika műveit stb. Azután Shakespeare, Mozart, Bellini, Rossini, több hangszerzők hangjegyei... Én ezek láttára el voltam kábulva. „Istenem! kiálték fel, mi ez?" Ekkor mind leültek, egyedül Fántsy állt magában. Fántsy ekkor elkezdett hozzám fordulva egy beszédet, mondhatom, „üdvözlő beszédet" mondani! De arra most már nincs éberségem elég, hogy minden szót elé tudnék mondani, pedig ha azon mondatból csak egy parányi szillaba kimaradna is, olybá lehetne tekinteni, mintha egy gyémánt koronából egy drágakövet kilopnának s meg lenne csonkítva. Hogy Fántsy hogy adott magának annyi fáradtságot, hogy oly hosszú beszédet öszvefűzzön... „mely még gyermekkorom első megjelenésétől kezdve, midőn mint a magyar színészet első pacsirtája, hirdetve a tavasz földerülő hajnalát: s ime, eljött a kedves május s már-már philomela-hangokká alakult a kis, reményt nyujtó pacsirta..." de nem lehet ezt nekem folytatni tovább, mert úgy elébeszélni nem lehet, megcsonkítani kár volna. Csak az tünt ki az egészből, hogy a többi tagokkal nem közlötte e munkáját, mert egytől-egyig, az üdvözlő beszéd alatt, nem győzte keszkenőjét elészedni s szemüket törölni, még a profanus Szentpétery is s ezzel sokat mondtam! De midőn bevégezte Fántsy üdvözletét s én mély megindulásomban, sírva akartam keblére borulni, midőn meghajtotta magát előttem, már akkor húsz kar szorította körül Fántsy nyakát, majd hogy meg nem fojtották, úgy össze-vissza csókolták, ki fejét ragadta meg, mint Szerdahelyi tett vele, jókat kopogva rajta ujjával s szidva, csupa elragadtatásába mondván: „ilyen-amolyan hegyes feje, kitől is sülhetne ki ilyes valami mástul! Éljen! Éljen!" Csak midőn mondám: „Engedjenek nekem is már belőle egy kicsit, hogy hálámat kifejezhessem." Akkor jutott eszökbe, hogy Fántsy miért hívta őket öszve s úgy üdvözöltek osztán engemet a többiek is, nyilvánítván, hogy a Fántsy által nyilvánított üdvözlet az ő érzésök hangját tolmácsolta... Egyszerre ablakom

alatt elkezdődött az éji zene. Az egész zenekar és valamennyi kardalnok reákezdettek énekelni. Im ideiktatom, a mit énekeltek, az egész zenekarkisérettel mind a színház zenészei.

DALL.

Hallga, hallga, hallga! hallga hallga, hallga!
Szelid álmot nyújt az éj
Szelid álmot nyújt az éj.
Mégis e szív örömhangja
Legyen bánatidra kéj
Hosszu élet örömeit
Boldogan, vígan ízeld
A szerelem bilincseit
S a barátságét viseld
Édes örömök között viseld
Csak azt, csak azt viseld.
Csendesen aludjál, oh te tiszta szív!
Menybe álmodozzál
Hova angyalsereg hív.
Mint Istenné, szerelem ölén
Menyégbe szállj.
Kéjörömökben szenderegvén
Angyallá válj!
Ó az égi honnba szállj
Szunnyadozz, szunnyadozz.

Töméntelen sokan gyűltek öszve ablakom alatt az idegen hallgatók, kik megéljeneztek. Nem is álmodtam, hogy Pesten még ily örömórát érjek, midőn már csak majdnem minden csillagaimat homály borítá, a tétlenség miatt, hogy minden út le legyen előttem zárva. De gyakran jutottak eszembe Tasso, e szerencsétlen költő szavai, levertségemben: midőn húsz évi börtönéből kiszabadulván, hova hercege, teljes ifjúságában, élte virágjában csak azért börtönöztette, mert hugát, Eleonora hercegnőt szeretni merészelte... s végre húsz év lefolyta után, kielégítve gondolá bosszúját, szabadon bocsájtá vakon a nagy költőt, kinek a sok írás eloltá szeme sugarait.[114] Kedves olvasmányom voltak nekem levelei, melyeket a börtönben írt kedveséhez, telve bús panaszokkal. S midőn fiatal kis ápolónője kivezette börtönéből és könyezni látta, vigasztaló szókat mondott hozzá. „Ne sírj, kedves uram, szólt, én nem hagylak el téged soha, veled maradok, s vezetni foglak mindég; majd meglátod, még földerül napod egykor!”

S Tasso mondja:

Ah! lasset mich!
Denn meiner Jugend Sonnenglanz
Ist längst verschwunden in grauer Ferne
Erloschen sind alle meine Sterne.

Én ezt a kis versecskét igen szerettem s azért lefordítottam rosszul, fordítsa jobban, ki ért hozzá:

Ah! hagyjatok!
Ifjuságom napsugári távol szürkületben
Rég elhunytanak,
S égi csillagim mind lehulltanak.

[114] A 19. század elején egy ily című apocryph munka az olvasott könyvek közé tartozott: Tasso, Nächtliche Klagen der Liebe im Kerker... Leipzig 1802.

Mit ér már neki osztán, ha az elismerés földerült s haldokolva babérral koszorúzták s dicsőítették!

Volt hát mégis egy örömérzet számomra föltartva s ezt egy jeles, értelmes egyéniség, egy pályatársam derítette föl reám. Ez nagy megtiszteltetés mindenkor, ha egy pályatárs nyilvánítja mások előtt, bármi csekély érdemünk elismerését. Több dicsőség ez az érdeklett tárgyra nézve, mint némely üres tapsok, melyek gyakran csak a közönség jó kedvéből erednek. Kértem Fántsyt, írná le nekem ezen szavallatot, hogy tenném el örök emlékül magamnak, hogyha netalán még érnének bús idők, olvasván ezt, ujra fölüdüljek s gondoljam: nem győzhetett le egészen mégis a konok ármány, mert volt, ki elég bátorsággal bírt földerítni a szinte el-eltörleni igyekezett tehetségimnek még mindig tanusított jeleit. Ide is adta Fántsy a kért leírást s az is az említett több érdekes bizonyítványokkal egy csomagban lévén, asztalomról eltünt. Igen-igen sajnálom, mert ezt szerettem volna a világ eleibe bocsájtani, mert ez fölséges szép volt.

De hogy s miképp történt, hogy ezt Fántsy oly észrevétlenül elrendezhette? A szobáim kulcsa mindég cselédemnél állott s őtet vette körül, hogy segítségül legyen, a színháztól pedig még játék előtt, minden legszebb szükségleteket elhordatott és a decoratorok segítségével rendezte be oly varázskertté szobámat Telepi segítségével. Másnap beszélték, hogy Schodelné ablakai alatt is éji zenét adtak ugyanakkor - de macskazenét adtak. Ezt meg nem tudtuk fogni, hogy mi okból és ki által, mert akkor semmi ok se volt reá. Ama helytelen s kellemetlen kifütyölés olta már több idő lefolyt s emléke is elmult. No, de ennek se volt igen nagy hatása. Egypár nap mulva már nem is beszéltek róla.

Minthogy Pestről távozásom ideje már nemsokára bekövetkezett s mintegy viszontköszönetül, vagy barátságos öszvejövetelül más napon egy jegyzékre fölírtam azoknak neveiket, kik azelőtti estvén résztvettek üdvözlésemben s meghívtam őket egy igen-igen egyszerű, barátságos estélyre, de előre kijelentvén, hogy igen magyaros lesz. A régi színészek előtt a rég időben igen kedves étkezésök volt a jól készített „gulyáshús" és a még kedvesebb jó turós galuska s no még egy kevés egyéb apróság. De volt dinnye s egyéb gyümölcs elég s a férfiak kedvéért hozattam 12 üveg champagneit is. A kardalnokokat is mind meghívtam s minthogy az én szobám kissé szűk volt, nem fértek volna el mind, a kardalnokoknak a külső szobában terítettünk nagy asztalt, éppen úgy mindennel ellátva, mint a belső szobában. Ámbár a nők nem voltak jelen azelőtti estén, de én nekem nem esett volna jól nélkülök mulatni. Az ő körükben jól érzettem magamat s el is jöttek mind az előkelőbbek. Csak - szerencsétlenségemre itt ismét fölütötte fejét az én fatumom. Midőn a névjegyzéket írtam, eszembe se jutott, hogy a nevek elsőbbségére ügyeltem volna s írtam a hogy talán a kedvesebbek többször voltak eszemben, s írtam: Róza, Kovátsné,... Lendvayné és férje. S ezen Lendvayné annyira megharagudott, hogy neveiket azonnal kitörölte, mint el nem fogadandók a meghívást s izente, hogy megérdemelte volna, hogy Lendvaynét legalább az első sorba tegyem. De már a hiba megtörtént s nem tehettem jóvá. Sokáig is tartott a harag, csaknem a míg eltávoztam Pestről. No, de azért jól mulattunk s igen későn oszlottunk szét. Még csak egy cseppet se csufolódtak szegényes vacsorámért, hiszen tudták jól, hogy mindenemet elnyelte a víz s hogy lucullusi vacsorát csakugyan amúgy se adhattam volna. Sőt azzal vigasztaltak meg, hogy kedvesebbet nem is gondolhattam ki, mert jobban ízlett nekik, mintha tele lett volna tortával az asztal, a pecsenyére már alig néztek s hogy a jókedv fűszerezte végig az estvét.

Ez engem igen jókedvre derített, hogy így együtt lehettem mindazokkal, kikkel hajdan oly egyetértőleg jó viszony s barátságban éltem s most itt legalább egynek arca se árulta el a bent viharzott, vagy talán már leviharzott érzelmeket s én mintegy minden kellemetlent feledve, oda engedém magamat a jelennek, a mint az nyujtotta magát. Így vidámon, minthogy ez volt ily barátságos öszvejövetelünk célja, el is búcsuztunk egymástól, ők azon hozzátétellel

(„némelyike”), hogy ha már csakugyan nem engedi „nyugtalan vérem” a Pesten kitartást, hát csak menjek, hogy a vidéken tartsam föl e két városban, u. m. Kassán és Kolozsvárt azon szép intézetet, mely minket fölemelve egyesített s ők eljövendnek alkalmilag vendégszerepelni Pestről, ha a szükség kívánni fogja. S így váltunk el. Csak Fántsy és Egressy volt e véleménynek ellene, erősítvén: „Dérynének csak itt Pesten a helye s enkárára távozik. Jövője ezáltal meglazul, őtet a kisebb vidékek is igénybe fogják venni - de kárára lesz.” És igazuk volt! Késő korom bánta meg e lépésemet. Ha az ember előre tudhatna mindent, sok nem történne a világon!...

Schodelnénak Normába kellett volna föllépni, de beteg lett ismét; többszöri hirdetés után is még mindég torokbaja volt. A társaság hozzám küld, menjek próbára. Mi baj ismét? gondolám. Fölmegyek. Mondják: legyek szíves játszam el estére Normát. „Most már teljességgel nem játszhatom, mert valóban rekedt vagyok.” „Hiszen, ha maga rekedt is, ha ide áll a deszkákra, mindjárt kireked.” „Ez nem áll mindég” s azzal elmentem Bajza úrhoz. „Kérem a T. urat, tartozom én ma Normát eljátszani Schodelné helyett?” „Nem, mondá, teljességgel nem kötelesség! De ha az én kérésem valamit tehet kegyed előtt, úgy én kérem: cselekedje meg a közügyért, mert oly zavarba van a társaság, már nem tud mit elévenni. Ne kellessék holmi kis játékot opera helyett eléadni. Ez a publikumot bosszantja. Majd magam is fölkisérem kegyedet a próbára.” A próbára fölérkezvén, Schodel éppen szemközt jött le, tele kétséggel, hogy mi fog történni? Hozzám jön s mondja: „Csak még ez egyszer segítsen!” A színpadra érvén, mondja Bajza úr a társasághoz: „Kérelmemre Déryné asszony megcselekszi, rekedtsége dacára is, hogy el fogja játszani Normát.” De én bizony igen rekedt voltam a próbán is már, mert előtti napon egy kis málnát főztem be. Nagyon meg voltam melegedve, még elmentem a fördőbe is estvefelé s meghűtöttem magamat. Öntöttem is magamba a sok cukros vizet, fekete kávét, „szokott segédeszközeimet”, ha éppen véletlenül sok egymásutáni játszás miatt elrekedtem, a „régibb időkben”, de most nem használt mitse, nem voltam hangomnál. Ez engem oly kétségbe ejtett, hogy mint a gyermek, ha leckéjét nem jól mondja föl, sírva mentem haza a színházból. Ez értésére esett Bajza úrnak, hogy mily igen szívemre vettem esetemet, hogy vigasztalhatatlan vagyok. Elhívta Szerdahelyit és Lendvayt magával a jó Bajza úr. Ott hidegült meg a vacsora asztalomon, hozzá se nyultam. Belépnek hozzám hárman s ott találtak az asztalra borulva, sírva. Szegény Bajza úr oly szelíd részvéttel vigasztalt, hogy azután még majd őtet szántam jobban, mint a magam esetét, minthogy ő volt, kinek kedvéért, miként magát kifejezte, áldoztam föl magamat. Eléggé igyekezett azzal megnyugtatni, hogy a publikum előtt egy cseppet se vagyok compromittálva, jól tudván, miképp történt s egy cseppet se zúgolódott, sőt méltányolt, mert oly csendességben viselte magát erányomban s a jobban sikerült jelenésekben meg is tapsolt. A bohókás Szerdahelyi szokott módja szerént bohóskodott s kacagásra kívánt bírni. „Eszel-e vagy nem eszel? Ej! az olyan gyermek, ki nem jól végezte feladatát, nem érdemli a vacsorát,” s neki esett rántott csirkémnek, még Bajza urat is megnevettette. Lendvay elkezdi nagy hidegen: „Ej! ne búsulj Dérus! majd ha Kassán leszel, ott földerülve lesz egész valód s mindig szokott tiszta hangoddal fogsz énekelni.” Elnevettem magamat s mondám: „Majd akkor a tiszta hangomat lepecsételem egy levélbe s elküldöm Pestre - kárpótlásul, bebizonyítván, hogy ni! ilyen is van nekem!” Még kevés ideig ott pajzánkodtak fölöttem s Bajza úr tökéletes megnyugtatásomat kívánván eléidézni, biztosított, hogy a publikum előtt teljességgel nem csonkult ez által érdemem. Azután eltávoztak; de bizony azért a tövis szívemben maradt, ott szúrt s egész éjjel nem tudtam aludni.

Már gyors lépésekkel közeledett elmenetelem ideje. Egyszer Schodelné megszólít a próbán. „Minthogy az urak általán óhajtanák, hogy együtt énekeljünk és hogy bebizonyítsam kegyed iránti tiszteletemet is, hogy nem vagyok hálátlan, én betanulom Juliettát Romeo-ban, ha kegyed Romeót játszodja.” „Ez igen nagy áldozat kegyedtől, mondám, de az én itt mulatásom

már nem terjed sok időre. Már nem sokat vet a latba, akár éneklek, akár nem. Azonban, ha a választmány óhajtása: énekeljünk!" Én orroltam reá egy kissé, hogy miatta rántottak elé. De hijába! ő tehetett mindent, ő tőle nem lehetett számon kérni semmi tette indokát. Ki volt kötve: ő nem állott semmiféle színészeti törvény alatt, se semmi büntetés bármi hibájáért őt nem érhette.

El volt határozva: eléadjuk Romeot s azzal veszek búcsut a pesti színpadtól, ezúttal. A míg Schodelné Juliettát tanulta, híre ment ennek mindjárt, hogy én Romeoban lépek föl utoljára s azzal veszek búcsut. Azonban az a hír is szárnyalt, hogy aláírás útján számomra egy arany-koszorút fognak csináltatni. Arany! tessék jól megérteni! De én arra a hírre nem sokat adtam. Hiszen én nem lehettem tevékeny, ritkán jutott rám a sor. Mivel érdemeltem volna meg? Nem mintha szokatlan dolog lett volna előttem a legszebb koszorúk - de arany!!! Hagytam a hírt hírnek repülni s nem gondoltam reá. De bezzeg gondoltam arra, hogy nem csinálta hijába az ollócsináló az ollót s van egy társalgási meggyszínvörös echt bársonyruhám. Pénzem nem volt, kontót se akartam már csinálni, mert már úgyis el voltam áztatva a zsidónéknál, a sok, nagy kamatokra fölszedett váltókkal s meg osztán a hitelbe vett gyolcsok árával s varrások, fizetetlen hátrálékok terhével, miután mindazokat vásárolnom okvetlen kellett, nagyon keveset hagyván meg az árvíz - megismertettem az olló hatalmát a bársony fölött. Volt ugyan Romeo-öltözetem, de már sokszor játsztam bennök s nekem új kellett. A világért föl nem vettem volna a színház ruhatárából való zöld gyapot-bársony (manchester) Romeo-öltözetet. Nagyon szépen akartam megjelenni. Magamhoz hivattam a szabót s fehér atlasz puffokkal, gyönyörüen nézett ki a diszítmény a veres bársonyon. A baretteon szép fehér tollak lebegtek, leszorítva fényes agraffal s a kis veres topánka is, fehér atlasz kihajtókával, kis pici sarkantyuval, fölségesen nézett ki - fölségesen nézett ki ingujj s kihajló gallér csipkével fodrozva a szép fehér batiszt ingecském is.

Még ki se léptem, ott járkáltam a színpadon, Lendvay jő, megnéz: „Az igazi Romeo csak ilyen lehetett, mint a hogy te most kinézel, Dérus." „S most még a te járásodat utánzom s azt fogják gondolni, Lendvay lép ki, ki mindig oly díszesen jelenik meg." De most hibásan cselekvék, mert elragadtatva öltözékem szépsége által, melyre még most is gyönyörrel emlékszem, midőn a nagy tükör eleibe állván, már egészen fölöltözve, magamat is meglepett öltözetem kitünő szép összhangzása. Még sokat írhattam volna felőle, de csak rövid akartam lenni, hogy unalmas ne legyek. Készültünk s el is készültünk tehát Romeora. Ámbár én sokszor adtam Romeot Kassán s Kolozsvárott és valóban minden betanult operáimban oly biztos voltam, hogy a legszigorúbb gáncsoskodó se találhatott bennem hibát, de mégis, hogy meg ne zavarhasson „még az arra törekvő akarat is", megkértem a derék Erkel karmesterünket, hogy vizsgáljon engem szigorúan keresztül szerepemmel; mert ő csakugyan szigorú volt zene tekintetében. Kétszer vettem tőle órát, mondván: „Csak minden tartalék nélkül bánjon velem valami hiba esetében." S midőn utószor bevégeztük, kérdém: „Készen vagyok?" „Tökéletesen! mondá. Bárhol is fölléphet, biztosítom. Erre se lett volna szükség, de a megnyugvás kedvéért folytattam." Ekkor volt az, midőn próba végeztével én hazamentem s ő a többi tagokkal ott beszélgetésbe ereszkedett s mondá: „Déryné nem tudja, mivel „bír!" Ha ő azt tudná, nagyon büszke volna reá!" Bár azért azt nekem mindjárt besúgták, de én az ilyenekkel mitse törődtem, hogy kipuhatoljam, valjon mi lehet az? A főpróbán, a mely napon az eléadásnak történni kellett s mielőtt a próba elkezdődött, megszólítám Schodelnét: „Kérem kegyedet, tessék a próbán is úgy próbálni, a mint estve fogja énekelni a szép kettős dalunkat, mert én úgy fogom énekelni, a mint a szerző írta. Kegyed énekelheti s változtathat rajta, de a próbán szükség hallanom, hogy én úgy alkalmazzam a magam hangzatát, hogy mégis összhangzásba essék kegyeddel, mert mondom, én úgy éneklem, mint írva van." „Oh! hiszen ha kegyed éppen köti magát hozzá, én énekelhetem úgy is, mondá, ámbár én örömest

változtatok az oly gégerontó helyeken.” Megegyeztünk tehát szépen, hogy úgy fogjuk énekelni. Én gondolám magamban: Adja ki mindenki, a mivel bír!

Este a mint fölhúzták az első függönyt s majdan jelenésem következett, roppant zajos tapssal fogadott a publikum és énekem végeztével ismét. De szép is voltam ám! Igen nagyon!... Schodelné most megjelenik a több lépcsőkön magasan emelkedett, szépen díszített verandán s a mint megpillantja a publikum, hasonlóul szörnyű tapsviharral fogadja a közönség. De szép volt ő is. Valóban szép, új, fehér atlaszruhában, hosszú uszálylyal s oly szendén nézett ki! Az én öltözetemmel együtt látva, gyönyörű, öszveolvadó, vonzó „kép” volt. Azon jelenés következett most, midőn Romeo tárt karokkal várja ide lent Juliettáját, hogy keblére ölelhesse és Julietta lerepül a lépcsőzeten, hogy kedvese karjai közé siessen. De oh, szörnyű! a mint Julietta az első lépcsőzeten le akar rohanni, lábai belebonyolódtak a hosszú uszályba, s szinte fővel bukik le a magas lépcsőzetről. Én látván a veszélyt, oly könnyen és sebesen, mint a nyíl fölrepültem, fölfogtam Schodelnét karomba s hoztam le a színpad közepére. Ő nyakamba borult, suttogva: köszönöm! köszönöm! A publikum ijedve volt, tökéletesen hitte, hogy le fog esni a lépcsőzetről. Midőn lerohantam Schodelnéval s letettem... de oly tapsot még nem is hallott a világ! Egy pár percre még a zene is megállt, de csakhamar öszveszedtük magunkat s folytattuk, mintha éppen úgy kellett volna lenni e jelenésnek! De még a publikum között mindég volt egy-egy, oly csendes zajongás. Azt kérdeztem s kérdezém azólta is magamtól: hol vettem azt az erőt, hogy úgy lerepítsem azt a Schodelnét, hogy lába se érte a földet? Hisz az uszály maga is már nehezítette a terhet! Jó, hogy mind a ketten el nem estünk! Az lett volna aztán szép bukás! De folyt osztán a játék mind végig zavar nélkül. Minden ének s minden fölvonás végével zajosan hívtak s tapsoltak ki mindkettőnket. Én már nem is akartam menni. Nem hallottam jól: kit hínak, csak Schodelnét löktem ki, de kénytelen volt értem jönni, addig kiáltott a közönség. Mindig együtt hívtak. Hétszer hívtak ki. A színpadon odafönt, a játszóknak is igen jó kedvük volt, a publikum hasonlóan rózsaszínű kedvbe maradt mindvégig. De mielőtt a játék végét elmondanám, szabadjon a játék előtt az öltöző-szobába, egy kis időre a kiváncsiakat bevezetnem, hogy egy kissé fogalma legyen a színpadi ármánykákról. Hogy Schodelné nem volt tiszta indulattal erántam, már tán említettem is, hanem hogy miért éppen ő volt irigyem, ezt meg nem foghatom. Hiszen nem volt az én sorsom irigylésre méltó! Mielőtt a játék elkezdődött volna, (de már mindenikünk készen volt) bejön Schodel. „Van sok publikum?” kérdi tőle neje. „Tömve van, mond Schodel, s azzal hozzám fordul s azt mondja nekem: szegény barátném! én sajnálom magát.” (Ez németül folyt.) „Engem? kérdém. Miért?” „Magának igen sok ellensége van a publikum között. Én most onnan jövök a parterreről, de már nem hallgathattam a schimpfelést és feljöttem. Figyelmeztetem magát, vigyázzon, rossz néven veszik, hogy miért éppen Romeoban kiván föllépni.” „Ah! ne mondja! mondám hidegen. No lám, lám, hát ellenségeim is vannak? Az már bizony nagy baj!”... de csak mind így közömbösen feleltem. „Osztán maga nem jól van öltözve Romeonak.” „Nem-e?” kérdém. „Bizony nem! Hát nem látta a feleségemet?” „Oh! igen, mondám, abba a zöld manchester-ruhába. Még most is emlékezetembe van az a sötét, komor szín. Én a magamébe szoktam öltözni,” mondám. „De magának térdig érő nadrág kellett volna.” „Ki nem álhatom azt a térdén alól nyitott plundrákat, mondám. Épp úgy néz ki benne a vékony lábszár, mint a csengetyű ütője, a bő szájú csengetyűből. Osztán, ekkor oda mentem, a füléhez hajoltam, s hangosan szóltam a fülibe: hallja! én magától nem fogok izlést tanulni. Osztán lássa lelkem! ez a szép puffos salavári, így készítve, ez díszesen áll.” „De miért nem tett hát ide az oldalába egy kis vattát? Mert magának görbe a lába s az nem szépen jön ki férfinek.” Ekkor nagyon hangosan elkacagtam magamat. A tükör eleibe álltam. „Sohse erőlködjön! mondám, nem ér célt. Verseket írtak lábam formájáról, anélkül, hogy vattával szükség lett volna kitömni. Kitömte ezt a természet a legjobb formába.” Addig csak hallgatott a neje, de már most ő se hallgathatta tovább a vitát s megszólítja férjét. „Aber Schodel! was hast du denn? Gehe schon hinaus!” „Sohase bántsa, mondám. El akar engem kedvetleníteni,

vagy éppen „félsz”-t belém önteni. Azt nem éri el! Jóra talált! Gondolta kislelkü leszek s elhiszek mindent s elcsüggedek. Én ezt csak kacagom.”

Végződvén a játék, engem újra kihívtak. Én teljességgel nem akartam menni, de a férfiak erővel: csak ki! menjen, menjen! Én körülnézve, kerestem Schodelnét, hogy ő is jőjjön. Nem láttam. Hát repűlnek le a tömérdek nyomtatott versek, melyek elboríták az egész földszint. Én ott hajtogattam magamat, ekkor két oldalról előlép, egyfelől Schodelné, másfelől Lendvayné. Schodelné hozta az aranykoszorút kezében, Lendvayné megfogta a másik oldalát s fölemelték fejemre. Én hátraléptem, mint érdemetlen e megtiszteltetésre, de a publikum éljenezett s kiáltotta: tegye föl! tegye föl! éljen Déryné!... s a versekből is földobáltak. Igy végződött be a játék s így léptem le, első Pesten létemkor a színpadról. A versek ekkép hangzottak. Ide iktatom a verseket.

DÉRYNÉHEZ.

Bútsu dalod zeng tehát
Tháliánk koszorús papnéja!
Ki, mint a tavasz hírnöke
Az első pacsirta
A szunnyadó honni hangászat
Parlagi rögeiből
A kikelet bájhangjait
Legelőbb család ki
Ébredést hirdetni.

Bájcsalogány csattog bár
E díszcsarnokban
S virányhavak derülnek már
A nemzeti művészet
Felépített templomában,
Neved érdemid
Szívünkbe rejtve
S a magyar zene évkönyvében
Örökre bejegyezve lesznek.
Fogadd e kis emlényt
A szép és jó barátitól
Nyerjen ez is helyet
Kivívott szép koszoruid között.

Föltették hát fejemre a koszorút. Lendvayné, kinek velem egy kis neheztelése volt, gondolám, így kivánt velem kibékülni a közönség előtt. Mert midőn fejemre tevék a koszorút, mit tudtam tenni, mindkettőt átkaroltam, ők keblemre borultak, én átöleltem s megcsókoltam mindkettőt s a közönség ismét zajosan megtapsolta e jelenést. Csak mikor már otthon voltam s tökéletes enmegelégedéssel vacsorához ültünk, elkezdettem hangos kacagásba kitörni és egy kissé csúfondáros szemekkel Kovátsnéra hunyorgatni, mondván: „Ugyan Kovátsné! honnan a manóból szedte öszve zsebre az aranykoszorúról való híreket? Igaz, hogy szép sárga s a kis babérgomócskák a levelek között fémlenek is, még kemények is, de midőn föltevék fejemre, azt gondoltam, elrepül onnan, oly könnyü volt s midőn az öltözőbe leveszem fejemről, hát belesüpped a kezem a puha levelek közé! Nem akartam az öltözőbe tréfás megjegyzést tenni róla, nehogy valamelyik azon balhiedelemben legyen erántam, hogy tökéletes elhitetésben számoltam volna reá!... De föltettem magamban, hogy kikap! Ne szedjen öszve mindjárt üres híreket s elétálalja, erősítve mint valót.” Kovátsné elmerevedett s haragra lobbanva (mert ő mindég szörnyen méregbe jött, ha szavaiba kétkedett valaki) elkezdi mérgesen: „Isten úgy

segéljen engem! a milyen igazán mondom, hogy igaz volt, hogy szedtek öszve aranykoszorúra; ez s ez mondta, egy szerkesztőtárs nevét említé, de már elfeledém, kit említett. Már most utána fogok járni, hogy miből eredt." „Oh az Istenért! ne űzze-fűzze kérem. Hisz ezt itthon, magunk közt, mint tréfát tekintem. Még azt gondolnák, számoltam reá. Hagyjon békét az egésznek. Én ezt éppen oly becsbe tartom, mintha valóban arany volna s be is foglaltatom mély aranyozott rámába, hadd tündököljön versével együtt a többiekhez hasonlólag sorba." De az én Kovátsném nem nyugodt. Addig fúrta-faragta, űzte-fűzte, míg el nem pukkantotta, mint Bohó Misi de Hájas a fölfújt hólyagot s még pedig magától Lendvaynétól. Ezen kis esemény így kerekedett. Csakugyan volt aláírás utján öszveszedve pénz egy arany koszorúra, de férfiak szedték öszve s nem tudták teljességgel, hogy miként bánjanak el vele, ott tanácskoztak, s Lendvaynétól és Schodelnétól, kikkel éppen tán találkoztak, tanácsot kértek, s ők valának szívesek magukra vállalni az elrendezést. El is mentek az aranymüveshez s eléadták kívánságukat. Jaj! de fajdalom, rövid volt az idő, mert csak három nap volt hátra s a játékra készen kellett lenni. Az aranyműves mondá, arra három-négy hét kívántatik, mert a levélkékkel sok baj van. Igy hát az aranyműves nem csinálhatja. Elmentek tehát egy divatárusnéhoz, hogy valami arany-stoffból csináljon egy szép babérkoszorút. De még ez is rövidnek találta az időt, mert mondá, a leveleket mind keményre kell csinálni és a sok kis gyümölcsök sok időt vesznek igénybe. De sok kérelemre mégis csak elvállalta. Echt arany-stoffot kell hozzávásárolni s drágába fog kerülni, de mit volt mit tenni, koszorúnak kellett lenni s meg is lett, szinte az utolsó percre, melynek átnyújtását Schodelné és Lendvayné vállalták magukra. Az érdeklettek haza mehettek azon édes hiedelemben, hogy én aranykoszorúval tiszteltettem meg.

Én nekem most már többé nem jut eszembe, hogy még Pesten mulatásom alatt játsztam-e többet, vagy Romeoval bevégeztem. Mert mindjárt nem mentem el, be akarván itt várni szeptember végét, hogy Kassán október 1-sőjén jelenhessek meg 1838-ban. Még előbb mindenektől el is kívántam búcsuzni, miután a surlódások megszüntek. Barátságosan váltunk el, némelyek erősen igérvén, hogy alkalommal eljönnek Kassára vendégszerepelni, mert mindenik igen szeretett Kassán. Meg is tartották igéretöket a Lendvay-pár, Megyery s talán majd eszembe jutnak, hogy még kik.

De mielőtt elindulnék Kassára, még egy nagyon fájdalmasan érzett vesztességemet kell elpanaszolnom. A jogászok báljára meg voltunk híva: Laborfalvy, Lendvayné és csekélységem s. t. is. Én menni nem akartam, táncolni nem volt szabad orvos tilalmánál fogva, mert már háromszor voltam tüdőgyulladásba s az orvos mondá: hogyha még egyszer megkapom a tüdőbajt, nem danolunk többet! De jön Lendvayné hozzám s mondja: „Készül-e Dérus?" „Nem én, mondám. Majd én oly dühös táncos, nyeljem a port - élvezetlenül!" „Azt ne cselekedje! Ebből nagy apprehensió lenne. Ha ők minket megtiszteltek, nekünk menni kell, még áldozattal is." Ellenvetéseket tettem, de ő zsarolt, hogy csak menjünk. „Ő ugyan rosszul van, mégis megyen. Ne öltözzünk táncra, csak úgy mantillákba, s nem hívnak táncolni. Menjünk együtt, én ide jövök öltözni" s végre engedtem. De szerencsétlenségemre oda hoz a gonosz szellem egy zsidónét igen szép arany karpereccel, hogy vegyem meg. „Oh igen, mondám, éppen most gondolkozám, hová tegyem pénzemet, mert sok van!" „Hiszen az semmit se teszen! Aprodonként majd lerovódik." Én csak nézegettem a karperecet, igen csinos volt, s tetszett. „Mi az ára?" kérdém. „Hetvenöt forint! Egy krajcárral se olcsóbb." Megjegyzendő, hogy echt arany karperecem sohase volt. Egyetlen egy kis egyszerü, egy sor rubint, arany foglalatban, az volt, de az is ott Pesten veszett el, előtte való nyáron. A zsidóné zaklatott, Lendvayné zaklatott s Lendvayné még azonkívül azzal vett reá, hogy észre se veszem s úgy fog jönni, mintha ingyen jutnék hozzá. S Katát könnyü volt táncra vinni - a karperec ott maradt. Midőn öltözünk a bálra, így szól Lendvayné: „Nézze Dérus! mindjárt fölkapcsoljuk a szép karperecet" s fölkapcsolta karomra. Elmentünk a bálba, de leülésről szó

se volt, mert a nyugtalan vérü Lendvaynénak terve volt, s mint a kényeső, majd ide, majd amoda tolakodott a sűrű sokaság között. Karomat szorosan magához szorítva, cibált mindenütt magával. „Ugyan mi a fránya kergelődzik oly sebesen ide s tova? Kit vett már ismét nyílvesszője hegyére? Én leülök, igen szorít a cipőm.” De mint a pióca még szorosabban csípte karomat karjába s kacagva mondja: „Csak még egy picit ne, ne üljünk le. Igaza van. Okvetlen akarok Báró Jósika Miklóssal ismerkedni, de még eddig föl nem találtam. Be kell magamat mutatnom, még sohase beszéltem vele.” S csakugyan végre meg is találta s mentünk hozzá s Lendvayné bemutatta magát nála. Kevés ideig tartott a társalgás. Most már ülőhelyet keresve, kihuzom karomat a vaskapcsok közül, de fájdalom! a contóra vett - karperec nélkül! Azon karomon volt, melyet Lendvayné szorongatott egész bál alatt a mantilla alatt s nem is gondolva reá, észre nem vettem, midőn kikapcsolódott. Jaj Istenem! fölkiálték hangosan, oda a karperec! Kerestük a földön szemeinkkel, a mint lehetett a sokaság között. Semmit se láttunk. Egyik fiatal odajött kérdezni: mi a baj? A mint mondánk: hogy karomról lekapcsolódott a karperec „Oh! semmit se tesz, mond, mindjárt itt lesz a szünóra, akkor kitrombitálják, hogy kinek mije veszett el.”

Tizenegy karperec volt elveszve, mind megkerült egytől-egyig, csak az enyimet nyelte el a föld! Ily drága áron vásároltam meg a jogászbált. És! - még contóra!!! Hát nem szakadt reám az egész ég sötétje?

VII.

Fájdalmas távozás Pestről. - Kellemetlenségek az úton. - Újabb károsodás. - Föllépés Kassán 1838/9-ben. - Pezsgő élet. - Levél Nyáry Pálhoz. - Hogyan kerül a színpadra Kaiser Jozefa? - Apró vonások életéből. - Beatrice di Tenda Kassán. - Üdvözlő versek. - Mi történt az esküjét szegő Megyerivel? - Újabb versek. - Eltávozás Kassáról. - Kaiser Pepi és Csáky gróf.

Gyorskocsira űlve, siettem Kassa felé, miután pakkjaimat egy kereskedő a Kassára szállítmányozó társzekérre fölvállalta, - de még előbb a Muhi-pusztára is betérendő, Dérynek tett igéretem szerént egy pár napra. Elindulásomkor eldanolgattam egy német költő kedvelt népdalát: „Búsan indulék el bánatos szívemmel, ki elveszté immár mindenét,”... mert hiszen Pest mindenemet elnyelte. Adóssággal terhelve, majd csaknem üresen indultam Kassára. Ej! jó az Isten! vigasztaltam magamat. Majd megsegít, sohase hagyott kétségbeesni. Reméljünk!

De hát azt tetszik hinni, tisztelt olvasónőim, hogy most már kocsin ülök, most már csak nem érhet semmi baj?! Ah! Dehogy nem! Igen, ha a kocsisok nem kapnának oly sok ostorpénzt, hogy aztán eláztassák magukat és a konduktorok nem volnának oly álmosak, némely baj ki volna kerülve. Midőn beültünk a gyorskocsiba, öten ültünk bent, a konduktor természetesen künt az ülésében. Utitársaim: egy kisasszony Miskolcról, kit csak névszerint ismertem, de személyesen nem; azután egy úr, azt mondják, a kocsi tulajdonosa. A kisasszony a leghátulsó ülésben ült, hogy az ablakok irányában ne érhesse légvonat. Szép, fiatal nő volt, a kocsitulajdonos hasonlón fiatal s egymás mellé ültek, hogy meg ne unják magukat. A középső ülésen egy asszonyság egyedül, én az első üléshez közel, az ablak irányában húztam meg magam, hogy kilássak, mert én igen félénk voltam mindég, ha utaztam. Oh, én boldogtalan! egyszerre egy borzasztó nagy, széles terjedelmü vén zsidó telepedik le mellém, egy még borzasztóbb nehézségü, jól kibélelt bundában. A mint letelepedik egész kényelemmel, még csak öszve se huzta magát, félig rám nehezedett s betakart bundája. Már méregbe jöttem s mondom: „Tán a megfagyástól fél ön?” „Miért, édes khisasszony!” „Szedje öszve magát hiszen ugy megfulok, ha az oldalomon kell cipelnem ezt a nagy állatbőrt.” De ő egész egykedvüségben maradván, elkezdi: „Oh mindjárt olyan eső leszh, hogy még khérem alássan, khi tetszik khérni a bundámat.” „Kérje az ördög,” ugy szerettem volna mondani még egyet s mást, hanem csak magamba fojtottam. „Huzza odább magát,” mondám s azzal az ablak felé fordultam. De csakugyan alig egy pár perc mulva jól kezdett az eső szitálni. A láthatár mindig sötétebb, mindig borultabb lőn. Már jó mélyen behatoltunk az estébe, egyszerre ostorcsattogás érte fülemet. „Jaj Istenem! mondám a hátulsókhoz fordulva, mi oly nagyon közel járunk a töltés széléhez!” „Ne tessék félni, mondák amazok. Ott a konduktor.” „De szörnyü magasra van halmozva a kocsi teteje, még majd leborulunk a rétre pedig az mély, a töltés magas.” Egyszerre elkiáltja magát a szembejövő négylovas kocsis: „Térj ki, ilyen-amolyan!” S az ostorral csattantott; de már akkor az öt torokból harsány sikoltás hangzott föl, a kocsi lovastól, kocsival, bagázsiával ottlent feküdt a réten. „Konduktor! Konduktor!” hangzott minden ajakról. Jaj! Hol volt a konduktor?! Az olyan mélyen aludt a bakon, míg mentünk, hogy semmit se hallott az ostorcsattogásból s a mint a kocsi leborult, őtet messze eldobta, be a rétre s alig tudott fölmászni. A csipője kirándult, a kocsis a lovak közé bonyolódott, mi szüntelen kiáltoztunk: „A kulcsot, konduktor! Nyissa ki az ajtót! Az Istenért, itt fulunk rakásra!” Előjött a konduktor, de bajosan lehetett kinyitni, mert a kocsi egészen fenékkel volt fölborulva: a kerekek ég felé álltak. Én borzasztó fájdalmat éreztem a félvállamban... kimarjult. A kisasszony betörte a fejét, ott jajgatott sirva: „Jaj, a vér elboritott! Jaj, a fejem!” A fene vén zsidó még mindig oda volt dülve a félvállamra... Nem tudta a lábát kiszabaditani az ülés alól. Én szidtam, káromkodtam: „Mozdulj innen vén fene! Hogy vesztél volna az országodba! Még ily nagy terhet hoz ide, hogy beszoritsa s megfojtsa az embert.” „Thessék megengedni, de

magam se thudok kifészkelni magamat... De mégis én igazat mondtam, hogy eső lesz." Azalatt, míg ezek így folytak bent, a kocsis is kiszabadult a lovak közül és segitett az ajtóhoz jutni, hogy végre mégis nehezen kinyitották s kiszabadulhattunk. A hányan voltunk, mind jajveszékelt, csak a zsidó nem: ő dőlt mindnyájunkra! Egyik kiáltott: Jaj, a fejem! A másik: Jaj, oldalam! Én: Jaj, vállam! Oly zűrzavar volt, senki se tudta: mit csináljon. Hiszen itt csak nem állhatunk reggelig? kiáltották. Végre a kocsitulajdonos, ki hasonlóan jó főbevágta magát, felültette a kocsist egy lóra, beküldte Gyöngyösre, hogy kerítsen ízibe két szekeret, meg vagy négy embert segítségnek, a kocsit kiemelni. Addig is a fogadós szekere jőjjön sietve értünk, mert mind betegek vagyunk. Még Gyöngyös jó távol volt, valami félóránnyira s míg felkészültek, mind ott álltunk az esőben. Végre jött a fogadós szekere, mi nők felültünk s behajtattunk a fogadóba. „Csak hamar szobát, orvost s ágyat!" Én lefeküdtem jó átázva, meghütöttem magamat. „Jaj istenem! Az aranyláncom az órámmal kiszakadt a nyakamból, oda van! kezdé a szegény véres fejü kisasszony. Istenem! Mitévő legyek? Kérem, asszonyom! Ha sziveskednék megengedni, hogy a szobájába mennék aludni. A ki önnél felszolgál, én rajtam is segithetne." „Ezer örömmel, csak jőjjön!" Ott tudtam meg a nevét: Szugyi Badiernek nevezte magát, gazdag birtoku árva. Jött az orvos. Nekem orvosságot s egész éjjel hideg borogatást rendelt, a társnőm fejét bekötözte. Semmit se aludtunk. Alig hajnalodott, hamar egy kis kávét rendeltem, befogattam s mentem a muhi pusztára. Ott kellett még feküdnöm vagy két nap, mert a vállamat tetemes ütés érte. Szegény Déryéknek nem igen nagy időtöltésül szolgált hazamenetelem, de azért nagyon szivesen láttak s az én kis Idám fáradhatatlanul ápolt.

Két nap mulva elindultam Kassára. Oh, öröm! Itthon vagyok a barátságos Kassán. Minden arc vidámon mosolygott reám: csakhogy már itthon van... örült minden, kezet szorítva. „Van-e jó társaság?" kérdém mindjárt a legelsőt, kit találtam. „Elegen vannak." Elmentem Tóth Zsigmond úrhoz. „No, ideje már, hogy egyszer rágondolta magát." „Ne szidjon hát! Hiszen lám, itthon vagyok." „Hiszen úgyis kéne már, hogy ne kóricálna mindég, hanem „itthon" ülne!" „Lám, most is legelőbbszer ide jöttem, mert pénz kell." „Pénz? Még előbb lenni kell. Még a németek itt vannak, a míg letellik idejök. Egyszer ők játszanak, s így fölváltva. De egy nagy baj van: nincs második énekesnő." „Ez már a legnagyobb baj!" mondám. Erdős volt csakugyan az igazgató, ki is mihelyt értesült megérkeztem felől, azonnal az elsőbb tagok közül többedmagával eljött, őket velem megismerkedtetni s tanácskozni, hogy mibe fogok föllépni és mikor? Csakhamar el lőn döntve a kérdés, miután a publikum emlegette vagyis inkább a választmány nyilvánította, hogy addig ne is adják Angelót, a páduai zsarnokot, míg Déryné meg nem érkezik. Igen szerették e darabot Kassán. Thisbe szerepében léptem föl. Nem is kell említenem, hogy mi zajos tapsok között fogadott a közönség. A társaság jó tagokkal diszeskedett. Itt voltak: a Balla-család, jeles pár; Szőke, tán Szákfi, Hubenay. De minek soroljam mind elé, hiszen mind eszembe se jutna. Elég az, hogy minden nagy drámákat s néző játékokat elé lehetett adni jó sikerrel, mindent, csak fájdalom! opera nem volt, a miért pedig a közönség rajongott.

Ott volt az élet, a vidám, zajos élet! Nem csuda! e kis vidám körbe öszvesereglett művelt közönség, mely egészen ellepni látszott a járdát, oly soknak tetszett s ez a sok mind barátságosan köszönt, mosolygó arcokkal. A társaság, ha próbára öszvesereglett, mind vidámon köszöntötte egymást s vidám tréfákkal töltötte a szünidőket; mind vidáman fogadta egymást. Itt oly jó meleg volt! Míg a nagyszerű Pesten, oly távol volt a közönség a színészektől, mintha mint idegen elemek, távol álltak volna egymástól; itt ugyan gyéren mosolyogta meg egymást, és még a sok publikum is kevésnek látszott. Itt oly hideg volt! A társaság tagjai oly megkülönözött körbe vonták öszve magukat s oly feszességgel lebegtek el egymás mellett, mintha mindenik más-más ország szülöttje lett volna s csak akkor szólhatnak egymáshoz, ha a kötelesség érdekébe tartoznának egymással érintkezni. Nem akarom magamat keményebben

kifejezni! Azt mondják, kik mostani koromban meglátogattak, most még feszültebb „tónus” uralkodik.

Kassáról a németek elmentek Eperjesre. Itt a publikum eleintén csak közbe-közbe nyilvánította óhajtását az operára nézve, de most már zajgott. Az uri körbe, ha látogatást tettem, az volt az első szó: „Déruskáné az Istenért! csináljon valamit, adjanak már operát.” Én jártam is utána, mert magam sem szerettem vesztegelni. Egy kis reménységem volt, melynek következtében csakhamar levelet írtam T. Nyáry Pál úrnak.

> „Tekintetes Kollega Uram! írám neki. Csakugyan betől jóslata, szinte úgy hiszem magam is, hogy én vagyok az igazgató, hiszen nekem kell egy másodénekesnőt eléteremtenem, de magamnak jutalomjátékot is szereznem. Minélfogva bátorkodom igéretére emlékeztetnem, hogy Beatricét méltóztatnék nekem elküldeni, de ám sietve, mert a leiratás időbe kerül s jutalomjátékomat mennél elébb adni akarom. Hanem keserves az én sorsom. T. Kollega uramé aligha ennyi bajjal van öszvekötve, mert még sem elég énekes, sem énekesnők nincsenek. Szíveskedjék tehát a „sok” közül egynehányat, egy csinos Verschlagba pakkolni s elküldeni a partiturával együtt sok bajokkal küzködő Kollegájának.”

Irtam még több tréfás dolgokat, melyre egypár sorba felelt s kér, hogy csak én levelezzek vele, mert az én kedélyességem igen mulattatja őt...

Lakott Kassán egy Kaiser nevű lovászmester, kinek egy gyönyörü szép növendék leánykája volt s ez a szép gyermek énekelni tudott. Nekem se kellett több, csak hangot sejtsek valakibe! Ha bármi kicsit, majd kipréselem én belőle. De tudomásomul esett, hogy gyönyörű hanggal áldotta meg Isten és zongorázik is. Azonnal siettem s Kaiser uramat elővettem minden rábeszélő tehetségemmel. Eleintén keményen tartotta magát s teljességgel nem akarta átengedni az ő egyetlen kedves leányát, Isten őrizz! „Egy művelt férfiúnak nem szabad olyakat mondani, vetém szemére, hol minden úgy pártolja a színészetet s kérdém a kis leányt: szereti-e a színészetet?” „Wie mein Leben gerne!” Jaj Istenem, német! gondolám, mit csináljunk? „De megtanul magyarul?” kérdém. „Ha lehet,” mondja. Bátorság, gondolám s türelem! Hiszen sok fából facsartál már vizet. „Édes Úr! mondám, ne tagadja meg tőlem. Lássa, jutalomjátékom lesz: gyönyörü opera! Még csak ott fog gyermekében gyönyörködni, mikor ott hallja a színpadon. Ott fogja megismerni hangjának kellemét s értékét” s ugyancsak földicsértem, pedig még nem is hallottam énekelni.

A kis leány tapsolt örömébe, midőn mondám neki: mily szép, fényes, uszályos, bársony ruhába fogom öltöztetni. Igy mindketten nekiestünk az öreget ostromolni. Végre monda: „de ha megakad, szégyent hoz rám, a küszöbömön se lépjen be.” „Hova gondol uram? Tapsolni fogják s kihívni. Ki az én kezem közül került ki, még mind szép sikert aratott.” Végre megnyertük s addig is, még az énekszerepét a kezéhez kapja, tanítottam a magyar szók kimondására.

Ez a Kaiser Pepi, egy gyönyörű, bájos gyermek, pajzán kis ördögöcske volt. Én mindjárt zongorát béreltem, hogy ott tanuljanak be minden énekszerepet. A kis Pepi csakhamar otthonosnak találta magát nálam. Az eléadásokra szabadon járhatott a páholyba, mely a színészek számára volt fölhagyva és úgy figyelt minden szóra, mint egy kapocs-sodró. Egyszer „Eskü” cimű darab került színpadra.[115] Ott mondja egy lovag ellenfelének: „Hah! Lator! megtaláltalak!” Másnap a kis pajzán, berohan szobámba, földobja köpenye egyik szárnyát félvállra, félkezével földulja szép, fürtökbe szedett sötét körhaját, a nagy tükör elé állásba helyezi magát s elkiáltja nagy pathossal: „Hah! Ich bin ein Lator!” s azután féltérdre

[115] Mercadantétól, ford. Jakab István.

ereszkedett előttem nagy tűzzel s mondja: „Ah! imádok! Ich bin dein Lator!... Lám már ezt megtanultam, mondja németül. Ez a szó tetszik nekem.” „Hiszen ez kész színésznő! mondám. Ha ez csak egyszer föllép arra a bűvös deszkára s a természettől az avatottak sorába számíttatik, sohase szabadul meg róla”... s így Kaiser Ernstnét is én avattam be Thalia papnéjává, még pedig miként örömmel értesültem a Nemzeti Színháznál is volt szerződve.[116] S ezen virág is az én kertemben termett s gazdagítottam vele a kis virágcsokrot, melyet a vidékeken gyüjtögettem öszve. Nem igaz-e, kis lator???

Elékészült Beatrice szorgalommal. Eléjött jutalomjátékom napja s nagy tetszésben részesült az opera. A kihívásoknak se vége, se hossza nem volt. A kis Pepi is nem győzött velem kijönni, annyiszor kihívták s megtapsolták. Kész színésznő volt. Hogy csókolt össze-vissza örömébe! Osztán szép is volt, elragadó szép! Gyönyörü hangja s mondá: ő ismét fog nekem játszani és színésznő lesz. Ő is kapott virágcsomagokat. A nyomtatott versek, melyeket bejövetelemkor szórtak, elvesztek, az is azon csomagban eltűnt. Csak mik a koszorúba voltak tűzve, azok itt vannak, melyeket ide iktatok, ezekből is hibáz egy németül írt versezet.

DÉRYNÉHEZ.

Kassán, December 4-én, 1838. évben.

> Remekje a színészetnek, Te az elragadó művészet mennyei forrása, ne nézd e nézőid közszeretete jelét nyilvánító koszoru kül- vagy belbecsét, de szivünk azon érzeményét, melyből ez eredett. Légy örökre miénk, teljesítsd hű vágyainkat és ne kívánkozz vissza azon helyről, hol a valódi érdem és rény mindenkoron illő méltánylásra találnak.
>
> Az érdem becsülői.

Gyönyörü szép koszorúba volt tűzve, igen széles, nehéz szallagra. Kaptam még több üres koszorúkat is és ugyanekkor e német verseket is koszorúba szalaggal.

AN FRAU VON DÉRY.

Hold pflegt mich der Lenz durchdringen,
Wenn die Nachtigall ertönnt,
Und auf Zephirs leichten Schwingen
Das betrübte Herz ertönt.
Doch tausendmal ist lieber mir
Ein einz’ger Blick - ein Laut von dir.
Wer bist du? und welch’ ist dein Heimathland?
An deiner Seel’, Gefühl, habe ich erkant
Den Engel, an deiner Muse zauberischer Macht.

Kaschau am 4-ten December 1838.

Most már több tagok érkeztek Pestről, egymást fölváltva. Legelőbbszer is jött Megyeri. Ne esküdjél! És átkot ne mondjál magadra könnyelműleg, mert könnyen beteljesedhetik rajtad. Midőn eljöttünk ugyanis Kassáról, Füredre menendők, Megyery a direkcióval, nem tudom mennyiben, egy kis kollizióba jött s az mondá: „Törjön le a lábam, ha valaha a kassai szinpadra lépek! Esküszöm!” Szegény Megyeryn sajnosan teljesült az esküszegés büntetése. Ugyanis, midőn eljött, az Örökségi egyezkedésben kivánt föllépni, melyben ő remekelni szokott. Az utolsó jelenésben le kell neki zuhanni a magas toronyajtóból, az előtte tátongó mélységbe, honnét nincs többé szabadulás. Az első felvonásokat szerencsésen nagy tetszéssel keresztülvitte. Itt következik az utolsó felvonás s azon szerencsétlen eszméje jött, hogy ő nem ugrik szabadon le, mert igen magas a torony s már ő fél, hogy rosszul ugrik, hanem masinán

[116] Meghalt Pesten 1872-ben 45 éves korában.

ereszkedik le. Én is játsztam a játékban s ott voltam a színpadon és elkezdem őt csufolni s kikacagni: „Ej, menjen koma! mondám, nem szégyeli magát? Én annál magasabbról is leugrom.” „De én bizony nem veszélyeztetem magamat, szólt, hanem elébb mégis megpróbálom, rendiben van-e a repülő masina.” Belép a repülőbe s midőn zuhanna lefelé, elszakad a drót egyik ága s szerencsétlen esés következtében kitörik a lába. Nem jöhetett ő ki onnan a maga lábán. Fölhozták a férfiak az öltözőbe s reáfektették a hosszu öltöző asztalra. Mindjárt futottak az orvosok s a nézők közül is sokan, résztvevőleg, mert látták, hogy baj van s igen szenvedett szegény és jajgatott. Sok hónapig nem gyógyult s nem léphetett föl...

Egymást érték a vendégek, majd a Lendvay-pár, majd Tóthék s végre nagy örömömre Kántorné.

Midőn második jutalomjátékomat adtam, ezen verseket szórták koszoruba, szép szalaggal:

DÉRYNÉHEZ.

Kassán, február 16-án, 1839.

Hány fült immár megbájoltál
Hány kéz tapsolt már neked.
Amióta honi nyelven
Itt, ott bájol éneked?

Neked jut a honhölgyeket
Dallokra ébreszteni,
Neked földről egek felé
Magyar hangot lejteni.

Ott fenn ősink bús árnyéki
Szokva csak kardpengéshez,
Kiderülve hallják, vezetsz
Minket szelid érzéshez.

S rövid idő alatt miként
Lágyítád a magyar szót
Ez előtte csaknem mindég
Zúgott, dörgött, haragszót.

Mi pedig, kik látunk, hallunk,
Mi, kik még emlékezünk
Mennyi hanggal már bájoltál
S most is bájt s kéjt érezünk.

Méltán te reád eresztyük
Hálánk tágas szárnyain
E koszorút! Virágzék az
Déryné szép ajkain!

A közönség igen meg volt elégedve a jó renddel és az eléadott darabokkal, de kivált a Beatrice opera, igen nagy tetszésre talált.

Bekövetkezett a saison vége s ki-ki gondoskodott, a nyári állomást hol lesz töltendő. Annyit tudok, hogy együtt nem maradt a társaság, ugy a hogy volt. Lendvayné Pestre visszament, Lendvay Kolozsvárra, Kántornét már nem tudom, de én siettem be, kis második hazámba, Kolozsvárra. Annyi mégis jut eszembe, hogy a társaság egy nagyobb része együtt kívánt maradni, melyet a választmány felszólított, hogy jövő télire ismét jól alakított társasággal jelenjenek meg. Én most bizonyost nem igérhettem magam felől, nem lévén még elhatározva

biztosan: hol fogok megállapodni. Egyéberánt a minden évben megjelenendő Regélőben, a bírálatokból, legbiztosabban lehet értesülni a társaság helyzetéről, hogy- és hollétéről. Csak midőn fel voltam szólítva a visszajövetelre s mondám: „Bár mindig örömtelt szívvel sietek a kassai magasan tisztelt körben megjelenhetni, most, mégis bizonyost nem igérhetek." Mondák: „de meg kell lenni!"

Még egy kis pici megjegyzést kell közölnöm, mi egy kis pletykához hasonlít... tehát „megpletykálom," hogy, midőn egy operából tartottunk utolsó próbát, a kis pajzán Pepi, egyenesen a templomból jövén hozzám próbára, imakönyvét is magával hozván, letette asztalkámra. Én igen kedvelője lévén a szép szentképeknek, kinyitom a könyvet s egy nyílt lapocska, német nyelven írva, mosolygott szemem elé. Mintha ismerős lett volna előttem az irás... az alján aláirva T. Cs. Mintha egy kissé megdobbant volna szívem... de nem nagyon! A cédulácskára mintegy ily foglalatú versecske volt írva német nyelven:

> Te szép angyal! Imádkozzál érettem könyörgésedben, mert ha ártatlan gyermekek könyörögnek Istenhez, egy bánatos szív nyugalmáért, az ott fönn meghallgattatik...

Később hallottam osztán, hogy T. Cs. a gróf, fölvitte Kaiser Pepit Pécsbe s ott oskoláztatta ki az énekbe. Szegény gróf! én sajnáltam mind a kettőt. A gróf egy egyeneslelkű, jó ember volt, kit becsülni lehetett. Én sohase szakítottam volna vele, mert szeretetreméltó is volt, ha szabadállásu férfi lett volna, de így kötve volt, s én kötelességemnek tartottam a válást... s most sajnáltam a gyermekleánykát, mert gondolám, ha ily fiatalon belézavarodik, tán öntudatlanul, az érzékek tömkelegébe (mert a gróf szép ember volt) s ha csábos szavai hatással lesznek a pajzán, vidám gyermekre, úgy vége jövőjének. De a mint látszik, nem volt oly veszélyes, miként akkor képzelém, mert hiszen Ernsztné lett... Én a versecskéről semmit se szóltam a leánykának, csak akkor kérdeztem: kitől kapta e szép versecskét? Elfogultság nélkül felelte: Gróf Csáky tette könyvembe... s többé szó se volt semmiről és jövőben se hallottam többé róluk semmit se, mert midőn több idő mulva ismét Kassára mentem, a grófék falun laktak.

Most elérkezett az idő s én mentem be Kolozsvárra.

VIII.

Kilényi Kolozsvárott 1839/40-ben. - Szorgalmas tagok. - Latabár érdemei. - Beatrice di Tenda Kolozsvárott. - Üdvözlő versek. - Jutalomjátéki ajándékok. - Az üdvözlő beszéd. - Déryné verse. - Kellemetlenségek a női öltözőben. - Uton. - Hogyan csalódik Déryné a férjében? - Kellemetlenkedő levélváltás és szakítás. - Meghívó Komáromba. - Lendvayné és Déryné Debrecenben. - Hogyan tanítják Zöldit? - Átutazás Pesten. - Lázár a pásztor Komáromban. - Dézsi föltünése. - Furcsa állapotok a társaságnál. - Vári Nina esete. - Színészek nyomora. - Pénzzavar. - Az elillant igazgatóról. - Hogyan segít magán a társaság? - Tatai kirándulás. - Déryné Győrben. - Miért nem léphet föl? - Teljes fölsülés Feketével. - Ujabb anyagi kár.

Kolozsvárt, Kilényi, a sógor volt az igazgató, s társasága sok igen jó tagokból állt. Ott voltak: Hegedüs, Kecskés, Farkas s. a. t. Nők: Kubayné, Prielle Kornélia, De Canx Mimi, sokat igérő kis növendék, szép hangjával. De ott volt nevezetesen Latabár. Nem éppen mint színészt említem őt nagynak, ámbár játszott is és semmit el nem rontott. De voltak Latabárnak nagy érdemei, a zenészet értelmében. Midőn 1823. évben legelébbszer Kolozsvárra bevittek, Heinisch volt az, ki fáradhatlan szorgalommal növelte és gyámolta a még akkor gyéren virágzott éneklő kis tehetségeket. Ha azt mondták neki: Heinischko! ma egész nap tanulunk, hogy két hét alatt készen legyünk az operával, ő egész hidegvérrel elmondta, nohát egész nap tanulunk! Reggel kilenckor elkezdettük a tanulást, haza mentünk ebédelni. Két órakor már ismét fölmentünk s este hat, hét órakor mentünk haza s a legnehezebb menetelű operát két hétre eléadtuk és precisióval. Ilyesmit nem hamar mutathatna föl bármely értelmes gyakorlott társaság is, de az énekeseken kívül, az első színész is „kardalnok" volt azon napon, melyen opera volt. A becsület vezette mindenik szorgalmát és a Heinischkó türelme és igyekezete. De midőn a törzstársulat megoszolt és a „kardalnokok", „müvészek" „urak" lettek, ugyan mi lett volna a szegény, szétfoszlott, imitt-amott elszéledt egyéniségekből a vidéken, ha nincs egy oly speculans eszű, kitartó igazgatója, mert meg kell az igazat mondani: egy társulat se tartotta föl magát az első időtől elkezdve halála órájáig úgy mint Kilényié. Ő sokat megtett az opera föntartására. De mi lett volna Kilényi társulatából is, ha Latabár Endre nincs, midőn Heinisch is a többivel ment? Azon időben, midőn Latabár föllépett, mint már nagy, értelmes muzsikai tehetség, minden apró és nagyobb város, mind éneket akart hallani. Ugyan honnan termett volna elé az az ismeret, zeneértelmesség, ha Latabár nincs? Nem elég, ha muzsikai értelmességét említem, de igazán csakis ő tudott a „fából" hangot facsarni... azt szokják mondani „vizet", de én azt mondom hangot! Ugy tapasztaltam gyenge eszemmel, hogy kisebb vagy nagyobb társaságoknál is, leghálátlanabb szorgalom a kartanítói állás. Mert bármi műértő közönség látja, hallja, hogy mi jól adatik elé az opera, mi jó öszvevág, de az egynek se jut eszébe, hogy honnan származik azon jó eléadás és mennyi igyekezet, ismeret, mennyi kitartás, méreg, „türelem" kell ahhoz, míg gyakorlatlan „fákból" hangot vagy foghatóságot tud kifacsarni a tanító, mert azt a publikum nem látja. Mi dicsőség vár tehát reá? Rá se gondol a tanítóra, mert nem látja küzdelmeit... De láttam én! Valóban láttam huszszor is elévonni kendőjét s homlokáról letörölni a verítéket, melyeket kínjában sajtolt ki a fáradtság. Bocsánat Uraim! Dámáim! Nem azokat értem, kik könnyebb foghatósággal voltak megáldva a természettől, de olyakat, kiknél már a hegedü vonót is eldobta mérgibe a jeles tanító. Mert Latabár csupa tűz volt, ha tanított; ő igazán con amore vitte föladatát... de nem ugy, mint Pály Almavivát. És Latabár meg is teremtette a vidéken az operát és valóban több elismerést érdemelt volna. Ő nőtlen korában is sok ideig volt Kilényinél, azelőtt pedig Kassán a törzstársulatnál is működött, mint reményt nyújtó kezdő. Azután Kilényinél megnősült, nőül vevén egy kis fiatal nevendék-leánykát, Török Mimit, kit énekelni megtanított. Hatalmas, szorgalmas támasza lett a kicsinyből, mert egyszersmind jó gazdasszony is volt s értelmesen tudta házát kormányozni, mi jelenleg is bizonyítja, mi hasznos segédtársa volt neje. Latabár

Kilényinél igen huzamos ideig mint első tenor és kartanító is működött, de hangját elvesztvén, mint kartanító s színész működött, így volt Kilényinek legjobban szervezett operatársasága, mely minden legnagyobbszerű operákat eléadhatott.

Kassán bevégezvén a téli saisont, harminckilencben már Kolozsvárt voltam. Miként tán említém is, igen jól szervezett társaságot találtam s találtam az ismert, most is nyájas, kedvesen mosolygó arcokat s engem testvérként szerető felsőbb s alsóbb rendü pártfogókat. Vittem be magammal, most már mint sajátomat, Beatrice di Tenda operámat, majd mint jutalomjátékomat adandót.

Ment minden a maga rendén. Több jól sikerült operák eléadása után elkezdik Beatricét tanulni. Minden el volt ragadtatva szépségétől, örömest tanulták. Megjelent a nap, melyen jutalomjátékomul eléadtuk, de már délbe se páholy, se zárthely nem volt többé. Midőn az első fölvonás után elétapsoltak újra, (mert nem is említém, hogy első kiléptemkor záporként hullottak a virágcsomagok, a színpadon alig tudtam járni)... a mint elétapsoltak, repültek az ezer meg ezer színes, nyomtatott versezetek, melyek közül egyet ide iktatok.

DÉRYNÉHEZ.

I.

A szív dereng
Vigalmidon
S ha sírsz, könnyeid
Keservre von.

De ajkidon
Fölzeng a dal
S a bú viszont
Gyönyörbe hal.

Varázsival
Művészeted!
Merő kényúr
Szívünk felett.

II.

Oh boldog az, a kit a köz-szeretet
Mirtus fonadékival ékesített,
Bár érje kaján szívűek nyila őt[117]
Keblén szorittya a nép a dicsőt!

[117] „Ezen versezetből is kitetszik, - írja Déryné folytatólag, - hogy elleneim voltak pályatársaim között, de én annyira közömbösen vettem már konokságukat, hogy eddig még csak nem is panaszkodtam ellenök, csak hideg megvetéssel voltam erántok. De majdha időm engedi, elébeszélem, hogy mi kicsinyes ármányokkal szerettek volna föllépni, mely az ifjúságot ellenem fölingerelje. De most folytassuk a játék rendit...” A helyett, hogy ezt tenné, zárójel közt még ezeket is irja: „A kis lyánkákkal leirattam magamnak az itt beiktatott beszédet, hogy megtartsam hálaemlékül (t. i. az eredetit); de ők azon saját eredeti lapocskát adták át nekem, a melyből éppen tanulták fölmondandó leckéjöket. Azon kihúzgált sorokat tévedésből írtam oda, mert eltévesztettem a papirlapot. Azon ékszereket, miket tévedésből oda írtam, nem Kolozsvárt kaptam, hanem Deésen. Majd arra is reájövünk.”

Két hon csalogánya! a drága füzért
Ily érzelem adja művészetedért
Bátor törekedjenek elleneid
Csillag-ragyogásúak érdemeid!

Midőn ott álltam a lehulló versezeteknek közepette mélyen megindúlva, két kis, fehérbe öltözött nevendék leányka jelent meg. Fejök virágkoszorúval diszítve, az egyik gyönyörü koszorúval, széles drága szalaggal, nevem aranybetűkkel reá nyomtatva: Dérynének érdem-jeléül, (mintegy ily formán volt írva. Ott van Kolozsvárt a koszorúval együtt befoglalva aranyozott rámában, a többiek sorában) nyujtatott át. A másik, egy ezüstös tálcán, igen drága ezüst kosarat nyujtott. Ez egy igen ritka szépségü mű volt és jó nagy. A legalsó rácsozat mintegy jó két ujjnyi szélességü, gyönyörü koszorút képezve, teljes masszív ezüstből metszve. Volt oly hosszú, mint ez a papirlap, melyre e sorokat írom s csak ott volt áttörve, miként a virág levelei megkívánták. A kosár alja oválformáju volt, ezen feküdt a kosár, melynek egyik sor koszorúja gyönyörű munkálatu liliom, a másik sor koszorú rózsát ábrázolt, meg fölfelé mindig bővebb formába szélesült a kosár füle, már nem emlékszem jól, miféle koszorút képezett. A kosár kerülete mind áttörött volt a virágok között. A feneke masszív s a fenekén volt egy négyszögü, erősen megaranyozott táblácska, mely szinte elfoglalta a kosár fenekét s mely rá volt srófolva. Erre volt nevem belevésve és gyönyörü üdvözlősorok, melyek ismét mind érdemimet föltűnően tárgyazók, de már nem jutnak eszembe minden sorai és hazugságot nem akarok írni. Azután volt egy igen szép munkálatu cukortartó, urna formába, melynek födelén ismét egy teljes kinyílt rózsa díszeskedett, de ez egészen masszív ezüst volt, már nem tudom miféle cifraságok rajta. Azután egy cukorfogó és egy igen-igen vastag gyűrű. Ezen ékszereket nyújtották át nekem az egész közönség jelenlétében a kis leánykák a publikum nevében. Itt az átnyujtási beszéd, melyet az egyik leányka, szépen szavalva, hiba nélkül elmondott.

Koszorús hölgye szeretetünknek! Tisztelőid díszes köréből számos művészet-barát, minket szerencséltetett szép bizalmával, hogy hervadhatlan érdemeidnek nyújtsuk át az illő adót, a közméltánylás ezen néma jeleit. S bár ez emlékjelek némák s hidegek: de minden esetre a leghőbb érzelmeknek eredményei. Azért vedd jó néven reszkető kezeink közül, egyszersmind küldőink nevében fogadd azon nyilatkozatot, hogy vidám dalodra, miután annyiszor derült vigalom s mély gyötrelmeid fölött annyi gyötrelem sóhajta, mintán a közszeretet örökzöld koszorúja díszíti homlokod, teljes mértékben illetnek téged az édes költő im e szavai:

Egy új Olympián
Ne kivánj pályabért,
A legszebb jutalmat
Nyerted küzdésidért.

Ez nagy örömmeglepetés volt! Ez annyira megindította egész valómat, hogy csak könnyel telt szemeimből és néma elfogultságomból láthatta a lelkes közönség mély hálámat s elismerésemet e nagyszerű kitüntetésért, igen csekély szorgalmam jutalmául. Ez nagyszerü ajándék volt s midőn otthon gyönyörtelve szemlélgetém s fölindúlt valóm csillapúlni kezdett, eszmélődtem a fölött, hogy otthon, szülőföldemen, a nagy magyar honban sohase ért ily megtiszteltetés (kivévén azon szép, nagy aranyláncot, a drága kereszttel, mit Jankovich ő Nsga sajátkezűleg szobámban nyújtott át) - soha nem érdemeltem emléket, pedig hiszen itt is tevékeny voltam! Hogy tán itt a hideg hegyek között melegebben dobog a szív s forróbb kebellel ölelik s pártolják a művészet virágát, hogy az erőre növekedjen!? Hiszen igaz, hogy ott is elég zajos fogadtatásokban részesültem, de úgy sehol, mint itt, második honomban, melynél fogva ezen érzelem támadt s tört ki keblem mélyéből:

Kedves kis hon! nem adnálak
A nagy világ kincséért
Ha keblembe zárhatnálak
Zárva tartva, megifjodva
Küzdhetném: szerelmedért!

S vég sóhajom
Itt rebegne:
Légy boldog!
Ah! művelt lelkü
Szép Haza.[118]

Elősorolom kicsibe azon kicsi harcocskákat, melyekben küzdenem kellett apró elleneimmel. Nevezetesen egyszer oly szerepem volt, hogy trikóba kellett átöltöznöm. Férfi előtt általán fogva nem illett - de hozzá még trikóba! A Csabaynéba meg volt, hogy udvarlóit lehozta a női öltözőbe s ott társalgott velök. Igaz, hogy az nekem nem tetszett, de a békesség kedvéért eltűrtem, szót se szóltam. Most, midőn átöltöznöm kellett volna, ott társalgott Csabayné egy ifjuval s természetes, én nem öltözhettem. Leüzentem a rendezőnek: föl ne huzassa a függönyt, nem öltözhetem; de a publikumot se akartam várakoztatni: üzentem, jőjjön s csináljon rendet. Jött is mindjárt s szépen mondá az ifjúnak: most nem lehet itt férfinak lenni, mert öltözni kell. El is ment az ifjú azonnal, Csabayné kikisérte s ott kacagtak fölöttem. Csabayné mindjárt gyanította, hogy én izentem le. Alkalmilag mondom az igazgatónak: „Minden kellemetlenség elkerüléséért táblára függeszsze a színpad ajtajára: Tilos játék alatt a színpadra a fölmenetel." No! lett harcháború s ellenem zúgás! De még egy hibát követtem el. Én nem szerettem, ha játék alatt, feljövén az ifjak, bármi ismerősök és velem társalgásba ereszkedtek. Egyszer kitaláltam mondani e véleményemet. Már másnap az ifjúság között elterjedt a hír: „Déryné azt mondta, nem szereti, ha azok a „finokok" följárnak a színpadra, s vele társalogni akarnak." Ez igaz, mert nem szerettem, hogy kiforgassanak szerepem fölvett jelleméből. Én, hogy mindezeknek szó nélkül véget vessek, szerepemet, még csak jelenésre vártam, kezemben tartottam, s ha láttam egyet felém jönni, fogtam a szerepem, mintha most tanulnám legnagyobb szorgalommal. Ez már ismét kellemetlen hatást okozott az ifjuság körében, kik előtt Csabayné szétterjesztette. Ilyenek több ízben történtek, s ámbár a kigyófejecskék föl-fölbukdostak ellenem, de soha meg nem csíphettek. Sőt éppen azon fiatal grófok, kik most ellenem pártjára - ámbár igen kis mértékben - átszivárogtak, éppen ők adtak nekem gyönyörü éjizenét, hol maguk tartották fáklyavilágánál a hangjegyeket a zenészek előtt, kik maguk is urak voltak. Így belátták végtére, hogy az ellenem szórt vádak csupa apróságos áskálódások voltak.

Most már az egész nyarat s telet Kolozsvárt töltöttük, de egyszerre Kilényiben föltámadt az utazási düh s vitte a társaságot trücskön-bokron keresztül. Valóban zavarba jönnék, ha okvetlen számot kellene adnom hol és meddig voltunk? Marosvásárhelyen, ha jól emlékszem. Tán még az igen fiatal és szép Prielle Kornélia is akkor jött hozzánk, de megesküdni nem mernék. Bőcsön vagy Bötskén, ott valami nagygyülés volt s csak két hétig mulattunk. Beregszászon s meg Isten tudja, hol. Csak öszvejártunk több apró helyet kis, kis, kis időre. És ismét vissza Kolozsvárra.

Midőn Kolozsvárra megérkeztünk, a közönség ismét nagy örömmel fogadott: koszorúkkal, virágokkal s nyomtatott versekkel. Ime ide iktatom a verseket.

[118] E vers után ezt írja Déryné: „Kérem! ha nem jól van írva, vagy nem helyes kitörése érzetimnek, mert én itt nem figyeltem a mérték fölosztására, csak ahogy szívembe támadt a szó - úgy tessék kitörölni."

DÉRYNÉHEZ.

Hol te ragyogsz, a művészet örök rózsái teremnek.
Ámde művész kezeit, vérzi ezernyi tövis.
Elhal a taps, az öröm riadó nép zaja lenyugszik,
Zúg az idő s búsan hervad az ifju virág.
Szép fiatalságban virul egy: a Művészeti Múzsa...
S melyet a nép fűzött, megmarad a koszoru!

Kolozsvár. Julius 11-én, 1839.

Déryvel mind folyton levelezésben voltunk. Midőn a szép drága ékszereket kaptam, örömtelve megírtam neki a sok szép ajándékot s azáltal a megtiszteltetésért gondoltam: majd miként fog örülni, mert hiszen az én nevem az övé is és így a mi dicsőség ér, abból az ő nevére szivárog által és én az ő nevére sohasem hoztam becstelenséget. Oh jaj! de mennyire csalódtam Déry szellemi gondolkozás módjában!!! Válaszolt rögtön levelemre. Nem akarom levele egész tartalmát elésorolni, mert unalmas is lenne az érdektelenekre nézve, eszembe se jutna már minden. Csak legfájdalmasabb részét írom le, mely eléidézte újra szakadásunkat. Nevezetesen ezek a szavak a kiemelendők:

> Annyiban örülnék rajta, hogy mégis az üres dicsőségen kívül kaptál valami értékeset is, hogyha majd a koldustarisznyát nyakadba akasztod, legyen még mit zálogba küldened, vagy eladnod...

Azt kérdem most már minden művelt lelkü lélektől, kit részrehajlás nem vezérel: nem méltó haragra gyujthatott-e ezen kifejezés? S nem hasonló durva feleletre ingerelt volna föl bármi türelmes s tőle a multban sokat szenvedett lelket is? Én nyiltan beszéltem vele. Nyilatkoztam, hogy: én pusztára menni hozzá, nem megyek. Az a lehetetlenségek sorába tartozik és végtére is rosszat szülhetne. Ő ezt mind tudta s velem mégis nyájas levelezésben állott s lelkében - elfojtott mérget táplált s most kitört! Gondolám, midőn kissé lecsillapult fölindulásom, miért kiméljem? Ha ő azon szókat ki tudta írni arányomban, ha bottal támadnak meg, én is botot fogok kezembe. És hasonló durva kifejezésekre ragadtatva általa, a többek között azt írtam:

> Én azt véltem, örömet szerzek az úrnak azáltal, ha bizalmasan megosztom örömömet a fölött, hogy ily megtiszteltetésben részesültem. De levele meggyőzött arról, mit mindig ellenvetettem, ha kibékülésre sürgettek: én félek hozzá menni, mert Déry csak Déry marad... és most csakugyan igazolva látom szavaimat. Ön ott a birkák között maga is birkává vált s a finumság és korszellem igen messze fészkelte magát a muhi pusztától. Ami a koldustarisznyát illeti, az nagyon könnyen megtörténhetik mert senki se tudhatja előre, mi sors érheti élte végeig. Az nincs homlokára írva senkinek. Láttam már én grófot s grófnét is szegény sorsban, pénzért dolgozni, ha nem éppen „koldúlni is." Egyébiránt biztosítom önt, hogyha talán a sors által oda soroltatnám is, talán rossz emberek által, hogy koldulnom kellene, de vannak még a világon nemeskeblü emberbarátok, kiknél nem koldulnék, mint ön itél, hanem kik résztvevő hajlékjokat megosztanák velem. De ujra biztosítom önt, bármi sors érjen, az úr ajtajához nem megyek koldulni! Jobb lesz bizony, ha megküldi azon 400 frtot, melyet által vett magához, férjhez menetelem alkalmával, mely bútorra volt szánva, de soha se vett rajta. Most éppen szükség volna reá!
>
> Isten velünk!

Én e sorokat más alkalommal igen durva és nemtelennek találván, kárhoztattam volna másnál is, de a galambnak is van epéje... és a dühösségig föl volt izgatva epém, egész a kiömlésig. Itt osztán félbeszakadt levelezésünk.

Levelet kaptam e közben Komáromból Fekete Gábor nevü igazgatótól, nehány vendégszerepre meghívandót. Feledém mondani, hogy Kolozsvárt Lendvayné is ott időzött jó ideig, vendégszerepekre. Sok koszorúk és sok kihívások között töltötte le vendégszerepeit. A közönség bánatára elbúcsuzott végre, eltávozott, a publikum köszönetét vivén magával, hol egész sereg ifjúság kisérte el az első státióig. Midőn tőlem búcsuzott, mondá: „Osztán, Dérus! jöjjön már nemsokára vissza!" „Mihelyt Kilényivel öszvekoccanok egy kissé, mindjárt ott leszek," nevetkéreztünk a hóbortos Kilényi fölött, mert ahhoz nem sok kellett. Midőn csakugyan eljött az idő, hogy elindulhattam e vendégszerepekre, Kilényi dühöngött, de én mondám: szerződésem lejárt, most mehetek szabadon, de igértem, hogy ismét visszajövök. A mint Debrecenbe értem, már Lendvayné lejátszott egy sor vendégszerepet, keresztül utaztában s már ismét el is utazott vissza Pestre. Mihelyt meghallották Kőrösiék, hogy ott vagyok, eljött a Kőrösi-pár s igen marasztottak, hogy ne menjek még, Feketéhez elég korán eljutok. „Igaz! mondám, van-e jó társaságuk?" „Különben megjárja, csak első szerelmes nincs olyan gyakorlott. Egy kissé gyenge, mert kezdő és félénk." „Ez már nagy baj, mondám, mert hát akkor én sokat veszítek." „Különben színpadon igen jól néz ki és nem is ügyetlen, de most már éppen félénk s nem akar többet játszani, mert Lendvaynéval a mint a próbán a szerepét mondá, hogy nem éppen úgy esett ki, miként Lendvayné gondolta, azt mondá neki: hallja! maga igen nagy szamár. Ezen igen elszégyelte magát s elszomorodva elhatározta, hogy ő nem lesz színész." „De, csak mégis kell egy szerelmesnek lenni, mondám, ha azt akarják, hogy föllépjek!" „Hacsak az asszony reá nem tudná venni és neki megmutogatni?" „Hát próbáljuk meg, holnap, mielőtt a próba kezdődnék, legyen odaföl a színpadon, de most mindjárt küldjék el neki a szerepet." „Be van nála tanulva, mondák." „Annál jobb..." Majd elfeledém: a Korona és vérpad című játékban kívántam föllépni. Az ifjú neve Zöldi. Midőn fölmegyek próbára, bemutatják. „Hát édes fiatal barátom, miért nem akar velem föllépni?" „Bocsánat! A legnagyobb szerencsém közé számlálnám, de elégtelen vagyok s én lemondtam a pályáról, én nem leszek már színész." „Hát mi okozta e határozatát, ha már az lett?" „Ügyetlen vagyok, ügyetlen!" „Édes Zöldi úr, hogy vesz fejébe ily helytelen gondolatokat? Hajlama van önnek?" „Gyermekkoromtól fogva!" „Úgy bizony színész lesz ön. Elkészülve egyikünk se esik le az égből. Tanulni s akarni kell s úgy leszünk." „El vagyok csüggedve s már nincs bátorságom." „Ah, gyerekség! Hiszen Kőrösiné asszony megdicsérte önt, mert már játszott!" „Igen, a gyengébb színésznőkkel, de nagyokkal még nem s Lendvayné igen szokatlan címmel magyarázta meg, hogy mire mehetek." „Oh! csak azért? mondám. Azt ő nem úgy gondolta, mint a hogy kimondta. Ő egy kissé hirtelen, de azt nem kell oly érzékenyen venni. Osztán, a kiben valódi hajlandóság uralkodik, annak nem kell visszariadni, ha a nagyobbak, hirtelenkedve, egy szót kiejtenek, mert a nagyobbaktól lehet tanulni, a gyenge a gyengétől nem tanulhat. Mint például nézze csak, ez s ez a jelenés van ez s ez játékban, a szemrehányási jelenést vegyük, mondja csak a szerepét"... s Zöldin látszott rajta, hogy fél... „Hiszen kegyed színész, mondám neki, csupán ezt mondja ilyen hanglejtéssel s ilyen állásban, egy cseppet se geneirozza magát," s Zöldi tökéletesen jól, mindent utánam csinált, csak minden feszesség nélkül... „mondja csak ezt ily hangnyomással. Hiszen, ha ezt estve így fogja mondani, kegyedet kihívják. Csak több bizalommal legyen önmaga eránt! Kár volna kegyedért, jó színpadi alakja van. Gyakorolja otthon magát, majd meglássa, nagyon jól fog sikerülni." Kézcsókolás mellett köszönte meg: „Hiszen, ha ily szavakkal igazítnának útba, akkor volna bátorságom." S az én Zöldim tökéletes színész lett rövid időn. De mindennek is elmondta, ha szó volt rólam: „Engem Déryné tett színészszé, ha ő akkor Lendvayné után nem vendégszerepel Debrecenben, már nem léptem volna föl többet soha."

Midőn itt vendégszereplésemet bevégeztem, Kőrösiék igen tartóztattak, hogy maradjak velök továbbra is, ők most körutat akarnak tenni, másfelé is. „Nem lehet, mondám, még nagyon le vagyok kötve, de idővel, meglehet, hogy találkozunk." Ez igen tisztességes társulat volt. Két növendékleánykája, az egyik Mimi, szép reménynyel biztatott. Igen szerettem őtet s az egész

családot. Elbúcsuztam, s igérve még majd találkozásunkat, elindultam Pest felé, Fekete társaságához! Oh balsors! bár soha hírét se hallottam volna Fekete Gábornak, mint igazgatónak, mert becsületes, jó ember lehetett különben, de nem minden ember született kormányzónak. Szerencsétlen flótás!

De elébb Pesten megszálltam, pár napot ott töltendő. A mint látogatásomat tettem közelebbi nőismerőseimnél, egy se gondolt arra, hogy tovább megyek, valamint a férfiak se, hanem, hogy igéretem teljesítvén, visszajöttem. „Most már megyek Komáromba, mondám. Majd ha visszajövök, akkor maradok." Úgy tettem.

Midőn Komáromba megérkeztem, játéknap lévén, már mindjárt kezdődött az eléadás: Lázár a pásztor. Nem is mutattam magamat, beszálltam a fogadóba, szobát nyittatva, elhelyeztem podgyászomat s nem keresve az igazgatót - gondolám, most nagyba el van foglalva, nem zavarom! Elmentem a pénztárhoz, jegyet kértem, de valahogy megismert, tán valahol a régi korból a cassir s nem fogadta el a zárthely árát. Beültem helyemre. Bizony nagyon könnyen behelyezhettem magamat: parányi szálában, még parányibb színház. Jaj! de megijedtem! és nézők gyéren - ezen még jobban megijedtem! No, de kezdődik a játék. Türhetőleg folyt... De azon egyénről, ki a címszerepet adta, látszott, hogy jó kézben van. Midőn a szerep fénypontja jött: az ablaknál való jelenés, csudálkozásom nőttön-nőtt. Szívem hangosan kezdett dobogni. A színészszel vele szenvedtem; minden küzdelmit vele éreztem; az mind oly természetesen, oly lelkiből fakadt, de nem mesterkélve. A kalapomat ledobtam fejemről, nyakamból szallagomat. A mellettem ülők rám néztek, de azt gondoltam: ha még se érkezik, a mit, vagy a kit vár, megfulok. Ez nagy művész! gondolám s midőn vége lett a jelenésnek, kérdém a mellettem ülőt: „Kérem, mi a neve e színésznek?" „Dézsi!"... Midőn végződött a játék, fölsiettem a színpadra. Még ott találtam, hozzá megyek. „Uram! csak úgy tudnám önt ezen esti eléadásáért jutalmazni, ha gazdag volnék, de minthogy az nem vagyok, engedje magát megcsókolni" s akár engedte, akár nem, én megcsókoltam. Ez az ember azt gondolta magába: ez bolond! „Nem mintha oly nagybecsűnek tartanám egy csókkal jutalmazni valakit, ne higyje ön, de művészete annyira elragadt, hogy idáig fölzaklatott. Én Déryné vagyok, most érkeztem csak s egyenesen beültem a nézők sorába." De midőn megneveztem magam, majd elrepült örömében s akkor kezdette ezer csókkal halmozni kezemet s mondani, hogy „ő mi boldog, hogy általam ily nagy méltányra talált!" „Hol az igazgató?" „Nincs." „Nincs?" „Majd holnap teszem tiszteletemet, de rendező vagyok s a tagok várnak reám... s egyéberánt mit fog parancsolni? Mibe lehetek szolgálatára?" „Éppen semmin se aggódjék, már be vagyok szállásolva. A viszontlátásig!" Nincs igazgató! gondolám s engem levélben fölszólít vendégszerepre? Ily kevés publikum! Itt zavar lehet. De azért elaludtam. Első pillanatokban zavarodva voltam, mert pénzem nem volt, csak nagyon szűken s egyéb segédeszköz se bőven volt, mert Debrecenben nem lehetett jövedelmeket csinálni nagyot, talán, mert gyenge volt a társaság. Lendvayné is azért sietett onnan oly hamar. De én, egy türelmes jó bohó (mint szokás mondani), hajoltam a biztatásokra... és még ezenkivül egy kis szívbajom is történt. Kérem tisztelt olvasónéimat, ne tessék hirtelen itéletet mondani fölöttem! Nem olyan szívbajt értek, hol: zúg a tenger s szélvész fenyeget, melylyel küzdeni kell. Oh nem! Túl vagyok mindezeken, hol új harcot kellene legyőznöm, de bíztam, hogy „majd" beszokik a publikum. De ez egy szelídebb nemű szívbaj volt, csakhogy úgy kellett volna magamat kifejezni: erszény-baj. Sokszor történik az életben, hogy a szív, az a csepp jószág, hatalmassággá válik s így történt most velem is. Alig voltam vagy tíz napig Kőrösiéknél, egy női szerepben föl voltak akadva s hallám említeni: „hiszen csak Nina tudna már játszani! Ő e szerepet jól játsza." „Kicsoda az a Nina?" kérdém. „Szegény Vári Nina. Egy fiatal leány, jól is játszik, de már rég fekvő beteg. Most lábadoz, de oly gyenge, alig tud járni. Alkalmasint száraz betegség." „Szegény!" mondám s azzal nem volt többé róla szó. Valami harmadnappal ezen beszéd után, jő hozzám egy fiatal, szép, halvány női alak, szép nagy beszélő szemekkel, fekete gazdag hajzattal, fehér,

gyöngysor fogakkal, de szemei kisírva és szinte a kétségbeeséstől könyezve. Egyszerre megnyerte jóindulatomat, sejtettem, hogy az említett Nina. Egyszerre széket nyujtottam a leülésre, mert láttam rajta, hogy nehezen tud szóhoz jutni. „Nem Vári Nina kisasszony?" „Igen, én a szerencsétlen, ki bátorságot vettem magamnak, hallván, hogy részvétteljes szíve könyörrel szánakozik a szorultságban levőkön." „Látom s hallottam is, hogy nagy beteg volt hosszasan." „Hiszen éppen ez a szerencsétlenség rajtam." „Szóljon, beszélje elé, de csak csendesen, meg ne erőltesse mellét, pihenjen." „Oh! nem az gyengített úgy el. Már jobbacskán volnék, de a félelem, hogy kérelmem nagysága fölbosszantja az asszonyt ellenem." „Attól ne tartson, édesem! Ha segíthetni módomban van, nagyon szívesen teszem. Ha teljességgel olyszerű, hogy nem tehetek semmit, higyje meg, nekem tán még jobban fáj. Hát hol van a baj?" „Minthogy oly sokáig feküdtem betegen, Kőrösiék megsokalták a haszonvehetlennek a fizetést s fölmondtak. Már rég ideje, hogy egy krajcár birtokába nem vagyok." „Az Istenért! hát hogy élt eddig?" „Néha-néha küldött egy kis levest Kőrösiné, de ők is sokan vannak... ruhámat adogattam el. Most, hogy egy kissé jobban vagyok, megjött étvágyam is, de hát honnan?! Most meghívott a társulatához, itt közel, egy kis városba (a városka nevét, mit megnevezett, elfeledém) az igazgató, de ki se merem mondani, a patikába tartozom igen sokkal és a patikárius letartóztatta ruháimat, mikre ott szükségem volna s nem ereszt el, még ki nem fizetem." „Embertelen! kiálték. Hiszen onnan apródonkint megküldhetné." „Mondtam neki, de durván igazított ki, hogy egy tapodtat se ereszt ki a városból, még eleget nem teszek." „Ez nagy baj! csusszant ki ajkamon... de valóban azonnal megbántam, hogy csüggedését ezzel is szaporítám. Azonban ne csüggedjen el, sieték mondani. Teszünk róla. Mennyi a tartozás?" „Tizenhét forint." Megijedtem, de csak magamban. Nem volt annyi pénzem, mert neki is kell, magamnak is szükségem volt. „Hát az igazgató semmit se küldhet előlegezést?" „Nagyon kevés jövedelmök van, az utiköltséget majd ott kifizetik." Gondolkozásba estem, hogy miként segítsek? De eljött az is. „Most édesem, egy kis időre van szükségem, hogy segíthessek baján. Bocsásson meg! ne legyen megsértve, most csak ennyit... Menjen legelébb a vendéglőbe, adasson magának valamit, hogy erősödjék és vigasztalódjon. Segítünk, a mint lehet... vagy két óra mulva jöjjön ismét hozzám." A mint elment, siettem Kőrösiékhez. Nem tartottam sok előbeszédet, csak mindjárt azzal léptem föl, mert siettem: „Ugyan kérem, mondják meg, mikor úgy apad az erszény, osztán egy kis pénzre van szükség, hol lehetne hamar zálogra kölcsönözni?" „Oh! lehet itt is, itt is. Hát az asszony is megszorulhat?" „Oh! mondám, senki oly gyakran, mint én." „Igen bizony, mert mindég kell ott vacsorálni valakinek." „Oh! mondom, Lujzát igen szeretem, mert mindég vidám kedélyű és én örökké egyedül vagyok, hát jól esik, hogy meg-megkacagtat. Osztán az a két kis bomfordi fia! Szörnyű sokat lehet kacagni rajtok, olyanokat mondanak. Elbeszélném, de sietek a pénzért. Kérem, küldje el ezt a három gyűrűt valamelyik fiúval, vegyen föl reá 20 frtot, itt megvárom, csak siessen." Nem soká késett, hozta a pénzt és én haza siettem. Eljött Nina a rendelt időre, átadtam neki a 17 forintot, hogy fizesse ki tartozását s hozza el a recepteket, nehogy még egyszer követeljék. Szegény Nina, már most szabadon utazhatott volna, de ládája nem volt. Egy színésznőtársa kölcsönözött neki, de Kőrösiék is majdan elutazván, szüksége volt reá. Mit csináljunk? Nekem is vannak, de mindenre szükségem van. „Oh Istenem! mondja, hiszen nekem csak oly kicsiny kellene, mint egy rőfnyi se." „Csak oly kicsiny? no úgy, itt van nekem egy kis közönséges ládácskám, melybe holmi útravalókat s edényeket szoktam rakni, én mást majd kerítek addig, ezt magának hagyom. De hát csak annyi a podgyásza?" „Sok ruhámat el kellett adni betegségemben, éppen azért is nem maradtam, most midőn ujra marasztottak, hogy nem voltak semmi segítségemre inségemben." Öszvekerestem még némi kevés, színpadi szükségleteket, miket nélkülözhettem, kevés fényességet, mi már elócskult t. f., már nem soká indulni kellett neki. De akkor térdre akart borulni hálája kiömlésében és esküt tett, hogy apródonként, vagy jutalomjátékából megküldendi a 17 forintot. Én gondolkoztam a felől, hogy fölmentem őtet e teher alól, de jobban megfontolván, ha zsebemből adhattam volna azt neki, bizony odaaján-

dékoztam volna, de zálogba tettem érte, még azt ki is kell váltani. Szívemet egy kissé érchálóba burkoltam, hogy ne rugdalódzék; ha „baja" van, aludjon s hallgasson. Így elfogadtam a Nina ajánlatát, hogy megküldendi tartozását. A megmaradt csekélységet kezébe nyomva, szégyeltembe bocsánatot kértem tőle, hogy most teljes lehetetlen többet tennem. Ő hálaérzettel elbúcsuzván, elutazott. Én pedig vidám szívvel eltelve, hogy csak ennyire is segíthettem, jutalomjátékomba helyezve minden reményemet, hogy akkor majd kiválthatom gyürüimet, teljes megnyugvással folytattam még egy ideig vendégjátékimat. A publikum csakugyan magába tért és jobban látogatta a színházat. Igen jó darabokat adhattunk. Zöldit megszerették, jó színész lett belőle s igen jól nézett ki, jó színpadi alakja s szép nagy fekete szemei voltak. Én végre jutalomjátékomat adám. Szép közönség volt, de azért zsuffolt ház soha. Kiváltottam gyürőimet s kifizetvén minden tartozásomat s még a nagy utat megtéve Debrecenből Pestre (még akkor nem érkeztünk reggelire), az „erszényke" sorvadásba esett s így érkeztem Komáromba hol azt mondák, hogy: „nincs igazgató!" Pesten idézésem alatt ugyan nem költöttem semmit, mert mindennap ebédre voltam híva, egyszer egyik tagnál, másnap másiknál, de mégis kevés volt a pénzem...

Másnap jókor megjelent Dézsi: „Hát az Istenért! kiálték eleibe kacagva, hová tették igazgatójukat? Én nem ismerem őtet, ő meghívott engem s most nincs itt!?" „Asszonyom! ez a Fekete jó ember, de szörnyen gyáva. Itt jó társasággal voltunk, de publikum kevés járt s nem tartotta ki magát. Fekete kétségbeesett, megosztotta a társaságot s felével elment Nagy-Győrbe s most ott nyomorog, itt pedig a közönség megharagudott, hogy csak úgy kevés számba hagyta itt a társaság egy részecskéjét, most már mézes pogácsával se tudnók becsalni! S osztán még egy nagy baj van. Éppen itt a színház mellett épített egy német, egy roppant nagy bódét s ott bűvészkedik. „Tíz krajcár a beléptidíj, uraságok tetszés szerént" s ráncigálja, táncoltatja drótbabáit, s midőn a színházba kellene jönni, itt megy el előttünk a közönség s nem a színházba, de a bódéba tolong. Tömve van a bódéja mindennap. Kivülről a bódéja tele van festett képekkel raggatva, telve borzalmas kifejezésü képekkel, hogy miképp győzi le a sárkány az ördögöt s. t. f." „Ez nem jó ízlést árul el a közönség részéről, mondám egy kissé meglepetve és tömérdek jövedelme van: ezreket vesz be tíz krajcáronként. De hát velem már most mi történik, mondám, mert egyezkedésünk szerént az utiköltséget ő tartozik fizetni, hát rendelkezett-e felőlem?" „Oh! mindenesetre: meghagyta, hogy minden kitelhető kívánságát teljesítsem az asszonynak!" „De csak úgy, ha lehet, ugy-e édes Dézsi úr?" „Mindent elkövetünk." „De mégis mi lábon áll a társaság?" „Közkeresetre, mert ő nem fizethet itt fixumot és még azt mondják, Győrbe nincs publikum. Ide se mer jönni, mert követelései vannak a társaságnak rajta, mert mégis ő az igazgató. Most én vagyok helyettese s egyszersmind rendező. E szerént velem méltóztassék parancsolni s minden kívánatát kijelenteni a föllépés s a darab eránt. Én ezennel megírom neki a T. Asszony megérkezését, majd meglátjuk mit ír, vagy jön-e?" „Ez sajátságos helyzet, mondám. Én nem tudom magamat beletalálni. Jó kedvem volna rögtön visszatérni Pestre." „Az Istenre kérem! ne méltóztassék azt cselekedni. Isten tudja, mit nem gondolna felőlem Fekete Gábor." A mint ott beszélünk, betoppan Egressy Béni, ki éppen akkor tájban nősült Komáromból egy jó családból való kisasszonynyal. Ő is a társaság tagja volt s megörültem neki, hogy legalább egy ismerősöm lesz ott.

Én osztán fölléptem és egy kevéssel több néző előtt. Hiszen voltam már én itt nagy társasággal s ismerőseim is voltak, a kik meg nem haltak, vagy el nem mentek. De most egészen más hangulatu publikum volt. A játékok jól mentek, de a nézők csak a bódéba siettek. Megérkezett Fekete úr felelete, a mely hangzott ilyképpen: „Igen örül, mond, hogy megérkeztem, de mondja meg nekem Dézsi, hogy teljes lehetetlen neki Győrből kimozdúlni, mert igen sok a baja; hanem csak igyekezzék Dézsi mindent belátása szerént jól rendezni. Ő pénzt nem küldhet most, mert nincs, majd ha lesz, mert ott sincs publikum. És ha a bódés még most is ott

tartja fogva a publikumot, menjen Tatába!!!" Én ott sohase voltam s nem tudtam hova visznek, de mintha éreztem volna a sáfrányillatot. „Én az egész ruhatartalmammal nem megyek, mondám, csak három játékra készülök" s miután néhány játékot még eléadtunk Komáromba és csak-csak jött a publikum, átmentünk Tatába. Édes Istenem! hisz én azt gondoltam, néhány eléadásokra megyünk át, nem pedig vendégeskedni! Igen derék úriházak voltak ott és uraság tisztei, de kevesen. Szerették a társaságot, szerették a játékokat, eléadásokat, de arra igen kevesen voltak, hogy ott vendégszerepeket adhasson valaki. Hanem a házaknál se vége, se hossza a vendégeskedéseknek. Azt gondolták tán, hogy azt tesz vendégszerepeket adni: hogy mindennap nagy ebédekhez meghívják az egész társaságot. Még játéknapon is nem akarták hazabocsátani az embert. „Hát mikor öltözünk, mondám? Oda készülni kell s nem lehet ozsonnát tartani." Különben igen szeretetreméltó, kedves családok voltak, de hijjába! az nem elég az üdvösségre. Elbucsúzván, ismét visszamentünk Komáromba. Jöttek-jöttek, de kevés volt a jövedelem, mert hiszen én föllépti díjt nem követelhettem attól a kormánytalan kis társaságtól! Mit tudtak volna adni méltányosan? Végre illendőbbnek tartottam osztozni a mi bejön, csakhogy nagyobb proportio szerént. A butkás még mindég ott kokettirozott a kis kalitka színházzal szembe és még mindig nagy közönséggel. A Debrecenbe kiváltott gyűrüim már ismét philosophiát tanulni beűltek egy zálogosdinéhoz. Én gondolóra vettem, hogy így csak nem ülhetek itt addig, míg az idő eljön, hogy Pestre menjek, de korábban se akarok ott lenni,... elmegyek Győrbe, Fekete után. Látni akarom, hogy mi ember az, ki a vendég elől megszökik? Ezek szegények csak rimánkodtak, hogy ne hagyjam el őket, majd tán eljön Fekete, vagy elmegy a bódé és a közönség is majd beszokik. „Akkoron az én időm is lejárta s nekem okvetlen menni kell. Most már másodszor küldök ismét gyürőket zálogba, hogy Győrbe mehessek, mert ki tudja, ki tud-e fizetni. Isten önökkel!"

Midőn Győrbe érkezve, elmentem Feketéhez, - ő engemet ismert, Pesten látott - s eleintén úgy látszott, vidám arccal akart fogadni, de egy pár perc után mintha sáppadtságba esett volna s én kezdettem egy kissé kérdezősködni, hogy „Mi vezérelte vendéget hívni oly körülmények között hevickélő társasághoz, honnan neki magának is el kellett illanni, az az elhajókázni egy kissé?" „Én nem illantam el, de tervbe vettem Győrbe hozni társulatomat, ha itt egyezkednem lehetséges lesz. De a patvar vigye! itt is sok zavarokkal kell küzdeni. Csak nemrég, most kezdünk játszani. Nem volt primadonnám, ma lép föl először Munkácsyné. Majd az határoz azután a választmányi tagok előtt, ha jó társulatot alakíthatok össze, hogy engem vállalnak-e el igazgatónak?" „No hiszen ez az úr dolga. De Uram! én szörnyü lúddá vagyok téve ön által. Az ön társulata szörnyü állapotba van Komáromban. A legjobb darabokra, legjobban eléadva, nincs publikuma. Nékem az útiköltségemet sem adhatták ki, én pedig költség nélkül nem élhetek. Én ott gyürűimet tettem zálogba 40 forintig, hát már most elégítsen ki az úr, hogy mehessek." „Azaz, hogy én most teljességgel nem vagyok oly állapotban. Szörnyü sok költségeim voltak, csak még ennyire is tudtam vergődni, hogy játszhassunk, mert tetszik tudni, az a sok előlegezés, Munkácsynénak mindjárt 200 forintot előre, a többi színészeknek is volt szükségük..." „De itt legfőbb kérdés az, hogy hát mi történik velem, miután önhöz jöttem meghívásra és ott Komáromba kénytelen voltam osztozásra szorítnom magamat?" „Azt gondoltam, hogy hamarébb tetszik érkezni és így majd Győrbe jöttünk volna, de így mindenfelé írtam..." „Azaz, kapkodott ön, mint Bernát a ménkőhöz! ugy-e? kérdém nevetve. De ez uram mind nem segít a dolgon. Számoljunk, nekem pénz kell." „Hiszen nem tetszik tán oly hirtelen elutazni? Nekem itt elég nagy szállásom van. Méltóztassék ide szállásolni, addig is, míg eleget tehetek." „De, édes úr, a gyürőimet kell legelébb is kiváltanom, mert kevés időre vettem rá a pénzt s még majd el is veszhet." „Emberségemre mondom, ki fogjuk váltani. Addig is, míg itt tetszik mulatni, semmire se legyen gondja. Nem lesz semmi költsége a T. Asszonynak"... Bemutatott nejének, egy szép, kis, vidám asszonykának, ki igen szívesen látszott fogadni. De - zavar volt itt nagyszerü. Be voltam szállásolva tehát Feketénél. Följártam velök színházba. Én már voltam Győrbe még a régi társasággal s ismertek. Adtunk

itt operákat is u. m. a Svájci család s. t. f. és így úton-útfélén mind azt kérdezte: „itt van Déryné? mikor lép föl?” „Én ezuttal nem lépek föl, mert nem vagyok a társulat tagja. Egyéb hozott ide.” „De az lehetetlen! Ha csak vendégszereplésre is!” „Jó jó, majd meglátjuk”, volt mindennek a feleletem, pedig borsódzott a hátam, ha Feketénél vendégszereplésről beszéltek. Már közel volt egy hete, hogy ott űltem, e közben emlékeztetvén őt, hogy küldjön gyürőimért. „Még lehetetlen, volt a felelet. Igen nagy bajban vagyok, mondá. Megszólítottak már többen, hogy mikor fog fellépni a T. asszony? Nem tudtam mit felelni, mert most már Munkácsyné szerződött tag lévén, keveset játszott; azt mondja, hogy ha most fellépteti az úr Dérynét, ő soká nem maradhat, elmegyen, akkor a közönség mindjárt elégületlenebb lesz s azt kívánná, hogy tovább mulasson s így még föl se léptethetem a publikum kívánságára a T. asszonyt.” „Csak mondja meg bátran, Fekete úr, hogy teljes lehetetlen föllépnem, mert Pestre sietek. De engedjen meg, édes úr! Nagyon köszönöm a szíveslátást, de már igen hosszas a veszteglésem. Hiszen így én igen sokat vesztek! Nekem mennem kell s nem kívánok semmi egyéb kárpótlást az úrtól, csak váltsa ki a gyürőimet, hogy mehessek.” „Ha vért eresztek, se lehet most. Hiszen szemtanúja az asszony, hogy alig van annyi közönség, hogy a költség bejőjjön. De becsületemre esküszöm, mihelyt képes leszek egy jó jövedelmet csinálni, legelső az lesz, hogy elküldöm Pestre. Mentől előbb kiváltom, addig pedig kötelezvényt adok magamról, ha már teljességgel menni akar T. asszony!” Mit csináljak, még tovább is hitegessem magamat? Elfogadtam a kötelezvényt s mentem Pestre, egy heti koszt és szállás kifizetve lévén. Ő ugyan ellenkezett beleegyezni, hogy abba rójuk, de nekem nem kellett az ő ingyen kosztja és szállása. Annyit mégis megmondtam neki, hogy csak annyi csepp fiúcskát küldjön értem, miszerint jöjjek hozzá akár vendégségre, akár szerződésre, egyszerre itt termek, azonban ne feledkezzen adott ígéretét teljesíteni, mert így is elég károm van. Ezuttal be akarom végezni ezen egész csalási kellemetlen tényt, hogy többé emlékezetembe se jőjjön ezen káros vendégeskedésem. Sok biztatásomnak az volt az eredménye, hogy nem lakik már Komáromban az az asszony, kinél a gyűrők voltak... Végre, hogy nincs jövedelem, pénzzel se fizethet... Végre, idő múlva, hogy - meghalt... Legalább nem károsít többé senkit.

IX.

Jobb szerződés Pestre 1841-ben. - Erkel F. vallomása. - Déryné szemrehányásai. - Vörösmarthyról. - Kőrösiné levele. - Mária v. a rejtett szerelem. - Tervek és a végzet útjai. - Csalogatás Kassára. - A Joob-testvérek ajánlata. - A pesti kardalosok Kassán. - Füredi és az ő herczegnője. - Ki az első szerelmes? - Jó világ. - Füredi első szerepe. - Füredit szerelmes szerepekre képezi ki Déryné. - Valami a színész kéztartásáról. - A társaság pénzügyi bajai. - Joobék bukása. - Legrégibb szereplés megemlítése az eperjesi német társulatnál. - Apró kellemetlenségek. - Régi szokás a jutalomjátékoknál. - Joob Gr. elmegy levegőt változtatni. - Déryné jószívüsége. - Tóth Zs. egy kellemetlen titkot árul el. - Szegénység és a kosztosok. - A borítékos szekér váratlan megjelenése. - Latabár Kilényi meghívólevelét hozza. - Kit visznek magukkal Kolozsvárra? - Ferdinandy és a családja. - Kolozsvár felé.

Pestre megérkezvén, azonnal Simontsics úrhoz síeték, minthogy legbizalmasabb voltam ott a háznál. Ő a választmánynál eléadta szerény kívánságomat, miszerint nem mindjárt mint szerződött tag szeretnék föllépni, hanem előbb mint vendég. Eleintén nem akartak beleegyezni, de Simontsics úrral csakhamar egyezkedtünk és végeztünk. Csak kevés ideig voltam mint vendég s mindjárt szerződtem egy évre. És én oly bárgyú voltam, most is csak a régi fizetésem mellett maradva, egy hanggal sem említettem fizetésem fölebbemelését, csak maradtam a régi száz pengő havi fizetéssel.

Schodelné nem volt hon, körútazáson volt valahol, de vendégek jöttek-mentek elegen. Felbér Mária szerződött tag volt. Én új operákat nem tanultam be, elővettük a régieket, mik jól összevágólag adattak nálunk s a többiek közt most elővették Beatrice di Tendát. Oh, emberi ravaszság! Oh, szeg! Hol nem ütöd ki fejed a zsákból? A mint Beatriceból az első próbát tartjuk, megáll Erkel, a karmester s szokott módja szerint lenéz, oldalt fordítva fejét a billentyűkre, ha valami hamis gondolata volt és midőn a kijelölt helyre érünk, a mely már egyszer említve volt a múlt alkalomkor: hogy ne énekeljem úgy, mint írva van, hanem csak úgy, miként Schodelné! Most azonban sajátságos mosolyával mondja: „No, most tessék úgy énekelni ezt a szép helyet, a hogy szereti, miként írva van." Én is mosolyogtam reá, de én is sajátságosan s erővel szeme elé toltam a fejem és merően néztem szeme közé, mondván: „Hát, édes Erkel úr, miért engedi meg most s miért nem engedte meg akkor, midőn Schodelné is itt volt." „Lássa kegyed, nekem akkor okom volt azt tanácsolni." „Nem szabad volt kitünni másnak, úgy-e? És elémutatni, mit tud és a mivel „bír"? Nem hittem volna öntől, kit én különben egyeneslelkű embernek tartottam, hogy ellenem ármányt szőjjön." „Becsületemre mondom, nem azért tettem, hogy kegyed ellen törjek, de én ismerem az embereket s tudtam, hogy ha azon helyet én visszaigazítom az eredetire a kegyed kívánsága szerint, csak írigységet támasztok kegyed ellen. Azt mondta volna Schodelné: hát miért nem hagyta meg maga azt úgy, a hogy én lejjebb tettem? Hát Déryné nem elégedhetett meg úgy vele? És én általán kerülni akarom az ily súrlódásokat." „Tehát nekem nem szabad kitüntetnem magamat, ha Schodelné itthon van. Hiszen azon kis trilla könnyen kijön az én gégémen (miként ő mondja) és nem kérek miatta 1000 forint havi dijat! Édes Erkel úr! Kegyed legjobban tudja, mennyit érek én az énekre nézve. Én Cordéliát - úgy tetszik, Caraffától[119] - elénekeltem, a mi az ének próbaköve, én az Éj királynét is elénekeltem, mely a magas F-ig megy. Ő nem akarta énekelni, de hogy én se énekeljem, félretették a Varázssípot, pedig publikumot csinált volna. Én soha semmi nehézségektől nem rettegtem, ha külhonban nem voltam is s mind keresztül győztem, soha se mondtam, miként ő, hogy Rozinát el nem énekli, ha Pest minden jövedelmét neki adják is. Én százszor is elénekeltem, hisz az nem nehézség, az gyermekjáték. Csakhogy

[119] Kreutzer-től.

sok trillák, passageok s több aféle más egyéb van benne. Én jól tudom, hogy mit érek, higyje ön, de nem vagyok arrogáns. Hiszen én csak honleány vagyok, kevesebbel is beérhetem, úgy-e, édes Erkel úr! Én is mehettem volna külhonba, még pedig más költségén. Ott van Grimm, a német direktor, ki ezen szavakat mondotta: „Kösse le magát az asszony nekem hat évre és én a magam költségén kiküldöm félévre külhonba, nem azért, hogy szüksége volna, elég rutinja és metódja van, de csak a híreért, hogy künn volt magát iskolázni." Hiába! Olyan a magyar, ő csak azt becsüli, mit a külföld ad és az asszony félév múlva mind nagyhírü énekesnő fog visszatérni, de hat évig szerződni kell velem, jó fizetésre." És oh, én balga! Tudja-e, mit feleltem e szép ajánlatra? Ej! Hagyja ezt Grimm ur! Én megelégszem azon csekély dicsőséggel, mit honomban arattam, de legfőbb oka az, hogy a magyarnak nincs több énekesnője a két hazában, csak én vagyok kezdettől fogva s meg kell magamat osztanom a két honban. Ha én most kiutaznék s elhagynám a magyar színészetet, nem lenne több operája se Magyar-, se Erdélyországnak, ha csak nem majd száz esztendő múlva. Szegény magyar színészet! Nem, nem hagyom el őket. Hiszen Magyarország szült engem, hát csak maradok magyar énekesnő. Ezen ajánlatot nekem Grimm német igazgató 1827. évben tette, midőn Pesten játsztunk azon pályatársaimmal, kik most itt a Nemzeti Színház főtagjai s urai minden kormány- vagy rendelkezéseknek s minden kivételeknek s hálául engemet oly nagyba - kh - kh - itt egy kis köhögés fogott el - méltányolnak! Így, édes Erkel úr, így hát én tudom, mennyit érek! Nem éppen magamtól vetem föl magamat, valami önhittséggel, nem, én mindig szerényül viseltem magamat, szerényebbül, mint kellett volna, de azért értettem és érzettem magamat és mások, idegen nemzet ismert el s méltánylott, mert én náluk is kiálltam az exament a német színpadon, a több elsőkkel együtt. Ott van Schebeszt k. a., ki Tancredet játszotta akkor, első énekesnő volt, midőn Ameneide szerepében, mint vendég léptem föl a pesti nagy színpadon, még 1827 előtt, tehát sokkal fiatalabb koromban, dicsőséggel s azt mondá: „Ich bewundere Sie Madam! Die Ungarn haben eine ausgezeichnete Sängerin!" No, de nemcsak ezek voltak még értelmesek, kik elismerésöket nyilvánították. Ismerek egy bizonyos Erkelt, nagyhírű karigazgatót, ki azt mondá egyszer titokba: „ha Déryné tudná, mivel bír, igen büszke volna s ez nekem elég; ő nem hazudhat, de titokba mondta, nehogy bizonyos fülekbe jusson! De bár nem dicsekedhettem éppen hosszú fülekkel, azért hozzám mégis elhatott ez a pár szó, melyre én igen büszke is voltam. Nem tudom, a másik fülekbe bejutott-e?... De már most énekeljünk: Allegro vivace!!!" És énekeltünk. Helylyel-helylyel beszélgettünk is még e tárgy felől, mert csak egyedül voltunk a tanuló órán. „Lássa! mondom, a kik az urak barátai, azok nem mind voltak erántam jóindulattal, mint teszem, Vörösmarthy." Én nem voltam a kegyeltei sorában, mégis egy alkalommal Budán lévén látogatóban egy úrnőnél, eléhozódott a színészet. Kérdi az úrnő: „Ugyan magyarázza meg, Vörösmarthy, honnan van az, hogy Schodelnénak oly roppant fizetése van egy hóra és Dérynének hozzá mérve, oly kevés!?" „Csak azért, felele Vörösmarthy: Schodelné most jött vissza külföldről, itt keresztül utazván honába Erdélybe, elfogtuk. S még azonfölül Schodelné egész testével énekel, Déryné pedig nem hadonász, hanem szép csendes érzéssel énekli a mint Isten adta, eme pedig egész erejével rázza ki magából a hangot." „Hiszen, édesem, az nem érdem!" mondá fölkacagva az úrnő. „Hiába! ezt már egyszer úgy kell hinnünk, úgy kívánják a körülmények." De Heinisch erre azt mondta, hogy Schodelné charlatán és Carl k. a. is azt mondá. Erkel pedig azt felelé mindezekre: Van benne valami!...

Eléadtuk Beatricet, a közönség nagy megelégedésére, nagy közönség előtt. Alig telepedtem le Pesten, egy kereskedő keresztül utazván, Kőrösiné nekem levelet írt: hogyha nem szándékom Pesten maradni, ők a jövő tavaszszal Miskolcra szándékoznak és egész évet ott tölteni: írjam meg, elmegyek-é? s utoljára berekesztésül írja, hogy szegény Vári Ninát is eltemették már. Korán lépett föl s megerőltette magát s meghalt. Szegény, nyugodjék! mondám, de hát nem csapás-e rajtam? Ismét 17 forint oda! Azt írtam: „hagyjanak pihenni egy pár évig, mert nagyon belecsömöröltem most a vendégeskedésbe Feketénél. Majd egykor elébeszélem"...

Schodelné is megérkezett körútjából s most minden ment a maga rendén, mint azelőtt. Schodelné szememre lobbantotta, hogy én nem szólítottam föl őt, azaz nem vártam be jutalomjátékommal, hogy ő is játszott volna nekem, miként megigérte, hogy visszaszolgálja, minthogy elvállaltam az övébe Ágnesét. „Oh! mondám, köszönöm! Én egy régi operát adtam: Mari vagy a rejtett szerelem. Csak azért adtam azt, mert még az itt nem adatott s e szerént új volt; de különben ez nem nagyszerü opera, kegyed ebbe nem vállalhatott volna szerepet, mely méltó lett volna a betanulásra."

Most már én elhatároztam: sehova se menni másfelé, csak Pest, Kassa és Kolozsvárra. Így osztom föl egész jövőmet a jövendőre. De ember fölteszi, Isten rendezi. Mennyi sok közbevágások és események tolakodtak még azon határozat közében, melyet kitűztem magamnak! Hiszen úgy kezdődött, de nem úgy végződött.

Tíz évet sodort le az idő ércszárnyával fejem fölött, melynek kezdetén előre el volt határozva sorsom miképpeni felosztása, kis kitérésekkel, melyek utamban talán gördülhetnek. Rövidre akartam öszveszorítni e tíz év alatt történt eseményeket, melyek éltemet zavarták s föltett célomtól majd ide, majd amoda lökdöstek. De halmozott dolgokat nem lehet egy sujtással szétoszlatni, mert használhatlan töredék válna belőle, mely érthetlen, sötét chaosba burkolva, magából zavartat vetne ki s nem lehetne világosságot látni. S még a mi több, gyakran magam voltam oka tévesztett célomnak, telhetetlen utazási vágyammal, mely mint a futótűz, előttem cikázva, majd ide, majd amoda csalogata: még itt nem jártam gondolám, még ezt is meg kell látnom és semminek a következését meg nem gondolva, rohantam vágyam teljesítése után. Ámbár nem éppen csak magam okozta bajok által tévedtem a fekete lébe, de a körülmények sodortak bele. Hijába! el volt végezve felőlem, hogy mint a bolygó zsidó: örökké vándoroljak, a míg szívemben egy még most is hatalmaskodó szózat nyugalomra nem int...

Már közeledett az idő, midőn a szerződések lejártak s a ki maradni akart: maradt, kinek kedve volt menni: ment. Én még egy kissé határozatlan voltam, de egy napon Erdőstől levelet kapok s fölszólít, hogy mint a kassai színház leendő rendezője, meg van bízva engemet fölszólítni, igéretem s kötelességem teljesítésére s hogy a jövő télire Kassán el ne mulaszszam megjelenni! Én egy kis gondolkozóba estem s nem egészen volt kedvem menni. Erdős: rendező! Ki hát az igazgató? Azonkivül némely tagtársak is, kiknek eléhoztam Pesten e tárgyat, egész haraggal támadtak meg, hogy micsoda bogár csípte meg ismét fülemet, hogy ismét menni akarok? Hogy nekem már csak ott illik maradnom s többé Pestről el nem távoznom. Kivált Egressy Gábor és Fántsy komolyan intettek, hogy ne távozzam! „De nekem okvetlen menni kell Kolozsvárra és Kassára," felelém. „No majd meglássa, koma! ennek a sok jövés-menésnek rossz hatása lesz jövőjére nézve"... Ebbe maradtunk. Azonban ugyanaz napon ebéd után jő hozzám Joob az első tenoristánk, testvérével Joob Gusztival s eléadja, hogy ők, a két testvér, kivették a jövő télire a kassai színházat, de a választmány csak oly móddal fogja nekik általadni, ha Dérynét szerződtetik.[120] Ennélfogva ők fölkérnek engem, menjek hozzájuk Kassára, mint első énekesnő! Én hirtelen el nem határoztam magamat, nem volt egész bizalmam, két fiatal ember tapasztalatlan igazgatása alatt ismét küzdeni, kik minden tapintat nélkül társaságot öszveszervezni, azt kormányozni, képtelenek lesznek. Ők megírták Kassára a választmánynak, hogy én nem igértem magamat s így ők nem tudják, mi tévők legyenek. A választmány azt felelte: minden áron Dérynét! Azonban rögtön kapok egy igen szép feddő levelet gr. Forgách ő Nsgától (ez is eltünt az említett csomaggal, nem iktathatom ide, melyet igen sajnálok): oly szépen emlékembe hozza Kassa eránti kötelességeimet s végre, hogy oda igérkezvén, becsületem föntartása parancsolja annak pontos betöltését s végre megírja, hogy ha én őt legkevésbbé becsülöm, ne hagyjam őt a többek előtt hazugságba, mert ő azt erő-

[120] Ez az 1838-9-iki saisonban történt, midőn Déryné tényleg Kassán volt szerződtetve. Látszik, hogy az időrendben megzavarodik már Déryné.

sítette, hogy ha ő fog írni nekem, bizonyosan megjelenek. Tehettem-e, hogy ellent mondjak? De a Joob-testvérek is zaklattak szüntelen s igértek 400 forint havi díjt és két jutalomjátékot. Én fölmondtam Pesten a direkciónak s annak idején elutaztam Kassára. De egész eddig oly titokban tudták vinni tervöket, hogy arról senki se gyanított semmit, hogy ők mibe sántikálnak?

A mint Kassára megérkeztünk, csakugyan jól szervezett társaságot találtunk. Midőn az első próbára fölmentünk, csaknem eldültem bámulatomban: midőn egy sereg ismerős arcokat látok felém tódulni, kézcsókolással üdvözölvén. „Nini! fölkiálték meglepetve, hát Pestről mind elszöktek a kardalnokok és kardalnoknék?" „Majd szereznek drágábbakat, mondák. Meguntuk örökké csak a kórust gyakorolni. Fiatalok vagyunk s szeretnénk haladni." „De én, barátim, voltam az első, ki mondám: ha az én hercegném megyen, úgy én se maradok itt." „Hát honnan e magas címzet csekélységemre, ha szabad tudni?" „Én voltam oly vakmerő az asszonyra egy kis megjegyzést tenni," felelte Füredi, az egyik kórista. „S miként hangzik az?" kérdém. „Hát csak egy kis csekély jegyzésből, felele. Mi férfiak, midőn ott ültünk rendbe, a színház udvarán s a nők ott haladtak el előttünk, nem kevés mustrát tartottunk fölöttük. Egynek ez nem tetszett rajtuk, másnak amaz nem. Egyik jött: ez féloldalt húzta hirtelen fő-kötőjét boglyas fejére; amannak: a szeme álmosan nézett ki; emennek: kilátszott alsó ruhája, a szobaleány nem simította ki, mert roncsolt volt az alja... s így tartottunk mustrát a dámák fölött. De most jött Déryné és én azt mondottam: itt jő az én hercegném! No! mondják meg maguk, nem úgy volt?" „De éppen úgy volt," igazolák a többiek. „De még azzal semmit se mondott ön, hogy a próbára mentem!" „Ja! de rég folyt már ez úgy! mert mindég oly tisztán s egészen csinosan öltözve s fésülve jelent meg a korai fölkelés dacára is, hogy hijába kerestük a hibát." „Ez semmi érdem, mondám. Azt gondoltam, valami méltó dolgot fogok hallani. Egyéberánt még az nem bizonyít, hogy ha valaki jókor kel, jókor elkészülhet, de azért lehet otthon rendetlen is... Azonban Erdős úr! azt látom, hogy igen számosan vagyunk, de ön nem mutatta be az urakat, kik, mit játszanak, mert nekem legfőbb érdekemben áll tudni: ki a szerelmes?" Az én Erdősöm elkezd habozni s szörnyü zavarba jött. „Azt bizony Joob urak reám bízták, de valóban, nem találtam olyanra, ki a kassai közönséget kielégíthette volna. De két hét mulva itt lesz Lendvay, becsületszavára fogadta." „Az nagyon is jó lesz, mondám, de ő csak mint vendég lesz. De hát addig, meg azután?" Nekem ez mindjárt nem tetszett. „Oh! addig csak kisegítjük magunkat. Hiszen vannak a társaságnál több jó reményt nyujtó ifjak, de az idősebb színészekből is kerül. Itt van a Balla-család is." Hallgattam s a jövőre vártam. Voltak igen jó tagok s az opera szinte jobban állt, mint a dráma, de a közönség mind a kettőt egyformán kívánta látni. Pestről Kováts Endre is ott volt s még több énekes, de már feledém, kik. Azonban az mindegy, csak közeledjünk - vége felé.

Nagy jövedelmek voltak: a pénz csakúgy repült a fiatal Joob-testvérek zsebébe. Fizetésünket pontosan kikaptuk. Az ég tele függött hegedüvel. Szüntelen folytak a vígalmak, mulatságos öszvejövetelek Erdőséknél. Én is hivatalos voltam; egypárszor, tán mindöszve kétszer el is mentem, de engem az afféle zajos mulatságok nem gyönyörködtettek s nem jelentem meg. Lendvay nem jött el vendégszerepekre. De az nem tarthatott soká így. A kardalnokok kitünően jól viselték magukat. Karmesterünk igen jó volt: egy zongoraművész, bizonyos Schrammel nevezetü.

Ki volt tűzve Othello nagy opera, de egy férfi-személy hibázott, kinek Jágóval egy kettős dalt kelle énekelni, nem volt, ki énekelje. Azt mondom az ifjú Joobnak Füredire mutatva: „Hiszen ennek az úrnak kitünő szép hangja van, azt a kis duettet csak el tudja énekelni. Miért nem próbálják meg az urak?" „El meri-e énekelni, barátom?" kérdé Joob. Egész lángba borult Füredi örömébe. „Betanulni, igérem, hogy pontosan fogom. Éjjet-napot reáfordítok, de azt nem tudom, hogy nem fogok-e megijedni... s akkor megszököm!" „Ugyan, nem szégyenli ilyent mondani? megtámadám. Hiszen egyszer mindenkinek föl kell lépni először. Csak úgy

mehet osztán valamire, ha először belesül. Másodszor is próbálja, akkor fogadom, nem sül bele!" „De ha jól sikerülne, a világból is kiugranám örömömbe," felelt Füredi. „Bátorságot kell magának venni! Adják csak oda neki azt a szerepet, az gyönyörü kis kettős. Schrammel úr csak fogja elé, hogy mentől elébb adhassuk az operát." És Füredi betanulta és elénekelte. Csinosan is kiöltözött s jól nézett ki. Ő különben is igen hiú volt s a publikum előtt még csak most tünt föl, hogy mi gyönyörű hangja van. Megtapsolták, ujra kellett elénekelni s játék végén ki is hívták... s így lett Füredi nagy énekes.

A dolgok jól folytak, engemet a directio fizetett: havonként 400 forint fixumot. De a publikum is, a választmány is egy szerelmes után kiáltozott, de még eddig mindig Balla helyettesítette. A többi fiatalabbakból - különben csinos egyének - válhatott volna valami, de gyakorlatlanok voltak. Egyszóval nem volt oly fiatal szerelmesünk, ki a közönség vágyait kielégítette volna. Füredinek helylyel-helylyel adtak egy-egy kis szerepet, de ő a játszásban igen szegletes volt. De mégis, mivel már a közönséget megnyerte a daljátékokban és mindég igen csinosan öltözött, (mindig fehér kesztyü, selyem, fekete tricot-nadrág) csinos alakja megtetszett a publikumnak, mert Kassa igen sokat tartott az elegáns föllépésre. Egyszer azt üzenik nekem az úrnők, hogy: az Istenre kérnek, dresszírozzam azt a Füredit szerelmes szerepekre, mert ha egy kissé gyenge is még, de legalább mindig csinosan és elegant öltözik. Boldog Isten! gondolám: hát már ismét professorkodjam!? Hiszen tanítottam már annyiakat a vidékeken, hogy azt gondoltam már nyugalomban leszek. Öszveültünk Erdőssel s tanácskoztunk, melynek az lett az eredménye, hogy valami nagyszerű, erős szerepet még most ne adjunk kezébe, mert ha megbukik, általába nem lesz szerelmesünk. Tehát válaszszuk a Fiatal keresztanyát, ebbe többnyire velem van dolga s nem tehet nagy hibát. De ha egyszer kezemet tanítására emelem, nem szabad neki egy makula hibát se tenni. Nem akarom a közönség bizalmát elveszíteni, mely azon hiedelemben van: ha én oktatom, válni kell belőle valaminek. Éppen jött Füredi. „No, Füredi úr! itt egy nagy és szép szerep, föl meri-e vállalni?" kérdi tőle Erdős. „Én mindent föl merek már vállalni, csak a sikerről nem merek jótállani." „Ezt magára vállalni, nem volna oly könnyü dolog - belevágék én. Csak az a kérdés, hogy engedelmes tanítvány-e ön? Mert én leszek az ön tanítója, de én szigorú engedelmességet követelek, mert vélem játszik s nem szeretném, ha szerepemet elrontaná." „Mindent, mindent a legnagyobb engedelmességgel az én hercegném parancsolata szerént." „Kérem önt, most nem tréfa-dolog forog fönn, hanem igen komoly dolog, mert ezen szerep igen nagy ügyességet követel, mert játszani kell tudni. Azért csak akkor jöjjön ön hozzám e szereppel, midőn már szóról-szóra, súgó nélkül betanulta." S nagy küzdelemmel, bizony sok fáradtsággal betanítottam e szerepet. Kivált a toll-labda jelenésnél nagy fáradtságomba került, mert mindig vele kellett játszanom, hogy tökéletes jól, hiba nélkül keresztül essünk rajta. Húszszor elpróbáltattam vele de négy nap mulva oly tökéletesen is adta e szerepet, melyen magam is bámultam, hogy ennyi otthonosságot bizonyított a színpadon. Csak - a kéz! Oh! azoknál a fiatalabb színészeknél oly sok az a két kéz! Azt gondolják, négy is van s kettőt szeretnének elrejteni. E felett sokat kellett kacagnom, mindég szólongatnom: „mit mozgatja örökké a kezét? Hát mikor a természeti életben valakivel társalog, mindég mozgatja a kezét? A színpadon is csak úgy kell, természetesen. Ha le akar ereszkedni a keze s úgy kívánja a természete, hagyja leereszkedni, de ne hadarászszon vele szüntelen a levegőbe, csak éppen midőn a szóhoz alkalmazva kívánkozik a kéz, természeti ösztönénél fogva, hagyja úgy működni. De a míg ezt megszokja s mégis sok a keze, rejtse az egyiket a mellénybe. Tulajdonképpen álljon a tükör elé s ott nézze s tanulmányozza kézmozdulatait. Többeket is oktattam már s midőn meguntam, mondám: ej! rejtse a mellénybe a kezét s mondja el úgy a szerepét... no! gondolja a színész, ez jó lesz s midőn reánézek, a nagy tükör eleibe vezetém... s maga is elkacagta magát: egész könyökig elrejtette az egész karját, be-be egész karját!" „Oh! bárcsak addig kipróbálhatnám karomat, mondá, hogy ne lenne rá semmi gondom!" „Nem úgy! mondám. Csak finomul, csak az ujja hegyét vagy hüvelykjét. Vigyázzon, ön is úgy ne járjon!"... S Füredi eljátszotta ezen

szerepét a közönség tökéletes megelégedésére, melyben meg is tapsolták, ki is hívták játék végén s meg volt szerencséje alapítva. Azután mindig jobban-jobban haladt, de nekem gyűlt meg a bajom velök. Mindjárt-mindjárt jött egy színész a szerepével, hogy mutatnám meg neki szerepét.

Már jól belehaladtunk a télbe. Egyszer egy szép napon bejő hozzám Darvas Etelka nevű színésznő, ki gyakran járt házamhoz, segített néha öltöztetni és segítségül volt varrásban is. Szép fiatal volt, sokszor tartóztattam ebédre... Jön hozzám s mondja: „Jaj! de nagy zavar volt ma odafönt a kasszánál! A Jooboknak fizetni kellett volna a havidíjakat, a színészek mind fölgyülekeztek, s ők azt mondák: nem fizethetnek, nincs egy garas is a kasszában. Erre mind igen megharagudtak, követelték fizetésöket. Ők nem tudnak, mondák!" Balláék erősen léptek föl: ők családos emberek, mindennap kiadásaik vannak! Majd a jövő tizenötödikén, mondák a Joobok, addig majd lesz jövedelem. Egy napot se várunk. Ha jövedelem lesz is, önök zsebre rakják s mi ismét üresen mehetünk el. Elmentek T. Tóth Zsigmond úrhoz panaszra. Felrendelték a Joobokat. Kisült, hogy tömérdek adósok a városba is szerte-széjjel. Nekem semmi beleszólásom nem volt, én a vármegyétől kaptam fixum fizetésemet. De Balláék elmentek s ez csapás volt a társaságra, midőn oly hasznos első színészek elszakadnak.

A Jooboknak mindenöket lefoglalták a hitelezők. Elmentek volna a Joobok is, de letartóztatta őket a vármegye. Joob tenoristának játszani, énekelni kellett, a míg a társaság annyira együtt maradt, hogy játszhattunk. A tagok nyugtalankodtak, fizetést senki se adott nekik. A mi pénz bejött, a városban levő adósságokat kellett lefizetni: az volt az első. Joob Gusztáv többé sehonnan se tudott pénzt teremteni. Ő semmi se volt. A tagok ritkultak, elmentek, csak Erdősék maradtak meg a dráma-személyzetnél. Még az opera tartotta magát. De Schrammel karmester is elment Eperjesre Uhlich társulatához. Most már egy igen erélyes karmesterünk volt, a katonai banda karmestere. Ez egy szörnyü mérges, vöröshaju ember volt. A próbán, ha valamelyik csak egy nyolcadrész kótát rosszul adott, ő azért folytatta a taktust a pálcácskájával, de lekapta hirtelen fejéről sapkáját s a hibásnak úgy dobta fejéhez, hogy szintúgy nyekkent bele. Még csak most mentek jól az operák. Most már Erdős volt az igazgató. De pusztán operákkal nem lehetett fönnállani. A tagok nagyobb része elszélyedt, az osztozás nem elégítette ki őket. Egy-egy kisebbszerű játékot ugyan adhatott még a társaság, de nem hozta meg a kívánt jövedelmet s mindég türelmetlenebbek lettek a tagok. Én csak kaptam a fizetésemet, míg az opera együtt maradt...

Most azonban egy-két telet vissza kell ugranom, inert azt egészen kifeledtem éltem folyamából. Tehát akkor, midőn még társaságunk Kassán a jobb szervezetűek közé tartozott, de már nem a régi-régi volt, egy gróf Szirmay hazatérvén külhonból Eperjesre, hol háza volt, Kassán mulatott s éppen Normát adtuk. Bejött a színházba s egész gyönyörrel végig hallgatta az eléadást. Eperjesen mulatott akkor Uhlich társasága. Az eléadásra bement estve a gróf is. Panaszkodott Uhlich, hogy nincs publikuma. „Apropos! mondja neki a gróf, micsoda igazgyöngy van a kassai társaság birtokában? Honnan kerítették elé azt a gyönyörű hangú énekesnőt?" „Ah! az Déryné, mondja Uhlich. Jó ismerősöm; voltam vele egy társaságnál." „Ismeri? No, hiszen úgy szerencséje meg van alapítva. Kérje meg őt s hívja vendégszerepekre. Fogadom, mindég teli színháza lesz." „Holnap mindjárt átmegyek s fölkérem jutalomjátékomra, ha megnyerhetem." Átjött Uhlich s fölkér. „Az nem oly könnyü lesz, mondám. Én részemről a legszívesebben teszem, de hogy a directio elereszt-e, nem tudom?" Másnap elmentünk Uhlichhal együtt s megkértem én is a directiot, bocsásson el egy napra Eperjesre. Nagy könyörgések s megtagadások után végre beleegyeztek. Én elkészültem itthon a német textussal s az eléadási nap előtt eljött értem Uhlich hintón, mit valakitől kölcsön kért s elmentünk. Hideg volt, borzasztó hideg s én elrekedtem. Másnap még azt a balgaságot követtem el, hogy reggel egy kis sétát tettem a friss levegőn, mert a szoba, melybe beszállásoltak, hideg volt s jól befűtötték, csupa kedvezésből s a fejem megfájult. Már előre láttam

sorsomat: rekedten kell énekelnem, de halasztani nem lehetett. Időm ki volt mérve, a színlapok kihordva s így... áldozd föl magad a kikerülhetlen sors csapásainak, gondolám. Öntöttem ugyan magamba a sok fekete kávét, cukros vizet, (mert azt szoktam használni, ha történetesen mégis szükséglettem), de az én hangom nem akart fülembe csengeni. Már-már a Schodelné szokott eszközéhez akartam nyulni, azaz rumot inni... de neki is mindég elleneztem s mondtam, ne cselekedje azt, mert akkor nem sokáig fog énekelni, az megrontja, megégeti a tüdőt. „Tudja is azt kegyed, mit szoktak mindent, erős italokat használni az olasz énekesnők! Az tüzet ad az ember kedélyének." „Eh, bien!" mondám s pedig igazat mondtam neki. Én is tehát abba hagytam a próbát s maradtam a magyar kúra mellett: fekete kávé! Most fölmentem az öltözőbe. Oh, irgalom atyja! Hideg volt s szörnyü piszkos a szoba földje. Hivatom Uhlichot: „Uram! hát hogy öltözzem én itt e piszkos szobában? Hiszen a testszín atlasz-szandalom mind öszvepiszkolódik?" Volt nekem fekete atlasz is, de erre jött passzióm elhozni. „Hja! mit csináljunk? Már most késő." „Osztán a hosszú fehér palástom uszályával mind föltörülöm, ezeket a piszkos deszkákat! Hogy lépek ki? Osztán az öltözőm előtt sincs leterítve valami, legalább nem fázna meg a lábam." „Bocsánat! mindjárt, mindjárt el lesz igazítva minden." Hoztak egy pokrócot s leterítették. Én leültem s öltözékemhez fogtam. Midőn már egészen kész voltam, nem akarom itt e szűk helyzetben fehér palástomat leereszteni s nem nézhettem magamat körül. Föligyekeztem az álfalak közé, hogy ott bevárjam jelenésemet. Még először szokásom szerént körülnézem magam. Cselédem ott állt mellettem, kezében tartván pohár fekete kávémat. „Jaj, asszonyom!" fölszólal ijedten. „Mi baj?" kérdém. „Oda a szép testszín szandál." Lenézek, majd a guta ütött meg. Nem lehetett megismerni, mi szín lehetett eredetije. Se nem egészen fekete, se nem egészen hamuszín, a testszínből egy-egy babszemnyi látszott a tetején. „No! most már lépj ki a nézők elejbe, vendég! Nézők elejbe, kik nem ismernek közelebbről." A zene már elkezdődött, csuda, hogy el nem ájultam. Mit volt mit tennem, szembe kellett szállnom az óriással, azaz a „szégyennel" s igyekezni legyőzni. Kiléptem s ugyancsak rejtegettem lábaimat, miként csak lehetett. Máskor hiú voltam reá, most óhajtottam: bár ne volnának lábaim! Koszorúkba, versekbe nem volt hiány, a rekedtség is csak-csak tünedezett, de én nem voltam magammal megelégedve. Zajos kihívások történtek azért. Játék végével jön fel az igazgató, azaz Uhlich hozzám s mondja: „Asszonyom! holnapi elmeneteledből nem lesz semmi!" „Hogyhogy?" kérdém. „A publikum azt kívánja, hogy itt maradj és holnap vegyél egy jutalomjátékot s arra is kér, magad ülj a kasszához, mert öszvebeszéltek, hogy minden zárthelyért egy-egy ezüst tallért fognak nyujtani." „Édes Uhlich! ez lehetetlen. Köszönje meg nevemben." „De annak meg kell lenni! Akármit játszik, mindegy. Ha tetszik Normát lehet repetálni. Fogadja el. Tele színház lesz. Kérem, az nem bolondság! Az ily szép fölhevülést nem szabad elmellőzni!" „Mind igaz, mondám, de mindenekelőtt nincs engedelmem, csak egy játékra." „De az a szép jutalomjáték!" „Éppen itt fekszik a tulajdonképpeni lehetetlenség, ezen szóban: jutalomjáték. Én önnek szívességből léptem föl, nem fizetésért, tehát azért az egy játékért nem érdemlek jutalmat. Ha jutalmazni szándékolnak, azt meg is kell érdemelnem. Tudja mit! én holnap hazamegyek, elkéredzem a direkciótól és átjövök minden héten kétszer, vagy ahogy berendezhetem, hogy otthon is eleget tegyek. Játszom az úrnak öt-hat játékot, azok közül egyet jutalomjátékomul választok." Uhlich majd kibujt örömébe, erről nem is mert álmodni. „Most a vacsora közben kiválasztjuk az adható darabokat, az úr ideadja majd a textusokat, hogy betanuljam s így a közönség kívánatának is eleget teszünk." És úgy történt. Vacsora alatt elévettünk minden adható darabokat, úgymint: Párisi Jánost, Zampát, Normát még egyszer repetálni kell. Kértek, hogy egy színdarabban is játszszam: Aranymíves leánykájában, aztán a Szevillai borbélyban, Kőmíves és lakatosban. Ezek voltak kijelölve s ezeket kellett betanulnom, de csak a textust németül s ezeket el is játszottam. Az Aranymives leánykáját ismételni kellett. Midőn osztán jutalomjátékomul adtam Zampát, Szerdahelyi is átjött Kassáról s szivességből eljátszta Zampát.

Kétszer voltam híva nagy, pompás ebédre, de a világért se jut eszembe e két úri család neve. Különben mindég Uhlichéknál voltam ebéden és vacsorán. Így egy ebéd alkalmával történt, hogy Schrammel oly jó ötlettel vágta ketté a sok dicsőitő beszédeket, mivel az asztalnál elhalmoztak s Szerdahelyi is reá kezdte s mondá: „Már az igaz, hogy Normába és tegnap Párisi Jánosba páratlan csengő hanggal énekelted azt a nagy áriát." „Ej! mondja Schramml egész komolyan, ej! ugyan hagyjanak föl azzal a sok magasztalással. Hiszen az mind csupa tettetés a Gnädigétől, hogy oly szép hangja van s oly jól énekel." Erre természetes, hogy egész kórusba kezdettek el nevetni, a míg csak az ebéd tartott. És csakugyan, midőn jutalomjátékomat adtam, fölöltözve voltam már s nem akartam a kasszához ülni, én azt szégyeltem; azelőtt régenten divatozott az, bár azután eltöröltük e csúf szokást, de a publikum nem akart addig bemenni. Följött értem Uhlich s magamra vetvén köpenyemet s odaültem. Mindenik elémbe rakta egy zárthelyért a szép fényes tallérokat. Mind új volt. S abban a csepp színházban 400 forint jövedelem volt...

Most már ismét visszatérek jelen állapotunkra, hol a tagok türelmetlenkedtek, kevés lévén a jövedelem. Joob Gusztit a választmány is, a tagok is zaklatták, de az mind haszontalan volt, ő nem fizethetett, nem volt miből. Be is akarták egy kicsit zárni, de ő ezt sejtvén, elment egy kicsit sétálni, levegőt változtatni. De már erről tökéletes bizonyost nem tudok mondani, csakhogy egyszerre Gusztikát sehol se lehetett találni. A tagok mind csak úgy széledeztek. Még operákat csak lehetett adni, de ritkábban. A tagok szükséget szenvedtek, hozzám jöttek panaszkodni. Sajnáltam őket. Némelyik mondá: „Már két napja nem ettünk főtt ételt." „Ah az Istenért! Miért nem jöttek hozzám? Én itthon főzök." Micike ifjukori barátném ekkor is nálam volt, nálam lakott egy külön szobában. „Micike menj, a mi van, rakd elé, a te szobádban teríts föl," mert ő főzött. S ez így folyt sokáig. Hol egyik jött, hol másik. Nekem a lelkem fájt, meggondolván, hogy nekem fixum fizetésem van, ezek meg senyvednek. Mindenkin nem segíthettem ugyan, de keveset egynek is, másnak is csak juttattam. Darvas Etelkának mondtam: „Járjon hozzám! A mit mi főzünk, maga se hal meg tőle." Jött a súgó, már a nevét nem is tudom: „Ő elmegy, mert már nem tud mit tenni... de nincs csizmája!" Fiatalok voltak nejével együtt. Adtam neki egy pár forintot csizmára. Igaz! eszembe jut: Szoboszlaynak hívták. Szántam őket. Nagyné nevezetű fiatal színésznő, ki öltöztetni segit, néha eljön: „Ma se nem reggeliztem, se nem ebédeltem." „Miért nem jöttél ide, mondám, neked is jutott volna. Jöjj el ezután minden nap," mert már látom, hogy mind széjjel oszlanak! Úgy is lett. A direkció látta a társaság bukását, igen elkedvetlenedett s egészen visszavonta magát. Erdős, most többedmagával öszveállván, Miskolcra igyekezett. Még eddig az én fizetésem mindég járt. Egy napon odajön Füredi s mondja: „Kérem az asszonyt, úgyis itthon főz, tessék nekem kosztot adni. Mihelyt Erdős öszveszerkesztette a társaságot, én is szerződöm hozzá s ő azonnal előlegez s én becsülettel megfizetek. De még eddig azért nem határoztam el magam, mert nem tarthat énekes társaságot, én pedig már megdühödöm, ha visszafelé kell esnem." „Jól van," mondám kishangulag, mert most már elegen lettünk volna. De hátha még tudtam volna: mi vár reám!

Midőn már nem volt játék több, eloszlott a társaság nagyobb része, csak azok időztek, kik tán Erdőssel mennek. Fölmegyek Tóth Zsigmond úrhoz, kérem a fizetésemet. „Honnan?" mondja Tóth úr tréfásan. „A T. úr kasszájából," mondám. „Onnan eddig se kapta." „Hát honnan?" kérdém. „A Jooboktól." „Én?" „Bizony maga. De hogy maga mindég pontosan kaphassa fizetését, előre be kellett neki hozni s így fizettük mi." „Hiszen most kellene kapnom kétheti fizetésemet, 200 forintot." „Biz azt aligha utoléri, már csak vessen keresztet rá." „Ez már szörnyű csalódás. Ugyan miért nem mondta a T. úr nekem, hogy így állnak a dolgok." „Hát ki gondolta volna, hogy ily korhelyekkel van dolgunk? Hiszen nekünk is tömérdekkel maradtak adósok." „Ej! egy vármegye tud magán segítni. De én mit csináljak most már?" „Adok jó tanácsot, szerződjön a németekkel, azok jönnek Kassára s mindjárt lesz pénz. Hiszen már

úgyis játszott velök németül." „Azon az áron nem kell pénz. Magamat ajánlom." Elmentem, semmi szemrehányást se téve, mert nagyon mérges voltam. Hazamegyek elcsüggedve: midőn 200 forintot remélek tárcámba rakva hazavinni és egy fillért se kapok! Az a gaz lump Joob Gusztáv, eldorbézolta fizetésemet s nekem adós maradt vele. De tán még jobban haragudtam a directióra, hogy általán engem kötöttek ki: hogy minden áron Dérynét!... El se búcsuztam, haraggal mentem el.

Haza érvén, elbeszélem Micikének a dolgot, hogy most már mit csináljunk? Itt a sok kosztos! Elkezdtünk kacagni fölötte, hogy - kosztos! S hozzá még elé se akartuk hozni a dolgot nehogy elszomorodjanak s álszeméremből kiki visszalépjen. „Csak csinálj víg arcot, mintha semmi baj se volna. Tegyünk úgy, mint egy bukott bankár, hogy észre ne vegyék, hogy holnap már nem fizethet. Ma még egy ezüstöktől ragyogó nagy estélyt rendezz, hogy senkinek eszébe ne jusson, hogy: holnap olyan nincs! Csinálj egy jó nagy casserol sódaros tisztát, hiszen még nem is vagyunk éppen az utolsóig! Még van a speizba imitt-amott valami. Csak csak a pecsenye, az ebéd fénypontja, az hibázni fog. És adjál mindeniknek egy findzsa feketekávét, ez azt fogja bizonyitani: hogy vége az ebédnek! Ha éhesek - igyanak!" De kacagtunk, kacagtunk! Én ide, Mici amoda ült. „No csak, láss hozzá, hogy kész legyen az ebéd. Csinálj a hús körül bőven krumpli-pureét. Azzal jól laknak. Délután aztán mindjárt, a mi még található nálam, öszveszedjük s viszed egy időre pihenni. Csak majd elhatározom magam valamerre. Tán Miskolcra. Legközelebb van s Erdősnek van pénze, szívesen előlegez, csak menjek hozzá!" Mici kiment főzni. Én comodeomban keresgéltem, hogy délután Micit küldhessem.

Ha nagyvárosba mentem, mindjárt zongorát béreltem, hogy ne kellessék minden csekélységért a próbaszobába menni. Szükségem nem lévén már reá most, hazavitette az asztalos, kinek tulajdona volt. Én is kimentem az utcára egy kissé körülnézni s éppen a színház kapujával szemben megakad szemem egy roppant nagy, borítékos szekeren, hat lóval. Gondolám, ez bizonyosan szállítmányt viszen Lengyelországba, látszik rajta a nagy útikészület. Azzal beugortam, mert szobám ajtaja a kapu alá nyílott s nyitva hagytam. Kevés idő múlva jő be Mici, nagy veresre melegedve a főzéstől, kitárja az ajtót: „Édes Róza! Ez az úr veled kíván beszélni." Én fölemelem fejem s - Latabár! Kassán? Az üdvözlések után leül, kivesz tárcájából egy levelet, nekem átnyújtandót. „Én a Ts. asszonyért jöttem!" „Értem?" bámulok reá: „Igen." Fölbontom a levelet s Kilényi, a sógorom ír:

> Miután most van a változások ideje, sietett fölszólítani engemet, nehogy másfelé irányozzam szerződési terveimet, csak a kedves Kolozsvárra, hol engemet mindég oly szeretettel óhajtanak körükbe bírhatni. Biztosan reménylik, hogy én is éppen oly szeretve fogadom el a meghívást és sietve teljesítendem testvéremmel egyesített kérését: hogy már egyszer hosszabb időre határozzam el, hogy körükbe óhajtom a jövőt tölteni. Ők most hosszabb időig szándékoznak Erdélybe maradni: boldogítsam tehát testvérem környezetét is személyem birhatásával s ne csak mindig mások hasznára kívánjak működni. Egyéberánt Latabárra bízta velem kedvem szerént egyezkedni s azért is kívánt ily ügyes embert küldeni, ki a nagy úti terheket el tudja egyengetni s azért küldött oly biztos szekerest, hogy egész podgyászommal utazván, minden kényelemmel be fog szállítni Kolosvárra. Ha szükség lesz, Latabár el van látva pénzzel.

„Tudja, Latabár, én nem cikornyáskodom, én egyeneslelkű vagyok, megmondom magának mind a dolgok állását, a hogy van. Én elfogadom sógorom ajánlatát, ámbár tudom, hogy sok vesződségem lesz vele, azért arra nem sokat hajtok, hogy mennyi időre maradhatunk együtt. A míg maradhatónak találom: maradok s ha nem: úgy elmegyek tőle... De egy-két nap mulatni kell, míg mindig bajomat elintézem." „Én meg szeretnék sietni, mert a fuvaros sokba kerül." „Igaz, mondám. Holnap végzek, holnapután indulhatunk." „Még egyet kérdek: lehetne egy pár jó, ügyes színészt s egy pár kardalnoknőt kapni? Maradtak itten?" „Ma velük fog itt

ebédelni, megismerheti." „De ügyes színészt!" „Oh jaj! Hát ott sincs színész... Azaz szerelmes színészt kérdek?" „Ah! Az a legjobbak közül van: Hegedüs." „Oh! Hát akkor sebaj, mondám." „De oly másodszerepekre való? S énekelni mindenik tudjon, a kit vihetek?" „Van egy kezdő, de az már ki van véve a kardalnokok táborából, azért még az tanítást igényel... Az is itt lesz ma. De azoknak mind pénz kell." „Csak nagyon sokra ne menjen, mondá. Elmegyek, elrendezem a szekeret a Sas-fogadóban s azonnal itt leszek." „Ne késsék soká!"

Az én kosztosaim is elérkeztek s kit a remény, kit a kétség felzaklatott, midőn előmondám nekik az azalatt történt változást. „Velem most éppen úgy történt, mondám, mint a tündérvilágban, hol az ember csak azt mondja: Asztalkám terítődj s eléterem az asztal; szekerem gördűlj s elégördűl nagy csörömpöléssel a nagy ekhós, vasas kerekekkel ellátott bárka!" „Hát az az? Láttam ott állni s meg se álmodtam, hogy még érdekelni fog talán megjelenése," mondák a többiek. „Minthogy Latabár említette, hogy nehány tagra is szüksége lenne, hát csak alkalmazzátok magatokat körülötte, édes szépeim! Majd meglássuk: kire veti a szultán keszkenőjét!! De tanácslom, zárjátok be Zsófiát a kis szobába, mert majd ő fog a szemébe vigyorogni s akkor veszve vagytok, ő lesz a nyertes." Én őket mindég csak neveiknél szólítottam, minthogy mind oly szolgálatkészek voltak körülöttem, szerettek s én mindig pártoltam őket. Nagynét, ki férjnél volt már, de nem élt a férjével, hivták Zsófiának; gyönge színésznő, de fiatal és kardalnoknő. Darvas Etelka csinos növésű, termetesebb, ez is szép, férjétől elvált, de szörnyü hideg arccal, azonban szerepeket lehetett reá bízni. Jó családból, a Darvasék rokona. Végre Júlia, hajadon, már nem a tizennyolc évesek közé számítandó, de igen-igen jó althangja volt s a kórusban ő volt a kórusvezető. Ezt legjobban szerettem, mert igen szorgalmas volt és igen szegény. A próbákon reggel-estve munkája mindig kezében s dolgozva próbált (mert sokszor történt, hogy estve is tartottunk próbákat)... S igy őt legjobban is pártoltam. Segítettem ruhákkal, cipőkkel, koszttal, néha szobát is adtam neki, ha olyan szállásom volt s végre... egy kis leánykát kapott, szegény, prezentbe. Ennek keresztanyja lettem. Ez a szó: presentbe kapta, nem az én találmányom volt. Egy szakácsné volt a később időkben, ki már negyedszer is el-elment tőlem s ismét visszajött hozzám. Egy hígeszü teremtmény, de már hozzászoktam. Elé jön egyszer másodmagával. „Ugyan hova tette az eszét? mondám. Bajt szerezni a nyakára! Hát fizet-e érte az apja valamit a tartásra?" kérdém. „Nem fizet biz az, T. asszonyka!" „Nohát adja vissza neki!" „Ugyan, hogy adnám? szólt, megsértve érezve magát. Hiszen presentbe adta ő ezt nekem!" Ez egy cselédtől igen jó ötlet volt s mindig fönnmaradt a - present.

Keresztanyja lettem tehát a szép reményt nyujtó kis Bertsényi Bertának, mert ő volt a Julia leánya, kit Julia sok küzdelmekkel nevelt föl, munkás szorgalmával. Ennek a kicsinynek is én adtam a legelső hangot szájába: tanítottam szavalni kis lányoknak való verseket. S igen ügyesen indult... no de ez későbbi esemény.

Juliánál szerettem volna tehát, ha Latabár választása őt találta volna. A férfiakra nézve nem kívántam beleelegyedni, de azért az igazat nem hallgattam el, hogy Füredinek gyönyörü hangja van és szorgalmas. Elé jött Latabár, megtörténtek a bemutatások. Tapasztalt tapintata csakhamar rávezette ki és mi legszükségesebb náluk. Julia s Füredi hangját csakugyan kielégítőnek találta. Zsófiát s még egy fiatal kezdőt (azaz leendő színészt, kinek gyönyörü tenor-hangja volt, s kinek minden mozzanata elárulta, hogy jó család ivadéka, de nagy kedve lévén, színészekhez vágyott jönni) bizonyos Ferdinándyt, őt is szerződtette Latabár. Szegény Darvas Etelka ő keresztül esett, s ő elment Erdősékkel. Csakhamar megtörténtek az egyezkedések s elkészült mindenki a hosszu útra. De már most igen sokan voltunk, mert az én podgyászom már magába véve is elég volt, de mindenkinek volt valamije s igy még egy könnyü szekérkét kellett fogadni. Arra ült Zsófi és Ferdinándy. Elbucsuztam fájó szívvel Kassától s elindultunk a kedves Kolozsvárra. A mint Debrecenen keresztül robogott szekerünk, éppen midőn a Fehér ló fogadó erányába érünk, figyelmeztetem a többieket: „Ni,

mondom, ott előttünk megállítottak egy szekeret és három úr dulakodik együtt." „Hiszen az a mi szekerünk Ferdinándyval és Zsófiával." Latabár mindjárt leugrik a szekérről s oda siet. Ott értesül, hogy a két úr Ferdinándy rokona, kik még tegnap tudósítva voltak öcscsük szándékáról s megelőzni kívánták öcscsüket. Még az estve megérkeztek a Fehér ló fogadóba s ott lesték minden szekér keresztül haladását s most csakugyan megismervén öcscsüket, kérték: szálljon le szép szerével, mert teljességgel nem fogják megengedni, hogy tovább menjen. De Ferdinándy teljességgel nem akart visszatérni. Latabár azonban kettévágta az erőszakoskodást egy szavával: „Ferdinándy úr! én erőszakkal nem akarok egy család kebléből egy tagot kiszakítni, ki egészen más remények teljesítésére van kiszemelve a család főbb-jeitől! Az urak fizessék vissza pénzemet, mit ezen ifjunak előlegeztem s menjen szabadon." Szívesen eleget tettek a rokonok s sok rábeszélés s végre azon fenyegetés után is, hogy majd más erőszakkal fognak élni, lecsillapult a hős s engedett a szép szónak, bánatos végpillantást vetve utitársnéjára!

Most már a szekérre se volt szükség. Azt vissza bocsátva, hozzánk ültettük Zsófiát s így haladt utunk minden további akadály nélkül be Kolozsvárra.

X.

A kolozsvári társulat tagjai. - Déryné tanítóskodása. - Felber Mária vendégszereplése. - Barangolás. - Az aréna-építés terve 1840-ben. - Nehézségek Gróf Valtron szereposztása körül. - Czelesztin, a gaz, honnan kerül elő ismét? - A kiutasított bocsánatkérő. - Az aréna költségei. - Az elázott első előadás. - Miért nem járnak hétköznap az arénába? - A tüzijátékos. - Korniss balesete. - Déryné deficitje. - A kolozsvári kereskedők dicsérete. - Újra Miskolczon. - Az Ezred leánya nagy hatása. - A szürke kaputos özvegyének tervei. - Békülési kísérletek Déryvel. - Déry váratlan megjelenése és durvasága. - A Déry-család többi tagjairól. - Az üres kosár. - Milyen a vidéki színész helyzete? - Követválasztás és meghiusult kilátások. - Eltávozás Miskolcról.

Itt nagy örömmel fogadtak bennünket. A város mindjárt zajosabb lett, miként mondák. A társaság igen nagy számmal volt. Kilényi az ujonnan érkezett tagokkal egyezkedett s szerződtette őket.

Most már nagy mezeje volt Füredinek, vágya kielégítésére.[121] Latabárnak is kétszeresen meggyűlt a baja. Most már az operák betanulása volt napirenden és a közönség vágya teljesülhetett, miután ennyi ideig nélkülözni kellett a daljátékokat. Most várták be a kedves Laborfalvy Rózát vendégszerepekre. Be is jött nemsokára. Közelragadtatással fogadták a kedves művésznőt, mely elragadtatás egész végig élénkül nyilatkozott erányában, míg csak itt mulatott.[122]

Ezúttal sokáig szándékoztam bentmaradni Erdélyben. A publikum most is azon kegyeletben részesített, mint mindenkor, a hányszor Kolozsvárott megjelentem. A kedves grófi család még most is mindég oly gyermekded kedvességgel függött rajtam. Már nagyok voltak s imádókkal körülvéve. Füredit mindnyájan igen megszerették. El kellett nekik beszélnem, mikép tanítottam őtet s hogy mily ügyetlen volt s végre B. Bethlen Miklós, a grófné testvére mondja: „Édes Déryné! minthogy Kassán magát kérték föl, hogy dresszirozza őt, de csakugyan is látszik rajta, kivált énekében, hogy jól oskolázva van, végezze be egészen a kiművelését. Én már a vívó óráimat éppen be akartam végezni, de megtartom az órákat. Itt a jegyem, adja át Füredinek s mondja neki: hogy egy művésznek mindenkor nagy szüksége van arra, hogy vívni tudjon, akkor biztos lehet a helyes mozdulatokban s akkor ezen részét is a kifejlődésnek magának köszönheti."

Szidorné volt most is, mint mindég, ki a ház vidámságát föntartotta. Csak a szegény jó grófné gyöngélkedett szüntelen.

Pestről Felbér Mária is eljött vendégszerepekre, de nem csinált szerencsét: nem birta a közönséget elragadni.[123] Én a páholyomból szüntelen tapsoltam, de nem talált tapsom visszhangra. Elmentem a grófné páholyába, hogy az úrfiakat fölélénkítsem. Igen sajnáltam őt, hogy oly hidegen fogadták, hogy szinte zavarba jött és nem sikerült neki ezen szerep. Normában lépett föl, s miként mondák: Normának hang kell! Második föllépésül a Bájitalt választá. Ez már mindjárt jobban sikerült és a közönséget tökéletesen kielégítette. De azért nem mulatott sokáig Kolozsvárott, már diszgusztálva volt s visszament Pestre. Így folyt le jó hosszu idő. Jött a tavasz s az én sógoromat megszállta az utazási vágy s az ujabb tagok is egyesíték vele óhajtásaikat, kik még Erdélyben utazásokat nem tettek, hogy ők is szeretnék ott a vidéki

[121] Füredi 1839 május 25-én lépett föl első ízben Kolozsvárott.

[122] Laborfalvi R. 1839 szept. 10-én játszott először Kolozsvárott: Tudor Máriát adta. Október 7-éig vendégszerepelt.

[123] Felbér Mária 1842 február 3-19 közt vendégszerepelt.

kirándulásokat megtenni s azzal ismét Kolozsvárra visszatérve eléadásainkat folytatni. Úgy is lett. Az útra csakhamar elkészült mindenki s elindultunk Zalathnára. Ott csupa szászok! Még több helyeket is bebarangoltunk, de a helységek nevei mind kirepültek agyamból! Ebből azt lehet következtetni, hogy nem igen érdekes helyeken jártuk be a vidéket. Ennélfogva csakhamar visszatértünk Kolozsvárra.

Utazás közbe Magus József, ki a hősszerepeket játszotta, elmaradt a társaságtól. Ez nagy baj volt, mert nem volt mindjárt ki helyét pótolta volna.

Most már ismét itthon lévén, Kilényinek egy terv furta agyát. Meggondolván, hogy nyáron át sokkal örömestebb tölti idejét mindenki a szabadban, örömest siet ki minden a négy falak közül az üde levegőre felfrissülni, s ennélfogva arénát szándékozott építeni a Népkertben, ha az engedélyt megnyerhetné Gróf Korniss ő magasságától, mert már akkor ő volt gubernátor Erdélyben.

No de most rohantak reám az ezer bajok minden halmazaival. Kilényi elémbe terjeszté, hogy ő a nyáron át nem adhat fixumot, mert a nyári jövedelem nem elegendő. Azt magam is átláttam, hiszen velem könnyü volt boldogulni. Ellenben szép színekkel festé le szép reményeit, az aréna fölállításából leendő nagy jövedelmekre nézve. „Lássa sógorasszony! még itt aréna sohase volt. Osztán a Népkertbe minden ember örömest siet, csak a séta kedvéért is, hát még ha ott élvezetet is talál!! Azt tanácsolnám tehát édes sógorasszony! legyen velem társ. Építsük föl a színpadot és meglássa, nagyban fog jövedelmezni!" És én! oh én szerencsétlen szunyog a pókhálóban! meghagyom magamat fogni. Reáállok, a nélkül, hogy fogalmam lett volna róla, vajjon hány szekérke föld kell egy magaslat fölépítéséhez! Meg, hogy hány szálacska deszka, nemcsak a színpad készítéséhez, de ülőhelyeknek is! s. t. f.

Az engedély megadatott. Minden ember örült e jó ötletnek. Minden sietett ki, mi magunk is a színhelyére nézni, bámulni. De még az építkezések így folytak eléhozódott, hogy mi lesz az első eléadás? Kilényi jónak látta Gróf Valtront, minthogy az katonai darab s jól fogja magát kivenni. „Hát a grófnét ki játsza?" kérdém hirtelen. „Hát ki más, mint sógorasszony!" „Én? Én nem ugyan, hogy nem! Én arénába csak egyszer léptem föl, midőn jutalomjátékom volt. De még akkor elhatároztam: soha arénába föl nem lépni! Ki nem állhatom a nappali játékokat, még színházban se. Hiszen az egész illusiót elveszti. Láttam többször már a németeknél Pesten, a város-erdőcskébe. Kiállhatatlan előttem. Olybá tetszett előttem, mintha a játszó tréfásdit játszana a publikummal. Nem! sógor, én nem játszom arénába." „De minthogy már velem társ lett, sógorasszony, köteles játszani." „Visszalépek." „Azt már nem lehet. Aláírta a kötlevelet, azt nem lehet fölbontani. Ha nem fogadta volna el ajánlatomat, úgy nem vágtam volna e vállalatba"... Minek folytatnám e kellemetlen harc leírását. Nagy vita lett belőle, hol sógorral, hol testvérrel collisióba jöttünk. De még a belharcok csak így folytak egy jó ideig, jött ennél még borzasztóbb zivatar fejem fölé, a mely szemtelenül rohant meg, midőn álmodni se tudtam volna. Aggodalomba volt a társaság a hős szerepekre nézve. Igaz, hogy az nagyon szükségeltetett. Én már, minthogy a publikum is a Kilényi s társulata részére hajolt, ő közbeveté magát: hogy csak győzzem le ellenszenvemet, már csak a közönség kedvéért is és játszam az arénába. Én is osztán tréfásan, síró hangon mondám: „Oh! hiszen ki ne venné be még a mérget is, ezen kedves, jó publikum kedvéért!" Beleharaptam tehát a vadalmába, habár kesernyés íze volt is és megigértem, hogy játszani fogok.

De most már, a mi reám következik, nem vadalma, hanem: kéksavany-méreg volt, mely egyszerre elfojtja a lélekzetet! Celesztin, a gaz, incognito, ott kullogott valahol közelébe s alkalmasint sógorom tudott róla.[124] De ez titokba ment, hogy én előbb meg ne tudjak semmit, míg ki nem lesz főzve az előléphetési terv, hogy nekem ne lehessen menhelyet találnom. És

[124] Czelesztin 1842 jan. közepén szerződött a társulathoz.

ez így történt. A rablónak voltak itt Kolozsvárt sok fiatalkori barátai, oskolatársai s a publikum régibbjei is igen szerették s közöttük, kik fiatalkori társai, most már urak! Nevezetesen egy úr, Zeyk nevezetü, szívvel-lélekkel fölkarolta sorsát s mielőtt nyilvánosan megjelenhetett volna a „rabló," egy lap jelent meg Zeyk úrtól, hová én is járatos voltam s ők is egész családostul nálam időztek gyakran. Zeyk úr írói tulajdonságokkal is birt különben. Tehát egy lap jelent meg, mely előpostája legyen személyes megjelenhetésének. Először földicséri minden múlt s jelen érdemeinek ágait, de még azonfölül, hogy erdélyi születésü lévén, mennyire jogosítva van, hogy ő, ezen imádott közönség eránti forró vágytól ösztönözve, még egyszer, óhajtott kebelére lepihenhessen. A lap igen szépen s érzékenyen volt írva, nem éppen így, mint én írom, de én azt nem tartottam meg emlékezetemben, csak hirtelen futván keresztül rajta. Hiszen mind azt, mi ott írva volt, senki se tagadta meg tőle, de én! mit mondjak? (Hisz eléggé tudva van leírásomból, az egész régi per folyama!) Én ujra e rabló körébe jutottam ily véletlenül!

Kilényivel ujra öszvejöttem, szemeire hányva, hogy ő, egyetértve vele, a köpeny alatt így kívánt engem reászedni s e szerént, igen egymáshoz érdemes barátok s én nem játszom vele. De ismét közbe veté magát a közönség s be kellett vennem a - kéksavanyt!

De még a szemtelenségek határát csak most lépte át, midőn már megjelent a városban. Kilényihez ment legelébb is és azt igérte neki, hogy engemet fizetni fog apródonként. Egy délelőtt, egész gálába öltözve - belép hozzám! Én mérgemben nem láttam jól, csak tüzet láttam előttem! Azt tudom, hogy valamennyi ajtó volt a két szobába, mindenikhez odafutottam s mind kinyitottam előtte, nagyra kitárva. Valamit kerestem, de nem tudom botot-e vagy seprőt, mert a konyhaajtót is kinyitottam, mely a kis szobából nyílott és Juliát, mert most ő is nálam tartott szállást és a két egymásba nyíló szobát, mely osztán kivezetett az utcára... az ujjamat mindég az ajtókra mereven tartva, de egy szót se szóltam a dühnek miatta. De ő hebegett a szemtelen! „Kérem az Isten irgalmára! bocsásson meg!"... Végre rákiáltottam: „Ki! ki innen zsivány! Azt a szégyent teszem rajta, hogy kiseprőzöm szemtelen, mint a szemetet!" „Szörnyü kegyetlenség!" mondá s ment.

Most már az aréna elkészült elég csinosan s jövő vasárnapra volt kihirdetve az első eléadás. De én azonkivül is igen föl lévén zaklatva a lefoly kellemetlen érintkezések következtében, hajam szálait érzém ég felé meredezni, midőn Kilényi egész győzelmi hangon földicsekedett, hogy: „Meg is érdemli a dicséretet, mert ő elég szorgalommal s fáradozásokkal küzdött két hét olta, még elkészült. De még mennyi költségbe került! Csak a föld maga mennyiben van: 500 szekér! Hát még a sok deszka, mesterember s napszámos! És ha az első három játék be nem hozza a költséget, mi ketten úgy megbuktunk, hogy soha se vergődünk ki belőle." Ekkor neki estem Kilényit szidni: „hogy miért kívánt engem ily költséges vállalatba vonni s megrontani?" De mindenki jó reménnyel biztatott.

Szombaton ott tartottuk a próbát, a színlapok ki voltak hordva már jókor, hogy helyekről mindenki jókor rendelkezhessen. Az égen egy felhőcske se mutatkozott. Megebédeltünk, kiki reménnyel telve. Ebéd után egy kissé borulni kezdett. „Nesze aréna!" mondám. „Ej! nem lesz ez tartós," mondák. De egyszerre nagy sötétség borította el az egész láthatárt s oly borzasztó felhőszakadás omlott le az égből, mintha az egész világot el akarná mosni. No hiszen el is mosta a színivilágot! Szaladgáltak az emberek ide s tova. Kinek házát, kinek kerítését, udvarát vitte el; a házakból a butorokat, hidakat, mindent sodort magával, oly sebes rohammal jött s folyt. Jöttek a cselédek Kilényihez: „Jöjjön igazgató úr, tegyen rendelést. A színpadot deszkástól, fődestől elmosta a víz. Legalább a mit meg lehet menteni!" A színészek maguk is beleugráltak a vízbe s fogdosták ki a deszkákat, zárthelyeket s a mit még meg lehetett menteni. De mi volt az annyi károsodás után! Vasárnapra szépen kiderült az idő, szép nap sütött. „Süthetsz már!" mondák. Kénytelen volt a társaság vasárnap a színházban, nem tudom

már mi darabot eléadni. Ujra hozzáfogtak a színpad fölépítéséhez, remélve, hogy talán csak nem esküdött ellenünk ég és föld. Egy hét alatt elkészült az arena. Szombaton elkezdett az eső esni. Egész nap szakadt az égből, mintha öntenék még vasárnap is. Akkor se lehetett játékot eléadni. Hétköznap nem tanácsolták, hogy játszunk künt, mert miként mondák, senki se jönne, kivált nők. Geneiroznák magukat nappal menni színieléadásra, mert ők még ilyesmit nem láttak s szégyelnék magukat, nem lévén ilyeshez szokva. Végre a harmadik vasárnapon sikerült.[125] Szép idő s igen-igen nagyszámu közönség gyűlt be. Csak úgy zajlott a nép az utcákon erről is, amarról is. De kellett is, hogy jöjjön, mert már most a költség is szaporodott, az arena mindig új javításokat igényelt. Tehát sok játékot kellett eléadni, míg a sok kiadásokat behozta. Most már midőn reméltük volna a hasznot a sok kiadás után, szerencsétlen csillagzatunk egy tűzijátékost lökött le valahonnan. Elment a gubernator ő excellentiájához s kézcsókolással hajlongva dicsekedte: hogy ő messzi útról jő nagy költséggel, neki ajánló levelei vannak ez s ez hercegi udvartól, mert ő nagy művész. A gubernator odaüzen szombaton, hogy vasárnap nem lehet játszanunk, mert a tűzművész fogja mutatványait eléadni az - arénában (!!?), a mit mi építettünk! Ez osztán igazán igazságos! Kilényi többedmagával elment ő magasságához, hogy hiszen az nem lehet, mert az arena - miénk! „De már én megigértem neki, hogy akkor nem fog lenni eléadás, mert ő is ugyanazon órában kezdi mutatványait. Neki nem is kell a színpad, csak a színpad előtti tér s így színieléadás nem lehet. Punktum!”

Igaz! derék művész volt a sógor, szépeket teremtett elé. Az egész társaság szabadjegyeket kapott, tehát mind ott voltunk. Vígan foly le az estve. Kivált a gubernátor, igen jól mulatta magát. De a szegény, károsult társaság! Mi egy kissé keserű érzéssel vegyült szomorúsággal vigadtunk. No! de mi azért mégis csak hazamentünk, de a gubernátor többé nem ment haza, őt vitték, azaz nem őt, csak a hulláját vitték haza tisztjei, a kocsiján. S ez így történt. A művész igen is művészileg eresztett föl egy mesterségesen készített, már nem tudom többé miféle alakú rakétát, mely szörnyü magasságig emelkedett. A gubernátor, mindig hátra kellett, hogy hajtsa a nyakát. Egyszerre nagy zaj támad körülötte, udvarától környezve állt s a mint föl-föl a magasba tekintett, halva rogyott öszve. Így vége szakadt a játéknak. Tán mégis jobb lett volna a gubernátorra nézve s reánk nézve is, ha az arénai színpadon játsztunk volna egy mulatságos játékot, melynek nem lett volna ily szomorú vége![126]

Most már csak röviden szeretném ezen kolozsvári saisont bevégezni, mely reám nézve csupa kellemetlenségekkel terhelve folyt le. Hiszen már az magában csapás volt, hogy ki megrabolt oly gyalázatos szemtelenséggel, azt olykor-olykor nyájassággal kellett átölelnem. Kilényi pedig, ki sógorom volt s nem törődve semmivel, engem oly vállalat részesévé kívánt belevonni, melyről maga se volt biztosítva, hogy hasznot vagy bukást hoz-e elé s ime - én a magam részéről 400 forintba buktam! Meghatároztam, hogy elmegyek tőlök. Elég okom volt. Négyszáz forint!!! Honnan fogom én azt s mikor letisztázni!? Elmegyek s minden társaságnál, melyet utamban találok, vendégszerepelek! De csak ne úgy, mint Fekete Gábor uramnál. De itt, itt! itt borzasztóra nőtt tartozásom! Most a boltokban semmit se fizethettem, máskor, legalább mindég egy-egy részt fizettem le, hogy majdha visszajövök ismét, a többit is kielégítem. Igen ismertek a kereskedő urak ezen oldatomról, ha pénzem volt. De az mindig csak jutalomjátékom alkalmával volt. Mindjárt futottam s fizettem, már a mennyit, annyit, de mindég szó nélkül jöhettem-mehettem, nem háborgattak. Erről sokat kellene írnom. De reá is fogok jönni annak idejében! Most csak annyit: hogy a kolozsvári kereskedő urakhoz hasonló - a színészek arányában! - kegyeletteljes, nemeskeblű s érzésű kereskedők nincsenek egész Európában! Nincs, nincs! Be fogom bizonyítni. De ők egyszersmind nagy színházpártolók s műveltek. Elmentem tehát Kilényitől, bőven terhelve adóssággal s most már csakugyan

[125] Az Arena 1840 julius 26-án nyilt meg, csakugyan vasárnap a Tölgykoszoru című játékkal.

[126] Gr. Kornis János főkormányzó halála tényleg az 1840. évi aug. 16-iki előadáson esett meg.

mindenemet öszveszedve s zálogba téve ismét, jöttem ki Kolozsvárról, kedves kishonomból, sajkámat elbocsájtva Klapkaként: hol köt ki majdan, nem tudom. Megérkezvén Nagyváradra, ott találtam Kőrösiéket. Behajtattam a Sas-fogadóba. Mind ott voltak próbán. A mint megláttak, megrohantak. „Oh, de jó, hogy jő a T. asszony! Most elfogjuk erővel s nem eresztjük. Innen megyünk Debrecenbe, keveset játszunk, onnan Miskolcra." „Miskolcra? kérdém. Jó! gyerünk Miskolcra." Játsztunk Váradon keveset, Debrecenben hasonlóképp s mentünk Miskolcra. Itt már hosszabb ideig mulattunk. Kedves rokonaim között voltam ismét. Jól telt el időm a sok ismerős között. Itt Lendvay is lejött Pestről vendégszerepekre, de nem nagyon soká mulatott, sokat gyengélkedett. Ő elment, s jött Egressy Gábor. Csodálkozott, hogy engemet itt talált s nem Kolozsvárott. „Vagy, ha már onnan elmentem, hogy miért nem egyenesen Pestre?" „Most előbb jól kiutazom magamat, mondám, azután, ha befogadnak, Pestre megyek." „De onnan osztán csak ne mozogjon többet, komám!" Egressy is bevégezvén szerepeit, visszament Pestre. De bezzeg nekem meggyűlt a bajom Miskolcon. A közönség ugyan most is a régi elfogadásban s szeretetben részesített, úgy, hogy az Ezred leányát amint eljátszottuk, ujra kívánták, hogy adjam még azon a heteken. Én ugyan most már nem akartam játszani, értésére adván a társulatnak, hogy már most Kőrösi Mimi játszódja el, mert már jó szerepeket játszott s tőle is örömest nézi a publikum. De Mimi, egy igen szerény lélek, teljességgel nem lévén bátorsága, semmi esetre nem vállalta el, okul adván, hogy ő azon énekeket nem tudja. „Én betanítom, mondám, mindent éppen úgy, mint én adtam. Hiszen így kell mindent keresztül próbálnod." „Nem, nem s nem!" Így osztán ismét csak én játsztam zajos tapsok mellett ugyanazon a héten.

Jaj! de nem ilyszerű dolog az, mely bajomat meggyüjté. Kedves rokonim teljességgel nem tudtak belenyugodni, hogy Déryvel ismét halálos ellenségeskedésben éljünk. A régi szürke kaputosom, a jó öreg Nagy János színész már meghalt s nejét özvegyen hagyá. Ő úgy nyilatkozott előttem, hogy Pestet nem felejtheti soha s minthogy már most szabadon rendelkezhetik magával, hát ha én Pestre visszamegyek, úgy ő is Pestre jön lakni s együtt tartunk szállást, együtt kosztozunk. Ő pénze kamatjaiból Pesten gond nélkül megélhet. El volt határozva s ennek reményébe, régi jó kedvünk, szép ifjúságunkban eltöltött napjaink emléke, földerítette legalább néhány órára kedélyünket s mókáztunk a multak kedves bohóságain, melyek akkor örök életet igértek... s mind elmultak, mint a szappanbuborék!... Rokonim tehát ujra zavarogtak. Elémbe terjeszték, hogy most én nagyon hibás vagyok, miután oly durva levelet írtam Dérynék, hogy meg is betegedett bele s most a szent kötelesség azt követeli, hogy én tegyem az első lépést a megbékélésre. „Én? kiálták föl. Hiszen én nem akarok vele megbékélni soha többé az életben. Nekem oly levelet írni! Még koldusbotra utasítni?! Ő kezdette ujra a vészt, miután annyi rimánkodására kibékültem vele." „Az nem csuda, ha ő kitört is, mondák, mert el van keseredve s miután évről-évre hijába várja hazatértedet, új csábeszközökkel kivánna leláncolni szenvedélyed további növekedésére és folytatására. És éppen midőn már folyamodott is - csupán a te kedvedért, - a tiszttartóságért, hogy városban lakván, örömestebb lész hajlandó a hazajövetelre!"... Így vitatkoztunk még egy ideig, mire fölpattan az ajtó s berepül a kis eleven Ida, Déry huga. Legelőbbszer is az én nyakamba ugrott, e szavakkal csókolván öszve: „Oh, lelkem, anyám! hát itt van?" Kérdék tőle: „Hát Déry bácsi hol van?" „Mindjárt itt lesz, a szomszédba szállt, mert ebéd után mindjárt megyünk haza. Csak gyónni jöttünk be." Most Idát vették elé, hogy engemet vegyen reá, hogy én tegyem az első lépést, csak kezemet nyujtsam eleibe Dérynék, egy szót se szóljak. Ida sírva fakadt. „Hát már teljességgel nem akar nekem anyám lenni, kedves Róza mama?! Ne hagyjuk mind oda azt a szegény öreget magára. Ki lesz ápolója, midőn már én férjhez mentem? Erre a szent könyvre kérem! Nyujtsa neki a kezét békére. Vétkezik, ha nem nyugtatja meg leányát!" Addig-addig rimánkodtak, nyilik az ajtó s belép Déry. Én meg voltam lepve látására. Ő szörnyü haragos pillanatot vetett reám. Ida, bátyja nyakába borult és sírt. Bátyja megértette, miért csókolja oly erősen sírva huga. Gyöngén eltolta magától s háttal fordult a díván felé, hol

ültem s vettem észre, hogy szemét törli. Ekkor én fölkeltem, eleibe nyujtám jobbomat. „Édes Déry!" hebegém. Ő kezemet visszalökte, háttal fordult felém: „Semmi közöm többé az asszonynyal! szólt szörnyü hidegen. Mi örökre elvégeztük egymással." Arcom lángba borult szégyeltemben s a többire meresztém szemeimet, szemrehányólag. Ők elkezdették: „De édes Déry bácsi!" „Hugom, gyere! itt van az ideje, templomba!" Déry többet egy szót se szólt, megfogta huga kezét s a többieknek röviden köszönvén, kiindult, de Ida kivonta kezét bátyjáéból s jött hozzám a díványhoz, sírva nyakamba borult, de egy szót se szólt s azzal ő is távozott.

Déry kemény ember volt házaköre eránt; minden pillantását nagy tiszteletben tartották s nem volt volna tanácsos, csak egy szót is kimondani, az ő akaratával ellenkezőt. Még a kis fiú-öcscsét is oly nagy subordinátió alatt tartotta, de derék embert is nevelt belőle, a kis Sándorból, ki már rég időtől olta kasznári hivatalt visel a gróf Erdődy-jószágban s ki nagy becsültetésben és szeretetben részesül, szigorú, pontos eljárása érdemeiért a grófnak minden utódjaitól. Déry Sándor, egy kedves, jó fiú volt mindég, ki egy igen jó családból házasodván, hasonló jószívű s lelkű szelíd nőt nyert benne s Isten egy leánykával áldotta meg e házasságot, ki éppen oly szelíd, mint anyja és éppen oly kedves jó kis gazdasszony igérkezik lenni, mint szép kis fiatal anyja. A kis Déry Róza igen szeret engem, valamint atyja és anyja, kik nem szünnek meg most is részvéttel emlékezni rólam s a jó Sándor nem tartja azt, mit a példa-beszéd mond: meghalt a gyermek, oda a komaság!... De a házi kemény kormányt bátyjától örökölte. Ő is, mint bátyja: mindent tehetsz tetszésed szerént, - mondja - de az úgy legyen, a hogy én akarom! Csakhogy Sándor sokkal finumabb s nem maradt hátra a korszellemtől s neje eránti illemszabályaitól.

Déry tehát elment a templomba, de mi, mi, ott maradtunk a faképnél: amazok könyezve, én a szégyentől s méregtől égve. Mit csináljak most itt? Szeretett rokonimat dühhel támadjam meg? S mégse hagyhattam minden szó nélkül. „No! ti csupa szeretetből szépen leszégyenítet-tetek! De hogy is jutott eszetekbe ezen vad lépésre reábírni engemet?!" „Igazad van! Szidjál! mondja Gáspár Imre, szidjál, megérdemeljük. De én ezt magam se tudom megfogni, hogy azt az embert mi lelte? De ezután jöjjön nekem Pista, hogy nálam vigaszt keressen s panasz-kodjon a fölött, hogy van neje és mégis egyedüliségbe kell majd öreg napjait leélni, mint egy remete, mert, miként mondá, az az asszony javíthatatlan (azaz: már mint én), már most én mondom, jól teszed, ha haza nem mész, még akárhogy rimánkodik is." „Ugyan, hogy beszélsz oly zöldeket, kedves Imrém! szólt közbe Nina, kárpálva férjét. Te házasságrontó prókátor." Már most én mit szóljak. Ezen önvád ellenében nem lehetett még több szemrehányással eléállnom. Cepeltem üres kosaramat. Csak az volt benne a jó, hogy nem sebhedt szívet hordtam benne, csak egy gyöngédségig sértett fölhevült arcot...

Szegény vidéki társulatok! de sok eseményeknek vannak kitéve. Néha az árt a kasszának, ha eső van, néha pedig, ha napfény van. A napfény alatt értek - nagy gyülekezeteket, mely teljes reményre jogosít, hogy nagy jövedelemnek örvendhet a színész, kinek élelme nagy költségbe kerül. Azt nem hinné el senki, csak ki próbálja. Neki mindent két áron kell fizetni. Ha szállást keres, „színész az úr" kérdi tőle a háztulajdonos? „Igen." „Úgy hát ez a szoba 25 frt." „Az Istenért! hiszen alig férek meg benne? S azonfölül még butor is kell bele." „Nem tehetek róla. Az urak csak egy-két hónapig maradnak, azután megint üresen áll." Ha piacra megy vásá-rolni, mondja a kofa egymásnak: „Te! ez színész cselédje. Van azoknak elég pénze, oda ne add olcsón." És ez minden legkisebb vagy legnagyobb tárgynál így van. A színész mindent két áron fizet.

Jelenleg itt Miskolcon éppen így ártott minden a Kőrösi társaságának vagyis nekünk, mert tőlük nem követelhettem fixumot, se vendégszereplési díjt, minthogy hosszabb ideig voltam náluk maradandó. Ez igen jól rendezett társaság volt, s mondhatom, néhány igen jeles tagok-

kal bírt, mert én most már csak leginkább azt vettem figyelembe, hogy jól rendezett és jó tagokból álló társaság legyen, mely megállhasson bárhol is. Most Miskolcon igen nagyszerü dolgokra készültek: követválasztás volt. Tömérdek népség lepte el a várost. Jöttek a falukról a tömérdek szekerek, két sorjával a két ellenpárt: a nemesek; de jöttek csinosabbnál-csinosabb fogatok, urakkal, gazdagon öltözve s kocsijukról lobogott a tömérdek arany-ezüsttel gazdagon himzett zászló selyemből készülve, nagyok, melyek ellepték kocsijukat. Még nem is tudták, melyik párt lesz a győztes, de lármáztak! Szüntelen harsogott a város lármájuktól, kik egymásnak mindenféle csufondáros neveket szórtak a tulsó oldalra s kik egymást agyon-ütéssel fenyegették. Két sor fegyveres katonaságot kellett kiállítani, mely között elhaladhas-son a szekér és a gyalogosok a vármegyeházáig.

Ki ne reméllene ilyenkor? Váltig mondogattuk: de most már napfény süt! Csak az a kár, hogy nem fog elférni a színházba. Oh remény! Oh napfény! de beborultál! Az első játékra már minden költség megtéve, színlap kihordva, világítás fölgyujtva... egy-két nő ült félénken a zárthelyre, egy-két férfi kukkant be lármázva s meg kiment kurjongatva, az ellenpártbelit keresve. Egyszerre csak elkezdettek a színház ablakai csörömpölve behullni, mit az udvarról dobált kövekkel zúztak be a rajongók. „Jaj! leesett a napfény! kőeső hull!” mondám. Csak gyerünk haza ízibe, még valami nagy kő öszve nem zúz bennünket.”... És nem volt játék: három hétig nem lehetett játszani. Ez osztán ártalmas napfény volt. Öt órakor már senki se mert udvarából kilépni. Az utca örökké tömve volt. Midőn már az egyik párt győzött és muzsikáltatta magát, a legyőzött párt közibök rohant verekedni és csúf nótákat danolni s ez mindennap így ment. Egy nőt nem lehetett volna látni négy órán túl az utcán. Akkor bezzeg volt időnk az ablakból lebámulni. Nem volt játék. Mondák: falun egy urat le is lőttek.

Midőn pedig már egészen lecsendesült minden, akkor meg már ismét nem lehetett nagy reményeket táplálni, mert sokat költöttek az itatásokra és ki is fáradtak a sok dulakodásba, mert némelyik, jó püfföléseket kapott még az urak közül is. „Barátim! szólék, én itt hagyom önöket, itt nincs mit remélni ezúttal. Én megyek Pestre.” „Csak még Egerbe tessék velünk jönni. Ott meglássa, helyrepótlódik minden veszteség. Maradjon! esdeklének.” „Nem lehet; hanem ha jó társasággal jó helyt lesznek, lehet, hogy találkozunk ismét. Én csak egy évre szerződöm Pestre.”

XI.

Újra Pesten. - Nagyné látogatása. - Kilényi hivogató levele. - Az új tagok, kik Kolozsvárra mennek. - Mi történt Nagyné halálos ágyánál? - Benke levelet hoz Dérytől. - Kellemetlenségek Pesten a szereposztás körül. - Mátray Gáboréknál. - Apró bajok az úton. - A fösvény Kilényiről. - Góts karmesterről és nejéről. - Kedves fogadtatás Kolozsvárott. - Gróf Bethlen Györgyné halála. - Kántorné először Kolozsvárott. - Rossz sejtelmek. - Miért nem tetszett Kántorné? - Vörös József kritikai működése. - Déryné le akar lépni a színipályától. - Az elégtétel. - Csabayné föllépte. - Füredi minő meglepetést szerez. - Éji zene.

Pesten vagyok ismét! Itt minden a régi állásban. Elébb csak vendégképp akartam föllépni, de a pályatársak lebeszéltek. „Mire az a vendégszereplés? mondák. Hiszen eléggé ismeretes kegyed Pesten. Jobb, ha szerződik s már egyszer veszteg ül." „Tán, hogy itt belém essék a moly?" zúgolódtam. „Hiszen annál többet pihenhet," mond Egressy. „De én nem akarok pihenni."

Most már volt énekesnő elég s még mellé vendégszereplők is. Csak úgy jut eszembe, hogy ritkán jött reám a sor. Én azért már nem békétlenkedtem. Már az év majd vége felé közeledett. Nagyné eljött Pestre látogatni, körülnézni s hogy szállást keressünk alkalmast s mihelyt Miskolcon minden pénzeit beszedte, azonnal jönni fog. Három nap mulatott, azzal haza ment Miskolcra. Mindent elintéztünk egymás közt. „Neki a világon senkije sincs - mondá s ha ő hamarább hal meg, mint én, engem nevez örökösének: mindenét reám hagyja." Alig távozott el, levelet kapok Kolozsvárról, Kilényi sógortól. „Istenem őrizz meg! mondám, a mint megismertem kéziratát a levélen: talán ismét arénát akar építeni s egy bolondra volna szüksége! Ha oly nagyot tudtam volna kiáltani, hogy meghallja, azt kiáltottam volna: távozz sátán, ne kisérts! És mégis, csakugyan bámulatos! milyenek vagyunk emberek!? Nyissük föl a levelet: mit írhat nekem az az ember, kitől nem a legjobb harmóniában váltam el? Elébb egynéhány sorban eléhozza, hogy ámbár ismer engem, hogy én most nem a legjobb hangulatban vagyok eránta, de mégis csak sógorom és testvérem eránti tekintetből is és mint jó szívemnél fogva reméli, hogy nem akarok vele örökös haragoskodásba élni. Emberek vagyunk, kedves sógorasszony! megharagszunk s ismét megbékülünk egymással, - kivált a színészetnél. Fölkér tehát engemet, minthogy én úgy is Pesten vagyok, ő pedig nem jöhet Pestre, cselekedjem azt a szívességet: szerezzek számára alkalmas tagokat operához, úgymint egy tenort (ha lehetne Benzát) s még egy fiatal énekest és egy pár nőt, kik énekelni tudjanak s játszani is. Midőn ezeket olvasom, gondolom Hamletként: „Hát ezekbe bele esett a rozsda, vagy széjjel oszlottak?" s tovább írja. Én ismerem sógorasszonynak tevékenységre vágyó lelkét: tudom, nem soká lesz Pesten... felejtsük a multakat! Én sógorasszonynak megajánlok 120 forint havi fizetést és fixumot adok. Jőjjön hozzánk ismét, most sok utazási terveim vannak, s ennélfogva igen complette társulatot akarok összveállítani. Ámbár a régiek is megvagynak, de nagyszerüt akarok kivinni. Latabár aligha el nem megy tőlem, Czelesztint már rég eltávolítottam...

Nagy gondolkozóba estem! Mit tegyek? Azt mindenesetre megteszem, hogy az illető tagokkal értekezni fogok. Meg is tettem s elmentem Bognárhoz. Ő nagyon szívesen ajánlkozott Miskolczy Juliával együtt, s meg egy fiatal énekes, (de már neve nem jut eszembe); Benza hasonlóképp igérkezett s még több mások is, de mind azon kikötéssel, ha én is megyek. Én megírtam Kilényinek a dolgok miben létét s ő osztán levelezésbe eredt velök s szerződött mindenikkel s így ujra velem is.

Ismét csak azon közmondás jut eszembe: ember fölteszi, Isten rendezi. Szegény Nagyné! midőn Pestről visszautazott Miskolcra, az uton megbetegedett veszélyesen. Hazaérvén, ágyba esett, hamar föl se kelt ismét. Végrendeletet kívánt tenni, még eszméleténél volt. Elhívatta

ügyvédét, ki gyakran kezelte pénzét. Ez egy ravasz, hasonleső egyén, egészen fölhasználva Nagyné tehetetlen gyengeségét és csakhamar megírta a végrendeletet, de nem azt, a mit a beteg tollába mondott. Nagyné látni kívánta, de mindég gyengébb lett, beszélni alig tudott. „Nem jól van, szólt, midőn végignézte s látta, hogy nevem ott sincs a végrendeletben. Nem, nem jó. Hivják el hamar Gáspár Imrét." Elküldtek utána - színből, azonban senki se volt nála. A beteg mindig kiáltott, már szinte eszméletlen: „Déryné... Dérynének mind, mind!" „Igen, igen, szólt az ügyvéd. Őt: Dérynét is ide írjuk, de nekem a fáradtságomért 1000 forintot kívánok. Ugy-e pátronusné asszonyom!" „Gáspár"... nyöszörgött a beteg. „Nincs otthon, szólt az ügyvéd. Írok egy más végrendeletet" és írt. De a másikat rég elrejtette. Jött egy szomszédasszonya, ki betegségében látogatta. „Kedves szomszédasszony! én ápoltam, nekem is vagy 500 forintocskát... megérdemlem." Öszveértekezett az asszonynyal az ügyvéd s megegyeztek szépen, hogy legjobb lesz, ha oly költségeket, kiadásokat számítanak be, mely sohase volt s így a pénz mind kettőjök közt volt fölosztva. Az én nevem oda volt a végrendelet szélére írva: Dérynének 100 forint v. cz... midőn a többi mennyiség o. é. volt föltéve. Ezen esetkének egy agg színész volt fül- és szemtanuja, ki ott húzta öszve magát a kályha mellett s talán ő is részesülhetett valami kevésbe, de ezt ő beszélte el, ezen módon. A színész neve az öreg Rácz.[127] Mire ezen vitatkozások lefolytak, odavitték a betegágyhoz aláírás végett. Megfogták a beteg kezét, ujja közé nyomták a tollat, hogy nevét írja alá, de már a beteg se nem szólt többé, se nem eszmélt, de haldoklott, ők azért a kezét vezették. Szegény Nagyné! Így teljesült pesti vágya. De ezen esetből mi következett!! Igazán mondom: különös játékszer voltam örökké a sors kezében.

Benke atyus megúnta Miskolcon vesztegelni s jött Pestre leányához, a nemeslelkületü Laborfalvy Rózához, ki őt gyakran hívta magához: eleibe adván, hogy miért nyomorog Miskolcon, midőn itt, ő nála, mindennel ellátja, mire csak szüksége lesz. Végre el is határzá magát s Pestre jött. Déry értesülvén szándékáról, midőn atyus hozzáment búcsuzni, mert Déry mindég igen nagy részvéttel viseltetett az öreg úr arányában, üzenetet küldött hozzám, mely így hangzott:

> Tiszteli kedves férje édes hugomat, azt üzeni, hogy ámbár viszálykodásba jöttek balértelem által, de ő mégis kötelességének tartja önt értesíteni oly dolgok felől, melyek érdekében fekszenek s talán mitse tud felőle. Így tudatja velem, hogy szegény Nagyné meghalálozván, tőle örököltem 100 forintot s e szerént rendelkezzem a fölvételéről. És azonfölül azzal is kiván tudósítni, miszerént már folyamodott a kormányhoz a tiszttartói hivatalért s nagy reménye van annak megnyeréséhez, minél fogva akkor városban fog lakni, vagy Ó-Budán vagy Miskolcon...

Már most mit gondoljak mindezekről? Ezt nem tudtam megérteni, miután azt mondta: semmi közöm az asszonyhoz, mi örökre elvégeztük egymással... Alkalmasint rokonim s Ida, jó pátzba vették s így megpuhították, de én mindezekre mit tudtam volna felelni egyebet, mint azt, hogy: sok szerencsét kívánok és hogy köszönöm érdekeltségét minélfogva tudósítni kívánt. Én azonban semmi visszalépést nem tehettem, nem is kívántam tenni, miután csakugyan azt tapasztaltam, mit mindég mondtam: Déry csak Déry marad.

Én fölmondtam a directiónál Pesten. Egyszer egy próba alkalmával azt tettem mégis, a mit még életembe soha! Nem volt reá szükségem. Operákban csak énekeltem, ha éppen rám is került a sor, de szerepeimből egyet se adhattam. Elmegyek Pestről, gondolám, a publikum azt gondolja, hogy tán már nem is tudok játszani, azaz szokott saját szerepemet, mert a miket a „Regie" osztott szerepeket, nekem mind uj tanulmány volt s nem szerepkörömbe tartozó; nem találtam úgy bele magamat, mint azokban, melyekben mindig kitüntettem magamat. „Ugyan

[127] Rácz Sándor, az Emléklapok egy aggszínész életéből című munka (Miskolcz, 1856) irója.

vegyenek már egyszer egy darabot, hadd játszam egyszer én is egyet szerepeim közül. Önök mindig kikerülik." „Jó, mondák, hát mit?" „Vásár lesz, mondám, legalkalmasabb a Mézeskalácsos Róza. Az elég izmos lehet, ki hátán nagy kosár terhet hord vásárokról-vásárokra." Azzal hazamentem. Minthogy ismét elkészültem-e vagy mi okból - nem tudhattam meg, de azt bemondották nekem, hogy mily haragba voltak erántam mind. Még Egressy is, ki legjobb barátomnak mutatta magát mindég, most azt mondá: „Már most magam azon leszek, hogy játszódjon, hadd bukjék meg szerepeiben." Ezt nem hittem volna Egressyről. Kioszták a darabot, elküldik szerepemet. Vásár volt éppen s ezen darab ily alkalomra éppen találó. A színház tömve volt. Eleitől kezdve végig mind tapsok és éljenzések között játsztam szerepemet és a közönségnek eszébe se jutott, hogy elhízottnak találjon. Én ugyan értettem öltözékemet úgy alkalmazni, arcomat, fejemet a szerint egyeztetni, miszerint nem látszottam többnek, mint a mennyi időst játszottam. Ezt megmondta Eötvös báróné, meg Csáky grófné (mind a kettő keresztes dáma), hogy ezen élénkséggel, arckifejezéssel hetven éves koromban is eljátszhatom - csak nagyon el ne hizzam. De hiszen eddig még nem is oly igen nagyon kövér voltam, csak egy kissé gömbölyü.

Nehány nap múlva ebédre voltam híva Mátray Gáborhoz, hol jelen voltak Józsi és Feri is, ez utóbbi már házas volt. Búcsúebédet adtak, minthogy távozandó voltam Pestről. „Ugyan, Rózika! Miért szaladgál el minduntalan Pestről?" kérdi Mátray Gábor. „Mikor itt nem játszhatom kedvem szerint, mondám. Azon szerepek nem állnak jól nekem, a miket most játszanom kell néha." „Az igaz, mondák. Maga most is úgy nézett ki, oly pici volt, mint fiatal korában. Ugyan hová tette magát?" kérdé Feriné asszony. „Hát eldugtam magamat", mondám. „Hát Valla! Ő idősebb is, kövérebb is, mégis az oly szerepeket játszsza," mondá Feri. „De hát Adamberger. Ő hetvenegy éves korában játszta közkívánatra a szende szerepeket s pedig sokkal kövérebb volt, mint én most." „Jaj, édes Rózikám! Külhon egészen más szempontból tekinti művészeit. Azt mi még nem kívánhatjuk: nem vagyunk még megérve oda, de majd itt is megérik!" „Mit ér az nekem! mondám. Akkorára már én nagyon is érett leszek! Tehát csak elmegyek, hogy föltartsam magamat, a míg lehet."

Kilényi Lendvaynét és Fántsyt is meghívta vendégszerepekre s így mi hárman együtt indultunk be Kolozsvárra egy gyorskocsin. Az úton egy kis összeütközésem is lett szinte az én Fántsy komámmal. Ugyanis estve érkeztünk egy rongyos csárdába, mely tele volt holmi betyárokkal és pipafüsttel. Egy kevés vacsorát vettünk magunkhoz. Külön szoba nem volt, ott csak a korcsmárosné, tele zsidógyerekekkel. Fántsy mondja: „Csak hamar lenne kész az a kis vacsora, hogy indulhatnánk." „Micsoda, hát éjjel akar tovább menni, koma? No, úgy hát csak tessék! mondám. Én éjjel soha sem útazom." „Ej, kedvesem! Miért nem?" „Mert félek." Kinevettek Lendvaynéval együtt: hogy eleget utaztak egész éjjel, sohase történt baj. Ne féljek semmit. Ez a vitatkozás nagyon hosszasan tartott. Fántsy mindig gyöngédséggel viseltetett nők arányában s midőn látta, hogy még a betyároktól való félelmem se győzheti le az éji utazás félelmét, elhatározta, hogy ő hát marad, de magamat nem hagyott a rideg helyen a zsiványok között. Akkor Lendvayné s a konduktor kezdettek békétlenkedni, hogy okvetlen menni kívántak. „Az a rendje, mond a konduktor, én nem maradhatok." S végre el kellett magát szánni Fántsynak az elmenésre, mert abba teljességgel nem egyeztem bele, hogy ott maradjon. „Én a csaplárosné szobájába megyek hálni, mondám, s ott nem félek semmit attól, hogy fölfordul a kocsi s nyakamon törik." „Szörnyü megátalkodott természet!" tört ki Fántsy s elindultak haragosan. Reggel jókor szekeret kerítettem s mentem minden baj nélkül Kolozsvárra.

Egyenesen Kilényiék elé hajtattam, képzeletemben magam elé varázsolván a nyájas és gyöngéd elfogadást, melyben részesülni fogok, engemet a szekérről leemelvén. Kilényi éppen künt állt a kapuban, a zörejre felém fordítja fejét, bozontos bajuszán egyet ránt szájával (mely egész arcát mozgásba hozta, ez lévén szokása, ha mérges volt) s míg két ujjával csavarintott egyet rajta s - elfordította fejét: „Hát ezt mi lelte? kiálték reá egészen elbámulva. Hát mi baj?

szólék ujra én is a szekérről, meg se mozdúlva. Most mindjárt visszamegyek! Fordúlj!" kiálték a szekeresnek. Akkor odajön a szekérhez s azt mondja egész méreggel: „Hát mi a fenének jött még sógorasszony? Hiszen három vendéget nem léptethetek föl egyszerre? Akkor nincs semmi hasznom!" „Bolond! mondám én is, hát hova dugtam volna magamat, ha már fölmondottam ott?" Azzal megfogta karomat s lesegített. Bemegyek a házba. Már akkor Lendvayné be volt szállásolva Kilényiéknél, mert minden nő, ki vendégszerepelni jött, ő hozzájuk szállásolt, hol aztán mindennel el volt látva. „Nézzék! mondom, ezt a bolond sógort, miként fogadott." Elbeszélvén, szörnyü kacagásba törtünk ki, hogy ezért eljöhettem s még társaságot is szerződtethettem neki. „De hát mit csináljak én most sógorasszonynyal? Én két hétig nem léptethetem föl s ingyen nem fizetem. Két hétig nem kap fizetést." Erre még nagyobb lett a kacaj. „Sok ilyen igazgatót teremtsen az Isten, mondám, de mellé még aztán több ily mulya szentet, mint én vagyok, kit már hányszor rászedett! Most is szerződés nélkül indulok el hozzá, a nélkül, hogy kikötném, hogy indulásomtól kezdve tartozik fizetni!"

Elszállásoltam aztán magamat egy régi szállásomra, mely üresen állt számomra.

Latabár csakugyan elment Kilényitől és maga kezére alakított társaságot. Már most szüksége volt Kilényinek karmesterre. Szerzett is egyet, egy becsületes, nem tudom bizonyosan: morva vagy cseh volt-e, csakhogy német faj volt, ki értette magát. De különben már orcájáról meg lehetett ismerni, hogy ez egy jámbor, türelmes lény, ki nemcsak a steklis, könnyü atlasz-cipőcskék tapodását eltűri, hanem a fontos talpú, szöggel kivert papucs tapodását is, habár azon a kis helyen fáj is, a hol érezni szokott az ember. Nos, ezen becsületes ember Pesten jártában-keltében megismerkedett egy „tévedt" nővel valahol. Ott talán danolni is hallotta. Különben a nő nem rút, piros-pozsgás arccal birt és igen termetes, jó növéssel dicsekedhetett. Góts tehát beleszeretvén e nőbe, gondolta magában - ezt a nőt onnan kihúzom és énekesnőt hegedűlök belőle s elviszem Kolozsvárra, mint nőmet. Úgy is lett. Megérkezett Góts és mint nejét bemutatta. Természetes, hogy őt is szerződtetni kellett, már akár gyönge tehetségű volt, akár nem, de a karmester neje volt. Énekelt a kórusokban is, segédszerepeket is játszott olykor, nem volt senkinek vele baja, nem gondolt vele senki semmit, csak azok a gonosz kardalnoknők leskelődtek mindig utána s tartották szemmel, kik közelébe laktak s beszélték egymás közt, hogy öt órától kezdve meg nem szűnik a hegedű a Góts kezében és a nő mindent a hegedűvonó után cincog, de a nélkül egy taktust se énekel. De csakugyan, akármi kevés énekelni valója volt is, Góts mindig hegedűlte az énekrészét az orkesztrumba. Ezen észrevételeken legföljebb elmosolyogni tudtam s mondtam: „Köszönöm szépen hegedű-vonócska! Majd hamar elkopik, s mást kell venni Gótsnak"... De mi közöm hozzá!...

Most ezúttal sokáig mulattunk Kolozsvárott, Lendvayné is jó ideig bent volt. Kilényi csakugyan nem engedett föllépni, még csak a két hét el nem múlt és a két hétre nem fizette a havi díjt. Végre fölléphettem, már nem tudom melyik operában, de valóságos virágeső fogadott. A színpadon alig lehetett járni a sok virágcsomagoktól.

Sok idő telt már el s készülnöm kellett jutalomjátékomra. Báléjt választottam s midőn már majd egészen be volt tanulva az opera, sógor öszvejött Bognárral, úgy gondolom a fölött, hogy sógor már ismét nem akart fixumot adni, mert a társaság igen számos tagokból állt s nem győzte a fixumot s úgy a többi tagok szerént nekünk is csak osztozást ajánlott. Erre Bognár megharagudott, fölpakkolt s elment, talán vissza Pestre, de Miskolczy Julia ott maradt Kolosvárott. Lendvayné bevégezvén vendégszerepeit, visszament Pestre.

De most egy szomorú esemény ért, a mely lelkemig hatott. A szüntelen gyengélkedő, jó Bethlen György grófnő meghalt. Szidorné odaizent jókor reggel hozzám, hogy a legnemesebb lélek eltünt, a legjobb szív hideg és a gyermekek vigasztalhatatlanok. Elmentem hozzájuk. Azon látvány meglepő volt, mely talán még jobban elszorította a néző szívét, mint maga a szép halott látása. Ott feküdt a halvány arcú, még úgyszólván fiatal halott a fekete posztóval

bevont magas ravatalon, melyhez hat lépcső vezetett föl, de ő már nyugodtan feküdt ott, mintha csak aludnék. Lelke már egy jobb hazába költözött. De ott feküdt a négy árva, feketében nyakig beburkolva, leomolva a lépcsőzeteken két oldalt, a koporsót közbezárva, de életjel nélkül, szorosan a lépcsőkön hosszan elnyúlva, mint testnélküli ruhadarabok! Nem sírtak, nem zokogtak. Arcukat nem lehetett látni, - mert arccal rogytak a lépcsőzetre s úgy maradtak ott lélek nélkül. Csak mikor mindeniket fölemeltük Szidornéval, láttuk a halotthalványságot a különben vidor, piros arcokon. Midőn hozzájok szólva, könytelen szemeiket mereven rámszegezték, nyakamba borultak s hangzott mind a négy ajakról egyszerre a borzasztó jaj! szó! De mind ez a szívrázó látvány és egy jaj! szó, jobban megrázta az ember szívét, mintha az egész levegőt betöltenék vele haragos zokogással. Ki vigasztalhatna itt?! Én azt mondtam: „Sírjanak lelkem! Majd megkönnyül keblök!" De sírt szegény Szidorné, minek látása csakugyan az árvákra is átszivárgott s könnyekbe olvadt föl fájdalmuk.

Hazamenvén, alig száradtak meg szemeim a részvét könyvétől, ki lép be hozzám? Kántorné! az én kedves Kántorném. Ezúttal nem a tiszta, átadó öröm foglalhatta el keblemet, egy rég nem látott, kedves pályatársam látására, de egy vegyüléke a keserű érzelemnek foglalta el egész valómat, annyival is inkább, minthogy Kántorné sorsára kihatott a grófné halála, amennyiben, mint szegény Kántorné maga mondá: „Meglássa Déryné! ez rossz jel rám nézve, hogy éppen most fekszik ravatalon oly nevezetes halott, ki oly nagy pártolója volt a színészetnek. Sok résztvevőket gyászba borít ez esemény, kiknek nem lesz kedvök mulattatást keresni. Én idejöttem néhány vendégszerepre - s temetésre érkeztem meg. Még én sohase voltam Kolozsvárott s meglássa, nem csinálok szerencsét." „Abban ne legyen semmi kétsége, édesem. Itt műértő közönségre talál, mely méltányolni tudja a valódi érdemeket." „Most megyek Kilényihez. Voltam már hajdan a társaságánál. Minthogy nem hivott, tán még el se fogad." „Sok kitelik tőle, mondám, de oly vadat még se fog lőni. Oh! e nyers embertől minden kitelik." Elment Kilényihez, ki csakugyan nem a legforróbban fogadta, de azért csak mégis megegyeztek s Kántorné ott maradt.[128]

De igazi előérzete volt szegény Kantuskának, melyre engem a csuda fogott el, hogy ilynek találtam a kolozsvári közönséget. Legremekebb szerepeiben hasonlíthatatlanul, valóban remekelt. Adta: Sapphot, Octáviát, Tudor Máriát s több e nagyszerű műket. Jól nézett ki, pompásan öltözött, remekül játszott s - nem talált pártolásra! „Mi ez?" kérdém az ismerősöktől. „Hja! mondák, miért nem jött be fiatal korában. Akkor megvetett bennünket, most már hervadt virágit hozta be!" „A művészet soha se hervad el, mondám. Ez a publikum mondja ezt rólam, ki már én se vagyok 16 éves!" „Oh! kegyed zsenge virágit hozta be Erdélybe, Kolozsvárra. Akkor ültette el szivünkbe, azért fogamzott meg oly erősen s vert mély gyökeret földünkben." „Jaj hát a szegény művésznek! ha még arra is kell tekinteni," szólék elszomorodva. No, de azért elismerték őt s hozzászoktak. Miólta Kántorné eljött, magam is jobb kedvvel játszottam. A grófi ház eránti bánatos érzésem is enyhébb lett végre. Elérkezett a jó kedv is Kántornévali társalkodásunkban. Eljártunk seregestől a Szamosba fürödni.

Lendvayné a Párisi naplopót igen kedvesen remekeli, azt mondani se kell, mindenki ismeri őt. Egy fiatal ember Tordáról, mint diurnista, vagy olyan scribáns valami, időzött Kolozsvárott. Érdemes neve ezen egyénnek: Vörös József. Ezen egyénnek eszébe jutott, hogy tollat ragadjon s írjon. De mit írjon? Hiszen azt az unalmas egyformaságot, minden nap írni kell, azt már meg is únta, osztán semmi dicsőség sem háramlik általa nevére. Ej! kitalálta: Ő bizony birálatot ír! Hiszen utazott már ő: Tordáról Kolosvárra, Kolosvárról Tordára. Talán kétszer is otthon volt egy évben - Tordán! Igy hát már van világa, utazási ismeretsége, helyes itéleti fölfogása s majd neve világ eleibe jön. Hah! mily dicsőség! De igazi nevét még sem akarta a kritika alá irni, hanem igen kellemesen hangzott fülébe azon szó: naplopó, tehát irá: Józsi a

[128] Kántorné 1839 junius 20-án lépett föl először Kolozsvárott mint Sappho.

naplopó! Ira tehát egy lapot, mely több sorok bevezetése után így hangzik: Most két csillag ragyog Kolozsvár egén: Déryné és Lendvayné. Csakhogy az egyik csillagot szeretnénk már letünő csillagként tekinteni, míg a másik teljes ragyogásában tündöklik egünkön s. t. ef. s. t. ef... Ki győzné azon sok, impertinens rágalmakat puszta fejből leírni, a mit ezen fiatal, léhütő emberke, ezen hosszú, de hosszú lapjában reám halmoz. Úgy rejtegettem a nyomtatott lapot, mi osztán feleletül ezen lapra megjelent, mert ez fölvilágosította volna az olvasót a felől, hogy mi és ki lehetett a biráló, ki azon habarékot írta. Én magam akartam reá felelni, de Kilényi lebeszélt róla, okokat hozván föl. De részint jól is tette, mert csakugyan értelmes fő felelt meg és miként mondák, tán éppen maga Méhes professzor úr, stilusáról itélvén. Ezen cáfolat osztán meg volt írva. Ha száz árkust beírtam volna, nem meríthettem volna úgy ki, Naplopó uramnak minden silányságát, tudatlanságát és értelmetlenségét és mint írva van: vakmerő szemtelenségét. Mert egy helyes birálatnak minden aláveti magát, a kinek csak egy parányi fölfogása van is, valamint én is. Engem is biráltak eleget, - de helyes legyen az és igaz. Az ember az által okul s igyekszik a hibát kikerülni. De ez a silány, tapasztalatlan zugíró személyeskedésekre ment át. Eléhozza, hogy: Beáll a bótos kilenc órakor s átnyujtja a fizetetlen kontót. Jaj! nincs miből fizetni, jöjjön másszor. Ez a kereskedő volt. Másnap jön a ruhakészítő: itt a kontó a ruhavarrásokért!... s több ily silányságokkal telve a „birálat.”... Hát titkoltam én valaha, hogy adósságaim voltak? De az volt a csuda, hogy egy ingem maradt, annyi sok rablások s károsodások után... Ez még mind semmi! De azt mondja egy helyt: „Minek mentek színházba Dérynét hallgatni énekelni? Otthon meglátjátok őt négy garasért!” Hát ez mit jelentsen? Ezt magyarázza meg valaki! Engem ismert a két haza, ismertek házigazdáim s bizonyságot tudnak adni magamviseletéről. Hogy látogatóim voltak tiszteletből? Azokkal nem szégyellem meg magam: érdemes férfiak, jeles ifjúk! Méhes professor, báró Bánffy József, gróf Wass Imre stb. mások. Az ifjak közül: Krizbai, Pataky, Sándor Pál, Enyedi Laci, mind jelesek s urak gyermekei - néha-néha tisztelegtek. El nem vetettem magamat soha. Hogy szerettem, egyet szerettem; szerettem s nem titkoltam: világos dolog volt. De haszonlesésből, soha, sohase közeledhetett felém senki. Minden, ki engem ismert, bizonyságot tehet róla végéltemig. Mit akart azzal az a silány sotius? De ő maga is tisztelkedett nálam egy délelőtt. Meglehet, rosszkedvű voltam s nem sok szót szaporítottam. Írja is a cáfoló: „Oh Déryné! miért nem mosolyogtál egy kissé szeme közé? Tán más véleménynyel lett volna felőled.”

A cáfoló azon lapjában igen sokat ír. Fölhozza Laborfalvyt, föl Lendvaynét, vendégszerepléseikről szólván. Mindeneknél legjobban sajnálom, hogy ezen lap elveszett s hogy ide nem iktathatom, mert igen gazul lehordja a rágalmazót, ki igen sokat ír rólam piszkos lapjában, oktatván, hogy én csak lépjek le már a színpadról. A cáfolatban igen sok, deák nyelven írt sorok vannak, mit nem értettem, s melyben a „biráló” igen csuful szidalmaztatik s hátra utasíttatik. S végül írja a cáfoló: „Hogyan merészel egy ostoba, szemtelenül egy egész közönség nevében föllépni, mint véleményadó és biráló, midőn az egész publikumnak egy óhajtása, hogy hát örökre magáénak mondhatná, kinek hangja most is oly csengően hangzik ajkiról, kinek rugékonysága most se csökkent eléadásaiban s mindenkor kedves jelenet előttünk.”... Mintegy ilyformán van írva, ha jól emlékszem. Azért hát csak te énekelj, Déryné! énekelj ezzel a hangoddal, melylyel most is gyönyörködteted hallgatóidat és hogy még sokáig gyönyörködtess bennünket, szívből óhajtjuk... De még több is volt írva, de az egész nem jut már eszembe. Egész nyomtatott árkust tartalmaz.

Azon estve, melyen én azon ocsmány lapot kezemhez kaptam, a színpadon voltam. Éppen eléadás volt, de én nem vettem benne részt, mivel Csabayné ismét Kolozsvárra jövén, Tancréd című operában lépett föl Ameneide szerepében. Én is lementem a páholyból, hogy midőn vége lesz az első felvonásnak, megcsókoljam őt, minthogy nekem azt az örömet szerezte: én lévén az ő legelső tanítója az éneklésben és ösztönzője, buzdítsam, hogy csak

tanuljon szüntelen, ne hagyja félben az éneklést, miként már egyszer cselekedte... s most nekem örömet szerzett, hogy ily tökéletességre vitte már, hogy nagyszerű szerepekben hallhatom őt. És ugyanezen percben, midőn a publikum Csabaynénak zajosan tapsolt s én is az álfalak megett ülve, kezeimet tapsra emelném, kezembe nyujtja egy fiatalember az ocsmány lapot, hogy csak olvassam hamar, hogy micsoda szemtelenséggel vagyok érintve ezen lapban. „Én?" kérdém bámulva. „Igen, tessék csak olvasni." Odamegyek egy gyertyához és miket olvastam belőle! Természetes, hogy nem tartóztathattam magamat a sírástól, mert nem tudtam, ki írta... Csabayné pedig a legkedvesebb dalt énekelte, mit én igen szerettem mindég, melyért a csók lett volna a jutalom. De én lerohantam az öltözőszobába s ott törtem ki, hogy odafönt zajt ne csináljak. Vége lévén az első felvonásnak, mind odasiettek az öltözőbe, mert ennek híre mindjárt elterjedt. Jön le Csabayné is: „Mi baja, édes néni?" „Nézd, mondom, így foszt meg kenyeremtől egy gazember... mert mától fogva többé nem vagyok színésznő! Én többé ezen lap olvasása után nem játszhatom!"... Természetes, hogy mindenik nagy részvéttel vígasztalt s csakugyan előre képzelték, hogy föl fog lépni valaki a publikum közül, ki erre fölszólal. Másnap játszanom kellett volna, de szorosan betiltottam Kilényinek, hogy nevem a cédulán ne lássam, mert nem játszom többé.

Így vége lett a dalba volt gyönyörömnek - vége a csóknak. A színpadon: a vidám kedv harsogott; az álfalak mögött: marcangolt, bánatos szív kesergett... ugyanazon egy percben! Én is hazamentem, ott hagyván a játékot, melyben többé örömöm nem leltem, Neéb Máriskó és többek kiséretében, kik nem akartak magamra hagyni. Ezen kis eseményből osztán nagy zaj lett. Kutatták, hogy kicsoda az a piszkos lap írója? S reájöttek, hogy Veres József Tordáról.[129] Fölkeresték őt, kérdőre vonandó, de már nem lelték a városban. Így jelent meg osztán pár nap mulva, a már föntebb leírt cáfolat, mely mégis némi elégtételül szolgált a sértésekért, mert érdemes s értelmes ész méltányolta ügyemet fölkarolni s a közönség véleményét e részben kinyilatkoztatni, mely kárhoztatólag itélte el a szemtelen rágalmazót. De engem nem vígasztalt meg semmi tökéletesen. Én bánatos kedélylyel voltam s csak haza akartam jönni, szerető rokonaimhoz. Természetesen ezt mindenki ellenezte. Hogy mit gondolok, oly haszontalan firkálónak a kívánságát azáltal teljesíteni, hogy ő célt érve, rajtam kacagjon!? Ez győzött s annyira a mennyire lecsillapultam.

Most következett szeptember negyedike: névnapom s Füredi mondja: „Az asszony nem üdül, mindég otthon ül. Nem fog ártani egy kissé a reggeli levegőre menni, sétát tenni. Neeb Mára kisasszony elkiséri. Kocsikázzanak ki a Népkertbe." Ketten öszvenéztek, kimentek, valamit sugdostak együtt. Én ügyre se vettem. Máriskó bejön s mondja: „Hát mégse öltöztél? Gyere! oly szép idő van, nekem is kedvem jött, el is küldtem már fiakkerért." Fölkerekedtem s föl-ültünk ketten, kikocsiztunk a Népkertbe. Ott több ismerőssel találkoztunk. Igazuk volt: egészen fölvidultam. Én már haza akartam menni, de Máriskó kacagott s mondja: „Abból semmi se lesz délig. Én a kocsit 12 órára rendeltem ide." „Ugyan, hová gondolsz, Marika! oly későre!" „Hiszen, mit érne egypár perc? Jól ki kell magadat sétálni, úgy lesz jó étvágyad."

Délbe hazamegyünk, a kapualja tele van szórva zöld fűvel. „Hát itt mit keres ez az elszórt zöld fű?" Nyitom az ajtót, mely éppen a kapu alá nyílott s meglepetve álltam meg az ajtóba: gyönyörü virágos kertben találtam magamat, mely virágözön között emelvény állott s az emelvényen transparent (átvilágítással), ezen versek voltak metszve nagy betükkel

A tisztelet és Hála adója!
Isten nyujtsa még számos öröm évekre
Éltedet Róza üdvös napjára

s fölötte még arcképem körülkoszorúzva állt, apró színes lámpákkal körülkerítve.

[129] Ez eset részleteit elmondja Ferenczy Z. A kolozsvári szinház tört. 341-345. lapon.

Igazán meglepetve voltam ez egyszerű szív ömlengése által. Ezért unszoltak hát Máriskóval sétára és sugdostak öszve. Nem kellett kérdeznem, hogy kitől származott e megemlékezés és tiszteletadás. Hiszen sokra is fölsegítettem ezen fiatalembert; ki nem szűnt meg szüntelenül, minden alkalommal mély vonzalmát s kitünő részvétét bebizonyítani s minden viszonyokban, melyek a színészetnél gyakran eléfordulnak, segédkezet nyujtani s szolgálatkészségét bebizonyítani. Azután még sokat is kacagtunk rajta, mert egy fiatal Ardai nevű színészszel lakott, ki elárulta most már, hogy két hét olta mennyit kínlódott e készítménynyel. Éjjel sohase aludt, nappal nem dolgozhatná az ily piszkoló munkát. Ott csuszkált két térden a földön, míg kivagdalta a betűket - a fekete kinruszos fazék mellette. Egyszer a fazékba nyult festékért, másszor az izzadtságot törölte homlokáról a kezével! Éppen olyan volt a két térdén rongyos, kikoptatott nadrágjával, mint egy szurtos ördög, mely kínjában szaladt el a pokolból. Ő maga is kacagta. „Hát éppen olyan voltam, mint midőn 15 éves koromban apám odaállított s a tüzes vasat ütöttem s kormos kezemmel az izzadtságot töröltem homlokomról s apám kacagva mondta: semmi fiam! estvére majd kimosdol és ismét tiszta fiú leszel!” De a térden koptatott nadrágot csakugyan nem hagyhattam annyiban. Máriskóval vásároltattam számára, helyre pótlandót, mert ő igen gazdálkodva élt havidíjából s minden pénzét ruhára költötte s nem akartam, hogy miattam károsodjék.

Majd éjfélig el nem bontottuk e diszítményt. Jöttek az ismerősök: nők s férfiak, bámulni, hogy mire nem képes Füredi!

De hálátlan volnék, ha meg nem emlékezném azon nagyszerű éjizenéről, melylyel engemet ezen estve - az ifjúság megtisztelt. Ezen fáklyás éjizene, úgy gondolom s vettem észre, nem csupán névnapi üdvözlés volt. Itt az urfiak maguk tartották a kottákat az orchestrumbeli zenészek elé, kik miként már említém, mind urak voltak: gubernalisták és a fáklyákat az uraknak a kotta mellé ismét más férfiak tartották.

Sokan sereglettek a szép zenére a városi lakosok közül is, úgy, hogy tele volt néppel a Király-utca, hol akkor laktam. Mind csupa operai darabokat játszottak. Ők, gondolom vigaszul, úgy kívánták bebizonyítni, miszerént a „rágalmazó” véleménye nem talált visszhangra keblökben s bánatomat így kívánták enyhítni. Célt is értek, mert csakugyan megvigasztalódtam. Midőn meg-„éljen”-eztek, ablakomon kihajolva, köszöntem meg figyelmöket. Ezután már játszottam is s a közönség nagy zajjal, tapsokkal s „éljen”-zéssel fogadott. Ezek után nemsokára el-utaztunk Kolozsvárról Nagyváradra.[130]

[130] E hely után a következő sorok állnak, melyek lényegében teljesen megegyeznek az önéletrajz záró-soraival. „Göde igazgató, most társaságával Tordán működött jó időtől olta. Egy napon csak beáll hozzám s szörnyü kérelmek között nyilvánítja, hogy mennék át hozzá Tordára tizenkét vendég-szerepre. Sokáig gondolkoztam, de végre sok rimánkodására elhatároztam átmenni, annyival is inkább minthogy az egyik Bethlen komtesse Intzédi Sándorhoz ment nőül, kinek birtoka s háza Tordán volt s ott laktak. Egyezkedtünk s pár nap múlva átmentem. Nem is volt ott rossz. Amely napon játék nem volt, megosztottam időmet, egy részét Intzédiéknél, más részét a Sóstóba fürödve töltöttem.”... E sorokat áthúzva írja aztán: Egy kissé elsietve írtam Gődéhez való menetelemet.”

XII.

Furcsa per. - Komjáthy Gábor levele. - Abaúj vármegye végzése. - Rossz idény Nagyváradon. - Hogyan lehetne Kassára jutni? - Déryné utazása sárban-vízben. - A kocsis erőszakoskodásai. - Déryné Tóth Zs.-nál. - Az akadékoskodó. - Déryné fenyegetése. - Hasztalan kisérletek. - Déryné elutazik Kassáról. - Hogyan fogadják a pályatársak Nagyváradon? - Az adósság visszafizetésének sürgetése. - A kolozsvári tanács végzése. - Szinész-bál és utiterv Tordára.

Hanem most egy furcsa kis pert kell ide iktatnom, mely talán unalmas is leend, de nem tehetek róla. Igazolnom kell magamat s a mi itt a feleletben hibásan van írva, az igazság világosságára kell derítenem. Hej! mert sok költségemben került nekem ismét a sógorom gyávasága és az én vakmerő önfejűségem, melylyel meg akartam mutatni, hogy még az ismeretlen vésznek is neki merek menni, hol egy egész társaság - gyáván, a sutba vonja magát, félvén, hogy ha a nyakig érő sárból kilép, lemarad a csizmája.

Egy levelet kaptam Kolozsvárra T. Komjáthy Gábor úrtól, mely im így hangzik. Ide iktatom az eredeti levelet.

Tekintetes Asszony!

A túlsó oldalon tessék olvasni a T. Cz. Vármegye végzését azon 400 váltó forintok eránt, melyek az Intézeti pénztárnak visszafizetendők.

A Felügyelő Biztosság ajánlására lett ezen végzés; azért mindannak következtébe, mind a Kassai Közönségnek kivánságához képest, jó és szükséges fog lenni a Tettes Asszonynak itt való megjelenése.

Mellynek jelentése mellett tisztelettel maradok

Kassán 9-ik szeptember 1837.

lekötelezett szolgája
Komjáthy Gábor.

Most következik a tulsó oldalon írt vármegye elhatározása, mely ekképp szól:

1839. Eszt. Kisasszonyhava 26-dik s több következett napjain Kassán tartatott közgyüléséből.

A kiküldött biztosság a Kassai Magyar színészet dolgában, valamint a Nemzeti pénztárból költsön fölvett pénzekről és azoknak honnan lehető kifizetéséről véleménye s tudósitását beadja.

Kisülvén sat. sat.

Mivel pedig a tudósitásból meg tetszene az is, hogy Déryné színésznő a színészi pénztárnak 400 w. forintokkal tartozik, meghatároztatott, hogy ha a nevezett színésznő e f. évben a Kassai Magyar színészi-Társaságnál marad és a helybeli szinházba mint rendes Tag a megszabott egész idő alatt játszani fog, azon esetre a költsön vett és még eddig ki nem fizetett 400 w. forintok nékie elengedtetnek, ellenkező esetben azon tartozásnak megvételét ezen Ns. Megye magának világosan fentartván, azt megfizetni köteles lészen.

Költ mint fellyebb.

Kiadta Fő Jegyző
Keltz István.[131]

[131] Eredetije megvan a Nemzeti Muzeum könyvtárában.

Ez akkor volt, midőn a Joob-testvérekkel Kassán játszván, ők megbuktak, nem tudván tovább fizetni, a társaság megoszolt, többen elmentek, csak egy részecskéje maradván a társaságnak Erdőssel. Én tovább ezeknél nem játszhattam. Ekkor jött Latabár Kilényitől értem s ekkor mentem be Kolozsvárra Kilényihez, miként már írám is. Nem én voltam tehát oka akkor se, hogy nem játsztam, nem lévén kivel folytatni eléadásainkat. Végre Erdős is elutazott, az öszveállott, megmaradt részecskével, nem tudom hova.

Kilényit, ki már rég Kolozsvárt volt megtelepedve, megszállta az utazási vágy. „Tegyünk egy kis kirándulást Nagyváradra, szólt, csak kevés időre, hadd pihenjen ki egy kissé a publikum." Az egész beleegyezett. Ide érkezvén, eleintén igen szép számmal gyülekezett összve a közönség, de elérkezvén a kellemetlen őszi napok, szünteleni esőzések, oly borzasztó sár volt, hogy senki se kívánt szobájából kibujni. A színházat gyéren látogatták, a társaság számos tagokból állt és így aggódni kezdettek. Öszveültek, tanácskoztak, hogy mit kellene tenni! „Most jó volna Kassán lenni, szólt Kilényi. Ott nem bánják az esőt, mert Kolozsvárra vissza, szégyen volna ily hamar!" „Hát határozzák el magukat hamar, mondám. Menjen valaki Kassára és ajánlja a társaság odamenetelét." „Hiszen oda éppen csak sógorasszony mehetne sikerrel. Ha senki a világon nem, de sógorasszony ott mindent kivihetne, miután úgyis kívánják ottani megjelenését." „Ah! mondom, ebben a csúf, esős időben, én egyedül utazzam? Menjen valamelyik férfi, az megmondhatja, hogy én is megyek, ha a társaságot elfogadják." A férfiak egymásra néztek, de mindnek volt valami kifogása. „No! elmegyek hát én, szólék elszántan és holnap mindjárt indulok is."

Minden elbámult határozatomon. „De már most adja Kilényi az instructiót, hogy mi föltételek mellett lehet egyezkednem. De oly határozottan beszéljen, hogy mihez tartsam szorosan magamat, melynél fogva se előre, se hátra ne legyen szabad ingadoznom vagy tétováznom. Én egy cseppet se kétkedem a felől, mondám, hogy el ne fogadjanak, ha én ott leszek." „De mégis meg kell gondolni elébb, szólt valamelyik tag. Most az asszony elmegyen, a publikum még gyérebben jár és két hétig ezen rossz időben nem tér vissza és így két havi díj mindjárt kár a kasszának." Oh, gyávák! mondom. Jól van, én két héti díjamról lemondok - egy krajcár se kell. De már most mit tegyek?" ott kérdém ujra Kilényit. „Kedves sógorném! ez legyen követelésének főpontja: előre adjanak 2000 forintot w. c., hogy a társaság innen elindulhasson. Kecskés elkiséri sógorasszonyt odáig s ő a pénzt magához veszi és ezen itt fogadott szekérrel visszajövend, sógorasszony pedig ott marad, nem szükség, hogy vissza törje magát. A pakkja úgy legyen itt elrendezve, hogy mi utána vihessük." „De hátha történetesen meg nem ajánlanák a pénzt?" „Akkor nem indulhatunk el, mondá Kilényi, mert 10-12 szekér a mostani útban, tömérdekbe kerül." „Hát akkor visszajövök?" „Persze, mondá bajuszát pödörgetve. Még azt is mondhatja sógorasszony, hogy én komplett társaságot viszek és az egyezkedési föltételeket azután is megköthetjük, miután egypár eléadást tettünk." „De egy nő is jőjjön velem, mondám, mert mégis, ki tudja, mi baj érhet!" Megszólal Julia: „Vigyen engem magával az asszony, én is osztán ott maradhatok." „Legjobb is lesz," mondám s azzal készültünk útra. Kilényi megfogadta a Zöldfa-vendéglős lovait, mert lónak kellett lenni, a mely most el mert indulni. De ezek nem lovak voltak, nem, hanem három sárkány. Ha azok nem lettek volna, a mélységes sárba fúltunk volna szekerestől. De a kocsisnak is sárkányrepítőnek kellett lenni! Oly borzasztó utat kellett kiállnom, melyről fogalma senkinek se lehet, ki ezen utat át nem úszta. Midőn Váradról elindultunk, egy ismerős úrral találkoztunk, ki Debrecenből jött. Kérdi: „hová?" „Kassára!" felelénk. „Az Istenért! mit gondol! Csak térjen vissza, mert Kassára el nem jut, oly feneketlen a sár, a lovak kidőlnek." De rá se hallgattam, csak: „hajts! mondám; máskor is utaztam már én sárba!" De oh! már a kocsis Debrecen előtt mondá: „de ha mind így asszonyom! úgy én visszafordulok, lovaimat nem szabad megölnöm." Ezen utat voltaképen leírni, nincs toll, azért csak a főbb részleteket. De hogy halálos veszedelemben forogtunk, midőn Debrecent elhagytuk, annyi igaz. Az eső szakadatlan esett, de jó boritékos

szekér volt, be nem áztunk, de nem tudom már hányad napra értünk egy szekérútra, hol a kocsis nem mert beleindulni. Előttünk ment két paraszt szekér, behajtott az útról a rétre, de azonnal kiugrott az árokból két őr, elfogta őket, elvették lovaikat. Mi kértük őket: bocsássanak ott keresztül, fizetünk. Nem ért semmit: bele kellett ereszkedni a sártengerbe. Itt már odáig feneklettünk, oly mélységekbe zuhantunk, hogy a lovak nem tudták lábaikat kihuzni a sárból: szügyig belebuktak! A szekér fenekéig ért a sár, a kocsis káromkodott, hijába ütötte szegény párákat! akartak volna,[132] de nem lehetett. A ráncigálásba a szekér féloldalra dőlt. Elkezdettünk visítani. A durva kocsis sírt mérgébe, átkozódott; mondá: megdöglenek a szép lovai, de akkor ő is melléjök fekszik, még ő is oda nem döglik! Hogy az is bolond, aki ilyen időbe útra indul!... Egy szót se szóltam. Elismertem, hogy igaza van s szép szavakkal lecsillapítani igyekeztem őt. Végre leszállt, már esteledni kezdett. Ott nem hálhattunk a sárba. Szegény ember derékig a sárba, szinte-szinte beledőlt, végtére sikerült. Szegény lovak reszkettek, a kocsis meg volt ijedve: oda vannak a lovak. Már késő estve értünk egy rideg csárdába, ott mégis kaptunk egy szobát, hol kimosdództunk. A kocsis, miután ő is kitakaritotta magát, bejött mondani, hogy ő többet nem fogja be a lovakat, nem bírnak menni. „Szent Isten! mit csináljunk?" A kocsist nagyon jól tartottam mindennel, rimánkodtam: „hiszen örömest fogadnék lovakat, hogy ezek csak üresen jönnének velünk, de itt nincs ló; csak addig fogja be, még falut érünk." „Hiszen addig este lesz," durcáskodék ő. De végre mégis megjuhászult. Megindultunk reggel, miután a kocsisnak háromféle reggelit nyujtottam: előbb jó tartottam pecsenyével, miután már pálinkát ivott, azután egy itce bort adattam neki, azután egy nagy csésze kávét adattam neki. Mert én az útra mindent készitettem, különben nem tudom, hogy éltünk volna meg! Már a pulyka fogyatékán volt, de volt egyéb. Egy hete, hogy úton voltunk. Nem lehetett egy nap menni többet, mint 4- 5 órát. Végre napok után beértünk Rakamazra, egy délután, de egy faluban már eléfogatot váltottam s úgy értünk ide. Az visszamenvén, a faluházhoz szálltunk. „Kérek lovakat." „Nincs!" Kentem, mint csak lehetett a kisbirákat, hogy csak hajtsanak, okvetlen mennünk kell! Sok idő mulva végre elhatározták, hogy a bíró lovait ideadják, - de csak Tokajig, tíz váltó forintért. Mit tudtam csinálni: befogattunk. Lélektelenek azok a parasztok, ha látják, hogy meg van szorulva az ember! Tokaj csak egy ugrás Rakamazhoz! Késő este értünk Tokajba. A lovaknak minden napra egy véka zab volt kikötve. Ez nem tréfadolog volt reám nézve: ennyi költség!!! Egy szóval, ily utazás után két hétre beértünk Kassára, de lovainkat Miskolcon kellett hagyni a Korona-fogadóba, ott fogadtam más lovakat, melyek Kassára vittek s meghagytam a kocsisnak, hogy harmadnap előtti estve, ott legyen a Fekete-sas vendéglőbe, hova beszálltunk.

Reggel jókor már föl voltam készülve s 9 óra előtt már ott voltam T. Cz. Tóth Zsigmond úrnál. „Én itt vagyok, mondám, de van-e pénz sok, sok?" Az csak elbámult, midőn oly rögtön maga előtt látott. „Hozta Isten! hát most is pénz kell? Hiszen maga hozzon!" „Azt nem cselekszem," mondám. Eléadtam neki a dolog mibenlétét. Megörült az egész dolgon, csak azon látszott fönakadni, hogy a német társaság játszik: hát mi lesz osztán? „Oh! azon könnyü segítni: fölváltva játszunk." „Jó! mond, holnapra gyűlést hirdetek, mert ma már késő. De alig hiszem, hogy a 2000 forintból legyen valami. Nincs pénz a kasszába." „Oh! a nélkül nem lesz belőlünk semmi!" mondám. „Csak jöjjön fel holnap kilencre, együtt lesz a bizottmány s majd végeznek."

Mily hosszú örökkévalóság volt ezen nap reám nézve, le nem írhatom. Még el nem indultam, oly bizonyos voltam benne, hogy megkapom! Egy királyságot is reá mertem volna tenni most, miután e borzasztó utat kiállottam, a tömérdek költséget megtettem! Ha... gondoltam, ha meg nem adják - adják!... Oly különös sejtelem fogott el, hogy nem tudtam: miként űzöm el a

[132] Itt Déryné észrevevén, hogy a lapot eltévesztette, így ír: „botsánat ezért a nagy hibáért! mind a sietség az oka."

napot. Másnap fölmegyek. Mindnyájan az urak szörnyü lelkesedéssel, örömmel fogadnak. „No, ez szép, Déryné! hogy maga eljött ismét hozzánk, de már nem is megy el többet tőlünk, ugy-e?" s. t. f. Én teljes rózsaszínbe öltöztem: „megkapom!" gondolám. A midőn eleibök terjesztem az egész, már föntebb leírt föltételeket, erre mind azt felelte: „Az nem lehet, édes Déryné! Mi a pénzt el nem küldhetjük eleibök, mielőtt nem tudjuk: kiknek adjuk, mi már sokszor csalódtunk. Hanem jöjjön el a társaság s ha mind itt lesznek s jó opera lesz, akkor megkapják a 2000 forintot." Engemet mintha hideg vízzel öntöttek volna le. „Hiszen arról, hogy itt megállhat a társaság, én jót állok. Nem is merném ide ajánlani, de nagy költségbe kerül ide szállítani oly roppant testületet. Oda pénz kell!" „Azt nem tehetjük," mondák. „Úgy hát a társaság egy toppot se mozdul. És én, miután ily borzasztó utat tettem, miről fogalmuk sincs, a ki azt keresztül nem úszta, miután havidíjamból kétheti fizetésemről lemondtam, miután magam költségén utaztam s a nemes vármegye nem adja meg kérelmemet, én holnap reggel visszautazzam ezen borzasztó időben?" „Haha, haha! azt már nem teszi a mi Dérynénk!" „Becsületemre esküszöm: én holnap visszamegyek Váradra! Én itt soká nem időzhetek," mondám, miután mindenik azon elhitetésben volt, hogy én nem fogok elmenni. „Osztán nem is megyen az oly hamar, még a bizottmányi tagok sincsenek mind itthon." „Nekem nagy a költségem, itt fogadóba vagyok szállva harmadmagammal s kocsist, lovat ott tartani! Nekem menni kell!" „Arról szó sincs, hogy maga azt megtegye, hogy elmenjen." „Nekem Kilényitől szoros rendeletem van, hogyha meg nem kapom a kívánt summát, azonnal visszautazzam. Ha elküldhetem azon becsületes Ketskéstől a pénzt, úgy én itt maradok." „Oh! hisz arról szó sincs, hogy elmenjen. Tudja mit? Maradjon itt, most a németek játszanak, játszon velük s mi fizetjük magát." „Azt nem teszem! Én ott szerződött tag vagyok, nekem vissza kell menni, mondám szörnyü komolyan és hidegen. Ha az volt utolsó határozatuk, úgy nincs többé mit mondanom - magamat ajánlom." „De hát a 400 forint, kezdi az a profánus Tóth Zsigmond úr?" „Nem tartozom semmivel! Én megjelentem, társaságot is ajánlottam, ha nem tetszik elfogadni, nem én vagyok oka." „Holnap még majd beszélünk." „Holnap indulok" s azzal mentem. De mily érzelmek között, azt ismét nem lehet leírni! A villámsujtott nem volt úgy megperzselve, mint én. Hol melegem, hol hidegem... de bosszús, dühös voltam az egész bizottmányra. No bizottmány! mondám magamban, csak annyi kis gyereket küldjetek utánam, hogy jöjjek, azonnal itt leszek... Nem, sohase jövök többet Kassára, ámbár az a kedves publikum nem volt ennek oka! Azok a szegények ott a fogadóba mily nyugtalanul várták megjelenésemet, tele aggodalommal. Már dél volt mindjárt, oly sokáig küzdöttem velök. Midőn belépek a szobába, tele dühhel, mint voltam, elkiáltom magam: holnap indulunk vissza! Egy hangot se szólt egyik is ijedtébe, csak majdnem öszveroskadtak. Képemből egészen kikelve, elbeszéltem nekik az egészet. Szegény Ketskés! Eléggé kért az ő flegmatisch hidegvérűségével: „Ne tessék visszamenni! Maradjanak itt. Én visszamegyek a szekérrel s elbeszélvén az egészet, Kilényi majd csak csinál valamit, hogy elindulhassunk. Itt osztán megkapják a pénzt." „Ej! tudja is maga, mi az? Én megesküdtem, hogy megyek vissza - s én megyek."

De még csak most jutott eszembe, hogy a költségből már egészen kifogytam. Most már Juliának el kellett indulni s pénzt keresni ismét zálogra. De hogy is ne fogytam volna ki annyi előre nem gondolt költségek után. Kiszedtem egypár értékes ruháimat s Julia pénzt kerített reá. Arra számoltam, hogy ha Miskolcra megyek valamelyik társasággal, akkor kiváltom. De még ezek mind így voltak, Ketskés, szegény, folytonosan ostromolt, hogy maradjak, hogy ő majd visszamegy és reáveszi a társaságot, hogy induljanak Kassára. „Nem, nem! mondám, ennyit nem tesznek meg ők én értem, ki több részét életemnek itt töltöttem és a közönség úgy óhajtja most is maradásomat... de ők is! csakhogy nem akarják elhinni, hogy elmegyek."

De bezzeg... a szekér nincs itt. „Jó! mondám: én megkisérlem még egyszer. Holnap elmegyek reggel Tóth Zsigmond úrhoz." Reggel elmentem ismét. Ismét csak azon sületlenségekkel állt

elé Tóth úr: „hogy ő azt igen jól tudja, hogy én el nem megyek, hanem ott maradok s a németekkel játszani fogok. A társaság hadd jöjjön. Majd akkor kapnak pénzt." „De vegye lelkire a Ts. úr, hogy én ide ily küzdelemmel eljöttem hívásukra. Higyje meg, hogy holnap elmegyek vissza." „Abból semmi se lesz," mondá mindég hidegen mosolyogva. Ez engem dühössé tett, hogy hinni nem akart. Én is rohantam ki a szobájából: „Nohát! mondám röviden: minden jót!" azzal becsaptam ajtaját s hazamentem.

Este elérkezett a kocsis. „Holnap megyünk." „Gondolja meg a Ts. asszony ezt az utat még egyszer megtenni! Beteg lesz"... sóhajtozott szegény Ketskés. „Mindegy," mondám.

Fölébredtünk reggel. Gyönyörü, vidám nap süt, minőt már régen nem láttunk fényleni. Jön fel a kocsis. „Nap süt! kiálték eleibe." „Süt, hála Istennek. Megfagyott oly keményre, mint a csont." Igaz, hogy előtte való estve egyszerre nagy hideg lett. „Készüljünk, megyünk vissza." Csakhamar öszveszedtük magunkat, reggeliztünk, de minden igen szótlan s kedvetlenül ment véghez. Már befogva állt a szekér a kapu alatt, már föl voltam utilag öltözve, csak föl kellett volna ülni. Látván szegény utitársaim elcsüggedt arcukról, mi sajnosan esik nekik a szép remények táplált meghiusulása... és oly hallgatagok voltak, egy szót se mertek szólni, látván rajtam is az elfojtott bosszúság ki-kitörő jeleit... fölkiálték szörnyü hősies elszánással: „Ne üljenek még föl egy kissé! Várakozzanak így felöltözve. Még egyszer megkisérlem, elmegyek"... s azzal sietve mentem Tóth úrhoz. Belépek hozzá, igaz, szörnyü haragos arccal: „Hát elhatározták-e már magukat az urak?" „Nem biz azok, mond Tóth úr. Csak írja meg nekik, hogy jöjjenek. Itt megkapják a kívánt öszveget, de előre nem küldik. Tegnap beszéltem velük." „Itt az irkálás nem használ semmit. Én három napja, hogy itt ülök harmadmagammal a fogadóba, sok költséggel. Ez nagyon szép megjutalmazás, hogy egy szegény asszony hozzon áldozatokat ott, hol egy vármegye uraiból álló bizottmány, az ügy kedvéért, nem bírja eléteremteni azt a csekélységet s nekem most üresen kell ezt a nagy utat vissza törődni." „De lám, nem ment el és nem is fog," mondá ismét mosolyogva, hihetetlenségét tudtomra adva. „Nem! csakhogy be van fogva s rögtön indulok. Magamat ajánlom." Oly dühös voltam ezen úrra, hogy nem adtam volna sokért, ha felőlei véleményemet kimondhattam volna szemébe. Mert egyedül ő volt oka, ő mindég belevágott: de nincs pénz a kasszába! De most már azon mérgelődtem enmagamra, hogy miért aláztam meg magamat annyira, hogy még az utolsó percben is elmentem hozzá, ki egy alkalommal azt tudta mondani, (midőn még a régi társaság tagjai hozzá mentek valami fontos ügyben tanácskozni): „Ej! hagyjanak békét most az ily csekélységekkel, nekem reális ügyekkel van most bajom." „De ez nem csekélység, mondák amazok, midőn Magyarhonban a magyar nyelv fentartására célzó intézmények forognak kérdésben."... Valóban nem kis elszánás kellett ahhoz, hogy én ezen utolsó kisérletet tegyem nála! Visszamentem tehát megszégyenülten s indultunk vissza Váradra.

Már most egész úton azon küzdelem gyötört, hogy milyen szemekkel fognak rám tekinteni, midőn oly meggyőződéssel hetykélkedtem, hogy: okvetlen célt érek, ha én ott megjelenek! s ily csalódás után hogy fognak kinevetni! Megérkezénk hát Váradra. Arcomról vehették észre sikertelen fáradozásom s még a mi mindezeknél több - sok költségem eredményét. „Hát visszajött, sógorné?" „Bár el se mentem volna! Azt mondák: előre nem küldenek pénzt, de induljon a társaság s ott megkapják a kívánt summát." „Hát akkor minek jött vissza, miért nem maradt ott?" Én csak reá néztem... „Nem gondoltam, hogy bolonddal van dolgom, felelém. Hát nem azt kötötte-e szorosan a föltételek közé, hogy a pénz elküldése legyen az első, legszükségesebb betöltése követelésemnek s attól el ne álljak?!" Csak pödörte bajuszát, köpködött, járt nagy lépésekkel a szobába föl s alá, folyvást szemrehányásokkal tetézve: „hogy magamtól is lehetett volna annyi eszem, hogy úgy cselekedjem a mint jónak látom." „Akkor úgy kellett volna beszélni," mondám. Így folytak a szemrehányások hosszas ideig. De hát még az egész társaság! Milyen haragos pillantásokat lövellt reám, midőn eléadám a dolog kimenetelét, pedig Istenem, én vesztettem legtöbbet!

Már most ujra követelték Kassáról a pénzt, de az a levél elveszett, valamint a felelet is, melylyel a fölvilágosítást nyilvánítám s így a kolozsvári tanácstól im ez lett a határozott végzés.

Nemes Abauj Vármegye Tekintetes, Nemes Rendeinek

Kassán.

Színésznő Déryné asszony által tartozó 400 váltó forintnak fel-vétele eránt, Nemes Kolosvármegyéhez intézett, onnan pedig ezen Tanátshoz (minthogy az írt színésznő mostan ennek hatósága alatt van) által küldött, jelen év Julius 1-ső napján 1866 sz. a. költ betses meg-tanálására nem mulattuk el az irt színésznőt a követelt 400 v. frtra nézve meginteni, a ki ezen meg-intés következésében hozzánk ezen záratékával ide zárt felvilágosító nyilatkozatot adta be, mellyben fel fejti miszerént a Ttes. Ns. Vármegye Rendeinek tavaly, szeptember 26-dikáról költ végzése és erre Ts. Komjáthi Gábor úrnak írt levele következéséül a végett, hogyha a Kassai színpadon akkoron t. i. múlt évben játszani fog a 400 vft, nekie elengedtetik, ott meg is jelent tavali November hónapjában, Nagy-Váradról Kassára utazva. De mivel bizonyos német színész társaság ott léte miatt be nem fogadtatott, nem rajta múlt hogy a kívánság és követelés szerént nem játszhatott és így a föltétel tellyesületlen maradt. Annál fogva a követelt 400 forintok megfizetésével nem tartozik. Melynek átküldése után, állandó tisztelettel maradnak a Tekintetes Nemes Vármegye Rendeinek

köteles szolgái

a Kolosvári Tanátsból

September 22-dikén 1840.

Nem kérték többé tőlem a 400 váltó forintot, én pedig megtartottam eskümet: sohase mentem Kassára, bármelyik társaság csábítgatott is, mindennemü igéretekkel: hogy ők meg vannak bízva kéz alatt a bizottmánytól engem oda édesgetni...

Ott ültünk még jóideig Nagyváradon, azután azt találta jónak Kilényi, hogy egy nagyszerű színészbált rendezzen a Zöldfa-fogadó nagy tánctermében s ez aztán kirántotta a társaságot a bajból.

Azután visszamentünk Kolozsvárra. Ott ismét új terveken törte fejét Kilényi: utazni akart minden áron s még pedig nagy kerületeket tenni; de azt majd csak később, majdha ismét a publikum Kolozsvárt csökken...

Göde igazgató társaságával Tordán működött már több időtől olta. Egy napon betoppan nálam s mondja: „hogy ő azért jött, hogy fölkérjen, mennék hozzá vagy tizenkét eléadásra vendégszerepekre." Eleintén vonakodtam Tordára!? De mondja végre: „Intzédi ő nagyságok is nagyon kérnek, csak ne habozzak, menjek." Intzédy Sándor vette el nőül az egyik gróf Bethlen comtesset, Birit s ott volt Intzédynek a háza s ott laktak. Ez nagy ösztön volt nekem s elmentem Tordára vendégeskedni...[133]

[133] Ezzel végződik Déryné önéletrajza, befejezetlenül.

UTÓSZÓ.

A sorstól nem adatott meg Dérynének az a kedvezés, hogy Önéletrajzát befejezhesse. A toll kiesik kezéből, s néhány hétre a leírt utolsó sorok után, egyszerü tölgyfakoporsóban, a szegények temetőjébe viszik kórságtól évek óta gyötört földi maradványait. Pedig igazán sietett. Még rettenetes betegsége, - a vízkórság, - se tartóztatja vissza az írástól. Sokszor hónapokig egyetlen sort se képes írni s alig épül föl, már is tollat ragad, hogy háláját lerója Egerváry Ödön irányában, mint a ki sok utánjárással, számára 100 forint segélydíjat eszközölt ki a Radnóthfáy-alapból. Mert, - nem szabad erről megfeledkeznünk, - Déryné Önéletrajza nem öndicsekvésből iratott, hanem nemes hálából egy oly szívességért, mely neki hihetetlen örömet okozott, holott egyébre is számot tarthatott volna a mi fölfogásunk szerint, ennél az alamizsnánál.

De az ő életpályájának éppen ez a szerénység egyik legjellemzőbb vonása. Szerény volt mindig, valahányszor egyéni érdekeit kellett közérdekért háttérbe tolni. Szerény volt, valahányszor mások igazán nagyobb érdemeit kellett megtisztelni. Szerény volt valahányszor csak pályatársai érdekeiért a maga igényeit kellett korlátok közé szorítani. Ez a szerénység természetesen nem zárta ki, hogy jogai mellett kardoskodjék, valahányszor a közérdek mögött leplezett önzést, a siker mögött színpadi s színpadon kivüli ármányt, az önzetlenség mögött kaján haszonlesést látott.

Nincs terünk, hogy egyénisége, színi pályája rajzát naplója, levelezése és az egykori hírlapi följegyzések alapján ezúttal részletesen adhassuk, azért e helyütt - az Önéletrajzban való könnyebb tájékozás végett - csupán életrajza főbb adatait mondjuk el, hogy az olvasóközönség ebbe a keretbe könnyebben beleilleszthesse mindazt, a mit oly kedves közvetlenséggel maga mond el élete utolsó éveiben.

Dérynénk anyjának családi neve Riedl Anna, kinek első férje Dr. Prosán volt. (l. I. k. 6. fej.). A kora özvegységre jutott nőnek kezét aztán egy Bécsből hazánkba szakadt gyógyszerész: Schenbach József kérte meg regényes körülmények között. Ebből a házasságból csak két leánygyermek született: Róza (Déry Istvánné) és Jeanette (Kilényi Dávidné.)

A kis Róza születését 1795 karácson estéjén maga Naplóirónk mondja el az I. fejezetben.

Nem valószínü, hogy Patyikás Rózsi - mint magát kedélyeskedve nevezi - 1809 tavasza előtt került volna Pestre, de az viszont bizonyos, hogy 1810 március 29-én Hamletben, szoktatóul némaszerepet kap és első beszélő szerepe az E g y p t o m i ú t c. színdarabban, a szobalány, 1810 április 8-án.

Déryné tehát színi pályájának első lustrumát 1810-15 Pesten tölti el. Négy ízben megfordul Székesfejérvárott 1813 októberben, 1814 ápril-májusban; októberben és november-decemberben, de állandó helye a társulatnak Pest.

Pályája második időszaka 1815-1819-ig Miskolcon telik el. Mielőtt oda jutna, 1815-ben Egerben játszik. Miskolcról Kassára megy a színtársulattal vendégeskedni 1816-ban, 1817-ben május, 1818-ban november és 1819-ben március havában. Innen kezdve vándorúton találjuk egész 1823-ig, midőn Kolozsvárott színi pályájának s egész életének uj korszaka nyílik meg. 1819 szeptemberben Szombathelyen van s 1819 októbertől 1820 tavaszáig Komáromban; de 1820 tavaszán Győrött, majd Szombathelyen találjuk, junius 24-tól julius 27-ig Pozsonyban van, hol rég nem látott „tavaszával" a hosszas távollét utáni első viszontlátás örömeit élvezi; julius végével Sopronban, augusztusban Kismartonban ünnepelik, de októberben visszakerül Komáromba, honnan 1821-ben a székesfejérvári színtársulathoz szerződik. 1822 elejével Pécsett játszik, majd visszamegy Fejérvárra, hol őszig a társulat

tagja. Megfordul áprilisban, juniusban Aradon és 1822 november havában Pestre jön „megmenteni a magyar becsületet.” Az 1823. év tartózkodási helyei nem egészen bizonyosak. Visszamegy Miskolcra, megfordul Nagyváradon, Balaton-Füreden is, de december végén Egerben van, honnan a kolozsvári színtársulat tagjai megszöktetik.

Kolozsvárra feledni megy. Tavaszával megszakad a benső viszony (Prepelitzay S. megnősül) és egy uj szerelmi történet kezdődik Szentpétery Zsigmonddal, mely komoly összezördüléssel végződvén, egyik ok volt arra, hogy 1827-ben elhagyja Kolozsvárt. Ezzel a vándorlás második nagy korszaka kezdődik. Megfordul Szegeden (junius), Szabadkán (julius-aug.), Pécsett (szept.-okt.) és Székesfejérvárott (október közepén), majd október 27-dikén Pestre kerül s a társulat operaelőadásaival lázba ejti Pestnek kezdetben aggódó magyarságát.

Ez a vállalkozás azonban szomoru véget ér 1828-ban, ugy hogy télvíz idején kell ott hagyni a magyar fővárost. Elképzelhetjük, minő kellemetlenségekkel járhatott abban az időben egy téli utazás, - még postakocsin is - de a szükség reákényszeríti s 1828. február 17-én már Miskolcon lép föl. Az 1828. év folyamán rövid időre Kassán kétszer is megfordul, majd Nagyváradon, miglen 1828 októberével állandó tartózkodásra Kassára kerül. A Kassán töltött tíz év (1828- 1839.) életének legnyugodtabb, müvészetének delelő korszaka. De hogy mit jelentett abban a korban egy elsőrendü művésznő, „állandó” tartózkodása, ide jegyezzük, hogy minden év tavaszától októberig hol vendégszerepel. 1829-ben Debrecenben, 1830-ban Eperjesen, Ungváron, Beregszászon, Mármaros-Szigeten, Kolozsvárott, Debrecenben. 1831-ben Bártfán, 1832-ben Aradon, Temesvárott, Nagybecskereken, 1833-ban Kolozsvárott, Nagyváradon. 1834-ben ismét Kolozsvárott, 1835-ben Balassa-Gyarmaton, Budán, Debrecenben, 1836-ban Kolozsvárott és Budán, 1837-ben Eperjesen s Pesten a Nemzeti Színháznál van (akkor „Pesti magyar színháznál.”). Itt 1838 őszéig tartózkodik, midőn kötelezettségei visszahívják Kassára. Egy év elteltével 1839/40-re Kecskés Károlylyal maga akarja kibérelni a kassai színházat, s miután ez nem sikerül neki, végképp búcsut mond Kassának s oda soha többé vissza nem tér.

Ezen időszakra esik barátsága gróf Csáky Tiborhoz. De itt kezdődik pályájának hanyatló kora is. Midőn Kolozsvárott vendégszerepel, 1839 május végétől szeptember végéig, már csak a régibb nemzedék kedvence, a fiatalság másokért rajong. 1840/41-ben Kolozsvárott van, 1840. december 10-től ő veszi át a belkormányt, 1841 május közepén elmegy és csak 1842 márciusra tér vissza, - de ebben az évben már megszünt a közönség kedvence lenni. Naplója csak eddig a korig terjed. Nem hiúságból hallgatja el a hanyatló évek történetét, - de mert a halál vet véget életírásának.

A szini pályán 1852-ig müködik, aztán kibékül férjével s annak 1862 január 8-án bekövetkezett haláláig együtt lakik vele Diós-Győrött. Ezután Miskolcra költözik, hol özvegygyé lett nővérénél Kilényi Dávidnénál éli élte utolsó tíz évét. Nemsokára azonban beköszöntenek a nélkülözés s testi szenvedés napjai, de a véletlen kegyelméből megismerkedik Egerváry Emiliával, a ki testvérének, Egerváry Ödönnek leírván a művésznő szomoru helyzetét, némi javulás áll be sorsában. Ekkor határozza el magát - 1869. julius 28-áról irott köszönőlevelében, - hogy megteszi azt, a mit eddig Vahot Imrének, Kazinczy Gábornak megtagadott: megírja Önéletrajzát s Egerváry Ödönnek szánja a munkát. Kezdetben lassan indul meg, de 1870-től kezdve gyorsan halad előre. Így készül el munkája 3 év alatt, mert 1872 szeptember 29-én örökre lezárja szemeit. Közbe annyit betegeskedik, hogy legalább egy évet teljes tétlenségben kell eltöltenie. Az utolsó évben a vízkórsághoz köszvény is járul, sőt egyik szeme világát el is veszti, gyertyavilágnál pedig éppenséggel nem tud dolgozni, de azért írja Önéletrajzát, leveleiből pedig csodálatos jó humor áradoz felénk. Ránk maradt legutolsó - sajnos, keltezés nélküli levelében már bevallja, hogy nem tud többet írni, de azért kereszténYi

megnyugvással így fejezi be sorait: „De legyen ugy, miként odafönt az én jó Atyám elvégezte sorsomat.”

Életének hátralévő történetét élőszóval mondotta volna el keresztleányának Farkas Rózának, ennek azonban hiteles följegyzését ekkoráig nem ismerjük.

Temetése nagyon szomoru befejezése volt életének: egyszerü tölgyfakoporsóban a miskolci „nagyleány-sírkertbe” vitték a mindenkitől elfeledett, elhagyott művésznőt, siratatlanul, mert vonzalmának utolsó tárgyát, keresztleányát a haláleset betegágyba döntötte. Igaza volt Egressy Gábornak, midőn azt írta róla: „Azon nemesen küzdők sorában tiszteljük őt, kik nélkülöznek, de nem élveznek, kik vetnek, de nem aratnak”...

A magyar szinészet története azonban a legfényesebb nevek sorában az övét mindig az elsők közt fogja emlegetni. - Önéletrajza pedig fön fogja tartani nevét a magyar írónők legjobbjai mellett.

*

Önéletrajza a Nemzeti Muzeumban őriztetik, a hová Egerváry Ödön fia utján került.

Teljes szövegében ezúttal jelenik meg első ízben. Az a kiadás, melyet két kötetben 48 ívnyi terjedelemben Törs Kálmán rendezett sajtó alá s a Kisfaludy-társaság adott ki 1880-ban, már terjedelmével is mutatja, mennyiben különbözik emettől; egyébként arról mindenki személyesen is meggyőződhetik.

Mi azon voltunk, hogy az Önéletrajz jellegzetes pongyolaságán ne változtassunk, az ismétléseket is meghagyjuk, szóval hitelességét azzal is emeljük, hogy minden följegyzését úgy adjuk, a mint az szeretetreméltó közvetlenséggel, kusza keresetlenséggel folyt tollából.

B. ***J***.